

vel forsitan, dimissum a carcere in quo ante detentus fuerat. *Cum quo si celerius*, id est celeriter, *venerit, videbo vos*. In hoc reddit attentos et mansuetiores. *Sulutate omnes præpositos vestros et omnes subjectos sanctos*, id est sanctificatos in baptismo. Sicut generaliter omnibus scribit, ita gene-

Araliter omnibus scilicet prælatis et subditis optat. Salutare enim est salutem optare. *Salutant vos omnes fratres de Italia*. Per hoc nota eum a Roma scripsisse. *Gratia*, id est purgatio peccatorum, et alia Dei munera sint *cum omnibus vobis. Amen.*

Finis Collectaneorum Petri Longobardi, Parisiensis episcopi, et Sententiarum Magistri, in omnes D. Pauli Apostoli Epistolas. Sub prelo Ascensiano, MDXXXV. Mense Octobri.

PETRI LOMBARDI

NOVARIENSIS

COGNOMINE MAGISTRI SENTENTIARUM

EPISCOPI PARISIENSIS

SENTENTIARUM

LIBRI QUATUOR

Per Joannem ALEAUME, Parisiensis theologiae professorem, pristino suo nitori vere restituti.

MONITUM

Sententiarum libros quatuor typis mandamus juxta novissimam maximeque accuratam editionem, nempe Antverpiensem anni 1757, quam elaboravit clarissimus Joannes Alcaume, Parisiensis Theologiae professor, qui summo studio præstítit, ut non liber modo, sed etiam capita cujusque auctoris a Magistro citati ad oculos proponerentur : qua in re quantum apud theologiae studiosos meruerit vir optimus, judicabit quisquis incredibilem et confragosam locoram asperitatem attenderit, quæ omnia senticosa neglectaque in præcedentibus editionibus ostendebat. Nobis insuper adjumento non mediocri fuit antiqua quædam necnon emendatissima editio gothicis, ut vocant, characteribus expressa Parisiis anno 1538. — Omnes Petri Lombardi *sententias* norunt, in quibus auctor ille universæ theologiae summam ex sacris Litteris et orthodoxorum Patrum locis ac decretis mirabili compendio arteque complexus est, et apparentes in iis discepantias clara methodo ac singulari sermonis luciditate conciliavit. Illud autem tanto suc-

Bcessu peregit, ut agitatas inanis dialecticæ cavillationes pene expedierit, subdolasque in disputando artes minuerit, quibus hucusque circumstrepebant scholastica theologorum conventicula. Hinc postea sub insignibus ducis eundi ac per verba *Magistri* jurandi consuetudo apud omnes invaluit. Quidam tamen defectus in hoc opere occurruunt ; celebris nempe theologus, omissis aliquando magni momenti quæstionibus, plurimas sua quidem ætate graves, nostra vero sæpius inutiles evolvit, ac, dum sensus figuratos argumentando prosequitur, firmis rationum momentis dogma assertum stabilire negligit. Hæc vero vitia facile Petro condonabuntur, si ad tempus quo vixit respiciatur, et attendatur eum, si unum forsan et alterum excipias, totam theologiam in unum quasi corpus primum contraxisse. Ipsi insuper nonnullæ exprobrantur opiniones quæ ab omnibus communiter non tenentur ; et hæc quidem a nobis ad calcem operis infra subjicientur.

PETRI LOMBARDI

IN LIBROS SENTENTIARUM

PROLOGUS

Cupientes aliquid de penuria ac tennitate nostra cum paupereula in gazophylacium Domini mittere, ardua scandere, opus ultra vires nostras agere præsumpsimus: consummationis fiduciam, laborisque mercedem in Samaritano statuentes, qui prolati in curatione eius emivivi duobus denariis, supereroganti cuncta reddere professus est. Delectat nos veritas pollicentis; sed terret immensitas laboris. Desiderium hortatur prosiciendi, sed dehortatur infirmitas deficiendi (ex Aug., 3 libro de Trin., in proœmio), quam vincit zelus dominus Dei. Quo in ardentes, fidem nostram adversus errores carnalium atque animalium hominum, Davidie et turris clypeis munire, vel potius munitam ostendere, ac theologarum inquisitionum abdita aperire, necnon et Sacramentorum ecclesiasticorum pro modulo intelligentiae nostrae notitiam tradere studuimus (ex eodem Aug., loco citato; ex Hilario, in principio, 10 de Trin.). Non valentes studiosorum fratrum votis jure resistere, corum in Christo laudabilibus studiis, lingua ac stylo nos servire flagitium: quas bigas in nobis agitat Christicharitas. Quamvis non ambigamus omnem humaneloquii sermonem calumniæ atque contradictioni æniulorum semper fuisse obnoxium: quia dissidentibus voluntatum motibus, dissentiens quoque sit animorum sensus: ut cum omne dictum veri ratione perfectum sit, tamen dum aliud aliis aut videtur, aut complacet, veritati vel non intellectæ, vel offendenti, et impietatis error obnittatur, ac voluntatis invidia resultet; quam Deus seculi hujus operatur in illis dissidentiæ filiis, qui non rationi voluntatem subjiciunt, nec doctrinæ studium impendunt, sed his quæ somniarunt sapientiæ verba coaptare nituntur, non veri, sed placiti rationem sectantes, quos iniqua voluntas non ad intelligentiam veritatis, sed ad defensionem placentium incitat: non desiderantes doceri veritatem, sed ab ea ad fabulas convertentes auditum. Quorum professio est magis placita quam docenda conquirere; nec docenda desiderare, sed desideratis doctrinam coaptare;

re: habent rationem sapientiæ in superficie. Quia fidei defectionem sequitur hypocrisis mendax, ut sit in verbis pietas, quam amiserit conscientia, ipsamque simulatam pietatem, omni verborum mendacio impiam reddunt: falsa doctrinæ institutis fidei sanctitatem corrumpere molientes, aurumque pruriginem, suo novello sui desiderii dogmate aliis ingerentes, qui contentione studentes, contra veritatem sine fœdere bellant. Inter veri namque assertionem et placiti defensionem pertinax pugna est, dum se et veritas tenet, et se voluntas erroris tuerit. Horum igitur et Deo odibilem ecclesiam evertere, atque ora opilare (ne virus nequitiae in alios effundere queant), et lucernam veritatis in candelabro exaltare volentes, in labore multo ac sudore, hoc volumen, Deo præstante, compagimus, ex testimoniis veritatis in æternum fundatis, in quatuor libris distinctum. In quo majorum exempla doctrinamque reperies; in quo, per dominicæ fidei sinceram professionem, vipereæ doctrinæ fraudulentiam prodidimus, aditum demonstrandæ veritatis complexi, nec periculo impiæ professionis incerti, temperato inter utrumque moderamine utentes (ex Augustin proœm., 3 de Trin.). Sicubi vero Patrum vox nostra insonuit, non a paternis discessit limitibus. Non igitur debet hic labor cuiquam pigro vel multum docto videri superfluous, cum multis impigris multis que indoctis, inter quos etiam et mihi, sit necessarius; brevi volumine complicans Patrum sententias, appositis eorum testimonio, ut non sit necesse querenti librorum numerositatem evolvere, cui brevitas quod queritur offert sine labore (ex eodem loco supra citato). In hoc autem tractatu, non solum pium lectorem, sed etiam liberum correctorem desidero, maxime ubi profunda versatur veritatis quæstio, quæ utinam tot haberet inventores quod habet contradictores! Ut autem quod queritur facilius ocurrat, titulos quibus singulorum librorum capitula distinguuntur præmissimus.

LIBER PRIMUS

DE MYSTERIO TRINITATIS

DISTINCTIO PRIMA.

1. Veteris ac novæ legis continentiam, diligenti indagine, etiam atque etiam considerantibus nobis, prævia Dei gratia, innotuit sacræ paginæ tractatu circa res vel signa præcipue versari; ut enim egregius doctor Aug. ait in libro de Doct. christ., omnis doctrina vel rerum est vel signorum; sed res etiam per signa discuntur. Proprie autem hic *res* appellantur, quæ non ad significandum aliquid adhibentur; *signa* vero, quorum usus est in significando. Eorum autem aliqua sunt, quorum omnis usus est in significando, non in justificando; quibus non ultimur nisi aliquid signifi-

candi gratia, ut aliqua sacramenta legalia. Aliæ quæ non solum significant, sed conferunt quod intus adjuvet, sicut evangelica sacramenta. Ex quo aperte intelligitur quæ hic appellantur signa, res illæ videbuntur quæ ad significandum aliquid adhibentur. Omne igitur signum etiam res aliqua est. Quod enim nulla res est, ut in eodem Aug. ait (lib. et loc. citatis), omnino nihil est. Non autem e diverso omnis res signum est, quia non adhibetur ad significandum aliquid. Cumque his intenderit theologorum speculatio studiosa atque modesta, divinam Scripturam, formam prescriptam in doctrina tenere adverteret. De his ergo nobis aditum ad res divinas aliquatenus intelligendas. Deo

dnce, aperire volentibus disserendum est; et pri-
mum de rebus, postea de signis disseremus.

De rebus communiter agit.

2. Id ergo in rebus considerandum est, ut in eodem Aug. ait (lib. 4, c. 3), quod res aliæ sunt quibus fruendum est, aliæ quibus utendum est, aliæ quæ fruuntur et utuntur. Illæ quibus fruendum est, nos beatos faciunt. Iстis quibus utendum est, tendentes ad beatitudinem adjuvamur, et quasi adminiculamur, ut ad illas res, quæ nos beatos faciunt, pervenire, eisque inhærere possimus. Res vero quæ fruuntur et utuntur nos sumus; quasi inter utrasque constituti et angeli, et sancti. *Frui* autem est amore alicui rei inhærere propter seipsum. *Uti* vero, id quod in usum venerit referre ad obtinendum illud quo fruendum est; alias abuti est, non uti: nam usus illicitus, abusus vel abusio nominari debet.

Res igitur quibus fruendum est, sunt Pater et Filius, et Spiritus sanctus. Eadem tamen Trinitas quædam summa resest, communisque omnibus fruentibus, ea si tamen res dici debet, et non rerum omnium causa; sitamen et causa. Non enim facile potest inveniri nomen quod tantæ excellentiæ conveniat, nisi quod melius dicitur Trinitas hæc unus Dens. Res autem quibus utendum est, mundus est, et in eo creata. Unde Aug. in eodem, lib. 4, c. 5: Utendum est hoc mundo, non fruendum, *ut invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciantur* (Rom. 2, 22), id est ut de temporalibus æternæ capiantur. Item in eodem, c. 4: In omnibus rebus illæ tantum sunt quibus fruendum est, quæ æternæ et incommutabiles sunt; cæteris autem utendum est, ut ad illarum perfruitionem perveniatur. Idem Aug. in lib. 10 de Trin., c. 10: Fruimur cognitis in quibus ipsis propter se voluntas delectata conquiescit: utimur vero eis quæ ad aliud referimus, quo fruendum est.

Item quid intersit inter frui et uti ali' er quam supra.

3. Notandum vero quod idem Aug. in libro 10, de Trin. c. 41, aliter quam supra accipiens uti et frui, sic dicit: Uti est assumere aliquid in facultatem voluntatis. Frui autem est, uti cum gaudio, non adhuc spei, sed jam rei; ideoque omnis qui fruitur, ntitur; assumit enim aliquid in facultatem voluntatis cum fine delectationis. Non autem omnis qui utitur, et fruitur, si id quod in facultatem voluntatis assument, non propter ipsum sed propter aliud appetit. Et attende quia videtur Aug. dicere illos frui tantum qui in re gaudent, non jam in spe: et ita in hac vita non videatur frui, sed tantum uti, ubi gaudemus in spe; cum suprr dictum sit, frui esse amore inhærere alicui rei propter se: qualiter etiam hic multi adhærent Deo.

Determinatio eorum quæ videntur contraria.

4. Hæc ergo quæ sibi contradicere videntur, sic determinamus, dicentes, nos et hic, et in futuro frui; sed ibi proprie, et perfecte, et plene, ubi per speciem videbimus quo fruemur; hic autem dum in spe ambulamus, fruimur quidem, sed non adeo plene, unde in libro 10 de Trin., cap. 10: Fruimur cognitis in quibus voluntas est. Idem in lib. de Doct. christ. ait, lib. 1, cap. 30: Angeli illo fruentes jam beati sunt, quo et nos frui desideramus; et quantum in hac vita jam fruimur, vel per speculum, vel in ænigmate, tanto nostram peregrinationem, et tolerabilius sustinemus, et ardenter finire cupimus.

Alia determinatio.

5. Potest etiam dici quod qui fruitur etiam in hac vita, non tantum habet gaudium spei, sed etiam rei, quia jam delectatur in eo quod diligit, et ita jam rem aliquatenus tenet. Constat igitur quod debemus Deo frui et non uti. Illo enim, ut ait Aug., lib. 1 de Doct. christ., frueris, quo efficeris beatus, et in quo spem ponis, ut ad id pervenias. De hoc idem ait in lib. 1 de Doct. christ., cap. 31: Dicimus nos ea re frui quam diligimus propter se, et ea re fruendum nobis esse autum qua efficiuntur beati; cæteris vero utendum Aug. lib. eodem, c. 33). Frequenter tamen dicitur

frui, cum delectatione uti. Cum enim adest quod diligitur, etiam delectationem secum gerit: si tamen per eam transieris, et ad illud ubi permutandum est cam retuleris, uteris ea; et abusive, non proprie, diceris frui. Si vero inhaeseris atque permanseris, finem in ea ponens lætitiae tuæ, tunc vere et proprie frui dicens es; quod non est faciendum nisi in illa Trinitate, id est, summo et incomparabili bono.

Utrum hominibus sit utendum, vel fruendum.

6. Cum autem homines qui fruuntur et utuntur aliis rebus, res aliquæ sint, queritur utrum se frui debeant, an uti, an utrumque? Ad quod sic respondet Aug. in lib. de Doct. christ., c. 22: Si propter se homo diligendus est, fruimur eo; si propter aliud, utimur eo (Hier. 17). Videtur autem mihi propter aliud diligendus. Quod enim propter se diligendum est, in eo constituitur beata vita, cuius etiam spes hoc tempore nos consolatur. In homine autem spes ponenda non est, quia maledictus est qui hoc facit (cap. unico). Ergo si liquide advertas, nec se ipso quisquam frui debet, quia diligere sc propter se non debet, sed propter illud quo fruendum est. Illic autem contrarium videri non debet quod Apost. ad Philemonem loquens ait: *Ita, frater, ego te fruar in Domino.* Quod ita determinat Aug. in lib. 1 de Doct. christ., c. 33: Si dixisset tantum *te fruar*, et non addidisset *in Domino*, videretur finem dilectionis ac spem constituisse in eo; sed quia illud addidit *in Domino* se finem posuisse, eodemque frui significavit. Cum enim (ut idem August, ait ibidem) homine in Deo frueris, Deo potius quam homine frueris.

Hic queritur an Deus fruatur, an utatur nobis.

7. Sed cum Deus diligat nos, ut frequenter Scriptura dicit, quæ ejus dilectionem erga nos multum commendat, querit Aug. ibid., c. 38, quomodo diligat: an ut utens, an ut fruens; et procedit ita: Si fruitur, eget bono nostro, quod nemo sanus dixerit. Ait enim Propheta: *Bonorum meorum non egis.* Omne enim bonum nostrum vel ipse est, vel ab ipso est; non ergo fruitur nobis, sed utitur. Si enim nec fruitur, nec utitur, non invenio quomodo diligat nos. Neque tamen sic utitur nobis, ut nos aliis rebus. Nos enim res quibus utimur ad id referimus ut Dei bonitate perfruamur: Deus vero ad suam bonitatem usum nostrum refert. Ille enim miseretur nostri propter suam bonitatem. Ille nostri miseretur, ut se perfruamur; nos vero invicem nostri miscremum, ut illo fruamur. Cum enim nos alicujus miscremum, et alicui consulimus, ad ejus quidem facimus utilitatem, eamque intuemur (Aug. lib. 1 de Doct. christ., cap. 30). Sed nostra fit consequens, cum misericordiam quam aliis impendimus non relinquit Deus sine incedere. Hæc autem merces summa est, ut ipso fruamur. Item quia bonus est, sumus; et in quantum sumus, boni sumus (ex eodem lib. c. 32). Porro etiam quia justus est, non impune mali sumus; et in quantum mali sumus, in tantum etiam minus sumus. Ille ergo usus, quo nobis utitur Deus, non ad ejus, sed ad nostram utilitatem refertur; ad ejus vero tantummodo bonitatem (ex eodem lib. c. 32).

Utrum utendum, an fruendum sit virtutibus.

8. Hic considerandum est utrum virtutibus sit utendum, an fruendum. Quibusdam videtur quod eis sit utendum, et non fruendum: et hoc confirmant auctoritate Aug., qui, ut prætaxatum est (in num. 5 hujus primæ dist. Id habetur lib. 1 de Doct. christ., c. 33), dicit non esse fruendum nisi Trinitate, id est, summo et incomparabili bono. Item dicunt ideo non esse fruendum eis, quia propter se amandæ non sunt, sed propter æternam beatitudinem. Illud autem quo fruendum est, propter se amandum est. Sed quod virtutes propter se amandæ non sint, imo propter beatitudinem solam, probant auctoritate Aug. qui, in lib. 13 de Trin., contra quosdam ait: Forte virtutes quas propter solam beatitudinem amamus, sic nobis persuadere audent, ut ipsam beatitudinem non

amemus; quod si faciunt. etiam ipsas utique amare desistimus, quando illam propter quam solam istas amavimus, non amamus s. Ecce his verbis videtur Aug. cap. 8, ostendere quod virtutes non propter se, sed propter solam beatitudinem amandae sint. Quod si ita est, ergo eis fruendum non est. Aliis vero contra videtur, scilicet quod fruendum eis sit, qui propter se petendae et amandae sunt. Et hoc confirmant auctoritate Amb., qui ait super illum locum Epistole ad Gal.: *Fructus autem Spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, etc.*; at hic non nominat opera, sed fructus, quia propter se petenda sunt: si vero propter se petenda sunt, ergo et propter se amanda (c. 5). Nos autem harum quae videtur auctoritatum repugnantiam de medio eximere cupientes, dicimus quod virtutes propter se petendae et amandae sunt, et tamen propter solam beatitudinem: propter se quidem amandae sunt, quia delectant sui possessores sincera et sancta delectatione, et in eis pariunt gaudium spirituale. Verum tamen non est hic consistendum, sed ultra gradiendum, non hic hæreat dilectionis gressus, neque hic sit dilectionis terminus; sed referatur hoc ad illud summum bonum, cui soli omnino inhærendum est, quia illud propter se tantum amandum est, et ultra illud nihil querendum est; illud est enim supremus finis. Ideo Aug. dicit (in num. 5, et lib. de Doct. christ., c. 33) quod eas diligimus propter solam beatitudinem; non quin eas propter se diligamus, sed quia id ipsum quod eas diligimus, referimus ad illud summum bonum, cui soli inhærendum est et in eo permanendum, finisque laetitia ponendus: quare virtutibus non est fruendum. Sed, dicit aliquis: Frui est amore inhærente alicui rei propter se ipsam, ut prædictum est. Si ergo virtutes propter se amandae sunt, et eis fruendum est. Ad quod dicimus, in illa descriptione, ubi dicitur *propter seipsum*, intelligentiū est tantummodo, ut scilicet ametur propter seipsum tantum, non referatur ad illud, sed ibi ponatur filius, ut supra ostendit Aug., cap. 1, dicens: Si inhæseris atque permaneris sine me ponens laetitiæ, tunc vere et proprie frui dieendas es: quod non est faciendum, nisi in illa Trinitate, id est summo et incomparabili bono. Utendum est ergo virtutibus, et pereas fruendum suum bono; ita et de voluntate bona dicimus, uide Aug. in lib. 10 de Trin. ait: Voluntas est per quam fruimur; ita et per virtutes fruimur, non eis, nisi forte aliqua virtus sit Deus, ut charitas; de qua post tractabitur, dist. 71, lib. I.

Epilogus.

9. Omnia igitur quæ dictasunt, ex quo de rebus specialiter tractavimus, haec summa est: Quod aliæ sunt quibus fruendum est, aliæ quibus utendum est, aliæ quæ fruuntur et utuntur, et inter eas quibus utendum est, etiam quædam sunt per quas fruimur, ut virtutes et potentiae animi, quæ sunt naturalia bona. De quibus omnibus antequam de signis tractemus, agendum est: ac primum de rebus quibus fruendum est, scilicet de sancta atque individua Trinitate.

DISTINCTIO II.

DE MYSTERO TRINITATIS ET UNITATIS.

1. Hoc quoque vera ac pia fide tenendum est, quod Trinitas unus sit et solus verus Deus, ut ait Aug. in lib. I de Trin. c. 2, scilicet Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; et haec trinitas unius eiusdemque substantiae vel essentiæ dicitur, creditur et intelligitur; quæ est summum bonum, quod purgatissimis mentibus cernitur. Mentis enim humanæ acies invalida, in tam excellenti luce non ligatur, nisi per justitiam fidei emundetur. Item in lib. I Retraci. c. 10: Non approbo quod in oratione dixi: Deus qui non nisi mundos verum scire voluisti; responderi enim potest multos etiam non mundos multa scire vera. De hac re ergo summa et excellentissima, cum modestia et timore agendum est, et attentissimis auribus atque devotis audiendum, ubi queritur unitas Trinitatis, Patris scilicet, et Filii, et Spiritus sancti; quia nec

periculosius alibi erratur, nec laboriosius aliquid queritur, nec fructuosius aliquid invenitur. Proinde omnis qui audit et legit ea quæ de ineffabili et inaccessibili luce Divinitatis dicuntur, studeat imitari atque servare quod venerabilis doctor August. in 3 lib. de Trin. de se ipso ait: Non pigebit me, inquit, si enbi hæsito querere; nec pudebit, si eubi erro, discere. Quisquis ergo audit hoc vel legit, ubi pariter certus est, pergit in eum: ubi pariter hæsilat, querat mecum; ubi errorem suum cognoscit, redeat ad me; ubi meum, revocet me. Ita ingrediamur simul charitatis viam, tendentes ad eum de quo dictum est psal. 10: *Quarite faciem ejus semper.*

Quæ fuerit intentio scribentium de Trinitate.

2. Omnes autem catholici tractatores, ut in eodem primo lib. de Trin. c. 4, Aug. ait, qui de Trinitate, quæ Deus est, scripserunt, hoc intenderunt, secundum Scripturas docere quod Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, unius sint substantiae et inseparabili æqualitate unus sint Deus: ut sit unitas in essentia, et pluralitas in personis, ideoque non sunt tres dii, sed unus Deus, licet Pater Filius genuerit, et ideo Filius non sit qui Pater est; Filiusque a Patre sit genitus, et ideo Pater non sit qui Filius est; et Spiritus sanctus nec Pater sit nec Filius, sed tantum Patris et Filii Spiritus, utriusque coæqualis, et ad Trinitatis pertinens unitatem. Teneamus ergo Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unum esse naturaliter Deum, ut ait August. in lib. de Fide ad Petrum, neque tamen ipsum Patrem esse, qui Filius est; nec Filium ipsum esse, qui Pater est; nec Spiritum sanctum ipsum esse, qui Pater est aut Filius. Una est enim Patris et Filii et Spiritus sancti essentia, quam Græci ὁμούσιον vocant: id qua non aliud Pater, aliud Filius, aliud Spiritus sanctus: quamvis sit personaliter alius Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus.

Quis ordo sit servandus cum de Trinitate agitur.

3. Ceterum, ut in primo libro de Trin. Aug. docet, primo secundum auctoritates sanctorum Scripturarum, utrum fides ita se habeat demonstrandum est Deinde adversus garrulos ratiocinatores, elatores magis quam capaciores, rationibus catholice et similitudinibus congruis ad defensionem et assertionem fidei utendum est: ut eorum inquisitionibus satisfacientes, mansuetos plenius instruamus, et illi si nequierint invenire quod querunt, de suis mentibus potius quam de ipsa veritate, vel de nostra assertione conquerantur.

Testimonia sanctorum de Trinitate.

4. Proponamus ergo in medium veteris ac novi Testamenti auctoritales, quibus divinæ unitatis atque Trinitatis veritas demonstretur, ac primum ipsa legis exordia occurant, ubi Moses ait, Deuter. 6: *Audi, Israel: Dominus Deus tuus Deus unus est.* Item Exod. cap. 20: *Ego sum Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Egypti; non erunt tibi alii dii præter me.* Ecce hic significavit unitatem divinæ naturæ. Deus enim, ut ait Amb. in primo lib. de Trin. (de Fide, lib. 1), nomen est naturæ. Dominus vero nomen est potestatis. Item alibi Deus loquens ad Moysen ait. Exod. 3: *Ego sum qui sum et, si quæsierint nomen meum vade et diceis: Qui est, misit me ad vos.* Dicens enim: *Ego sum, non, Nos sumus; et qui est, non qui sumus,* apertissime declaravit unum solum Deum esse. In cantico etiam Exodi legitur, c. 15: *Dominus omnipotens nomen ejus;* non ait *Domini;* unitatem volens significare. Personarum quoque pluralitatem et naturæ unitatem simul ostendit Dominus in Gen., c. 1, dicens: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Dicens enim: *faciamus, et nostram,* pluralitatem personarum ostendit: dicens vero *imaginem* unitatem essentiae. Ut enim dicit Aug. in lib. de Fide ad Petrum, si in illa natura Patris, et Filii, et Spiritus sancti una esset tantum persona, non diceretur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Cum enim dicit *ad imaginem*, ostendit unam naturam esse, ad cuius imaginem homo fieret; cum verodicit *nostram*, osten-

ditecumdem Deum non unam, sed plures esse personas.
Aperte ostendit quod nec solitudo, nec diversitas, nec singularitas ibi est, sed similitudo.

5. Hilarius quoque, in lib. 3 de Trin., dieit his verbis significari quod in Trinitate nec diversitas est, nec singularitas vel solitudo; sed similitudo, et pluralitas sive distinctio; ait enim sic: Qui dixit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, invieem esse sui similes, in eo quod dicit imaginem et similitudinem nostram, ostendit. Imago enim sola non est et similitudo sibi non est; neque diversitatem duobus admisceri ad alterius alterum similitudo permittit. Item idem in lib. 4, circa finem: Absolutius voluit intelligi significationem hanc non ad se esse referendam tantum, dicendo: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*; professio enim consortii sustulit intelligentiam singularitatis, quia consortium aliquod nec potest esse sibi ipsi solitario (circa medium), neque rursum solitudo solitarii recipit *fuciamus*; neque quisquam aliono à se loquitur *nostram*; uterque ergo sermo scilicet *faciamus et nostram*, ut solitarium eumdemque non patitur, ita neque diversum à se, alienumque significat; solitario convenit *fuciam et meam*; non solitario vero convenit dicere *faciamus et nostram*; uterque sermo ut non solitarium tantum, ita neque differentem esse, vel diversum esse significat. Nobis quoque nec solitarius nec diversus est consitendus; ita ergo Deus ad communem sibi cum Deo imaginem, eamdemque similitudinem reperitur operari, ut nec significatio efficientis admissit intelligentiam solitudinis, nec operatio constituta ad eamdem imaginem vel similitudinem patiatur diversitatem divinitatis. In his verbis Hilar. pluralitatem personarum voluit intelligi nomine consortii, atque significavit nomine consortii vel pluralitatis non ponit aliquid, sed removeri. Pluralitas enim vel consortium personarum cum dicitur, solitudo vel singularitas negatur; cuin dicimus plures esse personas, significamus quod non est una sola. Ideo Hilarius volens ista subtiliter et sane intelligi ait: Professio consortii sustulit intelligentiam singularitatis; non dicit: Posuit aliquid. Ita etiam cum dicimus tres personas, singularitatem et similitudinem tollimus; et quod Pater non est solus, nec Filius est solus, nec Spiritus sanctus est solus, significamus; et quod nec Pater tantum est et Filius, nec Pater tantum et Spiritus sanctus, nec Filius tantum et Spiritus sanctus. De hoc autem in sequenti plenius agetur (distinct. 49), ubi etiam secundum quid similes, dicuntur tres personae, et utrum aliquo modo sit ibi diversitas vel differentia ostendetur.

Ad idem quod cœperat redit, ut alias auctoritates supponat.

6. Nunc vero ad propositum redeamus; et ad ostendendum personarum pluralitatem atque essentiae divinae unitatem, alias sanctorum auctoritates inducamus. Moyses dicit: *In principio creavit Deus cælum et terram* (Gen. 1); per Deum significans Patrem; per principium, Filium. Et pro eo quod apud nos *Deus* dicitur, Hebraica veritas habet *He loym*, quod est plurale hujus singularis, quod est *he*. Quod ergo non est dictum *he*, quod est Deus; sed *he loym*, quod interpretari potest, *dii* sive *judices*, ad pluritatem personarum refertur. Ad quam etiam illud attinere videtur, quod diabolus per serpentem dixit: *Eritis sicut dii*: Pro quo in Hebreo habetur *he loym*; ae si dicaret: *Eritis sicut divinæ personæ*. Ille etiam maxinius prophetarum est regum David, qui suam cæteris præfert, intelligentiam dicens psal. 67: *Super senes intellexi*, unitatem divinæ naturæ ostendens ait psal. 80: *Dominus nomen est illi*; non dicit *Domini*. Alibi etiam ejusdem unitatem et aeternitatem simul ostendens ait ex persona Dei *Israel*, *si me audieris, non erit in te Deus recessus, neque adorabis Deum alienum*. Aliud horum, ut dieit Ambros., in lib. 1 de Trin. (de Fide, l. 1, c. 5), significat aeternitatem; aliud unitatem substantiæ indifferentis, ut neque posteriorem Patre, nequaeterius divinitatis Filium, vel Spiritum sanctum

esse credamus; nam si Patre posterior est Filius, vel Spiritus sanctus, recens est; et si unius non est divinitatis, alienus est; sed neque posterior est, quia recens non est; nec alienus, quia ex Patre natus est Filius, ex Patre procedit Spiritus sanctus. Alibi quoque distinctionem personarum insinuans ait (psal. 66): *Verbo Domini cœti firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*. Alibi etiam ait: *Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus, et metuant eum omnes fines terræ*. Trina enim confessio Dei trinitatem exprimit personarum: unitatem vero essentiae aperit, cum singulariter subjungit *eum*. Isaias quoque dicit c. 6 se audisse Seraphim elamantia: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus*. Per hoc quod dieit ter *sanc tus*, Trinitatem significat; per hoc quod subdit *Dominus Dens*, unitatem essentiae. David quoque aeternam Filii generationem aperte insinuat ex persona Filii dicens (psal. 2): *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu: Ego hodie genui te*. De hac generatione ineffabili Isaias ait, cap. 53: *Generationem ejus qui enarrabit?* In lib. quoque Sap. aeternitas Filii eum Patre monstratur, ubi Sapientia ita loquitur. *Dominus possedit me ab initio viurum suarum; antequam quidquam ficeret a principio, ab aeterno ordinatus; antequam terra fieret neccum erant abyssi, et ego jam concepta eram; neccum fontes, neccum montes aut colles, et ego parturiebar; adhuc terram non fecerat, et cardines orbis terræ, quando preparabat cœlos, aderam; quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens, et delectabatur singulos dies ludens coram eo*. Eccc aptum de aeterna genitura testimonium; quo ipsa Sapientia perhibet se ante mundum e concepta esse et parturiiri, id est, genitam, et apud Patrem aeternaliter existere. Ipsa etiam alibi ait (Eecl. 24): *Ego ex ore Altissimi prodii, primogenita ante omnem creaturam*. Micheas quoque propheta aeternam Verbi generationem, et temporalem ex Maria, simul insinuavit dicens, c. 5: *Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Iuda: ex te egredietur qui sit dominator in Israel; et egressus ejus ab initio a diebus aeternitatis*.

Specalia testimonia de Spiritu sancto.

7. De Spiritu sancto etiam expressa docuimeta in veteri Testamento habemus. In Gen, enim legitur (c. 1): *Spiritus Domini ei batur super aquas*. Et David dicit psal. 138: *Quo ibo a Spiritu tuo?* In lib. Sap. dicitur, cap. 1: *Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fidetum; benignus est enim Spiritus sapientiæ*. Isaias quoque ait cap. 61: *Spiritus Domini super me*.

De testimoniis novi Testamenti.

8. Nunc vero post testimonia veteris Testamenti, de fide sanctæ Trinitatis et unitatis, ad novi Testamenti auctoritates accedamus; ut in medio duorum animalium, id est, testatorum, cognoscatur veritas: et foreipe de altari sumatur ecalelus quo tanguntur ora fidelium. Dominus itaque Christus unitatem divinæ essentiæ ac personarum trinitatem aperte insinuat, dicens apostolis: *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. In nomine utique ait, ut Ambros. ait in lib. 1 de Trin. (de Fide, l. 1, c. 1, 2), non in nominibus, ut unitas essentiæ ostendatur. Per nomina tria quæ supposuit, tres esse personas declaravit. Ipse etiam ait: *Ego et Pater unus sumus*; unus dixit, ut ait Ambr. in eodem, ne fiat discretio potestatis naturæ; et addidit, *sumus*, ut Patrem Filiumque cognoscas; scilicet ut perfectus Pater Filium perfectum genuisse credatur: et quod Pater et Filius unus sint, non confusione personas, sed unitate naturæ. Joannes quoque in Epistola 1 eanonica ait: *Tres sunt quia testimonium perhibent in cœlo, Pater, Verbum et Spiritus sanctus; et hi tres unum sunt*. Ipse etiam in initio Evangelii sui ait: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*; ubi aperte ostendit Filium semper et aeternaliter suis apud Patrem; ut alium apud alium. Apostolus quoque aperte Trinitatem distinguens Gal. 4: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra*, et alibi, Rom. 8: *Si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum*

habitat in nobis, etc. Item alibi Trinitatem atque unitatem evidentissime commendat dicens, Rom. 8: *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia, ipsi gloria.* Ex ipso ait, ut Aug. in lib. 1 de Trin., c. 6, ait, propter Patrem; *per ipsum* dicit, propter Iūnum; *in ipso*, propter Spiritum sanctum. Per hoc vero quod non ait ex ipsis, per ipsos, et in ipsis, nec ait ipsis gloria, sed *ipsi*, insinuavit hanc Trinitatem unum Deum esse. Sed quin singula pene syllabæ novi Testamenti hanc ineffabilis unitatis atque Trinitatis veritatem concorditer insinuant, inductioni testimoniorum super hac re supersedeamus, et rationibus congruisque similitudinibus ita esse, prout insimitas nostra valet, ostendamus.

DISTINCTIO III.

INCIPIT OSTENDERE QUOMODO PER CREATORAM POTUERIT COGNOSCI CREATOR.

1. Apostolus namque ait, Rom. 1, *quod invisibilia Dei a creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque virtus ejus et divinitas.* Per creaturam mundi intelligitur homo, propter excellentiam qua excellit inter alias creature; vel propter convenientiam quam habet cum omni creatura. Homo ergo invisibilia Dei intellectu mentis conspicere potuit, vel etiam conspexit, per ea quæ facta sunt, id est, per creature visibles vel invisibles. A duobus enim juvabatur: scilicet a natura, quæ rationalis erat; et ab operibus a Deo factis, ut manifestaretur homini veritas. Ideoque Apostolus dixit: *Quia Deus revelarit illis, scilicet dum fecit opera, in quibus artificis aliquatenus relucet indicium.*

Prima ratio vel modus quomodo potuit cognosci Deus.

2. Nam sicut ait Ambros, ut Deus qui natura invisibilis est, etiam a visibilibus posset sciri, opus fecit quod opificem visibilitate sui manifestavit; ut per certum, incertum posset sciri, et ille Deus omnium esse crederetur, qui hoc fecit quod ab homine impossibile est fieri. Potuerunt ergo cognoscere, sive cognoverunt, ultra omnem creaturam esse illum qui ea fecit, quæ nulla creaturarum facere vel destruere valeret. Accedat quæcumque vis creatura, et faciat tale cœlum et terram; et dicam quia Deus est. Sed quia nulla creatura talia facere valet, constat super omnem creaturam esse illum qui ea fecit, ac per hoc illum esse Deum humana mens cognoscere potuit. *Secundr ratio qua potuit cognosci, vel modus quo noverunt.*

3. Alio etiam modo Dei veritatem ductu rationis cognoscere potuerunt, vel etiam cognoverunt: ut enim Aug. ait in lib. de Civ. Dei, viderunt summi philosophi nullum corpus esse Deum, et ideo cuncta corpora transcederunt quærentes Deum, viderunt etiam quidquid mutabile est, non esse summum Deum, omniumque principium: et ideo omnem animam mutabilesque spiritus transcederunt. Deinde viderunt omne quod mutabile est non posse esse nisi ab illo qui incomutabiliter et simpliciter est. Intellecerunt ego eum et omnia ista fecisse, et a nullo fieri potuisse.

Tertia ratio vel modus.

4. Consideraverunt etiam quidquid est in substantiis, vel corpus esse, vel spiritum: meliusque aliquid spiritum esse quam corpus, sed longe meliorem qui spiritum fecit et corpus.

Quartus modus vel ratio.

5. Intellecerunt etiam corporis speciem esse sensibilem, et spiritus speciem intelligibilem; et intelligibili speciem sensibili prætulerunt. Sensibia dicimus quæ visu tactuque corporis sentiri queunt; intelligibilia, quæ conspectu intentis possunt intelligi. Cum ergo in eorum conspectu et corpus et animus magis minusque speciosa essent; si autem omni specie carere possent, omnino nulla essent; viderunt esse aliquid quo illa speciosa facta sunt, ubi est prima et incomutabilis species, ideoque incomparabilis; et illud esse rerum principium rectissime crediderunt, quod factum non esset, et ex quo cuncta facta essent.

Ecce tot modis potuit cognosci veritas Dei. Cum ergo Deus una sit et simplex essentia, quæ ex nulla diversitate partium vel accidentium consistit, pluraliter tamen dicit Apostolus, *invisibilia Dei*, quia pluralibus modis cognoscitur veritas Dei per ea quæ facta sunt. Ex perpetuitate namque creaturarum intelligitur conditor æternus; ex magnitudine creaturarum, omnipotens; ex ordine et dispositione, sapiens; ex gubernatione, bonus. Haec autem omnia ad unitatem deitatis pertinent monstrandam.

Quomodo in creaturis appareat vestigium Trinitatis.

6. Nunc restat ostendere utrum per ea quæ facta sunt aliquod Trinitatis indicium vel exiguum haberi potuerit. De hoc Aug. in lib. 6, cap. 6, de Trin., ait: Oportet ut Creatorem parea quæ facta sunt, intellectu conspicientes, Trinitatem intelligamus. Hujus enim Trinitatis vestigium in creaturis appareat. Haec enim quæ arte divina facta sunt, et unitatem quamdam in se ostendunt, et speciem et ordinem. Nam quodque horum creatorum, et unum aliquid est, sicut sunt naturæ corporum et ingenia animarum; et aliqua specie formatur, sicut sunt figuræ vel qualitates corporum, ac doctrinæ vel artes animarum; et ordinem aliquem petit aut tenet, sicut sunt pondera vel collocationes corporum, et amores vel delectationes animarum, et ita in creaturis prælucet vestigium Trinitatis. In illa enim Trinitate summa origo est omnium rerum, et perfectissima pulchritudo, et beatissima delectatio. Summa autem origo, ut Aug. ostendit in lib. de vera Religione, intelligitur Deus Pater, a quo sunt omnia; a quo Filius et Spiritus sanctus; perfectissima pulchritudo intelligitur Filius, scilicet veritas Patris, nulla ex parte ei dissimilis; quem cum ipso, et in ipso Patre venerantur; quæ forma est omnium quæ ab initio facta sunt, et ad unum referuntur, quæ tamen omnia nec fierent a Patre per Filium, neque suis finibus salva essent, nisi Deus summe bonus esset; qui et nulli naturæ quæ ab illo bona esset, invitit; et ut in bono ipso maneret, alia quantum vellet, alia quantum posset dedit, quæ bonitas intelligitur Spiritus sanctus, qui est donum Patris et Filii; quare ipsum donum Dei cum Patre et Filio aequa incommutabile, colere et tenere nos convenit. Per considerationem itaque creaturarum unius substantiæ, Trinitatem intelligimus scilicet unum Deum Patrem, a quo sumus; et Filium, per quem sumus; et Spiritum sanctum, in quo sumus, scilicet principium ad quod recurrimus, et formam quam sequimur, et gratiam quæ reconciliamur: unum scilicet quo auctore conditi sumus; et similitudinem ejus, per quam ad unitatem reformamur, et pacem, qua unitati adhaeremus; scilicet Deum qui dixit, Genes. 1: *Fiat lux,* et Verbum, per quod factum est omne quod substantialiter et naturaliter est, et donum benicitatis ejus; qua placuit quod ab eo per Verbum factum est, et reconciliatum est auctori ut non interiret. Ecce ostensum est qualiter in creaturis aliquatenus imago Trinitatis indicatur: non enim per creaturarum contemplationem sufficiens notitia Trinitatis potest haberi vel potuit, sine doctrinæ vel interioris inspirationis revelatione. Une illi antiqui philosophi quasi per umbram et de longinquæ viderunt veritatem, deficientes in contuitu Trinitatis, ut magi Pharaonis in tertio signo. Exod. 8. Adjuvamur tamen in fide invisibilium, parea quæ facta sunt.

Quomodo in anima sit imago Trinitatis.

7. Nunc vero ad eam jam perveniamus disputacionem, ubi in mente humana quæ novit Deum, vel potest nosse, Trinitatis imaginem reperiamus. Ut enim ait Aug. in lib. 14 de Trinitate, cap. 7, licet humana mens non sit ejus naturæ, eius Deus est, imago tamen illius, quo nihil melius est, ibi quærenda et inveiuenda est, quo natura nostra nil habet melius, id est, in mente. In ipsa etiam mente antequam sit princeps Dei, ejus imago reperitur; etsi enim amissa Dei participatione deformis sit, imago Dei tamen permanet. Eo enī ipso imago Dei est

mens, quo capax ejus est, ejusque particeps esse potest. Jam ergo in ea Trinitatem, quae Deus est, inquiramus. Eece enim mens meminit sui, intelligit se, diligit se; hoc si cernimus, cernimus Trinitatem, non dum quidem Deum, sed imaginem Dei. Hic enim quædam apparet trinitas menicriæ, intelligentia et amoris. Hæc ergo tria potissimum tractemus, memoria, intelligentiam, voluntatem. Hæc ergo tria, ut Aug. ait in lib. 10 de Trin., c. 21, non sunt tres vitæ, sed una vita; nec tres mentes, sed una mens, una essentia. Memoria vero dicitur ad aliquid, et intelligentia et voluntas sive dilectio similiter ad aliquid dicitur: vita vero dicitur ad seipsam et mens et essentia. Hæc ergo tria eo unum sunt, quo una vita, una mens, una essentia, et quidquid aliud ad seipsam singula dicuntur etiam simul, non pluraliter, sed singulariter dicuntur. Eo vero tria sunt, quo ad se invicem referuntur.

Quomodo æqualia sint, quia capiuntur a singulis omnia et tota. (Ex August., lib. 10 de Trin., cap. 41.)

8. Equalia etiam sunt non solum singula singulis, sed etiam singula omnibus; alioquin non se invicem caperent; se autem invicem capiunt. Capiuntur enim et a singulis singula, et a singulis omnia. Memini enim me habere memoriam, et intelligentiam, et voluntatem; et intelligo me intelligere, et velle, atque meminisse; et volo me velle, et meminisse, et intelligere.

Quomodo tota illa tria memoria capiat.

9. Totamque meam memoriam, et intelligentiam, et voluntatem simul memini. Quod enim memoriam meæ non memini, illud non est in memoria mea: nihil autem tam in memoria est, quam ipsa memoria; totam ergo memini. Item quicquid intelligo, intelligere me scio; et scio me velle quicquid volo, quicquid autem scio memini. Totam ergo intelligentiam totamque voluntatem meam memini.

Quomodo illa tria tota capiat intelligentia. (August. loc. cit.)

10. Similiter cum hæc tria intelligo, tota simul intelligo, neque enim quicquam intelligibilium est quod non intelligam, nisi quod ignoro. Quod autem ignoro, nec memini, nec volo. Quicquid ergo intelligibilium non intelligo, consequenter etiam nec memini, nec volo. Quicquid ergo intelligibilium memini et volo, consequenter intelligo.

Quomodo illa tota capiat voluntas.

11. Voluntas etiam mea totam intelligentiam totamque meam memoriam capit, dum utor toto eo quod intelligo et memini; cum itaque invicem a singulis et omnia et tota capiantur, æqualia sunt tota singula totis singulis, et tota singula simul omnibus totis: et hæc tria unum, una vita, una mens, una essentia. Ecce illius summæ unitatis atque Trinitatis ubi una est essentia et tres personæ, imago est humana mens, licet impar. Mens autem hic pro animo ipso accipitur, ubi est illa imago Trinitatis. Proprie vero mens dicitur, ut ait August., lib. 15 de Trin. c. 7, non ipsa anima, sed quod in ea est excellentius, qualiter sæpe accipitur. Illud etiam sciendum est, quod memoria non solum est absentium et præteriorum, sed etiam præsentium, ut ait Aug. in lib. 14 de Trin., cap. 14, alioquin non se caperet. *Ex quo sensu illa tria dicantur esse unum et una essentia queritur.*

12. Hic attendendum est diligenter ex quo sensu accipiendum sit quod supra dixit, illa tria, scilicet memoria, intelligentiam, voluntatem esse unum, unam mentem, unam essentiam, quod utique non videtur esse verum, juxta proprietatem sermonis. Mens enim, id est, spiritus rationalis, essentia est spiritualis et incorporeus. Illa vero tria, naturales proprietates seu vires sunt ipsius intentis, et a se invicem differunt; quia memoria non est intelligentia vel voluntas, nec intelligentia voluntas sive amor.

Quod etiam ad se invicem dicuntur relative

13. Et hæc tria etiam ad seipsa referuntur, ut ait

Aug. in lib. 9 de Trin., c. 3. Mens enim amare se ipsam vel meminisse non potest, nisi etiam noverit se. Nam quomodo amat vel meminit quod nescit? Miro itaque modo tria ista inseparabilia sunt a seipsis, et tamen eorum singulum, et sicut omnia una essentia est, cum et relative dicantur ad invicem.

Hic aperitur quod supra quereretur scilicet quomodo hæc tria dicantur unum.

14. Sed jam videndum est quomodo hæc tria dicantur una substantia. Ideo quia scilicet in ipsa anima vel mente substantialiter existunt, non sicut accidentia in subjectis, quæ possunt adesse vel abesse; unde Aug. in lib. 9 de Trin., c. 5. ait: Admonemur, si utcumque videre possumus, hæc in animo existere substantialiter, non tanquam in subjecto, ut color in corpore; quia etsi relative dicuntur ad invicem, singula tamen substantialiter sunt in substantia sua. Ecce ex quo sensu illa tria dicantur esse unum vel una substantia. Quæ tria, ut Aug. ait in lib. 15 de Trin., c. 4, in mente naturaliter divinitus instituta quisquis vivaciter perspicit, et quam magnum sit in ea, unum potest etiam semper eterna immutabilis que natura recoli, conspici, concupisci, reminiscitur enim per memoriam, intuetur per intelligentiam, amplectitur per dilectionem, prolecto reperit illius summæ Trinitatis imaginem.

Quod in illa similitudine est dissimilitudo, (Ex Aug. lib. 15 de Trin., c. 20.)

15. Verum tameneaveat ne hanc imaginem ab eadem Trinitate factam ita ei comparet, ut omnino existimet similem, sed potius in qualcumque ista similitudine magnam quoque dissimilitudinem cernat.

Prima dissimilitudo. (Ex eodem lib. c. 22.)

16. Quod breviter ostendi potest. Homo unus per ista tria meminit, intelligit, diligit; qui nec memoria est, nec intelligentia, nec dilectio, sed hæc habet. Unus ergo homo est, qui habet hæc tria, non ipse est hæc tria; in illius vero summæ simplicitate naturæ, que Deus est, quamvis unus sit Deus, tamen tres personæ sunt, Pater et Filius et Spiritus sanctus; et haec tres personæ sunt unus Deus. Aliud est itaque Trinitas res ipsa, aliud imago Trinitatis in re alia: propter quam imaginem etiam illud in quo sunt hæc tria, imago dicitur, scilicet homo. Sicut imago dicitur et tabula et pictura quæ est in ea; sed tabula nomine imaginis appellatur propter picturam quæ est in ea.

Altera dissimilitudo. (Ex Aug. lib. 15 de Trin., c. 7.)

17. Rursus ista imago quæ est homo habens illa tria, una persona est, illa vero Trinitas non una persona est, sed tres personæ, Pater Filius et Filius Patris, et Spiritus Patris et Filii. Itaque in ista imagine Trinitatis, non hæc tria unus homo, sed unius hominis sunt. In illa vero summa Trinitate, cuius hæc imago est, non unius Dei sunt illa tria, sed unus Deus; et tres sunt illæ personæ, non una persona. Illa enim tria non homo sunt, sed hominis sunt, vel in homine sunt. Sed numquid possumus dicere Trinitatem sic esse in Deo, ut aliquid Dei sit, nec ipsa sit Deus? Absit ut hoc credamus! Dicamus ergo in mente nostra imaginem Trinitatis, sed exiguum, et qualemque esse; quæ summæ Trinitatis ita gerit similitudinem, ut ex maxima parte sit dissimilis. Sciendum vero est quod hæc trinitas mentis, ut ait Augustinus, in lib. 14 de Trin., cap. 42, non propterea tantum imago Dei est, quia sui meminit mens, et intelligit, ac diligit se; sed quia potest etiam meminisse, et intelligere, et amare illum a quo facta est.

Alia assignatio trinitatis in anima, scilicet mens, notitia, amor.

18. Potest etiam alio modo aliisque nominibus distingui trinitas in anima, quæ est imago illius summæ et ineffabilis Trinitatis; ut enim ait Aug. in lib. 11 de Trin., cap. 4, mens, et notitia ejus, et amor, tria quædam sunt. Mens enim novit se, et amat se, nec amare se potest, nisi etiam noverit se. Duo quædam sunt mens et notitia ejus, ut habetur lib. 15 de Trin., c. 7. Item duo quædam sunt mens et amor ejus. Cum

ergo se novit mens et amat se, manet trinitas, scilicet mens, amor et notitia. Mens autem hic accipitur non pro anima, sed pro eo quod anima excellentius est.

Haec autem tria cum sint distincta a se invicem, dicuntur tamen esse unum, quia in anima substantialiter existunt.

Quia mens vice Patris, notitia filii, amor Spiritus sancti accipitur. (Ex Aug., lib. 9 de Trin., c. 12.)

19. Et est ipsa mens quasi parens, et notitia ejus quasi proles ejus. Mens enim cum se cognoscit, notitiam sui gignit, et est sola parens sue notitiae. Tertius est amor, qui de ipsa mente et notitia procedit. dum mens cognoscit se et diligit se; non enim posset se diligere, nisi cognosceret se. Amat etiam placitam prolem, id est, notitiam suam; et ita amor quidam complexus est parentis et prolis.

Quod non est minor mente notitia, nec amor utroque.

(Ex eodem Aug. lib.)

20. Nec est minor proles parentis, dum tantam se novit mens, quanta est: nec minor est amor parentis et prole. id est mente et notitia, dum tantum se diligit mens, quantum se novit et quanta est.

Quod haec tria in seipsis sunt. (Ex eodem lib., cap. 5.)

21. Sunt etiam haec singula in seipsis, quia et mens amans in amore est, et amor in amantis notitia, et notitia in mente nosecente est. Ecce in his tribus qualcumque vestigium Trinitatis apparet,

Quomodo mens per ista proficit ad intelligendum Deum.

22. Mens itaque rationalis considerans haec tria, et illam unam essentiam in qua ista sunt, extendit se ad contemplationem Creatoris; et videt unitatem in Trinitate, et Trinitatem in unitate. Intelligit enim unum Deum esse, unam essentiam, unum principium. Intelligit enim quia si duo essent, vel uterque insufficiens esset, vel alter superflueret; quia si aliquid decesset uni quod haberet alter, non esset ibi summa perfectio. Si vero nihil uni decesset quod haberet, alter cum in uno essent omnia, alter superflueret. Intellexit ergo unum esse Deum omnium auctorem, et vidi quia ab sequente sapientia non sit, quasi res fatua; et ideo intellexit eum habere sapientiam, quae ab ipso genita est: et quia sapientiam suam diligit, intellexit etiam ibi esse amorem.

Hic de summa Trinitatis unitate.

23. Quapropter juxta istam considerationem, ut ait Aug. in lib. 9 de Trin., cap. 1, credamus Patrem, et Filium et Spiritum sanctum unum esse Deum, universae creaturæ conditorem et rectorem; nec Patrem esse Filium, nec Spiritum sanctum vel Patrem esse, vel Filium; sed Trinitatem relatarum ad invicem personarum. Ut enim ait ipse in libro de Fide, ad Petrum, una est natura sive essentia Patris, et Filii et Spiritus sancti, non una persona. Si enim sic esset una persona, sicut est una substantia Patris, et Filii, et Spiritus sancti, veraciter Trinitas non diceretur. Rursus quidem Trinitas esset vera, sed unus Deus Trinitas ipsa non esset, si quemadmodum Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, personarum sunt ab invicem proprietate distincti, sic fuissent quoque naturarum diversitate discreci, fides autem patriarcharum, prophetarum atque apostolorum unum Deum praedicat Trinitatem esse. In illa ergo sancta Trinitate unus est Deus Pater, qui solus essentialiter de seipso Filium unum genuit; et unus Filius est, qui de uno Patre solus essentialiter natus; et unus Spiritus sanctus, qui solus essentialiter a Patre Filioque procedit. Illoc autem totum non potest una persona, id est gignere se, et nasci de se, et procedere de se; ut enim ait Aug. in lib. 1, de Trin., c. 1, nulla res est quæ seipsam gignat ut sit.

DISTINCTIO IV.

hic queritur utrum concedendum sit quod Deus sit generis.

1. Hic est quæstio satis necessaria. Constat enim, et irrefragabiliter verum est, quod Deus Pater genuit Filium. Ideo queritur utrum concedendum sit quod Deus

genuit Deum. Sienim Deus genuit Deum, videtur quod aut se Deum, aut aliud deum genuerit. Si vero aliud deum genuit, non est tantum unus Deus. Si autem seipsum Deus genuit, aliqua res seipsam genuit. Ad quod et respondentes dicimus sane et catholicice concedi quod unus unum genuit, quod Deus Deum genuit; quia Deus Pater Deum Filium genuit. In symbolo quoque scriptum est: *Lumen de lumine, Deum verum de Deo vero.* Quod vero additur: Ergo gennit se Deum vel alium deum; neutrum concedendum esse dicimus. Quod aliud deum non genuit, manifestum est, quia unus tantum Deus est. Quod autem seipsum non genuit, ostendit Aug. in lib. 1 de Trin., c. 1, dicens: *Quia putant ejus potentiam esse Deum, ut seipsum ipse genuerit, eo plus errant, quod non solum Deus ita non est, sed nec spiritualis, neque corporalis creatura.* Nulla enim res est quæ seipsam gignat ut sit; et ideo non est credendum vel dicendum quod Deus genuit se.

Alia quæstio de eodem.

2. Sed adhuc componunt garruli ratiocinatores dicentes: Si Deus Pater genuit Deum, aut genuit Deum qui est Pater, aut Deum qui non est Deus Pater. Si genuit Deum qui non est Pater, ergo Deus est qui non est Deus Pater. Non ergo unus tantum Deus est. Si vero genuit Deum qui est Deus Pater, ergo genuit se ipsum. Ad quod respondemus determinantes istam propositionem, quam sic proponunt: Si Deus Pater genuit Deum, aut Deum qui est Deus Pater, aut Deum qui non est Deus Pater. Hoc enim sane et prave intelligi potest; et ideo respondendum est ita: Deus Pater genuit Deum qui est ipse Pater. Hoc dicimus esse falsum, et concedimus alteram, scilicet genuit Deum qui non est Pater; nec tamen genuit alterum Deum, nec ille qui genitus est, est alius Deus quam Pater, sed unus Deus cum Patre. Si vero additur: Genuit Deum qui non est Deus Pater; hic distinguimus, quia duplice potest intelligi. Genuit Deum qui non est Deus Pater, scilicet Deum Filium, qui Filius non est Pater, qui Daus est; hic sensus verus est. Si vero intelligatur sic: Genuit Deum qui non est Deus Pater, id est quoniam non est Deus qui pater est; hic sensus falsus est. Unus enim et idem Deus est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; et, e diverso, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus unus est Deus.

Opinio quorundam dicentium tres personas esse unum Deum, unam substantiam; sed non e converso, scilicet unum Deum vel unam substantiam esse tres personas.

3. Quidam tamen veritatis adversarii, concedunt Patrem et Filium et Spiritum sanctum, sive tres personas, esse unum Deum, unam substantiam; sed tamen nolunt concedere unum deum sive unam substantiam esse tres personas dicentes divinam substantiam praedicari de tribus personis, non tres personas de substantia divina. Fides autem catholica tenet ac praedicat, et tres personas esse unum Deum, et unam substantiam sive essentiam sive naturam divinam; et unum Deum, sive essentiam divinam, esse tres personas. Unde Aug., in lib. 1 de Trin., c. 6, ita ait: *Recte ipse Deus Trinitas intelligitur, beatus et solus potens.* Ecce quam expresse dixit *ipse Deus Trinitas*, ut ostenderet. et ipsum Deum esse Trinitatem, et Trinitatem ipsum Deum. Item in eodem: *In verbis, inquit, illis Apostoli quibus de adventu Christi agens dicit: Quem ostendit beatus et solus potens; rex regum et Dominus dominantium; qui solus habet immortalitatem, etc.* nec Pater proprius nominatus est, nec Filius, nec Spiritus sanctus; sed beatus et solus potens, id est unus et solus Deus verus, qui est ipsa Trinitas. Ecce et hie aperte dicit unum solum verum Deum esse ipsam Trinitatem; et si unus Deus Trinitas est, ergo unus Deus est tres personæ. Item in lib. 5 de Trin., c. 8: *Non tres deos, sed unum Deum dicimus esse ipsam præstantissimam Trinitatem.* Item in libro qui dicitur Enchiridion, ad Laurentium, cap. 9: *Satis est christiano, rerum creatarum causam visibilium sive invisibilium non nisi bonitatem credere Cratoris, qui est Deus*

verus et unus; nullamque esse naturam quæ non aut ipse sit, aut ab ipso; eumque esse Trinitatem Patrem scilicet et Filium et Spiritum sanctum. Item Aug. in sermone de Fide, cap. 7: Credimus unum Deum unam esse divini nominis Trinitatem. Idem in lib. 6 de Trin.: Dicimus Deum solum esse ipsam Trinitatem. Ecce et his aliis pluribus auctoritatibus evidenter ostenditur dicendum esse et credendum quod unus Deus et Trinitas, est una substantia tres personæ; sicut e converso Trinitas dicitur esse unus Deus, et tres personæ dicuntur esse una substantia.

Redit ad præmissam quæstionem, scilicet an Deus Pater se Deum, an alium deum genuerit.

4. Nunc ad præmissam quæstionem revertamur; ubi quærebatur an Deus Pater genuerit se Deum, an alium deum. Ad quod dicimus, neutrum fore concedendum. Dicit tamen Aug. in epistola 66 ad Maximum medicum. quod Deus Pater se alterum genuit, his verbis: Pater ut haberet Filium de ipso, non minuit seipsum, sed ita genuit de se alterum se, ut totus maneret in se, et esset in Filio tantus, quantus et solus. Quod ita intelligi potest, id est, de se alterum a se genuit; non utique alterum deum, sed alteram personam; vel genuit se alterum, id est, genuit alterum qui hoc est quod ipse. Nam etsi alias sit Pater quam Filius, non est tamen aliud quam Filius, sed unum.

DISTINCTIO V.

HIC QUÆRITUR AN PATER GENUIT DIVINAM ESSENTIAM, VEL IPSA FILIUM, AN ESSENTIA GENUIT ESSENTIAM, VEL IPSA NEC GENUIT, NEC GENITA EST.

1. Post hæc quæritur utrum concedendum sit quod Pater genuit divinam essentiam, vel quod divina essentia genuit Filium, vel essentia genuit essentiam; an omnino genuit, nec genita est divina essentia. Ad quod catholicis tractatoribus consentientes dicimus quod nec Pater genuit divinam essentiam, nec divina essentia genuit Filium, nec divina essentia genuit divinam essentiam: hic autem nomine essentiæ intelligimus divinam naturam, quæ communis est tribus personis, et tota ie singulis. Ideo non est diceendum quod Pater genuit divinam essentiam, quia si pater diceretur genuisse divinam essentiam, divina essentia relative diceretur ad Patrem, vel pro relativo ponetur. Si autem relative diceretur, vel pro relativo ponetur, non indicaret essentiam. Ut enim ait Aug. in lib. 5 de Trin., cap. 7, quod relative dicitur, non indicat substantiam.

Secunda ratio.

2. Item, cum Deus Pater sit divina essentia, si ejus esset genitor, esset utique genitor ejus rei quæ ipse est; et ita eadem res seipsam genuisset, quod Aug., lib. 1 de Trinitate, c. 1, negat, ut supra ostendimus.

Tertia ratio et potior.

3. Item, si Pater est genitor essentiæ divinæ, cum ipse essentia divina sit, et Deus sit, eo quod generat, et est et Deus est. Ita ergo non illud quod generatur, est a Patre Deus; sed pater eo quod generat, et est et Deus est; et si ita est, non genito gignens, sed gignenti genitus causa est, ut et sit et Deus sit. Similioratione probat Aug., in lib. 6 de Trin., c. 1, quod Pater non est sapiens sapientia quam genuit; quia si ea sapiens est, ea est; hoc enim est sibi esse, quod sapere. Quod si hoc est sibi esse, quod sapere, non per illam sapientiam quam genuit Pater, sapiens est. Quid enim aliud dicimus, cum dicimus: Hoc illi est esse quod sapere, nisi: Eo est quo sapiens est (ibidem)? Ergo quæ causa illi est ut sapiens sit, etiam ipsa illi causa est ut sit. Si ergo sapientia quam genuit illi causa est ut sapiens sit, et causa illi est ut sit, Sed causam Patri qua sit, a Patre genitam, nullo modo quisquam dixerit sapientiam, quid enim est insanius? Ita ergo si Pater genuit esse uitam qua est, essentia quam genuit causa est illi ut sit. Non ergo ipsam quæ est essentiam genuit. Nam in illa simplicitate, ut inquit Aug., quia non est aliud sapere quam esse eadem est sibi sapientia quæ essentia; ideoque quod

sapientia, hoc de essentia dicimus. Sicut ergo non genuit sapientiam quia sapiens est ita nec essentiam quæ est. Ut enim sapientia sapiens est, et potentia potens, ita et essentia ipse est. Eademque sapientia est et potentia quæ essentia. Patet itaque ex prædictis quia Pater essentiam divinam non genuit.

Huic adversari videtur Augustinus.

4. Huic autem videtur contrarium quod Aug. ait in lib. unico de Fide et Symbolo, cap. 3. Deus cum Verbum genuit, id quod ipse est genuit; nec de nihilo, nec de aliqua jam facta conditaque materia, sed de seipso in quod ipse est. Item, Deus Pater, qui verissime se indicare animis cogitatis et voluit et potuit hoc ad seipsum indicandum genuit, quod est ipse qui genuit. Ecce aperte dicit his verbis Deum Patrem genuisse illud quod ipse est. Illud autem quod ipse est, non est nisi divina essentia, videtur ergo divinam essentiam genuisse. Ad quod respondemus illa verba sic intelligenda esse, dicentes: Pater de seipso genuit illud quod ipse est, id est Filium, qui est illud quod Pater est. Nam quod Pater est, et Filius hoc est; sed non qui Pater est, et Filius hic est.

Alias partes quæstionis excutitur.

5. Ita enim non est dicendum quod divina essentia genuit Filium; quia cum Filius sit divina essentia, esset Filius res a quageneratur et ita eadem res seipsum generaret. Ita etiam dicimus quod essentia divina non genuit essentiam. Cum enim una et summa quædam res sit divina essentia, si divina essentia essentiam genuit, eadem res seipsum genuit, quod omnino esse non potest; sed Pater solus genuit Filium, et a Patre et Filio procedit Spiritus sanctus.

Quæ videantur prædictis esse contraria.

6. Prædictis autem videtur contrarium esse quod dicit Aug. in lib. 7 de Trin., c. 1. Hoc, inquit, est Deo esse, quod sapere; unde Pater et Filius simul sunt una sapientia, quia una essentia; et sigillatum sapientia de sapientiæ, sicut essentia de essentia. Ecce, his verbis aperte dicit Aug. sapientiam de sapientia, et essentiam de essentia, ubi videtur significare quod sapientia sapientiam, et essentia genuit essentiam. Idem in lib. de Fide ad Petrum, cap. 45, ait: Sic Christum Dei Filium, id est unam ex Trinitate personam, Deum verum crede, ut divinitatem ejus de natura Patris natam esse non dubites. Hic videtur dicere quod natura Filii sit nata de natura Patris. Item in lib. 15 de Trin., cap. 20, ait: Dicitur Filius consilium de consilio, et voluntas de voluntate; sicut substantia de substantia, sapientia de sapientia. Et hie videtur dicere quod substantia sit genita a substantia et sapientia de sapientia. Sed hoc ita determinamus: Sapientia de sapientia, et substantia de substantia est, id est Filius qui est sapientia, qui est substantia, est de Patre qui est eadem substantia et sapientia; et Filius qui est divinitas, natus est de Patre qui est natura divina. Et ut expressius dicamus, dicimus Filium sapientiam, esse de Patre sapientia; et dicimus Filium substantiam, esse genitum de Patre et a Patre substantia. Quod autem ita intelligi debeat, Aug. ostendit in lib. 7 de Trin., c. 1 circa finem, dicens: Pater ipse sapientia est; et dicitur Filius sapientia Patris, quomodo dicitur lumen Patris, id est: Sicut lumen de lumine, et uterque unum lumen, sic intelligatur sapientia de sapientia, et uterque una sapientia et una essentia. Item: ideo Christus dicitur virtus et sapientia Dei, quia de Patre virtute et sapientia etiam ipse virtus et sapientia est; sicut ipse lumen de Patre lumine est, et ipse fons vita est apud Deum Patrem fontem vitae. Filius ergo sapientia de Patre sapientia est, sicut Filius lumen de Patre lumine; et Deus Filius de Deo Patre, ut et singulis sit lumen et singulus Deus, singulus sapientia; et simul unum lumen, unus Deus, una sapientia. Ecce manifeste his verbis aperit Aug. ex quo sensu accipienda sint prædicta verba et his similia, scilicet enim dicitur substantia de substantia, vel substantia genuit substantiam.

Quod videtur prædictæ expositioni contrarium.

7. Huic vero etiam id contrarium videtur, quod Hilarius ait in lib. 4 de Trin., non longe a principio. Nihil, inquit, nisi natum habet Filius; et geniti honoris admiratio in honore generantis est. Cum ergo Filius essentiam habeat (tota enim in eo est divina essentia), videtur quod ipsa divina essentia nata sit. Item in lib. 5, circa finem, ait: Nativitas Dei non potest eam ex qua proiecta est non tenere naturam, nec enim aliud quam Deus subsistit, quod non aliunde quam de Deo subsistit. Ecce hic dicit nativitatem Dei proiectam ex natura; et ita videtur ex his verbis atque prædictis natura Dei et genita, et genuisse. Quod apertius dicit in lib. 9 de Trin. Nos, inquit, unigenitum Deum in forma Dei manentem, in natura hominis mansisse profitemur; nec unitatem formæ servilis in naturam divinæ unitatis refundimus, nec rursus corporali insinuatione Patrem in Filio prædicamus, sed ex eo ejusdem generis genitam naturam, naturaliter in se gignentem habuisse naturam, quæ in forma natura se gignentis manens, formam naturæ et infirmitatis corporalis accepit. Non enim defeceraut Dei natura ne esset, sed in se humilitatem terrena nativitatis manens sibi Dei naturam suscepserat, generis sui potestatem in habitu assumptæ humanitatis exercens. Ecce hic aperte dicit, et naturaliter genuisse, et naturam genitam, et naturam assumpsisse naturam, quod a plerisque negatur. Item in eodem: Numquid unigenito Deo contumelia est, Patrem sibi innascibilem Deum esse, cum ex innascibili Deo nativitas unigenita in naturam unigenitam subsistat. Ecce et hic dicit unigenitam naturam.

Quomodo sint intelligenda præmissa verba Hilarii.

8. Sed quia hæc verba sane vult intelligi, ipse idem dicit in lib. 4, circa medium: Intelligentia dictorum ex causis est assumenda dicendi; quia non sermoni res, sed rei sermo subjectus est. Hæc ergo verba ita intelligi possunt: Nihil habet Filius nisi natum, id est, nihil habet secundum quod Deus est, nisi quod nascendo accepit; et ipse nascendo Patris in se substantem naturam habuit, unde Hilarius addit in lib. 5, circa finem: Eandem naturam habet genitus, quam ille qui genuit; ita tamen ut natus non sit ille qui genuit. Nam quomodo erit Pater ipse, cum genitus sit? Sed in his ipsis subsistit ille qui genitus est, in quibus totus est ipse qui genuit; quia non est aliunde qui genitus est, et ideo non refertur ad aliud quod in uno subsistit, et ex uno. Ac sic in generatione Filii et naturam suam, ut ita dicam, sequitur in demutabilis Dcus in demutabilem Deum gignens, nec naturam suam deserit ex in demutabili Deo in demutabili Dei perfecta nativas. Subsistenter ergo in eo Dei naturam intelligimus, cum in Deo Deus insit, nec præter eum qui Deus est, quisquam Deus aliussit: quia ipse Deus, et in eo Deus. Naturæ ergo Dei Patris veritas in Deo Filio esse docetur, cum in eo Deus intelligitur esse qui Deus est. Est enim unus in uno, et unus ab uno.

Quod legitur Pater de sua substantia genuisse Filium, et Filium substantię Patris.

9. Dicitur quoque, et frequenter in Scriptura legitur, Patrem de sua substantia genuisse Filium, unde Aug. in lib. de Fide ad Petrum, cap. 2, ait: Pater Deus de nullo genitus Deo, semel de sua natura sine initio genuit Filium Deum sibi æqualem, et eadem quia ipse naturaliter aëternus est, divinitate coæternum. Ecce hic dicit Aug. Filium genitum de natura Patris. Est autem una natura Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Si ergo de natura Patris genitus est Filius, genitus est de natura Filii et Spiritus sancti; immo de natura trium personarum. Idein quoque Aug., in lib. 15 de Trin. cap. 19 circa finem, dicit Christum esse Filium substantię Patris, et de substantia Patris genitum, tractans illud verbum Apostoli loquentis de Deo Patres sic: *Qui eruit nos de potestate tenebrarum, et transluxit in regnum Filii charitatis suæ.* Quod dictum est, inquit, *Filius charitatis suæ,* nihil aliud intelligitur quam Filii sui dilecti, quam Filii substantię suæ. Charitas quippe

Patris, quæ in natura ejus est ineffabiliter simplici, nihil est aliud quam ipsa natura atque substantia, ut saepe diximus, et saepe iterare non piget; ac per hoc, Filius charitatis ejus nullus alius est, quam qui de substantia ejus est genitus. Ecce hic aperte dicit Aug. Filium esse genitum de substantia Patris, et Filium substantia Patris. Idem quoque Aug. in lib. 3 contra haereticum Maximum, c. 14, substantiam Dei gennisse Filium, et Filium genitum de substantia Patris asserit dicens: Carnibus cogitationibus pleni, substantiam Dei de seipso agnoscere Filium non putatis, nisi hoc patiatitur quod substantia carnis patitur quando gignit. *Erratis non scientes Scripturas neque virtutem Dei,* Matth. 22. Nullo enim modo verum Dei Filium cogitatis, si eum natum esse de substantia Patris negatis. Non enim jam erat hominis Filius, et Deo donante factus est Dei Filius; ex Deo natus, gratia, non natura. An forte et si non hominis Filius erat, tamen jam aliqua erat qualisunque creatura, et in Dei Filium Deo mutante conversa est? Sed nihil horum est: ergo aut de nihilo, aut de aliqua substantia natus est. Sed ne crederemus vos putare de nihilo esse Dei Filium, affirmatis non vos dicere de nihilo esse Dei Filium. De aliqua ergo substantia est; et si non de substantia Patris, de qua sit dicile: *Sed non inventis.* Jam ergo unigenitum Dei Filium Jesum Christum, de Patris esse substantia, non vos nobiscum piceat confiteri. Idem in eodem: Utique legimus, *ut simus in vero Filio ejus Iesu Christo.* Dicite ergo nobis ultrum iste verus Dei Filius, ab eis qui gratia filii sunt, quadam proprietate discretus, de nulla substantia sit, an de aliqua? Non dico, inquis, de nulla; nec dicam de nihilo, ergo de aliqua substantia est. Quaro, de qua? si non de Patris substantia est, aliam quærere; si aliam non invenis, Patris agnosce substantiam, et Filium cum Patre *homousion* confitete. Idem in eodem: Confiteor Deum Patrem omnino incorruptibiliter genuisse; sed quod est ipse genuisse. Item: Dico quod saepe dicendum est: Aut de aliqua substantia est natus Dei Filius, aut de nulla; si de nulla, ergo de nihilo, quod vos iam non dicitis; si vero de aliqua, nec tamen de Patris substantia, non est verus Filius; si vero de Patris substantia, unius ejusdemque substantiae sunt Pater et Filius. Vos autem nec Filium Dei de substantia Patris genitum vultis, et tamen eum nec ex nihilo, nec ex aliqua materia, sed ex Patre esse conceditis; nec videtis quam neesse sit ut qui non ex nihilo, nec ex aliqua alia re, sed ex Deo, nisi ex Dei substantia esse non possit, et hoc esse quod Deus est, de quo est, id est, Deus de Deo natus, quia non alias prius fuit, sed natura coæterna de Deo est.

Colligens summam prædictorum, aperit ex quo sensu accipienda sint.

10. His verbis præmissis innui videtur quod divina substantia Filium genuerit, et quod Filius sit genitus de substantia Patris, et quod de Deo est natura coæterna, et quod Pater id quod ipse est genuit. Id autem quod ipse est, divina essentia est; et ita putari potest divinam essentiam genuisse. Vehementer movent nos hæc verba, quæ quomodo intelligenda sint, mallem ab aliis audire, quam ipse tradere. Ut tamen sine præjudicio atque temeritate loquar, ex hoc sensu dicta possunt accipi; Natura coæterna de Deo est, id est, Filius coæternus Patri de Patre est, itaque est eadem cum eo natura, vel ejusdem naturæ. Quem sensum confirmat Aug. ibidem subjiciens, et quod dixerat quasi explanans. Dicto enim: *Natura coæterna est de Deo,* addit: Non est aliud Filius quam illud de quo est, id est, unius ejusdemque substantiae est. Deinde apertius talem intellectum ex prædictis verbis fore habendum aperit in eodem libro contra Maximinum dicens: *Trinitas hæc unius ejusdemque substantiae est;* quia non de aliqua materia vel de nihilo est Filius, sed de quo est genitus; item Spiritus sanctus non de aliqua materia vel de nihilo est, sed inde est unde procedit. His utique verbis aperte ostendit caratione dici Filium esse de substantia Patris, quia est de Pa-

tre genitus, ita quod est ejusdem substantiae cum eo; et Spiritum sanctum esse de substantia Patris et Filii, quia ab utroque procedit, ita quod est ejusdem substantiae.

Quod nec Filius, nec Spiritus sanctus est de nihilo, sed de aliquo, non tamen de materia.

11. Ostenditur quoque ex illis verbis Filium et Spiritum sanctum non esse de nihilo, sed de aliquo; nec tamen de aliqua materia. Unde etiam Hilarius in lib. 12, de Trin., non longe a medio, ait: Unigenitus, Deus cum natus sit, Patrem testatur auctorem; eum ex manente natus est, non est natus ex nihilo; et cum ante tempus natus est, omnem sensum prævenit nascendo. Hic aperte dicitur quod Filius non est natus ex nihilo. Similiter et Spiritus sanctus non est dicendus esse vel procedere ex nihilo, quia Filius de substantia Patris natus est, id est a Pater est, cum quo ejusdem substantiae est, et eadem substantia. Ex quo sensu etiam accipiendo est illud: Pater genuit id quod ipse est, id est Filius, qui est hoc quod Pater. Et hoc ita debere intelligi Aug. aperit dicens in lib. I contra Maximum, circa medium: Hoc genuit Pater quod est; alioquin non est verus Filius, si quod est Pater, non est Filius. Item substantia Dei genuit Filium, id est Pater substantia genuit Filium, qui est eadem substantia et ejusdem substantiae. Quod sic esse intelligendum Aug. ostendit, dicens ad Maximum: Sicut dicens: Spiritus Spiritum genuit, ita dicit: Spiritus ejusdem naturae, vel substantiae Spiritum genuit. Item sicut dicens: Deus Deum genuit, ita dicit: Deus ejusdem naturae vel substantiae Deum genuit. Hoc si credideris et dixeris, nihil de hac re ulterius accusaberis. His enim verbis aperit quomodo loquuntur praedicta debeat intelligi. Similiter Filius natus est de substantia Patris, vel Pater genuit Filium de sua natura sive essentia, id est de sua natura et essentia genuit Filium ejusdem substantiae ac naturae, et qui est eadem essentia ac natura. Similiter expone illud: Filius substantiae Patris, et Filius Patris substantiae, id est qui est substantia, cum quo et Filius eadem substantia est, quia consubstantialis est Patri Filius. Ethic sensus adjuvatur ex his verbis Aug., qui in lib. 5 de Trin., c. 12, ait: Tres personas ejusdem essentiae, vel tres personas unam essentiam dicimus. Tres autem personas ex eadem essentia non dicimus, quasi aliud ibi sit quod essentia est, aliud quod persona. His verbis ostenditur non esse dicendum personam esse ex essentia, nisi ex sensu praedicto. Qui sensus confirmatur etiam ex eo quod in lib. 15 de Trin. idem ait: Sicut nostra scientia scientiae Dei, sic et nostrum verbum quod nascitur de nostra scientia, dissimile est illi Verbo Dei, quod natum est de Patris essentia. Tale est autem ac si dicere: De Patris scientia, de Patris sapientia; vel, quod est expressius, de Patre essentia, de Patre scientia, de Patre sapientia. Ex hoc itaque intellectu, Verbum Dei Patris unigenitus Filius, per omnia Patri similis et æqualis, recte dicitur Deus de Deo, lumen de lumine, sapientia de sapientia, essentia de essentia; quia hoc est omnino quod Pater, non tamen Pater; quia iste Filius, ille Pater.

Quare Verbum Patris dicatur Filius naturae?

13. Inde est quod solum unigenitus Dei dicitur natura Filius, quia ejusdem naturae est, et eadem natura est cum Patre; unde Hilari., in lib. de Trin., de Christo loquens, ait: Natura Filius est, quia eamdem naturam quain ille qui genuit habet.

DISTINCTIO VI.

UTRUM PATER VOLUNTATE GENUIT FILIUM, AN NECESSITATE; ET AN VOLENS VEL NOLENS SIT DEUS.

1. Praeterea queri solet utrum Pater genuerit Filium voluntate, an necessitate. De hoc Orosius ad Aug. ita ait: Voluntate genuit Pater Filium vel necessitate? Sed nec voluntate nec necessitate; quia necessitas in Deo non est, præire voluntas sapientiam non potuit; quo circa, ut Aug. ait in lib. 15 de Trin., c. 20, ridenda est dialectica Eunomii, a quo eunomiani hæretici

orti sunt; qui cum non potuisset intelligere, nec credere voluissest unigenitum Dei Filium Verbum Dei esse natura, id est, substantia Patris genitum, non naturæ vel substantiae dixit esse Filium, sed Filium voluntatis Dei; volens asserere accedentem Deo voluntatem quagigneret Filium, sicut nos aliquando aliquid volumus quod ante non volebamus, propter quod mutabilis intelligitur nostra natura; quod absit ut in Deo esse credamus. Dicamus ergo Verbum Dei esse Filium Dei natura, non voluntate, ut docet Aug. in lib. 15, de Trin., cap. 20, ubi quendam catholicum hæreticos respondentem commendat dicens: Acute sane quidam respondit hæretico versutissime interroganti, utrum Deus Filium volens vel nolens genuerit, ut si diceret *nolens*, absurdissima Dei miseria sequeretur; si autem *volens*, continuo quod intendebat concluderet, scilicet non naturæ esse Filium, sed voluntatis. At ille vigilatissime vicissim quæsivit ab eo utrum Deus Pater volens aut nolens sit Deus, ut si responderet *nolens*, sequeretur grandis absurditas et miseria, quam de Deo credere magna est insania; si autem diceret *volens*, responderetur ei: Ergo et ipse voluntate sua Deus est, non natura. Quid ergo restabat, nisi ut obmutesceret, sua interrogatione obligatum indissolubili vinculo se videns? Ex praedictis docetur non esse concedendum quod Deus voluntate vel necessitate, vel volens vel nolens, sit Deus. Item, quod voluntate vel necessitate, vel volens vel nolens, genuerit Filium.

Opposito contra praedicta.

2. Sed contra hoc opponitur sic: Voluntas Dei est natura sive essentia Dei, quia non est aliud Deo esse, aliud velle; et ideo sicut una est essentia trium personarum, ita et una voluntas. Si ergo Deus, natura Deus est, et voluntate Deus est, et si Verbum Dei, natura Filius Dei est, et voluntate Filius Dei est. Hoc autem facile est refellere, nam et præscientia Dei, sive scientia qua scit vel præscit bona et mala, divina natura sive essentia est; et prædestinatio sive voluntas ejus, eadem divina essentia est, nec est aliud Deo sciare et velle, quam esse, et cum sit unum et idem scientia Dei vel voluntas, non tamen dicitur de voluntate quicquid dicitur de scientia, et e converso, nec omnia illa sua voluntate Deus vult, quæ sua scientia scit, cum sua scientia noverit tam bona quam mala, voluntate autem non velit nisi bona. Scientia quippe Dei et præscientia de bonis est et malis; voluntas vero et prædestinatio de bonis est tautum, et tamen unum et idem in Deo est scientia et voluntas, et præscientia et prædestinatio; ita cum unum sit natura Dei et voluntas, dicitur tamen Pater genuisse Filium natura, non voluntate; et esse Deus natura, non voluntate. Qualiter intelligenda sint illa verba: *Pater nec nolens nec volens Deus est, nec volens nec nolens genuit Filium.*

3. Praedicta tamen verba quibus prudenter dictum est quod Deus Pater nec volens nec nolens est Deus, nec nolens nec volens genuit Filium, sive voluntate, sive necessitate, ex tali sensu mihi videntur accipienda, ut voluntatem præcedentem vel accedentem intelligamus, qualiter Eunomius intelligebat. Non enim ipse Deus est voluntate præcedenti vel efficienti, vel volens priusquam Deus; nec voluntate præcedenti vel accedenti genuit Filium; nec prius volens quam generans, genuit Filium; nec prius generans quam volens, genuit Filium, volens tamen genuit, sicut potens genuit, et bonus genuit Filium, et sapiens genuit et hujusmodi. Si enim Pater sapiens et bonus dicitur genuisse Filium, cur non et volens, cum ita sit Deo idem esse volentem, quod est esse Deum; sicut idem est esse sapientiam, quod est esse Deum? Dicamus ergo quia Pater sicut sapiens, ita volens genuit Filium; sed non voluntate præcedenti vel accedenti. Quem sensum aperit Aug., et confirmat ita dicens super Epistolam ad Ephes. : De Filio Dei, id est, Domino nostro Jesus Christo scriptum est, quia cum Patre semper fuit, et nunquam eum ut esset, paterna voluntas præcessit, et ille quidem natura Filius est.

DISTINCTIO VII.

HIC QUERITUR AN PATER POTUERIT VEL VOLUERIT GIGNERE FILIUM.

1. Hic solet quæriri a quibusdam utrum Pater potuerit vel voluerit generare Filium. Si enim, inquit, potuit vel voluit generare Filium, ergo potuit aliquid et voluit, quod nec voluit nec potuit Filius; nam Filius nec potuit nec voluit generare Filium. Cui versuū facile respondemus dicentes: Posse vel velle generare Filium, non est aliquid posse vel velle subjectum potentiae vel voluntati. Est tamen aliqua potentia vel voluntas, scilicet posse vel velle gignere Filium, et ideo distinguenda est intelligentia propositi verbi posse vel velle gignere Filium, et posse vel velle aliquid; neque enim generatio Filii aliquid eorum est quae subjecta sunt divinae potentiae et voluntati: nec est aliquid inter omnia vel de omnibus, sed super omnia et ante omnia. Non enim ante voluit vel potuit, quam genuit: sicut nec ante fuit quam genuit; quia ab aeterno fuit, et ab aeterno genuit. Ex simili quoque hoc videre possumus. Pater enim potest esse Pater, et vult esse Pater; Filius autem non potest nec vult esse Pater; ergo Pater potest vel vult esse aliquid, quod non potest vel vult esse Filius, non sequitur, quia esse Patrem non est esse aliquid, sed potest esse ad aliquid, ut in sequenti ostendetur.

Ponit quædam verba Aug. unde potest moveri auditor.

2. Sed vehementer nos moveat quod Aug. ait in lib contra Maximinum, qui asserbat Patrem potentiorum esse Filio, eo quod Filium genuit Deum Creatorem, Filius autem non dicebatque Patrem potuisse gignere, non Filius: et ideo potiorem esse Filio. Ad quod respondens Aug. dicere videtur quod Filius etiam potuit gignere, volens ostendere Patrem esse non potiorem Filio, his verbis: Absit ut ideo potentior sit Pater Filio, sicut putas, quia Creatorem genuit Pater, Filius autem non genuit Creatorem; neque enim non potuit, sed non oportuit. Vide et diligenter attende haec verba: Non enim non potuit; sed non oportuit. Videtur enim dicere quod Filius potuit gignere, sed non oportuit: et ita potuit quod non oportuit. Quare autem non oportuit, subdit dicens: Immoderata enim esset divina generatio, si genitus Filius nepotem gigneret Patri, quia et ipse nepos nisi ayo suo pronepotem gigneret, secundum vestram mirabilem sapientiam, impotens diceretur. Similiter etiam ille si nepotem non gigneret ayo suo, et pronepotem proavo suo, non a vobis appellaretur omnipotens, nec impleretur generationis series, si semper alter ex altero nascetur: nec eam perficeret ullus, si non sufficeret unus omnipotens. Itaque omnipotentem genuit Filius Patris natura, non fecit.

Opponitur predictis verbis Augustini.

3. Illoc autem videtur quibusdam non posse stare, scilicet quod Filius potuerit gignere. Si enim potuit Filius gignere, potuit esse Pater; et si potuit esse Pater, potuit ergo esse Pater vel sui, vel Patris vel Spiritus sancti, vel alicujus alii, sed alii non; quia nullus alius semper fuit. Nec Patris, quia Pater est ingenitus et innascibilis. Nec sui, quia nulla res seipsam gignere potest. Nec Spiritus sancti, quia nasci non potuit. Si enim nasci potuit, potuit esse Filius, et ita mutabilis esse potuit.

Hic queritur quomodo intelligenda sint.

4. Quomodo ergo accipiantur quod supra dictum est: Non enim non potuit gignere, sed non oportuit, quasi potuit, sed non oportuit? Non est nobis perspicuum aperire quomodo sit hoc verum; et ideo sub silentio potius esset prætereundum, nisi me super hoc aliquid loqui cogeret instantia querentium.

Hic aperitur ex quo sensu recipienda sint.

5. Potest ergo sic intelligi: Non enim non potuit, sed non oportuit, id est, non ex impotentia sui fuit quod Filius non genuit, sed ei non conveniebat; sicut Deus Filius non est Deus Pater, nec tamen hoc ex impo-

tentia sui est. Nam et Pater similiter non est Filius, nec hoc ex impotentia Patris. Sed querit Maximinus Arianorum episcopus, unde ergo est quod Pater non potest esse Filius, vel Filius Pater? non utique ex impotentia, sed Pater proprietate generationis Pater est, qua oportet eum non esse Filius: et Filius proprietate nativitatis Filius est, qua oportet eum non esse Patrem. De quibus proprietatibus postea plenius tractabitur, distincte. 26 hujus primi.

Utrum Pater natura sit potens gignere Filium: et an hoc sit aliqua potentia quæ sit in Filio?

6. Item queritur a quibusdam: Si Pater potens sit natura gignere Filium, et an hoc sit aliqua potentia quæ sit in Filio? Ad quod dicimus quia Pater non est potens nisi natura; ejus enim potentia natura est vel essentia. At, inquit illi, si potens est gignere, habet ergo potentiam gignendi. Filius autem non habet potentiam gignendi, si non potest gignere; habet ergo aliquam potentiam Pater quam non habet Filius. Non sequitur; eamdem enim potentiam habet penitus Filius, quam et Pater, qua Pater potuit gignere, et Filius gigni potuit. Eadem enim potentia est in Filio, qua potuit gigni, quæ est in Patre, qua potuit gignere. Sed contra hoc opponitur: Aliud est posse gignere, aliud est posse gigni, quia aliud est gignere, et aliud gigni. Hic distinguendum est: Si enim cum dicitur: Aliud est posse gignere, aliud posse gigni, aliam significas potentiam, qua Pater potens est gignere, et aliam, qua Filius potens est gigni, falsus est intellectus. Si autem dicas Patrem posse habere aliam proprietatem sive notionem, qua genitor est; et Filium aliam, qua genitus est, verus est intellectus. Aliam enim habet Pater proprietatem, qua Pater est, aliam Filius, qua Filius est.

Quomodo intelligendum sit, Filius habet vel non habet potentiam generandi.

7. Ita etiam cum dicitur: Filius non habet potentiam generandi quam Pater habet, duplice intelligi potest. Si enim dicatur: Filius non habet potentiam generandi quam et Pater, scilicet qua potens sit ad generandum, id est, ut genuerit vel ut generet sicut Pater, verum est; si vero intelligatur sic, non habet potentiam qua possit gigni vel genitus esse, qua eadem Pater potens est ut genuerit, vel ut generet, falsum est. Sicut dicitur: Pater habet potentiam qua potest esse Pater; Filius vero non habet potentiam qua possit esse Pater; et e converso, Filius habet potentiam qua potest esse Filius; habet ergo aliquam Pater, quam non habet Filius, et e converso. Absit, quia eadem est potentia Patris, qua potest esse Pater; et Filius, qua potest esse Filius. Ita etiam eadem est voluntas, qua Pater vult esse Pater, non Filius; et Filius vult esse Filius, non Pater; et eadem est voluntas Filius, qua vult esse genitus et Patrem genuisse; et Patris, qua vult esse genitor et Filium genitum esse.

DISTINCTIO VIII.

DE VERITATE, ET PROPRIETATE, ET INCOMMUTABILITATE,
ET SIMPLICITATE ESSENTIE DEI.

1. Nunc de veritate, sive proprietate, sive incommutabilitate atque simplicitate divinae naturæ, sive substantiæ, sive essentiæ agendum. Est itaque Deus, ut ait Aug. in lib. 5 de Trin., c. 2, sine dubitatione substantia, vel, si in eius appellatur, essentia, quam Graeci οὐσίαν vocant. Sicut enim ab eo quod est sapere dicta est sapientia, et ab eo quod est sciare dicta est scientia, ita ab eo quod est esse dicta est essentia. Et quis magis est quam ille qui dixit famulo suo, Exod. 3: *Ego sum qui sum*; et: *Dices filiis Israel: Qui est misit me ad vos?* Ipse vere ac propriè dicitur essentia, cuius essentia non novit praeteritum vel futurum; unde Hieron. ad Damasum scribens ait: Deus solus, qui exordium non habet, veræ essentiæ nomen tenet; quia in ejus comparatione qui vere est, quia incommutabilis est; quasi non sint quæ mutabilia sunt. De quo enim dicitur fuit, non est; et de quo dicitur erit, nondum est. Deus autem tantum est, qui non novit

fuisse vel futurum esse. Solus ergo Deus vere est, cuius essentiæ comparatum nostrum esse, non est.
Qualiter intelligenda sint verba Hieronymi, quærendum est.

2. Hic diligenter advertendum est quomodo intellegi debeant illa verba Hieronymi, scilicet: *Deus tantum est, et non novit fuisse vel futurum esse; tanquam non possit dici de Deo, fuit vel erit, sed tantum est, cum de eo scriptum frequenter reperianus: Fuit ab æterno; fuit semper et erit in seculo, et hujusmodi; unde videtur quia non est tantum dicendum de Deo, fuit, vel est, vel erit. Si enim diceretur tantum fuit, putaretur quod desierit esse; si diceretur tantum est, putaretur quod non semper fuerit, sed esse cœperit; si tantum diceretur erit, putaretur non esse modo. Dicatur ergo quia semper fuit, est et erit, ut intelligatur quia nec cœpit, nec desiit, nec desinet esse. De hoc Aug. super Joannem ita ait: Cum de sempiterna re proprie dicatur est, secundum nos benedicitur fuit et erit; fuit, quia nunquam desiit; erit, quia nunquam deerit; est, quia semper est; non præteriit, quasi quod non maneat; non erit, quasi quod non erat. Cum ergo nostra locutio per tempora varictur, deco vere dicuntur verba cujuslibet temporis, qui nullo tempore defuit, vel deest, vel deerit: et ideo non est mirum si de Spiritu veritatis Veritas loquens dixit per futurum, Joan. 16: *Quæcumque audiet, loquetur; audiet scilicet ab eo a quo procedit.* Andic illius est scire, idem etiam esse. A quo ergo est illi essentia, ab illo audiencia, id est, scientia, quæ non est aliud quam essentia. Audiendo dixit de eo quod audit: et audit, id est, quod semper scivit, scit et sciet. Ecce hic dicit Aug. verba cujuslibet temporis dici de Deo; sed tamen proprie est. Illud ergo quod Hieronymus dicit ita intelligendum est: *Non novit fuisse vel futurum esse, sed tantum esse;* id est, cum dicatur de Deo quod fuit vel erit, non est intelligendum quod præteriit vel futurus sit, sed quod existat simpliciter sine aliquo temporali motu. Licet enim verba substantiva diversorum temporum de Deo dicantur (ut *fuit, erit, est, erat*), non tamen temporales motus esse distinguunt, scilicet præteritum, vel futurum, vel præteritum imperfectum, vel præteritum perfectum, vel præteritum plus quam perfectum; vel essentiam sive existentiam sua divinitatis simpliciter insinuant. Deus ergo solus proprie dicitur essentia vel esse. Unde Hilar. in lib. 7 de Trin. ait: Esse non est accidens Deo, sed subsistens veritas, et manens causa, et naturalis generis proprietas.*

Hic de incommutabilitate.

3. Dei etiam solius essentia incommutabilis dicitur proprie; quia nec mutatur, nec mutari potest. Unde Aug. in lib. 5 de Trinc., c. 2: Aliæ, inquit, essentiæ vel substantiæ capiunt accidentia, quibus in eis fiat, vel magna vel quantacumque mutatio. Deo autem aliiquid hujusmodi accidere non potest; et ideo sola substantia vel essentia, quæ est Deus, incommutabilis est: cui profecto maxime ac verissime competit esse. Quod enim mutatur, non servat ipsum verum esse; et quod mutari potest, etiamsi non mutetur, potest quod fuerat non esse. Ideoque illud solum quod non tantum non mutatur, verum etiam mutari omnino non potest, verissime dicitur esse, id est, substantia Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Ideoque Apostolus loquens de Deo ait, 1 Tim. 5: *Qui solus habet immortalitatem.* Utenim ait Aug. in lib. 1 de Trin., cum anima quodammodo immortalis esse dicatur et sit, non diceret Apostolus: *Solus Deus habet immortalitatem,* nisi quia vera immortalitas incommutabilitas est, quam nulla potest habere creatura, quoniam solius Creatoris est, unde Jacobus ait, cap. 1: *Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio;* et David, psal. 101: *Mutabis ea, et mutabuntur: tu autem idem ipse es.* Ideo Aug. super Gen. dicit quod Deus nec per loca, nec per tempora movetur; creatura vero, per loca et tempora. Et per tempora moveri, et per affectiones commutari; Deus autem nec loco, nec

affectione mutari potest; qui per prophetam ait, Malachiæ 3: *Ego Deus, et non mutor;* qui est immutabilis solus, unde recte solus dicitur habere immortalitatem. In oīni enim mutabili natura, ut ait Aug. contra Maximinum, nonnulla mors est ipsa mutatio, quia fecit aliquid in ea non esse quod erat, unde et ipsa anima humana, quæ ideo dicitur immortalis quia secundum modum suum nunquam desinit vivere, habebatamen quandam mortem suam, quia si juste vivebat et peccat, moritur justitia; si peccatrix erat et justificatur, moritur peccato; ut alias ejus mutationes tecum, de quibus modo longum est disputare. Et creaturarum natura coelestium mori potuit, quia peccare potuit, nam et angeli peccaverunt, et dæmones facti sunt, quorum est diabolus princeps; et qui non peccaverunt, peccare potuerunt: et cuicunque rationali creaturæ præstatur ut peccare non possit, non est hoc naturæ propriæ, sed Dei gratiæ. Et ideo *solus Deus*, ut ait Apostolus, *habet immortalitatem*, qui non cujusquam gratia, sed natura sua nec potuit, nec potest aliqua conversione mutari; nec potuit, nec poterit aliqua mutatione peccare. Proinde, ut ait Aug. in primo lib. de Trin., substantiam Dei sine ulla sui commutacione mutabilia facientem, et sine ullo suo temporali motu temporalia creantem, intueri et noscere, licet sit difficile, oportet. Vere ergo ac proprie incommutabilis est sola divinitatis essentia; quæ sine sui mutatione cunctas condidit naturas.

Hic de simplicitate.

4. Eademque sola proprie ac vere simplex est, ubi nec partium, nec accidentium, nec quarumlibet formarum ulla est diversitas sive variatio vel multitudo. Ut autem scias quomodo simplex sit illa substantia, te docet Aug. in lib. 6 de Trin., cap. 6: *Animadverte primo, quare omnis creatura sit multiplex, et nullo modo vere simplex; et primum de corporali, postea de spirituali creatura. Corporalis utique creatura ex partibus constat, ita ut sit ibi aliqua pars minor, alia in maior, et majus sit totum quam quælibet pars; et in unoquoque corpore aliud est magnitudo, aliud color, aliud est figura. Potest enim imminuta magnitudine manere idem color et eadem figura; et colore mutato manere eadem figura et eadem magnitudo, ac per hoc multiplex esse convincitur natura corporis; simplex autem, nullo modo.*

Hic de spiritucreatura ostendit quomodo sit multiplex, et non simplex. (Ex eodem, lib 6, cap. 6.)

5. Creatura quoque spiritualis, ut est anima, in comparatione quidem corporis est simplex: sine comparatione vero corporis, est multiplex et non simplex, quæ ideo simplex dicitur respectu corporis, quia mole non diffunditur per spatium loci, sed in unoquoque corpore et in toto tanta est, et in qualibet ejus parte tota est. Et ideo cum sit aliquid in quavis exigua particula corporis quod sentiat anima, quamvis non fiat in toto corpore, illa tamen tota sentit, quia totam non latet. Sed tamen nec in ipsa tanta anima vera simplicitas est. Cum enim aliud sit artificiosum esse, aliud inerlem, aliud acutum, aliud memorem, aliud cupiditas, aliud timor, aliud lætitia, aliud tristitia, possit que hæc et alia hujusmodi innumerabilia in animæ inveneri natura, et alia sine aliis, et alia magis, alia minus, manifestum est animæ non simplicem, sed multiplicem esse naturam; nihil enim simplex mutabile est; omnis autem creatura mutabilis est; nulla ergo creatura vere simplex est. Deus vero etsi multiplex dicatur, vere tamen et summe simplex est, dicitur enim magnus, bonus, sapiens, beatus, verus, et quidquid aliud non indigne dici videtur; sed eadem magnitudo ejus est quæ sapientia. Non enim mole magnus est, sed virtute, et eadem bonitas ejus est, quæ sapientia, et magnitudo, et veritas; et non est ibi aliud ipsum beatum esse, et aliud magnum, aut sapientem, aut verum, aut bonum esse, aut omnino esse.

Qualiter Deus, cum sit simplex, multiplex tamen dicatur.

6. Hic diligenter notandum est, cum dieat Aug., solum Deum vere simplicem esse, cur dicat enidem multipliciter dei? Sed hoc non propter diversitatem accidentium vel partium dicit, sed propter diversitatem ac multitudinem nominum quae de Deo dicuntur, que licet multiplicia sint, unum tamen significant, scilicet divinam naturam. Haec enim non ita accipiuntur cum de illa incomparabiliter aeternaque substantia incomparabiliter simpliciore quam est humanus animus, dicuntur, quemadmodum cum de creaturis dicuntur. Unde Aug. in lib. 6 de Trin., cap. 4: Deo, inquit, est hoc esse, quod est fortis esse, vel sapientem esse, vel justum esse, et si quid de illa simplicie multiplicitate, vel multiplici simplicitas dixeris, quo substantia ejus significetur, humano autem animo non est hoc esse, quod est fortis esse, aut prudentem, aut justum; potest enim esse animus, et nullam istarum habere virtutem.

Tantum est Dei simplicitas, quod nulli prädicamentorum subjicitur.

7. Quod autem in natura divina nulla sit accidentium diversitas, nullaque penitus mutabilitas, sed perfecta simplicitas ostendit Aug. in lib. 5 de Trin., cap. 1, dicens: Intelligamus Deum, quantum possumus, sine qualitate bonum, sine quantitate magnum, sine indigentia creare, sine situ praesidente in sine habitu omnium continentem, sine loco ubique totum, sine tempore sempiternum, sine ulla sui mutatione mutabilia facientem; nihilque patientem; quisquis Deum ita cogitat, etsi nondum potest omnino inventire quid sit ipse, pie tamen caveat quantum potest aliquid de illo sentire, quod non sit. Ecce si subtiliter intendas, ex his atque predictis aperitur, illa prædicamenta artis dialecticæ Dei naturæ minime convenire, que nullis est subjecta accidentibus.

Quod Deus non proprie, sed a'nsive dicitur substantia.

8. Unde nec proprie dicitur substantia, ut Aug. ostendit in lib. 6 de Trin., cap. 4 et 5: Sicut ab eo quod est esse appellatur essentia, ita ab eo quod est subsistere substantiam dicimus, si tamen dignum est ut Deus dicatur subsistere. Hoc enim de his rebus recte intelligitur, in quibus, ut subiectis, sunt ea quae in aliquo subiecto esse dicuntur; sicut in corpore color aut forma. Corpus enim subsistit; et ideo substantia est. Res ergo mutabiles neque simplices proprie dicuntur substantiae, Deus autem si subsistit, ut substantia proprie dici possit, inest in eo aliquid tanquam in subiecto; et non est simplex. Nelas est autem dicere ut subsistat Deus et subsit bonitati sue; atque illa bonitas non substantia sit, vel potius essentia, neque ipse Deus sit bonitas sua, sed in illo sit, tanquam in subiecto. Unde manifestum est Deum abusive substantiam vocari, ut nomine usitatiore intelligatur essentia, quod vere ac proprie dicitur, ita ut forlasse solum Deum dici oporteat essentiam. Est enim vere solus, quia incomparabilis est.

Quod non est aliquid in Deo quod non sit Deus.

9. Hujus autem essentiæ simplicitas ac sinceritas tanta est, quod non est in ea aliquid quod non sit ipsa, sed idem est habens et quod habetur; unde Hil. in lib. 6 de Trin.: Non ex compositis Deus qui vita est, subsistit; neque qui virtus est, ex insirmis continetur; neque qui lux est, ex obscuris coaptatur; neque qui spiritus est, ex disparibus formalibus est; totum quod in eo est, unum est. Idem in lib. 8 de Trin.: Non humano modo ex compositis Deus est, ut in eo aliud sit quod ab eo habetur, et aliud sit ipse qui habeat; sed totum una est natura, scilicet perfecta et infinita, et non ex disparibus constituta sed vivens per totum ipsa. De hoc eodem Boetius in primo lib. de Trin. ait: Quocirca hoc vere unum est, in quo nullus numerus, nullum in eo aliud preter id quod in eo est; neque enim subiectum fieri potest. Aug. quoque in lib. de Fide et Symbolo, c. 3, dicit: In Dei substantia non est aliquid quod non sit sub-

stantia; quasi aliud sit ibi substantia, aliud quod accedit substantiae. Sed quicquid intelligi potest substantia est. Verum haec dicuntur facile et credi; videri autem nisi puro corde omnino non possunt. Item Aug. in lib. 15 de Trin., c. 9: Sic habetur in natura uniusenjusque trium, quod qui habeat, hoc sit quod habet, sicut immutabilis simplexque substantia unde Isidor. ait: Deus simplex dicitur, sive non admittendo quod habet, seu quod aliud non est ipse, et aliud quod in ipso est. Et cum tantæ simplicitatis atque sinceritatis sit natura divina, est tamen in ea Trinitas personarum. Unde Aug. in lib. 11 de Civit. Dei: Non propter hoc naturam summi boni simplicem dicimus, quia est Pater in ea solus, aut Filius in ea solus, aut Spiritus sanctus in ea solus, aut quia est sola ita nominum Trinitas, sive subsistentia personarum, sicut Sabelliani putaverunt. Sed ideo simplex dicitur, quia est hoc quod habet; excepto quod relative quæque persona ad alteram dicitur, nec est ipsa. Nam utique Pater habet Filium, ad quem relative dicitur, nec tamen ipse est Filius; et Filius habet Patrem, nec tamen ipse est Pater. In quo vero ad semetipsum dicitur, non ad alterum, hoc est quod habet; sicut ad semetipsum dicitur vivus habendo vitam, et eadem vita est ipse. Propter hoc utique natura haec dicitur simplex, quod non sit aliud habens, et aliud id quod habet, sicut in ceteris rebus est. Non enim habens liquorum liquor est, nec corpus color, nec anima est sapientia. Ecce quanta est identitas, quanta est unitas, immutabilitas, simplicitas, puritas divinæ substantiæ, juxta infirmitatis nostræ valetudinem assignavimus.

DISTINCTIO IX.

DE DISTINCTIONE TRIUM PERSONARUM.

1. Nunc ad distinctionem trium personarum accedamus. Teneamus ergo, ut docet Aug. in lib. de Fide ad Petrum, Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum esse Deum naturaliter; nec tamen ipsum Patrem esse qui Filius est, nec Filium esse ipsum qui Pater est, nec Spiritum sanctum esse ipsum qui Pater est aut Filius. Una enim est essentia Patris et Filii et Spiritus sancti; in qua non est aliud Pater, alias Filius, aliud Spiritus sanctus, quamvis personaliter aliis sit Pater, aliis Filius, aliis Spiritus sanctus.

Hic de coæternitate Filii cum Patre.

2. Genitus est enim a Patre Filius, et ideo alius; nec tamen ante fuit Pater quam Filius, coæternæ enim sunt sibi tres personæ.

Argumentatio Arianorum.

3. Sed contra hoc inquit haereticus, ut refert Amb., in lib. 1 de Fide, ad Gratianum, cap. 15, circa medium: Omne quod natum est principium habet; et ideo quia Filius natus est principium habet et esse cœpit, quod haereticorum ore sic dictum est. Nam ipse Arius, ut meniuit Aug. in lib. 6 de Trin., cap. 1, dixisse fertur: Si Filius est, natus est; si natus est erat tempus, quando non erat Filius.

Responsio Augustini catholica.

4. Qui hoc dicit, non intelligit etiam natus Filius Deo sempiternum esse, ut sit coæternus Patri Filius, sicut splendor qui lignitur ab igne atque diffunditur, coævus est illi, et esset coæternus si ignis esset æternus. (Aug. ibid.)

Opposito Augustini contra haereticum.

5. Item, si Dei Filius, inquit Aug. lib. 6. c. 1, virtus et sapientia Dei est, nec unquam fuit Deus sine virtute et sapientia, coæternus est ergo Deo Patri Filius, dicit autem Apostolus Christum esse Dei virtutem et Dei sapientiam. Aut ergo non fuit quando fuit Filius, aut aliquando Deus non habuit virtutem et sapientiam, quod dementis est dicere; constat enim quia semper habuit sapientiam; semper ergo habuit Filium.

Responsio Ambrosii et idem, auctoritate fulta.

6. Eadem quoque Arianicæ quæstioni Amb. in hunc modum respondet, in libro de Fide ad Gratianum,

circa medium cap.5 : Ego,inquam, Filiu m esse natu m confiteor:quod reliquum est impietatis,horresco Scriptum est enim in veteri Testamento,Isaiæ,44.ut vel unum e pluribus dicam : *Ante me non fuit aliis Deus, et post me non erit.* Quis ergo hoc dicit? Pater an Filius? Si Filius : *Ante me, inquit, non fuit aliis Deus.* Si Pater : *Post me, inquit, non erit,* hic priorem, et ille posteriorem non habet,invicem enim in se, et Pater in Filio, et Filius in Patre cognoscitur. Cum enim Patrem dixeris, ejus etiam Filium designasti,quia nemo ipse Pater est sibi;cum Filius nominas,etiam Patrem fateris,quia nemo ipse sibi Filius est. Itaque nee Filius sine Patre,nec Pater potest esse sine Filio; semper ergo Pater,semper et Filius est.

Invectio Ambrosii contra hæreticum (lib. et cap. eit.)

7. Item die,inquam, mihi, hæretice, sicutne quando omnipotens Deus Pater non erat,et Deus erat? Nam si Pater esse cœpit. Deus ergo primo erat,et postea Pater factus est. Quomodo ergo immutabilis Deus est? Si enim ante Deus,postea Pater fuit,utique generationis accessione mutatus est; sed avertat Deus hanc amentiam.

Ineffabile est quomodo Filius sit, et non habeat Patrem priorem; sicut modus generationis inintelligibilis et ineffabilis est.

8. Sed quæris a me,inquit Ambr.,quoniam si Filius sit,non priorem habeat Patrem? Quæro item abs te, quando vel quoniam Filium putes esse generatum? Mihi enim impossibile est generationis scire secretum; mens deficit,vox silet,non mea tantum,sed et angelorum; supra potestes, et supra angelos, et supra cherubin, et supra seraphin, et supra omnem sensum est;quia scriptum est Philipp.4: *Pax Christi supra omnem sensum est.* Et si pax Christi supra omnem sensum est, quoniam non est supra omnem sensum tanta generatio? Tu ergo ori manum admove; scrutari non licet superna mysteria. Licet scire quod natussit,non licet disceutere quoniam natus sit. Illud mihi negare non licet,hoc quærere metus est. Ineffabilis enim est illa generatio, unde Isaías : *Generationem ejus quis enarrabit?*

Quidam præsumunt disceutere generationis scriem.

9. Quidam tamen de ingenio suo præsumentes dicunt illam generationem posse intelligi,et alia hujusmodi;inhærentes illi auctoritati Hieron.super Ecclesiastem : In saeris Scripturis,quid sæpissime non pro impossibili,sed pro difficulti ponitar,ut ibi : *Generationem ejus quis enarrabit?* Sed hoc non dicit Hieron. ideo quo generatio Filii æterna plere intelligi vel explicari possit a quequam mortaliū, sed quia de ea aliquid intelligi vel dici potest; quidam tamen hoc aeeipiunt dictum de temporali Christi generatione. *Utrum debeat dici, semper gignitur, vel semper genitus est Filius?*

10. Hic quæri potest, cuim generatio Filii a Patre nec principium habeat nee finem, quia æterna est, utrum debeat dici: Filius semper gignitur, vel semper genitus est,vel semper gignetur? De hoc Greg.super Job ait, lib.29 Moral.,c. 1 : *Dominus Deus Jesus in eo quod virtus et sapientia Dei est, de Patre ante tempora natus est;* vel potius quia nec cœpit nasci, nec desit,dicamus verius semper natus; non autem possumus dicere : Semper nascitur, ne imperfectus esse videatur. Atvero ut æternus designari valeat et perfectus, et semper dicamus,et natus,quatenus et natus ad perfectionem pertineat,et semper ad æternitatem; quamvis per hoc ipsum quod perfectum dicimus,multum ab illius veritatis expressione deviamus,quia quod factum non est,non potest dici propriæ perfectum, sed balbutiendo ut possimus,excelsa Dei resonemus. Et Dominus nostræ infirmitatis verbis condescendens : *Estote, inquit Matth.5,perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est.* Super illum locum etiam psal.2 : *Ego hodie genui te, de hæ generatione Filii italoquitur Aug: Quanquam per hoc quod dicit hodie, possit intelligi dies ille quo Christus secum*

dum hominem natus est,tamen quia hodie præsentiam significat,atque in æternitate neque præteritum quicquam est, quasi esse desierit; neque futurum, quasi nondum sit; sed præsens tantum,quia quicquid æternum est, semper est; divinitus tamen accipitur de semipaterna generatione sapientiæ Dei. Ecce his verbis ostendit Aug. quod generatio Filii semper est, nec præterit, nee futura est,quia æterna est. Ideo dixit *genui*, ne novum putaretur, scilicet ne videretur incipisse; *hodie* dixit, ne præterita generatio videtur. Ex his ergo verbis prophetæ, ut ait Joannes Chrys., nihil aliud manifestatur, nisi quia ex ipsa essentia Patris semper genitus est Filius.

Origenes videtur dicere contrarium; ait enim quod semper generatur Filius a Patre.

11. Origenes vero super Jeremiam dicit quod Filius semper generatur a Patre,his verbis : *Salvator noster est sapientia Dei; sapientia vero est splendor æternæ lucis;* Salvator ergo noster splendor est claritatis. Splendor autem non semel nascitur et desinit, sed quoties ortum fuerit lumen ex quo splendor oritur, toties oritur etiam splendor claritatis; sie ergo Salvator semper nascitur.Unde ait in lib.Sapientiæ : *Ante omnes colles general me Dominus;* non ut quidam male legunt,generavit.His verbis aperte ostendit Origenes sane diei posse et debere : Filius semper nascitur; quod videtur contrarium illi verbo Gregorii præmisso,scilicet : *Non possumus dicere: Semper nascitur.*

Exponit præmissa verba Gregorii, ne putetur inter doctores esse contrarietas.

12. Sed ne tanti auctores sibi contradieere in re tanta videantur, illa verba Greg. benigne interpretemur : *Dominus, inquit, Jesus ante tempora natus est de Patre;* vel potius,quia nec cœpit nasci nec desiit, dicamus verius,semper natus.Sed quando verius dicitur hoc,scilicet quod Filius semper natus est,quam illud,scilicet quod de Patre ante tempora natus est? illud enim sincera et catholica fides tenet ac prædicat, ut istud. Quare ergo ait *dicimus verius*, cum utrumque pariter sit verum? nisi quia volebat intelligi hoc ad majorem evidentiam et expressionem veritatis diei,quam illud. His etenim verbis omnis calumniandi versutis hæreticis obstruitur aditus, quibus Christi secundum deitatem generatio sine initio et sine fine esse ac perfecta monstratur. Non autem adeo aperte semper manifestatur veritas cum dicitur: *Filius ante tempora genitus est de Patre, vel Filius semper nascitur de Patre.* Et ideo dicit Greg. quod non possumus dicere, *semper nascitur.* Non,inquam, ita convenienter, non ita congrue ad explanationem veritatis; potest lamen dici, si sane intelligatur : Semper enim nascitur Filius de Patre, ut ait Origenes, non quod quotidie iteretur illa generatio, sed quia semper est. Semper ergo nascitur,id est, nativitas ejus sempiterna est.

Quod Filius semper generatur, confirmatur ex dictis Hilarii.

13. Hilarius quoque dicit Filium nasci ex Patre,in lib. 7 de Trin., his verbis : *Vivens Deus, et naturæ æternæ viventis potestas est;* et quod cum sacramento scientiæ sua ex eo nascitur, non potuit aliud esse quam vivens. Nam eum ait: *Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem,* docuit vitam in se per viventem Patrem inesse.Ecce hic habes quia Filius nascitur ex Patre.Item in eodem,eum dicit Christus, Joan. 6. *Sicut Pater habet vitam in se, sic et Filio dedit vitam habere in semetipso;* omnia viva sua ex vivente testatus est. Quod autem ex vivo vivum natum est, habet nativitatis profectum sine novitate naturæ. Non enim novum est quod ex vivo generatur in vivum, quia nec ex nihilo est; et vita quæ nativitatem suum ex vita, necesse est per naturæ unitatem et perfectæ nativitatis sacramentum, ut et in vivente vivat, et in se habeat vitam viventem. Ecce et hic habes quia generatur ex vivo vivens Filius. Item in eodem: *In Deo totum quod est vivit:* Deus enim vita est, et ex vita non potest quicquam esse nisi vivum,

neque ex derivatione, sed ex virtute nativitatis est. Ac sic dum totum quod est vivit, et dum totum quod ex eo nascitur virtus est, habet nativitatem Filius, non demutationem. Et hic dicit quia nascitur. Item in lib. 9 de Trin. : Donat Pater Filio tantum esse quantum est ipse; cui innascibilitatis esse imaginem sacramento nativitatis impartit, quem ex se in sua forma generat. Hic dicit quia generat Pater Filium.

Breviter docet quid de hoc concedendum sit.

14 Dicamus ergo Filium natum de Patre ante tempora, et semper nasci de Patre, sed congruentius semper natum, et euuidem fateamur ab æterno esse et Patri coæternum. id est, auctori. Pater enim generatione auctor Filii est, ut in sequenti ostendetur. Ut ergo Pater est æternus, ita et Filius æternus est; sed Pater sine auctore, Filius vero non, quia Pater inuascibilis, Filius natus. Et, ut ait Hilar. in lib. 6 de Trin., aliud est sine auctore semper esse æternum, aliud Patri, id est, auctori, esse coæternum. Ubi autem Pater auctor est, ibi et nativitas est, quia sicut nativitas ab auctore est, ita et ab æterno auctore æterna est nativitas. Omne autem quod semper est, etiam æternum est; sed tamen non omne quod æternum est etiam innatum est; quia quod ab æterno nascitur, habet æternum esse quod natum est. Quod autem non natum est, id cum æternitate non natum est; quod vero ex æterno natum est, id si non æternum natum est, jam non erit et Pater auctor æternus. Si quid ergo ei qui ab æterno Patre natus est ex æternitate defuerit, id ipsum non est auctori ambiguum defuisse: quia si dignenti est infinitum dignere, et nascendi etiam infinitum nasci est. Medium enim quid inter nativitatem Dei Filii et generationem Dei Patris, nec sensus admittit: quia et generatione nativitatis est, et in nativitate generatio est; quia sine utroque neutrum est; utrumque ergo sine intervallo sui est.

Argumentatio hæretici.

15. Sed inquiet hæreticus: Omne quod natum est non semper fuit, quia in id natum est ut esset. Nemo ambigit quin ea quae in rebus humanis nata sunt, aliquando non fuerint. Sed aliud est ex eo nasci quod semper non fuit, aliud est ex eo natum esse quod semper est. Ibi nec semper fuit qui pater est, nec semper pater est; et qui non semper pater est, non semper genuit; ubi autem semper Pater est, semper Filius est. Quod si semper Deo Patri proprium est quod semper est Pater, necesse est Filio semper proprium esse quod semper est Filius. Quomodo ergo cadet in intelligentiam nostram ut non fuerit semper, cui proprium est semper esse quod natum est? Natum ergo unigenitum Deum confitemur, sed natum ante tempora, nec ante esse quam natum, nec ante natum quam esse, quia nasci quod erat jam, non nasci est, sed seipsum demutare nascendo. Ille autem humanum sensum et intelligentiam excedit mundi, non hoc capit ratio humanæ intelligentiæ, sed prudentiæ fidelis professio est.

DISTINCTIO X.

HIC DE SPIRITU SANCTO AGITUR, ET PRIUS QUOD SIT
AMOR PATRIS ET FILII DICITUR.

1. Nunc post Filii æternitatem, de Spiritu sancto, quantum Deo donante videre conceditur, disseramus. Spiritus sanctus amor est, sive charitas, sive dilectio Patris et Filii. Unde Aug., in lib. 15 de Trin., c. 17, ait: Spiritus sanctus nec Patris est solius, nec Filii est solius, sed amborum; et ideo communem quia invicem se diligunt Pater et Filius, nobis insinuat charitatem. *Quod Spiritus sanctus proprie dilectio dicatur, et tamen Trinitas sit dilectio.*

2. Joannes autem in Epistola canonica, c. 4, ait: *Deus charitas est;* non dixit: Spiritus sanctus charitas est, quod si dixisset, absolutior esset sermo, et non parva pars quæstionis decisa; sed quia dixit: *Deus charitas est,* incertum est, et ideo querendum est, utrum Deus Pater sit charitas, an Filius, an Spiritus sanctus, an Deus ipsa Trinitas, quia et ipsa non tres

dii, sed unus est Deus. Ad hoc Aug., in eodem libro, ita dicit: *Nescio cur sicut sapientia et Pater dicuntur, et Filius, et Spiritus sanctus, et simul omnes non tres, sed una sapientia, non ita et charitas dicuntur Pater et Filius, et Spiritus sanctus, simul omnes una charitas.* Non ideo tamen quisquam nos inconvenienter aestimet charitatem appellare Spiritum sanctum quia et Deus Pater, et Deus Filius, potest charitas nuncupari; sicut proprie Verbum Dei etiam sapientia Dei dicitur, cum et Pater et Spiritus sanctus sint sapientia. *Sicut Verbum Dei proprie dicitur sapientia, et tamen tota Trinitas dicitur sapientia; ita et Spiritus sanctus proprie dicitur charitas, et tamen Pater, et Filius, et Spiritus sanctus dicitur charitas.* (Ex eodem lib. et cap., sed paulo inferius.)

3. Si ergo proprie aliquis horum trium charitas nuncupari debet, quis aptius quam Spiritus sanctus? ut scilicet in illa summa simplicique natura non sit aliud substantia, et aliud charitas; sed substantia ipsa sit charitas, et charitas ipsa sit substantia, sive in Patre, sive in Filio, sive in Spiritu sancto; et tamen Spiritus sanctus proprie charitas nuncupatur. Ecce his verbis aperte dicit Aug. quod in Trinitate charitas aliquando refertur ad substantiam, quæ communis est trium personarum et tota in singulis; aliquando specialiter ad personam Spiritus sancti, sicut sapientia Dei aliquando pro substantia divina, aliquando pro Filio proprie accipiatur, et hoc in multis fieri reperitur. *Exemplis firmat eadem nomina proprie et universaliter accipi.*

4. Pluribus enim exemplis doceci potest multa rerum vocabula et universaliter ponni, et proprie quibusdam rebus adhiberi: sicut legis nomine aliquando simul omnia veteris Testamenti significantur eloquia, aliquando autem proprie vocatur lex quæ data est per Moysen. Multa alia suppetunt exempla, sed in re aperta vitanda est longitudo sermonis. Sicut ergo unicum Dei Verbum proprie vocamus nomine sapientiae, cum sit universaliter et Spiritus sanctus et Pater ipsa sapientia; ita Spiritus sanctus proprio vocabulo charitas nuncupatur, cum sint Pater et Filius universaliter charitas.

Auctoritatem ponit, quod Filius proprie dicitur sapientia.

5. Sed Dei Verbum, id est, unigenitus Dei Filius, aperte dictus est Dei sapientia, ore Apostoli dicentis: *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam.* Spiritus autem sanctus subiicit dictus charitas invenimus, si diligenter Joannis apostoli eloquium scrutemur; qui cum dixisset: *Diligamus invicem, quia ex Deo est dilectio,* adjunxit: *Et omnis qui diligit, ex Deo natus est; quia dilectio Deus est.* Hic manifestavit se dixisse eam dilectionem esse Deum, quam dixit ex Deo. Deus ergo ex Deo est dilectio: sed quia et Filius ex Deo Patre natus est, et Spiritus sanctus ex Deo Patre procedit, quem potius eorum hic debeamus accipere dictum esse dilectionem, merito queritur. Pater enim solus ita Deus est, ut non sit ex Deo; et ideo dilectio, quæ ita Deus est ut ex Deo sit, non ipse Pater est, sed aut Filius aut Spiritus sanctus. Sed in consequentibus cum Dei dilectionem commemorasset Joannes, qua dilexit nos, et hinc hortatus esset ut nos invicem diligamus, atque ita Deus in nobis maneat; quia utique dilectionem Deum dixerat, statim volens de hac re apertius aliquid eloqui, inquit: *In hoc cognoscimus, quia in ipso manemus et ipse in nobis, quia de suo Spiritu dedit nobis.* Spiritus itaque sanctus, de quo dedit nobis, facit nos in Deo manere, et ipsum in nobis; hoc autem facit dilectio. Ipse ergo Deus, est dilectio. Deus ergo Spiritus sanctus, qui procedit ex Deo, significatur ubi legitur, Deus dilectio, et dilectio ex Deo est. Ecce his verbis aperte dicit Aug. Spiritum sanctum esse charitatem Patris et Filii; et in tantum quoque sermonem produxit, ut videatur dixisse Spiritum sanctum non solum esse dilectionem Patris et Filii, qua se invicem et nos diligunt, sed etiam qua diligimus Deum. Sed utrum ipse sit charitas qua nos diligamus Deum, in sequenti explicatur, dist. 17.

Redit ostendere quod proposuerat, scilicet quod Spiritus sanctus sit amor, quo Pater a Filio et Filius a Patre diligitur.

6. Nunc vero quod incœpimus ostendere, curremus, scilicet Spiritum sanctum dilectionem esse sive amorem Patris et Filii; quo scilicet Pater diligit Filium, et Filius Patrem. De hoc Hieron. super. psal. 17, ait: *Spiritus sanctus nec Pater est nec Filius, sed dilectio quam habet Pater in Filium, et Filius in Patrem.* Aug. quoque in lib. 6 de Trin., in fine, c. 4, ait: *In omnibus æqualis est Patri Filius, et est unius ejusdemque substantiae.* Quapropter etiam *Spiritus sanctus in eadem unitate substantiae et æqualitate consistit.*

Quid sit Spiritus sanctus hic aperitur.

7. Sive enim sit unitas amborum, sive sanctitas, sive charitas, manifestum est quod non aliquis duorum est quo uterque conjungitur: quo genitus a lignente diligatur, genitoremque suum diligat, sintque non participatione, sed essentia sua; neque dono superioris alicujus, sed proprio suo servantes unitatem spiritus in vinculo pacis. Ecce hic habes Spiritum sanctum esse quo Filius diligitur a Patre, et Pater a Filio, et quo illi duo servant unitatem pacis. *Spiritus ergo sanctus, ut ait Aug. in eodem lib. 6 de Trin., cap. 5: Communione est aliquid Patris et Filii, quidquid illud est.* At ipsa communio, consubstantialis et coæterna est; quæ si amicitia convenienter dici potest, dicatur, sed aptius dicitur charitas, et hæc quoque substantia, quia Deus substantia est, et Deus charitas, est. Tria ergo sunt, et non amplius: unus diligens eum qui de illo est, et unus diligens eum de quo est, et ipsa dilectio, quæ si nihil est, quomodo Deus substantia est?

Quod Spiritus sanctus, sicut communis est Patri et Filio, et ita commune nomen habet proprium.

8. Hic notandum est quod sicut Spiritus sanctus in Trin. specialiter dicitur charitas, quæ est Patris et Filii unio, ita et nomen tenet propriæ, quod Patri et Filio communiter quodammodo congruit; unde Aug. in lib. 15 de Trin., circa finem cap. 19: *Si charitas, inquit, qua Pater diligit Filium, et Patrem diligit Filius, ineffabilem communionem demonstrat amborum, quid convenientius quam ut ille proprie dicitur charitas, qui spiritus est communis ambobus?* Hoc enim sanius creditur et intelligitur, ut non solum Spiritus sanctus charitas sit in illa Trinitate, sed non frustra proprie charitas nuncupetur propter illa quæ dicta sunt; sicut non solus in illa Trin. vel Spiritus est vel sanctus, quia et Pater Spiritus, et Filius Spiritus, et Pater sanctus, et Filius sanctus; et tamen ipse non frustra dicitur Spiritus sanctus. Qui enim est communis ambobus, id vocatur ipse proprie, quod ambo communiter. Alioquin si in illa Trin. solus Spiritus sanctus est charitas, profecto et Filius non solius Patris, sed etiam Spiritus sancti Filius invenitur. Ait enim Apostolus de Deo Patre. Coloss. 1: *Transtulit nos in regnum Filii charitatis suæ.* Si ergo non est in ista Trin. charitas Dei nisi Spiritus sanctus, Filius est etiam Spiritus sancti. Sed quia hoc absurdissimum est, restat ut non solus ibi sit charitas Spiritus sanctus, sed propter illa de quibus satis disserui, proprie sic vocatur.

DISTINCTIO XI.

QUOD SPIRITUS SANCTUS PROCEDIT A PATRE ET FILIO.

1. Hic dicendum est Spiritum sanctum a Patre et Filio, et procedere a Patre et Filio, quod multi heretici negaverunt. Quod autem de utroque procedat, multis divinorum eloquiorum testimoniosis probatur. Dicit enim Apostolus, Rom. 8: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra.* Ecce hic dicitur Spiritus Filii. Et alibi, ad Rom. 8: *Qui autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Ipse etiam Filius de Spiritu sancto dicit in Evangelio, Matth. 10: *Quem ego mittam vobis a Patre.* Patris autem Spiritus dictus est, ubi legitur, Joan. 14: *Si spiritus ejus qui suscitavit Christum a mortuis habitat in vobis.* Et ipse Christus dicit, ibid., 15: *Non enim vos estis qui loquimini, sed*

Spiritus Patris vestri qui loquiur. Et in alio loco: *Quem mittet Pater in nomine meo.* Et alibi ipse Filius de Spiritu sancto ait: *De Patre procedit.* His et aliis auctoritatibus pluribus ostenditur quod Spiritus sanctus a Patre et Filio procedit.

Quod Græci non concedunt Spiritum sanctum procedere a Filio.

2. Græci tamen dicunt Spiritum sanctum procedere tantum a Patre, et non a Filio. Quod ideo dicunt, quia veritas, in Evangelio fidem integrum continent, de processione Spiritus loquens solum Patrem commemorat dicens: *Spiritus qui a Patre procedit.* Et etiam ideo quia in principalibus conciliis, quæ apud eos celebrata sunt, ita symbola corum subjunctis anathematibus sancta sunt, ut nulli de Trinitatis fide aliud docere vel aliter prædicare quam ibi continetur, liceat. In quibus quidem symbolis cum Spiritus sanctus commemoretur procedere a Patre, et non a Filio, quicunque, inquit, a Filio eura procedere addunt, anathema incurrit; unde et nos arguunt anathematis reos. Addunt etiam ad assertionem suæ opinionis et in testimonium nostræ damnationis, de Symbolo fidei, quod, secundum traditionem prædictorum conciliorum, Leo III Romæ transcriptum in tabula argentea post altare beati Pauli posita posteris reliquit pro amore (ut ipse ait) et cautela fidei orthodoxæ. In quo quidem symbolo, in processione Spiritus solus commemoratur Pater, his verbis: *Et in Spiritum sanctum Dominum, et vivificatorem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio coadunandum et glorificandum, etc.* Illud est symbolum quod in missa cantatur, editum in Nicæno concilio, in fine cuius subiectum est: Qui aliud docuerit, vel aliter prædicaverit, anathema sit. Ideoque Græci nos anathematizatos dicunt, quia dicimus Spiritum sanctum a Filio procedere, quod ibi non continetur. Quod enim secundum nos ibi dicitur: *Qui a Patre Filioque procedit,* alterum a Latinis est additum, scilicet *Filioque.*

Responsio, ubi determinantur prædicta.

3. Nos autem illa verba determinamus: Qui aliud docuerit, vel aliter prædicaverit, id est, contrarium docuerit, vel contrario modo prædicaverit, anathema sit. Aliud ergo posuit pro opposito, qualiteret Apostolus in Epistola ad Galat., c. 1: *Si quis aliud evangelizaverit,* id est contrarium, anathema sit; non dicit: *Si quis addiderit.* Nam si illud dicaret, sibi ipsi, ut ait Aug., Thes. c. 3, præjudicaret, qui cupiebat venire ad quosdam quibus scribebat, sicut ad Thessalon., ut suppleret quæ illorum fidei deerant. Sed qui supplet, quod minus erat addit; non quod inerat tollit. Qui autem prætergreditur fidei regulam, non incedit in via, sed recedit a via. Ad illud autem quod de Evangelio opponunt, respondemus ita: Quia cum dicat in eo veritas Spiritum sanctum a Patre procedere, non addit solo, et ideo etiam a se procedere non negat; sed ideo Patrem tantum nominat, quia ad eum solet referre etiam quod ipsis est, quia ab illo habet. *Quod Græci sensu nobiscum conveniunt, etsi verbis differant.*

4. Sciendum est tamen quod Græci constinentur Spiritum sanctum esse Filii, sicut et Patris; quia Apostolus dicit, Galat. 4, *Spiritum Filii.* Et veritas in Evangelio, Joan. c. 16, *Spiritum veritatis.* Sed cum non sit aliud Spiritum sanctum esse Patris vel Filii, quam esse a Patre et Filio, etiam in hoc in eamdem nobiscum fidei sententiam convenire videntur, licet in verbis dissentiant.

Auctoritatibus Græcorum ostendit Spiritum sanctum procedere etiam a Filio.

5. Unde etiam quidam eorum catholici doctores intelligentes unam eamdemque fore sententiam prædictorum verborum, quibus dicitur Spiritus sanctus procedere a Filio, et esse Filii, professi sunt Spiritum sanctum etiam procedere a Filio. Unde Athanasius in Symbolo fidei: *Spiritus sanctus a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens.* Ecce Spiritum sanctum aperte dixit procedere a Patre et

Filio. Didimus etiam eorum maximus docto, in lib. 2 de Spiritu sancto, post medium, Spiritum sanctum a Filio procedere dicit. Salvator inquit, Jean. 16: *Qui est veritas. Non enim loqueretur a semetipso*, hoc est, non sine me et sine eo et Patris arbitrio, quia inseparabiliter est a me et a Patris voluntate; quia ex eo non est, sed ex Patre et me est. Hoc enim ipsum quod subsistit et loquitur, a Patre et a me illi est. Item Didimus, eodem lib.: *Spiritus sanctus qui est Spiritus veritatis, Spiritusque sapientiae non potest audire a Filio loquente quae nescit, cum hoc ipsum sit quod profertur a Filio*, id est, procedens Deus de Deo, Spiritus veritatis procedens a Veritate, consolator manans ex consolatione; nam Cyrillus episcopus in epistola Nestorio directa ait: *Spiritus intelligitur per se secundum quod Spiritus est, et non Filius; sed tamen non est alienus ab eo. Spiritus enim veritatis nominatur, et profluit ab eo sicut ex Deo Patre*. Joannes quoque Chris. in homilia quadam de Expositione symboli sie ait: *Iste est Spiritus procedens de Patre et Filio qui dividit dona propria prout vult*. Idem in alia homil.: *Credendum est Spiritum sanctum Patris esse et Filii. Iustum Spiritum sanctum dicimus Patri et Filio coequalis, et procedentem de Patre et Filio*. Hoc credite, ne colloquia mala corrumpant bonos mores. Ecce a doctoribus Graecorum aperta habemus testimonia, quibus Spiritus sanctus a Patre et Filio procedere ostenditur. Omnis ergo lingua confiteatur Spiritum sanctum procedere a Patre et Filio.

DISTINCTIO XII.

UTRUM SPIRITUS SANCTUS PRIUS VEL PLENIUS PROCE-
DAT A PATRE QUAM A FILIO.

1. Item queritur cum Spiritus sanctus a Patre procedat et a Filio, utrum prius vel magis processerit a Patre quam a Filio, quod nititur hereticus ostendere, ita dicens: Si processit Spiritus sanctus a Patre, processit utique aut nato jam Filio, aut non nato Filio. Si vero jam nato Filio processit, ante natus est Filius quam processerit Spiritus sanctus; praecessit ergo nativitas Filii processionem Spiritus sancti. Si autem processit a Patre, non genito Filio; ante processit quam Filius genitus fuerit.

Responsio Augustini ad id quod primo querebatur, scilicet, an prius a Patre quam a Filio processerit.

2. His et hujusmodi questionibus magis laboriosis quam fructuosis respondet Aug. in lib. 15 de Trin., cap. 26, dicens: In illa summa Trinitate, quae Deus est, intervalla temporum nulla sunt per quae posset ostendi aut saltem requiri utrum prius de Patre natus sit Filius, et postea de ambobus processerit Spiritus sanctus. Numquid ergo possemus querere utrum jam processerat de Patre Spiritus sanctus, quando natus est Filius, an nondum processeral, et illo nato, de utroque processit? Non possunt prorsus ibi ista queri, ubi nihil ex tempore inchoatur, ut ex consequenti persiciatur in tempore. Ideo qui potest intelligere sine tempore generationem Filii de Patre, intelligat sine tempore processionem Spiritus sancti de utroque. Ecce his verbis absoluta est questione illa qua queratur utrum prius processerit Spiritus sanctus a Patre quam a Filio.

Hie agitur de eo quod secundo querebatur, scilicet an plenus vel magis processerit a Patre quam a Filio.

3. Nunc tractandum est quod secundo querebatur, scilicet an plenus aut magis procedat Spiritus sanctus a Patre quam a Filio. Ad quod dicimus quia sicut non ante procedit a Patre quam a Filio, ita non plenus vel magis procedit a Patre quam a Filio. Aug. tamen, in lib. 15 de Trin., c. 17, dicit quod Spiritus sanctus principaliter procedit de Patre. Non frustra, inquit, in hac Trinitate non dicitur Verbum Dei nisi Filius; nec donum Dei, nisi Spiritus sanctus; nec de quo genitum est Verbum, et de quo procedit Spiritus sanctus principaliter, nisi Deus Pater. Ecce andistis quia Spiritus sanctus principaliter procedit a Patre. Sed ne te hoc turbaret, ipse continuo ex quo sensu hoc

A dixerit aperit dieens: Ideo addidi *principaliter*, quia et de Filio Spiritus sanctus procedere reperitur; sed hoc quo ne illi Pater dedit non jam existenti, et nondum habenti; sed quidquid unigenito Verbo dedit, gignendo dedit. Sie ergo cum genuit, ut etiam de illo donum commune procederet, et Spiritus sanctus Spiritus es- set amborum. Ecce exposuit ipse metu quomodo Spiritus principaliter procedat a Patre, non quia prius vel magis procedat a Patre quam a Filio, sed quia cum procedat a Filio, hoc ipsum habet Filius a Patre. *Ex eodem sensu etiam dicitur Spiritus sanctus propriè procedere a Patre.*

4. Ex eodem sensu etiam dicitur procedere propriè de Patre, unde Hieron., in Expositione catholicæ fidei Nicenique Symboli ait: *Credimus in Spiritum sanctum, qui de Patre procedit propriè*. Item: *Spiritus sanctum verum Deum invenimus in Scriptura, et de Patre esse propriè*. Et item: *De Patre Filius et Spiritus sanctus propriè et vere de Patre procedit*. Ecce aperte dicit Spiritum sanctum propriè esse de Patre, et propriè procedere a Patre. Quod non est ita intelligendum, tanquam prius vel plenus a Patre procedat, quam a Filio, sed quia hoc habet Pater a se non ab alio, ut de ipso sit et procedat Spiritus sanctus. Filius autem non a se, sed a Patre hoc habet, ut de ipso sit et procedat Spiritus sanctus. *Ex eodem sensu dicitur Spiritus sanctus esse, et nulli a Patre per Filium.*

5. Forte etiam juxta hanc intelligentiam dicitur Spiritus sanctus mitti per Filium, et a Patre esse per Filium, unde Hilar. ad Deum Patrem de Spiritu sancto et Filio loquens, in lib. 12 de Trin., ait: *In Spiritu sancto tuo ex te projecto, et per eum misso*. Item: *Ante tempora Unigenitus tuus ex te natus manet, ita quod ex te per eum Spiritus sanctus tuus est; quod etsi sensu non percipiatur, tamen teneo conscientia*. In spiritualibus enim rebus tuis habes sum. Item in eodem: *Conserua hanc. oro, fidei meæ religioneim, ut quod in regenerationis meæ symbolo professus sum, semper obtineam*: *Te Patrem scilicet et Filium tuum una tecum adorem*: *Spiritus sanctum tuum, qui ex te per Unigenitum tuum est promerear*. Ecce aperte dicit Spiritus sanctum a Patre per Filium et mitti, et esse; quod non est intelligendum quasi a Patre per Filium minorem mittatur vel sit, sed quia ex Patre et Filio est et mittitur ab utroque, sed hoc ipsum habet Filius a Patre, ut ab ipso sit et mittatur Spiritus sanctus. Hoc ergo voluit significare Hilar. distinctionem faciens in locutione, ut ostenderet in Patre esse auctoritatem. Inde est etiam quod veritas ostendens Patrem esse auctorem processionis, qua procedit Spiritus a Filio, dixit in Evangelio: *De Patre procedit, cum et de Patre et Filio procedit Spiritus sanctus*. Unde Aug., in l. 15 de Trin., querit: *Si de Patre et Filio procedit Spiritus sanctus, cur Filius dixit: De Patre procedit?* Cur putas, nisi quia solet ad eum referre etiam quod ipsius est, sicut et de quo ipse est; sicut ait: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me*. Si ergo hic intelligitur ejus doctrina, quam tamen non dixit suam sed Patris, quanto magis illuc intelligendus est Spiritus sanctus de illo procedere, ubi sic ait: *De Patre procedit*; ut non dicaret: *De me non procedit*. A quo autem habet Filius ut si Deus (est enim Deus de Deo), ab illo utique habet ut etiam de illo procedat Spiritus sanctus. Et ideo Spiritus sanctus ut etiam de Filio procedat, sicut procedit de Patre, ab ipso habet Patre. Quapropter qui potest intelligere in eo quod ait Filius: *Sicut habet Pater vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso*; non sine vita existenti jam Filio vitam Patrem dedisse, sed ita eum sine tempore genuisse, ut vita quam Pater Filio gignendo dedit, coetera sit vitae Patris qui dedit; intelligat etiam sicut habet Pater in seipso ut de illo procedat Spiritus sanctus, sic dedisse Filio ut etiam de isto procedat idem Spiritus sanctus, et utrumque sine tempore. Ita ergo dictum est Spiritum sanctum de Patre procedere, ut intelligatur quod etiam procedit de Filio, de Patre

D

esse et Filio. Si enim quidquid habet, de Patre habet Filius, de Patre habet utique ut de illo procedat Spiritus sanctus, sed nulla ibi tempora cogitentur, quæ habent prius et posterius, quia ibi omnino nulla sunt.

DISTINCTIO XIII.

QUARE SPIRITUS SANCTUS CUM SIT DE SUBSTANTIA PATRIS NON DICATUR GENITUS VEL FILIUS, SED TANTUM PROCEDENS.

1. Post hæc considerandum est, quantum a talibus quales nos sumus intelligi potest, cum Spiritus sanctus procedat de Patre, et sit de substantia Patris, cur non dicatur esse natus, sed potius procedere; et cur non dicatur Filius. Quare autem Spiritus sanctus non dicatur vel sit natus, et ideo noui sit Filius, Aug. ostendit in lib. 15 de Trin., dicens: Si Spiritus sanctus Filius diceretur, amborum utique Filius diceretur: quod absurdissimum est. Filius quippe nullus est duorum, nisi patris et matris. Absit autem ut inter Deum Patrem et Dicem Filium tale aliquid suspicemur. Absurdissime ergo Filius diceretur amborum, id est. Patris et Filii. Amborum enim Filius diceretur, si euim ambo genuissent, quod abhorret omnium sanctorum sensus. Non ergo ab utroque est genitus, sed procedit ab utroque amborum Spiritus. His verbis ostenditur cur Spiritus sanctus cum sit de Patre, non tamen dicatur genitus vel filius.

Cum Spiritus sanctus non dicatur genitus, cur Filius dicatur procedere.

2. Cum autem Spiritus sanctus non dicatur genitus, sed tantum procedens, quæri solet cur Filius non dicitur tantum genitus, sed et procedens. Sicut ipse in Evangelio Joannis ait, c. 16: *Ego ex Deo (processi vel) exi, et reni in mundum.* Non ergo tantum Spiritus sanctus procedit a Patre, sed etiam Filius. Ad quod dicimus quod cum uterque procedat a Patre, dissimiliter tamen. Nam Spiritus sanctus, ut ait Aug. in lib. 5 de Trin., procedit a Patre non quomodo natus, sed quomodo datus vel donum. Filius autem procedit nascendo, exiit ut genitus. Ac per hoc illud elucescit ut patet, scilicet cur Spiritus sanctus etiam non sit Filius, cum et ipse a Patre exeat. Ideo Spiritus non dicitur Filius, quia neque natus est sicut unigenitus; neque factus, ut per Dei gratiam in adoptionem nasceretur sicut nos.

Quod non potest distingui a nobis inter generationem Filii et processionem Spiritus sancti.

3. Inter generationem vero Filii et processionem Spiritus sancti, dum hic vivimus, distinguere non sufficiunt; unde Aug. Maximino præmissam quæstionem refricanti, scilicet quærenti cur Spiritus sanctus non diceretur Filius, cum de Patris esset substantia, respondens, sic ait: Quæris a me si de substantia Patris est Filius, de substantia Patris est etiam Spiritus sanctus: cur unus Filius sit, et alias non sit Filius? Ecce respondeo, sive capias sive non capias. De Patre est Filius, de Patre est Spiritus sanctus; sed ille genitus est, iste procedens. Ideo ille Filius est Patris, de quo est genitus: iste autem Spiritus sanctus est utriusque, quoniam de utroque procedit, sed ideo, cum de illo loqueretur ait, Joan. 15: *De Patre procedit*, quoniam Pater processionis ejus auctor est, qui tam Filium genuit, et gignendo ei dedit ut etiam de ipso procederet Spiritus sanctus. Nam nisi procederet etiam de ipso, non diceret discipulis, Joan. 20: *Accipite Spiritum sanctum*, eumque insultando daret, ut a se quoque procedere significans, aperte ostenderet flando quod spirando dabat occulte. Quia ergo si nasceretur, non tantum de Patre, nec tantum de Filio, sed de ambobus utique nasceretur, sine dubio Filius diceretur amborum. Ac per hoc, quia Filius amborum nullo modo esset, non oportuit nasci eum de ambobus. Amborum est ergo Spiritus sanctus, procedendo de ambobus.

Hic dicit quod non valet inter illa duo distinguere.

4. Quid autem inter nasci et procedere intersit, de illa excellentissima natura loquens explicare quis potest? Non omne quod procedit, nascitur, quamvis

A omne procedat quod nascitur. Sicut non omne quod bipes est homo est, quamvis bipes sit omnis qui homo est. Hoc scio; distinguere autem inter illam generationem et hanc processionem nescio, non valeo, non sufficio. Ac per hoc quia et illa et ista est ineffabilis; sicut propheta Isaías, de Filio loquens, ait, c. 53: *Generationem ejus quis enarrabit?* Ita de Spiritu sancto verissime dicitur: *Processionem ejus quis enarrabit?* Satis sit ergo nobis, quia non est a seipso Filius, sed ab illo de quo natus est; non est a seipso Spiritus sanctus, sed ab illo de quo procedit; et quia de utroque procedit, sicut jam ostendimus. De Spiritu sancto quoniam ipse de Deo sit, nec tamen ipse Filius sit, quoniam procedendo non nascendo legitur esse de Deo, jam superius, quantum visum est, disputavimus.

An Spiritus sanctus debeat dici ingenitus.

B 5. Nunc considerandum est, cum Spiritus sanctus non sit genitus, utrum debeat dici ingenitus. Ad quod dicimus Spiritum sanctum nec genitum, nec ingenitum debere dici. Unde Aug. ad Orosium ait: *Spiritum sanctum nec genitum, nec ingenitum fides certa declarat*, quia si dixerimus ingenitum, duos patres videbimus affirmare; si autem genitum, duos credere Filios culpamur. Sicut enim solus Filius dicitur genitus, ita et solus Pater dicitur ingenitus, coquod ab alio non sit; unde Aug., in lib. 15 de Trin., cap. 25: *Pater, inquit, solus non est de alio.* Ideo solus appellatur ingenitus, non quidem in Scripturis, sed in consuetudine disputantium, et de re tanta sermonem qualem valuerint proferentium. Filius autem de Patre natus est; et Spiritus sanctus de Patre principaliter et communiter de utroque procedit. Ideoque cum Spiritum sanctum genitum non dicamus dicere tamen ingenitum non audemus, ne in hoc vocabulo vel duos patres in illa Trinitate, vel duos qui non sunt de alio quispiam suspicetur. Ecce his verbis aperte ostendit Spiritum sanctum nec genitum nec ingenitum debere dici. *Quod Hieronymus dicit Spiritum sanctum ingenitum, quod videtur praedictis adversari.*

C 6. Hieronymus tamen in Regulis definitionum contra haereticos dicit Spiritum sanctum ingenitum esse, his verbis: *Spiritus sanctus Pater non est, sed ingenitus atque infectus.* Pater non est, quia Patris est, et in Patre est: processionem habet ex Patre, et non nativitatem. Filius autem non est, quia genitus non est. Ecce his verbis dicitur Spiritus sanctus esse ingenitus, quod videtur adversari præmissis verbis Augustini.

Determinatio, secundum diversas acceptiones dicit eos locutos

7. Sed ut istam quæ videtur repugnantiam de medio abigamus, dicimus quod Hieron. aliter accepit nomen ingeniti, et aliter Aug. Accepit enim Aug. ingenitum, qui vel quod de alio non est, et secundum hoc de solo Patre dicitur; Hieron. vero ingenitum dicit, non genitum: et secundum hoc de Spiritu sancto potest dici, cum Spiritus sanctus non sit genitus. *Ex verbis Hieronymi ostenditur ex quo sensu dixit Spiritum sanctum ingenitum.*

8. Quod autem Hieronymus ita accepit, ostenditur ex verbis ejus, quibus in eodem tractatu utitur faciens tales divisionem: Omne quod est, aut ingenitum est, aut genitum, aut factum. Est ergo quod nec natum est, nec factum; et est quod natum est, et factum non est; et est quod nec natum est, nec factum est; et est quod factum est, et natum non est; et est quod factum est, et natum est, et renatum est; et est quod factum est, et natum est, et renatum non est. Nunc prepositorum singulis rebus subsistentiam destinamus. Quod ergo nec natum nec factum est, Pater est; non enim ab alio aliquo est. Quod autem natum est et factum non est, Filius est, qui a Patre genitus est, non factus. Quod iterum nec factum nec natum est, Spiritus sanctus est, qui a Patre procedit. Quod etiam factum est et natum non est, cœlum et terra, ceteraque insensibilia sunt. Quod autem factum et natum et renatum est, homo est. Quod vero factum

est, et natum est, et renatum non est, anima&ka sunt. Ecce his verbis ostendit Hieron. se ingenitum accipere, non genitum. Aliter enim non esset premissa divisio vera, scilicet, omne quod est, aut ingenitum est, aut genitum, aut factum. Atque in divisionis huius prosecutione, in assignatione ingeniti, ubique ponit non natum.

DISTINCTIO XIV.

QUOD GEMINA EST PROCESSIO SPIRITUS SANCTI.

I. Præterea diligenter adnotandum est quod gemina est processio Spiritus sancti: æterna videlicet, quæ ineffabilis est, qua a Patre et Filio æternaliter et sine tempore processit; et temporalis, qua a Patre et Filio ad sanctificandam creaturam procedit. Et sicut ab æterno communiter ac simul procedit a Patre et Filio, ita et in tempore communiter et simul ab utroque procedit ad creaturam, non divisa a Patre in Filium, et a Filio ad creaturam. Unde Aug., in lib. 15 de Trin. ait: Spiritus sanctus non de Patre procedit in Filium, et de Filio procedit ad sanctificandam creaturam; sed simul de utroque procedit, quamvis hoc Filio Pater dederit, ut sicut de se, ita etiam de illo procedat.

De temporali processione Spiritus sancti specialiter agitur.

2. De temporali autem processione, Beda in homilia Dominicæ primæ post Ascensionem ita loquitur: Cum gratia Spiritus sancti datur hominibus, profecto mittitur Spiritus a Patre, mittitur et a Filio; procedit a Patre, procedit et a Filio; quia et ejus missio est ipsa processio. His verbis aperte ostendit, donationem gratiæ Spiritus sancti dici processionem vel missiōnem ejusdem. Sed cum donatio vel datio non sit nisi temporalis, constat quia et haec processio sive missio temporalis est. Hanc quoque temporalem Spiritus sancti processionem Aug., in lib. 15 de Trin., cap. 26, insinuat, dicens: Spiritus sanctus processit a Christo, quando post resurrectionem insufflavit in discipulos, his verbis, Joan. 20: *Cum resurrexisset Christus a mortuis, et apparuisset discipulis, insufflavit, et ait: Accipite Spiritum sanctum; ut etiam cum de se procedere ostenderet; et ipse est virtus quæ de illo exhibat (ut legitur in Evangelio, Luc. 6), et sanabat omnes.* Et ut ostenderet hanc processionem Spiritus sancti non esse aliud quam donationem vel datationem ipsius Spiritus sancti, addidit, Joan. 20: *Post resurrectionem Dominus Jesus bis dedit Spiritum sanctum: semel in terra propter dilectionem proximi, et iterum de cœlo propter dilectionem Dei, quia per ipsum donum diffunditur charitas in cordibus nostris,* Act. 2, qua diligimus Deum et proximum.

Quod aliqui dicunt ipsum Spiritum sanctum non dari, sed dona ejus.

3. Sunt autem aliqui qui dicunt Spiritum sanctum ipsum Deum non dari, sed dona ejus, quæ non sunt ipse Spiritus; et, ut aiunt, Spiritus sanctus dicitur dari cum gratia ejus, quæ tamen non est ipse qui datur hominibus, et hoc dicunt Bedam sensisse in superioribus verbis, quibus dicit Spiritum sanctum procedere, cum ipsius gratia datur hominibus; tanquam non ipse detur, sed gratia ejus. Sed quod ipse Spiritus sanctus, qui Deus est, et tertia in Trinitate persona, detur, aperte dicit Aug. in lib. 15 de Trin., cap. 26, ita dicens: Eunidem Spiritum sanctum datum cum insuflasset Jesus, de quo mox ait, Matth. 28: *Ita, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ambigere non debemus.* Ipse est ergo qui etiam de cœlo datus est die Pentecostes. Quomodo ergo Deus non est qui dat Spiritum sanctum, imo quantus est Deus qui dat Deum? Ecce his verbis aperte dicit Spiritum sanctum, ipsum scilicet Deum dari hominibus a Patre, et a Filio. Et quod ipse Spiritus sanctus, qui Deus est ac tertia in Trinitate persona, nobis detur, nostrisque infundatur atque illabatur in eis, aperte ostendit Ambr. in lib. 1 de Spiritu sancto, dicens: *Licet multi dicantur spiritus, quia legitur, psal. 103: Qui facit angelos suos spiritus;* unus

est tamen Dei Spiritus. Ipsum ergo unum Spiritum et apostoli, et prophetæ sunt consecuti; sicut etiam vas electionis dicit, Actorum 9: *Quia unum Spiritum portavimus;* quasi eum qui non queat scindi, sed infundatur animis, et sensibus illabatur, ut secularis sitis restinguat ardorem; qui Spiritus sanctus non est de substantia rerum corporalium, nec de substantia invisibiliū creaturarum. His verbis aperte dicit Spiritum sanctum ipsum, qui creatura non est, infundi mentibus nostris. Item in eodem lib. de Spiritu S., c. 5: *Omnis creatura mutabilis est, sed non mutabilis Spiritus sanctus.* Quid autem dicere dubitem quia datus est et Spiritus sanctus, cum scriptum sit ad Rom. 5: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis?* Qui cum sit inaccessibilis natura, receptibilis tamen propter honestatem suam nobis est, comfensus virtute omnia; sed qui solis participetur justis. Simplex substantia, opulenta virtutibus, unicuique præsens, dividens de suo singulis, et ubique totus. Incircumspectus ergo et insinuatus est Spiritus sanctus, qui discipulorum sensus separatores infudit, quem nihil potest fallere. Angeli ad paucos mittebantur, Spiritus sanctus autem populis infundebatur. Quis ergo dubitet quin divinum sit quod infunditur simul pluribus, nee videtur? Unus est ergo Spiritus sanctus, qui datus est omnibus licet separatis apostolis. Et hic aperte dicit Ambr., serm. 43, in tom. 10, quod Spiritus sanctus, qui est substantia simplex, cum sit unus, datur pluribus. Alia quoque auctoritate (ad Rom. 5) hoc idem astruitur, scilicet quod Spiritus sanctus, qui est æqualis Filio, hominibus detur. Ait enim Aug., de Verbis Apostoli, sic: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* A quo datur? Ab illo qui dedit dona hominibus. Quæ dona? Spiritum sanctum, qui tale donum dat, qualis est ipse. Magna est misericordia ejus; donum dat sibi æquale, quia donum ejus Spiritus sanctus est. Præmissis his et aliis pluribus auctoritatibus, aperte monstratur quod Spiritus sanctus æqualis Patri et Filio nobis datur; nec ideo tamen minor est Patre et Filio. Unde Aug., in lib. de Trin., cap. ult., circa finem, ait: Non ideo, inquit, minorem Spiritum sanctum, quia et eum Pater misit et Filius arbitrandum est.

An viri sancti et Ecclesiæ prælati dent, vel dare possint Spiritum sanctum. Quod non dant hic ostendit.

4. Hic quæritur utrum et viri sancti dent vel possint dare aliis Spiritum sanctum. Quem si aliis dant, cum ejus donatio supra sit dicta processio, videtur ab eis procedere Spiritus sanctus vel mitti, sed creator a creatura non mittitur vel procedit. Restat ergo ut Spiritum sanctum ipsi non dent nec possint dare. Unde Aug. in lib. 15 de Trin.: Non aliquis discipulorum Christi dedit Spiritum sanctum. Orabant quippe ut venirent in eos quibus manum imponebant, non ipsi cum dabant. Quem morem in suis præpositis etiam nunc servat Ecclesia. Denique et Simon magus, offerens apostolis pecuniam, cap. 26 Actorum, c. 8, non ait: Date mihi et hanc potestatem, ut dem Spiritum sanctum: sed: *Cuicunque, inquit, imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum;* quia nec Scriptura superius dixerat: Videns autem Simon quia apostoli darent Spiritum sanctum; sed dixerat: *Videns autem Simon quia per impositionem manuum apostolorum daretur Spiritus sanctus.* Ecce his verbis ostendit Aug. nec apostolos, nec alios Ecclesiæ prælatos dedisse vel dare Spiritum sanctum.

Quod non possunt dare Spiritum sanctum hic docet.

5. Et quod plus est, non posse etiam dare dicit in eodem lib. subdens: De Christo scriptum est quod accepit a Patre promissionem Spiritus sancti, et effuderit; in quo utraque natura monstrata est, humana scilicet et divina. Accipit quippe ut homo, effudit ut Deus. Nos autem accipere quidem hoc donum possumus pro inodulo nostro; effundere vero super alios non utique possumus, sed ut hoc fiat, Deum super eos a quo id efficitur invocamus. His verbis, expresse

dicit nos Spiritum sanctum non posse super alios effundere, id est aliis dare.

Quod videtur contrarium.

6. Sed huic videtur contrarium quod Apostolus ad Gal., e. 3, de se loquens ait : *Qui tribuit vobis Spiritum, et operatur virtutes in vobis.* Ecce evidenter dicit se tribuisse Spiritum. Sed intelligendum est hoc dixisse Apostolum, non quia haberet potestatem et auctoritatem dandi Spiritum sanctum, sed quia ministerium habuerit in quo dabatur a Deo Spiritus sanctus, ut enim ait Aug., super eundem locum, t. 4, exponens illud Apostoli verbum. Ab Apostolo prædicata est fides; in qua prædicatione adventum et præsentiam Spiritus sancti senserant, sicut illo tempore in novitate invitationis ad fidem, etiam sensibilius miraculis præsentia Spiritus sancti apparebat, ut in Actibus apostolorum legitur. Aperte hic ostendit quomodo illis Spiritum sanctum Apostolus tribuerit; non utique ipsum mittendo in eos, sed prædicando eis fidem Christi; quam illis recipientibus, quod Spiritus sanctus in eis esset, aliquibus signis visibilibus monstrabatur. Non ergo homines, quantumcumque sancti, dare possunt Spiritum sanctum.

DISTINCTIO XV.

UTRUM SPIRITUS SANCTUS A SEIPSO DETUR.

1. Ille considerandum est, cum Spiritus sanctus derur hominibus a Patre et Filio, quod est ipsum temporaliter procedere ab utroque vel mitti, utrum etiam a seipso detur. Si datur a se, et procedit vel mittitur a se. Ad quod dicimus quia Spiritus sanctus et Deus est, et donum sive datum, et ideo dat et datur. Dat quidem, in quantum Deus; et datur in quantum donum sive datum. Cum autem donatio sive datio Spiritus sancti sit operatio Dei, et communis sit et indivisa operatio trium personarum, donatur itaque Spiritus non tantum a Patre et Filio, sed etiam a seipso; unde Aug., in lib. 15 de Trin., e. 9, dicit quod seipsum dat. Sieut, inquit, corpus earnis nihil est aliud quam caro, sic donum Spiritus sancti nihil est quam Spiritus sanctus. In tantum ergo donum Dei est, in quantum datur eis quibus datur. Apud se autem Deusest, et si nemini datur, quia Deus erat Patri et Filio eoæternus antequam eumquam daretur; nee quia illi dant et ipse datur, et ideo minor est illis. Ita enim datur, sicut Dei donum; ut etiam seipsum dat sicut Deus. Non enim diei potest non esse suæ potestatis, de quo dictum est : *Spiritus ubi vult spirat.* Ecce aperte dicit quod Spiritus sanctus seipsum dat. Si enim Spiritus sanctus seipsum dare non potest, et eum Pater dare potest, et Filius potest, utique Pater dare aliquid et Filius quod non potest Spiritus sanctus. Item, si Pater et Filius dant Spiritum sanctum, nec ipse dat, aliquid ergo Pater operatur et Filius, quod non operatur Spiritus sanctus; dat ergo Spiritus sanctus seipsum. Si autem seipsum dat, tunc et a seipso procedit et mittitur, quod utique verum est. Nam processio temporalis Spiritus sancti vel missio, ipsius est donatio, et ipsa Dei operatio. Procedit ergo Spiritus sanctus temporaliter a se, mittitur a se, quia datur a se.

Non est mirum si Spiritus sanctus dicatur mitti vel procedere a se, cum etiam Filius dicatur mitti a se.

2. Ne autem mireris quod Spiritus sanctus dicitur mitti vel procedere a se. Nam et de Filio dicit Aug., in lib. 2 de Trin., cap. 5, quod non tantum a Patre missus est, sed etiam a seipso et a Spiritu sancto: quærrens quomodo Filius vel Spiritus sanctus sit missus, enim uterque sit ubique tanquam Deus. Nam uterque, inquit Aug., legitur missus. De Spiritu sancto enim legitur, Joan. 14: *Quem mittet Pater in nomine meo.* Et iterum, *ibid.*, 16: *Si abierto, mittam eum ad vos.* Et Filius de se dicit, *ibid.*, 9: *Elevavi a Patre, et veni in mundum.* Et Apostolus dicit, Galat. 4: *Misit Deus Filium suum.* In propheta autem Jeremia, c. 23, scriptum est ex persona Dei: *Cælu n et terram ego implio.* Itaque ubique Deus est, ubique ergo est Filius, ubique etiam est Spiritus sanctus. Illue ergo missus

est Filius et Spiritus sanctus, ubi erat.

Quomodo intelligenda sit missio utriusque.

3. Quocirea querendum est quomodo intelligatur missio Filii vel Spiritus sancti. Pater enim solus, inquit Ang., in codem libro, cap. 5, nusquam legitur missus, sed Filius, et Spiritus sanctus. Et de Filio primo videamus quomodo missum eum Apostolus dieat, Galat. 4: *Misit Deus Filium suum, factum ex muliere;* ubi satis ostendit eo ipso missum Filium, quo factum ex muliere. Proinde mitti a Patre sine Spiritu sancto non potuit, quia Pater intelligitur misisseum cum fecit ex femina; quod utique non fecit sine Spiritu sancto. Ecce hic dieit Filium missum a Patre et Spiritu sancto.

Quod a Spiritu sancto Filius sit missus, auctoritatibus confirmatur.

4. Et quod a Spiritu sancto Filius sit missus, ut ait Aug. in codem, auctoritatibus confirmatur, ipse Christus dicit per Isaiam, c. 48: *Nunc misit me Dominus et Spiritus ejus.* De hoe Ambros., in lib. 3 de Spiritu sancto, cap. 1, ita ait: *Quis est qui dieit: Me misit Dominus et Spiritus ejus, nisi qui venit a Patre, ut salvos faceret peccatores, id est, Christus?* ergo et Pater Filium misit, et Spiritus sanctus. Idem in codem, c. 2: *Datus est a Patre, ut Isaías dicit c. 9: Puer natus est nobis, et Filius datus est nobis.* Datus est, audeo dicere, et a Spiritu, quia et a Spiritu sancto missus est. Dicit enim Filius Dei, Isaiae 61: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, praedicare captiuis remissionem,* etc. Quod cum de libro Isaiae legeret, ait in Evangelio, Lucas 4: *Hodie completa est hæc Scriptura auribus vestris,* ut de se dictum esse signaret. Bene autem dixit, *super me,* quia quasi filius hominis et unctus est, et missus ad prædicandum. Nam secundum divinitatem non super Christum est Spiritus, sed in Christo. Ecce his verbis ostendit Ambrosius Filium esse missum et datum nobis, non tantum a Patre, sed etiam a Spiritu sancto.

Quod Filius sit datus etiam a seipso.

5. Deinde ostendit esse datum etiam a seipso, ita dicens in eodem lib., e. 2: *Cum enim non definitum fuerit per prophetiam, a quo datus est Filius, ostenditur datus gratia Trinitatis, ut etiam ipse Filius se dederit.* Ecce hic dieit quod Filius se dedit, quia Trinitas cum dedit. Si autem Filius a se datus est, a se ergo missus est, et a se processit. Et hoc utique verum est, et concedi oportet, cum ejus missio sit divina operatio.

Quod Filius sit missus a se.

6. Quod autem a se mittatur, Aug. astruit in lib. 2 de Trin., dicens, cap. 5: *Forte aliquis cogat ut dicamus etiam a seipso missum esse Filium, quia et Mariæ conceptus, et partus, operatio Trinitatis est.* Sed, inquit aliquis, quomodo Pater eum misit, si ipse se misit? Cui respondeo quærrens ut dieat: *Quomodo cum Pater sanctificavit, si et ipse se sanctificavit?* Utrumque enim Dominus ait, Joan. 10: *Quem Pater, inquit, sanctificavit et misit in hunc mundum.* Et alibi, Joan. 17: *Ego pro eis sanctifico me ipsum.* Item quæro: *Quomodo Pater eum tradidit, si ipse se tradidit?* Utrumque enim legitur, credo respondebit, si probe sapit, quia una voluntas est Patris, et Filii, et inseparabilis operatio. Sic igitur intelligat, illam incarnationem et ex Virgine nativitatem, in qua Filius intelligitur missus, una eademque operatione Patris et Filii inseparabiliter esse factam, non inde separato Spiritu sancto. Ergo a Patre et Filio missus est idem Filius, quia a Patre et verbo ejus factum est ut mitteretur, id est, incarnatus hominibus appareret. Non enim missus est mutando locum, quia in mundo erat. Quapropter Pater invisibilis una cum Filio secum invisibili, cumdem Filium visibilem faciendo, misisse eum dictus est, qui si ita visibilis fieret, ut cum Patre invisibilis esse desisteret, id est, si in substantia invisibilis verbi in creaturam visibilem mutata et transiens verteretur, ita missus a Patre intelligeretur Filius, ut tantum missus, non

etiam mittens cum Patre inveniretur. Cum vero sic est accepta forma servi, ut maneret incommutabilis forma Dei, manifestum est quod a Patre et Filio non apparentibus factum sit, quod appetit in Filio, id est ab invisibili Patre cum invisibili Filio idem ipse Filius visibilis mitteretur.

Summatim colligit quæ ex predictis astruuntur.

7. Ex predictis aperte monstratur quod Filius missus est a Patre et Spiritu sancto, et a seipso; et quæ sit ipsa missio, scilicet incarnatione, id est quod factus est homo, per quod visibilis apparuit: quod est opus commune Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

Quæritur cur dicit: A meipso non veni.

8. Sed ad hoc opponitur: Si Filius a seipso missus est, cur ergo ait Joan. 8: *A meipso non veni?* Ad hoc Aug. respondet, in lib. de Trin., cap. prius eit., dicens hoc dictum esse secundum formam servi, secundum quam non fecit ut mitteretur, id est, non operatus est incarnationem, sed non secundum formam Dei.

Utrum semel tantum missus sit Filius, au srpe.

9. Illic quæritur utrum semel tantum missus sit Filius, an saepè mittatur. Si enim missio Filii ipsius tantum incarnatione est, cur semel tantum incarnatus sit, semel tantum videtur missus. At si saepè mittitur, est et alia ejus missio quam incarnatione. Sed quæ est illa? Nunquid æterna genitura, missio ejus dicenda est, an etiam alia missio quærenda est?

Quod duobus modis dicitur Filius mitti.

10. Ad quod dicimus quod duobus modis dicitur Filius mitti præter illam æternam genituram, quæ ineffabilis est; secundum quam etiam missus posset dici, ut videtur quibusdam, sed melius ac verius secundum eam dicitur genitus. Præter eam ergo, duobus modis dicitur mitti, scilicet, vel cum visibiliter mundo apparuit carne indutus, vel cum se in animas pias sic transfert, ut ab eis percipiatur ac cognoscatur. Hos duos missionis modos aperte August. distinguit in lib. 4 de Trin., c. 20, dicens: Non eo ipso quod de Patre natus est, missus dicitur Filius; sed eo quod apparuit huic mundo: *Verbum caro factum.* Unde dicit, Joan. 16: *A patre exivi, et veni in mundum;* vel eo quod ex tempore cuiusquam mente percipitur; sicut dictum est de sapientia, Sapient. 9: *Emitte illam de celis sanctis tuis, et a sede magnitudinis tuæ, ut mecum sit et tecum labore, id est, doceat me laborare.* Et tunc unicuique mittitur, cum a quoquam cognoscatur atque percipitur, quantum cognosci et percipi potest, pro captu vel proficiens in Deum, vel perfectæ in Deo animæ rationalis.

Quod secundum alterum semel. secundum alterum saepè sit missus; et secundum alterum ut sit homo, et secundum alterum ut sit cum homine.

11. Ecce distincti sunt duo modi missionis Filii: et secundum alterum semel tantum missus est Filius, secundum alterum saepè missus est, et mittitur quotidie. Nam secundum alterum missus est ut sit homo, quod semel tantum factum est; secundum alterum vero mittitur ut sit cum homine, quando quotidie mittitur ad sanctos, et missus est etiam ante incarnationem, et ad omnes sanctos qui ante fuerunt, et etiam ad angelos. Unde Aug. de Filio, id est de Sapientia Patris loquens, lib. 4 de Trin., eodem cap. ait: Aliter mittitur Sapientia ut sit cum homine, aliter missa est ut sit homo. In animas sanctas se transfert, et amicos Dei et prophetas constituit, sicut implet etiam sanctos angelos. Sed cum venit plenitudo temporis missa est non ut impleret angelos, nec ut esset angelus, nec ut esset cum hominibus vel in hominibus, ut antea in patribus erat, et in prophetis, sed ut ipsum Verbum fieret caro, id est homo.

Quod secundum alterum modum dicitur missus in mundum, secundum alterum non.

12. Præterea notandum est quod cum his duobus modis mittatur Filius, secundum alterum dicitur missus in mundum, secundum alterum vero non. Eo enim

modo missus dicitur in mundum, quo visibilis mundo apparuit. Unde Aug., in eisdem lib. et cap., ait: Cum ex tempore cuiusquam inente percipitur, mitti qui dicitur, sed non in hunc mundum, non enim sensibiliter appetit, id est, corporeis sensibus praesto est. Nam et nos, secundum quod mente aliquid æternum capimus, non in hoc mundo sumus; et omnium justorum spiritus etiam in carne viventium, in quantum divina sapiunt, non sunt in hoc mundo. Ex predictis liquet quod præter ineffabilem genitaram, duobus modis mittitur Filius, scilicet cum visibiliter apparuit, vel invisibiliter percipitur mente.

Cur Pater non dicitur missus, cum ab aliquo cognoscitur, ut Filius?

13. Illic quæritur cur Pater non dicitur missus, cum ex tempore a quoquam cognoscitur, sicut Filius. Ad quod dicimus quia in eo est principii auctoritas, quæ non habet de quo sit, a quo Filius et Spiritus sanctus. Pater enim est, ut ait Aug. in eisdem lib. et cap., principium totius divinitatis vel, si melius dicitur deitatis, quia principium est Filii et Spiritus sancti. Nam, ut ait Aug. in eodem, in fine c. 21: Si voluisse etiam Deus Pater, per subjectam creaturam visibiliter appareret; absurdissime tamen aut a Filio quem genuit, aut a Spiritu sancto qui de illo procedit, missus diceretur. Congruenter autem ille missus dicitur, qui in carne apparuit; misse autem ille, qui in ea non apparuit.

Pataverunt quidam Filium et Spiritum sanctum minoris fuisse Patre, quia missi dicuntur.

14. Ideoque putaverunt quidam haereticis, cum Pater non sit missus, sed Filius et Spiritus sanctus Patrem esse majorem, ac Filium minorem esse et Spiritum sanctum; atque Patrem, quasi majorem, misisse utrumque quasi minorem. Quod Aug. improbat in lib. 4 de Trin., illis contra dicens. Non ideo, inquit, arbitrandum est minorem esse Filium quod missus est a Patre, nec ideo minorem Spiritum sanctum quod et Pater eum misit et Filius. Sive enim propter visibilem creaturam, sive potius propter principii auctoritatem vel commendationem, non propter inæqualitatem vel imparitatem, vel dissimilitatem substantiarum in Scripturis haec posita intelliguntur. Non ergo ideo dicitur Pater misse Filium vel Spiritum sanctum, quod ille esset major, et illi minores; sed maxime propter auctoritatem principii commendandam, et quia in visibili creatura non sicut ille apparuit. Ecce ostensum est quæ sit missio Filii, et quibus modis mittatur.

DISTINCTIO XVI.

DE MISS:ONE SPIRITUS SANCTI, QUÆ FIT DUOBUS MODIS, VISIBILITER ET INVISIBILITER.

1. Nunc de Spiritu sancto videndum est, præter illam ineffabilem et æternam processionem qua procedit a Patre et Filio, et non a seipso; quæ sit ejus temporalis processio, quæ dicitur missio sive datio. Ad quod dicimus, quia sicut Filius duobus modis dicitur mitti, uno quo visibiliter apparuit, altero quo invisibiliter ea castis mentibus percipitur, ita et Spiritus sanctus a Patre et Filio ac a seipso duobus modis procedere sive mitti sive dari dicitur: uno visibiliter, altero invisibiliter. Datus est enim visibilis creaturarum demonstratione, sicut in die Pentecostes, aliisque vicibus: et datur quotidie invisibiliter, illabendo mentibus fideliū.

Prius de illo modo missionis qui fit visibiliter, agit.

2. Et primo againus de illo missionis modo qui fit visibili specie. De hoc Aug., in lib. 2 de Trin., cap. 5, ait: In promptu est intelligere de Spiritu sancto cur missus et ipse dicatur. Facta est enim quædam creaturarum species ex tempore, in qua visibiliter ostendetur Spiritus sanctus: sive cum in ipsum Dominum corporali specie columbam descendit, sive cum in die Pentecostes factus est subito de cœlo sonus, quasi ferretur status, vehemen, et visus sunt illis linguae divisæ sicut ignis, qui et insolutus super unumquemque

eorum. Hæc operatio visibiliter expressa, et oculis oblata mortalibus missio Spiritus sancti dicta est: non ut appareret eis ipsa substantia, qua et ipse invisibilis et incommutabilis est, sicut Pater et Filius; sed ut exterioribus visis corda hominum commota a temporali manifestatione venientis, ad occultam æternitatem semper præsentis converteretur. Ecce his verbis aperit Aug. illum modum missionis, qui visibiliter exhibetur, cum tamen ipse Spiritus in sui natura non videatur: qui nec in illis creaturis magis erat quam in aliis, sed ad aliud. In illis enim erat, ut per eas ad homines veniens, ostenderetur esse in illis ad quos illæ creaturæ veniebant. Non enim Spiritus sanctus temporali motu tunc venit, vel in homines descendit, sed per temporalem motum creaturæ significata est spiritualis et invisibilis Spiritus sancti infusio. Et ut apertius dicam, per illum modum missionis Spiritus sancti corporaliter exhibitum, monstrata est spiritualis et interior missio sancti Spiritus sive donatio, de qua agendum est.

Cum Filius sit minor Patre secundum formam creatam in qua apparuit, cur non et Spiritus sanctus similiter?

3. Sed prius querendum est, cum Filius dicatur minor Patre secundum missionem qua in forma creata apparuit, cur et Spiritus sanctus non dicatur similiter minor Patre, cum in forma creata apparuit? Nam de Filio quod minor sit Patre, secundum formam quam missus apparuit, aperte ostendit Aug., in lib. 4 de Trin., dicens, cap. 19. *Misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, Gal. 4;* usque adeo parvum, ut factum; eo itaque missum, quo factum. Fatalem ergo factum, minorem; et in tantum minor, in quantum factum: et in tantum factum, in quantum missum. Ecce habes, quia Filius in quantum est missus, id est, factus, minor est Patre. Cur ergo Spiritus sanctus non dicatur Patre minor, cum et ipse creaturam assumpserit in qua apparuit? quia aliter Spiritus assumpsit creaturam in qua apparuit, aliter Filius. Nam Filius accepit per unionem personæ. Spiritus vero non. Filius enim accepit hominem, ita ut fieret homo. Spiritus vero sanctus non ita accepit columbam, ut fieret columba. De hoc Aug., in lib. 2. de Trin., ait, cap. 6: Ideo nusquam scriptum est quod Deus Pater major sit Spiritu sancto, vel Spiritus sanctus minor Patre, quia non sic est assumpta creatura in qua appareret Spiritus sanctus, sicut assumptus est Filius hominis in qua forma ipsius Dei Verbi persona præsentaretur, non ut haberet Verbum Dei sicut alii sancti sapientes, sed quod ipsum Verbum erat. Aliud est enim Verbum in carne, aliud Verbum caro, id est, aliud est Verbum in homine, aliud Verbum est homo. Caro enim pro homine posita est in eo quod ait, Joan. 1: *Verbum caro factum est.* Non ergo sic assumpta est creatura in qua apparuit Spiritus sanctus, sicut assumpta est caro illa et humana forma ex Virgine Maria. Non enim columbam, vel illum statum, vel illum ignem beatificavit sibi que in unitatem personæ conjunxit in æternum. Ex prædictis aperte ostensum est secundum quid Filius dicatur minor Patre, et quare Filius dicatur minor Patre, et non Spiritus sanctus.

Quod Filius secundum quod homo factus est, non modo Patre, sed Spiritu sancto, et etiam seipso minor est.

4. Notandum autem quod Filius secundum quod homo factus est, non tantum Patre, sed Spiritu sancto, et etiam seipso minor dicitur. Et quod etiam seipso minor dicatur secundum formam servi. Aug. ostendit in lib. 1 de Trin., dicens; cap. 7: Erraverunt homines, ea quæ de Christo secundum hominem dicta sunt, ad ejus substantiam quæ sempiterna est transferentes: sicut illud quod ipse Dominus ait, Joan. 14: *Pater major me est,* quod propter formam servi veritas dicit: secundum quem modum, etiam seipso minor est Filius. Quomodo enim non etiam seipso minor factus est, qui seipsum exinanivit, formam serri accipiens, Philip. 2? Non enim sic accepit formam servi, ut amitteret formam Dei, in qua

erat æquælis Patri. In forma ergo Dei, unigenitus Patris æqualis est Patri; in forma servi, etiam seipso minor est. Non ergo immerito Scriptura dicit utrumque scilicet et æqualem Patri Filium, et Patrem majorem Filio. Illud enim propter Dei formam, hoc autem propter formam servi intelligitur. De hoc eodem in lib. 2. de Trin. Aug. ait, cap. 1: *Dei Filius est æqualis Patri secundum Dei formam, in qua est; et minor Patre secundum formam servi, quam accepit: in qua non modo Patre, sed etiam Spiritu sancto;* nec hoc tantum, sed etiam seipso minor inventus est. Propter quod, ut idem in lib. contra Maximinum ait, non tantum Patre, sed etiam seipso et Spiritu sancto minor factus est, et etiam minoratus paulo minus ab angelis. Est ergo Dei Filius, ut ipse ait, in lib. 1, de Trin., cap. 7: *Deo Patri natura æqualis, habitu minor, id est in forma servi quam accepit.* His auctoritatibus ostenditur aperte Filius secundum formam servi minor Patre, et seipso, et Spiritu sancto. *Hilarius aliter dicit, scilicet quod Pater sit major, nec Filius tamen minor.*

5. Hilarius autem dicere videtur quod Pater major sit Filio, nec tamen Filius minor Patre. Pater enim dicitur major propter auctoritatem, quia in eo est auctoritas generationis; secundum quam dicit. Joan. 14: *Pater major me est.* Et Apostolus, Philipp. 2: *Donavit ei nomen quod est super omne nomen.* Cum ergo ait: *Pater major me est,* hoc est ac si diceret, donavit mihi nomen. Si ergo, inquit Hilarius in lib. 9 de Trin.. donantis auctoritate Pater major est, numquid per doni confessionem Filius minor est? Major itaque donans est, sed minor jam non est cui unum esse donatur, ait enim, Joan. 1: *Ego et Pater unus sumus.* Si non hoc donatur Jesu ut confitendus sit in gloria Dei Patris, minor Patre est; si autem in ea gloria ei donatur esse qua Pater est, habes et in donantis auctoritate quia major est, et in donati confessione quia unum sunt. Major itaque Pater Filio est, et plane major: cui tantum donat, quantum est ipse, cui innascibilitatis esse imaginem sacramento nativitatis impartit, quem ex se in forma sua generat. Audisti, lector, quid super hoc dicat Hilar., cujus verba ubique occurserint diligenter nota, pieque intellege.

DISTINCTIO XVII.

DE MISSIONE SPIRITUS SANCTI, QUA INVISIBILITER MITTITUR.

1. Jam nunc accedamus ad assignandum missionem Spiritus sancti qua invisibiliter mittitur in corda fidelium. Nam ipse Spiritus sanctus, qui Deus est, a tertia in Trinitate persona (ut supra ostensum est), a Patre et Filio ac seipso temporaliter procedit, id est, mittitur ac donatur fidelibus. Sed quæ sit ista missio sive donatio, vel quomodo fiat, considerandum est.

Præmittitur quiddam ad hanc ostensionem necessarium, scilicet quod Spiritus sanctus est charitas qua diligimus Deum et proximum.

2. Hoc autem ut intelligibilius doceri, ac plenius perspecti valeat, præmittendum est quiddam ad hoc valde necessarium. Dicatum quidem est supra, et sacris auctoritatibus ostensum, quod Spiritus sanctus amor est Patris et Filii quo se invicem amant et nos. His autem addendum est quod isse idem Spiritus sanctus est amor sive charitas, qua nos diligimus Deum et proximum; quæ charitas cum ita est in nobis, ut nos faciat diligere Deum et proximum, tunc Spiritus sanctus dicitur mitti vel dari nobis; et qui diligit ipsam dilectionem qua diligit proximum, in eo ipso Deum diligit, quia ipsa dilectio Deus, id est, Spiritus sanctus.

Auctoritatibus ita esse confirmat.

3. Ne autem in re tanta aliiquid de nostra influere videamur, sacris auctoritatibus quod dictum est corroboremur. De hoc Aug., in lib. 8 de Trin., cap. 7, ait: Qui proximum diligit, consequens est ut ipsam præcipue dilectionem diligit. Deus autem dilectio est

consequens ergo est ut præcipue Deum diligit. Item in eodem : *Deus dilectio est*, ut ait Joannes Apostolus 1 Epist., c. 4; ut quid ergo imus et currimus in sublimia cœlorum et ima terrarum querentes eum qui est apud nos, si nos apud eum esse velimus? Nemo dicat : Non novi quid diligam : diligit fratrem, et diligit eamdem dilectionem. Magis enim novit dilectionem qua diligit, quam fratrem quem diligit. Ecce iam potes notiorem Deum habere quam fratrem. Plane notiorem, quia præsentiorum, quia interiorem, quia certiore. Amplexere dilectionem Deum, et dilectione amplectere Deum. Ipsa est dilectio quæ omnes bonos angelos, et omnes Dei servos consociat vinculo sanctitatis. Quanto ergo saniores sumus a tumore superbiae, tanto sumus dilectione pleniores : et quo nisi Deo, plenus est, qui plenus est dilectione? His verbis satis ostendit Aug. quod dilectio ipsa qua diligimus Deum vel proximum, Deus est. Sed adhuc apertius in eodem libro subdit dicens : Dilectionem quantum commendat Joannes Apostolus attendamus. *Qui diligit, inquit, ibid., c. 2, fratrem, in lumine munet, et scandalum in eo non est.* Manifestum est quod justitiae perfectionem in fratris dilectione posuerit. Nam in quo scandalum non est, utique perfectus est. Et tamen videtur dilectionem Dei tacuisse : quod nunquam faceret, nisi quia in ipsa fraterna dilectione vult intelligi Deum. Aperiissime enim in eadem Epistola paulo post, cap. 4, ait ita : *Dilectissimi, diligamus invicem, quia dilectio ex Deo est, et omnis qui diligit, ex Deo natus est, et cognovit Deum. Qui non diligit non cognoscit Deum, quia Deus dilectio est.* Istæ contextio satis aperte declarat eamdem ipsam fraternam dilectionem (nam fraterna dilectio est qua diligimus invicem) non solum ex Deo, sed etiam Deum esse, tanta auctoritate praedicari, scilicet Joannis. Cum ergo de dilectione diligimus fratrem, de Deo diligimus fratrem; nec fieri potest ut eamdem dilectionem non præcipue diligamus qua fratrem diligimus, quoniam Deus dilectio est. Item, qui non diligit fratrem non est in dilectione; et qui non est in dilectione, non est in Deo, quia Deus dilectio est. Ecce aper'e dicit fraternam dilectionem Deum esse.

Quod fraterna dilectio cum sit Deus, non est Pater, vel Filius, sed tantum Spiritus sanctus.

4. Cum autem fraterna dilectio sit Deus, nec Pater est, nec Filius, sed tantum Spiritus sanctus, qui proprio in Trinitate dilectio vel charitas dicitur. Unde Aug., in lib. 15 de Trin.. cap. 19: Si in donis Dei nihil est majus charitate, et nullum est majus donum Dei quam Spiritus sanctus, quid consequentius est, quam ut ipse sit charitas, quæ dicitur et Deus et ex Deo? Ita enim ait 1 Joan. 4: *Dilectio ex Deo est.* Et paulo post : *Deus dilectio est.* Ubi manifestat eam se dilectionem dixisse Deum, quam dixit ex Deo; Deus ergo ex Deo est dilectio. Item in eodem cap., Joannes volens de hac re apertius loqui : *In hoc, inquit, cognoscimus, quia in ipso manemus, et ipse in nobis, quin de Spiritu suo dedit nobis.* Spiritus itaque sanctus, de quo dedit nobis, facit nos in Deo manere, et ipsum in nobis; hoc autem facit dilectio. Ipse est ergo Deus dilectio. Ipse igitur significatur ubi legitur : *Deus dilectio est.* Ex his ergo apparet quod Spiritus sanctus charitas est.

Quod non est dictum per causam illud : Deus charitas est; sicut illud : Tu es patientia mea, et spes mea.

5. Sed ne forte aliquis dicat illud esse dictum per expressionem causæ : *Deus charitas est*, eo scilicet quod charitas sit ex Deo, et non sit ipso Deus; sicut dicitur : *Deus nostra patientia est, et spes, non quod ipse sit ista, sed quia ista ex Deo sunt;* occurrit Aug., ostendens hoc non esse dictum per causam, sicut illa, in lib. 15 de Trin., cap. 17, dicens : Non dicturi sumus charitatem non propterea esse dictam Deum, quod ipsa charitas sit ulla substantia quæ Dei digna sit nomine, sed quod donum sit Dei; sicut dictum est de Deo : *Tu es patientia mea.* Non utique ideo dictum est : *Tu es patientia mea*, quod Dei substantia est nos-

tra patientia, sed quia ab ipso nobis est. Unde psal. 61. 1b *ipso est patientia mea.* Hunc enim sensum facile refellit Scripturarum ipsa locutio. Tale est enim : *Tu es patientia mea*, quale est : *Domine spes mea, et Deus natus misericordia mea*; et multa similia. Non est autem dictum : Domine charitas mea, aut : Tu es charitas mea, aut : Deus charitas mea, sed ita dictum est 1 Joan. 4: *Deus caritas est*, sicut dictum est in Joan., c. 4: *Deus spiritus est.* Hoe qui non discernit intellectum a Domino, non expositionem querat a nobis. Non enim apertius quidquam possumus dicere ; Deus ergo charitas est. Ex predictis clarescit quod Spiritus sanctus charitas est, quia diligimus Deum et proximum; unde facilis est nobis ostendere quomodo Spiritus sanctus mittatur sive detur nobis. *Quomodo Spiritus sanctus mittatur, vel detur nobis.*

6. Tunc enim mitti vel dari dicitur, cum ita in nobis est, ut faciat nos diligere Deum et proximum, quod manemus in Deo, et Deus in nobis. Unde Aug., hunc missionis modum insinuans, in lib. 15 de Trin., c. 70, ait : *Deus Spiritus sanctus, qui procedit ex Deo, cum datus fuerit homini, accedit eum ad diligendum Deum et proximum, et ipse dilectio est.* Non enim habet homo unde diligit Deum, nisi ex Deo. Ecce quomodo datur vel mittitur nobis Spiritus sanctus secundum quod dicitur datum, sive donum. Quod donum commendat Aug., explanans apertius quomodo detur, in eodem libro. *Dilectio, inquit, Dei diffusa est in cordibus nostris*, ut ait Apostolus, Rom. 5, *per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Nullum est isto dono Dei excellentius. Solum est quod dividit inter filios regni et filios perditionis. Dantur et alia per Spiritum munera, sed sine charitate nihil prosunt, Nisi ergo tantum impartiatur cuiquam Spiritus sanctus, ut eum Dei et proximi faciat amatorem, a sinistra non transferitur ad dexteram. Neque Spiritus sanctus propriè dicitur donum, nisi propter dilectionem; quam qui non habuerit, et si loquatur omnibus linguis, et habuerit prophetium, et omnem scientiam, et omnem fidem, et distribuerit omnem substantiam suam, et tradiderit corpus suum ita ut ardeat, non ei prodest (3 Cor., 13). Quantum ergo bonum est sine quod ad aeternam vitam neminem tanta bona perducunt! Ipsi vero dilectio vel charitas (nam unius rei nomen est utrumque) perducit ad regnum. *Dilectio ergo, quæ Deus est, et proprie ex Deo est, Spiritus sanctus est, per quem diffunditur in cordibus nostris Deus charitas, per quam nos tota inhabitat Trinitas.* Quocirca rectissime Spiritus sanctus, cum sit Deus, vocatur etiam donum Dei. Quod donum proprie quid nisi charitas intelligendum est; quæ perducit ad Deum, et sine qua quodlibet aliud Dei donum non perducit ad Deum. Ecce hic aperitur quod supra dictum erat scilicet quod charitas sit Spiritus sanctus, et donum excellentius; et quomodo hoc donum, id est Spiritus sanctus detur nobis, scilicet cum ita impartiatur alteri, id est, ita habet esse in aliquo, ut eum faciat Dei et proximi amatorem. Quod cum facit, tunc dari dicitur sive mitti alicui; et tunc ille dicitur proprie habere Spiritum sanctum.

Utrum concedendum sit quod Spiritus sanctus augeatur in homine, vel magis vel minus habeatur vel detur.

7. Hie queritur, si charitas Spiritus sanctus est, cum ipsa angeatur et minuatur in homine, et magis et minus per diversa tempora habeatur; utrum concedendum sit quod Spiritus sanctus augeatur vel minuatur in homine, vel magis et minus habeatur. Si enim in homine augetur, et magis vel minus datur et habetur, immutabilis esse videtur, Deus autem omnino immutabilis est. Videtur ergo quod vel Spiritus sanctus non sit charitas, vel charitas non angeatur vel minuatur in homine. Item charitas et non habenti datur ut habeat, et habenti ut pleniū habeat. Sic ergo Spiritus sanctus charitas est, et non habenti datur ut habeat, et habenti ut pleniū habeat. Sed quomodo datur non habenti, cum ipse ut Deus sit ubique et in omnibus creaturis lotus; et quomodo pleniū datur vel habetur sine sui mutatione?

Responsio ad primam quæstionem.

8. His itaque respondemus, dicentes quod Spiritus sanctus sive charitas penitus immutabilis est, nec in se augetur vel minuitur, nec in se recipit magis vel minus; sed in homine vel petius homini augetur et minuitur et magis vel minus datur vel habetur, sicut Deus dicitur magnificari et exaltari in nobis, qui tamen in se nec magnificatur nec exaltatur. Unde Propheta psal.63: *Accedat homo ad cor altum et exaltabitur Dens.* Super quem locum ait auctoritas (1): Deus non in se, sed in corde hominis grandescit. Sic ergo Spiritus sanctus homini datur, et datus amplius datur, id est, augetur, et magis et minus habetur; et tamen immutabilis existit.

Responsio ad secundam.

9. Cumque ubique sit et in omni creatura totus, sunt tamen multi qui eum non habent. Non enim omnes Spiritum sanctum habent, in quibus est; alioquin et irrationalibus creaturæ haberent Spiritum sanctum, quod fidei pietas non admittit.

Auctoritate confirmet utramque responsonem.

10. Ut autem certius fiat quod diximus, auctoritate confirmemus: Quod Spiritus sanctus magis ac minus percipiatur et homini augeatur, et non habenti detur, et habenti ut plus habeatur, Aug. ostendit super Joannem dicens: Sine Spiritu sancto constat nos Christum non diligere, et ejus mandata servare non posse; et id nos posse, atque agere tanto minus, quanto illum percipimus minus; tanto vero amplius, quanto illum percipimus amplius. Ideoque non solum non habenti, verum etiam habenti non incassum promittitur. Non habenti quidem, ut habeatur; habenti autem, ut amplius habeatur. Nam si ab alio minus, et ab alio amplius non haberetur, sanctus Eliseus sancto Eliæ non diceret, 4 Reg. 2: *Spiritus qui est in te, duplo sit in me.* Christo autem qui est Dei Filius, non ad mensuram datus est *Spiritus*; Joan. 3. Neque enim sine gratia Spiritus sancti est mediator Dei et hominum homo Christus, quod enim est unigenitus Dei Filius aequalis Patri, non est gratia, sed naturæ. Quod autem in unitatem personæ unigeniti assumptus est homo, gratia est, non naturæ. Cæteris autem ad mensuram datur, et datus additur, donec unicuique pro modo suæ perfectionis propria mensura compleatur. Ecce expresse habes quod Spiritus sanctus magis et minus datus vel accipitur, et homini datus augetur, et habenti et non habenti datur, quia Spiritus sanctus est charitas quæ non habenti datur, et in habente augetur et proficit. Imo, ut verius et magis proprie loquar, homo in ea proficit et deficit aliquando; et tunc ipsa dicitur proficere vel deficit, quæ tamen nec proficit nec deficit in se, quia Deus est; unde Aug., in homil. 9 super Epistolam Joan., ait: *Probat se quisque quantum in illo proficerit charitas, vel potius quantum ipse in charitate proficerit.* Nam si charitas Deus est, nec deficit nec proficit. Sic ergo in te proficere dieitur charitas, quia tu in ea proficias. Ecce quomodo intelligendum sit cum dicitur Spiritus sanctus augeri in nobis, quia nos in eo scilicet proficimus, sic et alia hujusmodi.

Quod aliqui dicunt Spiritum sanctum non esse charitatem qua diligimus Deum et proximum.

11. Supradictum est quod Spiritus sanctus charitas est Patris et Filii, qua se invicem diligunt et nos; et ipse idem est charitas qua diffunditur in cordibus nostris, Rom. 5, ad diligendum Deum et proximum. Hornum alterum omnes Catholici concedunt, scilicet quod Spiritus sanctus sit Charitas Patris et Filii. Quod autem ipse idem sit charitas qua diligimus Deum et proximum, a plerisque negatur. Dicunt enim: Si Spiritus sanctus charitas est Patris et Filii et nostra, cadem ergo charitas est qua Deus diligit nos, et qua nos diligimus eum. Hoc autem sanctorum auctoritates negare videntur. Dicit enim Aug. in lib. de Spiritu et Littera: *Unde est dilectio, nisi unde et ipsa fides, id*

(1) Habetur in antiquo, *Cassiodori.*

est, a Spiritu sancto? Non esset enim in nobis, nisi diffunderetur in cordibus nostris per Spiritum. Charitas autem Dei dicta est diffundi in cordibus nostris, non qua nos ipse diligit, sed qua nos facit dilectores suos. Sicut justitia Dei dicitur, qua nos justi ejus munere efficiemur; et Domini salus, qua nos salvat; et fides Christi, qua nos fideles facit. His verbis videtur monstrari distinctio inter charitatem, qua nos Deus diligit, et qua nos diligimus. Et sicut justitia nostra dicitur Dei, non quod ipse sita justus, sed quia ea nos justos facit, similiter et fides et salus, sic videtur dicta Dei charitas, quæ est in nobis, non quod ipse ea diligit, sed quia ea nos diligere facit. De hoc etiam idem Aug., in lib. 15 de Trin. ait, c. 17: *Cum Joannes commemorasset Dei dilectionem, non qua nos eum, sed qua ipse dilexit nos, et misit Filium suum liberatorem pro peccatis nostris.* Ecce et hic videtur manifeste dividere dilectionem qua nos diligimus Deum, ab ea qua ipse diligit nos. Si ergo, inquit, Spiritus sanctus dilectio est qua Deus diligit, et qua nos diligimus, duplex dilectio est, immo duo diversa est, quod absurdum et a veritate longe est. Non ergo dilectio qua diligimus, sed qua Deus tantum diligit nos.

Responsio ad prædicta determinans auctoritates.

12. His respondemus prædictarum auctoritatum verba determinantes hoc modo: Charitas Dei dicta est diffundi in cordibus nostris, non qua ipse nos diligit; sed qua nos diligere facit, etc. His verbis non dividitur nec diversa ostenditur charitas qua Deus nos diligit, ab ea qua nos diligimus; sed potius cum sit una eadem charitas, et dicatur ipsa Dei charitas, et diversis de causis et rationibus Dei charitas appellari in Scriptura ostenditur. Dicitur enim Dei charitas, vel quia Deus ea diligit nos, vel quia nos ea suos dilectores facit.

Determinatio primæ auctoritatis.

13. Cum ergo ab Apostolo dicitur, Rom. 5: *Charitas Dei diffunditur in cordibus nostris*, non est dicta charitas Dei qua diligit nos, sed qua facit nos diligere, id est, non ibi appellatur charitas Dei, eo quod Deus nos ea diligit, sed eo quod nos ea sui dilectores facit. Et quod ea ratione possit dici charitas Dei, quia nos ea diligere facit, ex simili genere locutionis ostenditur, si eul dicitur justitia Dei qua nos justificat, et Domini salus qua nos salvat, et fides Christi qua nos fideles facit.

Determinatio secundæ.

14. Similiter et aliam exponimus auctoritate in ubi ait dilectionem Dei commemorari, non qua nos cum, sed qua ipse dilexit nos; ae si diceret: *Commemorat dilectionem Dei, non secundum quod ea nos diligimus Deum, sed secundum quod ipse ea diligit nos.*

Atiud objiciunt.

15. Sed aliud est, inquit, quod magis urget: dixit enim supra Aug., lib. de Spiritu et Littera, c. 32, quod dilectio est a Spiritu sancto, a quo fides. Sicut ergo fides non est Spiritus sanctus a quo est, ita nec charitas. Quomodo ergo Spiritus sanctus est, si ab ipso est? Nam si ab ipso est, et ipse est, ergo Spiritus sanctus a seipso est. Ad quod dieimus: Spiritus sanctus quidem a seipso non est, sed tamen a seipso datur nobis, non supra dictum est; dat enim seipsum nobis Spiritus sanctus. Et ex hoc sensu dictum est quod charitas ab ipso est in nobis, et tamen ipsa Spiritus sanctus est. Fides autem est a Spiritu sancto, et non est Spiritus sanctus, quia donum vel datum solummodo est, non Deus datus.

Quod alias inducent rationes et auctoritates ad idem probandum.

16. Alias quoque inducent rationes ad idem ostendendum, scilicet quod charitas non sit Spiritus sanctus, quia charitas affectio mentis est et motus animi, Spiritus sanctus vero non est affectio animi vel motus mentis, quia Spiritus sanctus immutabilis est et inreatus; non est ergo charitas.

Quod charitas est motus vel affectio animi.

17. Quod autem charitas sit affectio animi, et motus mentis, auctoritatibus confirmant. Dicit enim Aug.

in lib. 3 de Doct. christ. : Charitatem voco motum animi ad fruendum Deo propter ipsum, et se ac proximo propter Deum. Idem in lib. de Moribus Ecclesiæ catholice, c. 1, tom. 1, tractans illud verbum Apostoli, Rom. 8, 11 : *Nec mors nec vita poterit nos separare a charitate Dei.* Charitas Dei, inquit, hie dicta est virtus quæ animi nostri rectissima affectio est, quæ conjungit nos Deo, qua eum diligimus. Ecce his verbis exprimitur quod charitas est affectio et motus animi; ac per hoc non videtur esse Spiritus sanctus.

Responsio determinans auctoritates.

18. Ad quod dicimus hoc ita dictum esse sicut dicitur : *Deus est spes nostra et patientia nostra*, quia facit nos sperare et pati; ita charitas dicitur esse motus sive affectio animi, quia per eam movetur et afficitur animus ad diligendum Deum. Non autem mireris si charitas, cum sit Spiritus sanctus, dicatur motus mentis; cum etiam in lib. Sap., c. 8, dicatur de Spiritu sapientiæ : *Qui attingit a fine usque ad finem, qui est actus mobilis, certus, incoquinatus.* Quod non ideo dicitur, quod sapientia sit mobile aliquid vel actus aliquis, sed quia sui immobilitate omnia attingit, non locali motu, sed ut ubique semper sit, et nusquam inclusa teneatur. Sic ergo charitas dicitur motus animi, non quod ipsa sit motus, vel affectio, vel virtus animi, sed quia per eam, quasi esset virtus, afficitur mens et movetur. Sed si charitas Spiritus sanctus est, qui operatur in singulis prout vult; cum per eum mens hominis afficiatur et moveatur ad credendum vel sperandum et hujusmodi, sicut addiligenda, quare non sic dicitur charitas motus vel affectio mentis ad credendum vel sperandum, sicut ad diligendum? Ad quod sane dici potest quia alios actus atque motus virtutum operatur charitas, id est, Spiritus sanctus, mediante virtutibus quarum actus sunt, ut pote actum fidei, id est, credere sive media, ut actum spei, id est, sperare media spe. Per fidem enim et spem predictos operatur actus. Diligendi vero actum per se tantum, sine alicuius virtutis medio operatur, id est, diligere. Alter ergo hunc actum operatur quam alios virtutum actus. Ideoque differenter de hoc et de aliis loquitur Scriptura, quæ istum specialiter charitati tribuit. Est ergo charitas vere Spiritus sanctus; unde Aug., premissum verbum Apostoli tractans in eodem lib., charitatem dicit esse bonum, quo nil melius est; et per hoc ipsam esse Deum significat, dicens, tom. 9, tract. 14 : *Si nulla res ab ejus charitate nos separat, quid esse non solum melius, sed etiam certius hoc bono potest?* Ecce dicit quia charitate nihil melius est. Charitas ergo Spiritus sanctus est, qui Deus est, et donum Dei, sive datum; qui dividit singulis fidelibus dona, nec ipse dividitur, sed indivisus singulis datur. Unde Aug., ubi Joannes dicit non ad mensuram Christo dari Spiritum, ait : *Cæteris vero dividitur, non quidem ipse Spiritus, sed dona ejus.*

An concedendum sit quod per donum dentur dona.

19. Hic queritur, cum Spiritus sanctus per quem dividuntur dona, ipse sit donum, utrum concedendum sit quod per donum dividantur ac dentur dona. Ad quod dicimus quia per donum quod est Spiritus sanctus, singulis propria dividuntur, et ipsum communiter omnes boni habent. Unde Aug., in lib. 15 de Trin., c. 19, ait : *Per donum quod est Spiritus sanctus, in commune omnibus membris Christi multa dona, quæ sunt quibusque propria, dividuntur. Non enim singuli quique habent omnia, sed hi illa, alii alia, quanvis ipsum donum a quo cuncte propria dividuntur, omnes habeant, id est, Spiritum sanctum.* Ecce aperte dicit per donum dona donari.

DISTINCTIO XVIII.

UTRUM EADEM RATIONE SPIRITUS SANCTUS DICATUR
DONUM ET DATUM SIVE DONATUM.

1. Præterea diligenter considerandum est, cum Spiritus sanctus dicatur donum et datum, utrum et eadem ratione utrumque nomen ei conveniat, quod utique videri potest.

Quare ita esse videtur.

2. Cum enim idem sit Spiritum sanctum dari, Spiritum sanctum donari, ex eadem ratione videtur. Spiritus sanctus dei datum et donum. Hoc etiam videtur Aug. significare in lib. 15 de Trin., c. 19, cum ait : *Spiritus sanctus in tantum donum Dei est, in quantum datur eis quibus datur; apud se autem Deus est, etsi nemini datur.* Ecce aperte dicit Spiritum sanctum donum appellari, quia datur. Si autem ex eo tantum appellatur donum, quia datur, non ab æterno fuit donum, quia non datur nisi ex tempore. Respondeatur *quare datum sive donatum dicatur Spiritus sanctus.*

3. Ad quod dicimus quia Spiritus sanctus et donum dicuntur et datum sive donatum; sed datum sive donatum ex eo tantum dicitur, quia datur vel donatur, quod habet tantum ex tempore.

Hic quare donum.

4. Donum vero dicitur non ex eo tantum quod donatur, sed ex proprietate quam habuit ab æterno, unde et ab æterno fuit donum. Semper enim donum fuit, non quia daretur, sed quia processit a Patre et Filio. Unde Aug. in lib. 4 de Trin., ait : *Sicut natum esse est Filio a Patre esse, ita Spiritui sancto donum Dei esse est a Patre et a Filio procedere.* Hic aperte ostenditur quod Spiritus sanctus eo donum est, quod procedit a Patre et a Filio; sicut Filius eo est a Patre quod natus est ab eo. Non enim idem est Filio esse a Patre, et Spiritui sancto, id est, non ea proprietate Filius dicitur esse a Patre qua Spiritus sanctus. Nam Filius dicitur esse a Patre, quia genitus est ab eo; Spiritus sanctus vero dicitur est a Patre et a Filio, quia Spiritus sanctus est donum Patris et Filii, id est, quia procedit ab utroque. Eo enim dicitur Spiritus, quo donum; et eo donum quo procedens. Unde Aug. in lib. 5 de Trin., c. 11, ait : *Spiritus sanctus qui non est Trinitas, sed in Trinitate intelligitur, in eo quod proprio dicitur Spiritus sanctus, relative dicitur, eum et ad Patrem et Filium referuntur, quia Spiritus sanctus et Patris et Filii Spiritus est; sed ipsa relatio non appetat in hoc nomine.* Apparet autem cum dicitur donum Dei, donum est enim Patris et Filii, quia et a Patre procedit, et a Filio. Ecce his verbis aperte ostenditur eadem relatione dici Spiritum sanctum, et donum. Donum autem, quia procedit a Patre et Filio. Proprietas ergo qua dicitur Spiritus sanctus vel donum processio, ipsa est de qua post plenius agemus cum aliis. Cum ergo ab æterno processerit ab utroque, et ab æterno donum fuit; non ergo Spiritus sanctus eo tantum dicitur donum, quia donatur; nam et ante fuit donum quam donaretur. Unde Aug. in lib. 5 de Trin. : *Seipser Spiritus sanctus procedit, et non ex tempore, sed ab æternitate procedit. Sed quia sic procedebat, ut esset donabile, jam donum erat antequam esset cui donaretur.* Alter enim intelligitur cum dicitur donum, aliter enim dicitur donatum; nam donum potest esse etiam antequam detur, donatum autem, nisi datum fuerit nullo modo dici potest. Semper ergo Spiritus sanctus est donum, temporaliter autem donatum. His verbis aperte ostenditur quod sicut Spiritus sanctus ab æterno procedit, ita ab æterno donum est; non quia donaretur a Patre Filio, vel a Filio Patri, sed quia ab æterno processit donabilis.

Quarritur cui donabilis.

5. Sed queritur cui donabilis; utrum Patri et Filio, an tantum nobis qui nondum eramus. Si autem non erat donabilis Patri et Filio, sed tantum nobis, et ex eo donum erat, quia sic donabilis procedebat, videtur quod Filius semper eadem ratione donum fuerit, quia ab æterno processit a Patre donabilis nobis in tempore; nam et de Filio loquitur, Isai. 9, quod *datus est nobis.* Ad quod dicimus quia Spiritus sanctus nobis tantum, non Patri vel Filio, donabilis processit, sicut et nobis tantum datus est. Et Filius vere datus est nobis, et ab æterno processit a Patre non ut donabilis tantum, sed ut genitus qui et donari posset. Processit

ergo ut genitus et donabilis; sed Spiritus sanctus non procedit ut genitus, sed tantum ut donum. Donum autem semper fuit, non solum quia donabilis, sed quia ab utroque processit, et donabilis fuit. Unde Aug., in lib. 5 de Trin., c. 14, circa finem, ait: *Eo ipso quod daturus erat eum Deus, jam donum erat, etiam antequam daretur, et ideo donabilis est; sed aliter donabilis quam Filius; nam et aliter datur, et aliter processit quam Filius. Filii enim processio genitura est, vel nativitas; Spiritus sancti vero processio, nativitas non est; utraque vero ineffabilis est.*

Quod sicut Filius nascendo accepit non tantum ut esset Filius, sed etiam essentia; ita et Spiritus sanctus procedendo accepit non tantum ut esset donum, sed etiam ut esset essentia.

6. Et notandum quod sicut Filius nascendo accepit non tantum ut Filius sit, sed omnino ut sit, et ut ipsa substantia sit, ita et Spiritus sanctus a Patre et Filio procedendo, accepit non tantum ut Spiritus sanctus sit vel donum, sed etiam ut omnino sit, et ut substantia sit, quod utique non accepit ex eo quod datur; nam cum non detur nisi ex tempore, si hoc haberet ex eo quod datur, accepisset ergo ex tempore ut esset. Undo Aug. in lib. 5 de Trin., c. 15; Filius non hoc tantum habet nascendo, ut sit Filius, sed omnino ut sit. Quæritur ergo utrum Spiritus sanctus eo quod datur, habeat non tantum ut donum sit, sed omnino ut sit. Quod si non nisi quia datur, id est, si non habet esse nisi eo quod datur, sicut Filius nascendo habet non tantum ut sit Filius, quod relative dicitur, sed omnino ut sit ipsa substantia: quomodo jam Spiritus sanctus erat ipsa substantia, cum non prius daretur quam esset cui daretur? Non ergo eo quod datur, sed procedendo, habet ut sit donum, et ut sit essentia; sicut Filius non eo quod datus est, sed nascendo accepit non tantum ut sit Filius, sed ut essentia. Unde Aug. in lib. 15 de Trin., cap. 26, ait: *Sicut Filio præstat essentiam sine initio temporis, sine mutabilitate naturæ, de Patre generatio, ita Spiritui sancto præstat essentiam sine ullo initio temporis, sine ulla mutabilitate naturæ, de utroque processio.*

Quod ex prædictis videtur quod Filius non tantum sit Filius nativitate, sed etiam de simili essentia, et Spiritus sanctus processione.

7. Hic oritur quæstio si Filius nascendo habet non tantum ut sit Filius, sed ut sit essentia, et Spiritus sanctus procedendo non tantum ut sit donum, sed ut sit essentia; ergo et Filius nativitate essentia est, et Spiritus sanctus processione est essentia; cum cap. 2 dicatur quod nec Pater nec Pater est quo Deus, nec Filius eo Filius quo Deus, nec Spiritus sanctus eo donum quo Deus; quia, ut ait Aug., in lib. 7 de Trin., his nominibus relativa eorum ostenduntur, non essentia; unde post plenius agemus. Ad quod breviter respondentes, dicimus quia nec Filius nativitate essentia est, sed tantum Filius, nec Spiritus sanctus processione essentia est, sed donum tantum; et tamen uterque, et ille nascendo, et iste procedendo accepit ut esset essentia. Non enim, ut ait Hilarius in lib. 5 de Trin., pene in calce, per defctionem aut protensionem aut derivationem ex Deo Deus est, sed ex virtute naturæ in naturam eamdem nativitate subsistit Filius; et ex virtute naturæ in naturam eamdem processione subsistit Spiritus sanctus.

Exponit verba Hilarii.

8. Quod ita intelligi potest: Ex Patre qui est virtus ingenita, naturam quam habet eamdem Filius nativitate, id est, nascendo, et Spiritus sanctus processione id est, procedendo habet. Unde ipse idem, apertius eloquens, quod dixerat aperit dicens, ibidem, paulo inferiorius: *Nativitas Dei non potest non eam de qua profecta est, tenere naturam. Non enim aliud quam Deus subsistit, quod non aliunde quam deo subsistit. Ecce his verbis aperitur quomodo intelligendum sit illud: De Patre generatio præstat essentiam Filio, et de utroque processio præstat essentiam Spiritui sancto. Non quia ille essentia sit Filius, et iste essentia sit Spiritus sanctus, ima proprietate personali; sed quia*

et ille nascendo, et iste procedendo essentiam habet eamdem, et totam quæ in Patre est.

Quod Spiritus sanctus dicitur donum et donatum secundum duos prædictos modos processionis.

9. Ex prædictis patet quod Spiritus sanctus semperne donum est, et temporaliter datum vel donatum. Ex quo appetit illa dictinctio geminæ processionis, de qua supra egimus. Nam secundum alteram processionem dicitur donatum vel datum, secundum alteram vero dicitur donum.

Secundum hoc quod donum est, refertur ad Patrem et Filium; secundum quod datum, ad eum qui dedit, et ad eos quibus datum est.

10. Et secundum hoc quod semperne donum est, refertur ad Patrem et Filium; secundum hoc vero quod dicitur datum vel donatum, et ad eum qui dedit refertur, et ad eos quibus datur; et ejus dicitur esse qui dat, et illorum quibus datur. Unde Aug., in lib. 5 de Trin., c. 14, ait: *Quod datum est, et ad eum qui dedit refertur, et ad eos quibus dedit. Itaque Spiritus sanctus non tantum Patris et Filii qui dederunt, sed etiam noster dicitur qui accepimus, Spiritus ergo et Dei est qui dedit, et noster qui accepimus: non ille spiritus noster quo sumus, quia ipse est spiritus hominis qui in ipso est, quamvis et illum spiritum qui hominis dicitur utique accepimus; sed aliter iste, aliter ille noster dicitur. Aliud est enim quod accepimus ut essemus, aliud quod accepimus ut sancti essemus. Quod autem Spiritus sanctus noster dicitur, Scriptura ostendit. Scriptum est enim de Joanne quod in Spiritu Heliae veniret. Ecce dictus est Eliæ Spiritus quem accepit Elias, scilicet Spiritus sanctus. Et Moysi ait Dominus, Numer. 11: *Tollam de Spiritu sancto quem jam dedi tibi.* Ecce et hic dictus est Spiritus Moysi. Patet igitur quia Spiritus sanctus noster dicitur spiritus; sed quia nobis datus, et datus utique ad hoc ut sancti essemus. Spiritus vero creatus ad hoc est datus, ut essemus.*

An Filius cum sit nobis datus, posset dici noster ut Spiritus sanctus.

11. Hie quæritur utrum et Filius, cum sit nobis datus, dicatur vel possit dici noster. Ad quod dicimus quia Filius dicitur noster panis, noster redemptor, et hujusmodi; sed non dicitur noster Filius, quia filius dicitur tantum relative ad eum, qui genuit. Et ideo noster filius non potest dici, sed Patris tantum. In eo autem quod dicitur datus, et ad eum qui dedit, et ad eos quibus datus est refertur; ut et Spiritus sanctus, qui etiam eum in Scriptura (ut supra dictum est) dicitur spiritus noster, vel spiritus tuus, vel illius. (ut de Moyse et Helia dictum est), nusquam tamen in Scriptura occurrit ita dici: *Spiritus sanctus noster, vel tuus, vel illius, sed: Spiritus noster, vel tuus, vel illius, quia Spiritus sanctus eo dicitur quo donum;* et utrumque relative dicitur ad Patrem et ad Filium, et hoc sempiterna relatione. Si tamen aliquando dicitur donum nostrum, accipitur donum pro donato vel dato. Cum vero donum accipitur eo modo quo Spiritus sanctus donum Patris et Filii dicitur, non hominis; ita et Filius sub hac appellatione non potest dici noster, ut dicatur filius noster, sicut nec dicitur spiritus sanctus noster; et tamen de Filio dicitur, panis noster; et de Spiritu, spiritus noster. Ille noster panis, quia nos reticit nobis datus; iste noster spiritus, quia nobis inspiratur a Patre et Filio, et in nobis spirat sicut vult. Unde Aug. in lib. 5 de Trin. ait: *Quod de Patre natum est, ad Patrem solum refertur cum dicitur Filius.* Et ideo Filius Patris est, et non noster. Dicimus tamen: *Et panem nostrum da nobis*, Matth. 6 et Lucæ 11, sicut dicimus Spiritum nostrum.

Utrum Spiritus sanctus ad seipsum referatur.

12. Post hæc quæritur utrum Spiritus sanctus ad seipsum referatur: hoc enim videtur ex prædictis posse probari. Si enim quod datur refertur ad eum qui dat, et ad eum cui datur, et Spiritus sanctus datur a seipso, ut prædictum est, ergo refertur ad seipsum. Hujus quæstionis determinationem in posterum diffe-

rimus, donec tractemus de his quæ relative dicuntur de Deo ex tempore, in quibus datum et donatum continentur.

DISTINCTIO XIX.

HIC DE AEQUALITATE TRIUM PERSONARUM.

1. Nunc postquam coæternitatem trium personarum pro modulo facultatis nostræ insinuavimus, jam de eorumdem æqualitate aliquid eloqui superest. Fides enim catholica sicut coæternas, ita et coæquales tres personas asserit. Aequalis est enim in omnibus Patri Filius et Patri et Filio Spiritus sanctus. Quia ut Aug. in lib. de Fide ad Petrum, breviter aperiens quomodo intelligatur æqualitas, doceat nullus horum alium aut præcedit æternitate, aut excedit magnitudine, aut superat potestate; quia nee Filio, nec Spiritu sancto (quantum ad naturæ divinæ unitatem pertinet) aut anterior, aut major est Pater, nee Filius Spiritu sancto. Eternum quippe et sine initio est, quod Spiritus sanctus de natura Patris Filiique procedit. Ob hoc ergo tres unum recte ereditur, et dicimus Deum, quia una prorsus æternitas, una immensitas, una naturaliter est trium personarum divinitas. Ecce breviter assignavit Aug. in quotrium personarum consistat æqualitas, scilicet quia alia aliam non excellit, aut æternitate, aut magnitudine, aut potestate.

Quod æternitas et magnitudo et potestas in Deo sunt unum, licet ponantur quasi diversa.

2. Cumque enumierentur ista quasi diversa, in Deo tamen unum sunt, scilicet essentia divina simplex et incommutabilis. Unde Aug. in lib. 7 de Trin., cap. 1: Non alio magnus, alio Deus est; sed eo magnus, quo Deus, quia non est illi aliud magnum esse, aliud Deum esse. Eadem quippe ejus magnitudo est, quæ virtus; et eadem essentia, quæ magnitudo. Pater ergo et Filius simul una essentia, et una magnitudo. Ita etiam et potentia Dei, essentia divina est. Unde Aug. in lib. 7 Confess.: Voluntas et potentia Dei Deus est. Aeternitas quoque Dei essentia divina est. Quod Aug. ostendit super illum locum Psal.: *In generatione et generationem anni tui.* Est generatio generationum quæ non transit, collecta de omnibus generationibus, id est, sanetis. In illa erunt anni Dei qui non transcurrunt, id est, aeternitas Dei. Non enim sunt alii anni Dei, aliud ipse; sed anni Dei aeternitas Dei est. Aeternitas vero ipsa Dei substantia est, nihil habens mutabilem. Inconcusse ergo teneamus quod unum et idem est, scilicet essentia divina, Dei aeternitas, potentia, magnitudo; et tamen consuevit Scriptura hæc et his similia quasi distincte ponere. In his ergo verbis trium personarum æqualitatem breviter complexus est Aug. quia alius alium nec aeternitate, nec magnitudine, nec potentia superat. Quod autem aeternitate aliqua trium personarum aliam non excedat, supra ostensum est, ubi coæternitas trium personarum insinuata est.

Hic de magnitudine, quod eu aliqua personarum aliam non excedit

3. Nunc igitur ostendere quod magnitudo vel potentia alius alium non excedat; et prius de magnitudine videamus.

Quod non est major unu persona alia, nec majus aliquid duæ quam una, nec tres vel duæ quam una.

4. Sciendum est ergo quia Pater non est major Filio, nee Pater vel Filius major Spiritu sancto, nee majus aliquid duæ personæ simul sunt quam una, nee tres simul majus aliquid quam duæ; nec major est essentia in tribus quam in duabus, nec in duabus quam in una: quia tota est in singulis. Unde Joan. Damasc., de Fid. orthod., e. 6. ait: Consitemur deitatis naturam omnem perfecte esse in singula suarum hypostaseon, id est, personarum; omnem in Patre, omnem in Filio, omnem in Spiritu sancto. Ideoque perfectus Deus Pater, perfectus Deus Filius, perfectus Deus Spiritus sanctus.

Quonodo dicitur esse Deus Pater in Filio, et Filius in Patre, et Spiritus sanctus in utroque, et singulus in singulis.

5. Et inde est quod Pater dicitur esse in Filio, et

Filius in Patre, et Spiritus sanctus in utroque, et singulus in singulis. Unde Aug., in lib. de Fide ad Petrum, cap. 1: Propter unitatem naturalem totus Pater in Filio et Spiritu sancto est, totus quoque Spiritus sanctus in Patre et Filio est. Nullus horum extra quemlibet ipsorum est, propter divinæ naturæ unitatem. Ecce hic aperit aliquatenus: non enim plene potest tantum ab homine reserari arcanum; ex qua intelligentia dicatur singula personarum tota esse in aliis. Unde etiam Hilar., ista interius perquirens, in lib. 3 de Trin., ait: Affert plerisque obscuritatem sermo Domini cum dicit, Joan. 13: *Ego in Patre et Pater in me est;* nec immerito: natura enim intelligentiae humanae rationem dieti hujus non capit; nec exemplum aliquid rebus divinis comparatio humana præstabit. Sed quod non intelligibile est homini, Deo possibile est. Cognoscendum itaque atque intelligendum est quid sit illud: *Ego in patre, et Pater in me est;* si tamen comprehendere hoc ita ut est valebimus, ut quod natura rerum pati non posse aestimatur, id divinæ veritatis ratio consequatur. Patrem ergo in Filio, Filium in Patre esse, pleritudo in utroque divinitatis perfecta est, puya plenitudo divinitatis est in Filio; quod in Patre est hoc et in Filio est: quod in igitur est, hoc in genito, alter ab altero, et uterque unum. Is scilicet qui est nihil habens quod non sit etiam in eo a quo est, non duo unus, sed alius in alio, quia non aliud in utroque, ut unum sint in fide nostra: uterque non unus, nec eundem utrumque; nee aliud consitemur, quia Deum ex Deo natum, nec eundem nativitas, nec aliud esse permittit. Eamdem ergo in utroque et virtutis similitudinem, et deitatis plenitudinem consitemur; quia veritas dicit, Joan. 14: *Ego in Patre, et Pater in me est.* Omnia enim Filius accepit a Patre: nam si partem ejusdem qui genuit accepit, nenter ergo perfectus est; decesset enim ei unde decessit; nee plenitudo in eo erit, qui ex portione constiterit. Neuter ergo perfectus est, si plenitudinem suam et qui genuit amittit, nee qui natus est consequitur. Fateamur ergo quod Pater est in Filio, et Filius in Patre, et Deus in Deo, ut idem Hilar. ait in lib. 7 de Trin., non per duplum convenientium generum coniunctionem, nec per insitam capacioris substantiæ naturam, sed per naturæ unitam similitudinem, per nativitatem viventis ex vivente natura: dum res non differt, dum naturam Dei non degenerat nativitas, dum non aliud aliquid ex Deo quam Deus nascitur; dum nihil in his novum est, nihil alienum; nihil separabile. Ecce his verbis, prout humana permittit infirmitas, aperitur ex quo sensu Christus dixerit se esse in Patre, et Patrem in se. Ex eodem etiam sensu intelligitur Spiritus sanctus esse in utroque, et singula personarum in singulis, quia scilicet in singulis est eadem plenitudo divinitatis, et unita similitudo naturæ; quia non est major divina natura in aliqua harum personarum, sed unius et indifferentis naturæ sunt haec tres personæ. Ideoque altera in altera esse dicitur ut prædictum est. Unde Ambros., prædictorum verborum sententiam nobis aperiens super Epistolam 2 ad Cor. 5, ait: Per hoc intelligitur Pater esse in Filio, et Filius in Patre, quia una est eorum substantia. Ibi enim est unitas, ubi nulla diversitas. Ecce tribus illustrum virorum testimonii, scilicet Aug., Hilar. atque Ambrosii in eodem concurrentibus revelatione Spiritus sancti in eis loquentis, pie credere volentibus ostenditur (tamen quasi per speculum et in anigate, 1 Cor. 52) qualiter accipendum sit eum dicitur Pater in Filio esse, vel Filius in Patre, vel Spiritus sanctus in utroque.

Ad id quod caperat reddit, scilicet ut ostendat quod magnitudo alius alium non operat.

6. Sed jam nunc ad propositum redeamus cœptoque insistamus, ostendentes quod magnitudo nulla trium personarum aliam superat, quia nulla major alii, nee majus aliquid sunt duæ quam singuli horum, quia singulus horum perfectus est, nec est quo crescat illa perfectio.

Quod nulla personarum pars est in Trinitate.

7. Nec est aliqua trium personarum pars Dei vel divinæ essentiæ, quia singula harum verus et plenus Deus est, et tota et plena divina essentia est; et ideo nulla istarum in Trinitate pars est. Unde Aug. in lib. 3 contra Maximinum hereticum sic ait, cap. 10: Putas Deum Patrem cum Filio et Spiritu sancto unum Deum esse non posse, times enim ne Pater sit pars unius Dei, qui constet ex tribus; noli hoc timere, nulla enim fit partium in deitatis unitate divisio; unus est Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, id est, ipsa Trinitas unus est Deus. Ergo, inquis Deus pater est pars Dei; absit. Tres enim personæ sunt Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, et hi tres, quia unius substantiæ sunt, unum sunt, et summe unum sunt; ubi nulla naturarum, nulla est diversitas voluntatum. Si enim natura unum essent, et consensione unum non essent, non summe unum essent. Si vero natura dispares essent, non summe unum essent. Hi ergo tres, quia unum sunt propter ineffabilem conjunctionem deitatis qua inefabiliter copulantur, unus Deus est. Pars ergo Trinitatis esse non potest, quicumque unus est in tribus. In Trinitate ergo quæ Deus est, et Pater Deus est, et Filius Deus est, et Spiritus sanctus Deus est; simul hi tres, unus Deus. Nec hujus Trinitatis tertia pars est unus, nec majus aliquid duo quam unus est ibi, nec majus aliquid sunt omnes quam singuli, quia spiritualis, non corporalis est magnitudo. Qui potest capere cariat, Matth. 19; qui autem non potest, credit, et oret ut quod credit intelligat. Verum est enim quod per prophetam Isaiam dicitur, c. 7: *Nisi credideritis non intelligitis.* His verbis aperte ostendit indifferentem magnitudinem trium personarum. Item in eodem: Tu nempe dixisti unum Deum non ex partibus esse compositum, et hoc de Patre tantum vis intelligi. Ille, inquis, virtus est ingenita, simplex et tamen in hac simplici virtute multa videris commemorare, cum dicis: Deus Deum gennit, bonus bonus genuit, sapiens sapientem, clemens clementem potens potentem. Nunquid ergo bonitas, et sapientia, et clementia, et potentia tres partes sunt unius virtutis, quam simplicem esse dixisti? Si dixeris, partes sunt, simplex ergo virtus ex partibus constat. Et simplex ista virtus te definiens, unus est Deus; ergo Deus ex partibus compositum esse dicens. Non dico, inquis, non sunt partes. Si ergo in una persona Patris, et illa invenis quæ plura videntur et partes non inveneris, quia una virtus simplex est, quanto magis Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, et propter individuam deitatem unus Deus est, et propter uniuscujusque proprietatem tres personæ sunt, et propter singulorum perfectionem partes unius Dei non sunt? Virtus est Pater, virtus est Filius, virtus est Spiritus sanctus. Hoc verum dicis; sed quod virtutem de virtute genitam, et virtutem de virtute procedentem non vis eamdein habere naturam, hoc falsum dicis, hoc contra fidem rectam et catholicam dicis. His verbis aperte docetur quod tres personæ illæ non sunt partes Dei vel divinæ essentiæ. Nullaque illarum Trinitatis pars dicenda est, nec una alias ulla major aliis.

Cum dicimus tres personas esse unam essentiam, nec ut genus de speciebus, nec ut speciem de individuis prædicamus; quia non est essentia genus, et persona species, vel essentia species, et persona individuum.

8. Illic adjiciendum est quod tanta est aequalitas trium personarum atque indifferens magnitudo quod cum dicamus tres personas unam essentiam vel substantiam, neque ut genus de speciebus, neque ut speciem de individuis prædicamus. Non enim essentia divina genus est, et tres personæ species; vel essentia divina species, et tres personæ individua. Quod Aug. rationibus probabilibus atque irrefragabilibus aperte demonstrat in lib. 7 de Trin., c. 6, dicens: Si essentia genus est, species autem persona (ut non nulli sentiunt), oportet appellari tres substantias, ut appellantur tres personæ. Sicut cum sit animal genus, et equus species, appellantur tres equi, iudicante tria

animalia. Non enim ibi species pluraliter dicitur, et genus singulariter; ut si diceretur: Tres equi sunt unum animal; sed sicut tres equi speciali nomine, ita tria animalia nomine generali dicuntur. Cum ergo tres personas unam fateamur esse essentiam, non tres esse essentias, cuin tres equi tria animalia dicantur, non unum; patet nomine essentiæ non significari genus, nec nomine personæ speciem.

Hic probat quod non dicitur ut species de individuis.

9. Si vero dicunt nomine personæ non speciem significari, sed aliquid singulare atque individuum, et nomine essentiæ speciem intelligi, ut persona non dicitur sicut homo, sed quomodo dicitur: Hic homo, vel ut Abraham, Isaac, Jacob, vel quis alius qui etiam digito praesens demonstrari possit; sic quoque illos eadem ratio confutabit. Sicut enim dicuntur Abraham, Isaac, Jacob tria individua, ita tres homines, et tria animalia. Cur ergo Pater et Filius et Spiritus sanctus, si secundum genus et speciem et individuum ista disserimus, non ita dicuntur tres essentiæ, ut tres personæ?

Alio modo probat idem.

10. Alio quoque modo idem probat Aug., libro et cap. eisdem, scilicet quod essentia divina non est genus, nec personæ species; vel essentia non est species, nec personæ individua. Una id habuit, essentia non habet species, sicut unum animal non habet species; Pater ergo et Filius et Spiritus sanctus non sunt tres species unius essentiæ; divina ergo essentia genus non est. Sed nec species et essentia divina, et personæ individua, sicut homo species est, individua autem Abraham, Isaac, et Jacob. Si enim essentia species est, ut homo, sicut non dicitur unus homo esse Abraham, Isaac, et Jacob, ita non dicitur una essentia esse tres personæ. Non itaque secundum genus et species ita dicimus.

Nec secundum materialem causam dicuntur tres personæ una essentia.

11. Notandum etiam quod essentia divina non est materia trium personarum, ut Aug. in eisd. lib. et cap. docet, tanquam secundum communem eamdemque materiam tres personæ dicantur esse una essentia; sicut ex eodem auro si fierent tres statuæ, diceremus tres statuas unum aurum. Non autem sic Trinitatem in tres personas dicimus unum essentiam, et Deum unum, tanquam ex una materia tria quædam subsistant. In statuï enim æqualibus, plus auri est tres simul quam si singulæ, et minus auri est una quam duæ in illa vero essentia Trinitatis nullo modo est ista. Non ergo secundum materialem creaturam tres personas unam dicimus esse substantiam vel essentiam, sicut tres statuæ dicuntur unum aurum.

Nec ita dieuntur tres personæ una essentia, ut tres homines una natura, vel unius naturæ.

12. His quoque addendum est quod tres personas non ita dicimus esse unam essentiam, ut Ang. in lib. et cap. eisdem ait, vel unius essentiæ, sicut dicimus aliquos tres homines eiusdem sexus, et ejusdem temperationis corporis, ejusdem animi, unam esse naturam vel unius naturæ. Nam in his rebus non tantum est unus homo, quantos tres homines simul, et plus aliquid sunt homines duo quam unus homo, sicut in statuï esse diximus: at in Deo non est ita. Non enim major essentia est Pater et Filius simul illæ personæ Pater vel solus filius, sed tres simul illæ personæ æquales sunt singulis. Ex præmissis patet quod tres personæ dicuntur divina essentia; nec secundum materialem causam, ut tres statuæ unum aurum; nec secundum complexionis similitudinem, ut tres homines unius naturæ; nec ut genus prædicatur de speciebus, vel ut species de individuis, id est, continens de contentis, majus de minoribus.

Quæ videntur adversari prædictis.

13. His autem videntur adversari quæ quidam sacræ Scripturæ tractatores catholici in suis scriptis tradiderunt. In quibus significari videatur quod essentia divina sit quiddam commune et universale, velut spe-

cies ; tres vero personæ sint tria particularia, tria individua numero differentia; unde Joan. Damasc., inter doctores Græcorum maximus, in libro quem de Trin. scripsit, quem et papa Eugenius transferri fecit, ait : Communia et universalia prædicantur de subjectis sibi ipsis particularibus. Commune ergo substantia est, particularare vero hypostasis, id est, persona. Particularare autem dicitur, non quod partem naturæ habet, sed particularare numero, ut atomus, id est, individuum ; numero enim noua natura differre videntur hypostases. Item lib. 3. c. 4: Substantia significat communem et circumplexivam speciem homoideon, id est, similiū specie; hypostaseon, id est, personarum, ut puta Deus, homo : hypostasis autem individuum demonstrat, id est, Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, Petrum, Paulum, et hujusmodi. Ecce aperte dicit substantiam esse universale, hypostasim vero particularare ; et quod Deus est species ut homo, et quod Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt individua, sicut Petrus et Paulus, eo quod numero differunt; quæ præmissæ sententiae Aug. penitus contradicere videntur. Quid ergo diciimus ad hæc? Hoc utique dicere possumus atque debemus, quod ea quæ Aug. tradidit superius, sine omni hæsitatione tenenda sunt. *Quod sane possunt intelligi quæ Joannes dicit, et quomodo ostendit.*

14. Hæc autem quæ hic dicuntur, licet in sermonis superficie aliquid a fide alienum resonare videantur, sane tamen intelligi queunt, quod substantia Dei sit species vel universale, et personæ individua, pliisque lectorem atque intellectorem plurimum efflagitant. In quorum explanatione mallem silens alios audire quam loquendo malevolis detrahendi occasionem præstare. Videtur tamen mihi ita posse accipi, cum ait : Substantia est commune, et hypostasis est particularare. Non ita hæc accipit cum de Deo dicantur, ut accipiuntur in philosophica disciplina, sed persimilitudinem eorum quæ a philosophis dicuntur, locutus est ; ut sicut ibi commune vel universale dicitur quod prædicatur de pluribus, particularare vero vel individuum quod de uno solo, ita hæc essentia divina dicta est universale, quia de omnibus personis simul, et de singulis separatis dicitur. Particularare vero singula quælibet personarum, quia nec de aliis communiter, nec de aliqua aliarum singulariter prædicatur. Propter similitudinem ergo prædicationis substantiam Dei dixit universale, et personas particularia vel individua, propter hoc idem etiam, eamdem divinam essentiam dixit esse speciem communem, et circumplexivam similiū specie personarum ; quia sicut hæc species homo de suis prædicatur individuis, velut de Petro et Paulo et aliis, nec ista species differunt, sed convenienter per omnia ; ita Deus de tribus prædicatur personis, quæ in divinitate non differunt, sed per omnia convenienter. Hanc ergo similitudinem inter res sempiternas et res temporales perpendens Joannes, universalitatem et particularitatem nomina, quæ rebus temporalibus proprie convenienter, ad res æternas transtulit, Aug. vero majorem videns dissimilitudinem quam similitudinem inter res prædictas ab excellentia Trinitatis prædicta nomina removit.

Ex quo sensu dixerit personas differre numero.

15. Quod autem Joannes dicit hypostases differre numero, non natura; in eo quod non differre natura ait, verissime et sine scrupulo loquitur. Quod vero dicit differre numero, cavendum est quomodo intelligatur. Diversis enim modis dicuntur aliqua differre numero. *Quibus modis dicantur differre numero, et secundum quem modum possit convenire personis.*

16. Dicuntur enim aliqua differre numero, quando ita differunt, ut hoc non sit illud, nec aliquid quod illud est, vel in ipso est; qualiter differunt Socrates et Plato, et hujusmodi quæ apud philosophos dicuntur individua vel particularia, juxta quem modum non possunt dici tres personæ differre numeri. Dicuntur quoque differre numero, quæ in enumeratione sive computatione non sibi adjunguntur, sed a se invicem

discernuntur, ut cum de aliquibus rebus loquentur dicimus una, duæ, tres; et secundum hunc modum forte dixit Joannes hypostases, id est, personas, differre numero. Possumus enim dicere : Pater est unus, et : Pater et Filius sunt duo, et : Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, sunt tres. Et item : Hæc persona est una, et : Hæc et illa sunt duæ, et : Hæc, et illa, et alia, sunt tres. Convenienter tamen tres illæ personæ proprietatibus tantum distingui dicuntur, dist. 26, de quarum distinctione secundum proprietates in sequenti tractabitur. Nunc vero ad inceptum redeamus, quæ dicta sunt repetentes, ut sapienter versando familiarius innotescant. *Quod una persona non est major alia, nec tres simul quam una ; et hoc ratione ostendit catholica.*

17. Sciendum est ergo tantam æqualitatem esse in Trinitate, ut ait Aug. in lib. 8 de Trin., c. 1, ut non solum Pater non sit major quam Filius, sed nec Pater et Filius simul majus aliquid sunt quam Spiritus sanctus, quælibet persona minus aliquid sit quam ipsa Trinitas. Quod autem ita sit, aliquo modo, si fieri potest, demonstrandum est. Quantum ergo Creator ipse adjuvat, attendamus, inquit Aug. in eodem lib. c. 2, quomodo in hac Trinitate duæ vel tres personæ non sunt majus aliquid quam una earum. *Ratione utitur subtilissima ad ostendendum quod illa sit.*

18. Quod ibi magnum dicitur, aliunde magnum non est, quam eo quo vere est ; quia ibi magnitudo ipsa veritas est, et veritas essentia ; non ergo ibi majus est quod verius non est. Non autem verius est Pater et Filius simul quam Pater solus vel Filius; non ergo majus est aliquid uterque simul quam singulus eorum. Et quia æque vere etiam Spiritus sanctus, ideo Pater et Filius simul non sunt aliquid majus quam ipse, quia nec verius sunt. Item in essentia veritatis, hoc est verum esse, quod est esse ; et hoc est esse, quod est magnum esse. Hoc est ergo magnum esse, quod verum esse. Quod igitur ibi æque verum est, et æque magnum est. Quod ergo ibi plus veritatis non habet non plus habet magnitudinis. Plus autem veritatis non habet quod verius non est. Non est autem verius una persona quam alia, vel duæ quam una, vel tres simul quam singula ; non ergo plus veritatis habet una quam alia, vel duæ quam una, vel tres simul quam singula. Sic ergo et ipsa Trinitas non est majus aliquid quam una quæque ibi persona, sed tam magnum quam singula ; non enim ibi majore est quæ verior non est, ubi ipsa veritas est magnitudo. Ecce modo convenienter et ratione catholica ostensum est quomodo indiferens sit magnitudo trium personarum, quia nec una major est alia, nec duæ majus aliquid quam una, nec tres simul majus aliquid quam singula.

Quod Deus non est dicendus tripliciter, sed trinus.

19. Præterea cum Deus dicatur trinus, non tamen debet diei tripliciter ; ibi enim non est triplicitas, ubi summa est unitas et indiferens æqualitas, unde Aug. in lib. 6 de Trin., cap. 7, ait : Non quoniam Deus trinus est, ideo tripliciter putandus est ; alioquin minor esset Pater solus, vel Filius solus, quam simul Pater et Filius. Cum itaque tantus est Pater solus, vel solus Filius, vel solus Spiritus sanctus, quantus est simul Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, nullo modo tripliciter dicendus est Deus. Non enim Pater cum Filio et Spiritu sancto, major Deus est quam singuli eorum, quia non est quo crescat illa perfectio. Perfectus autem est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, et perfectus dicitur Deus singulus eorum. Et ideo Trinitas potius quam triplices dici debet.

Quod non est ita in rebus corporeis, ut in Trinitate.

20. In rebus corporeis non tantum est una, quantum tres simul, et plus sunt duæ quam una res. In Trinitate vero summa, tantum est una persona, quantum tres simul ; et tantum sunt duæ, quantum una ; et in se infinitæ sunt, et non est finis magnitudinis earum. Ac per hoc aperitur quod superius dictum est, quomodo singula sunt in singulis, et omnia in singulis, et singula in omnibus, et omnia in omnibus, et unum in omnibus est, et unum omnia. Ecce jam

ostendimus sufficienter, qualiter in Trinitate aliqua persona aliam non superet magnitudine.

DISTINCTIO XX.

OSTENSO QUOD ALIQUA PERSONARUM ALIAM NON SUPERAT MAGNITUDINE, NUNC OSTENDIT QUOD ALIA NON EXCELLIT ALIAM POTENTIA.

1. Nunc ostendere restat quomodo aliqua harum personarum aliam non excellat potentia: ut sicut una et indifferens est magnitudo trium, ita una et indifferens monstratur potentia trium. Scendum est ergo quia non est potentior Pater Filio, nec Filius vel Pater Spiritu sancto, nec majorum potentiam habent duo vel tres simul quam singulus eorum, quia nee plus potest Pater et Filius simul quam solus Spiritus sanctus. Nec hi tres simul plus possunt quam singulus eorum, quia omnipotentiam quam habet Pater, et Filius accepit nascendo, et Spiritus sanctus procedendo, quod Aug. rationibus et auctoritatibus probabiliter astruit in lib. 3 contra Maximum, qui dicebat Patrem meliorem ac potentiores Filio.

Quod non potest minus Filius quam Pater.

2. Nihil, inquit, eod. lib. c. 12, Patre minus habet ille qui dicit Joan. 16: *Omnia quae habet Pater, mea sunt*: nam si minus habet in potestate aliquid quam Pater, non sunt ejus omnia quae habet Pater. Sed ejus sunt omnia quae habet Pater; tantam ergo habet potestatem Filius, quantum Pater; aequalis ergo est Patri. Non enim potest qui accepit, inaequalis esse ei qui dedit. Tu autem hoc de potentia sapis, quod potens sit Filius, sed potentior Pater; ut secundum doctrinam vestram potens potentem potuerit generare vel gignere, et non omnipotens omnipotentem. Habet ergo Pater omnipotentiam quam non habet Filius; et si hoc est, falsum est quod ait Filius: *Omnia quae habet Pater, mea sunt*.

Hoc verum futebatur hereticus, ex quo progreditur ad falsa.

3. Sed, inquis, Pater a nemine potentiam accepit, Filius autem a Patre. Fatemur et nos Filium accepisse potentiam ab illo, de quo natus est potens: Patri vero potentiam nullus dedit, quia nullus eum genuit. Gignendo enim dedit Pater potentiam Filio, sicut omnia quae habet in substantia sua, gignendo dedit ei quem genuit de substantia.

Quæstio Augustini, qua arctat hereticum.

4. Sed queritur utrum ei tantam quanta ipsi est, potentiam Pater Filio dederit, an minorem. Si tantam, non solum potentem, sed etiam omnipotentem genuisse omnipotens intelligitur; si vero minorem, quomodo omnia quae habet Pater, Filii sunt? Si Patris omnipotentia, Filii non est, non omnia proenl dubio quae habet Pater, Filii sunt. At omnia quae habet Pater, Filii sunt; omnipotentia ergo Patris etiam est Filii; non est ergo Pater potentior Filio.

Aliter probat Filium aequalem Patri.

5. Item alio modo probat Filium aequalem Patri contra Maximum, lib. 3, c. 7, ita dicens: Tu dicas quod Pater genuit Filium minorem seipso, in quo et Patri derogas; quisi Filium unicum minorem genuit, aut non potuit, aut non voluit gignere aequalem. Si dicas quia non voluit, eum invidum esse dixisti; si autem non potuit, ubi est omnipotentia Dei Patris? Prorsus ad hunc articulum res colligitur, ut Deus Pater aequalem sibi gignere Filium, aut non potuerit aut noluerit. Si non potuit, infirmus; si noluit, invidus invenitur. Sed utrumque hoc falsum est; Patri ergo Filius verus aequalis est. Genuit ergo Pater sibi aequalem Filium, et ab utroque procedit utriusque aequalis Spiritus sanctus. Si enim formam suam (ut ait Aug. lib. 3, c. 15, contra cumdem) Pater in unico Filio plenam gignere potuit nec tamen plenam genuit, sed minorem, cogimini Patrem invidum dicere. Penum ergo Deum, et aequalem sibi genuit Filium.

Per simile ostendit quod non minorem Pater Filium genuit.

6. Hoc autem per similitudinem humanam ita esse demonstrat inquiens, lib. 3, c. 15. Homo pater si po-

tuisset, aequalem filium genuisset. Quis ergo audeat dicere quod hoc Omnipotens non potuit. Addo etiam, si posset homo, maiorem melioremque seipso gignere filium. Sed maius vel melius Deo quidquam esse non potest. Deus ergo cur non aequalem, ut ait, Filium genuit; cui nec anni necessarii fuerunt, per quos adimpleretur aequalitas, nec omnipotentia defuit. An forte noluit? ergo (quod absit) invidit. Sed non invidit; aequalem ergo genuit Filium. Credamus ergo Filium ei esse aequalem.

Opinionem heretici ponit, ut destruat. (Ex eodem l. 3, c. 18.)

7. Sed forte dicas: Eo ipso Pater est major Filio, quia de nullo genitus, genuit tamen aequalem. Ad quod eito respondebo: Imo ideo non est Pater maior Filio, quia aequalem sibi genuit. Originis enim quæstio ista est, quis de quo sit, aequalitatis autem, qualis aut quantus sit, quod est dicere: Ad originem pertinet quæstio qua queritur quis aut quantus quis sit. Nec eum dicitur Filius a Patre genitus, ostenditur inaequalitas substantiae, sed ordo naturæ, non quo alter prior esset altero, sed quo alter est ex altero. Non ergo secundum hoc quod Pater genuit, et Filius genitus est, vel Spiritus sanctus ab utroque procedit, aequalitas vel inaequalitas ibi existit, quia non secundum hoc alia persona alii aequalis vel inaequalis dicitur. Ecce aequalitas Trinitatis et una eademque substantia, quantum breviter potuimus, demonstrata est in superioribus; qualiter scilicet aliqua trium personarum quamlibet aliam nec aeternitate, nec magnitudine, nec potentia excellat.

DISTINCTIO XXI.

QUÆRITUR QUOMODO POSSIT DICI SOLUS PATER, VEL SOLUS SPIRITUS SANCTUS, CUM SINT INSEPARABILES.

1. Hic oritur quæstio trahens originem ex prædictis. Dietum est enim supra quod tantus est solus Pater, vel solus Filius vel solus Spiritus sanctus, quantum siu illæ tres; et quod duæ vel tres personæ simul non sunt maius aliquid, quam una persona sola. Ideo querit Aug., id lib. 6 de Trin. cap. 7, quomodo haec sane dici possint, cum nec Pater sit solus, nec Filius, nec Spiritus sanctus; sed semper et inseparabiliter et Filius cum Patre, et Pater cum Filiis, et Spiritus sanctus cum utroque. Inseparabiles enim sunt haec tres personæ. Ad quod ita respondet Aug. in eodem: Solum Deum Patrem dicimus, non quia separatur a Filio, vel a Spiritu sancto; sed hoc dicentes significamus, quia illi simul eum eo non sunt Pater: solus enim Pater, Pater est. Quod non dicitur quia ipse sit solus, id est, sine Filio vel Spiritu sancto, sed per hoc Filius vel Spiritus sanctus a paternitatis consortio excluduntur. Ita et cum dicitur: Solus Filius Filius est, vel solus Spiritus sanctus, est Spiritus sanctus, non dividitur Filius a Patre, vel Spiritus sanctus ab utroque, sed a consortio filialis proprietatis excluduntur Pater et Spiritus sanctus, et a consortio processibilis proprietatis Pater et Filius. Cum ergo dicitur: Tantus est solus Pater quantum simul illi tres, per hoc quod dicitur solus, non separatur Pater ab aliis; sed hic est sensus: Solus Pater, id est, Pater qui ita Pater est, quod nec Filius nec Spiritus sanctus, tantus est, etc. Similiter intellige cum dicitur: Solus est Filius, vel solus est Spiritus sanctus. Solus ergo Pater dicitur, ut ait Aug. in eodem l. 7, c. 9, quia non nisi ipse ibi Pater est: et solus Filius, quia non nisi ipse ibi Filius est: et solus Spiritus sanctus, quia non nisi ipse ibi Spiritus sanctus est.

Utrum possit dici: Solus Pater est Deus, solus Filius est Deus, vel solus Spiritus sanctus est Deus, vel Pater est solus Deus, vel Spiritus sanctus est solus Deus.

2. Post haec queritur utrum sicut dicitur: Solus Pater est Pater, vel solus Filius est Filius, ita possit dici: Solus Pater est Deus, vel solus Filius est Deus, ita et de Spiritu sancto; aut, Pater est solus Deus, Filius est solus Deus. Ad quod dicimus quia Pater, et

Filius, et Spiritus sanctus, dicitur et est unus Deus et hæc Trinitas simul proprie dicitur esse solus Deus, sicut solus sapiens, solus potens. Sed non videtur debere dici a nobis, verbis nostris utentibus, nisi ubi sermo auctoritatis occurrit: Solus Pater est Deus, vel Pater est solus Deus; ita de Filio et Spiritu sancto dicimus; unde Aug. in lib. 7 de Trin., cap. 9, ait: Quoniam ostendimus quomodo posset dici solus Pater vel solus Filius, consideranda est illa sententia qua dicitur non esse solum Patrem Deum verum solum, sed Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Ecce habes quia non solus Pater dicendus est esse verus Deus. Item in eodem: Si quis interrogat utrum Pater solus sit Deus, quomodo respondebimus non esse, nisi forte dicamus ita esse quidem Patrem Deum, sed non eum esse solum Deum? Esse autem solum Deum dicamus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Ecce et hic habes quia Pater non debet dici solus Deus, atque hic solum in parte subjecti tantum accipere quidam volunt; in parte vero prædicati si sit, concedunt quod Pater est solus Deus. Sed ex verbis Aug. videtur ostendit quod proprius solus Deus dici debeat tota Trinitas. Et hæc Trinitas, ut ait Aug. contra Maximum, intelligitur cum Apostolus dicit, 1 Tim. 6: *Beatus et solus potens*; et ibi, ad Rom. 16: *Solo sapienti Dco*, et ibi, 1 Tim. 4: *Invisibili, soli Dco*. Non enim de solo Patre hæc accipienda sunt, ut contendebat Maximum et alii hæretici, sed de Trinitate. Sicut et illud. 1 Tim. 6: *Solus habet immortalitatem*; quia secundum rectam fidem, ipsa Trinitas est unus solus Deus, beatus, potens, sapiens, invisibilis; unde Aug. in eodem: Cum unus Deus sit Trinitas, hæc sit nobis solutio quæstionis, ut intelligamus solum Deum sapientem, solum potenteum, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, qui est unus et solus Deus.

Quomodo dicitur Trinitas solus Deus, cum ipsa sit cum spiritibus et animabus sanctis.

3. Sed iterum quæritur quomodo ipsam Trinitatem dicimus solum Deum, cum sit cum spiritibus et animabus sanctis. Ad quod respondet Aug., in lib. 6 de Trin., dicens, c. 7: Trinitatem dicimus Deum solum, quamvis semper sit cum spiritibus et animabus sanctis; sed solum dicimus, quia non aliud quam ipsa Trinitas Deus est. Non enim illi cum illa Deus sunt vel aliqua alia; sed ipsa Trinitas tantum, non illi vel alia Deus est.

Etsi de Patre solo prædicta dicerentur, non tamen excluderentur Filius et Spiritus sanctus

4. Verumtamen, ut ait Aug., etsi de solo Patre prædicta dicerentur, non tamen excluderetur Filius vel Spiritus sanctus, quia hi tres unum sint, 1 Joan. 5; sicut in Apocalypsi, c. 19, de Filio legitur quod *habet nomen scriptum quod nemo scit nisi ipse*. Non enim inde separatur Pater vel Spiritus sanctus. Et cum dicitur, Matth. 11: *Nemo novit Patrem nisi Filius*, non inde separatur Patrem vel Spiritus sanctus, quia inseparabiles sunt. Aliquando etiam nominantur Pater et Filius, et facetur Spiritus sanctus, Luc. 10, ut veritas ad Patrem loquens ait. Joan. 17: *Ut cognoscant te, et quem misisti Iesum Christum*, esse unum verum Deum. Cur ergo, inquit Aug., lib. 6 de Trin., c. 9, tacuit de Spiritu sancto, quia consequens est ut ubique quæ nominatur unus, sicut Pater et Filius, tanta pace uni adhærens intelligatur etiam ipsa pax, quamvis non commemoretur; uno ergo istorum nominato, etiam reliqui intelliguntur, quod in pluribus Scripturæ locis occurrit.

DISTINCTIO XXII.

DE NOMINUM DIFFERENTIA QUIBUS UTIMUR LOQUENTES DE DEO.

1. Post prædicta nobis disserendum videtur de nonum diversitate, quibus loquentes de unitate ac Trinitate ineffabili utimur. Deinde demonstrandum est quibus modis de ea aliquid dicatur. Illud ergo præcipue teneamus, quædam esse nomina distincte ad singulas personas pertinentia, ut ait Aug. in lib. 9 de Trin., quæ de singulis tantum dicuntur personis;

quædam vero unitatem essentiæ significantia sunt, quæ et de singulis sigillatim, et de omnibus communiter dicuntur. Alia vero sunt quæ translative ac per similitudinem de Deo dicuntur. Unde Ambr., in lib. 2 de Trin., ait: Quo purius niteat fides, tripartita videtur derivanda distinctio. Sunt enim nomina quædam quæ evidenter proprietatem personamque deitatis ostendunt, et sunt quædam quæ perspicuam divinæ majestatis exprimunt veritatem: alia vero sunt quæ translative et persimilitudinem de Deo dicuntur. Proprietatis itaque indieia sunt: generatio, Filius, Verbum, et hujusmodi: unitatis vero æternæ: sapientia, virtus, et veritas, et hujusmodi; similitudinis vero, splendor, character, speculum, et hujusmodi. *Præmissis addit, quædam esse nomina quæ temporaliter Deo conveniant, et relative dicuntur.*

2. His adjiciendum est, quædam esse nomina, ut Aug. ait in lib. 5 de Trin., quæ ex tempore Deo convenient, et relative ad creaturam dicuntur; quorum quædam de omnibus dicuntur personis, ut Dominus, Creator, refugium; quædam autem non de omnibus, ut donatus, datus, missus.

De hoc nomine Trinitas addit.

3. Præterea est unum nomen quod de nulla persona sigillatim dicitur, sed de omnibus simul, id est, Trinitas; quod non dicitur secundum substantiam, sed quasi collectivam, pluralitatem designat personarum.

De aliis nominibus quæ temporaliter Deo congruunt, et non relative dicuntur.

4. Sunt etiam quædam nomina quæ ex tempore Deo convenient, nec relative dicuntur, ut humanatus, incarnatus, et hujusmodi. Ecce sex nominum differentias assignavimus, quibus utimur loquentes de Deo; de quibus singulis agendum est.

Quod nomina quæ ad singulas pertinent personas, proprie relative dicuntur; eu vero quæ unitatem essentiæ significant, ad se dicuntur, et de singulis, et de omnibus communiter dicuntur personis, et singulariter non pluraliter in summa accipiuntur.

5. Sciendum est ergo quod illa quæ proprie ad singulas personas pertinent, relative ad invicem dicuntur: sicut Pater et Filius, et utriusque donum Spiritus sanctus. Ea vero quæ unitatem essentiæ significant, ad se dicuntur; et ea quæ ad se dicuntur, substantialiter utique dicuntur, et de omnibus communiter, et de singulis sigillatim dicuntur personis, et singulariter non pluraliter accipiuntur in summa, ut Deus bonus, potens, magnus, et hujusmodi. Quæ autem relative dicuntur, substantialiter non dicuntur, unde Aug. in lib. 5 de Trin., c. 6 et 8, ait: Quidquid ad se dicitur, præstantissima illa et divina sublimitas substantialiter dicitur. Quod autem ad aliquid dicitur, non substantialiter dicitur, sed relative. Tantaque est vis ejusdem substantiae in Patre et Filio et Spiritu sancto, ut quidquid de singulis ad seipso dicitur, non pluraliter in summa, sed singulariter accipiatur. Dicimus enim: Pater est Deus, et: Filius est Deus, et: Spiritus sanctus est Deus; quod secundum substantiam dici nein dubitat. Non tamen dicimus hanc Trinitatem esse tres deos, sed unum Deum. Ita dicitur Pater Magnus, Filius Magnus et Spiritus sanctus Magnus; non tamen tres magni, sed unus Magnus. Ita etiam omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus; non tamen tres omnipotentes, sed unus omnipotens. Quidquid ergo ad seipsum dicitur Deus, et de singulis personis similiter dicitur, et simul de ipsa Trinitate non pluraliter, sed singulariter dicitur. Et quoniam non est aliud Deo esse, et aliud magnum esse, sed idem est illi esse quod est magnum esse; propterea sicut non dicimus tres essentias, sic non dicimus tres magnitudines, sed unam essentiam, et unam magnitudinem.

Quod Deus Magnus est ea magnitudine quæ Deus est; sic de bonitate, et de omnibus quæ secundum substantiam dicuntur.

6. Deus enim non est Magnus ea magnitudine, quæ

non est quod ipse, ut quasi participes ejus sit; alioquin major esset illa magnitudo quam Deus. Deo adtem non est aliquid majus; ea ergo magnitudine magnus est, qua ipse est. Ideoque nec tres magnitudines dicimus, sed unam magnitudinem; nec tres magnos, sed unum magnum, quia non participatione magnitudinis Deus magnus est, sed scipso magnus magnus est, quia ipse est sua magnitudo. Ita et de bonitate, et aeternitate, et omnipotencia Dei dicendum est, et de omnibus omnino quae de Deo possunt pronuntiari substantialiter; quibus ad se ipsum dicitur non translative ac per similitudinem, sed proprie, si tamen de illo proprie aliquid ore hominis dici potest. Ecce aperte docuit quod nomina unitatem divinæ majestatis significantia, et ad se dicuntur de Deo, id est, sine relatione, et de omnibus personis communiter, et de singulis divisim dicuntur; nec pluraliter, sed singulariter in summa accipiuntur. Illa vero nomina quae proprie ad singulas pertinent personas, relative, non substantialiter dicuntur. Quod enim proprie singula in Trinitate persona dicuntur, ut ait August. in eodem, nullo modo ad se ipsum, sed ad aliam invicem, vel ad creaturam dicuntur. Et ideo relative, non substantialiter dici, manifestum est.

DISTINCTIO XXIII.

DE HOC NOMINE QUOD EST PERSONA, QUOD CUM SECUNDUM SUBSTANTIAM DICATUR, TAMEN PLURALITER, NON SINGULARITER, IN SUMMA ACCIPITUR.

1. Prædictis adjiciendum est quod cum omnia nomina quae secundum substantiam de Deo dicuntur, singulariter et non pluraliter de omnibus in summa dicantur personis, ut supra ostensum est: est tamen unum nomen, scilicet *persona*, quod secundum substantiam dicitur de singulis personis, et pluraliter non singulariter, in summa accipitur. Dicimus enim: Pater est persona, Filius est persona, Spiritus sanctus est persona, et hoc secundum substantiam dicitur. Nec tamen dicitur: Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sunt una persona, sed tres personæ. Hoc ergo nomen excipitur a prædicta regulanominum, quae secundum substantiam de Deo dicuntur; quia cum hoc ad se dicitur, et secundum substantiam, pluraliter tamen, non singulariter, in summa accipitur.

Auctoritas quod persona ad se dicatur et secundum substantiam.

2. Quod autem persona secundum substantiam dicitur, Aug. ostendit in lib. 7 de Trin. dicens, c. 6: Non est aliud Deo esse, aliud personam esse, sed omnino idem. Item in hac Trinitate, eum dicimus personam Patris, non aliud dicimus quam substantiam Patris. Quocirca ut substantia Patris ipse Pater est, non quo Pater est, sed quo est, ita et persona Patris, non aliud quam ipse Pater est. Ad se quippe dicitur persona, non ad Filium vel Spiritum sanctum, sicut ad se Deus dicitur et magnus, et bonus, et justus, et hujusmodi. Et quemadmodum hoc illi est esse, quod Deum esse, quod magnum esse, quod bonum esse, ita hoc est illi esse, quod personam esse. Ecce expresse habes quod persona secundum substantiam dicitur; ut cum dicitur: Pater est persona, hic sit sensus: Pater est divina essentia. Similiter cum dicitur: Filius est persona, Spiritus sanctus est persona, id est, essentia divina.

Cur Pater et Filius et Spiritus sanctus non dicantur una persona, ut una substantia, et unus Deus.

3. Ideo oritur hic quæstio difficilis quidem, sed non inutilis, qua quæritur cur non dicantur hi tres una persona, sicut una essentia, et unus Deus. Quam quæstionem Aug. diligenter tractat, atque congrue explicat in lib. 7 de Trin. ita dicens, cap. 6: Cur non hæc tria simul unam personam dicimus, sicut unam essentiam, et unum Deum, sed dicimus tres personas, cum tamen tres deos aut tres essentias non dicamus? Quia volumus vel unum aliquod vocabulum servare huic significationi qua intelligitur Trinitas, ne omnino taceamus interrogati quid tres essent, cum tres esse fateamur. Cum ergo quæritur quid tres, ut ait

Aug. in lib. 5 de Trin., c. 9, magna prorsus inopia huianum laborat eloquium: dictum est tamen tres personæ, non ut illud dicetur, sed ne taceretur omnino. Non enim rei ineffabilis eminentia hoc vocabulo explicari valet. Ecce ostendit qua necessitate dicatur pluraliter personæ, videlicet ut hoc uno nomine quærentibus de tribus respondeamus.

Qua necessitate dictum sit tres personæ a Latinis, et a Græcis tres hypostases vel substantiæ.

4. Qua necessitate non solum Latinus sermo, sed etiam Græcus eadem pene super hac relaborans non minus penuria coaretur. Unde Aug. quid à Græcis vel Latinis necessitate de ineffabili Trinitate dictum sit aperiens, in lib. 7 de Trin. ait, c. 4: Loquendi causa de ineffabilibus, ut fari aliquo modo possemus dictum est a Græcis, una essentia, tres substantiæ, id est, una usia tres hypostases. Alter enim Græci accipiunt substancialiam quam Latini. A Latinis autem dictum est, una essentia vel substantia, tres personæ, quia non aliter in sermone nostro, id est, Latino, essentia quam substantia solet intelligi. Et ut intelligatur saltem in ænigmate, placuit ita dici, ut cum quereretur quid tria sunt, aliquid dicetur; quae tria, tria esse fides vera pronuntiat, cum et Patrem non dicit esse Filium, et Spiritum sanctum, scilicet donum Dei, nec Patrem dicit esse nec Filium. Cum ergo queritur quid tria vel quid tres, conferimus nos ad inveniendum aliquod nomen, quo complectamur hæc tria. Neque occurrit animo, quia supremantia divinitatis, usitati eloquii facultatem excedit. Verius enim cogitatur Deus quam dicitur; et verius est quam cogitatur.

Quid hoc nomine tres significetur.

5. Pater ergo, et Filius, et Spiritus sanctus, quoniam tres sunt, quid tres sint quæramus, quid commune habeant. Non enim possunt dici tres patres, quia tantum Pater ibi Pater est, nec tres filii, cum nec Pater ibi sit Filius, nec Spiritus sanctus; nec tres Spiritus sancti, quia Spiritus sanctus propria significatio, quod donum Dei dicitur, nec Pater est, nec Filius. Quid ergo tres? Si tres personæ esse dicuntur, commune est eis id quod persona est. Certe enim quia Pater est persona, et Filius est persona, et Spiritus sanctus est persona, ideo tres personæ dicuntur. Propterea ergo dicimus tres personas, quia commune est eis id quod persona est. Ex prædictis aperte intelligi potest qua necessitate dictum sit a Latinis tres personæ, cum persona secundum substantiam dicatur. Unde et tribus commune est id quod persona est, id est, hoc nomen persona.

Quare non dicimus tres Deos esse, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ut dicimus tres personas, cum id quod Deus est sit eis commune, quia Pater est Deus, et Filius est Deus, et Spiritus sanctus est Deus.

6. Sed quæritur hic, cum dicamus Patrem et Filium et Spiritum sanctum esse tres personas, quia commune est eis id quod persona est, id est, quia Pater est persona, et Filius est persona, et Spiritus sanctus est persona, cur non dicamus similiter tres deos, cum et Pater sit Deus, et Filius sit Deus, et Spiritus sanctus sit Deus. Quia scilicet illud Scriptura contradicit; hoc autem, etsi non dicit, non tamen contradicit, unde Aug., hanc movens quæstionem atque definiens, in lib. 7 de Trin., cap. 4, ait: Si ideo dicimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum esse tres personas, quia commune est eis id quod persona est, cur non etiam tres deos dicimus? Certe, ut prædictum est, quia Pater est persona, et Filius est persona, et Spiritus sanctus est persona, ideo tres personæ dicuntur. Quia ergo Pater est Deus et Filius est Deus, et Spiritus sanctus Deus, cur non dicuntur tres deos? Ecce propositum hanc quæstionem; attende quid respondeat, subdens: An ideo non dicuntur tres deos, quia Scriptura non dicit tres deos? Sed nec tres personas alicubi Scripturæ textus commemorat. An ideo licet loquendi et disputandi necessitate tres personas dicere, non quia Scriptura dicit, sed quia Scriptura non contradicit? Si autem diceremus tres deos, contradiceret

Scriptura, dicens, Deut, 6: *Audi, Israel, Deus tuus Deus unus est. Ecce absolutio questionis, quare potius dicamus tres personas quam tres deos; quia scilicet illud non contradicit Scriptura.*

Alia questio, cur non dicimus tres essentias, ut tres personae, cum Scriptura non contradicit.

7. Veram et hie alia emergit questio, quam Aug. consequenter annectit dicens, lib. et cap. eisdem: *Cur et tres essentiae non licet dicere, quod similiter Scriptura sicut non dicit, ita non contradicit?* At si dicis quod propter unitatem Trinitatis non dicuntur *tres essentiae*, sed una essentia, quero cur non propter eamdem unitatem Trinitatis dicantur una persona, et non tres personae. Ut enim est illis commune nomen essentiae, ita ut singulus quisque dicatur essentia, sic illis commune est *personae* vocabulum. Quid igitur restat, nisi ut fateamur loquendi necessitate a Graecis et Latinis parta haec vocabula adversus insidias vel errores hereticorum? Cuinque conaretur humana inopia loquendo proferre ad hominum sensus quod in secretario intentis de Deo tenet, sive per piam fidem, sive per qualemcumque intelligentiam, timuit dicere tres essentias, ne intelligeretur in illa summa aequalitate ulla diversitas. Rursus non poterat dicere non esse tria quedam, quod quia dixit Sabellius, in haeresim lapsus est. Quæsivit ergo quid tria diceret, et dixit tres personas sive tres substantias secundum Graecos. *Sicut nos dicimus tres personas, ita Graeci tres substantias, quas dicunt, hypostases, ulter accipientes substantiam quam nos.*

8. Quod enimi de personis secundum nostram, hoc de substantiis secundum consuetudinem Graecorum oportet intelligi. Sie enim illi dicunt tres substantias unam essentiam, id est, tres hypostases unam usiam, quemadmodum nos dicimus tres personas unam essentiam vel substantiam. Quanquam et illi, si vellent sicut dicunt tres substantias tres hypostases, possent dicere tres personas, tria πρόσωπα. Illud autem maluerunt dicere, quia fortasse secundum linguae consuetudinem aptius dicitur.

Quod in Trinitate non est diversitas, nec singularitas, vel solitudo; sed unitas, et Trinitas, et distinctio, et identitas.

9. Jam sufficienter, ut puto, ostensum est qua necessitatedicamus tres personas, et quare non similiter tres deos vel essentias; quia scilicet in altero obviat Scriptura, in altero diversitatis intelligentia, quia ibi nulla penitus est diversitas, sicut nec singularitas vel solitudo, sed unitas et Trinitas. Unde Aug., in lib. 7 de Trin., cap. 4, ait: *Humana inopia querens quid dicere tria, dixit tres personas vel substantias. Quibus nominibus nondiversitatem voluit intelligi sed singularitatem noluit; ut non solum ibi unitas intelligatur ex eo quod dicitur una essentia, sed Trinitas, ex eo quod dicuntur tres personæ Hilarius quoque, in lib. 7 de Trin., non longe a fine, ait: Dominus dicit. Joan. 4. Qui me videt, videt et Patrem.* Cum hoc dicitur, excluditur singularitas, atque unici, id est, solitarii intelligentia. Nam nec solitarium sermo significat, et indifferenter tamen naturam professio docet. Visus est enim in Filio Pater per naturæ unitam similitudinem. Unum sunt enim natus et generans; unum sunt, neque unus. Non itaque solitarius Filius est, nec singularis, nec dispar. Item in codem: *Sicut in Patre et Filio credere duos deos iniustum est, ita Patrem et Filium singularem Deum prædicare, sacrilegium est.* Nihil in his novum, nihil diversum, nihil aliud, nihil separabile est. De hoc etiam Aug., in libro Quæstionum veteris ac novæ legis, tom. 4, quæst. 122, libro 5, c. 2, circa fine, ait: *Unus est Deus, sed non singularis.* Item Ambros., in libr. de Fide, ait: *Quod unius est substantiae, separari non potest; et si non sit singularitatis, sed unitatis Deus, unus cum dicitur nequaquam deitatis Trinitatem excludit; et ideo non quod singularitatis, sed quod unitatis est prædicatur.* Ecce ex prædictis ostenditur quia nec singularis, nec diversus nec unicus, vel solitarius consistendus est Deus,

quia singularitas vel solitudo personarum pluralitatem excludit, et diversitas unitatem essentiae tollit. Diversitas inducit separationem divinitatis, singularitas adiicit distinctionem Trinitatis. Ideo Ambros., in lib. 2 de Fide, cap. 2, ait: *Non est diversa nec singularis aequalitas, nec, juxta Sabellianos, Patrem Filiumque consumens; nec, juxta Arianos, Patrem Filiumque secernens. Pater enim et Filius distinctionem habent, separationem vero non habent.* Item in eodem: *Pater et Filius divinitate sunt unum, nec est ibi substantiae differentia, nec ulla diversitas; alioquin quomodo unum Deum dicimus? diversitas enim plures facit. Constat ergo ex prædictis quia in Trinitate nulla est diversitas: si tamen aliquando in Scriptura invenitur dictum, tres diversæ personæ, et hujusmodi, diversas dicit distinctas.*

Quod non debet dici Deus multiplex.

10. Et sicut in Trinitate non est diversitas, ita nec multiplicitas: et ideo non est dicendus Deus multiplex, sed Trinus et simplex. Unde Ambros., in lib. 1 de Fide, ait, cap. 2: *Est in Patre et l'Filio non discrepans, sed una divinitas; nec confusum quod unum est, nec multiplex esse potest quod indifferens est.* Multiplex itaque Deus non est.

DISTINCTIO XXIV.

QUID SIGNIFICETUR HIS NOMINIBUS UNUS VEL UNA, DUO VEL DUÆ, TRES VEL TRIA, TRIOUS VEL TRINITAS, PLURES VEL PLURALITAS, DISTINCTIO VEL DISTINCTÆ, CUM HIS UTIMUR DE DEO LOQUENTES.

1. Hic diligenter inquiri oportet, eum in Trinitate non sit diversitas vel singularitas, nec multiplicitas vel solitudo, quid significetur his nominibus, scilicet *unus* vel *una*, *duo* vel *dux*, *tres* vel *tria*, *trinus* vel *trinitas*, *plures* vel *pluralitas*, *distinctæ* vel *distinctio*; cum dicitur, *unus Deus*, *dux personæ*, vel *tres personæ*, *plures personæ*, *distinctæ sunt personæ*, vel cum dicitur, *distinctio personarum*, *pluralitas personarum*, *trinitas personarum*, et hujusmodi. Videmur enim hoc dicentes, numerorum quantitates, et rerum multitudinem vel multiplicitatem in Deo ponere. Quid ergo ista ibi significant, ipso de quo loquimur aperiente, insinuare curemus.

Magis illa dicuntur ad excludendum ea quæ non sunt in Deo, quam ad ponendum aliqua.

2. Si diligenter præmissis auctoritatem verbis intendimus, ut dictorum intelligentiam capiamus, magis videtur horum verborum usus introductus ratione removendi atque excludendi a simplicitate deitatis quæ ibi non sunt, quam ponendi aliqua.

Quid per unum significetur cum dicitur, unus Deus.

3. Cum enim dicitur, *unus Deus*, multitudine deorum excluditur, nec numeri quantitas in divinitate ponitur: tanquam diceretur: *Deus est*, nec multi sunt vel plures dñi. Unde Ambros., in lib. de Fide, ait, lib. 1, cap. 2: *Cum unum dicimus Deum, unitas excludit numerum deorum: nec quantitatem in Deo ponit, quia nec numerus nec quantitas ibi est.*

Quo sensu dicitur: Unus est Pater, vel unus est Filius.

4. Similiter cum dicitur: *Unus est Pater, vel unus est Filius*, et hujusmodi, ratio dicti hæc est, quod non sunt multi patres, vel multi filii, ita et de similibus. Item cum dicimus plures esse personas, singularitatem atque solitudinem excludimus, nec diversitatem nec multiplicitatem ibi ponimus, quasi diceretur: *Sine solitudine ac singularitate personæ consitemur.* Unde Hilarius in lib. 4 de Trin. sic ait: *Dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostrum.* Quæro nunc an solum Deum sibi locutum existimes, an hunc sermonem ejus intelligas an alterum extitisse. Si solum fuisse dicis, ipsius voce argueris, dicentis: *Faciamus et nostram.* Sustulit enim singularitatis ac solitudinis intelligentiam professio consortii, quia aliquod consortium esse non potest ipsi solitario, neque solitudo solitarii recipit *faciamus*; nec alieno a se diceret, *nostram*. Attende, lector, his verbis, et vide quia nomine consortii pluralitatem signifi-

cavit; professio ergo consortii, est professio pluralitatis; quam professus est dicens: *Facimus et nostrum*, pluraliter enim utrumque dicitur. Sed haec professione pluralitatis nondiversitatem vel multitudinem posuit sed solitudinem et singularitatem negavit. Sie ergo cum dicimus plures personas vel pluralitatem personarum, singularitatis et solitudinis intelligentiam excludimus.

Quid per ternarium significetur cum dicitur tres personæ.

5 Ita etiam cum dicimus *tres personas*, nomine ternarii non quantitatem numeri in Deo ponimus, vel aliquam diversitatem sed intelligentiam non ad alium nisi ad Patrem et Filium et Spiritum sanctum dirigendam significamus, ut sit hujus dicti intelligentia: Tres personæ sunt, vel tres sunt, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; id est, nec tantum Pater, nec tantum Filius; nec tantum Pater et Filius in deitate sunt, sed etiam Spiritus sanctus, et non aliis ab his. Similiter, non tantum est ibi haec persona, vel illa, vel haec et illa, sed haec et illa, et illa, et non alia. Et hoc forte ita intelligendum August. satis ostendit, ubi dicit quod illo nomine non diversitatem intelligi voluit, sed singularitatem noluit.

Quid per duo, cum dicitur, duæ personæ, vel Pater et Filius duo sunt.

6. Similiter cum dicitur: *Duo sunt Pater et Filius*, non dualitatis quantitatem ibi ponimus, sed hoc significamus quod non est tantum Pater nec tantum Filius, sed Pater et Filius, et hic non est ille; ita et de aliis hujusmodi. Ita etiam cum dicimus: Pater et Filius sunt duæ personæ, hoc significamus, quod non tantum Pater est persona, nec tantum Filius est persona, sed Pater est persona, et Filius est persona, et haec non est illa.

Ex quo sensu dicitur in personis distinctio, vel personæ distinctæ.

7. Cum autem dicimus, distinctæ personæ vel distinctio est in personis, confusionem atque permixtionem excludimus, et hanc non esse illam significamus. Cumque addimus. *Distinctæ sunt personæ proprietatibus sive differentes proprietatibus*, aliam esse hanc personam, et aliam illam suis proprietatibus significamus. Et cum dicimus, *aliam et illam*, non diversitatem vel alienationem ibi ponimus, sed confusionem Sabellianam excludimus.

Quomodo ibi accipiatur discretio.

8. Ita et cum dicuntur *discretæ personæ*, vel cum dicitur *discretio in personis esse*, eamdem intelligentiam facimus. Eodem enim modo ibi accipitur discretio, quo distinctio. Et congrē dicitur ibi esse discretio vel distinctio, non diversitas, vel divisio sive separatio; unde Ambr., in lib. 1 de Trin.: Non est ipse Pater qui Filius, sed inter Patrem et Filium expressa distinctio est.

Quomodo Trinitas ibi accipiatur.

9. Cum vero dicitur *Trinitas*, id significari videtur quod significatur cum dicitur, *tres personæ*; ut sicut non potest dici Pater est tres personæ, vel Filius est tres personæ, ita non debet dici: Pater est Trinitas. vel Filius est Trinitas.

Hoc videtur contrarium esse predictis.

10. Hic non est prætermittendum quod cum supra dictum sit Deum nec singularem nec multiplicem esse confitendum, idque sanctorum auctoritatibus sit confirmatum, in contrarium videtur sentire Isidor, dicens: Distinguendum est inter Trinitatem et unitatem: est enim unitas simplex et singularis, Trinitas vero multiplex et numerabilis; quia Trinitas est trium unitas. Ecce unitatem dicit esse singularem, et Trinitas multiplex et numerabilem. Sed ad hoc dicimus, quia singularem accepit sicut et alii accipiunt unum; multiplicem vero et numerabilem sicut alii dicunt trinum.

DISTINCTIO XXV.

QUID SIGNIFICATUR CUM DICITUR PLURALITER, TRES PERSONÆ, VEL DUÆ PERSONÆ.

1. Præterea considerandum est, cum hoc nomen

persona(ut prædictum est) secundum substantiam dicitur, quæ sit intelligentia dicti cum pluraliter profertur, *tres personæ* vel *duæ personæ*; et cum dicitur, *alia est persona Patris, alia est persona Filii, alia est persona Spiritus sancti*. Si enim in his locutionibus personæ vocabulum essentia intelligentiam facit, plures essentias contiteri videmus, et ita plures Deos. Si vero essentiæ significationem ibi non tenet, alia est hujus nominis ratio cum dicitur: *Pater est persona, vel Filius est persona*; et alia cum dicitur: *Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt tres personæ*; et cum dicitur: *Alia est persona Patris, alii Filii et hujusmodi*. *Quod videtur secundum essentiam dici*: Alia est persona Patris, alia Filii, sive tres personæ, *ut cum dicitur*: *Pater est persona, Filius est persona*.

2. Persona enim, ut supra ait Aug., ad se dicitur, et idem est Deus esse personam quod esse, sicut idem est ei esse, quod Deum esse. Unde manifeste colligitur quod essentiam divinam prædicamus dicentes: *Pater est persona, Filius est persona, Spiritus sanctus est persona*, id est, essentia divina: et omnino unum et idem significabitur nomine personæ, id est, essentia divina, cum dicitur: *Pater est persona, et Filius est persona*, quod significabitur nomine *Dei*, cum dicitur: *Pater est Deus, Filius est Deus*. Ita etiam idem significatur cum dicitur: *Deus est Deus, et Deus est persona*. Utroque enim nomine essentia divina intelligitur, quia utrumque secundum substantiam dicitur. Cum vero dicitur: *Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt tres personæ*, quid nomine personæ significamus? an essentiam? hoc enim videtur, si supra posita verba Aug. diligenter scrutemur. Supra enim dixit quod ideo tres personas dicimus, quia id quod persona est commune est tribus; et item, quia Pater est persona, et Filius est persona, et Spiritus sanctus est persona, ideo tres personæ dicuntur. Videtur ergo eamdem tenere significationem hoc nomen *persona*, cum dicitur: *Tres personæ*, quia habet cum dicitur: *Pater est persona, Filius est persona, Spiritus sanctus est persona*, quia, ut ostendit Aug., hoc dicitur, *tres personæ*, propter illud, quia id quod persona est, commune est eis. Id ergo quod commune est eis, id est, Patri, et Filio, et Spiritui sancto, videtur significari nomine personæ, cum dicitur, *tres personæ*.

At iter etiam videtur posse ostendi quod secundum essentiam dicatur etiam cum pluraliter profertur.

3. Aliter etiam videtur posse ostendit quod ibi nomine personæ significetur essentia cum dicitur, *tres personæ*. Ut enim supra dixit Aug., ea necessitate dicimus *tres personas*, ut responderemus querentibus *quid tres vel quid tria*. Cum ergo queritur *quid tres vel quid tria*, convenienter respondetur cum dicitur, *tres personæ*. At cum queritur *quid tres vel quid tria* per quid de essentia queritur. Non enim inventur quid illi tres sint nisi essentia. Si ergo quæstiō recte respondemus, oportet ut respondendo essentiam significemus; alioquin non ostendemus quid tres sint. Si vero respondentes, essentiam significamus, ipsam essentiam personæ nomine intelligimus cum dicitur, *tres personæ*.

Opinio quorundam qui putant essentiam significari nomine personæ, cum dicimus tres personas.

4. Quibusdam videtur quod nomine personæ significetur essentia cum dicitur, *tres personæ*, propterea quia Aug. dicit lib. 7 de Trin., c. 6, ideo dici tres personas, quia commune est eis id quod est persona, ut sit talis intelligentia: *Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt tres personæ*, id est, sunt tres id habentes commune quod est persona, id est, tres sunt quorum quisque est persona, id est, essentia. Sed quomodo juxta hanc intelligentiam dicetur: Alia est persona Patris, alia Filii? Et hoc etiam ita volunt intelligere, scilicet alius est Pater, et alius est Filius, id tamen commune habentes quod est persona. Et hoc confirmant auctoritate Aug. qui in libro 7 de Trin. ait cap. 1: *Tres personas ejusdem essentiae, vel tres personæ unam essentiam dicimus; tres autem personas*

ex eadem essentia non dicimus : quasi aliud ibi sit quod essentia est, aliud quod persona est. Ilac aueritatem et premissis conantur assere in predictis locutionibus nomen personæ essentiam significare. Sed quid respondebunt ad id quod ipse Aug. in lib. de Fide ad Petrum dicit, scilicet quod alius est Pater in persona sive personaliter, alius personaliter Filius, alius personaliter Spiritus sanctus? Quomodo enim alius personaliter Pater, alius personaliter Filius, alius personaliter Spiritus sanctus, si in esse personam omnino coaveniunt, id est, si persona essentiæ tantum intelligentiam facit? ideo nobis videtur aliter hoc posse dici congruentius juxta catholicorum doctorum auctoritates.

Quod hoc nomen persona tripliciter in Trinitate accipitur ; et haec est utilis et catholicæ doctrina de persona et personis.

5. Scendum est igitur quod nomen persona multiplicem intelligentiam facit, non unam tantum. Et ut Hilari. ait, in lib. 4 de Trin., in medio : Intelligentia dictorum ex causis est assumenda dicendi, quia non sermoni res, sed rei sermo subjectus est. Discernentes ergo dicendi causas hujus nominis, scilicet persona, significationem distinguimus, dicentes quod hoc nomen, scilicet persona, proprio secundum substantiam dicitur, et essentiæ significat, sicut supra ostendit Aug., cum dicitur in dist. 23: Deus est persona, Pater est persona. Quadam tamen necessitate, ut supra dixit Aug., translatum est hoc nomen, ut plura-liter dicatur tres personæ, cum quereretur, quid tres, vel quid tria; ubi non significat essentiam, id est, naturam divinam quæ communis est tribus personis, sed substantias vel hypostases secundum Graecos. Graeci quippe, ut supra dicit Aug. (ibidem, est lib. 7 de Trin. c. 4), aliter accipiunt substantiam, id est, hypostasim, aliter nos. Nos enim substantiam dicimus essentiam sive naturam. Personas autem dicimus sicut illi dicunt substantias, id est, hypostases. Sic ergo nos ita accipimus personas, ut alii accipiunt substantias, vel hypostases; at illi aliter accipiunt hypostases, quam nos substantiam; aliter ergo nos accipimus personas quam substantiam. Cum ergo dicimus tres personas, non ibi personæ nomine essentiam significamus. Quid ergo tres personas dicimus? Dicimus, quia tres personæ sunt, id est, tres substantiae, scilicet tres entes; pro quo Graeci dicunt tres hypostases.

Ostendit verba Augustini convenire huic sententiae.
6. Ethic sensus adjuvatur ex verbis Aug. præmissis, si interius intelligantur. Quia enim Pater est persona, id est, essentia, et Filius persona, et Spiritus sanctus persona, ideo dicuntur tres personæ, tres substantiae, tres entes. Non enim possunt dici tres substantiae vel entes, nisi singulus eorum esset persona, id est, essentia. Quia ergo eis commune est id quod est persona, id est, essentia, ideo recte dicuntur tres personæ, id est, subsistentia vel subsistentes, ut sicut essentia, quæ est eis communis, vera ac proprie subsistentia vel entes intelligantur. Ideo que Aug., causas dictorum discerneus, dicit tres personas esse unam essentiam vel ejusdem essentiæ, non ex eadem essentia; ne alius intelligatur ibi esse persona, aliud essentia; tres enim personæ, id est, substantiae una sunt essentia et unius essentiæ, non autem sunt una persona vel unius personæ; licet persona secundum substantiam dicatur aliquando; nam si hoc dicatur, confusio fieret in personis.

Objectioni illorum hic respondet, quia nuntiuntur probare personas secundum essentiam accipi, quia respondemus querentibus quid tres, vel quid tria.

7. Ad hoc autem quod illi dicunt, cum queritur quid tres vel tria, de essentia queritur, quia non invenitur quid illi tres sunt nisi essentia; per hoc volentes nos inducere ut nomine personæ essentiam intelligamus, cum respondemus tres personas; ita dicimus indubitate verum est quia non invenitur unum aliquid quod illi tres sint, nisi essentia. Unum enim

sunt illi tres, id est, essentia divina, unde Veritas ait Joan. 10: *Ego et Pater unus sumus.* Verumtamen cum queritur quid tres vel quid tria, non de essentiæ quid erit, nec ibi quid ad essentiam referatur. Sed cum fides catholica tres esse profiteretur, sicut Joannes in Epistola canonica, c. 5, ait: *Tres sunt qui testimonium perhibent in caelo, quærebatur quid illi tres essent, id est, an essent tres res, et quæ tres res, et quo nomine illæ tres res significarentur.* Et ideo loquendi necessitate inventum est hoc nomen persona ad respondendum, et dictum est tres personæ.

Quid tres res, et quid una res hic dicilur.

8. Non autem temoveat quod dicimus tres res. Non enim hoc dicentes diversarum rerum numerum ponimus in Trinitate, sed ita tres res dicimus, ut easdem esse unam quædam summam rem confiteamur. Unde Aug., in lib. I de Doctr. Christ., cap. 3, in tom. 3, sic ait: Res quibus fruendum est, nos beatos faciunt, res ergo quibus fruendum est sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus. Eademque Trinitas una quædam summa res est, communisque frumentibus ea, si tamen res et non rerum omnium causa sit. Non enim facile potest inveniri nomen quod tantæ excellentiæ conveniat: nisi quod melius dicitur Trinitas hæc unus Deus. Sicut ergo tres res dicuntur, et haec sunt una res, ita tres substantiae dicuntur, et haec sunt una essentia. Ecce ostensum est quæ sit intelligentia hujus nominis persona, cum dicimus tres personas.

Ex quo sensu dicatur: Alia est persona Patris, alia Filius, alia Spiritus sancti.

9. Nunc inspiciamus utrum secundum eamdem rationem et causam dicatur: Alia est persona Patris, alia Filius, alia Spiritus sancti. Quod utique sane intelligi potest ut sit sensus talis: Alia est subsistentia vel hypostasis Patris, alia subsistentia Filii, alia subsistentia Spiritus sancti; et: Alia subsistentia Pater alia Filius, alia Spiritus sanctus.

Quomodo haec intelligantur, alius in persona Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus.

10. Deinde queritur utrum secundum eamdem rationem accipiatur cum dicitur: Alius est Pater in persona; alius in persona Filius, alius in persona Spiritus sanctus; sive: Alius personaliter Pater, alius personaliter Filius, alius personaliter Spiritus sanctus. Ad quod dicimus quia etsi possit eodem modo accipi, congruentius tamen ex ratione dicti alia variatur intelligentia, ut hic personæ nomine proprietas personæ intelligatur; ut sit sensus talis: Alius est in persona vel personaliter Pater, id est, proprietates sua Pater alius est quam Filius, et Filius proprietate sua alius quam Pater. Paternali enim proprietate distinguitur hypostasis Patris ab hypostasi Filii; et hypostasis Filii filiali proprietate discernitur a Patre: et Spiritus sanctus ab utroque processibili proprietate distinguitur.

Quomodo secundum hunc modum elium in predictis locutionibus potest accipi.

11. Hoc etiam modo sane potest accipi persona in præmissis locutionibus cum dicitur: Alia est persona Patris, alia Filius, id est, alia est proprietas qua Pater est Pater, alia qua Filius est Filius, alia qua Spiritus sanctus est Spiritus sanctus. Ita enim nomine personæ quidam proprietatem intelligere volunt, cum dicuntur tres personæ; sed inclusus est ut subsistentias vel hypostases intelligamus, cum dicimus tres personas. Ex predictis colligitur quod nomen personæ in Trinitate triplicem tenet rationem. Est enim ubi facit intelligentiam essentiæ, et est ubi facit intelligentiam hypostasis, et est ubi facit intelligentiam proprietatis.

Auctoritatibus sanctorum ostendit quod dixit.

12. Quod autem secundum substantiam dicatur, et essentiam aliquando significet, supra ex dictis Aug. aperte ostendimus. Quod vero pro hypostasi atque proprietate accipiatur, ex auctoritatibus sanctorum ostendit oportet, ne conjecturis nostris aliquid ausi

dicere videamus. De hoc Hieron. in Expositione fidei catholicæ ad Damasum ita ait: Non est prorsus aliquis in Trinitate gradus, nihilque quod inferius superiusve dici possit; sed tota divinitas sui perfectione æqualis est, ut exceptis vocabulis, quæ proprietatem indicant personarum, quidquid de una persona dicitur, de tribus possit dignissime intelligi. Atque ut confutantes Arium, unam eamdemque Trinitatis dicimus esse essentiam vel substantiam, et Deum unum in tribus personis fatemur; ita etiam impietatem Sabellii declinantes, tres personas expressas sub proprietate distinguimus: non ipsum sibi Patrem, ipsum sibi Filium, ipsum sibi Spiritum sanctum esse dicentes, sed aliam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus sancti esse personam. Non enim nomina tantummodo, sed etiam nominum proprietates, id est, personas, vel, ut Græci exprimunt, *hypostases*, id est, subsistentias confitentur. Nec Pater Filius vel Spiritus sancti personam aliquando excludit, nec Filius vel Spiritus sanctus Patris nomen personamque recipit; sed Pater semper Pater, et Filius semper Filius, et Spiritus sanctus semper Spiritus sanctus. Itaque substantia unum sunt, sed personas ac nominibus distinguuntur. Ecce enim aperte dicit Hieron. proprietates esse personas, et personas esse substantias. Unde manifestum fit quod diximus, scilicet personæ nomine significari et hypostasis et proprietatem. Joannes etiam Dam. personas dicit esse hypostases; et eas dicit entes, ita inquiens, lib. 1 de Fid. orthod.: In deitate unam naturam confitentur, et tres hypostases secundum veritatem entes, id est, personas.

DISTINCTIO XXVI.

DE PROPRIETATIBUS PERSONARUM, SED PRIUS DE HOC NOMINE HYPOSTASIS.

4. Nunc de proprietatibus personarum, quas frequenter in hoc tractatu commemoravimus, aliquid loqui nos oportet. Sed primum audiamus quid de hoc nomine *hypostasis* Hieron. dicit: ait enim sub hoc nomine venenum latere; sed hoc dicit secundum quod hæretici eo utebantur ut simplices seducerent, scilicet pro persona et pro essentia, ut sive diceretur una tantum hypostasis, sive tres, minus peritos ad inconveniens deducerent, cum non erat hoc nomen ita apud Catholicos vulgatum, nec ita ejus significatio determinata ut modo. Et ideo Hieron. dicit hoc non sine non utendum fore sine distinctione vel expositione, tunc scilicet quando cum hæreticis contendebatur, ita scribens de fide catholica ad Damasum papam: Ab Arianorum præsule, *hypostasis* novellum nomen a me homine Romano exigitur; interrogamus quid tres hypostases arbitrentur intelligi? tres personas subsistentes aiunt. Respondemus nos ita credere. Non sufficieatis sensus; ipsum nomen efflagitant, qui nescio quid veneni in syllabis latet. Clamamus: Si quis tres hypostases, id est, tres subsistentes personas non confitetur, anathema sit. Si quis autem hypostasim usiam intelligens, non tribus personis unam hypostasim indicit, alienus a Christo est; qui scilicet tres hypostases dicens, sub nomine pietatis tres naturas conatur asserere. Sufficiat nobis dicere unam substantiam et tres personas perfectas aequales; taceamus hypostases, si placet. Nomen hoc non bene suspiciorum est, cum in eodem verbo sensus dissidentiunt. Aut si rectum putatis, tres hypostases cum interpretationib[us] suis debere nos dicere, non negamus. Sed mihi credite, venenum sub melle latet. *Transfigurat enim se angelus Satanae in Angelum lucis*; 2 ad Corinth. 11. His verbis non negat utendum esse nomine *hypostasis*, sed hæreticos eo prave nos ostendit: contra quos cautela opus erat in distinctione significationis; alioquin sibi contradiceret, qui supra tres hypostases confitetur.

De proprietatibus personarum, et de nominibus earum relativis.

2. Jam de proprietatibus personarum videamus, quæ etiam notiones sive relationes in Scriptura plen-

rumque dicuntur, in illa sancta Trinitate; quæ ideo anobis repetitur, ut cordi nostro tenacius insigatur. Ait Augustinus in libro de Fide ad Petrum, cap. 10, in fine: Aliud est genuisse quam natum esse; aliudque est procedere quam genuisse vel natum esse. Unde manifestum est quod alius est Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus. Et est proprium solius Patris, non quia non est natus ipse, sed quia unum Filium genuerit; propriumque solius Filii, non quia ipse non genuit, sed quia de Patre essentia natus est; proprium vero Spiritus sancti est, non quia nec natus est ipse nec genuit, sed quia solus de Patre Filioque procedit. Ecce breviter assignavit tres proprietates trium personarum, quarum una non est alia. Hoc enim significavit cum dixit: Aliud est genuisse quam natum esse; aliudque procedere, id est, alia proprietas sive notio est generatio, et alia nativitas, alia processio, quæ aliis nominibus dicuntur paternitas, filiatio. Has proprietates designant nomina personarum, scilicet *Pater, Filius, et Spiritus sanctus*, quæ relativa sunt, et ad se invicem dicuntur, quia notant relationes quæ non sunt Deo a cidentales, sed in ipsis personis ab æterno sunt immutabiliter; ut non modo appellations sint relativæ, sed etiam relationes sive notiones in rebus ipsis, scilicet in personis, sint.

Quod non omnia quæ de Deo dicuntur, secundum substantiam dicuntur: quædam enim secundum relationem dicuntur, nihil tamen secundum accidens.

3. Quocirca sciendum est non omne quod dicitur de Deo, dici secundum substantiam, quia quædam dicuntur secundum relationem, quæ non est accidens, quia non est mutabilis. Unde August., in lib. 5 de Trin., ait, c. 5: Nihil in Deo secundum accidens dicitur, quia nihil ei accedit. Nec tamen omne quod dicitur, secundum substantiam de Deo dicitur. Et lib. eod., cap. 4: In rebus creatis atque mutabilibus quod non secundum substantiam dicitur, restat ut secundum accidens dicatur. In Deo autem nihil quidem secundum accidens dicitur, quia nihil in eo mutabile est aut amissibile, nec tamen omne quod dicitur de Deo, secundum substantiam dicitur; dicitur enim ad aliquid, sicut Pater ad Filium, et Filius ad Patrem, quod non est accidens; quia et ille semper est Pater, et ille semper est Filius, et ita semper, quia semper natus est Filius, secundum accidens diceretur. Et quia Pater non dicitur Pater nisi ex eo quod est Filius, et Filius non dicitur Filius, nisi ex eo quod habet Patrem, non secundum substantiam haec dicuntur, sed ad invicem ista dicuntur; neque tamen secundum accidens, quia et quod dicitur Pater, et quod dicitur Filius, et æternum atque incommutabile est eis. Ecce aperte his verbis ostenditur quædam dici de Deo secundum substantiam, quædam secundum relationem, nihil tamen secundum accidens. Ostenditur etiam proprietas Patris esse quod habet Filium, et proprietas Filii, quod habet Patrem. Ideoque cum dixerit æternum et incommutabile esse quod Pater dicitur, et quod Filius dicitur, ita intelligi voluit, id est: proprietas qua Pater est Pater, et proprietas qua Filius est Filius, æterna est et incommutabilis, quia et Pater semper Pater, et Filius semper Filius. Unde et Hilarius, proprietates personarum assignans, in lib. 12 de Trin., ait in medio libri: Si semper Patri proprium est quod semper est Pater, necesse est semper Filio proprium esse quod semper est Filius. Ubi enim semper Pater est, semper et Filius est; ergo qui non semper Pater est, non semper genuit. Item in eodem, paulo ante medium: Nato Deo manifestum est proprium esse quod Filius est.

Quare dicatur esse proprium unigeniti quod Filius est Dei, cum etiam homines sint filii Dei.

4. Hic queritur quomodo dicitur proprium nato Deo quod est Dei Filius vel genitus ex Deo, cum etiam homines filii Dei dicantur et sint, secundum illud psal. 81; *Filius Excelsi omnes*. Et ad Moysen de populo

Israel Dominus ait, Exod. 4: *Filius meus primogenitus Israel*. Sed magna est distantia. Homines enim filii Dei sunt factura, non nativitatis proprietate; Deus autem Filius originis proprietate Filius est et veritate nativitatis, non factura vel adoptione; et illi quidem ante sunt quam filii Dei sunt. Fint enim filii, non nascuntur filii Dei. Unde Hilarius solum Deum natum originis proprietate Dei Filium ostendens, inter ipsum et homines filios Dei evidentissime distinguit in lib. 22 de Trin., non longe a principio, ita dicens: Vero Patri solus qui ex eo nascitur vere Filius est: et nos quidem filii Dei sumus, sed per facturam. *Fuimus enim aliquando filii iracundiar*, Ephes. 2, sed filii Dei per adoptionem effecti sumus potius quam nascimur: et quia omne quod sit, antequam sit non fuit, nos cum filii non fuimus, efficiemur. Ante enim filii non eramus, sed per gratiam facti sumus, non nati neque generati, sed acquisiti. Acquisivit nos Deus sibi, et per hoc dicitur nos genuisse. Genuisse enim Deum filios, nunquam eum proprietatis significatione cognoscimus dici. Ex adoptione enim homo factus filius Dei, non ex generatione; neque ei proprietas est, sed nuncupatio, ac per id non vere filius est, quia nec proprie natus dicitur, nec semper fuit filius. Unigenitus autem Deus nec fuit aliquando non Filius, nec fuit aliquid antequam Filius, nec quidquam ipse nisi Filius. Atque ita qui semper est Filius, nascibilitatis proprietate ac veritate Filius est solius qui genuit, et ille tantum qui genuit Pater ipsius est, quia sicut ille Filius origine, ita ille Pater generatione.

Quod homo dicitur filius Trinitatis, et Trinitas potest dici pater hominum.

5. Homo vero, qui filius Dei est factura, non tantum Patris, sed Filii, et Spiritus sancti Filius est, id est, totius Trinitatis; et Trinitas ipsa Pater ejus dei potest. Unde Aug., in lib. 5 de Trin., cap. 11, dicit: Non potest dici Trinitas Pater, nisi forte translative ad creaturam, propter adoptionem filiorum. Quod enim scriptum est, Deut. 6: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est*, non utique excepto Filio aut Spiritu sancto oportet intelligi; quem unum Dominum Deum nostrum recte dicimus, etiam Patrem nostrum, per gratiam suam nos regenerantem. De hoc etiam Hilarius, in lib. 6 de Trin., paulo post medium, ait: *Omnibus per fidem Deus Pater est, quibus est Pater per eam fidem qua Jesum Christum Dei Filium confitemur*. Ecce ostensum est quare proprium dicatur esse Dei nati, quod Filius est, quia scilicet ipse solus natus proprie dicitur. Unde Hilari., in lib. 3 de Trin., non longe a principio, ait: Dominus dicens, Joan. 17: *Clarifica Filium tuum*, non solo nomine contestans est se esse Filium, sed et proprietate. Nos filii Dei sumus, sed non talis hic Filius. Hic enim verus et proprius est Filius origine, non adoptione; veritate, non nuncupatione; nativitate, non creatione.

Quod Spiritus sanctus dicitur proprie donum Dei, quia proprietate est donum, ut Filius nativitate; et utroque modo dicitur relative et secundum eamdem relationem.

6. Ita etiam de Spiritu sancto dicendum est, qui proprie dicitur donum Dei, cum tamen et alia plura sint dona Dei. Sed Spiritus sanctus ita proprietate immutabiliter et aeterna donum est, sicut Filius proprietate est Filius. Eo enim dicitur donum, quo Spiritus sanctus; et utroque utique nomine relative dicitur, eademque relatione dicitur Spiritus sanctus et donum, licet ipsa relatio non ita appareat in hoc nomine *Spiritus sanctus*, sicut in hoc nomine *donum*. Unde Aug., in lib. 5 de Trin., cap. 11, ait: *Spiritus sanctus: qui non est Trinitas, sed in Trinitate intelligitur, in eo quod proprie dicitur Spiritus sanctus, relative dicitur, cum ad Patrem et Filium referatur; quia Spiritus sanctus, et Patris, et Filii Spiritus est, sed ipsa relatio non appareat in hoc nomine: appareat autem eum dicitur donum Dei. Donum enim est Patris et Filii, qui a Patre procedit et a Filio; ergo Spiritus sanctus, inef-*

fabilis quedam Patris Filiique communio est. Et ideo fortasse sic appellatur, ut jam diximus, nec iterare piget, quia Patri et Filio potest eadem appellatio convenire, nam hoc ipse proprie dicitur, quod illi communiter, quia etiam Pater spiritus, et Filius spiritus; et Pater sanctus, et Filius sanctus. Ut ergo ex nomine quod utriusque convenit utriusque communio significetur, vocatur donum aiborum Spiritus sanctus. Eece habes quare Spiritus sanctus proprie dicatur donum, et quod relative dicitur sive donum sive Spiritus sanctus; et quod nomen sibi proprium tenet quod communiter Patri et Filio convenit, sed divisi. Et est sciendum quod cum Pater vel Filius dicitur spiritus sive sanctus, neutrum relative dicitur, sed secundum substantiam.

An Pater, vel Filius, vel Trinitas ipsa possit dici Spiritus sanctus.

7. Hic quæri potest utrum Pater vel Filius etiam ipsa Trinitas possit dici Spiritus sanctus, sicut disjunctim dicitur et spiritus et sanctus. De hoc Aug., lib. 5 de Trin., cap. 11, sic ait: Trinitas nullo modo potest dici Filius; Spiritus vero sanctus potest quidem universaliter dici, secundum id quod scriptum est, Joan. c. 4: *Quoniam Deus spiritus est*. Itaque Pater et Filius et Spiritus sanctus, quoniam unus Deus est, et utique Deus sanctus est, et Deus spiritus est, potest appellari Trinitas et Spiritus sanctus. Sed tamen tunc Spiritus sanctus relative non dicitur secundum essentiam, quia proprie Spiritus sanctus, qui non est Trinitas, sed in Trinitate, dicitur relative.

Quidam putant Spiritum sanctum non dici relative ad Patrem et Filium, quia non vicissim respondent sibi vocabula; sed falso.

8. Quidam tamen putant Spiritum sanctum vel donum non dici relative ad Patrem vel ad Filium. Si enim, inquit, haec relative ad se dicuntur, suis invicem sibi respondent vocabulis; ut sicut dicitur Pater Filii pater, et Filius Patris filius, ita dicatur Pater Spiritus sancti vel doni pater, et Spiritus sanctus, vel donum, Patris spiritus vel donum. Sed non ita est in omnibus relativis. Non enim omnia quæ relative dicuntur, suis ad se invicem respondent vocabulis. Unde Aug. horum elidens opinionem, in lib. 5 de Trin., c. 12: Non te moveat, inquit, quoniam diximus Spiritum sanctum non ipsam Trinitatem, sed eum qui est in Trinitate, relative dici, licet non ei respondeat vicissim vocabulum ejus ad quem refertur. Dicimus enim Spiritum sanctum Patris, sed non vicissim dicimus patrem Spiritus sancti, ne filius ejus intelligatur Spiritus sanctus. Item dicimus Spiritum sanctum Filii, sed non dicimus filium Spiritus sancti, ne pater ejus intelligatur Spiritus sanctus. In multis enim relativis hoc contingit, ut non inveniatur vocabulum quo sibi vicissim respondeant. Cum ergo dicimus donum Patris, et Filii, non quidem possumus dicere patrem doni aut filium doni; sed ut haec vicissim respondeant dicimus donum donatoris, et donatorem doni; quia hic potuit inveniri usitatum vocabulum, illic non potuit. Donum ergo donatoris, et donator doni cum dicimus, relative utrumque ad invicem dicimus: donator tamen non fuit Deus, nisi ex tempore, cum Spiritus sanctus sit donum, et ab aeterno.

DISTINCTIO XXVII.

AN EASDEM PROPRIETATES ASSIGNENT AUGUSTINUS ET HILARIUS; ET AN ISTA SINT QUE DICUNTUR PATERNITAS, FILIATIO ET PROCESSIO.

1. Hic quæri potest utrum proprietates quas Hilarius supra assignavit, scilicet, quod Pater semper est pater, et Filius semper est filius, sint illæ eadem proprietates quas Aug. superius distinxit, dicens proprium esse Patris quod genuit Filium, et proprium Filii quod genitus est a Patre, et Spiritus sancti quod ab utroque procedit. Ac deinde, utrum et istæ sint illæ quæ dicuntur paternitas, filiatio, processio. Videtur quod non sint eadem proprietates quas ponit Hilarius, et illæ quas ponit Aug. Si enime eadem sunt, idem

est ergo Patri esse Patrem, et genuisse Filium, quod utique quidam concedunt. Si autem hoc est, cui ergo convenit ut si pater, ei conveuit g. nuisse filium. Natura ergo divina si pater est, genuit filium ; si vero non genuit, pater non est. Sed quis au leat dicere quod ipsa genuit filium aut quod ipsa pater non sit? Si autem ipsa pater est, nec filium genuit, non est ergo idem dicere aliquid esse patrem, et gignere filium. Et ita non videbitur una eademque esse proprietas.

Responsio, ubi ostendit eusdem esse proprietates.

2. Ad quod sine præjudicio aliorum dicimus quod easdem proprietates notavit uterque, licet diversis verbis. Quod enim Hilar. ait, ita intelligi debet : Proprium Patris est quod semper Pater est, id est, proprietas Patris est, qua semper Pater est ; semper vero Pater est, quia semper genuit Filium, ita et proprium Filii est, quod semper Filius est, id est, proprietas Filii est, qua semper Filius est. Filius vero semper est, quia semper genitus est ; ergo proprietas qua Pater est, est quia semper genuit, et hæc eadem dicitur paternitas, vel generatio. Et proprietas qua Filius semper est Filius, est quia semper genitus est a Patre ; et hæc eadem dicitur filiatio, vel genitura, vel nativitas, vel nascibilitas. Sic et proprietas qua Spiritus sanctus est Spiritus sanctus vel donum, quia procedit ab utroque ; et hæc eadem dicitur processio. In præmissis ergo locutionibus eadem significatae sunt proprietates.

Quomodo non est omnino idem dicere esse Patrem, et genuisse vel habere Filium, ita et de aliis.

3. Nec tamen videtur nobis omnino esse idem dicere aliquid esse Patrem et genuisse Filium; vel aliquid esse Filium, et habere Patrem; vel esse Spiritum sanctum, et procedere ab utroque ; alioquin Pater non esset nomen hypostasis, id est, personæ, sed proprietatis tantum, similiter Filius, et Spiritus sanctus, et ita non per tria nomina significarentur tres personæ. Ideoqne dicimus quia Patris nomen non tantum relationem notat, sed etiam hypostasim, id est, subsistentiam significat ; ita et Filius, et Spiritus sanctus. Relationum vero vocabula, scilicet *paternitas, filiatio, processio*, vel *gignere, gigni, procedere*, ipsas tantum relationes, non hypostases significant, sive habere Patrem : ut, verbi gratia, cum dicimus : *Deus est Pater*, nomine *Patris* et relationem notamus, et divinam hypostasim significamus : ut sit intelligentia talis : Deus vel divina essentia est Pater, id est, ille qui genuit, id est, hypostasis quæ habet Filium. Similiter, Deus est Filius, id est, hypostasis genita vel habens Patrem. Ita etiam Deus est Spiritus sanctus, id est, hypostasis procedens ab utroque, sive ille qui procedit. Cum vero nomina relationum ponimus in prædicatis, notiones ipsas tantum significamus, non hypostases ; ut cum dicimus : Deus genuit, id est, habet Filius, et Deus genitus est, id est, habet Patrem. Et tunc oportet intelligi in subjectis hypostases tantum, non essentiæ, quæ illis proprietatibus determinantur.

Quod proprietates determinant hypostases, non substantiam, id est, naturam.

4. Illæ enim proprietates singulæ singulis propriæ conveniunt personis, et per eas personæ determinantur, et a se invicem differunt, sed a se non secedunt. Unde Joannes Dam. : Non differunt ab invicem hypostases secundum substantiam, sed secundum characteristica idiomata, id est, determinativas proprietates. Characteristica vero, id est, determinativas sunt hypostaseon, et non naturæ ; et enim hypostases determinant. Item esse quidem intemporaliter et æternaliter dicimus divinam Verbi hypostasim, simplicem, omnia habe item quæ habet Pater, ut ejus homousion, id est, consubstantialem; nativitatem modo et habitudine a paternali hypostasi secedentem. Idem apertius exprimens personales proprietates, in eodem lib. 3, c. 7, ait : Differentiam hypostaseon, id est, personarum in tribus proprietatibus, id est, paternali, et filiali et processibili recognoscimus. Incessibiles

autem ipsas hypostases et indistabiles in vicem et unitas quidem inconfusibiliter; tres enim sunt etsi unitæ; divisas autem indistanter. Etenim singula perfecta est hypostasis, et propriam proprietatem, scilicet existentiae modum proprium possidet ; sed unitæ sunt substantia, et non distant neque secedunt a paternali hypostasi. Ecce hic habes distinctas tres illas proprietates, quæ supra diversis significatae sunt modis. *Quod sunt alia nomina personarum eisdem proprietates notantia, scilicet, genitus, genitor, verbum, imago.*

5. Hic non est prætermittendum quod sicut Pater et Filius et Spiritus sanctus nomina personarum sunt, et proprietates personales designant, ita etiam sunt et alia nomina personarum, id est, quæ ipsas personas significant, et earum proprietates denotant, et easdem quas et nomina predicta : unde et relative dicuntur, scilicet, *genitor, genitus, verbum, imago*. Unde Aug., in lib. 5, de Trin., cap. 6, ait : Videndum est hoc significari cum dicitur genitus, quod significatur cum dicitur Filius. Ideo enim Filius, quia genitus ; et quia Filius, utique genitus. Sicut autem Filius ad Patrem, sic genitus ad genitorem refertur ; et sicut Pater ad Filium, ita genitor ad genitum. Idem, in lib. 6 de Trin., cap. 2 : Verbum quidem solus Filius accipitur, non simul Pater et Filius, tanquam ambo sint unum Verbum. Sic enim Verbum dicitur, quomodo imago, non autem Pater et Filius simul ambo imago, sed Filius solus est imago Patris, quemadmodum et Filius. Idem, in lib. 7 de Trin., e. 2 : Verbum, secundum quod sapientia est et essentia, hoc est quod Pater ; secundum quod Verbum, non hoc est Pater, quia Verbum non est Pater, et Verbum relative dicitur, sicut Filius. Item, in eodem : Sicut Filius ad Patrem refertur, ita et Verbum ad eum cuius est Verbum refertur, cum dicitur Verbum. Et propterea non eo Verbum quo Sapientia dicitur, quia Verbum non ad se dicitur, sed tantum relative dicitur ad eum cuius est Verbum, sicut Filius ad Patrem. Eo quippe est Filius quo Verbum ; et eo est Verbum quo Filius ; Sapientia vero quo essentia et una sapientia. Item, in eodem : Non est Pater ipse Verbum, sicut nec Filius, nec imago. Quid autem absurdius quam imaginem ad se dici ? Idem, in lib. 5, cap. 1 : Dicitur relative Filius, relative dicitur Verbum, et imago ; et in omnibus his vocabulis ad Patrem refertur, nihil autem horum Pater dicitur.

Breviter summam colligit intelligentiae prædictorum.

6. Aperte ostensum est quod sicut Filius vel genitus relative dicitur ad Patrem, ita Verbum et imago ; et quod eo dicitur Verbum sive imago quo Filius, id est, eadem proprietate sive notione dicitur Verbum et imago qua Filius ; sed non eo quo Verbum, dicitur Sapientia vel essentia, quia non notione qua dicitur Verbum, dicitur Sapientia. Nam Sapientia dicitur secundum essentiam, non secundum relationem. *Generalis regula eorum quæ ad se, et eorum quæ relative dicuntur ; quidquid enim ad se, simul ambo dicuntur ; sed non ita in prædictis relativis.*

7. Et est hic advertenda quædam generalis regula eorum quæ ad se, et eorum quæ relative dicuntur de Patre et Filio. Quidquid enim ad se dicuntur, ut ait Aug. in lib. 6 de Trin., c. 2, non dicitur alter sine altero, id est, quidquid dicuntur quod substantiam eorum ostendat, ambo simul dicuntur. Ergo nec Pater est Deus sine Filio, nec Filius sine Patre, sed ambo simul Deus : sed non ambo simul Pater, non ambo simul Filius, vel Verbum, vel imago.

An secundum substantiam dicatur Deus et de Deo, et hujusmodi.

8. Hic que ille cum dicitur Deus de Deo, lumen de lumine, et hujusmodi, utrum dicantur secundum substantiam ; nam secundum relationem constat ista nonn diei. Si vero secundum substantiam dicuntur simul ambo, scilicet Pater et Filius, possunt diei Deus de Deo, lumen de lumine, secundum prædictam regulam. Ad quod dicimus quia licet Deus secundum substantiam dicitur et lumen, et sapientia, et hujus-

modi, et nunquam relative accipiuntur; aliquando tamen pro relativis, id est, pro personis, sed non relative, accipiuntur; ut cum dicitur: Deus genuit Deum, alterum pro Patre, alterum pro Filio ponimus. Similiter cum dicitur: Deus de Deo, lumen de lumine. In aliis quoque locutionibus sepe reperiuntur nomina essentiae ad significationem personarum deducta; ut cum dicitur: Deus natus, Deus mortuus, Deus passus, ut i Filius tantum significatur. Ita et de solo Filio intelligitur, cum dicitur: Deus de Deo, et hujusmodi. Unde August., querens quomodo hujusmodi dicantur, in lib. 6 de Trin., c. 2, ait: Quomodo de Deo lumen de lumine dicitur? Non enim simul ambo Deus de Deo, sed solus Filius de Deo, scilicet, Patre, nec ambo simul lumen de lumine, sed solus Filius de lumine Patre.

Quod tantum secundum nomen substantia dicitur illud de illo, non secundum nomina personarum.

9. Et est sciendum quod secundum nomina substantiae tantum dicitur illud de illo, licet ibi illa nomina substantiam non significant. Secundum vero eadem nomina personarum, nunquam dicitur illud de illo, sicut Verbum de Verbo, vel Filius de Filio, quia hujusmodi nomina diversis personis convenire non possent. Quod Aug., licet obscure, in eodem lib. ita dicit: Hoc solum de eis dici non potest illud de illo, quod simul ambo non sunt, id est, illo solo nomine non possumus uti ad ostendendum unum de uno, quod simul ambobus non convenit; sicut Verbum de Verbo dici non potest, quia non simul ambo Verbum; nec imago de imagine, nec Filius de Filio, quia non simul ambo Filius vel imago. Et sicut nomina substantiae aliquando intelligentiam personarum distincte faciunt, ita etiam interdum totius Trinitatis simul. Unde Aug., in eodem libro, ait: In Patris nomine, ipse Pater per se pronuntiatur; in Dei vero nomine, et ipse Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; ut cum dicitur: nemo bonus nisi solus Deus, quia Trinitas est unus solus Deus.

DISTINCTIO XXVIII.

QUOD NON TANTUM TRES PRÆDICTÆ PROPRIETATES SUNT IN PERSONIS, SED ETIAM ALIE QUÆ ALII SIGNIFICANTUR NOMINIBUS, UT INGENITUS.

1. Præterea considerare oportet quod non tantum tres prædictæ proprietates sive notiones in personis sunt, verum etiam aliae quam aliis notantur nominibus. Nam etiam hoc nomen *ingenitus*, relative dicitur de Patre tantum, et aliam designat notiōnem quam pater vel genitor. Non est enim idem esse Patrem et esse ingenitum, id est, non ea notione Pater dicitur qua ingenitus. Pater enim, ut prædictum est, dicitur secundum proprietatem generationis, ingenitus autem secundum proprietatem innascibilitatis. Dissert ergo Pater a Filio auctoritate generationis, dissert etiam proprietatem innascibilitatis, id est, quia ingenitus. Unde Aug., distinguens inter proprietatem qua Pater dicitur, et illam qua dicitur ingenitus, in lib. 5 de Trin., c. 6, sic ait: Non est hoc dicere ingenitum, quod est Patrem dicere; quia et si Filiū non genuisset, nihil prohiberet dicere eum ingenitum. Etsi signat quisque filium, non ex eo ipse est ingenitus; quia geniti homines gignuntalios. Non ergo ideo dicitur Pater qua ingenitus. Ideo cum de Deo Patre utrumque dicatur, alia notio est, qua intelligitur genitor, alia quia ingenitus. Genitor enim dicitur ad genitum, id est, Filiū. Cum vero ingenitus dicitur, non quid sit, sed quid non sit ostenditur. Hoc exemplis planum faciendum est. Quod dicitur ingenitus, hic ostenditur quod non sit Filius, sed genitus et ingenitus commode dicitur, Filius autem Latine dicitur. Sed ut dicatur Filius, id non admittit loquendi consuetudo; nihil tam intellexui demittit si dicatur non Filius: quemadmodum etiam si dicatur non genitus, pro eo quod dicitur ingenitus, nihil aliud dicitur. Ideo non est in rebus considerandum quid vel sinat vel non sinat dici usus sermonis nostri, sed quis rerum ipsarum intellectus eluceat. Non ergo jam jam tantum dicamus

ingenitum, sed etiam non genitum, quod tantum valet. Nunquid ergo aliud dicimus quam non Filius? Negativa porro particula non id efficit, ut quod sine illa relative dicitur, eadem præposita substantialiter dicitur, sed id tantum negatur quod sine illa aiebatur; sicut in aliis prædicamentis, cum dicimus: homo est, substantialiam designamus. Qui ergo dicit: Non homo est, non aliud genus prædicamenti enuntiat, sed tantum illud negat. Sicut ergo secundum substantialiam aio: homo est, sic secundum substantialiam nego, cum dico: Non homo est. At si tantum valet quod dicitur genitus, quantum valet quod dicitur Filius; tantumdem ergo valet quod dicitur non genitus quantum valet quod dicitur non Filius. Relative autem negamus dicendo non genitus. Ingenitus porro quid est, nisi non genitus? Non ergo receditur a relativi prædicamento, cum ingenitus dicitur. Sicut enim genitus non ad se dicitur, sed quod ex genitore sit, ita cum dicitur ingenitus, non ad se dicitur, sed quod ex genitore non sit ostenditur; utrumque tamen relative dicitur. Quod autem relative pronuntiatur, non indicat substantialiam. Quamvis ergo diversum sit genitus et ingenitus, non tamen indicat diversam substantialiam, quia sicut Filius ad Patrem, et non Filius ad non Patrem refertur, ita genitus ad genitorem, et non genitus ad non genitorem referatur necesse est. Ecce evidenter ostendit quod ingenitus relative dicitur, et de solo Patre accipitur. Alia notio est qua dicitur ingenitus, alia qua Pater. Atque tantum valet cum dicitur ingenitus, quantum non genitus, vel non Filius.

An sicut solus Pater dicitur ingenitus, dici debeat non genitus vel non filius.

2. Ideo solet quæri utrum sicut solus Pater dicitur ingenitus, ita ipse solus debeat dici non genitus, vel non Filius; ut nec etiam Spiritus sanctus possit dici non Filius, vel non genitus. Quibusdam videtur quod Pater solus debeat dici non genitus vel non Filius; Spiritus vero sanctus sicut non dicitur ingenitus, ita, inquit, non est dicendus non genitus vel non Filius. Debet quidem dici et credi Spiritus sanctus non esse genitus vel non esse Filius, sed non debet dici non genitus vel non Filius. Aliis autem videtur, quod cum Spiritus sanctus non possit dici ingenitus, potest tamen dici non genitus vel non Filius. Quod autem Aug. supra ait, tantum valere cum dicitur ingenitus, quantum cum dicitur non genitus vel non Filius, etymologiam nominis ostendendo cum hoc dixisse dicunt, non ratione prædicationis.

Quæ sit proprietas secundum quam dicitur Pater ingenitus.

3. Si autem vis scire quæ sit proprietas secundum quam dicitur Pater ingenitus, audi Hilar. ipsam vocantem innascibilitatem, in lib. 4 de Trin., non longe a fine, ita aientem: Est unus ab uno, scilicet ab ingenito genitus. proprietate videlicet in unoquoque et originis et innascibilitatis. Significata ergo in Scripturis personarum intelligentia, et distinctio innascibilitatis nativitatisque sensu, solitarius Deus non est opinandus. Discretio ergo vel distinctio personarum in Scripturis posita est, in nullo autem naturæ distinctio.

Ariani nitabantur probare alterius substantiae Patrem, alterius Filium, quia ille ingenitus, iste genitus; quibus respondens Ambrosius, dixit se hoc nomen in Scripturis non legisse divinis.

4. Illud etiam tacere non oportet, quod Ariani ex ea probare nitabantur alterius substantiae esse Patrem, alterius Filium, quia ille ingenitus et iste genitus dicitur: cum diversum sit esse ingenitum, et esse genitum. Unde Ambros., coram quæstioni respondens, c. 8, tom. 2, dicit se in divinis Scripturis hoc nomen scilicet ingenitus non legisse, ita inquit, in libro de Incarnationis dominica Sacramento: Cum dudum audierint quidam diecentibus nolis Filiū Dei qui generatus est, Patri qui generavit inaequalem esse non posse, quamvis illegeneratus sit, iste generaverit, quia essentia vel generatio est naturæ; aduersus quidem

illam quæstionem vocem sibi arbitrantur occlusam, sed tergiversatione damnabili in eodem loco vestigium vertunt, ut putent mutationem fieri quæstionis mutatione sermonis, dicentes: Quomodo possunt esse ingenitus et genitus unius naturæ atque substantiæ? Ergo ut respondeam mihi propositæ quæstioni, primo omnium in divinis Scripturis ingenitus nusquam invenio, non legi, non audivi. Cujus ergo mutabilitatis sunt homines hujusmodi, ut nos dicant ea usurpare quæ non sunt scripta, cum ea quæ sunt scripta dicamus, et ipsi objiciant quod scriptum non sit? Nonne ipsi sibi adversantur, et auctoritate calumniæ suæ derogant? Attende, lector, quoniam hoc nomine *ingenitus* nolebat uti Ambros. propter hæreticos. Ita et nos subicere quædam oportet propter calumnianum insidias, quæ catholicis ac pñis lectoribus securè credi possunt. Sunt etenim quædam quæ non tantæ sunt religionis et auctoritatis, ut eis non oporteat semper confitendo ac recipiendo inservire, verum silentio aliquando præteriri queunt; nec illius tamen sunt perversitatis, quin, cum opportunum fuerit, eis uti liberum habeamus.

An diversum sit esse Patrem et esse Filium.

5. Præterea quæri solet, cum supra dictum sit quia aliud est dicere ingenitum, aliud Patrem, et quod diversum sit genitus et ingenitus, utrum similiter diversum sit esse Patrem et esse Filium, an idem. Ad quod dicimus quia ex eodem sensu quo dicitur diversum genitus et ingenitus, et quo dicitur non esse idem dicere genitum et ingenitum, potest dici non esse idem, sed diversum, esse Patrem et esse Filium, vel esse Spiritum sanctum; quia non ea notione Pater est Pater, qua Filius est Filius, vel qua Spiritus sanctus est Spiritus sanctus. Ideo ex hoc sensu concedimus quod aliud est esse Patrem, et aliud est esse Filium; quia alia notio est, qua Pater est Pater, alia qua Filius est Filius. Sed si transponas, ut dicas: Aliud est Patrem esse, aliud Filium esse, variatur intelligentia; et ideo non conceditur. Est enim sensus talis ac si dicatur: Aliud est quo Pater est, non quidem Pater, sed est; aliud quo Filius est, non quidem Filius, sed est; quod penitus falsum est. Eo enim Pater est, quo Pater Deus est, id est, per essentiam vel naturam; at Filius eo Deus est, quo Pater Deus est. Eo ergo Filius est quo Pater est, et ita idem est Patrem esse quod Filium esse; sed non est idem esse Patrem, et esse Filium. Unde Aug., in lib. 5 de Trin., ait: Quamvis diversum sit esse Patrem et esse Filium, non est tamen diversa substantia, quia non hoc secundum substantiam dicitur, sed secundum relativum; quod tamen relativum non est accidens, quia non est mutabile. Ecce diversum esse dicit esse Patrem et esse Filium, quod juxta rationem prædictam accipi oportet, quia scilicet alia notio est qua est Pater, alia qua est Filius. Non enim secundum essentiam Pater dicitur Pater, vel Filius, sed secundum relationem. Quomodo dicitur Sapientia genita vel nata; an secundum relationem, vel substantiam.

6. Sciendum quoque est quod sicut solus Filius dicitur Verbum vel imago, ita etiam ipse solus dicitur Sapientia nata vel genita. Et ideo quæritur utrum hoc relative dicatur; et, si relative dicitur, an secundum eamdem relationem qua dicitur Verbum et imago? De hoc Aug., in l. 7 de Trin., cap. 2, ita ait: Id dicit accipiamus dicitur Verbum, ac si dicitur nata Sapientia, ut sit Filius et imago. Et haec duo cum dicuntur: Hic est nata Sapientia, in uno eorum, eo quod est nata, et Verbum et imago et Filius intelligatur. Et in his omnibus nominibus non ostendatur essentia, quia relative dicuntur. At in altero quod est Sapientia, etiam essentia demonstretur, quoniam et ad se dicitur; scipsa enim est sapiens, et hoc est ejus esse quod sapere: unde Pater et Filius simul una Sapientia, quia una essentia. Cave, lector, qualiter hoc intelligas quod hic dicit Aug. Videtur etiam enim dicere quod cum dicuntur nata Sapientia, ibi Sapientia essentiam significet, et nata relationem notet. Quod si ita est, cogimur dicere

essentiam divinam esse natam, quod superioribus repugnat. Sed ad hoc dicimus quod in altero, id est, in eo quod nata est, eadem notio intelligatur, quæ notatur cum dicitur Verbum et imago. In altero vero, scilicet Sapientia, demonstratur essentia, id est, demonstratur quod Filius sit essentia, quia Sapientia secundum essentiam dicitur. Et ideo cum dicitur nata Sapientia, intelligatur quod ipse qui natus est, essentia est: ibi tamen Sapientia non pro essentia, sed pro hypostasi facit intelligentiam; ut sicut quando dicitur Verbum vel Filius, intelligitur hypostasis cum sua proprietate. Item cum dicitur nata Sapientia, idem intelligitur, id est, genita hyposta-is. Ideo vigilanter ait idem esse intelligentum cum dicitur Verbum, et cum dicitur nata Sapientia, id est, eadem relatio eademque hypostasis cui inest illa proprietas. Et ex hoc adjuvatur illud quod superius diximus, scilicet cum dicitur Pater vel Filius vel Spiritus sanctus, non tantum illæ proprietates significantur, ut cum dicitur paternitas, filiatio, sed etiam hypostasis cum suis proprietatibus.

Quod imago aliquando dicitur secundum essentiam.

7. Illud etiam sciri oportet, quia cum supra dictum sit imaginem relative dici de Filio, sicut Verbum vel Filius, interdum tamen reperitur secundum substantiam diei, unde Aug., in lib. de Fide ad Petrum, c. 1, dicit quod una est sanctæ Trinitatis essentialiter divinitas et imago, ad quam factus est homo. Hilar. etiam, in lib. 5 de Trin., non longe a principio, ait: Homo sit ad communem imaginem; nomen non discrepat, natura non differt. Una est enim ad quam homo creatus est species. Ex his verbis ostenditur quod imago aliquando essentiæ intelligentiam facit; et tunc ad se dicitur, et non relative.

DISTINCTIO XXIX.

DE PRINCIPIO; QUOD RELATIVE DICITUR, ET MULTIPLICEM NOTAT RELATIONEM.

1. Est præterea aliud nomen multiplicem notans relationem, scilicet *principium*. Dicitur enim principium semper ad aliquid; et dicitur Pater principium, et Filius principium, et Spiritus sanctus principium, sed differenter. Nam Pater dicitur principium ad Filium, et ad Spiritum sanctum. Unde Aug., in lib. 4 de Trin., ait: Pater est principium totius divinitatis, vel, si melius dicitur, deitatis, quia ipse a nullo est. Non enim habet de quo sit vel de quo procedat, sed ab eo et Filius est genitus, et Spiritus sanctus procedit. Non ergo dicitur principium totius deitatis, quod vel sui, vel divinæ essentiæ principium sit, sed quia principium est Filii, et Spiritus sancti, in quibus singulis tota divinitas est. Filius ad Spiritum sanctum dicitur principium. Spiritus vero sanctus non dicitur principium nisi ad creaturas, ad quas Pater etiam dicitur principium, et Filius, et Trinitas ipsa simul, et singula personarum principium dicitur creaturarum. Pater ergo principium est sine principio, Filius principium de principio, Spiritus sanctus principium de utroque, id est, de Patre et Filio.

Quod ab æterno Pater est principium, et Filius, et Spiritus sanctus non; imo cœpit esse principium.

2. Et Pater ab æterno principium est Filii, et Pater et Filius principium Spiritus sancti, quia Filius est a Patre, et Spiritus sanctus ab utroque. Spiritus vero sanctus non ab æterno principium est, sed esse cœpit, quia non dicitur principium nisi ad creaturas. Cum ergo creature esse cœperunt, et Spiritus sanctus esse cœpit principium carum. Ita etiam Pater, et Filius, esse cœpitum Spiritu sancto unum principium creaturarum, quia creature esse cœperunt a Patre et Filio et Spiritu sancto; et dicuntur hi tres, non tria, sed unum principium omnium creaturarum, quia uno eodemque modo principium rerum sunt. Non enim aliter sunt tres a Patre, et aliter a Filio, sed penitus eodem modo. Ideo Apostolus intelligens hanc Trinitatem esse unum principium rerum, ait: Ex ipso, per ipsum, et in ipso sunt omnia. Cum vero audimus omnia esse ex Deo, ut ait Aug., de Natura boni, omnes utique naturas intelligere debemus, et omnia quæ naturalia sunt.

Non enim ex ipso sunt peccata quae naturam non servant, sed vitiant, quae ex voluntate peccantium nascuntur. Omnia ergo quae naturaliter sunt, unum principium est Pater cum Filio et Spiritu sancto; et hoc esse cœpit. Ab æterno autem Pater principium est Filii generatione, et Pater et Filius unum principium Spiritus sancti. Unde Aug., in lib. 5 de Trin., ait: Dicitur relative Pater, idemque relative dicitur principium. Sed Pater ad Filium dicitur, principium vero ad omnia quæ ab ipso sunt. Et principium dicitur Filius. Cum enim diceretur ei: *Tu quis es?* respondit: *Principium, quiet loquor robis.* Joan. 8; sed numquid Patris principium est? Imo creatorem se voluit ostendere, cum se dixit esse principium: sicut et Pater principium est creaturæ, quia ab illo sunt omnia. Cum vero dicimus et Patrem principium, et Filium principium, non duo principia creaturæ dicimus, quia Pater et Filius simul ad creaturam unum principium est, sicut unus Creator. Si autem quidquid in se manet et gignit vel operatur aliquid, principium est ejus rei quam gignit, vel ejus quam operatur, non possumus negare etiam Spiritum sanctum recte dici principium, quia non eum separamus ab appellatione Creatoris, quia scriptum est de illo, quod operatur; et utique in se manens operatur. Non enim in aliquid eorum quæ operatur ipse, mutatur et vertitur. Unum ergo principium ad creaturam cum Patre et Filio est Spiritus sanctus, non duo vel tria principia. Ecce aperle ostendit Aug., Patrem et Filium et Spiritum sanctum esse unum principium rerum creatarum, id est, uno eodemque modo esse principium: et illum modum satis aperuit, quia scilicet operantur omnia; et quia similiter operantur hi tres, ideo unum principium esse dicuntur. *Hic ostendit quomodo Pater sit principium Filii, et ipse et Filius principium Spiritus sancti.*

3. Deinde in eodem libro continue ostendit quomodo Pater dicitur principium ad Filium, et ad Spiritum sanctum ipse et Filius, dicens, ideo esse Patrem principium Filii, quia genuit eum; et Patrem et Filium esse principium Spiritus sancti, quia Spiritus sanctus procedit vel datur ab utroque; ait enim ita: Si gignens ad id quod gignitur principium est, Pater ad Filium principium est, quia genuit eum. Utrum autem et ad Spiritum sanctum principium sit Pater, quia dictum est: *De Patre procedit*, non parva quæstio est. Quod si ita est, non ejus tantum erit rei quam gignit vel facit, sed et ejus quam dat, et procedit ab ipso. Si ergo quod datur vel quod procedit, principium habet a quo datur vel procedit, fatendum est Patrem vel Filium principium esse Spiritus sancti, non duo principia; sed sicut Pater et Filius ad creaturam relative unus Creator et unus Dominus dicitur, sic relative ad Spiritum sanctum unum principium. Ad creaturam vero Pater et Filius et Spiritus sanctus unum principium sunt, sicut unus Creator et unus Dominus. Ecce habes quod Pater principium Filii dicitur, quia genuit eum; qua ergo notione est Pater, ea principium Filii dicitur, id est, generatione secundum quam etiam dicitur auctor Filii. Unde Hilarius in lib. 4 de Trin. ita ait: *Ipsorum Pater dicitur, ejus quem genuit auctor ostenditur; id nomen habens, quod neque ex alio profectum intelligatur, et ex quo is qui genitus est substituisse docetur.* Novit Ecclesia unum innascibilem Deum; novit unigenitum Dei Filium. Confitetur Patrem ab origine liberum; confitetur et Filii originem ab initio, sed ab initiabili: non per seipsum, sed ab eo qui a nemine est, natum ab æterno, nativitatem scilicet ex paterna æternitate sumentem. Edita est hic fidei professio, sed professionis ratio nondum exposita est; et ideo quærenda, scilicet quomodo intelligendum sit quod ait, Filii originem esse ab initio, et non ipsum esse ab initio, sed ab initiabili. Hoc utique subdens determinavit quomodo accepit initium, inquiens originem Filii esse ab initio, ac si dicceret: Non ita intelligas originem Filii esse ab initio, quasi ipse Filius habeat initium; sed quia ipse est ab initiabili, id est a Patre a quo sunt omnia. Nam licet Filius sit prin-

cipium de principio, non est tamen concedendum quod Filius habeat principium. Cumque Filius sit principium de principio, et Pater principium non de principio, non est principium de principio principium sine principio; sicut Filius non est Pater, neque tamen duo principia, sed unum; sicut Pater et Filius non duo creatores, sed unus Creator.

Cum Pater et Filius sint unum principium Spiritus sancti, queritur an eadem notione.

4. Unum autem principium sunt Pater et Filius, non tantum creaturarum, ut dictum est supra, sed etiam Spiritus sancti; ideo quæri solet utruin eadem notione Pater sit principium Spiritus sancti, et Filius, an sit alia notio qua Pater dicitur principium Spiritus sancti, et alia qua Filius. Ad quod dicimus, cum Pater dicitur principium Spiritus sancti, et Filius, quia Spiritus sanctus procedit vel datur ab utroque, nec aliter procedit vel datur a Patre quam a Filio, sane intelligi potest Patrem et Filium eadem relatione vel notione principium dici Spiritus sancti. Si vero queritur quæ sit illa notio quam ibi notat principium, nomen ejus non habemus; sed non est ipsa paternitas vel filiatio: imo notio quædam quæ Patris est et Filii, juxta quam ab æterno Pater et Filius unum principium est Spiritus sancti. Donator autem (ut prædictum est) dicitur Pater vel Filius ex tempore, sicut Spiritus sanctus datum vel donatum.

DISTINCTIO XXX.

DE HIS QUE TEMPORALITER DE DEO DICUNTUR ET RELATIVE SECUNDUM ACCIDENS, QUOD NON DEO, SED CREATRIS ACCIDIT.

1. Sunt enim quædam quæ ex tempore de Deo dicuntur, eique temporaliter conveniunt sine sui mutatione: et relative dicuntur secundum accidens, non quod accidit Deo, sed quod accidit creaturis; ut *Creator, Dominus, refugium, datum, vel donatum* et hujusmodi. De his Aug., in l. 5 de Trin., c. 13, ait: *Creator relative dicitur ad creaturam, sicut Dominus ad servum.* Item, non aliquem moveat quod Spiritus sanctus, cum sit coæternus Patri et Filio, dicitur tamen aliquid ex tempore, veluti hoc ipsum quod donatum diximus. Nam sempiterne Spiritus sanctus est donum, temporaliter autem donatum. Et si dominus non dicitur, nisi cum habere incipit servum, etiam ista appellatio relativa ex tempore est Deo, non enim sempiterna creatura est, cuius ille Dominus est. Ergo Dominum esse non sempiternum habet, ne cogamur etiam creaturam sempiternam dicere, quia ille sempiterne non dominaretur, nisi etiam ista sempiterne familaretur. Sicut autem non potest esse servus qui non habet dominum, sic nec dominus qui non habet servum.

Opposito; quod non ex tempore sit Dominus temporis, quod non est ex tempore.

2. Sed hic aliquis dicit quod non tempore competit Deo haec appellatio qua dicitur Dominus; quia non est solum Dominus rerum quæ ex tempore cœperunt, sed etiam illius rei quæ non cœpit ex tempore, id est, ipsius temporis, quod non cœpit ex tempore, quia non erat ante tempus quam inciperet, et ideo non cœpit esse Dominus ex tempore. Ad quod dici potest quia licet non cœperit ex tempore Dominus esse temporis, cœpit tamen esse Dominus temporis, quia non semper fuit tempus; et ipsius hominis ex tempore cœpit esse Dominus. De hoc Aug., in eodem lib., continue ita ait: *Quisquis exstiterit qui æternum Deum solum dicat, tempora vero non esse æterna propter varietatem et mutabilitatem, sed tamen ipsa tempora non in tempore esse corporis, quia non erat tempus antequam tempora inciperent; et ideo non in tempore acciderat Deo ut Dominus esset, quia ipsorum temporum Dominus erat, quæ utique non in tempore esse cœperunt; quid respondebit de homine qui in tempore factus est, cuius utique Dominus non erat antequam esset? Certe ut Dominus hominis esset, ex tempore accidit Deo; et ut omnis amoveatur controversia, certe ut tuus Dominus esset vel meus, qui modo esse*

cœpimus, ex tempore habuit. Quomodo ergo obtinebimus nihil secundum accidens dici Deum, nisi quia ipsius naturæ nihil accidit quo mutetur; ut ea sint accidentia relativa, quæ cum aliquam mutatione rerum de quibus dicuntur, accidunt; sicut amicus relative dicitur. Non enim amicus eesci cœpere, nisi cum amare cœperit. Fit ergo aliqua mutatio voluntatis, ut amicus dicatur. Nummus vero cum dicitur pretium, relative dicitur, ne tamē mutatus est cum esse cœperit pretium, nec cum dicitur pignus et hujusmodi. Si ergo nummus potest nulla sui mutatione toties dici relative ut neque cum incipit dici, neque cum desinit, aliquid in ejus natura vel forma qua numerus est mutationis fiat; quanto facilius de illa incommutabiliter substantia debemus accipere, quod ita dicatur relative aliquid ad creaturam, ut quamvis temporaliter incipiat dici, non tamen ipsi substantiæ Dei accidisse aliquid intelligatur, sed illi creaturæ ad quam dicitur! Qualiter etiam refugium nostrum dicitur. Refugium enim nostrum dicitur Deus; relative ad nos enim refertur: et tunc refugium nostrum fit cum ad eum refugimus. Numquid tunc sit aliquid in ejus natura quod antequam refugeremus ad eum non erat? In nobis ergo sit aliqua mutatio, qui ad eum refugiendo efficiuntur meliores; in illo autem nulla. Sic et paternoster esse incipit, cum per ejus gratiam regeneramur. *quid dedit nobis potestatem filios Dei fieri.* Substantia ergo nostra mutatur in melius, cum filii ejus efficiuntur. Similiter et ille Pater noster esse incipit, sed nulla sui commutatione substantiæ. Quid ergo temporaliter dici incipit Deus quod antea non dicebatur, manifestum est relative dici; non tamen accidens Dei, quod aliquid ei acciderit, sed plane secundum accidens ejus ad quod dici aliquid Deus incipit relative. Ex his aperte ostenditur quod quædam de Deo temporaliter dicuntur relative ad creaturas sine mutatione deitatis, sed non sine mutatione creaturæ; et ita accidens est in creatura, non in Creatore; et appellatio qua creatura dicitur relative, ad Creatorem relative est, et relationem notat quæ est in ipsa creatura. Appellatio vero illa qua Creator relative dicitur ad creaturam, relative quidem est, sed nullam notat relationem quæ sit in Creatore.

Hic solvitur quæstio qua quærebatur utrum Spiritus sanctus dicatur datum relatione ad se, cum ipse det se.

3. Hic potest solvi quæstio superius proposita, ubi quærebatur, cum Spiritus sanctus datum dicatur vel donatum (quod auctem datur refertur et ad eum qui dat, et ad illum cui datur), et cum Spiritus sanctus det se ipsum, utrum ad se ipsum relative dicatur, cum dicitur dari vel donari. Cui quæstioni respondentes, dicimus Spiritum sanctum dici datum vel donatum relative, et ad dantem, et ad illum eni datur. Datus autem sive donator, est Pater cum Filio et Spiritu sancto. Nec tamen dicimus Spiritum sanctum referri ad se, sed appellatio dati vel donati refertur et ad dantem et ad recipientem, quia non potest aliquid dici datum, nisi ab aliquo et alicui detur. Cum autem Spiritus sanctus dari a se vel datus a se dicitur, relative quidem dicitur ad illum eni datur, et est appellatio relative; et in illo cui datur mutatio sit, non in dante.

DISTINCTIO XXXI.

QUOMODO DICATUR FILIUS AEQUALIS PATRI: AN SECUNDUM SUBSTANTIAM, AN SECUNDUM RELATIONEM; ITA ET SIMILIS.

1. Præterea considerari oportet, cum tres personæ coæquales sibi sint, utrum relative hoc dicatur, an secundum substantiam; et si relative, utrum secundum relationem, an secundum essentiam consideranda sit æqualitas; deinde, quid sit ipsa æqualitas: Ad quod dicimus quia sicut simile nihil sibi est (similitudo enim ut ait Hilarius, sibi ipsi non est), ita et æquale aliquid sibi non dicitur; ac per hoc sicut simile, ita et æquale relative dicitur. Dicitur ergo relative Filius æqualis Patri, et utrique Spiritus sanctus. Est tamen æqualis Patri Filius, et utrique Spiritus sanctus, propter summam simplicitatem essentiæ et uni-

tatem. Æqualis est ergo Filius Patri secundum essentiam, non secundum relationem. Unde August., lib. 5 de Trin., cap. 6, ait: *Quæramus secundum quid æqualis sit Patri Filius: non secundum hoc quod ad Patrem dicitur Filius, æqualis est Patri; restat ergo ut secundum id æqualis sit quod ad se dicitur. Quid quid autem ad se dicitur, secundum substantiam dicitur; restat ergo ut secundum substantiam sit æqualis; eadem ergo est utriusque substantia.* Item in lib. 6, cap. 4: *Satis est videre nullo modo Filium æqualem esse Patri, si in aliquo, scilicet quod pertinet ad significandam ejus substantiam, inæqualis invenitur; in omnibus ergo æqualis est Patri Filius, et est ejusdem substantiæ.* Æqualis est etiam Spiritus sanctus Patri et Filio, et in omnibus æqualis propter summam simplicitatem illius substantiæ. Ex his perspicuum fit quod secundum substantiam Filius est æqualis Patri, et utrique Spiritus sanctus, et appellatio tantum relativa est. Æqualitas ergo Patris et Filii non est relatio vel notio, sed naturalis unitas et identitas.

Hic queritur quomodo dicatur similis, et quid sit similitudo.

2. Hoc idem etiam dicimus de simili et similitudine. Cum enim dicitur Filius similis Patri, relative quidem dicitur; sed similis est Patri propter unitatem essentiæ. Est ergo appellatio tantum relativa, similitudo vero indifferens essentia. Unde quibusdam non indocte videtur nomine æqualitatis vel similitudinis non aliquid ponи, sed removeri ut ea ratione dicatur Filius æqualis Patri, quia nec major est eo, nec minor, et hoc propter unitatem essentiæ. Ita et similis dicitur, quia nec diversus, nec alienus, nec in aliquo dissimilis, et hoc propter essentiæ simplicitatem. Non ergo secundum quod Filius est genitus a Patre, æqualis vel inæqualis est Patri, nec similis vel dissimilis; sed æqualis et similis secundum substantiam.

De sententia sancti Hilarii, qua in Trinitate personarum propria ostendit.

3. Non est igitur hic prætermittendum quod vir illustris Hilarius proprietates personarum assignans, dicit in Patre esse æternitatem, speciem in imagine, usum in manere; quæ tantæ difficultatis sunt verba, ut in eorum intelligentia atque explanatione vehementer laboraverit Aug., ut ipse ostendit in lib. 6, de Trin., cap. 10, ita dicens: *Quidam cum vellet brevissime singularum in Trinitate personarum insinuare propria: Æternitas est, inquit, in Patre, species in imagine, usus in munere. Et quia non mediocris auctoritatis in tractatione Scripturarum et assertione fidei vir extitit (hæc enim Hilarius in libris suis de Synodis posuit non longe a principio), horum verborum, id est, patris, et imaginis, et muneris, æternitatis, speciei, et usus, abditam scrutatus intelligentiam, quantum valet, non eum secutum arbitror in æternitatis vocabulo, nisi quod Pater non habet patrem de quo sit, Filius autem de Patre est, ut sit, atque ut illi coæternus sit. Imago enim si perfecte implet illud cuius imago est, ipsa coæquatuer ei, non illud imaginis suæ; in qua imagine speciem nominavit, credo propter pulchritudinem, ubi tanta est congruens et prima æqualitas, et prima similitudo nulla in re dissidens, et nullo modo inæqualis, et nulla ex parte dissimilis; sed ad identitatem respondens ei cuius imago est; ubi est prima et summa vita: cui non aliud vivere et aliud esse, sed idem et primus ac summus intellectus; cui non est aliud vivere et aliud intelligere, sed idem hoc unum tanquam verbum perfectum; cui non desit aliquid, et ars quædam omnipotentis et sapientis Dei plena omnium rationum viventium incommutabilium; et omnes unum in ea; sicut ipsa unum de uno cum quo unum; ibi novit omnia Deus quæ fecit per ipsam.* *Hic de Spiritu sancto quare usus dicatur. (Aug., lib. de Trin. 6. cap. 10.)*

4. Est autem ineffabilis quidam complexus Patris

et imaginis, qui non est sine perfruptione, sine charitate, sine gaudio. Illa ergo dilectio, delectatio, felicitas vel beatitudo (si tamen aliqua humana voce digne dicitur) usus ab illo appellata est breviter, et in Trinitate Spiritus sanctus non genitus, sed genitoris genitique suavitas, ingenti largitate atque ubertate perfundens omnes creatureas pro captu earum. Itaque illa tria et a se invicem determinari videntur, et in se infinita sunt. Qui vel let hoc vel ex parte, vel per speculum in ænigmate, gaudeat cognoscens Deum, et gratias agat. Qui vero non videt, tendat per pietatem tidei ad videndum, non per eæcitatatem ad calumniandum; quoniam unus est Deus, sed tanien Trinitas. Ecce habes qualiter verba Hilarii premissa accipienda sunt, licet tantæ sint profunditatis, ut etiam adhibita expositione vix aliquatenus ea intelligire valeat humanus sensus; cum et ipsa eorum explanatio, quam hic Aug. edidit, plurimum in se habeat difficultatis et ambiguitatis.

Quod secundum hanc expositionem non distinguuntur ibi proprietates personarum tres. (Aug., ibid.)

5. Non enim secundum præmissam expositionem distinguuntur hie tres illæ proprietates superius assignatae, sed ipsæ hypostases distinctæ ab invicem monstrantur; *æternitatis* tamen nomine eadem videtur designata proprietas, quam notat hoc nomen *ingenitus*. Sed videamus quid sit quod ait. *In uno si perfecte implet, cujus imago est, ipsa rosequitur ei, non illud sua imago.* Videtur enim dicere quod Filius qui est imago Patri, Patri coæquator, non Pater Filius, enim et Filius dicatur æqualis Patri in Scriptura, et Pater Filius, sed Filius hoc habet a Patre ut sit ei æqualis, Pater autem non habet a Filiis; et tamen Filius plene ac perfecte æqualis est Patri, id est, imago ei cuius est imago.

Quare dicatur Hilarius propria personarum assignasse in verbis prædictis, cum ibi non sint expressæ proprietates.

6. Propria ergo personarum in prædictis verbis assignasse dicitur Hilarius, quia relativa nomina personarum posuit, s' illicet, *im:ginis et muneris*; quæ relative dicuntur de personis, et proprietates nosant quibus distinguuntur personæ. Ita enim dicitur Spiritus sanctus in unius relative, sicut donum. Verumtamen ipsas proprietates aliis tribus nominibus non significavit, juxta prædictam Aug. expositionem; nisi solon nomine *æternitatis*, quo non ipsam paternitatem, sed eam voluit intelligi notionem qua dicitur ingenitus.

Quod earumdem personarum distinctionem notat Augustinus, aliis verbis sine expressione trium proprietatum.

7. Illud etiam sciri oportet, quod earumdem trium personarum distinctionem Aug. ostendere volens sine expressione illarum trium proprietatum superius comitememoratarum, in lib. de Doct. Christ. sic ait: In Pater est unitas, in Filiis æqualitas, in Spiritu sancto unitatis æqualitatisque concordia. Et hæc tria unum, omnia propter Patrem, æqualia omnia propter Filium, connexa omnia propter Spiritum sanctum. Itaque Pater et Filius, et Spiritus sanctus, et singulus quisque horum Deus est, simul omnes unus Deus; et singulus quisque horum plena substantia est, et simul omnes una substantia. Pater nec Filius est, nec Spiritus sanctus; et Filius nec Pater est, nec Spiritus sanctus; Spiritus sanctus nec Pater est, nec Filius, sed Pater tantum Pater, et Filius tantum Filius, et Spiritus sanctus tantum Spiritus sanctus. Eadem tribus æternitas, eadem incomutabilitas, eadem majestas, eadem potestas. In his verbis aperte insinuantur personarum trium distinctio.

Quare Patri attribuatur unitas, et Filiis æqualitas.

8. Sed plurimos movet quod Patri attribuit unitatem, Filiis æqualitatem. Cum enim unitas dicitur secundum substantiam, non tantum in Pater est, sed etiam in Filiis et Spiritu sancto; et æqualitas una est

Patris et Filii, et Spiritus sancti. Cur ergo Patri attribuitur unitas, et Filio æqualitas? Forte eadem ratione attribuitur Patri unitas secundum Aug. qua supra eidem æternitas secundum Hilarium, quia videlicet Pater ita est, ut ab alio non sit, et quia Filium genuit unus cum eo Deus, et Spiritus sanctus ab eo procedit unus cum eo Deus. Unitas ergo in Pater esse dicitur, quia nee est aliquid aliud a quo sit. Non enim ab alio est, nee ab eo alius vel aliquid est ab æterno, quod unus cum eo non sit: Filius enim et Spiritus sanctus unus sunt cum Pater. Unde Veritas ait, Joan. 10: *Ego et Pater unus sumus.*

Quare Pater et Filius dicuntur esse unum vel unus Deus, sed non unus: quia res ejusdem naturæ recte possunt dici unum simpliciter esse, et cum adjectione; res vero diversæ naturæ non possunt dici unum nisi dicatur, quid unum.

9. Hic dici oportet quod Pater et Filius et Spiritus sanctus recte dicuntur esse unum et unus Deus, sed non unus. Res enim duæ vel plures recte possunt dici unum esse, si sint unius essentia, et earum una sit natura. Unus autem vel una non potest dici de diversis rebus, nisi addatur quid unus vel una, quo addito, recte potest diei de rebus et unius et diversæ substantiae, Unde Aug., in lib. 6, de Trin., c. 3, sic ait: Nescio nrum inveniatur in Scripturis dictum: Unum sunt, quorum est diversa natura. Si autem et aliqua plura sunt ejusdem naturæ et diversa sentiunt, non sunt unum in quantum diversa sentiunt. Cum ergo sic dicitur unum, ut non addatur quid unum, et plura unum dicuntur, eadem natura atque essentia, non dissidens neque dissentiens significatur. Unde Paulus et Apollo, 1 Cor. 3, qui et ambo homines erant et idem sentiebant, unum esse dicuntur cum dicitur: *Et qui plantat ei qui rigat unum sunt.* Cum vero additur quid unum, potest significari aliquid ex pluribus unum factum, quamvis diversa natura; sicut anima et corpus non possunt utique dici unum (quid enim tam diversum?) nisi addatur vel sub intelligatur quid unum, scilicet unus homo. Unde Apostolus: *Qui adhæret, inquit, 1 Cor. 6, Domino, spiritus unus est,* non dixit: Unus est vel unum sunt, sed addit *Spiritus.* Diversi sunt enim natura spiritus hominis et Spiritus Dei; sed inhaerendo sit spiritus hominis unus spiritus cum Deo, quia particeps sit veritatis et beatitudinis illius. Si ergo de his que diversæ subs'antiæ sunt, recte dicitur quod sint unus spiritus, quanto magis qui unius substantiae sunt, recte dicuntur unus Deus esse? Pater ergo et Filius unus sunt utique secundum unitatem essentiae, et unus Deus, in quo et Ariana heresis damnatur, quæ Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ut ait Aug. in lib. de Hæresibus, non vult esse unius ejusdemque substantiae atque natræ, vel, ut expressius dicitur, essentiae, quæ Graeci dicitur *ousia;* sed Filium esse creaturam; neconon et Sabelliana, quæ, ut ait Aug. in eodem libro; dicebat Christum eundem ipsum et Patrem et Spiritum sanctum esse; ut esset Trinitas nominum sine substantia personarum. Utramque pestem, ut ait Aug. super Joannem, elidit Veritas dicens: *Ego et Pater unus sumus.* Utrumque audi et adverte, et *unum*, et *sumus;* et a Charybdi et a Scylla liberaberis. Quod enim dixit *unum*, liberat te ab Ario; quod dixit *sumus*, liberat a Sabellio. Si *unum*, ergo non diversum; si *sumus*, ergo Pater et Filius. Sumus enim non diceret de uno, nec unum de diverso. Erubescant ergo Sabelliani, qui dicunt ipsum esse Patrem qui est Filius, confundentes personas; qui et dicti sunt Patripassiani, quia dicunt Patrem sui se passum. Ariani vero dicunt aliud Patrem esse, aliud Filium; non unam substantiam, sed duas: Patrem maiorem, Filium minorem. Noli hoc dicere tu, catholice. In medio ergo naviga, utrumque periculosum latus devita; et dicitur: Pater Pater est, Filius Filius est; alias Pater, alias Filius, sed non aliud, immo hoc ipsum, quia unus Deus. Ecce ostensum est quare unitas in Pater esse dicatur, cum tres illi unum sint.

*Quare dicatur esse æqualis in Filio, cum sit una
æqualitas trium.*

10. Nunc videamus quare æqualitas dicatur esse in Filio, cum una et summa æqualitas sit trium. Illoc ideo forte dictum est, quia Filius genitus est a Patre æqualis gignenti, et dono quod ab utroque procedit; et ideo illa tria dicuntur esse æqualia propter Filium. Filius enim habet a Patre ut sit ei æqualis et Spiritui sancto; et Spiritus sanctus ab utroque habet ut sit æqualis utriusque. Illoc autem sine assertionis supercelio et majoris intelligentiae præjudicio dicimus, malentes in apertione tam clausorum sermonum peritores audire, quam aliquid aliis influere.

Quare in Spiritu sancto dicatur esse utriusque concordia vel connexio.

11. Quod autem in Spiritu sancto dicitur esse utriusque concordia, et per eum omnia connexa, facilius est intelligentia nobis præmissa ad mentem revocantibus. Supra enim secundum auctoritates sanctorum dictum est quod Spiritus sanctus amor est quo Pater diligit Filium, et Filius Patrem. Recte ergo Spiritus sanctus dicitur connexio vel concordia Patris et Filii, et per eum omnia connexa. Unde Aug. in lib. 5 de Trin., cap. 11: Communio quædam consubstantialis Patris et Filii est amborum Spiritus sanctus. Idem in lib. 7 de Trin., cap 3: Spiritus sanctus est summa charitas utrumque conjungens, nosque subjungens.

DISTINCTIO XXXII.

UTRUM PATER VEL FILIUS PER SPIRITUM SANCTUM DILIGAT, CUM DILIGERE IDEM DEO SIT QUOD ESSE.

1. Hic oritur quæstio ex prædictis deducta: dictum est enim supra atque sanctorum auctoritatibus ostensum, quod Spiritus sanctus est communio Patris et Filii, et amor quo Pater et Filius se invicem diligunt. Ideo quæritur utrum Pater vel Filius per Spiritum sanctum diligat. Quod utique videtur oportere dici secundum auctoritates supra positas, quibus ostenditur Spiritum sanctum esse, quo genitus a gignente diligatur, genitoremque suum diligat. Sed contra, si Pater vel Filius dicatur diligere per Spiritum sanctum videtur esse per Spiritum sanctum, quia non est aliud Deo esse, et aliud diligere, sed idem; quia, ut ait Aug. in lib. 15 de Trin., cap. 5. quidquid secundum qualitates in illa simplici natura dici videtur, secundum essentiam est intelligendum, ut bonus, magnus, Immortalis, sapiens, diligens, et hujusmodi. Ideoque si Pater vel Filius diligit per Spiritum sanctum, per ipsum Spiritum esse videtur; neque tantum essentia sua diligit, sed etiam dono.

Hæc quæstio insolubilis est, humanum superans sensum, in qua auctoritates sibi occurunt.

2. Huic quæstioni, cum altitudinem nimiae profunditatis contineat, id solum respondemus, quod Aug. significare videtur, scilicet quod Pater et Filius se diligunt, et unitatem servent, non solum essentia sua, sed suo dono proprio; quod licet supra positum sit, iterare tamen non piget, quia sic expedit. Ait ergo Aug. in lib. 6 de Trin., cap. 5, ita: Manifestum est quod non aliquis duorum est quo uterque conjungitur; quo genitus a gignente diligatur, genitoremque suum diligat, sintque non participatione, sed essentia sua, neque dono superioris alicujus, sed suo proprio servantes unitatem pacis. Ecce hic dicit quod essentia sua et dono suo servant unitatem. Idem in lib. 5 de Trin., cap. 7, ait: In illa Trinitate quis audeat dicere Patrem nec se, nec Filium, nec Spiritum sanctum diligere, nisi per Spiritum sanctum? Hic aperte ostendit Patrem non tantum per Spiritum sanctum diligere; non autem simpliciter dicit Patrem non diligere per Spiritum sanctum.

Utrum Pater sit sapiens Sapientia quam genuit, sicut diligit amore qui ab ipso procedit.

3. Præterea diligenter investigari oportet utrum Pater sapiens sit Sapientia quam genuit, quantum Filius est. Quod videtur a simili posse probari. Si enim

Pater diligit amore qui ab ipso procedit, cur non et Sapientia vel intelligentia quam ipse genuit, sapit, vel intelligit? Hanc quæstionem urgeret videtur, ut ait Aug. in lib. 6 de Trin., cap. 4. quod scripsit Apostolus dicens, 1 Cor. 4, *Christum Dei Virtutem et Dei Sapientiam.* Ubi queritur utrum ita sit Pater Sapientæ et Virtutis sue, ut haec Sapientia sapiens sit quam genuit et hac Virtute potens quam genuit. Sed absit ut ita sit quia si hoc est tibi esse quod sapere, non per illam Sapientiam quam genuit sapiens dicitur Pater alioquin non ipsa ab illo, sed ille ab ipsa est. Si enim Sapientia quam genuit causa est illi ut sapiens sit, etiam ut sit ipsa illi causa est; quod fieri non potest, nisi gignendo eum aut faciendo; sed nec genitricem, nec conditricem Patris ullo modo quisquam dixerit Sapientiam; quid enim est insanius? Ergo Pater ipsa Sapientia est qua sapiens est. Filius vero dicitur Sapientia Patris et Virtus Patris; non quia Pater per eum sit sapiens vel potens, sed quia Filius Sapientia, et Virtus est de Patre Sapientia et Virtute. Ex his ergo patet quod Pater non est sapiens Sapientia genitia, sed seipso Sapientia ingenita.

Utrum Filius sit sapiens Sapientia genita vel ingenita.

4. Post hæc quæri solet a quibusdam, utrum Filius sit sapiens Sapientia genita, vel ingenita. Si enim non est sapiens Sapientia genita, nec seipso sapiens est: si vero Sapientia genita sapiens est, non videtur sapiens esse Sapientia ingenita, et ita non videtur esse sapiens a Patre, cum a Patre habeat omnia. Ad quod dicimus quod una est Sapientia Patris et Filii et Spiritus sancti, sicut una essentia, quia Sapientia in illius naturæ simplicitate est essentia; et tamen Filius tantum est Sapientia genita, et Pater tantum est Sapientia ingenita; et Sapientia genita est de Sapientia ingenita, vel a Sapientia ingenita. Et cum idem sit ibi esse quod sapientem esse, relinquitur ut Sapientia genita sit sapiens de Sapientia ingenita. Non ergo Filius dicitur Sapientia Dei, tanquam ipse solus intelligens sit vel sapiens sibi et Patri et Spiritui sancto: quia, ut ait Aug. in lib. 14 de Trin., c. 7: Si solus ibi Filius intelligit et sibi et Patri et Spiritui sancto, ad illam redditur absurditatem, ut Pater non sit sapiens de seipso, sed de Filio: nec Sapientia Sapientiam genuerit, sed ea Sapientia Pater dicitur sapiens esse quam genuit. Ubi enim non est intelligentia, nec Sapientia potest esse. Ideoque si Pater non intelligit ipsum sibi, sed Filius intelligit Patri, profecto Filius Patrem sapientem facit. Et si hoc est Deo esse quod sapere, et ea illi est essentia quæ Sapientia, non Filius a Patre, quod verum est, sed a Filio potius Pater habet essentiam, quod absurdissimum atque falsissimum est. Est ergo Deus Pater sapiens ea, quæ ipse est, sua Sapientia; et Filius, Sapientia Patris, est sapiens de Sapientia quæ est Pater, de quo est genitus Filius. Ita et Pater est intelligens ea, quæ ipse est, sua Intelligentia. Non enim esset sapiens, qui non esset intelligens. Filius autem, Intelligentiam Patris, de Intelligentia genitus est, quæ est Pater; de qua et intelligens est. Proinde Pater est Sapientia, et Filius Sapientia, et uterque una est Sapientia; et tamen solus Pater est ingenita Sapientia, et Filius solus genita Sapientia; nec tamen alia Sapientia Pater, alia Sapientia Filius, sed una eademque est; sicut Pater est Deus ingenitus, et Filius est Deus genitus; neque Deus genitus est Deus ingenitus; non ideo tamen alius Deus est Pater, alius Deus Filius, sed unus Deus uterque, non autem unus. Alius est enim genitus, alius ingenitus, sed non alius Deus; imo uterque unus, sive unus Deus. Ita non est Sapientia genita Sapientia ingenita, sed alia est Sapientia genita, alia ingenita; non tamen est alia Sapientia sed una eademque.

An Filius sit sapiens seipso vel per seipsum.

5. Ex prædictis constat quod Filius non est sapiens a se neque de se, sed de Patre et a Patre. Quæri autem solet utrum Filius sit sapiens seipso vel per seipsum? Quidam dicunt multiplicem hic fieri intelligentiam, et

ideo distinguendum fore; ita ut cum dicis Filium esse sapientem seipso vel per se ipsum, si sui natura et essentia sapientem intelligas, verus sit intellectus ; si vero a seipso vel de seipso sapientem esse intelligas, falsitati subjectam habeas intelligentiam. Alii vero simpliciter et absque determinatione concedunt hujusmodi locutiones : Filius est Sapientia per se, sed non a se vel de se, et : Filius est Deus per se, et est per se, sed non a se vel de se. Hoc confirmantes verbis Hilarii, qui Filium non a se, sed per se agere ait, in lib. 9 de Trin.: Naturæ, inquit, cui contradicis, haeretice, haec unitas est, ut ita per se agat Filius ne a se agat, et ita non a se agat ut per se agat. Intellige Filium agentem, et per eum Patrem agentem. Non a se agit, cum Pater in eo manere monstratur. Per se agit, cum secundum nativitatem Filii agit ipse quæ placita sunt. Infirmus sit non a se agendo, nisi a Deo ipse agit ; non sit vero in unitate naturæ, si quæ agit et in quibus placet non per se agit. Sicut ergo, inquit, Filius per se agit, sed non a se ; ita et Filius debet dici sapiens per se, sed non a se. Sic et ipse per se Deus est, vel esse dicendus est, ut aiunt, sed non a se vel de se.

An una tantum sit Sapientia Patris.

6. Post hæc a quibusdam solet queri utrum una tantum sit Sapientia Patris. Quod non esse intunitur probare hoc modo : Filius, inquit, est Sapientia Patris genita, qua Pater sapiens non est. Est igitur aliqua Sapientia Patris, qua sapiens non est. Est autem et Sapientia Patris ingenita, et ea Pater sapiens est. Est ergo quædam Sapientia Patris, qua sapiens est ; et ipsa non est illa Sapientia Patris, qua Pater sapiens non est, non est ergo una tantum Sapientia Patris. Item Sapientia ingenita est Sapientia Patris, et Sapientia genita est Sapientia Patris; non est autem Sapientia ingenita Sapientia genita; non est igitur una tantum Patris Sapientia. Haec et his similia, tanquam sophistica et a veritate longinquæ, cunctisque in theologia peritis patentia abjicimus, responso indigna ad vertentes ; id tamen adjicientes, quia una tantum Sapientia Patris, sed non uno modo dicitur. Nam Sapientia Patris dicitur illa quam genuit, et Sapientia Patris dicitur ea qua sapiens est. Diversa est ergo ratio dicti. Illa enim dicitur Patris, qui eam genuit ; et ea dicitur Sapientia Patris, quia ea sapit. Una est tamen Sapientia Patris, quia Sapientia genita est eadem Sapientia, et ea qua sapiens est; sive ea qua sapiens est intelligatur persona Patris, sive essentia Patris, quia persona Patris quæ intelligitur cum dicitur Sapientia ingenita, et persona Filii quæ significatur cum dicitur Sapientia genita, una eademque Sapientia est ; quæ essentia divina intelligitur communis tribus personis.

Quod in Trinitate est dilectio quæ est Trinitas, et tamen Spiritus sanctus est dilectio quæ non est Trinitas; nec ideo duæ sunt dilectiones; ita et de Sapientia.

7. Et sicut in Trinitate dilectio est, quæ est Pater, Filius et Spiritus sanctus, quæ est ipsa essentia deitatis, et tamen Spiritus sanctus dilectio est quæ non est Pater vel Filius; nec ideo duæ dilectiones sunt in Trinitate, quia dilectio quæ proprie Spiritus sanctus est, dilectio est quæ Trinitas est, non tamen ipsa Trinitas est, sicut Spiritus sanctus est essentia quæ Trinitas est, non tamen ipsa Trinitas est ; ita in Trinitate Sapientia est quæ est Pater et Filius, et Spiritus sanctus, quæ est essentia divina ; et tamen ille est Sapientia quæ non est Pater vel Spiritus sanctus. Nec ideo duæ Sapientiæ ibi sunt, quia Sapientia quæ proprie est Filius est Sapientia quæ est Trinitas, ipsa tamen non est Trinitas, sicut Filius non essentia quæ est Trinitas, ipse tamen non est Trinitas.

Qua ratione Pater non dicitur sapiens ea Sapientia quam genuit, eadem videtur debere dici quod non sit diligens Pater vel Filius dilectione, quæ ab utroque procedit.

8. Præterea diligenter notandum est quod ea ratione qua Pater non dicitur sapiens ea Sapientia quam genuit, videtur fore dicendum quod Pater non diligit

Filium, vel Filius Patrem ea dilectione quæ ab utroque procedit, scilicet quæ proprie Spiritus sanctus est. Si enī idem est Deo sapere quod erit, ita est ei idem diligere quod esse. Ideoque sicut negatur Pater esse sapiens sapientia quam genuit, qui si ea dicetur sapiens, non ipsa ab eo, sed ipse ab ea intelligeret esse; ita videtur non debere concedi quo l Pater vel Filius diligat dilectione quæ tantum Spiritus sanctus est, quia si ea diligit Pater vel Filius, non a spiritu videtur esse a Patre et Filio, sed Pater et Filius a Spiritu sancto, quia idem est bi diligere quod esse. At supra dictum est, atque auctoritate Aug. sanctum, quod in Trinitate tria sunt, unus diligens eum qui c' illo est, et unus diligens eum de quo est, et ipsa dilectione; et non est aliquis duorum quo genitus a gignente diligitur, et genitorem suum diligit. Quibus verbis aperte significatur Patrem Filium, et Filium Patrem diligere, ea scilicet dilectione quæ non est aliquis eorum, sed tantum Spiritus sanctus. Cum idem ergo sit ibi diligere quod esse, quomodo dicitur Pater vel Filius non esse ea dilectione qua alter alterum diligit, cum ideo Pater negetur supere Sapientia quam genuit, ne ea esse intelligatur ?

Quod et hæc quæstio inexplicabilis est, quæ excellit infirmitatem hominis

9. Difficilem mibi fateor hanc quæstionem, præcipue cum ex prædictis oriatur quæ similiem videntur habere rationem ; quod meæ intelligentiae attendens infirmitas turbatur, eupius magis ex dictis sanctorum referre, quam alferre. Optimus enim lector est, inquit Hilarii in medio lib. I de Trin., qui dicitur intelligentiam expectat ex dictis potius quam imponeat ; et retulerit magis quam attulerit ; neque cogat id videri dictis contineri, quod ante lectionem præsumperit intelligendum. Cum ergo de rebus Dei sermo est, concedamus Deo sui cognitionem, dictisque ejus pia veneratione famulemur. Investiget ergo diligenter pius lector rationem dicatorum, si forte dicatorum aliquam valeat reperire causam ; qua nota, ipsa præmissa quæstio aliquatenus explicari valeat. Ego autem hanc quæstionem non absolvens, sed errorem excludens, profiteor non esse dictum Patrem diligere Filium, vel Filium Patrem, ea dilectione quæ ab utroque procedit ; quæ non est aliquis eorum, sed tantum Spiritus sanctus; tanquam ea dilectione Pater sit vel Filius. Sed sic ea Pater diligit Filium et Filius Patrem, ut etiam Pater per se ea quæ ipse est dilectione diligit, sic et Filius; non autem sic ut Pater per se non diligit, et Filius, sed per eam tantum. Quis hæc in illa Trinitate, inquit Aug., opinari vel affirmare præsumat ? Eam tamen quæstionem lectorum diligentiæ plenus dijudicandam atque absolwendam relinquimus, ad hoc minus sufficiientes.

DISTINCTIO XXXIII.

UTRUM PROPRIETATES PERSONARUM SINT IPSÆ PERSONÆ VEL DEUS, ID EST, DIVINA ESSENTIA.

1. Post supradicta interius considerari atque subtiliter inquiri oportet, utrum proprietates personarum quibus ipsæ personæ determinantur, sint ipsæ personæ, et sint Deus, id est, divina essentia ; an ita sint in personis, ut non sint personæ, ac per hoc nec divina essentia. Quod enim in personis sint proprietates, nemo inficiari audet, cum aperte clamet auctoritas quod in personis est proprietas, et in essentia unitas. Superius quoque multis sanctorum testimoniis astruximus personas per proprietates distingui atque determinari ; ipsasque proprietates tres scilicet propriis expressissimus vocabulis. Cum ergo proprietates ipsæ ab æterno fuerint, quibus ipsæ personæ determinantur differunt, quonodo essent si in eis non essent? et quonodo in eis essent, et ipsæ personæ non essent, quin ibi esset multiplicitas? Quocirea sicut proprietates esse in personis, ita et eas personas esse confitemur, sicut supra auctoritate Hieronymi (ut non pigeat revocare ad mentem) protestati sumus, in expositione fidei ita dicentis : Sabellii haeresim

declinantes, tres personas expressas sub proprietate distinguimus. Non enim nomina tantummodo, sed etiam nominum proprietates, id est, personas, vel, ut Græci exprimunt hypostases, hoc est, subsistentias consitemur. Ecce aperte dicit personas proprietatibus distingui, et ipsas proprietates esse personas; cuius hic verba perstringimus, quia supra latius posuimus.

Quod proprietates sint divina essentia.

2. Cumque de simplicitate deitatis supra dissereremus, auctoritatibus sanctorum, scilicet Aug., Hil., Isidor., neccan et Boetii, evidenter monstravimus Deum esse omnino quod in se habet, excepto quod Pater habet Filium, nec est Filius, et Filius habet Patrem, nec est Pater; et sic esse in natura trium, ut qui habet, hoc sit quod habet: et totum quod ibi est, unum esse, unam vitam esse, quæ modo non iterius, ne fastidium lectori ingeramus. Si ergo proprietates ibi sunt, singula earum est id in quo est, et unum eademque vita singulæ sunt. Fatcamur ergo et proprietates esse in tribus personis, et ipsas esse personas atque divinam essentiam.

Auctoritate astruit quod proprietas sit natura.

3. Quod enim proprietas etiam divina natura sit, ostendit Hilarius, dicens nativitatem Filii esse naturam. Unde in lib. 7 de Trin. ait: Utriusque natura non differt; unum sunt Pater et Filius. Habet ergo hoc sacramenti nativitas, ut complectatur in se et nomen, et naturam, et potestatem, quia nativitas non potest esse ea natura unde nascitur Filius. Idem, in 6: Nativitas proprietas est, veritas est. Idem, in 7, dicit quod naturæ nativitas sit intelligenda esse in natura Dei. Supra enim dixit quod proprium Patris est quod semper Pater est, et proprium Filii est, quod semper Filius est; significans quod proprietas Patris est Pater, et proprietas Filii est Filius. His aliasque pluribus auctoritatibus aperte significari videtur quod proprietas Filii Filius sit, sic et Deus; ita et proprietas Spiritus sancti.

Quidam negant, scilicet, proprietates esse personas et divinum naturam, et quare.

4. Hoc autem aliqui negant, dicentes quidem proprietates in personis esse, sed non esse personas ipsas, quio ita dicunt esse in personis vel in essentia divina, ut non sint interius, sicut ea sunt quæ secundum substantiam dicuntur de Deo, ut bonitas, justitia, sed extrinsecus affixæ sunt, atque ita esse rationibus probare contendunt. Si enim, inquit, proprietates sunt personæ, non eis personæ determinantur. Contra quod dicimus quia etiam seipso personæ differunt, sicut supra Hier., loquens de Patre et Filio et Spiritu sancto, dicit: Substantia unum sunt, sed personis ac nominibus distinguuntur. Sed iterum addunt: Si proprietates ipsæ divina essentia sunt, cum essentia non differant tres personæ, nec proprietatibus differunt. Quomodo enī differt Pater a Filio, eo quod divina essentia est, cum in essentia unum sunt?

Responsio ad premissa auctoritate nitens.

5. Horum doctrinis novis et humauis commentis verbo Hil. respondeo: Immensum est quod exigitur et incomprehensibile; extra significantiam est sermonis, extra sensus intentionem; non enuntiatur, non attingitur, non tenetur; verborum significantiam rei ipsius natura consumnit; sensus contemplationem imperspicabile lumen obcaecat, intelligentie capacitatem quod sine nullo continetur excedit. Mibi ergo in sensu labes est, in intelligentia stupor est; in sermone vero non jam infirmitatem, sed silentium confitebor; periculose nimis est de rebus tantis ac tamen reconditis aliquid ultra præscriptum cœlestè proferre, ut ultra præfinitionem Dei sermo de Deo sit Forma fidei certa est. Non ergo aliquid addendum est, sed modus constituendus audaciæ, quidquid ultra queritur, non intelligitur.

Quomodo improbi hæretici insistant alia addentes.

6. Cæterum hæreticorum improbitas instinctu diabolice fraudulentæ excitata, nondum quiescit, sed in tanta rerum quæstione addit: Si paternitas et filiatio

in Deo sive in divina essentia sunt, eadem ergo res est sibi Pater et Filius. Nam in quo paternitas est, Pater est; et in quo filiatio est, Filius est. Si ergo una eademque res habet inseparabilitatem et filiationem, ipsa generat et generatur; quod dicentes, in Sabellianam hæresim pertrahuntur, extenderentes Patrem in Filium, cum ipsum sibi Filium proponant et Patrem. Si vero negaverint in una Dei essentia paternitatem esse et filiationem, quomodo ergo dicunt esse Deum? His atque aliis argumentorum aculeis utuntur in suæ opinionis assertionem, ut veritatis formam dissecant. *Responsio contra hanc eorum oppositionem, ubi traditur proprietates non penitus ita esse in Dei essentia, sicut in hypostasis dicuntur.*

7. Quorum audaciæ resistentes atque ignorantiae providentes, audebimus aliquid super hoc loqui. Paternitas et filiatio non ita esse omnino in divina substantia dicuntur, sicut in ipsis hypostasis; in quibus ita sunt, quoniam eas determinant, ut ait Joan. Damas, lib. 3 de orthodoxa Fide, c. 6. Characteristica idiomata sunt, id est, determinativa proprietates hypostaseos et non naturæ; etenim hypostasim determinant et non naturam. Ideoque licet paternitas et filiatio sint in divina essentia, cum eam non determinent, non ideo potest dici quod divina essentia et generet et generetur; vel quod eadem res sit sibi Pater et Filius. Ita enim proprietas determinat personam, ut haec proprietate hypostasis sit generans, et illa alia hypostasis sit genita; et ita non idem generat et generatur, sed alter alterum.

Quaritur quomodo proprietates possunt esse in natura, ut tamen eam non determinent.

8. Sed forte quæreres, cum haec proprietates non possunt esse in personis quia eas determinant, quomodo in divina essentia esse possint, ita ut non eam determinent? Respondeo tibi et hic cum Hil., lib. 1 de Trin., non longe a principio: Ego nescio, non requiro, sed consolabor me tamen. Archangeli nesciunt, angeli non audierunt, secula non tenent, propheta non sensit, Apostolus non interrogavit, Filius ipse non edidit. Casset ergo dolor querelarum: non potet homo sua intelligentia generationis sacramentum posse consequi. Absolute tamen intelligendus est Pater et Filius et Spiritus sanctus. Stat in hoc fine intelligentia verborum. Est Filius a Patre, qui est unigenitus ab ingenito, progenies a parente, unus ab uno; non natura deitatis alia et alia, quia ambo unum. Hoc credendo incipe, percurre, persiste; etsi non per ventrum sciam, tamen gratulabor profecturum. Qui enim pie infinita prosequitur, etsi non contingat, aliquando tamen proficiet prodeundo. Sed ne te inseras in illud secretum et arcanum inopinabilis nativitatis, ne te immegas, summam intelligentiæ comprehendere præsumens; sed intellige incomprehensibilia esse. His aliasque multis evidenter ostenditur nobis nullatenus licere majestatem perscrutari, jus ponere potestati, modum circumscribere infinito.

Quibus auctoritatibus opinionem suam, scilicet, quod proprietas Patris vel Filii non sit Deus, muniant.

9. Veruntamen nondum desistunt impatientiæ spiritu agitati, sed opinione in suam etiam sanctorum auctoritatibus munire conantur; quibus ostendere volunt proprietatem qua Pater est Pater, et proprietatem qua Filius est Filius, non esse Deum; ad hoc inducentes verba Aug., ton. 2, super illum locum psal. 68: *Et non est substantia, ita dicentis: Deus enim quædam substantia est.* Unde etiam in fide catholica sic ædificamur, ut dicamus Patrem et Filium et Spiritum sanctum unius esse substantiæ; quid est unius substantiæ? Quidquid est Pater quod Deus est, hoc est Filius, hoc est Spiritus sanctus. Cum autem Pater est, non illud est quod vel quo est. Pater enim non ad se, sed ad Filium dicitur: ad se autem, Deus dicitur. Eo igitur quod vel quo Deus est, substantia est. Et quia ejusdem substantiæ est Filius, procul dubio Filius est Deus. Atvero quod Pater est, quia non substantiæ est, sed refertur ad Filium, non sic dicimus Filium Pa-

trem esse, sicut dicimus Filium Deum esse. Ex his verbis significari dicunt quod proprietas Patris vel proprietas Filii non sit Deus vel essentia divina. Cum enim dicit, *eo quod Deus est est, subst. intia est, sed quod Pater est substantia non est*, aperte inquiunt ostendit id esse substantiam, quo Deus est; id vero quo Pater est, non esse substantiam. Item cum ait: *Pater non illud est quod est*, ostendit eum non esse Patrem eo quod substantia est. Non enim simpliciter dixit: Pater non est illud quod est; sed ait: *Cum Pater est, non est illud quod est*, significans quo Pater est non esse illud quod est, id est, essentiam. Ilae illi ita expontes, sua coeminentia simpliciter ostendunt verae videri faciunt. Nos autem aliter fore ista intelligenda diciimus. Dicens enim: *Eo quod Deus est, substantia est, sed quod Pater est, substantia non est*, hoc intelligi voluit, quia essentia Deus est, et deitate substantia est. Eo enim substantia est, quo Deus est; et e converso, ejus ea est deitas quae est substantia, et substantia quae deitas; sed quod Pater est, non est substantia, id est, non quo Pater est, eo substantia est, quia proprietate generationis Pater est, qua substantia non est. Ipsam tamen proprietatem substantiam esse non negavit. Ita tamen illud intelligendum est quod ait: *Cum Pater est, non illud est quod est*; id est non illo Pater est quod vel quo ipse est, id est, essentia, sed notio.

Aliis etiam verbis Aug. utuntur ut asserant quod dicunt scilicet proprietates personarum non esse Dei substantium.

10. Item illis verbis Aug. vehementer insistunt superius positis, scilicet quod Verbum secundum quod sapientia est et essentia, hoc est quod Pater: secundum quod Verbum, non hoc est quod Pater. Si inquiunt, Verbum non est hoc quod Pater, secundum hoc quod est Verbum; id ergo quo Verbum est non est illud quo Pater est; proprietas ergo qua Verbum est, non est quod Pater est, non est igitur divina essentia. Ad quod diciimus quia licet secundum quod Verbum, non sit hoc quod Pater est, ea tamen proprietas qua Verbum est, est id quod Pater est, id est, divina essentia, sed non hoc est hypostasis Patris.

DISTINCTIO XXXIV.

OPINIO QUORUNDAM NON IDEM ESSE PERSONAM ET ESSENTIAM VEL NATURAM DICENTIUM, ET EAMDEM ESSENTIAM, NON POSSE ESSE PATREM, ET FILIUM, ET SPIRITUM SANCTUM.

1. Prædictis autem adjiciendum est, quod quidem perversi sensus homines in tantam prosiluerunt insaniam, ut dicerent non idem esse naturam Dei et personam sive hypostasiem; dicentes eamdem essentiam non posse esse Patrem et Filium sine personarum confusione. Sienim, inquiunt, ea essentia quae Pater est, Filius, idem sibi Pater est et Filius. Si hanc rem dicas esse Patrem, aliam quare quam dieas esse Filium. Si vero aliam non quæsieris, sed eamdem dixeris, idein genuit et genitus est. Propter hæc et hujusmodi, inter naturam et personam dividunt, ita ut non recipiant unam deitatis naturam et simplicem esse tres personas. Idque testimonio Hilarii descendere nituntur, qui in lib. 8 de Trinit., querens utrum Apostolus Spiritum Dei nominans et Spiritum Christi, idem significaverit utroque verbo, inquit ita: *Gentilium prædictor volens naturæ unitatem in Patre et Filio docere ait, Röm. 8: Spiritus Dei in vobis est; si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Si autem Spiritus ejus qui suscitavit Jesum, etc.* Spirituales omnes sumus, si in nobis est Dei Spiritus, sed et hic Spiritus Dei, est et Spiritus Christi. Et cum Christi Spiritus in nobis est, ejus Spiritus in nobis est qui suscitavit Christum. Et cum ejus qui suscitavit Christum in nobis est Spiritus, et Spiritus in nobis est Christi, nec tamen non Dei est Spiritus, qui in nobis est. Discerne ergo, o hæretice, Spiritum Christi a Spiritu Dei; et excitati a mortuis Spiritum Christi a Spiritu Dei Christum a mortuis excitantis. Cum qui

habitat in nobis Spiritus Christi, Spiritus Dei sit; et Spiritus Christi a mortuis excitati Spiritus Dei tantum sit Christi a mortuis excitatus. Et quæro nunc, in Spiritu Dei ulrum naturam, an rem naturæ significatam existimes. Non est enim idem natura quod res naturæ; sicut non idem est homo et quod hominis est, nec idem est ignis et quod ipsius ignis est; et secundum hec non est idem Deus et quod Dei est. Hujus dicti occasione præfati hæretici dogmatizaverunt non idem esse personam et naturam Dei, asserentes naturam Dei non esse tres personas, intelligentes in his premissis verbis Hilarii per rem naturæ personam, et nomine naturæ divinam naturam. Et ideo dicunt Hilarium interrogasse hæreticum ulrum per Spiritum Dei putaret significatam esse naturam, an rem naturæ; ut sie ostenderet distinguendum esse inter naturam et rem naturæ, id est, personam.

Hic docet quomodo eis obviat ipius Scripturae circumstantia, et qualiter prædicta intelligi debeant; et quod Spiritus sanctus est res unius naturæ Patris et Filii, et est ipsa natura.

2. Hec quidam dicunt, non intelligentes pia diligentia Scripturæ circumstantiam; qua considerata percipi potest quomodo præmissa dixerit Hilarius. Subsequenter enim in eadem serie ostendit in Spiritu Dei aliquando significari Patrem, ut cum dicitur: *Spiritus Domini super me*; aliquando significari Filium, ut cum dicitur: *In Spiritu Dei ejicio dæmonia*, naturæ suæ potestate se dæmones ejicere demonstrans; aliquando Spiritum sanctum; ut ibi: *Effundam et Spiritu meo super omnem carnem*. Quod dicit consummatum fuisse, eam Apostoli Spiritu sancto missa omnibus linguis locuti sunt. Deinde quare hanc distinctionem fecerit, et quod in superioribus per verba Apostoli idem Spiritus sanctus significatus sit, et quod ipse sit res unius naturæ Patris et Filii, aperte ostendit inquiens ita: *Hæc ideo sunt demonstrata, ut qua cumque parte hæretica falsitate se contulisset, finibus veritatis concluderetur.* Habitat enim in nobis Christus, quo habitante habitat Deus; et cum habitat in nobis Spiritus Christi, non aliud habitat quam Spiritus Dei. Quod si per Spiritum sanctum Christus in nobis intelligitur esse, hunc tamen ita Spiritum Dei ut Spiritum Christi esse noscendum est; et cum per naturam Dei natura ipsa habitat in nobis, indifferens natura Filii creditur esse a Patre, cum Spiritus sanctus qui est Spiritus Christi et Spiritus Dei, res naturæ demonstretur unius. Quæro nunc ergo quomodo non ex natura unum sunt? A Patre procedit Spiritus veritatis, a Filio mittitur, et a Filio accipit. Sed omnia quae habet Pater, Filii sunt. Ideo qui ab eo accipit, Dei Spiritus est, et idem Spiritus Christi est. Item naturæ Filii est, sed et eadem res et naturæ Patris est, et Dei excitantis Christum a mortuis Spiritus est; et idem Spiritus Christi est a mortuis excitati. In aliquo differt Christi et Dei natura, ne eadem sit, si præstari potest ut Spiritus qui Dei est, non sit etiam Christi. Est ergo in nobis Spiritus Dei, et est in nobis Spiritus Christi; et cum Spiritus Christi inest, inest Spiritus Dei. Ita cum quod Dei est, et Christi est, et quod Christi est Dei est, non potest aliud diversum Christus esse quam Deus est. Deus igitur Christus est unus cum Deo Spiritus, secundum illud Joan. 10: *Ego et Pater unus sumus*, in quo docet Veritas unitatem esse naturæ, non solitudinem unionis. Ecce si hæc verba diligenter attendas, invenis Spiritum sanctum rem naturæ dici Patris et Filii; et eumdem dici esse naturam Dei, ubi dicitur: *Per naturam Dei natura ipsa habitat in nobis*, si per Spiritum sanctum Christus est in nobis. Itaque in Trinitate non ita distinguendum est inter naturam et rem naturæ sicut in rebus creatis, quia, ut ait Hilarius, lib. 1 de Trinit., in medio, comparatio terrenorum ad Deum nulla est; et si qua comparisonum exempla interdum afflentur, nemo ea existimet absolute in se rationis perfectionem continere. Non enim humano sensu de Deo loquendum est.

Quod propter res creatas illud dixerit: Non idem est natura et res naturæ.

3. Ad naturam ergo rerum creatarum respiciens, inquit: Non idem est natura quod res naturæ, subiiciens exempla de ipsis creaturis. Inde ostendens erroris esse sub mensura creaturarum metiri Creatorem addit: Et secundum hoc non idem est Deus et quod Dei est; ac si diceret: Si ad instar creaturarum de Creatore sentis, cogitis fateri quia non idem est Deus et quod Dei est; quod dicere impium est, cum Spiritus Dei est; quod dicere impium est, cum Spiritus Dei Iesus sit, et Dei Filius sit Deus.

Quod non aliud est Deus et quæ sua sunt, ita ut insint; alia enim sunt quæ insunt, alia quæ non insunt.

4. Non ergo secundum corporales modos, ut in eadem subdit serie, accipienda sunt hæc quæ de Deo dicuntur; ubi evanescens opinionem corum qui ita putant aliud Deum esse et aliud quod Dei est, aliudque naturam Dei et rei naturæ, ut est in creaturis, aperte docet non aliud esse Deum, et aliud quod Dei est, aliudque naturam Dei et quæ sua sunt, ita ut insint illi, sic dicens: Homo aut aliquid ei simile cum alicubi erit, alibi non erit, quia id quod est illie continetur ubi fuerit in forma ad id natura ejus; ut, ubique sit qui insistens alicubi sit. Deus autem immensa virtus, vivens potestas, quæ nusquam non adsit, nec desit usquam, quæ se omnem per sua edocet, et sua non aliud quam se esse significat; ut ubi sua insint, ipse esse per sua intelligatur. Non autem corporali modo cum alicubi sit, non etiam ubique esse creditur, cum per sua in omnibus esse non desinat. Non autem aliud sunt quam quod ipse est quæ sua sunt. Et hæc propter naturæ intelligentiam dicta sunt. His verbis aperte significatur, si tamen intelligis, hereticæ, quia divina natura non aliud est ab his quæ sua sunt, ita ut insint; et per illa in omnibus suis est quæ non insunt. Sua enim sunt etiam quæ non insunt, id est, omnes creature; et sua sunt quæ insunt, ut tres personæ, quæ sunt ejusdem naturæ et eadem natura; sicut supra August. testimonio firmavimus, dicentis tres personas esse ejusdem essentiae vel eamdem essentiam, sed non ex eadem essentia, ne aliud intelligatur essentia, aliud persona. Non tamen diffitemur aliquam distinctionem habendam fore secundum intelligentiae rationem, cum dicitur hypostasis, et cum dicitur essentia; quia ibi significatur quod est communis tribus, hic vero non. Est tamen hypostasis essentia, et e converso. Fateamini ergo unum atque idem esse tres personas secundum essentiam, differentes autem proprietatibus. Unde Aug., tom. 8, super locum prætaxatum psalni 68, ait: Quæris quid sit Pater? Respondeatur, Deus. Quæris quid sit Filius? Respondeatur, Deus. Quæris quid sit Pater et Filius? Respondeatur, Deus, Deus. De singulis interrogatus, Deum responde. Ne utroque interrogatus, non deos, sed Deum responde. Non sic in hominibus. Tanta enim est ibi substantia unitas, ut qualitatem admittat, pluralitatem non admittat. Si ergo tibi dictum fuerit, cum dicas Filium Dei esse quod Pater est: Profecto Filius Pater est; responde: Secundum substantiam tibi dixi hoc esse Filium quod Pater est, non secundum id quod ad aliud dicitur. Ad se enim dicitur Deus, ad Patrem dicitur Filius, rursusque Pater ad se dicitur Deus, ad Filium Deus Pater dicitur; quod dicitur ad Filium Pater, non est Filius, quod dicitur filius ad patrem, non est pater; quod dicitur pater ad se, hoc est Pater et Filius, id est, Deus.

Utrum ita possit dici, unus Deus trium personarum vel tres personæ unius Dei, ut dicitur, una essentia trium personarum, et tres personæ unius essentiæ.

5. Hic considerandum est, cum Deus sit divina essentia, et ita dicatur unus Deus esse tres personæ, sicut una essentia dicitur tres personæ, utrum ita valeat sane dici, unus Deus trium personarum, et tres personæ unius essentiæ. In his locutionibus Scripturæ usus nobis æmulandus videtur, ubi frequenter reperiitur ita dictum: Una est essentia trium personarum, et tres sunt personæ unius essentiæ; nusquam autem

occurrit leguisse, unum Deum trium personarum, vel tres personas unius Dei. Quod ideo puta sanctos doctores vitasse, ne ita forte acciperetur in divinis personis, ut accipitur cum de creaturis simile quid dicitur Dicitur enim Abraham, Isaac et Jacob et Deus omnis creaturæ. Quod utique dicitur propter principium creationis, vel gratiae privilegium, et creaturæ subjectionem vel servitutem. Cum ergo in Trinitate nihil sit creatum vel serviens vel subjectum, non admisit fides in Trinitate talem locutionis modum. Ita etiam e converso non dicitur de Dei essentia quod ipsa sit essentia Abraham, Isaac et Jacob, vel alicius creature: ne Creatoris et creaturæ naturam confundere videamus.

Quod licet potentia, sapientia, bonitas de Deo secundum substantiam dicuntur in Scriptura, tamen solent hæc nomina distincte ad personas interdum referri.

6. Ex predictis constat quod sicut essentia, ita potentia, sapientia, bonitas de Deo dicuntur secundum substantiam. Quæ autem secundum substantiam de Deo dicuntur, tribus personis pariter conveniunt. Una est ergo potentia, sapientia, bonitas Patris, et Filli, et Spiritus sancti; et hi tres eadem potentia eadem sapientia, eadem bonitas. Unde aperitur in Trinitate summa esse perfectio. Si enim ibi deesset potentia, vel sapientia, vel bonitas, non esset summum bonum. Sed quia ibi est perfecta potentia, infinita sapientia, incomprehensibilis, bonitas recte dicitur et creditur sumnum bonum. Cumque unum et idem penitus sit in Deo potentia, sapientia, bonitas, in sacra tamen Scriptura frequenter solent hæc nomina distincte ad personas referri, ut Patria potentia, Filio sapientia, Spiritui sancto bonitas attribuatur, quod quare fiat, non est otiosum inquirere.

Quare id fiat, scilicet quod Patria potentia, Filio sapientia attribuatur.

7. Id ergo sacri cloquii prudentia facere curavit, ne Dei immensitatem similitudine creaturæ metiremus. Dixerat enim Scriptura sacra, quia Deus Pater est, et quod Deus Filius est; et audivit hoc homo qui hominem patrem viderat, Deum Patrem non viderat; cogitare coepit ita esse in Creatore ut viderat esse in creaturis, a quibus hæc nomina translata sunt ad Creatorem, in quibus pater est prior filio, filius est posterior patre, et ex antiquitate in patre defectus, ex posteritate in filio imperfectio sensus solet notari. Ideo occurrit Scriptura dicens Patrem potentem, ne videatur prior Filio, et ideo minus potens; et Filium sapientem, ne videatur posterior Patre, et ideo minus sapiens.

Quare Spiritui sancto bonitas attribuatur

8. Dictus est etiam Spiritus sanctus Deus, et dictus est habere Spiritum Deus; et videbatur hoc quasi nomen inflationis et tumoris. Unde humana conscientia ad Deum pro rigore et crudelitate accedere metuit. Ideoque Scriptura temperavit sermonem suum, Spiritum bonum nominans, ne crudelis putaretur qui nitis erat; non quod Pater solus sit potens vel magis potens, et Filius solus sapiens vel magis sapiens, et Spiritus sanctus solus bonus vel magis bonus. Una est ergo potentia, sapientia, bonitas trium, sicut una essentia. Ideoque sicut dicitur Filius homousios, id est, consubstantialis Patri, ita et coomnipotens.

De hoc nomine homousion, ubi in auctoritatem receptum sit et quid significet.

9. Hic non est prætermittendum quod Aug., in lib. 3 contra Maximinum, dicit de hoc nomine, homousion, quo Latini tractatores frequenter utuntur, Pater, inquit, et Filius unius sunt ejusdemque substantiae. Hoc est illud homousion, quod in concilio Niceno adversus hereticos Arianos a catholicis Patribus Veritatis auctoritate firmatum est. Quod postea in concilio Ariminensi, propter novitatem verbi minus quam oportuit intellectum (quam tamen fides antiqua pepererat), multis, paucorum fraude deceptis heretica impietas sub heretico imperatore Constantino labefactare tentavit. Sed post non longum tem-

pus libertate tidei catholicæ prævaleente, postquam vis verbi sicut debuit intellecta est, *homousion* illud catholicæ tidei sanitatem longe lateque distensum est et diffusum. Quid enim est *homousion*, nisi unius ejusdemque substantiæ? Quid est, inquit, *homousion*, nisi: *Ego et Pater unus sumus* (Joan. 10)? Non ergo inter profanas vocum novitates hoc vitandum est.

De nominibus quæ translative et per similitudinem de Deo dicuntur.

10. Præterea sciendum est quod in assignatione distinctionis nominum, inter alia quæ supra diligenter executi sumus, quedam diximus translative et per similitudinem de Deo dici: *ut speculum, splendor, character figura*, et hujusmodi; de quibus pio lectori breviter trado quod sentio, ut si ratione similitudinis considerata ex eans dicendi dictorum intelligentiam assumat, sed catholicam.

Nihil dignum excellentiae ineffabilis Trinitatis se tradidisse dicit, ad ultia transilurus.

11. De sacramento unitatis atque Trinitatis summae et ineffabilis multa jam diximus. Nihil tamen ejus ineffabilitate dignum tradidisse profitemur, sed potius ex nobis mirificata ejus scientiam, nec potuisse nos ad illam.

DISTINCTIO XXXV.

DE QUIBUSDAM QUILÆ SECUNDUM SUBSTANTIAM DE DEO DICUNTUR, QUÆ SPECIALEM EFFLAGITANT TRACTATUM, SCILICET DE SCIENTIA, ET DE PRÆSCIENTIA, ET PROVIDENTIA, ET DISPOSITIONE, PRÆDESTINATIONE, VOLUNTATE ET POTENTIA.

1. Cumque supra dissernerimus ac plura dixerimus de his quæ communiter secundum substantiam de Deo dicuntur, eorum tamen quædam specialem efflagitant tractatum: de quibus modo tractandum est, id est, de scientia, præscientia, providentia, dispositione, prædestinatione, voluntate et potentia. Sciendum est ergo quod sapientia vel scientia Dei, cum sit una et simplex, tamen propter varios rerum status et diversos effectus, plura ac diversa sortitur nomina. Dicitur enim non tantum scientia, sed etiam præscientia vel providentia. Et est scientia sive providentia non de futuris tantum, sed de omnibus: de bonis scilicet et de malis: dispositio vero, de faciendis; prædestinatione, de omnibus salvandis, et de omnibus bonis, qui et hie liberantur, et in futuro coronabuntur. Prædestinavit enim Deus ab æterno homines, ad bona eligendo; et prædestinavit, eis bona præparando. Quod homines prædestinavit. Apostolus ostendit dicens, Rom. 8: *Prædestinavit quos præscivit fieri conformes imaginis Filii sui*, et Ephes. 1: *Elegit nos aule mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati*. Quod autem bona eis præparavit, propheta Isaias, c. 46, ostendit dicens: *Oculus non vidit, Deus, abs te, quæ preparasti diligentibus vel expectantibus te*. Ergo ab æterno prædestinavit quosdam futuros bonus et beatos, id est, elegit ut essent boni et beati; et bona eis prædestinavit, id est, præparavit. Providentia autem est gubernandorum; quæ utique eodem modo videtur accipi, quo dispositio. Interdum tamen providentia accipitur pro præscientia. Sapientia vero vel scientia de omnibus est, scilicet bonis et malis, et de præsentibus, præteritis et futuris; et non tantum de temporalibus, sed etiam de æternis. Non enim ita scit Deus ista temporalia, ut se ipsum nesciat, sed ipse solus seipsum perfecte novit; cuius scientiæ comparatione omnis creaturæ scientia imperfecta est.

Utrum scientia vel præscientia, vel dispositio, vel prædestinatione potuerit esse in Deo, si nulla fuissent futura.

2. Hic considerari oportet utrum scientia, vel præscientia, vel dispositio, vel prædestinatione potuerit esse in Deo, si nulla fuissent futura. Cum enim præscientia sit futurorum, et dispositio faciendorum, et prædestinatione salvandorum, si nulla essent futura, si nihil esset facturus Deus, vel aliquos salvatus, non videtur potuisse in Deo esse præscientia, vel dispositio, vel prædestinatione, potuit autem Deus nulla præ-

seire futura, potuit non creare aliquid, ut non salvare aliquos, potuit ergo in Deo non esse præscientia, vel dispositio, vel prædestinatione. Ad hoc autem ita a quibusdam opponitur. Si, inquit, potuit præscientia Dei non esse in Deo ab æterno, et potuit non esse; si vero potuit non esse, cum præscientia Dei sit ejus scientia, et scientia sit ejus essentia; potuit ergo non esse ab æterno id quod est ejus divina essentia. Ita et de dispositione et prædestinatione, quæ est divina essentia objicitur. Addunt quoque et alia, ita loquentes: Si potuit Deus non præscire quod scire, et scire quod esse; potuit ergo non esse. Item, cum idem sit Deum præscium esse et Deum esse, si potuit non esse præcious, potuit non esse Deus. Potuit autem non esse præcious, si potuit nulla præscire at potuit nulla præscire, quia potuit nulla facere.

Responsio, quod præscientia, et dispositio et prædestinatione quasi relative dicuntur ad futuras res vel ad faciendus.

3. Ad hoc juxta modulum nostræ intelligentiæ ita dicimus. Præscientia vel dispositio vel prædestinatione ad aliquid dici videntur. Sicut enim Creator ad creaturam relative dicitur, ita præscientia vel præcious ad futura referri videtur, et dispositio ad facienda, ac prædestinatione ad salvanda. Verumtamen Creator ita relative dicitur, ut essentiam non significet. Præscientia vero vel præcious et in respectu futurorum dicitur, et essentiam designat; ita etiam dispositio, et prædestinatione. Ideoque cum dicitur: Si nulla essent futura, non esset in Deo præscientia, vel non esset Deus præcious, quia varia est ibi causa dicendi, distinguiri oportet rationem dicti. Cum ergo dicas: Si nulla essent futura, non esset in Deo præscientia vel non esset præcious; si in dicendo hanc causam attendis, scilicet, quia nulla essent subjecta ejus præscientiæ, unde ipsa possit dici præscientia vel ipse præcious, quod utrumque dicitur propter futura, verus est intellectus; sin autem ea ratione id dicas, quod non sit in eo scientia qua præscit futura, vel quod ipse non sit Deus qui est futurorum præcious, falsa est intelligentia. Similiter et illæ locutiones determinandæ sunt. Potuit non esse præscientia Dei, vel potuit non esse præcious, et potuit Deus non præscire aliqua, id est, potuit esse quod nulla futura subjecta essent ejus scientiæ, et ita non posset dici præcious vel præscire, vel scientia ejus vel præscientia; non tamen eo minus ipse esset, vel ejus scientia. Sed non posset dici præcious vel præscire vel præscientia, si ejus scientiæ futura nulla forent subjecta. Similiter de dispositione et prædestinatione vel providentia. Hæc enim, ut dictum est, ad temporalia referuntur, et de temporalibus tantum sunt.

Quod scientia Dei non tantum est de temporalibus, sed etiam de æternis.

4. Scientia vero vel sapientia non tantum de temporalibus, sed etiam de æternis. Ideoque etsi nulla fuissent futura, esset tamen in Deo scientia eadem quæ modo est; nec minor esset quam modo, nec major est quam esset. Scivit ergo Deus ab æterno æternum, et omne quod futurum erat, et scivit immutabiliter. Scit quoque non minus præterita et futura quam præsentia, et sua æterna sapientia et immutabili scit ipse omnia quæ sciuntur. Omnis enim ratio supernæ et æternæ sapientiæ, ut ait Ambrosius, in eo est, quia omnem sapientiam et essentiam capit sua immensa scientia.

Quare omnia dicuntur esse in Deo, et quod factum habet vitam in eo.

5. Propterea omnia dicuntur esse in Deo et fuisse ab æterno. Unde Aug., tom. 3, lib. 5, super Gen., c. 18: Hæc visibilia, inquit, antequam fierent, non erant, quomodo ergo nota Deo erant quæ non erant? Et rursus: Quomodo ea faceret quæ sibi nota non erant; non enim quidquam fecit ignorans. Nota fecit, non facta cognovit. Proinde antequam fierent, et erant, et non erant. Erant in Dei scientia, non erant in sui natura. Ipsi autem Deo non audeo dicere alio

modo innotuisse cum ea fecisset, quam illo quo ea noverat ut ficeret; apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Ecce hic habes quod hæc visibilia antequam fierent, in Dei scientia erant. Ex hoc ergo sensu omnia dicuntur esse in Deo, et omne quod factum est dicitur vita esse in ipso; non ideo quod creatura sit Creator, vel quia ista temporalia essentialiter sint in Deo, sed quia in ejus scientia semper sint quæ vita est.

Quod cadem ratione dicuntur omnia ei præsentia.

6. Inde est etiam quod omnia dicuntur ei præsentia esse non solum ea quæ sunt, sed etiam ea quæ præterierunt, et ea quæ futura sunt: secundum illud Rom. c. 4: *Qui vocal ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt.* Quia, ut ait Ambr. in lib. de Trin., ita cognoscit ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt. Et hac ratione omnia dicuntur esse in eo, vel apud eum, sive ei præsentia. Unde Aug., lib. 5, cap. 8, tom. 8, super illum locum psal. 49: *Et pulchritudo agri mecum est:* Ideo, inquit, mecum est, quia apud Deum nihil præteriit, nihil futurum est. Cum illo sunt omnia futura, et ei non detrahuntur jani præterita, cum illo sunt omnia cognitione quadam ineffabili sapientiae Dei. Ecce hic aperit August. ex qua intelligentia accepienda sunt hujusmodi verba: Omnia sunt Deo præsentia, in Deo sunt omnia vel cum Deo, vel apud Deum, vel in eo, vita; quia ineffabilis omnium cognitionis in eo est.

DISTINCTIO XXXVI.

UTRUM CONCEDENDUM SIT OMNIA ESSE IN DEI ESSENTIA,
VEL IN EO PER ESSENTIAM, UT OMNIA DICUNTUR
IN DEI COGNITIONE VEL PRÆSCIENTIA.

1. Solet hic quæri, cum omnia dicuntur esse in Dei cognitione seu præscientia, vel in Deo per cognitionem, et ejus cognitio vel præscientia sit divina essentia, utrum concedendum sit omnia esse in divina essentia, vel in Deo per essentiam. Ad quod dicimus quia Dei cognitionis ejus utique essentia est; et ejus præscientia, in qua sunt omnia, ipsius cognitionis est; nec tamen omnia quæ sunt in ejus præscientia vel cognitione, in ejus essentia esse dici debent. Si enim hoc diceretur, intelligerentur esse ejusdem cum Deo essentiae. In Deo enim dicitur esse per essentiam quod est divina essentia, quod est Deus. Habet ergo Deus apud se in præscientia sua quæ non habet in sui natura. Unde Aug., tom. 10, serm. 11, de Verbis Apostoli, ita ait: Elegit nos ante mundi constitutionem. Quis sufficit hoc explicare? Eliguntur qui non sunt; nec erat qui elegit, nec vane elegit. Elegit tamen, et habet electos quos creatus est eligendos, quos habuit apud semetipsum non in natura sua, sed in præscientia sua. Nondum erant quibus promitterebatur; sed et ipsi promissi sunt, quibus promitterebatur. Ecce hic aperte dicit Deum apud semetipsum habere electos ante mundi constitutionem, non in natura sua, sed in præscientia sua; cum tamen ejus præscientia non aliud sit quam ejus natura, quia ipsis præscientia ejus est notitia. Potest tamen ad electos referri cum ait in natura sua, id est, illorum. Illos quippe habuit ab æterno apud se, non in natura sui, id est, illorum, qui nondum erant, sed in sua præscientia, quia eos ita novit ac si essent. *Utrum mala debeant dici esse in Deo, ubi sunt omnia bona, cum utraque sint in ejus cognitione et præscientia; omnia enim cognoscit.*

2. Post prædicta quæritur, cum omnia dicantur esse in Deo non per essentiam naturæ, sed per cognitionem scientiae, et Deus sciat bona et mala; utrum concedendum sit simpliciter mala esse in Deo, sive esse in Deo per cognitionem. Scit enim Deus et scivit semper omnia, tam bona quam mala, etiam antequam fierent, et præscivit ab æterno ea futura. Ideoque cum omnia bona diximus esse in Deo propter præscientiam cognitionis, eadem ratione videtur dicendum omnia mala esse in eo, cum ea semper noverit, et per cognitionem ei præsentia fuerint. Præeognovit enim Deus ab æterno quosdam futuros malos, et eorum malitiam

ut ait Aug., præscivit, sed non præparavit. Cum ergo peccata omnium sciat, numquid intelligendum est ea includi in illa generalitate locutionis, quadixit Apostolus, Rom. 11, omnia esse in Deo? *Ex ipso*, inquit, *et per ipsum, et in ipso sunt omnia.* Sed quis, nisi insanus, dixerit mala esse in Deo? Illa enim esse in Deo intelliguntur, quæ ex ipso, et per ipsum sunt; ea vero per ipsum sunt et ex ipso quorum auctor est; sed non auctor nisi bonorum. Non ergo ex ipso, et per ipsum sunt nisi bona; ita ergo non in ipso sunt nisi bona, non ergo mala in Deo sunt; quia licet ea noseat, non tamen ita omnino noscit, ut bona. Mala ergo quasi de longe cognoscit, ut ait Propheta, ps. 137: *Et alta a longe cognoscit;* id est, superbiam. Et alibi, ad Deum loquens de malis, ait: *De absconditis tuis adimplatus est venter eorum.* Quod exponens Aug.: Abscondita, inquit, peccata sunt, quæ a lumine tuæ veritatis absconduntur. Sed quomodo peccata a lumine veritatis divinæ absconduntur, cum a Deo sciantur? Si enim non sciret, quomodo de illis judicaret, et pro illis malos damnaret? Alibi propheta: *Quia neque ab Oriente neque ab Occidente deest.* Quod exponens Cassiodorus, inquit: Neque a bonis, neque a malis deest Deus, sed omnibus præsens et cognitor est. Cognoscit ergo Deus et bona et mala per scientiam; sed bona cognoscit etiam per approbationem et per beneplacitum, mala vero non. Unde Cassiod., super psal. 16, dicit: Peccata abscondita Deo sunt, quia non novit, id est, approbat. Et ex eo sensu Aug. dixit ea abscondita a lumine Dei. Qui etiam in lib. ad Iulividium insinuat cognitionem Dei variis modis accipiendam, inquiens: Si ad scientiam referas, non ignorat Deus aliquos vel aliqua; qui tamen in judicio quibusdam dicet: *Non novi vos,* sed eorum improbatio hoc verbo insinuata est. Ecce non cognoscere dicitur Deus quæ non approbat, quæ ei non placeant. Apparet itaque verum esse quod diximus, scilicet quia quadam modo cognoscit Deus bona, quo non cognoscit mala. Pariter quidem utraque eodem modo noscit, quantum ad notitiam, sed bona, etiam approbatione et beneplacito cognoscit.

Hic aperit quare bona tantum dicuntur esse in Deo, et non mala.

3. Et inde est quod bona tantum dicuntur esse in Deo, non mala, et illa prope, hæc longe; quia licet in Deo aliqua dicantur esse propter cognitionis præscientiam, et Deus bona et mala cognoscat, mala tamen non cognoscit nisi per notitiam, bona vero non solum per scientiam, sed per approbationem et beneplacitum. Et ob talem cognitionem aliqua dicuntur esse in Deo, scilicet quia ita ea scit, ut etiam approbet et placeant, id est, ita scit, ut eorum sit auctor.

Quod idem est omnia esse ex Deo, et per ipsum, et in ipso.

4. Proinde si diligenter inspiciamus, idem videatur esse, omnia esse *ex Deo, et per ipsum, et in ipso.* Unde Ambr., in lib. 2 de Spiritu sancto, c. 12: *Hæc tria, ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt,* Rom. 11, omnia unum esse supra diximus. Cum dicit *per ipsum* esse omnia, non negavit *in ipso* esse omnia. Eamdem vim habent omnia hæc, scilicet *cum ipso, et in ipso, et per ipsum;* et unum in his atque consimile, non contrarium intelligitur. Ecce habes, quia ex eadem intelligentia Scriptura dicit esse omnia *in ipso, et per ipsum, et ex ipso, et cum ipso.* Cum ergo ex eadem ratione omnia dicantur esse *ex Deo*, vel *per ipsum*, non solum quia scit, sed etiam quia eorum auctor est, consequitur ut eadem ratione ea esse in Deo dicantur, scilicet quia scit, et eorum auctor esse dicitur, quia *in illo vivimus, et movemur, et sumus.* Cum ergo non sit auctor nisi bonorum, merito sola bona *in eo* esse dicuntur, sicut *ex ipso et per ipsum.* Cum ergo in ejus cognitione vel præscientia sint omnia, scilicet bona et mala, in eo tamen non dicuntur esse, nisi bona, quorum auctor est. Unde Aug., in lib. de Natura boni: *Cum audimus, inquit, ex Deo, et per ipsum, et in ipso esse omnia, omnes utique naturas intelligere debemus, et omnia quæ naturaliter sunt,*

Neque enim ex ipso sunt peccata, quae naturam non servant, sed vitiant; quae ex voluntate peccantium nascuntur omnia. Hie aperte dicitur quod in illa generalitate locutionis bona tantum continetur. *Quod omnia ex Patre, et per Patrem et in Patre sunt; ita et de Filio, et de Spiritu sancto est dicendum, licet propter personas fiat distinctio.*

5. Praeterea sciendum est quod licet ibi indicetur distinctio personarum, cum dicitur, *ex ipso et per ipsum, et in ipso*, omnia tamen ex Patre, et per Patrem, et in Patre sunt. Similiter de Filio et de Spiritu sancto accipiendo est. Unde Aug. in lib. I de Trin. c. 10: Non confuse, inquit accipiendo est quod ait Apostolus: *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso. Ex ipso* dicens, propter Patrem; *per ipsum*, propter Filium; *in ipso*, propter Spiritum sanctum. Vigilanter autem attende, ne quia Patrem volens intelligi dixit *ex ipso* sic intelligas omnia esse a Patre, ut neges omnia esse ex Filio, vel ex Spiritu sancto, cum ex Patre, et per Patrem, et in Patre omnia esse sane dici possunt; similiter et de Filio et de Spiritu sancto dicendum est; *Quod non omnia quae ex Deo sunt, etiam de ipso sunt; sed e converso.*

6. Illud etiam hic annexendum est, quod non omnia quae dicuntur esse ex Deo, etiam de ipso esse dici debeant. Quia, ut Aug. in lib. de Natura boni, cap. 57, non hoc significat penitus ex ipso, quod de ipso. Quod enim de ipso est, potest dici esse ex ipso; sed non omne quod ex ipso est, potest dici esse de ipso, quia non est de sua substantia. Et ex ipso enim sunt cœlum et terra, quia ipse fecit ea; non autem de ipso, quia non de substantia sua. Sicut aliquis homo si generat filium, et faciat dominum, et ex ipso est filius, ex ipso est et dominus; sed filius de ipso, dominus vero de terra et ligno, non de ipso.

Quæ dicta sunt summarim colligit.

7. Ex premissis apertum est quod in Dei cognitione sive præscientia sunt, omnia scilicet bona et mala; sed non omni modo sunt ibi mala, quo bona; et quod in Deo bona tantum sunt, sicut ex ipso, et per ipsum, non mala. Et ex quo sensu hæc accipienda sint assignatum est. Et quod de ipso non dicitur esse proprie, quod aliud est ab ipso. Ex ipso autem esse dicuntur omnia, quae eo auctore sunt.

DISTINCTIO XXXVII.

QUIBUS MODIS DICATUR DEUS ESSE IN REBUS.

1. Et quoniam demonstratum est ex parte quomodo omnia dicantur esse in Deo, addendum videtur hic quibus modis dicatur Deus esse in rebus; si tamen id humana mens vel ex parte digne valeat cogitare, vel lingua sufficiat eloqui. Sciendum ergo est quod Deus incomutabiliter semper in se existens, præstantialiter, potentialiter, essentialiter est in omni natura sive essentia sine tui definitione, et in omni loco sine circumscriptione, et in omni tempore sine mutabilitate. Et praeterea in sanctis spiritibus et animabus est excellentius, scilicet per gratiam inhabitans; et in homine Christo excellentissime; in quo plenitudo divinitatis corporaliter inhabitat, ut ait Apostolus. In eo enim Deus habitavit, non per gratiam adoptionis, sed per gratiam unionis. Ne autem ista (quia capacitatem humanae intelligentiae excedunt) falsitatis arguere aliqui presumant, sanctorum auctoritatibus minuenda non videntur. Beatus Gregorius super Cantica cantorum⁽¹⁾ inquit: Licet Deus communis modo omnibus rebus insit præsentia, potentia, substantia, tamen familiariori modo per gratiam dicitur esse in illis qui mirificientiam operum Dei acutius et fidelius considerant. De hoc enim eodem Aug., ad Dardanum in lib. de Præsentia Dei, ait: Cum Deus sit natura incorporeus et incomutabiliter viva, æterna stabilitate in seipso manens, totus adest rebus omnibus, et singulis totus; sed in quibus habitat, habent eum pro sua capacitatibus diversitate, alii amplius, alii minus, quos pse sibi dilectissimum templum gratia suæ bonitatis adificat. Hilarius quoque, in lib. 8 de Trin., apertis-

simile docet Deum ubique esse. Deus, inquit, immensæ virtutis vivens potestas, quæ usquam non adsit, non desit usquam, se omnem per sua edocet, ut ubi sua sint, ipse esse intelligatur. Non autem corporali modo cum alienbi sit, non etiam ubique esse credatur, cum et in omnibus esse non desinat. Ambr., in lib. de Spiritu sancto, Spiritum sanctum probat non esse creaturam, quia ubique est, quod est proprium divinitatis, ita dicens: Cui omnis creatura certis naturæ suis sit circumscripta limitibus, quomodo qui audeat creaturam appellare Spiritum sanctum, qui non habet circumscriptam determinatam virtutem, quæ et in omnibus et ubique semper est; quod utique divinitatis et dominationis est proprium. Idem in codem: Dominus est omnia completere, qui dicit: *Cœlum et terram ego compleo.* Si ergo Dominus est qui cœlum complet et terram, quis ergo potest Spiritum sanctum judicare dominationis et divinæ potestatis exortem, qui replevit orbem, et, quod plus est, replevit et Iesum, totius mundi Redemptorem? Et his aliisque pluribus auctoritatibus aperie monstratur quod Deus ubique in omni creatura essentialiter, præstantialiter, et potentialiter est.

Quod in sanctis non modo est, sed etiam habitat, qui non ubiquecumque est habitat.

2. In sanctis vero etiam habitat, in quibus est per gratiam; non enim ubiquecumque est, ibi habitat; ubi vero habitat, ibi est. In solis bonis habitat, qui sunt templum ejus, et sedes ejus. Unde per Isaiam 66, 2, Dominus ait: *Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum*, quia in electis qui sunt cœlum, habitat Deus et regnat, qui ejus voluntati devoti obtemperant; malos vero qui sunt terra judicij districione ealeat. Unde in lib. Sap. dicitur *Thronus sapientiae anima justi*, quia in justis specialius est quam in aliis rebus; in quibus tamen omnibus totus est, quemadmodum anima. ait Aug., tom. 2, in epistola 28, ad Hieronymum, de Origine animæ, per omnes particulæ corporis tota adest simul, nec minor in minoribus, nec major in majoribus; sed tamen in aliis intensius, et in aliis remissius operatur. cum in singulis particulis corporis essentialiter tota sit. Ita et Deus cum sit in omnibus essentialiter actotus, in illis tamen plenus esse dicitur quos inhabitat, id est, in quibus ita est, ut faciat eos templo suum; et ibi tales cum eo sunt jam ex parte, sed in beatitudine perfecte. Malis vero, etsi ibi sint ubi ipse est, qui usquam deest, non tamen sunt cum eo. Unde Aug., tom. 9, tract 411, super Joan. 17: Non satis fuit dicere: *Ubi ego sum, et illi sint*; sed addidit *mecum*, quia et ibi miseri possunt esse ubi et ille est, qui usquam deest. Sed beati sunt cum illo, quia non sunt beati nisi ex eo quod cum illo sunt, qui fruuntur eo, et vident illum sicut est. Malis vero non sunt cum illo, et cœci in luce non sunt cum luce; nec boni ita nunc sunt cum eo ut videant per speciem, et si sunt aliquo modo cum eo per fidem. Quomodo autem Deus habitat in bonis, ex illis aliquatenus intelligere valebis quæ supra dicta sunt, cum de Spiritus sancti processione temporalis ageretur; ubi, licet ex parte, exponitur (*ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus*) quomodo Spiritus sanctus inhabitet in nobis, qui non sine Patre et Filio inhabitat.

Ubi erat vel habitat Deus antequam esset creatura.

3. Si autem queritis ubi habitat Deus antequam sancti essent, dicimus quia in se habitat. Unde Aug., in lib. 3, cap. 21 contra Maximinum: In templo, inquit, suo habitat Deus, scilicet in sanctis qui sunt templo Dei, modo secundum idem anibulantes, et templo Dei erunt aliquando secundum speciem, qualiter etiam nunc templum Dei sunt angeli. Sed, dicit aliquis: Antequam factus est Deus cœlum et terram, antequam faceret sanctos, ubi habitat? In se habitat Deus; apud te habitat, et apud se est. Non ergo sancti sic sunt domini Dei, ut ea subtracta cadat Deus; imo sic habitat Deus in sanctis, ut si ipse discesserit, eadant.

(1) Non invenitur super Cant., sed ad sensum Ezech.

Multa hic breviter docet quæ confirmant prædicta.

4. Sciendum est etiam quia, ut ait Aug., in lib. ad Dardanum, tom. 2, epist. 57, dici nisi stultissime nequit Spiritum sanctum non habere locum in nostro corpore, quod totum anima nostra implere verit. Stultius dicitur etiam angustis alicubi impediri Trinitatem, ut Pater et Filius et Spiritus sanctus alicubi simul esse non possint. Verum illud est multo mirabilius, quod cum Deus ibique sit totus, non tamen in omnibus habitat. Quis porro audeat opinari, nisi inseparabilitatem Trinitatis penitus ignoret, quod in aliquo possit habitare Pater et Filius, in quo non habitet Spiritus sanctus, aut in aliquo Spiritus sanctus, in quo non habitet Pater et Filius? Fatendum est ergo ubique esse Deum per divinitatis præsentiam, sed non ubique per inhabitationis gratiam. Propter hanc enim inhabitationem gratiae non dicimus: Paternoster qui es ubique, cum et hoc verum sit, sed: *Qui es in celis*, Matt. 6, id est, in sanctis, in quibus est quodam excellentiori modo.

Quod Deus inhabitator est quorumdam nondum cognoscientium Deum, et non quorumdam cognoscentium.

5. Illud quoque mirabile est, quia, ut ait Aug. in eodem, Deus est inhabitator quorumdam, nondum cognoscentium Deum, et non quorumdam cognoscentium Deum. Illi enim ad templum Dei non pertinent, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificant. Ad templum Dei pertinent parvuli sanctificati sacramento Christi, et regenerati Spiritu sancto, qui nondum valent cognoscere Deum. Ergo quem potuerunt illi nosse nec habere, isti potuerunt habere antequam nosse. Beatissimi autem sunt illi quibus est Deum habere, quod nosse. Ille aliquatenus aperit Aug. quomodo Deus habitat in aliquo, id est, habeatur, cum videlicet ita est in aliquo, ut ab eo cognoscatur et diligatur. *Quomodo Deus totus ubique sit per essentiam, non potest intelligi ab humano sensu.*

6. Ex prædictis patet quod Deus ubique totus est per essentiam, et in sanctis habitat per gratiam. Cumque superius, licet tenuiter, ostensum sit qua ratione dicatur habitare in quibusdam, nunc efflagitaret ordinis ratio id etiam assignari, quomodo ubique per essentiam et totus sit; nisi hujus considerationis sublimitas atque immensitas humanæ mentis sensum omnino excederet, ut etiam ait Chrys. super Epistolam ad Hebr. Sicut multa de Deo intelligimus quæ loqui penitus non valemus, ita multa loquimur quæ intelligere non sumus idonei. Verbi gratia, quod ubique Deus est, scimus et dicimus; quomodo autem ubique sit, intellectu non capimus. Item quod est incorpoream quædam virtus quæ est omnium causa bonorum sciimus, quomodo autem vel quæ ista sit penitus ignoramus.

Quorumdam opinio, qui præsumunt ostendere quomodo Deus ubique sit per essentiam, potentiam, præsentiam.

7. Quidam tamen immensa ingenio suo metiri præsumentes, hoc ita fore intelligendum tradiderunt, quod Deus ubique per essentiam esse dicitur: non quod Dei essentiam proprie sit in omni loco et in omni creatura, sed quia omnis natura atque omne quod na'uraliter est, in quocumque loco sit, per eam habet esse; et omnis locus, in quo illud est. Idem etiam dicunt ideo Deum ubique dictum esse per præsentiam vel per potentiam, quia cuncta loca sunt ei presentia, et quæ in eis sunt, nec in eis aliquid operari cessat. Nam et ipsa loca, et quidquid in eis est, nisi ipse conservet, manere non possunt. In eis ergo per substantiam Deus esse dicitur, ut aiunt, quia per virtutem propriæ substantiæ suæ facit ut etiam loca sint, et omnia quæ in eis sunt. Sed licet hæc vera sint quæ asserunt in explanandis intelligentiis prædictorum, inillis tamen verbis quibus dicitur Deus ubique esse per essentiam, plus contineri credendum est, quod homo vivens capere non valet. *Quod Deus cum sit in omnibus rebus, non tam sordibus rerum inquinatur.*

8. Solet etiam ab eisdem quæri quomodo Deus substantialiter insit omnibus rebus, et corporalium sordium inquinationibus non contingatur, quod tam frivolum est, ut nec responsione sit dignum, cum etiam

spiritus creatus sordibus corporis etiam leprosivel quantumcumque polluti inquinari non possit. Sol quoque radios suos sine sui pollutione et fundit super loca et corpora non solum munda, sed etiam immunda ac sordibus fætentia; quorum contactu homines et aliæ quædam res inficiuntur; solis vero radii impolluti et incontaminata ea contingentes existunt. Non est ergo mirandum si essentia divina omnino simplex et incomutabilis omnia replet loca, et omnibus creaturis essentialiter inest, nec tamen cujusquam rei sordibus contaminatur vel contingitur. Unde August., in lib. de Natura boni: Cum in Deo, inquit, sint omnia quæ indidit, non tamen inquinant cum illiqui peccant. De cuius etiam sapientia quæ attingit a fine usque ad finem fortiter, dicitur: *Attinet omnia*, propter suam munditiam, et nihil inquinatum in eam incurrit. Timent quidam, quod fieri non potest, scilicet ne humana carne veritas et substantia Dei inquinetur, et tamen prædicant istum visibilem solem radios suos per omnes feces et sordes spargere, et eos mundos et sinceros servari. Si ergo visibilia munda à visilibus immundis contingi possunt, et non inquinari, quanto magis invisibilis et incomutabilis veritas. Postremo respondent quid potius de Deo respondendum existimat, vel quod nusquam per essentiam sit, vel quod ubique, vel quod alieni, ita quod non ubique? Sed quis audeat dicere quod nusquam divina essentia sit, vel quod alicubi, et non ubique sit? Si enim ita est alicubi, quod non ubique, ergo localis. Est ergo ubique tota quæ continet totum, et penetrat totum; quæ nec pro sui simplicitate dividi, nec pro sui puritate maculari nec pro sui immensitate ullo modo comprehendendi potest. Unde August., libro de Doctrina christiana 1, cap. 10: Deus ubique est, cui non locis, sed actionibus propinquatus.

Quod Deus ubique sit, et in omni tempore, non tamen localis est, non circumscriptibilis, nec loco nec tempore movetur.

9. Cumque divina natura veraciter et essentialiter sit in omni loco et in omni tempore, non tamen movetur per loca vel per tempora, nec localis nec temporalis est. Localis non est, quia penitus non circumscriptitur loco, quia nec ita est in uno loco, quod non sit in alio. Neque dimensionem habet, sicut corpus, cui secundum locum assignatur principium, medium et finis, et ante et retro, dextera et sinistra, sursum et deorsum; quod sui interpositione facit distantiam, circumstantiam. Duobus namque his modis dicitur in Scriptura aliquid locale, sive circumscriptibile, et e converso, scilicet, vel quia dimensionem capiens longitudinis et latitudinis, distantiam facit in loco, ut corpus; vel quia loco definitur ac determinatur, quoniam cum sit alibi, non ubique invenitur; quod non solum corpori, sed etiam omni creato spiritui congruit. Omne ergo corpus omni modo locale est. Spiritus vero creatus quodammodo est localis, et quodammodo non est localis. Localis quidem dicitur, quia definitione loci terminatur, quoniam, cum alicubi præsens sit totus, alibi non invenitur. Non autem ita localis esst, ut dimensionem capiens distantiam in loco faciat. Divina ergo sola essentia omnino illocalis et circumscriptibilis est, quæ nec locis movetur aliquo modo, scilicet vel determinatione finita, vel dimensione suscepta: nec temporibus, sed affectu et cognitione movetur. Ille enim duobus modis, scilicet loco vel tempore, sit mutatio creaturæ, quæ longe est à Creatore. Unde August. super Genes.: Deus, inquit, omnipotens incomutabili æternitate, voluntate, veritate semper idem, movet per tempus creaturam spiritualem; movet etiam per tempus et locum creaturam corporalem, ut eo motu naturas suas condidit administret. Cum ergo tale aliquid agit, non debemus opinari ejus substantiam qua Deus est, temporibus locisque mutabiliem, sive per tempora et loca mobilem, cum sit ipse et interior omni re, quia in ipso sunt omnia: et exterior omni re, quia ipse est super omnia; et antiquior omnibus, quia ipse est ante omnia; et novior omni-

bus, quia ipse idem post omnia, scilicet post omnium initia. Ecce hic aperte ostenditur, quod nec locis nec temporibus mutatur vel movetur Deus. Spiritualis autem creatura per tempus movetur, corporalis vero etiam per tempus et locum.

Quid sit mutari secundum tempus.

10. Mutari autem per tempus est variari secundum qualitates interiores vel exteriores, quae sunt in ipsa re quae mutatur: ut quando suscepit vicissitudinem, gaudii, doloris, scientiae, oblivionis; vel variationem formae, sive alicuius qualitatis exterioris. Haec enim mutatio quae sit secundum tempus, variatio est qualitatum, quae sit in corporali vel spirituali creatura; et ideo vocatur tempus.

Opinio querundam, qui dicunt spiritus creatos moveri loco, nec esse locales.

11. De mutatione vero loci magna inter conquirentes disceptatio versatur: sunt enim qui dicunt nullum spiritum aliquo modo posse mutari loco, ab omni spiritu locum universaliter removere volentes; quoniam secundum dimensionem tantum et circumscriptiōnē locum constare asserunt, atque id solum esse locale vel in loco esse dicunt, quod dimensionem recipit, et distantiam in loco facit. Et hoc dicunt. Augensisse, mutationem temporis tantum spirituali creaturæ tribuentem; loci vero et temporis corporoꝝ.

Hic respondeat eis.

12. Sed, ut supra diximus, duplicitur dicitur esse res localis vel circumscriptibilis: scilicet vel quia dimensionem recipit et distantiam facit, vel quia loci termino definitur; quoru[m] utrumque convenit corporae creaturæ, alterum vero tantum spirituali. Nam, ut supra diximus, corporalis creatura ita est localis vel circumscriptibilis, quod determinatur definitione loci, et quod dimensionem recipiens distantiam facit; spiritualis vero tantum definitione loci concludit, cum ita sit alicubi, quod non alibi, sed nec dimensionem recipit, nec distantiam in loco facit, quia si multi essent spiritus hic, non eo coangustarent locum quominus de corporibus contineret. Ideoque Aug. attribuit mutationem loci corpori, non spiritui, quia licet spiritus transeat de loco ad locum, non tamen ita ut dimensionibus circumscripsit, interpositione sui faciat distantiam, sicut corpus.

Conclusio ex prædictis, quod spiritus creati sunt locales et circumscriptibiles quodammodo, spiritus vero Dei omnino incircumscriptibilis.

13. Sunt ergo spiritus creati in loco et transeunt de loco ad locum, et quodammodo locales et circumscriptibiles, sed non omni modo quo creaturæ corporeæ. Spiritus autem increatus qui Deus est, in loco quidem est, et in omni loco, sed omnino illocalis est et incircumscriptibilis. Unde Beda super Lucam ait: Cum ad nos angeli veniunt, sic exterius implent ministerium, ut tamen ante Deum interius per contemplationem assistant, quia etsi angelus est spiritus circumscriptus, summus tamen Spiritus, qui Deus est, incircumscriptus est, intra quem currit angelus quocumque mittatur. Ecce hic dicitur qua spiritus angelicus circumscriptus est, Spiritus autem qui Deus est, incircumscriptus. Alibi etiam Ambrosius distantiam ostendens inter spiritum increatum, et spiritum creatum, lib. 1 de Spiritu sancto, c. 1, dicit seraphim de loco ad locum transire, inquiens ista in lib. de Trin.: Dixit Isaias, quia missus est ad me unus de seraphim. Et Spiritus quidem sanctus dicitur missus, sed seraphim ad unum, Spiritus vero ad omnes. Seraphim mittitur in ministerio, Spiritus operatur mysterium. Seraphim de loco ad locum transit; non enim complet omnia, sed ipse repletur a Spiritu. Hic aperte ostenditur quod angeli quodammodo locales sunt. *Cum repetitione superiorum confirmut auctoritatibus Deum esse ubique sine locali motu.*

14. Fateamur itaque divinam naturam pro immensitate sui nusquam deesse, eamque solam omnino illocalem, et omnino incircumscriptibilem, nullo concludi loco, sed a fine usque ad finem attingere, non

tamen spatio[m] m[agnitudine] nec locali motu, sed immensitate atque immobilitate sua essentiæ. Unde Aug., epist. 57, ad Dardanum, ait: Non quasi spatiosa magnitudine opinemur Deum per cuncta diffundi, sicut fumus aut lux ista diffunditur, sed potius sicut in duobus sapientibus, quorum alter altero corpore grandiore est, sed sapientior non est; una sapientia est, nec est in maiore major, nec in minore minor, nec minor in uno quam in duobus. Ita Deus sine labore regens et continens mundum, in celo lotus est, in terra totus, et in utroque totus, et nullo contentus loco, sed in seipso ubique totus. Idem quoque super illud Psalmistæ: *Velociter currit, etc.*: Ad verbum Dei, inquit, pertinet non esse in parte, sed ubique esse per seipsum; haec enim est Sapientia Dei, quæ attingit a fine usque ad finem fortiter, non tamen motu locali sed immobilitate sui; veluti si moles aliqua saxea impletat aliquem locum, dicitur quod attingit a fine illius loci usque ad finem, cum tamen alterum non deserat alterum occupando; non ergo habet motum localem verbum illud, et sapientia illa solida est et ubique, et predictis innotescit quod Deus est ita ubique per essentiam, quod nec spatiosa magnitudine diffunditur, nec uno deserto loco alium occupat, quia localem motum non habet. Ideoque August., volens præscindere a Dei puritate omnem localem motum et localem circumscriptiōnē, potius dicit omnia esse in illo quam ipsum esse alicubi, nec tamen ipsum esse locum, qui non est in loco; in lib. 83 Quæst., q. 20, ita inquiens: Deus non alicubi est; quod alicubi est continetur loco; quod continetur loco, corpus. Deus autem non est corpus; non ergo alicubi est, et tamen quia est, et in loco non est, in illo sunt potius omnia quam ille alicubi; nec tamen ita in illo, ut ipse sit locus. Locus enim in spacio est quod longitudine, et latitudine, et altitudine corporis occupatur: nec Deus tale aliquid est; et omnia ergo in ipso sunt, et locus non est, nec in loco est; locus tamen Dei, sed impropter, dicitur templum Dei, non quod eo contineatur. Id autem nihil melius quam anima munda intelligitur. Ecce hic dicit Deum non esse in loco, sed intelligendum est eum non esse in loco localiter, scilicet quia nec circumscriptionem nec localem motum habet.

Oppositiō qua videtur probari quod Deus mutetur loco.

15. Ad hoc autem solet opponi sic quotidie: Fiunt creaturæ quæ ante non erant, et in eis Deus est, cum ante non esset in eis; est ergo ubi non erat, ideoque mutabilis esse videtur. Sed licet quotidie incipiat esse in creaturis, in quibus ante non erat, quia illæ non erant, hoc tamen sit sine sui mutatione, qualiter in mundo cœpit esse quem fecit, tamen sine sui mutabilitate, et similiter desinit esse in quibus ante erat sine sui mutatione; nec tamen ipse deserit locum, sed locus desinit esse.

Epilogus ubi exponitur quare in predictam venerit disceptationem.

16. Jam sufficienter demonstratum esse videtur quomodo omnia dicantur esse in Deo, et Deus in omnibus; quam disceptationem quasi incidenter suscepimus, quia id videbatur postulare res circa quam noster versabatur sermo. Disserebamus enim de scientia sive sapientia Dei; et cum diceremus Deum scire omnia, quæsitum est utrum propter cognitionem quam de omnibus habet, dicerentur omnia esse in Deo an alia ratione hoc dicaret Scriptura. Hujus ergo questionis occasio in præmissam nos deduxit disputationem.

DISTINCTIO XXXVIII.

HIC REDIT AD PROPOSITUM, REPETENS SUPERIUS DICTA
UT ADDAT ALIA.

¶ Nunc ergo ad propositum revertentes cœpto insistamus. Supradictum est quod præsentia Dei futurorum tantum est, sed omnium, tam bonorum quam malorum. Scientia vero vel sapientia non modo de futuris, sed etiam de præsentibus et futuris; nec tamen de temporalibus, sed etiam de æternis, quia seipsum novit Deus. Hic oritur quæstio non dissimu-

landa, utrum scilicet scientia vel præscientia sit causa rerum, an res sint causa scientiæ vel præscientiæ Dei. Videtur enim præscientia Dei causa esse eorum quæ ei subsunt, ac necessitate eveniendi eis facere, quia nec aliqua futura fuissent nisi Deus ea præsciret, nec possunt non evenire, eum Deus ea præsciret. Si autem impossibile est ea non evenire quia præseita sunt, videtur ergo ipsa præscientia qua præscita sunt, eis esse causa eveniendi. Impossibile est autem ea non evenire, cum præseita sint, quia si non eveniret cum præseita sint, falleretur Dei præscientia. At Dei præscientia falli non potest. Impossibile est ergo ea non evenire, cum præseita sint. Sic ergo præscientia causa eorum esse videtur quæ præscita sunt. Hoc idem et de scientia dicitur, scilicet quod quia Deus aliqua noverit, ideo sint. Cui sententiæ Aug. attestare videtur in lib. 5 de Trin., e. 13, dicens: Non ista ex aliquo tempore cognovit Deus, sed futura omnia temporalia; atque in eis etiam quid et quando ab illo petituri fueramus, et quos et de quibus rebus vel exauditur, vel non exauditurus esset, sine initio ante præscivit. Universas autem creaturas et spirituales et corporales, non quia sunt ideo novit, sed ideo sunt quia novit; non enim nescivit quæ fuerat creaturus; quia ergo scivit, creavit; non quia creavit, scivit, nee aliter scivit creata quam creanda; non enim ejus sapientiæ aliquid accessit ex eis; sed illis existentibus sicut oportebat et quando oportebat, illa mansit ut erat. Unde in Eccl.: *Antequam ercentur, omnia nota sunt illi;* sic et postquam consummata sunt. Ecce his verbis videtur Aug. innuere scientiam vel præscientiam Dei causam esse eorum quæ fiunt; cum dicit ideo ea esse, quia Deus novit. Idem quoque in lib. 6 dicere videtur. Cum, inquit eod. cap., decedant et succedant tempora, non decedit aliquid vel succeedit scientia Dei, in qua novit omnia quæ fecit per ipsam. Non enim hæc quæ ercentur sunt ideo sciuntur a Deo quia facta sunt, sed potius ideo facta sunt quia immutabiliter ab eo sciuntur. Et hic etiam significare videtur Dei scientiam causam eorum esse quæ fiunt, dicens, e. 10: *Non ideo Deum ea novisse quia facta sunt, sed ideo facta, quia novit ea Deus.* Ideoque videtur Dei scientia vel præscientia causa esse eorum quæ novit. *Inconvenientia ostendit quæ sequentur, si dicere. scientia vel præscientia causa omnium rerum quæ ei subsunt.*

2. Quod si ita est, ergo causa omnium malorum, cum omnia mala sciuntur et præscientur a Deo; quod longe est a veritate. Si enim Dei scientia vel præscientia causa esset malorum esset utique Deus auctor malorum, quod penitus falsum est; non ergo scientia et præscientia Dei causa est omnium quæ ei subsunt.

Quod res futuræ non sunt causa scientiæ vel præscientiæ Dei.

3. Neque etiam res futuræ causa sunt Dei præscientiæ; licet enim non essent futuræ nisi præsciarentur a Deo, non tamen ideo præsciuntur quia futuræ sunt. Si enim hoc esset, tunc ejus quod æternum est aliquid existere causa, ab eo alienum, ab eo diversum, et ex creaturis dependeret scientia Creatoris, et creatum causa esset inrecreati. Origenes tamen, in tom. 4, lib. 7, super Epistolam ad Rom., e. 8, ait: Non propterea aliquid erit, quia id se sit Dens futurum; sed quia futurum est, ideo se sit a Deo antequam fiat. Hoc videtur præmissis verbis August. obviare. Hie enim significari videtur quod res futuræ causa sint præscientiæ; ibi vero quod præscientia causa sit rerum futurarum.

Quid ex predictis tenendum sit, cum determinatione auctoritatum.

4. Hanc igitur quæ videtur repugnantiam de medio tollere cupentes, dicimus res futuras nullatenus causam esse præscientiæ vel scientiæ Dei, nec ideo præsciri vel sciri quia futuræ vel factæ sunt; ita exponentes quod ait Origenes: *Quia futurum est, ideo se sit a Deo antequam fiat, id est: Quod futurum est se sit a Deo antequam fiat, neque se sit nisi futurum esset; ut non notetur ibi causa, nisi sine qua non fieret.* Ita

etiam dicimus scientiam vel præscientiam Dei non esse causam eorum quæ fiunt, nisi talem sine qua non fiunt, si tamen scientiam ad notitiam tantum referamus. Si vero nomine scientiæ ineluditur etiam beneplacitum atque dispositio, tunc recte potest dicere causa eorum quæ Deus facit. Ibis enim duobus modis, ut superioris prætaxatum est, lib. 15, e. 13, accipitur cognitio vel scientia Dei, scilicet pro notitia sola, vel pro notitia simul et beneplacito. Hoc modo forte accepit Aug. dicens, homil. 51, tom. 9: Ideo sunt quia novit, id est, quia scientiæ placuit, et quia sciens dispositus. Ille sensus ex eo adjuvatur, quia de bonis ibi tantum agit August., scilicet de creaturis et de his quæ Deus facit; quæ omnia novit non solum scientia, sed etiam beneplacito ac dispositione. Sic ergo ibi accipitur Dei cognitio, ut non modo notitiam, sed etiam beneplacitum Dei significet. Mala vero scit Deus et præscit antequam fiant, sed sola notitia, non beneplacito; præscit enim Deus et prædicet etiam quæ non est ipse facturus, sicut præscivit et prædictis infidelitatem Judæorum, sed non fecit; nec ideo quia præscivit ad peccatum infidelitatis eos coegerit, nec præscisset vel prædictisset eorum mala nisi essent ea habituri. Unde Aug., super Joan.: *Deus, inquit, futurorum præscius per prophetam prædictis infidelitatem Judæorum, sed non fecit; neque præscisset mala eorum, nisi ea haberent.* Non enim ideo quemdam ad peccandum cogit, quia futura hominum peccata prænovit; illorum enim præscivit peccata, non sua. Ideoque si ea quæ ille præscivit ipsorum non sunt, non vera ille præscivit; sed quia illius præscientia falli non potest, sine dubio, non alijs, sed ipsi peccant quos Deus peccatores esse præscivit, et ideo si non malum, sed bonum facere voluissent, non malum facturi præviderentur ab eo, qui novit quid sit quisque facturus. His verbis aperte ostenditur, si diligenter attendamus, præscientiam Dei non esse causam malorum quæ præscit; quia non ea præscit tanquam facturum, nec tanquam sua, sed illorum qui sunt ea facturi vel habituri; præscivit ergo illa sola notitia, sed non beneplacito auctoritatis. Unde datur intelligi quod Deus, e converso, præscit bona tanquam sua, tanquam ea quæ facturus est, ut illa præsciendo simul fuerit ipsius notitia, et auctoritatis beneplacitum.

Contra hoc dictum est, præscientiam Dei non posse falli, oppositio.

5. Ad hoc autem quod supra dictum est, scilicet præscientiam Dei falli non posse, solet a quibusdam ita opponi: Deus præscivit hunc lectorum vel aliquid hujusmodi: sed potest esse ut iste non legat; ergo potest aliter esse quam Deus præscivit: ergo potest falli Dei præscientia, quod omnino falsum est. Potest equidem non fieri aliquid, et illud tamen præscitum est fieri, non ideo tamen potest falli Dei præscientia; quia si illud non fieret, nec a Deo præscitum esset fieri. Sed adhuc urgent quæstionem dicentes: Aut aliter potest fieri quam Deus præscivit, aut non aliter: si non aliter; ergo necessario cuncta eveniunt; si vero aliter, potest ergo Dei præscientia falli vel mutari. Sed potest aliter fieri, quia potest aliter fieri quam fiat, ita autem sit ut præscitum est; aliter ergo potest fieri quam præscitum est. Ad quod dicimus illam locutionem multiplicem facere intelligentiam, scilicet: Aliter potest fieri quam Deus præscivit, et hujusmodi; ut: Potest non esse quod Deus præscivit; et: Impossibile est non esse quod Deus præscivit; et: Impossibile est non esse præscita omnia quæ fiunt et hujusmodi. Possunt enim hæc coniunctim intelligi, ut conditione sit in plenaria, et disjunctim. Si enim ita intelligas: Non potest aliter fieri quam Deus præscivit, id est: Non potest utrumque simul esse scilicet, quod Deus ita præsiverit fieri et aliter fiat, verum intelligis; si autem per disjunctionem intelligas, ut dieas hoc aliter non posse evenire quam evenit, et quomodo futurum Deus præscivit, falsum est. Ille enim aliter potest evenire quam evenit, et tamen Deus hoc modo futurum præscivit. Similiter et alia determinatio, scilicet:

Impossibile est illud non evenire quod Deus præscivit vel dum Deus præscierit, si conjunctam intelligas, verum dicas; si disjunctum, falsum. Ita etiam et illud: Impossibile est non esse præscitum omne quod fit, id est: Non potest esse utrumque, scilicet, ut fiat et non sit præscitum, hic sensus verus est. Si vero dicas Deum non potuisse non præscire omne quod fit, falsum est. Potuit enim facere ut non fieret, et ita non esse præscitum.

DISTINCTIO XXXIX.

UTRUM SCIENTIA DEI POSSIT AUGERI VEL MINUI, VEL ALIQUO MODO MUTARI; UTRUMQUE ENIM VIDETUR POSSE PROBARI.

1. Præterea queri solet utrum scientia Dei possit augeri vel minui, utrumque enim videtur posse probari. Quod enim divina scientia possit augeri vel mutari, hoc modo probatur: quia potest Deus scire quod nunquam seit. Est tamen aliquis qui non est lecturus hodie, et tamen potest esse ut legat hodie: potest enim hodie legere. Nihil autem potest fieri, quod non possit a Deo sciri. Potest ergo Deus scire hunc lecturum hodie: potest ergo aliquid scire quod non seit, ergo potest eius scientia augeri vel mutari, eademque videtur posse minui; est enim aliquis hodie lecturus quem Deus seit lecturum. An potest esse ut non legat; ergo potest Deus non scire hunc lecturum; potest ergo non scire aliquid quod seit; ergo potest minui ejus scientia vel mutari. Ad quod dicimus quia Dei scientia omnino immutabilis est, nec augeri potest vel minui. Nam, ut ait August. in lib. 15 de Trin., c. 13, 14, scientia Dei est ipsa Sapientia, et Sapientia est ipsa essentia sive substantia Dei, quia in illius naturæ simplicitate mirabili, non est aliud sapere, et aliud esse, sed quod est sapere, hoc est et esse. Ideoque novit omnia Verbum, quæ novit Pater; sed ei nosse de Patre est, sicut esse; nosse enim et esse ibi unum est. Et ideo Patri sicut esse non est a Filio. ita nec nosse. Proinde tanquam seipsum dicens Pater genuit Verbum sibi coequaliter per omnia. Non enim seipsum integræ perfecteque dixisset, si aliud minus aut amplius esset in ejus Verbo, quam in seipso. Hoc est ergo omnino Verbum quod Pater, non tamen est Pater, quia iste Filius, ille Pater. Sciant ergo invicem Pater et Filius, sed ille lignendo, iste nascendo. Et omnia quæ sunt in eorum scientia, in eorum sapientia, in eorum essentia, unusquisque eorum simul videt, non particulatim aut singillatim velut alternante conspectu hinc illinc, et inde huc, et rursus inde vel inde aliud atque aliud, ut aliqua videre non possit, nisi non videns alia; sed omnia simul videt, quorum nullum est quod non semper videat et sciatur. Ejus itaque scientia inamissibilis et invariabilis est. Nostra vero scientia, et inamissibilis, et variabilis, et receptibilis est, quia non hoc est nobis esse, quod sapere vel scire. Propter hoc sicut nostra scientia illi scientiæ Dei dissimilis est, sic nostrum verbum quod nascitur de scientia nostra, dissimile est illi Verbo quod natum est de Patrescientia. Ex hac auctoritate clare ostenditur scientiam Dei omnino invariabilem esse, sicut ipsa essentia Dei omnino invariabilis est; et quod Pater et Filius cum Spiritu sancto simul omnia sciunt et vident. Sicut ergo non potest augeri vel minui divina essentia, ita nec divina scientia; et tamen conceditur posse scire quod non seit, et posse non scire quod seit; quia posset aliquid esse subjectum ejus scientiæ, quod non est, et posset non esse subjectum aliquid quod est, sine permutatione ipsius scientiarum.

Oppositio, an Deus possit noviter vel ex tempore scire vel præscire aliquid.

2. Illic opponitur a quibusdam ita: Si Deus potest aliquid scire vel præscire quod nunquam seit vel præscivit, potest ergo ex tempore aliquid scire vel præscire. Ad quod dicimus: Potest quidem Deus scire vel præscire omne quod potest facere, et potest facere quod nunquam fiet. Potest ergo scire vel præscire quod nunquam fiet, nec est, nec fuit; nec illud seit vel scivit, neque præscit vel præscivit, quia scientia ejus non est nisi de his

quæ sunt vel fuerunt vel erunt, præscientia non est nisi de futuris. Et licet possit scire vel præscire nunquam est vel erit, non tamen potest aliquid scire quod vel præscire ex tempore. Potest utique scire vel præscire quod nunquam est nec erit, nec illud scitum vel præscitum est ab æterno; nec tamen potest incipere scire vel præscire illud, sed ita potest modo scire vel præscire, sicut potest scire vel præscire ab æterno. Si enim dicatur eum modo posse scire vel præscire quod ab æterno non scivit vel præscivit, ita quod ab æterno non sciverit vel præsciverit, quasi utrumque simul esse possit, falsum est. Si vero dicas eum posse modo scire vel præscire quod ab æterno non scivit vel præscivit, id est, habere potentiam sciendi vel præsciendi ab æterno et modo aliquid, nec tamen illud præscitum est vel futurum, verum est. Non potest ergo noviter vel ex tempore scire vel præscire aliquid; sicut non potest noviter vel ex tempore velle aliquid; sicut non potest velle quod nunquam voluit.

Utrum Deus possit scire plura quam scit.

3. Item a quibusdam dicitur Deus posse plura scire quam sciat, quia potest omnia scire quæ scit, et potest aliqua facere quæ nunquam erunt, et illa potest scire, non enim aliqua incognita facere potest. Si vero omnia essent quæ modo sunt, et alia quedam faceret quæ non sunt nec erunt, et illa omnia sciret pro certo, plura sciret quam modo sciat; nec tamen ejus scientia augeri potest, quia hoc totum fieri posset sine mutabilitate scientiæ. Constat ergo Dci scientiam omnino esse immutabilem, nec augeri posse vel minui, sed ei subjecta.

Quod videtur adversum illi sententiaz, qua supra dictum est Deum semper et simul scire omnia.

4. Ei vero quod prædictum est, scilicet quod Deus omnia semper vult et simul, videtur obviare quod ait Hieron.: in Expositione Abacuc.: Absurdum est, inquit, ad hoc deducere Dci majestatem, ut sciat per momenta singula quotiescunque nascantur, quoties moriantur, quota pulicorum et muscarum sit multitudo, quoties pisces natent in aquis, et similia. Non simus tam fatui adulatores Dei, ut dum providentiam ejus etiam ad ima retrudimus, in nos ipsos in juriosi simus, eamdem irrationaliter et rationabiliter providentiam esse dicentes. Hic videtur dicere Hieron. quod Deus illorum minimorum scientiam sive providentiam non habeat; quod si hoc est, tunc non omnia simul scit et semper. Ex tali itaque sensu illud dictum esse neverimus, ut Deum illa alternatim vel particulatim scire neget, nec per diversa temporum momenta sic illa cognovit, sicut per varia momenta illorum quedam deficiunt, quedam incipiunt. Neque illis aliisque irrationalibus ita providet, quemadmodum rationalibus; numquid enim, ut ait Apostolus, 1 Cor. 9 cura est Deo de bobus? et sic non est cura Deo de bobus, ita nec de aliis irrationalibus. Dicit tamen Scriptura, Sap. 12; quia ipsi est cura de omnibus. Providentiam ergo et curam universaliter de cunctis quæ condidit habet, ut habeat uolum quodque quod sibi debetur et convenit. Sed specialem providentiam atque curam habet de rationalibus quibus præcepta tradidit, eisque recte vivendi legem prescripsit, ac præmia promisit. Hanc providentiam et curam de irrationalibus non habet. Ideo dicit Apostolus, quia non est cura Deo de bobus; providet tamen omnibus et curat, id est, gubernat, omnibus solem suum facit oriri, et pluviam dat. Seit itaque Deus quanta sit multitudo pulicorum, culiem et muscarum et piscium, et quot nascantur quoties moriantur; sed non seit hoc per momenta singula; immo simul et semel omnia. Neque ita scit, ut eamdem habeat providentiam irrationalium et rationalium, id est, ut eodem modo penitus provideat irrationalibus. Rationalibus enim et præcepta dedit, et angelos ad custodiā delegavit. Brevis summa prædictorum, cum additione quorundam.

5. Sicut itaque et immutabiliter seit Deus omnia quæ fuerunt, et sunt, et erunt, tam bona quam mala, præscit quoque omnia futura, tam bona quam mala,

DISTINCTIO XL.

QUID SIT PRÆDESTINATIO, ET IN QUO DIFFERAT A
PRÆSCIENTIA.

1. Prædestinatio vero de bonis salutaribus est, et de hominibus salvandis; ut enim ait Aug. in lib. de Prædestinatione sanctorum, c. 10, prædestinatio est gratiæ præparatio, quæ sine præscientia esse non potest. Potest autem sine prædestinatione esse præscientia. Prædestinatione quippe Deus ea præscivit, quæ fuerat ipse facturus; sed præscivit Deus etiam quæ non ipse facturus, id est, omnia mala. Prædestinavit eos quos elegit, reliquos vero reprobavit, id est, de morte æterna præscivit peccaturos.

An aliquis prædestinatorum possit damnari, vel reproborum salvari.

2. Prædestinatorum nullus videtur posse damnari, nec reproborum aliquis posse salvare. Unde Aug., in lib. de Correctione et Gratia. c. 13, in Apocalypsi, inquit, dicitur. c. 3: *Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam.* Si alius non est accepturus nisi iste perdiderit, certus est electorum numerus, id est, non potest augeri vel minui. Ad hoc autem objiciunt quidam, nitentes probare numerum electorum posse augeri et minui, sic: Posset Deus non apponere gratiam quibus apponit, et posset subtrahere quibus non subtrahit; quod si faceret, utique damnarentur; possent ergo damnari isti qui tamen salvabuntur; posset itaque minui electorum numerus, ita etiam posset augeri, quia posset apponere gratia quibus non apponitur, per quam salvarentur. Possent ergo salvare habita gratia, qui tamen sine ea damnabuntur; posset itaque augeri numerus electorum.

Quibus respondemus ex ea ratione dictum esse et verum esse numerum electorum non posse augeri vel minui, quia non potest utrumque simul esse: scilicet ut aliquis salvetur et non sit prædestinatus, vel ut aliquis prædestinatus sit et damnatur. Intelligentia enim conjunctionis implicitæ veritatem facit in dicto, et impossibilitatem in vero. Si vero simpliciter intelligatur, impossibilitas non admittitur; ut cum dicitur: Prædestinatus potest vel non potest damnari, et reprobis potest salvare. In his enim et hujusmodi locutionibus, ex ratione dicti dijudicanda est sententia dictionis. Alia namque sit intelligentia, si per conjunctionem hæc accipientur dicta, atque si per disjunctionem, ut supra, cum de præscientia agebatur, prætaxatum est. Si enim cum dicis: Prædestinatus non potest damnari, intelligas ita, id est, non potest esse ut prædestinatus sit et damnatur, verum dicis, quia conjunctim intelligis; falsum autem, si disjunctim, ut si intelligas istum non posse damnari quem dico prædestinatum; potuit enim non esse prædestinatus, et ita damnaretur.

Quomodo adhuc instant quæstioni.

3. Verumtamen adhuc instant, et secundum conjunctionem argumentando ita procedunt: Non enim, inquit, potest esse ut aliquis prædestinatus sit et damnatur. Utrumque istorum simul esse non potest; sed alterum horum non potest non esse, scilicet quin iste sit prædestinatus (ab æterno enim prædestinatus est), et non potest modo esse prædestinatus. Cum ergo impossibile sit simul utrumque esse, et impossibile sit alterum non esse, videtur non posse alterum esse, scilicet ut damnatur. Quod si ergo, non potest esse, ut non salvetur. In hujus quæstionis solutione mallem alios audire quam docere. Dicimus tamen de præscientia similem posse moveri quæstionem. Ideoque tam hic quam ibi unam facimus responsionem, dicentes determinandum fore illud cui innititur tota hæc quæstio, scilicet: Impossibile est alterum istorum non esse, scilicet, quin iste modo sit prædestinatus; ab æterno enim iste prædestinatus est. Distinguendum enim est cum ait: Iste non potest modo non esse prædestinatus; vel: Non potest eo modo esse quin sit prædestinatus; hoc enim conjunctim vel disjunctim intelligi potest. Non enim potest esse ut ab æterno sit

prædestinatus, et modo non sit prædestinatus; nec potest esse ut sit prædestinatus; et non sit prædestinatus; sed tamen potuit esse ab æterno quod non es- set prædestinatus, et potuit ab æterno non esse prædestinatus. Et sicut ab æterno Deus potuit eum non prædestinare, ita conceditur a quibusdam quod et modo potest Deus eum non prædestinasse, ab æterno ergo potest Deus non prædestinasse eum; ergo potest iste non fuisse prædestinatus: si vero non fuisse prædestinatus, nec modo esset prædestinatus; ergo modo potest non esse prædestinatus. Ita et de præscientia et de præscitibus dicunt, quod in actionibus vel in operationibus Dei et hominum nullatenus concedunt. Ex quo enim aliquid factum est vel dictum, non concedunt quod possit non esse vel fuisse: imo impossibile est non esse vel non fuisse quod factum est vel dictum, referentes possibilitatem vel impossibilitatem ad naturam rei existentis. Cum vero de præscientia vel prædestinatione Dei agitur, possiblitas ad potentiam Dei refertur, quæ semper eadem fuit et est, quia prædestinatio, præscientia, potentia, unum in Deo est.

Quid reprobatio Dei, et in quibus consideretur, et quis sit prædestinationis effectus.

4. Cumque prædestinatio sit gratiæ præparatio, id est, d'vina electio qua elegit quos voluit ante mundi constitutionem, ut ait Apostolus, Eph. 1, 8, reprobatio, e converso, intelligenda est præscientia iniquitatis quorumdam, et præparatio damnationis eorumdem. Sicut enim prædestinationis effectus illa gratia est qua in præsenti justificamur, atque ad recte vivendum et in bono perseverandum adjuvamur, et illa qua in futuro beatificamur; ita reprobatio Dei, qua ab æterno non eligendo quosdam reprobavit, secundum duo consideratur; quorum alterum præscit et non præparat, id est, iniquitatem; alterum præscit et præparat, scilicet, æternam pœnam. Unde Aug. ad Prosperum et Hilarium. Hæc, inquit, regula inconcusse tenenda est: peccatores in peccatis præscitos esse, non præparatos, pœnam autem esse præparatum. Præparavit enim Deus, ut ait Aug., in lib. de Bono perseverantiae, in præscientia sua, quibus voluit bona sua, et quibusunque donat, procul dubio se donaturum esse præscivit. Præparavit etiam Deus, ut ait Fulgentius, malis ignem æternum; illis utique, quos juste præparavit ad luenda supplicia, nec tamen præparavit ad facienda peccata. Præparavit enim Deus quod divina æquitas redderet, non quod humana iniquitas admitteret. Non enim sicut præparavit sanctos ad justitiam percipiendam, sic præparavit iniquos ad justitiam amittendam; quia pravitatis preparator nunquam fuit. Sicut ergo prædestinationis propriæ est præscientia et præparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur quicunque liberantur; ita reprobatio Dei est præscientia malitiæ in quibusdam non finiendæ, et præparatio pœnæ non terminandæ. Et sicut prædestinationis effectus est gratiæ appositi, ita reprobationis æternæ quodammodo effectus esse videtur obduratio. Nec obdurat Deus, ut ait Aug., tom. 4, epist. 15, ad Sextum, impartiendo malitiam, sed non impartiendo gratiam, sicut nec digni sunt. Quibus enim non impartitur, nec digni sunt, nec merentur; potius ut non impartiatur, hoc digni sunt, hoc merentur. Unde Apostolus ait, Rom. 9: *Cujus vult miseretur Deus, et quem vult inducat; misericordiam appellans prædestinationem, et præcipue prædestinationis effectum, id est, gratiæ appositionem; obdurationem vero, gratiæ privationem.* Non enim, ut ait Aug., lib. 1, tom. 4, ad Simplicianum, intelligendum est quod Deus ita induret, quasi quemquam peccare cogat; sed tamen quibusdam peccatoribus misericordiam justificationis suæ non largitur, ob hoc eos inducere dicitur, quia non eorum miseretur, non quia impellit ut peccent. Eorum autem non miseretur, quibus gratiam non prebendam esse æquitate occultissima, et ab humanis sensibus remotissima judicat; quam non aperit, sed

miratur Apostolus dicens, Rom. 11 : *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei.*

DISTINCTIO XLI.

UTRUM ALIQUOD SIT MERITUM OBDURATIONIS ET MISERICORDIE.

1. Si autem quærimus meritum obdurations et misericordiae, obdurations meritum invenimus, misericordiae autem meritum non invenimus; quia nullum est misericordiae meritum, ne gratia evanescatur si non gratis donetur, sed in meritis redditur. Miseretur itaque secundum gratiam, quae gratis datur. Obdurat autem secundum judicium, quod meritis redditur. Unde datur intelligi, ut sicut reprobatio Dei est nolle misereri, ita obdурatio Dei sit non misereri; ut non ab illo irrogetur aliquid quo sit homo deterior, sed tantum quo sit melior non erogetur. Ex his aperte ostenditur quid permisericordiam, quid per obdurations intellexerit Apostolus, et quia misericordia nullum advocat meritum, obdурatio vero non est sine merito. Et misericordiae verbo hic accipitur prædestination, et præcipue prædestinationis effectus; obdurations vero non ipsa Dei aeterna reprobatio, quia ejus nullum est meritum, sed gratiae privatio sive subtractio, quae quodam modo est reprobationis effectus. Accipitur tamen aliquando reprobatio pro obdurations, sicut et prædestination pro suo effectu, cui est gratia apposita. Gratia enim quae apponitur effectum est prædestinationis. Cum ergo gratiae quae apponitur homini ad justificationem, nulla sint merita, multo minus et ipsius prædestinationis, qua ab aeterno elegit Deus quos voluit, aliqua possunt existere merita. Ita nec reprobationis, qua ab aeterno quodam præsecevit futuros malos et damnandos, sicut elegit Jacob et reprobavit Esan, quod non fuit pro meritis eorum quae tunc habebant, quia nulla habebant, quoniam nec ipsi existebant; nec propter futura merita quae prævideret, vel illum elegit, vel illum reprobavit.

Opinio quorundam, in qua fuit aliquando Augustinus, sed postea retractarit.

2. Opinati sunt tamen quidam Deum ideo elegisse Jacob, quia talem futurum præsecevit qui in eum crederet, et ei serviret; quod aliquando Aug. se sensisse dicit in lib. 1 Retract., ubi aperte ostendit, c. 23, quod si propter futura merita electus esset, jam non ex gratia esset electio. Non ergo ideo electus est a Deo, quia talis futurus erat, sed ex tali electione talis est factus; ita dicens: *Disputans ergo quid elegerit Deus in nondum nato, cui dixit servitum esse maiorem, et quid in eodem majore similiiter nondum nato reprobaverit, ad hoc perduxo rationem, ut dicerem: Non ergo elegit Deus opera cuiusquam in præscientia, quae ipse datus est, sed fidem elegit in præscientia; et quem sibi creditur esse præsecevit, ipsum elegit cui Spiritum sanctum daret, ut bona operando, etiam aeternam vitam consequeretur.* Ecce hic aperte dicit non propter opera eum elegisse, sed propter fidem qua eum prævidit crediturum. Sed quia et in fide meritum est, sicuti et in operibus, hoc retractavit dicens: *Nondum diligenter quæsiveram, nec adhuc inveneram qualis sit electio gratiae, de qua dicit Apostolus, Rom. 11: Reliqui per electionem gratiae salvæ fient; quae utique non est ex gratia, si ex meritis procedit; ut jam quod datur non secundum gratiam, sed secundum debitum reddatur potius meritis quam donetur; perinde quod continue dixi; dicit enim idem Apostolus, 1 Cor. 12: Idem Deus qui operatur omnia in omnibus; nunquam autem dictum est: Deus credit omnia in omnibus. Ac deinde subjunxit: Quod ergo credimus, nostrum est; quod vero bonum operamus, illius est qui credentibus dat Spiritum sanctum; sed hoc profecto non dicere, si scirem etiam ipsam fidem inter Dei munera reperiri, quae dantur in eodem Spiritu. Utrumque ergo nostrum est propter arbitrium voluntatis, et utrumque datum est per Spiritum fiduci et charitatis. Et quod paulo post dixit: Nostrum enim est credere et velle, illius autem dare*

credentibus et volentibus facultatem bene operandi per Spiritum sanctum, per quem eharitas Dei diffunditur in cordibus nostris, Rom. 5, verum est quidem, sed eadem regula est. Et utrumque ipsius est, quia ipse preparat voluntatem; et utrumque nostrum, quia non sit nisi volentibus nobis, ergo et meritum fidei de misericordia Dei venit. Non ergo propter fidem vel aliqui inerita elegit Deus aliquos ab aeterno, vel apposuit gratiam justificationis in tempore, sed gratuita bonitate sua elegit, ut boni essent. Unde Aug., in lib. 1 de Prædestinatione sanctorum, c. 18, non quia futuros nos tales esse præsecevit, ideo elegit, sed ut essemus tales per ipsam electionem gratiae suæ, qua gratificavit nos in dilecto Filio suo.

His videtur contrarium quod alibi ait Augustinus.

3. His tamen adversari videtur quod dicit August. lib. 33 Quæst., q. 98: *Cui vult, inquit, miseretur Deus, et quem vult indurat: sed hæc voluntas Dei injusta esse non potest, venit enim de occultissimis meritis: quia et ipsi peccatores cum propter generale peccatum unam massam fecerunt, tamen nonnulla inter eos est diversitas. Præcedit ergo aliquid in peccatoribus, quo quamvis nondum sint justificati, digni efficiantur justificatione. Et item præcedit in aliis peccatoribus, quo digni sunt obtusione. Ecce hie videtur Aug. dicere quod et ipsa Dei voluntas qua alios eligit, alios reprobat, ex meritis proveniat, sed occultissimis, id est, quod pro meritis alios voluerit eligere, alios reprobare; et quod pro meritis aliis apponitur gratia justificationis, aliis non, unde obtunduntur. Sed quid intelligere voluerit, ignoratur; nisi forte dicatur intellectus, quod supra diximus cum retractasse. Nam ibidem quædam alia continue subdit, quæ in lib. 4 Retract., c. 23, aperte tractat; quod utrumque legenti patet. Unde verisimile est in præmissis etiam hoc retractasse. Quidam tamen ex eo sensu accipiunt fore dictum, non quia aliquis prædestinetur pro meritis, vel justificationis gratiam mereatur, sed quia aliqui non adeo mali sunt, ut mercantur sibi gratiam non impari. Nullus enim Dei gratiam mereri potest, per quam justificatur; potest tamen mereri ut non apponatur, ut penitus abjectatur. Et quidem aliqui in tantum profundum iniquitatis devenerunt, ut hoc mercantur, ut hoc digni sint; alii vero ita vivunt, ut etsi non mercantur gratiam justificationis, non tamen merentur omnino repellendi, et gratiam sibi subtrahi. Ideoque dixit in quibusdam peccatoribus præcedere quo digni sint justificatione, et in aliis quo digni sint obtusione; sed hoc frivolum est.*

Opinio quorundam falca de occultis Dei disserentium carnaliter.

4. Multi vero de isto profundo quærentes reddere rationem, atque secundum conjecturas cordis sui inscrutabilem altitudinem judgmentum Dei cogitare co[n]antes, in fabulas vanitatis abierunt, dicentes quod animæ sursum in celo peccant, et secundum peccata sua ad corpora pro meritis diriguntur, et dignis sibi quasi careeribus includuntur. Iterunt hi tales post cogitationes suas, et volentes disputare de Dei profundo, versi sunt in profundum; dicentes animas in celo ante conversatas, et ibi aliquid boni vel mali egisse, et pro meritis ad corpora terrena detrusas esse. Hoc autem respuit catholica fides propter evidentem Apostoli sententiam qua ait, Rom. 9: *Cum nondum nati essent, aut aliquid boni vel mali egissent, etc.* Melior est ergo fidelis ignorantia, quam temeraria scientia. Elegit ergo eos quos voluit gratuita misericordia, non quia fideles futuri erant, sed ut fideles essent; eisque gratiam dedit, non quia fideles erant, sed ut fierent, ait enim Apostolus, 1 Cor. 7: *Misericordium consecutus sum, ut fidelis essem,* non ait: Quia fidelis eram. Datur quidem et fidi, sed data est etiam prius ut esset fidelis. Ita etiam reprobavit quos voluit, non propter futura merita quae prævideret, veritate tamen rectissima, et a nostris sensibus remota.

Quæstio.

5. Sed quæritur utrum sicut dicitur elegisse quos

dam ut boni fierent et fideles, ita etiam concedi debat reprobasse quosdam ut mali essent et infideles, et obdurare ut peccent; quod nullatenus concedi oportet. Non enim reprobatio ita est causa mali, sicut prædestinatio est causa boni; neque obduratio ita facit hominem malum, quemadmodum misericordia facit bonum.

An ea quæ semel scit Deus vel præscit, semper sciat et præsciat, et semper scierit vel præscierit.

6. Præterea considerari oportet utrum ea omnia quæ semel scit vel præscit Deus semper scit et scierit, ac præsciat et præscierit, an olim scierit vel præscierit quod modo non scit vel præscit. De præscientia primo respondemus, dicentes multa eum præscisse quæ modo non præscit, cum enim ejus præscientia non sit nisi de futuris, ex quo illa quæ futura erint præsentia fiunt vel prætereunt, sub Dei præscientia esse desinunt, sub scientia vero semper sunt. Præsciviter ergo Deus omnia ab aeterno quæ futura erant, neque præscire desinit, nisi cum futura esse desinunt. Neque cum præscire desinit aliqua quæ ante præsciebat, minus ea noscitur quam ante cognoscebat. Non enim dicitur ex defectu scientiae Dei quod aliqua præscierit aliquando quæ modo non præsciat, sed ex ratione verbi quod est *præscientia*. Præscire enim est ante scire aliquid quam fiat. Ideoque non potest dici Deus præscire, nisi ea quæ futura sunt.

Hic de scientia, dicens Deum scire semper quæ semel scit.

7. De scientia autem aliter dicimus. Scit enim Deus semper omnia quæ aliquando scit; omnem enim scientiam quam aliquando habet, semper habuit, et habet, et habebit. Ad hoc autem opponitur ita: Olim scivit hunc hominem nasciturum qui natus est, modo non scit eum nasciturum, scivit ergo aliquid quod modo non scit. Item: Scivit mundum esse creandum, modo non scit eum esse creandum, aliquid ergo scivit quod modo non scit; et alia hujusmodi infinita dici possunt. Sed ad hoc dicimus quod idem de nativitate hujus hominis et mundi creatione, nunc etiam scit quod sciebat antequam fierent, licet tunc et nunc hanc scientiam ejus diversis exprimi verbis oportet. Nam quod tunc futurum erat, nunc praeteritum est. Ideoque verba commutanda sunt ad ipsum designandum. Sicut diversis temporibus loquentes, eamdem diem modo per hoc adverbium *eras* designamus, dum adhuc futura est; modo per *hodie* dum præsens est; modo per *heri*, dum præterita est. Itaque antequam crearetur mundus, sciebat Deus hunc creandum; postquam creatus est, scit eum creatum, nec est hoc scire diversa, sed omnino idem de creatione mundi. Sicut antiqui patres crediderunt Christum nasciturum et moritum, nos autem credimus eum natum et mortuum; nec tamen diversa credimus nos et illi, sed eadem. Tempora enim, ut ait Aug., variata sunt, et ideo verba sunt mutata, non fides. Indubitanter ergo teneamus Deum semper omnia scire quæ aliquando scit.

DISTINCTIO XLII.

DE OMNIPOTENTIA DEI, UBI PRIUS CONSIDERATUR QUARE DICATUR OMNIPOTENS.

1. Nunc de omnipotentia Dei agendum est, ubi prima consideratio occurrit, quomodo vere Deus dicatur omnipotens; an quia omnia possit, an tantum quia ea possit quæ vult. Quod enim Deus omnia possit, pluribus auctoritatibus comprobatur. Ait enim Aug., in lib. Quæst. veteris ac novæ legis: *Omnia quidem potest Deus, sed non facit nisi quod convenit veritati ejus et justitiæ.* Idem in eodem: *Potuit Deus cuncta facere simul, sed ratio prohibuit, id est, voluntas. Rationem nempe ibi voluntatem Dei appellavit, quia Dei voluntas rationalibilis est et æquissima. Fatendum est ergo Deum omnia posse.*

Quomodo dicatur Deus omnia posse, cum nos multa possimus quæ ipse non potest.

2. Sed queritur quomodo omnia posse dicatur, cum nos quædam possimus quæ ipse non potest. Non

potest enim ambulare, loqui, et hujusmodi quæ a natura nativitatis sunt penitus aliena, cum horum instrumenta nullatenus habere queat incorporeæ et simplex substantia. Quibus id respondendum arbitror, quod hujusmodi actiones, ambulatio scilicet et locutio et hujusmodi, a Dei potentia alienæ non sunt, sed ad ipsam pertinent. Licet enim hujusmodi actiones in se Deus habere non possit (non enim potest ambulare vel loqui et hujusmodi), eas tamen in creaturis potest operari, facit enim ut homo ambulet, et loquatur, et hujusmodi. Non ergo per istas actiones divinæ potentiae detrahitur aliquid, quia et hoc potest facere Omnipotens.

De aliis objicitur.

3. Sed sunt alia quædam quæ Deus nullatenus facere potest, ut peccata, non enim potest mentiri, non potest peccare. Sed non ideo omnipotentia Dei in aliquo detrahitur vel derogatur, si peccare non posse dicitur, quia non esset hoc potentiae sed infirmitatis. Si enim hoc posset, omnipotens non esset, non ergo impotentiae, sed potentiae imputandum est, quod ista non potest, unde Aug., in lib. 15 de Trin.: *Magna, inquit, Dei potentia est non posse mentiri.* Sunt enim quædam quæ in aliis rebus potentiae deputanda sunt, in aliis vero minime; et quæ in aliis laudabilia sunt, in aliis vero reprehensibilia sunt. Non ergo ideo Deus minus potens est, quia peccare non potest, cum omnipotens nullatenus possit esse qui hoc potest.

Item de aliis opponit.

4. Suntetiam et alia quædam quæ Deus non potest, unde videtur non omnia posse; non enim potest mori vel falli. Unde Aug., in lib. de Symbolo: *Deus omnipotens non potest mori, non potest falli, non potest miser fieri, nec potest vinci.* Hæc utique et hujusmodi absit ut possit omnipotens, si enim hujusmodi passionibus atque defectibus subjici posset, omnipotens minime foret. Et ideo monstratur omnipotens, quia ei hæc propinquare non valent; potest tamen hæc in aliis operari.

Quod omnipotentia Dei secundum duo consideratur.

5. Hic ergo diligenter considerantibus omnipotencia ejus secundum duo appareat, scilicet quod omnia facit quæ vult, et nihil omnino patitur; secundum utrumque Dei omnipotentia verissime prædicatur, quia nec aliquid est quod ei ad patientium corruptionem inferre valeat, nec aliquid ad faciendum impedimentum afferre. Manifestum est itaque Deum omnino nihil posse pati, et omnia facere posse, præter ea sola quibus ejus dignitas läderetur, ejusque excellentiae derogaretur; in quo tamen non est minus omnipotens. Hoc enim posse non esset posse, sed non posse. Nemo ergo Deum impotentem in aliquo dicere præsumat, quia omnia potest quæ posse potentiae est; et inde vere dicitur omnipotens.

Quibusdam auctoritatibus traditur quod ideo dicitur omnipotens quia potest quicquid vult.

6. Ex quibusdam tamen auctoritatibus traditur ideo vere dici omnipotens, quia quicquid vult potest. Unde Aug., in Ench., cap. 96: *Non ob aliud veraciter vocatur omnipotens, nisi quoniam quicquid vult potest, nec voluntate cuiuspiam creaturæ voluntatis omnipotentis impeditur effectus.* Idem, in lib. de Spiritu et Littera: *Non potest Deus facere injusta quia ipse est summa justitia et bonitas.* Omnipotens vero est, non quod possit omnia facere, sed quia potest efficere quicquid vult, ita ut nihil valeat ejus voluntati resistere, quin compleatur, aut aliquo modo impedire eamdem. Joannes Chrys., in hom. quadam de Expositione Symboli, ait: *Omnipotens dicitur Deus, quia posse illius non potest invenire non posse;* dicente Propheta, ps. 113: *Omnia quæcumque voluit fecit.* Ipse est ergo omnipotens, ut totum quod vult possit, unde Apostolus, Rom. 9: *Ejus, inquit, voluntati quis resistit?* His auctoritatibus videtur ostendi quod Deus ex eo tantum dicatur omnipotens, quod omnia potest quæ vult, non quia omnia possit.

Determinatio præmissarum auctoritatum.

7. Sed ad hoc potest dici quod Aug., ubi dicit: Omnipotens non dicitur quod omnia possit, etc., tam ample et generaliter accepit *omnia*, ut etiam mala includeret, quæ Deus non potest, nec vult; non ergo negavit eum posse omnia quæ convenit ei posse. Similiter cum dicit: Non ob aliud veraciter dicitur omnipotens, nisi quoniam quicquid vulti potest; non negat eum posse etiam ea quæ non vult, sed adversus illos qui dicebant Deum multa velle quæ non poterat, affirmat cum posse quicquid vult, et ex eo vere dici omnipotentem, non ob aliud, quam quia potest quicquid vult. Sed cave quomodo intelligas: potest quicquid vult se posse, an quidquid vult facere, an quicquid vult fieri? Si enim dicas ideo omnipotentem vocari, quia potest quicquid vult se posse; ergo et Petrus similiter omnipotens dici potest, vel quilibet sanctorum beatorum, quia potest quicquid vult se posse, et potest facere quicquid vult facere. Non enim vult facere nisi quod facit, nec posse nisi quod potest, sed non potest facere quidquid vult fieri. Vult enim salvos fieri qui salvandi sunt, verum tamen eos salvare non valet. Deus autem quicquid vult fieri, potest facere. Si enim vult aliquid fieri per se, potest illud facere per se, et per se facit; sicut cœlum et terram per se fecit, quia voluit. Si autem vult fieri per creaturam, et per eam operatur; sicut per homines facit domus, et hujusmodi artificia. Et Deus quidem ex se, et per se potest; homo autem vel angelus, quantumque beatus est, non est potens ex se vel per se.

Oppositio.

8. Sed forte dices: Nec Dei Filius potest a se, nec Spiritus sanctus, sed solus Pater. Ille enim potest a se, qui est a se; Filius autem, quia non est a se, sed a Patre, non potest a se, sed a Patre; et Spiritus sanctus ab utroque. Ad quod dicimus quia licet Filius non posset a se, nec operetur a se, potest tamen et operatur per se; sic et Spiritus sanctus. Unde Hilarius, in lib. 9 de Trinitate: Naturæ, inquit, cui contradicis, heretice, haec unitas est, ut ita per se agat Filius, ne a se agat; et ita non a se agit, ut per se agat. Per se autem dicitur agere et potens esse, quia naturalem habet potentiam eandem quam et Pater, qua potens est et operatur; sed quia illam habet a Patre non a se, ideo a Patre, non a se dicitur posse et agere. homo autem vel angelus gratuitam habet potentiam, qua potens est. Ideo ergo vere ac proprio Deus Trinitas omnipotens dicitur, quia per se, id est, naturali potentia potest quicquid vult fieri, et quicquid vult se posse. Nihil enim vult fieri quod non possit facere per se, vel per creaturas; et nihil vult se posse, quod non possit; et omne quod vult fieri, vult se posse, sed non omne quod vult se posse, vult fieri; si enim vellet, fieret, quia voluntati ejus nihil resistere possit.

DISTINCTIO XLIII.**OPINIO QUORUM DAM DICENTIUM DEUM NIL POSSE NISI QUOD FACIT.**

1. Quidam tamen de suo sensu gloriantes, Dei potentiam sub mensura coaretare conatis sunt. Cum enim dicunt: Hucusque potest Deus, et non amplius, quid hoc est aliud quam ejus potentiam quæ infinita est, concludere et restringere ad mensuram. Aintenim: Non potest Deus aliud facere quam facit, nec melius facere id quod facit, nec aliquid prætermittere de his quæ facit. Istanque primam suam opinionem verisimilibus argumentis, causisque cominentitiis, ne non et sacrarum auctoritatum testimoniis munire conantur dicentes: Non potest Deus facere nisi quod bonum et justum est fieri; non est autem justum et bonum fieri ab eo, nisi quod facit. Si enim aliud justum est et bonum cum facere quam facit, non ergo facit omne quod justum est et bonum eum facere; sed quis audeat hoc dicere?

Secunda ratio.

2. Addunt etiam: Non potest facere, nisi quod justi-

tia ejus exigit: sed non exigit ejus justitia ut faciat nisi quod facit; non ergo potest facere nisi quod facit. Eademque justitia exigit ut id non faciat quod non facit, non autem potest facere contra justitiam suam: non ergo potest aliquid eorum facere quæ dimittit.

Responsio ad prius dictum.

3. His autem respondemus dupliciti verborum intelligentiam aperientes, et ab eis involuta evolentes sic: Non potest facere Deus nisi quod bonum est et justum, id est, non potest facere nisi illud quod si faceret bonum et justum esset, verum est; sed multa potest facere quæ non bona sunt nec justa, quia nec sunt, nec erunt, nec bene fiunt, nec fient, quia nunquam fient. Item quod secundo oppositum fuit. Non potest facere nisi quod justitia sua exigit; et, non potest id facere quod justitia sua exigit ut non fiat. Dicimus quia exactionis verbum de Deo congrue non dicitur, nec proprie accipitur, et in illis locutionibus duplex est sensus: si enim intelligas: Non potest facere nisi quod sua justitia exigit, id est, nisi quod voluntas sua justa vult, falsum dicas. Justitia enim ipsius Dei aequissima voluntas accipitur: qualiter accipit Aug. illa verba Domini in Gen. loquentis ad Loth, Genes. 19: *Non possum quidquam facere donec illuc introcas*, exponens: Non posse, inquit, se dixit, quod sine dubio poterat per potentiam, sed non poterat per justitiam; quasi poterat quidem, sed non volebat, et illa voluntas justa erat. Si vero per hæc verba intelligis eum non posse facere nisi illud quod si fieret, justitiae ejus convenire non potest, verum dicas. Similiter distingue illud: Non potest facere quod sua justitia exigit ut non faciat, id est, non potest facere id quod ipse, qui est summa justitia, non vult facere, falsum est. Si autem his verbis intelligas eum non posse facere id quod justitiae ejus convenire non potest, verum dicas.

Tertia illorum ratio.

4. Addunt quoque et alia dicentes: Non potest Deus facere nisi quod debet; non autem debet facere nisi quod facit: si enim debet alia facere, non ergo facit omne quod debet; si vero facit omne quod debet, nec potest facere nisi quod debet, non ergo potest facere nisi quod facit. Item, aut debet dimittere quod dimittit ne faciat, aut non debet: si non debet, non recte dimittit; si vero debet dimittere, ergo non debet facere. Si autem non debet nec decet, non oportet eum facere: et si non decet nec oportet eum facere, ergo non potest facere; non ergo potest facere nisi quod facit, nec potest illud dimittere quod facit quin faciat, quia debet illud facere: et quod debet facere, non potest illud dimittere. Sed ut mihi videtur, hoc verbum debet, venenum habet. Multiplicem enim et involutam continent intelligentiam; nec Deo proprio competit, qui non est debitor nobis, nisi forte ex promisso; nos vero ei debitores sumus ex commisso. Ut autem venenum evacuetur, distingue verbi sensum: Non potest Deus facere nisi quod debet, id est, nisi quod vult, falsum est, sic enim potest ipsi decidebcre aliquid, quia vult illud. Si autem dicatur, non potest ipse dici debere aliquid, quia vult illud. Si autem dicatur, non potest nisi quod debet, id est, non potest nisi illud quod, si faceret, ei bene conveniret, verum est. Addunt quoque illi dicentes: Nihil facit aut dimittit, nisi optima et rationabili causa, licet nobis occulta sit; secundum quam oportet eum facere ac dimittere quæ facit vel dimittit. Ratio enim penes eum est, qua illa facit et illa dimittit; quæ ratio æterna est et semper manens, præter quam non potest aliquid facere vel dimittere. Illa ergo manente non potest quod facit dimittere, nec quod dimittit facere; et ita non potest facere nisi quod facit. Et ad hoc responderimus, ambiguitatem locutionis determinantes. Cum enim dieitur: Ratio vel causa optima penes Deum est, qua facit eunata quæ facit, et dimitti ea quæ dimittit, verum quidem est, quia in eo voluntas est aequissima et rectissima, qua facit et dimittit quæ vult, contra quain facere non potest, nec præter eam facere potest. Nec ulique contra eam faceret, nec præter eam

si ea quæ facit dimitteret, vel quæ dimittit faceret; sed, eadem manente ratione et causa, alia potuit facere, et ista dimittere; licet ergo ratio sit penes eum, qua alia facit, et alia dimittit, potest tamen secundum eamdem rationem et dimittere quæ facit, et facere quæ dimittit. Ipsi etiam addunt: Ratio est eum facere quæ facit, et non alia; et non potest facere nisi quod ratio est eum facere, et ita non potest facere nisi quod facit. Item, ratio est eum dimittere quæ dimittit, et non potest non dimittere quod ratio est cum dimittere, et ita non potest non dimittere quod dimittit. Et ad hoc dicimus locutiones ambiguas esse, et ideo determinandas. Si enim, cum dicitur: Non potest facere nisi quod ratio est eum facere, intelligas eum non posse facere nisi ea quæ rationabilia sunt, et ea quæ si fierent rationabilia essent, verus est sensus. Si autem intelligas eum non posse facere alia rationabilia et bona, nisi ea quæ vult et facit, falsus est intellectus. Item aliud adjungunt dicentes: Si potest Deus aliud facere quam facit, potest ergo facere quod non præscivit; et si potest facere quod non præscivit, potest sine præscientia operari, quia omne quod facturum se præscivit facit, nec facit aliquid quod non præscivit. Quod si præter præscientiam ejus aliquid fieri impossibile est, omne ergo quod præscitum est, fieri necesse est; ergo aliud fieri quam sit nulla ratione possibile est; ergo non potest a Deo fieri nisi quod fit. Hæc autem quæstio de præscientia facile determinari potest per ea quæ superius dicta sunt, cum de præscientia ageretur.

Auctoritatibus utuntur in assertionem suæ opinionis.

5. His autem illi scrutatores qui defecerunt scrutantes scrutinia, sanctorum annexunt testimonia. Dicit enim Aug. in lib. 1 de Symbolo, c. 1: Hoc solum non potest Deus quod non vult, per quod videtur non posse facere aliquid nisi quod vult; sed non vult nisi quod facit, et ita videtur non posse nisi quod facit. Illud autem ita intelligendum est: Id solum non potest Deus quod non vult, scilicet se posse. Idem in lib. 7 Confess., c. 4, ad Deum loquens ait: Nec cogeris invitatus ad aliquid, quia voluntas tua non est major quam potentia; esset autem major, si te ipso tu ipse major esses. Ex hoc videtur quod Deus non possit plura quam vult, sicut non vult plura quam potest. Sicut enim voluntas non est major potentia, ita nec potentia major est voluntate. Ideoque sicut plura non vult quam potest, ita eum non plura posse quam velle dicunt. Sed ad hoc dicimus quia nec voluntas potentia, nec potentia voluntate major est, quia una et eadem res est potentia et voluntas, scilicet ipse Deus, qui esset major seipso, si voluntas major esset potentia vel potentia voluntate. Nec hac auctoritate negatur Deum plura posse quam velle, quia plura sunt subiecta ejus potentiae quam voluntati. Fateamur itaque Deum plura posse facere quæ non vult, et posse dimittere quæ facit. Quod ut certius firmiusque teneatur, Scripturæ testimoniis asseramus Deum plura posse facere quam facit. Veritas ipsa secundum Matth., c. 26, ait: *An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plus quam duodecim legiones angelorum?* Ex quibus verbis patenter innuitur quia et Filius poterat rogare quod non rogabat, et Pater exhibere quod non exhibebat. Uterque ergo poterat facere quod non faciebat. Aug. etiam in Enchirid. ait, cap. 95: Omnipotentis voluntas multa potest facere quæ non vult nec facit; potuit enim facere ut duodecim legiones angelorum pugnarent contra illos qui Christum ceperunt. Item in eodem: Cur apud quosdam non factæ sunt virtutes, quæ si factæ fuissent, egissent illi homines poenitentiam; et factæ sunt apud eos qui non erant credituri; tunc non latebit quod nunclatet. Nec utique injuste Deus noluit salvos fieri, cum possent salvi esse si vellet. Tunc in clarissima sapientiæ luce videbitur, quod nunc piorum fides habet, antequam manifesta cognitione videatur quam certa et immutabilis et efficacissima sit voluntas Dei; quæ multa possit et non velit, nihil autem quod non possit velit. Idem in lib. de Natura et Gratia, c. 7:

Dominus Lazarum suscitavit in corpore. Nunquid dicendum est: Non potuit Judam suscitare in mente? Potuit quidem, sed noluit His auctoritatibus aliisque multis aperte docetur quod Deus multa possit facere quæ non vult; quod etiam ratione probari potest: non enim vult Deus omnes homines justificare, et tamen quis dubitat eum posse? Potest ergo Deus aliud facere quam facit; et tamen si aliud ficeret, alius ipse non esset. Et potest aliud velle quam vult; et tamen ejus voluntas nec alia, nec nova, nec mutabilis aliquo modo potest esse. Quod etsi possit velle quod nunquam voluit, non tamen noviter, nec nova voluntate, sed sempiterna tantum voluntate velle potest; potest enim velle quod ab æterno potest voluisse; habet enim potentiam volendi et nunc et ab æterno, quod tamen nec modo vult, nec ab æterno voluit.

DISTINCTIO XLIV.

AN DEUS POSSIT FACERE ALIQUID MELIUS QUAM FACIT.

1. Nunc illud restat discutiendum, utrum melius aliquid possit facere quam facit? Solent enim illi scrutatores dicere quod ea quæ facit Deus, non potest meliora facere, quia si posset facere, et non ficeret, invidus esset, et non summe bonus. Et hoc ex simili astruere conantur; ait enim Aug. in lib. 83 Quæst., q. 50: Deus quem genuit, quoniam meliorem se generare non potuit (nihil enim Deo melius), debuit æqualem. Si enim voluit et non potuit, infirmus est; si potuit et noluit, invidus. Ex quo confirmatur æqualem genuisse Filium. A simili volunt dicere quod si potest Deus rem meliorem facere quam facit, invidus est. Sed non valet hujus similitudinis inductio, quia Filium genuit de substantia sua. Ideoque si posset gignere æqualem et non gigneret, invidus esset; alia vero quæ non àe substantia sua facit, meliora facere potest.

Quæstio qua illi arctantur.

2. Verum hic ab eis responderi deposito cur dicunt rem aliquam sive etiam rerum universitatem, in qua major consummatio expressa est, non posse esse meliorem quam est? Sive ideo quia summe bona est, ita ut nulla omnino boni perfectio ei desit; sive ideo quia majus bonum quod ei deest, capere ipsa non valeat. Sed si ita summe bonum dicitur, ut nulla ei perfectio boni desit, jam creatura Creatori æquatur. Si vero ideo non potest melioresse, quia bonum amplius quod ei deest, capere ipsa non valeat, jam hoc ipsum non posse defectionis est, non consummationis; et potest esse melior si fiat capax melioris boni, quod ipse potest qui eam fecit. Potest ergo Deus meliorem rem facere quam facit. Unde Aug., tom. 2, lib. 11, super Gen., c. 7: Talem potuit Deus hominem fecisse, qui nec peccare posset, nec vellet; et si talem fecisset, quis dubitat eum meliorem fuisse? Ex predictis constat quod potest Deus et alia facere quam facit, et quæ facit meliora ea facere quam facit.

Utrum alio vel meliori modo possit facere quam facit.

3. Post hæc considerandum est utrum alio modo vel meliori quam facit, possit ea facere quæ facit. Si modus operationis ad sapientiam opificis referatur, nec alius, nec melior modus esse potest. Non enim potest facere aliquid aliter vel melius quam facit, id est, alia sapientia vel majori sapientia; nihil enim sapientius potest facere quam facit. Si vero referatur modus ad rem ipsam quam facit Deus, dicimus quia et alius, et melior potest esse modus. Et secundum hoc concedi potest, quia ea quæ facit, potest facere melius, et aliter quam facit: quia potest quibusdam meliorem modum existendi præstare, et quibusdam alium. Unde Aug., in lib. 13 de Trin., dicit quod fuit et alius modus nostræ liberationis possibilis Deo, qui omnia potest; sed nullus alius nostræ miseriæ sanandæ fuit convenientior. Potest ergo Deus eorum quæ facit, quædam alio modo meliori, quædam alio modo æque bono, quædam etiam minus bono facere quam facit; ut tamen modus referatur ad qualitatem operis, id est, creaturæ, non ad sapientiam Creatoris.

Utrum Deus semper possit omne quod olim potuit.

4. Præterea queri solet utrum Deus semper possit omne quod olim potuit. Quod quibusdam videtur dicentibus: Potuit Deus incarnari, et potuit mori, et resurgere, et alia hujusmodi, quo modo non potest. Potuit ergo quæ modo non potest, et ita habuit potentiam quam modo non habet, unde videtur potentia ejus immutata. Ad quod dicimus, quia sicut eminè semper seit quæ aliquando seivit, et semper vult quæ aliquando voluit, nec unquam aliquam scientiam amittit, vel voluntatem mutant quam habuit; ita omnia semper potest quæ aliquando potuit, nec unquam aliqua potentia sua privatur. Non est ergo privatus potentia incarnandi vel resurgendi, licet non possit modo incarnari vel resurgere. Sicut enim potuit olim incarnari, ita et potest modo incarnatus esse; in quo ejusdem rei potentia monstratur. Ut enim olim seivit se resurrectum, et modo seit se resurrexisse. Non est alia scientia illud olim sevisse, et hoc modo scire, sed eadem omnino. Et sicut voluit olim resurgere, et modo resurrexisse, in quo unius rei voluntas exprimitur; ita potuit olim nasci et resurgere, et modo ipse potest natus fuisse et resurrexisse, et est ejusdem rei potentia. Si enim posset modo nasci et resurgere, non esset idem posse. Verba enim diversorum temporum diversis prolata temporibus, et diversis adjuncta adverbis, eundem faciunt sensum, ut modo loquentes dicimus: Iste potest legere hodie, et rā autem dicemus: Iste potest legisse, vel: Potuit legere hieri: ubique unius rei monstratur potentia. Si autem diversis temporibus loquentes, ejusdem temporis verbis et adverbis utamur, dicentes hodie: Iste potest legere hodie, et dicentes eras: Iste potest hodie legere, non idem sed diversa dicimus eum posse. Fateamur ergo Deum semper posse quidquid semel potuit, id est, habere omnem illam potentiam quam semel habuit, et illius omnis rei potentiam cuius semel habuit; sed non semper posse facere omne illud quod aliquando potuit facere (3): potest quidem facere aut fecisse quod aliquando potuit. Similiter quidquid voluit et vult, id est, omnem quam habuit voluntatem, et modo habet, non tamen vult esse vel fieri. Omne quod aliquando voluit esse vel fieri, sed vult fuisse vel factum esse. Ita et de scientia Dei dicendum est.

DISTINCTIO XLV.

DE VOLUNTATE DEI, Q.U.E ESSENTIA DEI EST UNA ET
ETERNA, ET DE SIGNIS EJUS.

1. Jam de voluntate Dei aliquid pro sensu nostri imbecillitate dicendum est. Sciendum est ergo quia voluntas sive volens de Deo secundum essentiam dicitur. Non est enim ei aliquid velle et aliud esse, sed omnino idem. Et sicut idem est ei esse bonum quod esse Deum, ita idem est ei esse volentem quod esse Deum. Nam voluntas qua semper volens est, non affectus vel motus est, qui in Deum cadere non valet, sed divina usia qua volens est Deus, et hujusmodi. *Quod licet idem sit Deo velle quod esse, non tamen potest dici Deus esse omnia quæ vult.*

2. Et licet idem sit Deo velle quod esse, non tamen dicendum est Deum esse omnia quæ vult; quod quidam de Dei voluntate non recte sentientes, nobis obiectant, dicentes: Si idem est Deo velle quod esse, ergo cum dicimus Deum velle omnia quæ facit, dicimus eum esse omnia quæ facit: alioquin non ibi illo verbo idem significatur, quod significatur hoc verbo *esse*, cum de Deo dicitur. Et si ita est, non semper dicitur de Deo velle secundum essentiam. Si vero secundum essentiam non dicitur aliquando, quomodo ergo dicitur de Deo? relative enim nunquam dicitur. Ad quod dicimus quia licet idem penitus sit Deo velle quod esse, non tamen potest dici omnia quæ vult; sicut idem est Deo esse quod scire, nec tamen sicut

(3) Hic contradicitur Magistro a plerisque modernis doctoribus.

scire omnia, ita quoque potest dici esse omnia. *Quis sit sensus locum verborum: Deus seit vel Deus vult; item: Deus seit omnia, vel vult aliquid; et quid de Deo in his prædicetur.*

3. Et ubicumque Deus dicitur *scire vel sciens*, vel *velie vel volens*, haec de eo secundum essentiam dicuntur. Cum enim dicitur: *Dens seit, vel Deus vult*, sive Deus est sciens vel volens, essentia divina prædicatur, et Deus esse enuntiatur. Cum autem additur *omnia*, vel *aliquid*, vel *aliqua*, et dicitur: *Deus seit omnia, vel vult aliquid, vel aliqua*, essentia quidem divina prædicatur non simpliciter et absolute, sed ita ut scientiae quæ ipse est, omnia subjecta monstrantur, et voluntati quæ ipse eadem est, aliquid vel aliqua subjecta esse dicantur; ut talis sit sensus: Deus seit omnia, id est: Deus est cujus scientiæ quæ ipsius essentia est, omnia subjecta sunt. Similiter: Deus vult haec, vel illa: id est: Deus est cujus voluntati quæ ipse est, haec sive illa subjecta sunt. Volens ergo sive velle dicitur Deus secundum essentiam eujus voluntas essentia est sempiterna et immutabilis (licet ea varientur et transeant, quæ ei subjecta sunt), quæ non potest esse injusta vel mala, quia Deus est. *Quod Dei voluntas summe bona causa est omnium quæ naturaliter suat: ejus causa non es' querenda, quia nullam habet, cum sit aeterna.*

4. Haec itaque summe bona voluntas causa est omnium quæ naturaliter suunt, vel facta sive futura sunt; quæ nulla præventa est causa, quia æterna est. Ideoque causa ipsius querenda non est. Qui enim ejus causam querit aliquid majus ea querit, cum nihil ea majus sit. Unde August., in lib. 83 Quæst., q. 28: Qui querit quare voluerit Deus mundum facere, causam querit voluntatis Dei. Omnis autem causa efficiens maior est eo quod efficitur. Nihil autem majus est voluntate Dei. Non ergo ejus causa querenda est. Idem in libro contra Manichæos, si qui dixerint: Quid placuit Deo facere cœlum et terram? Respondendum est eis: Qui voluntatem Dei nosse desiderant, causas et voluntatem Dei seire querunt, quod voluntas Dei omnium quæ sunt ipsa sit causa. Si enim habet causam voluntas, est aliquid quod antecedat voluntatem Dei, quod nefas est credere. Qui ergo dicit: Quare fecit Deus cœlum et terram? Respondendum est illi: Quia vult. Voluntas enim Dei causa est cœli et terræ; et ideo major est voluntas Dei quam cœlum et terra. Qui autem dicit: Quare voluit facere cœlum et terram? majus aliquid querit quam est voluntas Dei, nihil autem majus inveniri potest. Compescat se ergo humana temeritas, et id quod non est non querat, ne id quod est non inveniat. Ecce his auctoritatibus aperte insinuatur quod voluntatis Dei causa nulla est, et ideo querenda non est. *Quod voluntas Dei prima et summa causa est omnium.*

5. Voluntas ergo Dei, ut ait Aug., tom. 4, in lib. 3 de Trin., priua et summa causa est omnium specierum atque motionum. Nihil enim sit quod non de interiori atque intelligibili aula sunimi imperatoris egrediatur secundum inefabilem justitiam. Ubi enim non operatur quod vult Dei omnipotentis sapientia? quæ pertingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Sapient. 8, 1; et non solum facit ea quæ perseverautia consuetudinis admirationem non admittunt, sed etiam ea quæ propter raritatem et insolitum eventum mira videntur: ut sunt defectus luminarium, et terræ motus, et monstrosi animantium partus, et his similia; quorum nihil sit sine voluntate Dei, sed plerisque non appetit. Ideoque placuit vanitati philosophorum etiam causis aliis ea attribuere, cum omnino vide non possent superiore ceteris omnibus causam, id est, voluntatem Dei. Itaque non nisi Dei voluntas causa prima est sanitatis, ægritudinis, præmiorum atque pœnaruim, gratiarum et retributionum. Haec ergo sola est, unde oritur est quidquid est, et ipsa non est orta sed æterna.

Quibus modis accipitur Dei voluntas.

6. Hie non est prætereundum nobis quod sacra

Scriptura de voluntate Dei variis modis loqui consuevit; et tamen noa est Dei voluntas diversa, sed locutio diversa est de voluntate, quia nomine voluntatis diversa accipit. Nam voluntas vere ac proprie dicitur quae in ipso est, et ipsius essentia est; et haec una est, nec multiplicitate recipit, nee mutabilitatem, quae inexpleta esse non potest: de qua Propheta ait, psal. 113: *Omnis quæcumque voluit Dominus fecit.* Et Apostolus, Rom. 9: *Voluntati ejus quis resistit?* Et Rom. 12: *Ut pro beneficiis que sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta.* Et haec voluntas recte appellatur beneplacitum Dei sive dispositio.

Quod secundum figuram dicitur voluntas Dei præceptio, prohibitio, consilium, permissio, operatio; et ideo pluraliter dicit Scriptura voluntates.

7. Aliquando vero secundum quamdam figuram dieendi voluntas Dei vocatur, quod secundum proprietatem non est voluntas ejus: ut *præceptio, prohibitio, consilium*, nec non *præmissio et operatio*. Ideoque pluraliter aliquando Scriptura voluntates Dei pronuntiat. Unde Propheta, psal. 110: *Magna opera Domini, exquisitu in omnes voluntates ejus;* cum non sit nisi una voluntas Dei quae ipse est, pluraliter tamen dicit voluntates, quia voluntas Dei variis modis ac pro diversis accipitur, ut dictum est. Ita etiam idem propheta propter multos effectus misericordiae et justitiae pluraliter dicit, psal. 88: *Misericordias Domini in æternum carabo.* Et psal. 18: *Justitiae Domini rectæ, lætificantes corda;* cum tamen in Deo una sit misericordia, una justitia, et una eademque sit misericordia quae iustitia, scilicet divina usia.

Quare præceptio et prohibitio et consilium dicuntur Dei voluntas.

8. Ideo autem præceptio et prohibitio atque consilium, cum sint tria, dicitur tamen unumquodque eorum Dei voluntas, quia ista sunt signa divinæ voluntatis: quemadmodum et signa iræ dicuntur ira, et dilectionis signa dilectio appellantur; et dicitur iratus Deus, et tamen non est ira in eo aliqua, sed signa tantum quae foris sunt, quibus iratus ostenditur, ira ipsius nominantur. Et est figura dicendi secundum quam non est falsum quod dicitur; sed verum quod dicitur, sed tropi nubilo obumbratur. Et secundum hos tropos diversæ voluntates Dei dicuntur, quia diversa sunt illa quae per tropum voluntas Dei dicuntur.

Ubi voluntas Dei pro præcepto et concilio accipiatur.

9. Pro præcepto Dei atque consilio potest accipi voluntas; ut Matth. 6: *Fiat voluntas tuas sicut in cœlo et in terra.* Et Matth. 12: *Qui facit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse frater meus, et soror, et mater est.* Et contra hanc voluntatem multa sunt. Unde Aug., tom. 3, in lib. de Spiritu et Littera, c. 43: *Insidieles, inquit, contra voluntatem Dei faciunt, cum ejus Evangelio non credunt.*

Quod Deus non vult ab hominibus fieri omnia quae præcipit, vel non fieri quae prohibet.

10. Et si illa dicuntur Dei voluntas, ideo quia signa sunt divinæ voluntatis, non est tamen intelligendum Deum ne illud fieri velle quod euicunque præcipit, vel non fieri quod prohibuit. Præcepit enim Abrahæ immolare filium nec tamen voluit; nec ideo præcepit ut id fieret, sed ut Abrahæ probaretur fides. Et in Evangelio præcepit sanato ne cui diceret; ille autem prædicavit ubique, intelligens Deum non ideo prohibuisse quin vellet opus suum prædicari, sed ut daret formam homini laudem humanam declinandi.

De permissione et operatione, ubi dicuntur Dei voluntas.

11. Permissio quoque Dei et operatio voluntas Dei appellantur, qualiter accipit Aug. in Eneh., cap. 35, dicens: Non sit aliquid nisi Omnipotens fieri velit, vel sinendo ut fiat, vel ipse faciendo. Nec dubitandum est Deum sacere bene, etiam sinendo fieri quæcumque sunt male; non enim haec nisi justo judicio Dei sinit, et profecto bonum est omne quod justum est. Ecce hic manifeste habemus Dei voluntatem appellari ipsius

operationem vel permissionem, cum dicit non fieri aliquid nisi Omnipotens fieri velit, ubi includit et bona et mala omnia quæ sunt. Ideoque aperte distinguit quomodo Deum velle dicere, ne eadem ratione intelligeretur vel bona et mala, subdens: *Vel sinendo ut fiat,* hoc quantum ad mala dicit; vel: *Ipse faciendo,* hoc quantum ad bona. Mala enim sinit fieri, sed non facit; bona vero ipse facit. Ideoque dixit eum velle, quia et nolens mala sinit, et volens bona operatur; et ob hoc permissio et operatio voluntas Dei dicuntur. *Quinque supra sunt proposita quæ dicuntur secundum tropum, et ideo distinguat lector ulla pro quo eorum accipitur voluntas.*

12. Quinque ergo supra posita sunt quæ dicuntur secundum tropum Dei voluntas, quia signa sunt divinæ voluntatis, quæ una est et immutabilis, scilicet Dei beneplacitum. Ideoque diligenter distinguat lector ubi de voluntate Dei Scriptura commemorat, juxta quem modum accipi oporteat, utrum pro beneplacito Dei an pro aliquo signorum ejus. Magna enim est adhibenda discretio in cognitione divinæ voluntatis, quia et beneplacitum Dei est voluntas ejus, et signum beneplaciti ejus dicitur voluntas ejus. Sed beneplacitum ejus æternum est, signum vero beneplaciti ejus non, et consonat rerum effectibus beneplacitum ipsius, et ipsi effectus rerum ab illo non discordant. Fit enim omne quod beneplacito vult fieri; et omne quod non vult fieri, nequaquam fit. Non ita autem est de signis, quia præcepit Deus multis ea quæ non faciunt, et prohibet quæ non eavent, et consultit quæ non implent.

DISTINCTIO XLVI.

ILLI SENTENTIAE QUA DICTUM EST DEI VOLUNTATEM NON POSSE CASSARI, QUAE IPSE EST, QUÆDAM VIDENTUR OBVIARE.

1. Hic oritur quæstio. Dictum est enim in superioribus, et auctoritatibus communium, quod voluntas Dei, quæ ipse est, quæ beneplacitum ejus vocatur, cassari non potest, quia illa voluntate fecit quæcumque voluit in cœlo et in terra, cui, teste Apostolo, nihil resistit. Quæritur ergo quomodo accipiendum sit quod Apostolus de Domino ait, 1 Tim. 2: *Qui vult omnes homines salvos fieri.* Cum enim non omnes salvi sunt, sed plures damnentur, videtur utique non fieri quod Deus vult fieri, humana scilicet voluntate impediente voluntatem Dei. Dominus quoque in Evangelio impianam civitatem compellans, Matth. 23: *Quoties, inquit, volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub aliis, et noluisti?* Ita etiam haec dicuntur tanquam Dei voluntas superata sit hominum voluntate, et infirmisimis nolendo impedientibus non potuerit facere Potentissimus quod volebat. Ubi est ergo illa omnipotentia, qua in cœlo et in terra, secundum Prophetam, omnia quæcumque voluit fecit? et quomodo voluntatis ejus, secundum Apostolum, nihil resistit, si colligere filios Hierusalem voluit, et non fecit? Hæc enim prædictis plurimum obviare videntur. *Solutio, quomodo intelligendum sit illud: Volui congregare, et noluisti.*

2. Sed audiamus solutionem, ac primum quomodo accipiendum sit illud quod Dominus ait videamus. Non enim ex eo sensu illud dictum est, ut ait Aug. in Eneh., c. 97, prædictam quæstionem solvens, quasi Dominus voluerit congregare filios Hierusalem, et non sit factum quod voluit quia ipsa noluerit, sed potius ipsa quidem filios suos ab ipso colligi noluit, quia tamen nolente, filios ejus collegit ipse omnes quos voluit; quia in cœlo et in terra non quadam voluit et fecit, quædam vero voluit et non fecit, sed omnia quæcumque voluit fecit; ut sit sensus: *Quoties volui congregare filios tuos, et noluisti?* id est: Quotquot congregavi mea voluntate semper efficaci, tecolente feci. Ecce in evidenti positum est quod illa Domini verba superioribus non repugnant.

Quomodo intelligendum sit illud: Qui vult omnes homines salvos fieri.

3. Nunc videre restat quomodo etiam præmissa

verba Apostoli prædictis non contradicant, qui de Deo loquens ait : *Vult omnes homines salvos fieri.* Quorum occasione verborum multa a veritate deviaverunt, dicentes Deum multa velle fieri quæ non fiunt. Sed non est intelligendum ea ratione illud esse dictum, quasi Deus vult aliquos salvare et non salvare. Quis enim tam impie desipiat, ut dicat Deum malas hominum voluntates quas voluerit, et quando voluerit, et ubi voluerit, in bonum non posse convertere? Non est utique verum quod in psal. 113 dicitur: *Quæcumque voluit fecit,* si aliqua voluit et non fecit; et, quod est indignius: *Ideo non fecit,* quoniam ne fieret quod volebat. Omnipotens voluntas hominis impedivit. Ideoque cum audimus, et in sacris Litteris legimus, quod *vult omnes homines salvos fieri*, non tamen ideo debemus omnipotentissimæ Dei voluntati aliquid derogare, sed ita intelligere quo scriptum est, *vult omnes homines salvos fieri*, tanquam dicceretur nullum hominum fieri salvum nisi quem salvum fieri ipse voluerit: non quod nullus sit hominum nisi quem salvum fieri velit, sed quod nullus fiat salvus nisi quem velit salvare; et ideo rogandus est ut velit: quod necesse est fieri si voluerit. Non est enim erendus Omnipotens aliquid voluisse fieri quod fatum non sit. Sic etiam intelligitur illud Joan. 1: *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum;* non quia nullus hominum est qui non illuminetur, sed quia nisi ab ipso nullus illuminatur. Potest et alio modo illud intelligi, dum tamen credere non cogamur Omnipotentem aliquid fieri voluisse, factumque non esse, qui sine ipsis ambiguitatibus sive in cœlo et in terra, sicut Veritas cantat, *omnia quæcumque voluit fecit;* profecto facere non voluit quacumque non fecit. Ex his aperte ostenditur quod Deus ea voluntate quæ ipse est, non vult aliquid fieri quod non fiat, neque non fieri quod fiat.

Utrum mala Dei voluntate sunt, an eo nolente.

4. Ideoque, cum constet omnia bona quæ sunt ex ieijs fieri voluntate, quæ si fieri nollet nullatenus farent, recte quæri solet utrum et mala omnia quæ sunt, id est, peccata, Dei siant voluntate, an nolente eo siant. Super hoc diversi varia sentientes sibi contradicere inveniuntur. Alii enim dicunt quod Deus vult mala esse vel fieri, non tamen vult mala. Alii vero quod nec vult mala esse nec fieri. In hoc tamen conveniunt et hi et illi, quod utique fatentur Deum mala non velle. Utrique vero rationibus et auctoritatibus innuntur ad inveniendam suam assertionem.

Quare dicunt quidam Deum velle mala esse vel fieri.

5. Qui enim dicunt Deum mala velle esse vel fieri, suam his modis muniunt intentionem: Si enim, inquietum, mala non esse vel non fieri vellet, nullo modo essent vel fieret, quia si vult ea non esse vel non fieri, et non potest id efficere; scilicet, ut non sint vel non siant, voluntati ejus et potentiae aliquid resistat, et non est omnipotens, quia non potest quod vult; sed impotens est sicut et nos sumus, qui quod volumus quandoque non possumus. Sed quia omnipotens est et in nullo impotens, certum est non posse fieri mala vel esse nisi eo volente. Quomodo enim invito eo et nolente posset ab aliquo malum fieri, cum scriptum sit Rom. 9: *Voluntati ejus quis resistet?* Supradictum dixit Aug. quia necesse est fieri si voluerit. Sed vult mala fieri aut non fieri. Si vult non fieri, non sunt: sunt autem, vult ergo fieri. Item bonum est mala esse vel fieri, alioquin summe bonus non permitteret ea fieri. Unde August. in Ench., cap. 96: *Quamvis ea, inquit, quæ mala sunt, in quantum mala sunt non sunt bona,* tamen ut non solum bona, sed etiam sunt et mala, bonum est. Nam nisi esset hoc bonum ut essent et mala, nullo modo esse sinerentur ab omnipotenti bono; cui procul dubio quam facile est quod vult facere, tam facile est quod non vult esse non sincere. Hæc nisi credamus, periclitatum nostra confessio, quia nos in Patrem omnipotentem credere confitemur.

Eccc hic aperte habes quod bonum est mala esse: omnis autem boni Deus auctor est, qui vult omne bonum esse quod est. Cum ergo bonum sit mala fieri vel esse, ergo et mala vult fieri vel esse. His atque aliis hujusmodi rationibus et auctoritatibus utuntur qui dicunt Deum velle mala esse vel fieri.

Hic ponit rationes illorum qui dicunt Dei voluntate non fieri mala vel non esse.

6. Illi vero qui dicunt Dei voluntate mala non fieri vel non esse, inductionibus premissisita respondent, dicentes Deum nec velle mala fieri, nec velle non fieri; vel nolle fieri, sed tantum non velle fieri. Si enim vellat ea fieri vel esse, faceret utique ea fieri vel esse; et ita esset auctor malorum: non est autem auctor malorum, ut sanctorum protestantur auctoritates; non ergo ejus voluntate sunt mala. Item, si nollet mala fieri, vel vellat non fieri, et tamen farent, omnipotens non esset, cum ejus voluntas humanæ voluntatis effectus impediretur. Ideoque non concedunt Deum velle mala fieri, ne malorum auctor intelligatur; nec concedunt eum velle mala non fieri, ne impotens esse videatur; sed tantum dicunt eum non velle mala fieri, ut non auctor, sed permissor malorum monstretur. Unde et Evangelista, Joan. 1, ubi ostendit Deum auctorem esse omnium bonorum dicens: *Omnia per ipsum facta sunt,* consequenter malorum auctorum esse negat dicens: *Et sine ipso factum est nihil,* id est, peccatum. Non dixit per se factum esse, vel eo nolente et invito, sed tantum sine eo, id est, sine ejus voluntate, quia non ejus voluntate fit peccatum. Non ergo Deo volente vel nolente, sed non volente, sunt mala; quia non subest Dei voluntati ut malum fiat vel non fiat, sed ut fieri sinat, quia bonum est sinere mala fieri: et utique volens sinit non volens mala, sed volens sinere sinit ut ipsa siant, quia nec mala sunt bona, nec ea fieri vel esse bonum est.

Quomodo intelligendum sit illud Aug.: Mala fieri bonum est.

7. Quod vero Aug. ait: *Mala fieri bonum est, nec sinerentur mala ab Omnipotenti bono fieri, nisi hoc esset bonum, ut ea essent, ea ratione dictum esse asserunt, quia ex malis quæ sunt Deus bona elicit;* nec ipse permetteret ea fieri nisi de eis bona aliquid faceret. Unde August. in eodem lib. Ench., c. 11, aperte indicans prædictorum verborum esse talēm intelligentiam, ait: *Deus omnipotens, cui rerum est summa potestas, cum summe bonus sit, nullo modo sineret aliquid mali esse in operibus suis, nisi usque adeo esset omnipotens et bonus, ut benefaceret etiam de malo.* Item in eodem, tom. 3, cap. 1, : Melius judicavit Deus de malis bona facere, quam mala nulla permettere. Ex hoc itaque sensu dictum est ac verum est: *Bonum est mala fieri, quia ex malis quæ sunt, bonis (qui secundum propositum vocali sunt sancti) accedit bonitas, id est, militas.* Talibus enim, ut ait Apostolus, in bonum cooperantur omnia etiam mala, quia eis prosunt, quæ aliis facientibus obsunt. Unde etiam aliquando in Scriptura legitur malum appellari bonum, ut Hieron., tom. 9, Comment. ad cap. 14 Marei; *Malum, inquit, Judæ bonum fuit, scilicet nobis;* nec si bonum est illi vel illi, inde sequitur quod simpliciter bonum est, quod in se et facienti bonum est.

Quadruplicata boni acceptio.

8. Est enim aliquid quod in se bonum est, et cui fit; sed non est bonum facienti, ut cum subvenitur pauperi, sed non propter Deum. Et aliquid bonum in se et facienti, sed non ei cui fit, ut cum veritas propter Deum alicui non obedienti prædicatur. Et aliquid in se et facienti et ei cui fit bonum, ut cum veritas prædicatur propter Deum credenti. Unde Apostolus: *Bonus odor sumus Deo, aliis odor vitae, aliis odor mortis.* Est autem aliud quod nec in se bonum est, et facienti nocet, et dannat nisi pœnitent, ut malum: valet tamen ad aliquid. Ut enim ait Aug. in Ench., cap. 40 et 41: *A summe et qualiter et imminutabiliter Trinitate*

bona creata sunt omnia; nec summe nec immutabiliter bona, sed tamen bona, etiam singula. Similiter universa valde bona, quia ex omnibus consistit universitas admirabilis pulchritudo. In qua etiam illud quod malum dicatur, bene ordinatum, et loco suo positum, eminentius commendat bona, ut magis placent et laudabiliora sint, dum comparantur modis. *Quod mala universitati valent, et facientibus sua propria, vel patientibus aliena prosunt, electis tamen.*

9. Hinc patet quod ex malis quae sunt aliquid provenit bonum, dum bona magis placent et laudabiliora existunt. Ipsiis etiam facientibus, ex malis quae faciunt interdum bona proveniunt, si secundum propositum vocati sunt sancti. Talibus enim, ut ait Aug., tom. 7, in lib. de Correctione et Gratia, c. 9, usque adeo Deus omnia cooperatur in bonum, ut si qui horum deviant et exorbitant, etiam hoc ipsum eis faciat proficere in bonum: quia humiliores redeunt, atque doctiores, ut Petrus. Illa etiam mala quae ab inquis fideles pie perforant, ut ait Aug., in lib. de Trin., ipsis utique prosunt, vel ad delenda peccata, vel ad exercendam probandamque justitiam, vel ad demonstrandam hujus vitae miseriam. Ideoque et Job Dei manum, et Apostolus Satanæ stimulum sensit; et uteque bene profecit, quia malum bene portavit. *Ex prædictis concludit ostendens esse bonum fieri mala multis modis.*

10. Si quis igitur diligenter attendat quae scripta sunt, facile est ei percipere ex malis bona provenire; et ex ratione dictum esse quod bonum est mala fieri vel esse, non quia malum sit bonum, vel quia bonum sit malum fieri. Non est enim bonum malum fieri ab aliquo, quia non est bonum ut aliquis faciat malum. Si enim hoc esset bonum, profecto hujus Deus auctor esset, qui est auctor omnis boni. Quod si hujus Deus auctor est, eo ergo auctore homo agit mala, et ita eo auctore homo fit deterior. Et si eo auctore homo fit deterior, tunc eo volente homo fit deterior. Idem est enim dicere aliquid fieri Deo auctore, quod Deo volente: Deo autem auctore homo non fit deterior, ergo non Deo volente, ut Aug., tom. 4, Quæst. lib. 33, q. 3, aperte astruit a minori, dicens ita: Nullo sapiente homine auctore fit homo deterior; tanta enim est ista culpa quae in sapientem hominem cadere nequit: est autem Deus omni homine sapiente praestans; multo minus ergo Deo auctore fit homo deterior. Multo enim est praestans Dei voluntas, quam hominis sapientis. Illo autem auctore cum dicitur, illo volente dicitur; ergo est vitium voluntatis humanæ quo est homo deterior: quod vitium si longe abest a Deo voluntate, ut ratio docet, a quo sit querendum est? Eccce aperte dicit Aug. Deo auctore vel volente hominem non fieri deteriorem, sed vitio voluntatis suæ. Non est ergo Deo auctore quod malum fit ab aliquo; et ita Deo volente mala non sunt.

Quod in Deo non est causa ut sit homo deterior.

11. Deinde idem Aug., quæst. 4, querens quae sit causa ut homo sit deterior, in Deo non esse asserit, in eodem lib. dicens ut sit homo deterior, aut in ipso est, aut in alia, aut in nihilo. Si in nihilo, nulla causa est. Si in alio, aut in Deo, aut in alio quolibet homine, aut in eo qui neque Deus neque homo sit: sed non in Deo (bonorum enim Deus tantum causa est); ergo in homine est, aut in eo quod neque Deus neque homo, aut in nihilo. Et ex his aperte ostenditur quod non est bonum ut sit homo deterior quia non est Deus ejus reicausa, quia tantum causa bonorum est. Et si non est bonum ut homo fiat deterior, non est ergo bonum ut ab eo fiat malum; non ergo vult Deus ut ab eo fiat malum.

Aliter probat quod Deo auctore non sunt mala.

12. Item aliter etiam ostenditur quod Deo auctore, id est, volente non sunt mala, quia ipse non est causa tendendi ad non esse. Tendere enim ad non esse, malum est; ipse autem auctor mali non est tendit vero ad non esse qui operatur malum; non ergo Deo auctore est quod aliquis operatur malum. Non est ergo bonum quod aliquis operatur malum, quia tantum

boni Deus auctor est. Hoc autem Aug., in eodem lib. q. 21, in principio et fine, aperite explicat dicens: Qui omnium quae sunt auctor est, et ad cuius beatitudinem id pertinet ut sit omne quod est, boni tantummodo causa est. Quocirca mali auctor non est, et ideo ipse sumnum bonum est, a quo in nullo deficere bonum est, et malum est deficere. Non est ergo causa deficiendi, id est, tendendi ad non esse, qui, ut ita dicam, essendi causa est; quia omnium quae sunt auctor est, quae, in quantum sunt, bona sunt. Ecce aperite habes quod deficere a Deo qui summum est bonum, malum est; mala ergo facere malum est; non ergo Deo auctore vel volente mala sunt.

Objectio quorundam sophistica, qua probare nituntur ex Deo esse quod mala sunt.

13. Jam sufficenter ostensum est quod Deo auctore non sunt mala. Quidam tamen sophistice incidentes, et ideo Deo odibiles, probare conantur ex Deo auctore esse quod mala sunt, hoc modo: Quod mala sunt, verum est: omne autem verum quod est, a veritate est, quae Deus est: a Deo ergo est quod mala sunt. Quod autem omne verum a Deo sit, confirmant auctoritate Aug., in lib. 83 Quæst., q. 1, ita dicentes: Omne verum a veritate verum est: est autem veritas Deus; Deum ergo habet auctorem omne verum. Est autem verum quod mala sunt vel sunt, Deo ergo auctore est quod sunt vel sunt mala.

Responsio, ubi coneedit omne verum esse a Deo, et sophisma operit.

14. Quibus facile est nobis respondere: sed indignum responsione videtur quod dicunt. Omne namque verum a Deo est, ut ait Aug., cui consonat Amb. tom. 4, explanat. 1 ad Cor. 12, qui tractans illud verbum Apostoli: *Nemo potest dicere DOMINUS JESUS nisi in Spiritu sancto*, dicit quod cum verum a quoque dicitur, a Spiritu sancto est. Cum itaque verum sit quod mala sunt, hoc verum quod dicitur illa locutione, scilicet, *mala sunt*, a Deo est: sed non inde sequitur quod a Deo sit ut mala sunt. Si enim hoc diceretur, auctor malorum Deus esse intelligeretur: quod ex simili manifeste falsum ostenditur: Deus prohibet furtum fieri: sed furtum fieri verum est; ergo prohibet verum: non sequitur.

Partem quæstionis approbat illorum qui dicunt Denique non velle mala fieri.

15. Hæc igitur et alia hujusmodi inania relinquentes, præmissæ quæstionis parti saniori faventes, quæ sanctorum testimoniorum plenius approbatur, dicamus Deum non velle mala fieri, nec tamen velle non fieri neque nolle fieri. Omne ergo quod vult fieri fit, et omne quod vult non fieri non fit. Funt autem multa quae non vult fieri, ut omnia mala.

DISTINCTIO XLVII.

QUOD VOLUNTAS DEI SEMPER IMPLETUR DE HOMINE,
QUOCUMQUE SE VERTAT.

1. Voluntas quippe Dei semper efficax est, ut fiat omne quod velit, et nihil fiat quod nolit; quæ de homine semper impletur, quoque se vertat. Nihil enim, ut ait Aug., in libero arbitrio constitutum superat voluntatem Dei: etsi faciat contra ejus voluntatem, tamen contra ejus voluntatem, quæ ipse est, nihil putandum est ita fieri tanquam velit fieri et non fiat, vel nolit fieri et fiat. Illa enim voluntas, ut ait Augustinus, in Ench., semper impletur, aut de nobis aut a nobis. De nobis impletur; sed tamen non impletus eam quando peccamus. A nobis impletur, quando bonum facimus ideo enim facimus, quia sciimus placere Deo. Ita et de homine semper Deus implet suam voluntatem, quia nihil facit homo de quo Deus non operetur quod vult. Non enim vult Deus ut peccet homo quilibet. Si autem peccaverit, pœnitenti vult parc reut vivat, in peccatis vero perseverantem punire, ut justitiae potentiam contumax non evadat. Sicut alios ab æterno preparavit ad pœnam, ita alios præparavit ad gloriam; et haec sunt magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates

ejus(psal.410). Et tamen sapienter exquisita, ut cum angelica et humana creatura peccasset, id est, non quod ille, sed quod voluit ipsa fecisset, etiam per eamdem creature voluntatem qua factum est quod Creator non voluit, impleret ipse quod voluit; bene utens etiam malis tanquam summe bonus ad eorum damnationem quos juste predestinavit ad pœnam, et ad eorum salutem quos benignus predestinavit ad gratiam. Quantum enim ad ipsos attinet, quod Deus noluit fecerunt; quantum vero ad omnipotentiam Dei, nullo modo id facere valuerunt. Hor quippe ipso quod contra ejus voluntatem fecerunt, de ipsis facta est voluntas ejus. Praeterea namque magna opera Domini sunt exquisitu in omnes voluntates ejus, ut miro et ineffabili modo non fiat preter ejus voluntatem quod etiam sit contra ejus voluntatem, quia non fieret si non sineret; nec utique nolens sinit, sed volens; nec sineret bonus fieri male, nisi omnipotens etiam de malo posset facere bonum bene. His verbis evidenter monstratur, quod voluntas Dei eterna semper impletur de homine, etiam si faciat homo contra Dei voluntatem. Sed attendendum est diligenter quomodo in superioribus dicitur fieri aliquid contra Dei voluntatem, quod tamen non sit praeter eam, et qualiter intelligendum sit illud. *Quantum ad se, fecerunt quod Deus noluit; quantum vero ad omnipotentiam Dei, nullo modo id facere valuerunt.* Videntur enim ista superibus obviare, ubi dictum est voluntati ejus nihil resistere.

Hic aperit, dicens diversis modis supra accipi Dei voluntatem.

2. Verum, ut supra diximus, voluntas Dei diversis modis accipitur; quæ diversitatis in predictis verbis si diligenter notetur, nihil ibi contradictionis reperitur. Ubi enim dicit non fieri præter ejus voluntatem etiam quod sit contra ejus voluntatem, quæ Deus est et semper est, ejus signa predictis verbis intelligi voluit, id est, prohibitionem et permissionem. Multa enim fiunt contra Dei præceptum vel prohibitionem, quæ tamen non fiunt præter ejus permissionem. Ipsius namque permissione omnia fiunt mala, quæ tamen præter ejus voluntatem semper fiunt, sicut Aug. tom. 8, dicit super illum locum psal. 16: *Ut non loquar os meum opera hominum.* Opera enim hominum dicit ea quæ mala sunt, quæ præter Dei voluntatem fiunt, quæ ipse est; sed non præter ejus permissionem, quæ ipse non est. Appellatur tamen ipsa Dei voluntas, quia Deus volens sinit malum fieri. Fiunt et contra ejus præceptionem vel prohibitionem, sed non contra ejus voluntatem, quæ ipse est; nisi dicantur contra eam fieri quæ præter eam fiunt. Contra eam quippe nihil ita sit, ut velit fieri quod non fiat, vel nolit et fiat; quod evidenter ibi Aug. notavit, ubi ait: *Quantum ad ipsos attinet, quod Deus noluit fecerunt; quantum vero ad omnipotentiam Dei, nullo modo id facere valuerunt.* Ac si dicaret: Fecerunt contra Dei præceptum quod appellatur voluntas, sed non fecerunt contra Dei voluntatem omnipotentem; quia hoc non valuerunt, illud valuerunt: ita per hoc quod fecerunt contra Dei voluntatem, id est, præceptum, de ipsis facta est voluntas ejus, id est impleta est voluntas ejus semper, quia eos damnari volebat. Unde Gregorius, super Genes. : *Multi voluntatem Dei peragunt, unde mutare contendunt, et con ilio ejus resistentes obsequuntur; quia hoc ejus dispositioni militant, quæ per humanum studium resultat.* Hic aperte ostenditur, quia dum in ali consilio ac præcepto Dei resistunt, quod voluntas Dei appellatur, ea faciunt unde voluntas ejus, quæ ipse est, impletur, quæ dispositio vel beneplacitum vocatur. Nam, ut ait Aug., tom. 3, cap. 102, in Ench. : *Quantælibet sint voluntates angelorum et hominum bonorum vel malorum, vel illud quod Deus, vel aliud volentium quam Deus, omnipotens voluntas semper invicta est, quæ mala esse nunquam potest, sive etiam dum mala irrogat justa est; et profecto quæ justa est, mala non est.* Deus ergo omnipotens sive per misericordiam cuius

vult miseretur, sive per judicium quæ vult obdurare, nec inique aliquid facit, nec nisi volens quidquam facit, et omnia quæcumque vult facit.

Summatim perstringit sententiam prædictorum, aldens quare Deus præcepit omnibus bona facere et mala vitare, cum non relit hoc ab omnibus impleri.

3. Ex predictis liquet quod voluntas Dei, quæ ipse est, semper invicta est, nec in aliquo cassatur, sed per omnia impletur. Consilium vero ejus et præceptio, sive prohibito, non ab omnibus impletur quibus proposita et data sunt. Neque ideo præcepit omnibus bona, vel prohibuit mala, vel consuluit optima, quod vellet ab omnibus bona quæ præcepit fieri, vel mala quæ prohibuit vitari (si enim vellet, utique et fierent, quia in nullo potest ab homine superari vel impediri ejus voluntas), sed ut justitiam suam hominibus ostenderet, et mali essent inexcusabiles; denique ut boni ex obedientia gloriam, mali ex inobedientia pœnam sortirentur, sicut utrisque ab aeterno preparavit. Ea ergo quæ omnibus præcepit vel prohibuit, a quibusdam voluit fieri vel vitari, sed non ab omnibus; et quædam personaliter præcepit, et in veteri et in nova lege, quæ ab eis quibus præcepit fieri noluit; ut Abrahæ de immolatione filii, et in Evangelio quibusdam quibus præcepit ne cui dicerent.

DISTINCTIO XLVIII.

QUOD ALIQUANDO HOMO BONA VOLUNTATE ALIUD VULT
QUAM DEUS; ET ALIQUANDO MALA ID QUOD DEUS
BONA VOLUNTATE VULT.

1. Sciendum quoque est quod aliquando mala est voluntas hominis idem volentis quod Deus vult fieri, et aliquando bona est voluntas hominis aliud volentis quam Deus. Ut enim bona sit hominis voluntas, oportet attendere quid congruat ei velle, et quo sine. Tantum enim interest inter voluntatem Dei et voluntatem hominis, ut in quibusdam aliud congruat Deo velle, aliud homini; unde Aug. in Enchirid. 7.c.101: Aliquando bona voluntate homo vult aliquid quod Deus non vult bona multo amplius multoque certius voluntate, nam illius mala voluntas esse nunquam potest: tantum si bonus filius patrem velit vivere, quem Deus bona voluntate vult mori. Et rursus fieri potest ut hoc velit homo voluntate mala quod Deus vult bona: velut si malus filius velit mori patrem, velit etiam hoc Deus. Nempe ille vult quod non vult Deus; iste vero id vult quod et Deus: et tamen bona voluntati pietas illius potius consonat, quamvis aliud volentis, quam huius idem volentis impietas. Multum enim interest quid velle homini, quid velle Deo congruat, et ad quem finem suam quisque ferat voluntatem, ut approbetur vel improbetur. Potest enim velle bonum quod non congruit ei velle; et potest velle bonum quod congruit, sed non refert ad finem rectum, et ideo non est bona voluntas.

Quod bona Dei voluntas mala hominum voluntate impletur, ut in passione Christi contigit, ubi quiddam factum est quod Deus bona et Judæi mala voluntate voluerant, voluerunt tamen et aliquid quod Deus non voluit.

2. Illud quoque non est prætermittendum quod aliquando Dei voluntas bona per malam hominis voluntatem impletur: ut in crucifixione Christi factum est, quem Deus bona voluntate mori voluit, Judæi vero inopia voluntate eum crucifixerunt. Et volebant Judæi mala voluntate quiddam quod Deus bona voluntate volebat, scilicet ut Christus pateretur, moretur; sed volebant et aliquid aliud quod Deus nollebat, scilicet occidere Christum, quod fuit mala actio et peccatum. Actum quippe Judæorum non voluit Deus, passionem vero Christi voluit; sicut et in ipso psal. 138, Christus ad Patrem ait: *Tu cognovisti sessionem meam, id est, voluisti et approbasti passionem meam, tibi enim placuit. Voluit itaque tota Trinitas ut Christus pateretur, nec tamen voluit ut Judæi occiderunt; quia voluit pœnam Christi, sed non culpam Judæorum nec tamen noluit, si enim noluisset, nec fuisset.*

Opposito.

3. Sed ad hoc opponitur sic : Si voluit Deus ut Christus pateretur, voluit utique ut pateretur a Judæis, vel non. Si voluit ut non pateretur a Judæis, cum passus sit, factum est itaque quod voluit Deus non fieri. Si autem voluit eum pati a Judæis, ergo voluit eum occidi a Judæis: voluit itaque ut Judæi occiderent eum. Ad quod respondentes, dicimus simpliciter concedendum esse quod Deus voluit Christum pati et mori; quia ejus passio bonum fuit, et causa nostræ salutis. Cum autem dicitur : Volebat eum pati vel occidi a Judæis, hic distinguendum est: Si enim intelligitur sic: Volebat eum sustinere passionem sive crucifixionem a Judæis illatam, verus est sensus; si vero intelligitur sic: Volebat ut Judæi occiderent eum, falsum est. Non enim volebat Deus actionem Judæorum quæ mala erat, sed volebat passionem bonam; et haec voluntas per malas Judæorum voluntates impleta est, unde Augustinus in Enchiridio, c. 101: Deus quasdam voluntates suas utique bonas implet per malorum hominum voluntates malas: sicut per malevolos Judæos bona voluntate Patris Christus pro nobis occisus est; quod tantum bonum fuit, ut apostolus Petrus, quando id fieri nolebat. Satanas ab ipso qui occisus est diceatur. Ecce manifeste habes magnum bonum fuisse quod Christus occisus est: et hoc bonum quia Petrus nolebat, ideo redargutus est.

Utrum placuerit viris bonis quod Christus pateretur; placuit quidem intuitu nostræ redempcionis, sed non ipsius cruciatus.

4. Ex quo solvit quæstio qua quæri solet utrum viris sanctis placere debuerit quod Christus pateretur vel occideretur. Debuit enim eis placere intuitu nostræ redempcionis, sed non intuitu ipsius cruciatus. Voluerunt ergo ac vehementer cupierunt Christum mori propter liberationem hominis et impletionem divinæ voluntatis, sed non voluerunt delectatione ipsius afflictionis. De eodem ergo lætabantur et tristabantur; sed ob aliud gaudebant, et propter aliud docebant. Volebant ergo Christum mori pro hominis re-

demptione, et tamen de morte ipsius diversis de causis corda eorum varie movebantur.

Quomodo sentiendum sit de passionibus sanctorum, an velle an nolle debeamus.

5. Si vero queritur utrum eodem modo sentiendum sit de passionibus et martyriis sanctorum dicimus aliquam esse differentiam inter passionem capitis et mœniorum. Christi namque passio causa est nostræ salutis, quod non est passio alicujus sancti. Nullius enim passione redempti sumus nisi Christi. Profuerunt quidem non modo eis qui passi sunt, verum etiam aliis fidelibus ipsorum passiones, verum tamen nostra redemptio non sunt; hoc enim passio illius sola potuit qui Deus est et homo. Illius ergo passionem credentium piæ mentes voluerunt et optaverunt fieri sicut futurum credebat; passionem vero sanctorum possumus velle et nolle, et utrumque bona voluntates rectos nobis proponamus finis. Cuienam placuit Pauli passio et fine, quia præmium ejus per hoc auctum et paratum ernebat, bonam videtur habuisse voluntatem, quæ voluntati ejus congruebat, quia eupiebat dissolvi et esse cum Christo. Qui autem voluit eum declinare passionem et effugere manus iniquorum compassionem pietatis, et ille habuit bonam voluntatem; unde August. in Ench., c. 101: Bonæ apparent voluntates piorum fidelium quinolebant apostolum Paulum Hierusalem pergere, ne ibi pateretur mala quæ Agabus prædixerat; et tamen hoc illum Deus pati volebat pro annuntianda side Christi, exercens martyrem Christi: neque ipse bonam voluntatem suam implevit per Christianorum voluntates bonas, sed per Judæorum malas; et ad eum potius pertinebant qui nolebant quod volebat, quam illi per quos volentes factum est quod volebat, quia id ipsum mala voluntate fecerunt quod Deus bona voluntate voluit. Ita et in passione Christi factum est, quod enim Deus voluit, hoc idem Judei et diabolus; sed illi mala voluntate, Deus vero bona voluntate, scilicet, ut Christus moreretur. Verum tamen illi actum voluerunt, quem Deus non voluit.

LIBER SECUNDUS**DE RERUM CORPORALIUM ET SPIRITALIUM CREATIONE ET FORMATIONE,
ALIISQUE PLURIBUS EO PERTINENTIBUS****DISTINCTIO PRIMA.**

UNUM ESSE RERUM PRINCIPIUM OSTENDIT; NON PLURA,
UT QUIDAM PUTAVERUNT.

1. Creationem rerum insinuans Scriptura, Deum esse creatorem initiumque temporis atque omnium visibilium vel invisibilium creaturarum in primordio sui ostendit, dicens, Gen. 1: *In principio creavit Deus cælum et terram.* His etenim verbis Moyses Spiritu Dei efflatu, in uno principio a Deo creatore mundum factum resert, elidens errorem quorumdam plura sine principio fuisse principia opinantium. Plato namque tria initia existimavit, Deum scilicet, exemplar, et materiam, et ipsam increatam sine principio, et Deum quasi artificem non creatorem. Creator enim est qui de nihilo aliquid facit. Et creare proprie est de nihilo aliquid facere; facere vero non modo de nihilo aliquid operari, sed etiam de materia. Unde et homo et angelus dicitur aliqua facere, sed non creare; vocaturque factor sive artifex, sed non creator. Hoc enim nomen soli Deo proprius congruit, qui de nihilo quædam, et de aliquo aliqua facit. Ipse est ergo creator et opifex et factor, sed creationis nomen sibi proprie retinuit, alia vero etiam creaturis communicavit. In Scriptura tamen saepè creator accipitur tanquam factor, et creare tanquam facere sine distinctione significationis.

Quod hæc verba, scilicet agere et facere, et hujusmodi, non dicuntur de Deo secundum eam rationem qua dicuntur de creaturis.

2. Verumtamen sciendum est hæc verba, scilicet, *creare, facere, agere,* et alia hujusmodi, de Deo non posse dici secundum eam rationem qua dicuntur de creaturis. Quippe cum dicimus eum aliquid facere, non aliquem in operando motum illi inesse intelligimus, vel aliquam in laborando passionem, sicut nobis solet accidere; sed ejus semper in voluntatis novum aliquem significamus effectum, id est, æterna ejus voluntate aliquid noviter existere. Cum ergo aliquid dicatur facere, tale est ac si dicatur juxta ejus voluntatem, vel per ejus voluntatem, aliquid noviter contingere vel esse; ut in ipso nihil novi contingat, sed novum aliquid, sicut in ejus æterna voluntate fuerat, sicut sine aliqua motione vel sui mutatione. Nos vero operando mutari dicimus, quia movemur; non eni m sine motu aliquid facimus. Deus ergo aliquid agere vel facere dicitur, quia causa est rerum noviter existentium, dum ejus voluntate res novæ esse incipiunt, quæ ante non erant, absque ipsius agitatione; ut actus proprius dici non queat, cum videlicet actus omnis in motu consistat, in Deo autem motus nullus est. Sicut ergo ex calore solis aliqua fieri contingit, nulla tamen in ipso vel in ejus calore facta motione vel mutatione: ita ex Dei voluntate nova habent esse

sine mutatione auctoris, qui est unum, et solum et omnium principium. Aristoteles vero posuit principia, scilicet materiam et speciem, et tertium operatorium dictum; mundum quoque semper esse et fuisse.

Quod catholicum est docet.

3. Horum ergo et similium errorem Spiritus sanctus evanescens, veritatisque disciplinam tradens, Deum in principio temporum mundum creasse, et ante tempora aeternaliter extitisse significat, ipsius aeternitatem et omnipotentiam commendans, cui voluisse, facere est; quia, ut praediximus, ex ejus voluntate et bonitate res novae existunt. Credamus ergo rerum creatarum celestium terrestrium, visibilium vel invisibilium causam non esse nisi bonitatem Creatoris, qui est Deus unus et verus. Cujus tanta est bonitas, ut summe bonus beatitudinis suae qua aeternaliter beatus est, alios velit esse particeps, quam videt et communicari posse, et minui omnino non posse. Illud ergo bounum quod ipse erat, et quo beatus erat, sola bonitate, non necessitate, aliis communicari voluit, quia summe boni erat prodesse velle, et omnipotentiissimi nocere non posse.

Quare rationalis creatura facta sit.

4. Et quia non valet ejus beatitudini participes existere aliquis nisi per intelligentiam, quae quanto magis intelligitur, tanto plenius habetur, fecit Deus rationalem creaturam quae summum bonum intelligeret, et intelligendo amaret, et amando possideret, ac possidendo frueretur. Eamque hoc modo distinxit, ut pars in sui puritate permaneret, nec corpori uniretur, scilicet, angeli, pars corpori jungetur, scilicet, animæ. Distincta est utique rationalis creatura in incorpoream et corpoream; et incorporea quidem angelus, corporea vero homo vocatur, ex anima rationali et carne subsistens. Condicio ergo rationalis creaturæ primam causam habuit Dei bonitatem.

Quare creatus sit homo vel angelus.

5. Ideoque si queratur quare creatur homo vel angelus, brevi sermone responderi potest: Propter bonitatem ejus. Unde Aug., in lib. de Doctrina christiana, c. 32: Quia bonus est Deus, sumus; et in quantum sumus, boni sumus.

Ad quid creata sit rationalis creatura.

6. Et si queritur ad quid creata sit rationalis creatura, respondetur: Ad laudandum Deum, ad servendum ei, ad fruendum eo; in quibus proficit ipsa, non Deus. Deus enim perfectus, ei summa bonitate plenus, nec augeri potest, nec minui. Quod ergo rationalis creatura facta est a Deo, referendum est ad Creatoris bonitatem, ad creaturæ utilitatem.

Brevissima responsio, cum queratur, quare vel ad quid facta sit rationalis creatura.

7. Cum ergo queritur quare vel ad quid facta sit rationalis creatura, brevissime responderi potest: Propter Dei bonitatem, et suam utilitatem. Utile nempe ipsi est servire Deo, et frui eo. Factus ergo angelus sive homo propter Deum dicitur esse, non quia creator Deus et summe beatus alterutrius indiquerit officio, qui bonorum nostrorum non eget; ps. 147; sed ut serviret ei ac frueretur eo, cui servire regnare est. In hoc ergo proficit serviens, non ille cui servitur.

Sicut factus est homo ut serviret Deo, sic mundus ut serviret homini.

8. Et sicut factus est homo propter Deum, id est, ut ei serviret, ita mundus factus est propter hominem. scilicet, ut ei serviret. Positus est ergo homo in medio ut et ei serviretur, et ipse serviret; ut acciperet utrumque, et reflueret totum ad bonum hominis, et quod accepit obsequium, et quod impendit. Ita enim voluit Deussibi ab homine serviri, utea servitudo, non Deus, sed homo serviens juvaretur: et voluit ut mundus servire homini, et exinde similiter juvaretur homo. Totum ergo bonum hominis erat, et quod factum est propter ipsum, et propter quod ipse factus est. *Omnia enim, ut ait Apostolus, 1 Cor. 3, nostra sunt, scilicet superiora, et aequalia, et inferiora. Su-*

periiora quidem nostra sunt, ad perfruendum, ut Deus Trinitas; aequalia, ad convivendum, scilicet, angeli. Qui etsi nobis modo superiores sint, in futuro erunt aequales; qui et modo nostri sunt, quia ad usum nobis sunt, sicut res dominorum dicuntur esse famulorum, non dominio, sed quia ad usum eorum. Ipsique angeli in quibusdam Scripturæ locis nobis servire dicuntur, dum propter nos in ministerium mittuntur. *Quomodo dicitur atiquando in Scriptura: Homo factus est propter reparationem angelici casus.*

9. De homide quoque in Scriptura interdum reperitur quod factus sit propter reparationem angelicæ ruinæ, quod non ita est intelligendum quasi non fuisset homo factus si non peccasset angelus, sed quia inter alias causas, scilicet, præcipuas, haec etiam nonnulla causa extitit. Nostra ergo sunt superiora et aequalia. Nostra etiam sunt inferiora, quia ad serviendum nobis facta.

Quare ita sit homo institutus, ut anima sit unita corpori.

10. Solet etiam quæri, cum majoris dignitatis videatur esse anima si absque corpore permansisset, cur unita sit corpori. Ad quod primo dici potest: Quia Deus voluit et voluntatis ejus causa querendanon est. Secundo autem potest dici quod ideo Deus voluit eam corpori uniri, ut in humana ostenderet conditione novum exemplum beatæ unionis quae est inter Deum et spiritum, in qua diligitur *ex toto corde*, et videtur *facie ad faciem*; putaret enim creatura se non posse uniari Creatori suo tanta propinquitate, ut eum *tota mente* diligeret et cognosceret, nisi videret spiritum, qui est excellentissima creatura, tam insimæ, id est, carni, quae de terra est, in tanta dilectione uniri, ut non valeat arctari aī hoc ut velit eam relinquere, sicut ostendit Apostolus dicens, 2ad Cor. 5: *Nolumus corpore expoliari, sed supervestiri*, per quod ostenditur spiritum creatum Spiritu increato ineffabili amore uniri. Pro exemplo ergo futuræ societatis, quæ inter Deum et spiritum rationalem in glorificatione ejusdem perficienda erat, animam corporis induimenti et terræ mansionibus copulavit; luteamque materiam fecit ad vitæ sensum vegetare, ut sciret homo quia, si potuit Deus tam disparem naturam corporis et animæ in foederationem unam et in amicitiam tantam conjugere, nequaquam ei impossibile futurum rationalis creaturæ humilitatem, licet longe inferiorem, ad suæ gloriæ participationem sublimare. Quia ergo, pro exemplo, rationalis spiritus in parte usque ad consortium terreni corporis humiliatus est; ne forte in hoc nimis depresso videretur, addidit Dei providentia ut postmodum cum eodem corpore glorificato, ad consortium illorum qui in sua permanerunt puritate, sublimaretur, ut quod minus ex dispensatione Creatoris sui acceperat conditus, postmodum per gratiam ejusdem acciperet glorificatus. Sic ergo conditor noster Deus rationales spiritus, varia sorte pro arbitrio voluntatis sua disponens, illis quos in sua puritate reliquerat sursum in cœlo mansionem; illis vero quos corporibus terrenis sociaverat, deorsum in terra habitationem constituit, utrisque regulam imponens obedientiæ, quatenus et illi ab eo ubi erant non caderent, et isti ab eo ubi erant ad id ubi non erant ascenderent. Fecit itaque Deus hominem ex duplice substantia, corpus de terra componens, animam vero de nihilo faciens. Ideo etiam unitæ sunt animæ corporibus, ut in eis Deo famulantes majorem mereantur coronam.

Post sacramentum Trinitatis de creatura tripartita agendum est, et de digniori, id est, angelica.

11. Ex premissis apparationalem creaturam in angelicam et humanam fuisse distinctam, quarum altera est tota spiritualis, id est, angelica; altera ex parte spiritualis et ex parte corporalis, id est, humana. Cum itaque de his tractandum sit, scilicet de spirituali et corporali creatura, de rationali et de non rationali, primo de rationali et spirituali, id est, de angelis agendum videtur, ut a contuitu creatoris ad cognitionem creaturæ dignioris ratio nostra intendat,

deinde ad considerationem corporeæ tam illius quæ est rationalis quam illius quæ non est rationalis descendat, ut Trinitatis increatae sacramentum tripartite creature, eique concretorum atque contingentium sequatur documentum.

DISTINCTIO II.

QUE CONSIDERANDA SUNT DE ANGELICA NATURA.

1. De angelica itaque natura hæc primo consideranda sunt: quando creata fuerit, et ubi, et qualis facta sit dum primum conderetur. Deinde qualis effecta aversione quorumdam et conversione quorumdam. De excellentia quoque, et ordinibus, et donorum differentia, et de officiis ac nominibus, aliisque pluribus dicenda sunt.

Quando facti sunt angeli prius dicit, in quo videntur sibi obviare auctoritates.

2. Quædam auctoritates videntur innuere quod ante omnem creaturam creata sunt angeli. Unde illud, Eccl. 1: *Primo omnium creata est sapientia*, quod intelligitur de angelica natura quæ in Scriptura saepe vita, sapientia et lux dicitur. Nam sapientia illa quæ Deus est, creata non est. Filius enim sapientia Patris est genita, non facta nec creata et tota Trinitas una sapientia est, quæ non facta nec creata est, nec genita vel procedens. De angelica ergo vita illud accipendum est, de qua dicit Scriptura quando facta est, scilicet, *primo omnium*. Sed rursum alia Scriptura, Gen. 1, dicit: *In principio creavit Deus cælum et terram*. Et in Prophetæ, psal. 401: *Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli*. Et videtur contrarietas quædam oriri ex assertionibus istis. Nam si *primo omnium* creata est sapientia omnia post ipsam facta videntur; et ita post ipsam facta videntur cælum et terra, et ipsa facta ante cælum et terram. Item si *in principio creavit Deus cælum et terram*, nihil factum est ante cælum et terram, nec ipsa sapientia facta est ante cælum et terram. Cum ergo contraria videantur, nec in divina Scriptura fas sit sentire aliquid esse contrarietatis, requiramus intelligentiam veritatis. *Quid tenendum sit docet præmissus auctoritates determinando.*

3. Videtur itaque hoc esse tenendum, quod simul creata est spiritualis creatura, id est, angelica, et corporalis; secundum quod potest accipi illud Salomonis: *Qui vivit in æternum creavit omnia simul*, id est, spiritualem et corporalem naturam: et ita prius tempore creati sunt angeli quam illa corporalis materia quatuor elementorum; et tamen *primo omnium* creata est sapientia; quia etsi non tempore præcedit, tamen dignitate. Quod autem simul creata fuerit corporalis spiritualisque creatura, Aug., super Gen., ad litteram aperte ostendit, tom. 3, lib. 1, c. 1, dicens per cælum et terram spiritualem corporalemque creaturam intelligi, et hæc creata sunt in principio, scilicet, temporis; vel in principio, quia primo facta sunt.

Quod nihil factum est ante cælum et terram, nec etiam tempus; cum tempore enim creata sunt, sed non ex tempore.

4. Ante ea enim nihil factum est; nec etiam tempus factum est ante spiritualem, scilicet, angelicam naturam, et ante corporalem, scilicet, materiam illam quatuor elementorum confusam. Illa enim cuim tempore creata sunt, nec ex tempore, nec in tempore. Sicut nec tempus in tempore creatum est, quia non fuit tempus antequam esset cælum et terra. Unde Aug., in lib. 5 de Trin., c. 6, dicit quod Deus fuit Dominus antequam tempus esset, et non in tempore cœpit esse Dominus; quia fuit Dominus temporis quando cœpit esse tempus: nec utique tempus cœpit esse in tempore, quia non erat tempus antequam inciperet tempus.

Quod simul cum tempore et cum mundo cœpit corporalis et spiritualis creatura.

5. Simul ergo cum tempore facta est corporalis et spiritualis creatura, et simul cum mundo. Nec fuit ante angelica creatura quam mundus quia ut ait Aug. tom. 3, lib. 5 de Gen. ad litt., cap. 19: *Nulla creatura*

creata est ante secula, sed a seculis cum quibus cœpit. Hieron. tamen, tom. 9, super Epistolam ad Titum, c. 1, aliud videtur sentire, dicens: *Sex milia needum nostris temporis implentur annorum, et quantas prius aternitates, quanta tempora, quantas seculorum origines luisse arbitrandum est, in quibus angeli, throni, dominationes, cæterique ordines servierunt Deo absque temporum vicibus atque mensuris, et Deo jubente substiterunt!* His verbis quidam adhærentes dixerunt cum mundo cœpisse tempus seculare; sed ante mundum extitisse tempus aeternum sine mutabilitate et in eo immutabiliter et intemporaliter astra sunt angelos Deo jubente substitisse, eique servisse. Nos autem quod prius dictum est, pro captu intelligentiae nostræ, magis approbamus, salva tamen reverentia secretorum, in quibus nihil temere asserendum est, et illud Hieron dixisse non ita sentiendo, sed aliorum opinionem referendo arbitramur.

Ubi angeli mox creati fuerint; in empyreо scilicet, quod statim factum repletum est angelis.

6. Jam est ostensum quando creata fuerit angelica natura; nunc autem attendendum est ubi facta fuerit. Testimoniis quarumdam auctoritatibus evidenter monstratur angelos ante casum fuisse in cælo, et inde corruisse quosdam propter superbiam; alios vero qui non peccaverunt illie persistisse. Unde Dominus in Evangelio ait, Luc. 10: *Videbam Satanam tanquam fulgur de cælo cadentem*; nec appellatur hoc cælum firmamentum quod secunda die factum est, sed cælum splendidum quod dicitur empyreum, id est, igneum a splendore, non a calore; quod statim factum angelis est repletum, quod est supra firmamentum: et illud empyreum quidam expositorum sacrae Scripturæ nomine cœli intelligi volunt, ubi Scriptura dicit: *In principio creavit Deus cælum et terram*. Cælum, inquit Strabus, non visibile firmamentum hic appellat, sed empyreum, id est, igneum vel intellectuale; quod non ab ardore, sed a splendore dicitur, quod statim factum repletum est angelis. Unde Job 38: *Ubi eras, cum me laudabant astra matutina?* etc. De hoc quoque Beda ita ait: Hoc superius cælum quod a volubilitate mundi secretum est, mox ut creatum est, sanctis angelis impletum est, quos in principio cum cælo et terra conditos testatur Dominus dicens: *Ubi eras, cum me laudabant astra matutina, et jubilarent omnes filii Dei*. Astra matutina et filios Dei eosdem angelos Dei vocat. Cælum enim in quo posita luminaria, non in principio, sed secunda die factum est. Ex his liquet quod in empyreо omnes angelii fuerunt ante quorumdam ruinam, simulque creata sunt angelii cum cælo empyreо, et cum informi materia omnium corporalium. *Quod simul creata est visibilium rerum materia et invisibilium natura, et utraque informis secundum aliquid, et formata secundum aliquid.*

7. Simul ergo visibilium rerum materia et invisibilium natura condita est; et utraque informis fuit secundum aliquid, et formata secundum aliquid. Sicut enim corporalium materia confusa et permixta (quæ secundum Græcos dicta est chaos) in illo exordio conditionis primariae et formam confusionis habuit, et non habuit formam distinctionis et discretionis, donec postea formaretur atque distinctas reciperet species, ita spiritualis et angelica natura in sua conditione secundum naturæ habitum formata fuit; et tamen illam quam postea per amorem et conversiōnem a Creatore suo acceptura erat formam non habuit, sed erat informis sine illa; unde August. lib. 1, de Gen. ad litt. c. 1, multiplicitate exponens præmissa verba Genesis, per cælum dicit intelligi informem naturam vitæ spiritualis, sicut in se potest existere non conversa ad Creatorem in quo formatur; per terram, corporalem materiam sine omni qualitate quæ appareat in materia formata.

Quomodo dicat Lucifer secundum Isaiam: Ascendam in cælum, etero similis Altissimo, cum esset in cælo.

8. Illic queri solet, si in cælo empyreо fuerunt angelii quam statim facti sunt, quomodo, ut legitur in Isaia 14, dicit Lucifer: *Ascendam in cælum, et exaltabo*

solum meum, et ero similis Altissimo. Sed ibi cœlum vocat Dei celsitudinem, cui parificari volebat; et est tale: Ascendam in cœlum, id est, ad æqualitatem Dei.

DISTINCTIO III.

QUALES FACTI FUERINT ANGELI, ET QUOD QUATUOR EIS ATTRIBUTa SUNT IN IPSO INITIO SUÆ CONDITIONIS.

1. Ecce ostensum est ubi angeli fuerint mox ut creati sunt. Nunc consequens est investigare quales facti fuerunt in ipso primordio suæ conditionis; et quatuor quidem angelis videntur esse attributa in initio subsistentia suæ, scilicet, essentia simplex, id est, indivisibilis et immaterialis, et discretio personalis, et per rationem naturaliter insitam intelligentia, memoria et voluntas sive dilectio, liberum quoque arbitrium, id est, libera inclinandæ voluntatis sive ad bonum sive ad malum facultas. Poterant enim per liberum arbitrium sine violentia et coactione ad utrumlibet propria voluntate deflecti.

An omnes angeli fuerint æquales in tribus, scilicet in sapientia, in essentia, in libertate arbitrii.

2. Hic considerandum est utrum in sua substantia spirituali et sapientia rationali et libertate arbitrii quæ omnibus inerant, omnes æquales fuerint; ut sit prima consideratio de substantia; secunda de forma; tertia de potestate. Persona quippe substantia est; sapientia forma; arbitrium potestas. et ad substantiam quidem pertinet naturæ subtilitas, ad formam vero intelligentiae perspicacitas, et ad potestatem rationalis voluntatis habilitas. Illæ ergo essentiæ rationales quæ personæ erant, et spiritus erant, naturæque simplices, et vita immortales, differentem essentiæ tenuitatem, et differentem sapientiae perspicacitatem, atque differentem arbitrii libertatem ethabilitatem recte habuisse intelliguntur: sicut in corporibus nonnulla differentia est secundum essentiam ac formam et pondus. Quædam enim aliis meliorem ac digniorem essentiam et formam habent, et alia aliis leviora atque agiliora sunt. Ad hunc ergo modum credendum est illas spirituales naturas convenientes suæ puritati et excellentiæ, et in essentia, et in forma, et in facultate differentias accepisse in exordio suæ conditionis; quibus alii inferiores, alii superiores Dei sapientia constituerentur, aliis majora, aliis minora dona præstantis, ut qui tunc per naturalia bona aliis excellebant, ipsi etiam post per munera gratiæ eisdem præcessent. Qui enim natura magis subtile, et sapientia amplius perspicaces creati sunt, hi etiam majoribus gratiæ munieribus prædicti sunt, et dignitate excellentiores aliis constituti. Qui vero natura minus subtile, et sapientia minus perspicaces conditi sunt, minora gratiæ dona habuerunt, inferioresque constituti sunt sapientia Dei, æquo moderamine cuncta ordinantis. In ipsa facultate arbitrii differentia animadvertenda est secundum differentem naturæ virtutem et differentem cognitionis et intelligentiæ viam. Et sicut differens vigor et subtilitas naturæ infirmitatem non adducit, minorque cognitio sapientiae ignorantiam non ingerit, sic libertas inferior nullam arbitrio necessitatibus voluntatem imponit.

Quæ communia et æqualia habuerunt angeli.

3. Et sicut in prædictis angeli differabant, ita et quædam communia et æqualia habebant: quod spiritus erant, quod indissolubiles, et immortales erant, commune omnibus et æquale erat. In subtilitate vero essentiæ, et intelligentia sapientia, et libertate voluntatis differentes erant. Has distinctiones intelligibiles invisibilium naturarum ille solus comprehendere potuit et ponderare, qui cuncta fecit in pondere, numero, et mensura.

An boni vel mali, justi vel injusti creati sint angeli, et an aliqua mora fuerit inter creationem et lapsus.

4. Illud quoque investigatione dignum videtur, quod etiam a pluribus queri solet, utrum boni vel mali, justi vel injusti creati sint angeli; et an aliqua mora fuerit inter creationem et lapsus, vel sine mora in ipso creationis exordio ceciderint.

Opinio quorumdum dicentium angelos in malitia creatos, et sine omni mora ruisse.

5. Putaverunt enim quidam angelos qui ceciderunt creatos esse malos, et non libero arbitrio in malitiam declinasse, sed etiam in malitia a Deo factos esse; nec aliquam fuisse moram inter creationem et lapsum, sed ab initio apostatas; alias vero creatos fuisse plene beatos. Qui opinionem suam muniunt auctoritate Aug., lib. 1, c. 16, super Genes., ita dicentes: Non frustra potest putari ab initio temporis diabolum ceciisse, nec cum sanctis angelis pacatum aliquando vixisse et beatum, sed mox apostatas; unde Dominus ait Joan. 1: *Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit;* ut intelligamus quia in veritate non stetit ex quo creatus est, qui stare si stare voluisse. Item in eodem, lib. 1, c. 19 in fine, et initio 20: Non frustra, inquit, putandum est ab ipso initio temporis vel conditionis suæ diabolum cecidisse, et nunquam in veritate stetisse; unde quidam in hanc malitiam libero arbitrio non esse flexum, sed in hac a Deo putant esse creatum, secundum illud beati Job, 40: *Hoc est initium figmenti Dei quod fecit Deus, ut illudatur ab angelis ejus* (4). Et Propheta ait, ps. 103: *Draco iste quem formasti ad illudendum ei.* Tanquam primo factus sit malus invidus et diabolus, nec voluntate depravatus. His aliisque testimoniis utuntur qui dicunt angelos qui ceciderunt creatos fuisse malos, et sine mora corruisse; eos vero qui persistenter, perfectos et beatos fuisse creatos astruunt auctoritate Augustini, qui super Genes., dicit per cœlum significari creaturam spiritualem, quæ ab exordio quo facta est beata est semper.

Aliorum sententia probabilis, qui dicunt omnes angelos creatos esse bonos, et aliquam morulam fuisse inter creationem et lapsus.

6. Aliis autem videtur omnes angelos creatos esse bonos, et in ipso creationis initio bonos extitisse, id est, sine vitio, iustosque fuisse, id est, innocentes; sed non justos, id est, virtutum exercitium habentes. Nondum enim prædicti erant virtutibus, quæ stantibus appositæ fuerunt in confirmatione per gratiam; aliis vero per liberum arbitrium superbientibus, et ideo cadentibus. Aliquam etiam fuisse morulam aiunt inter creationem et lapsus ac confirmationem, et in illa brevitate temporis omnes boni erant, non quidem per usum liberi arbitrii, sed per creationis beneticium; et tales erant qui stare poterant, id est, non cadere per bona creationis, et cadere per liberum arbitrium. Poterant enim peccare et non peccare, sed non poterant proficere ad meritum vitæ nisi gratia superadderetur, quæ addita est quibusdam confirmatione. Et ad hoc confirmandum utuntur testimonio Augustini, qui, super Genes., dicit angelicanam naturam primo informiter creatam, et cœlum dictam; postea formatam, et lucem appellatam quando ad Creatorem est conversa perfecta dilectione ei inhærens; unde prius dictum est: *In principio creavit Deus cœlum et terram, et postea subditum: Dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux;* quia in primo agitur de creatione spiritualis naturæ informis, postea de formatione ejusdem. Ratio quoque obviat illis qui dicunt angelos creatos fuisse malos. Non enim potuit Creator optimus auctor mali esse, et ideo totum bonum erat quod ex ipso illigerat; et totum bonum erat, quoniam ex ipso totum erat. Hoc modo probatur quod boni erant omnes angeli quando primo facti sunt, sed ea bonitate quam natura incipiens acceperat. *Probationem Augustini contra illos inducit qui dicunt angelos factos mulos; verba etiam Job determinat, quæ illi pro se inducebant.*

7. Ideoque August., lib. de Genesi ad litteram cap. 1, exterminans opinionem eorum qui angelos creatos fuisse malos putant, auctoritate et ratione probat bonos fuisse creatos, et verba præmissa beati Job quæ illi

(4) Illic textus non habetur in lib. Job juxta Vulgatam editionem, sed secundum septuaginta interpretationes.

pro se inducebant, quomodo sint intelligenda aperit dicens, super Genes.: Omnia fecit Deus valde bona, Naturam ergo angelorum bonam fecit. Et quia in justum est ut nullo merito hoc in aliquo quod creavit Deus damnet, non naturam, sed voluntatem malam puniendam esse credendum est; nec ejus naturam significatam esse cum dicitur: *Hoc est initium figmenti Dei*, etc. Sed corpus acreum quod tali voluntati aptavit Deus; vel ipsam ordinationem Dei, in qua eum invitum etiam fecit utillem bonis; vel ipsius angeli facturam, quia etsi præsciret Deus voluntate malum futurum, fecit tamen eum, providens quanta de illo sua bonitate esset facturus. Figmentum ergo Dei dicitur, quia cum sciret eum Deus voluntate malum futurum ut bonis noceret, creavit tamen illum, ut de illo bonis prodesset; hoc autem fecit ut illudatur ei. Illuditur enim ei, cum sanctis proficit tentatio ejus. Sicut et mali homines quos Deus malos futuros prævidens creavit, tamen ad sanctorum utilitatem, illuduntur cum præstatur sanctis eorum temptatione profectus. Sed ipse est initium, quia præcedit antiquitate et principatu malitiæ. Hæc autem illusio fit angelis malis, ethominiibus malis, per angelos malos, quia subdit eis angelos malos et homines malos, ut non quantum nituntur, sed quantum sinuntur, possint nocere. Ecce aperte ostendit qualiter prædicta verba Job intelligenda sint, et angelicam naturam bonam creatam esse asseruit.

Quomodo intelligenda sint verba præmissa Domini disserit, evidenter tradens angelos esse creatos bonos, et post creationem cecidisse.

8. Deinde qualiter verba Domini quæ supra posuit accipienda sint Aug. aperit, ubi etiam sua quæ prædixit verba determinat, evidenter dicens angelos bonos fuisse creatos, et post creationem, interposita aliqua morula, cecidisse, ita inquiens, lib. 11, c. 23: Quod putatur diabolus nunquam in veritate stetisse, nunquam beatam vitam duxisse, sed ab initio cecidisse: non sic accipendum est, ut malus a bono Deo creatus esse putetur, quasi ab initio non cecidisse diceretur. Non enim cecidit, si talis, scilicet, malus factus est; a quo enim caderet? Factus ergo prius, statim a veritate se avertit, propria potestate delectatus, beatæque vita dulcedinem non gustavit, quam acceptam non fastidivit, sed nolendo accipere amisit. Sui ergo casus præscius esse non potuit, quia sapientia fructus est pietatis. Continuo autem ut factus est cecidit; non ab eo quod accepit, sed ab eo quod acciperet si Deo subdi voluisset. Ecce hic aperte declarat angelos bonos creatos fuisse, et post creationem cecidisse; et fuit ibi aliqua morula, licet brevissima. Quod Origines confirmat super Ezech., dicens, tom. 2, hom. 1; Serpens hostis contrarius veritati, non tamen a principio, nec statim supra pectus et ventrem suum ambulavit: sicut Adam et Eva non statim peccaverunt, ita et serpens aliquando fuit non serpens cum in paradise deliciarum moraretur; Deus enim malitiam non fecit. Ecce aperte dicit post creationem, interposita morula, cecidisse. Ideoque illa verba sic accipienda videntur, Homicida erat ab initio vel mendax, id est, statim post initium, quando sibi æqualitatem Dei promisit, et seipsum occidit, qui homo dicitur in Evangelio; nec in veritate statit, quia in ea non fuit, sed ab initio temporis, id est, statim post initium temporis apostatavit. Potest etiam et sic accipi illud: Ab initio homicida fuit vel mendax, id est, ex quo homo fuit conditus, quem per invidiam in mortem præcipitavit et fallaciter seduxit. Ex prædictis ergo liquet angelos bonos omnes esse creatos, et post creationem quosdam cecidisse a bono quod habuissent si persistisset.

Quod triplex fuit sapientia in angelis ante casum vel confirmationem.

9. Hic inquire solet quani sapientiam habuerunt ante casum vel confirmationem. Erat in eis triplex naturalis cognitio, quæ sciebant quod facti erant, et a quo facti erant, et cum quo facti erant; et habebant aliquam boni et mali notitiam, et intelligentes quid apper-

tendum vel respueudum illis foret.

An aliquam Dei habuerint dilectionem vel sui invicem.

10. Solet etiam quæri utrum aliquam Dei vel sui dilectionem invicem habuerint, ut memoriam, intellectum et ingenium, quæ Deum et se aliquatenus diligebant, per quam tamen non merebantur.

DISTINCTIO IV.

AN PERFECTOS ET BEATOS CREATIVUS DEUS ANGELOS, AN MISEROS ET IMPERFECTOS.

1. Post hæc videndum est utrum perfectos et beatos creavit Deus angelos, an miseros et imperfectos. Ad quod dico potest quod nec in beatitudine, nec in miseria creati sunt. Miseri enim ante peccatum esse non potuerunt, quia ex peccato miseria est. Nam si non fuisset peccatum, nulla esset miseria. Beati quoque nunquam fuerunt illi qui ceciderunt, quia sui eventus ignari fuerunt, id est, peccati et supplicii futuri. Si enim lapsus suum præsiverunt, aut vitare voluerunt, sed non potuerunt, et ita erant miseri; aut potuerunt, sed noluerunt, et ita erant stulti et maligni. Ideoque dicimus quia non erant præscii eventus sui, neceis data est cognitio eorum quæ futura erant super eos. Boni vero et qui persistenterunt, forte beatitudinis præscii fuerunt. Unde August., lib. 11, c. 17, super Genes.: Quomodo, inquit, beatus inter angelos fuit qui futuri peccati atque supplicii præscius non fuit? Quæritur autem cur non fuerit. Forte hoc Deus revelare diabolo noluit quid facturus vel passurus esset; cæteris vero revelare voluit quod in veritate mansuri essent. His verbis videtur Augustinus significare quod angeli qui corruperunt non fuerunt præscii sui casus, ideoque beati non fuerunt. Et quod angeli qui persistenterunt beatitudinem sibi affutaram præsiverunt, atque de ea certi in spe extiterunt, unde quodammodo jam beati erant. Et revera si ita fuisset, posset illos dici modo fuisse beatos, alios vero non, qui nesciverrunt eventum suum.

Quod opinando Aug. hæc dixit, non asserendo, quod angeli qui persistenterunt præscii fuerunt boni.

2. Sed hoc magis opinando et quærendo dicit Augustinus quam asserendo. Unde et huic opinioni opponens consequenter subdit: Sed quare discernebantur illi a cæteris, ut Deus istis quæ ad ipsos pertinerent non revelaret, aliis vero revelaret, cum non prius sit ipse ultius quam aliquis peccator? non enim damnat ipse innocentem. Hic videtur innuere quod nec peccaturis futurum malum, nec permansuris futurum bonum revelaverit. Ideoque nec illi qui ceciderunt unquam, nec illi qui persistenterunt usque ad consummationem beati fuerunt, quia beati non poterant esse si de beatitudine certi non erant, vel si damnationis incerti erant. Unde Aug. in eodem: Dicere, inquit, de angelis quod in suo genere beati esse possent, damnationis vel salutis incerti, quibus nec spes esset quod mutandi essent in melius, nimia præsumptio est. Quomodo enim beati possunt quibus est incerta sua beatitudo?

Summum colligit prædictorum, confirmans omnes angelos ante confirmationem vel lapsum non fuisse beatos, nisi per beatitudinem accipiat illum statum innocentiae in quo fuerunt ante casum.

3. Ex prædictis consequitur quod angeli qui corruperunt, nunquam beati fuerunt, nisi beatitudinem aliquis accipiat illum statum innocentiae in quo fuerunt ante peccatum. Illi vero qui persistenterunt, aut suam beatitudinem futuram Deo revelante præsierunt; et ita spei certitudine aliquo modo beati fuerunt, vel incerti extiterunt suæ beatitudinis, et ita aliter beati non fuerunt quam reliqui qui ceciderunt. Mihi autem quod posterius dictum est probabilius videtur.

Responsio ad id quod quærebatur an angelii essent creati perfecti aut imperfecti, et dicitur quod perfecti fuerunt secundum aliquid, et imperfecti secundum aliquid.

4. Ad hoc autem quod quærebatur, utrum perfecti vel imperfecti fuerint creati, dici potest quia quodam

modo perfecti fuerint, et quodam alio modo imperfecti. Non enim uno modo aliquid dicitur perfectum, sed pluribus.

Quod tribus modis dicitur perfectum, secundum tempus, secundum naturam, et universaliter perfectum.

5. Dicitur namque perfectum tribus modis: est enim perfectum secundum tempus, et perfectum secundum naturam, et est universaliter perfectum. Secundum tempus perfectum est quod habet quidquid tempus requirit, et convenit secundum tempus haberi, et hoc modo angeli erant perfecti ante confirmationem vel lapsum. Secundum naturam perfectum est quod habet quidquid debitum est vel expedit naturae suae ad glorificationem. et hoc modo perfecti fuerunt angeli post confirmationem, et erunt sancti post resurrectionem. Universaliter et summe perfectum est, cui nihil unquam deest, et a quo universalis proveniunt bona quod est solius Dei. Prima ergo perfectio est naturae conditae, secunda naturae glorificatae, tertia naturae increatae.

Predicta breviter tangit, addens quales fuerunt angeli in conversione et adversione.

6. Quales fuerint angeli in creatione ostensum est, boni scilicet, et non mali; justi, id est, innocentes, et perfecti quodammodo, alio vero modo imperfecti. Beati vero non fuerunt usque a confirmationem, nisi beatitudo accipiat, ut jam dictum est, ille status innocentiae et bonitatis in quo conditi sunt.

DISTINCTIO V.

DE CONVERSIONE ET CONFIRMATIONE STANTUM, ET ADVERSUS ET LAPSI CADENTIUM.

1. Post haec consideratio adducit inquirere, quales effecti sint dum dividerentur aversione et conversione. Post creationem namque mox quidam conversi sunt ad creatorem suum, quidam aversi. Converti ad Deum, sicut ei charitate adhaerere; averti, odio habere vel invidere. Invidiae namque mater est superbia, qua voluerunt se parificare Deo. In conversis quasi in speculo reuelare coepit Dei sapientia qua illuminati sunt; aversi vero excæcati sunt. Et illi quidem conversi sunt et illuminati a Deo gratia apposita. Iste vero sunt excæcati non immissione malitiae, sed desertione gratiae a quadesserti sunt; non ita quod prius dedita subtraheretur, sed quia nunquam est apposita ut converterentur. Haec est ergo conversione et aversio, quia divisi sunt qui natura boni erant, ut sint alii supra illud bonum per justitiam boni, alii illo corrupto per culpam mali. Conversio justos fecit, et aversio injustos. Utroque fuit voluntatis, et voluntas utriusque libertatis.

2. Habebant enim omnes liberum arbitrium, quod est libera potestas et habilitas voluntatis rationalis. Peterant enim voluntate eligere quodlibet, et ratione judicare, id est discernere; in quibus constat liberum arbitrium, nec creati sunt volentes averti vel converti, sed habiles ad volendum hoc vel illud; et post creationem spontanea voluntate alii elegerunt malum, alii bonum; et ita discernit Deus lucem a tenebris, sicut dicit Scriptura, id est, bonos angelos a malis; et lucem appellavit diem, noctem vero tenebras, Gen. 1, quia bonos angelos gratia sua illuminavit, malos vero excæcavit. *Post creationem aliquid datum est stantibus per quod converterentur: nec merito aliquo, sed gratia cooperante.*

3. Si autem queritur utrum post creationem in conversis aliquid collatum sit per quod converterentur, id est, diligenter Deum, dicimus quia est eis collata gratia cooperans, sine qua non potest proficere rationalis creatura ad meritum vitae. Cadere enim potest per se; sed proficere non potest sine gratia adjuvante.

Qua gratia indigebat angelus, et qua non.

4. Non indigebat angelus gratia per quam justificaretur, quia malus non erat, sed qua ad diligendum Deum perfecte et obedientiū adjuvaretur. Operans quidem gratia dicitur qua justificatur impius, id est, de impio sit pius, de malo bonus. Cooperans vero gratia, quajuvatur ad bene volendum efficaciter, et Deum præ omnibus diligendum et operandum bonum, et ad

perseverandum in bono, et hujusmodi; de quibus postea plenius. Data est ergo angelis qui persistenter cooperans gratia, per quam conversi sunt ut Deum perfecte diligenter. Conversi ergo sunt a bono quod habebant non perditio atque majus bonum quod non habebant; et facta est ista conversio per gratiam cooperantem libero arbitrio, quæ gratia aliis qui ceciderunt apposita non fuit.

An sit imputandum illis qui aversi sunt.

5. Ideoque a quibusdam diei solet non esse imputandum illis qui aversi sunt et non conversi, quia sine gratia converti non poterant; sed illa non est data, nec culpa illorum fuit quod non est data, quia in eis nulla culpa adhuc præcesserat. Ad hoc dici potest quoniam quibus apposita est gratia non fuit ex meritis eorum, alioquin jam non esset gratia, si ex merito quod esset ante gratiam daretur.

Qua culpa gratia non est data eis qui ceciderunt.

6. Quod vero aliis non est data, culpa eorum fuit, quia cum stare possent, noluerunt quousque gratia apponenter; sicut alii persistenter, donec illis cadentibus per superbiam eis gratia apposita est. Aperte ergo eadentium culpa in hoc deprehendi potest, quia sinugratia nequirent proficere, quam non acceperant; per id tamen quod eis collatum erat in creatione, poterant non cadere, id est, stare, quia nihil erat quod ad easum eos compelleret, sed sua spontanea voluntate declinaverunt: quod si non fecissent, quod datum est aliis, utique daretur et istis.

Quod angeli in ipsa confirmatione beati fuerunt; sed utrum eam meruerint per gratiam tunc sibi datam ambiguum est, de hoc enim diversi diversa sentiunt.

7. Hic queri solet utrum in ipsa confirmatione beati fuerint angeli; et an ipsam beatitudinem aliquo modo meruerint. Quod in ipsa confirmatione beati fuerint, plures contestantur auctoritates, et ideo pro constanti habendum est. Utrum vero per gratiam tunc sibi datum ipsam beatitudinem meruerint, ambiguum est. Quibusdam enim plaet quod eam meruerint per gratiam quam in confirmatione perceperunt, simulque in eis meritum et præmium fuisse dicunt; nec meritum præcessisse præmium tempore, sed causa. Aliis autem videtur quod beatitudinem quam receperunt in confirmatione per gratiam tunc appositam non meruerint, dicentes tunc fuisse eis collatum gratiam non ad merendum, sed ad beatum vivendum; nec tunc eis datum esse bonum quo mererentur, sed quo feliciter fruarentur. Quod autem tunc in præmium acceperunt, per obsequia nobis exhibita, ex Dei obedientia et reverentia mereri dicunt, et ita præmium præcessit merita; et hoc mihi magis placere fateor.

DISTINCTIO VI.

QUOD DE MAJORIBUS ET MINORIBUS QUIDAM CECIDERUNT, INTER QUOS UNUS FUIT CELSIOR, SCILICET LUCIFER.

1. Præterea sciens oportet quoniam sicut de majoribus et minoribus quidam persistenter, ita de utroque gradu quidam corruerunt. inter quos unus fuit omnibus aliis eadentibus excellentior, nec interstantes aliquis eo fuit dignior, sicut testimoniis auctoritatum monstratur. Ait enim Job, c. 40: *Ipse principium viarum Dei.* Etenim Ezechiele legitur, c. 28: *Tusymaculum similitudinis Dei fuisti.* Quod Gregorius exponens ait, l. 31 Moral., c. 24: Quanto in eo subtilior est natura, eo magis in illo imago Dei similis insinuatur impressa. Item in Ezechiele legitur, c. 25: *Omnis lapis pretiosus experimentum ejus,* id est, omnis angelus quasi experimentum ejus erat, quia, ut dicit Gregorius, hom. 34 super Isai.: In aliorum comparatione cæteris clarior fuit, unde vocatus est Lucifer, sicut testatur Isaías, c. 14: *Quomodo, inquit, cecidisti, Lucifer, qui mane oriebaris?* etc.; qui non unus ordo, sed unus spiritus accipiens est, qui teste Isidoro, l. de summo Bono, c. 12, postquam creatus est, eminentiam naturæ et profunditatem scientiae suæ perpendens, in suum Creatorem superbivit, in tantum quod etiam Deo se æquare

voluit : ut in Isaia dieitur,c.14 : *In cælum ascendam super astra cœli, et exaltabo solium meum, et ero similis Altissimo.* Similis quidem Deo esse voluit, non per imitationem, sed per aequalitatem potentiae.

Unus et quo dejectus fuerit merito suæ superbie.

2. Et tantæ superbie merito de cœlo, id est, de empyreio, in quo cum aliis fuerat, dejectus est in istum caliginosum aerem cum omnibus sua pravitatis consortibus. Nam, ut Joannes ait in Apocalypsi, c. 12, draco de cœlo cadens secum traxitteriam partem stellarum, quia Lucifer ille aliis major non solus cecidit, sed cum eo alii multi qui ei in malitia consenserunt, eosque cadentes hujus caliginosi aeris habitaculum exceperit. Et hoc ad nostram probationem factum est, ut sit nobis exercitationis causa, unde Apostolus, Eph. 6: *Collectatio est nobis adversus principes et potestates mundi hujus, et adversus rectores harum tenebrarum, contra spiritualia nequitix in cœlestibus,* quia dæmones, qui sunt spirituales et nequam, in hoc turbulentio aere nobis propinquo, quod certum appellatur, habitant. Unde et diabolus *princeps aeris* (alias mundi) dicitur, Joan. 14.

Quod non est concessum eis habitare in cœlo vel in terra.

3. Non enim est eis concessum habitare in cœlo, quia clarus locus est et amenus; nec in terra nobiscum, ne homines nimis infestarent. Sed juxta apostoli Petri doctrinam in Epistola 2 canonica traditam, in aere isto caliginoso, qui eis quasi cancer usque ad tempus iudicij deputatus est; tunc autem detrudentur in baratum inferni secundum illud, Matth. 25: *Ite, maledicti in ignem eternum qui præparatus est diabolo et angelis ejus.*

Quod dæmones alii aliis præsunt, et habent etiam alias prælationes.

4. Et sicut inter bonos angelos alii aliis præsunt, ita et inter malos alii aliis prælati sunt, et alii aliis subjecti; quamdiu durat mundus, angeli angelis, dæmones dæmonibus, homines hominibus præsunt. Sed in futuro omnis evacuabitur prælatio, ut docet Apostolus, 1 Cor. 15. Habent quoque secundum modum scientiae majoris vel minoris, prælationes alias majoris vel minores. Quidam euim uni province, alii uni homini, aliquietiam univitio præsunt. Unde dicitur spiritus superbie, spiritus luxuriæ, et hujusmodi, quia de illo vitio maxime potest homines tentare, à quo denominatur. Inde etiam est quod nomine dæmonis divitiæ vocantur, scilicet *mammona*. Est enim *Mammon* nomen dæmonis, quo nomine vocantur divitiæ secundum Syram linguam. Hoc autem non ideo est quod diabolus in potestate habeat dare vel auferre divitiæ cui velit, sed quia eis utitur ad hominum tentationem et deceptionem.

An omnes dæmones sint in hoc aere caliginoso, an alii qui sint in inferno.

5. Solet autem quæri utrum omnes in isto acre caliginoso sint, an aliquid jam sint in inferno? Quod in inferno quotidie descendant aliqui dæmonum, verisimile est, qui animas illuc cruciandas deducunt: et quod illic aliqui semper sint, alternatis forte vicibus, non procul est a vero, qui illic animas detinent atque cruciant. Quod autem animæ malorum illuc descendant, atque illic puniantur, ex eo constat, quod Christus ad inferos descendit, ut justos qui ibi tenebantur educeret. Si enim justi illuc descendebant, multo magis injusti; et sicut tradidit auctoritas, cum justos eduxit, iniquos ibi reliquit. Monordit enim infernum, non absorbit.

Quidam putant Luciferum esse in inferno relegatum ex quo tentavit Christum et vicit: quem dicunt primum hominem tentasse et viciisse.

6. De Lucifero autem quidam opinantur quod ibi relegatus sit, et nos ad tentandos nunc accessum non habeat, quia in Apocalypsi legitur, c. 20: *Gum consummati fuerint mille anni, solvetur Satanas de carcere suo, et eriet, et seducet gentes;* quod erit novissimo tempore Antichristi, quando erit tanta tribulatio, ut etiam si fieri potest, moveantur electi, Matth. 24. Quem

ibi relegatum dicunt ab eo tempore quo tentavi^t Christum in deserto vel in passione, et vicitus fuit ab eo. Ipsum putant hominem tentasse et viciisse; et secundo Deum, sed ab eo vicium esse, et ideo in inferno relegatum. Alii autem putant ex quo cecidit pro peccati sui magnitudine illuc fuisse demersum. *Quod Lucifer non habet potestatem quam habebit in tempore Antichristi.*

7. Sed sive in infernum demersus sit sive non, creditib[us] est eum non habere potestatem accedendi ad nos, quam habebit in tempore Antichristi; in quo fraudulenter ac violenter operabitur. et ideo forte dicitur tunc solvendus, quia tunc dabitur ei potestas a Deo tentandi homines, quam modo non habet.

Quod dæmones semel victi a sanctis, non accedunt amplius ad alios.

8. Aliis quoque qui a sanctis juste et pudice viventibus vincuntur, potestas alios tentandi videtur adimi. Unde Origenes, t. 1, homil. 15 ad librum Josuæ, c. 12 ejusd.: *Puto inquit, sane quia sancti repugnantes adversus istos incentores et vincentes minuant exercitum dæmonum, velut quam plurimos eorum interimant:* nec ultra fas sit illi spiritui qui ab aliquo sancto caste et pudice vivendo vicitus est, impugnare iterum alium hominem. Hoc autem putant quidam intelligendum tantum de illo vitio in quo superatus est, ut si de superbia aliquem virum sanctum tentat, et vincitur, ulterius non liceat illi illum vel alium de superbia tentare.

DISTINCTIO VII.

QUOD BONI ANGELI A DEO SUNT CONFIRMATI PER GRATIAM UT PECCARE NON POSSINT; ET MALI ITA OBDURATI IN MALO, UT BENEF VIVERE NEQUEANT.

1. Supra dictum est quod angeli qui persistierunt, per gratiam confirmati sunt; et qui ceciderunt, a gratia Dei deserti sunt. Et boni quidem in tantum confirmati sunt per gratiam, quod peccare nequeant. Mali vero per malitiam adeo sunt obstinati, quod bonam voluntatem habere, sive bene velle non valent, et si bonum sit quod aliquando volunt. Volunter enim aliquando aliquid fieri quod Deus vult fieri, et utique illud bonum est et justum fieri; nec tamen bona voluntate illud volunt.

Quod utrique liberum arbitrium habent, nec tamen ad utrumque flecti possunt.

2. Sed cum nec boni peccare possint, nec mali bene velle, vel bene operari, videtur quod jam non habeant liberum arbitrium, quia in utramque partem flecti non possunt, cum liberum arbitrium ad utrumque se habeat. Unde Hieron. in tractatu de prodigo Filio, dicit: *Solus Deus est in quem peccatum cadere non potest; cetera cum sint liberi arbitrii in utramque partem flecti possunt.* Hic videtur dicere quod omnis creatura in libero arbitrio constituta flecti potest ad bonum et ad malum. Quod si est, ergo et boni angelii et mali ad utrumque flecti possunt; ergo et boni possunt fieri mali, et mali boni. Ad quod dicimus quia boni tanta gratia confirmati sunt, ut nequeant fieri mali; et mali in malitia adeo obdurati sunt, ut non valeant fieri boni; et tamen utriusque habent liberum arbitrium, quia et boni non aliqua cogente necessitate, sed propria a spontanea voluntate per gratiam quidem adjuti bonum eligunt, et malum respundunt, et mali similiter spontanea voluntate a gratia destituti, bonum vitant, et malum sequuntur: et mali habent liberum arbitrium, sed depresso atque corruptum, quod surgere ad bonum non valet.

Quod boni post confirmationem liberius arbitrium habent quam ante.

3. Boni vero arbitrium habent multo liberius post confirmationem quam ante. Ut enim Aug. tradidit in Ench., c. 105, non ideo parent libero arbitrio quia male velle non possunt: multo quippe liberius est arbitrium quod non potest servire peccato. Neque culpanda est voluntas: aut voluntas non est, aut libera dicenda non est, quia beati esse sic volunt, ut esse miseri non solum nolint, sed nec prorsus velle possint. Non possunt itaque boni angelii velle malum vel

velle esse miseri; neque hoc habent ex natura, sed ex gratiae beneficio. Ante gratiae namque confirmationem potuere peccare angeli, et quidam etiam peccaverunt, et daemones facti sunt. Unde Aug., tom. 6, in lib. 3 contra Maximinum, c. 12: Creaturarum natura celestium mori potuit, quia peccare potuit. Nam angeli peccaverunt, et daemones facti sunt; quorunq[ue] diabolus est princeps: et qui non peccaverunt, peccare potuerunt; et cuicunque creaturae rationali praestatur ut peccare non possit, non est hoc naturae propriæ, sed Dei gratiae. Ideoque solus Deus est qui non gratia cuiusquam, sed natura sua non potuit, nec potest, nec poterit peccare. Ecce hic insinuatur quod angeli ante confirmationem peccare potuerunt, sed post confirmationem non possunt. Quod potuerunt fuit eis ex libero arbitrio, quod est eis naturale; quod vero modo non possunt peccare, non est eis ex natura, id est, libero arbitrio, sed ex gratia, et qua gratia etiam est ut ipsum liberum arbitrium jam non possit peccato servire.

Quod post confirmationem angeli non possint ex natura peccare sicut ante; non quod debilitatum sit eorum liberum arbitrium, sed confirmatum.

4. Non ergo post confirmationem angeli de natura sicut ante peccare potuerunt; non quod liberum arbitrium eorum debilitatum sit per gratiam, sed ita potius confirmatum, ut jam per illud non possit bonus angelus peccare; quod utique non est ex libero arbitrio, sed ex gratia Dei. Quod ergo Hieronymus ait: *Cætera cum sint liberi arbitrii possunt electi in utramque partem, accipi oportet secundum statum in quo creata sunt.* Talis enim et homo et angelus creatus est, qui ad utrumque seculi poterat; sed postea boni angeli ita per gratiam sunt confirmati, ut peccare non possint; et mali ita in vitio obdurati, ut bene vivere nequeant. Similiter etiam illud Isid. intelligendum est: *Angeli mutabiles sunt natura, immutabiles sunt gratia; quia ex natura in primordio suæ conditionis mutari potuerunt ad bonum sive ad malum, sed post per gratiam ita bono addicti sunt, ut inde mutari nequeant.* Ad hoc enim repugnant gratia, non natura. *Quod angeli mali vivacem sensum non perdiderunt, et quibus modis sciunt.*

5. Et licet mali angeli ita per malitiam sint obduri, vivaci tamen sensu non sunt penitus privati. Nam, ut tradit Isidorus, lib. 1 de summo Bono, triplici acuminè scientiae vigent daemones: scilicet, subtilitate naturæ, experientia temporum, revelatione supernorum spirituum. De hoc eliam Aug., lib. 2. super Gen., c. 17, in fine, ait: *Spiritus mali quædam vera de temporalibus rebus noscere permittuntur; partim subtilitate sensus, partim experientia temporum, callidiores propter tam magnam longitudinem vitæ; partim sanctis angelis quod ipsi ab omnipotenti Deo discunt, jussu ejus sibi revelantibus.* Aliquando iidem nefandi spiritus et quæ facturi sunt, velut divinando, prædicunt. *Quod magicæ artes virtute et scientia diaboli valent; quæ virtus et scientia est ei data a Deo vel ad fallendum malos, vel ad monendum, vel exercendum bonos.*

6. Quorum scientia atque virtute etiam magicæ artes exerceuntur; quibus tamen non tam scientia quam potestas a Deo data est, vel ad fallendum fallaces, vel ad monendum fideles, vel ad exercendum probandamque justorum patientiam. Unde August., in lib. 3 de Trin., c. 7: *Video, inquit, infirmæ cogitationi quid possit occurere; ut scilicet ista miracula etiam magicis artibus siant.* Nam et magi Pharaonis serpentes fecerunt, et alia. Sed illud est amplius admirandum, quomodo magorum potentia quæ serpentes facere possit, ubi ad muscas minutissimas, scilicet, ciniphes ventum est, omnino defecit, quia tertia plaga Egyptus cædebat. Ibi certe defecerunt magi dicentes: *Digitus Dei est hic.* Unde intelligi datur nec ipso quidem transgressores angelos, et aereas potestates in imam istam caliginem tanquam in sui generis careerem ab illius sublimis æthereæ puritatis habitatione detrusos, per quos magicæ artes possunt quidquid possunt,

non autem aliquid valere possunt, nisi dala desuper potestate. Datur autem vel ad fallendum fallaces si eut in Ægyptios, et in ipsos etiam magos data est, ut in eorum spiritum operatione viderentur admirandi, a quibus siebant, a Dei veritate damnandi; vel ad monendum fideles, ne tale aliquid facere pro magno desiderem, propter quod etiam nobis in Scriptura sunt prodita: vel ad exercendum, probandum, manifestandumque justorum patientiam.

Quod transgressoribus angelis non servit ad nutum materia rerum visibilium.

7. Nec putandum est istis transgressoribus angelis ad nutum servire hanc visibilium rerum materiam: sed Deo potius, a quo haec potestas datur quantum incomparabilis judicat.

Quod non sunt cretores, licet per eos magi ranas et alia fecerint, sed solus Deus.

8. Nec sane cretores illi mali angeli dicendi sunt, quia per illos magi ranas et serpentes fecerunt; non enim ipsi eas creaverunt. Omnia quippe rerum quæ corporaliter visibiliterque nascuntur, occulta quædam semina in corporeis mundi hujus elementis latent, quæ Deus originaliter eis indidit. Ipse ergo Creator est omnium rerum qui Creator est invisibilium seminum; quia quæcumque nascendo ad oculos nostros excent, ex occultis seminibus accipiunt progressi primordia et incrementa debitæ magnitudinis, distinctionesque formarum ab originalibus, ut ita dicam, regulis sumunt.

Sicut parentes non dicuntur cretores filiorum, nec agricultæ frugum, ita nec boni angelii nec mali, etsi per eorum ministerium sunt creature.

9. Sicut ergo nec parentes dicimus cretores hominum, nec agricultas cretores frugum, quamvis eorum extrinsecus adhibitis motibus ad ista creanda Dei virtus interius operetur; ita non solum malos, sed nec bonos angelos fas est putare cretores. Sed pro subtilitate sui sensus corporis semina istarum rerum nobis occultiora noverunt, et ea per congruas temperationes elementorum latenter spargunt, atque ita et gignendarum rerum et accelerandorum incrementorum præbent occasionses. Sed nec boni haec nisi quantum Deus jubet, nec mali haec injuste faciunt nisi quantum juste ipse permitit. Nam iniqui malitia voluntatem suam habent injustam, potestatem autem non nisi juste accipiunt sive ad suam poenam, sive ad aliorum; vel poenam malorum, vel laudem honorum.

Sicut justificationem mentis, ita creationem rerum solus Deus operatur; licet creatura extrinsecus serviat.

10. Sicut ergo mentem nostram justificando formare non potest nisi Deus, predicare autem extrinsecus Evangelium etiam homines possunt, non solum boni per veritatem, sed etiam mali per occasionem; ita creationem rerum visibilium Deus interius operatur. Exteriores autem operationes atque contemplationes, sive occasiones, ab angelis tam bonis quam malis, vel etiam ab hominibus adhibentur. Sed haec ab hominibus tanto difficultius adhibentur, quantum eis desunt sensuum subtilitates et corporum mobilitates in membris terrenis et pigris. Unde qualibuscumque angelis vicinas causas ab elementis contrahere quanto facilis est, tanto mirabiliores in hujusmodi operibus eorum existunt celeritates; sed non est creator nisi qui principaliter ista format, nec quisquam hoc potest nisi unius creator Deus. Aliud est enim ex intimo ac summo causarum cardine condere ac ministrare creaturem, quod facit solus creator Deus; aliud autem pro distributis ab illo viribus facultatibus aliquam operationem forinsecus admoveat, ut tone vel tunc, sic vel sic, exeat quod eretur. Ista quippe originaliter et primordialiter in quædam textura elementorum cuncta jam creata sunt, sed acceptis opportunitatibus postea prodeunt.

Quod angeli mali multa possunt per naturæ vigorem, que non possunt propter Dei vel honorum angelorum prohibitionem, id est, quia non permittuntur.

11. Illud quoque sciendum est, quod angeli mali

quædam possunt per naturæ subtilitatem, quæ tamen non possunt propter Dei vel bonorum angelorum prohibitionem, id est, quia non permittunt illa facere a Deo vel ab angelis bonis; possent utique fecisse einiphas qui ranas serpentesque fecerunt. Quædam vero non possunt facere, etiam si permittantur ab angelis superioribus, quia non permittit Deus. Unde Aug. in lib. 3 de Trin., cap. 9: Ex ineffabili potentatu Dei fit ut quod possent mali angeli si permitterentur, ideo non possunt quia non permittuntur. Neque enim oecurrit alia ratione non poterant facere einiphas qui ranas serpentesque fecerunt, nisi quia major aderat dominatio prohibentis Dei per Spiritum sanctum; quod etiam magi confessi sunt, dicentes: *Digitus Dei est hic.* Quid autem per naturam possint, nec tanien possint propter prohibitionem, et quid per ipsius naturæ suæ conditionem facere non sinantur, homini explorare difficile est imo impossibile. Novimus hominem posse ambulare, et neque hoc posse si non permittatur; volare autem non posse, etiam si permittatur. Sic et illi angeli quædam possunt facere si permittantur ab angelis potentioribus ex imperio Dei; quædam vero non possunt, etiam si ab eis permittantur, quia ille non permittit a quo est illistalis naturæ modus, qui etiam per angelos suos illa plerumque non permittit quæ concessit ut possint.

DISTINCTIO VIII.

UTRUM ANGELI OMNES CORPOREI SINT, QUOD QUIBUS DAM VISUM EST, QUIBUS AUGUSTINUS CONSENTIRE VIDETUR, DICENS ANGELOS OMNES ANTE CASUM HABUISSE CORPORA TENUIA ET SPIRITALIA: SED IN CASU MUTATA IN DETERIUS MALORUM CORPORA, UT IN EIS POSSENT PATI.

1. Solet etiam in questione versari apud doctos utrum angeli omnes, boni seilicet ac mali, corporei sint, id est, corpora habeant sibi unita. Quod aliqui putant, innitentes verbis Augustini, qui dicere videtur quod angeli omnes ante confirmationem vel lapsum corpora aerea habuerint de puriori ac superiore parte formata, ad faciendum babilia, non ad patiendum: et angelis bonis qui persistenterunt, talia sunt observata corpora, ut in eis possint facere, et non pati, quæ tantæ sunt tenuitatis, ut a mortalibus videri non valeant, nisi supervestita aliqua grossiori forma; qua assumpta videntur, depositaque viderides inunt. Angelis vero malis mutata sunt in easu corpora in deteriorem qualitatem spissioris aeris. Sicut enim a loco digniori in inferiore locum, id est, caliginosum aerem, dejeeti sunt, ita illi corpora tenuia mutata sunt et transformata in deteriora corpora et spissiora in quibus pati possint a superiori elemento, id est, ab igne. Et hoc Augustinus sensisse videtur super Gen. ita dicens: Dæmones dicuntur aerea animalia, qui corporum aeorum natura vigint; nec per mortem dissolvuntur, quia prevalet in eis elementum aptius ad faciendum quam ad patiendum. Ad patiendum enim humor et humus; ad faciendum, aer et ignis aptitudinem præbent. Transgressores vero angelii cum principes uonunc diabolo, tunc archangelo, non mirum si post peccatum in hanc caliginem detrusi sunt. Neque etiam hoc mirum est si conversi sunt ex poena in aeream qualitatem qua possunt ab igne pati. Caliginosa tamen aeris tenere tantum permissi sunt, qui eis careerunt usque ad tempus iudicij. Ecce his verbis videtur Augustinus ita tradere quod quidam opinantur de corporibus angelorum. Hoc autem cum alii dixisse astruunt non ita sentiendo, sed opinionem aliorum referendo, quod ex ipsius verbis disjdicare volunt; quibus ait, Dæmones dicuntur aerea animalia; non ait *sunt*; ita enim: *Quidam dicebant.* De habitatione vero caliginosi aeris in quem detrusi sunt non opinando, sed rei veritatem asserendo eum tradidisse dieunt, quod ipsius locutionis distinctio ostendit. Dicunt quoque plurimos catholicos tractatores in hoc convenisse atque id concorditer docuisse, quod angelii incorporei sint, nec corpora habeant sibi unita, assuinan autem aliquando corpora, Deo preparante.

ad impletionem ministerii sui sibi a Deo injuncti, eademque post expletionem deponunt; in quibus corporibus hominibus apparuerunt atque locuti sunt. Et aliquando quidem locuti sunt ex persona Dei sine distinctione alieujus personæ, aliquando ex persona Patris, vel Filii, sive Spiritus saneti.

Quod Deus in corporibus illis antiquis formis apparuit.

2. Nec dubitandum est Deum in corporalibus formis apparuisse hominibus, sicut Augustinus in lib. 2 de Trinitate ostendit, conferens diversa Scripturæ testimonia ex quibus Deum in corporeis figuris hominibus apparuisse probat; et aliquando ex persona Dei sine distinctione, aliquando sub distinctione personarum sermonem ab eis factum esse.

De perplexa questione quam ponit Augustinus, quærens an ad exhibendum has corporales apparitiones creatura nova sit formatu, an angeli qui ante erant missi; et si ipsi missi sunt, utrum servata spiritualis corporis qualitate aliquam speciem corporalem de corpulentiori materia assumpserint, an proprium corpus suum mutaverit in speciem actioni suæ aptam.

3. Sed ubi Deum hominibus in corporalibus imaginibus apparuisse asserit, perplexam questione proponit, quam nec absolvit, quærens utrum in illis corporalibus apparitionibus creatura aliqua crearetur ad illud opus tantum, in qua Deus hominibus appareret: an angeli qui ante erant ita mitterentur, ut manentes in suis spiritualibus corporibus assumerent ex corpulentia inferiorum elementorum materia aliquam speciem corporalem, quam coaptatam quasi aliquam vestem mutarent in quaslibet species corporales veras quidem; an corpus suum proprium verterent in species aptas actionibus suis per virtutem sibi a Deo datum. Ait enim ita Aug., in lib. 3 de Trin., q. 3, c. 1: Quærendum est in illis antiquis corporalibus formis et visis utrum ad hoc opus tantum creatura formatas sit, in qua Deus, sicut tunc oportuisse judicavit, humanis ostenderetur aspectibus; an angeli qui jam erant ita mittebantur, ut ex persona Dei loquerentur, assumentes corporalem speciem de creatura corporea in usum ministerii sui; an ipsum corpus suum cui non subduntur, sed subditum regunt, mutant atque vertentes in species quas vellent accommodatas atque aptas actionibus suis, secundum attributam a Creatore sibi potentiam. Sed fateor excedere vires intentionis meæ utrum angeli, manente spirituali sui corporis qualitate, per hanc occultius operantes, assumant ex inferioribus elementis corpulentioribus corpus quod sibi coaptatum quasi aliquam vestem mutent et vertant in quaslibet species corporales et ipsas veras, sicut aqua vera in vinum verum conversa est a Domino; an ipsa propria corpora et sua transforment in id quod volunt accommodatum ad id quod agunt. Sed quod horum sit (quoniam homo sum) nullo experimento comprehendere valeo; sicut angeli qui hoc agunt. Attende, lector, quia questio nem propositam non solvit, sed indiscussam reliquit, utrum angeli qui mittebantur servatis suis propriis spiritualibus corporibus supervestirentur aliqua corpulentiori specie, in qua possent videri; an ipsum corpus mutarent et transformarent in quamcumque vellent speciem in qua possent eorni. In quibus verbis videtur Augustinus attestari angelos esse corporeos ac propria et spiritualia habere corpora.

Quod Deus in specie qua est Deus nunquam mortali bus apparuit.

4. Cæterum hæc velut nimis profunda atque obscura relinquentes, illud indubitanter teneamus: quod Deus in specie essentiae sue nunquam mortali bus apparuit; sicut famulo suo Moysi dicit, Exod. 33: *Non vilebit me homo, et vivet.* Et in Evangelio, Joan. 1, legitur: *Deum nemo vidit unquam.* Visibile enim quidquam non est quod non sit mutabile. Ideo substantia sive essentia Dei, quoniam nullo modo mutabilis est, nullo modo per seipsam visibilis est. Proinde illa omnia quæ patribus visa sunt, cum Deus illis presentaretur, per creaturam facta esse manifestum est.

Etsi nos latet quomodo ea ministris angelis fecerit Deus per angelos, tamen facta esse dicimus. Audeo ergo fiducialiter dicere nec Deum Patrem, nec Verbum ejus, nec Spiritum ejus, qui est unus Deus, per id quod est atque id ipsum est, ullo modo esse mutabilem, ac per hoc multo minus esse visibilem.

Utrum dæmones intrent in corpora hominum substantialiter, an illabantur mentibus hominum.

5. Illud etiam consideratione dignissimum, videtur, utrum dæmones, sive corporei sive incorporei sint, hominum substantialiter intrent corpora, corumque animabus illabantur; an ideo intrare dicantur, quia malitiæ suæ ibi effectum exerceat Dei permissione op̄primendo atque vexando eas, vel in peccatum pro voluntate sua trahendo. Quod in homines introeant atque ab eis expulsi exeat Evangelium aperte declarat, commemorans dæmonia in quosdam ingressa, et per Christum ejecta; sed utrum secundum substantialiam fuerint ingressa, an propter mali effectum dicantur ingressa, non adeo perspicuum est. De hoc autem Aug., in lib. de ecclesiasticis Dogmatibus, c. 83, ait: Dæmones per energiam operationem non credimus substantialiter illabi animæ, sed applicatione et oppressione uniri. Illabi autem menti, illi soli possibile est qui creavit, qui natura subsistens incorporeus capabilis est suæ facturæ. Ecce hic videtur insinuari quod substantialiter non illabuntur dæmones vel introeant corda hominum. Beda quoque super illum locum Act. apostolorum, c. 5, ubi Petrus ait Ananiæ: *Cum tentarit Satan: cor tuum?* dicit notandum quod mentem hominis juxta substantialiam nihil implere possit, nisi creatrix Trinitas, quia tantummodo secundum operationem et voluntatis instinctum anima de his quæ sunt creata impletur. Implet vero Satanas cor alicujus, non quidem ingrediens in eum et in sensum ejus, neque introiens aditum cordis (siquidem potestas hoc solius Dei est), sed callida et fraudulenta deceptione animam in effectum malitiæ trahens per cogitationes et incentiva vitiorum quibus plenus est. Implevit ergo Satanas cor Ananiæ, non intrando, sed malitiæ suæ virus inserendo. Idem spiritus immunis flamma virtutum de cordibus fidelium expulsus, doctoribus veritatis luctantibus venenum persecutionis infundit. His auctoritatibus ostenditur quod dæmones non substantialiter intrant corda hominum, sed propter malitiæ effectum; de quibus pelli dicuntur, cum nocere non siuntur.

DISTINCTIO IX.

DE ORDINUM DISTINCTIONE, QUI ET QUOT SINT.

1. Post predicta superest et cognoscere de ordinibus angelorum quid Scriptura tradat. Quæ in pluribus locis novem esse ordines angelorum promulgat, scilicet angelos, archangelos, principatus, potestates, virtutes, dominationes, thronos, cherubim, et seraphim. Et inveniuntur in istis ordinibus tria ternæ esse, et in singulis tres ordines, ut Trinitatis similitudo in eis insinuetur impressa; unde Dionysius tres ordines angelorum esse tradit, ternos in singulis ponens. Sunt enim tres superiores, tres inferiores, tres medii. Superiores: seraphim, cherubim, throni; medii: dominationes, principatus, et potestates; inferiores: virtutes, archangeli, angeli.

Quid appelletur ordo, et quæ sit ratio nominis eiusque.

2. Hic considerandum est quid appelletur ordo; deinde utrum ab ipsa creatione fuerit distinctio illorum ordinum. Ordo autem dicitur multitudo cœlestium spirituum, qui inter se in aliquo munere gratiæ similantur, sicut et in naturalium datorum munere convenient. Ut, verbi gratia, seraphim dicuntur qui præ aliis ardent charitate; seraphim enim interpretatur ardens vel succendens; cherubim, qui præ aliis in scientia eminent; cherubim enim interpretatur plenitudo scientiæ: thronus dicitur sedes; throni autem vocantur (ut beatus Gregorius, hom. 34, super cap. Luc. 15, ait) qui tanta divinitatis gratia repletur, ut in eis sedeat Deus, et per eos iudicia decernat atque

informet: dominationes vero vocantur quiprincipatus et potestates transcendunt: principatus dicuntur qui sibi subjectis quæ sunt agenda disponunt, eisque ad explenda divina mysteria principiantur: potestates nominantur hi qui hoc cœleris potentius in suo ordine acceperunt, ut virtutes adversæ eis subjectæ eorum reficiantur potestate, ne homines tantum tentare valeant, quantum desiderant: virtutes vocantur illi per quos signa et miracula frequenter fiunt: archangeli qui majora nuntiant: angeli, qui minora.

Quod hæc nomina non propter se, sed propter nos eis data sunt, quæ sumpta sunt a donis gratiæ quæ non habent singulariter, sed excellenter, et a præcipuis nominantur.

3. Hæc nomina illis non propter se, sed propter nos eis data sunt. Qui enim sibi noti sunt contemplatione, nobis innotescunt cognominatione. Et nominantur singuli ordines a donis gratiarum quæ non singulariter, sed excellenter data sunt in participatione. In illa enim cœlesti curia, ubi plenitudo boni est, licet quædam data sint excellenter, nihil tamen possidetur singulariter. Omnia enim in omnibus sunt non quidem æqualiter; quia alii aliis sublimius possident, quæ tamen omnes habent. Cumque omnia dona gratiarum superiores ordines sublimius et perfectius perceperint, tamen ex præcipuis sortiti sunt vocabula, inferioribus cœtera relinquentes ordinibus ad cognominationem; ut seraphim, qui ordo excellentissimus estimatur, tam dilectionem quam cognitionem divinitatis; et cœtera virtutum dona cœteris omnibus sublimius et perfectius percepti, et tamen ab excellentiori dono, id est, a charitate nomen accepit ille superior ordo. Majus enim donum est ipsa charitas, quam scientia. Item, majus est seire quam judicare; scientia namque informat judicium. Ideoque secundus ordo a secundo dono, id est, cognitione veritatis, appellatus est, scilicet cherubim: ita de aliis intelligendum est. Assignatur ergo excellentia ordinum secundum excellentiam donorum, et tamen, sicut Gregorius, hom. 34 Evang., ait: *Illa dona omnibus sunt communia. Omnes enim ardent charitate, et scientia pleni sunt: sic et de aliis.* Sed superiores aliis excellunt, ut jam dictum est, ipsa acceperunt, a quibus et nominantur; unde Gregorius: *In illa summa civitate quisque ordo ejus rei censemur nomine, quia plenus accepit in munere.*

Quæstio ex verbis Gregorii orta.

4. Sed oritur hic quæstio talis: Si qui-sque ordo ab illo dono nominatur quod plenus possidet, tunc cherubim in scientia præminent omnibus, quia a scientia nominatur. Sed qui magis diligit, plus cognoscit. Tantum enim, ut tradit auctoritas, cognoscit ibi quisque, quantum diligit. Itaque seraphim non solum in charitate, sed etiam in scientia præminent. Ideoque auctoritas illa sic videtur intelligenda, ut comparatio non referatur ad omnes ordines, sed ad quosdam, scilicet inferiores. Ille enim ordo non plenus seraphim accepit scientiam in munere, sed plenus aliis ordinibus qui sunt inferiores. Nec nominatur quisque ordo ab omni re quam plenus aliis accepit, sed ad aliqua rerum quas accepit. Vel potest comparatio referri non ad ipsos ordines, sed ad alia dona; nec ad omnia alia dona, sed ad quædam. Sieut enim homines, cum plura habeant dona, quædam aliis excellentius possident: ita forte et angeli quibusdam muneribus magis pollent, et aliis quibusdam minus. *Utrum ordines ab initio creationis ita distincti fuerint.*

5. Jain nunc inquireret estat utrum et isti ordines a creationis initio ita fuerint distincti. Quod ita fuerint distincti a primordio suæ conditionis, videtur testimonio auctoritatis insinuari, quæ tradit des ingulis ordinibus aliquos cecidisse. De ordine namque superiori Lucifer ille fuit, quo nullus dignior conditus fuit. Apostolus etiam principatus et potestates tenebrarum nominat, ostendens de ordinibus illis cecidisse; qui cum in malis ministerium exercerant, non tamen penitus

nominibus ordinum suorum privati sunt. Sed non videtur illud posse stare. Non enim tunc charitate ardebant; nec sapientia pollebant, neque in eis Deus sedebat; si enim hoc habuissent, non cecidissent. Non ergo tunc erant cherubin, vel seraphin, vel throni. Ad quod dicimus quia ante easum quorumdam non erant isti ordines, quia nondum habebant dona in quorum participationibus convenient. Sed quibusdam cedentibus, aliis apposita sunt; eis qui ceciderint collata fuissent eadem dona, si perstiterent. Ideoque Scriptura dicit de singulis ordinibus aliquos cecidisse non quia fuissent in ordinibus et postea corruerint, sed quia si perstiterent, eorum aliqui in singulis fuissent ordinibus, qui et in naturae tenuitate, et in formae perspicacitate, differentes gradus habebant, sicut illi qui perstiterunt. Alii enim, ut praediximus, superiores, alii inferiores conditi sunt. Superiores, qui natura magis subtile, et spiritu magis perspicaces; inferiores, qui natura minus subtile, et intelligentia minus perspicaces facti sunt. Has autem invisibilis differentias invisibilium solus ille ponderare potuit, qui omnia in numero et mensura et pondere dispositit, id est, in seipso qui est mensura omni rei modum praefigens, et numerus omni rei speciem praebens, et pondus omnem rem ad stabilitatem trahens, id est, terminans et formans et ordinans omnia.

Utrum omnes angeli ejusdem ordinis sint aequales.

6. Præterea considerari oportet utrum omnes angelii ejusdem ordinis aequales sint. Ita esse quibusdam placuit; sed non est hoc probabile, nec assertione dignum; quia Lucifer qui fuit de collegio superiorum, ipsis etiam dignior exstitit, qui aliis excellentiores creati fuerant. Ex quo percipitur quod si perstisset, in ordine superiori fuisset, et aliis ejusdem ordinis dignior extitisset. Sicut enim unus est ordo apostolorum, et alter martyrum, et tamen in apostolis alii sunt digniores, similiter et in martyribus alii aliis sunt superiores; ita et in ordinibus angelorum recte creditur esse.

Quomodo dicas Scriptura decimum ordinem ex hominibus compleri, cum non sint nisi novem ordines.

7. Notandum etiam quod decimus ordo legitur de hominibus restaurandus. Sed enim non sint nisi novem ordines, nec plures fuissent etiam si illi qui ceciderint perstiterent, moventur lectores quomodo Scriptura dicat decimum ordinem compleri ex hominibus. Gregorius namque, hom. 34, super. cap. 15 Lucæ, ait homines assumendo in ordine angelorum quorum alii assumuntur in ordine superiorum, qui scilicet magis ardent charitate; alii in ordine inferiorum, qui scilicet minus perfecti sunt. Ex quo apparet non esse de hominibus formandum decimum ordinem, tanquam novem sint angelorum et decimus hominum, sed homines pro qualitate meritorum statuendos in ordinibus angelorum. Quod ergo legitur decimus ordo complendus de hominibus, ex tali sensu dictum fore accipi potest, quia de hominibus restaurabitur quod in angelis lapsum est, de quibus loti corruerunt, et possit fieri ducimus ordo. Propter quod Apostolus dicit, Ephes. 1: *Restaurari omnia in Christo quæ in celis, et quæ etiam in terris sunt*, quia per Christum redemptum est genus humanum, de quo fit reparatio ruinæ angelicæ; tamen non minus salvaretur homo si angelus non cecidisset.

Quod homines assumuntur juxta numerum stantium, non lapsorum.

8. Non enim juxta numerum eorum qui ceciderunt, sed eorum qui permanerunt homines ad beatitudinem admittuntur. Unde Gregor., hom. 34: Superna illa civitas ex angelis et hominibus constat; ad quam credimus tantos humani generis ascendere, quantos illie contigit angelos remansisse; sicut scriptum est in cantico Deuteronomii, c. 32: *Statuerunt populum juxta numerum angelorum Dei.*

Quidam dicunt secundum numerum lapsorum angelorum homines reparandos.

9. A quibusdam tamen putatur quod homines repa-

rentur juxta numerum angelorum qui ceciderunt, ut illa cœlestis civitas nec snorum civium numero privetur, nec majori copia regnet. Quod August., in Enchirid., c. 29, sentire videtur, non asserens de hominibus plus salvari quam corruit de angelis, sed non minus; ita dicens: *superna Hierusalem, mater nostra, civitas Dei, nulla civium suorum numerositate fraudabitur, aut uberiore etiam copia fortasse regnabit.* Neque etiam numerum aut sanctorum hominum, aut immundorum dæmonum noviinus; in quorum locum succedentes filii catholicæ matris, quæ sterilis apparebat in terris, in ea pace de qua illi ceciderunt, sine ullo temporis termino permanebunt. Sed illorum civium numerus, sive qui est, sive qui fuit, sive qui futurus est, in contemplatione ejus artificis est, *qui vocat ea quæ non sunt tanquam eu quæ sunt*, Rom. 4. Ecce aperte dicit non minus de hominibus salvari, quam corruit de angelis; sed plus uon asserit.

DISTINCTIO X.

AN OMNES SPIRITUS COELESTES MITTANTUR; ET PONIT DUAS OPINIONES, ET AUCTORITATES QUIBUS INNITUNTUR.

1. Hoc etiam investigandum est utrum omnes illi cœlestes spiritus ad exteriora nuntianda mittantur. Quidam putant aliquos in illa multitudine esse qui foras pro officio excent, alios qui intus semper assistunt; sicut scriptum est in Dan., c. 7: *Millia millia ministrabantei, et decies centena millia assistebant ei.* Item Dion., in Hierarchia, quæ sacer principatus dicitur, de prælatione spirituum ait: Superiora illa agmina ab intimis nunquam recedunt, quoniam ea quæ præminent usum exterioris officii nunquam habent. His auctoritatibus innituntur qui angelos mitti, nisi inferiores, inficiantur.

Objectio contra illos.

2. Quibus objicitur quod Isaías ait, c. 6: *Volavit ad me unus de Seraphin*, qui ordo superior est et excellentior. Ideoque si de illo ordine mittuntur, non est ambigendum quin etiam et de aliis mittantur. Apostolus quoque ait, Hebr. 1: *Omnes sunt administratores spiritus, in ministerium missi.* His testimentiis asserunt quidam omnes angelos mitti. Nec debet indignum videri si etiam superiores mittantur, cum et ille qui creator est omnium ad hæc inferiora descenderit. *Questio: Si omnes mittuntur, cur unus tantum ordo nomine angelorum censemur.*

3. Hic oritur quæstio: Si omnes mittuntur et nuntii Dei existunt, quare unus tantum, inter novem ordines, angelorum nomine censemur? Ad quod quidam dicunt omnes quidam mitti, sed alios saepius et quasi ex officio injuncto, qui proprie angelii vel archangeli nominantur; alios vero rarius mitti, scilicet majores, causa extra communem dispensationem oborta; qui cum angelorum ministerium suscipiunt, etiam nomen assumunt. Unde psal. 103: *Qui facis angelos tuos spiritus et ministros*; quia illi qui natura spiritus sunt, aliquando angeli, id est, nuntii sunt.

Putant quidam Michael, Gabriel, Raphael de superiori ordine fuisse; et sunt nomina spirituum, et non ordinum.

4. Et putant illi Michael, Gabriel, Raphael de superiori ordine fuisse. Michael interpretatur *quis ut Deus?* Gabriel, *fortitudo Dei*; Raphael *medicina Dei*; nec sunt ista nomina ordinum, sed spirituum, et dicunt quidam singulum horum unius proprie ac singulariter spiritus esse nomen. Alii nero, non unius singulariter et determinate, sed nunc hujus, nude illius esse nomen, secundum qualitatem eorum ad quæ nuntianda vel gerenda mittuntur: sicut et dæmonum quædam nomina sunt quæ quidam putant esse unius propria, alii vero pluribus communia. Diabolus quippe, qui Graece ita vocatur, et *criminator* interpretatur vel *deorsum fluens*, Hebraice dicitur Satan, id est, *adversarius*. Dicitur et Belial, id est, *apostata et absque iugo*, dicitur etiam Leviathan, id est, *additamentum eorum*; et alia plura reperies nomina quæ vel unius spiritus

sunt propria, vel pluribus communia.

Quomodo determinent predictas auctoritates quae videntur adversari, qui dicunt omnes angelos mitti.

5. Qui autem omnes angelos mitti asserunt, predictas auctoritates. Danielis seilicet et Dionysii, ita determinant. Dicuntur superiora agmina Deo assistere, et ab intimis nunquam recedere; non quia aliquando mittantur, sed quia rarissime ad exteriora prodeunt; neque tunc ab intimis recedunt, sed Dei presentiae et contemplationi semper assistunt, quod etiam faciunt qui frequentermittuntur.

Quos alii dicunt mitti, et quos dicant non mitti, cum determinatione auctoritatum quae videntur sibi adversari.

6. Alii vero dicunt tres ordines supremos, scilicet cherubin, seraphin et thronos, ita creatori assistere, quod ad exteriora non exirent; inferiores autem tres ad exteriora mitti; tres vero medios inter utrosque consistere, non modo dignitate vel loco, sed etiam officio, quia preceptum divinum a superioribus accipiunt, et deferunt ad inferiores. Ideoque enim supremi mediis, et medii imis, atque hi hominibus praecptuni Dei iuntant, merito omnes angeli nominari debent. Et ob id forte Apostolus ait *omnes spiritus administratores esse Filii et mitti in ministerium*; et per omnes, non singulos ordines, sed de inferioribus ordinibus singulos angelos complexus est. Illud vero quod Isaías ait per verba Dionysii determinant dicentes: *Huius spiritus qui mittuntur, percipiant horum vocabulum quorum gerunt officium.* Unde dicunt illum angelum qui missus est ad Isaiam, ut mundaret et incenderet labia prophetæ, fuisse de ordine inferiorum. Sed ideo dictus est forte de seraphin, quia veniebat incendere et consumere delicta Isaiae.

DISTINCTIO XI

QUOD QUÆQUE ANIMA HABET ANGELUM BONUM AD SUI CUSTODIAM DELEGATUM, ET MALUM AD EXERCITIUM.

1. Illud quoque sciendum est, quod angeli boni deputati sunt ad custodiā hominum, ita ut quisque electorum habeat angelum ad sui profectum atque custodiā specialiter delegatum. Unde in Evangelio, Matth. 18, Veritas a pusillorū scandalō prohibens ait: *Angeli eorum semper vident faciem Patris.* Angelos dicit eorum esse, quibus ad custodiā deputati sunt. Super quem locum Hieron., tom. 9 Comment., lib. 3, ad cap. 18 Matth.; Tobi. 5 d. 6 et 7, a; Actuum 12 b. tradit unamquamque animam ab exordio nativitatis habere angelum a sui custodiā deputatum, inquiens ita: *Magna dignitas animarum est, ut unaquaque habeat ab ortu nativitatis in custodiā sui angelum delegatum.* Gregor, quoque dicit quod quisque bonum angelum sibi ad custodiā deputatum, et unum malum ad exercitium habet. Cum enim omnes angeli boni nostrum bonum velint, communiterque saluti omnium studeant, ille tamen qui deputatus est alicui ad custodiā, eum specialiterhortatur ad bonum; sicut legitur de angelo Tobiae, et de angelo Petri in Actibus apostolorum. Similiter et mali angeli cum desiderent malum hominum, magis tamen hominem ad malum incitat, et ad ad nocendum fortius instat ille qui ad exercitium ejus deputatus est.

Utrum singulis hominibus singuli angeli, an pluribus deputatus sit unus.

2. Solet autem quæri utrum singuli angeli singulis hominibus, an unus pluribus ad custodiā vel exercitium deputatus sit? Sed cum electi tot sint quot et boni angeli sunt, plures constat esse omnem singulū bonos et malos homines quam boni angelis sint. Et cum tot sint electi quot angeli boni, et angeli boni plures sint quam mali, pluresque sint homines mali quam boni, non est ambigendum plures esse bonos homines quam sint mali angelis, et plures esse malos homines quam sint mali angelis vel boni angelis.

Confirmat unum angelum pluribus hominibus deputari, sive simul, sive temporibus diversis.

3. Ideoque dici oportet unum eundemque ange-

lum, unum vel malum, pluribus hominibus deputari ad custodiā vel exercitium, sive eodem tempore, sive diversis temporibus. Ideo autem dicimus eodem tempore vel diversis temporibus, quia videtur quibusdam quod omnes homines qui sunt simul in aliquo tempore, singuli singulos angelos habere possunt, bonos vel malos; quia licet major sit numerus hominum, computatis in unum omnibus qui fuerint, et sunt, et futuri sunt, quam angelorum tam quia homines descendentes hominibus succedunt, et ideo nunquam simul sunt in hac vita, angelis verò non quam decedunt, sed simul omnes sunt, ideo esse potest ut singuli hominum dum in hac vita sunt singulos habeant angelos bonos vel malos ad sui custodiā vel exercitium destinatos. Cæterum sive ita sit, sive non, non est dubitandum unumque habere angelum sibi deputatum, sive pluribus simul destinatus sit, sive uni singulariter. Nec est mirandum unum angelum pluribus hominibus ad custodiā deputari, cum unī homini plurimum custodia deputetur, ita ut eorum quisque suum dicatur habere dominum, vel episcopum, vel abbatem.

Utrum angeli proficiant in merito vel in præmio usque ad judicium.

4. Præterea illud considerari oportet, utrum angeli boni in præmio vel in merito proficiant usque ad judicium. Quod in meritis proficiant atque quotidie nagiſ ac magis mereantur quibusdam videtur, ex eo quia quotidie hominum utilitatibus inserviunt, eorumque profectibus student. Quibus etiam nihilominus videatur, quod et in præmio proficiant, scilicet in cognitione et dilectione Dei. Licet enim, ut aiunt, in confirmatione beatitudinem acceperint æternam atque perfectam, augentur tamen quotidie eorum beatitudo quia magis ac magis diligunt atque cognoscunt; et est eorum charitas, qua Deum et nos diligunt, et meritum et præmium meritorum, quia per eam et obsequia ex ea nobis impensa merentur, et in beatitudine proficiunt; et ipsa eadem est præmium, quia ea beatis sunt.

Auctoritatibus confirmant quod dicunt.

5. Et quod angeli proficiant in cognitione, ac per hoc in beatitudine, testimoniis sanctorum confirmingant. Dicit enim Isaías, c. 63, ex persona angelorum Christi ascendentis magnificientiam admirantium: *Quis est iste qui venit de Iacob, tructis vestibus de Bosra?* Et in psalm. 24: *Quis est iste rex gloriae?* Ex quibus apparet quod mysterium Verbi incarnati plenius cognoverunt angelii post impletionem quam ante. Et sicut in cognitione hujus mystérii profecerunt, ita dicunt eos in deitatis cognitione proficere. Quod autem in hujusmodi mystérii cognitione proficerint, evidenter docet Apostolus, Eph. 3, 6, dicens: *Quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a seculis in Deo, ut innotescat multiformis sapientia Dei per Ecclesiam principibus et protestatibus in calestibus.* Super quem locum dicit Hieron., tom. 9, angelicas dignitates præstatum mysterium ad purum non intellexisse, donec completa est passio Christi, et apostolorum prædictio pergentes dilatata. *Quod in hac sententia videtur Augustinus adversari Hieron.*

6. His autem videtur contradicere August. per eundem locum Epistolæ dicens: Non latuit angelos mysterium regni cœlorum, quod opportuno tempore revelatum est pro salute nostra. His ergo a seculis innovit supra memoratum mysterium quia omnis creatura non ante secula, sed a seculis est. Attende, lector, quia videntur dissentire in hac sententia illustres doctores. Ideoque ut omnis repugnantia de medio tollatur, predicta verba Haymonem sequentes ita determinemus, ut illis angelis qui majoris dignitatis sunt, et per quorum ministerium illa nuntiata sunt, ex parte cognita a seculis fuisse, utpote familiaribus et nuntiis; illis vero qui minoris dignitatis sunt in cogita extitisse dicamus, usquequo impleta sunt per Ecclesiam prædicta; et tunc ab omnibus angelis perfecte fuerunt cognita. Constat itaque omnes angelos in cognitione divinorum mysteriorum secundum pro-

cessum temporis profecisse. Unde non incongruerter ipsi dicunt angelorum scientiam ac beatitudinem augeri usque ad futuram consummationem, quando in scientia ac beatitudine ita perfectissimi erunt, ut nec augeatur amplius nec minuatur.

Aliorum opinio qui dicunt angelos in quibusdam praedictorum non profecisse.

7. Alii autem dicunt angelos in confirmatione tanta deitatis dilectione atque notitia fuisse praeditos, ut in his ulterius non profecerint nec profecturi sint. Profecerunt tamen in scientia rerum exteriorum, sicut in cognitione sacramenti incarnationis et hujusmodi, sed non in contemplatione deitatis, quia Trinitatem in unitate, atque unitatem in Trinitate non plenius intelligunt sive intellecturi sunt quam ab ipsa confirmatione percepérunt. Ita etiam dicunt eos in charitate non profecisse post confirmationem, quia eorum charitas postea non est aucta; et sic dicunt eos non profecisse in meritis, sed hoc quantum ad vim merendi, non quantum ad numerum meritorum. Plura enim bona fecerunt postea, quae tunc non fecerant; sed eorum charitas ex qua illa processerunt non est aucta, ex qua tantum meruerunt antequam ista adderentur, quantum postea his adjectis. Illud vero quod alii superius dicunt probabilius videtur, scilicet, quod angeli usque ad judicium in scientia et aliis proficiant.

Quædam auctoritates videntur obviare probabiliori sententiæ.

8. Quibus tamen videntur obviare quorundam auctoritatum verba. Ait enim Isidorus, de summo Bono, I. 1, c. 12: Angelii in Verbo Dei omnia sciunt antequam fiant; sed nec omnes, nec omnia perfecte angelos scire dixit, et ideo eos in scientia proficere non removit. Gregor., in lib. Dialog., cap. 5, ait: Quid est quod ibi nesciant, ubi scientem omnia sciunt? Ubi videtur dicere quod omnia sciant angelii, et nihil sit quod nesciant. Sed accipiendo est hoc de his quorum cognitio beatum facit cognitorem, ut sunt ea quæ ad mysterium Trinitatis et unitatis pertinent.

DISTINCTIO XII.

POST CONSIDERATIONEM DE ANGELIS HABITAM, AGITUR DE ALIARUM RERUM CREATIONE, ET PRÆCIPUE DE OPERUM SEX DIERUM DISTINCTIONE.

4. Hæc de angelicæ naturæ conditione dicta sufficiant. Nunc superest de aliarum quoque rerum creatione, ac præcipue de operum sex dierum distinctione, nonnulla in medium proferre. Cum Deus in sapientia sua angelicos condidit spiritus. alia etiam creavit, sicut ostendit supradicta Scriptura, Gen. 1, quæ dicit in principio *Dum creasse cælum*, id est, angelos, et *terram*, scilicet, materiam quatuor elementorum adhuc confusam, et informem, quæ a Græcis dicta est chaos, et hæc fuit ante omnem diem. Deinde elementa distinxit Deus, et species proprias atque distinctas singulis rebus secundum genus suum dicit, quæ non simul, ut quibusdam sanctorum Patrum placuit, sed per intervalla temporum ac sex volumina dierum, ut aliis visum est, formavit,

Quod sancti tractatores videntur super hoc quasi adversa tradidisse, aliis diecentibus omnia simul facta in materia et forma, atiis per intervalla temporum.

2. Quidam namque sanctorum Patrum qui verba Dei atque arcana excellenter sciuntur, super hoc quasi adversa scripsisse videntur. Alii quidem trididerunt omnia simul in materia et forma fuisse creata, quod Aug. sensisse videtur. Alii vero hoc magis probaverunt ac assuerunt, ut prima materia ruditus atque informis, quatuor elementorum commixtionem atque confusionem tenens, creata sit. Postmodum vero per intervalla sex dierum ex illa materia rerum corporalium genera sunt formata secundum species proprias. Quam sententiam Greg., Hieron. et Beda, aliquique plures commendant ac præferunt. Quæ etiam Scripturæ Geneseos (unde prima hujus rei ad nos manavit cognitio) magis congruere videtur.

Quomodo per intervalla temporis res corporales conditæ sint.

3. Secundum hanc itaque traditionem, ordinem atque modum creationis formationisque rerum inspiciamus. Sicut supra memoratum est, in principio creavit Deus cælum, id est, angelicam naturam, sed adhuc informem ut quibusdam placet, et terram, id est, illam confusam, materiam quatuor elementorum, quam nomine terræ, ut Aug., tom. 1, lib. 1, de Gen. contra Manich., c. 7, ait, ideo appellavit Moyses, quia terra inter omnia elementa minus est speciosa, et illa inanis erat, et incomposita propter omnium, elementorum commixtionem; etiamdem etiam vocat abyssum dicens: *Et tenebrae erant super faciem abyssi*, etc., quia confusa erat et commixta, specie distincta carens. Eadem etiam materia informis dicta est aqua super quam ferebatur Spiritus Domini, sicut superfertur fabricandis rebus voluntas artificis, quia subjacebat bonæ voluntati Creatoris quod formandum perficiendumque inchoaveram; qui, sicut Dominus et conditor, præcerat fluitanti et confusæ materiae, ut distingueret per species varias quando vellet, et sicut vellet. Hæc ergo ideo dicta est aqua, quia omnia quæ in terra nascuntur sive animalia, sive arbores, vel herbæ et similia, ab humore incipiunt formari atque nutriti. His omnibus vocabulis vocata est illa informis materia, ut res ignota notis vocabulis insinuaretur imperitioribus, et non uno tantum; nam si uno tantum significaretur vocabulo, hoc esse putaretur quod consueverant homines in illo vocabulo intelligere. Sub his ergo nominibus significata est materia illa confusa et informis, quæ nulla specie cerni ac tractari poterat, id est, non in omnibus visibilium rerum quæ inde futuræ erant, propter infirmitatem parvolorum, qui minus idonei sunt invisibilia comprehendere: et tunc erant tenebrae, id est, lucis absentia. Non enim tenebrae aliquid sunt, sed ipsa lucis absentia; sicut silentium non aliqua res est, sed ubi sonus non est silentium dicitur. Et nuditas non aliqua res est, sed in corpore ubi tegumentum non est nuditas dicitur; sicut et inanitas non est aliquid, sed inanis dicitur locus esse ubi non est corpus, et inanitas absentia corporis.

Quo sensu tenebrae dicantur non esse aliquid, et quo dicantur esse aliquid.

4. Attende quia hic Augustinus tenebras dicit non esse aliquid, cum alibi tenebrae inter creaturas ponantur quæ benedicunt Dominum; unde dicitur, Dan. 30: *Benedicite, lux et tenebrae, Domino*. Ideoque sciendum est tenebras diversis modis accipi, scilicet vel pro lucis absentia, qualiter supra accepit Aug. juxta quam accepti non sunt aliquid; vel pro aere obscurato, sive aeris obscura qualitate, et secundum hoc aliquæ res creatæ sunt. Ideo ergo dicit tenebras tunc fuisse super faciem abyssi quia nondum erat lux; quæ si esset, et superesset et superfunderetur; sed nondum lucis gratia opus suum Deus venustaverat, quæ postea in primo die formata est.

Duo hic consideranda sunt: quare illa materia confusa sit dicta informis, et ubi ad esse prodierit, quantumque in altitudine ascenderit.

5. De qua re priusquam tractemus, duo nobis discutienda occurunt. Primum, quare illa materia confusa informis dicatur, an quia omni forma caruerit, an propter aliud; secundo, ubi ad esse prodierit, et quantum in altum ascenderit. Ad illud ergo quod primo positum est breviter respondentes, dicimus illam primam materiali non id so dictam fore informem, quod nullam omnino formam habuerit, quia non aliquid corporeum tale existere potest quod nullam habeat formam; sed ideo non absurde informem appellari posse dicimus, quia in confusione et permixtione quadam subsistens nondum pulchram aper tamque, et distinctam recuperat formam, qualem modo cernimus. Facta est ergo illa materia in forma confusione ante formam dispositi. In forma confusione prius omnia corporalia materialiter simul et semel sunt creata; postmodum in forma dispositi.

sex diebus sunt ordinata. Eccc absolutum est quod primo in discussione propositum fuit, scilicet, quare illa materia dicatur informis.

Hic ad il quod secundo querelatur, respondet.

6. Nunc superest quod secundo proponebatur explicare, ubi scilicet illa materia substiterit, et quantum in altitudine porrigebatur. Ad quod nihil temere asserentes, dicimus quod illa prima rerum omnium moles quando creata est, ibidem adesse videtur prodiiisse, ubi nunc formata subsistit. Eratque terrenum hoc elementum in uno loco, eodemque medio, subsistens cæteris tribus in una confusione permixtis; eisdemque circumspaciis in modo eiusdem nebulæ oppansis, ita obvolutum erat, ut apparere non posset quod fuit. Illa vero tria in una permixtione confusa circumspaciis suspensa, eousque in altum porrigebantur, quo usque nunc summa corporæ naturæ pertingit. Et sicut quibusdam videtur, ultra locum firmamenti extendebatur illa moles, quæ in inferiori parte spissior atque grossior erat in superiori vero, rarius ac lenior atque subtilior existebat; de qua rariori substantia putant quidam suis aquas, quæ super firmamentum essentientur. Talis fuit mundi facies in principio, priusquam reciperet formam vel dispositionem.

Ostendo qualis fuit mundi facies in ipso primordio, incepit prosequi operum sex dierum distinctionem.

7. Nunc superest ut dispositionem illam qualiter perfecta sit ordine prosequamur. Sex diebus, sicut docet Scriptura Genesis, distinxit Deus, et in formas rediget proprias, cuncta quæ simul materialiter fecerat. Perfectique opus suum die sexto; et sic deinde die septimo requieavit ab omni opere suo, id est, cessavit novam creaturam facere. Sex enim diebus sex rerum genera distinxit, nihilque postea fecit, quod in aliquo illorum non contineatur: operatus est tamen postea, sicut Veritas in Evangelio ait: *Pater meus operatus est usque nunc, et ego operor illud.*

De quatuor modis divinæ operationis.

8. Quatuor enim modis, ut ait Alcuinus super Genesim, operatur Deus. Primo in verbo, omnia disponendo; secundo, in materia informi quatuor elementorum, de nihilo eam creando; unde, Eccl. 18: *Qui rixit in æternum creavit omnia simul;* omnia scilicet elementa vel omnia corpora materialiter simul creavit; tertio, per opera sex dierum varias distinxit creaturas; quarto, ex primordialibus seminibus non incognitæ oriuntur naturæ, sed notæ saepius resurgentur, ne pereant.

DISTINCTIO XIII.

QUE FUERIT PRIMA DISTINCTIONIS OPERATIO.

1. Prima autem distinctionis operatio fuit formatio lucis, sicut ostendit Scriptura Genes., quæ commemorata rerum informitate, earum dispositionem a luce inchoavit, subdiens: *Dixit Deus: FIAT LUX, et facta est lux:* et divisit lucem a tenebris, appellavitque lucem diem, et tenebras noctem. Et factum est vespera et mane dies unus. Congruè mundi ornatus a luce cœpit, unde cætera quæ creanda erant viderentur.

Qualis fuerit luce illa, corporalis an spiritualis.

2. Si queritur qualis illa lux fuerit, corporalis scilicet an spiritualis, id respondemus quod a sanctis legitimus traditum. Dicit enim Aug. quia lux illa corporalis vel spiritualis intelligi potest. Si spiritualis accipitur, angelica natura intelligitur, quæ prius informis fuit, sed postea formata est, cum ad Creatorem conversa ei charitate adhæsit, eujus infirmitatis creatio superius significata est, ut dictum est: *In principio creavit Deus celum et terram.* Hic vero ejusdem formatio ostenditur cum ait: *Fiat lux, et facta est lux.* Haec ergo angelica natura prius tenebrae, et postea lux fuit, quia prius habuit informitatem et imperfectionem, deinde formationis perfectionem; et ita divisit Deus lucem a tenebris. Nam, ut ait Aug. super Genes.: Illejus creaturæ informitas et imperfectio fuit antequam formaretur in amore Conditoris. Formata vero est quando conversa est ad incommutabile lu-

men Verbi. Si vero corporalis fuit lux illa, quod utique probabile est, corpus lucidum fuisse intelligitur, velut lucida nubes; quod non de nihilo, sed de praæstanti materia formaliter factum est, ut lux esset, et vim lucendi haberet, cum qua dies prima exorta est, quia ante lucem nec dies fuit nec nox, licet tempus fuerit.

Quod lux illa ficia est ubi sol apparet, quæ in aquis lucere poterat.

3. Si autem queritur ubi est facta lux illa, cum abyssus omnem terræ altitudinem teget, dici potest in illis partibus facta quas nunc illustrat solis diurna lux. Nec mirum lucem in aquis posse lucere, cum etiam naturam operatione saepius illustrentur, qui in profundum mersi, misso ex ore oleo aquas sibi illustrant, quæ multo rariores fuerunt in principio quam modo sunt, quia nondum congregatae fuerant in uno loco. Facta est ergo lux illa, quæ vicem et locum solis tenebat, quæ nō tu suo circumgitala noctem diemque discernebat. Ibi ergo primum lucem apparuisset verisimile est, ubi sol quotidiano cursu circumvectus apparet, ut eodem trahite lux circumcurrent, ac primo ad occasum descendens, vesperam facheret; deinde revocata ad ortum, auroram, id est, mane illustraret; et ita divisit Deus lucem et tenebras, et appellavit lucem diem, et tenebras noctem.

Quod dies diversis modis accipitur.

4. Hic notandum est quod dies diversis modis accipitur in Scriptura. Dicitur enim dies lux illa quæ illo triduo tenebras illuminabat; et dicitur dies illuminatio ipsa aeris. Dicitur etiam dies spatium viginti quartorum horarum; qualiter accipitur cum dicitur: *Factum est resperre et mane dies unus.* Quod ita distinguendum est: Factum est vespera prius, et postea inanc; et ita fuit dies unus expletus viginti quartorum horarum. Dies, scilicet naturalis, quia habuit vesperam sed non mane; mane enim dicitur finis præcedentis et initium sequentis diei, quod est aurora, quæ nec plenam lucem, nec omnino tenebras habet. Mane ergo primus dies non habuit, quia nec dies præcesserat qui sequentis dici initio terminaretur; et eo præcipue, quia luce apparente, mox super terram plenus atque præclarus dies extitit, quia non ab aurora, sed a plena luce inchoavit, et mane sequentis dici consummatus est. Unde Beda, super Genes.: Decebat ut dies a luce inciperet, et in mane sequentis dici tenderet, ut opera Dei a luce inchoasse et in lucem completa esse significarentur. Reliqui autem dies manc habuerunt et vesperam; quorum quisque a suo mane incipiens, usque ad alterius dici mane tendebatur.

De naturali ordine computationis dierum, et de illo qui pro mysterio introductus est.

5. Hic est naturalis ordo distinctionis dierum, ut distinguantur atque computentur dies a mane ad mane. Postea vero in mysterio factum est ut dies computentur a vespera in vesperam, et ad jungatur dies præcedenti nocti in computatione, cum juxta naturalem ordinem præcedens dies sequenti nocti adjungi debet, quia honio a luce per peccatum corruit in tenebras ignorantiae et peccatorum, deinde per Christum a tenebris ad lucem rediit. Unde Apostolus, Eph. 5: *Eramus aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino.* Primus itaque dies non ab auroa, sed a plena luce incipiens, et post vesperam, paulatim occidente luce, excipiens manc sequentis dici, expletus est. Unde Beda: Occidente luce, et paulatim post spatium diurnæ longitudinis inferiores partes subeunte, factum est vespera, sicut nunc usitato cursu solis fieri solet. Factum est autem mane eadem super terram redeunte, et alium diem inchoante, et dies expletus est unus viginti quartorum horarum. Fuitque nox illo triduo omnino tenebrosa, quæ post creata sidera aliqua luce claruit.

Cur sol factus est, si lux illa sufficiebat.

6. Solet autem queri quare factus est sol, si lux illa ad faciendum dieum sufficiebat. Ad quod dici potest quoniam lux illa forte superiores partes illustrabat, et

ad illuminationem inferiorum solem fieri oportebat. Vel potius ideo, quia facta sole diei fulgor auctus est. Ampliori enim multo luce radiavit dies postea, quam ante. Si autem queritur quid de luce illa factum sit, cum modo non appareat, potest diei aut de ea corpus soli formatum, aut in ea parte cœli non esse in qua sol est; non quod ipsa sit sol, sed sic ei unita ut diseerni non valeat.

Quomodo accipiendum sit illud: Dixit Dens, an sono vocis id Deus dixerit, an aliter.

7. Præterea investigandum est quomodo accipiendum sit quod ait: *Dixit Deus, utrum temporaliter, vel sono vocis illud dixerit, an alio modo.* Augustinus, super Genes., lib. 1, e. 2, tradit nec temporaliter, nec sono vocis Deum locutum fuisse; quia si temporaliter, et inutabiliter. Et si corporaliter dicatur sonuisse vox Dei, nec lingua erat qua loqueretur, nec erat quem oportet et audiire et intelligere. Bene ergo vox Dei, ad naturam Verbi, per quod omnia facta sunt, refertur. *Dixit ergo Deus: Fiat, etc., non temporaliter, non sono voeis, sed in Verbo sibi eoæterno, id est, Verbum genuit intemporaliter in quo erat, et dispositum ab æterno, ut fieret in tempore, et in eo factum est.* *Quomodo accipiendum sit quod dicitur Pater operari in Filio, vel per Filium, vel in Spiritu sancto.*

8. Hic quæri solet quomodo accipiendum sit quod dicitur Pater operari in Filio, vel per Filium, vel in Spiritu sancto. Ille enim Scriptura frequenter nobis proponit; ut, ps. 103: *Omnia in Sapientia fecisti, Domine, id est, in Filio; et Gen. 1: In principio, id est, in Filio, creavit Deus cœlum et terram.* Et illud, Hebr. 1: *Per quem fecit et secula.* Super illum quoque psalmi 32 locum: *Verbo Domini carli firmati sunt, etc., dicit Augus.* quod Pater operatur per Verbum suum et Spiritum sanctum. Quomodo ergo hoc accipiendum est? Putaverunt quidam hæretici quod Pater, velut auctor et artifex, Filio et Spiritu sancto in rerum operatione, quasi instrumento, uteretur; ex predicationis verbis errandi occasionem sumentes, quod velut blasphemum atque sanæ doctrinæ adversum abjectit pia fides. Non est itaque intelligentum, ideo Scripturam frequenter commemorare Patrem operari in Filio vel per Filium, tanquam Filius non posset facere, si ei non porrexisset Pater dexteram, vel tanquam aliquod instrumentum fuerit Patris operantis, sed potius illis verbis Patrem intelligi voluit eum Filio et Spiritu sancto operari, et sine eis nihil facere.

Contra hanc expositionem surgit hæreticus.

9. Sed dicit hæreticus hac ratione hoc posse dixisse Filium operari per Patrem vel in Patre, et Spiritum sanctum eum utroque vel per utrumque, quia Filius cum Patre, et Spiritus sanctus eum utroque operatur. Cui breviter respondetur, ideo illud dictum esse, et non istud, ut in Patre monstraretur auctoritas. Non enim Pater a Filio, sed Filius a Patre operatur, et Spiritus sanctus ab utroque. Ideoque etiam Filius per Spiritum sanctum legitur operari, quia cum Spiritu sancto operatur hoc ipsum a Filio habenti ut operetur.

Alia prædicatorum expositio.

10. Potest et aliter illud accipi, ut dieatur Pater in Filio vel per Filium operari, quia cum genuit omnium opificem; sicut dicitur Pater per eum judicare, quia genuit judicem. Ita et per Spiritum sanctum dicitur operari sive Pater, sive Filius, quia ab utroque procedit Spiritus sanctus factor omnium. Unde Joannes Chrys., in expositione Epistolæ ad Hebr., sic ait: *Non ut hæreticus inaniter suspieatur, tanquam aliquod instrumentum Patris extitit Filius; neque per eum Pater dicitur esse, tanquam ipse facere non posset; sed sicut dicitur Pater judicare per Filium, quia judicem genuit, sic etiam dicitur operari per Filium, quia eum constat opificem genuisse.* Si enim causa ejus Pater est, secundum quod Pater est, multo amplius eorum causa est quæ per Filium facta sunt. Hæc de opere primæ diei dicta sunt.

DISTINCTIO XIV.

DE OPERE SECUNDÆ DIEI, IN QUA FACTUM EST FIRMAMENTUM.

1. Dixit quoque Deus: *Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis. Divisitque aquas quæ erunt sub firmamento, ab his quæ erant super firmamentum.* Sciendum est quod illius cœli describitur hic creatio, sicut ait Beda, super Genes., in quo fixa sunt sidera; cui suppositæ sunt aquæ in aere et in terra, et suppositæ aliae, de quibus dicitur: *Qui tegis uiris superiora ejus.* In medio ergo firmamentum est, id est, sidereum cœlum, quod de aquis factum esse credi potest. Chrystallinus enim lapis cui magna est firmitas et perspicuitas, de aquis factus est. Si quem vero movet quomodo aquæ naturæ fluidæ et in iuncta labiles super cœlum possint consistere, de Deo scriptum esse meininerit: *Qui ligat aquas in nubibus suis.* Qui enim infra cœlum ligat aquas ad tempus vaporibus nubium retentas, potest etiam super cœli sphærarum non vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate aquas suspendere, ne labantur. Qualès autem et ad quid conditæ sunt, ipse novit qui condidit. Eece ostensum est his verbis quod cœlum factum sit, scilicet illud in quo sunt fixa sidera, id est, quod excedit aërem; et de qua materia, scilicet de aquis, et quales sunt aquæ quæ super illud cœlum, scilicet ut glacies soliditate.

Ahi putant cœlum illud esse igneæ naturæ, quibus consentit Augustinus.

2. Quidam vero cœlum quod excedit aeris spatia, igneæ naturæ dicunt, asserentes super aërem purum ignem esse qui dicitur esse cœlum; de quo igne sidera et luminaria facta esse conjectant, quibus Augustinus consentire videtur. Utrum vero nomine firmamenti cœlum quod excedit aërem, an ipse aer hie intelligatur, idem Aug. querit, nec solvit. Magis tamen approbare videtur cœlum illud hic accipi quod spatia aeris excedit. Aquas autem quæ super illud cœlum sunt dicit vaporaliter trahi, et levissimis suspendi guttis. Sieut aer iste nubilosus exhalatione terræ aquas vaporaliter trahit, et per subtiles minutias suspendit, et post copulentius congregat pluvialiter refundit. Si ergo potest aqua sicut videmus ad tantas minutias pervenire, ut feratur vaporaliter super aërem aquis naturaliter leviorum, cur non credamus etiam super illud levius cœlum minutioribus guttis et levioribus emanare vaporibus; sed quoque modo ibi sint, ibi esse non dubitamus.

Quæ sit figura firmamenti.

3. Quæri etiam solet cuius figura sit cœlum. Sed Spiritus sanctus, quamvis auctores nostri sciverint, per eos dicere noluit, nisi quod proposit saluti. Quæritur etiam si stet an moveatur cœlum. Si moveatur, inquit, quomodo est firmamentum? Si stat, quomodo in eo fixa sidera circumiunt? Sed firmamentum dici potest, non propter stationem, sed propter firmitatem vel terminum aquarum intransgressibilem. Si autem stat, nihil impedit moveri et circumire sidera.

Quare tacuit Scriptura de opere secundæ diei quod in aliis dixit.

4. Post haec quæri solet quare hic non est dictum sicut in aliorum dierum operibus: *Vidit Deus quod esset bonum.* Sacramentum aliquod hic commendatur. Ideo enim fortassis non est dictum, quod tamen sicut in aliis factum est, quia binarius principium alteritatis est, et signum divisionis.

De opere tertiiæ diei, quando aquæ congregatae sunt in unum locum.

5. Sequitur: *Dixit Deus: Congregentur aquæ in locum unum, et appareat arida.* Tertiæ diei opus est congregatio aquarum in unum locum. Congregatae sunt enim omnes aquæ cœlo inferiores in unam matricem, ut lux quæ præterito biduo aquas clara luce lustraverat, in puro aere clarior fulgeat, et appareat terra quæ cooperata latebat, et quæ aquis limosa erat fieret arida et germinibus apta. Eodem enim die protulit terra herbam virentem, lignumque faciens fructum. Si autem

quæratur ubi congregatae sunt aquæ quæ totam cœlum texerant spatium usque ad cœlum, potuit fieri ut terra subsidens concavas partes præberet, ubi fluctuantes aquas recipere. Potest etiam credi primarias aquas rariores fuisse, sic ut nebula legeret terras, sed congregatione esse spissatas, et ideo facile in unum posse redigi locum. Cumque multa constet esse maria et fluminia, in unum tamen locum dieit aquas congregatas propter continuationem vel congregationem omnium aquarum, quæ in terris sunt, quia cuncta fluminia et maria magno mari junguntur. Ideo quecum dixerit aquas congregatas in unum locum, deinde dicit pluraliter *congregationes aquarum*, propter multisidos sinus carum, quibus omnibus ex magnis mari principium est.

De opere quartæ diei, quando facta sunt luminaria.

6. Sequitur: *Dixit Deus: Fiant luminaria in firmamento cœli, et diridant diem ac noctem.* In præcedenti triduo disposita est universitatis hujus mundi machina, et partibus suis distributa. Formata enim luce prima die quæ universa illustraret, duo sequentes dies attributi sunt supremæ et intimæ parti mundi, firmamento scilicet, aeri, terræ, et aquæ. Nam secunda die firmamentum dessuper expansum est. Tertia vero aquarum molibus intra receptacula sua collecta terra est revelata atque aer serenatus. Quatuor ergo mundi elementa illis diebus, suis locis distincta sunt et ordinata. Tribus autem sequentibus diebus ornata sunt illa quatuor elementa. Quarta enim die ornatum est firmamentum sole, et luna, et stellis. Quinta aer in volatilibus et aquæ in piscibus ornamenta accepereunt. Sexta accepit terra jumenta et reptilia et bestias, postquam omnia facta est homo de terra et in terra; non tamen ad terram, nec propter terram, sed ad cœlum et propter cœlum.

Ante alia de ornatis cœli agitur, sicut prius factum est.

7. Quia ergo cœlum cœteris elementis speciem præstat, priusque aliis factum est, ideo ante alia ornatur in quarto die quo fiunt sidera; quæ ideo facta sunt, ut per ea illustretur inferior pars, ne esset habitantibus tenebrosa. Infirmitatique hominum proximum est, ut circum eum sole potirentur homines dici noctisque vicissitudine, propter dormiendi vigilandi que necessitatatem, et ideo eliam ne nox indecora remaneret sed luna ac sideribus consolarentur homines quibus in nocte operandi necessitas incumberet, et quia quædam animalia sunt quæ lumen ferre non possunt. Quod autem subditur: *Et sint insignia, et tempora, et dies, et annos,* quomodo accipiendum sit quæri solet. Ita enim dictum videtur, quasi quarto die cœpissent tempora, cum prius triduum sine tempore non fuerit. Ideoque tempora quæ fiunt per sidera, non spatia temporum, sed vissitudinem aeræ qualitatis debemus accipere, quia talia motibus siderum fiunt, sicut dies et anni quos usitate novimus. Sunt enim insignia serenitatis et tempestatis; et in tempora, quia per eis distinguimur quatuor tempora anni, scilicet ver, aestatem, autumnum, hyemem. Velsunt in signa et tempora, id est, distinctionem horarum, quia priusquam fierent, ordo temporum nullis notabatur iudiciis, vel meridiana hora, vel quælibet hora. Hæc quarta die facta sunt.

DISTINCTIO XV.

DE OPERE QUINTÆ DIEI, QUANDO CREAVERIT DEUS EX AQUIS VOLATILIA ET NATATILIA.

1. Dixit etiam Deus: *Producant aquæ reptile animæ viventis et volatile super terram,* etc. Opus quintæ diei est formatio piscium et avium, quibus duo elementa ornantur; et de eadem materia, id est, de aquis pisces et aves creavit, volatilia levans in aera, natatilia remittens gurgiti.

De opere sextæ diei, quando creata sunt animalia et reptilia terræ.

2. Sequitur: *Dixit Deus: Producat terra animam viventem, jumenta, et reptilia, et bestias terræ secundum species suas,* etc. Sextæ diei opus describitur, cum terra suis animalibus ornari dicatur.

Utrum post peccatum venenosa anima facta fuerint an propter peccatum nocere cœperint, prius facta innoxia.

3. Quæ i solet de venenosis et perniciosis animantibus, utrum post peccatum hominibus ad vindictam creata sint, an potius creata innoxia peccatoribus nocere cœperint. Sane dici potest quod creata nihil homini nocuerint, si non peccasset; puniendorum namque vitiorum et terrendorum, vel probandæ vel perficiendæ virtutis causa nocere cœperunt. Fuerunt ergo creata innoxia sed propter peccatum facta sunt noxia. Aug., lib. de Gen. ad litteram 3, cap. 15.

Utrum minuta animalia tunc creata fuerint.

4. De quibusdā etiam minutis animantibus quæstio est utrum in primis conditionibus creata sint, an ex rebus corruptis postea orta sint. Plaque enim de humidorum corporum viliis velexhalationibus terræ, sive de cadaveribus gignuntur; quædam etiam de corruptione lignorum et herbarum et fructuum; et Deus auctor omnium est. Potest autem dici quod ea quæ de corporibus animalium, maxime mortuorum, nascuntur, cum animalibus creata non fuerint, nisi potentia liter et materialiter. Ea vero quæ ex terra velex aquis nascuntur, velexis quæ terra germinante orta sunt, tunc creata fuisse non incongrue dici potest. Aug., lib. de Gen. ad litteram 3, cap. 14.

Quare post omnia factus est homo.

5. Omnibus autem creatis atque dispositis novissime factus est homo, tanquam dominus et possessor, qui et omnibus præferendus erat. Unde sequitur, Gen 1: *Vidit Deus quod esset bonum, et ait: Faciamus hominem ad imaginem,* etc. § Sed antequam de hominis creatione tractemus, quod supra breviter tetigimus, plenius versantes clarius faciamus. In hac enim rerum distinctione catholici tractatores dissentire, ut supra diximus, inveniuntur; aliis dicentibus res creatas atque distinctas secundum species per intervalla sex dierum; quorum sententiae quia littera Genes. magis inservire videtur, atque catholica Ecclesia magis approbat, ideo haec tenus studiose docuimus quomodo ex illa communia in materia prius informiter facta, postea corporalium rerum genera per sex dierum volumina distinctim sint formata. § Aliis autem videtur quod non per intervalla temporum facta sint; sed simul ita formata, ad esse prodierunt. Quod Aug. super Genes, lib. 4, pluribus modis nititur ostendere, dicens elementa quatuor ita formata sicut modo apparent, ab initio extitis, et cœlum sideribus ornatum fuisse. Quædam vero non formaliter, sed materialiter tunc facta fuisse, quæ post per temporis accessum formaliter distincta sunt: ut herbæ, arbores, et forte animalia. Omnia ergo in ipso temporis initio facta esse dicunt; sed q. aedam formaliter et secundum species quas habere cernimus, ut majores mundi partes; quædam vero materialiter tantum. Sed, ut dicunt, Moyses loquens rudis et carnali populo, locutionis modum temperavit, de Deo loquens a simili hominis qui per moras temporum opera sua perficit, cum ipse simul sua opera fecerit, unde Aug.: Ideo, inquit, Moyses divisim refert Deum illa opera fecisse, quia non potuit simul ab homine dici, quod a Deo simul potuit fieri. Item: Potuit dividere Scriptura loquendi temporibus, quod Deus operandi temporibus non divisit. Illi qui his auctoritatibus et aliis hujusmodi inhaerentes dicunt quatuor elementa atque cœli luminaria ita formata simul esse, et habuisse illos sex dies quos Scriptura commemorat, sex rerum genera, id est distinctiones appellant quæ simul factæ sunt; partim formaliter, partim causaliter (lib. 1, c. 15). *Quomodo intelligendum sit Deum requieuisse ab omni opere suo.*

6. Jam de septimæ diei requie aliquid nos eloqui oportet. Scriptum est, Gen. 2, quia *complevit Deus die septimo opus suum, et requieuit die septimo ab universo opere quod patratur.* Requieuisse dicitur Deus die septimo, non quasi operando lassus, sed ab universo opere requievit, quia novam creaturam facere cessavit. Re-

quiescere enim cessare dicitur, unde in Apoc., c. 4, dicitur: *Non habebant requiem dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus*, id est, dicere non cessabant. Requiescisse ergo Deus dicitur, quia cessavit a faciendis generibus creaturæ, quia ultra nova non condidit. Usque nunc tamen, ut Veritas in Evangelio ait, operatur Pater cum Filio, scilicet administrationem eorumdem generum quæ tunc instituta sunt. Creatoris enim virtus causa subsistendi est omni creaturæ. Quod ergo dicitur, Joan. 4: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*, illud universæ creaturæ continuam administrationem ostendit. Die ergo septimo requievit, ut novam creaturam ulterius non ficeret, cujus materia vel similitudo non præcesserit; sed usque nunc operatur, ut quod condidit continere et gubernare non cesseret (Aug., I. de Gen. ad litteram 4, c. 12).

Qualiter accipendum sit quod dicitur Deus complexe opus suum septimo die, cum tunc requievit ab omni opere suo. (Aug., Gen. I; in Enchiridio, cap. 10, et 11).

7. Sed quæritur quomodo septimo die dicatur Deus complexe opus sum. cum ab omni opere illo die requieverit, nec aliquod genus novum rerum fecerit. Alia translatio habet: *Consummavit Deus die sexto opera sua*; quæ nihil quæstionis affert quia manifesta sunt quæ in eo facta sunt, et omnium consummatio eo die perfecta est, sicut Scriptura ostendit cum ait: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat erant valde bona*. Omnia quidem naturaliter bona erant, nihilque in sui naturæ vitii habentia; et sunt bona quæ condidit Deus etiam singula. Simul vero universa valde bona, quia ex omnibus consistit universitatis admirabilis pulchritudo in qua etiam illud quod malum dicitur, beneordinatum et loco suo positum, eminentius commendat bona, ut magis placeant et laudabilia sint dum comparantur malis. Sexto ergo die facta est operum consummatio. Ideo præmissa oritur quæstio, quomodo dicatur Deus die septimo opus suum complexe, quod Hebraica veritas habet; in quo tamen nihil novum creasse dicitur, nisi forte dicatur die septimo complexisse opus suum, quia ipsum benedixit et sanctificavit; sicut subiicit Scriptura: *Benedixit diei septimo et sanctificavit illum*. Opus enim est benedictio et sanctificatio; sicut Salomon aliquid operis fecit, cum templum dedicavit.

Quæ sit benedictio et sanctificatio septimæ diei.

8. Illum autem diem sanctificasse et benedixisse dicitur, quia mystica præ cæteris benedictione et sanctificatione eum donavit. Unde in lege dicitur, Exod. 20: *Memento sanctificare diem sabbati*. Et inde est quod numerando dies usque ad septimum procedimus, et dicimus septem esse dies, quorum repetitione omne tempus agitur; non quia aliis sit ab illis dies octavus et nonus, et sic de cæteris, sed quia in sex diebus rerum genera distincta sunt, et in septimo, licet non fuerit novum genus rerum institutum, sicut tamen in eo quasi quidam novus status sanctificationis operum et requietionis opificis. Potest etiam sic exponi illud: *Complevit Deus die septimo opus suum*, id est, completum et consummatum vidit.

DISTINCTIO XVI

DE HOMINIS CREATIONE, UBI CONSIDERANDUM EST QUARE CREATUS HOMO, ET QUALITER SIT INSTITUTUS, QUALE DUO SUPRA TRACTATA SUNT; ET QUALIS FACTUS ET QUALITER LAPSUM, POSTREMO QUOMODO SIT REPARATUS; QUÆ DISCUENDA SUNT.

1. His excursis quæ supra de hominis creatione præmisimus, effectui mancipare atque ordine explanare nunc suscipimus; ubi hæc consideranda videntur, scilicet quare creatus sit homo, et qualiter institutus, et qualis et quomodo factus; deinde, qualiter sit lapsus; postremo, qualiter et per quæ sit reparatus. Horum autem primo et secundo posita, id est, causam creationis humanæ, et modum institutionis, superius pro modulo nostræ facultatis tractavimus. Ideoque superest ut qualis vel quomodo factus sit discutiamus. In Genes. legitur, c. 1: *Faciamus hominem ad imagi-*

nem et similitudinem nostram, etc. In eo quod dicit *faciamus*, una operatio trium personarum ostenditur; in hoc vero quod dicit *ad imaginem et similitudinem nostram*, una et æqualis substantia trium personarum monstratur. Ex persona enim Patris hoc dicitur ad Filium et Spiritum sanctum, non, ut quidam putant, angelis; quia Dei et angelorum non est eadem imago vel similitudo.

Quod imago et similitudo hic a diversis accipitur varie; a quibusdam increata, et ab aliis creata, et increata, vel essentia Trinitatis, vel Filius et Spiritus sanctus.

2. Imago autem et similitudo in hoc loco vel increata intelligitur, id est, Trinitatis essentia, ad quam factus est homo; vel creata, in qua factus est, et ipsa homini concreata. Increata imaginem quæ Deus est, intellexisse videtur Beda cum dicit non esse unam imaginem Dei et angelorum, sed trium personarum; et ideo de personis non angelis fit ibi sermo. Impropietamen in imagine dicitur, quia imagine relative ad aliud dicitur cuius similitudinem gerit, et ad quod repræsentandum facta est sicut imagine Cæsaris quæ ipsius similitudinem præferbat, ipsumque quodammodo repræsentabat proprie autem imagine dicitur id ad quod aliud fit, sicut exemplum proprie dicitur quod sumitur ex aliquo, et exemplar ex quo sumitur aliquid. Ponit etsi aliquando abusive alterum pro altero; ita et minus proprie accipitur imagine essentia Trinitatis, si tamen ea nomine imaginis in hoc loco intelligitur. (Beda, super Genesim.)

Opinio eorum qui putaverunt Filium per imaginem et similitudinem hic accipi. (Aug. in lib. 7 de Trin., c. 6, in fine.)

2. Filius vero proprie imagine Patris dicitur, sicut supra in tractatu de Trinitate diximus. Unde fuerunt nonnulli qui ita distinxerunt ut imaginem in hoc loco intelligerent Filium; hominem vero non imaginem, sed ad imaginem factum dicentes, quos refellit Apostolus dicens, 1 Cor. 11: *Vir quidem est imago, et gloria Dei*. Hæc namque imagine, id est, homo, cum dicitur fieri ad imaginem, non quasi ad Filium dicitur fieri; alioquin non diceretur *ad imaginem nostram*. Quomodo enim nostram diceret, cum Filius solius Patris imago sit? Fuerunt autem et alii perspicacius hæc tractantes, qui per imaginem Filium, et per similitudinem Spiritum sanctum intelligerent, qui similitudo est Patris et Filii. Et ideo pluraliter putaverunt dici nostram, id referentes ad similitudinem tantum; ad imaginem vero, subintelligendum esse meam. Hominem vero et imaginem esse et ad imaginem et similitudinem factum esse tradiderunt, et imaginem imaginis esse et similitudinis.

Nec horum sententiam approbat, sed imaginem et similitudinem Dei in homine quærendam et considerandam docet, ut imago et similitudo creata intelligatur.

4. Verumtamen hæc distincto, licet reprobabilis penitus non videatur, quia de medio montium, id est, auctoritatibus sanctorum non manat, congruentius in ipso homine imagine et similitudo Dei quærenda est et consideranda. Factus est ergo homo ad imaginem Dei et similitudinem, secundum mentem, quia irrationalibus antecellit; sed ad imaginem, secundum memoriam, intelligentiam et dilectionem: ad similitudinem, secundum innocentiam et justitiam, quæ in mente rationali naturaliter sunt. Vel imagine consideratur in cognitione veritatis similitudo in amore virtutis; vel imagine in aliis omnibus similitudinibus essentia, quia et immortalis et indivisibilis est. Unde August., tom. 2, in lib. de Quantitate animæ, c. 1: *Anima facta est similis Deo*, quia immortalem et indissolubilem fecit eam Deus. Imagine pertinet ad formam, similitudo ad naturam. Factus est ergo homo secundum animam, ad imaginem et similitudinem non Patris vel Filii vel Spiritus sancti, sed totius Trinitatis: ita et secundum animam dicitur homo esse imago Dei, quia imagine Dei in eo est. Sicut imagine dicitur et tabula et pictura quæ in ea est; sed propter picturam quæ

in ea est, simul et tabula et imago appellatur : ita propter imaginem Trinitatis etiam illud in quo est imago, nomine imaginis vocatur. (Aug. in 16 lib. de Trin. c. 2. in fine).

Quod homo dicitur imago, et ad imaginem : Filius vero imago, non ad imaginem.

5. Quocirea homo et imago dicitur, et ad imaginem ; Filius autem imago, non ad imaginem, quia natus et non creatus, æqualis et in nullo dissimilis : homo creatus est a Deo, non genitus; non parilitate æqualis, sed quadam similitudine accedens ei, unde August. in lib. 7 de Trin., c. 6, in fine : In Genes. legitur : *Fuciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Faciamus et nostram pluraliter dixit;* et nisi ex relativis accipi non oportet, ut facere intelligantur Patris et Filii et Spiritus sanctus ad imaginem Propterea et Filii et Spiritus sancti, ut subsisteret homo image Dei. Sed quia non omnino æqualis fiebat illa imago, tanquam non ab illo nata, sed ab eo creata, ideo ita imago dicitur quod et ad imaginem; quia non æquatur parilitate, sed accedit quadam similitudine. Filius autem est imago, sed non ad imaginem, quia æqualis Patri; dictus est ergo homo ad imaginem, propter imparem similitudinem. Et ideo nostram, ut imago Trinitatis esse homo intelligatur, non Trinitati æqualis sicut Filius Patri. Ecce ostensum et secundum quid sit homo similis Deo, scilicet secundum animam. Sed in corpore quandam proprietatem habet quæ hoc indicat, quia est erecta statura, secundum quam corpus animæ rationali congruit, quia in cœlum erectum est. Aug., lib. de Gen. ad litteram. 6, cap. 12, et lib. de Gen. contra Manichæos 1, c. 17. in fine tomi primi.

DISTINCTIO XVII.

DE CREATIONE ANIMÆ, UTRUM DE ALIQUO FACTA SIT,
VEL NON, ET QUANDO FACTA, ET QUAM GRATIAM HA-
BUERIT IN CREATIONE.

1. Hie de origine animæ plura quæri solent, scilicet unde creata fuerit, et quando, et quam gratiam habuerit in creatione. Sicut hominis formatio secundum corpus describitur cum dicitur: *Formavit Deus hominem de limo terræ, ita ejusdem secundum animam factura describitur cum subditur: Et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ.* Corpus enim de limo terræ formavit Deus, cui animam inspiravit. Vel, secundum aliam litteram, *flavit vel sufflavit:* non quod fauibus sufflaverit, vel manibus corporeis corpus formaverit, Spiritus enim Deus est, nec lineamentis membrorum compositus. Non ergo carnaliter putemus Deum corporis manibus formasse corpus, vel fauibus inspirasse animam, sed potius hominem de limo terræ secundum corpus formavit jubendo, volendo, id est, voluit, et verbo suo jussit ut ita fieret, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, id est, substantiam animæ in qua viveret, creavit: non de materia aliqua corporali vel spirituali, sed de nihilo.

Opinio quorundam hæreticorum, qui putaverunt animam esse de substantia Dei. (Aug. lib. 7 de Gen. ad litt., c. 2 et 3.)

3. Putaverunt enim quidam hæretici Deum de sua substantia animam creasse, verbis Scripturæ pertinaciter inherentes, quibus dicitur *inspiravit vel insufflavit*, etc. Cum flat, inquiunt, vel spirat homo, de se flatum emittit. Sic ergo, cum dicitur Deus flasse vel spirasse spiraculum in faciem hominis, ex se spiritum hominis emisisse intelligitur, id est de sua substantia. Qui hoc dicunt, non capiunt tropicalocutione dictum esse *sufflavit vel flavit*, id est, flatum hominis, scilicet animam fecit. Flare enim est flatum facere, et flatum facere est animam facere. Unde Dominus per Isaiam, c. 57: *Omnem flatum ego feci.* Non sunt ergo audiendi qui putant animam esse partem Dei. Si enim hoc esset, nec a se nec ab aliodecipi posset, nec ad malum faciendum vel patiendum compelli, nec in melius vel deterius mutari. Flatus ergo quo hominem animavit factus est a Deo, non de Deo, nec

de aliqua materia, sed de nihilo.

Quando facta sit anima, an ante corpus aut in corpore.
(Aug. lib. 7, c. 25 et 27.)

3. Sed utrum ante corpus, vel in corpore, vel extra corpus, etiam inter doctos scrupulosa quæstio est. Aug. enim, super Gen., tradit animam cum angelis sine corpore fuisse creatam, postea vero ad corpus accessisse; neque compulsa est incorporari, sed naturaliter illud voluit, id est, sic creata fuit, ut vellet. sicut naturale nobis est vellevivere. Male autem velle vivere, non naturæ, sed voluntatis est perversæ. Alii vero dicunt animam primi hominis in corpore fuisse creatam, ita exponentes verba illa: *Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ,* id est, animam in corpore creavit, quæ totum corpus animaret; faciem tamen specialiter expressit, quia hæc pars sensibus ornata est ad intuenda superiora. Sed quidquid de anima primi hominis aestimetur, de aliis certissime sentendum est quod in corpore ereentur; ereando enim infundit eas Deus, et infundendo creat. Dicendum est etiam animam illam non sic esse creatam, ut præscia esset operis futuri justi vel injusti. (Ibidem, c. 26.) *In qua ætate Deus hominem fecerit.* (Aug. lib. 6, de Gen. ad litt. cap. 13, 14.)

4. Solet etiam quæri utrum Deus hominem repente in virili ætate fecerit, an perficiendo et ætates augendo, sicut nunc format in matris utero. August., super Genes., dicit quod Adam in virili ætate continuo factus est; et hoc secundum superiores non inferiores causas, id est secundum voluntatem et potentiam Dei quam naturæ generibus non alligavit, qualiter et virga Moysi conversa est in draconem. Nec talia contra naturam fiunt, nisi nobis, quibus alter naturæ cursus innotuit; Deo autem natura est quod facit. Non erga contra dispositionem suam illud fecit Deus. Erat enim in prima causarum creatarum conditione sic hominem posse fieri; sed non ibi erat necesse ut sic fieret: hoc enim non erat in conditione creature, sed in beneplacito Creatoris, cuius voluntas necessitas est. Hoc enim necessario futurum est quod vult et præscit. Multa vero secundum inferiores causas futura sunt, sed in præsentia Dei futura non sunt. Si autem ibi aliter futura sunt, potius futura sunt sicut ibi sunt, ubi præscit ille qui non potest falli. Si ergo factus est Adam, non secundum inferiores causas, quia non erat in rerum causis seminalibus ut ita fieret; sed secundum superiores, non contra naturam operantes, quia in rerum causis naturalibus erat ut ita posset fieri (lib. eodem, c. 17). *Quod homo extra paradisum creatus, in paradiſo sit positus; et quare ita factum sit.*

5. *Hominem autem ita formatum tulit Deus,* ut Scriptura docet, Gen. 2, et posuit in paradiſo voluptatis, quam plantaverat a principio. His verbis aperte Moses insinuat quod homo extra paradiſum creatus postmodum in paradiſo sit positus. Quod ideo factum dicitur quia non erat in eopermansurus; vel ut non naturæ, sed gratiae hoc assignaretur. Intelligitur autem paradiſus localis, et corporalis in quo homo locatus est. Tres enim generales de paradiſo sententiæ sunt. Una corum qui corporaliter intelligi volunt tantum; alia corum qui spiritu aliter tantum; tertia corum qui utroque modo paradiſum accipiunt. Tertiam mihi placere fateor ut homo in corporali paradiſo sit positus, qui ab illo principio plantatus accipi potest, quo terram omnem remotis aquis herbas et ligna producere jussit. Qui etsi præsentis Ecclesiæ vel futuræ typum tenet, ad litteram tamen intelligendum est esse locum amænissimum fructuosis arboribus, magnum et magno fonte fœcundum. Quod dicimus a principio, antiqua translatio dicit ad Orientem. Unde volunt in orientali parte esse paradiſum, longo interjacente spatio vel maris vel terræ a regionibus quas incolunt homines secretum, et in alto situm, usque ad lunarem circumflexum pertingentem, unde nec aquæ diluvii illuc pervenerunt. (Aug., lib. 8 de Gen. ad lit., c. 1.)

De lignis paradisi, inter quæ erat lignum virtutum et lignum scientiarum boni et mali.

6. In hoc autem paradiiso erant ligna diversi generis; inter quæ unum erat quod vocatum est lignum virtutum; alterum vero, lignum scientiarum boni et mali. Lignum autem virtutum dictum est, sicut docet Beda et Strabonius quia filivinitus accepit hanc vim, ut qui ex ejus fructu comederet, corpus ejus stabilis sanitatem et perpetuam soliditatem firmaretur; nec ulla infirmitatem, vel ætatis imbecillitatem in deterius vel in occasum laberetur. Lignum autem scientiarum boni et mali, non a natura hoc nomen accepit, sed ab occasione rei postea secuta. Arbor enim illa non erat mala, sed scientia boni et mali ideo dicta est, quia post prohibitionem erat in illa transgressio futura; qua homo experiendo disceret quid esset inter obedientiam bonum, et inobedientiam malum. Non ergo de fructu qui nasceretur inde positum est illud nomen, sed de re transgressione secuta. Cognovit enim homo, priusquam tangeret hoc lignum, bonum et malum; sed bonum per prudentiam et experientiam, malum vero per prudensiam tantum. Quod etiam per experientiam novit usurpatum lignum vetito quia per experientiam malum didicit quid sit inter bonum obedientiae et malum inobedientiae. Si vero primi parentes obedientes essent, nec contra præceptum peccassent, non ideo tamen minus diceretur lignum scientiarum boni et mali, quia hoc ex ejus tactu accideret si usurparetur. A ligno ergo prohibitum est quod malum non erat, ut ipsa præcepti conservatio bonum illi esset, transgressio malum. Nec melius consideratur quantum malum sit inobedientia, quam hoc modo; cum scilicet ideo reus factus esse homo intelligitur, quia prohibitus rem tetigit, quam si non prohibitus tetigisset, nec peccasset, nec poenam sensisset. Si vero venenosam herbam prohibitus tetigeris, poena sequitur; et si nemo prohibuisset, similiter sequeretur. Sic etiam prohibetur restangi, quæ non tangent tantum, sed prohibenti obest, sicut aliena pecunia; ideo prohibitum est peccatum, quia prohibenti est damnosum. Cum vero tangitur quod nec tangent obest si non prohibetur, nec cui libat si tangatur; et ideo prohibetur, ut per se bonum obedientiæ et malum inobedientiae monstretur. Sicut primus homo a re bona prohibitus poenam incurrit; ut non ex re mala, sed ex inobedientia poena eesse monstretur, sicut ex obedientia palma. (Aug., lib. 5 de Gen. c. 6, in fine; et eodem lib. c. 3.)

DISTINCTIO XVIII. DE FORMAEIONE MULIERIS.

1. In eodem quoque paradiiso mulierem formavit Deus de substantia viri; sicut post plantatum paradi-
sum, hominemque in eo positum, et post universa animalia ad eum ducta suisque nominibus designata, subnectit Scriptura, Gen. 2: *Immisit Deus soporem in Adam. Cumque abdormisset, tulit unam de costis ejus, et formavit eam in mulierem.*

Quare virum prius, et postea de viro mulierem creavit, non simul utrumque.

2. Hic attendendum est quare non creavit simul virum et mulierem, sicut angelos; sed prius virum, deinde mulierem de viro. Ideo scilicet, ut unum esset generis homini principium, quatenus in hoc et superbia diaboli confunderetur, et hominis humilitas Dei similitudine sublimaretur. Diabolus quippe aliud a Deo principium esse concupierat. Ideoque ut ejus superbia retunderetur, hoc homo in munere accepit, quod diabolus perverse rapere voluit, sed obtinere non potuit. Et per hoc imago Dei in homine apparuit; quia sicut Deus omnibus rebus existit principium creationis, ita homo omnibus hominibus principium generationis. Ideo etiam ex uno homine omnes esse voluit Deus, ut dum cognoscerent se ab uno esse omnes, se quasi unum amarent.

Quare de latere viri, non de alia corporis parte formata sit.

3. Cum autem his de causis facta sit mulier de viro,

non de qualibet parte corporis viri, sed de latere ejus formata est, ut ostenderetur quia in consortium crebatur dilectionis, ne forte si fuiset de capite facta, viro ad dominationem videretur preferenda; aut si de pedibus, ad servitatem subjicienda. Quia igitur viro nec domina, nec ancilla parabatur, sed socia; nec de capite, nec de pedibus, sed de latere fuerat producenda, ut juxta se ponenda cognosceret, quam de suo latere sumptam didicisset. (Aug. lib. 9 de Gen. au litteram, cap. 13.)

Quare dormienti et non vigilanti costa subtracta est.

4. Non sine causa dormienti quoque viro potius quam vigilanti detracta est costa, de qua mulier in adjutorium generationis viro est formata; scilicet, ut nullam in eo sensisse poenam monstraretur, et divinæ simul potentia opus mirabile ostenderetur quæ hominis dormientis latus aperuit, nec eum tamen a quiete soporis excitavit. In quo etiam opere sacramentum Christi et Ecclesiæ figuratum est, ad Eph. 5. Quia sicut mulier de latere viri dormientis formata est, ita Ecclesia ex sacramentis quæ de latere Christi in cruce dormiente profluxerunt, scilicet, sanguine et aqua, quibus redimimur a poenis atque abluiimur a culpis. *Quod de illa costa sine extrinseco addimento facta fuit per Dei potentiam, sicut quinque panes in se multiplicati sunt.*

5. Solet etiam quæri utrum de illa costa sine adjunctione rei extrinsecæ facta sit mulier; quod quibusdam non placuit. Cæterum si ad perficiendum corpus mulieris Deus extrinsecum augmentum addidisset, majus illud esset quam ipsa costa; ideoque potius de illo addito quam de ipsa costa mulier facta deberet dici, de quo plures accepisset substantiæ partes. Restat ergo ut de sola ipsius costæ substantia sine omni extrinseco additamento, per divinam potentiam in semetipsa multiplicata, mulieris corpus factum dicatur: eo sane miraculo quo postea de quinque panibus a Jesu cœlesti benedictione multiplicatis, quinque millia hominum satiata sunt. Illud etiam scire oportet, quod cum angelorum ministerio facta sit mulieris formatio, non est eis tamen tribuenda creationis potentia. Angeli enim nullam possunt creare naturam, ergo nec formare costam in mulierem, nec carnis supplementum in loco costæ: non quod nihil agantut aliquid creetur, sed non ideo creatoris sunt, sicut nec agricolæ segetum vel arborum. Solus Deus, id est, Trinitas est creator. Facta est ergo femina a Deo, etiam si costa ministrata sit per angelos.

Utrum secundum superiores, an secundum inferiores causas ita facta sit mulier; id est, an ratio seminalis id haberet ut ita fieret, an tantum ut ita fieri posset, sed ut sic fieret in Deo tantum esset causa. (Aug. lib. 9 de Gen. ad litt. c. 15, et cod. lib. c. 1.)

6. Sed quæritur an ratio quam Deus primis operibus concreavit, id haberet ut secundum ipsam ex viri latere feminam fieri necessere foret, an hoc tantum, ut fieri posset. Ad quod sciendum est omnium rerum causas in Deo ab æterno esse. Ut enim homo sic fieret vel equus et hujusmodi, in Dei potentia et dispositione ab æterno fuit. Hæ dicuntur primordiales causæ, quia istas aliae non precedunt, sed iste alias, quæ sunt causæ causarum. Cumque unum sit divina potentia dispositio sive voluntas, et ideo una omnium principalis causa; tamen propter effectus diversos pluraliter dicit Aug. causas primordiales omnium rerum in Deo esse; inducens similitudinem artificis, in cuius dispositione est qualis futura sit arca. Ita et in Deo uniuscujusque rei futuræ causa præcessit. In creaturis vero quarumdam rerum, sed non omnium causæ sunt, ut ait Aug. Quia inseruit Deus seminales rationes rebus, secundum quas aliae ex alliis proveniunt, ut de hoc semine tale granum, de hac arbore talis fructus et hujusmodi. Et hæc quoque dicuntur primordiales causæ, etsi non adeo proprie, quia habent ante se causam æternam, quæ proprie ei universaliter prima est. Illæ vero ad res aliquas dicuntur primæ scilicet quæ ex eis proveniunt. Ideo etiam primordiales dicun-

tur, quia in prima rerum conditione rebus à Deo insitae sunt. Et sicut creaturæ mutabiles sunt, ita et hæ causæ mutari possunt; quæ autem in immutabili Deo causa est, non mutari potest.

Distinctio causarum rerum: per utilis, scilicet quod quædam in Deo et in creaturis, quædam in Deo tantum sunt.

7. Omnium rerum causæ in Deo sunt; sed quarumdam causæ et in Deo sunt, et in creaturis, quarumdam vero causæ in Deo tantum sunt: et illarum rerum causæ dicuntur absconditæ in Deo, quia ita est in divina dispositione ut hoc vel illud fiat, quod non est in seminali creaturæ ratione. Et illa quidem quæ secundum causam seminalem fiunt, dicuntur naturaliter fieri, quia ita cursus naturæ hominibus innotuit. Alia vero præter naturam, quorum causæ tantum sunt in Deo. Hæc autem dicit Aug. super Gen. I. 9, c. 18, in fine, esse illa quæ per gratiam fiunt, vel ad ea significanda non naturaliter sed mirabiliter fiunt. Inter quæ mulieris facturam de costa viri ponit, ita dicens, lib. eod., c. 1: Ut mulierem ita fieri necesse foret, non in rebus conditum sed in Deo absconditum erat. Omnis creaturæ cursus habet naturales leges: super hunc naturalem cursum Creator habet apud se posse de omnibus facere aliud, quam eorum naturalis ratio habet; ut, scilicet, virga arida repente floreat, et fructum gignat, et in juventute sterilis femina, in senectute pariat, ut asina loquatur, et hujusmodi. Dedit autem naturis, ut ex his etiam hæc fieri possent, non ut in naturali motu haberent. Habet ergo Deus in se absconditas quorumdam futurorum causas, quas rebus conditis non inseruit, casque implet non opere providentiae, quo naturæ subsistunt ut sint; sed quo illas administrat ut voluerit, quas ut voluit condidit (Aug., lib. eod., c. 18). Omnium ergo quæ ad gratiam significandam non naturali motu rerum, sed mirabiliter facta sunt, absconditæ causæ in Deo fuerunt; quorum unum erat, quod mulier facta est de latere viri dormientis. Non habuit prima rerum conditio ut femina sic fieret, sed ut fieri possit; ne contra causas quas Deus voluntarie instituit, mutabili voluntate aliquid facere pateretur.

De anima mulieris, quod non est ex anima viri, ut quædam putaverunt, dicentes animas esse ex traduce. (Aug., lib. 10 de Gen. ad litt., c. 1.)

8. Quemadmodum mulieris corpus de viri corpore traductum fuit, ita putaverunt aliqui ipsius animam de viri anima propagatam, et omnes animas præter primam, de traduce esse, sicut corpora. Alii autem putaverunt simul omnes animas ab initio creatas. Catholica autem Ecclesia nec simul extraduce factas esse animas docet, sed in corporibus per coitum seminatis atque formatis infundi, et infundendo creari. Unde Aug. in ecclesiasticis Dogmatibus, tom. 3, c. 14, animas hominum dicit non esse ab initio inter creaturas intellectuales naturas, nec simul creatas, sicut Origenes singit, neque in corporibus per coitum seminari, sicut Luciferani et Cyrillus, et quidam Latinorum præsumptores affirmant. Sed dicimus corpus tantum per conjugii copulam seminari, creationem vero animæ solum Creatorem nosse, ejusque judicio corpus coagulari in vulva, et compingi atque formari; ac formato jam corpore animam creari atque infundi, ut vivat in utero homo ex anima constans et corpore, et egrediatur vivus ex utero plenus humana substantia. Hieron. etiam, tom. 8, anathematis vinculo illos condemnat, qui animas ex traduce dicunt, inducens auctoritatem Prophetæ ps. 12: *Qui fin. rit. sigillatim corda corum.* Hoc satis, inquit, innuit Propheta, quod non ipsam animam de anima facit Deus, sed sigillatim animas de nihilo creat.

DISTINCTIO XIX

DE PRIMO HOMINIS STATU ANTE PECCATUM, SCILICET QUALIS FUERIT SECUNDUM CORPUS ET SECUNDUM ANIMAM.

1 Solent queri plura de primo hominis statu ante peccatum, scilicet qualis fuerit homo priusquam pec-

aret, et in corpore et in anima: mortalis an immortalis, passibilis an impassibilis; de termino inferioris vitæ et transitu ad superiorem; de modo propagationis filiorum, et alia multa, quæ non inutiliter sciuntur, licet aliquando curiositate quaerantur. At priusquam ad animi qualitatem pertinentia prosequamur, de qualitate ejus secundum corpus et modo propagationis filiorum, et de aliis quibusquam inspiracionis. Primus ergo homo secundum naturam corporis terreni, immortalis fuit quodammodo secundum aliquid, quia potuit non mori; et mortalis quodammodo, quia potuit mori. In illo namque primo statu habuit posse mori, et non posse mori. Ethaec fuit prima humani corporis immortalitas, scilicet, posse non mori. In secundo vero statu, post peccatum, habuit posse mori, et non posse non mori, quia in hoc statu moriendi est necessitas. In tertio statu habebit posse non mori, et non posse mori, quia ad illum statum pertinet moriendi impossibilitas, quod ex gratia erit, non ex natura. In primo statu fuit corpus hominis animale, id est, egens almoniis ciborum. Unde et homo factus dicitur in animam viventem, non spiritualem, id est, in animam corpus sensificantem. quod adhuc erat animale, non spirituale, quod egebat cibis ut per animam viveret. Factus est ergo in animam viventem, id est, vitam corpori dantem, tamen per sustamenta ciborum: et tunc erat corpus mortale et immortale, quia poterat mori, et poterat non mori. Post peccatum vero, factum est mortuum sicut dicit Apostolus, corpus quidem propter peccatum mortuum est, id est necessitatē moriendi in se habet. In resurrectione vero erit spirituale, scilicet agile et cibis non egens: et immortale, non sicut in statu primo fuit, scilicet, quod possit non mori, sed etiam quod non poterit mori. Unde August., super Genes.: Apostolus ait: *Corpus quidem mortuum est propter peccatum,* etc. Prius de limo terræ formatum est corpus animale, non spirituale, cum quali resurgentem. Renovabitur enim a vetustate, non in corpus animale quale fuit, in melius, id est, spirituale, *cum hoc mortale induat immortale*, in quod mutandus erat Adam nisi mortem corporis animalis peccando meruisse. Non ait Apostolus: Corpus mortale est propter peccatum, sed mortuum. Illud enim ante peccatum mortale et immortale erat, quia poterat mori et non mori. Aliud autem est non posse mori, aliud posse non mori. Ideo factum est per peccatum non mortale, quod erat; sed mortuum, quod non fieret nisi peccaret. Animale enim non est hoc corpus, sicut primi hominis fuit, sed jam deterior est; habet enim necessitatem moriendi (Aug., eodem lib., c. 24). Ecce hic evidenter aperit August. quod corpus hominis ante peccatum mortale et immortale fuit, sed non qualiter fuit in resurrectione. De hoc eodem Beda, super Genes., ait: Non est credendum ante peccatum ita fuisset mortua corpora, sicut modo. Ait enim Apostolus: *Corpus propter peccatum mortuum est;* sed licet fuissent animalia, nondum spiritualia, non tamen mortua, quæ, scilicet, necesse esset mori.

Utrum immortalitas quam habuit ante peccatum esset de conditione naturæ, an gratiæ beneficio.

2. Solet hic queri, cum homo primus mortale et immortale corpus haberet, utrum ex conditione naturæ ipsius corporis haberet utrumque: an alterum beneficium esset gratiæ, scilicet, immortalitas, id est, posse non mori. Ad quod dici potest quia alterum habebat in natura corporis, id est, posse mori; alterum vero, scilicet, posse non mori, erat ei ex ligno vitæ, scilicet ex dono gratiæ. Unde August., lib 6, c. 25, super Genes: *Quod amin. odo creatus est homo immortalis, quod erat ei de ligno vitæ, non conditione naturæ.* Mortalis erat de conditione corporis animalis, immortalis beneficium conditoris. Non enim immortale erat quod omnino mori non posset, quod non erit nisi cum fuerit spirituale. Aperle dicit quod non ex natura, sed ex ligno vitæ habebat posse non mori. Propter hoc aliqui dicunt quod nisi illo ligno vitæ

uteretur, non semper viveret, quia peccaret. Peccaret enim si illo ligno non uteretur, quia præceptum erat ei ut comedederet de omni ligno paradisi, nisi de ligno scientiæ boni et mali. Sicut ergo peccavit comedendo quod erat prohibitum, ita etiam peccaret si non comedederet quod erat jussum.

Si non foret præceptum ut de illo ligno comedederet, et aliis et non illo uteretur, an posset non mori.

3. Sed adhuc quæritur si non esset præceptum ut de ligno vitæ ederet, et aliis, et non illo vesceretur, numquid posset non mori. Si semper viveret non utens illo ligno, non erat ei ex illo ligno posse non mori. Si vero non posset semper vivere, id erat ei ex illo ligno. Aliqui dicunt quod si non fuisset ei præceptum vesci illo ligno, et aliis, et non illo vesceretur, viveret semper; sic determinantes illud quod supra dixit August. : Erat ei de ligno vitæ, non de conditione naturæ tantum, scilicet quasi non ex conditione naturæ solummodo erat ei, sed etiam ex illo ligno. Aliis autem videtur quod ex ligno vitæ erat ei posse non mori, non ex natura. Ideo enim dicitur posse non mori, quia poterat ut illo ligno, de quo edens non moreretur.

Quætionis Augustini, quomodo immortalis factus sit homo.

4. De hac vero hominis immortalitate (5), qualis fuerit, Aug., lib. 3, cap. 2, super Gen., quæstionem movens sic ait: Quæritur quomodo immortalis factus sit homo præ aliis animantibus: et quomodo cum illis communem acceperit alimoniam. Sed alia est immortalitas carnis quam in Adam accepimus, alia quam in resurrectione speramus per Christum. Ille factus est homo immortalis, ut non posset mori si non peccaret, moreretur autem si peccaret; filii vero resurrectionis non poterunt ultra peccare, nec mori. Caro nostra non tunc egebit refectione ciborum, quia nulla poterit esse defectio. Caro de Adæ ante peccatum ita immortalis creata est, ut per alimoniam adjuta esset mortis et doloris expers. Sic ergo immortalis et incorruptibilis condita est caro hominis, ut suam immortalitatem et incorruptionem per observantiam mandatorum Dei custodiret. In quibus mandatis hoc continebatur, ut de illis lignis concessis manducaret, et ab interdicto abstineret. Per horum edulium immortalitatis dona conservaret, donec corporalibus incrementis perductus ad ætatem quæ Conditori placeret, multiplicata progenie ipso jubente sumeret de ligno vitæ, quo perfecte immortalis factus, cibi alimenta ulterius non requireret.

Summatim superiorum verborum sententiam perstringit

5. Eece his verbis videtur Augustinus tradere quod caro primi hominis immortalitatem in se habuerit, quæ per alimoniam ciborum conservaretur usque ad tempus suæ translationis in melius, quando de ligno vitæ comedederet, et fieret omnino immortalis, ita ut non posset mori.

Quod ex prædictis consequi videntur hominem de naturæ suæ conditione quod immodo fuisse immortalem, sed non omnino fieret immortalis, nisi participato ligno vitæ.

6. Ideo aliqui dicunt, quod immortalitatem de natura habebat, quæ poterat non mori; quæ aliorum lignorum esu poterat conservari, sed non poterat consummari nisi per assumptionem ligni vitæ. Quod videtur Augustinus, libro 8, capite 5, sentire, super Genesim dicens: Hoc quoque addo, talem cibum illam arborem præstítisse, quo corpus hominis stabili sanitate firmaretur; non sicut ex alio cibo, sed inspiratione salubritatis occulta. Hic innuere videtur quod cum aliis cibis posset corpus sustentari, hoc cibo indeficiente sanitate firmaretur. Ex quo consequi videtur quod sicut in natura sua habuit mortalitatem quamdam, scilicet, aplidunem moriendi; ita aliquam immortalitatem in natura sua habuit, id est, aptitudinem qua poterat non mori. cibis adjutus; sed si per-

(5) De hoc vide in Glossa ordinaria, ad illud. Gen. 1: *Faciamus hominem*, etc.

stisset, immortalitatis perfectio esset ei de ligno vitæ. Sed qui hoc tradunt, quomodo superiora Aug. verba, quibus dicit quod erat immortalis ex ligno vitæ, huic sententiæ non contradicent, diligenter inquirant.

DISTINCTIO XX.

DE MODO PROCREATIONIS FILIORUM SI NON PECCASSENT PRIMI PARENTES, ET QUALES NASCERENTUR FILII.

1. Post hæc videndum est qualiter primi parentes, si non peccassent, filios procreassent, et quales ipsi filii nascerentur. Quidam putant ad gignendos filios primos homines in paradiso misceri non potuisse, nisi post peccatum; dicentes concubitum sine corruptione vel macula non posse fieri. Sed ante peccatum nec corruptio, nec macula in homine esse poterat, quoniam ex peccato hæc consecuta sunt. Ad quod dicendum est quod si non peccassent primi homines, sine omni peccato et macula in paradiso carnalicopula convenissent, et esset ibi thorus immaculatus, et commixtio sine concupiscentia; atque genitalibus membris sicut cæteris imperarent, ut ibi nullum motum illicitum sentirent, et sicut alia membra corporis alii admovemus, ut manum ori, sine ardore libidinis; ita genitalibus uterentur membris sine aliquo pruritu carnis. Hæc enim lethalis ægritudo, membris ex peccato inhæsit. Genuissent itaque filios in paradiso per coitum immaculatum, et sine corruptione: unde Augustinus, lib. 3, c. 10, super Gen.; et eod. lib., c. 3: Cur non credamus primos homines ante peccatum genitalibus membris ad procreationem imperare potuisse, sicut cæteris in quolibet opere sine voluptatis pruritu utimur. Incredibile enim non est Deum talia fecisse illa corpora ut si non peccassent, illis membris sicut pedibus imperarent, nec cum ardore seminarent, velcum dolore parerent: sed post peccatum motum illum meruerunt, quem nuptiae ordinant, continentia cohibet. Infirmitas enim prona in ruinam turpitudinis, excipitur honestate nuptiali et quod sanis est officium, ægrotis est remedium. Emissi quidem de paradiso convenerunt, et genuerunt; sed potuerunt in paradiso eis esse nuptiae honorabiles et thorus immaculatus sine ardore libidinis, sine labore pariendi.

Quare in paradiso non coierunt duobus modis solvit (Aug., lib. eod., c. 4).

2. Cur ergo non coierunt in paradiso? Quia creata muliere, mox transgressio facta est, et ejecti sunt de paradiso. Vel quia nondum Deus jussaserat ut coirent, et poterat divina expectari auctoritas, ubi concupiscentia non angebat. Deus vero jussaserat, quia casum eorum præsciebat, de quibus homo propagandus erat. Eece expresse habes de modo propagationis filiorum. *De termino illius inferioris vitæ; utrum natis filiis, per successiones, an simul omnes transferendi essent.*

3. De termino vero temporis quo transferrentur ad spiritualem cœlestemque vitam, certum aliquid Scriptura non tradit. Et ideo ambiguum est utrum parentes, genitis filiis, perfectaque humani officii justitia, ad meliorem statum transferrentur, non per mortem, sed per aliquam mutationem; an patres in aliquo statu vitæ remanerent, lignovitæntes, donec filii ad eumdem statum pervenirent, et sic impleto numero omnes simul ad meliora transferantur, ut essent sicut sancti angeli in cœlis. De quo Augustinus ambigue disserit, lib. 8, c. 4, super Gen., ita inquiens: Potuerunt primi homines in paradiso filios gignere, non ut morientibus patribus succederent filii, sed in aliquo formæ statu manentibus, et de ligno vitæ vigorem sumentibus, et filii ad eumdem perducerentur statum, donec impleto numero sine morie animalium corpora in aliæ qualitatem transirent; in qua omnino regenti spiritui deservirent, et solo spiritu vivificante sine corporeis alimentis viverent. Vel potuerunt parentes filiis cedere, ut per successionem numerus impleretur; qui, genitis filiis perfectaque humani officii justitia, ad meliora transferrentur, non per mortem, sed per aliquam mutationem. Ecce hic habemus de transitu hominis ad meliora, sed incertum nobis

relinquitur utrum simul transferrentur, an per successiones.

Quales procrearent filios; utrum perfectionem staturæ et usum membrorum habentes, qualis homo primus fuit conditus.

4. Si vero queritur quales, si non peccasset, homo filios genuisset; utrum videlicet sicut ipse primus homo secundum naturam corporis et usum membrorum perfectus mox conditus extitit, ita etiam ejus filii in ipso nativitatis exordio perfecti existerent, qui ambulare et loqui, et cuncta facere possent, responderi potest quod filios parvulos nasci oportebat, propter materni uteri necessitatem; sed utrum mox nati perfectionem staturæ et membrorum usum haberent, an parvuli et in minore aetate constituti uti possent membrorum officiis, an per intervalla temporum eo modo quo nunc fit perfectionem staturæ et usum membrorum recepturi essent, de auctoritatibus definitum non habemus.

Ambigua Augustinus verba ponit, ubi tamen videtur innuere quod filii et parvuli possent membrorum uti officiis.

5. Et super hoc Augustinus (6) ambigue loquitur. Movet nos, inquit, si primi homines non peccassent, utrum tales filios essent habituri, qui nec lingua, nec manibus, nec pedibus uterentur. Nam propter uteri necessitatem, forte necesse erat parvulos nasci: sed quamvis exigua pars corporis sit costa, non tamen propter hoc parvulam viro conjugem fecit, unde et ejus filios poterat omnipotens Creatoris mox natos grandes facere. Sed, ut hoc omittam, poterat certe eis praestare quod multis animalibus praestitit, quorum pulli, quamvis sint parvuli, tamen mox ut nascentur currunt, et matrem sequuntur. Contra homini nato nec ad incessum pedes idonei sunt, nec manus saltem ad scalpendum habiles, et, iuxta se mammis positis, nascentes magis possunt esurientes flere quam sugere, proprieque infirmitati mentis congruit hæc infirmitas carnis. His verbis videtur insinuari quod filii etiam parvuli officiis membrorum valerent uti.

Quibusdam non absurde placuit quod filii parvi nascentur, et per accessum temporis in saturam et in illis sicut nunc proficerent, quod non esset vitio imputandum.

6. Sed cum Augustinus sub assertione de his nihil tradat, non irrationabiliter quibusdam placuit primorum parentum filios nascituros parvos, ac deinde per intervalla temporum eadem lege qua et nunc nativitatem humanam ordinata cernimus, staturæ incrementum et membrorum usum recepturos, ut in illis expectaretur ætas ad ambulandum et loquendum sicut modo in nobis; quod utique non esset vitio imputandum, sed conditioni naturæ: sicut a cibo abstinere penitus non valebant, nec tamen illud erat ex vitio, sed ex natura conditionis.

Opposito quorundam rotentium probure eos posse vivere sine alimonia.

7. Ad hoc autem opponitur; Si non peccarent, non morerentur; sed non peccarent si non comedenter; poterant igitur sine alimonia vivere. Cæterum, sicut supra diximus, non solum peccarent si de ligno velito ederent, sed etiam si concessis non uterentur; quia sicut erat eis præceptum non illo ligno uti, ita aliis vesci. Præterea contra naturalem rationem facerent, quia intelligebant de illis esse edendum, quod et naturaliter appetebant. §. Item opponitur: Cum famæ sit pœna peccati, si non peccarent famem non sentirent; sed sine fame superfluum videbatur comedere: unde putant quidam eos cibis non indigneos ante peccatum, quia non peterant esurire si non peccasset. Ad quod dici potest quod famæ vere defectus est et pœna peccati. Est enī immoderatus appetitus edendi, cui non subiacuisse homo si non peccasset;

(6) Lib. de parvolorum Baptismo primo, qui alias dicitur de peccatorum Meritis et Remissione, in c. 37 et tom. 7.

sed procul dubio peccaret nisi hunc defectum cibo præveniret. Habebat enim naturalem appetitum et moderatum, cui ita satisfaciendum erat, ne defectum famis sentiret. Sieut ergo non ex vitio, sed ex naturæ conditione erat quod ante peccatum homo cibis indigebat, ita non ex vitio esset, sed de natura, si hominis conditio in principio suo, id est, in primo parente a perfecto inchoata, in subsequenti propagatione a modeo ad majora proficeret; ut, scilicet, per intervalla temporis, staturæ corporeæ incrementa usumque membrorum susciperet.

Utrum sicut statura corporis, ita etiam sensu mentis parvuli nascerentur, et per accessum temporis proficerent in sensu et notitia veritatis, scilicet an mox nati, in his essent perfecti.

8. Et cum de corpore humano non sit absurdum vel inconveniens hoc existimare, quæri solet utrum de sensu animæ et cognitione veritatis eodem modo sentiendum sit. ut, scilicet hi qui sine peccato nascerentur, sensu et intelligentia mentis imperfecti existerent, et per accessum temporis in his proficerent usque ad perfectionem; an mox conditi perfectionem sensus et cognitionis perciperent. Illi qui sentiunt parvulos natos in statuta corporis et usu membrorum per accessum temporis profecturos, non dissentent eisdem in exordio nativitatis sensu imperfectos existere, et per intervallum temporis in sensu et cognitione proficerere usque ad perfectum.

Contra illorum sententiam opponunt quidam.

9. Ad quod quidam opponunt dicentes: Si mox nati non haberent perfectionem sensus et intelligentiae, ignorantia in eis esset: ignorantia autem peccati est pœna. Sed qui hoc dicunt non satis diligenter considerant quia non omnis qui aliquid nescit vel minus perfecte aliquid seit, statim ignorantiam habere sive in ignorantia esse dicendus est, quia ignorantia non dicitur, nisi cum id quod sciri et non ignorari debet, nescitur. Talisque ignorantia pœna peccati est, cum mens vitio obsecuratur, ne cognoscere valeat ea quæ scire deberet.

De hominis translatione in meliorem statum, et de duabus bonis, altero hic dato, altero promisso. (Aug., de Sacram., l. 1, part. 2, c. 6.)

10. Talis erat hominis institutio ante peccatum secundum corporis conditionem. De hoc autem statu transferendus erat cum universa posteritate sua, ad meliorem dignioremque statum, ubi cœlesti et aeterno bono in cœlis sibi parato frueretur. Sieut enim ex duplice natura compactus est homo, ita illi duo bona Conditor a principio præparavit: unum tempore, alterum aeternum; unum visibile, alterum invisibile; unum carni, alterum spiritui. Et quia primum est quod est animale, deinde quod est spirituale, tempore ac visibile bonum prius dedit; invisibile autem et aeternum promisit, et meritis quærendum proposuit. Ad illius autem custodiam quod dederat, et ad aliud promerendum quod promiserat, naturali rationi in creatione animæ hominis inditæ, qua poterat inter bonum et malum discernere, præcepit addidit obedientiae; per cujus observantiam datum non perderet, et promissum obtineret, ut per meritum veniret ad primum.

DISTINCTIO XXI.

DE INVIDIA DIABOLI QUA AD HOMINEM TENTANDUM ACCESSIT.

1. Videns igitur diabolus hominem per obedientiae humilitatem posse aseendere unde ipse per superbiam corruerat, inviditei; et quia prius per superbiam diabolus fuerat idem deorsum lapsus, et zelo invidiæ factus est Satan, id est, adversarius. Unde et mulierem tentavit, in qua minus quam in vitro rationem vigere novit. Eius enim malitia ad tentandam virtutem timida, humanam naturam in ea parte ubi debilior videbatur, aggressa est; ut si forte illic aliquatenus prævaleret, post inodium fiducialius ad alteram quæ robustior fuit pulsandam vel potius subvertendam accederet. Primum ergo solitariam feminam exploravit, ut

in ea primum omnem suæ temptationis vim experiretur.

Quare in aliena forma venit.

2. Sed quia illi per violentiam nocere non poterat, ad fraudem sed convertit, ut dolo hominem supplantaret, quem virtute superare nequirit. Ne autem fraus illius nimis manifestaretur, in sua specie non venit, ne aperte cognosceretur, et ita repelleretur: iterum se nimis ocella foret fraus ejus quæ caveri non posset, et homo simul videretur injuriam pati, si taliter circumveniri permetteret eum Deus ut praecavere non posset, in aliena quidem forma venire permissus est diabolus, sed in tali in qua ejus malitia posset deprehendi. Ut ergo in propria forma non veniret, voluntate sua propria factum est; ut autem in forma suæ malitiæ congruenti veniret, divinitus factum est. Venit ergo ad hominem in serpente, qui forte, si permitteretur, in columbae specie venire maluisset. Sed non erat dignum ut spiritus malignus illam formam homini odiosam facret, in qua Spiritus sanctus apparitus erat. Non ergo nisi per serpentem tentare permissus fuit diabolus, ut per illud quod foris erat astutiam tentantis animadvertere semina quiret, diabolus enim per serpentem tentabat, in quo loquebatur. Ideoque serpens dictus est esse *callidior cunctis animalibus terræ*; quia, ut ait Aug., l. 11, c. 2, super Gen., mali angeli, licet superbìa dejecti, natura tamen sunt excellentiores omnibus bestiis propter eminentiam rationis; quamvis serpens non rationali anima, sed spiritu diabolico possit sapientissimus dici. Non ergo mirum si diabolus spiritu suo implens serpentem, sicut vates implebat, sapientissimum reddiderat omnium bestiarum; quem tamen ad tentandum non elegit diabolus, sed per quod animal permissus fuit, tentavit. Unde Aug., lib. 11, c. 1, super Genes.: Non est putandum quod diabolus serpentem per quem tentaret elegerit, sed cum decipere cuperet, non potuit, nisi per quod animal posse permissus est. Nocendi enim voluntas inest cuique a se, sed potestas a Deo. Sic autem loquebatur diabolus per serpentem ignorantem, sicut per energumenos vel fanaticos loquitur. Serpente enim velut organo est usus, movens natram ejus ad exprimendum sonos verborum et signa, quibus suam monstraret voluntatem. Serpens ergo nec verba intelligebat, nec rationalis est factus; callidissimus tamen est dictus, propter astutiam diaboli. Locutus est autem sicut asina Baláam; sed hoc diabolicum, illud angelicum fuit, boni enim et mali angeli similiter operantur. Bic quæ solet quare mulier non horruit serpentem. Quia cum noverit creatum esse, ipsum etiam officium loquendi a Deo accepisse putavit. (Eod. lib. c. 27 et 29.)

De modo temptationis.

3. Tentatio autem hoc modo facta est, stans coram femina hostis superbis non audet in verba persuasionis exire, metuens deprehendi; sed sub interrogatione eam aggreditur, ut ex responsione colligeret qualiter in malitia procedere posset. *Cur, inquit.* Gen. 3, *præcepit vobis Deus ut non comedeleritis de omni ligno paradisi? Cui respondit mulier. De fructu lignorum quæ sunt in paradyso vescimur, de fructu vero ligni quod est in medio paradisi præcepit nobis Deus ne comederemus, et ne langeremus, ne forte moriamur.* In quo verbo dedit locum tentanti cum dixit *ne forte moriamur*, unde mox diabolus dixit ad mulierem: *Nequam moriemini, scit enim Deus quod in quacunque die comedeleritis ex eo, morte moriemini;* deinde mulier dixit: *Ne forte moriamur; novissime serpens dixit: Nequam moriemini.* Deus affirmavit, mulier quasi ambigendo illud dicit, diabolus negavit; quæ ergo dubitavit, ab affirmante recessit, et neganti appropinquavit.

De versutia diaboli, qui, ad facilius persuadendum, mulum removit, et bonum in pollicito duplicavit.

4. Qui ad suam persuasionem pleniter suffulcien-

dam, id est, ut malum quod intendebat libere persuaderet, et malum quod mulier timuit negando removit, et reprobationem addidit: et ut ejus persuasio citius recipretur, promissionem duplicavit. Unam nempe comestionem suadens, duo in præmio proposuit similitudinem Dei, scientiamque boni et mali spondens. Ubi tribus modis hominem tentavit, scilicet, gula in persuasione cibi, cum dixit *in quacunque die comedeleritis*; inani gloria in promissione deitatis, eum dixit *eritis sicut dei*; avaritia in promissione scientiæ, cum dixit *scientes bonum et malum*. Gula est immoderata cibi aviditas; vana gloria, amor propriæ excellentiæ; avaritia, immoderata habendi cupiditas, que non est tantum pecunia, sed etiam altitudinis et scientiæ, cum supra modum sublimitas ambitur.

De dupli temptationis specie.

5. Porro sciendum est duas esse species temptationis, interiorem, scilicet, et exteriorem. Exterior tentatio est quando nobis extrinsecus malum visibiliter suggeritur verbo vel signo aliquo; ut ille cui fit ad consensum peccati declinet, et talis tentatio tantum fit ab adversario. Interior vero tentatio est quando invisibiliter malum nobis intrinsecus suggeritur, et hæc tantatio aliquando fit ab hoste, aliquando a carne. Nam et diabolus invisibiliter mala suggerit, et ex carnis corruptione suboritur motus illicitus et titillatio parva. Ideoque tentatio quæ ex carne est non fit sine peccato; quæ autem est ab hoste, nisi ei consentiatur, non habet peccatum, sed est materia exercendæ virtutis. Tentatio enim carnis interior difficilis vincitur, quia interius oppugnans de nostro contra nos roboratur. Homo ergo qui sola exteriore temptatione pulsatus cecidit, tanto gravius plectendus erat, quanto leviori impulsu fuerat prostratus. Et tamen quia aliquam, licet modicam, cadendi occasionem habuit, ideo per gratiam juvari potuit ad veniam, ut quod per alium ceciderat, per alium erigeretur. Qui ergo incitatorem habuit ad malum, non injuste reparatorem habuit ad bonum. Diabolus vero quia sine alicuius temptatione peccavit, per alium ut surgeret juvari non debuit, nec per se potuit; et ideo irremediabile peccatum ejus extitit. Peccatum vero hominis sicut per alium habuit initium, ita per alium non incongrue habuit remedium.

Quare homo, non angelus, sit redemptus.

6. Præterea angelica natura, quoniam non tota perierat, sed ex parte perstiterat, non est redempta; humana vero tota perierat, et ideo ne penitus perderetur, ex parte est redempta, ut inde ruina supplatur angelica. Unde Aug. in Ench., cap. 29: Placuit universitatis creatori et moderatori ut quoniam non tota multitudo angelorum Deum deserendo perierat, ea quæ perierat in perpetua perditione remaneret, quæ autem cum Deo, illa descrerente, perstiterat, de sua certissime cognita semper felicitate gauderet. At vero creatura rationalis, quæ in hominibus erat quoniam peccatis atque suppliciis tota perierat, ex parte poterat reparari, unde angelicæ societati suppleretur quod ruina illa minuerat; hoc enim promissum est sanctis, quod erunt æquales angelis Dei.

Quod non soli viro præceptum fuit datum. (Aug. super Gen., lib. 8, cap. 16.)

7. Illud etiam notandum est, quod non soli viro præceptum videtur esse datum, eum ipsa mulier testatur sibi etiam esse mandatum, dicens: *Præcepit nobis Deus, etc.* Supra tamen legitur, ante factam mulierem, Deum dixisse viro: *De ligno scientiæ boni et mali ne comedas;* non dixit *ne comedatis.* Forte quia facturus erat mulierem de viro, sic præcepit, ut per virum ad mulierem perveniret mandatum; quia mulier quæ subiecta viro fuit, non nisi mediante viro divinum debuit recipere præceptum. Unde Apostolus, I Cor. 14: *Si quid discere mulieres voluerint, domi viros suos interrogent.* Si queritur quomodo lóqui potuerunt vel loquentem intelligere, qui non didicerant inter loquentes crescendo vel magistério, dicimus

quid Deus eos tales fecerat qui possent loqui, et discere ab aliis si essent. Aug. lib. 8, de Gen. ad litteram, cap. 16, in fine.

DISTINCTIO XXII.

DE ORIGINE ILLIUS PECCATI.

1. Hic videtur diligenter investigandum esse quæ fuerit origo et radix illius peccati. Quidam putant quamdam elationem in animo hominis præcessisse ex qua diaboli suggestioni consensit. Quod videtur Aug. innuere, lib. 11, c. 5, super Genes., ita inquiens : Non est putandum quod homo dejiceretur, nisi præcessisset in eo quadam elatio comprimenda ; ut per humilitatem peccati sciret quam falso de se præsumpsit, et quod non bene se habet natura si a faciente recesserit. Item in eodem, lib. 11, c. 30 : Quomodo verba tentatoris erederet mulier, dum se a re bona et utili prohibuisset, nisi inesse ejus mentia amor ille propriæ potestatis, et de se superba præsumptio, quæ per temptationem fuerat convincenda, aut perimenda. Denique non contenta suasione serpentis aspergit lignum bonum esu, decorum aspectu; nec eredens se inde posse mori, forte putavit Deum alieujus causa significacionis illa dixisse ; ideo manducavit, et dedit viro suo fortassis cum aliqua suasione, quam Scriptura intelligendam reliquit. Vel forte non fuit suaderi necesse, cum eam mortuam esse illo cibo non videret vir. Si cetero non est permisus diabolus tentare feminam, nisi per serpentem ; ita nee virum, nisi per feminam ; ut siue præceptum Dei per virum venit ad mulierem, ita diaboli tentatio per mulierem transiret ad virum. In muliere vero quæ rationalis erat, non est ipse locutus ut in serpente, sed persuasio ejus, quamvis instinctu adjuvaret interius, quod per serpentem gerebat exterius (Aug., l. 1, dicto 2, c. 27). Ex prædictis temptationis modus atque progressus insinuatur ; necnon etiam quod prædiximus innui videtur, scilicet quod temptationem præcesserat aliqua elatio, et præsumptio in mente hominis.

Objectio contra illos qui dicunt elationem præcessisse in mente.

2. Quod si ita fuit, non ergo alterius suggestione prius peccavit, cum auctoritas tradat ideo peccatum diaboli incurabile esse, quia non suggestione sed propria superbia cecidit ; hominis vero eurabile, quia non per se, sed per alium cecidit, et ideo per alium resurgere potuit. §. Quocirca prædicta verba August. pium ac diligentem lectorum efflagitant : quæ sic intelligere sane quimus : Non dejiceretur homo inactum illius peccati, ut, scilicet, lignum vetitum ederet, et in has miseras per temptationem diaboli, nisi elatio comprimenda præcessisset, non utique temptationem, sed opus peccati. Talis enim fuit ordinis processus : Diabolus tentando dixit : *Si comedeleris, eritis sicut dii, scientes bonum et malum* ; quo auditio statim menti mulieris surrepsi telatio quædam et amor propriæ potestatis, ex quo placuisse ei facere quod diabolus suadebat, et utique fecit. Suggestione igitur peccavit, quia tentatio præcessit, ex qua in mente ejus orta est elatio, quam peccatum operis secutum est, et poena peccati.

Quæ fuit elatio mulieris.

3. Et talis quidem elatio in mente mulieris fuit pro certo, qua eredit et voluit habere similitudinem Dei cum æqualitate quadam, putans esse verum quod diabolus dicebat. Et ideo specialiter mulierem commorat August., inquiens : Quomodo erederet in mulier diabolo, nisi esset in mente ejus de se superba præsumptio ? Et quod ibi sequitur, scilicet, quæ per temptationem fuerat convincenda vel perimenda, ad mulierem referendum est, ut intelligatur quæ mulier, non quæ elatio, fuerat per temptationem, etc.

Quæ fuit elatio viri, an erediderit et voluerit quod mulier,

4. Solet quæri utrum illa talis elatio et amor propriæ potestatis in viro fuerit, sicut in muliere. Ad quod dicimus quia Adam non fuit seductus eo modo

quo mulier. Non enim putavit esse verum quod diabolus suggerebat. In eo tamen fuisse seductum credi potest, quod commissum veniale putaverit, quod fermentorum erat. Sed nec prior seductus fuit, nec in eo quo mulier, ut erederet Deum illud lignum ideo tangere prohibuisse, quoniam si tangerent fierent sicut dii. Verum tamen prævaricator fuit Adam, ut testatur Apostolus. Poterat enim aliqua elatio menti ejus inesse illico post temptationem, ex qua voluit lignum vetitum experiri, cum mulierem non videret mortuam esse illa recepta, unde Aug., lib. 11, c. 42, super Gen. : Cum Apostolus Adam prævaricatorem fuisse ostendit, dicens, Rom. 5: *In similitudinem prævaricationis Adav* ; seductum tamen negat ubi ait, 1 Tim. 2 : *Adam non est seductus, sed mulier*; unde et interrogatus non ait : Mulier seduxit me ; sed : *Dedit mihi, et comedi*. Mulier vero dixit : *Serpens seduxit me*. Ilanc autem seductionem proprie voeavit Apostolus, per quam id quod suadebatur, cum falsum esset, verum putatum est, scilicet, quod Deus lignum illud ideo tangere prohibuerit, quia sciebat eos, si tetigissent, sicut deos futuros ; tanquam eis divinitatem invideret, qui eos homines fecerat. Sed etsi virum propter aliquam mentis elationem, quæ Deum latere non poterat, sollicitavit aliqua experiendi cupiditas, cum mulierem videret accepta illa esse non esse mortuam ; nec tamen eum arbitrator, si jam spirituali mente præditus erat nullo modo credidisse quod illabolus suggerebat. (Lib. et cap. eisdem.)

Quis plus peccavit, Adam vel Eva.

. 5. Ex quo manifeste animadverti potest quis corum plus peccaverit, Adam vel Eva. Plus enim videtur peccasse mulier, quæ voluit usurpare divinitatis æqualitatem, et nimia præsumptione elata crediderit ita esse futurum. Adam vero nec illud eredit, et de pœnitentia et Dei misericordia cogitavit, dum uxori morem gerens, ejus persuasioni consensit, nolens eam constristare, et a se alienatam relinquere, ne periret ; arbitrans illud esse veniale non mortale delictum. Unde August., lib. et cap. eisdem : Apostolus ait : *Adam non est seductus*. Quod utique ita accipi potest, ut intelligatur non esse seductus prior, scilicet, vel in eo in quo mulier, ut scilicet erederet illud esse verum : *Eritis sicut dii*; sed putavit utrumque possisi, ut et uxori morem gereret, et per pœnitentiam veniam haberet. Minus ergo peccavit, qui de pœnitentia et Dei misericordia cogitavit. Postquam cum mulier seducta manducavit, eique dedit ut simul ederent, noluit eam constristare, quam eredebat sine suo solatio contabescere, et a se alienatam omnino interire ; non quidem carnali victus concupiscentia, quam nondum senserat, sed amicabili quadam benvolentia qua plerumque fit ut offendatur Deus ne offendatur amicus, quod eum facere non debuisse divinæ sententiæ justus exitus indicavit. Ergo alio quodam modo ipse etiam deceptus est. Inexpertus enim divinæ severitatis, in eo falli potuit, ut veniale crederet esse commissum ; sed dolo illo serpentino quo mulier seducta est, nullo modo arbitrator illum potuisse seduci. Ex his datur intelligi quod mulier plus peccavit, in qua majoris tumoris præsumptio fuit, quæ etiam in se, et in proximum, et in Deum peccavit ; vir autem tantum in se, et in Deum. Inde etiam colligitur quod mulier plus peccaverit, quia gravius punita est ; cui dictum fuit : *In dolore paries filios*, Gen. 3, etc.

Quia prædicta sententia adversari videtur.

6. Sed huic videtur contrarium quod Aug., lib. 11, c. 1, super Genes., de viro et muliere peccatum suum excusantibus ait : *Dirit Adam : Mulier quam dedisti mihi dedit mihi de ligno, et comedi*; non dicit peccavi. Superbia enim habet confusionis deformitatem, non confessionis humilitatem. Nec etiam mulier confitetur peccatum, sed resert in alterum, dicens : Serpens decepit me, et comedi ; impari sexu, sed pari fastu. Eeee hic dicit Aug. quia parein fastum habuit mulier cum viro pariter ergo superbierunt, et pariter peccaverunt §. Sed hoc ita determinari potest, ut dicamus parem utrius-

que fuisse factum in excusatione peccati, et etiam in esu ligni vetiti; sed disparem, et in muliere multo majorem, in eo quod credidit et voluit esse sicut Deus, quo non vir. Verumtamen et de viro legitur quod voluit esse sicut Deus. Dicit enim August. super illum locum psal. 68: *Quæ non rapui tunc exsolvam.* Rapuit Adam et Eva præsumentes ut diabolus de divinitate; rapere voluerunt divinitatem, et perdiderunt felicitatem. Idem super illum locum: *Deus, quis similis tibi?* Qui per se vult esse ut Deus, perverse vult esse similis Deo; ut diabolus, qui noluit sub eo esse; et homo, qui ut servus noluit teneri præcepto, sed voluit ut nullo sibi dominante esset quasi Deus. Item in tomo 8 super illum Epistolæ locum: *Non rapinamurbitratus est se esse æqualem Deo;* quia non usurpavit quod suum non esset ut diabolus et primus homo. *Quorumdam sententia, quod Adam ambierit esse ut Deus, sed non crediderit possibile.*

7. Ideo quibusdam videtur quod etiam Adam ambierit esse sicut Deus, non tamen crediderit id fieri posse; et ideo falsum esse quod diabolus promittebat cognovit. Et licet divinitatis æqualitatem concupierit, non tamen adeo exarsit, nec tanta est affectus ambitione sicut mulier, quæ illud fieri posse putavit, et ideo magis illud ambiendo superbivit. Virum autem aliqua forte ambitionis surreptio movit; sed non ita, ut illud verum vel possibile fore putaret. Aliis autem videtur ideo dictum esse quod Adam illud voluerit, quia mulier de eo sumpta illud voluit: sicut si, inquiunt, peccatum dicitur per unum hominem intrasse in mundum, id est, humanam naturam, cum tamen mulier ante virum peccaverit, quia per mulierem intraverit de viro factam. Vcl potius ideo per hominem dicitur intrasse, quia etiam peccante muliere si vir uon peccasset, humanum genus minime peccatis corruptum periret. Minus ergo peccavit vir quam mulier. *Objectio contra id quod dictum est, virum minus peccasse.*

8. His autem opponi solet hoc modo: Tribus modis, ut Isidorus ait libro 2 de summo Bono, c. 47, peccatum geritur, scilicet ignorantia, infirmitate, industria. Et gravius infirmitate peccare quam ignorantia, graviusque industria quam infirmitate. Eva autem videtur ex ignorantia peccasse, quia sedueta fuit. Adam vero ex industria, quia non fuit seductus, ut Apostolus ait. §. Ad quod dicimus quia, licet Eva in hoc per ignorantiam deliquerit, quod putavit verum esse quod diabolus suadebat, non tamen in hoc quin noverit illud Dei esse mandatum, et peccatum esse contra agere. Et ideo excusari a peccato per ignorantiam non potuit.

Quod ignorantia alia excusat, alia non.

9. Est enim ignorantia quæ excusat peccantem, et est ignorantia talis quæ non excusat. Esta autem ignorantia vinebilis, et ignorantia invincibilis. Excusatio omnis tollitur, ubi mandatum non ignoratur.

De triplici ignorantia, quæ excusat, et quæ non.

10. Est autem ignorantia triplex: et eorum, scilicet, qui scire nolunt cum possint, quæ non excusat, quia et ipsa peccatum est; et eorum qui volunt, sed non possunt, quæ excusat, et est pœna peccati, non peccatum; et eorum qui quasi simpliciter nesciunt, non renuentes vel proponentes seire, quæ neminem plene excusat, sed fortasse ut minus puniatur. Unde Aug. ad Valentimum(7): Eis auferitur excusatio qui mandata Dei noverunt; quam solent habere homines de ignorantia. Et licet gravius sit peccare scienter quam nescienter, non ideo tamen configendum est ad ignorantiae tenebras, ut in eis quisquam excusationem requirat. Aliud est enim nescisse, aliud scire noluisse, quia in eis qui intelligere noluerunt ipsa ignorantia peccatum est; in eis vero qui non potuerunt, pœna peccati. Ignorantia vero quæ non est eorum qui scire nolunt, sed qui tanquam simpliciter nesciunt, nullum sic excusat ut æterno igne non ar-

(7) Tom. 7, lib. de Natura et Gratia, contra Pelagianos, cap. 17.

deat, sed fortasse ut minus ardeat. Non igitur mulier excusationem habuit de ignorantia, eum et mandatum noverit, et peccatum esse secus agere non ignoraverit. (Tom. 7, c. 3.)

Unde processerit consensus illius peccati, cum natura hominis esset incorrupta.

11. Solet etiam queri, cum sine vito esset natura hominis, unde consensus mali processerit. Ad quod responderi potest quia ex libero arbitrio propriæ voluntatis fuit in ipso enim et in alio causa existit ut fieret deterior. In alio, quia in diabolo qui suasit; in ipso, quia voluntate liberi arbitrii consensit, et cum liberum arbitrium sit bonum, ex re utique bona malus ille consensus provenit, et ita ex bono malum manavit. De hoc autem in sequenti plenius tractabimus, cum origo mali, et in qua re coalescat, investigabitur.

An voluntas præcesserit illud peccatum.

12. Si vero queritur utrum voluntas illud peccatum præcesserit, dicimus quia peccatum illud et in voluntate, et in actu constitutum; et voluntas actum præcessit, sed ipsam voluntatem alia hominis voluntas mala non præcessit, atque ex diaboli persuasione, et homini arbitrio illa voluntas mala prodit, qua justitiam deseruit, et iniuriam inchoavit; et ipsa luntas iniquitas fuit.

DISTINCTIO XXIII

QUARE DEUS PERMISERIT HOMINEM TENTARI, SCIENS EUM ESSE CASURUM. (Aug., lib. 11, c. 4, super Gen., et eod. lib. c. 9.)

1. Præterea queri solet cur Deus hominem tentari permisit, quem decipiendum fore præsciebat. Sed non esset laudabile homini, si ideo bene vivere posset, quia nemo male vivere suaderet, cum in natura posse, et in potestate habere vellet non consentire suadenti, Deo juvante; et est gloriiosius non consentire quam tentari non posse. Moventur etiam quidam dicentes: Cur creavit Deus quos futuros malos præsciebat? Quia prævidit quid boni de malis eorum esset facturus. Sic enim eos fecit, ut relinqueret eis unde aliquid facerent; et si culpabiliter aliquid facerent, illum de se laudabiliter operantem invenirent. A se habent voluntatem malam, ab illo naturam bonam, et justam pœnam. Frustra ergo dieitur: Non deberet Deus creare quos præsciebat malos futuros; sciebat enim bonis profuturos, et juste pro mala voluntate puniendos. Addunt etiam talem hominem debere facere, qui nollet omnino peccare. Concedimus quidem meliorem naturam esse quæ omnino peccare nollet. Concedant et ipsi non esse malam quæ talis facta est, ut posset non peccare si vellet; et juste puniat, quæ voluntate non necessitate peccavit. Cum ergo hæc bona sit, illa melior, eum non utrumque faceret, ut umerius laudaretur de utraque? illa enim de sanctis angelis, hæc de hominibus est. Item, inquiunt: Si Deus vellet, et illi boni essent. Et hoc quidem concedimus; sed melius voluit, ut quod vellent essent; et boni quidem non infructuose, mali vero non impune essent. Item, inquiunt: Posset Deus voluntatem eorum vertere in bonum, quia omnipotens est; posset revera. Cur non fecit? Quia noluit. Cur noluit? Ipse novit. Non debemus plus sapere quam oportet (lib. eod., c. 7.)

Hic qualis secundum animam, et agit de scientia hominis ante peccatum.

2. Et quidem secundum animam rationalis fuit homo, habens discretionem boni et mali. Scientiam quoque rerum creatarum, et cognitionem veritatis, quæ primæ perfectioni congruebat, mox conditus non incongrue accepisse putatur, et ad illam non studio vel disciplina aliqua per intervalla temporis profecisse, sed ab exordio suæ conditionis divinus illam perecepisse. (Lib. eod., c. 10.)

Quod triplicem habuit homo ante lapsum cognitionem scilicet rerum propter se factarum, et Creatoris, et sui.

3. Fuit homo primus ante lapsum triplici cognitione prædictus: rerum, scilicet, propter se factarum

et Creatoris, et sui. Rerum quippe cognitionem hominem accepisse perspicuum est, cum non ipse Creator vel angelus aliquis, sed homo omnibus animantibus nomina imposuerit; ut ostenderetur quod singularum notitiam homo ipse habuerit. Quae enim propter illum creata erant, et ab illo regenda, et disponenda erant, horum omnium Deus illi et scientiam tribuit, et providentiam atque euram reliquit, quia, ut ait Apostolus, 1 Cor. 9: *Non est cura Deo de bo- bus.* Quorum aliorumque animalium Deus homini euram reliquit et providentiam, ut dominationi ejus subjicerentur, et ratione illius gubernarentur; ut seiret illis necessaria providere a quibus emolumen- tum debebat recipere. Hanc autem scientiam homo peccando non perdidit, sicut nec illam qua carnis necessaria provideretur. Et idcirco in Scriptura homo de hujusmodi non eruditur, sed de scientia animæ quam peccando amisit.

De cognitione Creatoris

4. Cognitionem quoque Creatoris primus homo habuisse creditur. Cognovit enim a quo creatus fuerat; non eo modo cognoscendi quo ex auditu solo percipitur, quo modo a credentibus absens queritur sed quadam interiori aspiratione qua Dei præsen- tiam contemplabatur; non tamen ita excellenter sicut post hanc vitam sancti visuri sunt neque ita in ænigmate qualiter in hac vita videmus.

De cognitione sui.

5. Porro sui cognitionem idem homo talem accepisse videtur, ut et quid deberet superiori, et quid æquali, et inferiori non ignoraret. Conditionem quoque suam et ordinem, scilicet, qualis factus esset, et qualiter incedere deberet, quid agere, quid cavere, intellexit. Si horum notitiam non habuisset, non es- set reus prævaricationis, neque scipsum cognovisset. *Utrum homo preceius fuerit eorum quæ sibi futura erant.*

6. Si autem queritur utrum homo scientiam habuc- rit eorum que circa cum futura erant, id est, si rui- nam suam præsriverit, et similiter præsicerit bona quæ habiturus fuisset, si in obedientia persistisset, responderi potest quod ei magis facienda indicta sunt quam futura revelata. Accepit enim scientiam et præceptum eorum quæ facienda fuerant, sed non habuit præscientiam eorum quæ futura erant. Non fuit ergo homo præceius sui casus, sicut et de angelo diximus. Quod Aug., lib. 11, c. 17, super Gen., asserit, ratione utens quam supra posuimus. Haec de scientia homini, quantum ad primum statum pertinet, dixisse sufficiat.

DISTINCTIO XXIV.

DE GRATIA HOMINIS, ET DE POTENTIA ANTE CASUM.

1. Nunc diligenter investigari oportet quam gratiam vel potentiam habuerit homo ante casum; et utrum per eam potuerit stare vel non. Sciendum est ergo quod homini in creatione, sicut de angelis diximus, datum est per gratiam auxilium, et collata est potentia per quam poterat stare, id est, non declinare ab eo quod acceperat; sed non poterat proficere in tantum, ut per gratiam creationis sine alia mereri salutem valeret. Poterat quidem per illud auxilium gratiæ creationis resistere malo, sed non perficere bonum. Poterat tamen per illud bene vivere quodammodo, qui poterat vivere sine peccato; sed non poterat sine alio gratiæ adjutorio spiritualiter vivere, quo vitam mereretur æternam. Unde Aug., in Ench., c. 107: *Si factus est homo rectus ut et manere in ea rectitudine posset, non sine divino adjutorio, et suo fieri perversus arbitrio; utrumlibet horum elegisset. Dei voluntas fieret vel ab illo, vel de illo.* Et quia suam maluit facere voluntatem quam Dei, de illo facta est voluntas Dei. Item in eodem: *Sic hominem prius oportebat fieri, ut et bene posset velle, et male; nec frustra si bene, nec impune si male.* Idem quoque, tom. 7, in lib. de Correctione et Gratia, c. 10, c. 105, c. 11, in fine, ait: *Si hoc adjutorium vel angelo vel hominum primum facti sunt defuisse, quoniam non*

talis natura facta erat, ut sine divino auxilio posset manere si vellet, non utique sua culpa cecidisset, de- fuisse quippe adjutorium, sine quo manere non posset. Idem, lib. et cap. eisdem: *Dederat Deus homini bonam voluntatem, in illa quippe cum fecerat rectum; dederat adjutorium, sine quo non posset in eo manere si vellet, et per quod posset. Ut tamen hoc vellet, in ejus dimisit arbitrio.* In eodem: *Acceperat posse si vellet, sed non habuit velle quo posset: nam si ha- buisse, perseverasset.* His testimoniosis evidenter monstratur quod homo rectitudinem et bonam voluntatem in creatione accepit, atque auxilium quo stare poterat, alioquin non sua culpa videatur cecidisse. (Lib. et cap. eisdem.)

Qualis fuerit illa rectitudo et bonitas voluntatis in qua creatus est.

2. Sed quomodo rectam et bonam voluntatem ha- buit homo, si per eam nec mereri vitam valuit? Quia nec aliquid mali ea tune volebat, et ad tempus stare voluit, sed non perseveranter, et ideo recta et bona fuit tune voluntas hominis.

Opposito contra illud quod dictum est, hominem non potuisse proficere.

3. Ad hoc autem quod diximus, hominem non po- tuisse proficere vel mereri per gratiam creationis so- let opponi sic: *Per illud auxilium gratiæ creationis potuit stare in bono quod acceperat.* Potuit ergo resis- ter temptationi. Sed resistenter tentationibus atque sug- gestionibus malis, meritum est ac bonum remunera- bile: omne autem bonum meritum profectus est; per gratiam ergo creationis proficere potuit sine adjectio- ne alterius gratiæ. Ad quod dicimus quia resistere ma- lo, et non consentire temptationi, non fecisset illi meri- tum, etsi non consensisset, quia nihil in eo erat quod ad malum impelleret, sicut angelis qui non ecciderunt non fuerit meritum quod steterunt, id est, quod non corruerunt. Nobis autem meritum est aliquando si malum non facimus, sed resistimus; ibi duntaxat, ubi causa subest quæ nos id facere movet, quia ex peccati corruptela proni sunt ad lapsum gressus nostri. Ubi autem non intervenit causa nos ad malum impellens, non meremur si ab eo declinamus. Declinare enim a malo semper vitat pœnam, sed non semper meretur palmam.

De adjutorio homini in creatione dato, quod stare poterat.

4. Hic considerandum est quod fuerit illud adjuto- rium homini datum in creatione, quo poterat manere si vellet. Illud utique fuit libertas arbitrii ab omni labe et corruptela immunis, atque voluntatis recti- tudo, et omnium naturalium potentiarum animæ sinceritas atque vivacitas.

De liberio arbitrio.

5. Liberum verum arbitrium est facultas rationis et voluntatis, qua bonum eligitur gratia assistente, vel malum eamdem desidente. Et dicitur liberum, quan- tum ad voluntatem, quæ ad utrumlibet fleeti potest. Arbitrium vero, quantum ad rationem, ejus est fa- cultas vel potentia illa, ejus etiam est discernere in- ter bonum et malum. et aliquando quidem discretio- nem habens boni et mali, quod malum est eligit, ali- quando vero quod bonum est. Sed quod bonum est nisi gratia adjuta non eligit, malum vero per se eli- git. Est enim in anima rationali voluntas naturalis, qua naturaliter vult bonum, licet tenuiter et exiliter, nisi gratia juvet: quæ adveniens juvat eam, et erigit ut efficaciter velit bonum. Per se autem potest vele malum efficaciter. Illa ergo rationalis animæ potentia, qua bonum vel malum potest velle, utrumque disser- nens, liberum arbitrium nuncupatur, quod bruta ani- malia non habent, quia ratione carent; habent tamen sensum et appetitum sensualitatis.

De sensualitate.

6. Est enim sensualitas quædam vis animæ inferior, ex qua est motus qui intenditur in corporis sensus, atque appetitus rerum ad corpus pertinentium. Ratio vero vis animæ est superior, quæ, ut ita dicamus, duas habet partes vel differentias, superiore et inferiore

Secundum superiorem supernis consciendis vel consufendis intendit; secundum inferiorem, ad temporalium dispositionem conspicit. Quidquid ergo in anima nostra nobis considerantibus occurrit quod non sit commune cum bestiis, ad rationem pertinet. Quod autem in ea reperis commune cum belluis, ad sensualitatem pertinet. Et ubi nobis gradatim in consideratione partium animæ progredientibus, primum aliquid occurrit quod non est commune cum bestiis, ibi incipit ratio. Hoc autem Aug. docet. in lib. 12 de Trin., cap. 1, ita dicens: Videamus ubi sit quasi quoddam hominis exterioris interiorisque confinium. Quidquid enim habemus in animo commune cum pecore, recte dicitur ad exteriorem hominem pertinere. Non enim solum corpus exterior homo deputabitur; sed adjuncta quædam vita sua, qua compages corporis et omnes sensus vigent, quibus instructus est ad exteriora sentienda. Ascendentibus ergo introrsum quibusdam gradibus considerationis per animæ partes, ubi incipit aliquid occurrere quod non sit nobis commune cum bestiis, ibi incipit ratio, ubi homo interior jam possit agnosci (ibid., c. 8). Rationis autem pars superior æternis rationibus consciendis vel consufendis adhærescit; portio inferior ad temporalia gubernanda deflectitur. Et illa rationis intentio qua contemplamur æterna, sapientiæ depulatur; illa vero qua benc utimur rebus temporalibus, scientiæ depulatur (lib. eod., cap. 4). Cum vero dissimilis de natura mentis humanæ, de una quadam re dissimilis, nec eam in hæc duo quæ commemoravimus, nisi per officia, geminamus. Carnalis autem vel sensualis animæ motus, qui in corporis sensus intenditur, nobis pecoribusque communis est, qui seclusus est a ratione sapientiæ, rationi autem scientiæ vicinus est (lib. eod., c. 12).

Quod talis est ordo peccandi vel cadendi in nobis qualis fuit in primis hominibus.

7. Illud quoque prætermittendum non est, quod talis nunc in uno homine temptationis est ordo et progressio, qualis tunc in primis præcessit parentibus. Ut enim tunc serpens malum suasit mulieri, ipsaque consensit; deinde viro suo dedit, sieque consummatum sensualis motus animæ, pro muliere inferior portio rationis, pro viro superior rationis portio. Et hic est vir qui secundum Apostolum, I Cor. 11, dicimus *imago et gloria Dei*; et illa est mulier quæ secundum eumdem dicitur *gloria viri*. Atque inter hunc virum et hanc mulierem est velut quoddam spirituale conjugi naturalisque contractus. quo superior rationis portio, quasi vir, debet præesse et dominari; inferior vero, quasi mulier, debet subesse et obedire. Ideo vir secundum Apostolum non debet habere velamen, sed mulier. Et sicut in cunctis animantibus non est reperitum homini adjutorium simile sibi, sed de illo sumptum quod ei formaretur in conjugium, ita et in partibus animæ quas cum pecoribus habemus communies, nullum menti nostræ simile est adjutorium, unde Aug., lib. 12 de Trin., c. 4: Illud nostrum quod in actione temporalium tractandorum ita versatur, ut non sit in nobis commune cum pecore, rationale est quidem, sed ex illa rationali mente qua subhæremus intelligibili et incommutabili Veritati, tanquam dictum, et inferioribus tractandis gubernandisque deputatum est. Sicut enim in omnibus pecoribus non est inventum viro adjutorium simile sibi, nisi de illo detractum in conjugium formaretur; ita menti nostræ qua supernam consulimus Veritatem, nullum est ad usum rerum temporalium, quantum naturæ hominis satis est, simile adjutorium ex animæ partibus quas communies cum pecoribus habemus (lib. et cap. eisdem). Ideoque rationale nostrum non ad unitatis divorcium separatum, sed in auxilium societatis quasi derivatum, in suo dispartitur officio. Et sicut una caro est duorum in masculo et in semina; sic intellectum nostrum et actionem sive rationem et appetitum rationalem vel si aliquo modo significantius dici pos-

sunt una mentis natura complectitur: ut sicut de illis dictum est, Gen. 2: *Eruunt duo in carne una*, sic et de his dici possit: Duo in mente una. Ecce ex his verbis aprre intelligi potest qualiter in anima hominis existat imago illius conjugii, et qualiter in singulis nostrum spiritualiter sint illa tria, scilicet, vir, mulier, serpens.

Qualiter per illa tria in nobis consummetur tentatio.

8. Nunc superest ostendere quomodo per hæc tria in nobis consummetur peccatum; ubi agnisci poterit, si diligenter intendatur, qui sit in anima mortale vel veniale peccatum. Ut enim ibi serpens suasit mulieri, et mulier viro; ita et in nobis sensualis motus cum illecebram peccati conceperit, quasi serpens suggestus mulieri, scilicet, inferiori parti rationis, id est, rationi scientiæ, quæ si consenserit illecebræ, mulier edit cibum vulturum, post de codem dat viro, cum superiori parti rationis, id est, rationi sapientiæ eamdem illecebram suggestus; quæ si consentit, tunc vir etiam cum feminâ cibum vulturum gustat. Si ergo in motu sensuali tantum peccati illecebra teneatur, veniale ac levissimum est peccatum. Si vero inferior pars rationis consenserit, ita ut sola cogitationis delectatione sine voluntate perficiendit teneatur, mulier sola manducavit, non vir, cuius auctoritate cohibetur voluntas, ne ad opus usque perveniat. Si vero adsit plena voluntas perficiendi, ut, si adsit facultas, ad affectum perducat, vir quoque manducat, quia superior pars rationis illecebræ cansensit, et tunc est damnabile ei grave peccatum. Quando autem mulier sine viro gustat, aliquando est mortale, aliquando veniale peccatum. Ut enim dictum est, tunc mulier sine viro gustat, cum ita delectatione cogitationis peccatum tenetur, ut faciendum non decernatur; vel cum quidam terminus et mensura a peccato adhibetur a viro, ut non liceat mulieri effrenata libertate in peccatum progredi. Si ergo peccatum non diu teneatur delectatione cogitationis, sed statim ut mulierem tetigit, viri auctoritate repellatur, veniale est. Si vero diu in delectatione cogitationis teneatur, etsi voluntas perficiendi desit, mortale est; et pro eo damnabitur simul vir et mulier, id est, totus homo, quia et tunc vir sicut debuit, mulierem nee cohibuit; unde potest dici consensisse.

Repetitio summam perstringens.

9. Itaque ut breviter summam perstringam, quando peccatum ita in anima concipitur, ut illud facere disponat, vel etiam perficiat aliud frequenter, aliud semel; vel etiam quando delectatione cogitationis diu teneatur, mortale est. Cum vero in sensuali motu tantum est, ut prædictimus, tunc levissimum est, quia ratio tunc non delectatur. Ideo autem supra dixi *aliud frequenter, aliud semel*, quia quædam sunt quæ si tantum semel fiant, vel facienda disponantur, damnant; quædam vero non, nisi saepius fiant, vel facienda decernantur, ut de otioso verbo, et hujusmodi. Hæc August., in lib. 11 de Trin., c. 12, tradit ita: Sicut in illo conjugio primorum hominum serpens manducandum persuasit, mulier autem non manducavit sola, sed viro suo dedit, et simul manducaverunt; ita et in quodam secreto conjugio, quod in uno homine geritur et dignoseitur, cum rationi scientiæ, quæ in rebus temporalibus agendis ratiocinandi vivacitate versatur, animalis sensus ingerit quamdam illecebram, tunc velut serpens alloquitur seminam. Huic autem illecebræ consentire, deligno est edere. Sed iste consensus si solo cogitationis delectatione contentus est, superiori vero auctoritate ita retinentur membra, ut non exhibeantur *arma iniquitatis peccato*, Rom. 5; sic habendum existimo, velut lignum vulturum mulier sola comedere. Si autem in consensu illo ita decernitur quodque peccatum, ut, si sit potestas, etiam opere implatur; intelligenda est mulier dedisse viro suo simul edendum illicitum cibum. Neque enim potest peccatum non solum cogitandum suaviter, verum etiam perpetandum efficaciter mente decerni, nisi et illa mentis intentio, penes quam summa potestas est membra in opus movendi, vel ab opere cohibendi,

maie actioni cedat. §. Nec sane cum sola cogitatione mens oblectatur illicitis, non quidem decernens esse facienda, tenens tamen et volens libenter quæ statim ut attigerunt animum respui debuerunt, negandum est esse peccatum; sed longe minus quam si et opere statuatur implendum. Et ideo de talibus quoque cogitationibus venia petenda est, peccusque persecutendum, et dicendum: *Dimitte nobis debitum nostra* [Matth. 6]. Neque enim sicut in illis duobus primis hominibus personam suam quisque portabat, et ideo si sola mulier cibum edisset illicitum, sola utique mortis suppicio pleteretur; ita dici potest in homine uno, si delectationibus illicitis, à quibus continuo se deberet avertere, cogitatio libenter sola pascatur, nec facienda decernantur mala, sed tamen suaviter in recordatione teneantur, quasi mulierem sine viro posse damnari. Absit hoc credere (lib. et cap. eisdem). Hic quippe una persona est, unus homo est, totusque daminabitur; nisi hæc, quæ sine voluntate operandi, sed tamen cum voluntate animi talibus oblectandi, solius cogitationis sentiuntur esse peccata, per mediatoris gratiam remittantur⁽⁸⁾. Idem quoque in libro contra Manichæos de hoc eodem sic ait: Apostolus dicit, Ephos. 2: *Secundum principem potestatis aeris hujus, spiritus qui nunc operatur in filiis dissidentiis*. Nunquid ergo visibiliter eis apparel, aut quasi corporeis locis accedit ad eos et operatur? Sed miris modis per cognitionem suggestum quidquid potest; quibus suggestionibus resistendum est. *Non enim ignoramus astutias ejus* (2 Cor. 2). Quomodo enim accessit ad Iuliam, quando ei persuasit ut Dominum traderet? Numquid in locis, aut per hos oculos ei visus est? Sed utique dictum est: *In cor ejus intravit* (Joan. 13.) Repellit autem illum homo, si paradisum mentis custodiat. *Posuit enim hominem Deus in paradise, ut operaretur et custodiret* (Gen. 2); quia sicut Ecclesiæ dicitur in Canticis canticorum, c. 4: *Horus conclusus, fonsignatus*, quo utique non admittitur perversitatis ille persuasor, sed tamen per mulierem decepit. Non enim etiam ratio nostra deduci ad consensum peccati potest, nisi cum delectatio mota fuerit in illa parte animi, quæ debet obtemperare rationi, tanquam rectori viro. Etiam in unoquoque nostrum nihil aliud agitur cum ad peccatum quisque delabitur, quam tunc actum est in illis tribus, serpente, muliere et viro. Nam primo sit suggestio, sive per cogitationem, sive per sensus corporis, vel vivendo, vel tangendo, vel audiendo, vel gustando, vel olfaciendo; quæ suggestio cum facta fuerit, si cupiditas nostra non moveatur ad peccatum excluditur serpentis astutia. Si autem mota fuerit, si cupiditas nostra non moveatur ad peccatum excluditur serpentis astutia. Si autem mota fuerit, quasi jam mulieri persuasum erit; sed aliquando ratio viriliter etiam commotam cupiditatem refrenat et compescit. Quod cum sit, non habimus in peccatum, sed cum aliquanta inlatione coronamur. Si autem ratio consentiat, et quod libido commoverit faciendum esse decernat, ab omni vita beata, tanquam de paradyso, expellitur homo. Jam enim peccatum imputatur, etiam si non subsequatur factum, quando rea enetur in consensione conscientia.

Quare hæc de animæ partibus dixit.

10. Hæc de animæ partibus interseruimus, ut ipsius animæ natura plenius cognoscatur, et secundum quam sui portionem in ea sit liberum arbitrium intelligatur: scilicet secundum rationem, qua omne peccatum mortale geritur, sed non omne veniale, illud, scilicet, quod in solo motu sensualitatis existit, *Quod sensualitas sive in Scriptura adler quam supra accipitur, scilicet, ut etiam inferior rationis portio ejus nomine intelligatur.*

11. Non est avium silentio prætereundum quod sepe in Scriptura nomine sensualitatis, non id solum in anima quod est nobis commune cum pecore, sed etiam inferior portio rationis quam temporalium dispo-

(8) Aug., tom. 1, lib. 2, de Gen., c. 14.

(9) Vulgata editio gabet *cogitationes*.

scientia adit, intelligitur. Quod autem lector in locis Scripturarum, ubi de ipsa sit mentio, vigilanter annotet.

DISTINCTIO XXV.

REDIT AD LIBERI ARBITRII CONSIDERATIONEM

1. Jam vero ad propositum redeamus, scilicet, ad liberiarbitrii tractatum, quod philosophi definientes dixerunt liberum de voluntate judicium, quia potestas ipsa et habilitas voluntatis est rationis, quam supra diximus esse liberum arbitrium, libera est ad utrumlibet, quia libere potest moveri ad hoc, vel ad illud. Liberum ergo dicitur arbitrium, quantum ad voluntatem, quia voluntarie moveri, et spontaneo appetitu ferri potest ad ea quæ bona vel mala judecat, vel judecare valet.

Quod liberum arbitrium non pertinet nisi ad futurum, nec ad omne futurum.

2. Hoc autem sciendum est quod liberum arbitrium ad praesens vel ad præteritum non refertur, sed ad futura contingentia. Quod enim in praesenti est, determinatum est, nec in potestate nostra est ut tune sit vel non sit quando est; potest enim non esse, vel aliud esse postea, sed non potest non esse dum est, vel aliud esse dum est, id est, quod est; sed in futuro an hoc sit, vel illud, ad potestatem liberiarbitrii spectat. Nec tamen omnia futura sub potestate liberi arbitrii veniunt, sed ea tantum quæ per liberum arbitrium possunt fieri vel non fieri. Si quis enim tale quid velit ac disponat facere, quod in ejus nullatenus sit potestate, vel quod sine ipsis dispositione aequi fieret, in hoc ipse liberum non habet arbitrium.

Quod supraposita descripção liberi arbitrii non convenit

Deo, nec his qui glorificati sunt.

3. El quidem secundum prædictam assignationem, in his tantum videtur esse liberum arbitrium, qui voluntatem mutare et in contraria possunt deflectere; in quorum videlicet potestate est eligere bonum vel malum, et utrumlibet secundum electionem facere vel dimittere. Secundum quod nec in Deo, nec in his omnibus qui tanta beatitudinis gratia sunt roborati ut jam peccare nequeant, liberum arbitrium esse nequit. Sed quod Deus liberum arbitrium habeat Aug., t. 5, docet in lib. 22 de Civ. Dei, cap. ult., ita inquiens: Certe Deus ipse nunquid quoniam peccare non potest, ideo liberum arbitrium habere negandus est? Amb. quoque, in lib. de Trin., ait; Paulus dicit, I Cor. 12, quia omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult, id est, pro liberae voluntatis arbitrio, non pro necessitatibus obsequio.

Qualiter in Deo accipitur liberum arbitrium.

4. Sed aliter accipitur liberum arbitrium in Creatore, quam in creaturis. Dei etenim liberum arbitrium dicitur ejus sapientissima et omnipotens voluntas, quæ non necessitate, sed libera voluntate omnia facit prout vult. Ideoque Hieron. attendens non ita esse liberum arbitrium in Deo, sicut est in creaturis, ab ipso videtur liberum arbitrium excludere, in homilia quadam ad Damasum papam, in tom. 3. de filio prodigo dicens: Solus Deus est in quem peccatum non cadit, nec cadere potest. Cætera, cum sint liberiarbitrii, in utramque partem fleeti possunt. Dum ait cætera, indicat liberum arbitrium sicut est in cæteris, non ita esse in Deo.

Quod angelii et sancti qui jam beati sunt, habent liberum arbitrium.

5. Angeli vero et sancti qui jam eum Domino feliciter vivunt, atque ita gratia beatitudinis confirmati sunt, ut ad malum fleeti nee velint nee possint, libero arbitrio nonarent, unde Aug., in lib. 22 de Civit. Dei, cap. 30, ait: Sicut prima immortalitas fuit, quam peccando Adam perdidit, posse non mori; ita primum liberum arbitrium, posse non peccare; novissimum, non posse peccare. Idem in Enchiridion, capite 105: Sic oportet prius hominem fieri, ut bene velle possit, et male. Postea vero sic erit, ut male velle non possit; nec ideo carebit libero arbitrio. Multo quippe liberius erit arbitrium, quod omnino non poterit

servire peccato. Neque aut voluntas non est, aut libera dicenda non est, qua beati sic esse volamus, ut esse miseri non solum nolimus, sed nequam prorsus velle possimus. Sicut ergo anima nostra nunc habet nolle infelicitatem, ita nolle iniquitatem semper habitura est. Sed ordo servandus fuit, quo Deus voluit ostendere quum bonum sit animal rationale quod etiam peccare possit, quamvis sit melius quod peccare non possit. Ecce his verbis evidenter astruitur quod post beatitudinis confirmationem erit in homine liberum arbitrium, quo peccare non poterit; et nunc in angelis est, et in sanctis qui cum Domino sunt; et tanto utique liberius, quanto a peccato immunius, et ad bonum pronius. Quo enim quisque ab illa peccati servitute, de qua scriptum est, Joan. 8: *Qui facit peccatum, servus est peccati, longius absistit; tanto in eligendo bonum liberius habet iudicium.* Unde si diligenter inspiciatur, liberum videtur dici arbitrium, quia sine coactione et necessitate valet appetere vel eligere quod ex ratione decreverit.

De libertatis arbitrii differentia secundum diversa tempora.

6. Ex predictis perspicuum fit quod major fuit libertas arbitrii prima quam secunda, et tertia multo major quam secunda vel prima. Prima enim libertas arbitrii fuit in qua poterat peccare. Ultima vero erit in qua poterit non peccare, et non poterit peccare. Media vero, in qua potest preccare, et non potest non peccare; ante reparationem etiam mortaliter, post reparationem vero saltem venialiter.

De quatuor statibus liberi arbitrii in homine.

7. Et possunt in homine notari quatuor status liberi arbitrii. Ante peccatum enim ad bonum nil impidebat, ad malum nil impellebat. Non habuit infirmitatem ad malum, et habuit adjutorium ad bonum. Tunc sine errore ratio judicare, et voluntas sine difficultate bonum appetere poterat. Post peccatum vero ante reparationem gratiae, premitur a concupiscentia et vincitur, et habet infirmitatem in malo, sed non habet gratiam in bono; et ideo potest peccare, et non potest non peccare etiam damnabiliter. Post reparacionem vero ante confirmationem premitur a concupiscentia, sed non vincitur; et habet quidem infirmitatem in malo, sed gratiam in bono, ut possit peccare propter libertatem et infirmitatem, et possit non peccare ad mortem propter libertatem et gratiam adjuvantem: nondum tamen habet posse omnino non peccare, vel non posse peccare, propter infirmitatem nondum perfecte aboortam, et propter gratiam nondum plene consummatam. Post confirmationem vero infirmitate penitus consumpta, et gratia consummata, nec vinci poterit, nec premi, et tunc habebit non posse peccare.

De corruptione liberi arbitrii per peccatum.

8. Unde manifestum est quod praeter alias penaltates pro peccato illo, incurrit homo paenam in corruptione et depressione liberi arbitrii. Per illud namque peccatum naturalia bona in ipso homine corrupta sunt, et gratuita detracta. Hic est enim ille qui *a luteribus vulneratus est, et spoliatus* (Lucæ 10). Vulneratus quidem in naturalibus bonis, quibus non est privatus, alioquin non posset fieri reparatio; spoliatus vero gratuitis, quæ per gratiam naturalibus addita fuerant. Haec sunt data optima, et dona perfecta; quorum alia sunt corrupta per peccatum, id est, naturalia, ut ingenium, memoria, intellectus; alia subtracta, id est, gratuita, quanquam et naturalia ex gratia sint. Ad generalem Dei quippe gratiam pertinent. Saepet tamen hujusmodi sit distinctio, cum gratiae vocabulum ad speciem, non ad genus refertur. Corrupta est ergo libertas arbitrii per peccatum, et ex parte perdita, unde Aug. in Ench., cap. 30: *Libero arbitrio male utens homo, et se perdidit, et ipsum.* Cum enim libero arbitrio peccaretur, victore peccato amissum est et liberum arbitrium. *A quo enim devictus est, huic servus addictus est* (2 Pet. 2). Ecce liberum arbitrium dicit hominem amisisse; non quia post peccatum

non habuerit liberum arbitrium, sed quia libertatem arbitrii perdidit, non quidem omnem, sed libertatem a miseria et a peccato.

De tribus modis libertatis arbitrii.

9. Est namque libertas triplex, scilicet a necessitate, a peccato, a miseria. A necessitate, et ante peccatum et post æque liberum est arbitrium. Sicut enim tunc cogi non poterat, ita nec modo. Ideoque voluntas merito apud Deum iudicatur, quæ scimus a necessitate libera est, et nunquam cogi potest. Ubi necessitas, ibi non est libertas; ubi non est libertas, nec voluntas, et ideo nec meritum. Haec libertas in omnibus est, tan in malis quam in bonis. Est et alia libertas, a peccato, scilicet, de qua dicit Apostolus, 2 Cor. 3: *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas.* Et Veritas in Evangelio, Joan. 8: *Si Filius vos liberavit, vere liberi eritis.* Haec libertas a servitute peccati liberat, et servos justitiae facit; sicut e converso servitus peccati liberos justitiae facit, unde Apostolus, Rom. 6: *Liberati a peccato, servi facti estis justitiae.* Et idem: *Cum servi essetis peccati, liberi fuistis justitiae.* Hanc libertatem peccando homo amisit. Ideoque Aug., in Ench., c. 30. dicit quod homo male utens libero arbitrio, et se perdidit, et ipsum: quia perdetta est per peccatum libertas, non a necessitate, sed a peccato. *Qui enim facit peccatum, servus est peccati* (Joan. 8).

Qui habeant haec libertatem, scilicet, a peccato, et per quid.

10. Istam libertatem quæ est a peccato, illi soli nunc habent quos Filius per gratiam liberat et reparat; non ita quod penitus sint sine peccato in hac mortali carne, sed ut in eis peccatum non dominetur neque regnet. Et haec est vera et bona libertas, quæ bonam parit servitatem, scilicet, justitiae, unde Aug. in Ench., cap. 30, ait: *Ad justitiam faciendam non erit aliquis liber, nisi peccato liberatus, esse justitiae ceperit servus; et ipsa est vera libertas, propter recti facti laetitiam, simul et pia servitus, propter præcepti obedientiam.* Est alia libertas non vera, malæ servituti adjuncta, quæ ad malum faciendum, ubi ratio dissentit a voluntate, judicans non esse faciendum quod voluntas appetit; ad bonum vero faciendum concordat ratio voluntati; et ideo ibi vera libertas est et pia. De libertate autem ad malum, et servitute mala, ait Aug., in Ench., c. 30: *Servi, addicti peccato scilicet, quæ potest esse libertas, nisi quando eum peccare deflectat?* Liberaliter enim servit qui sui domini voluntatem libenter facit; ac per hoc ad peccandum liber est, qui peccati servus est.

Quæstio de libertate ad malum, an sit ipsa libertas liberi arbitrii, an alia.

11. Hic quæri potest utrum haec libertas qua quis liber est ad malum, sit libertas arbitrii. Si enim libertas arbitrii est, bonum quidem est, quia libertas arbitrii bonum naturale est. Quibusdam videtur quod sit ipsa libertas arbitrii, quæ semper bona est, sed propter peccati servitatem ad malum sit liberior et prouior; et ideo dicitur non esse vera libertas, quia ad malum est. Aliis autem videtur quod haec libertas ad malum, quam supra commemoravit Aug., non sit ipsa libertas arbitrii, sed sit quedam pronitas peccandi et curvitas quæ ex peccato est, et mala est.

Quæstio alia de libertate ad bonum, an ipsa sit libertas arbitrii, an non.

12. Similiter etiam quæri solct utrum illa libertas vera, quæ est ad justitiam faciendam, sit ipsa libertas arbitrii. Quidam dicunt illam eamdem esse, sed reparatam per gratiam, qua juvante libera est ad bonum; sine gratia vero non est libera ad bonum. Unde Aug., in Ench., cap. cit.: *Ista libertas ad benefaciendum, nunquam erit homini adducto et vendito sub peccato, nisi cum redimat qui dicit, Joan. 8: Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis.* Quod antequam fieri in homine incipiat, quomodo quisquam de libero arbitrio gloriatur, qui nondum est liber ad operandum bene? Ecce aperte ostendit liberum arbitrium per gratiam liberari, ut per illud bene operetur quis; idoque di-

cunt illam libertatem veram, quæ est ad bene faciendum, cuius supra ineminit Aug., esse libertatem ipsam arbitrii gratia Dei liberalam et adjutam. Alii vero putant non esse ipsam arbitrii libertatem, sed aliam quamdam, quæ ex gratia et libero arbitrio in mente hominis, Deo operante, incipit esse cum reparatus est.

Certa determinatio utriusque questionis, qua dicitur libertas ad bonum et ad malum esse libertus arbitrii.

13. Verum nobis magis placet ut ipsa libertas arbitrii sit, et illa qua quis liber est ad malum, et alia qua quis liber est ad bonum faciendum. Ex causis enim variis sortitur diversa voracula. Diciturenū libertas ad malum faciendum, antequam per gratiam sit reparata; sed cum per gratiam fuerit reparata, dicitur libertas ad bonum faciendum, quia ante gratiam libera est voluntas ad malum, per gratiam vero libera fit ad bonum. Semper ergo voluntas hominis aliquo modo libera est, sed non semper bona est. Non enim est bona, nisi a peccato liberata; est tamen a necessitate libera. Unde Aug., ad Valentīnum, cap. 15, in tom. 7, in lib. de Gratia et libero Arbitrio; Semper in nobis voluntas libera est, sed non semper bona est. Aut enim libera est justitiae, quando servit peccato, et tunc est mala; aut a peccato libera est quando servit justitiae, et tunc est bona.

De libertate a miseria.

14. Est iterum libertas a miseria, de qua Apostolus ait, Rom. 8: *Et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Hanc libertatem habuit homo ante peccatum, quia omni carebat miseria, et nulla angebatur molestia; et plenius habebit in futura beatitudine, ubi miser esse non poterit. Sed in hac vita, quæ est inter primum peccatum et ultimam confirmationem, nemo a miseria liber est, quia pœna peccati non caret.

Repetit de corruptione liberi arbitrii, ut addat alia.

15. Ex predictis jam appareat in quo per peccatum sit imminutum vel corruptum liberum arbitrium quia ante peccatum nulla erat hominis difficultas nullumque impedimentum de lege membrorum ad bonum, nulla impulsio vel instigatio ad malum. Nunc autem per legem carnis ad bonum impeditur, et ad malum instigatur, ut non possit velle et perficere bonum, nisi per gratiam liberetur et adjuvetur, quia, ut ait Apostolus, Rom. 7, *peccatum habitat in carne.* Liberum ergo arbitrium, cum semper et in singulis sit liberum, non est tamen pariter liberum in bonis et in malis, et ad bona et ad mala. Liberius est enim in bonis, ubi liberatum est, quam in malis, ubi liberatum non est. Et liberius est ad malum, quod per se potest, quam ad bonum, quod nisi gratia liberetur et adjuvetur non potest.

De libertate quæ fit ex gratia, et quæ ex natura.

16. Libertas ergo a peccato et a miseria, per gratiam est; libertas vero a necessitate, per naturam. Utramque libertatem, naturæ scilicet et gratiæ, nota Apostolus, Rom. 7, cum ex persona hominis non redempti ait: *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio, ac si diceret: Habeo libertatem naturæ, sed non habeo libertatem gratiæ; ideo non est apud me perfectio boni.* Nam voluntas hominis quam naturaliter habet, non valet erigi ad bonum efficaciter volendum vel opere implendum, nisi per gratiam liberetur et adjuvetur: liberetur quidem, ut velit; et adjuvetur, ut perficiat; quia, ut ait Apostolus, Rom. 9, non est *volentis velle, neque currentis currere,* id est operari; *sed miserentis Dei,* qui operatur in nobis velle et operari bona; cuius gratiam non advocat hominis voluntas vel operatio, sed ipsa gratia voluntatem prævenit præparando ut velit bonum, et præparat adjuvare ut perficiat.

DISTINCTIO XXVI.

DE GRATIA OPERANTE ET COOPERANTE.

1. Haec est gratia operans et cooperans. Operans enim gratia præparat hominis voluntatem ut velit

bonum; gratia cooperans adjuvare ne frustra velit. Unde Aug., in lib. de Gratia et libero Arbitrio, ad Valentīnum, in cap. 17, in tom. 7: Cooperando Deus in nobis perficit quod operando incipit, quia ipse ut velimus operatur incipiens, qui volentibus cooperatur perficiens. Ut ergo velimus operatur. Cum autem volumus, et sic volumus ut perticiamus, nobis cooperatur; et tamen sine illo vel operante ut velimus, vel cooperante eum volumus ad bona pietatis opera, nihil valemus. Ecce his verbis satis aperitur quæ sit operans gratia, et quæ cooperans. Operans enim gratia est quæ prævenit voluntatem bonam: ea enim liberatur et præparatur hominis voluntas, ut sit bona, bonumque efficaciter velit. Cooperans vero gratia voluntatem jam bonam sequitur adjuvando. Unde Aug., contra Julianum haereticum, qui bonam voluntatem ex libero arbitrio tantum esse dicebat, atque hominem per liberum arbitrium posse bonum velle et operari sine gratia asserebat, ait: *Apertum de commendatione gratiae Apostolus sententiam protulit, eum ait: Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis.* Haec si attenderes, Julianus, non extenderes contra gratiam merita voluntatis humanae. Non enim ideo miseretur Deus alienus, quia voluit ei eucarrit: sed ideo voluit et eucarrit, quia misertus est Deus. Paratur enim voluntas hominis à Deo, et ab Domino gressus hominis diriguntur, psal. 36. Ideoque congrue ait: *Non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei.* Non quia hoc sine voluntate nostra agatur, sed quia voluntas nostra nil boni agit nisi divinitus adjuvetur. Unde alibi Apostolus ait, 1 Cor. 15: *Non autem ego, sed gratia Dei mecum.* Non ideo dicit, quia nihil boni agebat, sed quia nihil boni ageret, si illa non adjuvaret. His testimentiis aperte insinuat, quia voluntas hominis gratia Dei prævenitur atque præparatur ut fiat bona, non ut fiat voluntas; quia et ante gratiam voluntas erat, sed non erat bona et recta voluntas.

Quid sit voluntas.

2. Voluntatem ipsam August., tom. 6, in lib. de duabus Animabus, cap. 10, ita definit: *Voluntas est animi motus, cogente nullo, ad aliquid non admittendum, vel adipiscendum.* Haec autem ut non admittat malum, et adipiscatur bonum, prævenitur et præparatur Dei gratia. Unde Apostolus gratiam prævenientem et subsequentem commendans, Rom. 9, id est, operantem et cooperantem, vigilanter dixit: *Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis;* et non e converso: *Non est miserentis Dei, sed volentis et currentis* (Aug., in Ench., c. 32). Nam si (ut quibusdam placuit) quod dictum est ita accipiatur: *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei;* tanquam diceretur: *Non sufficit sola voluntas hominis, si non sit etiam misericordia Dei;* contra dicitur: *Non sufficit etiam misericordia Dei, si non sit etiam voluntas hominis.* Ac per hoc si recte dictum est illud, quia id voluntas hominis sola non implet; cur non etiam a contrario recte dicitur: *Non miserentis est Dei, sed volentis est hominis, cum id misericordia Dei sola non implet?* Homo enim credere vel sperare non poterit, nisi velit; nec pervenire ad palniam, nisi voluntate currat. Restat ergo ut ideo ita recte dictum intelligatur, ut totum detur Deo qui hominis voluntatem bona prævenit, et præparet adjuvandam, et adjuvat præparatam: nolentem prævenit ut velit, volentem subsequitur ne frustra velit (10). Ecce his verbis et aliis præmissis evidenter traditur, quia voluntas hominis præparatur et prævenitur gratia Dei ut velit bonum, et adjuvatur ne frustra velit.

Quod bona voluntus comitatur gratiam.

3. Itaque bona voluntas comitatur gratiam, non gratia voluntatem. Unde Aug. (11) ad Bonifacium papam scribens, contra Pelagianos, inquit: *Cum fides im-*

(10) Aug., tom. 4, lib. 1, ad Simplicianum, circa medium, quest. 2.

(11) In tom. 2, epist. 106, in Glos. super illud Rom. 5: *Justificati igitur.*

petrat justificationem, sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei, non gratiam Dei aliquid meriti præcedit humani, sed ipsa meretur augeri, ut aucta mereatur et perfici voluntate comitante, non ducente, pedissequa, non prævia. Ecce hic aperte habes quod gratia prævenit bonæ voluntatis meritum : et ipsa bona voluntas pedissequa est gratiæ, non prævia. *Quæ sit gratiæ voluntatem præveniens, scilicet, fides cum dilectione.*

4. Et si diligenter intendas, nihilominus tibi monstratur quæ sit ipsa gratia voluntatem præveniens et præparans, scilicet, fides cum dilectione. Ideoque August., epist. eadem, tractans quomodo justificati sumus ex fide, et tamen gratis (utrumque enim dicit Apostolus, Rom. 5, qui dicit: *Justificati ex fide, et Rom. 3: Justificati gratis per gratiam*): Hoc enim ideo dixit, ne fides ipsa superba sit, ne dicat sibi: Si ex fide justificati, quomodo gratis? Quod enim fides meretur, cur non potius redditur quam donatur? Non dicath homo ista fidelis, quia cum dixerit: Habeo fidem ut merear justificationem, respondeat ei: *Quid habes, quod non accepisti?* (I Cor. 4)? Fides enim qua justificatus es, gratis tibi data est. Hic aperte ostenditur quod fides est causa justificationis, et ipsa est gratia et beneficium quo hominis prævenitur voluntas et præparatur. Unde August., in libro Retract., c. 9, in medio: Voluntas est qua et peccatur, et recte vivitur. Voluntas vero ipsa nisi Dei gratia liberetur à servitute quæ peccati serva est, et ut vitia supereret adjuvetur, recte pieque vivi a mortalibus non potest: et hoc beneficium quo liberatur nisi eam præveniret jam meritis daretur et non gratia, quæ utique gratis datur. Prævenitur ergo bona hominis voluntas illo gratiæ beneficio, quo liberatur, et præparatur. Et illud beneficium fides Christi recte intelligitur; sicut August., in Ench., cap. 106, evidenter ostenditur dicens: Ipsum arbitrium liberandum est post illam ruinam a servitute peccati. Nec omnino per seipsum, sed per solam Dei gratiam, quæ in fide Christi posita est liberatur ut voluntas præparetur. Ecce aperte dicit gratiam, per quam liberatur arbitrium et præparatur voluntas, sitam esse in fide Christi. Fides enim Christi, ut cap. 117 ait, impetrat quod lex imperat.
Quod voluntas bona quæ prævenitur gratia, quædam Dei dona prævenit.

5. Ipsa tamen eadem voluntas quædam gratiæ dona prævenit. Unde Aug., in Ench., cap. 32: Præcedit bona voluntas hominis multa Dei dona, sed non omnia; quæ autem non præcedit, ipsa in eis est et ipsa juvat, nam utrumque legitur in sanctis cloquiis, et: *Misericordia ejus præveniet me* (ps. 58); et: *Misericordia Dei subsequetur me* (ps. 22); nolentem quippe prævenit ut velit, volentem subsequitur ne frustra velit. Curenim admonemur orare pro inimicis nostris nolentibus pie vivere, nisi ut Deus in eis operetur et velle? Idemque cur admonemur petere ut accipiamus, nisi ut ab illo fiat quod volumus, a quo factum est ut velimus? Inde Apostolus ait, Rom. 9: *Non est volentis neque currentis, sed Dei mis. rentis.* Ex his appareat quod bona hominis voluntas quædam dona Dei prævenit, quia eam comitatur gratia adjuvans; et quibusdam prævenitur quia eam prævenit gratia operans, scilicet, fides cum charitate.

Quæ prædictis videuntur adversari, scilicet quod ridiculatur dici fidem esse ex voluntate.

6. Non est tamen ignorandum quod Aug., tom. 9, tract. 26, in principio, significare videtur quod ex voluntate sit fides, de illo verbo Apostoli, Rom. 10: *Corde creditur ad justitiam*; ita super Joannem tractans: Ideo non simpliciter Apostolus ait *creditur*, sed *corde creditur*, quia cætera potest homo nolens, credere non nisi volens; intrare ecclesiam, et accedere ad altare potest nolens, sed non credere. Item, super Gen., c. 24, ubi Laban et Batuel dixerunt: *Vocemus puerum*, et quæramus ejus voluntatem, dicit expositor quia fides est voluntatis, non necessitatis. Ad quod respondentes, dicimus non hæc ita accipienda fore, ut

ex voluntate hominis fides intelligatur provenire, cum ipsa sit proprie Dei donum, ut ait Apostolus, Eph. 2, et ex ea bona hominis merita incipient. Per hanc enim, ut ait Aug., super psal. 67, justificatur impius, id est, fit de impiis prius, ut deinde ipsa fides incipiat per dilectionem operari; unde omnia bona merita incipiunt. Sed potius hæc ideo dicta sunt, quia non est fides nisi in eo qui vult credere, cujus bonam voluntatem fides prævenit non tempore, sed causa et natura. Unde Aug. supra congruenter dixit quod bona voluntas in eis donis est, quæ non præcedit; et ipsa juvat, quia ea juvat quibus prævenitur, dum eis consentit ad effectum boni; et in eis est, quia tempore ab eis non præceditur. *Quædam adhuc addit quæ graviorem faciunt quæstionem scilicet quod cogitatio boni præcedit fidem.*

7. Cæterum hanc quæstionem magis acuunt et urgent verba Aug., quibus in libro de Prædestinatione sanctorum, cap. 2, in tomo 7, utitur, pertractans illud verbum Apostoli, 2 Cor. 3: *Non quod sufficiens simus cogitare aliquid quasi ex nobis.* Attendant, inquit, hic, et verba ista perpendant, qui putant ex nobis esse tidei cæptum, et ex Deo esse fidei supplementum. Commendans enim istam gratiam quæ nondatur secundum aliqua merita, sed efficit omnia bona merita, inquit, *non quod sufficiens simus cogitare aliquid boni, scilicet ex nobis.* Quis autem non videat prius esse cogitare quam credere? Nullus quippe credit aliquid, nisi prius cogitaverit esse credendum. Si ergo cogitare bonum non est ex nobis, ut hic Apostolus tradit, nec credere; quanquam et ipsum credere nihil est aliud, quam cum assensione mentis cogitare. Hic videtur insinuare quod cogitatio bona præcedat fidem, et ita bona voluntas præveniat fidem, non præveniatur; quod prædictis adversari videtur. Ad hoc autem dicimus quod aliquando cogitatio bona sive voluntas prævenit fidem; sed non est illa bona voluntas vel cogitatio qua recte vivitur. Illa enim sine fide et charitate non est. Nam, ut ait Aug. ad Anastasium, epist. 144, in tom. 2, sine spiritu non est voluntas hominis libera, Gal. 5, cum cupiditatibus vineatur; non est libera ad bonum, nisi liberata fuerit. Non autem liberatur, nisi *per Spiritum sanctum diffundatur charitas in cordibus*, Rom. 5. Non est libera voluntas, nisi eam liberet gratia per legem fidei, id est, non est libera, sine fide operante per dilectionem; et illa sufficienter et vere bona est. Non est enim fructus bonus, qui de charitatis radice non surgit. Si vero adsit fides operans per dilectionem, fit delectatio boni.

De illa cogitatione boni quæ præcedit fidem, plene disseritur.

8. Illa autem cogitatio sive voluntas quæ fidem et charitatem aliasque justificationes præcedit non sufficit ad salutem, nec recte ea vivitur. Hac voluntate concupiscitur illa bona voluntas quæ est magnum bonum ista vero, non. Alia est ergo illa voluntas sive cogitatio, alia ista. Et sicut illa istam præcedit, ita illam prævenit intellectus. Unde August., ista distinguens super illum locum psal. 148: *Concupivit anima mea desiderare*, ait, in fine enarrationis ad psal. illum, in tom. 8: *Concupivit desiderare*, inquit, non desideravit. Videmus enim ratione nonnunquam quam utilles sunt justificationes Dei: sed intirmitate præpediti aliquando desideramus. Prævolat ergo intellectus, sequitur tardus aut nullus effectus. Scimus bonum, nec delectat agere; et cupimus ut delectet. Sic iste olim desiderare concupiscebatur, quæ bona esse cernebat, cupiens eorum habere delectationem, quorum potuit videre rationem. Ostendit itaque quibus quasi gradibus ad eas perveniat; prius enim est ut videantur, quam sint utiles et honestæ; deinde, ut earum desiderium concupiscatur; postremo ut proficiente gratia delectet earum operatio, quarum sola ratio delectat. Attende hunc ordinem gratiarum, quem hic distinete assignat August, qualiter scilicet intellectus bonorum præcedit concupiscentiam eorumdem, et ipsa concupiscentia, delectationem quæ fit et per fidem et charitatem; qua habita, vere bona est voluntas qua recte

vivitur. Ipsaque fidei comes est, non prævia. Qui verba Aug. præmissa secundum hanc distinctionem considerat, nullam ibi repugnantiam forte animadvertisit, non ignorans etiam ante gratiam prævenientem et operantein, qua voluntas bona præparatur in homine, præcedere quædam ex bona Dei gratia et libero arbitrio, quædam etiam ex solo libero arbitrio, quibus tamen vitam non meretur, nec gratiam qua justificatur. Illius enim gratiæ percipiendæ, quæ voluntatem hominissanat, ut sanata legem impleat, nulla merita præcedunt. Ipsi est enim qua justificatus impius fit justus, qui pius erat impius: meritis autem impii non gratia, sed pœna debetur; nee illa esset gratia, si non daretur gratuita. Datur autem gratuita, quia nil boni ante feceramus, unde hoc mereremur. Non negamus tamen multa ante hanc gratiam, et præter hanc gratiam, ab homine fieri bona per liberum arbitrium, ut tradit Aug. de Spiritu et Littera, in Responsionibus contra Pelagianos, ubi dieit homines per liberum arbitrium, agros colere, domos adiicare, et alia plura bona facere sine gratia cooperante. *Utrum una eademque sit gratia quæ dicitur operans, et cooperans?*

9. Hic considerandum est, cum prædictum sit per gratiam operantem et prævenientem voluntatem hominis liberari ac præparari ut bonum velit; et per gratiam cooperantem et subsequentem adjuvari, ne frustra velit; utrum una et eadem sit gratia, id est, unum munus gratis datum, quod operetur et cooperetur; an diversa, alterum operans, et alterum cooperans? Quibusdam non irrationabiliter videtur quod una et eadem sit gratia, id est donum, eadem virtus, quæ operatur et cooperatur: sed propter diversos ejus effectus, et dicitur operans, et cooperans. Operans enim dicitur, in quantum liberat, et præparat voluntatem hominis ut bonum velit; cooperans, in quantum eamdem adjuvat ne frustrat velit, scilicet ut opus faciat bonum. Ipsi enim gratia non est otiosa, sed meretur augeri, ut aucta mercatur perfici.

Quid sit ipsa gratia, et quomodo mereatur augeri, queritur.

10. Si vero queritur quomodo ipsa gratia præveniens mereatur augeri et perfici, cum nullum meritum sit absque libero arbitrio: et quid sit ipsa gratia, an virtus, an non; et si virtus, an actus vel non: ut hoc aperte insinuari valeat, præmittendum est tria esse genera bonorum. Alia namque sunt magna, alia minima, alia media, ut Augustinus ait in primo lib. Retract. Virtutes, inquit, quibus recte vivitur, magna bona sunt. Species autem quorumlibet corporum sine quibus recte vivi potest, minima bona sunt. Potentiae vero animi, sine quibus recte vivi non potest, media bona sunt. Item, lib. 2 de lib. Arbit., c. 49, in tomo I: Virtutibus nemo male utitur. Cæteris autem bonis, id est. mediis et minimis, non solum bene, sed etiam male quisque uti potest; et ideo virtute nemo male utitur, quia opus virtutis est bonus usus istorum quibus etiam non bene uti possumus. Nemo autem bene utendo male utitur; non solum autem magna, sed etiam media, et minima bona esse præstitit bonitas Dei. Ecce habes tria genera bonorum distincta.

In quibus bonis sit liberum arbitrium?

11. Quæritur autem in quibus bonis contineatur liberum arbitrium. De hoc Aug., in primo lib. Retract., cap. 9, in fine, ita ait: In mediis quidem bonis invenitur liberum voluntatis arbitrium, quia et male illo uti possumus; sed tamen tale est, ut sine illo recte vivere nequeamus. Bonus autem usus ejus, jam virtus est, quæ in magnis reperitur bonis, quibus male uti nullus potest. Et quia bona, et magna, et media, et minima, ex Deo sunt, sequitur ut ex Deo sit etiam bonus usus liberae voluntatis, qui virtus est, et in magnis numeratur bonis. Attende diligenter quæ dicta sunt, et confer in unum, sic enim aperietur quod supra quærebatur. Dixit quidem opus virtutis esse bonum usum illorum bonorum quibusotiam non bene uti possumus, id est, mediorum; in quibus po-

suit liberum arbitrium, cuius quoque bonum usum dixit esse virtutem. Quod si est, non est ergo opus virtutis, quod supra dixit, quia aliud est virtus, aliud opus ejus.

DISTINCTIO XXVII.

DE VIRTUTE QUID SIT, ET QUID SIT ACTUS EJUS.

1. Hic videndum est quid sit virtus, et quid sit actus vel opus ejus. Virtus est, ut ait Aug., bona qualitas mentis qua recte vivitur, et qua nullus male utitur: quam Deus solus in homine operatur. Ideoque opus Dei tantum est, sicut de virtute justitiæ August. docet super illum locum psalmi 118: *Feci judicium et justitiam*, ita dicens, in tom. 8, concione 26 ejusdem psal.: *Justitia magna virtus animi est, quam non facit in homine nisi Dens.* Ideoque cum ait propheta ex persona Ecclesiæ, *feci justitiam*, non ipsam virtutem, quam non fecit homo, sed opus ejus intelligi voluit. Ecce aperte insinuatur hic quod justitia in homine non est opus hominis, sed Dei; quod et de aliis virtutibus intelligendum est.

De fide itidem dicit quod non est ex homine, sed ex Deo tantum.

2. Nam de gratia fidei Ephesiis scribens Apostolus, similiter fidem non ex homine, sed ex Deo tantum esse asserit, inquiens: *Gratia estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis; Dei enim donum est.* Quod a sanetis ita exponitur: Hæc scilicet fides, non est vi naturæ nostræ, quia donum Dei pure est. Ecce et hic aperte traditur quod fides non est ex libertate arbitrii, sive ex arbitrio voluntatis; quod superioribus consonat, ubi dictum est gratiam prævenientem vel operantem esse virtutem quæ voluntatem hominis liberat et sanat. Unde Aug., in lib. de Spiritu et Littera, cap. 9, in tom. 3, ait: *Justificati sumus non per liberam voluntatem, sed per gratiam Christi, non quod sine voluntate nostra fiat, sed voluntas nostra ostenditur infirma per legem, ut sancta gratia voluntatem, et sana voluntas implete legem.*

De gratia quæ liberat voluntatem; quæ si virtus est, virtus non est ex libero arbitrio, et sic non est motus mentis.

3. Si igitur gratia quæ sanat et liberat voluntatem hominis, virtus est, vel una, vel plures; cum ipsa gratia non sit ex arbitrio voluntatis, sed eam potius sanet ac præparet ut bona sit, consequitur ut virtus non sit ex libero arbitrio, et ita non sit motus vel affectus mentis, cum omnis motus vel affectus mentis sit ex libero arbitrio: sed bonus ex gratia est et libero arbitrio, malus vero ex libero arbitrio tantum. Ut enim ait Aug. in lib. Retract. 1, c. 15, et tom. 6, libro de Bono perseverantiæ 2, c. 11: *Homo sponte et libero arbitrio eadere potuit, non etiam resurgere.* Idem, in lib. de duabus Animabus, c. 12, in tom. 6: *animæ si libero ad faciendum et non faciendum motu Animi careant, si denique his abstinenti ab opere suo potestas nulla conceditur, earum peccatum tenere non possumus.* Hic aperte ostenditur quod motus animi, sive ad bonum sive ad malum, ex libero arbitrio est. Ideoque si gratia vel virtus motus mentis est, ex libero arbitrio est. Si vero ex libero arbitrio vel ex parte est, jam non solus Deus sine homine eam facit. Propterea quidam non inerudit tradunt virtutem esse bonam mentis qualitatem sive formam, quæ animam informat; et ipsa non est motus vel affectus animi, sed ea liberum arbitrium invatur, ut ad bonum moveatur et erigatur; et ita ex virtute et libero arbitrio nascitur bonus motus vel affectus animi, et exinde bonum opus procedit exterius; sicut pluvia rigatur terra, ut germinet et fructum faciat; nec pluvia est terra, nec germen, nec fructus; nec terra germen vel fructus, nec germen fructus; ita gratis terræ mentis nostræ, id est, libero arbitrio voluntatis, infunditur pluvia divinæ benedictionis, id est, inspiratur gratia, quod solus Deus facit, non homo cum eo; qua rigatur voluntas hominis, ut germinet et fructificet, id est, sanatur et præparatur ut bonum velit, secundum quod

dicitur operans ; et juvatur ut bonum faciat, secundum quod dicitur cooperans. Et illa gratia virtus non incongrue nominatur, quia voluntatem hominis infirmam sanat et adjuvatur.

Ex quo sensu dicuntur ex gratia incipere bona merita, et de qua gratia hoc intelligatur.

4. Cum ergo ex gratia dicuntur esse bona merita et incipere, aut intelligitur gratia gratis dans, id est, Deus, vel potius gratia gratis data, quæ voluntatem hominis prævenit. Non enim esset magnum si hæc a Deo dicerentur esse, a quo sunt omnia; sed potius ejus gratia gratis data intelligitur, ex qua incipiunt bona merita; quæ cum ex sola gratia esse dicantur, non excluditur liberum arbitrium, quia nullum meritum est in homine quod non sit per liberum arbitrium. Sed in bonis merendis causa principalis gratiæ attribuitur, quia principalis causa bonorum meritorum est ipsa gratia, qua excitatur liberum arbitrium et sanatur, atque juvatur voluntas hominis ut sit bona.

Quod bona voluntas gratiæ principaliter est, et etiam gratia est, sicut et omne bonum meritum.

5. Quæ ipsa etiam donum Dei est, et hominis meritum, imo gratiæ, quia ex gratia principaliter est, et gratia est. Unde Aug., tom. 2, epist. 105, ad Sextum presbyterum: Quid est meritum hominis ante gratiam, cum omne bonum nostrum meritum non in nobis facit nisi gratia? Ex gratia enim, ut dictum est, quæ prævenit et sanat arbitrium hominis, et ex ipso arbitrio procreatur in anima hominis bonus affectus sive bonus motus mentis; et hoc est primum bonum hominis meritum. Sicut, verbi gratia, ex fidei virtute et hominis arbitrio generatur in mente motus quidam bonus et remunerabilis, scilicet, ipsum credere; ita ex charitate et libero arbitrio aliis quidam motus bonus provenit, scilicet, diligere, bonus valde; sic de cæteris virtutibus intelligendum est. Et isti boni motus vel affectus merita sunt, et dona Dei, quibus meremur et ipsorum augmentationem, et alia quæ consequenter hic et in futuro nobis apponuntur.

Ex qua ratione dicitur fides mereri justificationem, et alia.

6. Cum ergo dicitur fides mereri justificationem et vitam æternam, ex ea ratione dictum accipitur, quia per actum fidei meretur illa. Similiter de charitate et justitia, et de aliis accipitur. Si enim fides ipsa virtus præveniens, diceretur esse mentis actus, qui est meritum, jam ipsa ex libero arbitrio originem haberet; quod quia non est, sic dicitur esse meritum, quia actus ejus est meritum; si tamen adsit charitas sine qua nec credere nec sperare meritum est vitæ. Unde apparet vere, quia charitas est Spiritus sanctus, quæ animæ qualitates informat et sanctificat, ut eis anima informetur et sanctificetur; sine qua animæ qualitas non dicitur virtus, quia non valet sanare animam.

De munib[us] virtutum, et de gratia quæ non est, sed facit meritum.

7. Ex munib[us] itaque virtutum boni sumus et juste vivimus, et ex gratia, quæ non est meritum, sed facit; non tamen sine libero arbitrio proveniunt merita nostra, scilicet, boni affectus eorumque progressus atque bona opera, quæ Deus renumerat in nobis; et hæc ipsa sunt Dei dona. Unde August. (12) ad Sextum presbyterum: Cum coronat Deus merita nostra, nihil aliud coronat quam munera sua. Unde vita æterna quæ in fine a Dco meritis præcedentibus redditur, quia et eadem merita quibus redditur, non a nobis sunt, sed in nobis facta sunt per gratiam, recte et ipsa vita gratia nuncupatur, quia gratis datur. Nec ideo gratis, quia non meritis datur, sed quia data sunt per gratiam et ipsa merita quibus datur.

Epilogat ut alia addat.

8. Ex præmissis jam innotescere nobis aliquatenus potest qualiter gratia præveniens meretur augeri, et

(12) Epist., 105, in tom. 2, et tom. 6, enarratione ad psal. 98, circa medium; et enarratione ad ps. 102, non longe a principio.

alia; et quid ipsa sit, an virtus, an aliud; et si virtus, an sit actus vel non; ostensum enim est supra, ex parte quorundam, quod ipsa est virtus, quia virtus non est actus, sed ejus causa, non tamen sine libero arbitrio; unde quod supra Aug. dixit, bonum usum liberi arbitrii esse virtutem, ita accipi potest, id est, actum virtutis: alioquin sibi contradicere videretur, qui etiam opus virtutis supra dixit esse bonum usum eorum quibus non bene uti possumus, in quibus posuit liberum arbitrium. Si vero bonus usus liberi arbitrii opus virtutis est, jam virtus non est. Cum ergo bonum usum ejus virtutem esse dixit, nomine virtutis ipsius usum significavit.

Quod idem usus est viriutis, et liberi arbitrii; sed virtutis principaliter.

9. Idem nempe usus bonus ex virtute est, et ex libero arbitrio; sed ex virtute principaliter. Et bonus ille usus in magnis bonis annumerandus est. Illa autem gratia præveniens, quæ et virtus est, non usus liberi arbitrii est, sed ex ea potius est bonus usus liberi arbitrii, quæ nobis est a Dœ, non a nobis. Usus vero bonus arbitrii, et ex Dœ est, et ex nobis; et ideo bonum meritum est. Ibi enim solus Deus operatur hic, Deus et homo. Hoc meritum ex illa purissima gratia provenit: quod Apostolus notavit dicens, 1 Cor. 15: *Gratiæ Dei sum il quod sum;* et: *Gratiæ ejus in me vacua non fuit.* Super quem locum Aug., de Gratia et libero Arbitr., cap. 5 et 6, in tom. 7, ita ait: Recte gratiæ nominat, primum enim solam gratiam dat Deus, et non nisi gratiam, cum non præcedant nisi mala merita; sed post per gratiam incipiunt bona merita. Et ut ostenderet etiam liberum arbitrium, addit: *Et gratia ejus in me vacua non fuit.* Et ne ipsa voluntas sine gratia Dei putetur aliquid boni posse, subdit: *Non autem cgo solus, scilicet, sine gratia; sed gratia Dei mecum,* id est, cum libero arbitrio. Plane cum data fuerit gratia, incipiunt esse nostra merita bona; per illam tamen, quia si illa defuerit, cadit homo.

Aliorum sententia hic ostenditur. qui dicunt virtutes esse bonos usus liberi arbitrii, id est, actus mentis.

10. Alii vero dicunt virtutes esse bonos usus naturalium potentiarum, non tamen omnes, sed tantummodo interiores qui in mente sunt; exteriores vero qui per corpus geruntur, non viriutates esse dicunt, sed opera virtutum. Et ideo quod Aug. dicit opus virtutis esse bonum usum naturalium potentiarum, de usu exteriori accipiunt; quod vero dicit bonum usum liberi arbitrii virtutem esse, et in magnis numerari bonis, de usu interiori intelligunt. Et virtutes nihil aliud esse quam bonos affectus vel motus mentis asserunt, quos Deus in homine facit, non homo: quia licet illi motus sint liberi arbitrii, non tamen esse queunt nisi Deus ipsum liberet et adjuvet gratia sua operante et cooperante, quam Dei gratuitam voluntatem accipiunt, quia Deus est qui et operatur in nobis velle et operari bonum. *Quibus auctoritatibus muniunt quod virtutes sint motus mentis.*

11. Quod autem virtutes sint motus mentis, testimoniis sanctorum astruunt. Dicit autem Aug., tom. 3, c. 10, super Joannem: Quid est fides? Credere quod non vides. Credere autem motus mentis est. Idem in lib. 3 de Doctr. christiana: Charitatem autem voco motum animi. Si vero charitas et fides motus animi sunt, virtutes ergo motus animi sunt. Quibus alii respondentes præmissaverba Augustini ita intelligenda fore inquiunt: Fides est credere quod non vides, id est, fides est virtus qua creditur quod non videtur. Item: Charitas est motus animi, id est, gratia qua movetur animus ad diligendum. Et quod hæc et his similia ita accipienda sint, ex his conjectur quæ alibi Aug. ait. Nam in lib. 2 Quæstionum Evangelii, c. 39, inquit: Est fides qua creduntur ea quæ non videntur, quæ propriæ dicuntur fides. Item, tom. 4, in lib. 13 de Trin., c. 2: Aliud sunt ea quæ creduntur, aliud est fides qua creduntur. Ex quibus verbis sic argumentando procedunt: Aliud est credere, aliud illud quod

creditur. Prædictum autem est fidem id esse quod creditur; sic ergo credere non est fides, quia credere non est id quo creditur. Addunt quoque: Virtus opus Dei tantum est, quam ipse solus facit in nobis; ipsa ergo non est usus vel actus liberi arbitrii; sed credere est actus liberi arbitrii: non est itaque virtus. Præmissis aliisque rationibus ac testimoniis innituntur utrique. Ilorum autem judicium diligentis lectoris relinquo examini, ad alia prope- rans.

DISTINCTIO XXVIII.

PRÆDICTA REPETIT UT ALIA ADDAT, DEFINITAM ASSIGNATIONEM PONENS DE GRATIA ET LIBERO ARBITRIO CONTRA PELAGIANOS.

1. Id vero inconcusse et incunctanter teneamus. liberum arbitrium sine gratia præveniente et adjuvante non sufficere ad salutem et justitiam obtinen- dam; nec meritis præcedentibus gratiam Dei advo- cari, sicut Pelagiana hæresis tradidit. Nam, ut ait Aug.lib. I Retract.: Novi hæretici Pelagiani liberum sic asserunt voluntatis arbitrium, ut gratiæ Dei non relinquant locum, quam secundum merita nostra dari asserunt. Pelagianorum hæresis, omnium recentissima a Pelagio monacho exorta est. Hi Dei gratiæ qua prædestinati sumus, et qua meruiimus de potestate tenebrarum erui, in tantum inimici sunt, ut sine hac credant hominem posse facere omnia divina manda- ta. Denique Pelagius a fratribus incepatus, quod nihil tribueret adjutorio gratiæ Dei, ad ejus mandata facienda, non eam libero arbitrio præponebat, sed infidi- li calliditate supponebat dicens ad hoc eam dari hominibus, ut quæ facere per liberum arbitrium ju- bentur, facilius possint implere per gratiam. Dicendo utique facilius possint, voluit credi, etsi difficileius, tam- men posse homines sine gratia facere jussa divina. Illam vero gratiam Dei, sine qua nihil boni possumus facere, non esse dicunt nisi in libero arbitrio, quod nullis suis præcedentibus meritis ab illo accepit no- stra natura, ipso ad hoc tantum juvante nos per suam legem atque doctrinam, ut discamus quæ fa- cere et quæ sperare debeamus; non autem ad hoc per donum Spiritus sancti, ut quæ didicerimus esse facienda, faciamus. Ac per hoc divinitus nobis dari scientiam consistentur, quia ignorantia pellitur; chari- tatem autem negant divinitus dari, qaa pie vivitur; ut, scilicet, sit donum Dei scientia, quæ sine charitate inflat; et non sit donum Dei ipsa charitas, quæ ut scientia non inflet, ædificat. Destruunt etiam oratio- nes quas facit Ecclesia sive pro insidelibus et doctrinæ Dei resistantibus, ut convertantur ad Deum; sive pro fidelibus, ut augeatur Dei fides, et perseverent in ea. Hæc quippe non ab ipso accipere, sed a seipsis ho- mines babere contendunt; gratiam Dei, qualibet am- ab impietate, dicentes secundum merita nostra dari. Parvulos etiam sine ullo peccati originalis vinculo asserunt nasci.

Hic ponit ea quibus suum confirmant errorem, verbis Augustini contra ipsum utentes.

2. Quod vero dicunt, sine gratia hominem per li- berum arbitrium omnia jussa implere, hujusmodi in- ductionibus muniunt. Si inquiunt, non potest ea fa- cere homo quæ jubentur, non est ei imputandum ad mortem, sicut tu ipse August. (13) in libro de libero Arbitrio asseris. Quis, inquis, peccat in eo quod nullo modo eaveri potest? Peccatur autem. Caveri ergo potest. Ille testimonio August. Pelagius usus est dis- putans adversus eum, imo adversus gratiam; sicut August. in libro Retract. illud et alia hujusmodi re- tractans commemorat, inquiens: In his atque hujus- modi verbis meis, quia gratia Dei commemorata non est, de qua tune non agebatur, pulant Pelagiani suam nos tenuisse sententiam; sed frustra hoc putant. Vo- luntas quippe est qua peccatur et recte vivitur, quod his verbis egimus: sed ipsa nisi Dei gratia liberetur, et ut vitia supereret adjuvetur, recte a mortalibus vivi

(13) Lib. 3, c. 18, in tom. 1; et lib. de Natura et Grat., cap. 67, in tom. 7, lib. 1, cap. 9.

non potest. Ecce aperite determinat ex quo sensu illa dixerit, inimicos gratiæ refellens.
Aliud testimonium Augustinus ponit quo Pelagius pro se utebatur.

3. Similiter et innitebatur Pelagius verbis Augusti- ni contra gratiam, qui in libro de duabus Animabus dicit, cap. 12, et Retract., c. 15: Peccati reum te- nere quenquam, quia non fecit quod facere non po- tuit, summæ iniquitatis et insanæ est. His auditis exiliit Pelagius, dicens: Cur ergo parvuli et illi qui non habent gratiam, sine qua non possunt facere man- data divina, rei tenentur? Hoc autem qua occasione dixerit, in libro Retract. Pelagio respondens aperit. Id enim contra Manichæos dixit; qui in homine duas naturas esse contendunt, unam bonam ex Deo, alte- ram malam ex gente tenebrarum, quæ nunquam bona fuit, nec bonum velle potest; quod si esset, non videretur ei imputandum esse si bonum non saceret.

Aliud quod videtur contradicere gratiæ Dei addit.

4. Alibi etiam Augustinus dicit quod huic gratiæ contradicere videtur qua justificatur. Ait enim, in libro contra Adamantinum Manichæi discipulum, cap. 26, in tom. 6: Nisi quisque voluntatem suam mutaverit, bonum operari non potest; quod in nostra potestate esse positum Dominus docet ubi ait, Matt. 22: *Aut facite arborem bonum, aul fructus ejus bonos,* etc. Quod Aug., in Retract. I. 4, c. 22, non esse contra gratiam Dei quam prædicamus, ostendit. In potestate quippe hominis est mutare in melius voluntatem; sed ea potestas nulla est, nisi a Deo detur; de quo dictum est, Joan. 1: *Dedil eis potestatem filios Dei fieri,* Cum enim hoc sit in potestate, quod cum volumus facimus, nihil tam in potestate quam ipsa voluntas est; sed præparatur a Domino voluntas: eo ergo modo dat potestatem.

Aliud testimonium ejusdem, quod videtur adversum.

5. Sic etiam intelligendum est quod in eodem ait, scilicet in nostra potestate esse ut vel inseri bonitate Dei, vel excidi ejus severitate increamur: quia in po- testate nostra non est nisi quod nostram sequitur vo- luntatem; quæ cum præparatur a Domino, facile fit opus pietatis, etiam quod impossibile et difficile fuit.

Aliud testimonium.

6. In expositione quoque quarumdam propositio- num Epistolæ ad Romanos quedam August. inter- serit, quæ videntur huic doctrinæ gratiæ adversari. Ait enim: Quod credimus nostrum est; quod autem bonum operamur, illius est qui credentibus dat Spi- ritum sanctum. Et paulo post: Nostrum est credere et velle, illius autem dare credentibus et volentibus fa- cultatem bene operandi per Spiritum sanctum. Quæ qualiter intelligi debeant August. in libro Retract, aperit dicens: Verum est quidem a Deo esse quod operamur bonum: sed eadem regula utriusque est, et volendi scilicet et faciendi; et utrumque ipsius est, quia ipse præparat voluntatem; et utrumque no- strum est, quia non fit nisi volentibus nobis; illa ita- que profecto non dixisset, si jam scirem etiam ipsam fidem inter Spiritus sancti munera reperiri.

Adhuc addit aliud quod videtur contrarium.

7. Illud etiam diligenter est inspiciendum quod Au- gustinus in lib. de Prædestinatione sanctorum, c. 3, t. 7, ait: Scilicet, quod posse habere fidem sicut posse habere charitatem, natura est hominum; habere au- tem fidem sicut habere charitatem, gratia est fide- lium. Quod non ita dictum est, tanquam ex libero arbitrio valeat haberi fides vel charitas; sed quia ap- titudinem naturalem habet mens hominis ad cre- dendum vel diligendum, quæ Dei gratia præventa credit et diligit; quod sine gratia non valet.

Testimonio Hieronymi astruīl quid tenendum sit de gratia et libero arbitrio; ubi triplex hæresis indu- citur, scilicet Joviniani, Manichæi et Pelagii.

8. Id ergo de gratia et libero arbitrio indubitanter teneamus quod Hieron., in Explanazione fidei catho- licæ ad Dainasum papam, Joviniani, et Manichæi, et Pelagi errorum collidens, docet, Liberum, inquit, sic

confitemur arbitrium, ut dicamus nos semper indigere Dei auxilio; et tam illos errare qui cum Manichæo dicunt hominem peccatum vitare non posse, quam illos qui cum Joviniano asserunt hominem non posse peccare. Uterque tollit arbitrii libertatem. Nos vero dicimus hominem semper et peccare et non peccare posse, ut semper nos liberi confitemur esse arbitrii. Hæc est fides quam in catholica Ecclesia didicimus, et quam semper tenuimus.

DISTINCTIO XXIX.

UTRUM HOMO ANTE PECCATUM EGUERIT GRATIA OPERANTE ET COOPERANTE.

1. Post hæc considerandum est utrum homo ante peccatum eguerit gratia operante et cooperante? Ad quod breviter dicimus, quia non cooperante tantum, sed etiam operante gratia indigebat: non quidem secundum omnem operandi modum operantis gratiae operatur enim liberando et preparando voluntatem hominis ad bonum. Egebat itaque homo ea, noui ut liberaret voluntatem suam, quæ peccati serva non fuerat; sed ut prepararet ad volendum efficaciter bonum, quod per se non poterat. Non enim poterat bonum mereri sine gratia, ut August. in Ench., c. 106, in tom. 3, evidenter tradit. Illam, inquit, immortalitatem in qua poterat non mori natura humana, perdidit per liberum arbitrium. Hanc vero in qua non poterat mori acceptura est per gratiam, quam fuerat, si non peccasset, acceptura per meritum, quamvis sine gratia nec tunc ullum meritum esse potuisset, quia etsi peccatum in solo erat arbitrio constitutum, non tamen justitiæ habendæ vel retinendæ sufficiebat liberum arbitrium, nisi divinum præberetur adjutorium. Ecce his verbis satis ostenditur quod ante peccatum homo indigebat gratia operante et cooperante. Non enim habebat quo pedem mouere posset sine gratiae operantis et cooperantis auxilio; habuit tamen quo poterat stare.

Quod homo ante lapsus virtutes habuerit.

2. Præterea queri solet utrum homo ante lapsus virtutem habuerit? Quibusdam videtur quod non habuerit, id ita probare conantibus. Justitiam, inquit, non habuit, quia præceptum Dei contempsit; nec prudentiam, quia sibi non providit; nec temperantiam, quia aliena appetiit; nec fortitudinem, quia prave suggestione cessit. Quibus respondentes, dicimus quidem non tunc habuisse has virtutes quando peccavit, sed ante, et tunc amisisse. Quod multis sanctorum testimonio comprobatur. Ait enim Augustinus in quadam homilia: Adam, perdita charitate, malus inventus est. Item: Princeps vitiorum dum vicit Adam de limo terræ ad imaginem Dei factum, pudicitia armatum, temperantia compositum, charitate splendidum, primos parentes illis donis ac tantis bonis expoliavit, pariterque peremisit. De hoc eodem Ambros. ad Sabinum ait, tom. 3, epist. 41: Quando Adam solus erat, non est prævaricatus, quia ejus mens Deo adhærebat. Super psal. quoque dicit quod homo ante peccatum beatissimus auram carpebat aetheream. Sed quomodo sine virtute beatissimus erat? August. quoque, lib. 41, in fine c. 42, super Genes., dicit Adam ante peccatum spirituali mente prædictum fuisse. Non est ergo dubitandum hominem ante peccatum virtutibus fulsisse, sed illis per peccatum expoliatum fuisse,

De ejectione hominis de paradiso.

3. In illius quoque peccati poenam ejectus est de paradyso in istum misericordiarum locum, sicut in Genes., c. 3, legitur: *Nunc ergo ne forte mittat manum suam, et sumat de ligno vita, et comedat, et vivat in æternum, emisit eum Deus de paradyso voluptatis.* Illis verbis insinuari videtur quod nunquam moreretur, si postea de illo ligno sumpsisset.

Quomodo intelligendum sit illud; Ne sumat de ligno vita, et comedat, et vivat in æternum.

4. Sed quia per peccatum jam mortuum corpus habebat, illa verba ex tali intellectu accipi possunt: Deus modo irati loquens, de homine superbo ait: *Vide te ne forte mittat manum suam, etc.*, id est: Ca-

vete vos, angeli, ne comedat de ligno vitae, quo indignus est, de quo, si persistisset, comedederet, et vivet in æternum, sed modo propter inobedientiam indignus est comedere. Et sicut verbo dixit, ita opere exhibuit Emissum eum Deus de paradyso voluptatis in locum sibi congruum; sicut plerumque malus cum inter bonos vivere coepit, si in melius mutari noluerit, de bonorum congregatione pellitur, pondere pravae consuetudinis pressus.

De flammeo gladio ante paradysum posito. Aug., super Gen., lib. 11, c. 40.)

5. Ne vero ad illud posset accedere, collocavit Deus ante paradysum cherubim, et flammeum gladium atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vite. Quod juxta litteram potest hoc modo accipi, quia per ministerium angelorum ignea custodia ibi constituta fuit. Hoc enim per coelestes potestates in paradyso visibili factum esse credendum est, ut per angelicum ministerium ibi esset quædam ignea custodia: non tamen frustra, sed quia aliquid de paradyso spirituali. Cherubim enim interpretatur plenitudo scientiae: hæc est charitas, quia *plenitudo legis est dilectio* (Rom. 13). Gladius autem flammeus poenæ temporales sunt, quæ versatiles sunt, quia tempora volubilia sunt. Illa ergo ad custodiendam ligni vite ideo posita sunt ante paradysum, quia ad vitam non redditur nisi per cherubim, scilicet, plenitudinem scientiae, id est, charitatem; et per gladium versatilem, id est, tolerantiam passionum temporalium.

An homo ante peccatum comededit de ligno vite.

6. Potest autem quæri utrum de ligno vite ante peccatum comededit homo. De hoc Augustinus, in lib. 2 de Baptis. parvul. (14), sic ait: Recte profecto intelliguntur primi homines ante malignam diaboli persuasionem abstinuisse a cibo vetito, atque usi fuisse concessis. His verbis ostenditur quod de ligno vite ante peccatum sumpserint, quibus præceptum erat ut de omni ligno paradii comederent, nisi de ligno scientiae boni et mali.

Quare non sunt facti immortales, si comedederunt de ligno vite.

7. Quare ergo perpetua soliditate, et beata immortalitate vestiti non sunt, ut nulla infirmitate vel ætate in deterius mutarentur? Hanc enim virtutem naturaliter illud lignum habuisse dicitur. Sed forte hoc non conferebat, nisi saepe de illo sumeretur. Potuit ergo fieri ut de illo sumeret semel, et non saepius, qui per aliquam moram in paradyso fuisse intelligitur, cum Scriptura dicat eum ibi soporatum fuisse, quando costa de latere ejus assumpta est, et inde formata mulier, et animalia ante eum ducta, quibus nomina imposuit.

DISTINCTIO XXX.

QUOD PER ADAM PECCATUM ET POENAM TRANSIIT IN POSTEROS.

4. In superioribus insinuatum est, licet ex parte (non enim perfecte sufficiunt exponere), qualiter primus homo deliquerit, et quam pro peccato poenam subierit; quibus adjiciendum est peccatum simul ac poenam per eum transisse in posteros, sicut Apostolus ostendit inquiens, Rom. 5: *Sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, ita in omnes homines mors pertransiit.*

Utrum illud peccatum fuerit originale, vel actuale.

2. Hic primo videndum est quod fuit illud peccatum, originale, scilicet, an actuale; et si de originali intelligatur. consequenter quid sit originale peccatum et quare dicatur originale; et quomodo pertransierit vel pertranscat in omnes, diligenter investigandum est. Quibusdam placuit de peccato actuali Adæ illud accipere, asserentibus hoc Apostolum sensisse cum inferius ait: *Sicut per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita, etc.* Evidenter, inquit, etiam ipso nomine exprimit Apostolus pecca-

(14) Alias dicitur de peccatorum Meritis et Remissione, contra Pelagianos, c. 21.

tum, quod per unum hominem intravit in mundum, scilicet inobedientiam. Inobedientia vero peccatum actuale est.

Quomodo intrasse in mundum dicunt.

3. Hoc autem dicunt intrasse in mundum, non traductione originis, sed similitudine prævaricationis; omnesque in illo uno peccasse dicunt, quia omnibus ille unus peccandi exemplum extitit. Illoc male senserunt quidam hæretici, qui dicti sunt Pelagiani: de quibus Aug., in libro de Baptismo parvolorum, commemorat dicens: Sciendum est, inquit hæreticos quosdam qui nominati sunt Pelagiani, dixisse peccatum primæ transgressionis in alios homines non propagatione, sed imitatione transisse. Unde etiam in parvulis nolunt credere per baptismum solvi originale peccatum, quod in nascentibus nullum esse omnino contendunt. Sed eis dicitur, quia si Apostolus peccatum imitationis, non propagationis, intelligi volueret, ejus principem non Adam, sed diabolum dicaret, de quo in libro Sap: 2 dicitur: *Invidia diaboli mors intrarit in crbem terrarum.* Et quia non vult intelligi hoc esse factum propagatione, sed imitatione, continuo subjunxit Scriptura: *Imitantur autem eum, qui sunt ex parte ipsius.* Imitantur quidem Adam, quotquot per inobedientiam transgrediuntur mandatum Dei. Sed aliud est quod exemplum est voluntate peccantibus, aliud quod origo est cum peccato nascentibus. Non est igitur accipiendum peccatum Adæ transisse in omnes imitationis tantum exemplo, sed propagationis et originis vitio.

Hic aperit illud esse peccatum origuale, quod transit in pasteros.

4. Et est illud peccatum originale, ut a parte August. testatur, quod per Adam transivit in omnes, per ejus carnem vitiatam concupiscentialiter generatos.

Quid sit originale peccatum hic inquiritur.

5. Quod diligenter investigandum est, quid sit. De hoc enim sancti doctores sub obscuritate locuti sunt, atque scholastici doctores varia senserunt. Quidam enim putant originale peccatum esse reatum pœnæ pro peccato primi hominis, id est, debitum, vel obnoxietatem, qua obnoxii et addictis natus pœna temporali et æternæ pro primi hominis actuali peccato, quia pro illo, ut aiunt, omnibus debetur pœna æterna, nisi per gratiam liberentur. Juxta horum sententiam oportet dici originale peccatum necculpam esse, nec pœnam. Culpam non esse ipsi fatentur; pœna quoque secundum eos essenon potest: quia si debitum pœna originale peccatum est, cum debitum pœna non sit pœna, nec originale peccatum est pœna, quod etiam quidam eorum admittunt, dicentes in Scriptura originale peccatum sœpe nominari reatum; et reatum ibi intelligunt, ut dictum est, obnoxietatem pœnæ; et ea ratione asserunt peccatum originale dici esse in parvulis, quia parvuli pro illo primo peccato rei sunt pœnæ, sicut pro peccato iniqui parentis aliquando exulant filii secundum justitiam fori.

Quod originale peccatum sit culpa, auctoritatibus probat.

6. Sed quod originale peccatum culpa sit, pluribus sanctorum testimoniis edocetur. Super Exod., c. 13, ubi dicitur: *Primogenitum asini mutabis ore,* Gregorius ait: Omnes in peccatis nati sumus, et ex carnis delectatione concepti, culpam originalem nobiscum traximus, unde et voluntate nostra peccatis implicamur. Ecce culpam originalem dixit nos trahere, unde constat originale peccatum culpam esse. August. quoque in libro de Natura et Gratia, cap. 4, in tom. 7, de hoc eodem sic ait: *Omnes ut ait Apostolus, Rom. 3) peccaverunt,* utique vel in seipsis, vel in Adam, quia sine peccato non sunt, vel quod originaliter contraxerunt, vel quod malis moribus addiderunt. Peccatum enim primi hominis, non solum ipsum, sed omne necavit genus humanum, quia ex eo damnationem simule et culpam suscepimus. Idem super psal. 50, ad illum versum: *Ecce in iniquitatibus conceptus sum:* Quod de corpore mortuo seminatur, cum vinculo peccati originis nascitur et mortis. Ideo igitur se in iniquitatibus

conceptum dicit David, quia in omnibus trahitur iniqüitas ex Adam, et vinculum mortis. Nemo enim nascitur, nisi trahens pœnam, et meritum pœnæ. Meritum autem pœnæ, peccatum est. Omnis ergo qui nascitur per carnis concupiscentiam, peccatum trahit. Peccatum itaque originale culpa est, quam omnes concupiscentialiter concepti trahunt. Unde in eccles. Dogmatibus scriptum est: Firmissime tene, et nullatenus dubites, omnem hominem qui per concubitum viri et mulieris concipitur, cum originali peccato nasci, impictati subditum, mortique subjectum, et ob hoc natura iræ nasci filium; a qua nullus liberatur, nisi per fidem mediatoris Dei et hominum. His et aliis auctoritatibus evidenter ostenditur peccatum originale culpari esse, et in omnibus concupiscentialiter genitis trahi a parentibus.

Quid sit quod dicitur peccatum originale, scilicet fomes peccati, id est, concupiscentia.

7. Nunc superest videre quid sit ipsum originale peccatum; quod cum non sit actuale, non est actus sive motus animæ vel corporis. Si enim actus est animæ vel corporis, actuale utique peccatum est; sed actuale non est, non est ergo actus vel motus. Quid ergo originale peccatum dicitur? Fomes peccati, scilicet concupiscentia vel concupiscibilitas, quæ dicitur lex membrorum, sive languor naturæ, sive tyrannus qui est in membris nostris, sive lex carnis; unde August., in lib. de Baptismo parvolorum, tom. 7: Est in nobis concupiscentia, quæ non est permittenda regnare. Sunt et ejus desideria, quæ sunt actuales concupiscentiae, quæ sunt arma diaboli, quæ veniunt ex languore naturæ. Languor autem iste, tyrannus est, qui movet mala desideria. Si ergo vis esse vitor tyranni, atque inermem inimicum invenire, non obdias concupiscentiæ malæ. His verbis satis ostenditur fomitem peccati esse concupiscentiam.

Quod nomine concupiscentiæ intelligatur fomes peccati, et quæ dicitur fomes peccati.

8. Nomine autem concupiscentiæ non actum concupiscendi, sed vitium primum significavit, cum eam dixit legem carnis. Unde idem in tractatu de Verbis Apostoli: Semper pugna est in corpore mortis hujus, quia ipsa concupiscentia cum qua nati sumus, finiri non potest quādiu vivimus; quotidie minui potest, finiri non potest. Quæ autem est concupiscentia cum qua nati sumus? Vitium utique est quod parvulum habilem concupiscere facit, adulturn etiam concupiscentem reddit. Sicut enim in oculo cæci, in nocte vitium cæcitatis est, sed non appetit, nec discernitur inter videntem et cæcum, nisi luce veniente; sic in pueri vitium esse non appetit, donec aetatis provectionis tempus occurrat. §. Ex his datur intelligi quid sit originale peccatum, scilicet, vitium concupiscentiæ quod in omnes concupiscentialiter natos per Adam intravit, cosque vitiavit. Unde Aug., tom. 7, in lib. de Baptismo parvolorum, l. 4, c. 9 et 10: Adam præter imitationis exemplum, occulta etiam tabe carnalis concupiscentiæ suæ tabificavit in se omnes de sua stirpe venturos. Unde Apostolus recte ait: *In quo omnes peccaverunt.* §. Circumspecte et sine ambiguitate dicit hoc Apostolus. Sive enim intelligatur, *in quo homine*, sive *in quo peccato*, sanum est. In Adam enim omnes peccaverunt, ut in materia, non solum ejus exemplo, ut dicit Pelagiani. Omnes enim illi unus homo fuerat, id est, in eo materialiter erant. Manifestum est itaque omnes in Adam peccasse, quasi in massa. Ipse enim per peccatum corruptus, quos genuit omnes nati sunt sub peccato. Ex eo igitur sicut cuncti constituti sunt peccatores, ita et in illo uno peccato quod intravit in mundum, recte omnes dicuntur peccasse; quia sicut ab illo uno homine, sic ab eodem uno peccato immunes esse non possunt, nisi ab ejus reatu per Christi baptismum absolvantur. Alia ergo sunt propria peccata, in quibus tantum peccant quorum peccata sunt; aliud hoc unum in quo omnes peccaverunt, id est, ex quo omnes peccatores constituti sunt.

Quid sit peccatum in quo omnes peccaverunt, scilicet, originale, quod ex inobedientia processit.

9. Hoc est originale peccatum, quo peccatores nascuntur omnes concupiscentialiter geniti; quod ex Adam, sive ex ejus inobedientia emanavit, et in posteris demigravit. Unde Apostolus consequenter per inobedientiam unius hominis multos die constitutos esse peccatores, quae est actuale peccatum. Cum autem dixerit per unum hominem peccatum intrasse in mundum, et in eo omnes peccasse, de originali dictum esse oportet accipi.

Ex quo sensu dictum est: Per inobedientiam unius multi sunt constituti peccatores.

10. Quod ergo ait: *Per inobedientiam unius multi constituti sunt peccatores, eo sensu dictum esse intelligendum est, quia ex inobedientia Adæ, scilicet ex peccato actuali Adæ, processit originale peccatum quo omnes peccatores nascuntur; ut et in illo esset, et in omnes transiret.*

Quod peccatum originale de Adam fuit, et in nobis est.

11. Unde Aug. (15) Juliano heretico nullum peccatum in parvulis esse contendenti respondens, aperte asserit peccatum originale ex voluntate Adæ processisse, ac per ejus inobedientiam in mundum intrasse. Quærerit enim Julianus per quid peccatum invenitur in parvulo, ita inquiens: Non peccat iste qui nascitur, non peccat ille qui genuit, non peccat ille qui condidit. Per quas igitur rimas inter tot præsidia innocentiæ, peccatum fingis ingressum? Et respondet sancta pagina: *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, per unius inobedientiam,* ait Apostolus. Quid quærerit amplius, quid quærerit apertius? Idem inquit Julianus: Si per hominem peccatum intravit in mundum, peccatum vel ex voluntate est, vel ex natura est. Si ex voluntate est, mala voluntas est quæ peccatum facit; si autem ex natura est, mala est natura. Cui respondeo: Ex voluntate peccatum est. Quærerit forte utrum originale peccatum ex voluntate sit. Respondeo prorsus et originale peccatum ex voluntate esse, quia hoc ex voluntate primi hominis seminatum est, ut in illo esset, et in omnes transiret.

Objectio quorundam contra id quod supra dictum est, omnes in Adam fuisse homines.

12. Ad hoc autem quod diximus, in Adam fuisse omnes homines, quidam verborum sectatores sic objiciunt, dicentes: Non omnis caro quæ ab Adam traducta est, in eo simul existere potuit, quia multo majoris quantitatis est, quam fuerit corpus Adæ. In quo nec tot etiam atomi fuerunt, quot ab eo homines descenderunt. Quocirea verum non esse asserunt substantiam unius eujusque in primo fuisse parente. *Responsio, ubi aperitur qualiter fuerunt in Adam secundum rationem seminalem, et quomodo ex eo descendierunt, scilicet, lege propagationis.*

13. Quibus responderi potest quod materialiter atque causaliter, non formaliter, dicitur fuisse in primo homine omne quod in humanis corporibus naturaliter est, descenditque a primo parente lege propagationis, et in se auctum et multiplicatum est, nullo exteriori substantia in id transeunte, et ipsum in futuro resurget. Fomentum quidem habet a cibis, sed non convertuntur cibi in humanam substantiam, quæ scilicet per propagationem descendit ab Adam. Transmisit enim Adam modicum quid de substantia sua in corpora filiorum, quando eos procreavit, id est, aliquid modicum de massa substantiæ ejus divisum est, et inde formatum corpus filii, siue multiplicatione sine rei extrinsecæ adjectione, auctum est; et de illo ita augmentato aliquid inde separatur, unde formantur posteriorum corpora: et ita progreditur procreationis ordo lege propagationis, usque ad finem humani generis. Itaque diligenter ac perspicue intelligentibus patet omnes secundum corpora in Adam fuisse per seminalem rationem, et ex eo descend-

(15) In lib. 2 ad Valerium, de Nuptiis et Concubis, cap. 28, in tom. 7.

disse propagationis lege.

Auctoritate et ratione probatur, nihil extrinsecum converti in humanam substantiam quæ ab Adam est.

14. Quod vero nihil extrinsecum in humani corporis naturam transeat, Veritas in Evangelio significat dicens, Matth. 35: *Omne quod intrat in os, in ventrem validit, et in secessum emittitur.* Quod etiam ratione ostendi potest hoc modo: Puer qui statim post ortum moritur, in illa statura resurget quam habiturus erat si viveret usque ad ætatem triginta annorum, nullo vitio corporis impeditus. Unde ergo illa substantia quæ adeo parva fuit mortua, in resurrectione tam magna erit, nisi sui in se multiplicatione? Unde apparet quod etiam si viveret, non aliunde, sed in se augmentaretur illa substantia. Sicut costa de qua facta est mulier, et sicut panes evangelici. Non inficiamur tamen quin cibi et humores in carnem et sanguinem transeant; sed non in veritate humanæ naturæ quæ a primis descendit parentibus, quæ sola in resurrectione erit; reliqua vero caro in quam cibi transcurrunt, tanquam superflua in resurrectione deponetur, quæ tamen ciborum aliarumque rerum fomentis coalescit.

DISTINCTIO XXXI.

QUOMODO PECCATUM ORIGINALE A PATRIBUS TRANSEAT IN FILIOS; AN SECUNDUM ANIMAM, AN SECUNDUM CARNEM.

1. Nunc superest investigare qualiter peccatum a patribus traducatur in filios, scilicet, an secundum solam animam, an secundum carnem, sive secundum utrumque. Putaverunt quidam secundum animam trahi peccatum originale, non solum secundum carnem, quia non solum carnem, sed et animam ex traduce esse arbitrati sunt. Sicut enim in generatione prolis de carne paterna substantialiter trahitur caro, ita etiam de gignentis anima anima geniti essentialiter deduci ab his existimabatur. Ideoque sicut de corrupta carne caro corrupta seminatur, ita etiam de anima peccatrice anima peccatrix, corruptione originali infecta, ab illis trahi dicitur.

Prædictam opinionem damnat, et quod per carnem traducatur peccatum dicit, et quomodo ostendit.

2. Hoc autem fides catholica respuit, et tanquam veritati adversum damnat; quæ non animas, sed carnem solam, sicut superius diximus, ex traduce esse admittit. Non ergo secundum animam, sed secundum carnem solam, peccatum originale trahitur a parentibus. Est enim peccatum originale, ut supra diximus, concupiscentia, non quidem actus, sed vitium; unde Aug.: Ipsa concupiscentia est lex membrorum vel carnis, quæ est morbidus quidam affectus, vel languor qui commovet illicitum desiderium, id est, carnalem concupiscentiam, quæ lex peccati dicitur. Quæ dicitur manere in carne, non quia in anima fit, sed quia per corruptionem carnis in anima fit.

Causam corruptionis carnis ostendit, ex qua in anima peccatum fit.

3. Caro enim propter peccatum corrupta fuit in Adam, adeo ut cum ante peccatum vir et mulier sine incentivis libidinis et concupiscentiae fervore possent convenire, essetque thorus immaculatus, jam post peccatum non valet fieri carnaliscopula absque libidinosa concupiscentia quæ semper vitium est et etiam culpa nisi excusat per bona conjugii. In concupiscentia ergo et libidine concepitur caro formanda in corpus prolis. Unde caro ipsa quæ concepitur, in vita concupiscentia polluitur et corruptitur: excusus contactu anima, cum infunditur, maculam trahit quæ polluitur et sit rea, id est, vitium concupiscentiæ, quod est originale peccatum.

Quod propter corruptionem carnis quæ est causa peccati, dicitur peccatum esse in carne.

4. Ideoque ipsum peccatum dicitur manere in carne. Caro ergo quæ in concupiscentia libidinis seminatur, nec culpam habet, nec actum culpat, sed causam. In eo ergo quod seminatur, corruptio est; in eo autem

quod nascitur, concupiscentiae vitium est. Unde Ambrosius, tom. 4, comment. in c. 7 Epist. ad Rom., sic ait; Quomodo habitat peccatum in carne, cum non sit substantia, sed privatio boni? Ecce primum hominis corpus corruptum est per peccatum, istaque corruptio per conditionem offensionis manet in corpore, robur tenens divinæ sententiae datae in Adam, cuius consortio anima maculatur peccato. Per id ergo quod facta causa manet, inhabitare dicitur peccatum in carne; haec est lex carnis. Idem: Non habitat peccatum in anima, sed in carne, quia peccati causa ex carne est, non ex anima, quia caro est ex origine carnis peccati, et per traducem omnis caro sit causa peccati, anima vero non traducitur, et ideo in se causam peccati non habet. Aug. quoque ex carne peccatum animam contrahere in sermone quodam de Verbis Apostoli ostendit, dicens, tom. 10: Vitium concupiscentiae est quod anima non ex se, sed ex carne contraxit. Natura quippe humana non opere Dei cum vitio primitus est instituta, sed voluntatis arbitria priorum hominum venienti vitio est sauciata, ita ut non sit in carne bonus, sed vitium quo inficitur anima.

De causa originalis peccati, quæ est in carne, utrum si culpa, an pœna.

5. Hic quæri solet utrum causa peccati originalis quæ dicta est esse in carne, culpa sit, vel pœna, sive aliquid aliud. Culpa esse non potest, quia culpa non est in irrationali. Si enim culpa esset in carne ante infusionem animæ, actualis esset, vel originalis. Sed actualis ibi non est; nec originalis culpa est, quia ipsa causa est originalis peccati. Si antem pœna est, quæ est illa? Passibilitas, vel mortalitas, vel alia corruptio; hos enim defectus carni inesse constat.

Hic aperitur quid sit seditas tracta ex libidine coeuntium, quæ vitium vel corruptio dici potest.

6. Ad quod dici potest quod multiplex defectus carnis, et præcipue pollutio quedam, quam ex fervore coitus parentum et concupiscentia libidinosa contrahit caro dum concipitur, causa est originalis peccati; quæ recte vitium; sive corruptio carnis appellari potest. Quæ seditas major videtur esse in carne concupiscentialiter traducta, quam in ea unde traducitur. Et quod vitium vel corruptio sit in carne ante conjunctionem animæ, effectu probatur, cum anima infunditur, quæ ex corruptione carnis maculatur; sicut in vase dignoscitur vitium esse, cum vinum infusum acescit.

Inductus similius ostendit non absurde dici filios trahere peccatum a parentibus, etiam mundis.

7. Ne autem miremur et intellectu turbemur audientes peccatum originale filios traducere a parentibus, jam per baptismum ab illo peccato mundatis, diversarum similitudinum inductione id posse fieri insinuat Aug. in lib. de Baptismo parvolorum, inquiens: Quomodo præputium per circumcisionem affertur, manet tamen in eo quem generunt circumcisio; quomodo etiam palea quæ opere hamano tanta diligentia separatur, manet tamen in fructu qui de purgato nascitur tritico; ita peccatum quod in parentibus per baptismum mundatur manet in eis quos generunt. Ex hoc enim cognunt, quod adhuc vetustum trahunt; non ex hoc, quod lex in novitate promovit eos inter filios Dei. Non enim generant parentes filios secundum illam generationem qua denuo nati sunt, sed potius secundum illam qua carnaliter et ipsi primi sunt generati.

Quare dicatur originale hic dicitur cum epilogi.

8. Jam ostensum est quid sit originale peccatum, et qualiter a parentibus in filios, et per carnem in animam transeat. Ex quibus etiam innotescit quare dicatur originale peccatum: ideo scilicet, quia ex vitijs a lege originis nostræ, in qua concipiuntur, scilicet, carnis libidinosa concupiscentia, traducitur, ut supra dictum est. Non enim quia ex carne tracta ab Adam concepti sumus, ideo peccatum traximus; quia et Christi corpus ex eadem carne formatum est, quæ ab Adam descendit; sed ejus conceptus est celebratus

non lege peccati, id est, concupiscentia carnis, unde et caro ejus peccatrix non fuit, imo operatione Spiritus sancti. Noster vero conceptus non fit sine libidine, et ideo non est sine peccato. Quod evidenter Aug ostendit in lib. de Fide ad Petrum, cap. 2, in medio secundi, tom. 3, dicens: Quia dum sibi invicem vir mulierque miscentur, sine libidine non est parentum concubitus, ob hoc filiorum ex eorum carne nascientium non potest sine peccato esse conceptus; ubi peccatum in parvulos non transmittit propagatio sed libido; nec fecunditas humanæ naturæ facit homines cum peccato nasci, sed fecunditas libidinis quam homines habent ex illius justissima condemnatione peccati. Ideo beatus David, propter originale peccatum, quo naturaliter obstricti sunt filii iræ dicit, ps. 50: *In iniurias conceptus sum, et in peccatis, concepit me mater mea.* Ex hoc itaque apparet ex lege conceptionis traduci originale peccatum, quia nisi conceptio sic fieret in carne, anima ex carnis coniunctione concupiscentiae vitium non traheret.

Objectio quorundam nitentium probare peccatum non traduci ex lege coitus.

9. Sed ad hoc opponitur hoc modo: In ipso conceptu ubi dicitur transmitti peccatum, propagatur caro nec tamen infunditur anima secundum physicen; sed jam effigiat corporibus, quod etiam Moyses, in Exod. c. 21, aperte significat, ubi ait de percussura mulieris prægnantis: *Si quis, inquit, percusserit mulierem prægnantem et abortum fecerit, si adhuc informe fuerit puerperium, mulcabitur pecunia; si autem formatum fuerit, reddat animam pro anima.* Formatum vero intelligitur, propria anima animatam; et in formam quod nondum habet animam. In ipso ergo conceptu cum caro propagatur nondum infunditur anima. Quomodo ergo ibi peccatum transmittitur, cum peccatum non possit esse ubi anima non est? Ad quod dici potest, quia in illo conceptu dicitur peccatum transmitti, non quia peccatum originale ibi sit, sed quia caro ibi contrahit id ex quo peccatum fit in anima cum infunditur. Et utrumque vocatur conceptus, scilicet cum et caro propagatur formamque corporis humani recipit, et cum anima funditur, quod aliquando etiam dicitur nativitas. Unde dicitur: *Quod natum est in ea.* Proprie autem nativitas dicitur in lucem editio.

DISTINCTIO XXXII.

QUOMODO ORIGINALE PECCATUM DIMITTATUR IN BAPTISMO,
CUM ET POST SITILLA CONCUPISCENTIA QUÆ DICITUR
ORIGINALE PECCATUM.

1. Quoniam supra dictum est originale peccatum esse vitium concupiscentiae assignatumque quomodo a parentibus trahatur et originale dicatur, superest investigare quomodo in baptismō dimittatur, cum etiam post baptismum remaneat concupiscentia quæ ante fuerit. Unde videtur vel peccatum originale non esse concupiscentiam, vel non remitti in baptismō. manet quippe, ut ait Aug., in lib. de Nuptiis et Concupiscentia, 1, c. 25, tom. 7, in corpore mortis hujus carnis concupiscentia, cuius vitiis desideriis non obediunt præcipimur; quæ tamen concupiscentia quotidie minnitur in proficiens et continentibus. Sed licet remaneat concupiscentia post baptismum; non tamen dominatur et regnat sicut ante; imo per gratiam baptismi mitigatur et minuitur, ut post dominari non valeat, nisi quis reddat vires hosti quando post concupiscentias. Nec post baptismum remanet ad reatum, quia non imputatur in peccatum; sed tantum pœna peccati est; ante baptismum vero, pœna est et culpa.

Quo l' originale peccatum duobus modis dimittitur, scilicet, extenuatione sui, et solutione reatus.

2. Dupli ergo ratione peccatum originale dicitur dimitti in baptismō, quia per gratiam baptismi vitium concupiscentiae debilitatur atque extenuatur; ita ut jam non regnet, nisi consensu reddantur ei vires; quia et reatus ipsius solvitur. Unde Aug., in lib. de Baptismo parvolorum: *Gratia per baptismum id agitur, ut*

vetus homo crucifigatur et corpus peccati destruatur; non ita ut in ipsa vivente carne concupiscentia respersa et innata repente absumatur et non sit, sed ne obsit murtuo quæ inerat nato. Nam si post baptismum vixerit, in carne habet concupiscentiam cum qua pugnet, eamque adjuvante Deo superet, si tamen non in vacuum gratiam ejus suscepit. Non itaque hoc præstatur in baptismo, nisi forte miraculo ineffabili Creatoris, ut lex peccati quæ est in membris prorsus extinguitur et non sit, sed ut quidquid mali ab homine factum, dictum, cogitatumque est, totum aboleatur, ac velut factum non fuerit habeatur; ipsa vero concupiscentia, soluto reatus vinculo, quo per illam diabolus animam retinebat, et a suo Creatore separaba, maneat in certamine, § Ecce his aperle ostendit ea ratione dimitti in baptismo, non quia non maneat post baptismum, sed quia reatus in baptismo aboleatur. § Deinde idem ipse ostendit eo modo etiam dimitti in baptismo, quia baptismi, gratia concupiscentia ipsa mitigatur et minuitur, in eodem libro ita dicens: Lex carnis, quam Apostolus appellat peccatum, cum ait, Rom. 6: *Non regnet peccatum in vesti o mortali corpore;* non sic manet in membris eorum qui ex aqua et Spiritu sancto renati sunt, tanquam non sit ejus facta remissio, ubi omnino plena sit remissio peccatorum; sed manet in vetustate carnis tanquam superatum et peremptum, nisi illico consensu quodammodo reviviscat, et in regnum proprium dominationemque revocetur. Hic aperle insinuatur in baptismo concupiscentiam debilitari, ex quo et dicitur dimitti, non solum ideo quia reatus ibi solvitur. Quem remissionis modum aliis etiam pluribus testimonis Scriptura edocet. Ait enim Aug. contra Julianum: Lex quæ in membris est, vitium carnis est, quod ex pœna peccati et ex traduce mortis provenit. Sed lex ista quæ est in membris, remissa est regeneratione spirituali, et manet in carne mortali. Remissa est, quia reatus solitus est sacramento quo renascuntur fideles; manet autem, quia operatur desideria, contra quæ dimicant etiam fideles. Idem in sermone quodam de Concupiscentia carnis: Per gratiam baptismatis et lavacrum regenerationis solutes est et ipse concupiscentiæ reatus, cum quo eras natus; et quidquid aucte consensisti malæ concupiscentiæ, sive cogitatione, sive locutione, sive actione. Idem, in lib. de Nuptiis et Concupiscentia: Concupiscentia carni, licet in regeneratis jam non deputetur in peccatum, quæcumque tamen proles nascitur, obligata est originali peccato. Item: Dimittitur concupiscentia carnis in baptismo; non ut non sit, sed ut non imputetur in peccatum. Hoc est enim non habere peccatum, non esse reum peccati. Quomodo ergo alia peccata prætercunt actu, et ramanent reatu, ut homicidium et similia; et ita e conversofieri potest ut concupiscentia prætereat reatu, et remaneat actu. Ex predictis evidenter monstratur quomodo peccatum originale in baptismo remittatur.

Defæditate quam caro ex libidine coitus contrahit, utrum in baptismo diluat.

3. Solet autem hic queri utrum et ipsa caro in baptismo ab illa fœditate purgetur quam in conceptione ex concupiscentia libidinosa contraxit. Quibusdam videtur quod sicut anima a reatu purificatur, ita et caro ab illa pollutione purgatur: ut sicut duobus compleatur mysterium baptismi, scilicet, aqua et Spiritu, ita ibi duo purgentur, anima, scilicet, a reatu, et caro ab illa contagione; quod idem probabile est. Alii vero putant tantum animam ibi mundari, carnem vero non ab illa fœditate purgari. Si vero remanet illa fœditas usque ad procreationem filiorum quæ fit concupiscentia carnis, videtur natura carnis magis ac magis corrupti; et magi corrupta videtur caro prolis quam parentis, quia carne pollutionem quam habuit a conceptu retinente, trahitur polluta, et in concupiscentia concipitur, unde et polluitur; et ita ex duplice causa contaminatur. Unde et major videtur pollutio carnis in prole quam fuerit in parente. Ad quod illi dicunt quia licet caro prolis ex carne fœda seminetur, et in

concupiscentia seminis concipiatur, non tamen majorem fœditatem trahit quam caro unde seminatur habuit. Quamvis etiam si fœdior atque immundior sit caro prolis, et ideo magis corrupta quam caro parentis, non tamen inde, ita iunt fit præjudicium veritati; quia nec absurdum esse dicunt, si carnis natura magis in posterioribus corrupta trahatur, neque ex ipsa magis corrupta anima amplius inficiatur.

Ex quo auctore sit illa concupiscentia, Deo scilicet vel alio.

4. Præterea queri solet utrum concupiscentia quæ post baptismum remanet, et tantum pœnalitas est, antea baptismum vero pœna erat et culpa, ex Deo auctore sit, vel ex alio. Ad quod breviter respondentes, dicimus quia in quantum pœna est, Deum habet auctorem; in quantum vero culpa est, diabolum sive hominem habet auctorem.

Qua justitia animæ mundæ ex creatione illud peccatum imputetur, cum non possit vitare.

5. Solet etiam queri qua justitia teneatur illo peccato anima innocens a Deo creata, cum non sit in protestate sua illud vitare. Non enim per liberum arbitrium illud committitur, quia non prius est anima quam illi peccato est obnoxia. § Ad hoc quidam dicunt ideo animam ream esse illius peccati licet munda a Deo sit creata, quia cum infunditur corpori, condelectatur carni, ex quo peccatum contrahit. Quod si esset, jam originale, sed actuale diceretur. Potius ergo ideo recte potest dici imputari animæ illud peccatum quod ex corruptione corporis inevitabiliter trahit, quia, ut ait Aug., tom. 5, in lib. de Civitate Dei, l. 44, c. 3, non fuit corruptio corporis quæ aggravat animam, causa primi peccati, sed pœna; nec caro corruptibilis animam peccatrix fecit, sed peccatrix anima carnem corruptibilem fecit.

Utrum illud peccatum sit voluntarium, vel necessarium

6. Illud etiam non immerito queri potest, utrum peccatum originale debeat dici voluntarium, vel necessarium. Et necessarium potest dici, quia vitari non potest. Unde et Propheta dicit: *De necessitatibus meis erue me.* Et voluntarium non incongruo appellatur, quia ex voluntate primi hominis processit, ut Aug., in I lib., c. 15 Retractionum, ostendit, dicens: Istud quod in parvulis dicitur originale peccatum, cum adhuc non utantur libero arbitrio voluntatis, non absurde vocatur voluntarium, quia ex prima hominis mala voluntate contractum, factum est quodammodo hæreditarium.

Quare Deus animam corpori jungit, sciens eam inde maculari, et idco damnari.

7. Si vero queritur cur Deus qui fecit animam ipsam sine macula, et seit eam ex corporis conjunctione maculam peccati contrahere, et aliquando ante baptismum sejungi ab ipso corpore et sic damnari, eam corpore jungit; respondemus ex altitudine judiciorum Dei id provenire, et nec inuste id a Deo fieri. Ipse enim non incongrue humanæ conditionis modum, quem a principio instituit licet peccata hominum intercesserint, sine immutatione continue servat, corpora de materia a principio sine vitio facta singens, animasque de nihilo creans, eorumque conjunctione hominem perficiens. Cum ergo utraque hominis natura a Deo sine vitio sit instituta, licet a se peccato vitiata, non ideo immutabilis Deus humanæ conditionis primariam legem mulare debuit; sive ab hominum multiplicatione desisteret.

An anima sit talis ante baptismum qualis a Deo creatur.

8. Hie a quibusdam queri solet utrum anima sit talis ante baptismum qualis a Deo creatur? Quod non esse probare conantur hoc modo; anima in corpore creatur, in cuius conjunctione peccato maculatur. Quam cito ergo est, peccatum habet; nec prius fuit, quam peccatum habuit; non est ergo talis, qualis a Deo creatur. Creatur enim a Deo innocens, et sine vitio; et nunquam talis est. Ad quod dici potest, quia non omnino talis et qualem eam Deus fecit. Deus enim bonam eam fecit, et bonitatem ei sine cor-

ruptione indidit. Et dicitur illa naturalis bonitas, quam in creatione a conditore suscepit; quam honestatem propter peccatum penitus non amisit, sed vitiam habuit; quam Deus tamen sine vitio fecit. Si enim res bona non esset anima, in ea malum esse nequirit, cum non possit malum esse nisi in bono, ut post dicetur. Non ergo omnino talis est anima, qualis a Deo creata. Sicut quis pollutas habens manus, non tale habuit pœnum quale ego dedi mundis manibus. Ego enim dedi mundum.

An animæ ex creatione sint aquales in donis naturalibus.

9. Illud quoque non incongrue quæri solet, utrum omnes animæ ex creatione aquales sint, an aliae aliis excellentiores. Pluribus non irrationabiliter videtur quod ex ipsa creatione aliae aliis excellant in naturilibus donis, ut in essentia alia aliis sit subtilior, et ad intelligendum memorandumque habilior, utsi acutiori ingenio et perspicaciori intellectu prædicta. Quod non improbabiliter dicitur, cum in angelis ita fuisse constet. Et licet naturalibus donis aliae præ aliis polleant, tamen ante baptismum a corpore descendentes, parem pœnam, et post baptismum statim aqualem coronam sortiuntur, quia ingenii acumen vel tarditas, præmium vel pœnam in futuro non collat.

DISTINCTIO XXXIII.

AN PECCATA OMNIUM PRÆCEDENTIUM PATRUM PARVULI ORIGINALITER TRAHANT UT PECCATUM ADÆ.

1. Prædictis adjiciendum videtur, an peccata præcedentium patrum ad parvulos transeant, sicut illud primi hominis delictum in omnes carnaliter genitos diximus redundasse. Et si peccata parentum transeant in parvulos, utrum omnium qui fuerunt ab Adam usque ad ipsos, an aliquorum et non omnium.

Quid super hoc Aug. in Enchiridio dicere vuletur.

2. De hoc August., in Enchiridio, cap. 47, tom. 3, ambigue disserit; videtur enim approbare peccata parentum præcedentium imputari parvulis, non omnium tamen qui fuerunt ab Adam, ne importabili et nimia sarcina in pœna æterna gravarentur parvuli; sed tantum corum parentum qui eos a quarta generatione præcesserunt. Quod confirmat illis verbis quibus in Exod., c. 20: Dominus ait: *Ego sum Deus visitans iniquitates patrum usque in tertiam et quartam generationem; quasi peccata parentum proximorum tantum parvulis imputentur, et non alia, quod est per moderationem divinæ miserationis.* Ibid., c. 44. *Eorum ponit documenta, qui dicunt transire in parvulos parentum delicta.*

3. Et quod non illud solum primi hominis delictum parvulos teneat, sed etiam alia, illi quibus ita videtur ex eo confirmant, quod etiam parvuli, non modo maiores, dicuntur baptizari in remissionem peccatorum. Et David de legitimo matrimonio procreatus dicit. psal. 50: *In iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea;* non dicit in iniquitate vel peccato. Unde putant non tantum illum unum peccatum originale, sed etiam plura quæ in peccato. Adæ reperiri possunt, et alia parentum peccata parvulis imputari.

Quod in illo uno primo peccato plura reperiuntur.

4. Quod vero in actuali peccato Adæ plura notari valeant peccata, August., in Enchiridio, cap. 45, insinuat. Possunt, inquit, intelligi plura peccata in una transgressione Adæ, si in sua quasi membra dividatur. Nam et superbia est illic, quia homo in sua potius esse quam Dei potestate dilexit; et sacrilegium, quia Deo non credidit; et homicidium, quia se in mortem præcipitavit; et fornicatio spiritualis, quia integritas mentis humanæ serpentina suasione corrupta est; et furtum, quia cibus prohibitus usurpatus est; et avaritia, quia plus quam sufficere illi debuit appetivit; et si quid aliud in hoc uno peccato inveniri potest. Deinde de parentum præcedentium peccatis, utrum parvulis imputentur, magis opinando quam asserendo disceptat, ita inquiens, ibid., c. 49: Parentum peccatis parvulos obligari, non solum primorum hominum, sed

etiam suorum de quibus ipsi nati sunt, non improbabiliter dicitur. Illa quippe divina sententia Deut. 5: *Reddam peccata patrum in filios,* tenet eos ante regenerationem usque adeo, ut etiam de legitimo matrimonio procreatus dicat, ps. 50: *In iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea.* Non dixit in iniquitate vel in peccato, cum et hoc recte dici posset, sed iniquitates et peccata dicere maluit, quia et in illo uno quod in omnes homines pertransiit, atque tam magnum est ut eo mutaretur in necessitatem mortis humana natura, reperiuntur, sicut supra disserui, plura peccata et alia parentum; quæ si non ita possunt mutare naturam, reatu obligant filios, nisi gratia Dei subveniat (in Ench. cap. 47). Sed de peccatis aliorum parentum, quibus ab ipso Adam usque ad patrem suum pro generationibus suis quisque succeedit, non immerito disceptari potest utrum omnium malis actibus, et multiplicatis delictis originalibus, qui nascitur implicetur, ut tanto pejus, quanto posterius quisque nascatur. An propterea Deus in tertiam et quartam generationem de peccatis parentum posteris coru[m] comminetur, quia iram suam, quantum ad progenitorum culpas, non extendit ulterius moderatione miserationis sua; ne illi quibus regenerationis gratianon confertur, nimia sarcina in ipsa æterna damnatione premerentur, si cogarentur ab ipso initio generis humani omnium præcedentiū parentum suorum originaliter peccata contrahere, et pœnas pro eis debitas pendere. An aliquid de re tanta, Scripturis sanctis diligentius perscrutatis ac tractalis, valeat vel non valeat reperiri, temere affirmare non audeo. Ecce perspicuum sit lectori Augustinum superiora dixisse non asserendo, sed diversorum opiniones referendo.

Ostendit Augustinum sibi fortecontrarium, si id sentiret.

5. Alioquin sibi ipsi contradicere ostenderetur, qui in eodem lib. c. 93, omnium mitissimam dicit esse pœnam parvolorum, qui originali tantum tenentur peccato, his verbis: *Mitissima sane pœna eorum erit, qui præter peccatum quod originale contraxerunt, nullum insuper addiderunt; et in cæteris qui addiderunt, tanto quisque ibi tolerabiliore in habuerit damnationem, quanto minorem habuerit iniquitatem.* Ecce hic aperte dicit parvolorum pœnam omnium aliarum pœnarum esse levissimam. Quod si est, non ergo peccatis patrum præcedentium obligantur, nisi Adæ. Si enim pro peccatis parentum actualibus æternaliter punientur et pro suo originali, non jam minus, sed forte magis quam ipsorum parentes punientur. Non ergo pro peccatis parentum actualibus, nec etiam pro actualibus primi parentis, sed pro originali quod a parentibus trahiatur, parvuli damnabuntur; pro so nullam aliam ignis materialis vel conscientiæ vermis pœnam sensuri, nisi quod Dei visione carebunt in perpetuum. Uno ergo, et non pluribus peccatis, parvuli obligati sunt. Unde etiam ea quibus illa opinio muniri videtur, scilicet, quod peccata et iniquitates in parvulis aliquando Scriptura esse significat, utens plurali numero, ita determinat August. in eodem lib., c. 44: *Quia in Scriptura persingularem numerum pluralis numerus sæpe significari solet, ut Num. 21: Ora ergo ad Deum, ut auferas a nobis serpentem, non ait serpentes, quos patiebatur populus; et e converso per pluralem significatur singularis numerus, ut in Evangelio, Matth. 2: Mortui sunt enim qui quærebant animam pueri, non ait mortuus est, cum loqueretur de Herode.* Et in Exodo, c. 32: *Fecerunt deos aureos, cum unum fecerint vitulum; de quo dixerunt: Isti sunt dii tui, Israel.* Ita et illud originale unum plurali numero significatur, cum diximus parvulos in peccatorum remissionem baptizari, et in peccatis vel iniquitatibus concipi.

In actuale peccatum Adæ sit gravius ceteris.

6. Hic quæri solet utrum peccatum Adæ transgressionis ex quo processitorum originale, et in quo plura superius notata sunt peccata, gravius fuerit ceteris peccatis. Quibusdam ita esse videtur, quia illud peccatum totam humanam naturam inutavit: sicut August. dicit in Enchiridio, c. 48: *Illud unum peccatum in loco et*

habitu tantæ felicitatis admissum, tam magnum est, ut in uno homine originaliter et, ut ita dixerim, radicaliter totum genus humanum damnaretur. Idem in lib. de Civitate Dei, l. 14, c. 12: Tanto majori injustitia violatum est illud mandatum, quanto facilitiori poterat observantia custodiri. Nondum enim ipsi voluntati cupiditas resistebat, quod de pena transgressoris postea secutum est. His aliisque utuntur auctoritatibus, qui aliud peccatum cæteris aliorum hominum peccatis gravius esse dicunt. Quod etiam ratione ostendere laborant hoc modo: Magis nocuit illud peccatum quam aliquod aliorum, quia totum humanum genus vitiavit ac morti utique subdidit, quod nullo alio peccato factum est. Majorem ergo effectum mali habuit illud peccatum, quam aliquod aliud.

Responsio contra illos, ubi alia peccata ostenduntur illo majora.

7. Ad quod diei potest quia, licet illud peccatum humanam naturam mutaverit in necessitatem mortis, et in totum genus humanum reatum diffuderit, non est tamen putandum gravius fuisse peccato in Spiritum sanctum, quod neque hic, neque in futuro, ut Veritas ait, Matth. c. 12, dimittitur. Quod vero totam humanam naturam corrupit, non ideo est quia gravius fuerit cunctis aliis peccatis; sed quia ab homine commissum est, quando in uno homine tota humana natura consistebat, et ideo tota in eo corrupta est: majoremque effectum mali intulit quantum ad multiplices defectus qui ex eomanaverunt, sed non quantum ad penam æternam, quam gravirem non meruit, quam plures postea meruerunt per alia peccata; imo alios graviorem promeruisse credimus iram, quam Adam meruerit.

An istud peccatum sit primis dimissum parentibus.

8. Si vero queritur an illud peccatum fuerit dimissum primis parentibus, dicimus eos per pœnitentiam veniam consecutos. Unde Aug., in lib. de Baptismo parvorum ait: Sicut illi primi parentes postea juste vivendo creduntur per Domini sanguinem ab extremo liberati suppicio, non tamen in illa vita meruerunt ad paradisum revocari; sic et caro peccati, etiam remissis peccatis, si homo in ea juste vixerit, non continuo meretur eam mortem non perpetui, quam traxit de propagine peccati.

Quod peccata parentum visitantur in filios, et quod non sunt adversa quæ Deus dicit in Exodo et in Ezechiele.

9. Et licet peccatis parentum, nisi Adæ, parvuli non obligentur, non est tamen diffidendum peccata parentum in filios redundare, sicut Dominus, in Exodo, c. 20, ad Moysen ait: *Ego sum Deus fortis, zelotes, visitans iniquitates patrum in filios usque in tertium et quartam generationem, his qui oderunt me.* Iis verbis aperte insinuatur quod Deus reddit peccata patrum super filios tertios et quartos. Huic autem videtur adversari quod Dominus ait in Ezechiele, c. 18: *Quid est quod inter vos parabolam vertitis in proverbium istud dicentes: Patres comedenterunt uvam acerbam, et dentes filiorum obtupescunt?* Vivo ego, dicit Dominus, si erit vobis ultra parabola hæc in proverbium in Israel. Ecce omnes animæ meæ sunt, ut anima patris, ita anima filii mea est; et anima quæ peccaverit, ipsa morietur. Filius non portabit iniquitatem patris, et pater non portabit iniquitatem filii. *Justitia justi super eum erit, et impie-
tas impii erit super cum.* His verbis videtur Deus corrigerre per prophetam quod male dixerit in lege. Si enim peccata parentum reddit in tertiam et quartam generationem, iniquitia videtur. Dei esse, ut alius peccet et alius puniatur. Quomodo enim justum est alium peccare, et alium peccata lucre?

Determinatio præmissarum auctoritatum convenientiam ostendens.

10. Sed, ut ait Hieron., tomo 5, explanatione ad 8, caput Ezechielis: Ne lex et prophetæ, id est, Exod. et Ezechiel, imo ipse Deus qui et hic et ibi locutus est, in sententia discrepare videantur, attendamus sicut illius auctoritatis Exod. Dicto enim: *Reddo ini-
quitates patrum in filios,* addit: *His qui oderunt me;* per

quod evidenter ostendit non ideo puniri filios quia peccaverunt patres, sed quia eis similes quodam hereditario malo Deum oderunt. Illud ergo quod in Exod. Dominus dicit, sicut Hieron. tradit, nec id sonat quod multi existimant; nec est simile huic proverbio: *Patres comedenterunt uvam acerbam, etc.* Illud enim Exod. Hieron., super illud Ezech., et August., super psal. :*Deus, laudem meam ne tacueris, de filiis peccata patrum imitantibus accipendum censem;* super quos dicitur Deus reddere peccata patrum, quia puniit eos eo quod imitantur peccata patrum, non quia patres peccaverunt. Non itaque corrigit Deus in propheta quod ante dixerat in lege, sed quomodo intelligendum sit aperit. Unde et illos qui prave intelligent arguit, qui dicebant: *Patres comedenterunt, etc.*

Quare dixerit in tertiam et quartam generationem, et quare patres tantum commemoravit.

11. Verumtamen si de imitatoribus nialorum illud accipitur, quare tertiam et quartam generationem tantum commemoravit, cum in qualibet generatione rei teneantur qui peccata patrum imitantur? Et quare patres commemoravit, cum et illi omnes mali sint, qui quorumlibet malorum peccata imitantur? Sed ideo patres specialiter nominavit, quia maxime patres filii imitari solent, quos præcipue diligunt. Et tertiam et quartam generationem ideo commemoravit, quia solent parentes interdum tamdiu vivere, donec filios tertios et quartos habeant; qui patrum iniquitates videntes, eorum impietatis hæredes per imitationem efficiuntur. Secundum hunc modum recte intelligitur ad litteram quod in Exodo dicitur.

Quomodo illud Exodi intelligi debeat secundum mysticum.

12. Quod etiam mystice intelligendum esse ostenditur ex eo quod parabola dicitur. Si enim parabola est, ut ait Hieron., aliud verbis sonat, aliud sensu continet. Unde aliqui ita edisserunt: patrem in nobis esse dicunt levem punctum sensuum, scilicet primum motum suggestionis vel cogitationis; filium vero, si cogitatio conceperit, peccatum, in quo notatur consensus et delectatio mulieris; nepotem, si quod cogitaveris atque conceperis, opere compleveris, vel completere decreveris; in quo notatur consensus viri, sive patratio peccati; pronepotem autem, si non solum feceris, sed in eo glorieris: et hæc est quarta generatio, non quia tres præcesserint, sed quarta dicitur, quia quarto loco a primo motu, qui est quasi pater, enumeratur. Deus ergo primos et secundos stimulos cogitationum, quos Græci propatheis vocant, sine quibus nullus hominum esse potest, non puniet æternaliter; sed si cogitata quis facere decreverit, et quæ fecit corrigere noluerit, quæ sunt mortalia peccata, et tertia et quarta generatio.

Per quid probatur quod primus motus non puniatur æternaliter.

13. Ad probandum vero, ut ait Hieron., quod primus pulsus cogitationis non puniatur æternaliter a Deo, illud de Genes., c. 9, afferendum est: Cham enim peccavit, irridens nuditatem patris; et sententiam non ipse, sed filius ejus Chanaan accepit. *Maledictus Chanaan servus erit fratrum suorum.* Quæ enim justitia est, ut pater peccaverit, et filius punitus sit? Sed in mysterio illud factum est.

DISTINCTIO XXXIV.

QUÆ DE PECCATO ANIMADVERTENDA SINT.

1. Post prædicta, de peccato actuali diligenti indagine quædam consideranda sunt: scilicet, quæ fuerit origo et causa primi peccati; utrum res bona, a res mala; postea, in qua re sit peccatum, et quot modis fiat; et de differentia ipsorum peccatorum.

Quæ fuit origo et causa peccati prima.

2. Causa et origo prima peccati res bona exstitit, quia ante primum peccatum non erat aliquid mali unde oriretur. Cum enim originem et causam habuit, aut ex bono, aut ex malo habuit. Sed malum ante non erat; ex bono ergo ortum est. Prius enim in angelo

ortum est peccatum, et postea in homine. Et quid erat angelus; nisi bona natura Dei? Non ex Deo ortum est malum quod fuit in angelo; non ex alio quam ex angelo; ex bono ergo ortum est. Unde August., in Responsonibus contra Julianum hæreticum, quidixerat: Si ex natura peccatum est, tunc mala est natura, ait: Quæso ut, si potest, respondeat. Manifestum est ex voluntate mala, tanquam ex arbore mala; sieri omnia opera mala, tanquam fructus malos; sed ipsam malam voluntatem unde dicit exortam, nisi ex bono? Si enim ex angelo, quid est angelus, nisi bonum opus Dei? Si ex homine, quid erat ipse homo, nisi bonum opus Dei? Imo quid erant haec duo antequam in eis oriretur mala voluntas, nisi bonum opus Dei, et bona et laudanda natura? Ergo ex bono oritur malum, nec fuit unde oriri posset nisi ex bono. Dico ergo quia voluntatem malam nullum malum præcessit, sed ex bono originem habuit. Hic aperte dicitur primam causam et originem mali, bonam fuisse naturam. Et nihilominus ostenditur ejus peccati fuerit causa, scilicet malæ voluntatis.

Quod mala voluntas secundaria causa fuit malorum.

3. Mala autem voluntas illa angelici et hominis, causa est etiam malorum subsequentium, scilicet, malorum operum et malarum voluntatum; unde Aug., in Ench., c. 23, t. 3: Nequaquam dubitare debemus rerum bonarum quæ ad nos pertinent, causam non esse nisi bonitatem Dei; malarum vero, ab immutabili bono deficiente boni mutabilis voluntatem, prius angelici, postea hominis; hoc primum est creaturæ rationalis malum, id est, prima privatio boni. Ecce habes primam voluntatem boni mutabilis, id est, angelici et hominis, deficiente ab immutabili bono, id est, a Deo, causam esse malarum rerum ad nos pertinentium, quia causa est tam peccatorum, quam pœnarum quibus premitur humana natura. Prima ergo origo et causa peccati, bonum fuit; et secunda, malum quod ortum est ex bono.

In qua re sit peccatum, an in bona an in mala; et dicitur, quia in bona tantum.

4. Ostensa origine mali, superest videre in qua re sit malum, scilicet an in re bona, an in re mala. Qui recte acuteque sapit, non nisi in bono malum esse intelligit, id est, in natura bona. Malum enim est corruptio vel privatio boni; ubi autem bonum non est, non potest esse corruptio vel privatio boni. Peccatum ergo non potest esse nisi in re bona. Sicut enim morbis ac vulneribus corrumpuntur corpora; quæ, ut ait Aug., in Ench., cap. 11, sunt privationes boni ejus quod dicitur sanitas; ita et animorum quæcumque sunt vitia, naturalium sunt privationes bonorum. Quid est enim aliud quod malum dicitur, nisi privatio boni? Bonum enim minui malum est; quamvis quantumcumque minuatur, necesse est ut aliquid remaneat, si adhuc natura est. Non enim consumi potest bonum quod est natura, nisi et ipsa natura consumatur. Cum vero corrumpitur, ideo malum est ejus corruptio, quia eam qualicunque privat bono. Nam si nullo bono privat, non nocet. Noctet autem; adimit ergo bonum. Quamdiu itaque natura corrumpitur, inest ei bonum quo privetur. Ac per hoc, nullum est quod dicitur malum, si nullum sit bonum; sed bonum omnino malo carens, integrum bonum est. Cum vero inest malum, vitiatum vel vitiosum bonum est; nec malum unquam potest esse ullum, ubi est nullum bonum. Unde res mira conficitur, ut quia omnis natura, in quantum natura est, bonum est, nihil aliud dici videtur, cum vitiosa natura esse, mala natura esse dicitur, nisi malum esse quod bonum est, nec malum esse nisi quod bonum est. Hac connexione evidenter insinuatur malum non posse esse nisi in re bona; ubi etiam, licet absurdum videatur, manifeste dicitur esse malum, quod bonum est.

Quod ex præmissis sequitur, scilicet quod cum dicitur malus homo, dicitur malum bonum.

5. Ex quo colligitur nihil aliud significari cum di-

citur homo malus, nisi bonum malum. Unde August., in eodem op. subdit: Quid est malus homo, nisi mala natura? quia homo natura est. Porro si homo aliquod bonum est, quia natura est, quid aliud est malus homo, nisi malum bonum? Tamen cum duo ista discernimus, invenimus nec ideo malum, quia homo est; nec ideo bonum, quia iniquus est; sed bonum quia homo, malum quia iniquus. Omnis itaque natura, etiamsi vitiosa sit, in quantum natura est, bona est; in quantum vitiosa est, mala est.

Quod regula dialecticorum de contrariis fallit in his, scilicet bono et mulo.

6. Ideoque in his contrariis quæ mala et bona vocantur, illa dialectorum regula deficit, qua dicunt, nulli rei duo simul inesse contraria. Nullus enim potius aut eibus simul dulcis est, et amarus. Nullum simul corpus ubi album, ibi et nigrum; et hoc in multis ac pene in omnibus reperitur contrariis, nt in unare simul esse non possint. Cum autem bona et mala nullus ambigat esse contraria, non solum simul esse possunt, sed mala omnino sine bonis et nisi in bonis esse non possunt. Et haec duo contraria ita simul sunt, ut si bonum non esset in quo esset malum, prorsus nec malum esse potuisset: quia non modo ubi consistaret, sed unde oriretur corruptio non haberet, nisi esset quod corrumperetur, quoniam nihil est aliud corruptio quam boni exterminatio. Ex bonis ergo mala orta sunt, et nisi in bonis non sunt; nec fuit prorsus unde oritur ulla mali natura, nisi ex angelis et hominis natura bona, unde primus orta est voluntas mala. (Ibid. c. 15.)

Epilogum facit ad alia transiturus.

7. Ex his aperitur quod primo et secundo supra investigandum diximus, scilicet, quæ fuerit origo mali, et in qua re sit. Ex bona enim re ortum, et in re bona consistere præmissis testimoniis comprobatur.

Scientiae illi qua dictum est bonum esse malum, opponitur de prophetia quæ ait: Væ his qui dicunt bonum malum! (Ibid. c. 12.)

8. Ad hoc autem quod dictum est, malum esse quod bonum est, quidam sic opponunt: Si bonum malum esse dicimus, inquit, in illam sententiam prophetiam, Isaiæ. 5, ubi legitur: *Væ his qui dicunt bonum malum, et malum bonum!* Igitur si hanc maledictionem vitare volumus, nullatenus dicere debemus bonum esse malum, et e converso. Hoc autem August., in eodem lib. determinat, dicens: Id quod dictum est in prophetia, intelligendum est de ipsis rebus quibus homines mali sunt, non de hominibus. Unde qui adulterium dicit bonum, in eum cadit illa prophetica detestatio; et in eum qui dicit malum hominem bonum, vel bonum esse iniquum. Qui enim dicit hominem, in quantum homo est, malum esse, et bonitatem esse iniquitatem, opus Dei culpat, quod est homo, et vitium hominis laudat, quod est iniquitas. (Ench., c. 13 et 19.)

DISTINCTIO XXXV.

QUID SIT PECCATUM, (Contra Faust., tom. 6, lib. 22, c. 27.)

1 Post haec videndum est quid sit peccatum. Peccatum est, ut ait August., omne dictum, vel factum, vel concupitum, quod fit contra legem Dei. Idem in lib. de duabus Animabus: Peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod justitia vetat. In utraque assignatione, de actuali peccato agitur et mortali, non veniali. Ex prima descriptione ostenditur peccatum esse voluntas mala, sive locutio et operatio prava, id est, actus malus tam interior quam exterior; ex altera vero, tantum ostenditure esse actus interior. Voluntas enim, ut in superioribus dictum est, motus animalis est, actus ergo interior est. Ambros. quoque, tom. 4, in lib. de Paradiso, c. 8, ait: Quid est peccatum, nisi legis divina prævaricatio et cœlestium inobedientia præceptorum? Ergo in prævaricante peccatum est, sed in mandante culpa non est. Non enim consistaret peccatum, si interdictio non fuisset. Non

consistente autem peccato, non solum malitia, sed etiam virtus fortasse non esset; quæ nisi aliqua malitia fuissent semina, vel subsistere, vel eminere non posset. Ecce prævaricationem legis et inobedientiam definit Ambrosius esse peccatum.

Diversorum sententias de peccato ponit.

2. Quocirca diversitatis hujus verborum occasione de peccato plurimi diversa senserunt. Alii enim dicunt voluntatem malam tantum esse peccatum, et non actus exteriores; alii, voluntatem et actus; alii neutrum dicentes, omnes actus esse bonos et a Deo et ex Deo auctore esse, malum autem nihil esse, ut ait August. super Joan. (16): *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*, id est, peccatum quod nihil est, et nihil sunt homines, cum peccant. Supradictum dixit August. quod malum est privatio boni, vel corruptio boni; qui etiam, in lib. 83 Quæst., q. 46, ait: *Sumnum malum nullum modum habet, caret enim omni bono*. At modus aliquid boni est; non igitur est, quia nulla specie continetur. totumque hoc nomen mali de specie privatione repertum est. Item. tom. 3, in Dogmatibus ecclesiasticis, c. 56, dicitur malum vel malitiam non esse a Deo creatam, sed a diabolo inventam, qui et ipse bonus creatus est. Idem etiam, tom. 6, in lib. contra Manichæos, c. 8, quid sit peccatum ostendit, dicens: Peccare quid aliud est, nisi in veritatis præceptis vel in ipsa veritas errare? Quod si non voluntate faciunt, peccatores injuste judicantur. Quid ergo in hac tanta varietate tenendum, quid videntur?

Vera sententia de peccato proponitur.

3. Sane dici potest, et libere traditi debet, peccatum esse actum malum interiore et exteriore, scilicet, malam cogitationem, locutionem, et operationem; præcipue tamen in voluntate consistit peccatum, ex qua, tanquam ex arbore mala, procedunt opera mala tanquam fructus mali.

Traditio quorundam qui dicunt voluntatem malam et actum, in quantum sunt, esse naturas, et ideo bona; in quantum vero male sunt, esse peccata.

4. Quidam autem diligenter attendentes verba Aug. quibus supra et in aliis Scripturæ locis utitur, non indocte tradunt voluntatem malam et actus malos, in quantum sunt vel in quantum actus sunt, bona esse: in quantum vero mala sunt, peccata esse, qui voluntatem et actum quemcunque bonam Dei naturam esse dicunt, in quantum actus est vel voluntas, et ex Deo auctore esse; in quantum vero inordinate et contra legem Dei fit, et sine debito caret, peccatum est; et ita in quantum peccatum est, nihil est. Nulla enim substantia est, nulla natura est.

Auctoritatibus probant voluntates et actus omnes esse bona in quantum sunt.

5. Quodqautem voluntas omnis et actio bonum sit, in quantum est, ex eo probant quod ait Aug., tom. 4. in lib. 83 Quæstionum, q. 21: Deus boni tantummodo causa est, quocirca mali auctor non est, quia omnium quæ sunt auctor est: quæ in quantum sunt, in tantum bona sunt. Item, ibidem, quæst. 27, probans nihil causa fieri in mundo, ait: *Quidquid casu fit, temere fit; quidquid temere fit, non fit prævidentia*. Si ergo casu aliqua fiunt in mundo, non providentia universus mundus administratur. Si noui providentia universus mundus administratur, aliqua natura vel substantia est, quæ ad opus providentiae non pertinet. Omne autem quod est, in quantum est, bonum est; summum enim est illud bonum, cuius participatione sunt cætera bona, et omne quod mutabile est, non per se, sed boni illius participatione, in quantum est, bonum est; quod divinam etiam providentiam vocamus. Nihil ergo casu fit in mundo. His testimoniis innituntur ad ostendendum omne quod est, in quantum est, bonum esse. Unde idem Aug., tom. 3, in lib. 1, de Doct. Christiana, cap. 32: *Ille summe ac primitus est, qui omnino incomutabilis est, et cætera quæ*

(16) Tom. 9, tract. ad caput 1 Joan.

sunt, nisi ab illo esse non possunt, et in tantum bona sunt, in quantum accepérunt ut sint.

Quid ex prædictis colligitur.

6. Ex prædictis colligitur atque infertur quia si mala voluntas, et mala actio est; in quantum est, bona est. Sed quis est qui difficitur malam voluntatem esse, et malam actionem? Mala ergo voluntas sive actio; in quantum est, bonum est, et in quantum voluntas est vel actio, bonum similiter est; sed ex virtute mala est, quod vitium a Deo non est, neque aliquid est. Quod August., tom. 4, notasse videtur in lib. 83 Quæst., q. 3, dicens: *Vitium est voluntas quo est homo deterior, quod vitium longe abesta voluntate Dei, ut ratio docet*. Ex hoc loco probant voluntatem, in quantum vitiosa est, non esse a Deo; in quantum vitiosa est, peccatum est, ut aiunt, in quantum non habet ordinem nec finem debitum. Ita et actio, in quantum ex malo procedit, et ordinem non habet, et ad malum tendit.

Alia probatio, quod omnis actus in quantum est, bonus est.

7. Item et aliter probant omnem actum interiorem vel exteriorem, in quantum est, esse bonum, quia non esset actus malus, nisi esset res bona; quia non est aliqua res mala, nisi eadem res bona sit. Unde Aug. in Ench.. cap. 13: *Omnis natura bonum est; nec res aliqua mala esset, si res ipsa quæ mala est, natura non esset*. Non ergo potest esse malum nisi esse aliquid bonum. Quodcum dici videatur absurdum, connexione tamen ratiocinationis nos compellit hoc dicere. §. Ex præmissis testimoniis asserunt omnes actus, in quantum sunt, esse res bonas; nec aliquid esse malum, id est, peccatum, nisi idem quoque secundum aliquid bonum sit; et omnium quæ sunt, in quantum sunt, Dcum auctorem prædicant: et ejus voluntate omnia esse quæcunque sunt, quæ, in quantum sunt, naturæ sunt.

Objectio contra illos qui dicunt omnes actus, in quantum sunt, esse bonos.

8. Quibus opponitur: Si omnia quæ sunt, in quantum sunt, bona sunt, et naturæ sunt; ergo adulterium, et homicidium, et similia, in quantum sunt, bona sunt, et naturæ sunt, et Deo volente fiunt. Quod si est, tunc illi qui faciunt illa, bona agunt; quod penitus absurdum est. His vero sic illi respondent: dicunt equidem adulterium, homicidium, et hujusmodi, non simpliciter actus denotare, sed actum vitia; actusque ipsos adulterii et homicidii, in quantum sunt, vel in quantum actus sunt a Deo esse, et bonas naturas esse, sed non in quantum adulterium et homicidium sunt. Et ideo non sequi dicunt, si actus qui homicidia et adulteria sunt, a Deo sunt, quod homicidia et adulteria a Deo sunt.

Alia illorum oppositio contra eosdem.

9. Item aliter eis opponitur: Si aliquid non est malum quod non sit natura vel res bona, quomodo ergo peccata sunt non credere in Dcum, non ire ad ecclesiam, et hujusmodi, cum ista non sint naturæ, imo omnino non sint? Non est enim aliquid, vel res, non ire ad ecclesiam, vel non credere et hujusmodi. Ad quod dicunt, his atque hujusmodi dictionibus quæ videntur privationes simpliciter notare, et nihil ponere, quia per negationem dicuntur, vere aliqua ponit, actusque per casus significari. Non credere enim in Christum incredulitatem dicunt; et nomine incredulitatis malum mentis autem significari. Ita etiam cum dicitur: Non ire ad ecclesiam malum est; non euntis contemptus significatur, id est, voluntas mala vel propositum; hoc est enim declinare a bono, et ideo malum est; sicut, e converso, declinare a malo, bonum est. Sicut ergo declinatio a malo, aliquid ponit, scilicet voluntatem et propositum vitandi malum (non enim potest esse bonum quod omnino nihil est), ita declinatio a bono quod est significat, scilicet voluntatem et propositum mali. Et secundum hoc vera est et generalis illa peccati mortalis descrip̄tio, quam supra posuit Aug., scilicet: *Peccatum*

est dictum, etc.

Utrum malus actus, in quantum peccatum est, sit privatio vel corruptio boni.

10. Potest etiam quæri ab eisdem, cum peccatum sit, ut supra dictum est, privatio vel corruptio boni, et omnis actus malus sit peccatum; utrum sit privatio vel corruptio boni in quantum peccatum est; vel non. Si enim in quantum peccatum est, corruptio boni est, cum corruptio vel privatio boni pœna sit homini; in quantum ergo peccatum est, pœna est. Quod si est, tunc in quantum peccatum est, bonum esse videtur, et a Deo esse. Si autem non in quantum peccatum est, corruptio est, quæritur ergo secundum quid corruptio sit. Si enim corruptio est, et non in quantum peccatum est, cum non sit bonum, præterquam in eo quod peccatum est; ergo in quantum bonum est, corruptio vel privatio boni est. Ad quod etiam ipsi dicunt actu malum non in quantum est, neque in quantum bonum est, esse privationem vel corruptionem boni, sed in quantum peccatum est; non tamen in quantum peccatum est, pœna est, vel aliquid quod a Deo sit. Ut enim ex verbis præmissis Aug. colligitur, peccatum dicitur corruptio vel privatio active, non passive. Nam ideo malum vel peccatum dicitur corruptio boni, qui naturam bonam qualicunque privat bono. Nam si non privat aliquo bono, non nocet, ut supra Aug. ait. Nocet autem: adimit ergo bonum. Non autem nocet, nisi in quantum peccatum est; ergo in quantum peccatum est, privat bono. Itaque in quantum peccatum est, privatio est vel corruptio boni.

Quomodo in quantum peccatum est, possit corrumpere bonum, cum nihil sit.

11. Sed cum nihil sit in quantum peccatum est, quomodo potest bonum corrumpere vel adimere? Aug. te hoc docet in lib. de Natura boni dicens: Abs-tinere a cibo non est aliqua substantia; tamen substantia corporis si omnino abstineatur a cibo, lan-guescit et frangitur; sic non est substantia peccatum, eo tamen natura animæ corrumpitur.

Quod peccatum proprie corruptio est animæ, et quomodo.

12. Peccatum vero, id est, culpa, proprie animæ corruptio est. Si autem quæritur in quo possit corrumpi anima, in parabola illius qui incidit in latrones qui eum vulneraverunt et spoliaverunt, Luc. 10, clarescit. Incidit enim homo in latrones, quando per peccatum in potestatem diaboli traditur; et tunc per peccatum expoliatur gratuitis bonis, id est, virtutibus; et in naturalibus bonis vulneratur; quæ sunt ratio, intellectus, memoria, et ingenium et hujusmodi, quæ per peccatum obtenebrantur et vitiantur. Per peccatum etiam privatur illo bono, cuius participatione cætera bona sunt; quo tanto magis privatur, quanto magis se ab eo elongat.

Qualiter homo se elongat a Deo scilicet per dissimilitudinem quam facit, hoc est peccatum.

13. Ab eo autem se elongat homo per peccatum, non loci distantia, quia ubique totus et præsens est omnibus, et omnia in ipso sunt, ut ait Aug. in lib. 83 Quæst., quæst. 20, t. 4, et ipse locus non est. Locus tamen Dei abusive dicitur templum Dei, non quod eo contineatur, sed quod ei præsens sit et inhabitans; id autem anima mundi intelligitur. Per peccatum ergo non secundum locum, aliquis longe fit a Deo; at in eo longe fit, quod ab ejus similitudine recedit; et tanto longius, quanto fit dissimilior. Illa autem, ut Aug. ait in lib. 83 Quæst., quæst. 23, quæ participatione similia sunt Deo, recipiunt dissimilitudinem. At ista similitudo nullo modo ex aliqua parte potest esse dissimilis. Unde fit ut cum similitudo patris filius sit, ex nulla parte patri possit esse dissimilis; cuius participatione similia sunt, quæcumque Deo similia sunt, et illa possunt recipere dissimilitudinem. Nihil est autem quod hominem ad eum dissimilem faciat, quem admodum peccatum. Cum autem peccatum sit privatio vel corruptio boni quæ est est in anima, est etiam privatio vel corruptio boni corporis; sicut corpus hominis privavit beneficio illius immortalitatis et im-

possibilitatis, quam habuit ante peccatum.

Au pœna sit privatio boni?

14. Quæri autem solet utrum et pœna sit privatio vel corruptio boni. Ad quod facile responderi potest, si prædicta ad memoriam revocentur. Diximus enim supra, privationem vel corruptionem boni accipi active vel passive, id est, secundum efficientiam vel effectum. Idoque privatio vel corruptio boni dicitur peccatum, et pœna; sed peccatum secundum efficientiam, quia privat vel corruptit bonum; pœna autem secundum effectum, id est, secundum passionem, quæ est effectus peccati. Aliud est enim culpa, aliud pœna; alterum est Dei, id est, pœna, alterum, diaboli vel hominis, id est, culpa.

DISTINCTIO XXXVI.

QUOD QUÆDAM SIMUL SUNT PECCATA ET POENA PECCATI; QUÆDAM PECCATA ET CAUSA PECCATI, ALIA VERO PECCATA, ET CAUSA, ET POENA PECCATI.

1. Sciendum est tamen quædam sic esse peccata, ut sint etiam pœnae peccatorum. Unde Aug., super illum locum ps. 57: *Supercederit ignis, et non vide-runt solem*, ait: *Ignis superbiæ et concupiscentiæ et iræ intelligitur.* Istas pœnas pauci vident; ideo eas maxime commemorat Apostolus in Epistola ad Romanos, et enumerat multa quæ peccata sunt, et pœna peccati. Inter primum enim peccatum apostasiæ et ultimam pœnam ignis æterni, media quæ sunt, et peccata sunt, et pœna peccati. Gregor. quoque super Ezech., ait: *Contemnenti qui non vult pœnitere ponit Deus offendieulum, ut scilicet gravius impingat.* Peccatum enim quod per pœnitentiam citus non deletur, aut peccatum est et causa peccati; aut peccatum et pœna peccati, aut peccatum simul et causa et pœna peccati. Unde Moyses. Gen. 15: *Nondum sunt completa peccata Amorræorum.* Et David inquit, psal. 68: *Appone iniqutatem super iniqutatem eorum.* Et alius propheta, Osee: *Sanguis sanguinem tetigit, id est, peccatum peccato additum est.* Paulus quoque ait, Rom. 1: *Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominias*, etc. Et item, 1 Thess. 2: *Ut impleant, peccata sua semper.* Joanni quoque per angelum dicitur Apoc. 22: *Qui in sordibus est, sorlescat adhuc.* Ex his testimoniis colligitur peccatum aliquod et peccatum esse, et pœnam peccati.

Ex prædictis quæstio oritur, scilicet an in quantum peccatum est, sit pœna peccati. (Lib. de liber. Arbit., c. 18.)

2. Et ideo merito quæritur utrum in quantum peccatum est, sit pœna peccati. Quid non videtur, cum omnis pœna peccati justa sit. Unde Aug., in lib. Retractationum: *Omnis pœna peccati justa est, et supplicium nominatur.* Si ergo peccatum quod est peccatum et pœna peccati, in quantum peccatum est, pœna peccati est, cum omnis pœna justa de justitia Dei veniat, videtur in quantum peccatum est justum esse et a Deo provenire. §. Ad quod illi respondent peccatum sic dici pœnam peccati, quia per peccatum in quod merito præcedentis peccati homo labitur descreente Deo, corrumpitur bona natura. Sicut ignis æternus dicitur pœna malorum, quia co-cruciantur; nec tam ipse cruciatus malorum ignis est, sed per ignem fit in homine. Ita per peccatum corrumpitur natura, et imminuitur bonum naturæ; et est ipsa imminutio et corruptio boni, passio et pœna, et non est essentialiter ipsum peccatum, per quod fit; sed ideo peccatum dicitur, ut præmissum est, quia per peccatum, illico ut peccat homo, fit in homine illa corruptio, quæ tamen fit Deo auctore. Illa enim pœna sive passio, quæ est boni corruptio, a Deo est. Illius tamen, ut sic dicam, materia et causa est peccatum, quod a Deo non est. Quod videtur Augustinus, tom. 6, notasse et juxta hunc sensum intellexisse, cum ait in lib. de Prædestinatione sanctorum c. 10: *Prædestinatione Deus ea præscivit quæ fuerat ipse facturus. Sed præscivit Deus etiam quæ non est ipse facturus, id est, omnia mala; quia et si sunt quædam quæ ita peccata sunt, ut etiam, pœnae sint peccati, secundum illud Apostoli; Tradidit illos*

Deus in passiones, etc., non tamen peccatum Dei est, sed judicium, scilicet pœna. In Scriptura enim sæpe nomine judicij pœna intelligitur. Illic diligenter intendentibus insinuare videtur ea quæ peccata sunt et pœnæ peccati, non in quantum peccata sunt, sed in quantum pœnæ, Dei esse. Nam cum dixisset Deum non esse facturum mala aliqua, id est, peccata, quia posset ei objici quædam peccata esse etiam pœnas peccati, et pœna peccati omnis justa est, et ideo a Deo est; quasi determinando secundum quid faciat ea, vel secundum quid non faciat, addidit reliqua. Juxta vero predictam intelligentiam peccata sane dicuntur pœnæ, unde Apostolus, Rom. 1, appellat eas *passiones ignominiæ*, quia, ut auctoritas, licet quædam peccata sint quæ delectant, sunt tamen passiones naturæ non nominandæ, quia per ea corrumptur natura.

Quod cum omne peccatum possit dici pœna, non tamen omne est pœna peccati.

3. Et licet ex hoc sensu omne peccatum mortale possit dici pœna, non tamen omne potest dici pœna peccati. Pœna enim peccati, ut predictum est, est illud cuius causa est aliud præcedens peccatum. Nam peccatum sic dicitur pœna peccati respectu præcedentis, sicut dicitur causa peccati respectu sequentis. Quo sit ut idem peccatum et causa sit, et pœna peccati; sed alterius peccati pœna, et alterius causa; ut enim Gregorius, in Moral., ait: Peccatum quod pœnitentia non diluitur, suo pondere mox ad aliud trahit. Unde fit ut non solum peccatum sit, sed et causa peccati; ex illa quippe culpa subsequens critur. Peccatum vero quod ex peccato oritur, non solum peccatum, sed pena peccati est, quia aucto rius judicio Deus cor peccantis obnubilat, ut præcedentis peccati merito etiam in alia cadat; *quem enim liberare noluit, deserendo percussit.* Proinde, ut Aug., tom. 7, lib. 5, contra Julianum, c. 3, ait: Præcedentis est hæc pœna peccati, et tamen etiam ipsa peccatum est. Judicio enim justissimi Dei traditi sunt, ut ait Apostolus de quibusdam, sive deserendo, sive alio modo explicabili, sive inexplicabili, in *passiones ignominiæ*, ut crimina criminibus vindicarentur, et supplicia peccantium non tantum sint tormenta, sed et vitiorum incrementa. Illa ergo peccata quæ enumerat Apostolus, quia de superbia sunt, non solum peccata, sed etiam supplicia sunt. Ecce ex his jam fit perspicuum quædam peccata etiam pœnas et causas peccati esse; et illud peccatum esse pœnam peccati, quod causam præcedentem habet peccatum; atque illud peccatum esse causam peccati, quod est meritum sequentis culpæ.

Ex predictis videtur significari ipsa eadem quæ peccata sunt, esse et pœnas peccati.

4. Sed cum ait crimina criminibus vindicari, videatur insinuare ea ipsa quæ peccata sunt, essentialiter esse pœnas peccati, id est, punitiones peccati. Ad hoc autem inquiunt illi hæc et similia dicta esse secundum rationem predictam: et ideo intelligentia fore secundum præmissam expositionem. Intelligentia enim dictorum ex causis est assumenda dicendi. (Hilarius, l. 4. de Trin., non longe a medio).

Quod nobis obviat veritati si quis dicat ipsa peccata esse pœnas peccati essentialiter.

5. In nullo tamen præjudicium factum veritati putatur, si quis dicat ipse eadem quæ peccata essentialiter, ut ita dicam, esse pœnas, id est, punitiones peccatorum præcedentium, quæ justæ sunt et a Deo sunt. Nec tamen in quantum peccata, a Deo sunt; nec in quantum peccata sunt, pœnæ peccati sunt: et tamen in quantum peccata sunt, privationes boni sunt, ut supra dictum est, causaliter et active dicuntur privationes. *Aperte ostendit peccata quædam esse pœnam peccati, et pœnam ipsam justam esse a Deo.*

6. Quod autem quædam peccata pœnæ sint, et ipsa pœna justa sit et a Deo sit evidenter tradit Aug., tom. 1, in lib. Retractionum, c. 9; et lib. de liber. Arbitr., l. 3, c. 18, ita dicens quædam necessitate fieri

ab homine quæ mala sunt, et eadem justa pœna peccati sunt. Sunt, inquit, quædam necessitate facta improbanda, ubi homo vult recte facere et non potest. Unde et illud Apostoli, Rom. 7: *Non quod volo facio bonum, sed quod odi malum hoc ago.* Et illud, Gen. 2: *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem.* Hæc enim in vice sibi adversantur, ut non ea quæ vultis faciatis, sed hæc omnia ex illa mortis damnatione sunt. Nam si non est ista pœna hominis, sed natura, nulla ista peccata sunt. Si enim non redditur ab eo modo quo naturaliter factus est homo, cum hæc facit, ea utique facit quæ debet. Si autem homo, quia ita est, non est bonus, nec habet in potestate ut sit bonus, sive non vivendo qualis esse debet, sive vivendo et non valendo esse qualem se esse debere videt, pœnam istam esse quis dubitet? Omnis autem pœna si peccati pœna est, justa est, et supplicium nominatur. Si autem injusta est pœna, quoniam pœnam esse nemo ambigit, in justo dominante homini imposita est. Porro quia de omnipotentia Dei et justitia dubitare dementis est, justa est hæc pœna, et pro peccato aliquo impenditur. Non enim quisquam injuste dominans aut surripere hominem potuit velut ignoranti Deo, aut extorquere invito tanquam invalidiori, ut hominem injusta pœna cruciaret. Relinquitur ergo ut hæc pœna justa de damnatione hominis veniat. His atque aliis pluribus testimoniosis docetur quædam esse peccata et pœnas peccati essentialiter. Aug., lib. 3 de libero Arbitrio; c. 18, tom. 8.

De quibusdam quæ sine dubio peccata sunt et pœnæ, ut ira, invidia.

7. Præterea nullatenus ambigendum est quædam peccata absque ullo scrupulo pœnas esse, ut invidia, quæ est dolor alieni boni, et ira; quæ etiam non in quantum pœnæ sunt, peccata sunt; ita etiam de cupiditate et timore, et aliis hujusmodi, sentiendum est. Unde Aug., in lib. 83 Quæstionum, quæst. 77, tom. 4, ait: Omnis pertubatio, passio; omnis cupiditas, perturbatio. Omnis ergo cupiditas, passio. Omnis vero passio cum est in nobis, ipsa passione patimur. Omnis ergo cupiditas cum est in nobis, ipsa cupiditate patimur; et in quantum cupiditas est, patimur ea. Omnis autem passio in quantum ipsa patimur, non est peccatum; ita et de timore. Non enim consequens est ut si patimur timorem, ideo non sit peccatum, quia multa sunt peccata quæ patimur, sed non in quantum patimur eis.

Quod verbis Augustini præmissis quædam sententia Hieronymi obviare videtur.

8. Illud autem diligenter est annotandum, quod supra positis verbis August. dicentis quædam necessitate facta esse improbanda et mala, videtur obviare quod Hieron. ait in Explanacione fidei, in tom. 4, ad Damasum papam. dist. 28, hujus 2; quod licet supra sit positum, tamen ut perfectius sciatur, iterare non piget. Execramur, inquit, eorum blasphemiam qui dicunt impossibile aliquid homini a Deo esse præceptum, et mandata Dei non a singulis, sed ab omnibus in commune posse servari. Et paulo post: Ettam illos errare dicimus, qui cum Manichæo dicunt hominem peccatum vitare non posse, quam illos qui cum Ioviniano asserunt hominem non posse peccare. Ecce Hieronymus dicit errorem esse, si quis dicat hominem vitare peccatum non posse, qui autem dicit quædam necessitate fieri, quædam dicit non posse vitari. Cum ergo id Augustinus dicat, videtur aut erroris esso quod tradit, aut non esse verum quod Hieron. ait. *Determinatio contrarietatem submovens de sanctorum medio.*

9. Ad quod dici potest, quia Augustinus secundum statum hujus misericordie (ad quam pertinet ignorantia et difficultas, ut idem ait in libro 13 de libero Arbitrio, c. 18, quæ ex juxta damnatione descendunt) illud tradidit, ubi et venialia peccata inclusit. Hieron. vero tantum de mortalibus peccatis loquitur, quæ unusquisque gratia illuminatus vitare valet; vel de ho-

mine secundum statum liberi arbitrii ante peccatum, illud ait.

Epilogum facit ad aliu transiturus.

10. Satis diligenter eorum posuimus sententiam, qui dicunt omnes actus naturas bonas esse, et in quantum sunt bonos esse. In quo tractatu quædam interse-ruimus, que non ex eorum tantum persona acci-pienda sunt, quia ab omnibus catholice sapientibus absque hæsitatione tenentur; atque auctoritatem tes-timentiis et rationibus eorumdem traditionem mun-ivimus, qui dicunt omnes actus essentia sui, id est, in quantum sunt, esse bonos, quosdam vero in quantum inordinate fiunt, peccata esse. Addunt quoque quos-dam non tantum essentia, sed etiam genere, bonos esse, ut reliquæ esurientem, qui actus est de genere operum misericordiae; quosdam vero actus absolute ac perfecte bonos dicunt, quos non solum essentia vel genus, sed etiam causa et finis, commendat: ut sunt illi qui ex bona voluntate proveniunt, et bonum finem metiuntur.

DISTINCTIO XXXVII.

ALIORUM PONIT SENTENTIAM QUI DICUNT MALOS ACTUS NULLO MODO ESSE A DEO, NEC ESSE BONOS SIVE IN EO QUOD SUNT, SIVE ALIO MODO.

1. Sunt autem et alii plurimi longe aliter de peccato et de actu sentientes: asserunt enim voluntatem ma-lam et actum malum peccata esse, et nulla ratione bona, nec secundum aliquam rationem ex Deo auctore esse, quia sine Deo fiunt. *Sine eo namque, ut ait evangeli-sta Joan., c.1, factum est nihil,* id est, peccatum quod dicitur esse nihil; non quia non sit actio vel voluntas mala, quæ aliquid est, sed quia a vero esse separat homines, et ad malum trahit; et sic ad non esse deducit. Qui enim a summi boni participa-tione recedunt, quod solum vere ac proprio est, merito non esse dicuntur. Ideoque Augustinus, tom. 9, tract. 1, dicit super Joanneum, peccatum nihil esse, nihilque fieri cum peccant homines. Ita ergo ratione astruunt peccatum nihil esse, qui a vero esse hominem elongat. Voluntatem malam atque actionem sive locutionem malam peccatum esse dicunt, quia præ-varicatio et inobedientia hæc sunt, et contra legem Dei fiunt, quæ tamen sunt, sed ab homine vel diabolo, non a Deo. Nullatenus enim hæc a Deo esse dicunt, sive in quantum sunt, sive alio modo.

Qualiter determinant verba Augustini præmissa, quibus ait: Omne quod est, in quantum est, bonum est.

2. Illa quoque Augustini verba quibus dicit omne quod est, in quantum est, bonum esse et Deum habere auctorem, de natura de substantiis tantum accipienda fore tradunt. Substantiæ vero nomine atque naturæ dicunt significari substantias ipsas, et ea quæ naturaliter habent, scilicet quæ concreata sunt eis; sicut anima naturaliter habet intellectum et ingenium, et voluntatem et hujusmodi, quod ex verbis Augustini præmissis colligitur, ubi hominem appellat bonam naturam, et malum hominem malam natu-ram. Secundum hanc ergo assertione in vel acceptio-nem mali actus non sunt naturæ vel substantiæ, nec etiam boni actus, quod utique videtur Augustinus in-nuere in lib. Retractionum, c. 30, distinguens inter substantias sive naturas, et bonas actiones sive malas. Aperiens enim quomodo intelligendum sit quiddam in lib. de vera Religione ab eo traditum, ait: *Hoc de substantiis atque naturis dictum est.* Inde enim dis-putabatur, non de bonis actionibus atque peccatis. Aperte hic videtur dividere inter naturas sive substancias, et actiones sive peccata. Ideoque casserunt præfati doctores, actiones interiores vel exteriores non esse naturas vel substantias; quæ si malæ sunt, peccata sunt, neque a Deo sunt. Quod vero mali actus non sint naturæ, August. videtur notare in prima responsione contra Pelagianos (17) ita dicens: *Opera diaboli quæ vitia dicuntur, actus sunt, non res.* Idem in quarta res-

ponsione, ibid., in principio: *Omnis malum natura non est, sed actus accidens alicui ex defectu boni.* Quamobrem quod natura non est, Deus non fecit; quia natura est omne quod fecit. Item ibid.: *Omnis quod natura bonum est, Deus ex nihilo fecit, non diabolus.* Secundum hoc res aliqua res sunt quæ a Deo non sunt, quibus homines mali sunt.

3. Ex quo colligitur res aliqua esse quæ a Deo non sunt, cisque homines mali sunt. Quod nihilominus et ipsi concedunt, innitentes verbis Augustini superius positis, qui in Ench., cap. 19, determinans illa verba prophetæ, Isai. c.5: *Fat' his qui dicunt bonum malum!* dicit de ipsis rebus quibus homines mali sunt, non de hominibus hoc esse intelligentium. Sunt ergo aliqua res quibus homines mali sunt. Id autem, quo homo sit deterior, a Deo non est; quia, ut ait Augustinus in t. 4, libro 83 Quæst. q. 3: *Deo auctore non sit homo deterior.* Non est ergo Deus auctor rerum quibus homo deterior sit. At sunt aliqua res, ut dictum est, quibus homines mali sunt, quia peccata ipsæ sunt. Ideoque Scriptura in pluribus contestatur locis, Deum non esse auctorem malorum, id est, eorum quæ peccata sunt.

Ex parte eorum præmissæ opponitur sententia in illo verbo: Deus auctor malorum non est.

4. In hoc autem verbo superiori sententia recte opponitur, qui dicunt Deum non esse auctorem eorum quæ mala sunt, in quantum mala sunt, sed in quan-tum sunt; et in quantum mala sunt, dicunt ea nihil esse. Quid ergo mirum si Deus dicitur non esse au-tor eorum in quantum nihil sunt, cum nihil nullus auctor existere queat? Ideoque cum dicitur Deus esse auctor omnium quæ sunt, bonorum isti subintelligi volunt. Bona autem illa esse dicunt, quæ naturaliter sunt. Ea vero naturaliter esse dicunt, non solum quæ substantiæ sunt vel concreata substantiis, qualiter supra acceperunt, sed omnia quæ naturam non pri-vant bono. Et ita secundum eosdem multiplex in Scripturis sit intelligentia, ubi de natura sive de sub-stantia, vel de his quæ naturaliter sunt, sermo occurrit. Sed super illum locum psal. 68: *Non est substan-tia.* ita Augustinus, tom. 8, de substantia disseruit ut præmissæ sententiæ videatur consentire dicens: sub-stantia intelligitur illud quo sunus quidquid sumus, homo, pecus, terra, sol: omnia ista substantiæ sunt; eo ipso quod sunt naturæ, ipsæ substantiæ dicuntur. Nam quod nulla est substantia, nihil omnino est, sub-stantia ergo est aliquid esse. Deus fecit hominem sub-stantiam, sed per iniquitatem lapsus est homo a sub-stantia in qua factus est; iniquitas quippe ipsa non est substantia. Non enim iniquitas est natura quam formavit Deus, sed iniquitas est perversio quam fecit homo. Naturæ omnes per ipsum factæ sunt; iniqui-tas per ipsum non facta est, quia iniquitas non est substantia. In illo hymno trium puerorum universa crea-tura laudans Deum commemoratur. Laudant enim omnia Deum, sed quæ fecit Deus. Laudat ibi ser-pens Deum, sed non avaritia. Omnia reptilia ibi nomi-nata sunt, sed non aliqua vltia. Vitia enim ex nobis et ex nostra voluntate habemus, et vitia non sunt substancias. Intendant diligenter his verbis præmissarum assertores sententiarum, et percipere poterunt ratio-nem et causam dictorum, ubi Scriptura de natura vel sub-stantia mentionem facit. Illarum vero sententia-rum judicium prudenti lectori, cui utriusque sententiæ notitiam plenarie dedimus, arbitrio relinquimus, ad ea quæ adhuc nobis supersunt tractanda festinantes. *Quod de peccato non de pœna intelligitur, cum dicitur:*

Deus non est auctor mali.

5. Cum igitur in hoc omnes consentiant catholici tractatores, scilicet quod Deus non est auctor malorum, cavendum est tamen ne malorum nomine pœnas sicut peccata, generaliter includas. Pœnarum enim Deus auctor est, sicut ipse per prophetam ait, Amos 3: *Non est malum in civitate quod Deus non fecerit.* Item Isai. 45, ex persona sua ait: *Ego sum Deus, creans malum, et faciens bonum.* Ecce hic dicitur creasse et fecisse malum; sed mali nomine pœna intelligitur,

(17) Quæ contra Pelagianos hypognosticon dicitur, in fine, tomo 7.

non peccatum: si ute converso, cum dicitur Deus non esse auctor malorum, nomine mali peccata intelliguntur. Ideoque Aug., qui dixerat, tom. 4, in lib. 83 Quæst. l. 1, c. 26, q. 21, quod Deus auctor mali non sit, in libro I Retractionum quomodo intelligendum sit aperit, dicens: Videndum est ne male intelligatur quod dixi: Deus auctor mali non est, qui et omnium quæ sunt auctor est; quia in quantum sunt, in tantum bona sunt. Et ne hinc putetur non ab illo esse pœnam malorum, quæ utique malum est his qui puniuntur; sed hoc ita dixi, sicut dictum est, Sap. 1: *Deus mortem non feci;* cum alibi scriptum sit, Eccl. *Mors et vita a Domino est.* Malorum ergo pœna quæ a Deo est, malum est quidem malis; sed in bonis Dei operibus est, quoniam justum est ut mali puniantur, et utique bonum est omne quod justum est. Sic ergo dicitur Deus non fecisse mortem, quia non fecit illud pro quo mors infligitur, id est, peccatum. Audisti, lector, causam dictorum, ex qua sana intelligentia firmatur, cum dicitur: Deus non auctor mali, et: Deus mortem non fecit.

DISTINCTIO XXXVIII.

DE VOLUNTATE ET EJUS FINE, EX QUO ET IPSA JUDICATUR.

1. Post prædicta, de voluntate ejusque fine disserendum est. Scendum ergo est quod ex fine suo, ut ait Aug., voluntas cognoscitur utrum recta an prava sit. Finis autem bonæ voluntatis beatitudo sit, vita æterna, ipse Deus. Mala vero finis est aliud, scilicet mala delectatio, vel aliquid aliud in quo non debet voluntas quiescere. Fine in vero bonum insinuat Propheta dicens: *Omnis consummationis vidi finem,* etc. Charitas ergo cuius latum in mandatum est, finis omnis consummationis est, id est, omnis bonæ voluntatis et actionis, ad quam omne præceptum referendum est. Unde Aug., in Ench., lib. 11, de Trin., c. 6, t. 3: *Omnia præcepta divina referuntur ad charitatem.* De qua dicit Apostolus, 1 Tim. 1: *Finis præcepti est charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta.* Omnis itaque præcepti finis charitas est, id est, ad charitatem refertur omne præceptum. Quod vero ita fit vel timore pœnæ, vel aliqua intentione carnali, ut non referatur ad charitatem quæ est dilectio Dei et proximi, nondum sit quemadmodum oportet fieri, quamvis fieri videatur. Tunc enim recte fiunt quæ mandat Deus, et quæ consilio monet, cum referuntur ad dilectionem Dei et proximi. His verbis aperte insinuatur quis sit rectus finis voluntatis sive actionis bonæ, scilicet charitas, quæ et Deus est, ut supra ostensimus.

Quod Deus est finis omnis bonæ actionis, quia charitas est; nec tantum Spiritus sanctus, sed etiam Christus, et Pater; nec hi sunt tres fines, sed unus.

2. Qui ergo charitatem sibi ponit finem, Deum sibi ponit finem; unde et *Christum finem legis ad justitiam* dicit Apostolus, Rom. 10. esse omni credenti. Et recte dicitur Christus finis legis ad justitiam, quia, ut ait Aug. in libro Sententiarum Prosperi in Christo lex justitiae non consumunit, sed impletur. Omnis enim perfectio ex ipso, et in ipso est; et ultra quem non est quo spes se extendat. Finis fidelium Christus est, ad quem cum pervenerit currentis intentio, non habet quo amplius possit venire, sed habet id in quo debet permanere. Finis ergo rectus atque supremus Deus Pater est, et Filius, et Spiritus sanctus, nec hi tres sunt tres fines, sed unus finis, quia non tres dii; sed unus Deus.

Quod omnes bonæ voluntates unum habent finem; et tamen quædam bonæ diversos fines sortiuntur.

3. Sed queritur utrum omnes bonæ voluntates unum tantum habeant finem? De hoc August., in 11 lib. de Trin., cap. 6 ita ait: Aliæ atque aliæ voluntates suos proprios fines habent; qui tamen referuntur ad finem illius voluntatis qua volumus beate vivere, et ad eam pervenire vitam, quæ non referatur ad aliud, sed amanti per seipsam sufficiat, quemad-

modum voluntas videndi finem habet visionem, et voluntas videndi fenestram, finem habet fenestræ visionem. Altera vero est voluntas per fenestram videndi transeuntes, cuius item finis est visio transeuntium. Ad quod etiam prædictæ referuntur voluntates. Item (ibidem) rectæ sunt voluntates, et omnes sibimet religatae, si bona est illa ad quam cunctæ referuntur. Si autem prava est, pravæ sunt omnes; et video rectarum voluntatum connexio iter quoddam est ascendentium ad beatitudinem, quod certis velut passibus agitur. Pravarum autem et distortarum voluntatum implicatio vinculum est, quo alligabitur qui hoc agit, ut projiciatur in tenebras exteriorès, Matth. 22. His auctoritatum testimonis evidenter monstratur plures in fidelibus rectas esse voluntates proprios ac diversos fines habentes; et tamen unum eundemque, quia omnes referuntur ad unum qui est finis finium; de quo paulo ante diximus; ita e converso forte est et in malis.

Quædam huic sententiæ videntur adversari.

4. Verumtamen huic sententiæ, qua dictum est fidelium quasdam rectas voluntates diversos fines sortiri, et tamen ad unum referri, videtur obviare quod alibi August. admonet, ne scilicet nobis duos fines constituamus, ita inquiens in lib. de Sermone Domini in monte, tom. 4, c. 24: Non debemus ideo evangelizare ut manducemus, sed ideo manducare ut evangelizemus; ut cibus non sit bonum quod appetitur, sed necessarium quod adjicitur ut illud impleatur. *Quærite primum regnum Dei, et hæc omnia adjicientur vobis,* Matth. 6. Non dixit: Primum quærite regnum Dei, et deinde quærite ista, quamvis sint necessaria; sed ait: Hæc omnia adjicientur vobis, id est, hæc consequentur si illa quæratis, ne cum ista quæratis, illinc avertamini; aut ne duos fines constituatis, ut et regnum propter se appetatis, et ista necessaria propter illud ergo propter regnum Dei tantum debemus operari omnia, non solam vel cum regno Dei mercedem corporalem meditari. Ecce hic aperte dicit, ne duos fines nobis constituamus, sed unum tantum, id est, regnum Dei, cum supra dixerit bonas voluntates alias et alias proprios habere fines.

Hic ostenditur quomodo, licet videantur, non repugnant prædicta.

5. Hæc autem sibi non repugnare admadvertisit, qui verbis præmissis simplici oculo diligenter intendit; qui enim dixit, ne duos fines nobis constituamus, sed omnia propter regnum Dei faciamus, ipse præmisit quod debemus manducare ut evangelizemus. Cum autem hoc ita facimus, actionis illius finem Evangelium constituimus; sed et hunc finem ad regnum Dei referimus. Manducamus enim propter Evangelium, et manducamus et evangelizamus propter regnum Dei. Duosigitur fines nobis in manducando constituimus. Sed ita facientes numquid peccamus? Absit. Nam et ipse sic facere suadet, si diligenter ejus verba inspiciamus. Cum ergo ait, ne duos fines nobis constituamus, fines in diversa tendentes intelligi voluit scilicet quorum alter ad alterum non referatur; ita et cum dicit, propter regnum Dei tantum omnia agenda, nec cum ipso mercedem temporalem meditandam ita intelligendum est, ut non appetendo meditemur cum regno mercedem temporalem, ita quod non propter regnum, sed propter se, ut scilicet regnum propter se appetiamus, et ista propter illud, sicut ipse docet. Si enim petimus vitam æternam, petimusque etiam temporalia a Deo, Luc. 12; si ea petimus propter vitam æternam, non offendimus; neque sinistra tunc scit quid facit dextera, Matth. 6, quia mercedem temporalem non propter se meditamus, sed propter regnum Dei, ut sit laeva sub capite, et dextera in amplexu Cantic. 2. Alioquin si hæc temporalia propter se quærimus sicut æterna, miscetur dextræ sinistra. Ideoque cum Dominus dixerit, Matth. 6: *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis,* alibi ait: Matth. 5: *Sic luceant opera vestra bona coram hominibus, ut glorificent Patrem vestrum qui in celis est.* Propter Deum ergo omnia facienda sunt, ut

omnia quæ facimus, omniumque fines, ad eum referamus.

De differentia voluntatis, intentionis, et finis.

6. Solet etiam quæri quid distet inter voluntatem, et intentionem, ac finem. Ad quod dici potest inter voluntatem et finem certo atque evidenti modo distinguiri. quia voluntas est qua volumus aliquid; finis vero voluntatis est, vel illud quod volumus, per quod impletur ipsa voluntas: vel potius aliud propter quod illud volumus. Intentio vero interdum pro voluntate, interdum pro fine voluntatis accipitur; quæ diligens ac pius lector in Scriptura ubi hæc occurunt, discernere studeat. Finis vero voluntatis est delectatio bona vel mala, ad quam nittitur quisque pervenire. Unde August. super illum loenum psal. : *Serutans corda et renes*, sic ait: Deus solus scrutatur corda, id est, quid quisque cogitet; et renes, id est, quid quemque delectet; quia finis curæ et cogitationis est delectatio, ad quam cura et cogitatione nittitur quisque pervenire. Et paulo post: *Opera nostra quæ sunt in dictis et factis*, possunt homines videre; sed quo animo fiant, et quo venire cupiant, solus Deus videt, qui cum videt cor esse in cœlo, et non delectari nos in carne, sed in Domino, id est, cum bonæ sunt cogitationes et earum fines, dirigit justum. Idem super alterius psal. locum illum, scilicet: *In laqueo isto quem absconderunt, comprehensis est pes eorum*, dicit: Pes animæ amor est, quia si pravus est, dicitur cupiditas vel libido; si rectus, dicitur charitas. Eo movetur anima quasi ad locum quo tendit, id est, ad delectationem bonam vel malam, quo se pervenisse per amorem lætatur. Finis ergo voluntatis, ut præmissum est, dicitur et illud quod volumus, et illud propter quod volumus; et intentio ad illud respicit propter quod volumus, et voluntas ad illud quod volumus; ut, verbi gratia, si velim esurientem reficere ut habeam vitam æternam, voluntas est qua volo reficere esurientem, cuius finis est refectionis esurientis; intentio vero est, qua sic ad vitam pervenire volo. Finis vero supremus est ipsa vita, ad quam et alias finis refertur.

An illa intentio sit voluntas.

7. Sed queritur utrum intentio talis sit voluntas, et si voluntas est, an in hoc opere sit una eademque voluntas, qua volo reficere esurientem, et qua volo habere vitam æternam. Videtur nempe talis intentio voluntas esse: ut enim voluntas est qua volo reficere pauperem, ita et voluntas est qua per illud volo habere vitam. Et alia quidem videtur voluntas esse qua volo habere vitam, et alia qua pauperi subvenire volo. Sed ista ad illam refertur. Nam etsi hoc ita placeat, ut in eo cuin aliqua delectatione voluntas acquiescat, nondum est tamen illud quo tenditur, sed hoc ad illud refertur, ut illud deputetur tanquam patria civis, istud vero tanquam refectionis vel mansio viatoris. Aug. lib. 11 de Trinit., c. 6. Et sunt istæ voluntates affectus sive motus mentis, quibus quasi gressibus vel passibus tenditur ad patriam. Sicut ergo altera est voluntas videndi fenestras, ut supra docente August. didicimus, altera quæ ex ista noctitur, voluntas scilicet per fenestras videndi transeuntes; ita nonnullis alia videtur esse voluntas eleemosynas dandi pauperi, alia voluntas habendi vitam. Alii autem putant quod una sit voluntas et hic et ibi, sed propter subjectorum multiplicitudinem diversitas memoratur voluntatum. Cæterum quodlibet horum verum sit, illud nulli in ambiguum venit, quin voluntas ex suo fine pensetur utrum recta sit an prava, peccatum an gratia; et quin nomine intentionis aliquando finis, aliquando voluntas intelligatur.

DISTINCTIO XXXIX.

CUM VOLUNTAS SIT DE HIC QUÆ HOMO NATURALITER HABET, QUARE PECCATUM FORE DICATUR, CUM NUL- LUM ALIUD NATURALE PECCATUM SIT.

1. Hic autem oritur quæstio satis necessaria, ex superioribus causam trahens. Dictum est enim supra, voluntatem inesse naturaliter homini, sicut intelle-

ctus et memoria. Quæ autem homini naturalia sunt, quantumcumque vilentur, bona tamen esse non desinunt, quia non valet vitium bonitatem in qua Deus eam fecit, penitus consumere; ut, verbi gratia, intellectus, vel ratio, et ingenium, ac memoria, etsi vitiis ac peccatis obnubilantur et corruptantur, bona tamen sunt, nec peccata nominantur; sicut Augustinus de ratione quæ est imago Dei, in qua facti sumus, evidenter ostendit, in 15 lib. de Trinitate, cap. 8. Hæc est, inquit, imago in qua homines sunt creati, qua cæteris animalibus presunt; qua creatura in rebus creatis excellentissima, cum a Deo justificatur, a deformi forma in formosam mutatur formam. Erat enim etiam inter vicia natura bona. Hæc autem imago, ratio est vel intellectus. Cum ergo voluntas de naturalibus sit, quare ipsa non semper bonum est, etsi aliquando vitiis subjaceat? Ad hoc facile respondent qui dicunt omnia quæ sunt, in quantum sunt, bona esse; quia et ipsam voluntatem, in quantum est, vel in quantum voluntas est, ut supra posuimus, bonum esse asserunt; sed in quantum inordinata est, mala est et peccatum. Ubi potest ab eis rationabiliter quæri si voluntas, in quantum inordinata est, peccatum est, quare ergo intellectus, ratio, et ingenium et hujusmodi, enm inordinata sunt, peccata non sunt? Inordinata vero sunt, sicut voluntas, cum ad reetum finem non tendunt, eorumque actus prævarications existunt. Ad quod illi dicunt voluntatis nomine aliquando vim, scilicet, naturalem potentiam volendi, aliquando actum ipsius vis significari. Vis autem ipsa naturaliter animæ insita, nunquam peccatum est, sicut nec vis memorandi vel intelligendi, sed actus hujus vis qui voluntas dicitur, tunc peccatum est, quando inordinatus est.

Quare actus voluntatis sit peccatum, si actus aliarum potentiarum non sint peccata.

2. Sed adhuc quæritur quare hujus naturalis potentiae actus peccatum sit, si aliarum potentiarum actus peccata non sunt, scilicet, potentiae memorandi, cuius actus est memorare, et potentiae intelligendi, cuius actus est intelligere. Ad quod et ipsi dicunt quia alterius generis est actus ille voluntatis, quam actus memoriæ vel intellectus. Hic enim actus est ad aliquid adipiscendum vel non admittendum, qui non potest esse ex malis, quin sit malus. Velle enim mala malum est, sed intelligere vel memorare mala malum non est. Quamvis eorum quidam etiam hos actus malos esse interdum non improbe asserant. Memoratenim interdum quis malum ut faciat, et quærit intelligere verum ut seiat impugnare. Eece qualiter solvit præmissa quæstio ab his qui tradunt omnia esse bona in quantum sunt. Qui vero dicunt voluntates malas peccata esse, et nullo modo bona, brevius respondent, dicentes actum voluntatis non esse de naturalibus; sed vim ipsam et potentiam volendi, quæ semper bonum est, et in omnibus est, etiam in parvulis, in quibus nondum est ejus actus. *Quomodo intelligendum sit illud; Et homo etiam qui servus est peccati, naturaliter vult bonum.*

3. Præterea quæri solet quomodo intelligendum sit quod ait Ambr., in tom. 4 commentarii ad cap. 7 ad Rom.: *Non enim quod volo, illud ago, sed quod nolo, illud facio.* Dicit enim quod homo subjectus peccato facit quod non vult, quia naturaliter vult bonum. Sed voluntas hæc semper caret effectu, nisi gratia Dei adjuvet et liberet. Si homo subjectus peccato est, vult quidem malum et operatur, quia servus est peccati, et eius voluntatem; sicut supra dixit Augustinus, c. 18, libenter facit. Quomodo ergo naturaliter vult bonum? An est eadem voluntas, id est, idem motus, quo libenter peccato servit, et quo naturaliter vult bonum? Si non eadem voluntas, quæ ergo istarum est, quia cum homo justificatur, a servitute peccati liberatur? Ut enim disseruimus superius, gratia Dei voluntatem hominis liberat et adjuvat, quæ voluntatem hominis præparat adjuvandam et adjuvat præparam. Sed quæ est illa voluntas, an illa quæ naturaliter

vult donum? an illa quælibenter servit peccato, si tamen duæ sunt voluntates? Proposita est quæstio profunda, quæ varia ad diversis expositione determinatur. Alii enim dicunt duos esse motus: unum quo vult bonum naturaliter. Quare naturaliter, et quare naturalis dicitur? Quia talis fuit motus naturæ humanæ in prima conditione, in qua creati sine virtute sumus, quæ proprie natura dicitur. Fuit enim homo creatus in voluntate rectus. Unde in lib. de Fide ad Petrum, tom. 3, c. 25, scriptum est: Firmissime tene primos homines bonos et rectos esse creatos cum libero arbitrio, quod possent si vellent propria voluntate peccare, eosque non necessitate, sed propria voluntate peccasse. Recte ergo dicitur homo naturaliter velle bonum, quia in recta et bona voluntate conditus est. Superior enim scintilla rationis, quæ etiam, ut ait Hieron. (18), in Cain non potuit extingui, bonum semper vult, et malum semper odit. Alium autem dicunt motum esse quo mens relictæ superiorum lege subjicit se peccatis, eisque oblectatur. Iste motus, ut aiunt, antequam adsit alicui grata, dominatur et regnat in homine, alterumque deprimit motum; uterque tamen ex libero arbitrio est. Veniente autem gratia ille malus motus eliditur, et alter naturaliter bonus liberatur, et adjuvatur ut efficaciter bonum velit. Ante gratiam vero licet naturaliter homo velit bonum, non tamen absolute concedi oportet bonam habere voluntatem sed potius malam. Alii autem dicunt unam esse voluntatem, id est, unum motum, quo naturaliter vult homo bonum, et ex vitio vult homo malum, eoque delectatur: et in quantum vult bonum, naturaliter bonus est; in quantum malum vult, malus est.

DISTINCTIO XL.

AN EX FINE OMNES ACTUS PENSARI DEBEANT, UT SIMPLICITER BONI VEL MALI DICANTUR.

1. Post hæc de actibus adjiciendum videtur utrum et ipsi ex fine, sicut voluntas, pensari debeant boni vel mali. Licet enim secundum quosdam omnes boni sint, in quantum naturaliter sunt; non tamen absolute dicendi sunt omnes boni, nec omnes remunerabiles. sed quidam simpliciter mali dicuntur, sicut et alii boni. Nam simpliciter ac vere sunt boni illi actus, qui bonam causam et intentionem, id est, qui voluntatem bonam comitantur, et ad bonum finem tendunt; malivero simpliciter dici debent qui perversam habent causam et intentionem. Unde Ambros. ait: *Affectus tuus operi tuo nomen imponit.* Et August. (19) super psal. 31: *Nemo computet bona opera sua ante fidem.* Ita enim videntur mihi esse ut magnæ vires, et cursus celerrimus præter viam; quia ubi ipsa fides non erat, bonum opus non erat. Bonum enim opus intentione facit, intentionem fides dirigit. Non valde attendas quid homo faciat, sed quid cum facit attendat, quo lacertos optimæ gubernationis dirigat. His testimoniorum insinuari videtur ex affectu et fine opera bona esse vel mala. Quibus consonat quod Veritas in Evangelio, Matth. 7, ait: *Non potest arbor bona fructus malos facere. neque arbor mala fructus bonos facere.* Nomine arboris non natura humanæ mentis, sed voluntas intelligitur; quæ si mala fuerit, non bona, sed mala opera facit; si vero bona fuerit, bona, non mala opera facit.

Utrum omnia opera hominis ex affectu et fine sint bona vel mala.

2. Sed quæritur utrum omnia opera hominis affectu et fine sint bona vel mala. Quibusdam ita videtur esse, qui dicunt omnes actus esse indiferentes, ut nec boni nec mali per se sint, sed ex intentione bona bonus, et ex mala malus sit omnis actus. Secundum quos quilibet actus potest esse bonus, si bona intentione geratur. Aliis autem videtur quod quidam actus in se mala sint, ita ut non possint esse nisi peccata, etiam si bonam habeant causam; et quidam in se boni, ita ut etsi

(18) In commentario ad cap. 1 Ezechielis super eo loco: *Et scintillæ quasi aspectus æris carentis;* in tomo 5.

(19) Tom. 1, in lib. Offic., l. 1, c. 3; tom. 8, præat. ad illum psal.

malam habeant causam, non tamen boni esse desinant. Quod testimonio Augustini confirmant, qui dicit bonum aliquando non bene fieri. Quod enim quis invitus vel necessitate facit, non bene facit; quia non bona facit intentione, ut ait Augustinus, tom. 8, tract. 8, super 1 Joan. Servilis, inquit, timor non est in charitate; in quo quamvis credatur Deo, non tamen in Deum; et si bonum fiat, non tamen bene. Nemo enim invitus bene facit etiamsi bonum est quod facit. Ecce habes quod aliquis non bene facit illud quod bonum est. Facit ergo quod bonum est intentione non bona. Ideo asserunt illi quædam opera esse talia, quæ sic bona sunt, quod mala esse non possunt, quocumque modo fiant; sicut e converso, quædam sic sunt mala, ut non possunt esse bona, quacumque ex causa fiant. Alia autem esse opera quæ ex fine vel causa bona sunt vel mala, et ad illa referunt sanctorum testimonia, quibus ex affectu vel intentione judicium operum pensari dicunt. Tripartitam edunt isti differentiam actuuum.

Aliter Augustinus sentire videtur, qui dicit opera hominis esse bona vel mala ex intentione et causa, præter quædam quæ per se peccata sunt.

3. Sed Augustinus evidentissime docet in libro contra mendacium, cap. 7, in tom. 4, omnes actus secundum intentionem et causam judicandos bonos vel malos, præter quosdam, qui ita sunt mali, ut nunquam possint esse boni etiamsi bonum videantur habere causam. Interest, inquit, plurimum qua causa, quo fine, qua intentione quid fiat. Sed ea quæ constat esse peccata, nullo bonæ causa obtentu, nullo quasi bono fine, nulla velut bona intentione facienda sunt. Et quippe opera hominum, si causas habuerint bonas vel malas, nunc sunt bona, nunc mala, quæ non sunt per se ipsa peccata: sicut vietum præbere pauperibus bonum est, si fit causa misericordiae cum recta fide: et concubitus conjugalis quando fit causa generandi, si ea fine fiat, ut gignantur regenerandi. Hæc rursus mala sunt, si malas habeant causas: velut si jactantiae causa pascitur pauper, aut lasciviae causa cum uxore concubitur, aut filii generentur non ut Deo, sed ut diabolo nutriantur. Cum vero opera ipsa per se peccata sunt, ut furtæ, stupra, blasphemiae, quis dicat causis bonis esse facienda, vel peccata non esse; vel, quod est absurdius, justa peccata esse? Quis dicat: *Furemur divitibus, ut habeamus quid demus pauperibus;* aut: *Falsa testimonia proferamus, non ut inde innocentes laedantur, sed potius salventur?* Duo enim bona hic sunt: ut inops alatur, et innocens non puniatur. Aut quis dicat adulterium esse faciendum, ut per illam cum qua fit, homo de morte liberetur? Testamenta etiam vera cur non supprimimus, et falsa supponimus, ne haereditates habeant qui nihil boni agunt, sed hi potius qui indigentes adjuvant? Cur non fiant illa mala propter hæc bona, si propter hæc bona nec illa sunt mala? Cur non ab immundis meretricibus quas ditant stupratores, rapiat divitias vir bonus, ut indigentibus eas largiatur, cum nullum malum malum sit si pro bono fiat? Quis hoc dicat, nisi qui res humanas moresque conatur et leges subvertere? Quod enim facinus non dicatur recte fieri posse, nec impudentium, verum etiam gloriose, ut in eo non timeatur supplicium, sed speratur et præmium; si semel consenserimus in malis actibus, non quid fiat, sed quare fiat esse quærendum, ut quæcumque pro bonis fiant causis, nec ipsa mala esse judicentur? At justitia merito punit cum qui dicit se subtraxisse superflua divitiæ, ut præberet pauperi; et falsarium qui alienum corrupit testamentum, ut is esset haeres qui faceret eleemosynas largas, non ille qui nullas; et eum qui se fecisse adulterium ostendit, ut per illam cum qua fecit, hominem de morte liberaret. Sed dicet aliquis: Ergo æquandus est surculibet furi qui voluntate misericordiae furatur? Quis hoc dixerit? Sed horum duorum non ideo quisquam est bonus, quia pejor est unus. Pejor enim est qui concepiscendo, quam qui miserando furatur. Sed si furtum omne peccatum est,

ab omni furto abstinendum est. Qui enim dicat esse peccandum, etiamsi aliud sit gravius, aliud levius peccatum? (Lib. eod., c. 8.) Nunc autem querimus quis actus peccatum sit vel non; non quid gravius sit vel levius. Intende, lector, propositis verbis tota mentis consideratione, quae non inutili habent exercitacionem; et dico quae quis actus sit peccatum, qui, scilicet, malam habeat causam; nec ille tantum, quia sunt nonnulli actus qui etsi bonam habeant causam, tamen peccata sunt, ut supra positum est. Ex quo consequi videtur quia non semper ex fine judicatur voluntas sive actio mala, sicut in illis quae per se peccata sunt. Illa enim cum quis gesserit pro aliqua bona causa, bonum videtur habere finem; nec ex fine voluntas est mala, nec ex voluntate actio sit mala, sed ex actione voluntas sit prava. In quibus aliqui ponunt actum Iudaeorum, qui crucifigendo Christum arbitrabantur se obsequium praestare Deo, quia bonum finem dicunt eos sibi posuisse, scilicet Dei obsequium; et tamen voluntatem eorum et actionem perversam fore assertunt. De bonis autem nulla sit exceptio in praemissis verbis Aug. quin omnis voluntas bona ex fine sit bona; et ex fine et voluntate omnis actio bona, bona est. Sed non omnis mala voluntas ex fine mala est. nec omnis mala actio ex fine et voluntate mala est; et omnis quae habet malam causam mala est, sed non omnis quae bonam causam habet bona est. Ideoque cum ex affectu dicitur nomen imponi operi, in bonis operibus generaliter versa est haec regula; sed in malis recipiunt illa quae per se mala sunt. Omnia ergo hominis opera secundum intentionem et causam iudicantur bona vel mala, exceptis his quae per se mala sunt, id est, quae sine prævaricatione fieri nequeunt.

Quidam dicunt predicta non posse fieri bono fine.

4. Quae tamen quidam contendunt nunquam habere bonam causam. Qui enim aliena furatur ut pauperibus tribuat, non pro bono, ut aiunt, furatur. Non enim bonum est aliena pauperibus erogare. Qui enim de rapina sacrificium Deo offert, idem facit, ut ait auctoritas, Eccl. 34, ac si filium in conspectu patris victimet, vel sacrificium carnis Deo offerat. Abominabilis nempe Deo est impiorum oblatio. Ita etiam et hominem per adulterium a morte liberare, malum esse dicunt. Etsi enim bonum sit hominem a morte liberare, tamen si hominem liberare, malum esse assertunt. Ideoque Aug. in superioribus dieunt temperasse sermonem cauteque locutum, ubi ait ea quae constat esse peccata, nullo quasi bono fine, nulla velut bona intentione facienda. Non enim simpliciter dixit bono fine et bona intentione, sed addidit quasi et velut; quia talia non sunt bono fine et bona intentione, sed intentione quae videtur bona, et fine qui putatur bonus, sed non est. Nec ideo accepit August. ista, ut aiunt, quin causas habeant malas; sed quia causas habent quae videntur bona, sunt tamen mala.

DISTINCTIO XLI.

AN OMNIS INTENTIO VEL ACTIO EORUM QUI CARENT FIDE
SIT MALA.

1. Cumque intentio, ut supra dictum est, bonum opus faciat, et fides intentionem dirigit, non immerito queri potest utrum omnis intentio, omneque illorum opus malum sit, qui fidem non habent. Si enim fides intentionem dirigit, et intentio bonum opus facit, ubi non est fides, nec intentio bona, nec opus bonum esse videtur. Quod a quibusdam non irrationaliter astriuitur, qui dicunt omnes actiones et voluntates hominis sine fide malas esse, quae fide habita bona existunt; unde Apostolus ait, Rom. 14: *Omnis quod non est ex fide, peccatum est.* Quod exponens August. in lib. Sententiarum Prosp. c. 105, dist. 38, ait: *Omnis infidelium vita peccatum est, et nihil bonum est sine summo bono; ubi deest agnitus aeternae veritatis, falsa virtus est, etiam in optimis moribus.* Et Jacobus in Epistola canon. c. 2, ait: *Qui offendit in uno, scilicet in charitate, factus est omnium reus.* Qui ergo fidem et charitatem non habet, omnis ejus actio peccatum est, quia ad charitatem non refertur. Quod enim ad cha-

ritatem non refertur, ut supra meminit Aug., non sit quemadmodum fieri oportet, ideoque malum est. Non ergo mandata custodit, qui charitate caret, quia sine charitate nullum mandatorum custoditur; unde Aug. super Epistolam ad Gal., ait: *Custoditionem legis dicit Apostolus, Rom. 13, non inebriari, non occidere, non incechari, et alia hujusmodi ad bonos mores pertinentia, quae sine charitate, fide et spe, impleri non possunt.* Nullum ergo mandatum implet, nullum bonum opus facit, qui fidem charitatemque non habet. *Impossible est enim, ut ait Apostolus, Heb. 11, sine fide aliquid placere Deo.* Quae ergo sine fide sunt, bona non sunt; quia omne bonum placet Deo.

Quae praemissa sententiae objiciuntur ex verbis Augustini.

2. His autem objicitur quod supra dixit Aug., scilicet quod in servili timore, et si bonum fiat, non tamen bene, Nemo enim invitus bene facit, etiam si bonum est quod facit. Hic enim dicit bonum fieri, sed non bene, ab illo qui charitatem non habet. Qui enim serviliter timet, charitate vacuus est; de quo tamen hic dicit, quia bonum facit, sed non bene. Qui etiam super illum locum psal. 83: *Turtur invenit nidum sibi, ubi ponat pullos suos,* lib. Confes., n. 1, c. 12, dicit quod Judæi, haeretici, et pagani opera bona faciunt, quia vestiunt nudos, et pascunt pauperes, et hujusmodi. sed non in nido Ecclesiæ, id est, in fide; et ideo concubantur pulli eorum. Quibus illi respondent, dicentes bona opera appellari hujusmodi quae sine charitate sunt, non quia bona sint quando sic sunt, quod evidenter supra August. docuit; sed quia bona essent, si aliter fierent; quae in suo genere sunt bona, sed ex affectu sunt mala.

Aliorum sententia de praemissa quæstione, qua quærebatur si omnis actio eorum mala est, qui fidem non habent.

3. Alii vero qui trifariam distinctionem actuuum faciunt, opera cuncta quae ad naturæ subsidium sunt, semper bona esse astruunt. Sed quod Aug. mala esse dicit, si malas habeant causas, non ita accipiendo est, quasi ipsa mala sint, sed quia peccant et mali sunt qui ea malo fine agunt. Item illud aliud, scilicet bonum opus intentio facit, et intentionem fides dirigit, determinant, dicentes ibi bonum vocatum quod remunerabile est ad vitam; non quod illud sit solum bonum opus, imo etiam alia plura, licet non ea ratione qua illud sint bona. Bonum enim multipliciter accipitur, scilicet pro utili, pro remunerabili, pro signo boni, pro specie boni, pro licto, et aliis forte modis. Solaque illa intentio remunerabilis est ad vitam, quam fides dirigit; sed non illa sola bona est, ut aiunt. Nam si quis Judæus vel malus christianus necessitatem proximi relevaverit naturali pietate ductus, bonum fecit, et bona fuit voluntas qua illud fecit.

Hic ponuntur quedam August. capitula, quæ retractavit, non quasi prave dicta, sed quo sensu dixerit insinuans.

4. Post hæc investigari oportet qualiter intelligentium sit quod ait Aug., tom. 1, in lib. de vera Relig., c. 14: Usque adeo, inquit, peccatum voluntarium malum est, ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium. Hujus dicti rationem Aug., aperiens in lib. Retract., l. 1, c. 13, dicit: Potest videri falsa haec definitio, sed si diligenter discutiatnr, invenitur esse verissima. Peccatum quippe illud cogitandum est, quod tantummodo peccatum est, non quod est etiam pena peccati, scilicet, peccatum primum hominis, quod fuit peccatum et causa peccati, sed non pena. Quamvis et illa quae non voluntaria peccata non immerito dicuntur, quia vel a nescientibus vel a coactis perpetratur, non omni modo possunt sine voluntate committi; quoniam et ille qui peccat ignorans, voluntate utique facit, quod cum faciendum non sit, putat esse faciendum: et ille qui, concupiscente adversus spiritum carne, non ea quae vult facit, concupiscit quidem nolens, et in eo non facit quod vult; sed si vincentur, concupiscentiae consentit volens, et in eo non facit nisi quod vult: et illud quod in parvuli est ori-

ginale pœccatum, ex prima hominis voluntate mala contractum est. Non itaque falsum est quod dixi: Usque adeo peccatum voluntarium est, etc. Ecce qualiter accipiendum sit illud, scilicet, vel de primo pœccato hominis, vel de omnibus generaliter peccatis mortiferis; quorum licet quædam dicantur non voluntaria, quæ scilicet per ignorantiam vel per infirmitatem fiunt, eadem tamen ea ratione possunt dici voluntaria, quia sine voluntate non committuntur.

Aliud capitulum.

5. Illius etiam intelligentia perquirenda est, quod, tom. 6, in lib. de duabus Animabus, c. 40, edidit, inquiens: *Nusquam nisi in voluntate peccatum est.* Quod etiam in lib. *Retract.*, l. 1, c. 15, plane determinat dicens: *Potest putari ista falsa esse sententia qua diximus, nusquam nisi in voluntate esse peccatum, cum Apostolus dicat, Rom. 7: Quod nolo, hoc facio, etc.* Sed peccatum quod nusquam est nisi in voluntate, illud præcipue intelligendum est quod iusta dominatio consecuta est, id est, primum hominis peccatum. In eodem quoque lib. de duabus Animabus, c. p. 10, aliud tradidit consideratione dignum; ait enim: *Non nisi voluntate peccatur; ipsamque voluntatem definit dicens: Voluntas est animi motus, cogente nullo, ad aliquid vel non admittendum, vel adipiscendum.* Hujus dicti causam aperiens, et intelligentiam pandens, in lib. *Retract.*, lib. I, c. 15, ait: *Hoc propterea dictum est, ut hac definitione volens a nolente discerneretur, et sic ad ilios referretur intentio, qui in paradiſo fecerunt originem mali, nullo cogente, peccando, id est, libera voluntate; quia et scientes contra præceptum fecerunt, et ille tentator suasit ut hoc fieret, non coegit.* Nam qui nesciens peccavit, non incongruenter nolens peccasse dici potest; quanvis et ipse quidem nesciens fecit. volens tamen fecit. Ita nec tale peccatum sine voluntate esse potuit; sed voluntas facti ibi fuit, non peccati voluntas, quod tamen factum fuit peccatum; hoc enim factum est quod fieri non debuit. Quisquis autem sciens peccat, si potest cogenti ad peccatum sine pœccato resistere, nec tamen facit, utique volens peccat; quia qui potest resistere, non cogitur cedere, quapropter peccatum sine voluntate esse non posse verissimum est. Ex his liquet qualiter superiora accipienda sint.

Quod mala voluntas est voluntarium peccatum.

6. Si autem omne peccatum mortale voluntarium est, cum voluntas mala peccatum sit mortale, constat ipsam esse voluntarium peccatum. Quid enim, ut ait Augustinus (20), tam in voluntate, quam ipsa voluntas situm est? Voluntas itaque inala recte voluntarium dicitur peccatum, quod in voluntate consistit. Voluntas quippe, ut ait Aug. in eodem, est prima causa peccandi; aut nullum peccatum est prima causa peccandi, nec est cui recte imputetur peccatum, nisi peccanti. Non ergo est cui recte imputetur, nisi voluntati. Hoc autem de peccato actuali et mortali intelligendum est. Neque his verbis aliud voluit ostendere August, ut ipse ait in *Retract.*, nisi quia voluntas est qua peccatur et qua recte vivitur.

DISTINCTIO XLII.

AN VOLUNTAS ET ACTIO MALA IN EODEM HOMINE ET CIRCA EAMDEM REM SINT UNUM PECCATUM, AN PLURA.

1. Cum autem voluntas mala et operatio sint peccatum, quæri solet, utrum in eodem homine et circa eamdem rem hæc duo unum sint peccatum, vel diversa: ut si quis voluntate furatur, voluntatem habeat malam, quæ peccatum est, et actum malum qui item peccatum est. Hæc autem duo diversa sunt, scilicet voluntas, et actio. Sed numquid diversa sunt peccata, an unum? Quidam dicunt unum esse peccatum, alii vero dicunt diversa esse peccata, quia cum constet hæc duo esse diversa, aut diversa duo peccata dicuntur, aut duo diversa non peccata. Quibus alii respondent hæc duo

(20) Tom. 1, in lib. de liber. Arbit., c. 12; et lib. *Retract.*, l. 1, c. 9 et 22.

diversa esse, non peccata sunt, sed peccatum unum; quia una prævaricatio vel inobedientia in utroque admittitur, sive quando vult, sive quando agit: et unus est ibi contemptus, sed minor cum in voluntate solum peccatum continetur, in major vero cum voluntati etiam operatio additur; et ideo majus fit peccatum, sed non plura, cum voluntas operi mancipatur.

Alia contra eosdem oppositio.

2. Sed adhuc eisdem objicitur: *Si unum tantum illa duo peccatum sunt, cum quis voluntate mala prius concepta deinde opus patraverit, non pro aliquo reus est, nisi pro quo ante opus reus erat, cum adhuc in sola voluntate peccatum consistebat; nullus enim reus est æternæ mortis, nisi pro peccato; sed peccatum aliud non est admissum actione, quam prius admissum erat voluntate.* Non ergo pro aliquo alio iste fit damnabilis actu peccando, quam ante fuerat, cum sola voluntate delinquebat. Ad hoc etiam et illi respondent, dicentes propter peccatum quidem tantum illum furem reum constitui, et quamvis ejus voluntas et actio unum sint peccatum, pro alio tamen reus factus est actu peccando, quam prius erat sola voluntate delinquendo, quia pro actu, qui est aliud quam voluntas, licet non aliud peccatum.

Alia adversus eosdem objectio.

3. Item et adhuc quæstioni instant, dicentes hæc duo ideo diversa esse peccata, quia diversorum legis mandatorum prævaricationes sunt. Alio enim mandato legis prohibetur actio furti, scilicet, *Non furaberis: alio furandi voluntas, scilicet. Non concupisces rem proximitui.* Cum autem hæc duo diversa mandata sint quibus illa duo prohibentur, patet illa duo diversas esse prævaricationes; diversa igitur peccata. Ad quod etiam illi dicunt, diversa quidem esse mandata quibus illa duo distinctim prohibentur, ut August. docet super Exod. Verumtamen in ilis non observatis una tantum prævaricatio incurrit, unumque contrahitur peccatum, licet duo diversa illis prohibeantur. Sicut e converso duo sunt mandata charitatis, quibus duo pœcipiuntur diligi; una tamen in eis nobis commendatur charitas.

Si peccatum ab aliquo admissum in eo sit quousque pœniteat?

4. Præterea solet quæri, cum ab aliquo perpetrato voluntate peccato voluntas id agendi et actio transierit, nondum tamen vera habita pœnitentia, utrum illud peccatum usquequo pœniteat sit in eo? Quod non esse videtur; quia voluntas quæ prius fuit, non est, neque actio, quia neque vult illud vel agit quod ante voluit et egit. Sed non est ignorandum, peccatum duobus modis dici esse in aliquo, et transire, scilicet actu et reatu. Actu est in aliquo, dum ipsum quod peccatum est, ut actio vel voluntas, in peccante est; reatu vero, cum pro eo, sive transierit sive adsit, mens hominis polluta est et corrupta, totusque homo suppliciis obligatur perpetuis. Nec unquam est in aliquo peccatum actu, præter originale, quin sit etiam reatu; sed est reatu intelligendum, postquam transiit actu.

Quibus modis dicitur in Scriptura reatus.

5. Reatus in Scriptura multipliciter accipitur, scilicet pro culpa, pro pœna, pro obligatione pœnæ temporalis vel æternæ. Si enim mortale est peccatum, obligat nos pœnæ æternæ; si veniale, obligat nos pœnæ temporali. Duo enim sunt genera peccatorum, mortalium scilicet et venialium. Mortale est, per quod homo mortem æternam meretur. Crimen enim, ut ait Augustinus, est quod est dignum accusatione et damnatione. Veniale autem quod hominem usque in reatum perpetuæ mortis non gravat, verumtamen pœnam meretur, sed facile indulgetur.

De modis peccatorum qui multipliciter assignantur.

6. Modi autem peccatorum varias in Scriptura habent distinctiones, in qua dicitur peccatum duobus modis committi, scilicet cupiditate et timore, ut Au-

gustinus tradit super illum locum psal. 79: *Incensa igni et suffossa*. His enim duodus modis dicit omnia peccata mortalia includi. Et *incensa igni* ea dicit quæ ex cupiditate male incendente oriuntur: *suffossa* vero quæ ex timore male humiliante proveniunt; quod est quando quis cupit non cupienda, vel timet non timenda. Alibi vero dicitur peccatum fieri tribus modis, scilicet cogitatu, verbo et opere. Unde Hieron. super Ezech.: Tria generalia delicta sunt, quibus humanum subjacet genus. Aut enim cogitatione, aut sermonе, aut opere peccamus. His aliquando etiam additur quartus modus, scilicet consuetudinis: quod in quadruano Lazaro significatum est. Dicitur quoque homo peccare in Deum, in se et in proximum. In Deum, cum de Deo male sentit, ut hereticus; vel quæ Dei sunt usurpare presumit indigne, participando sacramentis; vel quando nomen Dei pejorando contemptibile facit. In proximum peccat, cum proximum inuste laedit, in se vero, cum sibi et non aliis nocet.

Quomodo differant delictum et peccatum,

7. Variam quoque appellationem habet. Dicitur enim peccatum etiam delictum. Et delictum fortasse est (ut ait August. in Quæstionibus Levitici) declinare a bono; peccatum est, facere malum. Aliud est enim declinare a bono, aliud est facere malum. Peccatum ergo est perpetratio mali, delictum desertio boni, quod et ipsum ostendit nomen. Quid enim aliud sonat *delictum*, nisi *derelictum*? et qui derelinquit, quid derelinquit nisi bonum? Vel delictum est quod ignoranter sit, peccatum quod scienter committitur. Indifferenter tamen et peccatum nomine delicti, et delictum nomine peccati appellatur.

De septem principalibus vitiis.

8. Præterea sciendum est septem esse vicia capitalia, vel principalia, ut Gregor. super Exod. ait, scilicet inanem gloriam, iram, invidiam, accidiam vel tristitiam, avaritiam, gastrimargiam, luxuriam; quæ ut ait Joannes Chrys., significata sunt in septem populis, qui terram promissionis Israeli promissam tenebant. De his quasi septem fontibus cunctæ animarum mortiferæ corruptæ emanant. Et dicuntur hæc capitalia, quia ex eis oriuntur omnia mala. Nullum enim malum est, quod etiam non ab aliquo horum originem trahat.

De superbia, quæ est radix omnis mali.

9. Ex superbia tamen omnia mala oriuntur, et hæc, et alia, quia, ut ait Greg., radix cuncti mali est superbia. De qua dicitur Eccl. 10: *Initium omnis peccati est superbia*, quæ est amor propriæ excellentiæ, Cujus quatuor sunt species, ut Greg. ait. Prima est, cum bonum quod habet quis, sibi tribuit. Secunda, cum credit a Deo esse datum, sed tamen pro suis meritis. Tertia, cum se jactat habere quod non habet. Quarta, cum cæteris despiciat singulariter vult videri. Merito ergo radix omnis mali dicitur superbia. Huic autem videtur obviare quod Apostolus ait, 1 Tim. ult.: *Radix omnium malorum est cupiditas*, quia si radix omnium malorum est cupiditas, ergo superbiæ. Quomodo ergo superbia radix est et initium omnis peccati?

Quo sensu utrumque radix dicatur omnium malorum, scilicet et superbia. et cupiditas.

10. Sed utrumque recte dictum esse intelligitur, si genera peccatorum singulorum, non singula generum ultraque locutione includi intelligentur; nullum quippe genus peccati est, quo interdum ex superbia non proveniat; nullum etiam, quod ex cupiditate aliquando non descendat. Sunt enim nonnulli hominum qui ex cupiditate sunt superbi: et aliqui ex superbia sunt cupidi. Est enim, ut ait Aug., homo qui non esset amator pecunia, nisi per hoc putaret se excellentiæ esse; ideoque ut excellat, divitias cupi; tali homini ex superbia oboritur cupiditas. Et est aliquis qui non amaret excellere nisi putaret per hoc divitias majores habere. Ideo ergo excellere laborat, quia divitias habere amat. Huic innascitur superbia, id est, amor excellentiæ, ex cupiditate. Patet ergo quod ex superbia aliquando cupiditas, ex cupiditate aliquan-

do superbia oritur, et ideo de utraque recte dicitur quod sit radix omnis mali

DISTINCTIO XLIII.

DE PECCATO IN SPIRITUM SANCTUM, QUOD DICITUR ETIAM PECCATUM AD MORTEM.

1. Est præterea quoddam peccati genus, cæteris gravius et abominabilius, quod dicitur peccatum in Spiritum sanctum, et de quo in Evangelio Veritas ait, Luc. 12: *Qui peccaverit in Spiritum sanctum: non remittetur ei neque hic, neque in futuro*. Et Joan. et Epistola 1 canonica, est peccatum ad mortem, non pro eo dico ut quis oret. *Qui enim peccat in Patrem, remittetur ei; et qui peccat in Filium, remittetur ei: qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei neque hic, neque in futuro*. Sed queritur quid sit illud peccatum in Spiritum sanctum vel ad mortem? Quidam dicunt illud peccatum esse desperationis vel obstinationis. Obstinatione est indurata mentis in malitia pertinacia, per quam homo fit impoenitens. Desperatio est, qua quis diffidit penitus de bonitate Dei, aestimans suam malitiam divinæ bonitatis magnitudinem exceedere; sicut Cain qui dixit, Gen. 4: *Major est iniquitas mea, qua ut veniam merear*. Utrumque vero dicitur peccatum in Spiritum sanctum, quia Spiritus sanctus est amor Patris et Filii, et benignitas qua se invicem et nos diligunt; quæ tanta est, cujus finis non est. Recte ergo in Spiritum sanctum declinare dicuntur, qui sua malitia Dei bonitatem superare putant, et ideo poenitentiam non assumunt; et qui iniquitati tam pertinaci mente inhærent, ut eam nunquam relinquere proponant, et ad bonitatem Spiritus sancti nunquam redire, patientia Dei abutentes, et de misericordia Dei nimis præsumentes; quibus placet malitia propter se, sicut piis bonitas. Isti nimia pertinacia et præsumptione peccant, aestimantes Deum non esse justum. Illi desperatione, Deum non bonum existimant, tollentes in hoc turbulentissimo iniquitatum mari portum divinæ indulgentiæ, quo se recipient fluctuantes. Atque ipsa desperatione addunt peccata peccatis, dicentes misericordiam nullam esse, et quod super peccatores necessaria damnatio debetur.

Utrum omnis obstinatio sit peccatum in Spiritum Sanctum?

2. Sed queritur utrum omnis obstinatio mentis in malitia obdurata, omnisque desperatione sit peccatum in Spiritum sanctum? Quidam dicunt omnem obstinationem et omnem desperationem esse peccatum in Spiritum sanctum. Quod si est, aliquando illud peccatum remittitur, quia multi etiam obstinatissimi et desperatissimi convertuntur, ut Aug. ait super illum psal. 14: *Convertum in profundum maris*, id est, eos qui erant desperatissimi; et ibi: *Mittit cristallum suum sicut buccellas*, id est, obstinatos facit aliorum doctores. Talium conversio ibi etiam evidenter ostenditur ubi ait, psal. 67: *Qui educit vincitos in fortitudine; similiter et eos qui exasperant, qui habitant in sepulcris*. Secundum istos illud peccatum dicitur irremissibile, non quiu aliquando remittatur, sed quia vix et raro et difficulter dimittitur. Non enim solvit cristallus, nisi vehementi spiritus impetu. Alii vero tradunt non quamlibet obstinationem vel desperationem appellari peccatum in Spiritum sanctum, sed illam tantum quam comitatur impoenitentia; quam etiam impenitentiam dicunt esse peccatum in Spiritum sanctum. Sed quia August. dicit impenitentiam esse peccatum in Spiritum sanctum, cum sic obstinatus est aliquis, ut non peniteat, discuti oportet an aliud sit obstinatio, aliud impenitentia sit in eo peccatum, an idem, sed diversis modis commissum. Secundum istos peccatum illud dicitur irremissibile, eo quod nunquam dimittatur. Unde Aug. etiam dicit, quod hoc solum peccatum veniam mereri non potest; et Hier. quod taliter peccans, digne penitere non potest. Et ideo recte Joannes dicit: *Ut non pro eo oret quis; quia qui sic peccat, orationibus Ecclesiæ hic vel in futuro juvari non potest, habens cor induratum tanquam lapis*, sicut de diabolo legitur. Post hanc

vitam qui valde mali sunt meritis Ecclesiæ juvari non possunt.

Quod aliter accipitur peccatum in Spiritum sanctum.

3. Est etiam alia hujus peccati assignatio. Hoc enim peccatum August. definiens in lib. de Sermone Domini in monte, ait: Peccatum ad mortem est, cum post agnitionem Dei per gratiam Christi oppugnat aliquis fraternitatem, et adversus ipsam gratiam qua reconciliatus est Deo, invidiae facibus agitatur, quod fortasse est peccare in Spiritum sanctum, quod peccatum dicitur non remitti; non quia non sit iugendum peccati si poeniteat, sed quia tanta est labes peccati illius, ut deprecandi humilitatem subire non possit, etiam si peccatum suum mala conscientia agnoscere et renuntiare cogatur: ut Judas, cum dixit *peccavi*, facilius desperans cucurrit ad laqueum quam humilitate veniam peteret; quod propter magnitudinem peccati jam ex damnatione peccati tales habere credendum est. Ecce quædam assignatio peccati in Spiritum sanctum, vel ad mortem hic posita est, qua illud peccatum esse traditur, oppugnat fraternitatem post agnitionem, et iugementa gratiæ post reconciliationem, quod species quædam obsecrationis intelligi potest. Illam tamen definitionem Augustinus in lib. Retract., l. 1, c. 9, memorans, aliquid adjiciendum ibi fore, nec asserendo se dixisse, aperit, ita dicens: Quod quidem confirmavi, quoniam hoc putare me dixi. Sed tamen addendum fuit si in hac scelerata mentis perversitate finierit hanc vitam, quoniam de quocumque pessimo in hac vita constituto non est desperandum, nec pro illo imprudenter oratur de quo non desperatur. His verbis insinuatur peccatum præmissa definitione descriptum, tunc solum debere dici ad mortem vel in Spiritum sanctum, cum non haliet comitem poenitentiam; nec de aliquo peccatore desperandum est in hac vita, et ideo pro omni esse orandum. Unde illud Joan. 5: *Non pro eo dico ut quis oret*, sic accipiendo videtur, ut pro aliquo peccante ad mortem vel in Spiritum sanctum, postquam finierit hanc vitam, non oremus. Dum autem in hac vita est, nec peccatum illius judicare, nec de illo desperare, sed pro illo orare debemus. Unde Augustinus, de Verbis Domini, de impœnitentia quæ est blasphemia in Spiritum sanctum sic ait, tom. 10. serm. 11, post medium: Ista impœnitentia vel cor impœnitens, quandiu quisque in hac carne vivit, non potest judicari. De nullo enim desperandum est, quandiu ad poenitentiam patientia Dei adducit: paganus est hodie; judæus infidelis est hodie; hereticus est hodie; schismaticus est hodie; quid si cras amplectatur catholicam fidem, et sequatur catholicam veritatem? Quid si isti quos in quocumque genere erroris notas, et tanquam desperatissimos damnas, anteqam finiant istam vitam agant poenitentiam, et inveniant veram requiem et vitam in futuro? *Nolite ergo ante tempus judicare quicquam* (1 Cor. 4). Ex his ostenditur pro singulis peccatoribus in hac vita esse orandum; nec de aliquo esse diffidendum, quia converti potest dum in hac vita est; quia non potest sciri de aliquo utrum peccaverit ad mortem vel in Spiritum sanctum, nisi cum ab hac vita discesserit, nisi forte alicui per Spiritum sanctum mirabiliter revelatum fuerit. Ex prædictis aliquatenus capi potest quomodo accipiatur peccatum in Spiritum sanctum, scilicet, iugementa gratiæ fraternitatem impœnitentis oppugnans; quæ utique obstinatio esse videtur, et omnis impœnitentis obstinatio atque desperatio. Notandum vero est quod non omnis qui non poenitet impœnitens dici potest, quia in poenitentia proprie obstinati est, et, ut quidam volunt otiam desperati.

Alia assignatio peccati in Spiritum sanctum.

4. De hoc quoque peccato in Spiritum sanctum Ambros., tom. 2, in libro de Spiritu sancto, l. 1, c. 3, in fine, disserens, definitam assignationem tradit. dicens: Cur Dominus dixerit, Matt. 12: *Qui blasphemaverit in Filium hominis remittetur ei; qui autem blas-*

phemaverit in Spiritum sanctum, neque hic neque in futuro remittetur ei, diligenter adverte. Nunquid alia est offensio Filii, alia Spiritus sancti? Sicut una dignitas, sic una injuria. Sed si quis corporis specie deceptus humani remissius aliquid sentit de Christi carne quam dignum est, habet culpam, non est tamen exclusus a venia. Si quis vero sancti Spiritus dignitatem, majestatem potestatem abneget semper, et putet non in Spiritu Dei ejici dæmonia, sed in Beelzebub, non potest ibi esse exhortatio veniae, ubi sacrilegii plenitudo est. Satis hic aperte explicatur quid sit peccatum in Spiritum sanctum. Quod illi August. descriptioni congruere videtur, qua illud peccatum dicitur esse invidentia gratiæ oppugnans fraternitatem. Qui enim post cognitionem veritatis sancti Spiritus veritatem negat, ejusque opera dicit esse Beelzebub, potestati, bonitati et gratiæ Dei invidere non dubitatur. Non itaque distinctio illa verborum sic accipienda est, quasi trium personarum divisæ sint offensæ, sed ibi peccatorum genera distincta sunt. Peccatum enim in Patrem id intelligitur, quod fit per infirmitatem, quia Patri Scriptura frequenter attribuit potentiam; peccatum in Filium, quod fit per ignorantiam, quia sapientia Filio attribuitur; tertium expositum est. Qui ergo peccat per infirmitatem vel per ignorantiam, facile veniam adipiscitur, sed non ille qui peccat in Spiritum sanctum. Cum autem una sit potentia, sapientia, bonitas trium, quare Patri potentia, Filio sapientia, Spiritui sancto bonitas saepius assignetur, superius dictum ese.

DISTINCTIO XLIV.

DE POTENTIA PECCANDI; AN SIT HOMINI VEL A SE, VEL A DIABOLO, VEL A DEO.

1. Post prædicta consideratione dignum occurrit utrum peccandi potentia sit nobis a Deo, vel a nobis. Putant quidam potentiam recte agendi nobis esse a Deo; potentiam vero peccandi non a Deo, sed a nobis vel a diabolo esse; sicut mala voluntas non a Deo nobis est, sed a nobis et a diabolo, bona autem a Deo tantum nobis est. Bonæ namque voluntatis et cogitationis initium non homini ex scipso nasci, sed divinitus parari et tribui in eo Deus evidenter ostendit, quia nec diabolus, nec aliquid angelorum ejus, ex quo in hanc caliginem sunt detrusi, bonam potuit vel poterit resumere voluntatem: quia si possibile foret, ut humana natura postquam a Deo aversa bonitatem perdidit voluntatis, ex scipso rursus eam habere potuisse, multo possibilius hoc natura haberet angelica, quæ quanto minus gravatur terreni corporis pondere, tanto magis hac esset prædita facultate. Non ergo homo vel angelus a se voluntatem bonam habere potest, sed malam. Similiter et de potentia boni vel mali disserentes, quod illa sit a Deo, non ista.

Auctoritatibus astruit potentiam peccandi esse a Deo.

2. Sed pluribus sanctorum testimoniis indubitanter monstratur quod potestas mali a Deo est, a quo est omnis potestas. Ait enim Apostolus, Rom. 13: *Non est potestas nisi a Deo*, quod non de potestate bonitatem, sed et mali intelligi oportet, cum Pilato etiam Veritas dicat, Joan. 19: *Non haberes in me potestatem, nisi datum esset tibi a superiori*. Malitia nempe hominum, ut ait August., cupiditatem nocendi per se habet; potestatem autem, si ille non dat, non habet. Ideoque diabolus antequam aliquid tolleret Job, dicebat Domino, Job. 1: *Mitte manum tuam*, id est, da potestatem, quia etiam nocentium potestas non est nisi a Deo; sicut Sapientia ait, Prov. 8: *Per me reges regnant, et tyranni per me terram tenent*. Unde Job de Domino ait, cap. 34: *Qui facit regnare hypocritam, propter peccata populi*. Et de populo Israel dicit Deus, Oseeæ 13: *Dedi eis regem in ira mea*. Nocendi enim voluntas potest esse ab homine, potestas autem non est nisi a Deo, et hoc abdita aptaque justitia; nam per potestatem diabolo datam justos Deus facit suos. De hoc etiam Gregor. in Mor. ait: *Tumoris elatio,*

non potestatis ordo in crimen est. Potentiam Deus tribuit, elationem vero potentiae malitia nostrae mentis invenit. Tollamus ergo quod de nostro est, quia non potentia justa, sed actio prava damnatur. His auctoritatibus aliisque pluribus evidenter ostenditur quod non est potestas boni vel mali cuiuscumque, nisi a Deo aequo, etsi te lateat aequitas.

An aliquando resistendum sit potestati?

3. Hic oritur questio, non transilienda silentio. Dictum est supra quod potestas peccandi vel nocendi non est homini vel diabolo, nisi a Deo. Apostolus autem dicit, Rom. 13, quod *qui potestuli resistit, Dei ordinationi resistit*. Cum ergo diabolo sit potestas mali Dei ordinatione, ejus potestati non esse resistendum videtur. Sed sciendum est Apostolum ibi loqui de seculari potestate, scilicet rege, et principe, et hujusmodi; quibus non est resistendum in his quæ jubet Deus eis exhiberi, scilicet in tributis, et hujusmodi. Si vero princeps aliquis, vel diabolus, aliquid juss erit vel suaserit contra Deum, tunc re-

sistendum est. Unde Augustinus, determinans quando resistendum sit potestati, in lib. de Natura boni ait: Si aliquid jubeat potestas quod non debeas facere, hic sane contemne potestatem, timendo majorem potestatem. Ipsos humanarum rerum gradus adverte. Si quid juss erit procurator, nunquid faciendum est, si contra proconsulem jubeat? Rursus si quid ipse proconsul jubeat, et aliud jubeat imperator, numquid dubitatur illo contemptu illi esse serviendum? Ergo si aliud imperator, aliud jubeat Deus, contemptu illo obtemperandum est Deo. Potestati ergo diaboli vel hominis tunc resistamus, eum aliquid contra Deum suggesserit; in quo Dei ordinationi non resistimus sed obtemperamus. Deus enim praecipit, ut in malis nulli potestati obediamus. Jam nunc his intelligendis atque pertractandis, quæ ad Verbi incarnationi mysterium pertinent, integra mentis consideratione intendamus, ut de ineptabilibus vel modicis aliquid fari, Deo revelante, valeamus.

LIBER TERTIUS

DE INCARNATIONE VERBI.

DISTINCTIO PRIMA.

DE INCARNATIONE VERBI, ALIUSQUE AD HOC SPECTANTIBUS.

1. *Cum venit igitur plenitudo temporis, ut ait Apostolus, Galat. 4, misit Deus Filium suum, factum de muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut in adoptionem filiorum Dei recipieremur.* Tempus autem plenitudinis dicitur tempus gratiae, quod ab adventu Salvatoris exordium sumpsit. Hoc est tempus miserendi, et annus benignitatis; in quo gratia et veritas per Jesum Christum facta est, Joan. 1. Gratia, quia per charitatem impletur quod in lege præcipiebatur. Veritas, quia per Christi adventum exhibetur atque perficitur humanæ redemptio sponsio facta ab antiquo. Filii ergo missio est ipsa Incarnatio. Eo enim missus est, quod in forma hominis mundo, visibilis apparuit, de quo supra sufficienter dictum est.

Quare Filius carnem assumpsit, non Pater, vel Spiritus sanctus.

2. Diligenter vero annotandum est, quare Filius, non Pater, vel Spiritus sanctus, est incarnatus. Solus namque Filius hominem assumpsit. Quod utique congrue ordine, atque alto Dei sapientia fecit consilio; ut Deus qui in sapientia sua mundum considerat, secundum illud Psal. 103: *Omnia in sapientia fecisti, Domine, quæ in cælis sunt, et quæ in terris, restauraret in eadem.* Hæc est mulier evangelica, Lucæ 15: *Quæ accendit lucernam, et draculum decimam, quæ perditu fuerat, reperit, sapientia, scilicet, Patris; quæ testam humanæ infirmitatis lumine suæ divinitatis accedit, perditumque hominem reparavit, nomine regis et imagine insignitum.* Ideo etiam Filius missus est, et non Pater, quia congruentius mitti debebat qui est ab alio quam qui a nullo est; Filius autem a Patre est; Pater vero a nullo est. Ut enim ait August., in lib. 4 de Trin., c. 20, t. 3: *Non enim habet de quo sit.* Sicut ergo Pater genuit, Filius genitus est, ita congrue Pater misit, Filius missus est. Ab illo enim convenienter mittitur Dei verbum, cuius est Verbum. Ab illo mittitur, de quo natum est. Mittitur quod genitum est. Pater vero, qui misit, a nullo est; ideoque Pater missus non est, ne, si mitteretur, ab alio esse putaretur. Missus est ergo primo Filius, qui a solo Patre, est, deinde etiam Spiritus sanctus, qui est a Patre et Filio. Sed Filius solus in carne missus est, non Spiritus sanctus, sicut nec Pater. Quod ideo factum est, ut qui erat in divinitate Dei Filius, in hu-

manitate fieret hominis Filius. Non Pater vel Spiritus sanctus carnem induit, ne alius in divinitate esset Filius, alius in humanitate, et ne idem esset Pater et Filius, si Deus Pater de homine nasceretur. Unde Aug., in ecclesiasticis Dogmatibus: Non Pater carnem assumpsit, neque Spiritus sanctus, sed Filius tantum, ut qui erat in divinitate Dei Filius, ipse fieret in homine hominis filius, ne filii nomen ad alterum transiret, qui non esset æterna nativitate filius, Dei ergo Filius, hominis factus est filius, natus secundum veritatem naturæ ex Deo Dei Filius, et secundum veritatem naturæ, ex homine hominus filius, ut veritas geniti non adoptione, non appellatione, sed in utraque nativitate filii nomen nascendo haberet, ut esset verus Deus, et verus homo unus filius. Non ergo dicendum est duos Christos, neque duos filios, sed Deum et hominem unum filium; quem propterea et unigenitum dicimus, manentem in duabus substantiis, sicut ei naturæ veritas contulit, non confusis naturis neque immixtis, sicut Thimotiani volunt, sed societate unitis. Eece habes quare Filius, non Pater, vel Spiritus sanctus carnem assumpserit.

Utrum Pater vel Spiritus sanctus potuerit incarnari, vel possit.

3. Si vero quæritur utrum Pater vel Spiritus sanctus incarnari potuerit, vel etiam modo possit, sane responderi potest, et potuisse olim et posse nunc carnem suinere et hominem fieri, tam Patrem quam Spiritum sanctum. Sicut enim Filius homo factus est, ita Pater vel Spiritus sanctus potuit et potest.

An Filius, qui tantum carnem accepit, aliquid fecerit non Pater vel Spiritus sanctus.

4. Sed forte aliquid dicent, eum indivisa sint opera Trinitatis, si Filius carnem assumpsit, tunc Pater et Spiritus sanctus: quia si Filius carnem assumpsit, nce hoc fecit Pater vel Spiritus sanctus, non omne quod facit Filius, facit et Pater et Spiritus sanctus. At omnia simul Pater et Filius et amborum Spiritus pariter et concorditer operantur. Aug. de Trin., lib. 13, cap. 11: *Ad quod dicimus, quia nihil operatur Filius sine Patre et Spiritu sancto, sed una est horum trium operatio indivisa et indissimilis;* et tamen Filius, non Pater vel Spiritus sanctus, carnem assumpsit. Ipsam tamen carnis assumptionem Trinitas operata est sicut August. dicit in lib. de Fide ad Petrum, cap. 2, tom. 3. *Reconciliati sunius per solum Filium secundum carnem, sed non soli Filio secundum deitatem.* Trinitas enim nos sibi reconciliavit, per hoc quod solum Verbum carnem ipsa Trinitas fecit. Trinitas

ergo carnis assumptionem fecit, sed Verbo, non Patri vel Spiritui sancto. Si enim Pater sibi, et Filius sibi, vel Pater Filio, et Filius Patri carnis assumptionem operatus esset, jam non eadem esset operatio utriusque, sed divisa. Sed sicut inseparabilis et indivisa est unitas substantiae trium, ut ait Aug., in lib. de Trin., cap. 4, ita et operatio; non tamen eamdem Trinitatem natam de Virgine, crucifixam et sepultam catholici tractatores docuerunt, sed tantummodo Filium; nec eamdem Trinitatem in specie columbae descendisse super Jesum, sed tantum Spiritum sanctum, nec eamdem dixisse de caelo: *Tu es Filius meus*: Marci 1; sed tantum Patris vocem fuisse ad Filium factam, quamvis Pater et Filius et Spiritus sanctus sicut inseparabiles sunt, ita et inseparabiliter operentur. Hæc et mea fides est, quoniam quidem hæc est catholica fides. Licet ergo solus Filius carnem assumpserit, ipsam tamen incarnationem cum Patre et Spiritu sancto operatus est.

DISTINCTIO II.

QUARE TOTAM HUMANAM NATURAM ACCEPIT, ET QUID NOMINE HUMANITATIS VEL HUMANÆ NATURÆ INTELLEGENDUM SIT.

1. Et quia in homine tota humana natura vitio corrupta erat, totam assumpsit, id est, animam et carnem, ut totam curaret et sanctificaret. Quod autem humanæ naturæ sive humanitatis vocabulo anima et caro intelligi debeant, aperte docet Hieronymus in Expositione catholicæ fidei, dicens ad Damasum papam: Sic confitemur in Christo unam Filii esse personam, ut dicamus duas perfectas et integras esse substantias, id est, deitatis et humanitatis, quæ ex anima continentur et corpore. Ecce aperte ostendit humanitatis nomine animam et corpus intelligi, quæ duo assumpsisse Dei Filius intelligitur, ubi hominem sive humanitatem vel humanam naturam accepisse legitur. Errant ergo qui nomine humanitatis non substantiam, sed proprietatem quamdam a qua homo nominatur, significari contendunt ubicumque humanitas Christi memoratur. Ait enim Joannes Damasc.: Sciendum quidem est quod deitatis et humanitatis nomen substantiarum et naturarum est representativum. Natura enim non sic accipitur in Christo, ut cum dicatur una natura esse omnium hominum; quod evidenter idem Joannes ostendit, differentem rationem dicti assignans, cum natura humana in Christo nominatur, et cum una dicatur natura omnium hominum. Ait enim, cum unam hominum naturam dicimus, sciendum est quod non considerantes ad animæ et corporis rationem hoc dicimus. Impossibile enim est unius naturæ dicere Domini corpus et animam, ad invicem comparata. Sed quia plurimæ personæ hominum sunt, omnes autem eamdem suscipiunt rationem naturæ (omnes enim ex anima et corpore compositi sunt, et omnes naturam animæ participant, et substantiam corporis possident), communem speciem plurimarum et differentium personarum, unam naturam dicimus, uniuscujusque scilicet personæ duas naturas habentes, et in duabus perfecte naturis, animæ scilicet et corporis existentis. In Domino autem Iesu Christo non est communem speciem accipere; neque enim factus est, nec est, nec aliquando fiet alius. Sed Christus ex deitate et humanitate est, in deitateque et humanitate Deus factus est, idem et homo perfectus. Totam ergo hominis naturam, id est, animam et carnem, et horum proprietates sive accidentia assumpsit Deus, non carnem sine anima, nec animam sine ratione, ut hæretici voluerunt; sed et carnem, et animam cum sensibus suis. Unde Joannes Damasc. ait, lib. 3 de orthodoxa Fide, cap. 60: Omnia quæ in natura nostra plantavit Deus, Verbum assumpsit, scilicet corpus et animam intellectualē, et horum idiomata. Totus enim totum assumpsit me, ut toti mihi salutem gratificaret. Quod enim inassumptibile est, incurabile est.

De unione Verbi et carnis mediante anima. (Aug. lib. de Agone christiano, cap. 18.)

2 Assumpsit ergo Dei Filius carnem et animam, sed carnem mediante anima; unitum est carni per medium intellectum Verbum Dei. Tantæ enim subtilitatis atque simplicitatis est divina essentia, ut corpori de limo terræ formato uniri non congruerit, nisi mediante rationali essentia. Illa autem unio inexplicabilis est adeo, ut etiam Joannes ab utero sanctificatus, se non esse dignum fateatur solvere corrigiam calceamenti Jesu, quia illius unionis modum investigare, aliisque explicare non erat sufficiens. Non sunt ergo audiendi qui non verum hominem Filium Dei suscepisse dicunt, neque natum de femina: sed falsam carnem, et imaginem corporis simulatam ostendisse videntibus. In quenam errorem prorumpunt, quia timent quod fieri non possit, scilicet ne humana carne veritas et substantia Dei inquinetur; et tamen prædicant istum visibilem solem radios suos per omnes fæces et sordes corporum spargere, et eos mundos et sinceros servare. Si ergo visibilia munda visibilibus immundis contingi possunt et non coinqnari, quanto magis incommutabilis et invisibilis Veritas per spiritum animam, et per animam corpus suscipiens, totum hominem sine sui commutatione assumpsit, et ab omnibus infirmitatibus liberavit! Ecce hic dicit Dei sapientiam per spiritum assumpsisse animam, et per animam corpus. Spiritus enim sanctus pars animæ superior, et majori similitudine Deo propinquat quam anima, scilicet ipsa eadem secundum inferiorem partem, et anima magis quam corpus, et ideo non incongrue anima dicitur assumpta per spiritum, et corpus per animam.

Quod Verbum simul assumpsit carnem et animam; neque caro prius est concepta quam assumpta.

3. Si autem quæritur utrum Verbum carnem simul et animam assumpserit, an prius animam quam carnem vel carnem quam animam; et utrum caro illa prius fuerit in utero Virginis concepta, et postea assumpta; verissime et absque ulla ambiguitate dicitur quia ex quo Deus hominem assumpsit, totum assumpsit, simulque sibi univit animam et carnem, nec caro prius fuit concepta, et postmodum assumpta; sed in conceptione assumpta, et in assumptione concepta. Unde Aug. in lib. de Fide ad Petrum, cap. 16: Firmissime tene, et nullatenus dubites, non carnem Christi sine divinitate conceptam in utero Virginis priusquam susciperetur a Verbo; sed ipsum Verbum Deum suæ carnis acceptione conceptum, ipsamque carnem Verbi incarnatione conceptam. Idem in lib. I de Trinitate, c. ult.: Non esset Dei hominumque Mediator, nisi esset idem Deus, idem homo in utroque unus et verus; quam servilem formam a solo Filio susceptam, tota Trinitas (cujus una est voluntas et operatio) fecit. Non autem in utero Virginis prius caro suscepta est, et postmodum divinitas venit in carnem; sed mox ut Verbum venit in uterum, servata veritate propriæ naturæ factum est caro et perfectus homo, id est, in veritate carnis et animæ natus est. De hoc etiam Greg. in moralibus ait: Angelo nuntiante, et Spiritu adveniente, mox Verbum in utero, mox intra uterum Verbum caro.

DISTINCTIO III.

DE CARNE QUAM VERBUM ASSUMPSIT, QUALIS ANTE FUERIT, ET QUALIS ASSUMPTA SIT.

1. Quæritur etiam de carne Verbi, an priusquam concipcretur obligata fuerit peccato, an et talis assumpta fuerit a Verbo? Sane dici potest, et credi oportet, juxta sanctorum attestationis convenientiam, ipsam prius peccato fuisse obnoxiam sicut reliqua Virginis caro; sed Spiritus sancti operatione ita mundatam, ut ab omni peccati contagione immunis uniretur Verbo, pœna tantum, non necessitate, sed voluntate assumentis, remanente. Mariam quoque totam Spiritus sanctus, eam præveniens, a peccato prorsus purgavit, et a somite peccati etiam liberavit,

vel solum ipsum penitus evacuando (ut quibusdam placet), vel sic debilitando et extenuando, ut ei postmodum peccandi occasio nullatenus extiterit. Potentiam quoque generandi absque viri semine Virginis preparavit. Ita enim verba Evangelii docent, ubi Angelus Virginem alloquens ait, *Lucæ I: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Et: Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.* Cui sacra Virgo respondit: *Ecce unvlla Domini: fiat mihi secundum verbum tuum.* Quod exponens Joan. Damasc. ait, lib. 3 de Fid. orthod., c. 2: *Pest consensum autem sanctæ Virginis Spiritus sanctus supervenit in eam, secundum verbum Domini quod dixit Angelus, purgans ipsam, et potentiam deitatis Verbis receptam præparans, simul autem et generativam.* Et tunc obrumbravit ipsam Dei altissimi per se Sapientia et virtus existens, id est, *Filius Dei Patris òμούσιος,* id est, consubstantialis, sicut divinum semen. Etcopulavit sibi ipsi, ex sanctissimis et purissimis ipsis Virginis sanguinibus, nostræ antiquæ conspersionis carnem animatam anima rationali et intellectiva; non seminans, sed per Spiritum sanctum creans: quare simul caro, simul Dei Verbi caro, simul caro animata rationalis et intellectiva. Ex his perspicuum sit quod ante diximus, carnem, scilicet, Verbi simul conceptam et assumptam; eamdemque, imo totam Virginem, Spiritu sancto præveniente, ab omnī labe peccati castificatam. Cui collata est potentia novo more generandi, ut sine coitu viri, sine libidine concipientis in utero Virginis celebraretur conceptus Dei et hominis. Illa enim caro quam Deus de Virgine sibi unire dignatus est, sine vitio concepta, sine peccato nata est. Hanc tamen carnem non cœlestis, non aeriæ, non alterius cuiusque putes esse naturæ; sed ejus, cuius est omnium hominum caro. (Aug., lib. de Fide ad Petrum, cap. 2, in medio.)

Auctoritate firmat ex tunc fuisse Virginem immunem a peccato.

2. Quod autem sacra Virgo ex tunc ab omni peccato immunis extiterit, Augustinus evidenter ostendit in libro de Natura et Gratia, cap. 26, inquiens: Excepta sancta virgine Maria, de qua propter honorem Domini, nullam prorsus, cum de peccatis agitur, haberi volo quæstionem. Inde enim scimus quod ei plus sit gratiae collatum ad vincendum ex omni parte peccatum, quod concipere ac parere meruit quem constat nullum habuisse peccatum. Haec ergo Virgine excepta, si omnes sancti et sanctæ congregari possent, et quereretur ab eis an peccatum haberent, quid responderetur nisi quod Joannes ait, c. 1: *Si dixerimus quia peccatum non habenus, nos ipsos seducimus?* Illa autem Virgo singulari gratia præventa est atque repleta, ut ipsum haberet ventris sui fructum, quem ex initio habuit universitas Dominum; ut illud quod nascebatur ex propagine primi hominis, tantummodo generis, non criminis originem duceret.

Quare non fuit Christus decimatus in Abraham, sicut Levi, cum caro quam accepit in eo, fuit peccato obnoxia.

3. Cum autem illa caro, cuius excellentia singularis verbis explicari non valet, antequam esset Verbo unita obnoxia fuerit peccato in Maria et in aliis a quibus propagatione traducta est, non immerito videri potest in Abraham peccato subjacuisse, cuius universa caro peccato subjacbat. Unde quæri solet quare Levi decimatus dicatur in Abraham et non Christus, cum in lumbis Abrahæ uterque fuerit secundum materialē rationem, quando Abraham decimatus est, et decimas dedit Melchisedech. Tunc enim Apostolus Levi decimatū dicit in Abraham, tanquam in materiali causa; quia ea decimatione sicut Abraham minor Melchisedech ostenditur, cui personaliter decimas solvit, ita et Leviticus ordo, qui in Abraham secundum rationem seminalem erat, et ex eo per concupiscentiam carnis descendit. Christus autem non est decimatus, quia, licet ibi fuerit secundum carnem, non tamen inde descendit secundum legem communem.

scilicet per earnis libidinem: sicut etiam in Adam omnes peccaverunt, Rom. 5. sed non Christus. Unde August. super Genes., lib. 10, ibid., c. 19: *Sicut in Adam peccante, qui in lumbis ejus erant peccaverunt sic Abraham dante decimas, qui in lumbis ejus erant, decimati sunt.* Sed hoc non sequitur in Christo, licet in lumbis Adæ et Abrahæ fuerit; qui non secundum concupiscentiam earnis inde descendit. Cum ergo Levi et Christus secundum earnem essent in lumbis Abrahæ, quando decimatus est, ideo pariter decimati non sunt, quia secundum aliquem modum non erat ibi Christus quo erat ibi Levi (ibid. cap 20). Secundum rationem quippe illam seminalem ibi fuit Levi, qua ratione per concubitum venturus erat in matrem; secundum quam rationem non erat ibi Christi caro, quamvis secundum ipsam ibi fuerit Mariæ caro. Ille ergo decimatus est in Abraham, qui sic fuit in lumbis Abrahæ, sicut ille fuit in lumbis patris sui; id est, qui sic est natus de patre Abraham, sicut ille de patre suo natus est, scilicet per legem carnis, et invisibilem concupiscentiam. (Ibid. c. 2.)

Qua ratione curio Christi dicta est in Scriptura non fuisset peccatrix, sed similis; quo aperitur quare obligata peccato non fuit in Christo.

4. Quocirca primitias nostræ massæ recte assumpsisse dicitur Christus, quia non carnem peccati, sed similitudinem earnis peccati accepit. Misit enim Deus Filium suum, ut Apostolus ait ad Rom. 8, in similitudinem earnis peccati. Assumpsit enim Verbum carnem peccatri similem in pœna, et non in culpa, et ideo non peccatricem. Cætera vero hominum omnis caro peccati est. Sola illius non est caro peccati, quia non eum mater concupiscentia, sed gratia concepit; habet tamen similitudinem earnis peccati per passibilitatem et mortalitatem, quia esuriit, sitiit, et hujusmodi. Licet ergo eadem caro sit ejus quæ est nostra non tamen ita facta est in utero sicut nostra. Est enim sanctificata in utero, et nata sine peccato, et nec ipse in illa unquam peccavit. In pœna ergo similis est nostræ, non in qualitate peccati; quia pollutionem quæ ex concupiscentiæ motu concepta est, omnino non habuit, nec ex carnali delectatione nata est. Venit ergo ad corpus immaculatum, quod præter libidinis concupiscentiam fuit conceptum; nec illud in se habuit vitium, quod in aliis est causa peccati, nec in eo peccavit. Ideoque vere dicitur Verbi caro non fuisse in Christo obligata peccato.

Quidam videntur adversari illi sententiæ qua dictum est carnem Christi non prius conceptam quam assumptam.

5. Illi autem sententiæ, qua supra diximus carnem Verbi non ante fuisse conceptam quam assumptam, videntur obviare quod August. ait super Joannem, ubi legitur, cap. 2: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.* Dixerunt ergo Judæi: *Quadraginta et sex annis aedificatum est hoc templum, et in tribus diebus excitubis illud?* Hic, inquit, lib. de Trin. 4, c. 5, numerus perfectioni dominici corporis convenit, quia, ut dicunt physici, tot diebus forma humani corporis perficitur. Horum occasione verborum quidam dicere præsumpserunt, dominici corporis formam tot diebus ad modum aliorum corporum perfectam, et membrorum lineamentis distinctam, et mox Verbum dicitur sibi unisse carnem et animam; et hoc modo dicunt illi in numerum perfectioni dominici corporis convenire. Sed alia ratio illius dicti extitit, ex qua sana oritur intelligentia verbi. Non enim ideo illud dixit August., quia mox ut caro illa opere Spiritus sancti sanctificata et a reliqua separata fuit, Verbo Dei cum anima uniretur, ut perfectus et verus Deus esset, perfectus et verus homo; sed quia membrorum illius dominici corporis distinctio in ipso momento conceptionis unionis Dei et hominis adeo tenuis erat et parva, ut humano visui vix posset subjici, diebus autem illis quos Aug. memorat perfecta est, et notabilis facta. Incarnationi est ergo Verbum, ut ait Joan. Damasc., lib. de orthodoxa fide 3, cap. 7, in fine, et

a propria incorporalitate non excessit; et totum incarnatum est, et totum est incircumspectum. Minoratur corporaliter et contrahitur; et divine est incircumspectam, non coextensa caro ejus cum incircumspecta divinitate. In omnibus igitur qui super omnia erat et in utero sancte genitricis existebat, sed in ipsa per actum incarnationis.

DISTINCTIO IV.

QUARE IN SCRIPTURA SÆPIUS TRIBUATUR INCARNATIO
QUE OPUS EST TRINITATIS, SPIRITU SANCTO, ET DE
IPSO CHRISTUS ETIAM CONCEPTUS ET NATUS DICATUR.

1. Cum vero Incarnatio Verbi, sicut in superioribus tractatum est, operatio vere sit Patris et Filii, et Spiritus sancti, investigatione dignum nobis videtur, quare in Scriptura Spiritui sancto hoc opus saepius tribuatur, et de ipso Christus conceptus et natus memoretur. Non enim ideo operatio Incarnationis Spiritui sancto saepius tribuitur, quod eam ipse solus sine Patre ac Filio fecerit; sed quia Spiritus sanctus est charitas et donum Patris et Filii; et ineffabili Dei charitate Verbum caro factum est, et ineffabili Dei dono Filius Dei sibi univit formam servi. Non ergo frequens denominatio Spiritus sancti, ab illo opere Patrem vel Filium secludit; sed potius uno nominato tres intelliguntur, sicut sit saepe in aliis operibus. Unde August., super hoc movens quæstionem, in hunc modum camdezi determinat in Enchir., ita inquiens, c. 38: Cum illam creaturam quam Virgo concepit et peperit, quamvis ad solam personam Filii pertinenter, tota Trinitas fecerit (neque enim separabilia sunt opera Trinitatis), cur in ea facienda Spiritus sanctus solus nominatus est? An etiam quando unus trium in aliquo opere nominatur, universa operari Trinitas intelligitur? ita vere est, et exemplis doce ri potest. Audisti propositam quæstionem, ejusdemque solutionem vel expositionem.

Quo sensu dicatur Christus conceptus et natus de Spiritu sancto.

2. Sed non est in hoc diutius immorandum. Illud enim movet, quomodo dictus est Christus natus de Spiritu sancto, cum Filius nullo modo sit Spiritus sancti. Numquid dicturi sumus Patrem hominis Christi esse Spiritum sanctum, ut Deus Pater Verbum genuerit, Spiritus sanctus hominem, ex qua ultraque substantia Christus unus esset, et Dei Patris Filius secundum Verbum, et Spiritus sancti Filius secundum hominem, quod cum Spiritus sanctus tanquam Pater ejus de matre Virgine genuisset? Quis hoc dicere andebit, cum hoc ita sit absurdum, ut nullæ fidicium aures id valeant sustinere? Proinde cum fateamur Christum natum de Spiritu sancto ex Maria Virgine, quo modo non sit Filius Spiritus sancti, et sit Filius Virginis, cum et de illo et de illa sit natus, explicare difficile est. Procul dubio non sic de illo, ut de Patre; sic autem de illa, ut de matre natus est. Non est autem concedendum quidquid de aliqua renascitur, continuo ejudem rei filium nuncupandum. Ut enim omittam aliter de homine nasci filium, aliter capillum, aliter pediculum et lumbricum, quorum nihil est filius; ut ergo haec omittam, quoniam tantæ rei deformiter comparantur, certe qui nascuntur ex aqua et Spiritu sancto, non aquæ filios eos recte quispiam dixerit; sed dicuntur filii Dei Patris et Matris Ecclesiæ. Sic ergo de Spiritu sancto natus est Christus, nec tamen filius est Spiritus sancti. Sicut e converso non omnes qui dicuntur alicujus filii, consequens est ut de illo etiam nati esse dicantur, ut illi qui adoptantur. Dicuntur etiam filii gehennæ, non ex illa nati, sed in illam præparati. Cum itaque de aliquo nascatur aliquid, et non ita ut sit filius; nec rursus omnis qui dicuntur filii, de illo sit natus, cuius dicuntur filius, protecto modus iste quo natus est Christus de Maria sicut filius, et de Spiritu sancto non sicut filius, insinuat nobis gratiam Dei, qua homo nullis meritis præcedentibus in ipso exordio naturæ suæ quo esse cœpit, Verbo Dei copularetur in tantam personæ unitatem ut idem esset Filius Dei, qui

filius hominis, et filius hominis qui Filius Dei: et sic in naturæ humanæ susceptione, fieret quodammodo ipsa gratia illi homini naturalis, qua nullum possit admittere peccatum. Quæ gratia ideo per Spiritum sanctum est significata, quia ipse propriæ sic est Deus, ut sit etiam Dei donum. Per hoc ergo quod de Spiritu sancto esse nativitas Christi dicitur, quid aliud quam ipsa gratia Dei demonstratur, qua mirabili et ineffabili modo Verbo Dei est adjunctus atque conexus, et divina gratia corporaliter repletus.

Alia ratio, qua dicatur natus de Spiritu sancto.

3. Potest etiam dici Christus secundum hominem ideo natus de Spiritu sancto, quia cum fecit. In quantum enim homo est, et ipse factus est, ut ait Apostolus, Galat. 4. Conceptus ergo et natus de Spiritu sancto esse dicitur, non quod Spiritus sanctus fuerit Virgini pro semine; non enim de substantia Spiritus sancti semen partus accepit, sed quia per gratiam Dei et operationem Spiritus sancti de carne Virginis est assumptum, quod Verbo est unitum. Et in Evangelio, Mat. 1, secundum hanc intelligentiam legitur de Maria quod *inventa est in utero habens de Spiritu sancto*. Cujus dicti rationem Amb. t. 2, insinuans in lib. 2 de Spiritu sancto, c. 5, ait: Quod ex aliquo est, aut ex substantia, aut ex potestate ejus est. Ex substantia, sicut Filius, qui a Patre vel ex Patre; et Spiritus sanctus, qui a Patre et Filio procedit. Ex potestate autem, sicut ex Deo omnia. Quomodo ergo in utero hubuit Maria ex Spiritu sancto? Si quasi ex substantia, ergo spiritus in carnem et ossa conversus est. Non utique. Si vero quasi ex operatione et potestate ejus Virgo concepit, quis neget Spiritum sanctum dominicæ incarnationis auctorem?

Quare Apostolus dicat Christum factum, cum nos cum esse fateamur natum.

4. Sed quereri potest, cum nos Salvatorem natum profiteamur, cur Apostolus *factum dicat ex semine David*, Rom. 1, alio loco, Galat. 4, *factum ex muliere*, cum aliud sit fieri, aliud nasci? Aliquid ergo significavit hoc dicto. Quia enim non humano semine concreta est caro Domini in utero Virginis, et corpus effecta, sed effectu et virtute Spiritus sancti, ideo Apostolus dicit *factum*, non natum; aliud est enim semine admixto et sanguine coagulato generare; aliud est non permixtione, sed virtute procreare; possunt enim homines generare filios, sed non facere. Ecce quare dicit Apostolus *factum*, et non natum, ne ejus scilicet nativitas quæ fuit sine virili semine, nostræ similis putaretur, quæ consicitur seminum commixtione. Ideo autem cum *factum* diceret Apostolus, addidit *ex semine David*, quia etsi non intercessit semen hominis in conceptione Virginis, tamen quia ex ea carne Christus formatus est quæ constat ex semine, recte dicitur quia *factus est*.

DISTINCTIO V.

SI PERSONA VEL NATURA PERSONAM VEL NATURAM ASSUMPSIT, ET SI NATURA DEI INCARNATA SIT?

1. Præterea inquiri oportet, cum ex præmissis constet Verbum Dei carne et animam simul assumpsisse in unitatem personæ, quid horum potius concedendum sit, scilicet quod persona personam, vel naturam naturam, vel persona naturam, vel natura personam assumpserit. Et an ita conveniat dici divinam naturam esse incarnatam, sicut Deus incarnatus, et Verbum incarnatum sane dicitur. Hæc inquisitio sive querendi ratio, juxta sacrarum auctoritatum testimonia, partim implicita atque perplexa, partim vero explicita est et aperta. Certum est enim et sine ambiguitate verum, quod non natura personam, nec persona personam, sed persona naturam assumpsit; quod sanctorum subditis comprobatur testimoniis et astruitur documentis. Ait enim Aug. in lib. de Fide ad Petrum: Deus unigenitus dum conciperetur, veritatem carnis accepit ex Virgine; et cum nasceretur, integratam virginitatis servavit in matre; et paulo post: Sic Deus humanam naturam in unitatem personæ sus

cepit, quod se humilians per misericordiam incorruptæ Virginis uterum ex ea nasciturus implevit. Formam ergo servi, id est, naturam servi, in suam accepit ille Deus personam. Item : Deus Verbum non accepit persquam hominis, sed naturam. Item : Dei Filius unigenitus, ut carnem hominis animamque mundaret, susceptione carnis animaque rationalis incarnatus est. His aliisque pluribus auctoritatibus evidenter ostenditur, non naturam personam, nec personam personam, sed personam naturam accepisse. De quarto vero quæstionis articulo, utrum scilicet naturam naturam assumpserit, scrupulosa etiam inter doctos quæstio est, quia et in hoc plurimum dissentire videntur, qui auctoritate preeclari aliisque doctiores in sacra Pagina existerunt; nec tantum alii ab aliis, verum etiam iudicem a seipso dissonare videntur, sicut subjecta capitula docent. Legituren in concilio Toletano II : *Solum verbum caro factum est, et habitat in nobis.* Etcum tota Trinitas operata sit formationem suscepti hominis, quoniam inseparabilia sunt opera Trinitatis, solus tamen Filius accepit hominem in singularitate personæ, non in unitatem divinæ naturæ, id est, quod est proprium Filii, non quod eommune est Trinitati. Item in concilio II Toletano: Unius substantiæ credimus Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; non tamen dicimus ut hujus Trinitatis unitatem Maria Virgo genuerit, sed tantum Filium, qui solus naturam nostram in unitatem personæ suæ assumpsit. Incarnationem quoque hujus Filii Dei tota Trinitas operata esse credenda est. Solus tamen Filius formam servi accepit in singularitatem personæ. His insinuari videntur quod persona tantum non naturam naturam assumpserit. Si enim quod commune est Trinitati, non accepit hominem, ergo non natura divina, quæ communis est tribus personis. Cui videntur obviare quod August. ait in lib. de Fide ad Petrum : Nec divinitas, inquit, Christi aliena est a natura Patris; secundum illud, Joan. I: *In principio erat Verbum;* nec humanitas ejus aliena est a natura matris, secundum id quod Verbum caro factum est. Illa enim natura quæ semper genita manet ex Patre, naturam nostram sine peccato suscepit, ut nasceretur ex Virgine. Hac auctoritate videntur tradi quod divina natura humanam suscepit. Ubi vehementer moveri possumus, quod eam genitam æternaliter ex Patre dicit, nisi forte natura propersona hic accipiatur; alioquin si dixerimus naturam tribus personis communem genitam esse, occurunt nobis ex adverso quæ supra in tractatu de Trinitate disseruimus, ubi diximus non naturam naturam, sed personam personam genuisse. Quia si natura genuisset naturam, cum una eademque sit natura Trinitatis, eadem res seipsam genuisset. Quod Aug. sieri posse negat. Sed alibi certum reperiimus documentum, quo natura naturam assumpsisse monstratur. Ait enim August., in primo lib. de Trin.: *Etiam seipso Christus factus est minor, formam servi accipiens.* Neque enim sic accepit formam servi ut amitteret formam Dei, in qua erat æqualis Patri; ut in forma serviet in forma Dei idem ipse sit unigenitus Filius Patris; quia forma Dei accepit formam servi. Si autem forma Dei formam servi accepit, sine dubio natura naturam accepit. Formæ enim nomine natura significatur, ut August. evidenter docet in lib. de Fide ad Petrum. Cum, inquit, de Christo audis quia in forma Dei erat, oportet te agnosceré firmissimeque tenere in illo formæ nomine naturalem plenitudinem debere intelligi. In forma Dei ergo erat, quia in natura Dei Patris semper erat, de qua natus erat. Hilarius quoque, in lib. 12 de Trinitate, ita ait : *Esse in forma Dei non alia intelligentia est, quam in Dei manere natura.* Didicisti noniue formæ intelligentiam fieri naturæ, at audisti quod forma Dei formam servi suscepit. Unde consequens est quod natura divina naturam humanam suscepit. Quod etiam Hieron, in Explatatione fidei evidenter insinuat, inquiens ad Damasc.: *Passus est Filius Dei, non putative, sed vere,* secundum illud : *Passus est quod pati poterat, id est,*

non secundum illam substantiam quæ assumpsit, sed secundum illam quæ assumpta est. Ex quo apparet divinam substantiam assumpsisse humanam. Ex verbis autem August. superius positis, adhibita diligentia innui videntur solum Verbum carnem factum et naturam solum suscepisse humanam; et divinam naturam, eadem accepisse. Ait enim, de Fide ad Petrum, c. 2, in fine : *Trinitas nos sibi reconciliavit per hoc quod solum Verbum carnem ipsa Trinitas fecit.* In quo sic veritas incomutabilis manet divinæ humanæque naturæ, ut sicut vera semper est ejus divinitas, quam de Patre habet, ita vera semper et incomutabilis ejus sit humanitas, quam sibi unitam summa Divinitas gerit. Ecce et solum Verbum dixit carnem factum, et humanitatem divinitati unitam. Idem quoque superius dixit servilem formam a solo Filio susceptam, quam tota Trinitas fecit. Jam facile est agnoscere quam diversa et multiplicia super quæstione proposita auctores tradiderunt. Ideoque posteriores ea legentes, varias atque contrarias, ex predictis occasionem sumentes, promunt sententias.

Quid de hoc tenendum sit.

2. Nos autem omnis mendacii et contradictionis notam a sacris Paganis celudere cupientes orthodoxis Patribus atque catholicis doctoribus nulla prævæ intelligentiæ suspicione notatis, consentimus dicentes, et personam Filii assumpsisse naturam humanam, et naturam divinam humanæ naturæ in Filio unitam, eamque sibi unisse vel assumpsisse. Unde et vere incarnata dicitur. Quod vero dicitur solus Filius formam servi accepisse, per hoc non excluditur divina natura ab acceptance servilis formæ; sed aliæ duæ personæ, Pater scilicet et Spiritus sanctus. Item et illud aliud, scilicet, id quod est proprium Filii, non quod commune est Trinitati, hominem accepit, sic oportet intelligi, id est, proprie in hypostasi Filii, non in tribus communiter personis, divina natura humanam naturam sibi univit. Qui sensus ex verbis Joan. Damasc., in lib. 3 de orthodoxa Fide, cap. 6, confirmatur, qui totam divinam naturam in una hypostaseon incarnatam esse evidenter asserit, dicens : *In humanatione Dei Verbi aimus omnem et perfectam naturam deitatis in una hypostaseon incarnatam esse id est, unitam humanæ naturæ, et non partem parti.* Omni enim humanæ naturæ animus esse unitam omnem deitatis naturam vel substantiam. Item eadem est natura in singula hypostaseon, id est, personarum et quando dicimus naturam Verbi incarnatam esse, secundum beatos, scilicet secundum Athanasium et Cyrillum, deitatem dicimus esse unitam carni, et unam naturam Dei Verbi incarnatam confitemur. Verbum autem et quod commune est substantiæ possidet, et quod proprietatis est habens hypostas eos, id est, personæ. Et ex his manifeste ostenditur quod natura divina incarnata est. Unde et eadem vere dicitur suscepisse humanam naturam.

An divina natura debet dici caro facta.

3. Sed queritur utrum eadem divina natura debet dici caro facta, sicut Verbum dicitur caro factum? Si enim idem est incarnari quod est carnem fieri, videri potest ita debere dici, quod sit caro facta sicut dicitur incarnata. Ad quod dicimus, quia si illud dicatum in sacra Scriptura reperitur, ex eadem intelligentia acciperetur, qua cum dicitur incarnata. Sed quia illud auctoritas subtiliter, atque locutionis modus nimam videretur facere expressionem si natura divina diceretur caro facta, melius silere hoc puto vel negare, quam temere asserere; ne, si illud dicatur, convertibilitas naturæ in naturam significari putetur. Ex præmissis indutabiliter constat quod persona Verbi, sive natura, hominis naturam, scilicet carnem et animum assumpsit, sed non personam hominis. Si autem natura divina naturam hominis accepit, quare non dicitur facta homo vel esse homo, sicut Verbum Dei? Ad quod dici potest quod Dei Filius dicitur factus homo vel esse homo, non solum quia hominem assumpsit, sed quia ipsum in unitatem et singularita-

tem sui et personæ accepit. Natura autem divina hominem quidem accepit, id est, hominis formam sibi univit, sed non in singularitatem et unitatem sui. Servata enim proprietate ad diversitatem duarum naturarum, personæ singularitas extitit; ideoque non sic dicitur divina natura esse homo vel facta homo, sicut Dei Filius. Quidam tamen indifferenter utrumque concedunt.

Quare non accepit personam hominis, cum hominem acceperit.

4. Ideo vero non personam hominis assumpsit, quia caro illa et anima illa non erant unita in unam personam, quam assumpserit; quia non ex illa constabat persona, quando illis unitum Verbum est. Nam sibi invicem unita sunt simul cum Verbo. Altera tamen unione invicem unita sunt illa duo, scilicet anima et caro; alia unione Verbo unita sunt. Quia alia est unio animæ illius ad carnem, et alia est unio Verbi ad animam illam, et ad carnem. Non ergo accepit Verbum Dei personam hominis, sed naturam; quia non erat ex carne illa et anima illa una composita persona quam Verbum accepit, sed accipiendo univit, et uniendo accepit.

Contra hoc oppositio, qua probare quidam volunt personam accepisse personam.

5. Hic a quibusdam opponitur quod persona assumpsit personam. Persona enim est substantia rationalis individuæ naturæ, hoc autem est anima. Ergo si animam assumpsit, et personam; quod ideo non sequitur quia anima non est persona quando alii rei unita est personaliter, sed quando per se est, absoluta enim a corpore persona est, sicut angelus. Illa autem anima nunquam fuit, quin esset alibi rei conjuncta. Ideoque non ea assumpta, persona est assumpta. Alter quoque nituntur probare Verbum Dei assumpsisse personam, quia assumpsit aliquem hominem. Assumpsit enim hominem Jesum Christum, ergo aliquem hominem. Quod autem hominem Jesum Christum assumpserit, Aug., in Expositione Symboli, sub anathemate tradit, dicens: Si quis dixerit atque crediderit hominem Jesum Christum a Filio Dei assumptum non fuisse, anathema sit; qui etiam in pluribus Scripturæ locis hujusmodi utitur locutionibus: Ille homo a Verbo est assumptus: Ille homo factus est Christus. Et Prophetæ, ps. 54, de homine Christo loquens Deo ait: Beatus quem elegisti et assumpsisti, etc. Ex quibus consequi videtur quod aliquis homo assumptus sit a Verbo, et ita persona a persona sit assumpta. Sed quia hoc nefas est dicere aut sentire, præmissæ locutiones eisque similes secundum hanc intelligentiam sane accipi debent, ut homo Christus, sive homo ille, sive quinam homo dicatur assumptus a Verbo, sive unitus Verbo; non quia hominis persona sit assumpta vel unita Verbo, sed quia illa anima et caro ita assumpta sunt et unita Verbo, in quibus subsistit persona Dei et hominis ut ad hominis naturam, non ad personam respicias, cum assumptum vel unitum, vel quemdam vel aliquem in hujusmodi locutionibus Scriptura commemorat. Quocirca cum queritur sine proposita auctoritate, an aliquis vel quidam sit assumptus a Verbo vel unitus Verbo; sine distinctione intelligentiæ non est hic reddenda responsio, quoniam multiplex præmissa est quæstio; sed instantiam querentis ita determinando: Si de Homini persona queris, respondeo: Non; si de hominis natura, dico: Est.

DISTINCTIO VI.

DE INTELLIGENTIA HARUM LOCUTIONUM: DEUS FACTUS EST HOMO, DEUS EST HOMO: AN HIS LOCUTIONIBUS DICATUR DEUS FACTUS ESSE ALIQUID, VEL ESSE ALIQUID, VEL NON ESSE ALIQUID.

1. Ex præmissis autem emergit quæstio plurimum continens utilitatis, sed nimium difficultatis atque perplexitatis. Cum enim constet ex prædictis et aliis pluribus testimoniis omnesque Catholici unanimiter fateantur, Deum factum esse hominem, et Christum verum Deum esse et verum hominem, queritur an

his locutionibus Deus factus est homo, Filius Dei factus est filius hominis: Deus est homo, et homo est Deus, dicatur Deus factus esse aliquid, vel esse aliquid, vel aliquid dicatur esse Deus; et an ita conveniat dici: Homo factus est Deus, et filius hominis factus est Filius Dei, sicut, e converso, dicitur; et, si ex his locutionibus non dicitur Deus factus esse aliquid, vel esse aliquid, quæ sit intelligentia harum locutionum et similium. In hujus profunditatis rese ratione et scrupulosæ quæstionis expositione plurimi differre inveniuntur sapientes.

Quorundam sententiam refert.

2. Alii enim dicunt in ipsa Verbi Incarnatione hominem quemdam ex anima rationali et humana carne constitutum; ex quibus omnis verus homo constituitur, et ille homo cœpit esse Deus, non quidem natura Dei, sed persona Verbi; et Deus cœpit esse homo ille. Concedunt etiam hominem illum assumptum a Verbo et unitum Verbo, et tamen esse Verbum: et ea ratione tradunt dictum esse Deum factum hominem, vel esse hominem, quia Deus factus est, id est, cœpit esse quædam substantia ex anima rationali et humana carne subsistens; et illa substantia facta est, id est, cœpit esse Deus, non tamen demigratione naturæ in naturam, sed utriusque naturæ servata proprietate factum est, ut Deus esset illa substantia, et illa substantia esset Deus. Unde vere dicitur: Deus factus est homo, et: Homo factus est Deus, et: Deus est homo, et: Homo Deus, et: Filius Dei, filius hominis, et e converso. Cumque dicant illum hominem ex anima rationali et humana carne subsistere, non tamen fatentur ex duabus naturis esse compositum, divina, scilicet, et humana; nec illius partes esse duas naturas, sed animam tantum et carnem.

Auctoritates ponit quibus muniunt suam sententiam.

3. Et ne de suo sensu tantum loqui putentur, hanc sententiam pluribus muniunt testimoniis. Ait enim Aug., in lib. de Trin.. l. 43, c. 19, : Cum legitur: Verbum caro factum est, in Verbo intelligo verum Deum Filium; in carne agnosco verum hominis filium, et utrumque simul unam personam, Deum et hominem ineffabilis gratia largitate conjunctum. Idem in Ench. cap. 38: Christus Jesus Deus de Deo est, homo autem natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine. Utraque substantia, divina et humana, Filius est unicus Dei Patris omnipotentis, de quo procedit Spiritus sanctus, utrumque unus; sed aliud propter Verbum, et aliud propter hominem: non duo filii Deus et homo, sed unus Dei Filius (ibid., c. 35). Deus sine initio, homo a certo initio. Idem in eodem, c. 36: Quid natura humana in Christo homine meruit, ut in unitatem personæ unici Filii Dei singulariter assumpta esset? Quæ bona voluntas, quæ bona opera præcesserunt quibus mercetur iste homo una fieri persona cum Deo? Numquid ante fuit homo, et hoc ei singulare beneficium præstitum est, ut singulariter promiceretur Deum? Nempe ex quo homo esse cœpit, non aliud cœpit esse homo quam Dei Filius, et hic unicus; et propterea Dei Verbum, quia ut ab illo suscepit est caro, facta est utique Deus; ut quemadmodum una est persona quilibet homo, anima scilicet rationalis et caro, ita sit Christus una persona, Verbum et homo. Idem tract. 78 super Joan.: Agnoscamus geminam substantiam Christi, divinam, scilicet, qua æqualis est Patri, et humanam, qua minor est Patre; utrumque autem simul non duo, sed unus est Christus, ne sit quaternitas, non trinitas Deus. Ac per hoc Christus est Deus, anima rationalis et caro. Idem quoque in lib. de Prædestinatione sanctorum: Ille homo ut a Verbo Patri coæterno in unitatem personæ assumptus, Filius Dei unigenitus esset, unde hoc meruit? Quod bonum ejus præcessit, ut ad hanc ineffabilem excellentiam perveniret? Faciente ac suscipiente Deo Verbo, ipse homo ex quo esse cœpit, Filius Dei unicus esse cœpit. Item homo quicumque ita gratia sit christianus, sicut gratia homo ille ab ini-

tio factus est Christus. Idem in libro 13 de Trinitate: Gratia Dei nobis in homine Christo commendatur. Quia nec ipse ut tanta unitate Deo vero conjunctus una cum illo persona Filius Dei fieret, nullus est prae, cedentibus meritis assecutus: sed ex quo homo esse coepit, ex illo est et Deus. Unde dictum est, Joan. 1: *Verbum caro factum est.* Hilarius quoque in lib. 10 de Trin., ait: Christum non ambigimus esse Deum Verbum, neque rursus filium hominis ex anima et corpore constitisse ignoramus. His aliisque auctoritatibus utuntur; qui hominem quemdam ex anima rationali et carne compositum dicunt Deum factum, sed gratia, non natura. Sola enim gratia habuit ille homo, non meritis vel natura, ut esset Deus sive Dei Filius, ut haberet omnem scientiam et potentiam quam habet Verbum cum quo est una persona. Nec tamen in superioribus legitur quod homo ille sit una persona cum Verbo, et sit ipsum Verbum; sed etiam quod anima rationalis et caro eadem persona sit, et Christus sit et Deus.

Aliorum sententia.

4. Sunt autem et alii qui istis in parte consentiunt, sed dicunt hominem illum non ex anima rationali et carne tantum, sed ex humana et divina natura, id est, ex tribus substantiis divinitate, carne et anima, constare; et hunc Jesum Christum fatentur, et unam personam tantum esse; ante incarnationem vero solummodo simplicem, sed in incarnatione factam compositam ex divinitate et humanitate. Nec est ideo alia persona quam prius, sed eum prius esset Dei tantum persona, in incarnatione facta est etiam hominis persona; non ut duæ essent personæ, sed ut una et eadem esset persona Dei et hominis. Persona ergo quæ prius erat simplex, et in unatantum natura existens, in duabus et ex duabus subsistit naturis; et persona quæ tantum Deus erat, facta est etiam verus homo subsistens non tantum ex anima et carne, sed etiam ex divinitate; nec tamen persona illa debet dici facta persona, quamvis dicatur facta persona hominis. Facta est igitur illa persona (ut quibusdam placet) quiddam subsistens ex anima et carne; sed non est facta persona vel substantia, vel natura, et in quantum est illa subsistens, composita est; in quantum autem Verbum est, simplex est.

Auctoritates etiam ponit, quæ hanc probant sententiam.

5. De hoc August., in libro Sententiarum Prosperi, ait: Modis omnibus approbare contendimus sacrificium Ecclesiæ duobus constare, et duobus confici: visibili elementorum specie, et invisibili Domini nostri Iesu Christi carne et sanguine, sacramento et re sacramenti, id est, corpore Christi; sicut Christi persona constat et conficitur ex Deo et homine, cum ipse Christus verus sit Deus et verus homo. Quia omnis res illarum rerum naturam et veritatem in se continet, ex quibus conficitur. De hoc eodem Joannes Damasc., lib. 3 de orthodoxa Fide, cap. 5 et 7: in Domino nostro Iesu Christo duas quidem naturas cognoscimus, unam autem hypostasim ex utrisque compositam. Incarnatus est ergo Christus, ex Virgine assumens primitiam nostræ massæ, ut ipsa extiterit in carne hypostasis, quæ Dei Verbi hypostasis composita et facta fuerit, quæ prius simplex erat Verbi hypostasis. Composita vero ex duabus perfectis naturis, deitate et humanitate, ut ferat ipsa divinæ Verbi Deus liliationis characteristicum et determinativum idiomata; secundum quod divisa est a Patre et Spiritu sancto, et carnis characteristicæ et determinativa idiomata, secundum quæ differat a matre et reliquis hominibus. Item, lib. eodem. cap. 3 in medio capit: Unam hypostasim Filii Dei constemur in duabus naturis perfecte se habentibus, deitatis et humanitatis; et incarnatum esse eamdem hypostasim; et has duas naturas custodiri et manere in ipso post unionem, non seorsum et secundum partes ponentes singulam, sed unitas invicem in unam compositam hypostasim; substantiam enim inquit unionem, scilicet veram, et non secundum phantasiam; substantiam autem non duabus naturis

perficiens alteram, scilicet unam compositam naturam, sed unitas invicem in unam hypostasim compositam Filii Dei; et manere eandem substantiam differentiam determinamus. Quod creabile mansit creabile, et quod increabile increabile, et mortale mortale, et immortale immortale, et circumscriptibile circumscriptibile, et incircumscriptibile incircumscriptibile, et hoc quidem resulget miraculis. De hoc etiam Aug., in lib. de Trin., ait: Quemadmodum secundum deitatem una est Patris Filiique natura, ita etiam juxta humanitatem, eadem est matris et Filii una natura. Ex utraque ergo substantia et divinitatis et humanitatis unus atque idem est Deus, Dei et hominis Filius Jesus Christus, ut verus Deus, ita etiam homo verus. Idem etiam in lib. 13 de Trin., c. 17: Sic Deo conjugi potuit humana natura, ut ex duabus substantiis tieret una persona. Ac per hoc jam est ex tribus, Deo, anima et carne. Illic aliisque pluribus auctoritatibus se munivit, qui dicunt personam Christi compositam esse vel factam, sive constantem, ex duabus naturis, sive ex tribus substantiis.

Tertia aliorum sententia.

6. Sunt etiam alii, qui in Incarnatione Verbi non solum personam ex naturis compositam negant, verum etiam hominem aliquem sive etiam aliquam substantiam ibi ex anima et carne compositam vel factam diffitentur. Sed sic illa duo, scilicet animam et carnem, Verbi personæ vel naturæ unita esse aiunt, ut non ex illis duobus, vel ex his tribus aliqua natura vel persona fieret sive componeretur, sed illis duobus velut indumento Verbum Dei vestiretur, ut mortalium oculis congruenter appareret. Qui ideo dicitur vere factus homo, quia veritatem carnis et animæ accepit. Quæ duo etiam in singularitatem vel unitatem suæ personæ accepisse legitur, non quia illa duo, vel aliqua res ex illis composita sit una persona cum Verbo, vel sit Verbum, sed quia illis duobus acceditibus Verbo, non est personarum numerus auctus, ut fieret quaternitas in Trinitate; et quia ipsa persona Verbi quæ prius erat sine indumento, assumptione indumenti non est divisa vel mutata, sed una eademque immutata permansit. Qui secundum habitum, Deum hominem fructum dicunt. Accipiendo enim hominem dicitur Deus, factus est homo; et propter acceptum hominem, dicitur Deus vere esse homo: et propter assumentem Deum, dicitur homo esse Deus. Nam si essentialiter, inquit illi, Deus esse homo, vel homo esse Deus intelligeretur, tunc si Deus assumpsisset hominem in sexu muliebri, et mulier essentialiter Deus esset, et e converso. At potuit Deus assumpsisse hominem in sexu muliebri, potuit ergo mulier esse Deus, et e converso. (Greg. super Ezechielem.)

Auctoritates inducit quibus hæc sententia robatur.

7. Ne autem et isti de suo sensu influere videantur, testimoniis in medium productis quod dicunt confirmant. Ait enim August., in lib. de Gratia novi Testamenti: Siue non angelur numerus personarum, cum caro accedit animæ ut sit unus homo, sic non augetur numerus personarum, cum homo accedit Verbo, ut sit unus homo Christus; legitur itaque Deus homo, ut intelligamus hujus personæ singularitatem, non ut suspicemur in carnem mutatam divinitatem. Idem quoque tractans illud verbum Apostoli, Philip. 2: *Habitu inventus est ut homo*, manifeste ostendit Deum dici factum esse hominem, vel esse hominem secundum habitum in lib. 83 Questionum, ita inquiens, q. 75: Multis modis habitum dicimus: vel habitum animi, sicut disciplinæ perceptionem usu firmatam; vel habitum corporis, sicut dicimus alium alio validorem; vel habitum eorum quæ membris accomodantur extrinsecus, ut cum diciimus aliquem vestitum vel calecatum, et hujusmodi. In quibus omnibus generibus manifestum est in ea re dici habitum, quæ accedit vel accedit alieni, ita ut eam possit etiam non habere. Hoc autem nomen ductum est ab illo verbum quod est habere. Habitum ergo in ea re dicitur, quæ nobis ut habeatur vel accedit. Verum tamen

hoc interest, quia quædam eorum quæ accidentunt vel accedunt, ut habitum faciant non mutantur, sed ipsa mutant in se integra et inconcussa manentia; sicut sapientia accedens homini, non ipsa mutatur, sed hominem mutat, quem de stulto sapientes facit. Quædam vero sic accidentunt vel accidentunt, ut mutant et mutantur, ut cibus qui amittens speciem suam in corpus vertitur, et nos cibo refecti, ab exilitate atque languore in robur atque valentiam mutantur. Tertium genus est, cum ea quæ accidentunt vel accedunt, nec mutant ea quibus accidentunt, nec ab eis ipsa mutantur, sicut annulus positus in digito; quod genus rarissime reperitur. Quartum genus est eum ea quæ accidentunt vel accedunt, mutantur non a sua natura, sed aliam speciem et formam accipiunt: ut et vestis, quæ dejecta atque deposita non habet eam formam quam sumit induita. Induta enim membris accipit formam quam non habebat exulta; quod genus congruit huic comparationi. *Deus enim Filius semetipsum exinanivit*, Philipp. 2, non forinam suam mutans, sed formam servi accipiens; neque conversus aut transmutatus in hominem missa incommutabili stabilitate, sed in similitudinem hominum factus est ipse susceptor, verum hominem suscipiendo habitu inventus est ut homo, id est, habendo hominem inventus est ut homo, non sibi, sed eis quibus in homine apparet. Quod autem dicit ut homo, veritatem exprimit. Nomen ergo habitus satis significavit Apostolus qualiter dixerit in similitudinem hominum factus, quia non transfiguratione in hominem, sed habitu factus est, cum indutus est hominem, quem sibi unicus quodammodo atque conformans immortalitati æternitatique sociaret. Non ergo oportet intelligi mutatum esse Verbum susceptione hominis sicut nec membra ueste induita mutantur: quamvis illa susceptio ineffabiliter susceptum suscipiente copularet. His verbis aperte innuere videtur August. Deum dici factum hominem secundum habitum. Qui etiam ipsius Incarnationis modum volens exprimere, querentibus, in lib. 4 de Trinit., ait, cap. 21 sive ultimo: Si queritur Incarnatio quomodo facta sit, ipsum Verbum Dei dico carnem factum, id est hominem factum, non tamen in hoc quod factum est, conversum atque mutatum; sed carne, ut carnalibus conguenter appareret, indutum. Ita sane factum, ut ibi sit non tantum Verbum Dei et hominis caro, sed etiam rationalis hominis anima. Atque hoc totum et Deus dicatur propter Deum, et homo propter hominem. Quod si difficile intelligitur, mens sive purgetur a peccatis abstinendo, et bona operando; difficultia enim sunt hæc. Idem in lib. de Fide ad Petrum, cap. 2: Dei Filius cum sit Deus æternus et verus pro nobis factus est homo verus et plenus. In eo verus, quia veram habet Deus ille humanam naturam: in eo vere plenus, quia et carnem humana suscepit et animam rationalem. Item ibid. in Ira: Non aliud fuit illa Dei summi susceptio vel exinanitio, nisi formæ servilis, id est, naturæ humanæ susceptio: utraque ergo est in Christo forma, quia utraque vera et plena est in Christo substantia, divina scilicet et humana natura. Idem in lib. contra Maximinum. Cum esset per se ipsum invisibilis, visibilis in homine apparuit quem de lemina suscipere dignatus est. Iten in eodem: Nos Christum Dominum verum hominem suscepisse credimus, et in ipso visibiliter invisibilem hominibus apparuisse; in ipso inter hominem conversatum fuisse, in ipso ab hominibus homana pertulisse in ipso homines docuisse. Hilarius quoque in lib. 10 de Trinitate ait: Quomodo Dei Filius natus est ex Maria, nisi quod Verbum caro factum est, scilicet quod Filius Deicu[m] in forma Dei esset, formam servi accepit? Unum tamen cum demque non Dei defectione, sed hominis assumptione profitemur; ei in forma Dei propter naturam divinam, et in forma servi ex conceptione Spiritus sancti secundum hominis habitum repertum fuisse. Non fuit habitus ille tantum hominis, sed ut hominis; neque caro illa caro peccati, sed in similitudine carnis peccati, ad Rom. 8. Audistis tres

secundum diversas positas sententias, et pro singulis inducta testimonia.

DISTINCTIO VII.

POSITIS SENTENTIIS PROLATISQUE TESTIMONIIS, INTELLIGENTIAS PROPOSITARUM LOCUTIONUM EXEQUITUR SECUNDUM SINGULAS SENTENTIAS, ET PRIUS SECUNDUM PRIMAM.

1. Secundum primam vero dicitur Deus factus homo, et homo factus Deus, quia Deus cœpit esse quædam substantia rationalis, quæ ante non fuerat: et illa substantia cœpit esse Deus, et hoc gratia, non natura vel meritis habuit. Unde recte dicitur Christus, in quantum homo, prædestinatus esse Filius Dei. Huic autem sententiæ opponitur: Si illa substantia cœpit esse Deus, et Deus illa, quædam ergo substantia est Deus, quæ non semper fuit Deus; et quædam substantia est Deus, quæ non est divina substantia; et Deus est aliquid, quod non semper fuit. Quod et illi concedunt, Origenes testimonio innitentes, qui ait: Factus est sine dubio id quod prius non erat: sed addidit secundum carnem. Secundum Deum vero erat prius, et non erat quando non erat. Aliis quoque pluri[bus] modis illi sententiæ potest opponi: quibus supersedemus, exercitationis studium lectori relinquentes, et ad alia proparantes.

Hic explanat secundum sententiam, et earumdem locutionum sensus.

2. In secunda vero sententia hujus distinctionis talis videtur ratio, ut cum dicitur *Deus factus est homo*, intelligatur cœpisse esse subsistens ex duabus naturis, vel tribus substantiis; et e converso, *Homo factus est Deus*, quia subsistens in duabus naturis cœpit esse Deus, vel potius homo factus est Deus, et e converso dicitur, quia Deus assumpsit hominem, et homo assumptus est a Deo. Unde Augustinus dicit in libro de Trinitate: Talis fuit illa susceptio, quæ hominem ficeret Deum, et Deum hominem. Variatur autem intelligentia cum dicitur: *Deus est homo, et homo est Deus*. Dicitur enim Deus esse persona subsistens in duabus et ex duabus naturis; et persona subsistens in duabus et ex duabus naturis dicitur esse Deus, id est, Verbum vel natura divina. Potest enim prædicari persona simplex vel natura de persona composita. Non est autem, ut ait Joan. Damasc., idem dicere naturam vel personam,

Ex quo sensu dicunt Christum prædestinatum.

3. Isti dicunt Christum prædestinatum in quantum est homo, id est, in quantum est subsistens ex duabus substantiis, scilicet anima et carne. Nam quantum ad naturam divinitatis, non est ipse prædestinatus. Non ergo in quantum in ea vel ea subsistit, prædestinatus est; sed in quantum subsistit in aliis duabus substantiis, id est, in anima et carne, hoc est, in quantum est homo.

Qualiter exponuntur auctoritates primæ, quæ isti videntur obviare sententiæ.

4. Determinant etiam auctoritates quæ primæ convenient sententiæ, et huic videntur contradicere: ut cum legitur: Ilomo ille assumptus est a Verbo in singularitate personæ, vel factus una persona cum Verbo, de natura humana intelligatur, quæ Verbo unita est de singularitate personæ, id est, quod eadem persona quæ prius erat et simplex erat, sine incremento numeri personarum etiam immutata permanit, licet composita. Compositionis vero hujus aliam dicunt esse rationem quam sit in aliis hominibus, quia hujus ex tribus, aliòrum ex duabus substantiis est compositionis. Negant quoque naturam humanam esse personam vel Dei Filium, et sicut unum eundemque dicunt esse hominem et Deum, et filium hominis et filium Dei, ita unum et idem, non aliud et aliud, sicut nec aliud et aliud.

Quædam ponit quæ præmissis videntur adversari.

5. Sed his videntur adversari quæ subditis continentur capitulis. Ait enim August., super Joan. tract. 69: Aliud est Verbum Dei, aliud homo; sed Verbum

caro factum est, id est, homo; non itaque alia Verbi, alia est hominis persona, quoniam utrumque Christus, et una persona. Idem ad Felicianum, c. 11 et 12: Aliud Dei Filius, aliud hominis filius: sed non alius. Item, Dei Filius, aliud de Patre, aliud de matre. Idem in libro primo de Trinitate: Cum Filius sit et Deus et homo, alia substantia Deus, et alia homo.

Quatiter his respondeant.

6. Haec autem in hunc modum determinant, quia cum dicitur: *aliud Verbum Dei, aliud homo*, sive *alia substantia Deus, alia homo*; alterius naturae significatur Christus esse, in quantum est homo, et alterius, in quantum est Deus: et aliud natura qua est homo, aliud natura qua est Deus. Ut enim ait Joan. Damasc., lib. de orthodoxa Fide 3, in initio capituli: Inconverse et inalterabiliter unitae sunt ad invicem naturae: neque divina distante a propria simplicitate, neque humana aut conversa in deitatis naturam, aut in non existentiam divisa, neque ex duabus una facta composita natura. Composita enim natura neutri earum ex quibus componitur naturis, homousia, id est, consubstantialis esse potest, ex alteris perficiens alteram; ut corpus ex quatuorelementis compositum, nec ignis nominalitur, nec aer, nec terra, nec aqua, nec horum alicui homousion dicitur. Si ergo secundum haereticos Christus unius compositae naturae post unionem extitit, ex simplici natura conversus est in compositam; et neque Patri simplicies naturae existenti, neque matri est homousios; et neque Deus neque homo denominabitur, sed Christus solum; et erit hoc nomen, scilicet Christus, non personae ipsius natura, sed unius secundum ipsos compositae naturae; nos autem Christum non unius compositae naturae dogmatizamus, et hoc nomen, scilicet, Christus, personae dicimus non monotropum, id est, uno modo dictum, sed duarum naturarum esse significativum, scilicet, deitatis et humanitatis. Ex deitate autem et humanitate Deum perfectum, et hominem perfectum cumdem et esse et dici, ex duabus et in duabus naturis consistemur. Sic ergo dicitur aliud esse Filius Dei, aliud filius hominis, quia alterius est substantiae vel naturae in quantum est Filius Dei, et alterius in quantum est filius hominis: non quod ipse Filius Dei et hominis sit duo illa diversa, id est, duæ diversæ naturæ.

Auctoritate confirmat determinationem.

7. Aperte enim Hilarius, in nono lib. de Trin., ait: Cum non aliud sit filius hominis, neque aliud Filius Dei: verbum enim caro factum est; et cum ille qui Filius Dei est ipse et hominis sit filius, requiro quis in hoc filio hominis glorificatus sit? Evidenter dicit non aliud esse Filium Dei, et aliud filium hominis. Ex quo præmissa roborature et approbatur determinatio. *Alia etiam verba auctoritatum adnotat ut determinet.*

8. Quod etiam dictum est, utrumque Christus est, et una persona, movere potest lectorem, sicut et illud quod August. dicit in 1 lib. de Trin., cap. 24: Quia forma Dei formam servi accepit, utrumque Deus, utrumque homo. Sed utrumque Deus propter accipientem Deum, et utrumque homo propter acceptum hominem. Et illud quod idem ait in lib. de Bono perseverantiæ: Quis fidelis est, in eo veram naturam humanam credit suscipiente Deo Verbo ita sublimatam, ut qui suscepit et quod suscepit una esset in Trinitate persona, assumptione illa ineffabiliter faciente personæ unius in Deo et in homine veritatem. Si autem qui suscepit et quod suscepit una est persona, ergo natura humana cum Verbo est una persona. Sed haec omnia ex tali sensu dicta fore tradunt, ut utrumque dicatur esse Christus et una persona, quia in utroque unus Christus et una persona subsistit. Ita etiam susceptum cum suscipiente dicitur una persona, quia susceptum suscipiente est sociatum in unitate personæ, id est, ita quod unitas personæ permanit, non ita ut caro et anima sunt unus Deus; quia, ut ait Hieron., Verbum est Deus, non caro assumpta. Et Ambr., in lib. 3 de Spiritu sancto, ait: Aliud est quod assumpsit, et aliud quod assumptum est.

Hic quendam ponit auctoritatem, quæ multum videtur huic sententiæ opposita.

9. Est autem et aliud quod huic sententiæ plurimum videtur obviare. Ait enim August., in lib. 1 contra Maximinum: Christus una persona est geminæ substantiæ, quia et Deus est et homo est; ne tamen Deus vel homo, pars hujus substantiæ diei potest, alioquin Filius Dei Deus, antequam susciperet formam servi, non erat totus, et erexit eum homo divinitati ejus accessit. Ecce Deum dicit non esse partem illius personæ. Unde videtur illa persona non constare Deo et homine. Ad quod etiam illi dicunt illam personam non ita constare ex Deo et homine, quasi totum ex patribus. Ita enim partes alicujus totius convenient, ut ex illis quod non erat constitutatur. Non autem sic humana et divina natura in Christo minuntur. Inexplicabilis enim est istius unionis, quæ non est partium, ratio. Quidam tamen nomine Dei ibi personam significari putant, quia de tribus agebat personis, quarum nullam Trinitatis partem esse dicebat, sicut pars istius personæ non est Deus. Quod si de persona intelligatur, manifestum est quia persona non est pars personæ. Posita est diligenter sententia secunda, et ejus explanatio: cui in nullo vel in modo obviant auctoritates in tertia sententia inductæ, quæ jam consideranda est.

Tertia sententia, quæ sit præmissarum propositionum intelligentia.

10. In hae ergo sententia sic dicitur: Deus factus est homo quia hominem accepit; sic dicitur esse homo quia hominem habet, vel quia est habens hominem; et homo factus Deus, quia assumptus est a Deo; et homo esse Deus, quia habens hominem est Deus. Cum ergo dicitur, Deus est homo, vel habitus prædicatur, vel persona, sed humanata. Et quod persona humanata prædicetur. Cassiodorus ostendere videtur dicens: Factus est, ut ita dixerim, humanatus Deus, qui etiam in assumptione carnis Deus esse non destitit. Quod tamen varie paccii potest, ut dicatur Deus factus humanatus, vel Christus factus Deus humanatus; utrumque enim sane dici potest. Cum ergo dicitur, factus est Deus homo multiplex secundum istos sit intelligentia; ut naturam humanam accepisse, vel humanatum. Verbum incœpisse intelligatur. Nec tamen si incœpit esse humanatum Verbum, ideo sequitur quod incœperit esse Verbum; nec si Deus factus est humanatus Verbum, sequitur quod factus sit Verbum; sicut de aliquo dicitur, hodie cœpit esse bonus homo, vel factus est bonus homo, nec tamen hodie cœpit esse homo, vel factus est homo.

Quo sensu secundum istos dicatur prædestinatus Christus

11. Secundum istos dicitur Christus secundum quod homo, prædestinatus esse Filius Dei, quia prædestinatum a Deo ab æterno, et in tempore collatum est ei per gratiam, ut ipse ens homo sit Filius Dei; hoc enim non semper habuit, sed in tempore per gratiam accepit. Quod videtur August. notasse in lib. (21) ad Prosperum et Hilari. dicens: Prædestinatus est Jesus, ut qui futurus erat secundum carnem filius David, esset in virtute Filius Dei. Huius etiam cum dicitur Christus minor Patre secundum quod homo, secundum habitum hoc intelligunt dictum, id est, in quantum habet hominem sibi unitum. Unde August., tom. 3, in lib. 1 de Trin., c. 7: Deus Filius Deo Patri natura est æqualis, habitu minor. In forma enim servi minor est Patre; in forma Dei æqualis est Patri; et quia secundum habitum accipienda est Incarnationis ratio, ideo Deum humanatum, non hominem deificatum dici tradunt. Unde Joan. Damas., lib. de orthodoxa Fide, l. 3, cap. 2: Non hominem deificatum dicimus, sed Deum hominem factum.

Quod non debet dici homo dominicus.

12. Et licet dicatur homo Deus, non tamen congrue dicatur homo dominicus. Unde Aug., in lib. Re-

(21) In libro qui alias dicitur de Prædestinatione sanctorum, c. 15.

traetationum, l. 1, cap. 19 : Non video utrum recte dieatur homo dominicus, qui est mediator Dei et hominum Christus Jesus, eum sit utriusque Dominus ; et hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi catholicos tractatores. Sed ubicumque hoc dixi, dixisse me nolle. Postea quippe vidi non esse dicendum, quam vis nonnulla a me posset idem ratione defendi. Secundum istos etiam dicitur personalis filii in duabus et ex duabus existere naturis, secundum adhaerentiam vel inhaerentiam. Altera enim inhaeret ei, altera inest. *Quod prædicta non sufficiunt ad cognoscendam hanc questionem.*

14. Satis diligenter juxta diversorum sententiam supra positam absque assertione et præjudicio tractavimus quæstionem. Verumtamen nolo in tanta re, tamque ad cognoscendum difficulti, putare lectorem istam sibi nostram debere sufficere disputationem: sed legat et alia forte melius considerata atque tractata, et ea quæ hic movere possunt, vigilantiore atque intelligentiore, si potest, mente discutiat, hoc firmiter tenens, quod Deus hominem assumpsit, homo in Deum transivit, non naturæ versibilitate, sed Dei dignatione; ut nec Deus mutaretur in humanam substantiam assumendo hominem, nec homo in divinam glorificatus in Deum, quia mutatio vel versibilitas naturæ diminutionem et abolitionem substantiæ facit.

DISTINCTIO VIII.

AN DIVINA NATURA DEBEAT DICI NATA DE VIRGINE

1. Post prædicta inquiri debet utrum de natura divina concedendum sit quod de Virgine sit nata, sicut dicitur in Virgine incarnata. Et videtur utique non debere dici nata de Virgine cum non sit nata de Patre. Quæ enim res non est de Patre genita, non videtur de matre nata; ne res aliqua filiationis nomen habeat in humanitate, quæ illud non teneat in divinitate. Videtur tamen posse probari quod sit nata de Virgine, quia si hoc est nasci Deum de Virgine, scilicet, hominem assumpsisse, videtur debere dici nata. De hoc August., in lib. de Fide ad Petrum sic ait: Natura æterna atque divina nou posset temporaliter concipi et nasci ex natura humana, nisi secundum conceptionem veritatis humanæ, veram temporaliter conceptionem et nativitatem ineffabilis in se divinitas accepisset. Sic est Deus æternus veraciter secundum tempus et conceptus et natus ex Virgine. Ista auctoritate videtur insinuari quod natura divina sit nata et concepta de Virgine. Sed si diligenter notentur verba, potius de persona agi intelligitur, quæ sine dubitatione et de Patre et de matre nata esse dici debet.

De gemina Christi nativitate, qua bis natus est.

2. Quæri autem solet utrum debeat dici Christus bis genitus, ut dicitur Dei et hominis Filius. Ad quod dici potest Christum bis natum esse, duasque nativitates habuisse; unde August., in lib. de Fide ad Petrum, cap. 2, non longe ab initio: Pater Deus de sua natura genuit Filium Deum sibi coequalis et coæternum. Idem quoque unigenitus Deus secundo natus est ex Patre semel ex inatre semel. Natus est enim de Patre Dei Verbum; natus est de matre Verbum caro factum. Unus ergo atque idem Dei Filius natus est ante secula, et natus in seculo; et utraque nativitas unius est Filii Dei, divina, scilicet, et humana. De hoc etiam Joan. Damase., lib. 3., cap. 7, in medio, ait: Duas ergo Christi nativitates veneramus: unam ex Patre ante secula, quæ est super causam, et rationem, et tempus, et naturam; et unam quæ in ultimis temporibus propter nos, et secundum nos, et super nos. Propter nos, quia propter nostram salutem; secundum nos, quia natus est homo ex muliere, et tempore conceptionis, scilicet, novem mensium; super nos, quia non ex semine, sed ex Spiritu sancto et sancta Virgine, supra legem conceptionis. Ex his manifeste appareat Christi duas esse nativitates, eumdemque bis natum fore.

DISTINCTIO IX.

DE ADONATIONE HUMANITATIS CHRISTI; AN EADEM SIT ADORATIO HUMANITATI ET DEITATI EXHIBENDA.

1. Præterea investigari oportet utrum caro Christi

et anima una eademque cum Verbo debeat adoratione adorari, illa, scilicet, quæ latra dicitur Sicut animæ vel carni exhibetur latra, quæ intelligitur servitus sive cultus soli Creatori debitum, cum anima Christi vel caro creatura tantum sit, creaturæ exhibetur quod soli Creatori debetur; quod facienti in idolatriam deputatur. Ideo quibusdam videtur non illa adoratione quæ latra est carnem Christi, vel animam esse adorandam; sed illa quæ est dulia, cuius duas species vel modos esse dicunt. Est enim cujusdam modi dulia quæ creaturæ cuilibet exhiberi potest; et est quædam soli humanitati Christi exhibenda, non alii creaturæ, quia Christi humanitas super omnem creaturam est veneranda et diligenda; non tamen adeo ut cultus divinitati debitus ei exhibeat, qui cultus in dilectione et sacrificii exhibitione atque reverentia consistit; qui Latine dicitur pietas, Græce autem θεοτέλεια, id est, Dei cultus, vel εὐσέβεια, id est, bonus cultus.

Aliorum sententia qui unam adorationem utriusque exhibendam tradunt.

2. Aliis autem placet Christi humanitatem una adoratione cum Verbo esse adorandam, non propter se, sed propter illum ejus scabellum est, cui est unita. Neque ipsa humanitas sola vel nuda, sed cum Verbo cui est unita, nec propter se, sed propter illum cui est unita, est adoranda. Nec qui hoc facit idolatriæ reus judicari potest, quia nec soli creaturæ, nec propter ipsam, sed Creatori cum humanitate et in humanitate sua servit. De hoc, Joan. Damas., lib. de orthodoxa Fide 3, cap. 8, ita ait: Duæ sunt naturæ Christi, ratione et modo differentes, unitæ vero secundum hypostasim. Unus ergo Christus est Deus perfectus, et homo perfectus; quem adoramus cum Patre et Spiritu una adoratione cum incontaminata carne ejus, non inadorabilem carnem dicentes. Adoratur enim in una Verbi hypostasi, quæ hypostasis generata est, non creaturæ venerationem præbentes. Non ergo ut nudam carnem adoramus, sed ut unitam deitatem in unam hypostasim Dei Verbi duabus reductis naturis. Timeo carbonem tangere propter ligno copulatum ignem. Adoro Christi Dei mei simul utramque naturam, propter carni unitam deitatem. Non enim quartam appono personam in Trinitate, sed unam personam confiteor Verbi et carnis ejus. His verbis insinuari videtur Christi humanitatem una adoratione cum Verbo esse adorandam. De hoc etiam August. ait, ex Serin. Domini, ubi dicit: *Non turbetur cor vestrum, Joan. 14,* ita dicit: Dieunt haeretici Filium non natura esse Deum, sed creatum. Quibus respondendum est quia si Filius non est Deus natura, sed creatura; nec colendus est omnino nec ut Deus adorandus, dicente Apostolo, Rom. 1: *Coluerunt et servierunt potius creaturæ quam Creatori.* Sed illi ad hoc replicabunt et dicent: Quid est quod carnem ejus quam creaturam esse non negas, simul cum divinitate adoras, et ei non minus quam divinitati deservis? Ego dominicam carnem, immo perfectam in Christo humanitatem, ideo adoro, quod a divinitate suscepta et deitati unita est; ut non alium et alium, sed unum eundemque Deum et hominem Filium Dei esse consitear. Denique si hominem separaveris a Deo, illi nunquam credo nec seruo; velut si quis purpuram vel diadema regale jacens inveniat, numquid ea conabitur adorare? Cum vero eis rex fuerit induitus, periculum mortis incurrit, si ea cum rege adorare quis contempserit. Ita et in Christo Domino humanitatem non solam vel nudam, sed divinitati unitam, scilicet unum Filium Deum vero et hominem verum si quis adorare contempserit, æternaliter morietur. Idem super psalm. 98, ubi dicitur: *Adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est.* Sciendum quia in Christo terra est, id est caro, quæ sine impietate adoratur. Suscepit enim de terra terram, quia caro de terra est, et de carne Mariæ carnem accepit; haec sine impietate a Verbo Dei assumpta adoratur a nobis, quia nemo carnem manducat nisi prius adoret; sed qui adorat non terram intuetur;

sed illum potius ejus sebellum est, propter quem adorat. His auctoritatibus praemissæ investigationis absolutio explicatur.

DISTINCTIO X.

AN CHRISTUS SECUNDUM QUOD HOMO, SIT PERSONA VEL ALIQUID.

1. Solet etiam a quibusdam inquire utrum Christus secundum quod homo, sit persona vel etiam sit aliquid. Ex utraque parte hujus quæstionis argumenta concurrunt. Quod enim persona sit, his edisserunt rationibus: Si secundum quod homo aliquid est, vel persona, vel substantia, vel aliud est. Sed aliud, non ergo persona vel substantia; si substantia est, vel rationalis, vel irrationalis; sed non est irrationalis substantia, ergo rationalis. Si vero secundum quod homo, est rationalis substantia, ergo persona, quia haec est definitio personæ, substantia rationalis individuæ naturæ. Si ergo secundum quod homo est aliquid, et secundum quod homo persona est. Sed e converso, si secundum quod homo persona est, vel tertia in Trinitate, vel alia; sed alia non, ergo tertia in Trinitate persona. At si secundum quod homo persona est tertia in Trinitate, ergo Deus. Propter haec inconvenientia et alia, quidam dicunt Christum secundum hominem non esse personam, nec aliquid, nisi forte secundum sit expressivum unitatis personæ. Secundum enim habet multiplicem rationem. Aliquando enim exprimit conditionem vel proprietatem divinæ naturæ vel humanæ; aliquando unitatem personæ, aliquando notat habitum, aliquando causam. Cujus distinctionis rationem diligenter lector animadverat, atque in sinu memorie recondat, ne ejus confundantur sensus, cum de Christo sermo occurrit. *Etsi Christus secundum quod homo dicatur substantia rationalis, non inde tamen sequitur quod persona sit secundum quod homo.*

2. Illud tamen non sequitur quod in argumentatione superiori inductum est, quod si Christus secundum quod homo est substantia rationalis, ergo persona. Nam et modo anima Christi est substantia rationalis, non tamen persona, quia non est per se sonans, imo alii rei conjuncta. Illa tamen personæ descriptio non est data pro illis tribus personis.

Alia probatio quod Christus sit persona secundum quod homo.

3. Sed adhuc aliter nituntur probare Christum secundum hominem personam: quia Christus secundum quod homo prædestinatus est ut si Dei Filius; sed illud est, quod ut sit prædestinatus est, ergo si prædestinatus est secundum quod homo ut sit Filius Dei, et secundum quod homo est Filius Dei. Ad quod dici potest Christum esse id quod ut sit prædestinatus est. Est enim prædestinatus ut sit Filius Dei, et ipse vere est Filius Dei; sed secundum hominem prædestinatus est ut sit Filius Dei, quia per gratiam habet hoc secundum hominem; nec tamen secundum hominem est Filius Dei, nisi forte secundum unitatis personæ sit expressivum, ut sit sensus: *Ipse qui est homo, est Dei Filius;* ut autem ipse ens homo sit Dei Filius, per gratiam habet: sed si causa noletur, falsum est, non enim quod homo est, eo Dei Filius est.

An Christus sit adoptivus Filius secundum quod homo, vel alio modo.

4. Si vero queritur an Christus sit adoptivus filius secundum quod homo, sive alio modo, respondemus Christum non esse adoptivum filium aliquo modo, sed tantum naturalem; quia natura Filius Dei est, non adoptionis gratia. Non autem sic dicitur Filius natura, ut dicitur Deus natura. Non enim eo Filius est quo Dens est, quia proprietate nativitatis Filius, natura divinitatis Deus est, et tamen dicitur natura vel naturæ Filius; quia naturaliter est Filius, eamdem scilicet, habens naturam quam ille qui genuit. Adoptatus autem filius non est, quia prius non fuit, et postmodum adoptatus est in Filium; sicut nos dicimur adoptivi filii, quia, cum nati fuerimus iræ filii, per gratiam

facti sumus filii Dei (Ephes. 1). Christus vero numquam fuit non filius Dei, et ideo non est adoptivus filius.

Opposito, quod sit adoptivus filius.

5. Sed ad hoc opponitur sic: Christus filius hominis est, id est, Virginis, aut gratia, aut natura, vel utroque modo. Si vero natura, aut divina, aut humana; sed divina non; ergo aut humana natura, aut non natura est filius hominis. Si non natura, ergo gratia tantum; et si etiam natura humana, non ideo minus per gratiam. Si ergo gratia filius hominis est, adoptivus filius esse videtur; ut idem sit naturalis Filius Patris, et adoptivus filius Virginis. Ad quod dici potest Christum filium virginis esse et natura, vel naturaliter, et gratia, nec tamen adoptivus filius Virginis est, quia non per adoptionem, sed per unionem filius Virginis esse dicitur. Filius enim Virginis dicitur, eo quod in Virgine hominem accepit in unitatem personæ: et hoc fuit gratiæ, et non naturæ. Unde Aug., super Joan., cap. 2, non longe a medio, ait: *Quod Unigenitus est equalis Patri, non est gratiæ sed naturæ.* Quod autem in unitate personæ Unigeniti assumptus est homo, gratiæ est non naturæ: Christus ergo nec Dei nec hominis est adoptivus filius, sed Dei naturaliter, et hominis naturaliter, et gratia est Filius. Quod vero naturaliter hominis filius, Aug. ostendit, in lib. de fide ad Petrum: *Ille scilicet Deus factus est naturaliter hominis filius qui est naturaliter Filius unigenitus Dei Patris.* Quod autem non sit adoptivus filius, et tamen gratia sit Filius, ex subditis probatur testimonio. Hieron. (22) ait: *De Christo Jesu scriptum est quia semper cum Patre fuit, et nunquam eum ut esset voluntas paterna præcessit;* et ille quidem natura Filius est, nos vero adoptione. Ille nunquam non fuit Filius; nos antequam essemus, prædestinati sumus, et tunc spiritum adoptionis accepimus quando credidimus in Filium Dei. Hilarius quoque in lib. 3 de Trin. ait: *Dominus dicens: Clarifica Filium tuum,* non solo nomine contestatus est se esse Filium Dei, sed etiam proprietate. Nos sumus filii Dei, sed non talis hic Filius. Hic enim verus et proprius est Filius origine, non adoptione; veritate, non nuncupatione; nativitate, non creatione. Aug. etiam, super Joan., ait: *Nos sumus filii gratia, non naturæ; Unigenitus autem natura, non gratia, an hoc etiam in ipso Filio ad hominem referendum est?* Ita sane. Amb. quoque, in lib. 1, de Fide, cap. 9 et ult., ait: *Christus Filius est non per adoptionem, sed per naturam:* per adoptionem nos filii dicimur, ille per veritatem naturæ est. Ex his evidenter ostenditur quod Christus non sit Filius gratia adoptionis. Illa enim gratia intelligitur, cum August. cum non esse gratia Filium assent; gratia enim sed non adoptionis, imo unionis Filius Dei est filius hominis, et e converso.

Utrum persona vel natura prædestinata sit.

6. Deinde si queritur utrum prædestinatio illa quam commemorat Apostolus sit de persona an de natura, sane dici potest et personam Filii quæ semper fuit esse prædestinatam secundum hominem assumptum, ut ipsa, scilicet, ens homo esset Dei Filius; et naturam humanam esse prædestinatam ut Verbo Patris personaliter uniretur.

DISTINCTIO XI.

UTRUM CHRISTUS SIT CREATURA, VEL CREATUS,
VEL FACTUS.

4. Solet etiam queri utrum debeat simpliciter dici atque concedi Christum esse factum, vel creatum, vel creaturam. Ad quod dici potest hoc simpliciter et absque determinatione minus congruerit dici. Et si quandoque brevitatis causa simpliciter denuntietur, nunquam tamen simpliciter debet intelligi. Quia, ut Aug., in lib. 1 de Trin., c. 43, ait: *Cum de Christo*

(22) Lib. 1 Comment. ad cap. 1 Epist. ad Ephes., super eo loco: *In charitate prædestinans, etc.;* in tom. 9, longe post principium.

loquimur quid, secundum quid, et propter quid dicatur, prudens et diligens ac pius lector intelligere debet. Qui Christum vel Dei Filium non esse factum vel creaturam in lib. 1 de Trin., c. 6, ostendit, ita inquiens : *In principio erat Verbum, et Verbum euro factum est; et omnia per ipsum facta sunt.* Ne quic dicit omnia nisi quae facta sunt, id est, omnem creaturam. Unde liquide apparet ipsum factum non esse, per quem omnia facta sunt; et si factus non est, creatura non est. Si autem creatura non est, ejusdem cum Patre substantia est. Omnis enim substantia quae Deus non est, creatura est; et quae creatura non est, Deus est. Sed si Filius non est ejusdem substantiae cum Patre, ergo facta substantia est; et si facta substantia est, non omnia per ipsum facta sunt. At omnia per ipsum facta sunt, facta ergo substantia non est, sed una cum Patre infacta substantia est. Item in eodem: Si vel Filius fecit Pater quem non fecit ipse Filius, non omnia per Filium facta sunt; at omnia per Filium facta sunt; ipse ergo factus non est, ut cum Patre faceret omnia quae facta sunt. Idem in lib. 83 Quæst.: Dicitur creatura quidquid fecit Deus Pater per Filium; qui non potest appellari creatura, quoniam per ipsum facta sunt omnia. Ambr. in libro 1 de Fide : Probemus, inquit, creaturam non esse Dei Filium. Audivimus enim in Evangelio Dominum mandasse discipulis : *Prædictate Evangelium universæ creaturæ.* Qui universam creaturam dicit, nullam excipit, et ubi sunt qui creaturam Christum appellant? Nam si creatura esset, sibi mandaret Evangelium prædicari; et subjectus esset vanitati, quia, testante Apostolo, Rom. 6, *omnis creatura vanitati subjecta est.* Non ergo Christus creatura est, sed creator; qui docendæ creaturæ discipulis mandat officium.

De perfidia et pœna Arii.

2. Arii hæc fuisse perfidia legitur, ut Christum creaturam facret. Ideo effusa sunt Arii viscera, atque crepuit medius, prostratus in faciem ea quibus Christum negaverat foeda ora pollutus. His aliisque pluribus testimoniosis instruimur non debere fateri simpliciter Christum esse factum vel creaturam; sed addita determinatione recte dici potest, ut sic dicatur factus secundum carnem vel secundum hominem, ut factura humanitati, non Deo, attribuatur. Ut enim ait Amb., in lib. 1 de Fide, c. 9, non Deus factus est, sed Deus Dei Filius natus est; postea vero secundum carnem homo factus ex Maria est. *Visit enim Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege,* Galat. 4; *Filiū inquit suum, scilicet non unum de multis.* Cum dicit suum, generationis æternæ proprietatem signavit. Postea factum ex muliere asseruit, ut factura non divinitati, sed assumptioni corporis ascriberetur. Factum ergo ex muliere dicit, propter carnis susceptiōnem; sub lege, propter observantiam legis. Generatio generationi non præjudicat, nec caro divinitati. Deus enim aeternus incarnationis sacramentum suscepit, non dividuus, sed unus, et in utroque unus, scilicet divinitate et corpore. Non enim alter ex virgine; sed idem aliter ex Patre, aliter ex virgine; sed qui factus est secundum nostræ susceptionem naturæ, non secundum æternæ substantiam vitæ, quem legimus primogenitum. Primogenitum, quia nemo ante ipsum; unigenitum quia nemo post ipsum. Ex his evidenter traditur qua intelligentia accipiendum sit, cum dicitur Christus factus vel simpliciter, vel cum additamento, ut factura, scilicet, creatura non ad assumptum Deum, sed ad assumptum hominem referatur. In Deo enim creatura esse non potest, ut Ambros. ait, lib. 1 de Fide, c. 7. Numquid dicto factus est Christus? Numquid mandato creatus est Christus? Quomodo autem creatura esse in Deo potest? Etenim Deus naturæ simplicis est, non conjunctæ atque compositæ, cui nihil accidat, sed solum quod divinum est in natura haheat sua. Etsi ergo Christus secundum hominem dicitur creatura non tamen simpliciter prædicandus est creatura. Nec ex eo quod Christus secundum hominem dicitur esse creatura, po-

test quis progredi sic argumentando: Si secundum quod homo Christus est creatura, vel rationalis, vel nou; vel quæ est Deus, vel non; nitens per hoc probare Christum esse aliquid non divinum, quia quod ipse est, secundum hominem ipse est. Et ideo si secundum hominem est aliqua substantia non divina, est utique aliquid non divinum. Sed ex tropicis locutionibus non est recta arguementationis processio. Illa autem locutio tropica est qua Christus dicitur creatura, vel simpliciter, vel cum adjunctione.

DISTINCTIO XI.

AN HOMOILLE SEMPER FUERIT VEL COOPERIT ESSE.

1. Post prædicta, quæritur utrum homo ille cœperit esse vel semper fuerit; sicut simpliciter enuntiamus Christum vel Dei Filium semper fuisse, nec cœpisse. De hoc Aug. ita inquit super Joan.: *Habuit aliquando Dei Filius quon non habuit idem ipse homo Dei Filius, quia nondum erat homo.* Item idem in eodem: *Priusquam mundus esset nec nos eramus, nec ipse mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.* Idem super ps.: *Christus noster etsi forte homo recens est, tamen est aeternus Deus.* Alibi vero legitur quod puer ille creavit stellas. Et Christus dicit se esse principium, et esse ante Abraham. His ergo aliisque auctoritatibus in nullo resultantes, dicimus hominem illum in quantum homo est, cœpisse; in quantum Verbum est, semper fuisse. Hie enim absque distinctione non est referenda reponsio. Nam et ipse Aug. hujusmodi ultir distinctione in pluribus locis, dicens per Christum omnia esse facta in quantum Verbum est; secundum illud vero quod homo est, ipsum esse factum et glorificatum. Si ergo ad personam respicias, confidenter dic hominem illum semper fuisse; si vero ad naturam hominis, concede eum cœpisse. *Si Deus alium hominem assumere potuit vel aliunde quam de genere Adx.*

2. Solet etiam quæreri utrum alium hominem vel aliunde quam de genere illius Adam Deus assumere potuerit. Ad quod sane dici potest ipsum et aliam animam et aliam carnem potuisse assumere quia gratia tantum assumpta est anima illa et caro a Verbo Dei. Ut enim ait Aug., lib. 13 de Trin., c. 19, in rebus per tempus ortis illa summa gratia est, quod homo in unitate personæ conjunctus est Deo. Potuit ergo Deus aliam animam et aliam carnem assumere, et carnem utique aliunde quam de genere Adam. Unde August., in eodem lib. de Trin., c. 18: *Potuit itaque Deus hominem aliunde suscipere, in quo esset mediator Dei et hominum, non de genere illius Adam, qui peccato suo obligavit genus humanum;* sicut ipsum quem primo creavit, non de genere alicuius creavit. Poterat ergo vel sic, vel alio quo vellet modo creare unum alium, de quo vinceretur viceretur prioris. Sed melius judicavit, et de ipso quod victum fuerat genere assumere hominem, per quem hominis vinceret inimicum. Et tamen ex Virgine, cuius conceptum Spiritus, non caro; fides, non libido prævenit; nec intersuit carnis concupiscentia qua cæteri concipiuntur, qui originale trahunt peccatum, sed credendo, non concubendo facta est fecunda virginitas. Ex his aperte ostenditur et alium, et aliunde hominem Deum assumere potuisse.

Si homo ille potuit peccare, vel non esse Deus.

3. Ideo non immerito quæritur utrum homo ille potuerit peccare vel non esse Deus. Si enim potuit peccare, et potuit damnari. Si potuit damnari potuit non esse Deus; ergo si potuit peccare, potuit non esse Deus, quia esse Deum, et posse yelle iniquitatem, simul esse nequeunt. Hic distinctione opus est, utrum de persona, an de natura agatur. Si enim de persona agitur, manifestum est quia peccare non potuit, nec Deus non esse potuit. Si vero de natura discutendum est, utrum agat de ea ut Verbo unita, an de ea tanquam non unita Verbo, et tamen enti; id est, an de ea secundum quod fuit unita Verbo, an de ea secundum quod esse potuit, et non unita Verbo. Non est enim ambiguum animam illam entem unitam

Verbo peccare non posse; et est sine ambiguitate verum eamdem, si esset et non unita Verbo, posse peccare.

Quorumdam oppositio, quod potuerit etiam unita peccare.

4. Quidam tamen probare conantur etiam eam unitam Verbo posse peccare, quia liberum arbitrium habet, et ita potest fleeti in utramque partem, quod frivolum est: cum et angeli liberum arbitrium habeant, et tamen gratia a Deo sunt confirmati ut peccare nequeant; quanto magis ergo ille homo, cui Spiritus est datus sine mensura. Inducunt quoque auctoritatem ad probandum idem. Scriptum est enim in libro Sapien.: *Qui potuit transgredi, et non est transgressus; facere malum, et non fecit.* Sed hoc accipendum est secundum membra, vel partim de capite, partim de membris. De capite, non est transgressus, et non fecit malum. De membris, potuit transgredi, et facere malum.

Si Deus potuerit assumere hominem in sexu muliebri.

5. Solet etiam queri, quavis curiose, a nonnullis, si Deus humanam naturam potuit assumere secundum muliebrem sexum. Quidam arbitrantur eum potuisse assumere hominem in feminino sexu, ut assumpsit in virili. Sed opportunius atque convenientius factum est, ut de semina nasceretur, et virum assumeret, ita ut utriusque sexus liberatio ostendetur. Unde Aug., tom. 4, in lib. 82 Quæst., q. 11: *Hominis liberatio in utroque sexu debuit apparere; ergo quia virum oportebat suscipere, qui sexus honorabilior est, consequens erat et feminei sexus liberatio.* Hinc apparet quia ille vir de femina natus est. Sapientia ergo Dei quæ dicitur unigenitus Filius, homine suscepto in utero et de utero Virginis, liberationem hominis indicavit.

DISTINCTIO XIII.

SI CHRISTUS SECUNDUM NATURAM HOMINIS IN SAPIENTIA ET GRATIA PROFICERE POTUIT, ET PROFECIT.

1. Præterea sciendum est Christum secundum hominem ab ipsa conceptione gratiæ plenitudinem recepisse, cuius Spiritus datus est non ad mensuram, in quo plenitudo divinitatis corporaliter habitat (Col. 2). Ita vero habitat, ut ait Aug., t. 2. in ep. ad Dardanum, in fine, quod omni gratia plenus est. Non ita habitat in sanctis. Ut in nostro corpore inest sensus singulis membris, sed non quantum in capite (ibi enim visus est, et auditus, et olfactus, et gustus, et tactus, in cæteris autem solus est tactus), ita in Christo habitat omnis plenitudo divinitatis, quia ille est caput, quo sunt omnes sensus. In sanctis vero quasi solus est tactus, quibus datus est Spiritus ad mensuram, cum de illius plenitudine acceperunt. Acceperunt autem de illius plenitudine non secundum essentiam, sed secundum similitudinem, quia nunquam illam eamdem essentialiter similem acceperunt gratiam. Puer ergo ille plenus sapientia et gratia fuit ab ipsa conceptione. Unde Hieron. recte dicit: *Novum facit Dominus super terram: mulier circumdabit virum, quia in utero Virginis perfectus extitit, non solum propter animam et carnem, sed etiam propter sapientiam et gratiam qua plenus erat.*

Auctoritatem ponit quæ videtur obviare.

2. Huic autem sententiæ videtur obviare quod in Lucæ Evangelio, c. 2, legitur: *Jesus proficiebat sapientia et ætate et gratia apud Deum et homines.* Si enim proficiebat sapientia et gratia, non videtur a conceptione habuisse plenitudinem gratiæ sine mensura. Ad quod sane dici potest ipsum secundum hominem tantam a conceptione accepisse sapientiæ et gratiæ plenitudinem, ut Deus ei plenius conferre non potuerit; et tamen vere dicitur profecisse sapientia et gratia, non quidem in se, sed in aliis qui de ejus sapientia et gratia proficiebant, dum eis sapientiæ et gratiæ munera secundum processum ætatis magis ac magis patet faciebat. Unde Gregor. in hom. 11, super cap. 2 Lucæ, ait: *Juxta hominis naturam proficiebat sapientia; non quod ipse sapientior esset ex tempore, qui a prima*

conceptionis hora Spiritu sapientiæ plenus permanebat; sed eamdem qua plenus erat sapientiam cæteris ex tempore paulatim demonstrabat. Juxta hominis naturam proficiebat ætate de infantia ad juventutem; juxta hominis naturam proficiebat gratia, non ipse quod non habebat per accessum temporis accipiendo sed pandendo donum gratiæ quod habebat. Apud Deum et homines proficiebat, quia quantum proficiente ætate patet faciebat hominibus dona gratiæ quæ sibi inerant et sapientiæ, tantum eos ad laudem Dei excitabat, et sic Deo Patri ad laudem Dei, et hominibus ad salutem proficiebat. In aliis ergo non in se proficiebat sapientia et gratia. Unde in eodem Evangelio, Joan. 1, puer ille sapientia plenus et gratia prohibetur. Sic ergo dicitur profecisse sapientia et gratia, ut aliquis rector ecclesiasticus dicatur proficere in cura sibi tradita, dum per ejus industriam alii proficiunt.

Prædictis videtur adversari quod Ambrosius ait.

3. Alibi tamen scriptum reperitur quod secundum sensum hominis proficerit sicut ætate hominis profecit. Ait enim Ambr., in lib. de Incarnationis dominicæ Sacramento, sic: *Deus perfectionem naturæ suscepit humanæ. Suscepit sensum hominis; sed non sensu carnis fuit instans. Sensu hominis animam dixit conturbata, sensu hominis esurivit et rogavit; sensu hominis profecit sicut scriptum est Lucae 2: « Jesus proficiebat ætate et sapientia et gratia.» Quomodo proficiebat sapientia Dei? Profectus ætatis et profectus sapientiæ, non divinæ, sed humanæ naturæ est. Ideo ætatem commemoravit, ut secundum hominem crederes dictum. Atas enim non divinitatis, sed corporis est. Ergo si proficiebat ætate hominis, proficiebat sapientia hominis. Sensus autem hominis profecit, et quia sensus, ideo sapientia. Quis sensus proficiebat? Si humanus, ergo ipse per incrementum susceptus est; si divinus, ergo mutabilis per profectum; quod enim proficit, inutitur in melius; sed quod divinum est, non mutatur. Qued ergo mutatur, non est divinum. Sensus ergo proficiebat humanus. Sensus ergo suscepit humanum. Nec poterat confortari virtus Dei nec crescere Deus, nec altitudo sapientiæ Dei impleri. Quæ ergo implebatur, erat non Dei, sed nostra sapientia, nam quomodo implebatur, qui ut omnia impletret descendit? Per quem autem sensum dixit Isaías, c. 8, quod patrem nesciebat puer aut matrem? Scriptum est enim: *Priusquam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet spolia Samariæ.* Sapientiam enim Dei futura et occulta non fallunt. Expers autem agnitionis infantia, per humanam utique imprudentiam, quod adhuc non didicit, ignorat. Sed verendum est, inquam, ne si duos principales sensus aut geminam sapientiam Christo tribuamus, Christum dividamus. Numquid cum et divinitatem ejus et carnem adoramus, Christum dividimus? Numquid cum in eo imaginem Dei crucemque veneramus, dividimus eum? Apostolus certe, qui de eo dixit, 2 Cor. 13: *Quoniam etsi crucifixus est ex infirmitate nostra, vivit tamen ex virtute Dei,* ipse dicit, 1 Cor. 1, quia non divisus est Christus. Nunquid etiam cum dicimus, quia animam rationalem et intellectus nostri suscepit capacem, dividimus eum? Non enim ipse Deus Verbum pre anima rationali et intellectus capaci in carne sua fuit; sed animam rationalem et intellectus nostri capacem, et ipsam humanam et ejusdem substantiæ ejus nostræ sunt animæ, et carnem nostræ similem, ejusdemque ejus caro et nostra, substantiæ suscipiens, perfectus etiam homo fuit.*

De intelligentia præmissorum verborum.

4. Haec verba Ambrosii pia diligentia inspicienda sunt; ex parte hominis ignorantiam instruunt et illuminant, quæ ex parte errandi somitem male intellecta ministrant. His etenim evidenter traditur duos in Christo esse principales sensus, sive geminam sapientiam. Neque ideo unitas et singularitas personæ dividitur; sed juxta duas naturas, duas habet sapientias, unam non creatam, sed genitam, quæ ipse est; alteram non genitam, sed creatam, et per

gratiam ei collatam. Nam Isaias de eo protestatur, c. 11 : *Requiescit super eum Spiritus sapientiae et intellectus*. Spiritu ergo sapientiae et intellectus, id est, sapientia et intelligentia per Spiritum sanctum gratis data. Christus erat sapiens secundum animam. Secundum Deum vero sapiens erat sapientia æterna quæ Deus est. Et sicut in quantum Deus est, bonus est bonitate naturali, quæ ipse est, et justus justitia naturali, quæ ipse est. Anima vero ejus sicut bona est et justa bonitate vel justitia gratis data, quæ ipse vel ipsa non est; ita est sapiens sapientia gratis data, quæ ipsa non est. Et licet gemina in Christo sit sapientia, una tamen eademque persona est; quæ in quantum Deus est, et in quantum natura divina est, sapiens est sapientia ingenita, scilicet sapientia æterna, quæ est Pater, et sapientia quæ non est ingenita, quæ communis est tribus Personis, non tamen gemina sapientia, quia non est alia et alia sapientia; sapientia ingenita, quæ tantum Pater est, et sapientia quæ communiter Pater est et Filius et Spiritus sanctus. In quantum vero eadem persona est homo, id est, secundum hominem acceptum, vel in quantum est subsistens ex anima et carne, sapiens est sapientia gratuita. Sapiens ergo est humano sensu et divino.

Quomodo intelligendum illud: Sensus proficiebat humanus.

5. Sed ex qua causa illius dicti intelligentia, scilicet, *sensus proficiebat humanus*, assumenda est? Aperte enim videtur Ambr. innuere quod secundum humandum sensum Christus profecerit, et quod infantia ejus expers cognitionis fuerit, et patrem et matrem ignoraverit; quod nec Ecclesia recipit, nec præmissæ auctoritates patiuntur sic intelligi. Sed ita sane potest accipi, ut quantum ad visum hominum et sui sensus ostensionem, Christus profecisse dicatur. Proficiebat ergo humanus sensus in eo secundum ostensionem, et aliorum hominum opinionem. Ita etiam patrem et matrem dicitur ignorasse in infantia, quia ita se habebat et gerebat ac si agnitionis expers esset.

DISTINCTIO XIV.

SI ANIMA CHRISTI HABUERIT SAPIENTIAM PAREM CUM DEO; ET SI OMNIA SCIT QUÆ DEUS.

1. Hic queri opus est, cum anima Christi esset sapiens sapientia gatuita, utrum habuerit sapientiam æqualem Deo, sive omnium rerum scientiam habuerit vel habeat, id est, utrum omnia sciat quæ Deus scit. Quibusdam placet quod nec parem cum Deo habeat scientiam, nec omnia sciat quæ Deus, quia in nullo creatura æquatur Creatori. Cum ergo anima illa creatura sit, in nullo æquatur Creatori; ergo nec in sapientia. Non ergo habet æqualem cum Deo sapientiam, nec scit omnia quæ Deus. Item, si anima illa æqualem habet cum Deo sapientiam, non ergo Deus in omni bono majorem habet sufficientiam, quam ejus creatura. Inducunt etiam auctoritates ad idem probandum. Ait enim Propheta, ps. 138, ex persona hominis assumpti : *Mirabilis facta est scientia tua ex me, et non potero ad eam*. Quod exponens Cassiodor. ait: Veritas humanæ conditionis ostenditur, quia assumptus homo divinæ substantiæ non potest æquari vel in scientia vel in alio. Apostolus etiam ait, 1 Cor. 2: *Nemo novit quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei, qui solus scrutatur omnia etiam profunda Dei*. His aliisque pluribus rationibus et auctoritatibus nituntur; qui animam Christi asserunt nec parem cum Deo habere scientiam, nec omnia scire quæ Deus scit. Quia si omnia scit quæ Deus, scit ergo creare mundum, scit etiam creare seipsum.

Responsio, quæstionis definitivam continens sententiam.

2. Quibus respondentes, dicimus animam Christi per sapientiam sibi gratis datam in Verbo Dei, cui unita est, unde etiam perfecte intelligit, omnia scire quæ Deus scit, sed non omnia posse quæ potest Deus, nec ita clare et perspicue omnia capit ut Deus; et idem non æquatur Creatori in scientia, etsi omnia sciat quæ et ipse; nec est ejus sapientia æqualis sa-

cientiae Dei, quia illa multo est dignior, digniusque et perfectius omnia capit quam illius animæ sapientia; ergo et in scientia majorem habet sufficientiam Deus quam anima illa quæ dignior est omni creatura. Illud vero Apostoli, 1 Cor. 2, quod inducunt: *Nemo novit quæ Dei sunt, nisi Spiritus Dei, qui solus scrutatur omnia*; pro nobis facit. Mox enim addit Apostolus: *Nos autem Spiritum Dei habemus*; ut per Spiritum quem habebat Dei profunda se scire ostenderet. Sed anima illa præ omnibus Spiritum Dei habuit: *Cui Spiritus non est datus ad mensuram*, ut ait Joannes evangelista, c. 3; dona ergo Spiritus sancti sine mensura habuit, ergo et sapientiam. Omnia ergo scivit anima illa. Si enim quædam scivit, quædam non, tunc non sine mensura scientiam habuit. Sed sine mensura scientiam habuit; seit ergo omnia. Fulgentius etiam in sermone quodam multa inducit, quibus asserit animam illam rerum omnium scientiam habere, utens auctoritate Apostoli dicentis: *In quo sunt omnes thesanri sapientiae et scientiae absconditi*. Quod etiam ratione potest probari sic: Nihil scit aliquis quod ejus anima ignorat. Sed Christus, secundum omnium concessionem, omnia scit; ergo anima ejus omnia scit. Ad id vero quod dicit: Si omnia scit; ergo scit creare mundum vel seipsum, respondemus quod scientiam habet mandum creandi, sed non potentiam, et creandi animam; et scit quomodo Deus seipsum creaverit; habet ergo scientiam sui creatæ, sed non sui creandæ, quia non est creanda, sed creata.

Quare Deus non dedit ei potentiam omnium, ut scientiam.

3. Si vero queritur quare Deus non dederit ei potentiam faciendi omnia, ut scientiam, responderi potest: Quia naturaliter capax est scientiæ, et ideo id congrue ei datum est sine mensura, cuius ipsa naturaliter capax est. Non est autem ei datum posse omnia facere quæ Deus facit, ne omnipotens, et per hoc Deus putaretur. Verumtamen forte nec potentiam faciendi omnia ei Deus praestare potuit, etsi potentiam faciendi aliqua ei dederit quæ non facere potest. Sic ergo enim Christi omnia quæ Deus scit in Verbo Dei, quod liquidius et præsentius omni creatura contemplatur, ut ei unita, in quo etiam angeli et quæ Dei sunt, et quæ futura sunt cognoscunt.

Quomodo intelligenda sint quædam verba Ambrosii super Lucam.

4. Sed si illa anima non habet tantam potentiam quantam et Deus, nec homo assumptus tantam potentiam quantam et Deus, quomodo ergo intelligitur illud Ambr. super Lucam, ubi angelus de nascituro Filio Virginis ait: *Hie erit magnus, et Filius altissimi vocabitur?* Non ideo, inquit, erit magnus, quod ante partum Virginis magnus non fuerit, sed quia potentiam quam Dei Filius naturaliter habet, homo erat ex tempore accepturus, ut una sit persona homo et Deus. Ecce aperte dicit quod homo erat accepturus ex tempore potentiam quam Dei Filius habuit naturaliter. Sed si homo accepturus erat illam potentiam; ergo vel persona vel natura hominis. Sed persona non, quia semper habuit et habet; ergo natura. Si natura; ergo anima. Nam de carne constat quod accipere non posset. Ad quod dicimus illud esse accipendum de persona, sed non in quantum est Dei, imo in quantum est, persona hominis. Una est enim persona Dei, et hominis, Filii Dei et filii hominis; quæ in quantum Dei persona est, semper et naturaliter omnipotentiam habuit, sed in quantum est hominis non semper fuit. Illa ergo persona quæ semper fuerat Dei, futura erat hominis persona; et secundum quod futura erat hominis persona, acceptura erat ex tempore potentiam, quam naturaliter et semper habuerat in quantum persona. Secundum hanc distinctionem illud, et similia sane possunt accipi. Quæ distinctio in pluribus quæstionum articulis est necessaria adversus quorumdam perplexam verbositatem. Sed cum de rebus constat, in rebus frustra habetur controversia.

DISTINCTIO XV.

DE HOMINIS DEFECTIBUS QUS ASSUMPSIT CHRISTUS IN
HUMANA Natura.

1. Illud quoque prætermittendum non est, quod Dei Filius naturam hominis accepit passibilem, animam passibilem et carnem passibilem et mortalem. Ut enim probaretur verum corpus habere suscepit defectus corporis, famem, sitim et hujusmodi. Et ut veram animam probaretur habere, suscepit defectus animæ, scilicet tristitiam, timorem, dolorem et hujusmodi. Omnis autem sensus, animæ est. Non enim caro sentit, sed anima, utens corpore velut instrumento. Unde August., super Genes. in lib. 12, c. 24, t. 3 : Non corpus sentit, sed anima per corpus, quo velut nuntio utitur ad confirmandum in scipsa quod extrinsecus nuntiatur. Sicut ergo anima quod foris est per corpustanquam per instrumentum videt vel audit ita etiam per corpus quædam sentit mala quæ sine corpore non sentiret, ut famem, et sitim et hujusmodi. Unde non immerito defectus corporis dicuntur. Quædam autem non per corpus, imo etiam sine corpore, sentit : ut est timor, et hujusmodi. Sentit ergo anima dolores, sed quosdam per instrumentum corporis, quosdam vero non. Suscepit autem Christus sicut veram naturam hominis, ita et veros defectus hominis, sed non omnes. Assumpsit enim defectus pœnæ, sed non culpæ, nec tamen omnes defectus pœnæ, sed eos omnes quos homini eum assumere expediebat, et suæ dignitati non derogabat. Sicut enim propter hominem homo factus est, ita propter eum hominis defectus suscepit. Suscepit autem de nostro, ut de suo nobis tribueret, ul nostrum tolleret defectum. Suscepit enim nostram vetustatem, ut suam nobis infunderet novitatem. Simplam ille accepit vetustatem, id est, pœnæ, ut nostram duplam consumeret, id est, pœnæ et culpæ.

Qualiter accipiendum sit illud quod ait Leo papa.

2. Tradit auctoritas, Heb. 4, quod Dominus noster in se suscepit omnia infirmitatis nostræ præter peccatum, quod nisi accipiatur de illis tantum quæ eum sumere pro nobis oportuit, nec dedecuit, falsum esse probatur. Non enim assumpsit ignorantiam aliquam, cum sit ignorantia quædam quæ defectus est, nec peccatum est, scilicet ignorantia invincibilis; nam vincibilis peccatum est, si tamen de his est quæ nobis expedit seire. Sunt enim quædam quorum scientia non afferit, vel ignorantia non impedit salutem; et forte talium rerum ignorantia defectus non est. Constat autem in nobis esse ignorantiam atque difficultatem volendi vel faciendi bonum, quæ ad miseriam nostram pertinent. Unde Aug., in lib. 3 de lib. Arb., c. 18, et libro Retractionum 1, c. 9, tom. 1, et libro 7 de Bono perseverantiæ, cap. 11 : Approbare, inquit, falsa pro veris, ut erret invitus, et resistente atque torqueente dolore carnis vinculi non posse a libidinosis operibus temperare, non est natura instituti hominis, sed pœna damnati. Ex qua miseria, peccantibus justissime inficta, liberat Dei gratia, quia sponte homo libero arbitrio cadere potuit, non etiam surgere; ad quam miseriam pertinet ignorantia et difficultas, quam patitur omnis homo ab exordio nativitatis suæ, nec ab isto malo quisquam, nisi gratia Dei, liberatur. Ecce evidenter dicit hic August. ignorantiam qua quis invitus falsa pro veris approbat, et difficultatem qua non potest se temporare a malo, ad miseriam nostram pertinere, et pœnam esse hominis. Ilæc autem Christus non habuit. Non ergo accepit omnes defectus nostræ infirmitatis præter peccatum. *Quod ignorantia talis et difficultas non sit peccatum.*

3. Sed forte aliquis dicet illa esse peccatum. Cui obviat illud quod August. tradere videtur: hoc scilicet Deum inculpabiliter ante peccatum in exordio conditionis homini potuisse indere, ut essent ei naturalia; ita in lib. Retract. inquiens: Ignorantia, et difficultas etiamsi essent hominis primordia naturalia, nec sic esset oulpandus Deus, sed laudandus. Sed

si hæc homo in primordio naturaliter habuisset, numquid essent in eo defectus et pœnae? Si defectus, vel pœna ei indicta fuissest ante peccatum, injuste cum eo agi videretur, si ante culpam sentiret pœnam. Ob hoc sanc dicimus illa non fuisse defectus vel pœnas, si naturaliter homini insuissent; sicut non fuit homini ante peccatum nondum gratiam adepto defectus sive pœna, non posse proficere. Sed postquam gratiam recepit, per quam proficere potuit et ad tempus profecit, eamque culpa sua post amisit, simulque proficiendi facultatem perdidit, defectus fuit ei et pœna non posse proficere, scilicet malum declinare et bonum facere. Omnes ergo defectus nostros suscepit Christus præter peccatum, quos ei conveniebat suscipere, et nobis expiediebat. Sunt enim plura ægritudinum genera et corporis vitia, a quibus omnino immunis extitit. Quos enim defectus habuit, vel ad ostensionem verae humanitatis, ut timorem et tristitiam; vel ad impletionem operis ad quod venerat, ut passibilitatem et mortalitatem; vel ab immortalitatis desperatione spem nostram erigendam, ut mortem, suscepit. Hos autem defectus non conditionis suæ necessitate, sed miserationis voluntate suscepit. Veros quidem habuit defectus sicut et nos, sed non eadem ex causa. Nos enim ex peccato originali hos defectus contrahimus, sicut Apostolus insinuat dicens, Rom. 8 : *Corpus quidem propter peccatum mortuum est, id est, necessitatem moriendi habet in se.* Christus autem non ex peccato hujusmodi habet defectus, quia sine peccato est conceptus et natus, et in terris conversatus. Sed ex sola miserationis voluntate de nostro in se transluit veram infirmitatem' sicut accepit veram carnem, quam sine omni infirmitate assumere potuit, sicut absque culpa eamdemque suscepit.

Auctoritatibus probat Christum secundum hominem vere dolores sensisse et timuisse, contra quosdam hos negantes.

4. Sed quia nonnulli de seusu in passione humanitatis Chaisti male sensisse inveniuntur, asserentes similitudinem atque imaginem passionis et doloris Christum hominem pertulisse, sed nullum omnino dolorem vel passionem sensisse; auctoratum testimoniis eos convinentes, indubitate faciamus quod supra diximus. Propheta Isaias dicit, c. 53 : *Vere languores nostro ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit.* Et Veritas ipsa in Evangelio, Matth. 26, ait : *Tristis est anima mea usque ad mortem;* ubi etiam legitur, Marc. 14 : *Cæpit Jesus pavere et tædere.* Propheta etiam ex persona Christi ait, ps. 87 : *Repleta est malis anima mea.* Quod exponens Aug., inquit, in tom. 8, enarratione ad eumdem versum : Non vitiis et peccatis, sed humanis malis, id est, doloribus repleta fuit anima Christi, quibus ipsa compatitur carni. Non enim dolor corporis potest esse sine anima. Dolere autem anima, etiam non dolente corpore, potest. Hos autem humanæ infirmitatis affectus, sicut ipsam carnem ac mortem, non humanæ conditionis necessitate, sed miserationis voluntate suscepit. Ambr. etiam, tom. 2, in lib. 2 de Fide, c. 3, ait : *Scriptum est, Matth. 26 : Pater si possibile est, transeat a me calix iste.* Timet ergo Christus; et dum Petrus non timet, Christus timet. Petrus dicit, Joan. 13 : *Animam meam ponam pro te;* Christus dicit, Joan. 12 : *Animam mea turbatur;* utrumque verum est et rationis plenum, quod et ille qui est inferior non timet, et ille qui superior est gerit timoris affectum. Idem in eodem, cap. 5, in fine : *Ut homo turbatur, ut homo fiet, ut homo crucifigatur, per naturam hominis et tædiavit et resurrexit.* Non turbatur ejus virtus, non turbatur ejus divinitas, sed turbatur anima, secundum humanæ fragilitatis assumptionem. Nam qui suscepit animam suscepit etiam animæ passionem. Non enim co quod Deus erat, aut tubari aut mori posset. Idem in eodem, cap. 3, paulo superius : *Suscepit tristitiam meam;* et confidenter tristitiam nomino, qui crucem prædico. Ut homo habuit tristitiam, quam meo suscepit affectu, mihi compatitur, mihi tristis est, mihi

dolet. Ergo pro me et in me doluit, qui pro se nihil habuit quod doleret. Dolens igitur, Domine Jesu, vulnera mea, non tua, quia non tu pro te, sed pro me doles. Hieron. quoque, ad Damasc., tom. 4, in Explanatione fidei, ait: Nos ita dicimus hominem passibilem a Dei Filio susceptum, ut deitas impassibilis permaneret. Passus est enim Filius Dei non putative, sed vere, omnia quae de illo Scriptura testatur, sed secundum illud quod pati poterat, scilicet, secundum substantiam assumptam. Licet ergo persona Filii suscepit passibilem hominem, ita tamen ejus habitatione secundum substantiam suam nil passa est, ut tota Trinitas, quam impassibilem necesse est confiteri. His aliisque auctoritatibus perspicuum fit Christum vere passibilem assumpsisse hominem, atque in eo defectus et affectus nostrae infirmitatis suscepisse; sed voluntate, non necessitatis conditione.

Hic ponit quae praedictis adversari videntur.

5. Quædam tamen reperiuntur in sanctorum tractatibus, que præmissis adversari videntur. Nam super illum locum psal. 21: *Clamabo et non exaudies*, August., tom. 8, exposit 2, tradere videtur Christum nec vere timuisse, nec vere tristatum esse, dicens sic: Quomodo hoc dicit, *qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* (Isai., 35); sed nobis de corpore suo hoc dicit. Corporis enim sui, id est, Ecclesiæ gerebat personam; sicut et alibi, Matt. 26, cum dixit: *Transeat a me calix iste*, pro nobis loquitur, nisi forte putetur timuisse mori; sed non vere timebat Dominus pati, tertia die resurrecturus, cum arderet Paulus *disolvi, et esse cum Christo* (Philipp. 1). Non etiam fortior est miles quam imperator. Miles enim coronandus gaudet mori, et Dominus coronatus timet mortem? Sed infirmitatem nostram representans, pro suis infirmis qui timent mori, haec dixit: Vox illorum erat, non capit. Hyeronimus etiam ait: Erebant qui putant Salvatorem timuisse mortem, et passionis pavore dixisse: *Transcata me calix iste*. (Super Evangelium Matthæi, in initio Commentarii ad caput 26, in tomo 8.)

Determinatio auctoritatum.

6. Ne autem in sacris Litteris aliqua adversa diversitas esse putetur, harum auctoritatum verba in hunc modum accipienda dicimus, ut non veritatem timoris et tristitiae vel propassionem, sed timoris et tristitiae necessitatem et passionem a Christo removisse intelligatur. Habuit enim Christus verum timorem et tristitiam in natura hominis; sed non sicut nos, qui sumus mambra ejus. Nos enim causa peccati nostri his defectibus necessario subjacemus, et innobis sunt isti defectus secundum propassionem et passionem, sed in Christo nonnisi secundum propassionem. Sicut enim in peccatis gradus quidam notantur propassio et passio, ita et in pœnalibus effectibus. Afficitur enim quis interdum timore vel tristitia, ita ut mentis intellectus non inde moveatur a rectitudine vel del contemplatione, et tunc propassio est. Aliquando vero moveatur et turbatur, et tunc passio est. Christus vero non fuit ita turbatus in anima timore vel tristitia, ut a rectitudine vel a Dei contemplatione aliquatenus declinaret; secundum quem modum intelligitur, cum dicitur vel timuisse vel tristis fuisse Undellier., Comment. ad 26 cap. Matt., pene in medio, ubi legitur: *Cxpit contristari et mæstus esse*: Ut veritatem, inquit, probaret assumpti hominis, vere contristatus est, sed non passio ejus dominatur animo, verum propassio est. Unde ait: *Cxpit contristari*. Aliud est enim contristari, aliud incipere contristari; quod est: Aliter contristatur quis per propassionem, aliter per passionem. Ideoque secundum hanc distinctionem aliquando dicitur Christus non vere timuisse, aliquando vere timuisse, quia verum timorem habuit et tristitiam, sed non secundum passionem, neque ex necessitate conditionis. Unde Aug., t. 8, Enarr. in ps. 93, post medium, ex his causis volens assumi dictorum intelligentiam, dicit Christum non vere timuisse vel tristatum esse, et incontinenti veram tristitiam habuisse. His verbis

infirmos in se præsignans Dominus ait: *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste*. Non enim vere timebat Dominus pati, tertia die resurrecturus, cum arderet Paulus dissolvi et esse cum Christo. Iste gaudet coronandus, et tristis est Dominus coronatus? Ecce hic videtur tristitiam et timorem a Christo removere. Continuo autem subjunxit: Sed tristitiam sic assumpsit quomodo carnem. Fuit enim tristis, sicut Evangelium dicit, Marc. 14. Si enim tristis non fuit, cum Evangelista dicat: *Tristis est anima mea, etc.*; ergo et quando dieit, dormivit Jesus, non dormivit; vel quando dicit manducasse, non manducavit; et ita nihil sanum relinquitur, ut dicatur etiam, corpus non erat verum Quidquid ergo de illo scriptum est, verum est, et factum est. Ergo tristis fuit; sed voluntate tristitiam suscepit veram, quomodo voluntate carnem veram. Aperte nescis cumdem sibi in his verbis contradicere, nisi varias dictorum discerneret causas; ex quibus intelligentia verborum assumenda est. Si enim discernatur intelligentiae causa prædictorum verborum, nihil occurrit contradictionis.

De quibusdam Hilarii capitulis valde obscuris, quæ viventur communis sententia obviare.

7. Verumtamen magis movent ac difficultorem affrunt questionem verba Hilarii, quibus videtur tradere ictus, et vulnera et hujusmodi, sic in Christum incidisse, ut passionis dolorem non incuterent: sicut telum tractum per aquam, vel ignem, vel aera, ea facit quæ et cum trahitur per corpora animata, quia perforat et compungit; non tamen dolorem ingerit, quia non sunt illæ res doloris capaces. Ita et corpus Christi sine sensu pœnæ, vim pœnæ exceperit, quia sicut corpus nostrum non habet talem naturam, ut valeat calcare undas, ita corpus Christi dicit non habuisse naturam nostri doloris, quia non habuit naturam ad dolendum. Ait enim sic in lib. 10 de Trin.: Unigenitus Deus hominem verum secundum similitudinem nostri hominis, non deficiens a se Deo, assumpsit. In quo quamvis aut ictus incideret, aut vulnus descenderet, aut nodi concurrerent, aut suspensio elevareret, afferrent quidem haec impetum passionis, non tamen passionis dolorem inferrent; ut telum aliquod aquam perforans, vel ignem compungens, vel aera vulnerans, omnes quidem has passiones naturæ suæ infert ut perforet, ut compungat, ut vulncret; sed naturam suam in haec passio illata non retinet, dum in natura non est, vel aquam forari, vel pungi ignem, vel aera vulnerari, quainvis natura teli sit et vulnerare, et compungere, et forare. Passus quidem Christus est dum cæditur, dum suspenditur, dom moritur; sed in corpus irruens passio, nec non fuit passio, non tamen naturam passionis exercuit, dum et pœnali ministerio pœna desæviit, et virtus corporis sine sensu pœnæ vim pœnæ in se desævientis exceptit. Habuit sane illud dominicum corpus doloris nostri naturam, si corpus nostrum id naturæ habet, ut calcet undas et fluctus desuper eat, nec clausæ domus obstaculis arcatur. Atero si dominici corporis solum ista natura sit, ut feratur in humidis, et sistat in liquidis, et structa transcurrat, quid per naturam humani corporis carnem ex Spiritu sancto conceptam judicamus? Caro illa de cœlis est, et homo ille de Deo est, habens ad patiendum corpus; passus est, sed naturam non habens ad dolendum. Idem in eodem: Videamus an ille passionis ordo infirmitatem in Domino doloris permittat intelligi; dilatis enim causis ex quibus metum Domino hæresis ascribit, res ipsas ut gestæ sunt conferamus. Nec enim fieri potest ut timor ejus significetur in verbis, cuius fiducia continuatur in factis. Timuisse ergo hæretico passionem videtur. Sed ob ignorantiae hujus errorem, Petrus, et Satanæ et scandalum est. An ne timuit mori, qui armatis obvius prodiit, et in corpore ejus infirmitas fuit, ad cuius occursus consternata persequenti agmina supinatis corporibus conciderunt? Quam ergo infirmitatem dominatam hujus corporis credis, cuius tantam habuit natura virtutem? Sed forte dolorem vulnerum ti-

Quem, rogo, o tu dominicæ infirmitatis assertor, penetrantis carnem clavi habuit terrorem, qui excisam aurem solo restituit attactu? Producens hæc autem manus, clavum dolet, et sentit vulnus, qui alteri dolorem vulneris non reliquit? Pungendæ carnis metu tristis est, cuius in attactu caro post cædem sanatur? Idem eod.lib. 10: Collatis ergo dictorum gestorumque virtutibus demonstrari non est ambiguum in natura corporis ejus infirmitatem corporeæ naturæ non fuisse, et passionem illam, licet corpori illata sit, non tamen naturam dolendi corpori intulisse; quia, licet forma corporis nostri esset in Domino, non tamen vitiosæ infirmitatis nostræ forma erat in corpore quod ex conceptu Spiritus sancti virgo progenuit. Audisti, lector, verba Hilarii, quibus dolorem excludere videtur. Sed si, excussa sensus et impiciatis habitudine, præmissis diligenter intendas, atque ipsius Scripturæ circumstantiam inspicias, dictorum rationem atque virtutem percipere uteumque poteris, et intelligentiam arguere non attentabis. Intelligitur enim ea ratione dixisse dolorem passionis in Christum non incidisse, et virtutem corporis Christi sibi excepisse vim pœnæ sine sensu pœniæ, quia doloris causam et meritum in se non habuit. Quod videtur notasse ubi ait: Non habens naturam ad dolendum. Et ideo non judicanda est caro illius secundum naturam nostri corporis; nec in eo etiam dominium habuit passio; ita etiam non habuit naturam ad timendum vel tristandum, quia non habuit talem naturam in qua esset causa timoris vel tristitiae. Ita necessitas timendi non fuit in eo, sicut est in nobis. Nec natura doloris fuit in eo, sicut est in nobis. Tristitiam tamen in eo fuisse consequenter asserit, sed causam ejus extitisse non suam mortem, sed defectum Petri et aliorum apostolorum. Dicit enim Christum non propter mortem, sed usque ad mortem tristem fuisse: his verbis, interrogo quid sit Christum tristem esse usque ad mortem, et tristem esse propter mortem? non enim ejusdem significationis est, tristem esse propter mortem, et usque ad mortem. Quia ubi propter mortem tristitia est, illie mors causa tristitiae est; ubi vero tristitia usque ad mortem est, mors non tristitiae est causa, sed finis. A Deo autem non propter mortem suscepta est tristitia, ut sit destituta per mortem. Non ergo sibi tristis est, sed illis qui in scandalo per infirmitatem carnis erant futuri, quos mouet orare, ne inducantur in tentationem, qui ante polliciti erant se non scandalizari. (Ibid., paulo inferius.)

DISTINCTIO XVI.

AN IN CHRISTO FUERIT NECESSITAS PATIENDI ET MORIENDI, QUÆ EST DEFECTUS GENERALIS.

1. Hic oritur quæstio ex prædictis ducens originem; dictum est enim supra quod Christus in se nostros defectus suscepit, præter peccatum. Est autem hominis quidam generalis defectus, qui peccatum non est, scilicet, necessitas patiendi vel moriendi. Unde corpus nostrum non tantum mortale, sed etiam mortuum dicitur, quia non tantum aptitudinem moriendi, sed etiam necessitatem habet. Ideo queritur utrum necessitas talis in Christi carne fuerit. De aptitudine enim moriendi, quod in eo fuerit, ambiguum non est, quæ etiam ante peccatum in homine fuit, quando aliquis in eo non fuit defectus; nec ergo mortalitas illa tunc in eo fuit defectus, quia naturæ ei erat. Unde etiam quidam talem mortalitatem in nobis non esse defectum non improbat, sed necessitatem moriendi vel patiendi, quæ etiam mortalitas dicitur vel passibilitas. Dicitur enim homo nunc passibilis vel mortalis, non modo propter aptitudinem, sed etiam propter necessitatem. Sed numquid hic defectus fuit in Christi carne? Anima quoque ejus cum passibilis extiterit ante mortem, numquid necessitatem patiendi habuit? Si enim necessitas patiendi vel moriendi fuit in Christo, non videtur sola voluntate miserationis defectus nostros accepisse. Ad quod dici potest Christum voluntate, non necessitate suæ naturæ, hos defectus sicut alios suscepisse, scilicet, necessitatem

paciendi in anima, simul autem patiendi et moriendi in carne. Verum hanc necessitatem non habuit ex necessitate suæ conditionis, quia a peccato immunis, sed ex sola voluntate accipit, de nostra infirmitate ponens tabernaculum suum in sole, scilicet, sub temporali mutabilitate et labore. Unde auctoritas Glossa super cap. 9 Epist. ad Hebre, dicit quod sicut hominibus aliis et iure et lege naturæ statutum est semel mori, ita et Christus eadem necessitate et jure naturæ semel oblatus est, et non saep. Nec ideo dicit jure naturæ, quod ex natura suæ conditionis hunc defectum traxerit, qui etiam non provenit nobis ex natura secundum quod prius est instituta, sed ex ea peccato vitiata; et ideo dicitur hic defectus naturalis, quia quasi pro natura inolevit in omnibus diffusus.

De statibus hominis, et quid de singulis Christus accepit.

2. Et est hie notandum Christum de omni statu hominis aliquid accepisse, qui omnes venit salvare. Sunt enim quatuor status hominis: primus ante peccatum; secundus post peccatum, et ante gratiam; tertius sub gratia; quartus in gloria. De primo statu accepit immunitatem peccati. Unde August. illud c. 3. Joannis evangelistæ exponens: *Qui desursum venit, super omnes est*, dicit Christum venisse desursum, id est, de altitudine humanæ naturæ ante peccatum, quia de illa altitudine sumpsit Verbum Dei humanæ naturam, dum non assumpsit ipsam culpam enjus assumpsit pœnam. Sed pœnam assumpsit de statu secundo, et alios defectus. De tertio vero gratiæ plenitudinem. De quarto non posse peccare, et Dei perfectam contemplationem. Habuit enim simul bona vitæ quædam, et bona patriæ, sicut et quædam mala vitæ.

DISTINCTIO XVII.

SI OMNIS CHRISTI ORATIO VEL VOLUNTAS EXPLETA SIT.

1. Post prædicta considerare oportet utrum Christus aliquid voluerit vel oraverit quod factum non sit. Hoc enim existimari potest per hoc quod ipse ait: *Pater, si possibile est, transeat a me culix iste; verumtamen non quod ego volo, sed quod tu vis.* Hic namque voluntatem suam a Patris voluntate discernere videtur.

De voluntutibus Christi secundum duas naturas.

2. Quocirca ambigendum non est diversas in Christo fuisse voluntates juxta duas naturas, divinam, scilicet, voluntatem et humanam. Humana voluntas est affectus rationis vel affectus sensualitatis; et alius est affectus animæ secundum rationem, alius secundum sensualitatem, uterque tamen dicitur humana voluntas. Affectu autem rationis id volebat, quod voluntate divina, scilicet, pati et mori; sed affectu sensualitatis non volebat, imo refugiebat; nec tamen in eo caro contra spiritum vel Deum concupiscet, quia, ut ait August. lib. de Gen. ad litt. l. 10, c. 12: Non nullum est vitium, cum caro concupiscit adversus spiritum. Caro autem dicta est concupiscere, quia hoc secundum ipsum agit animam, sicut anima per aurum audit, et per oculum videt. Caro enim nihil nisi per animam concupiscit. Sed concupiscere dicitur, cum anima carnali concupiscentia spiritu reluctatur, habens carnalem delectationem de carne et a carne, adversus delectationem quam spiritus habet. Ipsius autem carnalis concupiscentiae causa non est in anima sola nec in carne sola; ex utroque enim fit, quia sine utroque delectatio talis non sentitur. Talis ergo rixa talisque concertatio in anima Christi nullatenus esse potuit, quia carnalis concupiscentia ibi esse nequivit. Dei etiam voluntas erat, et rationi placebat, ut illud secundum carnem vellet, quatenus veritas humanitatis in eo probaretur. Nam qui hominis naturam suscepit, quæ ipsius sunt subire debuit. Ideoque sicut in nobis duplex est affectus, mentis, scilicet, et sensualitatis, ita et in eo debuit esse geminus affectus, ut mentis affectu vellet mori, et sensualitatis affectu nollet, sicut in viris sanctis fit. Petro enim ipsa Veritas dicit, Joan. 21, 18: *Cum senueris, extenderes manus tuas, et alius præcingeret te, et ducet te quo tu non vis,*

seilicet, ad mortem. Quod exponens August. tom. 9, tract. 123, in fine, dicit quod Petrus ad illam molestiam nolens est ductus, nolens ad eam venit, sed volens eam vicit; et reliquit affectum infirmitatis, quo nemo vult mori, qui adeo est naturalis, ut cum Petro nec seheetus abstulerit. Unde etiam Dominus ait: *Transeat a me calix iste*, sed vicit eum vis amoris. Ergo et in Christo secundum humanitatem, et in membris ejus geminus est affectus: unus rationis charitate informatus, quo propter Deum quis mori vult; alter sensualitatis, earnis infirmitati propinquus et ei conjunctus, quo mors refugitur. Utenim Aug. ait: Paulus mentis ratione cupit dissolvi et esse eum Christo, sensus autem earnis refugit et recusat. Hoc habet humanus affectus, quoniam qui diligit vitam, odit mortem. Secundum istum affectum Christus mori noluit, nec obtinuit quod secundum istum affectum petiit.

Auctoritatibus probat diversas in Christo voluntates.

3. Ex affectu ergo humans quem de Virgine traxit, volebat non mori, et ealicem transire orabat. Unde Beda: Orat transire calieem, quia homo erat, dicens: *Pater transeat a me calix iste*. Eeee habes voluntatem humanam expressam. Vide jam rectum cor: *Sed non quod ego volo, sed quo tu vis*. Unde alibi, Joan. 6: *Fon veni facere voluntatem meam, quam, seilicet, temporaliter sumpsi ex Virgine, sed voluntatem ejus qui misit me, quam, seilicet, aeternus habui cum Patre*, Hic aperte dicit duas in Christo fuisse voluntates, secundum quas diversa voluit. Hieron. quoque super ilum locum Mare. 14: *Spiritus promptus est, caro autem infirma*; dans intelligi hie duas voluntates exprimi, ita ait: Hoe contra Eutychianos, qui dicunt in Christo unam tantum voluntatem. Ilic autem ostendit humanam, quae propter infirmitatem carnis reeuasat passionem; et divinam, quae prompta est perficere dispensationem. Augustinus etiam (23) duas in Christo asserit voluntates dieens: Quantum distat Deus ab homine, tantum a voluntate hominis. Unde hominem Christus gerens ostendit privatam voluntatem quamdam hominis, in qua et suam nostram figuravit, qui caput nostrum est, et ad eum sicut membra pertinemus. *Pater, inquit, si fieri potest, transeat a me calix iste*. Haec humana voluntas erat, proprium aliquid, et tanquam privatum volens. Sed quia rectum vult esse hominem, et ad Deum dirigi, subdit: *Non quod ego volo, sed quo tu vis*. Ac si dieeret: Vide te in me, quia potes aliquid proprium velle, ut Deus aliud velit. Conceditur hoc humanæ fragilitati. Idem alibi, super psalm. 93, post medium: Christus in passione duas expressit voluntates in se secundum duas naturas. Ait enim: *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste*. Eece habes hominis voluntatem, quam ad divinam continuo dirigens ait: *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*. Ambrosius ita etiam, in libro 42 de Fide: Scriptum est: *Pater si fieri potest, transfer a me calicem hunc*. Verba Christi sunt, sed quomodo et in qua forma dieantur adverte. Hominis substantiam gerit, hominis assumpsit affectum. Non ergo quasi Deus, sed quasi homo loquitur. Suscepit quidem voluntatem meam. Mea est voluntas, quam suam dixit eum ait: *Non sicut ego volo, sed sicut tu vis*. Cum autem dixit, Joan. 16 et 17: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt, quia nihil excipitur, sine dubio quam Pater habet, eadem et Filius habet voluntatem*. Eadem est Christi voluntas, quæ paterna. Una ergo voluntas est Patris et Filii. Sed alia est voluntas hominis, passionem autem Christi in voluntate divina, ut pateretur pro nobis. His testimoniis evidenter doceatur in Christo duas esse voluntates, quod quia negavit Maebarius archiepiscopus in Constantinopolitana synodo, condemnatus est. Et ex affectu humano sensualitatis quidem, non rationis, illud voluit et petiit, quod non impetravit. Nec ideo petiit ut impetraret, quia seiebat

(23) Concione prima enarrationis in psal. 32 super eo loco: *Revivit decet collaudatio*, in tom. 8.

Deum non esse facturum illud; nec illud fieri volebat affectu rationis vel voluntate divinitatis. Ad quid ergo petiit? Ut membris formam præberet imminente turbatione clamandi ad Dominum, et subjiciendi voluntatem suam divinæ voluntati; ut si pulsante molestia tristentur, pro ejusdem amotione orient. Sed si nequeunt vitare, dicant quod ipse Christus. Non ergo ad insipientiam fuit, quod Christus clamans non exauditur ad salutem corporalem. Bonum quidem petiit, scilicet, ut non moreretur; sed melius erat ut moreretur, quod et factum est.

De eo quod Ambrosius dicit, Christum dabitasse affectu humano.

4. Cæterum non parum nos movent verba Ambrosii, quibus significare videtur Christum secundum humanum affectum de Patris potentia dubitasse, sic dieens in lib. 2 de Fide: *De quo dubitat, de se, an de Patre?* De eo utique cui dieit *transfer*, dubitat hominis affectu. Nam Deus non de Patre dubitat, nec de morte formidat. Propheta etiam non dubitat, qui nihil Deo esse impossibile asserit, psal. 134: *Omnia quæcumque voluit fecit*. Num infra homines constitues Deum? Propheta non dubitat, et Filium dubitare tuncredis? Ut homo ergo dubitat, ut homo locutus est. His verbis innui videtur quod Christus non in quantum Deus est vel Dei Filius, sed in quantum homo dubitaverit affectu humano. Quod ea ratione dictum accipi potest, non quia ipse dubitaverit, sed quia modum gessit dubitantis, et hominibus dubitare videbatur. *Verba Hilarii longe diversam exprimentia sententiam a præmissa.*

5. Illud etiam ignorandum non est quod Hilarius (24) asserere videtur, Christum non sibi, sed suis orasse, eum dixit: *Transfer a me calicem hunc*, sicut nee sibi, sed suis timuit; nee enim voluisse ut sibi non esset passio, sed ut a suis transiret calix passionis, ita inquiens: *Si passio honorificatura eum erat, sicut, Juda exente ait: Nunc honorificatus est filius hominis*; quomodo tristem eum metus passionis effecerat, nisi forte tam irrationabilis fuerit, ut pati mortem timerit, quæ patientem se glorificatura esset? Sed forte timuissc usque eo existimabatur, ut transferri a se calicem deprecatus sit dieens: *Pater transfer calicem hunc a me*, Marci 14. Quomodo enim per patienti metum transferri deprecaretur a se quod per dispensationis studium festinaret implere? Non enim convenit ut pati nolit, qui pati velit; et cum pati eum velle cognoseeres, religiosius fuerat hoc consiferi, quam ad id impiæ stultiæ prorumpere, ut eum assereres ne pateretur orasse, quem pati velle cognoseeres. Non ergo sibi tristis fuit, neque sibi orat transire calicem, sed discipulis; ne iu eos calix passionis incumbat, quem a se transire orat, ne in his scilicet maneatur. Non enim rogat ne secum sit, sed ut a se transeat. Deinde ait, Luc. 22: *Fon sicut ego volo, sed sicut tu vis*, humanæ in se sollicitudinis significans consortium, sed non discernens sententiam sibi communis eum Patre voluntatis. Pro hominibus ergo vult transire ealicem, per quem omnes discipuli erant tentandi; et ideo pro Petro rogat, ne deficiat fides ejus. Sciens ergo haec omnia post mortem suam desilura, usque ad mortem tristis est; et sit hunc ealicem non posse transire, nisi biberit, ideo ait, Matth. 26: *Pater mihi, si non potest transire calix iste nisi bibum illum, fiat voluntas tua*; sciens in se consummata passione metum ealicis transiturum, qui nisi eum bibisset transire non posset; nec finis terroris nisi consummata passione, terrori sucederet: quia post mortem ejus per virtutum gloriam apostolicæ infirmitatis scandalum pelleretur. Intende, lector, his verbis pia diligentia ne sint tibi vasa mortis.

DISTINCTIO XVIII.

SI CHRISTUS MERUIT SIBI ET NOBIS, ET QUID SIBI
ET QUID NOBIS.

1. De merito etiam Christi prætermittendum non

(24) Lib. 10 de Trin., longe satis ab initio, sed ante medium.

est, de quo quidam dicere solent, quod non sibi, sed membris tantum, meruerit. Meruit quidem membris redemptionem a diabolo, a peccato, a pena, et regni reserationem; ut, amota ignea romphiea, liber pateret introitus; sed et sibi meruit impassibilitatis et immortalitatis gloriam, sicut ait Apostolus, ad Phil. 2: *Christus factus est pro nobis obediens usque ad mortem mortem autem crucis; propter quod et Deus exaltavit illum et dedit illi nomen quod est super omne nomen.* Aperte dicit Apostolus Christum propterea exaltatum per impassibilitatis gloriam, quia est humiliatus per passionis obedientiam. Humilitas ergo passionis, meritum fuit exaltationis; et exaltatio; premium humiliatis. Unde August. exponens praemissum capitulum ait: Ut Christus resurrectione clarificaretur, prius humiliatus est passione. Humilitas, claritatis est meritum; claritas, humiliatis est primum, sed hoc totum factum est in forma servi. In forma enim Dei semper fuit et erit claritas. Item Ambrosius, idem capitulum tractans ait: Quid et quantum humiliatis mereatur hic ostenditur. His testimonii evidens fit quod Christus per humiliatem et obedientiam passionis meruit clarificationem corporis; nec solum, sed etiam impassibilitatem animae. Anima enim ipsius ante mortem erat passibilis, sicut caro mortalis; sed post mortem merito humiliatis et anima impassibilis facta est, et caro immortalis. Utrum autem anima sit facta impassibilis, quando caro facta est immortalis, scilicet ipso resurrectionis momento, de auctoritate nobis certum non est. Sed vel mox post carnis separationem anima impassibilitate donata est, aut in resurrectione, quando caro reslruit.

Quod a conceptu meruit sibi Christus hoc quod per passionem.

2. Nec solum hoc meruit Christus quando Patri obediens crucem subiit, sed etiam ab ipsa conceptione ex quo homo factus est, per charitatem et justitiam et alias virtutes, in quarum plenitudine fuit secundum hominem conditus, sibi tantum meruit, quantum post per martyrii tolerantiam. Tanta enim plenitudo spiritualium charismatum in eo fuit, quod in eis proficere non potuit; et ideo melior ipsius anima fieri non potuit quam ab initio sua conditionis extitit, quia proficere in meritis non valuit. Unde Gregorius, super cap. 25 Exodi, ait: Non habuit oinnino Christus juxta animae meritum quo potuisse proficere; in membris autem quae nos sumus, quotidie proficit. Non ergo plus meruit sibi per crucis patibulum, quam a conceptione meruit per gratiam virtutum. Non ergo profecit secundum animae meritum, quantum ad virtutem meriti; profecit tamen, quantum ad numerum meritorum. Plura enim habuit merita in passione quam in conceptione; sed majoris virtutis non extiterunt in merendo plura, quam ante fuerant pauciora. Meruit ergo a conceptione non modo gloriam impassibilitatis et immortalitatis corporis, sed etiam impassibilitatis animae. Per quid? Per obedientiam et voluntatem perfectam, quam non tunc primo habuit, nec maiorem cum pati coepit et mori. Obediens enim, perfectus, et bonus extitit secundum hominem, ex quo fuit homo. Habuit ergo anima illa aliquod bonum in se post mortem, quod non habuit ante. Num ergo beatior vel melior fuit quam ante? Absit quod melior fuerit, quia nec sanctior, nec gratia cumulatior. Nec etiam beatior fuit in Dei contemplatione, in quo praecipue beatitudo consistit. Potest tamen dici in hoc beatior fuisse, quia ab omni miseria immunis. Ex quo nequit inferrisimiliciter quod beatior fuerit.

De eo quod scriptum est ad Philip. 2 Donavit illi nomen quod est super omne nomen.

3. Nec tantum gloriam impassibilitatis et immortalitatis meruit, sed etiam meruit donari sibi nomen quod est super omne nomen, scilicet honoriscentiam, quod vocatur Deus; hoc tamen nomen ante mortem habuit. Habuit enim hoc nomen Filius, in quantum Deus, est, ab aeterno per naturam; in quantum homo

vere factus est, habuit ex tempore per gratiam. Verumtamen August. (25) dicit homini donatum esse illud nomen, non Deo, quia illud nomen habuit eum in forma Dei tantum erat. Sed cum dicitur: *Propter quod illum exaltavit, et donavit illi nomen quod est super omne nomen;* satis appareat propter quid exaltaverit, id est, propter obedientiam, et in qua forma exaltatus sit. In qua enim forma crucifixus est, in ea exaltatus est, et in ea donatum est ei nomen, ut cum ipsa forma servi nominetur unigenitus Filius Dei, hoc illi donatum est ut homini, quod jam habebat idem ipse Deus. Hoc ergo per gratiam accepit, ut ipse eus homo vel subsistens in forma servi, id est, anima et carne, nominetur et sit Deus. Sed nunquid hoc tunc meruit? supra enim dictum est, quia hoc tantum bonum homo ille non meruit. Quomodo ergo hic dicitur: Propter obedientiam donatum est ei hoc nomen? Secundum tropum illum in Scriptura cerebrum hoc capiendum est, quo dicitur res fieri quando innotescit. Post resurrectionem vero, quod ante erat in evidenti positum est ut scirent homines et dæmones. Manifestationem ergo illius nominis donavit ei Deus post resurrectionem, sed illam meruit per obedientiam passionis, qui eo quod obediuit patiendo, exaltatus est resurgendo; et per hoc manifestatum est nomen. Hoc eodem tropo usus est etiam Dominus post resurrectionem dicens, Matth. 28: *Datu est mihi omnis potestas in cœlo et in terra;* non quod tunc primo accepit, sed quam ante habebat, tunc manifesta est potestas. Cæterum Ambros. (26) dicit: Nomen illud donatum esse Deo, non homini; et videtur, secundum verborum superficiem, oppositus August., sed intelligentia non obviat, licet diversum sapiat. Nam Ambros. de naturali donatione id dictum intelligit, qua aeternaliter Pater generando dedit Filio nomen quod est super omne nomen, scilicet, Deum per naturam, quia genuit ab aeterno Filium plenum et sibi aequalem Deum. Quod tamen nomen Apostolus propter passionis obedientiam Christo donatum dicit. Sed præmisso locutionis modo accipendum est.

Si Christus sine omni merito illa habere potuit.

4. Si vero queritur utrum Christus illam immortalitatis et impassibilitatis gloriam, et nominis Dei manifestationem, sine omni merito habere potuerit, sane dici potest quia humana natura ita gloriosa in suscipere potuit, sicut in resurrectione extitit. Non menquam suum etiam aliter hominibus manifestare potuit; sed homo passibilis esse non potuit sicut fuit, et ad illam gloriam sine merito pervenire. Potuit quidem pervenire ad illam sine merito passionis, quia potuit consumpta mortalitate immortalitatis gloria vestiri, sed non sine merito justitiae et charitatis, aliarumque virtutum. Non enim Christus homo esse potuit, in quo plenitudo virtutum et gratiae non fuerit. Nec virtutes ei inesse potuerunt cilicio mortalitatis induito, quin per eas mereretur. Habens ergo has virtutes secundum hominem passibilem ac mortalem non potuit non mereri gloriam immortalitatis. Non ergo potuit factus mortalis sine merito gloriam impassibilitatis et immortalitatis ac manifestationem Dei nominis consequi. Potuit tamen hoc assequi sine merito passionis, quia per passionem nil sibi meruit, quod non ante per virtutes meruerit.

De causa mortis et passionis Christi.

5. Ad quid ergo voluit pati et mori, si ei virtutes ad merendum illas sufficiebant? Pro te, non pro se. Quomodo pro me? Ut ipsius passio et mors tibi esset forma et causa. Forma virtutis et humiliatis; causa gloriæ et libertatis; forma Deo usque ad mortem obediendi; et causa tuæ liberationis ac beatitudinis. Meruit enim nobis per mortis ac passionis tolerantiam

(25) In lio 2, contra Maximum, cap. 5; et lib. 3, c. 2. Vide in Glos. ordinaria ad illud ad Philippense 2.

(26) Tom. 4, in Comment. ad cap. 2 Epist. ad Philip., in medio; et citatur in Glossa ordinaria ad eundem locum Pauli.

quod per præcedentia non meruerat, scilicet, aditum paradisi, et redemptionem a peccato, a poena, a diabolo : et per mortem ejus hæc nos adepti sumus, scilicet, redemptionem, et filiorum gloriæ adoptionem. Ipse enim moriendo factus est hostia nostræ liberationis. Sed quomodo nos per mortem a diabolo et a peccato redeinit, et aditum gloriæ aperciuit? De creverat Deus in mysterio, ut ait Amb., propter primum peccatum non intromitti hominem in paradisum, id est, ad Dei contemplationem non admitti, nisi in uno homine tanta existeret humilitas, quæ omnibus suis proficere posset; sicut in primo hominie tanta fuit superbia, quæ omnibus suis nocuit. Non est autem inventus inter homines aliquis quo id posset impleri, nisi leo de tribu Juda, qui aperuit librum, et solvit signacula ejus, in plendo in se omnem justitiam: id est, consummatissimam humilitatem, qua major esse non potest. Nam omnes alii homines debitores erant, et vix unicuique sua virtus sufficiebat et humilitas; nullus ergo eorum hostiam poterat offerre sufficientem reconciliationi nostræ. Sed Christus homo sufficiens et perfecta fuit hostia qui multo amplius est humiliatus, amaritudinem mortis gustando, quam ille Adam superbit per eum ligni vetiti noxia delectatione persuendo. Si ergo illius superbia omnium extitit ruina, ipsum de paradiſo inmittens foras, aliisque oclaudens januam; multo magis Christi humilitas, qua mortem gustavit, ingressum regni coelestis omnibus suis, implete Dei decreto, aperire valuit, atque decreti delcre chirographuni. Ut enim ait Amb. (27): Tantum fuit peccatum nostrum, ut salvari non possemus, nisi unigenitus Dei Filius pro nobis moreretur debitoribus mortis; sed sic dignos nos fecit testamenti, et promissæ hereditatis. Quod non ita intelligendum, quasi non alio modo salvare non potuerit quam per mortem suam; sed quia per aliam hostiam non potuit nobis aperiri regni aditus, et fieri salus, nisi per mortem Unigeniti, cuius tanta fuit, ut dictum est, humilitas et patientia, ut ejus merito pataret credentibus in eum aditus regni. Magna ergo in morte Unigeniti prestatia, sunt nobis, ut liceat nobis redire in patriam, sicut olim in morte summi pontificis, his qui ad civitatem refugii confugerant, securi ad propria remeare. Ecce aliquatenus ostensum est qualiter per Christi mortem aditus regni sit nobis paratus.

DISTINCTIO XIX.

HIC QUALITER A DIABOLO ET A PECCATO NOS REDEMIS PER MORTEM.

1. Nunc ergo quæramus quomodo per mortem ipsius a diabolo, et a peccato, et poena redempti sumus. A diabolo ergo et a peccato per Christi mortem liberati sumus, quia ut ait Apostolus, Rom. 5, *in sanguine ipsius justificati sumus*; et in eo quod sumus justificati, id est, a peccato soluti, a diabolo sumus justificati, id est, a peccato soluti, a diabolo sumus liberati, qui nos vinculis peccatorum tenebat. Sed quomodo a peccatis per ejus mortem soluti sumus? Quia per ejus mortem, ut ait Apostolus, Rom. 8, *commendatur nobis charitas Dei*, id est, appareat eximia et commendabilis charitas Dei erga nos in hoc quod Filium suum tradidit in mortem pro nobis peccatoribus Exhibita autem tantæ erga nos dilectionis arrha, et nos movemur accendimurque ad diligendum Deum, qui præ nobis tanta fecit; et per hoc justificamur, id est, soluti a peccatis justificamur. Mors ergo Christi nos justificat, dum per eam charitas excitatur in cordibus nostris. Dicimus quoque et aliter per mortem Christi justificari, quia per fidem mortis ejus a peccatis mundamur. Unde Apostolus, Rom. 3: *Justitia Dei est per fidem Jesu Christi*. Et item, ibidem: *Quem Deus proposuit propitiatorem per fidem in sanguine ipsius*, id est, per fidem passionis; ut olim aspicientes in serpentem æneum in ligno erectum, a morsibus

serpentum sanabatur, Num. 2. Si ergo recte fidei intuitu in illum respicimus, qui pro nobis pependit in ligno, a vinculis diaboli solvimus, id est, a peccatis; et ita a diabolo liberamur, ut nec post hanc vitam in nobis inveniat quod puniat. Mors quiqpe sua; uno verissimo sacrificio, quidquid culparum erat undenos diabolus ad luenda supplicia detinebat, Christus extinxit, ut in hac vita nos tentando non prævaleat. Liect enim nos tentet, post Christi mortem, quibus modis ante tentabat, non tamen vincere potest, sicut ante vincebat. Nam Petrus, qui ante Christi mortem voce ancillæ territus negavit, Lucae 22, post mortem ante reges et præsides ductus non cessit. Quare? quia fortior, id est, Christus, veniens in domum fortis, Lucae 11, id est, in corda nostra, ubi diabolus habitabat, alligavit forte, id est, a seductione compescuit fiduum, ut temptationem quæ ei adhuc permittitur, non sequatur seductio. Itaque in Christi sanguine, qui solvit quæ non rapuit, psal. 63, redempti sumus a peccato, et per hoc a diabolo. Nam, ut August. in lib. de Agone Christiano, cap. 2, tom. 3, in ipso vincuntur inimicæ nobis invisibles potestates, ubi vincuntur invisibilis cupiditates. Fusco enim sanguine sine culpa, omnium culparum chirographa deleta sunt, quibus debitores qui in eum credunt, a diabolo ante tenebantur. Unde: *Qui promultis effundetur*. Per illum ergo redempti sumus, in quo princeps mundi nihil invenit. Unde August., lib. 2 de Baptismo parvolorum, qui alias dicitur de peccatorum Meritis et Remissione, cap. 30, tom. 7; causam etmodum nostræ redemptoris insinuans, ait: *Nihil invenit diabolus in Christo ut moreretur; sed pro voluntate Patris mori Christus voluit, non habens mortis causam de peccato*, sed de obedientia et justitia mortem gustavit, per quam nos redemit a servitute diaboli. Incideramus enim in principem hujus seculi, qui seduxit Adam, et servum fecit, coepitque nos quasi vernaculos possidere; sed venit Redemptor, et victus est deceptor. Et quid feuit Redemptor captivator nostro? Tendit ei muscipulam crucem suam; posuit ibi quasi escam, sanguinem suum. Ille autem sanguinem suum fudit, non debitoris; per quod recessit a debitoribus. Ille quippe ad hoc sanguinem suum fudit, ut peccata nostra deleret. Unde ergo nos diabolus tenebat, deletum est sanguine Redemptoris. Non enim tenebat nos, nisi vinculis peccatorum nostrorum; istæ erant catenæ captivorum. Venit ille alligavit forte vinculis passionis suæ; intravit in domum ejus, id est, in corda eorum ubi ipse habitabat, et vasa ejus, scilicet nos eripuit, quæ illæ impleverat amaritudine sua, Deus autem noster vasa ejus eripiens et sua faciens, fudit amaritudinem, et impletum dulcedine, per mortem suam a peccatis redimens, et adoptionem gloriæ filiorum largiens, Rom. 8.

Cur Deus homo et mortuus.

2. Factus est ergo homo mortal, ut moriendo diabolum vinceret. Nisi enim homo esset quia diabolum vinceret, non justus, sed violenter homo ei tolli videatur, qui se illi sponte subjecit. Sed si eum homo vicit, jure manifesto hominem perdidit; et ut homo vineat, necesse est ut Deus in eo sit; qui eum a peccatis immunem faciat. Si enim per se homo esset, vel angelus in homine, facile peccaret, cum utramque naturam per se constet ecedisse. Ideo Dei Filius hominem passibilem sumpsit, in quo et mortem gustavit, quo cœlum nobis aperciuit et a servitute diaboli, id est, a peccato (servitus enim diaboli peccatum est) et a poena redemit.

Quomodo et aqua poena Christus nos redemit per mortem.

3. A qua poena? temporalis et æterna. Ab æterna quidem, relaxando debitum; a temporali vero penitus nos liberabit in futuro, quando novissima mors inimica destructur, ad Cor. 15. Adhuc enim expectamus redemptionem corporis; secundum animas vero jam redempti sumus ex parte, non ex toto, a culpa, non a poena, nec omnino a culpa. Non enim ab ea sic redempti sumus, ut non sit, sed ut non dominetur, Rom. 6.

(27) In Glossa ordinaria sup. capr 9 Epistolæ ad Hebreos.

Quomodo nostram pœnam portarit, Petri 2.

4. Peccata quoque nostra, id est, pœnani peccato-ruin nostrorum dicilur in corpore suo super lignum portasse; quia per ipsius pœnam quam in cruce tulit, omnis pœna temporalis, quæ pro peccato conversis debetur, in baptismo penitus relaxatur, ut nulla a baptizato exigatur, et in penitentia minoratur. Non enim sufficeret illa pœna qua pœnitentes ligat Ecclesia, nisi pœna Christi cooperaretur, qui pro nobis solvit. Unde peccata justorum, qui fuerunt ante adventum, in sustentatione Dei fuisse usque ad Christi mortem dicit Apostolus, ad osiensionem justitiae ejus in hoc tempore. Ecce aperte expositum est quomodo et quid Christus per mortem nobis meruit et impetravit.

Si solus Christus debet dici Redemptor, ut solus dicitur Mediatur.

5. Unde ipse vere dicitur mundi Redemptor, et Dei hominumque Mediatur; sed Mediatur in Scriptura dicitur solus Filius, Redemptor vero aliquando etiam Pater vel Spiritus sanctus. Sed hoc propter usum potestatis, non propter exhibitionem humilitatis et obedientiæ. Nam secundum potestatis simul et obedientiæ usum, Filius proprius dicitur Redemptor, qui in se explevit per quæ justificati sumus, et ipsam justificationem est operatus potentia deitatis cum Patre et Spiritu sancto. Est ergo Redemptor, in quantum est Deus, potestatis usu; in quantum homo, humilitatis effectu. Et sæpius dicitur Redemptor secundum humanitatem, quia secundum eam et in ea suscepit et impletiv illa sacramenta, quæ sunt causa nostræ redemptionis. Proprie ergo Filius dicitur Redemptor.

De Mediatore.

6. Qui solus dicitur Mediatur, non Pater vel Spiritus sanctus. De quo Apostolus, Tim 2; *Unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus*, id est, per hominem quasi in medio arbiter est ad componendam pacem, id est, ad reconciliandum homines Deo. Hic est arbiter quem Job desiderat. Ultinam esset nobis arbiter! *Reconciliati enim sumus Deo*, ut ait Apostolus, Rom. 5, *per mortem Christi*. Quod non sic intelligendum est, quasi nos ei sic reconciliaverit Christus, ut inciperet amare quos oderat, sicut reconciliatur inimicus inimico. ut deinde sint amici qui ante se oderant; sed jam nos diligenti Deo reconciliati sumus. Non enim ex quo ei reconciliati sumus per sanguinem Filii nos cœpit diligere, sed antem mundum, priusquam nos aliquid essemus. Quomodo ergo nos diligenti Deo sumus reconciliati? Propter peccatum cum eo habebamus inimicitias, qui habebat erga nos charitatem, etiam cum inimicitias exercerbamus adversus eum, operando iniquitatem. Ita ergo inimici eramus Deo, sicut justitiae inimica sunt peccata; et ideo dimissis peccatis tales inimicitiae finiuntur, et reconciliamur justo, quos ipse justificat. Christus ergo dicitur Mediatur, eo quod medius inter Deum et homines ipsos reconciliat Deo. Reconciliat autem, dum offendicula hominum tollit ab oculis Dei, id est, dum peccata delet, quibus Deus offendebatur, et nos inimici ejus eramus. Sed cum peccata deleat non solus Filius, sed et Pater et Spiritus sanctus, quorum deletio est nostra ad Deum reconciliatio, quare solus Filius dicitur Mediatur? Nam de Patre legitur quod reconciliaverit sibi mundum. Ait enim Apostolus, 2 Cor. 5: *Deus enim erat in Christo, mundum sibi reconcilians*. Cum ergo reconciliat, quare non dicitur Mediatur? Quia nec medius est inter Deum et homines, nec in se habuit illa sacramenta, quorum fide et imitatione justificamur, id est, reconciliamur Deo. Reconciliavit ergo nos tota Trinitas virtutis usu, scilicet, dum peccata delet: sed Filius solus impletione obedientiæ, in quo patrata sunt secundum humanam naturam, per quæ credentes et imitanteres justificantur. (Aug., in lib. 13 de Trin., c. 16.)

Secundum quam naturam sit Mediatur.

7. Unde et Mediatur dicitur secundum humanitatem, non secundum divinitatem, non enim est mediator inter Deum et Deum, quia tantum unus Deus; sed

inter Deum et hominem, quasi inter duo extrema, quia medius esse non potest nisi inter aliqua. Mediatur est ergo, in quantum homo. Nam in quantum Deus, non Mediatur, sed aequalis Patri est hoc idem quod Pater, cum Patre unus Deus. Mediatur ergo inter homines et Deum Trinitatem, secundum hominis naturam, in qua suscepit illa per quæ reconciliamur Deo Trinitati: et secundum eamdem habet aliquid simile Deo, et aliquid simile hominibus, quod Mediatur congruebat, ne per omnia similis hominibus, longe esset a Deo, aut per omnia Deo similis, longe esset ab hominibus, et ita mediator non esset Unus ergo Mediatur Christus inter mortales peccatores et immortalem justum, apparuit mortalis cum hominibus, justus cum Deo; per infirmitatem propinquans nobis, per justitiam Deo. Reete ergo Mediatur dictus est, quia inter Deum immortalem et hominem mortalem est Deus et homo, reconcilians hominem Deo; in tantum Mediatur, in quantum est homo; in quantum autem Verbum non est medius, quia unus cum Patre Deus. Si ergo Christus secundum vos, o haeretici, unam tantum habet naturam, unde medius erit? et nisi ita sit medius, ut Deus sit propter divinitatis naturam, et homo propter humanitatis naturam, quomodo humana in eo reconciliantur divinis? Nam ipse veniens prius in se humana sociavit divinis per utriusque naturæ conjunctionem in una persona. Deinde omnes fideles per mortem reconciliavit Deo, dum sanati sunt ab impietate quicunque humilitatem Christi credendo dilexerunt, et diligendo imitati sunt. (Aug., tom. 1, in lib. Confess., l. 19, c. 42.) Ecce hic aliquatenus insinuatur quare Christus solus Mediatur Dei dicitur et hominum; et secundum quam naturam mediet; scilicet, humanam, et cui mediet, scilicet, Deo Trinitati. Trinitati enim nos reconciliavit per mortem, per quam et nos redemit a servitute diaboli. Nam, ut dicitur in Pet. 2: *Non corruptibilis auro et argento redempti sumus, sed pretioso sanguine Agni immaculati*.

DISTINCTIO XX.

QUOD ALIO MODO POTUIT LIBERARE HOMINEM, ET QUARE POTIUS ISTO.

1. Si vero queritur utrum alio modo posset Deus hominem liberare quam per mortem Christi, dicimus et alium modum fuisse possibile Deo, cuius potestati cuncta subjacent; sed nostræ misericordie sanandæ convenientiorem modum alium non fuisse, nec esse opportuisse. Quid enim mentes nostras tantum erigit et ab imortalitatis desperatione liberat, quam quod tanti nos fecit Deus, ut Dei Filius immutabiliter bonus, in se manens quod erat, et a nobis accipiens quod non erat, dignatusque nostrum inire consortium, mala nostra moriendo perferrat? Est et alia ratio, quare isto potius modo quam alio liberare voluit: quia sic justitia superatur diabolus, non potentia. Et quomodo id factum sit explicabo ut potero. Quadam justitia Dei in potestatem diaboli traditum et genus humanum, peccato primi hominis in omnes originaliter transeunte, et illius debito omnes obligante. Unde omnes homines ab origine sunt sub principe diabolo. Unde Apostolus Ephes. 2: *Eramus natura filii ire*, natura scilicet ut est deprivata peccato, non ut est recta creata ab initio. Nodus autem ille quo traditus est homo in diaboli potestate, non ita debet intelligi tanquam Deus hoc fecerit aut fieri jussit, sed quod tantum permisit juste tamen. Illo enim deserente peccantem, peccati auctor illico invasit; nec tamen Deus continuit in ira sua miserationes suas, nec hominem a lege suæ potestatis amisit, cum in diaboli potestate esse permisit; quia nec diabolus a potestate Dei est alienus. sicut nec a bonitate. Nam qualcumque vita diabolus vel homo noui subsisteret, nisi per eum qui vivifacat omnia. Non ergo Deus hominem deseruit, ut non se illi exhiberet Deum; sed inter mala penalia etiam malis multa præstitit bona, et tandem hominem quem commissio peccatorum diabolo subdidit, remissio peccatorum per sanguinem Christi data a diabolo eruit, ut sic justitia vinceretur diabolus, non potentia. Sed qua

justitia? Jesu Christi. Et quomodo victus est ea? Quia in eo nihil dignum morte inveniens, occidit eum tamen. Et utique justum est ut debitores quos tenebat, liberi dimittantur, in cum credentes quem sine ullo debito occidit. Ideo autem potentia vincere noluit, quia diabolus vitio perversitatis suæ amator est potentiae, et desertor oppugnatorque justitiae, in quo homines magis eum imitantur, qui neglecta vel etiam perosa justitia, potentiae magis student, ejusque vel adēptione lassantur, vel cupiditate inflammantur. Ideoque placuit Deo non potentia, sed justitia, vincere, hominem eruere, in quo homo eum imitari diseret. Post vero in resurrectione secuta est potentia, quia revixit mortuus, nunquam postea moriturus. Sed nonne jure æquissimo vinceretur diabolus, si potentia tantum Christus cum illo agere voluisset? Utique, sed postposuit Christus quod potuit, ut prius ageret quod oportuit. Justitia ergo humilitatis hominem liberavit, quem sola potentia æquissime liberare potuit.

De causa inter Deum, et hominem, et diabolum.

2. Si enim tres illi in causam venirent, scilicet Deus, diabolus et homo, diabolus et homo quid adversus Deum dicerent non haberent. Diabolus enim de injuria Dei convinceretur, quia servum ejus, scilicet hominem, et fraudulenter abduxit, et violenter tenuit. Homo etiam injurius Deo convinceretur, quia præcepta ejus contempsit, et se alieno dominio mancipavit. De hominis injuria convinceretur diabolus, quia et illum prius fallaci promissione decepit, et post mala inferendo læsit. Injuste ergo diabolus, quantum ad se tenebat hominem, sed homo juste tenebatur, quia diabolus nunquam meruit potestatem habere super hominem, sed homo meruit per culpam pati diaboli tyrannidem. Si ergo Deus, qui utrique præerat, potentia hominem liberare vellet, sola iussionis virtute hominem potuit rectissime liberare; sed ob causam præmissam justitiae humilitatis uti voluit. Qui dum in carne mortali crucifixus est, justificati sumus, id est, per remissionem peccatorum cruti de potestate diaboli; et ita a Christi justitia diabolus victus est, non potentia. Quomodo autem in ejus sanguine nobis peccata sint dimissa, supra expositum est. (Aug. in lib. 13 de Trin., c. 14.)

De traditione Christi quæ facta dicitur a Patre et a Filio, a Iuda et a Judæis.

3. Christus ergo est sacerdos, idemque et hostia pretium nostræ reconciliationis; qui se in ara crucis non diabolo, sed Trinitati obtulit pro omnibus, quantum ad pretii sufficientiam; sed pro electis tantum quantum ad efficaciam, quia prædestinatis tantum salutem effecit. De quo et legitur quod sit traditus a Patre, et quod seipsum tradidit, et quod Judas eum tradidit, et Judæi. Ipse se tradidit, quia sponte ad passionem accessit; et Pater eum tradidit, quia voluntate Patris, immo totius Trinitatis passus est; Judas tradidit prodendo, et Judæi instigando, et fuit actus Judæi et Judæorum malus, et actus Christi vel Patris bonus, opus Christi et Patri bonum, quia bona Patris et Fili voluntas; malum fuit opus Judæi et Judæorum, quia mala fuit intentio. Diversa fuerunt ibi facta sive opera id est, diversi actus, et una res, sive factum, scilicet, passio ipsa. Idcoque doctores aliquando uniuersum in facto illo Patrem, Filium, Judam, Judæum, aliquando disjungunt. Respicientes enim ad passionem, unum opus illorum dicunt; attendentes intentiones et actas, facta diversa discernunt. Unde August.: Facta est, inquit, traditio a Patre, facta est traditio a Filio, facta est traditio a Iuda; una res facta est. Quid ergo discernit inter eos? Quia hoc fecit Pater et Filius in charitate, Judas vero in proditione. Videtis quia non quid faciat homo, sed qua voluntate, considerandum est. In eodem facto invenimus Deum, quo Judam; Deum benedicimus, Judam detestamur, quia Deus cogitavit salutem nostram. Judas cogitavit pretium quo vendidit Dominum, Filius, pretium quod dedit pro nobis. Diversa ergo intentio diversa facit, cum tamen sit una res ex diversis. Ecce unam rem dicit

ibi fuisse, et diversa facta, quia una ibi fuit passio, sed diversi actus. Et actus quidem Judæ ac Judæorum mali, quibus operati sunt Christi passionem, quæ bonum est et opus Dei est. (Aug., in psalm. 93 enarratione, tom. 8; super Epistolam 1 Joan. homil. 7.)

Quod Christi passio dicitur opus Dei et Judæorum, et quomodo.

4. Passio ergo Christi et opus dicitur Judæorum, quia ex actibus eorum provenit, et opus Dei quia eo auctore, id est, volente fuit. Unde August. (28): *Nemo aufert unam Christi ab eo, quia potestatem habet ponendi et sumendi eam*, Joan. 10:cccc habes auctorem operis; ponet animam: ecce habes opus auctoris. Et ut generaliter concludam, quoties in carne Christus aliquid patitur, opus auctoris est; quia enim sua voluntate, non alio cogente perpatitur, ipse auctor est operis. Cum autem passio Christi opus Dei sit, et ideo bonum, eamque operati sint Judas et Judæi, queritur an concedendum siteos operatos ibi esse bonum. Hic distinguendum est. Potest enim dici quod operati sunt bonum, quia ex actibus eorum bonum provenit, id est, passio Christi; et item quod operati non sunt bonum, sed malum, quia actio eorum non fuit bona, sed mala.

DISTINCTIO XXI.

SI IN CHISTO DIVISIO IN MORTE FUIT ANIMÆ VEL CARNIS
A VERBO.

1. Post prædicta considerandum est utrum in morte Christi, a Verbo sit separata anima vel caro. Quidam putaverunt tunc carnem sicut ab anima, ita a divinitate in morte fuisse divisam. Si enim, inquit, anima media divinitate sibi carnem univit, sicut superius prætaxatum est; ergo quando divisa est caro ab anima, divisa est etiam a divinitate, quia non potuit ab anima se Jungi, per quam Verbo erat unita, quin a Verbo divideretur. Fuit autem divisa ab anima in morte, alioquin vera mors ibi non fuisset; quia, ut ait August. (29): Mors quam timent homines separatio est animæ a carne. Mors autem quam non timent, separatio est animæ a Deo. Utraque vero diaboli suasu homini propinata est. Si ergo in Christo homine vera mors fuit, divisa est ibi anima, ac per hoc divinitas a carne. Huic suæ probabilitati adiungit auctoritatis testimonium. Ambros. enim (30) tractans de Christi derelictione, qui in cruce voce magna clamans dixit: *Deus, Deus meus, ut quid me dereliquisti?* ait: Clamat homo separatione divinitatis moriturus. Nam cum divinitas mortis libera sit, utique mors ibi esse non poterat, nisi vita discederet, quia vita divinitas est. Hic videtur tradi quod divinitas separata sit in morte ab homine; quæ nisi discessisset, homo ille mori non posset. Quod illi ad carnem referunt, quam dicunt a Deo separatum. Quibus respondemus illam separationem sic esse accipiendam, sicut intelligitur derelictio, quæ illis verbis significatur: *Ut quid me dereliquisti?* Quomodo ergo Christus derelictus erat a Patre, cum in cruce derelictum se clamabat? Non recesserat Deus ab homine, ita quod esset soluta unio Dei et hominis. Alioquin fuit quoddam tempus, quando Christus adhuc vivus homo erat, et non Deus, quia adhuc vivus se derelictum clamabat, non derelinquendum. Si ergo illa derelictio unionis intelligatur solutio, ante facta fuit solutio Dei et hominis, quam Christus mortuus esset. Sed quis hoc dicat? Fateamur ergo Deum quodammodo illum hominem in morte deseruisse, quia potestat persequentium cum exposuit ad tempus, non suam potentiam exercendo illum defendit ut non moreretur. Separavit se divinitas, quia subtraxit protectionem, sed non solvit unionem. Separavit se foris, ut non adesset ad defensionem, sed non intus defuit ad unionem. Si non ibi cohibuisset potentiam, sed

(28) In lib. de Unitate Trin., ad Optatum, contra Felicianum, cap. 14, in tom. 6.

(29) Tom. 8, dist. 2, l. 3, c. Assumpsit, concion. 2. super eo versu ps. 48: *Sicut oves in inferno positæ.*

(30) Tom. 4, Comment. ad cap. 22 Luc., super eo loco: *Pater, in manus tuas commendos spiritum meum.*

exercuisse, non moreretur Christus. Mortuus est Christus, divinitate recessente, id est, effectum potentiae defendendo, non exhibendo. Hic est, hircus ~~ταπεινωπός~~ qui altero hircu immolato in solitudinem mittebatur, ut legitur in Levitico. Duo enim hirci, humanitas et divinitas Christi intelliguntur. Humanitate ergo immolata, divinitas Christi in solitudinem abiit, id est, in cœlum tempore passionis divinitas abiisse dicitur, non locum mutans, sed quodam modo virtutem cohibens, ut possent impii consumimare passionem. Abiit ergo, id est, virtutem cohibuit, et portavit iniurias nostras (Isai. 43) : non ut haberet, sed ut consumeret : *Deus enim ignis consumens est* (Deut. 4). Ex his satis ostenditur, præmissa verba Ambrosii sic esse accipenda, ut prædictimus.

Aliam ad idem inducunt auctoritatem.

Alii quoque auctoratati innituntur, qui asserunt divinitatem in morte recessisse ab homine secundum carnem. Ait enim Athanasius (31) : Maledictus qui totum hominem quem assumpsit Dei Filius, denuo assumptum, tertia die a mortuis resurrexisse non confitetur. Fiat, fiat. Si, inquit, denuo assumptus est homo in resurrectione, quem assumpserat in incarnatione ; depositus ergo cum in morte ; separata ergo sicut divinitas in morte ab humanitate. Quibus respondemus quod si in his verbis assumptio talis intelligatur quæ sit secundum unionem, non carnem tantum, sed totum hominem, id est, animam et carnem denuo sibi univit in resurrectione ; quia non simpliciter hominem, sed totum hominem assumptum dicit. Totum ergo hominem in morte depositus, id est, animam et carnem. Sed quis, nisi hostis veritatis, dicat animam a Verbo depositam ? Et tamen nisi hoc fateantur, quod totus homo sit assumptus, non pro eis facit illa auctoritas, quæ totum dicit assumptum. Sciendum est ergo. Anathasium id dixisse contra illorum persidiam, qui resurrectionem Christi negabant, putantes morte detineri eum qui solus inter mortuos liber est. Ideo illum maledicunt, qui non confitetur totum hominem denuo assumptum resurrexisse, id est, Christum animam denuo corpori conjunxit ; et illis duobus denuo conjunctis in resurrectione, vere secundum hominem vixisse sicut ante mortem. Nam in morte separata est anima a carne : unde vero dicitur Christus mortuus, sed neutrum separatum est a Verbo Dei. *Auctoritatibus astruit, a Verbo carnem in morte non esse divisam.*

3 Sicut August., super Joannem, tractatu 57, tom. 9, docent, tractans illud Domini verbum : *Ego pono animam meam, ut iterum sumam eam ; nemo tollit eam a me, sed ego pono eam ; a me ipso potestatem habeo ponendi eam, et iterum sumendi eam* : hic animam dicit emissam. A quo emissam est ? A seipsa non est emissam, quia seipsam non posuit ; nec Verbum animam posuit nec carnem. Caro ergo animam posuit, sed potestate in se manentis deitatis. Potentia ergo deitatis anima divisa est a carne, sed neutrum a Verbo Dei ; unde Aug. lib. de Unitate Trinitatis, ad Optatum, c. 14 : Verbum ex quo suscepit hominem, id est, carnem et animam, nunquam depositum ut esset anima a Verbo separata ; sed caro posuit animam quando expiravit, qua redeunte resurrexit. Mors ergo ad tempus carnem et animam separavit, sed neutrum a Verbo Dei. Caro ergo ponit et sumit animam, non potestate sua, sed potestate inhabitantis carnem deitatis. Hic evidenter traditur nec animam nec carnem a Verbo Dei in morte esse divisam, ut aliquo modo soluta fuerit unio. Unde Aug. contra Felicianum : Absit ut Christus sic senserit mortem, ut quantum in se est, vita vitam perfrideret ! si enim hoc ita esset, vita fons aruisset. Sensit ergo mortem participatione humani affectus, quem sponte suscepserat ; non naturæ suæ perdidit potentiam, per quam cuncta vivificat. Sic in

(31). Lib. 6, qui de Beatitudine Filii Dei dicitur, ad Theophylum.

sepulcro Christus carnem suam commoriendo non deseruit, sicut in utero virginis connascendo formavit. Mortuus est ergo non discende vita, sicut passus est non pereunte potentia. Nemo tollit animam ejus ab eo, quia potestatem habet ponendi et sumendi. Ecce et hic habes, Christum non deseruisse carnem in morte, et vitam non discessisse a mortuo ; et quod sponte tradidit spiritum, non aliud extorsit. Unde Ambrosius, in lib. de Incarnationis dominicae Sacramentum, cap. 5 : Emisit Christus spiritum, et tamen quasi arbiter exuendi suscipienda corporis, emisit : pendebat in cruce, et omnia commovebat. Sed unde emisit ? Ex carne. Quo emisit ? Ad Patrem.

Qua ratione Christus dicitur mortuus et passus.

4. Reedente vero anima mortua est Christi caro ; et quia caro mortua est, mortuus est Christus. Sicut enim mortuus dicitur Deus, quando mortuus est homo ; ita mortuus homo dicitur, quando mortua est caro. Separatio animæ mors carnis fuit. Propter carnem ergo unitam Verbo, quæ mortua est, dicitur Deus mortuus, et propter carnem et animam quæ utraque dolorem sensit, dicitur Deus passus, cum divinitas omnis doloris exors existeret. Unde August. : Verbum caro factum est, ut per carnem panis cœlestis ad infantes transiret ; et secundum hoc ipsum Verbum crucifixum est, sed non est mutatum in hominem ; homo in illo mutatus est, ut melior fieret quam erat. Per illud ergo quod homo erat, mortuus est Deus, et per illud quod Deus erat, homo excitatus est et resurrexit. Quidquid passus est homo, non potest dici non passus Deus, quoniam Deus erat homo. Quomodo non potes dicere te non passum injuriam, si vestis tua conceindatur, quamvis vestis tua non sit tu ? Multo magis ergo quidquid patitur caro unita Verbo, debet dici Deus pati, licet Verbum nec mori, nec corrumpi, nec mutari potuerit. Sed quidquid horum passus est, in carne passus est. De hoc etiam Amb., in lib. de incarnationis dominicae Sacramento ait : Quod Verbi caro patiebatur, manens in carne Verbum in se pro corporis assumptione referebat, ut pati diceretur, quia caro patiebatur ; sicut scriptum est, 1 Petri 4 : *Christo in carne passo.* Hic docetur qua ratione Deus vel Dei Filius passus vel mortuus dicitur : non quia mortem senserit in quantum Deus est, sed quia caro ei unita mortua est. Secundum quam rationem dicit August., in sermone de Fide : Si quis dixerit atque crediderit Filium Dei Deum passum, anathema sit. Cujus dicti causam ex qua intelligentia sumenda sit, aperiens in eodem subdit : Si quis dixerit quod in passione dolorem sentiebat Filius Dei Deus, et non caro tantum cum anima quam sibi acceperat, anathema sit. Sane ergo dici potest quod mortuus est Deus, et non mortuus ; passus est Dei Filius, et non passus ; passa est tertia persona, et non passa ; crucifixum est Verbum et non crucifixum ; sed secundum alteram naturam passus est, secundum alteram impassibilis. Unde Ambrosius, in lib. 3 de Spiritu sancto : Generalis ista est fides, quia Christus est Dei Filius, et natus ex virgine ; quem quasi gigantem Propheta describit, ps. 18, co quod bisformis geminæque naturæ unus sit, consors divinitatis et corporis. Idem ergo patiebatur, et non patiebatur ; moriebatur, et non moriebatur ; sepeliebatur et non sepeliabatur ; resurgebat, et non resurgebat. Resurgebat secundum carnem, quæ mortua fuerat, non secundum Verbum, quod apud Deum semper manebat.

DISTINCTIO XXII.

SI CHRISTUS IN MORTE FUIT HOMO.

1. Hic queritur, utrum in illo triduo mortis Christus fuerit homo, quod non videtur quibusdam, quia mortuus erat, et homo mortuus non est homo. Addunt etiam quod si tunc erat homo : vel mortalis, vel immortalis ; sed mortalis non, quia mortuus ; nec immortalis, quia tantum post resurrectionem. Quibus respondemus quia licet homo mortuus fuerit, erat tamen in morte Deus homo, nec mortalis quidem, nec immortalis ; et tamen vere erat homo. Illæ enim et

hujusmodi argutiæ in creaturis foecum habent, sed si dei sacramentum a philosophicis argumentis est liberum. Unde Amb., in lib. 1 de Fide, c. 5, in fine: Ausser argumenta, ubi fides queritur. In ipsis gymna- siis suis jam dialecticæ taceat; piscatoribus creditur, non dialecticis. Dicimus ergo, in morte Christi Deum vere fuisse hominem, et tamen mortuum; et hominem quidem nec mortalem, nec immortalem, quia unitus erat animæ et carni sejunctus. Alia enim ratione dicitur Deus homo, vel homo Deus, quam Martinus vel Joannes. Homo enim dicitur Deus, et e converso, propter susceptionem hominis, id est animæ et carnis. Unde Aug., in lib. de Trin., cap. 13: Talis erat susceptio illa quæ Deum hominem faceret, et hominem Deum. Cum ergo illa susceptio per mortem non defecerit, sed Deus homini, et homo Deo sicut ante unitus erat vera, et tunc Deus erat homo, et e converso, quia unitus animæ et carni; et homo mortuus erat, quia anima a carne divisa erat. Propter separationem animæ a carne mortuus, sed propter utriusque semper secum unionem homo. Non autem sic erat homo, ut ex anima et carne simul junctis subsisteret. Ex qua ratione dicitur aliquis alius homo, et ipse forte ante mortem, hoc etiam modo erat homo et post resurrectionem fuit. In morte vero homo erat tantum propter animæ et carnis secum unionem, et mortuus propter inter illa duo divisionem.

Si Christus in morte erat homo alicubi, et si ubique totus sit homo sit.

2. Hic queritur, si Christus in morte alicubi erat homo, et si ubique totus sit homo. Ad quod dicimus, quia non ubique totus homo erat, homo erat; nec modo ubique totus homo est: quia ubique est secundum deitatem, nec ubique homo, quia non ubique homini unitus; sed ubique totus est secundum hominem, ibi homo est. Tempore autem mortis et ubique erat secundum Deum, et in sepulcro secundum hominem, et in inferno secundum hominem; sed in inferno secundum animam tantum, et in sepulcro secundum carnem tantum. In sepulcro ergo erat homo, quia humanitati unitus erat etsi non toti, quia carnem tantum; et in inferno erat homo, quia humanitati unitus, sed non toti, quia animam tantum. Sed si in inferno animam tantum, et in sepulcro carnem tantum unitus erat: ergo nec in inferno unitus erat animam et carni, nec in sepulcro. Quomodo ergo ibi vel hic homo esse dicitur? Quæ est ratio dicti? Quia una eademque unione unitus erat animam in inferno, et carni in sepulcro. Et sic erat illis duabus tunc separatis unitus, sicut ante separatinem, id est, ante mortem. Ad hoc autem opponitur. Si Christus animam tantum vel carnem tantum assumpsisset, non fuisset verus homo, sed propter utriusque assumptionem verushomo fuit. Sic ergo ubi carnem et animam sibi unitam non habebat, verus homo ibi non erat. Sed tempore mortis nusquam illa duo vere unita habebat, quia nec in sepulcro, nec in inferno, nec alibi; nusquam ergo erat homo. Ad quod dicimus, quia Christus utique verus homo non fuisset, si carnem et animam non assumpsisset. Sed tamen quia ex quo assumpsisset, neutrum depositum, sed eam utroque eamdem unionem indesinenter tenuit, quam assumendo contraxit; ideo non incongrue ubique animam vel carni, vel utriusque unitus est, ibi homo esse dicitur, quia ibi humanatus est. Ergo et in sepulcro et in inferno homo et in inferno erat homo, quia utroque humanatus erat Christus, et una eamdemque cum anima et carne, licet separatis, habebat unionem: et uno eodemque tempore in sepulcro jacuit Christus, et ad infernum descendit; sed in sepulcro jacuit secundum solam carnem, et in infernum descendit secundum solam animam. Unde Aug., lib. de Fide ad Petrum, c. 2 super Joan., tract. 78 in fine. Quis non est derelictus in inferno? Christus, sed in anima sola. Quis jacuit in sepulcro? Christus, sed in carne sola; quia in his singulis Christus est. Christum in his omnibus confitemur et in singulis. Ex his evidenter ostenditur, quod carni jacenti in

sepulcro unitus erat Christus, sicut anima in inferno. Alioquin si carni mortua non esset unitus, non in ea diceretur jacuisse in sepulcro. Anima ergo ad infernum descendit, caro in sepulcro jacuit, sapientia cum utroque permanens, que in inferno positis, ut ait Amb. in lib. de Incarnationis dominicae Sacramento, c. 5, lumen vitæ fundebat æternæ. Radiabat illic lux vera sapientiae, illuminabat infernum, sed in inferno non claudebatur. Quis enim locus est Sapientiae? de qua scriptum est, Job. 28: *Nescit homo vias ejus nec inventa est inter homines.* De qua abyssus dicit: *Non est in me;* mare dixit: *Non est necum;* ergo nec in tempore, nec in loco sapientia est, cui nec mors tribuenda est. In ligno enim caro, non illa operatrix omnium substantia divina pendebat. Confitemur tamen Christum pependisse in ligno et jacuisse in sepulcro, sed in carne sola, et fuisse in inferno, sed in anima sola.

Quod Christus ubique totus est, sed non totum; ut totus est homo vel Deus, sed non totum.

3. Et utique totus eodem tempore erat in inferno, in cœlo totus, ubique totus; persona enim illa æternan non major erat, ubi carnem et animum simul unitam sibi babebat, quam ubi alterum tantum; nec major erat ubi utrumque simul vel alterum tantum unitum habebat, quam ubi erat neutrum habens unitum. Totus ergo Christus et perfectus ubique erat. Unde Aug., contra Felicianum, de Unitate Trinitatis, ad Optatum, c. 14: Non dimisit Patrem Christus cum venit in Virginem, ubique totus, ubique perfectus. Uno ergo eodemque tempore totus erat in inferno, totus in cœlo. Erat apud inferos resurrectio mortuorum, erat super cœlos vita viventium; vere mortuus, vere vivus; in quo et mortali suscepit mortalitatem, et vitam divinitas non perdidit. Mortem ergo Dei Filius et in anima non pertulit, et in majestate non sensit; sed tamen participatione infirmitatis Rex gloriae crucifixus est. Ex his apparet quod Christus eodem tempore totus erat in sepulcro, totus in inferno, totus ubique; sicut et modo totus est ubique totus, sed non totum. Nec in sepulcro, nec in inferno, totum erat, etsi totus, sicut Christus totus est Deus, totus homo, sed non totum; quia non solum est Deus vel homo, sed et Deus et homo. Totum enim ad naturam referuntur, totus autem ad hypostasim; sicut aliud et aliquid ad naturam, aliud vero et aliquis ad personam referuntur. Unde Joan. Damasc., lib. de Fide, c. 7, in fine: Totus Christus est Deus perfectus, non autem totum Deum est. Non enim solum Deus est, sed et homo, et totus homo perfectus. Non autem totum homo, et solum enim homo, sed et Deus. Totum enim naturæ est representativum. Totus autem, hypostasos; sicut aliud quidem est naturæ, aliud hypostaseos, sic et hujusmodi.

Si ea quæ dicuntur de Deo vel Filio Dei poscunt dici de homine illo vel de filio hominis.

4. Solet etiam queri si congruenter dici possit filius hominis vel ille homo descendisse de cœlo, vel ubique esse, sicut dicitur Filius Dei vel Deus de cœlo venisse, et ubique esse. Ad quod dicimus, si ad unitatem personæ referatur dicti intelligentia, sane dici potest; si vero ad distinctionem naturarum, nullatenus concedendum est. Unde Aug., in lib. 1 de Trin.: Una persona est Christus Deus et homo. Ideo dicitur: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, etc. Si ergo attendas distinctionem substantiarum Filius Dei descendit, et filius hominis crucifixus est; si vero unitatem personæ, et filius hominis descendit, et Filius Dei est crucifixus. Propter hanc unitatem personæ non solum filium hominis descendisse de cœlo, sed etiam dixit esse in cœlo, cum loqueretur in terra: propter hanc eamdem dicitur Deus gloriae crucifixus, qui tamen ex forma servi tantum crucifixus est. Non tamen secundum hoc quod Deus gloriae est, et secundum quod glorificat suos; et tamen dicitur Deus gloriae crucifixus. Recte quidem, non ex virtute divinitatis, sed ex infirmitate carnis. Quid ergo propter quid, et quid secundum

quid dicatur, prudens et diligens et pius lector intelligat. Hæc de corrigia calceamenti dominici dicta sufficientant, ne ossa regis Idumæa consumantur usque in cinerem.

DISTINCTIO XXIII.

SI CHRISTUS HABUERIT FIDEM ET SPEM UT CHARITATEM.

1. Cum vero supra perhibitum sit Christum plenum gratia fuisse, non est supervacuum inquirere utrum fidem et spem sicut charitatem habuerit. Si enim his caruit, non videtur plenitudinem gratiarum habuisse. Ut autem hæc quæstio valeat apertius explicari, de his singulis aliqua in medium proferenda sunt, et primum de fide, secundum mensuram ejus præcepit Apostolus unicuique sapere.

Quid sit fides.

2. Fides est virtus qua creduntur quæ non videntur. Quod tamen non de omnibus quæ non videntur accipendum est, sed de his tantum quæ credere, ut ait August., ad religionem pertinent. Multa enim sunt quæ si Christianus ignoret, nihil metuendum est, quia non ideo a religione deviat.

Quot modis dicitur fides.

3. Accipitur autem fides tribus modis, scilicet pro eo quo creditur, et est virtus; et pro eo quod creditur, et non est virtus; et pro eo in quo creditur, quod aliud est ab eo quo creditur. Unde Arg. inquit, in lib. 13 de Trin., cap. 2: Aliud sunt ea quæ creduntur, aliud fides qua creditur. Illa enim in rebus sunt quæ vel esse, vel fuisse, vel futura esse creduntur; hæc autem in animo credentis est, et tantum conspicua ejus est: et tamen nomine fidei consetur utrumque, et illud scilicet quod creditur, et id quo creditur. Id quod creditur dicitur fides, sicut ibi, in Symbolo Athanasii: *Hæc est fides catholica, quam nisi quisque firmiter fide literaque crediderit, salvis esse non poterit.* Fides autem qua creditur sicut charitatem est, virtus est, quia charitas, ut ait Amb. super Epist. ad Rom., mater est omnium virtutum, quæ omnes informat, sine qua nulla vera virtus est. Fides ergo operans per dilectionem, virtus est, qua non visa creduntur. Hæc est fundamentum quod mutari non potest, ut ait Apostolus, quæ posita in fundamento neminem perire sinit, unde August., de Fide ad Petrum: Fundamentum est Christus Jesus. id est, Christi fides, scilicet, quæ per dilectionem operatur, per quam Christus habitat in cordibus, quæ nemine perire sinit. Alia vero non est fundamentum. Fides enim sine dilectione inanis est. Fides cum dilectione, Christiani est; alia dæmonis est. Nam et dæmones credunt, et contremiscunt. Sed multum interest utrum quis credit Christum, vel Christo, vel in Christum. Nam ipsum esse Christum dæmones crediderunt, nec tamen in Christum crediderunt, (Aug., tom. 10, serm. 61, de Verbis Domini.)

Quid sit credere in Deum, vel Deo, vel Deum.

4. Aliud est enim credere in Deum, aliud credere Deo, aliud credere Deum. Credere Deo, est credere vera esse quæ loquitur, quod et mali faciunt, et nos credimus homini, sed non in hominem. Credere Deum, est credere quod ipse sit Deus, quod etiam mali faciunt. Credere in Deum, est credendo amare, credendo in eum ire, credendo ei adhærere et ejus membris incorporari. Per hanc ddem justificatur impius, ut deinde ipsa fides incipiat per dilectionem operari. Ea enim sola bona opera dicenda sunt, quæ fiunt per dilectionem Dei. Ipsa enim dilectio, opus fidei dicitur. Fides ergo quam dæmones et falsi christiani habent, qualitas mentis est, sed informis, quia sine charitate est. Nam et malos fidem habere, cum tamen charitate careant, Apostolus ostendit dicens, 1 Cor 12: *Si habuero omnem fidem, charitatem autem non habeam, etc.* Quæ fides etiam donum Dei dici potest, quia et in malis quædam Dei dona sunt. (Aug., t. 8, Enarr. in ps. 67.)

An illa informis qualitas mentis quæ in malo christiano est, fiat virtus cum sit bonus.

5. Si vero queritur utrum illa informis qualitas,

qua malus christianus universa credit quæ bonus Christianus, accedente charitate remaneat et fiat virtus, an ipsa eliminetur, et alia qualitas succeedat quæ virtus sit; utrumlibet sine periculo dicit potest. Mihi tan. en videtur quod illa qualitas quæ prius erat, remaneat, et accessu charitatis virtus fiat.

Ex quo sensu una dicitur fides.

6. Cumque diversis modis dicuntur fides, fatendum est tamen unam fidem, ut ait Apostolus, Eph. 4: *Unus Dominus, una fides.* Sive enim fides accipiatur pro eo quod creditur, sive pro eo quo creditur, recte dicitur fides una. Si enim pro eo quod creditur accipiatur, ex hac intelligentia dicitur una fides, quia idem jubemur credere, et unum idemque est quod creditur a cunctis fidelibus. Unde fides catholicæ dicitur, id est, universalis. Si vero accipiatur fides pro eo quo creditur, ea ratione una dicitur esse fides, non quia sit una numero in omnibus, sed genere, id est, similitudine. Unde August., in lib. 13 de Trin., cap. 2: *Fides* (quam qui habent, fideles vocantur, et qui non habent, infides) communis est omnibus fidelibus; sicut pluribus hominibus facies communis esse dicitur, cum tamen singuli suas habeant. Non enim fides numero est una, sed genere; quæ cum sit in uno, est et in aliis, non ipsa, sed similis; et propter similitudinem magis unam dicimus esse, quam multas. Sicut ideo voluntum dicitur una voluntas, cum tamen cuique sit sua voluntas; et duorum simillimorum dicitur facies una.

Quod fides est de his quæ non videntur proprie, quæ tamen videntur ab eo in quo est.

7. Notandum quoque est quod fides proprie de non apparentibus tantum esl. Unde Gregor., in homilia super Ezechiel: Apparentia non habent fidem, sed agnitionem. Idem, cum Paulus dicat, Hebr. 11: *Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium;* hoc veraciter dicitur credi, quod non vallet videri. Nam credi jam non potest, quod videri potest. Thomas aliud vidit, et aliud credidit; hominem vidit, et Deum confessus est, dicens, Joan. 20: *Dominus meus et Deus meus.* De hoc etiam August., in lib. 13 de Trin., cap. 1, ait: *Fidem ipsam videt quisque in corde suo esse, si credit; vel non esse, si non credit.* Non sicut corpora, quæ videmus oculis corporis, et per ipsorum imagines quas memoria tenemus, etiam absentia cogitamus; nec sicut ea quæ non videmus, et ex his quæ videmus cogitationem uteunque formamus, et memoriae commendamus; nec sicut hominem, cuius animam, etsi non videmus, ex nostra conjicimus, et ex motibus corporis hominem sicut videndo didicimus, intuemur etiam cogitando; non sic videtur fides in corde in quo est, ab eo cujus est, sed eam tenet certissima scientia. Cum ergo ideo credere jubeamur, quia id quod credere jubemur videre non possumus; ipsam tamen fidem quando est in nobis, videmus in nobis; quia et rerum absentia præsens est fides, et rerum quæ foris sunt, intus est fides; et rerum quæ non videntur, fides, et ipsa temporaliter sit in cordibus hominum; et si ex fidelibus infideles siant, perit ab eis. His verbis evidenter traditur fidei ipsam in corde hominis ab ipso homine videri non corporaliter, non imaginari, sed intellectualiter, et ipsam tamen absentium et eorum quæ non videntur, esse. Ut enim August. alibi ait, super Joan. 27, tractatu 27: *Credimus ute cognoscamus, non cognoscimus ut credamus.* Quid enim est fides, nisi credere quod non vides? Fides ergo est quod non vides credere, veritas quod credidisti videare. Unde recte fides dicitur argumentum vel convictio rerum non apparentium; quia si fides est, ex eo convincitur et probatur aliqua esse non apparentia, cum fides non sit nisi de non apparentibus.

Descriptio fidei.

8. Ait enim Apostolus, Hebr. 12 *Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum, vel convictio, non apparentium,* quia per fidem subsistunt in nobis

etiam modo speranda, et subsistunt in futuro per experientiam. Et ipsa est probatio et convictio non apparentium, quia si quis de his dubitet, per fidem probantur, ut adhuc probatur futura resurrectio, quia ita crediderunt patriarchae et alii sancti. Vel probatio est et certitudo quod sint aliqua non apparentia, ut supra dictum est. Proprietamen fides dicitur substantia rerum sperandarum, quia sperandis substata, et quia fundamentum est honorum, quod nemo putare potest.

Si illa descriptione spei conveniat.

9. Si vero queritur an haec descriptio spei conveniat, saepe concedi potest utrumlibet. Si autem dicatur convenire, sunt et alia plura quibus differunt fides et spes; sed non improbe dici potest soli fidei convenire, non spei, quia fides sola fundamentum dicitur, non quia fides virtus possit esse sine spe et charitate. Unde August., in Ench., cap. 8: Fides operans per dilectionem utique sine spe esse non potest, nec amor sine spe, nec sine amore spes, nec utrumque sine fide; et fides sine amore nihil prodest; potest tamen credi aliquid, quod non speratur; nihil autem potest sperari, quod non creditur. Ideoque credere, quod est actus fidei, naturaliter praecedit sperare, quod est actus spei; quia nisi aliquid credatur, non potest sperari. Creditur enim aliquid quod non speratur. Inde est quod in Scriptura plerumque reperitur quod fides praecedit spem, et spes sequitur fidem; non quod virtus fidei praecedit virtutem spei virtute vel causa, sed quia actus fidei naturaliter praecedit actum spei; quod etiam quidam concedunt de ipsa virtute fidei, ut naturaliter praecedit spem, non tempore. Unde et recte ea sola dicitur fundamentum omnium virtutum et honorum operum, non autem fundamentum est charitatis, quia non ipsa charitatis, sed caritas ipsius virtutis fidei causa est. Charitas enim est et mater omnium virtutum; quae si desit, frustra habentur cetera; si autem adsit, habentur omnia. Charitas enim Spiritus sanctus est, ut in superioribus. lib. I Sententiarum, distinct. 17, praetaxatum est. Ipsa est ergo causa omnium virtutum, non ipsius aliqua virtutum causa est, quia omnia munera excellit. Unde August., in tractatu de Laudibus charitatis: Respice ad munera Ecclesiæ, et universis excellentius charitatis munus cognosces; quae, ut oleum, non potest premi in imo, sed supereclit. Non ergo ejus causa vel fundamentum fides est. Gregorius tamen, super Ezech., dicit quia nisi prius fides teneatur, nullatenus ad spiritualem amorem attingitur. Non enim caritas fidem, sed fides caritatem praecedit, quia nemo potest amare quod non credidit, sicut nec sperare. Sed hoc accipi potest dictum de fide, quae virtus non est; ipsa enim spem et charitatem frequenter praecedit; vel de actu fidei, qui forte naturaliter actum charitatis praecedit, sicut actum spei, quod verba praemissa diligenter notata innunt, et ea etiam quae addit dicens: Nisi ea, inquit, quae audis credideris, ad amandum ea quae audis non inflammaberis; quae tantum de non visis est, ut ante diximus. Unde Chrysost.: Fides in anima nostra facit subsistere ea quae non videtur; de quibus proprie fides est, de visis enim non est fides, sed agnitus. Super Epist. ad Hebreos, homilia 21, in fine.

DISTINCTIO XXIV.

QUOMODO INTELLIGITUR QUOD SCRIPTUM EST: UT CUM FACTUM FUERIT CREDATIS

1. Hie queritur, si fides tantum de non visis est, quomodo Veritas apostolis ait Joan. 14: *Nunc dico vobis, priusquam fiat, ut cum factum fuerit credatis*, ubi innui videtur quod fides illis fuerit de factis et visis. Super quo Augustinus movet quæstionem et absolvit, ita inquiens, tract. 79 super Joannem: Quid sibi vult, ut cum factum fuerit credatis? Haec est laus fidei, si quod creditur non videtur. Nam et Thomas, cui dictum est, Joan. 20: *Quia vidisti me, credidisti*; non hoc credidit quod vidit. Cernebat enim et tangebat carnem viventem, quam viderat morientem, et cre-

debat Deum in carne ipsa latentem. Credebat ergo mente quod non videbat, porro hoc quod sensibus corporis apparebat. Si vero dieuntur credi quæ videntur, sicut dicit unusquisque oculis suis credidisse, non ipsa est quæ in nobis edificatur fides; sed ex rebus quæ videntur, agitur in nobis ut ea credantur quæ non videntur. Ex his aperte intelligitur quod proprie fides non apparentium est. Nec illa est fides qua in Christo edificamur, qua dicimus, usitata locutione, nos ea credere quæ videmus. Alibi tamen dicit August. fidem esse de rebus presentibus; quod erit in futuro, cum per speciem Deum presentem contemplabimur: quæ tamen non proprie dicitur fides, sed Veritas. Est, inquit, fides qua creduntur ea quæ non videntur. Sed tamen etiam fides rerum, quando non verbis, sed rebus ipsis presentibus ereditur, quod erit cum per speciem manifestam se contemplandam sanctis præbebit Dei Sapientia. Sed non proprie haec dicitur fides, immo fidei merces ad quam credendo pervenietur; et ex fide verborum transeat justus in fide rerum.

Si Petrus habuit fidem passionis, quando vidit honinem illum pati?

2. Si vero queritur utrum Petrus fidem passionis haberet, cum hominem Christum oculis pati cernebat, dicimus eum fidem passionis habuisse, non in eo quod credebat hominem pati, quia hoc videbat; sed in eo quod credebat Deum esse, qui patiebatur. Non enim virtus fidei erat, quod crededatur homo pati et mori, quod Judæus cernens eredebat; sed quod credebat Deus esse, qui patiebatur. Unde Augustinus, super illum psalmi 101 locum: *Respondit ei in via virtutis sue:* Laus fidei est, non quia credit hominem illum mortuum, quod et paganus credit, sed quia credit eum glorificatum, et verum Deum. Credit ergo fides Deum hominem, et hominem glorificatum. Non ergo fuit Petro fides credere hominem illum mori, quod oculis cernebat; sed credere Deum esse, qui moriebatur. Nec nobis etiam fides in hoc meretur, quod credimus hominem illum mortuum, quod et Judæus credit; sed quia credimus hominem Deum mortum esse.

Si aliqua sciuntur quæ non creduntur?

3. Post hoc quereri solet, cum fides sit de non apparentibus et non visis, utrum etiam sit de incognitis tantum. Si enim de incognitis tantum est, de his videatur esse tantum quæ ignorantur. Sed sciendum est quod cum visio alia sit interior, alia exterior, non est fides de subjectis exteriori visioni: est tamen de his quæ visu interiori ut cumque capiuntur. Et quædam sic capiuntur, ut intelligantur, etsi uon in futuro, quædam autem non: quia cum fides sit ex auditu non modo exteriori, sed etiam interiori, non potest esse de eo quod omnino ignoratur; quæ ipsa ad sensum corporis non pertinet, ut ait Aug. in lib. 13 de Trin., cap. 2, dicens: Quamvis ex auditu fides in nobis sit, nontamen ad eum sensum corporis pertinet, qui auditus, quia nou est sonus; nee ad illum sensum corporis, quoniam cordis est res ista, non corporis. Quædam ergo fide creduntur quæ intelliguntur naturali ratione; quædam vero quæ non intelliguntur. Unde Propheta, Isaiae 7, juxta 70 interpretes: *Nisi credideritis, non intelligetis.* Quod August. aperte distinguit. Alia sunt, inquit, quæ nisi intelligamus, non credimus; alia, quæ nisi credamus, non intelligemus. Nemo tamen potest credere in Deum, nisi aliquid intelligat, cum fides sit ex auditu prædicationis. Idem in libro de Trinit.: Certa fides utcumque inchoat cognitionem. Cognitionis vero certo non perficitur nisi post hanc vitam. Ambros. quoque ait: Ubi fides, non statim cognitionis; ubi cognitionis est, fides praecedit. Ex his apparent aliqua credi quæ non intelliguntur vel sciuntur, nisi prius credantur: quædam vero intelligi aliquando, etiam antequam credantur. Nec tamen sic intelliguntur modo, ut in futuro sciantur; et nunc etiam per fidem quæ mundantur corda, amplius intelliguntur, quia nisi per fidem diligatur Deus, non mundatur cor ad sciendum eum. Unde August. in lib. 8 de Trin., cap. 4: *Quid est Deum scire, nisi eum mente*

conspicere, firmeque percipere? Sed et priusquam valeamus perspicere et percipere Deum, sicut percipitur a mundis cordibus, nisi per fidem diligatur non poterit cor mundari, quo id est, ut ad eum videndum sit aptum. Ecce hic aperte habes, quia non potest sciri Deus, nisi prius credendo diligatur. Supra autem dictum est quod nemo potest credere in Deum, nisi aliquid intelligatur. Unde colligitur non posse sciri et intelligi credenda quadam, nisi prius credantur; et quædam non credi, nisi prius intelligentur, et ipsa per fidem amplius intelligi. Nec ea quæ prius creduntur quam intelligentur, penitus ignorantur, cum fides sit ex auditu. Ignorantur tamen ex parte, quia non sciuntur. Creditur ergo quod ignoratur, sed non penitus, sicut etiam amatur quod ignoratur. Unde Aug., ibid., c. 4: Sciri aliquid, et non diligi potest. Diligi vero quod nescitur, quæro utrum possit. Si non potest, nemo diligit Deum antequam sciat. Ubi autem sunt illa tria, fides, spes, charitas, nisi in anima credente quod nondum scit, et sperante et amante quod credit? Amatur ergo et quod ignoratur, sed tamen creditur.

DISTINCTIO XXV.

DE FIDE ANTIQUORUM.

1. Prædictis adjiciendum est de sufficientia fidei ad salutem. Illis enim qui præcesserunt adventum Christi, et qui sequuntur, videtur profecisse fides secundum temporis processum, sicut profecit cognitio. Fides quippe magna dicitur, cognitione, et articulorum quantitate, vel constantia, et devotione. Est autem quædam fidei mensura, sine qua nunquam potuit esse salus. Unde Apostolus, Hebr. 11: *Oportet accedentem ad Deum credere quia est, et quod remunerator est sperantium in se.* Sed quæritur utrum hoc credere ante adventum et ante legem, ad salutem sufficerit. Nam tempore gratiæ constat certissime hoc non sufficere; oportet enim universa credi quæ in symbolis continentur. Sed nec ante adventum, nec ante legem videatur hoc sufficisse, quia sine fide Mediatoris nullum hominem, vel ante, vel post, fuisse salvum sanctorum auctoritates contestantur. Unde Aug., tom. 2, epist. 157, ad Optatum: Illa fides sana est, qua credimus nullum hominem, sive majoris sive minoris ætatis, liberari a contagione mortis et obligatione peccati, quod prima nativitate contraxit, nisi per unum mediatorum Dei et hominem Iesum Christum, 1 ad Tim. 2: cuius hominis ejusdemque Dei saluberrima fide etiam illi justi salvi facti sunt, qui priusquam veniret in carne, crediderunt in carnem venturum. Eadem enim fides est et illorum, et nostra. Proinde cum omnes justi, sive ante incarnationem sive post, nec vixerint nec vivant, nisi ex fide incarnationis Christi, profecto quod scriptum est, Actnum 4, non esse aliud nomen sub cœlo, in quo oporteat salvare nos, ex illo tempore valet ad salvandum genus humanum, ex quo in Adam vitiatum est. Idem, tom. 7, lib. de Corrept. et Grat., c. 7: Nemo liberatur a damnatione quæ per Adam facta est, nisi per fidem Iesu Christi. Idem, l. de Nupt. et Concup.: Eadem fides Mediatoris quæ nos salvat, salvos justos faciebat antiquos, pusillos cum magnis, quia sicut credimus Christum in carne venisse, ita illi venturum; et sicut nos mortuum, ita illi moriendum; et sicut nos resurrexisse, ita illi resurreeturum; et nos et illi ad judicium vivorum et mortuorum venturum. Greg., super Ezech.: Et qui præibant, et qui sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna filio David, quia omnes electi qui in Iudea esse potuerunt, sive qui nunc in Ecclesia sunt, in Mediatorem Dei et hominum crediderunt et credunt. His aliquique pluribus testimoniis perspicue docetur nulli unquam salute in esse factam, nisi per fidem Mediatoris Oportet ergo accedentem credere, quæ supra dixit Apostolus: sed non sufficit.

De fide simplicium.

3. Quid ergo dicitur de illis simplicibus quibus non erat revelatum mysterium Incarnationis, qui pie credebant quod eis traditum fuit? Dici potest nullum

fuisse justum vel salvum cui non esset facta revelatio vel distincta, vel velata, vel in aperto, vel in mysterio. Distincta, ut Abrahæ et Moysi, aliisque majoribus, qui distinctionem articulorum fidei habebant; velata, ut simplicibus quibus revelatum erat ea esse credenda, quæ eredebant illi majores et docebant, sed eorum distinctionem apertam non habebant: sicut in Ecclesia aliqui minus capaces sunt, qui articulos Symboli distinguere et assignare non valent, omnia tamen credunt quæ in Symbolo continentur. Credunt enim quæ ignorant, habentes fidem velatam in mysterio; ita et nunc minus capaces ex revelatione fidei facta majoribus credendo inhærebant, quibus fidem suam quasi committebant, unde Job, c. 1: *Boves arabant, et asinæ pascebantur juxta eos.* Simplices et minores sunt asinæ pascentes juxta boves; quia humilitate majoribus adhærendo, in mysterio eredebant quæ et illi in mysterio docebant; qualis forte fuit vidua Sareplana.

Quæ ante adventum Christi de Mediatore credere sufficiebat.

3. Sed quæritur, cum sine fide Mediatoris antiquis non fuerit salus, sicut nec modernis, utrum oportuerit illos credere omnia illa de Mediatore quæ nunc credimus. Quibusdam videtur quod sufficerit illis quatuor tantum credere: scilicet, nativitatem, mortem, resurrectionem, adventum ad judicium, quod ex præmissis verbis Aug. colligunt, ubi iste quatuor posuit. Aliis autem videbitur habita fide Trinitatis, id de mysterio Incarnationis fidei sufficisse, ut Dei Filius crederetur nasciturus de homine, et judicaturus, qui de Joanne Baptista documentum hujus rei assununt, qui de morte Christi et descensu ad inferos in Evangelio dubitasse videtur, secundum expositionem Greg., hom. 6, quando interrogavit per discipulos, Matth. 11: *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Quasi diceret: Es tu per te ipsum descensurus ad infernum, an alium ad haec sacramenta missurus es? Quidam tamen dicunt eum non dubitasse de ignorantia, sed de pietate, id est, dubitare se ostendisse; non quia ignoraverit, sed pietatis affectu compassum esse Christum, et ejus humilitatem admirando insinuasse.

De fide Cornelii.

4. Solet christiani quæri de Cornelio, utrum fidem Incarnationis habuerit, cum dictum est ei per angelum, Actnum 10: *Acceptæ sunt eleemosynæ tuæ, et exaultatæ sunt orationes tuæ.* Si enim fide Incarnationis non habebat, tune ergo sine fide Incarnationis erat et justitia, quia de illo scriptum est, quod justus erat et timens Deum. Si vero fidem Incarnationis habebat, ad quid ergo missus est ad eum Petrus? Sanc dici potest, eum sicut fidem unitatis, ita et Incarnationis habuisse de revelatione, sed incarnatum jam esse Dei Filium ignorasse; et ideo missus est ad eum Petrus, ut jam natum Dei Filium ei annuntiaret, et sacramentum regenerationis ei conferret. Habebat ergo fidem Incarnationis, sed an facta vel futura esset, non noverat, et ita per fidem venit ad opera et per opera amplius solidatus est in fide. Per fidem enim, ut ait Greg., venitur ad opera, Cornelius etiam per fidem venit ad opera. Deum enim unum credebat, sed Filium ejus nesciebat incarnatum. Per fidem placuerunt Deo opera ejus. Sine fide enim impossibile est aliquem placere Deo. Aug. vero dicit Cornelio dictum esse per angelum: *Acceptæ sunt eleemosynæ tuæ, et orationes tuæ, antequam in Christum crederet;* nec tamen sine aliqua fide donabat et orabat. Nam quomodo invocabat, in quem non credebat? Sed si posset sine fide Christi esse salus, non ad eum mitteretur architectus Ecclesiae Petrus. Attende quid ait, sine fide Christi non posse esse salutem; et tamen Cornelium exauditum antequam crederet in Christum. Quid ita potest intelligi, scilicet antequam sciret Christum incarnatum, in quem credebat in mysterio.

De exqualitate fidei, spei, charitatis et operis, quæ secundum aliquid sunt æqualia.

5. Illud etiam non est prætermittendum, quod

fides, spes, charitas et operatio secundum aliquid aequalia sunt in praesenti. Unde Greg., super Ezech., homil. ultima : Fidem, spem, charitatem atque operationem, dum in hac vita vivimus, aequales sibi esse apud nos invenimus; quia quantum credimus, tantum amamus, et quantum amamus, tantum de spe præsumimus. Quisque enim fidelis tantum credit, quantum sperat et amat; et tantum operatur, quantum credit, et amat, et sperat. Sed tamen major spe et fide charitas dicitur, quia, cum ad Dei speciem pervenitur, spes et fides transit, sed charitas permanet; et quia charitas mater est omnium virtutum, quæ non ideo post fidem et spem ponitur, quod ex eis oriatur, sed quia post illa remanebit auctor. *Charitas enim nunquam excidit*, 1 Cor. 13. Praemissa autem aequalitas propriæ secundum interiorum actuum intentionem consideranda est. Huic vero quod hic et superius dictum est, scilicet quod charitas non est ex fide et spe, sed ex converso, videtur obviare quod ait Apostolus, 1 Tim. 1: *Finis præcepti est charitas de corde puro et conscientia bona, et fide non facta*. Quod exponens Aug., lib. 1 de Doctrina christiana, cap. ultimio : Cor accipit pro intellectu, et conscientiam pro spe. Qualis, inquit, charitas est finis præcepti procedens de corde puro, id est de puro intellectu, ut nihil nisi Deus diligatur; et conscientia, id est, de spe bona et fide non facta, id est, non simulata. Non ergo charitas fidem et spem, sed fides et spes charitatem præcedere videntur. Hoc ergo ea ratione traditum intellige, non quod fides et spes causa vel tempore charitatem omnium bonorum matrem præcedant; sed quia charitas illis in aliquo esse non potest, sed illa sine charitate possunt esse; quamvis non sit pia fides vel spes sine charitate. Ideo ergo ex fide et spe procedere dicitur charitas, quia nulli provenit sine istis.

DISTINCTIO XXVI.

DE SPE, QUID SIT.

1. Est autem spes virtus qua spiritualia et aeterna bona sperantur, id est, cum fiducia expectantur. Est enim spes certa expectatio futuræ beatitudinis, veniens ex Dei gratia et meritis præcedentibus, vel ipsam spem, quam natura præit charitas, vel rem speratam, id est, beatitudinem aeternam. Sine meritis enim aliquid sperare, non spes, sed præsumptio dici potest.

De quibus sit spes.

2. Et sicut fides, ita et spes est de invisibilibus; unde Augustinus, in Ench., cap. 8 : Fidem appellamus earum rerum quæ non videntur. De spe quoque dicitur, Rom. 8: *Spes quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat?* Quod attinet ad non videntem vel quæ creduntur, vel quæ sperantur, fidei spe que commune est. Distinguitur tamen fides a spe, sicut vocabulo, ita etiam rationabili differentia. Est etiam fides malarum rerum et bonarum; quia et bona creduntur et mala, et hoc fide bona, non mala. Est etiam fides et præteritarum rerum, et præsentium, et futurarum. Credimus enim mortem Christi, quæ jam præteriit; credimus sessionem quæ nunc est; credimus venturum ad judicandum, quod futurum est. Item fides et futurarum rerum est, et alienarum. Nam et se quisque credit esse, cœpisse, nec suis utique sempiternum: et alia atque alia non modo de aliis hominibus multa, quæ ad religionem pertinent, verum etiam de angelis credimus. Spes autem non nisi bonarum rerum est, nec nisi futurarum, et ad eum pertinentium qui earum spem gerere prohibetur.

Redit ad præmissam questionem, scilicet an fides et spes in Christo fuerint?

3. Post hoc superest investigare utrum fides et spes in Christo fuerint; unde tractatus iste sumpsit exordium. Quibusdam non indocte videtur fidem virtutem et spem in eo non suis, sicut in sanctis jam beatificatis, vel in angelis non sunt, et tamen sancti credunt et sperant resurrectionem futuram, et angelii eamdem credunt; nec tamen in eis fides vel spes virtus est, quia et Deo per speciem contemplando

fruuntur, et in Dei verbo resurrectionem futuram sive judicium, non per speculum iuæ enigmata, sed præclarissime inspiciunt. Si enim quia credunt resurrectionem futuram, ideo verum est eos fidem habere; ergo ea consummata post judicium similiter et fidem habere dicentur, qui credent eam præteritam. Sed si tunc credent, nec tamen fidem quæ fidèles facit, habebunt; quia non credent absque scientia, quæ non erit enigmatica, sed per speciem; ita et modo credunt et sperant resurrectionem; nec tamen fidem habent, quia credendo cognoscunt. Venit enim eis quod perfectum est, et evacuatum est quod ex parte est. Venit enim cognitio, et evacuata est fides. Venit species, et desit spes. Ita et Christus, in quo fuerunt bona patriæ, credidit quidem et speravit resurrectionem tertia die futuram, pro qua et Patrem oravit, nec tamen fidem virtutem et spem habuit, quia non enigmaticam et specularem, sed clarissimam de ea cognitionem habuit, quia non perfectius eam cognovit præteritam, quam intellexit futuram. Speravit tanien Christus, sicut in psalm. 30 ait : *In te, Domine, speravi*; nec tamen fidem vel spem virtutem habuit, quia per speciem videbat ea quæ credebant. De antiquis vero patribus qui apud inferos usque ad passionem tenebantur, non incongrue dici potest quod fidem et spem virtutem habuerunt, quia credebant et sperabant se visuros Deum per speciem, qualiter eum tunc non videbant; quia non patuit eis cognitio Dei per speciem ante passionem Christi, qua consummata, a fide transierunt ad speciem.

DISTINCTIO XXVII.

DE CHARITATE QUA DEUS DILIGITUR ET PROXIMUS, QUÆ IN CHRISTO ET IN NOBIS EST.

1. Cum autem Christus fidem et spem non habuerit, dilectionem tamen habuit in quantum homo, tantam quæ major esse non valet, qui ex charitate eximia animam posuit pro amicis et inimicis. Habuit enim in corde charitatem quam opere nobis exhibuit, ut exhibitionis forma nos ad diligendum instrueret. Hic aliquid dicendum est de charitate, et modo, et ordine diligendi Deum et proximum.

Quid sit charitas.

2. Charitas est dilectio qua diligitur Deus propter se, et proximus propter Deum, vel in Deo. Hæc habet duo mandata: unum pertinens ad dilectionem Dei, quod est maximum in lege mandatum; et alterum pertinens ad diligendum proximum, illi simile. Primum est: *Diligies Deum ex toto corde, et tota mente, et ex tota anima*, quod scriptum est in Deut. 6. Secundum est: *Diligies proximum tuum sicut te ipsum*. In his duobus mandatis tota lex pendet, et prophetæ. Matth. 22. Finis præcepti est dilectio; et ea est gemina, id est, Dei et proximi.

Si eadem charitate diligitur Deus et proximus.

3. Hic queritur si ex ea ipsa dilectione diligitur Deus, qua diligitur proximus; an alia sit dilectio Dei, et alia proximi. Eadem sane dilectio est qua diligitur Deus et proximus, quæ Spiritus sanctus est, ut supra dictum est, quia Deus charitas est. Unde Aug.: Joannes ait: *Non potest Deum diligere quem non videt, qui fratrem quem videt, non diligit*. Sed si eum quem videt humano visu, spirituali charitate diligenter, videret Deum qui est ipsa charitas, visu interiori, quo videri potest. Qui ergo fratrem quem videt non diligit, Deum, qui est dilectio, qua caret qui fratrem non diligit, quomodo potest diligere? Ex una enim eademque charitate Dicum proximumque diligimus; sed Deum propter Deum, nos vero et proximum propter Deum. Si vero una eademque charitas est Dei et proximi, quare dicitur gemina; Propter duo dilecta, id est, Deum et proximum. Etsi enim una sit charitas, duo tamen diversa ea diliguntur, scilicet Deus et homo vel angelus. Pro quo etiam duo sunt mandata, quia cum eadem charitas utroque commendetur, diversa tamen diligenti præcipiuntur. Unde Aug.: Arbitror ideo Spiritum sanctum bis datum, semel in terra, et iterum de-

cœlo, ut commendarentur nobis duo præcepta charitatis, scilicet Dei et proximi. Una est caritas, et duo præcepta; unus spiritus, et duo data; quia alia caritas non diligit proximum, nisi illa quæ diligit Deum. Quia ergo caritate proximum diligimus, eadem Deum diligimus. Sed quia aliud est Deus aliud proximus, etsi una caritate diliguntur, ideo forte duo præcepta dicuntur, et alterum magis, et alterum minus, vel propter duos motus qui in mente geruntur, dum Deus diligitur et proximus, movetur enim mens ad diligendum Deum, movetur et ad diligendum proximum; et multo magis erga Deum, quam erga proximum. (Aug., in lib. 8 de Trin., c. 8, et in sermone de Ascensione.)

De modo diligendi.

4. Consequenter modum utriusque dilectionis advertamus. Hæc regula, ut ait Aug., in lib. de Doct. christ., cap. 25, dilectionis divinitus constituta est, ut Deum propter se ex toto corde, et proximum diligas sicut te ipsum, id est, ad quod, et propter quod te ipsum diligere debes. In bono enim et propter Deum te ipsum diligere debes, in bono ergo diligendus est proximus, non in malo et propter Deum. Proximum vero, omnem hominem oportet intelligi, quia nemo est cum quo sit operandum male. Qui ergo amat homines vel quia justi sunt, vel ut justi sint, amare debet: hoc est, in Deo vel propter Deum. Sic enim et seipsum amare debet, scilicet in Deo vel propter Deum, id est, quia justus est, vel ut justus sit. Qui enim aliter se diligit, injuste se diligit, quia ad hoc se diligit, ut sit in justus; ad hoc ergo ut sit malus, non ergo jam sed diligit. Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam. Modus ergo diligendi præcipiendus est homini, id est, quomodo se diligit, ut prospicit sibi. Quin autem se diligit, et prodesse sibi velit, dubitare dementis est. Modus autem præcipitum ait, *sicut te ipsum*, ut proximum diligas ad quod te ipsum. Siergo te non propter te diligere debes, sed propter illum ubi dilectionis tuae rectissimus finis est, non succenseat alius aliquis homo si et ipsum propter Deum diligis. Ille dilectionis modum Veritas innuit dicens: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem sicut dilexi vos*, id est, ad quod dilexi vos, scilicet, ut filii sitis, ut vitam habeat. (Aug., homil. 65, super Joan., ante medium.)

De modo diligendi Deum.

5. Dilectionis autem Dei modus insinuatue cum dicitur *ex toto corde*, id est, ex toto intellectu; *ex tota anima*, id est, ex tota voluntate; *ex tota mente*, id est, memoria, ut omnes cogitationes, et omnem vitam, et omnem intellectum in illum conferas, à quo habes ea quæ confers illi. Hæc dicens, nullam partem vitae nostræ reliquit quæ vacare debeat; sed quidquid venerit in animum, illuc rapiatur quo dilectionis impetus currit. Et diligere Deum propter se, modus est diligendi Deum, et sunt isti duo modi diligendi Deum, ut quibusdam placet. (Aug., lib. de Doct. christ., c. 22.)

De impletione illius mandati.

6. Illud autem præceptum non penitus impletur ab homine in hac mortali vita, sed ex parte, non ex toto, quia ex parte diligimus, sicut ex parte cognoscimus. In futuro autem implebitur ex toto. Unde August. (32) Cum adhuc est aliquid carnalis concupiscentiæ, non omni modo ex tota anima diligitur Deus. Caro autem non dicitur concupiscere, nisi quia anima carnaliter concupiseat. Cum autem venerit quod perfectum est, ut destruatur quod ex parte est, id est, ut jam non ex parte sit, sed ex toto, caritas non auferetur, sed augabitur et implebitur. In qua plenitudine illud præceptum caritatis impletur: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde*, etc. Tunc erit justus sine peccato, quia nulla erit lex repugnans menti. Tunc prorsus toto corde, tota anima, tota mente, diliges Deum, quod est summum præceptum. (Ibidem, paulo superius.)

Quæstio de præcepti ratione.

7. Sed cur præcipitur homini ista perfectio, cum in (32) Aug., tom. 7, in lib. de Perfectione humanæ iustitiae, contra Cœlestium, ante medium.

hae vita eam nemo habeat? Quia non reete curritur, si quo currendum est nesciatur. Quomodo autem sciretur, si nullis præceptis ostenderetur? (Ibid., loco priore.) Ecce habes eum illud præceptum est quod hic penitus impleri non potest. Impletur tamen ex parte, scilicet secundum perfectionem viæ. Alia est enim perfectio currentis, alia pervenientis. Facit hoc mandatum ut cursor, qui Deum ante omnia et præ omnibus diligat, nec tamen omnino perficit (Aug., in eodem, paulo inferiorius.)

Quod alterum mandatum in altero est. (Aug., lib. 8 de Trin., c. 7.)

8. Cum autem duo sunt præcepta caritatis, pro utroque saepe unum ponitur; nec imminero quia nec Deus sine proximo, nec proximus sine Deo diligere potest. Unde Apostolus, omne mandatum legis dicit instaurari, id est, contineri et impleri in hoc verbo: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum*. Et Christus dilectionem proximi specialius commemorat dicens, Joan. 13: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem sicut dilexi vos*, ubi illud magis mandatum dilectionis Dei videtur prætermisum; sed bene intelligentibus utrumque invenitur in singulis, quia qui diligit Deum, non potest eum contemnere quem Deus præcepit diligere; et qui diligit proximum, quid in eo diligit nisi Deum? Ipsa est dilectio ab omni mundana dilectione discreta; quam distinguens Dominus ait: *Sicut dilexi vos*. Quid enim nisi Deum dilexit in nobis non quæ habebamus, sed ut haberemus, sicut medicus aegrotos? et quid in eis diligit nisi salutem, quam cupit revocare, non morbum quem venit expellere? Sic et nos invicem diligamus, ut quantum possumus invicem ad habendum in nobis Deum ex dilectione attrahamus. (Aug., tom. 9, tract. 65, super illud Joan. 13: *Mandatum novum*, etc.)

Quæ charitate diligenda sint.

9. Sed quæ haec dilectione diligenda sint, jam inquiramus. Non enim omnia, ut ait August., quibus utendum, diligenda sunt; sed ea sola quæ vel nobiscum societate quadam referuntur in Deum, sicut est homo vel angelus; vel ad nos relata, beneficio Dei per nos indigent, ut corpus: quod ita præcipendum est diligere, ut ei ordinate prudenterque consulari. (Aug., in lib. de Doct. christ., c. 23, in principio.)

DISTINCTIO XXVIII.

SI ILLO PRÆCEPTO JUBEMUR DILIGERE TOTUM PROXIMUM
ET NOS TOTOS.

1. Hic potest quæri utrum in illo mandato dilectionis proximi totum proximum, id est, animam et corpus, nosque ipsos totos diligere præcipiamur. Ad quod dieimus omne genus diligendarum rerum in illis duabus mandatis contineri. Quatuor enim diligenda sunt, ut ait August., in lib. de Doct. christ. 1, cap. 23: unum quod supra nos est, scilicet Deus; alterum quod nossumus; tertium quod juxta nos est, scilicet proximus; quartum, quod infra nos est scilicet corpus. De secundo et quarto nulla præcepta danda erant scilicet ut diligemus nos vel corpus nostrum; præcipitur autem Deus diligere proximus. Utautem quisque se diligit, præcepto non est opus. Quantumlibet enim hominem excedat a veritate, remanet illi dilectio corporis sui: *quia nemo unquam carnem suam odio habuit* (Ephes. 5). Nam viri justi qui corpus suum cruciant, non corpus, sed corruptiones ejus et pondus oderunt. Hie videtur August. tradere quod ex præcepto non tenemur diligere nos et ipsos vel corpus nostrum; quod si est, non omne genus diligendarum rerum illis duabus præceptis continetur, quia cum et nos ipsos et corpus nostrum diligere debeamus, ad quid necessarium est præceptum, cum scriptum sit, psal. 10: *Qui diligit iniquitatem, odit amicinam suam?* Sed speciale de hoc præceptum non erat dandum, nec speciale præcepto opus erat id tradi, ut quisque se vel corpus suum diligere, quia hoc in illo præcepto continetur: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum*. Ibi enim

DISTINCTIO XXIX.

DE ORDINE DILIGENDI, QUID PRIUS, QUID POSTERIUS.

et proximum totum et te totum intelligere debes. Unde August. in eodem, c. 24: Si te totum diligas, id est, animam et corpus, et proximum tuum, id est, animam et corpus (homo enim ex anima constat et corpore), nullum rerum diligendarum genus in his duobus præceptis prætermissum est. Cum enim præcurrat dilectionis modus præscriptus apparet, et sequatur dilectio proximi, de tua dilectione nihil dictum videtur. Sed cum dictum est: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum*, simul et tui abs te dilectio prætermissa non est (de Doctrin. christ., lib. 1, cap. 26). Ecco hic aperte dicit in illo præcepto non tantummodo proximi, sed et tui dilectionem contineri, et totius proximi totiusque tui. Ex quo apparet quod dictum est de secundo et quarto, id est, de dilectione nostri, et corporis nostri, nulla præcepta danda, ita esse intelligendum, scilicet specialia et divisa, quia in illo uno totum continetur; et quia id quod sumus, et quod infra nos est, ad nos tamen pertinens, naturæ lege diligimus, quæ in bestiis etiam est. Ideoque et de illo quod supra nos est, et de illo quod juxta nos est, divisa præcepta sumpsimus. In quorum altero, ejus quod sumus, et illius quod infra nos est dilectio continetur. Sic condita est mens humana, ut nunquam sui non memincrit, nunquam se non diligat; sed quoniam qui odit aliquem, nocere illi studet, non immittere et mens hominis quando sibi nocet, se odisse dicitur. Nesciens enim sibi vult male, dum non putat sibi obesse quod vult; sed tamen male sibi vult, quando illud vult quod obsit sibi, secundum illud, psal 10: *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam*. Qui ergo diligere se novit, Deum diligit. Qui vero non diligit Deum, etiam se non diligit, quod ei naturaliter inditum est; tamen non incongrue se odisse dicitur, cum id agit quod sibi adversatur, et se ipsum tanquam suus inimicus insequitur.

Si in illo præcepto continetur dilectio angelorum.

2. Oritur autem hic de angelis quæstio, utrum ad illud præceptum dilectionis proximi, etiam dilectio pertineat angelorum. Nam quod nullum hominem exceperit qui præcepit proximum diligere Dominus in parabola semivivi relieti ostendit, et eum dicens proximum, qui erga illum extitit misericors. Deinde subdit: *Vade, et tu fac similiter*. Et cum proximum intelligamus, cui vel exhibendum est officium misericordiae indiget, vel exhibendum esse si indigeret. Nullum vero exceptum esse cui misericordiae negandum sit officium quis non videat, cum usque ad inimicos etiam porrectum sit Domino dicente: *Dilige inimicos vestros et benefacite his qui oderunt vos*? Manifestum est ergo omnem hominem proximum esse reputandum. Proximi vero nomen ad aliquid est; nec quisquam esse proximus, nisi proximo potest. Unde consequens est, et cui præbendum, et a quo præbendum est officium misericordiae, recte proximum dici. Manifestum est ergo præcepto dilectionis et proximi etiam sanctos angelos contineri; à quibus tanta nobis misericordiae impenduntur officia. Ex quo et Dominus proximum se nostrum dici voluit, ut in parabola saucii ostendit; et in Prophetæ, psal. 34: *Quasi proximum, et quasi fratum nostrum sic complacemus*. Sed quia excellentiora supra nostram naturam est divina substantia, præceptum dilectionis Dei à proximi dilectione distinctum est. Ideoque licet nobis Deus omnia impendat beneficia, non tamen nomine proximi includitur in illo præcepto; quem non sicut nos diligere debemus; sed plus quam nos, toto corde et anima. Christum vero in quantum homo est, sicut nos diligere debemus, ejus que secundum hominem dilectio illo continetur mandato; quem et secundum hominem, magis quam nos, sed non quantum Deum diligere, quia in quantum est homo, minor est Deo.

Quibus modis dicitur proximus.

3. Hic notandum est proximum diei diversis modis, scilicet conditione primæ nativitatis, spe conversionis, propinquitate cognationis, ratione beneficii exhibitionis.

1. Post prædicta de ordine charitatis agendum est, quia dicit sponsa, Cant. 2: *Introduxit me rex in cellam vinarium, et ordinavit in me charitatem*. Videamus ergo ordinem, quid prius, quid posterius esse debeat; peccat enim qui præpostere agit. Nam scire quid facias. et nescire ordinem faciendi, non est perfectæ cognitionis. Ordinis namque ignorantia conturbat meritum formam. Ordinem autem diligendi August. insinuat, dicens, in lib. de Doctrina christ. 1, cap. 27: Ipse est qui ordinatam habet dilectionem, ne aut diligat quod non est diligendum, aut non diligat quod diligendum est; aut æquediligat quod minus vel amplius diligendum est, aut minus vel amplius quod æque diligendum est. Omnis peccator in quantum peccator est, non est diligendus; et omnis homo in quantum est homo, diligendus est propter Deum, Deus vero propter seipsum; et Deus propter se omni homini amplius diligendus est, et amplius quisque debet Deum diligere quam scipsum. Item amplius alius homo diligendus est, quam corpus nostrum, quia propter Deum omnia ista diligenda sunt, et potest nobiscum Deo homo perfiri, quod non potest corpus nostrum, quia corpus per animam vivit, qua fruuntur Deo. Audisti aliqua de ordine charitatis; ubi expressum est nos amplius debere diligere Deum quam omnes homines vel nos ipsos, et amplius animam alicujus hominis quam corpus nostrum? In enumeratione etiam quatuor diligendorum superius posita, prius ponitur quod supranos est; secundo, quod nos sumus; tertio, quod juxta nos est: quarto, quod infra nos est; ubi ordo diligendi insinuari videtur ea ratione enumerationis. Non est autem apertum utrum omnes homines pariter diligere debeamus, et tantum quantum nos, vel minus.

An omnes homines pariter diligendi sunt?

2. Unde etiam super hoc sæpe movetur quæstio, quam perplexam faciunt sanctorum verba varie prolatæ. Quidam enim tradere videntur quod pari affectu omnes diligendi sint; sed in effectu, id est, in exhibitione obsequii, distinctio observanda sit. Unde August., lib. 1 de Doct. christ., c. 28: Omnes homines æque diligendi sunt; sed cum omnibus prodesse non possis, his potissimum consulendum est, qui pro locorum et temporum vel quarumlibet rerum opportunitatibus, constrictius tibi, quasi quadam sorte junguntur. Pro sorte enim habendum est quo quisque tibi temporaliter colligatus adhæret; ex quo eligis potius illis dandum esse. Item super Epistolam ad Gal.: Operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei, id est, ad christianos. Omnibus enim pari dilectione vita æterna optanda est, etsi non omnibus eadem possunt exhiberi dilectionis officia; quæ fratribus maxime sunt exhibenda, quia sunt sibi invicem membra, qui habent eumdem Patrem, scilicet Deum. His aliisque testimoniis innituntur, qui dicunt omnes homines pariter diligendos esse charitatis affectu, sed in operis exhibitione differentiam.

Quæ his repugnare videntur.

3. Quibus obviat illud præceptum legis de diligendis parentibus, Deut. 5: *Honora patrem tuum et matrem, ut sis longævus super terram*. Ut quid enim specialiter illud præcipiteretur de parentibus, nisi majori dilectione forent diligendi? Sed hoc illi referendum dicunt ad exteriorem exhibitionem, in qua præponendi sunt parentes. Unde, *honora*, dixit, non *dilige*. Obviat etiam illud quod Hieron. super Ezechiel. ait, scilicet, ut ordine charitatis, sicut scriptum est, Cant. 2: *Ordinavit in me charitatem*; post omnium patrem Deum, carnis quoque pater diligatur, et mater, et filius, et filia, frater, soror. Ambrosius quoque diligendi exprimens ordinem super illud Canticorum: *Ordinavit in me charitatem*, ait: Multorum charitas inordinata est; quod in primo est, ponunt tertium vel quartum, Primo Deus diligendus est, secundo parentes, inde, filii, post do-

mestici; qui si boni sunt, maiis filii præponendi sunt. Secundum hoc in Evangelio ad eujusque dilectionem, proprium ponit, Matth. 22: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex omnibus viribus tuis, et proximum tuum sicut te ipsum*, et inimicos non ex tota virtute, nec sicut te ipsum, sed simpliciter; sufficit enim quod eos diligamus, et non odio habeamus. Ecce ex præmissis aperte insinuatur quæ in affectu charitatis distinctio sit habenda: ut differenti affectu, non pari, homines diligamus, et ante omnia Deum: secundo nos ipsos, tertio parentes, inde filios et fratres, post domesticos, demum inimicos diligamus. Sed inquit illi, quæ de ordine dilectionis supra dicuntur, esse referenda ad operum exhibitionem, quæ differenter proximi exhibenda sunt. Primo parentibus, inde filiis, post domesticis, demum inimicis. Deum vero tam affectu quam obsequii exhibitione ante omnia diligendum. *Quod aliqui eorumdem tantum proximos quantum nos debere diligere tradunt.*

4. Quorum etiam nonnulli tradunt, affectu charitatis tantum proximos esse diligendos, quantum nos ipsos diligimus; quod confirmant auctoritate Augustini, qui ait, in lib. 8 de Trin., c. 8, in fine: Nec illajam quæstio moveat, quantum charitatis fratri debeamus impendere, quantum Deo. Incomparabiliter plus Deo quam nobis, fratri vero quantum nobis. Nos autem tanto magis diligimus, quanto magis diligimus Deum. Ex hoc et præmissis testimoniis August. asserunt omnes homines pariter esse diligendos a nobis, et tantum quantum nos, Deum autem plus quam nos, corpus vero nostrum, minus quam nos vel proximos. Nec in enumeratione præmissa diligendorum, ordinem diligendi assignari dicunt, sed tantum quæ sunt diligenda. *Secundum alios non pari affectu omnes diligendi sunt.*

5. Verum quia præmissa verba Ambrosii ordinem diligendi secundum affectum magis quam secundum effectum, diligenter intuentibus explicare videntur. non indocte alii dicunt non modo in exhibitione operis, sed etiam in affectu charitatis ordinem differentem esse statutum; ut ante omnia diligamus Deum; secundo, nos: tertio parentes; quarto filios vel fratres, et hujusmodi, postea domesticos, demum inimicos. Quod vero August. dicit pariter omnes esse diligendos, et pari dilectione omnibus vitam optandam, ita accipi potest, ut paritas non ad affectum referatur, sed ad bonum quod eis optatur, quia charitate omnibus optare debemus, ut paria bona mereantur. Sicut Apostolus dicit, 2 Cor. 7: *Volo omnes homines esse sicut me.* Optanda est enim minoribus perfectio majorum, ut ipsi siant perfecti, et sic parem mereantur beatitudinem. Vel pari dilectione, id est, eadem dilectione omnes diligendi sunt. Item quod ait, ut tantum diligamus fratres, quantum nos, ita intelligi potest, id est, ad tantum bonum diligamus fratres, ad quantum nos; ut tantum bonum eis optemus in aeternitate, quantum nobis, etsi non tanto affectu. Vel ibi quantum, similitudinis est, non quantitatis. *Quæstio de parentibus bonis et malis, quomodo diligendi sunt.*

6. Solet etiam quæri, si parentes nostri mali sunt vel filii, vel fratres, an magis vel minus diligendi sint aliis bonis, hac ratione nobis non copulatis. Videlur quod magis sint diligendi boni, qui nobis carne non sunt conjuncti, quam mali carne conjuncti, qui nobis sunt conjuncti corde glutino charitatis. Sanctior est enim copula cordium quam corporum. Unde Beda de illis verbis Domini, Matth. 2: *Mater mea et fratres mei hi sunt qui verbum Dei faciunt*, ait: Non injuriose negligit matrem, nec mater negatur, quæ etiam de cruce agnoscitur; sed religiosiores monstrantur copulae mentium quam corporum. Verum tamen latebrosa quæstio est haec, nec a nobis plene absolvenda, properantibus ad alia. Movemur enim ex verbis illis, quibus inimicos non ex tota virtute, non sicut te ipsum jubet diligere, sed simpliciter. Sufficit enim quod diligamus, et non odio habeamus. Quod non ita accipiendum est, quasi sufficiat tibi diligere inimicum, et non sicut

te ipsum, quia omnes et amicos et inimicos, sicut te ipsum diligere debes. Sed ad ostendendum gradus diligendi Deum et proximum et inimicum, qui tamen proximus est, propria Dominus ponit eum ait, Matth. 22: *Diligens Deum ex tota virtute tua, et proximum sicut te ipsum*; non ait, ex tota virtute, ut ostendat proximum diligendum minus quam Deum. Dicit etiam, Lucæ: 6: *Diligite inimicos*: nec addit ex tota virtute nec sicut te ipsum, sed simpliciter. Sufficit enim quod diligamus, et non odio habeamus; id est, sufficit dicere ut diligamus, et non odio habeamus; non quin eos diligere debeamus sicut nos, quia proximi sunt; sed sufficit si eos minus diligimus quam alios proximos, quod locutionis genus innuit.

Quæstio Augustini in libro Retractationum. (1, c. 10, in medio.)

7. Quæri etiam solet cur Dominus præceperit diligere inimicos, cum alibi præcipiat odio habere parentes et filios, Luc. 14. Ad quod dicendum est duo esse diligenda in homine, naturam et virtutem; vitium vero et peccatum odiendum. Et parentes ergo in quantum mali sunt, odiendi sunt: et inimici diligendi, in quantum homines. Diligamus ergo inimicos lucrandos regno Dei, et odiamus propinquos si impediunt nos a regno Dei; et in omnibus communiter naturam diligamus, quam Deus fecit.

De gradibus charitatis.

8. Sciendum quoque est diversos esse gradus charitatis: est enim charitas incipiens, proficiens, perfecta, perfectior, perfectissima. Unde Aug., super Joan. Ep. canonice, tract. 5, paulo ante medium: Perfecta charitas hæc est, ut quis paratus sit pro fratribus etiam mori. Sed numquid mox ut nascitur, jam prorsus perfecta est? imo ut perficiatur, nascitur, cum fuerit nata nutritur, cum fuerit nutrita robatur. cum fuerit robatur, perficitur, cum ad perfectionem venerit, dicit; *Cupio dissolvi*, etc., Phil. 1. Hic aperte progressus et perfectio charitatis insinuatur, quam perfectionem etiam Veritas commendat dicens, Joan. 15: *Majorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* Quod utique dictum est de opere dilectionis, quia major dilectionis effectus non est, quam ponere animam pro aliis. Nec te moveat quod ait: *Pro amicis*; qui enim ponit animam pro amicis, ponit et pro inimicis, ad hoc ut ipsi siant amici.

DISTINCTIO XXX.

SI MELIUS EET DILIGERE AMICOS QUAM INIMICOS, VEL E CONVERSO.

1. Hic solet quæri quid potius sit plurisque meriti, diligere amicos, an diligere inimicos. Sed hæc comparatio implicita est. Si enim conferatur dilectio amicorum tantum dilectioni amicorum et etiam inimicorum, perspicua est absolutio. Sed si in aliquo uno homine qui diligit simul amicum et inimicum, quid horum prius sit queratur, obscura est responsio, quia de motu mentis agitur, de quo non est nobis facile judicium, an unus et idem motus sit erga amicum et inimicum, sed erga amicum intensior; an duo, unus erga inimicum, qui dicitur difficilior, alter erga amicum, qui videtur ferventior; nec incongrue putatur melior qui est ferventior. Vel si unus idemque est, idem potior ubi est ardenter, non improbe existimat. August. tamen, in Ench. c. 73, sentire videntur majus esse diligere inimicum quam amicum, quia perfectorum esse dicit diligere inimicos, et benefacere eis; neque hoc a tanta multitudine impleri, quanta exauditur in oratione Dominica, cum dicitur, Matth. 6: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Illam enim sponsione dicita multis impleri, qui nondum diligunt inimicos, Ait enim sic: *Magnum est, erga eum qui tibi nihil mali fecerit esse benevolum et beneficium*; illud multo grandius et magnificenter honitatis est, ut tuum quoque inimicum diligas, et ei qui tibi malum vult, et si potest facit, tu semper bonum velis faciasque quod possis. audiens dicentem Jesum, Matth. 5: *Diligite inimicos*

vestres, et benefacite his qui odiunt vos; et orate pro persequentibus et calumniantibus vos. Sed quoniam perfectorum filiorum Dei est istud, quo quidem se debet omnis fidelis extendere, et humanum animum ad hunc affectum orando Deum, secundumque agendo luctandoque perducere, tamen quia hoc tam magnum bonum tantæ multitudinis non est, quantum eredimus exaudiri eum dicitur in oratione: *Dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris,* procul dubio verba sponsonis hujus implentur, si homo qui nondum ita profecit ut etiam diligat inimicū, tamen quando rogatur ab homine qui peccavit in eum ut ei dimittat, dimittit ex corde, qui etiam sibi roganti vult dimitti, cum oraret dicit, *sicut et nos dimittimus debitoribus.* Quicumque vero rogat hominem in quem peccavit, si peccato suo movetur ut roget, non est adhuc deputandus inimicus, ut eum diligere sit difficile, sicut erat quando inimicitias exercebat. Quisquis vero roganti et penitenti non dimittit, non existimet a Domino sua peccata dimitti, quia mentiri Veritas non potest; quæcum doeuisset orationem, hanc in ea positam sententiam commendavit dieens, Matth. 6: *dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester. Si vero non dimiseritis, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.* Ecce hic haberi videtur, quod et prætaxavimus, scilicet majoris virtutis esse diligere inimicum et benefacere ei, quam illum qui nihil mali fecit nobis, vel amicum. Quod si quis concedere simplieriter noluerit, dieens: Intensius diligitur amicus quam inimicus, et ideo illud potius isto, determinet ista secundum præmistam intelligentiam, dieens ibi comparationem factam inter dilectionem qua diligitur tantum amicus, et illam qua amicus et inimicus diligitur. Illud vero quod sequitur, megis nos movet, quod scilicet dicit non esse tantæ multitudinis diligere inimicos, quanta exauditur eum dieitur, *Dimitte nobis debita nostra,* etc., ubi dat intelligi quod alicui a Deo dimittuntur peccata non diligentī inimicum, si tamen fratri roganti qui in se peceavit, dimittit. Sed cum peccata non dimittantur alicui adulto, nisi charitatem habeat, sequitur ut charitatem habeat qui nou diligit inimicum. Quomodo ergo nomine proximi omnīs homo intelligitur in illo mandato: *Dilege proximum tuum sicut te ipsum?* Si enim omnis homo proximus est tunc et inimicus; præcipimur ergo et inimicos diligere. Et quia illud præceptum generale est omnibus, præcipitur omnes homines diligere, etiam inimicos. Quidam quod hic dicitur simplieriter tenere videntes, illud præceptum determinant, dicentes ille perfectis dari in præceptum diligere omnem hominem, etiam inimicum: minoribus vero in consilium. In præceptum vero, eos diligere qui nihil mali fecerunt eis, et inimicos non odire. Sed melius est ut intelligatur omnibus illo mandato præcipieunctos diligere etiam inimicos; cui sensui attestantur superius posita auctoritates, et aliae multæ. Illud vero August, novissime positum, de perfecta charitate dictum intelligitur, quæ tantum est perfectorum; qui non solum amicos, sed etiam inimicos perfecte diligunt, eisque benefaciunt. Quæ perfectio dilectionis non est tantæ multitudinis, quanta exauditur in oratione Dominica, etho revera grande est et eximia bonitatis, perfecte diligere inimicum. Ita et eum dicit impleri verba illius sponsonis ab homine qui non ita profecit ut diligat inimicum, de dilectione perfecta accipiendum est.

DISTINCTIO XXXI.

SI CHARITAS SEMEL HABITA AMITTATUR.

1. Illud quoque non prætereundum, quod quidam asserunt charitatem semel habitam ab aliquo non posse excidere, nullumque damnandum hanc aliquando habere; qui hanc traditionem subditis muniantur testimoniis. Apostolus ait, 1 Cor. 13: *Charitas nunquam excidit.* August. etiam inquit (33): *Charitas*

(33) Aug., ad Julianum comitem; et habetur de Pœn. dist., c. 2.

quæ deserit, nunquam vera fuit. Item: *Charitas est fons proprius et singularis bonorum, cui non communicat alienus.* Alieni sunt omnes qui audituri sunt: *Non novi vos* (Matth. 7). De hoc fonte Scriptura ait, Prov. 5: *Fons aquæ vivæ sit tibi proprius, et nemo alienus communicet tibi.* Si autem alieni sunt qui audituri sunt illam vocem, non ergo huic fonti ecommunicant damnandi. Item Angust. (34): Radicata est charitas, seeurus esto: nihil mali procedere potest. Item, Gregor. in Moralibus: *Valida est ut mors dilectio; virtutem mortis dilectio comparatur, quia nimirum mentem quam semel eeperit, a dilectione mundi funditus occidit.* Item Aug., tom. 9, super Epistolam Joannis, tract. 1, in fine: *Uunctio invisibilis charitas est, quæ in quocumque fuerit, radix illi erit;* quæ ardente sole arescere nou potest; nutritur calore solis, non arescit. Item, Beda super Joannem, c. 1: *Quærendum est quomodo speciale Filii Dei agnoscendi signum fuerit, quod super eum descenderit et manserit Spiritus.* Quid magni est Filio Dei quod in ipso manere Spiritus astruatur? Notandum quod semper in Domino manserit Spiritus; in sanctis vero, quandiu mortale corpus gestaverint, partim semper maneat; partim redditurus secedat. Manet autem apud eos, ut bonis insistant actibus; recedit vero ad tempus, ne semper infirmos curandi, mortuos suscitandi, dæmones ejiciendi, vel etiam prophetizandi habeant facultatem. Manet ergo semper, ut possint habere virtutes, ut mirabiliter ipsi vivant; venit ad tempus, ut etiam aliis per miraculorum signa quales sint intus, effulgeant. Item Gregor., hom. 5, super Ezechiel.: *In sanctorum cordibus secundum quasdam virtutes semper manet Spiritus, secundum quasdam recessus venit, et venturus recedit.* In his virtutibus sine quibus ad vitam non pervenitur, in electorum suorum cordibus permanet. In his vero per quas sanctitatis virtus ostenditur, ut in exhibitione miraculorum, aliquando adest aliquando se subtrahit. Item Ambros. in Moralibus, super Epistolam ad Romanos: *Ficta charitas est, quæ in adversitate deserit.* Hæc innuere videntur quod charitas semel habita non amittatur. Ideo quidam in prætaxatam prosilierunt audaciam, dicentes charitatem a damnatis non haberet, nee a quoquam habitam posse amitti; quos ratio vineit et auctoritas. Quidam enim ad tempus sunt boni, qui postea sunt mali et e converso. Unde quoruīdam nomina Christus dicit scripta in libro vitae, qui tamen postea abierunt retro. Sed scripta dicit non secundum præscientiam, sed secundum præsentem justitiam, euideserviebant, quia digni erant tunc illo bono quod habituri sunt præscripti secundum præscientiam. Unde Ambros. (36): *Quibusdam gratia data est in usum, ut Sauli et Judæ, et illis discipulis quibus Dominus dixit, Lue. 10. Ecce nominavestrascripta sunt in cælis;* et post abierunt retro. Sed hoc dixit propter justitiam cui deserviebant, quia boni erant. Frequenter enim ante sunt mali, qui futuri sunt boni; et aliquoties prius sunt boni, qui futuri sunt et permansuri mali, propter quod dieuntur scribi in libro vitae et deleri.

Determinatio auctoritatum prædictarum.

2. Quod vero Apostolus ait: *Charitas nunquam excidit,* nullatenus pro illis facit. Dignitatem enim charitatis ostendens, dicit eam non excidere, quia hic et in futuro erit; sed fides et spes evanescunt, et scientia. Item quod dicitur charitas nunquam fuisse vera quæ deserit, non ad essentiam charitatis referitur, sed ad efficiem, quia non efficit charitas quæ deseritur, hominem vere beatum, nec perducit ad verum bonum. Huic etiam fonti alieni, id est, damnandi non ecommunicant, seilicet in fine, quia non perseverant. Potest tamen hoc et cetera quæ de charitate dicta sunt, de perfecta intelligi, quam soli per-

(34) Tom. 9, tract. 8, super cap. 4 Epist. Joan., post medium. super cantic. 8.

(35) Tom. 4, super cap. 9 Epist. ad Rom., ad eum locum: *Quia major serviet minori.*

fecti habent, quæ semel habitant non ammittuntur. Exordia vero charitatis aliquando crescunt, aliquando deficiunt; sunt enim virtutis exordia, et prosectus, et proiectio; quos gradus ille discernit, qui parabolam illam intelligit, Marc. 4: *Sic est regnum Dei, quem admodum si jactet homo semen in terra et dormiat, et exurgat semen et germinet, et crescat, etc.* Si ergo perfecta charitas sic radieata est, ut amitti nequeat, incipiens tamen et proiecta amitti potest, et saepe amittitur; sed dum habetur, non sinit habentem erimina litter peccare. Quod Augustinus ostendit inquiens: *Quia radix omnium malorum est cupiditas, et radix omnium bonorum est charitas.* 1 Tim. 6, simul ambæ esse non possunt; nisi una radicibus evulsa fuerit, alia plantari non potest. Sine causa conatur aliquis ramos incidere, si radicem non contendit evelgere. *Quare fides et spes et scientia dicuntur evacuari, et non charitas, cum et ea ex parte sit.*

3. Adverlendum etiam est quonodo fides, spes et scientia dicantur evacuari quia ex parte sunt, et non charitas, cum et ipsa ex parte sit. Ex parte enim, id est, imperfecte, diligimus, sicut ex parte scimus, ut ait Hesychius super Leviticum. Cum ergo omne quod ex parte est, evanescatur, cur charitas excipitur, quæ dicitur nunquam excedere? Charitas quidem etiam ex parte est, ut saepe sancti docent, quia ex parte diligimus nunc; et ideo ipsa evanescitur in quantum ex parte est, quia tolletur imperfectio et addetur perfectio. Remanebitque ipsa aucta, et actus ejus, et modus, diligendi, ut diligas Deum propter se ex toto corde, et proximum tuum sicut te ipsum; sed imperfectionis modus eliminabitur. Fides vero, et spes penitus evanescuntur. Scientia vero secundum actum et modum suum, qui nunc est, non secundum sui essentiam tolletur. Ipsa enim virtus scientiae remanebit, sed aliud tenebit usum et modum.

Si Christus ordinem charitatis præscriptum habuerit.

4. Nunc jam superest investigare si Christus secundum quod homo, ordinem diligendi præscriptum servaverit. Quod si est, omnem hominem sicut seipsum dilexit. Omnibus ergo vitam optavit, omnesque salvos fieri voluit, sed non omnes salvi sunt, et ita non est factum quod optavit. Sed non est ignorandum in eo fuisse charitatem juxta modum patriæ, non viæ; eumque ordine diligendi implesse qui servatur in patria, non in via. Qui enim in patria sunt, id est, jam beatificati sunt, adeo justitiae Dei addicti sunt, ut nihil eis placeat, nisi quod Deo placet; ac per hoc illorum tantum salutem diligunt et volunt quos Deus salvari vult, eosque solos sicut se diligunt; ita et Christus electos tantum sicut se dilexit, eorumque salutem optavit.

DISTINCTIO XXXII.

DE CHARITATE DEI.

4. Præmissis adjiciendum est de dilectione Dei, qua ipse diligit nos: quæ non est alia quam illa quæ diligimus eum. Dilectio autem Dei divina visa est; eademque dilectione Pater et Filius et Spiritus sanctus se diligunt et nos, ut supra dissimilavimus. Cumque ejus dilectio sit immutabilis et æterna, alium tamen magis, aliud minus diligit. Unde August.: Incomprehensibilis est dilectio Dei atque inmutabilis, qua Deus in unoquoque nostrum amat quod fecit, sicut et odit quod fecimus. Miror ergo et divino modo etiam quando odit, diligit nos. Et hoc quidem in omnibus intelligi potest. Quis ergo digne potest eloqui quantum diligat membra Unigeniti sui, et quanto amplius Unigenitum ipsum? De ipso etiam dictum est, Sap. 11: *Nihil odisti eorum quæ fecisti.* Ex his percipitur quod Deus omnes creature suas diligit, quia scriptum est: *Nihil odisti eorum quæ fecisti;* et item, Gén. 1: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona.* Si omnia quæ fecit bona sunt, et omne bonum diligit, omnia ergo diligit quæ fecit; et inter ea magis diligit rationales creature, et de illis eas amplius quæ sunt membra Unigeniti sui, et multo magis ipsum Unigenitum.

Ex qua intelligentia dicitur magis vel minus diligere hæc vel illa.

2. Cum autem dilectio Dei immutabilis sit, et ideo non intenditur, vel remittitur, si queritur quæ sit ratio dicti cum dicitur magis vel minus diligere hoc quam illud, et cum dicitur Deus omnia diligere, dicimus dilectionem Dei sicut panem exsuperare omnem sensum humanum, ut ad tantæ altitudinis intelligentiam vix aliquatenus aspiret humanus sensus. Potest tamen intelligi, ea ratione dici omnia diligere a Deo quæ fecit, quia omnia approbat in quantum opera ejus sunt, nec tunc vel prius vel amplius placuerunt ei cum facta sunt, scilicet antequam fierent, imo ab æterno omnia placuerunt ei, non minus quam postquam esse cœperunt. Quod vero rationales creature, id est, homines vel angelos, alios magis, alios minus diligere dicitur, non mutabilitatem charitatis ejus significat, sed quod alios ad majora bona, alios ad minora dilexit; alios ad meliores usus, alios ad minus bonos. Omnia enim bona nostra ex ejus dilectione nobis proveniunt. Electorum ergo alios magis, alios minus dilexit ab æterno, et diligenter nunc, quia aliis majora, aliis minora ex dilectione sua præparavit bona; aliisque majora, et aliis minora bona confert ex tempore. Unde magis vel minus dicitur hos vel illos diligere.

Quod duobus modis inspicienda est dilectio Dei.

3. Consideratur enim duobus modis dilectio Dei, secundum essentiam, et secundum efficientiam. Non recipit magis vel minus secundum essentiam, sed tantum secundum efficientiam, ut magis dilectidicantur, quibus ex dilectione ab æterno majus bonum præparavit et in tempore tribuit; et minus dilecti quibus non tantum. Inde etiam est quod aliqui quando convertuntur et justificantur, dicuntur tunc incipere diligere Deo: non quod Deus nova dilectione quenquam possit diligere, imo sempiterna dilectione dilexit, ante mundi constitutionem quoscunque diligit. Sed tunc dicuntur incipere diligere ab eo, cum æternæ Dei dilectionis sortiuntur effectum, scilicet gratiam vel gloriam. Unde August., in lib. 5 de Trin., cap. 16: Absit ut Deus temporaliter aliquem diligat quasi nova dilectione, quæ in ipso ante non erat, apud quem nec præterita transierunt, et futura jam facta sunt. Itaque omnes sanctos suos ante mundi constitutionem dilexit, sicut prædestinavit. Sed cum convertuntur et inveniunt illum, tunc incipere ab eo diligere dicuntur, ut eo modo dicatur, quo potest humano affectu capi quod dicitur. Sic etiam cum iratus malis dicitur, et placidus bonis, illi mutantur, et non ipse; ut lux infirmis oculis aspera, firmis lenis est, ipsorum scilicet mutatione, non sua. Ita cum aliquis per justificationem incipit esse amicus Dei, ipse mutatur, non Deus.

Si quis magis vel minus diligatur a Deo uno tempore quam alio.

4. Si vero queritur de aliquo, utrum magis diligatur a Deo uno tempore quam alio, distinguenda est dilectionis intelligentia. Si enim referatur ad dilectionis effectum, concessibile est; si vero ad dilectionis essentiam, inficiabile est.

Si Deus ab æterno dilexit reprobos.

5. De reprobis vero qui præparati non sunt ad vitam, sed ad mortem, si queritur utrum debeat concedi quod Deus ab æterno dilexit eos; dicimus de electis solis simpliciter hoc esse concedendum, quod Deus ab æterno eos dilexit, quos ad justitiam et coronam præparavit. De non electis vero, simpliciter est concedendum quod odio habuit. id est, reprobavit; sicut legitur, Malach. 1: *Jacob dilexi, Esau odio habui.* Sed nou est simpliciter dieendum quod dilexit, ne prædestinati intelligentur; sed cum ad affectione concedatur, dilexit eos in quantum opus ejus futuri erant, id est, quos et quales facturus eos erat.

DISTINCTIO XXXIII.

DE QUATUOR VIRTUTIBUS PRINCIPALIBUS.

4. Post prædicta, de quatuor virtutibus quæ principales vel cardinales vocantur, disserendum est, quæ

sunt justitia, fortitudo, prudentia, temperantia. De quibus August., in lib. 14, de Trin., cap. 9, ait : Justitia est in subveniendo misericordia; prudentia, in præcavendis insidiis; fortitudo, in perferendis molestiis; temperantia, in coereendis delectationibus pravis. De his dicitur in lib. Sapientiae, c. 8: *Sobrietatem et prudentiam docet, justitiam et veritatem.* Sobrietatem vocat temperantiam, et veritatem vocat fortitudinem. Haec virtutes cardinales dicuntur, ut ait Hieron., quibus in hac mortalitate bene vivitur, et post ad æternam vitam pervenitur; quæ in Christo plenissime fuerunt et sunt, de eius plenitudine nos accepimus; in quo habuerunt usus eosdem quos in patria habent, et quosdam etiam viæ. Verumtamen an haec virtutes, cum et ipsæ in animo esse incipient, qui cum sine illis prius esset, tamen animus erat, desinat esse cum ad æterna perduxerint, nonnulla quæstio est. Quibusdam visum est eas esse desituras; et de tribus quidem, prudentia scilicet, fortitudine et temperantia cum hoc dicitur, non nihil dici videtur. Justitia enim immortalis est; et magis tunc perficietur in nobis quam esse cessabit, cum beate vivemus contemplatione naturæ divinæ, quæ creavit omnes cæterasque instituit naturas; quæ nihil melius et amabilius est, cui regenti subditum esse, justitiae est. Et ideo immortalis est omnino justitia, nec in illa beatitudine esse desinet; sed talis a tanta erit, ut perfectior et major non esse non possit. Fortassis et aliae tres virtutes, prudentia sine ullo jam periculo erroris, fortitudo sine molestia tolerandorum malorum, temperantia sine repugnatione libidinum erunt in illa felicitate; ut prudentiae ibi sit, nullum bonum Deo præponere vel æquare; fortitudinis, ei firmissime cohærere; temperantiae, nullo defectu noxio delectari. Quod vero nunc agit justitia in subveniendo misericordia, quod prudentia in præcavendis insidiis, quod fortitudo in perferendis molestiis, quod temperantia in coereendis delectationibus pravis, non erit ibi omnino, ubi nihil malum erit. Ista ergo virtutum opera huic mortali vita necessaria, sicut fides ad quam referenda sunt, in præteritis habebuntur. Ecce aperte hic dicit August., lib. 14, de Trin., c. 9, in principio, quod prædictæ virtutes in futuro erunt, sed alios usus tunc habebunt quam modo. Cui Beda assentit super Exodum, c. 26, dicens: Columnæ ante quas expansum est velum, potestates cœli sunt, quatuor eximiis virtutibus præclaræ, id est, fortitudine, prudentia, temperantia, justitia, quæ aliter in cœlis servantur ab angelis et animabus sanctis, quam hic a fielibus. Et consequenter assignat Beda usus illarum virtutum secundum præsentem statum et futurum, imitans August. in præmissis assignationibus.

DISTINCTIO XXXIV.

DE SEPTEM DONIS SPIRITUS SANCTI.

1. Nunc de septem donis Spiritus sancti agendum est; ubi prius considerandum est an haec dona virtutes sint; secundo, an in futuro destituta sint, vel omnia, vel horum aliqua; deinde, an in Christo fuerint cuncta haec dona. Hæc dona virtutes esse, nec in futuro desitura Ambrosius ostendit, ea septem fore virtutes dicens, et in angelis abundantissime esse, sic lib. 1 de Spiritu sancto, cap. 20 et ultimo, in principio capituli: Civitas Dei illa Hierusalem cœlestis, non meatu aliquius fluvii terrestris abluitur; sed ex vite fonte procedens Spiritus sancti, cuius nos brevi satiamur hanc tu, in illis cœlestibus spiritibus redundantius videtur effluere, pleno septem virtutum spiritualium servens meatu. Si enim fluvius riparum crepidinibus editis superfusus exundat, quanto magis Spiritus sanctus supereminens creaturam, cum nostræ mentis arcana tanquam inferiora perstringat, cœlestem illam angelorum natrum effusione quadam sanctificationum ubertate laetificat! Deinde sanctificationem exponens subdit, paulo inferius: His autem sanctificationibus significatur plenitudo septem spiritualium virtutum, quas enumerat Isaias dicens, c. 11: *Spiritus sapientiae et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiae et pietatis, et Spiritus timoris Domini.* Unum

est ergo flumen Spiritus sancti, sed multispiritualium donorum meatus. Quamvis ergo multi dicuntur spiritus, ut *spiritus sapientiae et intellectus, etc., unus tamen est Dei Spiritus,* 1 Cor. 12, suæ libertatis arbitrio, omnia pro auctoritate voluntatis dividens singulis. Hic expresse traditum est septem dona et virtutes esse sanctificationesque fidelium mentium, et in futuro non desitura, cum sint et in angelis.

Quod in Christo fuerunt illa septem dona.

2. In Christo etiam haec eadem fuisse Isaías ostendit dicens c. 11: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescat super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiae et intellectus. Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiae et pietatis; et replebit eum Spiritus timoris Domini.*

Quod videtur obviare præmissis.

3. His autem videtur obviare quod Beda de timore Domini dicit super Parabolas scilicet, quod omnis timor in futuro cessabit. Ait enim sic super illum locum, Proverb. 17: *Timor Domini principium sapientiae:* Duo sunt timores Domini, servilis qui principium sapientiae est, et amicabilis qui perfectionem sapientiae comitatur. Servilis principium sapientiae est, quia qui post errata sapere incipit, primo timore corripitur divino, ne puniatur; sed hunc *perfecta charitas foras mittit,* 1 Joan. 4. Succedit huic *timor Domini sanctus, permanens in seculum seculi,* psalm. 18, quem non excludit charitas, sed auget, quo timet filius, ne vel in modico oculos amantissimi patris offendat; uterque in futuro cessabit, *charitas vero nunquam excidet.* August. vero super illum locum psalm. 5: *Adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo,* timorem Dei desitum dicit sic: Timor Domini est magnum præsidium proficiens ad salutem, sed pervenientibus foras mittitur. Non enim timent jam amicum, cum scilicet ad id quod repromissum est, perducti fuerint. Ex his auctoritatibus significatur quod timor non erit in futuro. Si autem timor non erit in futuro, ergo nec septem dona erunt, nec modo sunt in angelis sive in animabus sanctis. Ad quod dicimus auctoritatibus præmissarum quæ videtur repugnati dirimentes, quod septem illa dona et in angelis modo sunt et in animabus sanctis feliciter viventibus, et in nobis erunt in futuro; sed non habebunt omnia hos usus, sive haec officia quæ nunc habent, verbi gratia: timor filialis modo facit timere ne offendamus quem diligimus, et ne separemur ab eo; facit etiam nos revereri eumdem. In futuro vero faciet nos revereri, quando non timebimus separari vel offendere. Non ergo metus separationis vel offenseis nunc est in angelis vel in animabus sanctis; nec in nobis erit in futuro; sed reverentia quæ est mixta cum subjectione dilectionis; quæ etiam in Christo fuit, sicut Apostolus dicit in Epistola ad Hebreos, loquens de Christo, c. 5: *Qui exauditus est pro sua reverentia.* Quidam tamen secundum effectum, timorem in Christo et in angelis tantum esse contendunt.

Plena timorum distinctio.

4. Et quia de timore tractandi nobis occurrit locus, sciendum est quatuor esse timores, scilicet mundanum sive humanum, servilem, initiale, castum vel filiale sive amicabilem. Humanus timor est, ut ait Cassiodorus super psalm. 127, quando timemus pati pericula carnis, vel perdere bona mundi, propter quod delinquimus. Illic timor malus est, qui in primo gradu cum mundo deseritur; quem Dominus prohibet in Evangelio dicens, Matth. 10 et Luc. 12: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, etc.* Timor autem servilis est, ut ait August., super psal. 127, cum per timorem gehennæ continet se homo a peccato, quo præsentiam judicis et poenas metuit, et timore facit quidquid boni facit, non timore amittendi aeternum bonum quod non amat, sed timore patiendi malum quod formidat. Non timet ne perdat amplexus pulcherrimi sponsi, sed timet ne mittatur in gehennam. Bonus est iste timor et utilis, licet insufficiens; per quem fit paulatim conductudo justitiae, et succedit initialis timor, quando

incipit quod dorum erat amari, et sic incipit excludi servilis timor a charitate, succedit deinde timor castus sive amicabilis; quo timemus ne sponsus tardet, ne discedat, ne offendamus, ne eo careamus. Timor iste de amore venit. Ille quidem aervilis est utilis, sed non permanens in aeternum; et iste timor divinus comes est per omnes gradus.

Collectio predicatorum.

5. Et attende quod quatuor hic distinguntur timores, cum supra Beda duos dixerit esse. Sed Beda humanum timorem praetermisit, et nomine servilis duos quos hic distinximus complexus fuit, scilicet servilem et initialem. Amicabilem vero, castum dixit. Aug. quoque servilem et castum timorem aperte discernit, dum Epistolae ad Romanos illum locum exponit, c. e: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei;* ita dieens Duo timores insinuantur hi: unus qui est in perfecta charitate, scilicet timor castus; alter qui non est in charitate, scilicet servilis; in quo quamvis Deo credatur, non tamen in Deum; etsi bonum fiat, nou tamen bene. Nemo enim invitus bene facit, etiam si bonum est quod facit.

De casto et servili plenius agit, tangens interdum de initiali.

6. De his eidem timoribus latius disputat August. dicens: Cœpit aliquis credere diem judicij; si cœpit credere, cœpit et timere. Sed quia adhuc timet, nondum habet fiduciam in die judicij; nondum est enim in illo perfecta charitas; sed si perfecta in illo esset charitas, non timeret; perfecta enim charitas faceret perfectam justitiam, et non haberet unde timeret, imo haberet quasi desideraret ut transeat iniquitas, et veniat regnum Dei; ergo timor non est in charitate. Sed in qua Charitate? Non in inchoata. In qua ergo? In perfecta, perfecta ergo charitas foras mittit timorem; ergo incipiat timor, quia *initium sapientiae, timor Domini.* Timor enim quasi locum præparat charitati. Cum autem cœperit charitas habitare, pellitur timor qui ei præparavit locum. Quantum enim illa crescit, ille decrescit; et quantum illa sit interior, timor pellitur foras; major charitas, minor timor; minor charitas, major timor. Si autem nullus est timor, non est quam intret charitas, sicut videmus per setam introductinum quando aliquid suitur; seta prius intrat, et nisi exeat non succedit linum. Sic timor primo occupat mentem; non autem ibi remanet timor, quia ideo intravit, ut introduceret charitatem.

Quod videtur predictis adversari.

7. Est autem alia sententia quæ videtur huic esse contraria, si non habet plium intellectorem. Dicitur enim in psal. 48: *Timor Domini castus permanet in seculum seculi.* Aeternum quemdam timorem nobis aeternum timorem, numquid contradicunt illi ista Epistola, 2 Joan. 4, quæ dicit: *Timor non est in charitate; sed perfecta charitas foras mittit timorem.* Hoc enim dictum est per Joan., illud dictum est per David: *Sed nolite putare alium esse Spiritum;* si enim unus flatus inflat duas tibias, non potest unus Spiritus implere duo corda, et agitare duas linguas? Si spiritu uno, id est, flatu impletæ duas tibiæ consonant, impletæ duas linguæ Spiritu Dei dissonare possunt? Imo est ibi quædam consonantia, est quædam concordia; sed auditorem desiderat studiosum, non otiosum. Ecce movit duas linguas Spiritus Dei, et audivimus ex una: *Et timor non est in charitate;* audivimus ex alia: *Timor Domini castus permanet in seculum seculi.* Quid est hoc? Dissonant? Non. Execute aures, intende melodiam; non sine causa hic addidit *castus*, illic non addidit; quia est timor aliquis qui dicitur *castus*, est aliis qui non dicitur *castus*. Discernamus istos duos timores, et intelligamus consonantiam tibiarum. Quomodo discernimus? Attendat charitas vestra. Sunt homines qui propterea timent Deum, ne mittantur in gehennam; ne forte ardeant cum diabolo in igne aeterno. Ipse est timor qui introduceit charitatem, sed sic venit ut exeat. Si enim propter poenas times Deum,

nondum amas quem sic times; non bona desideras, sed mala caves. Sed ex eo quia mala caves, corrigis te et incipis bona desiderare; cumque bona desiderare cœperis, erit in te timor castus. Quid est timor castus? Timere ne amplius amittas ipsa bona, timere Deum ne recessat a te. Cum autem times Deum ne te deserat presentia ejus, amplectaris eum, ipso frui desideras. (Aug., tract. 9, super Epist. Joan., in tom. 6.) *Quomodo distant duo timores, per similitudinem duarum mulierum ostendit.*

8. Non potes melius explanare quid intersit inter duos istos timores, quam si ponas duas mulieres maritatas; quarum unam constitutas volentem facere adulterium, sed timet ne damnetur a marito. Timet maritum, quia adhuc amat nequitiam: huic non grata est, sed onerosa mariti præsentia; et si forte vivit nequiter, timet maritum ne veniat. Tales sunt qui timent diem judicij. Fac alteram amare virum, et debere illi castos amplexus, nulla se adulteria immunditia maculare velle: ista optat præsentiam viri. Illa timet et ista timet. Jam ergo interrogentur quare timant. Illa dicit; Timo virum ne discedat. Illa dicit: Timeo virum ne damnet; ista dicit: Timeo virum ne deserat. Pone hæc in animo, et invenies timorem quem foras mittit charitas; et alium timorem castum permanentem in seculum seculi. Illum timorem perfecta charitas foras mittit, quia ille timor tormentum habet; torquetur conscientia peccatorum, nondum facta est justificatio. Est ibi quod titillat mentem, quod pungat, quod stimulet. Stimulat ille timor, sed intrat charitas quæ sanat quod vulnerat timor. Timor castus facit securitatem in animo. Audivimus duas tibias, scilicet, Joannem et David consonantes; illa de timore Dei dicit, quo timet anima ne damnetur; ista de timore quo timet anima ne deseratur. Ille est timor quem charitas excludit, ille est timor qui permanet in seculum seculi (36). Ecce in his verbis prædictis aperte ostendit August. quis sit timor castus, et quis servilis, et qualiter differant. In quibus etiam initialem timorem significavit; qui nec ex toto est servilis, nec ex toto castus, sed tanquam medius aliquid de servili, et aliquid de casto timore habet; facit enim servire partim timore poenæ, partim amore justitiae per quem timemus puniri, et timemus offendere. Iste timor est in inchoata charitate, non in perfecta; et quantum crescit charitas, tantum decrescit iste timor, quantum ad metum poenæ, id est, quantum ad id quod facit timore poenam, et quantum ad tormentum conscientiae. Nam quanto magis diligimus, tanto minus timemus. Iste timor notatur in illis verbis August., ubi non negat timorem esse in charitate inchoata, sed perfecta; quod non posset dicit de servili, quia, ut ipse supra dixit, servilis timor non remanet veniente charitate, nec intrat charitas nisi prius ille timor exeat; nec in illo timore aliquis credit in Deum, etsi credat Deo; nec bene facit, etiam si bonum est quod facit. Non est ergo timor ille in charitate etiam inchoata, quia omnis qui charitatem habet, licet non perfectam, et in Deum credit, et bona opera facit. Quare servilis non est timor ille, quem in charitate inchoata fore concessit, et quem crescente charitate decrescere dixit; sed ille est timor initialis, quem non negat esse in charitate, nisi perfecta sit.

Quod timor servilis et initialis dicitur initium sapientiae, sed differenter

9. Sciendum tamen est quod uterque timor, scilicet servilis et initialis, in Scripturæ diversis locis, Prov. 4 et 9, Eccl. 1, dicitur *initium sapientiae;* et ita fore compertis. si diligenter adnotaveris loca Scripturæ in quibus de timore Domini fit mentio; ex alia tamen ratione et causa diversa dicitur servilis timor initium sapientiae, et ex alia initialis. Servilis enim ideo dicitur initium sapientiae, quia præparat locum sapientiae,

(36) Aug., cod. tract.; et tom. 2. epist. 120, ad Horat., de Gratia novi Testamenti, c. 24.

et dicit ad sapientiam; sed tamen non remanet cum ea, imo foras exit. Initialis vero dicitur initium sapientiae, quia est in inchoata sapientia; quem cum quis habere incipit, sapientiam et charitatem habere incipit. Inde etiam est quod uterque timor dicitur initialis; quod invenire poteris per diversa Scripturae loca. Uterque etiam timor interdum dicitur servilis, quia et ipse initialis, qui est in charitate inchoata, aliquid habet de servili, scilicet angorem paenae, sicut et aliquid habet de casto, scilicet quod timet offendere ac separari.

De hoc quod Augustin. dicit, castum timorem esse aeternum.

40. Illud quoque diligenter est notandum, quod in superioribus Augustin. dicit, castum timorem esse aeternum, per quod confirmatur premissa sententia, scilicet quod spiritus timoris erit in futuro, sicut et alia dona Spiritus sancti, sed non habebit omnem illum usum quem modo habet. Faciet enim tunc nos revereri Deum, non timere separari vel carere. Fuit ergo et in Christo timor ille, sed juxta usum illum quem habebit in futuro in sanctis. Non enim timuit Christus separari vel offendere Deum, sed Deum praे omnibus reveritus est.

An timor paenae qui fuit in Christo fuerit servilis, vel initialis. vel alias.

11. Cum autem fuerit in Christo timor paenae, quaeritur an iste timor fuerit mundanus, vel servilis, vel initialis. Ad quod dicimus nullum eorum fuisse in Christo, quia timor mundanus malus est, ut supra dictum est, et in primo gradu cum mundo deseritur; servilis vero, vel initialis, in perfecta charitate non est. Nullus ergo timorum istorum fuit in Christo. Quis ergo fuit timor iste quo paenam timuit? Potest timor ille dici naturalis vel humanus, qui omnibus hominibus inest, quo horretur mors a formidatur paena. Et dicitur timor iste naturalis, non quia accesserit homini ex natura secundum quod prius fuit instituta, quia non fuit iste timor concretus homini, nec de bonis naturalibus; sed quia ex corrupta natura per peccatum omnibus advenit; cui corruptio inolevit, tanquam esset naturalis: et est iste timor, effectus peccati, ut predictum est.

DISTINCTIO XXXV.

QUOMODO DIFFERANT SAPIENTIA ET SCIENTIA.

1. Post premissa, diligenter considerandum est in quo differat sapientia a scientia. De hoc August., in lib. 14 de Trin., cap. 1, in medio, ita ait: Philosophi disputantes de sapientia definierunt eam dicentes: Sapientia est rerum divinarum humanarumque scientia, Ego quoque utrariumque rerum cognitionem, id est, divinarum et humanarum, et sapientiam et scientiam dici posse non nego. Verum juxta distinctionem Apostoli, qua dixit, 1 Cor. 12: *Alii datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae, illa definitio dividenda est,* ut rerum divinarum cognitione sapientia proprie nuncupetur humanarum vero rerum cognitione proprie scientiae nomen obtineat. Neque vero quidquid sciri ab homine potest in rebus humanis, ubi plurimum supervacuae vanitatis et noxiæ euriositatis est, huic scientiae tribuo: sed illud tantum quo fides saluberrima quæ ad veram beatitudinem dicit, gignitur, nutritur, defenditur, roboratur; qua scientia non polent fideles plurimi, quamvis polleant ipsa fide plurimum. Aliud est enim scire tantummodo quid homo credere debeat propter adipiscendam vitam beatam; aliud est scire quomodo hoc ipsum et piis opituletur vel contra impios defendatur; quæ proprio vocabulo appellatur scientia. De his quoque duabus virtutibus idem August., in Anch., c. 3, differentiam inter eas assignans super psal., ait: Distat sapientia quodammodo a scientia, testante sancto Job, qui, quodammodo singula definiens, ait, c. 28: *Sapientia est pietas, scientia vero, abstinere a malis.* Pietatem vero loco posuit Dei cultum; quæ Graece dicitur θεοτέλεια, quæ est in cognitione et dilectione eius quod semper est et incommutabiliter manet, quod Deus est. Abstinere

vero a malis, est in medio prævæ nationis prudenter conversari. Idem quoque inter hæc duo aperte distinguens ait, in lib. 12 de Trinit.: *Distat ab æternorum contemplatione actio qua bene utimur temporalibus rebus; et illa sapientiae hæc scientiae deputatur, quamvis et illa quæ sapientiae est, possit nuncupari scientia, ut Apostolus asserit, 1 Cor. 13, ubi dicit: Nunc scio ex parte; quam scientiam profecto contemplationem Dei vult intelligi.* In hoc ergo differentia est, quia ad contemplationem sapientia, ad actionem vero scientia pertinet. Ecce aperte demonstratum est in quo differant spiritus sapientiae et spiritus scientiae, scilicet ut sapientia divinis, scientia humanis attributa sit rebus. Et: ut docet August. in lib. 13 de Trin., cap. 19, in medio: *Utrumque agnoscimus in Christo, scilicet et rem divinam, et rem humanam; et ideo de ipso habemus sapientiam et scientiam.* Cum enim legitur, Joan. 1: *Verbum caro factum est,* in Verbo intelligitur vernus Dei Filius; in carne agnoscitur verus hominis filius. Item cum dicitur: *Vidimus plenum gratiae et veritatis;* gratiam referamus ad scientiam, et veritatem ad sapientiam; quia in Christo sapientia et scientia sunt plenaria, etnos scientiam et sapientiam de eo habemus qui est Deus et homo.

In quo differat sapientia ab intellectu.

2. Ostensa differentia inter scientiam et sapientiam quid distet inter sapientiam et intellectum videamus. In hoc differunt illa duo, quia sapientia proprie est de æternis, quæ Veritati æternæ contemplandæ intendit. Intelligentia vero non modo de æternis est, sed etiam de rebus invisibilibus et spiritualibus temporaliter exortis. Per eam enim et natura summa quæ fecit omnes naturas, id est, divina, consideratur, et quæ post ipsam sunt spirituales et invisibles naturæ, ut angeli et omnes animæ bona affectiones conspiciuntur. In hoc ergo differentia est quia sapientia Creator tantum conspicitur, intellectu vero et Creator et creatura quædam. Item intellectu intelligibilia capimus tantum: sapientia vero non modo capimus superiora, sed etiam incognitis delectamur. Sic ergo distingui potest inter illa tria, scilicet intellectum, scientiam et sapientiam. Scientia valet ad rerum temporalium rectam administrationem et ad bonam inter malos conversationem. Intelligentia vero ad Creatoris et creaturarum invisibilium speculationem. Sapientia vero ad solius æternæ Veritatis contemplationem et delectationem.

Quod intellectus et scientia de quibus hic agitur, non sunt illa quæ naturaliter habet homo.

2. Et notandum quod intellectus et scientia quæ dicuntur dona Spiritus sancti, alia sunt ab intellectu et scientia quæ naturaliter sunt in anima hominis; hæc enim virtutes sunt quæ per gratiam infunduntur animis fideliis ut per eas recte vivant. Illa vero naturaliter habet homo ex beneficio creationis; a Deo tamen. Per has autem virtutes quæ dicuntur dona Spiritus sancti, illa naturalia reformantur atque adjuvantur, ut, verbi gratia, intellectus naturalis peccato obtenebratus, per virtutem quamdam et gratiam quæ dicitur spiritus intelligentiae reformatur atque adjuvatur ad intelligendum. Ita et per illam virtutem quæ dicitur spiritus sapientiae juvatur atque erigitur mentis ratio ad contemplationem et delectationem veritatis.

Quod sapientia ista Dei est, nec est illa quæ Deus est.

4. Illud etiam sciendum est, quod sapientia de qua nunc disserimus, non est illa sapientia Dei, ut ait August. in lib. 14 de Trin., cap. 1, principio, quæ Deus est; sed hominis sapientia verum tamen quæ secundum Deum est, ac verus et præcipius cultus ejus est. Si ergo colat mens hominis Deum cuius ab eo capax facta est, et cuius esse particeps potest, sapiens ita sit, et non sua luce, sed summæ illius lucis participatione sapiens sit. Ista ergo hominis sapientia etiam Dei est; verum non ita Dei est, ut ea sapiens sit Deus. Non enim participatione sui sapiens est, sicut mens participatione Dei. Sic etiam dicitur justitia Dei non solum illa qua ipse justus est, sed etiam illa quam dat homini eum justificat impium.

DISTINCTIO XXXVI.

DE CONNEXIONE VIRTUTUM Q.U.E NON SEPARANTUR.

1. Solet etiam quæri utrum virtutes ita sint sibi conjunctæ, ut separatim non possint possideri ab aliquo; sed qui unam habet omnes habeat. De hoc etiam Hieron. ait, comment. in cap. 56 Isaiae: Omnes virtutes sibi hærent, ut qui una caruerit, omnibus careat. Qui ergo unam habet, omnes habet. Quod quidem probabile est. Cum enim charitas mater sit omnium virtutum, in quocumque mater ipsa est, scilicet charitas est, et cuncti filii ejus, id est, virtutes recte fore creduntur. Unde August. tract. 83 super Joan.: Ubi charitas est, quid est quod possit deesse? Ubi autem non est, quid est quod possit prodesse? Cur ergo non dicimus: Qui hanc virtutem habet, omnes habet, cum plenitudo legis sit charitas? quæ quanto magis est in homine, tanto magis est virtute prædictus; quanto vero minus, tanto minus inest virtus; et quanto minus inest virtus, tanto magis inest vitium.

Si cunctæ virtutes pariter sint in quocumque sunt.

2. Utrum vero pariter quis omnes possideat virtutes an aliæ magis, aliæ minus in aliquo serveant, quæstio est. Quibusdam enim videtur quod aliæ magis, aliæ minus habentur ab aliquo; sicut in Job patientia emicuit, in David humilitas, in Moyse mansuetudo; qui etiam concedunt magis aliquem mereri per aliquam unam virtutem quam per aliam, sicut eam plenius habet quam aliam. Non tamen magis per aliquam mereri dicunt, quam per charitatem; nec aliquam plenius a quoquam haberet, quam charitatem. Alias ergo magis et alias minus in aliquo esse dicunt; sed nullam plenius charitate, quæ cæteras gignit. Hasque dicunt esse multas facies quas memorat Apostolus, dicens, 2 Cor. 1: *Ex personis multarum facierum*, etc. Alii verius dicunt omnes virtutes et similes et pares esse in quocumque sunt; ut quin una alteri parexisterit, in omnibus eidem æqualis sit. Unde August., in lib. 9 de Trin., cap. 4, in principio: Virtutes quæ sunt in animo humano, quamvis alio et alio modo singulæ intelligantur, nullo modo tamen separantur ad invicem; ut quicumque fuerint æquales, verbi gratia, in fortitudine æquales sunt ei prudentia et justitia et temperantia. Si enim dixeris æquales esse istos in fortitudine, sed illum præstare prudentia, sequitur ut hujus fortitudo minus prudens sit, ac per hoc nec fortitudine æquales sunt, quia est illius fortitudo prudentior; atque ita de cæteris virtutibus invenies, si omnes eadem consideratione percurras. Ex his clarescit omnes virtutes non modo esse conexas, sed etiam pares in animo hominis. Cum ergo dicitur aliquis aliqua præeminere virtute, ut Abraham sive, Hebr. 11; Job patientia, Jacobi 5, secundum usus exteriores accipiendum est, vel in comparatione aliorum hominum, quia vel humilitatis habitum maxime præfert, vel opus fidei, vel alieujus cæterarum virtutum præcipue exequitur. Unde et ea præ aliis pollere, vel inter alios homines singulariter excellere dicitur, secundum hunc modum, scilicet, secundum rationem actuum exteriorum, ut alibi August. dicit in aliquo aliam magis esse virtutem, aliam minus, et unam inesse virtutem, et non alteram. Ait enim sic, in epist. ad Hier. 9: Clarissima disputatione tua satis apparuit non placuisse auctoribus nostris, imo veritati ipsi, omnia paria esse peccata, etiamsi hoc de virtutibus verum sit; quia etsi verum est cum qui habet unam omnes virtutes habere, et cum qui unam non habet nullam habere; nec sic peccata sunt paria, quia ubi virtus nulla est, nihil rectum est; nec tamen ideo non est pravo pravius, distortioque distortius. Si autem (quod puto esse verius sacrisque Litteris congruentius) ita sunt animalia intentiones ut corporis membra, non quod videantur locis, sed quod sentiantur affectibus, et aliis illuminatur amplius, aliis minus, aliis omnino caret lumine; profecto ut quisque illustratione piæ charitatis affectus est, in alio actu magis, in alio mi-

nus, in aliquo nihil; sic dici potest habere aliam, aliam non habere, aliam magis, et aliam minus. Nam et major est in isto charitas quam in illo: et ideo recte possumus dicere et aliqua in isto, nulla in illo, quantum pertinet ad charitatem quæ pietas est: et in uno homine quidem quod majorem habeat pudicitiam quam patientiam, et majorem hodie quam heri, si proticeit in ea; et adhuc non habeat continentiam, et habeat non parvam misericordiam. Et, ut generaliter breviterque complectar quam de virtute habeo notionem, virtus est charitas, qua id quod diligendum est diligit. Haec et in aliis major est, in aliis minor, et in aliis nulla est; plenissima vero quæ jam non possit augeri, quamdiu hic homo vivit, in nemine est. Hic insinuarivideatur quod aliquis ea ratione possit dici habere unam virtutem magis quam aliam, quia per charitatem magis efficitur in actu unius virtutis quam alterius; et propter differentiam actuum ipsas virtutes magis vel minus habere dicuntur. Potest et aliquam non habere, cum tamen simul omnes et pariter habeat quantum ad mentis habitum vel essentiam cuiusque. In actu vero aliam magis, aliam minus habet, aliam etiam non habet, ut vir justus utens conjugio, non habet continentiam in actu, quam tamen habet in habitu. Cur ergo non dicantur paria peccata? Forte quia magis facit contra charitatem qui gravius peccat, minus qui levius. Nemo enim peccat, nisi adversus illam faciendo, quæ est plenitudo legis, Rom. 13. Ideo recte dicitur. Jacob. 2: *Qui offenderit in uno, factus est omnium reus*, id est, contra charitatem facit, in qua pendent omnia.

Repetit de charitate, ut addat quomodo tota lex ex ea pendat.

3. Cum duo sint præcepta charitatis, in quibus, ut prætaxatum est, tota lex pendat et prophetæ, Matth. 22, advertendum est quomodo hoc sit, cum in lege et in prophetis multa fuerint cærimonialia mandata, quæ si ad charitatis sanctificationem pertinissent, viderentur nondum debuisse cessare. Quia vero non justificationis gratia, quam facit charitas, instituta sunt, sed in figura futuri, et in onis imposita, ideo clarescente veritale cessaverunt sicut umbra. Verumtamen et ipsa cærimonialia secundum spiritualem intellectum, quem continent, et omnia moralia ad charitatem referuntur. Pertinent enim omnia ad decem mandata in tabulis scripta, ubi omnium summa perstringitur, ex quibus cætera evanant; sicut in sermone Domini octo virtutes præmittuntur, ad quas cætera referuntur. Et sicut ad decem mandata Decalogi cætera referuntur, ita et ipsa decem ad duo mandata charitatis pertinent, quia per charitatem implentur, et ad charitatem tanquam ad finem referri debent. Unde Aug., in Ench., cap. ult.: Totam magnitudinem et amplitudinem divinorum eloquiorum possidet charitas, qua Deum proximum diligimus; quæ radix est omnium bonorum. Unde Veritas ait, Matth. 22: *In his duobus mandatis universa lex pendat, et prophetæ*. Si ergo non vacat omnes paginas sanctas perscrutari, omnia involuera sermonum evolvere, tene charitatem ubi pendent omnia, quia perfectio est et finis omnium. Tunc enim et præcepta et consilia recte fiunt, cum referuntur ad diligendum Deum, et proximum propter Deum. Quod vero timore pœnæ vel aliqua intentione carnali sit, ut non referatur ad charitatem, nondum sit sicut fieri oportet, quamvis fieri videatur. Inimicus enim justitiae, qui eus amore non peccat. Amicus vero justitiae, qui eus amore non peccat. Omnium ergo haec summa est, ut intelligatur legis et omnium divinarum Scripturarum plenitudo esse dilectio Dei et proximi, (Aug., ad Anastasiū, epi. 144. Idem lib. 4 de Doc. chr., cap. 35.)

DISTINCTIO XXXVII.

DE DECEM PRÆCEPTIS, QUOMODO CONTINEANTUR IN DUORUM MANDATIS CHARITATIS.

1. Sed jam distributio Decalogi, quæ in duobus mandatis complectur, consideranda est. Habet enim Decalogus decem præcepta, quæ sunt decachordum

psalterium; quæ sicut sunt distributa, ut tria quæ sunt in prima tabula, pertineant ad Deum, scilicet, ad cognitionem et dilectionem Trinitatis; septem quæ sunt in secunda tabula, ad dilectionem proximi.

De primo præcepto.

2. Primum, in prima tabula est: *Non habebis Deos alienos; non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem*, etc. Hæc Origenes dicit duo mandata; sed August. (de decem Chordis.lib.unio,cap.5), unum; hoc enim ipsum quod dixerat. *Non habebis Deos alienos*, perfectius explicat cum prohibet coli figmenta, scilicet, idolum vel similitudinem alicujus rei; quæ duo Origenes ita dicit distare, ut idolum sit quod nihil habet simile sui; similitudo vero, quod habet speciem alicujus rei; ut, verbi gratia, si quis in auro vel in ligno vel alia re faciat speciem serpentis vel avis vel alterius rei, et statuat ad adorandum, non idolum sed similitudinem fecit. Qui vero facit speciem quam non vident oculis, sed animussibi finxit; ut si quis humanis membris caput canis, vel arietis formet, vel in uno habitu hominis duas facies, non similitudinem, sed idolum facit, quia facit quod non habet aliquid simile sui. Ideo dicit Apostolus 1 Cor. 8: *Quia idolum nihil est in mundo*. Non enim aliqua ex rebus constantibus assumitur species, sed quod mens otiosa et curiosa reperit. Similitudo vero est, cum aliquid ex his quæ sunt vel in cœlo, vel in terra, vel aquis formatur, August. vero ita exponit illud: *Idolum nihil est in mundo*, id est, inter creaturas mundi non est forma idoli, materiam enim formavit Deus, sed stultitia hominum formam dedit. Quæcumque factasunt, naturaliter facta sunt per Verbum, sed forma hominis in idolo non est facta per Verbum, sicut peccatum non est factum per Verbum, sed est nihil, et nihil sunt homines cum peccant. Sed quæritur quomodo hic dicitur forma idoli non esse facta per Verbum, cum alibi legatur: Omnis forma, omnis compago, omnis concordia partium facta est per Verbum. Hoc autem a diversis varie solvitur. Quidam enim dicunt omnem formam, et quidquid est, a Deo esse in quantum est, et formam idoli in quantum est vel in quantum forma est, a Deo esse, sed non in quantum idoli est, id est, posita ad adorandum. In hoc enim non est creatura, sed perversio creaturæ. Sicut illud quod peccatum est, in quantum peccatum est, nihil est; et homines cum peccant, nihil sunt, quia ab illo qui vere est, separantur. Unde Hieron.: Quod ex Deo non est, qui solus vere est, non esse dicitur. Ideoque peccatum quod nos a vero esse abducit, nihil esse vel non esse dicitur. Alii vero dicunt omnem formam, quæ scilicet naturaliter est, et omne quod naturaliter est, esse a Deo; sed forma idoli non est naturaliter, quia naturæ justitiæ non servit. Id enim naturaliter esse dicitur, quod simplici naturæ justitiæ quæ Deus est, militat, non resultat, et naturam creatam non vitiat. Secundum præceptum est, Exod. 20: *Non assumes nomen Dei tui in vanum*, quod est dicere, secundum litteram, non jurabis pro nihilo nomen Dei. Allegorice vero præcipitur, ut non putas creaturam esse Christum Dei Filium, quia omnis creatura vanitati subjecta; sed aequaliter Patri. Tertium vero præceptum: *Memento ut diem sabbati sanctifices*, ubi secundum litteram præcipitur sabbati observantia. Allegorice vero, ut requiem et hic a vitiis, et in futuro in Dei contemplatione expectes ex Spiritu sancto, id est, ex charitate et dono Dei, non quod Spiritus sanctus sine Patre et Filio hoc operetur. Accepit utique Ecclesia hoc donum, ut in Spiritu sancto fiat remissio peccatorum. Quam remissionem cum Trinitas faciat, proprieta- men ad Spiritum sanctum dicitur pertinere, quia ipse est Spiritus adoptionis filiorum. Ipse Patris et Filii amore et connexio vel communitas. Ideoque justificatio nostra et requies ei attribuitur sæpius. Hæc sunt tria mandata primæ tabulæ, ad Deum pertinentia. Et primum quidem, quod est de uno Deo colendo, pertinet ad Patrem, in quo est unitas vel auctoritas; secundum ad Filium, in quo coæqualitas; tertium ad Spiriti-

tum sanctum, in quo est utriusque communitas.
De mandatis secundæ tabulæ.

3. In secunda vero tabula erant septem mandata, ad dilectionem proximi pertinentia, quorum primum ad patrem carnalem refertur, sicut primum primæ tabulæ ad Patrem cœlestem. Quod est Deut. 5: *Honor patrem tuum et matrem tuum, utsis longævus super terram*, scilicet viventium. Parentes vero sic sunt honorandi, ut eis debita reverentia exhibeat, et necessaria ministrentur. Secundum est: *Non occides*, ubi secundum litteram actus homicidii prohibetur, secundum spiritum vero etiam voluntas occidendi. Unde huic mandato secundum litteram fit superadditio in Evangelio, quia littera Evangelii exprimitur, quod legis littera non exprimebatur. Evangelii littera exprimit intelligentiam spiritualem, id est, quam spirituales habent; et secundum quam spiritualiter vivitur; littera legis sensum carnalem, id est, quem carnales habent, et secundum quem carnaliter vivitur; cui facta est superadditio. Tertium est: *Non mœchaberis*; id est, ne culibet miscearis, excepto fœdere matrimonii, a parte enim totum intelligitur. Nomine ergo mœchiæ omnis concubitus illicitus, illorum quoque membrorum non legitimus usus prohibitus debet intelligi. Quartum est: *Non furtum facies*, ubi sacrilegium et rapina omnis prohibetur. Non enim rapinam permisit, ait August., q. 71 super Exod., qui furtum prohibuit; sed furti nomine bene intelligi voluit omnem illicitam usurpationem rei alienæ. Sacrilegium tribus modis committitur, quando scilicet vel sacrum de sacro, vel non sacrum de sacro, vel sacrum de non sacro aufertur. Sacrum vero dicitur, quidquid mancipatum est cultui divino, ut ecclesia vel res ecclesiæ. Hic etiam usura prohibetur, quæ sub rapina continetur. Unde Hieron. in epist. super psal. 54: Usuras querere, vel fraudare, aut rapere nihil interest. Commoda fratri tuo, et accipe quod dedisti, et nihil superfluum quæras: quia superabundantia usura computatur. Est enim usura, ut ait Augustinus, cum quis plus egit in injuria vel qualibet re, quam acceperit. Item Hieron. quæst. 3, in cap. 14 Ezechielis: Putant aliqui usuram tantum esse in pecunia; sed intelligent usuram vocari superabundantiam, scilicet quidquid est si ab eo quod dederit plus est; ut si in hyeme demus decem modios, et in messe quindecim recipiamus. Si vero quæritur de filiis Israel, qui Domino jubente ab Ægyptiis mutuaverunt vasa aurea et argentea et vestes pretiosas, et asportaverunt, utrum furtum commiserint, dicimus eos qui ut parerent, Deo jubente, illud fecerunt, non fecisse furtum, nec omnino peccasse. Unde Augustinus: Israelitæ non furtum fecerunt, sed Deo jubente ministerium præbuerunt. Hoc enim Deus jussit, qui legem dedit. Sicut minister judicis sine peccato occidit quem lex præcipit occidi; sed si id sponte facit, homicida est, etiamsi eum occidat quem scit a judice occidendum. Infirmi autem qui ex cupiditate Ægyptios deceperunt, magis permissi sunt hoc facere illis qui jure talia passi sunt, quam jussi. Hic opponitur, quod etiam boni in isto opere peccaverunt, quia naturalem legem cui concordat Evangelium et lex moralis præceptionis, transgressi sunt, quæ est: Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris. Quam Veritas scripsit in corde hominis; et quia non legebatur in corde, iteravit in tabulis, ut voce forinsecus admota rediret ad cor, et ibi inveniret quod extra legeret. Hanc ergo illi prævaricari videntur in illo facto, alii facientes quod nolebant sibi fieri. Sed ibi intelligendum est *injuste*, ut non alii, scilicet, injuste, facias quod tibi non vis fieri; alioquin hujus prævaricatore est judex, dum punit reum nolens aliquid tale sibi fieri. Ita etiam et illud Domini verbum Matth. 7: *Omnia quæcumque rultis ut faciant vobis homines*, etc., de bonis recipiendum est, quæ nobis invicem exhibere debemus

(37) Aug., tom. 6, l. 22, contra Faustum Manichæum, c. 71.

(37) Quintum præceptum est, Lue. 6 : *Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium*; ubi crimen mendacii et perjurii prohibetur. Solet etiam queri utrum prohibitum sit omne mendacium. Quidam dicunt illud tantum prohiberi quod obest et non prodest ei cui dicitur. Tale enim non est adversus proximum; ut ideo videatur hoc addidisse Scriptura. Sed de mendacio magna quæstio est, quæ nec cito explicari potest. (Aug., t. 5, super Exod., q. 72, in fine)

DISTINCTIO XXXVIII.

DE TRIPLO GENERE MENDACII.

1. Sciendum tamen tria esse genera mendaciorum. Sunt enim mendacia quædum pro salute vel commodo alicujus, non malitia, sed benignitate dicta: qualiter obstetrics mentitæ sunt et Raab. Est et aliud mendacii genus quod fit joco, quod non fallit. Sei enim cui dicitur, causa jocis dicit; et hæc duo genera mendaciorum non sunt sine culpa. Sed non cum magna Perfectis vero non convenit mentiri, nec etiam pro temporali vita alicujus, ne pro corpore alterius animam suam occidant. Licet autem eis verum tacere sed non falsum dicere: ut si quis non vult hominem ad mortem prodere, verum taceat, sed non falsum dicat. Tertium vero genus mendacii est quod ex malignitate et duplicitate procedit, cunctis valde caven- dum (38). His videtur innui mendacia illa quæ fiunt joco vel pro salute alicujus, imperfectis esse venialia peccata, perfectis vero illud quod pro commodo alterius dicilur esse damnabile, quod etiam de mendacio jocoso putari potest, præcipue si iteretur. De mendacio autem obstetricum et Raab, quod fuerit veniale August. tradit, in Enchirid., c. 22, dicens: Forsitan obstetrics non remuneratae sunt quia mentitæ sunt, sed quia infantes liberaverunt, et propter hanc misericordiam veniale fuit peccatum, non tamen nullum: sic Raab liberata est propter liberationem exploratorum, pro qua fuit veniale peccatum. Sed ne putet quisque in cœteris peccatis, si propter liberationem hominum siant, ita posse coneidi veniam, multa enim mala detestanda tales sequuntur errorem. Possimus enim et furando alicui prodesse, si pauper cui datur sentit commodum, et dives cui tollitur non sentit incommodum. Ita et adulterando possumus prodesse, si aliqua, nisi ad hoc ei consentiatur, appareat amando moritura, et si vixerit pœnitendo purganda; nec ideo peccatum grave negabitur tale adulterium. Sciendum est etiam octo esse genera mendacii, ut August., tom. 4, in lib. de Mendacio, c. 14, tradit; quæ diligenter notanda sunt, ut appareat quod mendacium sit veniale, et quod damnabile. Primum capitale est mendacium longeque fugiendum, quod fit in doctrina religionis, ad quod nulla causa quisquam debet adduei; secundum, quod tale est ut nulli proposit, sed obsit alicui; tertium, quod ita prodest alteri ut alteri obsit; quartum, sola mentiendi fallendique libidine, quod maximum mendacium est; quintum, quod fit placendi cupiditate de snaviloquio. His omnibus evitatis, sequitur sextum genus, quod et nihil obest, et prodest alicui: ut si quis pecuniam alicujus injuste esse tollendam sciens, ubi sit nescire se mentiatur; septimum, quod et nulli obest, et prodest alicui: ut si quis nolens hominem ad mortem quæsitum prodere, mentiatur; octavum, quod nulli obest, et ad hoc prodest, ut ab immunditia corporis aliquem tueatur. In his autem tanto minus peccat quisque dum n. entitur, quanto magis a primo recedit. Quisquis vero aliquod genus esse mendacii quod peccatum non sit putaverit, decipit seipsum turpiter, cum honestum esse deceptorem aliorum arbitretur. Omne ergo genus mendacii summopere fuge, quia omne mendacium non est a Deo.

Quid sit mendacium.

2. Hic videndum est quid sit mendacium et quid sit

(28) Aug., tom. 8, super psal. 5, ad eum versum: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium, non longe a principio narrationis.*

mentiri. Deinde utrum omne mendacium sit peccatum et quare. Mendacium est, ut ait August. (39), falsa significatio vocis cum intentione fallendi; ut ergo mendacium sit, necesse est ut falsum proferatur et cum intentione fallendi. Hoc enim malum est proprium mentientis, aliud habere clausum in corde, aliud promptum in lingua.

Quid sit mentiri.

3. Mentiri vero est loqui contra hoc quod animo sentit quis, sive illud verum sit, sive non. Omnis ergo qui loquitur mendacium mentitur, quia loquitur contra quod animo sentit, id est, voluntate fallendi; sed non omnis qui mentitur mendacium dicit, quia quod verum est loquitor aliquid mentiendo, sicut e converso falsum dicendo aliquando verax est. Unde ait Augustinus, in Ench., cap. 18: *Nemo sane mentiens judicandus est, qui dicit falsum quod putat verum; quia quantum in ipso est, non fallit ipse, sed fallitur.* Non ergo mendacii arguendus est qui falsa incautus credit ac pro veris habet. Potiusque, e contrario, ille mentitur qui dicit verum quod putat falsum. Quantum enim ad animum ejus attinet, non verum dicit; quia non quod sentit dicit, quanvis verum inveniatur esse quod dicit. Nec ille liber est a mendacio, qui ore nesciens loquitur verum, sciens autem voluntate mentitur. Ille queri solet, si Iudeus dicat Christum esse Deum, cum non ita sentiat animo, utrum loquatur in mendacium. Non est mendacium quod dicit, quia licet aliter teneat animo, verum tamen est quod dicit, et ideo non est mendacium; mentitur tamen, illud quod verum est diecens. Quod vero omne mendacium sit peccatum August. insinuat. Mihi, inquit in Enchir., c. 18, videtur omne in mendacium esse peccatum: sed multum interest quo animo et de quibus rebus quisque mentiatur. Non enim sic peccat qui consulendi, ut qui nocendi voluntate mentitur; nec tantum nocet qui viatorum mentiendo in diverso itinere mittit, quantum qui viam vitae mentiendo depravat. Porro omne mendacium ideo dicendum est esse peccatum, quia hoc debet loqui homo quod animo gerit, sive illud verum sit, sive putetur et non sit. Verba enim ideo sunt instituta, non ut per ea homines in vicem fallant, sed per ea in alterius notitiam suas cogitationes ferant. Verbis ergo uti ad fallaciam, non ad quod sunt instituta, peccatum est. Nec ideo etiam ullum mendacium putandum est non esse peccatum, quia possimus alicui aliquando prodesse mentiendo; possimus enim, ut prædictum est, et furando et adulterando prodesse. Mendacium quoque non tunc tantum esse possumus dicere, quando aliquis lreditur. Cum enim a sciente dicitur falsum, mendacium est sive quis, sive nemo lreditur. Ecce ex hie constat omne mendacium esse peccatum: non tamen de omni mendacio accipiendum est illud psal. 5: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Nec illud Sapient. 1: *Os quod mentitur occidit animam.* Nec omne mendacium isto præcepto prohiberi videtur, nec præmissa descriptione mendacium joci includi.

Ubi cum periculo erratur, vel non.

4. Illud etiam sciendum est quod in quibusdam rebus magno malo, in quibusdam parvo, in quibusdam nullo fallimur. In quibus rebus nihil interest ad capessendum Dei regnum, utrum credantur aut non, vel utrum vera putentur an falsa, sive sint, sive non; in his errare, id est, aliud pro alio putare, non arbitrandum est esse peccatum; vel si est, minimum atque levissimum. Et sunt vera quadam, quamvis non videantur; quæ nisi credantur, ad vitam æternam non potest perveniri. Et licet error maxima cura cavidus sit non modo in majoribus, sed etiam in minoribus rebus, nec nisi rerum ignorantia possit errari, non tamen est consequens ut continuo erret quisquis aliquid nescit, sed si quis se existimat scire quod nescit. Pro vero enim approbat falsum, quod erroris est proprium. Verum tamen in qua re quisquis erret

(39) Tom. 4, lib. contra mendacium, ad Consen- tium, c. 12, in fine; et Enchirid., c. 18.

interest plurimum. Sunt enim quæ nescire sit melius quam scire. Itēm nonnullis errare profuit aliquando; sed in via pedum, non in via morum. Solet etiam quæri de Jacob qui se dixit esse Esau, aliter animo sentiens, utrum mentitus sit. De hoc August. ait, lib. cont. mendac., ad Consentium, c. 10: Jacob quod matre fecit auctore ut falleret patrem, si diligenter attendatur, videtur non esse mendacium, sed mysticum. Intendebat enim matri obedire, quæ per Spiritum noverat mysterium; et ideo propter familiare consilium Spiritus sancti quod ante acceperat, a mendicio excusatur Jacob.

DISTINCTIO XXXIX.

DE PERJURIO.

1. Nunc de perjurio videamus. Perjurium est mendacium juramento firmatum. Hie queritur utrum sit perjurium, ubi non est mendacium; quod quibusdam videtur ex auctoritate Hieronymi dicentis, super Jerem., in commentario ad c. 4, in principio: Advertendum est quod jusjurandum tres habet comites, veritatem, judicium et justitiam, si ista defuerint, non erit juramentum, sed perjurium. Ubi autem falsum juratur, veritas deest. Si ergo falsum juretur et si non sit ibi intentio fallendi, videtur esse perjurium, quia deest veritas. Quibusdam placet non esse perjurium, ubi non est mendacium; et sicut dicitur aliquando falsum sine mendacio, ita juratur falsum sine perjurio. Falsum forte dixit Apostolus, cum se venturum ad Corinthios promisit, I Cor. ult.; nec tamen sicut ei imponebatur, culpam mendacii contraxit, quia sic animo sentiebat; etiamsi juramento illud firmasset, non perjurium incurisset, quia quantum in ipso fuit, verum dixit, et si jurationem addidisset, quantum in se foret, verum jurasset, et si aliter evenerit quam dixit. Ideo sicut quis non est mendax, nisi aliter sentiat animo quam dicit, sive ita sit, sive non, ita videtur quibusdam neminem perjurum constitui, nisi aliter sentiat animo quam loquitur, sive ita sit, sive non.

De triplici modo perjurii.

2. Sed melius creditur et ille pejerare, qui falsum voluntate fallendi jurat, et qui falsum putans quod verum est, jurat, et qui verum pulans quod falsum est, jurat. Unde August., de Verbis Apostoli, sermone 28, non longe a principio: Homines falsum jurant vel cum fallunt, vel cum falluntur. Aut putat homo verum esse quod falsum est, et temere jurat; aut scit vel putat falsum esse, et tamen pro vero jurat, et nihilominus cum scilicet jurat. Distant autem illa duo perjuria quæ commemoravit. Fac illum jurare quod verum esse putat; pro quo jurat, verum putat esse, et tamen falsum est; non ex animo iste pejerat, sed fallitur. Hoc pro vero habet quod falsum est, non pro falsa re sciens jurationem interponit. Da alium qui scit falsum esse, et jurat tanquam verum sit quod scit falsum esse. Videtis quam ista detestanda sit bellua. Fac alium qui putat falsum esse, et jurat tanquam verum sit, et forte verum est. Verbi gratia, ut intelligatis: Pluit in illo loco; interrogas hominem, et dicit pluisse; et tunc pluit ibi, sed putat non pluisse, perjurus est. Interest quemadmodum verbum procedat ex animo, ream linguam non facit, nisi rea mens sit. His evidenter traditur quod tripliciter pejerat homo, ut supra diximus: dum vel sciens falsum jurat, vel putans falsum quod verum est jurat, vel estimans verum quod falsum est jurat. Sed hoc exterrit non videtur esse perjurium, etiamsi perjurium nominetur; eo quod falsum juratur, non videtur resesse perjurii qui sic jurat, quia non est mens ejus rea, et ideo nec lingua. Imo ejus mens rea est, dum jurare presumit quod perspicue verum non deprehendit. Non ergo omne perjurium mendacium est, nec omnis qui pejerat mentitur; sed omnis mentiendo jurans pejerat, et omnis qui falsum jurat, sive mentiens sive non, pejerat. Cum vero quis jurat, sive mentiens sive non, pejerat. Cum vero quis jurat quod verum est, existimans esse falsum, queritur quid sit ibi perjur-

rium? ipsa enim significatio vocis vera est, quia verum nescienter loquitur. Non ergo ipsa significatio vel falsum vel mendacium est, quia vera est; et quod verum est, perjurium non videtur esse. Ad hoc dicimus loquaciter, scilicet contra mentem, sub attestatione juramenti, esse perjurium. Mentiri ergo adhibit juratione perjurium est. Perjurium ergo est vel jurando loqui falsum cum intentione fallendi, vel jurando loqui falsum sine intentione fallendi, vel jurando loqui verum cum intentione fallendi. Hic opponitur: Si omnis qui falsum jurat, pejerat, tunc qui alicui promittit dare sub certo termino aliquid quod tamen non facit, ex quo juravit, pejeravit, quia falsum juravit. Non enim ita futurum erat ut juravit, Ad hoc dici potest quia non omnis qui jurat quod falsum est, ex quo jurat perjurus est, sicut iste de quo agimus; sed ex quo propositum mutat vel terminum transgreditur, juratio talis fit perjurium reatu.

An juratio sit malum.

3. Si autem queritur utrum jurare sit malum, dicimus aliquando malum esse, aliquando non. Sponte enim et sine necessitate jurare, vel falsum jurare, peccatum grande est. Ex necessitate autem jurare, scilicet, vel ad asserendam innocentiam, vel ad fœderis pacis confirmanda, vel ad persuadendum auditoribus quod est eis utile, malum non est, quia necessarium eis est. Unde August., de Sermone Domini in monte, lib. 1, et in Expositione Epist. ad Galat.: Juramentum faciendum est in necessariis, cum pigri sint homines credere quod eis est utile. Juratio non est bona; non tamen mala cum necessaria, id est, non est appetenda sicut bona, nec tamen fugienda tanquam mala, cum est necessaria. Non est enim contra praeceptum Dei juratio. Sed ita intelligitur Dominus prohibuisse a juremento, ut quantum in ipso est quisque non juret. Quod multi faciunt, in ore habentes jurationem tanquam magnum atque suave aliquid. Apostolus enim novit praeceptum Domini, et tamen juravit. Prohibemur enim jurare vel cupiditate, vel delectatione juriandi. Quod ergo Christus ait in Evangelio: *Ego dico vobis, non jurare omnino*, ita intelligitur praecepisse ne quisquam sicut bonum appetat juramentum, et assiduitate jurandi labatur in perjurium. Quod vero addidit, Matth. 5: *Sit sermo vester, est, non, non, bonum est et appetendum*. Quod autem amplius est, a malo est: id est, si jurare cogitis, scias de necessitate venire infirmitatis eorum quibus aliquid suades; quæ infirmitas utique malum est. Unde nos quotidie liberari precamur dicentes, *libera nos a malo*. Ideoque non dixit, quod amplius est, malum est. Tu enim non facis malum, qui bene utearis juratione; sed a malo est illius qui aliter non credit, id est, ab infirmitate, quæ aliquando poena est, aliquando poena et culpa. Ibi ergo Dominus prohibuit malum, suasit bonum, indulxit necessarium.

De juramento quod per creaturas fit.

4. Quæritur etiam utrum licet jurare per creaturam. Quod non videtur, cum in lege scriptum sit, Deut. 9: *Reddes autem Domino juramenta tua*, et Christus in Evangelio, Matt. 5. præcipiat non jurare omnino, nee per cælum, nee per terram, nee per Hierosolymam, nec per caput tuum. Iudeis quasi parvulis esse concessum jurare per Creatorem, et præceptum ut si jurare contingeret, non nisi per Creatorem jurarent, non per creaturam, quia jurantes per angelos et elementa, creaturas venerabantur honore; et melius erat hoc exhiberi Deo, quam creaturis. Infirmis ergo illud prohibuit; sanctis vero, qui in creaturis Creatorem venerabantur tantum, non prohibuit. Unde Joseph per salutem Pharaonis juravit, Dei judicium in eo veneratus, quo positus erat in infirmis. Christus vero ita per creaturas jurare prohibuit, ne vel aliquid divinum in eis crederetur, pro quo reverentia eis deberetur; vel ne per eas jurantes falsum, homines se juramento teneri non putarent. (Hier. super Matth. commentario ad c. 5, in fine.)

Quæ juratio magis teneatur, an quæ fit per Deum, an quæ fit per Evangelium vel per creaturas.

5. Si autem queritur quis magis teneatur, an qui per Deum, an qui per Evangelium vel per creaturas jurat, dicimus, qui per Deum, quia per Deum haec sancta facta sunt. Unde Chrysost.: Si qua causa fuerit, modicum videtur facere qui jurat per Deum; qui vero per Evangelium, magis aliquid fecisse videtur. Quibus dicendum est: Stulti Scripturæ sanctæ propter Deum factæ sunt, non Deus propter Scripturas; ita et creature factæ sunt propter Deum.

Quid est dicere, per Deum juro.

6. Hic queritur quid sit dicere, per Deum juro. Illoc est testem adhibere Deum. Juravit enim Apostolus dicens, Rom. 1: *Testis est mihi Deus*, ac si dixisset, per Deum ita est. Unde August., de Verbis Apostoli, sermone 28: Ridiculum est putare hoc: si dicas, per Deum, juras; si dicas, testis est mihi Deus, non juras. Quid est enim per Deum, nisi testis est mihi Deus? aut quid est testis est Deus, nisi per Deum? Quid est autem jurare, nisi jus Deo reddere, quando per Deum juras? jus scilicet veritatis, et non falsitatis. Item, ecce dico charitati vestrae: et qui per lapidem jurat falsum, perjurus est, quia non lapidem qui non audit, sed ejus Creatorem adhibet testem. Hoc est ergo jurare per quamlibet creaturam, scilicet, Creatorem ejus testem adhibere. Est etiam quoddam genus juramenti gravissimum, quod fit per execrationem: ut cum homo dicit: Si illud feci, illud patiar, vel illud contingat filiis meis, secundum quem modum accipitur etiam interdum cum aliquis jurando dicit: Per salutem meam, vel: Per filios meos, et hujusmodi; obligat enim hoc Deo. Unde August., in sermone eodem: *Cum quis ait per salutem meam, salutem suam Deo obligat. Cum dicit per filios meos, oppignerat eos Deo, ut hoc eveniat in caput eorum quod exit de ore ipsius. Si verum, verum; si falsum, falsum. Et sicut per hoc jurans, aliquando hoc Deo obligat; ita per Deum jurans, ipsum adhibet testem. In omni ergo juratione aut Deus testis adhibetur, aut creatura Deo obligatur et oppigneratur: ut hoc sit jurare, scilicet, Deum testem adhibere, vel Deo aliquid oppignerare. Hoc est ergo jurare per quamlibet creaturam, scilicet, Creatorem ejus testem adhibere.*

De illis qui jurant per falsos deos.

7. Post hæc queritur utrum fidem ejus utendum sit qui per dæmonia vel idola juraverit. De hoc August., tom. 2, epist. 154 ad Publicolam, in principio, ait: Te prius considerare volo utrum si quispiam per deos falsos juraverit, et fidem non servaverit, non tibi videtur bis peccasse. Bis utique peccavit, quia juravit per quos non debuit, et contra pollicitam fecit fidem quod non debuit. Ideoque qui utitur fide illius quem constat jurasse per deos falsos, et utitur fide illius non ad malum, sed ad bonum, non peccato illius se sociat qui per dæmonia juravit, sed bono pacto ejus, quo fidem servavit. Et sine dubitatione minus malum est per deos falsos jurare veraciter, quam per Deum verum fallaciter. Quanto enim per quod juratur magis sanctum est, tanto magis est pœnale perjurium. *Quod juramentum quo incaute juratur, non est observandum, nec votum, nec promissio injuste facta.*

8. Nunc superest videre utrum omne juramentum implendum sit. Si enī quis alicui juraverit contra fidem et charitatem, quod observatum pejorem vergat in exitum, potius est mutandum quam implendum. Unde Ambros. in lib. de Officiis 22, c. 4: Est contra officium Dei, nonnunquam promissum solvere sacramentum, ut Herodes fecit. Item Isidorus in libro Sententiarum, cap. *Non est observandum*: In malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum. Quod incaute votisti, ne facias, impia est promissio quæ scelere adimpletur. Idem: Non est observandum sacramentum, quo malum incaute promittitur: ut si quis adulteræ perpetuam fidem cum ea permanendi polliceatur. Tolerabilius enim est non implere sacramentum, quam permanere in stupro.

Item Beda: Si quid nos incantius jurare contigerit, quod observatum pejorem vergat in exitum, libere illud salubriori consilio mutandum noverimus; ac magis instante necessitate pejerandum esse nobis, quam pro vitando perjurio in aliud crimen gravius esse divertendum. Denique juravit David per Deum occidere Nabal virum stultum; sed ad primam intercessionem Abigail feminæ prudentis, remisit minas: revocavit ensem in vaginam; nec aliquid culpæ se tali perjurio contraxisse doluit. Item Augustin., serm. 22: Quod David juramentum per sanguinis effusione non implevit, major pietas fuit. Juravit David temere, sed non implevit jurationem majori pietate. Ex his aliisque pluribus ostenditur quadam jura menta non esse servanda; et qui sic jurat, vehementer peccat, cum autem mutat, bene facit. Qui autem non mutat, duplamente peccat, et quia injuste juravit, et quia facit quod non debet.

Si est perjurus qui non facit quod incaute juravit.

9. Qui vero mutat, utrum perjurus debeat dici, solet queri. Beda, supra, tale juramentum vocavit perjurium. Joannes etiam apocrifarius orientalium sediū dixit: Sermo Patris nostri Sophronii significat quod melius est jurante pejerare, quam servare sacramentum in fractione sanctorum imaginum. Sed perjurium dicitur tale juramentum non observatum; et pejerare dicitur qui non implet quod falsum jurat. non quia inde reus sit quod non observat, sed quia juravit in justum, ex quo reus est, sicut ille qui pejerat.

De eo qui verborum calliditate jurat.

10. Hoc etiam sciendum est, quod quacumque arte verborum quis juret, Deus tamen qui conscientię testis est, ita hoc accipit, sicut ille cui juratur intelligit. Duplamente autem reus fit, qui et nomen Dei in vanum assumit, et proximum dolo capit. (Isidor., in lib. 2 Sententiar., d. 22, c. 2, *Quacumque.*)

De illo qui cogit aliquem jurare.

11. Quæritur etiam si peccat qui hominem jurare cogit. De hoc Aug. ait, serm. 28 de Verbis Apost., non longe a fine: Qui exigit jurationem, multum inter est si nescit illum juraturum falsum, an scit. Si enim nescit, et ideo dicit, jura mihi, ut fides ei sit; non est peccatum, tamen humana tentatio est. Si vero scit eum fecisse et cogit eum jurare, homicida est. Idem, in serm. de Decoll. Joann. : : Qui provocationem hominem ad jurationem, et scit eum falsum jurare, vineit homicidam, quia homicida corpus occisorum est, ille animam, imo duas animas, et ejus quem jurare provocavit, et suam.

Ex consilio Aurelianensi.

12. Sancta synodus decrevit, nisi pro pace facienda, ut omnes fideles jejuni ad sacramenta (id est, juramenta) accedant.

DISTINCTIO XL.

DE SEXTO ET SEPTIMO PRÆCEPTO SECUNDE TABULE.

1. Sextum præceptum est: *Non desiderabis uxorem proximi tui.* Septimum est: *Non concupisces dominum proximi tui, non servum, non ancillam, etc.* Sed videatur præceptum de non concupiscendis rebus proximi, unum esse cum eo quo dicitur: *Non furaberis;* et præceptum de non concupiscenda uxore, unum esse cum eo quo dicitur: *Non mæchaberis.* Poterat enim præceptum non furandi in illa generalitate intelligi, ubi de non concupiscenda re proximi præcipitur; et in eo quod dictum est, *non mæchaberis*, poterat illud intelligi, *non concupisces uxorem proximi tui.* Sed in illis duabus præceptis non mæchandi et non furandi, ipsa opera notata sunt et prohibita; in his vero extremis, ipsa concupiscentia; multum ergo differunt illa ab istis. Unde illi præcepto non mæchandi, fit superadditio in Evangelio, Matth. 5, ubi omnis concupiscentia mæchandi prohibetur. Sed cum hic prohibetur concupiscentia alienæ uxoris, et alienæ rei, quare dicitur lex comprimere manum et non animum? Illud de lege dicitur secundum ceremonia, non secundum moralia; vel quia in lege non est generalis prohibitiō omnis mortiferæ concupiscentiæ, ut in Evangelio,

Quid sit littera occidens.

2. Sivero quæritur quam dicat Apostolus litteram occidentem. 2 Cor 3 ea certe est Decalogus, qui non dicitur littera occidens eo quod mala sit lex, sed quia prohibens peccatum auget concupiscentiam, et addit prævaricationem nisi liberet gratia, quæ gratia non sic abundat in lege ut in Evangelio. Vel secundum eorum carnalem intelligentiam: Lex ergo bona est, et tamen occidit sine gratia, cum sit virtus peccati quæ jubet quod sine gratia impleri non potest. Gratia au-

tem deerat, et ideo littera occidens erat. Distat autem Evangelii littera, à legis littera, quia diversa sunt promissa; ibi terrena, hic cœlestia promittuntur. Diversa etiam sacramenta, quia illa tantum significabant, hæc conferunt gratiam. Præcepta etiam diversa, quantum ad cæremonialia. Nam quantum ad moralia sunt eadem, sed plenius in Evangelio continentur. Audistis deinceps chordas Psalterii utrique sexui impositas, quæ charitate tangendæ sunt, ut viatorum ferae occiduntur.

LIBER QUARTUS.**DISTINCTIO PRIMA.****DE SACRAMENTIS ET SIGNIS SACRAMENTALIBUS.**

1. Samaritanus enim vulnerato appropians, curationi ejus sacramentorum alligamenta adhibuit, quia contra originalis peccati et actualis vulnera, sacramentorum recompensatio Deus instituit. De quibus, quatuor primo consideranda occurunt, quid sit sacramentum, quare institutum, in quibus consistat et conficiatur, et quæ sit distantia inter sacramenta veteris et novæ legis.

Quid sit sacramentum. (Ang. in lib. 10, de Civit., cap. 55, de Doct. christiana, lib. 2, cap. 1.)

2. Sacramentum est sacræ rei signum. Dicitur tamen sacramentum etiam sacrum secretum, sicut sacramentum divinitatis, ut sacramentum sit sacrum signans, et sacrum signatum; sed nunc agitur de sacramento secundum quod est signum. Item sacramentum est invisibilis gratiæ visibilis forma. Signum vero est res præter speciem quam ingerit sensibus, aliquid aliud ex se faciens in cogitationem venire. Signorum vero alia sunt naturalia, ut fuinus significans ignem, alia data. Et eorum quæ data sunt quædam sunt sacramenta, quædam non. Omne enim sacramentum est signum, sed non e converso. Sacramentum ejus rei similitudinem gerit, cuius signum est. Si enim sacramenta non haberent similitudinem rerum quarum sacramenta sunt, proprie sacramenta non dicerentur. Sacramentum enim proprie dicitur quod ita signum est gratiæ Dei, et invisibilis gratiæ forma, ut ipsius imaginem gerat et causa existat. Non ergo significandi tantum gratia sacramenta instituta sunt, sed etiam sanctificandi. Quæ enim significandi gratia tantum instituta sunt, solum signa sunt, et non sacramenta; sicut fuerunt sacrificia carnalia, et observantiae cæremoniales veteris legis, quæ nunquam poterant justos facere offerentes, quia, ut ait Apostolus, Hebr. 9: *Sanguis hircorum et taurorum et ciuiis vitulæ aspersus inquinatos sanctificabat ad emundationem carnis, non animæ.* Nam inquinatio illa erat contactus mortui. Unde Aug., Quæst. in Numeros, c. 33: *Nihil aliud intelligo inquinationem quam lex mundat, nisi contactum mortui hominis, quem qui tetigerat immundus erat septem diebus, sed purificabatur secundum legem in die tertio et septimo, et ita mundus erat ut jam intraret in templum.* Mundabant etiam interdum a corporali lepro. illa legalia. Sed *nunquam ex operibus legis aliquis justificatus est*, ut ait Apostolus, Rom. 4, etiamsi in fide et charitate fierent. Quare? quia imposuit ea Deus in servitatem, non in justificationem. et ut figura futuri essent, volens sibi ipsi potius offerri ea, quam idolis. Illa ergo signa erant, sed tamen et sacramenta, licet minus proprie in Scripturis sæpe vocantur, quia signa erant rei sacræ quam utique præstabant. Illa autem. Apostolus opera legis dicit, quæ tantum significandi gratia, vel in onus instituta sunt.

De causa institutionis sacramentorum.

3. Triplici autem de causa sacramenta instituta sunt: propter humilationem, eruditionem et exercitationem. Propter humilationem quidem ut dum homo insensibilibus rebus quæ natura infra ipsum sunt, ex præcepto Creatoris se reverendo subjicit, ex hac hu-

militate et obedientia Deo magis placeat, et apud eum mereatur; cujus imperio salutem quærerit in inferioribus, etsi non ab illis, sed per illa a Deo. Propter eruditionem etiam instituta sunt, ut per id quod foris in specie visibili cernitur, ad invisibilem virtutem quæ intus est cognoscendam mens erudiatur. Homo enim qui ante peccatum sine medio Deum videbat, per peccatum adeo hebuit ut nequaquam divina queat capere nisi humanis exercitatus. Propter exercitationem similiter instituta sunt, quia cum homo otiosus esse non possit, proponitur ei utilis et salubris exercitatio in sacramentis, quæ vanam et noxiæ declinet occupationem. Non enim facile capit a tentatore, qui bono vacat exercitio. Unde Hieronymus monet: Semper aliquid operis facito, ut te occupatum diabolus inveniat.

De triplici genere exercitationis.

4. Sunt autem exercitationum tres species. Una ad ædificationem animæ pertinet; alia ad corporis formentum; alia ad utriusque subversionem. Cum igitur absque sacramentis (quibus non alligavit potentiam suam Deus) homini gratiam donare posset, prædictis de causis sacramenta instituit. Duo autem sunt in quibus sacramentum consistit, scilicet verba et res; verba, ut invocatio Trinitatis; res, ut aqua, oleum et hujusmodi.

De differentia sacramentorum veterum et novorum.

5. Jam videre restat differentiam sacramentorum veterum et novorum; ut sacramenta vocemus quæ antiquitus res sacras signabant, ut sacrificia et oblationes, et hujusmodi. Eorum autem differentiam breviter Augustinus assignat dicens, in epist. ad Rusticum de Forma vivendi: Quia illa promittebant tantum et significabant, hæc autem dant salutem.

De circumcisione.

6. Fuit tamen inter illa sacramenta sacramentum quoddam, scilicet circumcisionis, idem conferens remedium contra peccatum, quod nunc Baptismus præstat. Unde Augustinus, in Expositione tituli psalmi 73, ad Valerium lib. 2 de Nuptiis et Concup., c. 11, in fine, super Evang. Luc. 2: *Et postquam impleti sunt dies, etc.*: Ex quo instituta est circumcisione in populo Dei, quæ erat tunc signaculum justitiae fidei, ad purgationem valebat magnis et parvulis originalis veterisque peccati, sicut Baptismus ex illo valere coepit ad innovationem hominis, ex quo institutus est. Item Beda: Idem salutiferæ curationis auxilium circumcisione in lege contra originalis peccati vulnus agebat, quod Baptismus agere revelatae gratiæ tempore consuevit; excepto quod regni cœlestis januam nondum intrare poterant; tamen in sinu Abraham post mortem requie beata consolati, supernæ pacis ingressum spe felici exspectabant. His aperte traditur circumcisionem, ex quo instituta fuit, remissionem peccati originalis et actualis parvulis et majoribus a Deo præstitam, sicut nunc per Baptismum datur.

De viris qui fuerunt ante circumcisionem, et de feminis quæ fuerunt ante et post.

7. Quæritur autem de viris quæ fuerunt ante circumcisionem, et de feminis quæ fuerunt ante et post, quod remedium contra peccatum habuerint. Quidam dicunt sacrificia et oblationes eis valuisse ad remissionem peccati. Sed melius est dicere illos qui de

Abraham prodierunt per circumcisio[n]em justisfieatos; mulieres vero per fidem et operationem bonam vel suam, si adultae erant, vel parentum, si parvulae. Eos vero qui fuerunt ante circumcisio[n]em, parvulos in sive parentum; parentes vero per virtutem sacrificiorum, scilicet quam intelligebant spiritualiter in illis saeclesiis, justificatos; unde Greg., in 'Moral.', cap. 2: Quod apud nos valet aqua Baptismi, hoc egit apud veteres vel pro parvulis sola fides, vel pro majoribus virtus sacrificii, vel pro his qui ex Abraham stirpe prodierunt, mysterium circumcisio[n]is.

De institutione et causa circumcisio[n]is.

8. Hic dicendum est in quo instituta fuerit circumcisio, et quare, et eur mutata per Baptismum. Abraham primus mandatum circumcisio[n]is habuit, ad probationem obedientiae; nec ei soli praecepta sicut circumcisio, sed et semini ejus, id est, omnibus Hebrews; quae siebat secundum legem octava die lapideo cultro in carne præputii. Data autem sicut circumcisio pluribus de causis: scilicet, ut per obedientiam mandati Abraham placaret Deo, cui per prævaricationem Adam displicuerat: data etiam sicut in signum magnæ fidei Abrahæ, qui credidit se habiturum filium in quo fieret benedictio omnium. Deinde, ut hoc signo a ceteris nationibus discerneretur populus ille. In carne vero præputii ideo jussa est terti circumcisio, quia in remedium instituta est originalis peccati, quod a parentibus trahimus per concupiscentiam carnis, quae in parte illa magis dominatur, et quia in parte illa culpam inobedientiae primus homo sensit, decuit ut ibi signum obedientiae acciperet.

Quare die octavo, et petrino cultro.

9. Fiebat autem octava die, petrino cultro, quia et in resurrectione communi et octava aetate futura, per petram Christum omnis ab electis abscondetur corruptio; et per Christi resurrectionem octava die factam, circumciditur a peccatis anima cuiusque in eum creditis; duæ ergo res sunt illius sacramenti.

Quare in Baptismum mutata sit circumcisio.

10. Ideo autem mutata est circumcisio per Baptismum, quia sacramentum Baptismi communius est et perfectius, quia pleniori gratia accumulatum. Ibi enim peccata solum dimittebantur, sed nec gratia ad bene operandum adjutrix, nec virtutum possessio vel augmentum ibi præstabatur, ut in Baptismo, ubi non tantummodo abolentur peccata, sed etiam gratia adjutrix confertur, et virtutes augmentur (40). Unde aqua refectionis dicitur, quia aridos secundat, etiam fructificantes ampliori ubertate donat: quia quantumcumque per fidem et charitatem ante habitam aliquis justus ad Baptismum accedit, ubiorem ibi recipit gratiam; sed non ita in circumcisione. Unde Abrahæ per fidem Jam justificato signaculum tantum sicut, nihil ei intus contulit.

De parvulis defunctis unte diem octavum.

11. Si vero queritur de parvulis qui ante diem octavum moriebantur, ante quam non siebat circumcisio ex lege, utrum salvarentur vel non, Idem potest responderi quod sentitur de parvulis ante Baptismum defunctis: quos perire constat (41). Unde Beda, super Lucam: Qui nunc per Evangelium suum terribiliter et salubriter clamat, Joan. 3: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum Dei;* ipse dudum clamabat per suam legem, Gen. 17: *Masculus cuius præputii caro circumcisita non fuerit, delabitur anima illo de populo suo, quia pactum meum irritum fecit.* Forte tamen sub lege, ingruente necessitate mortis ante octavum diem circumcidabant sine peccato filios, sicut modo fit in Ecclesia de Baptismo.

DISTINCTIO II.

DE SACRAMENTIS NOVÆ LEGIS.

1. Jam ad sacramenta novæ legis accedamus; quæ sunt Baptismus, Confirmatio, panis benedictio, id est, Eucharistia, Pœnitentia, Unctio extrema, Ordo, Con-

jugium. Quorum alia remedium contra peccatum præbent, et gratiam adjutricem conferunt, ut Baptismus; alia in remedium tantum sunt, ut Conjugium; alia gratia et virtute non fulciunt, ut Eucharistia et Ordo (42).

Quare mox post hominis casum non fuerint instituta.

2. Si vero queritur quare non fuerint haec sacramenta instituta mox post hominis lapsum, cum in his sit justitia et salus, dicimus non ante adventum Christi, qui gratiam attulit, gratiae sacramenta fuisse danda; quæ ex ipsius morte et passione virtutem sortita sunt. Christus autem venire noluit, antequam homo de lege naturali et scripta convinceretur, quod neutra juvari posset. (Ilugo, lib. 1, part. 2, cap. 8.)

Quod sacramentum Conjugii sicut ante peccatum.

3. Fuit autem Conjugium ante peccatum institutum; non utique propter remedium, sed ad sacramentum et ad officium; post peccatum vero sicut ad remedium contra carnalis concupiscentiae corruptionem, de quo suo loco tractabimus.

De Baptismo.

4. Nunc vero de Baptismo sacramento videamus, quod inter novæ gratiæ sacramenta primum est. Baptismum igitur Christi Joannes suo baptismo prænuntiavit; qui primus baptizasse legitur, sed in aqua, non in Spiritu, sicut ipse ait: *Ego baptizo vos in aqua, in pœnitentiam.* Sola enim corpora abluebat, a peccatis vero non mundabat. Baptismus Joannis erat in pœnitentiam, non in remissionem; Baptismus vero Christi, in remissionem. Quia Joannes baptizans homines, ad pœnitentiam vocabat; et quos baptizabat, pœnitere docebat; secundum illud: *Veniebant ad Joannem in Jordanem, confitentes peccata sua.* Sed in baptismo Joannis non dabatur peccatorum remissio, quæ data est in Christi Baptismo.

Quid utilitatis habebat baptismus Joannis.

5. Ad quid ergo utilis erat baptismus Joannis? Quia homines usu baptizandi præparabat ad Baptismum Christi. Sed queritur quare dictus est baptismus Joannis; sicut Veritas dicit, Matth. 21: *Baptismus Joannis unde est?* Quia ibi Joannis operatio tantum visibilis erat exterius lavantis, non invisibilis gratia Dei interius operantis. Sed tamen et illa Joannis operatio a Deo erat, et baptismus ille a Deo erat, non ab homine tantum; sed hominis dictus est, quia nihil ibi gerebatur quod non ageret homo. Si vero queritur an sacramentum fuerit, satis potest concedi ex eo sensu quo legalia signa dicuntur sacramenta. Significabat enim baptismus Joannis rem sacram, scilicet Baptismum Christi, qui non tantum est pœnitentiae, sed et remissionis peccatorum.

De forma baptismi Joannis, et de baptizatis ab eo.

6. Hic considerandum est si baptizati a Joanne iterum baptizati sunt baptismu[m] Christi, et qua forma verborum usus sit Joannes. Illi qui baptizati sunt a Joanne, nescientes Spiritum sanctum esse, ac spem ponentes in illius baptismo, postea baptizati sunt Baptismo Christi. Baptismus autem Joannis in nomine venturi tradebatur. Unde Hier. super Joelem, comment. ad c. 2. Qui dicit se in Christum credere, et non credit in Spiritum sanctum, nondum habet claros oculos. Unde baptizati a Joanne in nomine venturi, id est, Domini Jesu, qui dixerunt: Sed neque si Spiritus sanctus est audivimus, iterum baptizabantur, imo verum Baptisma accipiebant. Illi vero qui spem non posuerunt in baptismu[m] Joannis, et Patrem et Filium et Spiritum sanctum credebant, non post baptizati fuerunt, sed impositione manuum ab apostolis super eos facta, Spiritum sanctum receperunt (43). Alii vero qui non ita credebant, baptizati sunt Baptismo Christi, ut prædictum est. Unde Hier. in Epistola de unius uxoris Viro: Qui Spiritum sanctum nesciebant cum baptismu[m] a Joanne accepterunt, iterum baptizati sunt Baptismo Christi, ut prædictum est: ne quis ex Judæis vel gentibus puta-

(42) Non tenetur hic Magister.

(43) Hic non tenetur Magister.

ret aquam sine Spiritu sancto ad salutem posse sufficere. De hoc etiam Amb. in primo lib. de Spiritu sancto, c. 3 : Quidam negaverunt se scire Spiritum sanctum, eum baptizatos se dicerent baptismio Joannis, qui in advensionis Jesu, non in suo baptizavit nomine. Isti ergo, quia nec in Christi nomine, neque cum fide Spiritus sancti baptizati fuerant, non potuerunt accipere Baptismi sacramentum, baptizati sunt ergo in nomine Christi, nee iteratum est in his baptismis, sed innovatum.

DISTINCTIO III.

QUID SIT BAPTISMUS.

1. Post hæc videndum est quid sit Baptismus, et quæ sit forma, et quando institutus, et causa institutionis. Baptismus dicitur intinctio, id est, ablutio corporis exterior, facta sub forma verborum præscripta. Si enim ablutio fiat sine verbo, non est ibi sacramentum; sed accidente verbo ad elementum, fit sacramentum, non utique ipsum elementum fit sacramentum, sed ablutio facta in elemento. Unde Aug. tom. 9, tract. 80, super Joan. Verbo Baptisma consecratur, detrahe verbum, et quid est aqua, nisi aqua? Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum. Unde est hæc tanta virtus aquæ, ut corpus tangat et cor abluit, nisi faciente verbo, non quia dicitur, sed quia creditur? Nam et in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud est virtus intus manens. In duobus ergo consistit sacramentum Baptismi, scilicet, in verbo, et elemento. Ergo etsi alia desint quæ ad decorum sacramenti instituta sunt, non ideo minus est verum sacramentum et sanctum, si verbum sit ibi et elementum. Nam et in hoc sacramento et in aliis quædam solent fieri ad decorum et honestatem sacramenti, quædam ad substantiam et causam sacramenti pertinentia. De substantia hujus sacramenti sunt verbum et elementum, cætera ad solemnitatæ ejus pertinent.

De forma Baptismi.

2. Sed quod est illud verbum, quo accidente ad elementum, fit sacramentum? Veritas te docet, Matt. ult., quæ sit hujus sacramenti forma cum ait discipulis : *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Invocatio igitur Trinitatis verbum dieitur quo Baptisma consecratur; et hæc est forma verborum sub qua traditur Baptismus. Unde Bonifacio episcopo Zacharias papa, de Cons., dist. 4, cap. *In synodo*, ait: Firmissime præceptum est in synodo Anglorum ut quicumque sine invocatione Trinitatis mersus fuisset, quod sacramentum regenerationis non haberet, quod omnino verum est; quod si mersus in fontem Baptismi quis fuerit sine invocatione Trinitatis, perfectus Christianus non est, nisi in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti fuerit baptizatus. Legitur tamen in Actibus apostolorum, apostolos baptizasse in nomine Christi: Sed in hoc nomine, ut exponit Amb., l. 1, de Spiritu sancto, cap. 3, tota Trinitas intelligitur. Intelligitur enim cum Christum dicis, et Pater a quo unctus est, et ipse qui unctus est, et Spiritus sanctus per quem unctus est. Unde Nicolaus Papa ad Consulta Bulgarorum: A quodam Judæo multos baptizatos asseritis, et quid inde agendum sit consulitis; hi profecto si in nomine sanctæ Trinitatis, vel in nomine Christi, sicut in Actibus apostolorum legimus, baptizantur, baptizati sunt: unum enim idemque est, ut exponit Ambrosius.

Si in nomine Patris tantum vel Spiritus sancti possit tradi Baptismus.

3. Hic quæritur an Baptismus esset verus, si diceatur in nomine Patris tantum, vel Spiritus sancti tantum, ut cum dicitur in nomine Christi. Amb., ibid., videtur dicere, quod si fide mysterium Trinitatis tenetur et una persona tantum nominetur, plenum esse sacramentum; et, e converso, si tres nominentur et non recte de aliquo illorum sentiatur, vacuum fieri mysterium Trinitatis. Ait enim sic: Ubi non est plenum Baptismi sacramentum, nec principium, nec species aliqua Baptismi æstimatur. Plenum autem est

si Patrem et Filium et Spiritum sanctum fatearis. Si unum neges, totum subrues: et sicut si unum in sermone comprehendas, vel Patrem, vel Filium, vel Spiritum sanctum, sive autem nec Patrem nec Filium nec Spiritum sanctum abneges, plenum est fidei sacramentum; ita etiam licet Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum dicas, et Patris, et Filii, et Spiritus sancti minnas potestatem, vacuum est omne misterium. Cum enim dicitur in nomine Christi, per unitatem nominis impletum est mysterium; nec a Christi Baptismate Spiritus separatur, quia Christus baptizavit in Spiritu.

Quæstio Ambrosii.

4. Nunc consideremus utrum sicut in Christi nomine legimus Baptismi plenum esse sacramentum, ita etiam Spiritu sancto tantum nuncupato nihil desit ad mysterii plenitudinem. Rationem sequamur: Qui unum dixerit, Trinitatem signavit. Si Christum dicas, et Patrem a quo unctus est Filius, et ipsum qui unctus est, scilicet, Filium, et Spiritum sanctum quo unctus est designasti. Scriptum est enim, Act. 10, *hunc esse Jesum a Nazareth, quem unxit Deus Spiritu sancto.* Et si Patrem dicas, Filium ejus et Spiritum oris ejus pariter indicas, si tamen id etiam corde comprehendas. Et si Spiritum sanctum dicas, Deum Patrem a quo procedit et Filium ejus cuius est Spiritus, nuncupasti. Unde, ut rationi copuletur, auctoritas Dominus dicit, Act. 1: *Vos autem baptizabimini in Spiritu sancto*, ex quo indicat nos recte posse baptizari in Spiritu sancto.

Perstringit præmissorum intelligentiam, cum determinatione cuiusdam dicti.

5. Ex his aperte intellexisti in nomine Christi verum Baptisma tradi: unde nihilominus insinuari videtur verum Baptisma dari posse in nomine Patris tantum, vel Spiritus sancti tantum, si tamen illi qui baptizat fidem Trinitatis teneat, quæ Trinitas in quolibet horum nominum intelligitur. Si autem aliquis perverse credens, et errorem inducere intendens, unum de tribus tantum nuncupet, non completum mysterium. Quod vero ait, nominatis tribus vacuum esse mysterium, si baptizans minuat potestatem Patris vel Filii vel Spiritus sancti, id est, si male sentiat de potentia alicujus horum, non credens unam potentiam trium, intelligendum est hoc super cum qui non intendit nec credit baptizare; qui non tantum caret fide, sed etiam intentionem baptizandi non habet. Qui ergo baptizat in nomine Christi, baptizat in nomine Trinitatis, quæ ibi intelligitur. Tertius est tamen tres personas ibi nominare, ut dicatur: In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti; non in nominibus, sed in nomine, id est, in invocatione, vel in confessione Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Invocatur enim ibi tota Trinitas, ut invisibiliter ibi operetur per se, sicut extra visibiliter per ministerium. Si autem dicatur in nominibus, non est in sacramentum, quia non servatur forma Baptismi.

De institutione Baptismi.

6. De institutione Baptismi quando cœpit, variæ sunt æstimationes. Alii dicunt tunc esse institutum, cum Nicodemo Christus ait, Joan. 3: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto*, etc. Alii dicunt institutionem Baptismi factam cum apostolis dixit, Luc. 10: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Sed hoc dixit eis post resurrectionem, præcipiens eis de vocatione gentium, quos ante passionem binos miserat ad prædicandum in Iudea et ad baptizandum, dicens, Matt. 10: *In rium gentium ne abieritis.* Jam ergo institutus erat Baptismus, quia baptizabant simul et prædicabant.

De forma in qua baptizarerunt apostoli ante passionem Christi.

7. Si vero quæritur in qua forma tunc baptizaverunt Apostoli, sane dici potest: In nomine Trinitatis, scilicet, in ea forma in qua baptizaverunt postea gentes; quæ ante passionem potest intelligi fuisse tradita, licet non sit scriptum. Non ergo tunc illam formam

Christus prius tradidit, cum ad evangelizandum gentibus misit; sed quam ante tradiderat mittens eos in Iudeam, post iteravit cum ad gentes misit. Commodius ergo dicitur institutio facta, quando Christus a Joanne baptizatus est in Jordane; quod dispensavit, non quia mundari voluit, cum sine peccato fuerit, quia contactu mundæ carnis suæ vim regenerativam contulit aquis, ut qui postea immigeretur, invocato nomine Trinitatis, a peccatis purgaretur. Tunc ergo invocato nomine Trinitatis institutus est Baptismus Christi; in quo Trinitas, cuius mysterium ibi innotuit, interius hominem baptizat. De Cons., dist. 4: *Vunquam aqua.*)

Quare in aqua tantum fiat.

8. Celebratur autem hoc sacramentum tantum in aqua, non in alio liquore, ut ait Christus: *Nisi quis renatus, etc.* Ideoque uniformiter id fieri in aqua præcipitur, ut intelligatur quod sicut aqua sordes corporis ac vestis abluit, ita Baptismus maculas animæ, sordesque vitiiorum emundando abstergit. Vel ideo, ut nullum inopia excusaret, quod posset fieri, si in viño vel aleo fieret, et ut communis materia baptizandi inveniretur apud omnes; quod aqua signavit quæ de latere Christi manavit, sicut sanguis alterius sacramenti signum fuit. Non ergo in alio liquore potest consecrari Baptismus nisi in aqua.

De immersione, quoties fieri debeat.

9. De immersione vero si quæritur quomodo fieri debcat, præcise respondemus: Vel semel, vel ter, pro vario more Ecclesiæ. Unde Gregor., epist. 41, Leandro episcopo: De trina immersione Baptismi nil verius responderi potest quam quod vos ipsi sensistis; quia in una fide nihil officit Ecclesiæ sanctæ consuetudo diversa; quia enim in tribus subsistentiis una substantia est, reprehensibile esse nullatenus potest infantem in Baptismo ter vel semel immergere; quia et in tribus mersionibus personarum Trinitas, et in una potest divinitatis singularitas designari. Non vero qui tertio immergimus, etiam triduanæ sepulturæ sacramentum signamus. Secundum hoc, licet non modo ter, sed semel etiam tantum immergere. Ibi tamen duntaxat immergere semel licet, ubi consuetudo Ecclesiæ talis existit. Si quis vero id facere incipiat ubi consuetudo talis non est, vel semel tantum mergendum asserat, reprehensibilem se constituit. Unde Haymo (44): In suo sensu abundabat Cyprianus, cum semel mergebat in Baptismo parvulos, quia quod intelligebat, studiose implebat honis operibus abuadando, licet in hoc nescius delinqueret: sed quia bonis operibus abundabat, postea cor�ptus a Deo abundavit altiori sensu, ter illos mergendo. Ecce habemus, quia deliquit qui semel mersit. Sed hoc ideo, quia aliter se habebat consuetudo illius Ecclesiæ, vel quia unam tantum faciendam mersionem asserebat. De trina mersione Aug. ait, de Cons., dist. 4, c. Postquam: Postquam nos credere promisimus, tertio capita nostra in sacro fonte demersimus; qui ordo baptizandi duplice mysterii significacione celebratur. Recte enim tertio immersi estis, qui accepistis Baptismum in nomine Trinitatis. Recte tertio immersi, quia accepistis Baptismum in nomine Christi, qui die tertia resurrexit a mortuis. Illa enim tertio repetita immersio, typum dominice exprimit sepulturæ. Constat ergo baptizandos tertio debere immersi; et tamen si semel tantum immergantur, verum Baptisma accipiunt. Et qui semel immersi tantum, non peccat nisi consuetudo Ecclesiæ obsistat, vel hoc modo tantum debere fieri asserat,

Quando circumcisio omisit vim suam.

10. Solet etiam quæreri si circumcisio amisit statim vim suam ab institutione Baptismi. Ad quod dicimus in Christi morte terminata esse legalia omnia. Ex tunc ergo circumcisio perdidit viam suam, ita quod

(44) Cap. 14, super Epist. ad Rom. ad Rom., super illud: *Unusquisque in sensu suo abundet.*

postea non proficerit, sed potius obscurit observatoribus suis. Sed usque ad oblationem veræ hostiæ potuit prodesse. Si enim ante passionem legalia finem habuissent, non ea imminentे vetus pascha cum discipulis manducasset.

De causa institutionis.

11. Causa vero institutionis Baptismi est innovatio mentis: ut homo qui per peccatum vetus fuerat, per gratiam Baptismi renovetur, quod fit depositione virtutum et collatione virtutum. Sic enim fit quisque novus homo, cum abolitis peccatis ornatur virtutibus. Abolitio peccatorum pellit fœditatem: appositio virtutum affert decorem, et haec est res hujus sacramenti, scilicet interior munditia.

Quæritur an Baptismus aperuit cœlum, quod non aperuit circumcisio.

12. Si quæritur ultrum Baptismus aperuit cœlum, quod non aperuit circumcisio. Dicimus quia nec Baptismus, nec circumcisio regni nobis aditum aperuit, sed hostia Salvatoris; quæ si tempore circumcisio oblata fuisset, illius temporis homines regnum intrassent. Res ergo hujus sacramenti justificatio est.

DISTINCTIO IV.

QUOD ALII SUSCIPIUNT SACRAMENTUM ET REM, ALII SACRAMENTUM ET NON REM, ALII REM ET NON SACRAMENTUM.

1. Hic dieendum est aliquos suscipere sacramentum et rem sacramenti, aliquos sacramentum et non rem, aliquos rem et non sacramentum. Sacramentum et rem simul suscipiunt omnes parvuli, qui in baptismō ab originali mundantur peccato; quamvis quidam diffiteantur illis qui perituri sunt parvulis, in baptismō dimitti peccata, innitentes illi verbo Aug. in lib. de Bapt. parvul.: *Sacraenta in solis electis efficiunt quod figurant; non intelligentes illud ita esse accipiendo, quia cum in aliis efficiant sacramenta remissionem, non hoc eis faciunt ad salutem, sed solis electis.* Nam quod omnibus parvulis in baptismō remittatur peccatum per baptismum. Aug. evidenter dicit: A parvulo, inquit in Enchir., c. 43, recenter nato usque ad decrepitum senem, sicut nullus prohibetur a baptismō, ita nullus est qui non peccato moriatur in baptismō; sed parvuli tantum originali, maiores vero etiam omnibus quæ male videndo addiderunt ad illud quod nascendo traxerunt, nisi enorimatis vitae impedit. Aliqui quoque qui cum fide baptizantur, sacramentum et rem suscipiunt.

De fide accendentibus.

2. Qui vero sine fide vel fide accedunt, sacramentum, non rem, suscipiunt. Unde Hieron., Commentario ad 16 cap. Ezech. sup. eo loco: *In aqua non est lata:* Sunt lavacra gentilium, hæretorum; sed non lavant ad salutem. In Ecclesia etiam qui non plena fide accipiunt baptismā, non Spiritum, sed aquam suscipiunt. Aug. etiam ait, Enarratione in ps. 77, in principio: *Judæis omnibus communia erant sacramenta, sed non communis omnibus erat gratia, quæ est virtus sacramentorum; ita et tunc communis est baptismus omnibus baptizatis, sed non virtus baptismi, id est, ipsa gratia.* Item, in lib. de Pœnitentiæ Medicina, c. 2: *Omnis qui jam suæ voluntatis arbiter constitutus est, cum accedit ad sacramentum fidelium nisi peniteat eum veteris, vitæ, novam non potest inchoare.* Ab hac pœnitentia, cum baptizantur, soli parvuli iminunes sunt. His aliisque testimoniis aperte ostenditur, adultis sine fide et pœnitentia vera in baptismō non conferri gratiam remissionis, quia nec parvulis sine fide aliena, qui propriam habere nequaerunt, datur in baptismō remissionis. Si quis ergo fide accedit, non habens veram cordis contritionem, sacramentum sine re accipit. Videtur tamen Aug. dicere quod etiam fide accidenti, qui etiam habet odium fraternum, in ipso momento quo baptizatur, omnia condonentur peccata et post baptismum mox redeant. Sed npi hoc asserendo dicit, imo hanc opinionem e præmissam sententiam conferendo, ait enim sic, lib.

1 de Baptismo contra Donatist.,c. 12 : His qui facto corde baptizantur, aut peccata nullatenus diuinuntur, quia Spiritus sanctus disciplinæ effugiet factum; aut in ipso temporis puncto per vim sacramenti dimissa, iterum per fictionem replicantur; ut etiam illud verum sit: *Quotquot in Christo baptizati estis, etc.*, Galat. 3, et illud : *Spiritus sanctus disciplinæ effugiet factum*, Sapient. 4; ut induat eum Christum sanctitas baptismi et exuat eum Christum pernicias fictionis. Nam redire dimissa peccata ubi fraterna charitas non est, aperte Dominus docet etiam in illo servo; a quo Dominus dimissum debitum petiit, quia ille conservo dimittere noluit. Sic non impeditur baptismi gratia quomodo omnia peccata dimittantur, etiamsi fraternum odium in ejus cui dimittuntur, animo perseveret. Solvit enim hesternus dies, et quicquid superest; et solvit etiam ipsa hora momentumque ante baptismum, et in baptismio. Deinceps autem continuo reus incipit esse non solum consequentium, sed etiam præteritorum dierum, horarum, momentorum redeuntibus omnibus quæ dimissa sunt. Hoc antem, ut prædiximus, non sub assertione dixit; quod ostenditur ex eo quod ait in eodem libro sic: *Si ad baptismum, factus accedit, dimissa sunt ei peccata, aut non sunt dimissa; eligant quod voluerint*. Ecce aperte cernis, si tamen attendis id dixisse Aug. non asserendo, sed querendo, et aliorum opinionem referendo. Idem enim ait ibidem, paulo infra: *Tunc valere incipit: ad salutem baptismus, cum illa factio veraci confessione recesserit; quæ corde in malitia perseverante, peccatorum ablutionem non sinebat fieri*. Non ergo facte accedenti peccata dimittuntur.

Quomodo intelligatur illud : Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis.

3. Quæritur ergo quomodo illud accipiatur: *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis*. Potest dici quod qui in Christo, id est, in Christi conformitate baptizantur, sicut moriuntur vetustati peccati, sicut Christus vetustati pœnae, induunt Christum, quem per gratiam in habitantem habent. Potest et alter solvi. Duobus enim modis Christum induere dicimus: vel assumptione sacramenti, vel rei perceptione. Unde Aug., lib. 5 de Bapt. contra Donat., c. 24: Induunt homines Christum aliquando usque ad sacramenti perceptionem, aliquando usque ad vitæ sanctificationem; atque illud primum bonis et malis potest esse commune, hoc autem est proprium bonorum et piorum. Omnes ergo qui in Christi nomine baptizantur, Christum induunt vel secundum sacramenti perceptionem, vel secundum vitæ sanctificationem.

De illis qui suscipiunt rem et non sacramentum.

4. Sunt et alii, ut supra posuimus, qui suscipiunt rem et non sacramentum. Qui enim effundunt sanguinem pro nomine Jesu, etsi non sacramentum, rem tamen accipiunt. Unde Aug., ibid., c. 22: Quicumque non percepto regenerationis lavacro pro confessione Christi moriuntur, tantum eis valet ad dimittenda peccata, quantum si abluerentur sacro fonte baptismi. Audistis quod passio pro Christi nomine suscepta supplet vicem Baptismi. Nec tantum passio vicem Baptismi implet, sed etiam fides et contrito, ubi necessitas excludit sacramentum, sicut aperte docet Aug., dicens Baptismi vicem aliquando implere passionem. De latrone illo cui non baptizato dictum est, Luc. 23: *Hodie mecum eris in paradyso*, B. Cyprianus, in lib. 4 de Baptismo, non leve documentum assumit; quod etiam atque etiam ego considerans, invenio non tantum passionem pro nomine Christi, id quod Baptismo deerat posse supplere, sed etiam fidem conversionemque cordis, si forte ad celebrandum mysterium Baptismi in angustiis temporum succurri non potest. Neque enim ille latro pro nomine Christi crucifixus est, sed pro meritis facinorum suorum; nec quia credidit passus est, sed dum patitur credit. Quantum ergo valeat, etiam sine visibilis Baptismi sacramento; quod Apostolus ait, Rom. 10: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem*; in illo latrone de-

claratum est; sed tunc impletur invisibiliter, cum mysterium Baptismi non contemptus religionis, sed articulus necessitatis, excludit. Et Baptismus quidem potest esse ubi conversio cordis defuerit; conversio autem cordis potest quidem inesse non percepto Baptismo; sed contempto Baptismo non potest, nec ullo modo dicenda est conversio cordis ad Deum, cum Dei sacramentum contemnitur. Eeee hic habes non solum passionem, sed etiam fidem et contritionem conferre remissionem, ubi non continentur sacramentum, ut in latrone illo ostenditur, qui non per passionem, sed per fidem salvatus est sine Baptismo. Sed dicunt quidam hoc retractasse Augustinus. Retractavit quidem exemplum, in lib. 1 Retr. et., c. 18, sed non sententiam. Ait enim in lib. 4: *Cum dicerem vicem Baptismi posse habere passionem, non satis idoneum posui illius latronis exemplum; quia utrum non fuerit baptizatus, incertum est*. Constat ergo sine Baptismo aliquos justificari et salvare; unde Amb. de Valentino: *Ventrem meum doleo*, ut propheticō utar eloquio, quia quem regeneratus erām amisi; verumtamen gratiam quam ille poposcit, non amisit.

Quæ videntur obviare predictis.

5. His autem videtur obviare quod Dominus dicit, Joan. 3: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum cœlorum*, quod si generaliter verum est, non videntur esse vera superioris posita. Sed illud intelligendum est de illis qui possunt et contemnunt baptizari. Vel ita intelligendum est, *nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto*, id est, ex ea regeneratione quæ fit per aquam et Spiritum sanctum, non salvabitur. Illa autem regeneratione fit non tantum per baptismum, sed etiam per pœnitentiam et sanguinem. Unde auctoritas dicit, ideo Apostolum pluraliter dixisse fundamentum baptismatum, quia est baptismus in aqua, in sanguine, in pœnitentia. Hoc autem non ideo dicit, quod sacramentum Baptismi fiat nisi in aqua, sed quia ipsius virtus, id est, sanctificatio, datur non modo per aquam, sed per sanguinem vel pœnitentiam interius. Ratio etiam id suadet. Si enim non valentibus credere parvulis sufficit Baptismus, multo magis sufficit fides adultis volentibus, sed non valentibus baptizari; unde Aug.: *Quæris quid sit majus, fides an aqua?* non dubito qin respondeam, fides. Si ergo quod minus est sanctificare potest, nonne quod majus est, id est, fides, de qua Christus ait: *Qui crediderit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet*. Sed dicunt aiungi, nullum adultum in Christum credere vel charitatem habere sine baptismō, nisi sanguinem fundat pro Domino, subdita introducentes testimonia. Aug., lib. de Fide ad Petrum, c. 3, ait: *Ex illo tempore quo Salvator dixit: Nisi quis renatus fuerit, etc., absque sacramento Baptismi, præter ejus qui in Ecclesia sanguinem fundunt, aliquis vitam æternam accipere non potest*. Item: *Nullum catechumenum quamvis in bonis operibus defunctum, vitam æternam habere credimus, excepto martyrio, ubi tota sacramenta Baptismi compleuntur*. Item, de Dogm. eccles., c. 4: *Baptizatis iter tantum salutis esse credimus*. Sed quod in his minus dixit, in aliis capitulis supra positis supplevit. Et ideo sic intelligenda sunt, ut illi soli habentes tempus baptizandi excipientur; si enim aliquis habens fidem et charitatem voluerit baptizari, et non valet necessitate præventus, supplet Omnipotentis benignitas quod sacramento defuerat. Dum enim solvere potest, nisi solvat, tenetur, sed quod jam non potest et tamen vult, non imputat ei Deus, qui suam potentiam sacramentis non alligavit. Quod vero invisibilis sanctificatio sine visibili sacramento quibusdam insit, aperte Aug. tradit super Levit., dicens invisibilem sanctificationem quibusdam affuisse et profuisse sine visibilibus sacramentis. Visibilem vero sanctificationem, quæ fit sacramento visibili sine visibili, posse adesse, non posse prodesse, nec tamen visibile sacramentum ideo contemnendum est, quia contemptor ejus invisibiliter sanctificari non potest. Hinc Cornelius et qui eum eo erant, jam Spi-

ritu sanctificati baptizati sunt. Nec superflua iudicanda est sanctificatio visibilis; quia invisibilis præcessit. Sine visibili ergo invisibilis sanctificatio esse potest et prodesse: visibilis autem quæ sit sacramento tenuis, sine invisibili prodesse non potest, cum ita sit omnis illius utilitas. Simoni Magno visibilis baptismus non profuit, act. 8, quia invisibilis non affluit; sed quibus invisibilis affluit, profuit: nec tantum vallet fides aliena parvulo, quantum propria adulto. Parvulis enim non sufficit tides Ecclesiae sine sacramento. quia, si absqæ baptismu fuerint defuneti, etiam cum deferuntur ad baptismum, damnabuntur, sicut multis sanctorum auctoritatibus comprobatur. Ad quod hoc unum sufficiat. Aug. ait, lib. de Fide ad Petrum; c. 7: Firmissime tene parvulos qui vel in ute-ris matrum vivere incipiunt et ibi moriuntur, vel de matribus nati sine sacramento Baptismi de hoc sæculo transeunt, æterno suppicio puniendos, quia etsi propriæ actionis peccata non habuerunt, origi-nale peccatum tamen traxerunt carnali concepi-scentiæ conceptione. Et sicut parvuli qui sine baptis-mo moriuntur, infidelium ascribuntur numero, ita qui baptizantur, fideles dicuntur, quia fidelium con-sortio non separantur, cum orat Ecclesia pro fidelibus defunctis. Fideles ergo sunt non propter virtutem, sed fidei sacramentum. Unde Aug.: Parvulorum etsi nondum fides illa quæ etiam in erudiant voluntate consistit, jam tamen ipsius fidei sacramen-tum, id est, Baptismus, fidem facit: sicut credere respon-detur, ita etiam fidelis vocatur; non rem ipsam mente annuendo, sed ipsius rei percipiendo sacra-men-tum. (Aug., tom. 2, epist. ad Bonif., q. 22.)

Quil proposit Baptismus his qui cum fide accedant.

6. Solet etiam quæri de illis qui jam sanctificati Spiritu cum fide et charitate ad Baptismum accedunt, quid eis conferat Baptismus. Nihil enim eis videtur præstare, cum per fidem et contritionem jam remissis peccatis justificati sunt. Ad quod sane dici potest eos quidem per fidem et contritionem justificatos, id est, a macula peccati purgatos, et a debito æternæ pœnæ absolutos; tamen adhuc teneri satisfactionem tempora-li, qua pœnitentes ligantur in Ecclesia. Cum autem Baptismum percipiunt, et a peccatis, si quæ interim post conversionem contraxerunt, mundantur, et ab exteriori satisfactione absolvuntur; et adjutrix gratia omnisque virtus in eo augetur, ut vere novus homo tunc possit. Fomes quoqæ peccati in eo amplius debilitatur. Ideo Hieron. dicit quod fides quod fideles facit, in aquis Baptisini datur vel nutritur: quia non habenti aliquando ibi datur, et jam habenti ut pleni-ius habeat datur, sit et de aliis intelligendum est. Qui ergo mundus accedit, ibi sit mundior, et omni habenti ibi amplius datur. Quod vero omnis exterior satisfactio ibi relaxetur, Ambros. ostendit super illum locum, Rom. 11: *Sine pœnitentia sunt dona Dei et rocatio*, dicens (45): *Gratia Dei in Baptismo non requirit gemitum vel planetum, vel aliquid opus; sed et omnia gratis condonat.* Quod quidem de exteriori gemitu vel planetu accipiendum est. Nam sine interiorre nemo adultus renovatur; sed exteriore satisfactiones et afflictiones, scilicet, sordes pœnitentium, ibi di-mittuntur. Multum ergo confert Baptismus, etiamjam per fidem justificato; quia accedens ad Baptismum, quasi ramus a columba portatur in aream; qui ante intus erat judicio Dei, sed nuue etiam judicio Ecclesiæ intus est. Cum vero in Baptismo peccatum deleatur, et satisfactio exterior non imputetur, quæritur cur pœnalitas cui pro peccato addicti sumus non tollatur. Hoc ideo tradunt fieri sancti, quia si a pœna homines per Baptismum liberarentur, ipsam putarent Baptis-mi pretium, non æternum regnum. Ideo soluto reatu peccati, temporalis pœna tamen manet, ut illa vita stu-diosius queratur, quæ erit a pœnis omnibus aliena. Ideo etiam manet, ut sit fidei et certandi materia, et vincendi occasio, qui non vinceret si non pugnaret, nec

(45) Tom. 4 non longe a fine commentarii ad c. 12 ad Rom.

pugnaret si in Baptismo fieret immortalis. (Ibid., lib. 1 de summo Bono, c. 24.)

Cujus rei Baptismus, qui datur jam justo, sit sacra-mentum.

7. Si quæritur cuius rei Baptismus ille sit sacra-men-tum, qui datur jam justo, dicimus sacramentum esse et rei quæ præcessit, id est, remissionis ante per fidem datae, et remissionis temporalis pœnæ sive pec-cati si habetur, si quod interim committitur, et no-vitatis ac omnis gratiæ ibi præstitæ. Omnis etenim rei signum est, cuius causa est, Nec mireris rem ali-quando præcedere sacramentum, cum aliquando etiam longe post sequatur, ut in illis qui fide ac-cidunt, quibus, cum postea pœnituerint, incipiet Baptismus prodesse; in quibus sicut Baptismus sacra-men-tum hujus sanctificationis quam pœnitendo ha-bent. Sed si nunquam pœnitenter, nec a figmento re-cederent, cuius rei sacramentum esse Baptismus ab illis suspectus? Potest dici: Rei quæ ibi fieret, si non eorum enoritas impeditiret.

Si parvulis datur in Baptismo gratia qua possunt in majori ætate proficere.

8. Solet etiam quæri si parvulis in Baptismo datur gratia qua, cum tempus habuerint utendi libero arbitrio, possint bene velle et operari. De adultis enim qui digne recipiunt sacramentum non ambiguitur quin gratiam operantem et cooperantem perceperint; quæ in vacuum eis cedit, si per liberum arbitrium post mortaliter deliquerint, qui merito pec-cati gratiam appositam perdunt. Unde dicuntur contumeliam Spiritui sancto facere, et ipsum a se fugare. De parvulis vero qui nondum ratione utuntur, quæstio est an in Baptismo receperint gratiam, qua ad majorem venientes ætatem possint velle et operari bonum. Videtur quod non receperint, quia gratia illa charitas est et fides quæ voluntatem præparat et adjuvat. Sed quis dixerit eos accepisse fidem et charita-tem? Si vero gratiam non acceperint, qua bene ope-rari possunt cum fuerint adulti; non ergo sufficiet eis in hoc statu gratia in Baptismo data, nec per illam possunt modo boni esse, nisi alia addatur; quæ si non additur, non est ex eorum culpa, quia justificati sunt a peccato. Quidam putant gratiam operantem et co-operantem cunctis parvulis in Baptismo dari in munere, non in usu, ut cum ad majorem venerint ætatem, ex munere sortiantur usum, nisi per liberum arbitrium usum munera extinguant peccando; et ita ex culpa eorum est, non ex defectu gratiæ quod mali fiunt, qui ex Dei munere valentes habere usum bo-num, per liberum arbitrium renuerunt, et usum pravum elegerunt.

DISTINCTIO V.

QUOD BAPTISMUS AQUE SANCTUS EST A BONO ET A MALO DATUS BONO VEL MVLO.

1. Post hæc sciendum est sacramentum Baptismi a bonis et a malis ministris dari, sicut a bonis et a malis sumitur. Nec melior est Baptismus qui per meliorem datur, nec minus bonus qui per minus bonum datur, nec malus qui per malum datur, nec majus munus datur in Baptismo dato a bono, nec minus in Ba-ptismo dato a malo, sed aequale, quia non est munus hominis, sed Dei, quod totum subditis declaratur tes-timoniis. August., super Joan., tractatu 5, ait: *Bap-tismus talis est qualis ille in cuius potestate datur.* non qualis est ille per cuius ministerium datur. Item, lib. 2 contro Cresconium grammaticum, c. 6: *Prorsus fieri potest, ut aliqui verum habeant Baptismum, et non habeant veram fidem.* Item, super Joan. tractatu 6: *Si inter bonos ministros cum sit alius alio melior, non est melior Baptismus qui per meliorem datur;* nullo modo malus est qui etiam per malum datur, quia idem Baptismus datur, et ideo per ministros disparem Dei munus est aequale, quia non illorum, sed ejus est. Item, ibid., tract. 5, post medium: *Cum baptizat malus, illud quod datum est, unum est, nec inipar propter impares ministros, sed par et aequale propter hoc, hic est qui baptizat.* Item, ibid: *Ego*

dico, et nos dicimus omnes, quia justos oportet esse per quos baptizatur: justos oportet esse tanti iudicis ministros. Sint ministri justi si volunt. Si autem noluerint esse justi qui sedent in cathedra Moysi, secundum me facit magister meus, scilicet Christus, de quo Spiritus sanctus dicit, Joan. 1: *Hic est qui baptizat.* Item, ibid., tract. 5, non longe a fine: Quos baptizavit Judas, Christus baptizavit. Si quos ergo baptizavit ebriosus, homicida, adulter, si Christi erat Baptismus, Christus baptizavit. Non timeo adulterum, nec ebriosum, nec homicidam, quia columbam attendo per quam mihi dicitur: *Hic est qui baptizat.* Item, super Joan. 5, in fine: Homicida dedit Baptismum Christi; quod sacramentum tam sanctum est, ut nec homicida ministrante polluatur. Item, in lib. de Fide ad Petrum, c. 3, versus finem: Si in haeresi quacumque vel schismate quisquam in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti Baptismi sacramentum acceperit, integrum sacramentum accepit; sed salutem, quae virtus est sacramenti, non habebit si extra Ecclesiam catholicam ipsum sacramentum habuerit. Debet ergo ad Ecclesiam redire, non ut sacramentum Baptismi iterum accipiat, quod nemo debet in aliquo repeteret, sed ut in societate catholica vitam accipiat. Baptismus enim extra Ecclesiam nequit prodesse. Ibi enim cuique prodesse potest Baptismus, ubi potest prodesse elemosyna, scilicet in Ecclesia. Item Isid. Romanus pontifex non hominem judicat qui baptizat, sed Spiritum Dei subministrare gratiam Baptismi, licet paganus sit qui baptizat. In his perspicue cernis Baptismum verum bonis et malis dari, et a bonis et a malis; et ipsum tamen æque sanctum esse, et munus ejus æquale in bonis, sive a bonis, sive a malis baptizentur.

De potestate Baptismi et ministerio.

2. Quia ministerium tantum habent, non potestatem Baptismi. Potestatem enim sibi retinuit. Quod novit Joannes cum vidi columbam descendenterem super Christum; unde August., de Cons., dist. 4, tract. sup. primum cap. Joan.: Quid noverat Joannes Baptista? Dominum. Quid non noverat? potestatem dominici Baptismi in nullum hominem a Domino transituram, sed ministerium plane transsitus; potestatem a Domino in neminem, sed ministerium in bonos et malos. Non exhorreat columba ministerium malorum; respiciat potestatem Domini. Quid facit ibi minister malus, ubi bonus est Dominus? Neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat, Deus, 1 Cor. 3. Si superbus fuerit minister, cum diabolo computatur, sed non contaminatur donum Christi; quod per illum fluit, purum est. Per lapideum canalem transit aqua ad areolas; in canali lapideo nil generatur, sed hortus fructus plurimos affert. Aug., tractatu 5 sup. Joan., post medium tractatus 1. Habent ergo non modo boni, sed etiam mali, ministerium baptizandi, sed neuter potestatem Baptismi. Minister enim dedit Christus servis, sed potestatem sibi relinuit, quam si vellet poterat servis dare, ut servus daret Baptismum suum tanquam vice sua. Et potestatem suam constituere poterat in aliquo vel in aliquibus servis, ut tanta vis esset in Baptismo servi quanta est in Baptismo Domini; sed noluit, ne servus in servo spem poneret. Baptizat servus ut minister, baptizat Dominus tanquam potestatem habens; quam si daret servis, ut scilicet ipsorum esset quod Domini erat, tot essent Baptismi quot servi; ut sicut dicitur est baptismus Joannis, sic diceretur baptismus Petri vel Pauli. Quod ne fieret, retinuit sibi Dominus potestatem Baptismi, servis autem ministerium dedit. Si ergo servus dicit se baptizare, recte dicit, sed tanquam minister baptizat, et ideo non differt sive bonus sive malus baptizet. Inde etiam nemo dicit, baptismus meus, cum tamen dieat Evangelium meum, prudentia mea, licet sint haec a Deo in quibus differentia est. Alius enim alio melius operatur in evangelizando, et aliis alio prudentior est. Alius autem alio magis minusve baptizatus sive ab inferiori sive a majori baptizetur, dici non potest.

Quæ fuit potestas Baptismi quam potuit Christus dare servis.

3. Hic queritur quæ sit illa potestas Baptismi quam Christus sibi retinuit, et potuit dare servis. Hæc est, ut plurimi volunt, potestas dimittendi peccata in Baptismo; sed potestas dimittendi peccata quæ in Deo est, Deus est. Ideo alii dicunt hanc potestatem non potuisse dare alicui servorum, quia nulli potuit dare ut esset quod ipse est, vel ut haberet essentiam quam ipse habet, cui hoc est esse quod posse. Dicunt enim: Si hanc potentiam alicui dare potuit, potuit ei dare creaturas creare, quia non est hoc majoris potentiae quam illud. Ad quod dici potest quia potuit eis dare potentiam dimittendi peccata, non tamen ipsam eamdem qua ipse potens est, sed potentiam creatam qua servus posset dimittere peccata (46); non tamen ut auctor remissionis, sed ut minister, nec tamen sine Deo auctore; ut sicut in ministerio habet exterius sanctificare, ita in ministerio haberet interius mundare; et sicut illud facit Deo auctore, qui cum eo operatur illud exterius, ita interius mundaret Deo auctore, qui ejus verbo velut quodam ministerio uteatur. Item etiam posset Deus per aliquem creare aliqua, non per eum tanquam auctorem, sed ministerum cum quo et in quo operaretur, sicut in bonis operibus nostris ipse operatur, et nos; nec ipse tantum nec nos tantum, sed ipse nobiscum et in nobis; et tamen in illis agendis ministri ejus sumus, non auctores. Ita ergo potuit dare servo potestatem dimittendi peccata in Baptismo, id est, ut in mundatione interiori servus cum Domino operaretur, non servus sine Domino; nec Dominus sine servo, sed Dominus cum servo et in servo; sicut in exteriori ministerio Dominus operatur cum servo. Unde et Dominus dicitur, sanctificare et servus; sed Dominus invisibilis gratia, servus visibili sacramento, unde Aug. super Levit.: Dominus ait: *Ego Dominus qui sanctifico.* Et de Moyse etiam dictum est Exod. 19: *Et sanctificabis eum.* Sed Moyses sanctificat visibilibus sacramentis, per ministerium; Dominus autem invisibilis gratia, per Spiritum, ubi est totus fructus visibilium sacramentorum. Sine hac sanctificatione visibilia sacramenta nil prouident. Si quis hoc melius aperire poterit, non invideo.

DISTINCTIONE VI.

QUIBUS LICEAT BAPTIZARE.

1. Nunc quibus liceat baptizare addamus. De hoc Isidorus ait, lib. de Offic. 2: Constat Baptismum solis sacerdotibus esse traditum; ejusque ministerium nec ipsis diaconibus implere est licitum absque episcopo vel presbytero, nisi procul absentibus, ultima languoris cogat necessitas; quod etiam laicis fidelibus permittitur. Ex concilio Carthaginensi quinto. Item: Mulier, quamvis sancta, baptizare non presumat, nisi necessitate cogente. De illis vero qui ab hereticis baptizantur utrum rebaptizandi sint, quæri solet. Ad quod breviter dicimus quia quicumque sit qui baptizet, si servatur forma a Christo tradita, verum baptismum dat; et ideo qui illum sumit non debet rebaptizari. Unde Beda: Sive hereticus, sive schismaticus, sive facinorosus, quisque in confessione sanctæ Trinitatis baptizet; non valet ille qui baptizatus est a nobis Catholicis rebaptizari, ne confessio et Trinitatis invocatio videatur annullari. Item Aug.: Quamvis unum sit baptismus et hereticorum, scilicet eorum qui in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti baptizant, et Ecclesiæ catholicæ, qui tamen foris Ecclesiam baptizantur, non sumunt ad salutem Baptismum, sed ad perniciem; habentes formam sacramenti, virtutem autem ejus abnegantes et ideo Ecclesiam non eos rebaptizat, quia in nomine Trinitatis baptizati sunt; et ipsa est forma sacramenti. Item: Rebaptizare hereticum qui haec sanctificationis signa perceperit, omnino peccatum est; catholicum vero, immanissimum scelus est. Ex his aperte colligitur, quod qui etiam ab hereticis baptizati sunt servato charactere Christi, rebaptizandi non sunt; sed tantum

(46) Hic Magister non tenetur.

impositione manus reconciliandi, ut Spiritum sanctum accipiant et in signum detestationis hereticorum Sunt tamen nonnulli doctorum, ut Cyprianus et alii quidam, qui dicere videntur ab hereticis non posse tradi baptismum, et eos esse rebaptizandos cum veniam ad Ecclesiam, qui ab illis dieuntur baptizati. Sed hoc de illis verum est, qui extra formam Ecclesiae baptizare presumunt. Cyprianus tamen ibi veritate deviisse videtur, qui ait de heretico: Quomodo sanctificare aquam potest cum ipse immundus est, et apud quem Spiritus sanctus non est? cum Dominus dicat in lego: *Quicumque tetigerit immundus, immunda erunt; quis potest dare quod ipse non habet?* Hoc vero ex ignorantia eum dixisse Aug. innuit dicens: Martyrem Cyprianum gloriosum, qui apud hereticos vel schismaticos datum Baptismum nolens cognoscere, cum eos nimis detestaretur, tanta ejus merita usque ad triumphum martyrii secuta sunt ut et charitatis qua excellebat luce obumbratio illa fugaretur, et si quid pugnandum erat, passionis falce tolleretur. Nec nos qui Baptismi veritatem et hereticorum iniquitatem agnoscimus, ideo Cypriano meliores sumus, sicut nec Petro, quia gentes judicare non cogimus.

Quod nullus in materno utero baptizetur.

2. Hoc etiam sciendum est, quod licet ter immergatur propter mysterium Trinitatis, tamen unum baptisma reputatur. Illud etiam ignorandum non est, quod in materno utero nullus baptizari potest etiam si mater baptizetur, unde Isid., lib. de summo Bono, c. 24. Qui in maternis uteris sunt, ideo baptizari non possunt, quia qui natus adhuc secundum Adam non est, secundum Christum non potest renasci; neque regeneratione in eum dici potest, quem generatio non praecessit. Item Aug. ad Dardanum: Non potest quisquam renasci antequam natus sit. Si vero opponitur de Jeremia et de Joanne Baptista, quia ab utero sanctificati leguntur, quod etiam de Jacob quidam putant, dicimus, si sanctificatio ibi accipitur interior emundatio, in miraculis divinae potentiae esse habendum, ut Aug. ait, ambigue super hoc loquens. Si usque adeo, inquit, in illo pueru acceleratus est usus rationis et voluntatis, ut intra materna viscera jam posset agnosceret et credere, quod in aliis parvulis expectat aetas ut possint, in miraculis habendum esse divinæ potentiae non ad humanæ tradendum exemplum naturæ. Nam quando voluit Deus, etiam iumentum locutum est. Idem: De Jeremia legitur: *Priusquam exires de ventre; sanctificavi te;* illa tamen sanctificatio qua efficiuntur templum Dei, non nisi renatorum est. *Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei.* Nemo autem renascitur nisi prius nascatur. Unde illa sanctificatio potest secundum prædestinationem accipi. Ecce videtur dubitanter loqui, qui etiam dicit: Non dictum est quia ereditas infans in utero, sed *exultavit*; nec Elisabeth dicit: Exultavit in fide, sed: *Exultarit in utero meo.* Et potuit esse haec sanctificatio, tantæ rei a majori cognoscendæ indicium, non a parvulo cognitæ. Absque assertione de hac sanctificatione loquitur, non definiens qualiter intelligenda sit illa sanctificatio, an sit signum futuræ rei, an veritas justificationis per Spiritum factæ. Sed melius est ut dicamus illos propter communem legem in uteris justificatos, et gratia præventos dimissis omnibus peccatis; quod etiam multis sanctorum testimoniis edocetur.

Si Baptismus sit verbis corrupte prolatis.

3. Quæri etiam solet si corrupte proferantur verba illa, an Baptismus sit. De hoc Zacharias Bonifacius scribit: Retulerunt mihi nuntii tui quod fuerit sacerdos in eadem province, qui Latinam linguan penitus ignorabat; et dum baptizaret, nescius Latini eloqui, infringens linguam diceret: *Baptizo te in nomine Patriæ, et Filia, et Spiritus sancti;* et propter hoc considerasti rebaptizare. Sed si ille qui baptizavit, non errorem inducens vel hæresim, sed pro sola ignorantia Romanæ locutionis, infringendo linguam baptizans dixisset, non possumus consentire ut denuo baptizen-

Leo Papa.

4. Præterea sciendum est quod illi de quibus nulla extant indicia inter propinquos vel domesticos vel vicinos à quibus baptizati fuisse doceantur, agendum est ut renascantur ne pereant: in quibus quod non ostenditur gestum, ratio sinit ut videatur iteratum. Conferendum eis videtur, quod collatum esse nescitur, quia non temeritas intervenit præsumptionis, ubi est diligentia pietatis.

De illo qui pro ludo immergitur.

5. Solet etiam quæri de illo qui jocans, sicut minus, commemoratione tamen Trinitatis immergitur, utrum baptizatus sit. Ille autem Aug., tom 2, epist. 23., ad Bonif., non definit, ita inquiens: Si totum ludicre et mimice et joculariter ageretur, utrum approbandus essem Baptismus qui sic daretur, divinum judicium per alicujus revelationis miraculum oratione implorandum esse censerem. Videtur tamen sapientibus non fuisse baptismus, ut cum aliqui in balneum vel in flumen merguntur in nomine Trinitatis, non est tamen baptismus, quia non intentione baptizandi illud geritur. Nam in hoc et in aliis sacramentis sicut forma est servanda, ita et intentio illud celebrandi est habenda. Illud etiam non te movet, quod quidam non ea fide parvulos ad Baptismum ferunt, ut per Spiritum ad vitam regenerentur æternam; sed eosputant hoc remedio temporalem accipere sanitatem; non enim propterea illi non regenerantur, quia nec ab illis hac intentione offeruntur.

Quod duo tempora erant in quibus baptizabantur homines

6. Agnoscedum est etiam in baptizandis electis duo tempora esse servanda, id est, Pascha et Pentecosten, ut in sabbato Paschæ vel Pentecostes Baptismi sacramentum celebretur. Qui vero necessitate mortis vel periculi urgentur, omni tempore debent baptizari.

De responsione patrinorum.

7. Porro cuncti ad Baptismum venientes fidem suam profiteri debent et exponere ad quod petendum venerint ad ecclesiam. Unde etiam a baptizando quæritur: Quid venisti ad ecclesiam petere? Qui, si adultus est, pro se respondet: Fidem, id est, sacramentum fidei et doctrinam. Ita etiam per singula interrogatus, respondet se credere in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Si autem parvulus est, non valens credere vel loqui, alius pro eo respondet. Unde Isidorus, lib. de Ostic., c. 24: Parvuli alio profitente baptizantur, qui adhuc loquive credere nesciunt: sicut etiam pro ægris, mutis, vel surdis alius profitetur dum baptizantur, sic et de pœnitentibus agendum est. Si vero pro eo qui respondere potest, alius respondeat, non itidem valet, sicut dictum est. Etatem habet, pro se loquatur. Si vero quæritur ex quo sensu pro parvulo dicatur: Credo, vel: Fidem peto, dicimus de sacramento fidei id esse intelligendum, quod respondetur petere cum desertur ad ecclesiam, et habere fidem cum baptizatur; ut sit sensus cum dicitur: Fidem peto, id est, sacramentum fidei præsto sum recipere: Credo, id est sacramentum fidei suscipio; quod est: Hic parvulus præsto est sacramentum fidei accipere. Unde Aug., epist. 23, ad Bonif.: Nihil est aliud credere quam fidem habere: et ideo cum respondetur credere parvulus, qui fidei nondum effectum habet, respondetur fidem habere propter fidei sacramentum, et convertere sc ad Deum propter conversionis sacramentum. Sed adhuc quæritur ex quo sensu pro parvulo respondeatur: Credo in Deum Patrem, et in Iesum Christum, et in Spiritum sanctum. Nunquid de sacramento fidei, an de fide mentis ibi agitur? Si de sacramento, cur nominatim distinguuntur personæ? Si vero de fidei affectu, quomodo verum est, cum ea parvulus careat? An illud facturus parvulus spondet eum creverit, sicut et omnibus pomis diaboli spondet abrenuntiare, quod si non servaverit factus adultus, tenebitur ipse, vel sponsor? Sane etiam dici potest ibi sponderi pro parvulo, qui ad maiorem etatem, si venerit, et pomis diaboli renuntiabit, et sanam fidem tenebit cujus tunc sacramentum recipit. Hac autem sponsione parvulus

pro quo sit, tenebitur, non sponsor, si tamen ut cautio impleatur, quantum in se est, operam dederit, quia exigitur a patrino, ut sit diligens circa eum pro quo spondit sollicitudo. De hoc Aug.: Certissimum emisistis cautionem, qua renuntiare pompis diaboli spoondistis.

De catechismo et exorcismo.

8. Illa autem interrogatio et responsio fidei sit in catechismo, cui additur exorcismus. Ante Baptismum enim sit catechismus et exorcismus, post catechismum sequitur exorcismus, ut ab eo qui jam fide instructus est, adversaria virtus pellatur. Exorcismus de Graeco dicitur in Latinum *adjuratio*; catechismus, *instrucio*: catechizare est instruere, ut de Symbolo ac rudimentis fidei. Exorcizare est adjurare, ut: *Exi ab eo, spiritus immunde. Symbolum est signum vel collatio. Signum, quia eo fideles ad infidelibus discernuntur; collatio quia ibi totius fidei sufficiencia et integritas est collata.* Catechismus et exorcismus neophytorum sunt, magisque sacramentalia quam sacramenta dici debent. Neophytus novitus interpretatur vel rudis; et dicitur neophytus nuper ad fidem conversus, vel in disciplina religiosae conversationis rudis. Hæc ergo præcedunt Baptismum, non quod sine istis non possit esse baptismus verus, sed ut baptizandus de fide instituatur, et sciat cui debitor fiat deinceps et diaboli potestas in eo minuatur. Unde Rabanus: Ante Baptismum, catechizandi debet in homine prævenire officium; ut fidei catechumenus accipiat rudimentum, et sciat cui debitor fiat deinceps. Item Augustinus: Parvuli exsufflantur et exorcizantur, ut ab eis pellatur potestas diaboli, ne jam contendat eos subvertere, ne Baptismum consequantur. Non ergo ab infantibus creatura Dei efflatur vel exorcizatur, sed diabolus ut recedat ab homine.

DISTINCTIO VII.

DE CONFIRMATIONE.

1. Nunc de sacramento Confirmationis addendum est; de cuius virtute quæri solet. Forma enim aperta est, scilicet verba quæ dicit episcopus, cum baptizatos in frontibus sacro signat chrismate. Hoc sacramentum ab aliis perfici non potest, nisi a summis sacerdotibus; nec tempore apostolorum ab aliis quam ab ipsis apostolis legitur peractum, nec ab aliis quam ab illis qui locum eorum tenent, perfici potest aut debet. Nam si aliter præsumptum fuerit irritum habet et vacuum, nec inter ecclesiastica reputabitur sacramenta. Licet autem presbyteris baptizatos tangere in pectore, sed non chrismate signare in fronte. Virtus autem sacramenti est donatio Spiritus sancti ad robur, qui in Baptismo datus est ad remissionem. Unde Rabanus: A summo sacerdote per impositionem manus Paracletus traditur baptizato, ut roboretur per Spiritum sanctum, ad prædicandum aliis illud, quod ipse in Baptismo consecutus est. Item: Omnes fideles per manus impositionem episcoporum, post Baptismum accipere debent Spiritum sanctum, ut pleni Christiani inveniantur.

Melchiades in Epist. ad Hisp. episcopos.

2. Scitote utrumque esse magnum sacramentum, sed unum majori veneratione tenendum, sicut a majoribus datur. Ecce majus dicit sacramentum Confirmationis; sed forte non ob majorem virtutem et utilitatem quam conferat, sed quia a dignioribus datur, et in digniore parte corporis sit, scilicet in fronte; vel forte quia majus augmentum virtutum præstat, licet Baptismus, plus ad remissionem valeat. Quod videtur innuere Rabanus dicens, in unctione Baptismi Spiritum sanctum descendere ad habitationem Deo consecrandam. In hac vero, ejusdem septiformem gratiam, cum omni plenitudine sanctitatis et virtutis venire in hominem. Hoc sacramentum tantum a jejunis accipi, et jejunis tradi debet, sicut et Baptismus, nisi aliter cogat necessitas. Nec debet iterari, sicut nec Baptismus, vel Ordo. Nulli enim sacramento facienda est injuria; quod fieri putatur, quando non iterandum iteratur. Sed utruin aliqua vel nulla iterari possint,

quaestio est. Nam de Baptismo et Ordine quod non debant iterari, aperte Aug. dicit: Utrumque sacramentum est, et quadam consecratione datur, illud quidem cum baptizatur, illud vero cum ordinatur. Ideoque in Ecclesia catholica utrumque non licet iterari, quia neutri facienda est injuria; quod indubitanter etiam de Confirmatione tenendum est. De aliis vero utrum iterari valeant vel debeant, postea disseremus.

DISTINCTIO VIII.

DE SACRAMENTO ALTARIS ET EUCHARISTIE.

1. Post sacramentum Baptismi et Confirmationis sequitur Eucharistiæ sacramentum. Per Baptismum mundamur, per Eucharistiam in bono consummamur. Baptismus æstus vitiorum extinguit, Eucharistia spiritualiter reficit. Unde excellenter Eucharistia dicitur, id est, bona gratia; quia in hoc sacramento non modo est argumentum virtutis et gratiae, sed ille totus sumitur, qui est fons et origo totius gratiae. Cujus figura præcessit, quando manna pluit Deus patribus in deserto, qui quotidiano cœli pascebantur alimento. Unde: *Panem angelorum manducavit homo*, Joan. 6. Sed tunc qui panem illum manducaverunt, mortui sunt. Iste vero *punis vivus, qui de cœlo descendit, vitam mundo tribuit*. Manna illud de cœlo; hoc super cœlum. Illud scatetebat vernis in diem alterum reservatum, hoc ab omni corruptione alienum. Quicumque religiose gustaverit, corruptionem non videbit. Illud datum fuit antiquis post transitum maris Rubri, ubi submersis Ægyptiis liberati sunt Hebrei, Exod. 16. Ita hoc cœlestis manna, non nisi renatis præstari debet. Panis ille corporalis populum antiquum ad terram promissionis per desertum eduxit. Hæc esca cœlestis fideles hujus seculi per desertum transeuntes in cœlum subvehit. Unde recte viaticum appellatur, quia in via nos reficiens, usque in patriam ducit. Sicut ergo in mari Rubro figura Baptismi præcessit, ita in manna significatio dominici corporis. Hæc duo sacramenta demonstrata sunt ubi de latere Christi sanguis et aqua profluxerunt, quia Christus per sanguinem redemptionis, et aquam ablutionis nos redimere venit a diabolo et a peccato; sicut Israelitas per sanguinem agni paschalium ab exterminatore, et per aquam maris Rubri ab Ægyptiis liberavit. Hujus etiam sacramenti ritum Melchisedech ostendit, ubi panem et vinum Abrahæ obtulit. Unde, ut ait Ambros., de Sacramentis, lib. 4, cap. 3, intelligi datur anteriora esse sacramenta Christianorum quam Judæorum.

De institutione sacramenti.

2. Hic etiam alia consideranda occurunt quatuor, scilicet, sacramentum, institutio, forma et res. Sacramentum Dominus instituit, quoniam post typicum agnum corpus et sanguinem suum discipulis in cœna porrexit. Unde Eusebius Emisenus: Quia corpus assumptum ablaturus erat ab oculis, et illaturus sideribus, necesse erat ut die cœnæ sacramentum nobis corporis et sanguinis consecraret, ut coleretur jupiter per mysterium quod semel offerebatur in pretium.

De forma.

3. Forma vero est quam ipse ibidem edidit dicens: *Hoc est corpus meum;* et post: *Hic est sanguis meus.* Cum enim haec verba proferuntur, conversio fit panis et vini in substantiam corporis et sanguinis Christi; reliqua ad laudem Dei dicuntur. Unde Amb., in lib. de Sacram., l. 4, c. 4: Sermone Christi hoc conficitur sacramentum, quia sermo Christi creaturam mutat; et sic ex pane fit corpus Christi, et vinum cum aqua in calice missum fit sanguis consecratione verbi cœlestis. Consecratio quibus fit verbis? attende quæ sunt verba: *Accipite et comedite ex eo omnes;* *hoc est corpus meum;* et iterum: *Accipite et bibite ex hoc omnes,* *hic est sanguis meus* (Matt. 26). Per reliqua omnia quæ dicuntur, laus Deo refertur, oratio premittitur pro populo, pro regibus. Item Aug.: Credendum est quod in illis verbis Christi sacramenta confiantur: reliqua omnia nihil aliud sunt quam laudes, vel obscrationes fidelium et petitiones. Ecce quæ sit institu-

tio et forma hujus saeramenti. Ubi consideratione dignum est quare illud sacramentum post cœnam dedit discipulis. Dominus igitur Jesus ad invisibilia paternæ majestatis migraturus, celebrato cum discipulis typico pascha, quoddam memoriale eis commendare volens, sub specie panis et vini corpus et sanguinem suum ita eis tradidit, ut ostenderet legis veteris sacramenta, inter quæ præcipuum erat agnus paschalis sacrificium in morte sua terminari, ac legis novæ sacramenta substitui; in quibus excellit mysterium Eucharistiae. Ideo etiam post alia dedit, ut hoc unum arietius memorie discipulorum insigeretur, et ab Ecclesiadeinceps frequentaretur. Sed non exinde disciplinam sanxit in posterum, ut post alios cibos sumatur, sed potius ajejunis sumi oportet, sicut Apostolus doceat, ut singulari reverentia dijudicetur, id est, discernatur ab aliis cibis, quod Dominus apostolis disponendum reliquit. Unde August., epist. 118, ad Januar. : Apparet, cum primo accepérunt discipuli Eucharistiam, non eos accepisse jejunus: non ideo tamen calumniandum est universæ Ecclesiæ, quod a jejunis sumitur semper. Placuit enim Spiritui sancto, ut in honore tanti sacramenti, prius in os Christiani dominicum corpus intraret quam alii cibi; ideo ubique mos iste servatur. Nos enim quia post eibos dedit Dominus. Ideo pransi vel cœnati illud accipere debent ut illi faciebant quos Apostolus redargnit. Nam Salvator, quo vehementius commendaret mysterii illius altitudinem, ultimum hoc voluit infigere cordibus, et memoriæ discipulorum, a quibus ad passionem digressus erat. Quo autem ordine deinceps sumeretur, apostolis, per quos ecclesiæ dispositurus erat, reservavit docenduni.

De sacramento et re.

4. Nunc quid ibi sacramentum sit, et quid res, videamus. Sacramentum est invisibilis gratiæ visibilis forma. Forma ergo panis et vini quæ ibi videtur, est sacramentum, id est, signum sacræ rei; quia præter speciem quam ingerit sensibus, aliquid aliud facit in cognitionem venire. Tenent ergo species vocabula rerum quæ ante fuerunt, scilicet, panis et vini. Hujus autem sacramenti gemina est res; una, scilicet, contenta et significata; altera significata et non contenta. Res contenta et significata est caro Christi, quam de Virgine traxit, et sanguis quem pro nobis fudit. Res autem significata et non contenta est unitas Ecclesiæ in prædestinatis, vocatis, justificatis, et glorificatis. Hæc est duplex, caro Christi, et sanguis. Unde Hieron., comment. ad cap. 1 Epist. ad Ephes. : Dupliceiter, inquit, intelligitur caro Christi et sanguis ejus: vel ita quæ erucifixæ est et sepulta, et sanguis qui militis lancea effusus est; vel illa spiritualis ac divina, de qua ipse ait, Joan. 6: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus*, et: *Nisi manducaveritis carnem meam, et liberitis meum sanguinem, non habebitis vitam in vobis*. Sunt ergo hic tria distinguenda: unum, quod tantum est sacramentum; alterum, quod est sacramentum et res; et tertium, quod est res et non sacramentum. Sacramentum et non res, est species visibilis panis et vini; sacramentum et res, caro Christi propria et sanguis: res et non sacramentum, mystica ejus caro. Porro illa species visibilis, sacramentum est geminæ rei; quia utramque rem significat et utriusque rei similitudinem gerit expressam. Nam sicut panis præ cœstris cibis corpus reficit et sustentat, et vinum hominem lætitificat atque inebriat, sic caro Christi interiorem hominem plus cœteris gratiis spiritualiter reficit et saginat. Unde, ps. 22: *Calix meus in ebrians, quam præclarus est!* Habet etiam similitudinem cum re mystica, quæ est unitas fidelium: quia sicut et multis granis conficitur unus panis, et ex pluribus acinis vinum in unum confluit, sic ex multis fidelium personis unitas ecclesiastica constat. Unde Apostolus, 1 Cor. 10: *Unus panis et unum corpus multi sumus, etc.* Unde Aug., de Blasph. Spiritus sancti: *Unus panis et unum corpus Ecclesia dicitur, pro eo quod sicut unus panis ex multis granis, et unum cor-*

pus ex multis membris eomponitur, sic Ecclesia ex multis fidelibus charitate copulante connectitur. Ille mysterium pacis et unitatis nostræ Christus in sua mensa consecravit: qui accepit hoc mysterium unitatis, et non tenet vinculum pacis, non accipit hoc mysterium pro se, sed contra se. Cujus etiam saeramentum est corpus Christi proprium de Virgine sumptum; quia ut corpus Christi ex multis membris purissimis et immaculatis constat, ita societas ecclesiastica ex multis personis a criminali macula liberis consistit. In cuius rei typo facta est area Domini de lignis sethim, quæ sunt imputribilia, et albæ spinæ similia.

DISTINCTIO IX.

DE DUOBUS MODIS MANDUCANDI.

1. Et siue sunt duæ sunt res illius sacramenti, etiam duo modi manducandi: unus sacramentalis scilicet, quo boni et mali edunt; alter spiritualis, quo soli boni mandueant. Unde Aug., de Verbis Domini, et de Consec., dist. 2, c. *Quid est Christum?*: Quid est Christum manducare? Non est hoc solum in sacramento corpus ejus accipere: multi enim indigne accipiunt; sed in ipso manere, et habere ipsum in se manentem. Spiritualiter enim manducat, qui in unitate Christi et Ecclesiæ quam sacramentum significat, manet. Nam qui discordat a Christo, nec carnem Christi manducat, nec sanguinem bibit, etsi tantæ rei sacramentum ad judicium sui quotidie accipiat. Spiritualema manducationem Aug., tract. 25 super Joan., distinguens a sacramentali, ait: *Ui quid paras ventrem et dentem? erede, et manducasti. Credere enim in eum, hoc est comedere panem et vinum. Qui credit in eum, manducat eum.* Item, tract. 26 super Joan., et lib. de Remedio Pœnitentiæ; de Consec., dist. 2, cap. *Quomodo?*: Quomodo manducatus est Christus? Quomodo ipse dicit, Joan. 6: *Qui manducat carnem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet, et ego in eo.* Si in me manet, et ego in eo, tunc bibit; qui vero non in me manet, nec ego in illo; et si accipit sacramentum, acquirit magnum tormentum. Item, de Consec., dist. 2: Nulli ambigendum est tunc quemquam corporis et sanguinis Domini participem fieri, quando Christi membrum efficitur; nee alienari ab illius panis calicisque consortio, etiamsi antequam illum panem edat et calicem bibat, de hoc seculo in unitate corporis Christi constitutus abscedat, quia illius sacramentibeneficio non privatur, quando ille habere hoc quod illud sacramentum signat invenitur. In illo enim sacramento corpus et sanguinem suum nobis commendavit, quod et fecit nos ipsos. Nam et nos corpus ipsius facti sumus. Item, de Sacramentis fidelium: Qui discordat a Christo non manducat carnem ejus, nee sanguinem bibit, etsi tantæ rei sacramentum ad judicium sibi quotidie accipit.

De errore quorundam qui dicunt a bonis tantum corpus Christi sumi.

2. Hæc verba et alia hujusmodi, ubi de spirituali manducatione agitur, quidam obtuso corde legentes, erroris caligine involuti sunt adeo ut præsumperint dicere corpus et sanguinem Christi a bonis tantum sumi et non a malis. Sed indubitanter tenendum est a bonis sumi, non modo sacramentaliter, sed et spiritualiter; a malis vero tantum sacramentaliter, id est, seb sacramento, scilicet sub specie visibili carnem Christi de virgine sumptam, et sanguinem pro nobis fusum sumi; sed non mysticam, quæ tantum bonorum est. Quod subditis probatur testiōniis Gregor.: Est quidem in peccatoribus et indigne sumentibus vera Christi caro, et verus sanguis; sed essentia, non salubri efficientia. Item August., de Consec., dist. 2, cap. *Quia passus*, parag. *Dominus noster*: Multi indigne accipiunt corpus Domini: de quibus Apostolus ait, 1 Cor. 11: *Qui manducat et bibit calicem Domini indigne, judicium sibi manducat et bibit.* Per quod docemur quam sit cavendum male accipere bonum. Ecce enim factum est malum, dum male accipitur bonum; si-

cut e contra Apostolo factum est bonum, cum bene accipitur malum, scilicet cum stimulus Satanæ patienter portatur. Ergo et mala prosunt bonis, sicut angelus Satanæ Paulo, et sancta obsunt malis; bonis sunt ad salutem, malis ad iudicium. Unde qui manducat et babit indigne, iudicium sibi manducat et babit; non quia res illa mala est, sed quia in alius male accipit quod bonum est. Idem, de Consec., dist. 2, in lib. 4 Dialogorum, super Joan. tract 26, post medium: Indigne quis sumens corpus Christi, non efficit ut quia malus est malum sit quod accipit, vel quia non ad salutem accipit, nil accipiat. Corpus enim et sanguis Domini nihilominus erat in illis, quibus ait Apostolus: *Qui manducat in ligno*, etc. His aliisque pluribus a parte ostenditur, quod etiam a malis verum corpus Christi et sanguis sumitur; sed sacramentaliter, non spiritualiter.

De intelligentia quorundam verborum ambiguorum.

3. Secundum hos duos modos sumendi, intelligentia quorundam verborum ambiguorum dictionum distingenda est. Ait enim Augustinus, tractatu super Joan. 6, post medium: Bonus accipit sacramentum et rem sacramenti, malus vero sacramentum, et non rem. Sacramentum hic dicit corpus Christi proprium, de virginie natum; rem vero, spiritualem Christi carnem. Bonus ergo utramque Christi carnem accipit; malus vero tantum sacramentum, id est, corpus Christi sub sacramento, et non rem spiritualem. Item, lib. de Baptismo contra Donatistas 5, cap. 8: Non manducans manducat, et manducans non manducat, quia non manducans sacramentaliter, aliquando manducat spiritualiter, etc e converso. Et qui manducant spiritualiter, veritatem carnis et sanguinis dicuntur sumere, quia ipsam efficientiam habent, id est, remissionem peccatorum, pro qua videtur orari cum dicitur: Perficiant in nobis, Domine, quæsumus, tua sacramenta quod continent, ut quod nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus. Rerum veritatem dicit ipsam efficientiam, quasi dicat: Per haec sacramenta praesta ut sicut sacramentaliter carnem Christi sumimus, ita spiritualiter sumamus. Vel potius sacerdos ut Christus qui nunc vere sub specie panis et vini sumitur, manifesta visione, sicut in essentia divinitatis est, quandoque accipiatur. Constat ergo a bonis et a malis sumi corpus Christi; sed a bonis ad salutem, a malis ad perniciem. (Gregorius in homilia paschali.)

DISTINCTIO X.

DE HÆRESI ALIORUM QUI DICUNT CORPUS CHRISTI NON ESSE IN ALTARI NISI IN SIGNO.

1. Sunt alii præcedentium insaniam transcendentes, qui Dei virtutem juxta modum naturalium rerum metientes, audacius ac periculosius veritati contradicunt, asserentes in altari non esse corpus Christi vel sanguinem, nec substantiam panis vel vini in substantiam carnis et sanguinis converti, sed ita Christum dixisse: *Hoc est corpus meum*, sicut Apostolus dixit: *Petra autem erat Christus*. Dicunt enim ibi esse corpus Christi tantum in sacramento, id est, in signo, et latum in signo maledicari a nobis. Qui errandi occasionem sumunt a verbis Veritatis, unde prima hæresis facta est in discipulis Christi: Cum enim diceret: *Nisi qui manducaverit carnem meam, et biberit sanguinem meum, non habebit vitam æternam*; illi non intelligentes dixerunt: *Durus est hic sermo, quis potest eum audire?* et abierunt retro, illis discedentibus instruxit duodecim qui remanserant. *Spiritus est*, inquit, *qui vivificat, caro nihil prodest; verba quæ locutus sum vobis, spiritus et vita sunt*. Intellexisti spiritualiter? spiritus et vita sunt. Intellexisti carnaliter? etiam sic spiritus et vita sunt, sed ibi non sunt. Spiritualiter intellige quæ locutus sum. Non hoc corpus quod videtis manducaturi estis, et bibitum illum sanguinem quem effusuri sunt qui me crucifigunt. Sacramentum aliquod vobis commendavi, spiritualiter intellectum vivificabit vos; caro autem non prodest quidquam. Sunt etiam et alia, illorum insanæ somitem ministrantia. Ait enim Aug.,

super psal. 34, non longe a fine enarrationis: Donec seculum finiatur, sursum est Dominus; sed tamen etiam hic nobiscum est Veritas Dominus. Corpus enim in quo resurrexit, in uno loco esse oportet; veritas autem ejus ubique diffusa est. Item, ad Dardanum, epist. 57, non longe a principio: Una persona est Deus et homo; ubique per id quod est Deus, in cœlo per id quod homo est Christus. Dicit etiam, Matth. 26: *Pauperes semper habetis vobiscum, ne autem non semper habebitis*. His aliisque utuntur præfati hæretici, in assertionem sui erroris.

Determinatio præmissorum.

2. Quæ ex eadem ratione omnia accipienda sunt, non enim verbis his negatur verum corpus Christi a fidelibus sumi vel in altari esse, sed his Veritas apostolos, et in eis nos instruxit, quod ipsius corpus non per partes disceptum, ut putaverunt illi discipuli qui retroierunt, sed integrum, nec visibiliter in forma humana, sed invisibiliter sub forma panis et vini corpus et sanguinem nobis traderet, quem sensum August. confirmat dicens, in epistola ad Irenæum: *Ipsum quidem, et non ipsum corpus quod videbatur, manducatur; ipsum quidem, invisibiliter; non ipsum, visibiliter*. Item: *Et si necesse est illud celebrari, necesse est tamen invisibiliter intelligi*. Ita etiam intelligentum est corpus Christi esse in uno loco, scilicet, visibiliter in forma humana, Veritas etenim ejus, id est, Divinitas, ubique est; Veritas etiam ejus, id est, verum corpus in omni altari est, ubicumque celebratur. Sic etiam illud intelligentum est: *Pauperes semper habetis vobiscum, me autem non semper habebitis*, secundum corporalem præsentiam, scilicet, qua cum eis conversabatur. Similiter per id quod homo est, in cœlo, scilicet, visibiliter: invisibiliter autem est in altari, quia non in forma humana appetit, sed forma panis et vini operitur. Unde et invisibilis caro ejus dicitur, quæ vere est in altari. Sed quia in specie sua non appetit, invisibili dicitur; ait enim Aug., in lib. Sententiarum Prospere: *Hoc est quod dicimus, quod modis omnibus approbare contendimus, sacrificium Ecclesiæ duobus confici, duobus constare; visibili elementorum specie, et invisibili Domini nostri Jesu Christi carne et sanguine; sacramento, et re sacramenti, id est, corpore Christi; sicut et Christi persona constat et conficitur ex Deo et homine, cum Christus sit verus Deus et homo, quia omnis res illarum rerum naturam et veritatem in se continet, ex quibus conficitur. Conficitur autem sacrificium Ecclesiæ duobus, sacramento, et re sacramenti, id est, corpore Christi*. Est ergo sacramentum, et res sacramenti, idem corpus Christi. Ecce invisibilem dixit carnem Christi, quia forma panis operta sumitur et tractatur. idemque, ibidein, corpus Christi dixit esse sacramentum et rem; ex quo confirmatur quod supra diximus. Deinde addit quod magis movet lectorem: *Caro, inquit, ejus est, quam sub forma panis operlam, in sacramento accipimus; et sanguis ejus, quem sub vini specie ac sapore potamus, caro videlicet carnis, et sanguis sacramentum est sanguinis, carne et sanguine, utroque invisibili, intelligibili, et spirituali significatur corpus Christi visibile et palpabile, plenum gratia et divina majestate*.

Quæ sit intelligentia præmissorum.

3. Attende his diligenter quia tropo quodam utitur hic Aug., quo solent res significantes rerum sortiri vocabula quas significant. Hic enim visibilis species panis vocatur nomine carnis, et visibilis species vini nomine sanguinis; invisibilis vero et intelligibilis dicitur caro Christi, quia secundum illam speciem non videtur caro, sed intelligitur; ita et sanguis. Caro ergo invisibilis dicitur esse sacramentum carnis visibilis, quia species panis, secundum quam illa non videtur caro, est sacramentum carnis visibilis, quia carne invisibili, id est, specie secundum quam caro Christi non videtur caro, significatur corpus Christi, quod est visibile palpabile, ubi in sua forma appetit. Ita et de sanguine accipi debet. Quem sensum

confirmat Aug., aperiens qualiter prædicta intelligenda sint, quia obscure dixerat: consequenter dicens ita panem vocari corpus Christi, cum vere sit sacramentum corporis Christi quod in cruce positum est; sicut ipsa immolatio quæ fit manibus sacerdotis, vocatur Christi passio, non rei veritate, sed significandi mysterio; et sicut sacramentum fidei dicitur tides. Satis responsum est hæreticis et objectionibus eorum qui negant verum corpus Christi in altari esse, et panem in corpus vel vinum in sanguinem mystica consecratione converti, dicentes: Quis audeat manducare Dominum suum? Quis etiam audeat dicere quotidie formari corpus Christi de materia vel substantia, quæ non fuit caro Virginis?

Auctoritalibus probat verum corpus Christi esse in altari et in id panem converti.

4. Hæc et his similia objiciuntilli, in divino mysterio legem naturæ sectantes; quorum perfidiam subdita convineunt testimonia Ait enim Veritas, Matth. 26: *Accipite, hoc est corpus meum;* item Ambros., lib. de His qui mysteriis initiantur, cap.9: Si tantum valuit sermo Eliæ, ut ignem de cælo deponeret; non valebit tantum sermo Christi, ut substantias mutet? De totius mundi operibus legitur quia *ipse dixit, et facta sunt,* etc. Sermo igitur, id est, Filius, qui potuit ex nihilo facere quod non erat, non potest ea quæ sunt in id mutare quod non erant? Non enim minus est creare quam mutare novas naturas rerum. Item, ibid.: Si ordinem querimus, viro mixta semina generare consueverat; liquet ergo quod præter naturæ ordinem Virgo generavit, et hoc quod confidimus corpus ex Virgine est. Quid ergo hic queris naturæ ordinem in Christi corpore, cum præter naturam sit ipse partus ex Virgine? Item, ibid.: Ante benedictionem, alia species nominatur, post consecrationem corpus significatur. Ante consecrationem aliud dicitur, post consecrationem sanguis nuncupatur. Tu dicas: Amen, id est: Verum est. Quod sermo sonat, affectus sentiat. Item Aug., in lib. Sentent. Prosperi: In specie panis et vini quam videmus, res invisibles, id est, carnem et sanguinem, honoramus; nec similiter pendimus has duas species, sicut ante consecrationem pendebamus, cum fideliter fateamur ante consecrationem panem esse et vinum, quod natura formavit; post consecrationem vero carnem Christi et sanguinem, quod benedictio consecravit. Item Ambr., lib. de Sacram., c. 4: Panis est in altari usitatus, ante verba sacra; ubi accessit consecratio, de pane fit Christi caro. Quomodo autem potest quod panis est, esse corpus Christi? Consecratione, quæ fit sermone Christi. Item, in sermone quadam de Verbis evang.: Si tanta vis est in sermone Domini, ut incipient ese quæ non erant; quanto magis operatorius est utsint quæ erant, et in aliud commutentur? Et sic quod erat panis ante consecrationem, jam corpus Christi est post consecrationem, quia sermo Christi creaturam mutat, et sic ex pane fit corpus Christi, et vinum cum aqua incalicem missum fit sanguis, consecratione verbi cœlestis. Item Aug.: Sicut per Spiritum sanctum vera Christi caro sine coitu creatur, ita pereundi ex substantia panis et vini idem corpus Christi et sanguinis consecratur. Corpus Christi et sanguis virtute Spiritus sancti ex panis vinique substantia efficitur; figura vero est id quod exterius sentitur. Item Eusebius Emisenus: Invisibilis sacerdos visibiles creaturas in substantiam corporis et sanguinis sui, verbo suo, secreta potestate, commutat. Ex his aliisque pluribus constat verum corpus Christi et sanguinem in altari esse; uno integrum Christum ibi sub utraque specie, et substantiam panis in corpus, vinique substantiam in sanguinem converti.

DISTINCTIO XI.

DE MODIS CONVERSIONIS.

4. Si autem queritur qualis sit illa conversio: an formalis, an substantialis, vel alterius generis, definire non sufficio. Formalem tamen non esse cognosco, quia species rerum quæ ante fuerant remanent, et sa-

por, et pondus. Quibusdam esse videtur substantialis, discentibus sic substantiam converti in substantiam, ut hæc essentialiter fiat illa. Cui sensu præmissæ auctoritates consentire videntur.

Opposito.

2. Sed huic sententiae sic opponitur ab aliis: Si substantia panis, inquit, vel vini convertitur substantialiter in corpus vel sanguinem Christi, quotidie fit aliqua substantia corpus vel sanguis Christi, quæ ante non erat corpus; et hodie est aliquid corpus Christi, quod heri non erit: et quotidie augetur corpus Christi atque formatur de materia, de qua conceptione non fuit factum. Quibus hoc modo responderi potest: quia non ea ratione dicitur corpus Christi concili verbo cœlesti, quod ipsum corpus in conceptu Virginis formatum deinceps formatum, sed quia substantia panis vel vini, quæ ante non fuerat corpus Christi vel sanguis, verbo cœlesti fit corpus et sanguis. Et ideo sacerdotes dicuntur confidere corpus Christi et sanguinem, quia eorum ministerio substantia panis fit caro, et substantia vini fit sanguis Christi; nec tamen aliquid additur corpori vel sanguini, nec augetur corpus Christi vel sanguis.

Augustinus in libro Sententiarum Prosperi.

3. Si vero queris modum quo id fieri possit, breviter respondeo: Mysterium fidei credi salubriter potest, investigari salubriter non potest. Quod ergo corpus Christi, panis mutatione in id, non augmentatur, nec sanguis ex vini conversione, ejus voluntati et potentiae adscribatur, qui idem corpus de Virgine eduxit; it ergo substantia illa sine ejus augmentatione. Nec tamen concedunt quidam quod substantia panis aliquando fit caro Christi, etsi fiat caro Christi: sicut farina facta est panis, et aqua facta est vinum. nec tamen dicitur: Farina est panis, et aqua vinum. Alii vero concedunt, illud quod erat panis vel vinum post consecrationem esse corpus et sanguinem; non tamen sequitur: Panis est caro Christi, vel: Vinum est sanguis quia substantia panis vel vini postquam facta est caro Christi vel sanguis, non est substantia panis vel vini, sed caro et sanguis. Ideo distinguendum videtur, cum dicitur: Substantia panis, vel id quod erat panis, modo est corpus Christi. Manens enim panis non est corpus Christi, sed mutata in id quod facta est, est corpus Christi. Eec dicimus substantiam panis vel vini materiam esse corporis vel sanguinis Domini, quia non de ea ne de materia conformatur corpus; sed ipsa formatur in illud, et efficitur illud, unde Aug., in lib. de Trinit. 3, c. 5: Corpus Christi dicimus illud, quod ex fructibus terræ acceptum, et prece mystica consecratum sumimus in memoriam dominice passionis. Quod cum per manus hominis ad illam visibilem speciem perducatur, non sanctificatur ut sit tam dignum sacramentum, nisi operante invisibiliter Spiritu Dei.

sserunt quidam dictum panem transire in corpus Christi.

4. Quidam vero sic dicunt consecrationem illam esse intelligendam, ut sub illis accidentibus, sub quibus erat prius substantia panis et vini, post consecrationem sit substantia corporis et sanguinis; sic tamen, ut non eis afficiatur, et sic asserunt dictum panem transire in corpus Christi quia ubi erat panis, nunc est corpus Christi. Quod si est, quid ergo sit de substantia panis et vini? illi dicunt vel in præjacentem materiam resolvi, vel in nihilum redigi. Alii vero putaverunt ibi substantiam panis et vini remanere, et ibidem corpus Christi esse et sanguinem, et haec ratione dici illam substantiam fieri istam, quia ubi est hæc, est et illa, quod mirum est; et ipsam substantiam panis vel vini dicunt esse sacramentum. Sed quod non sitibi substantia, nisi corpus Christi et sanguis; ex prædictis et subditis aperte ostenditur. Ait enim Ambros., de Saeramentis et Allegat.: Panem istum quem suminus in mylerio, illum intelligo unique, qui manu sancti Spiritus formatus est in utero Virginis, et igne passionis decoctus in arca crucis. Panis enim angelorum factus est cibus hominum.

Unde Veritas ait, Joan. 6: *Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendit; et iterum: Panis quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita,* Ex his namque duabus sententiis aperte datur intelligi quia panis ille et iste, non duo, sed unus panis, una caro procul dubio unum efficitur corpus. Illud vere, illud sane quod sumptum est de Virgine, quod resurrexit, et in cœlum ascendit. Item Greg. in Hom. paschali: *Quis fidelium habere dubium possit, in ipsa immolationis hora ad sacerdotis vocem cœlos aperiri, in illo Christi mysterio angelorum choros adesse, summa et ima sociari, unum quid ex invisibilibus atque visibilibus fieri?* Idem: Eodem momento et in cœlum rapitur ministerio angelorum consociandum corpori Christi, et ante oculos sacerdotis in altari videtur. Sicut divinitas Verbi totum implet mundum, ita multis locis illud corpus consecratur. Nec sunt tamen multa corpora Christi, sed unum corpus et unus sanguis. Ideoque sive plus sive minus quis inde percipiat omnes aquiliter corpus Christi intergerime sumunt. Post consecrationem ergo non est ibi substantia panis vel vini, licet species remaneant. Est enim ibi species panis et vini, sicut et sapor. Unde aliud videtur, aliud intelligitur.

Quare sub alia specie,

5. Sub alia autem specie tribus de causis carnem et sanguinem tradidit Christus, et deinceps sumendum instituit, ut fides, scilicet, haberet meritum, quæ est de his quæ non videntur, quia fides non habet meritum, ubi humana ratio præbet experimentum. Et ideo etiam, ne abhorret animus quod cerneret oculus, quia non habemus in usu carnem crudam comedere, et sanguinem bibere. Quia ergo Christum vocari dentibus fas non est, in mysterio carnem et sanguinem nobis commendavit. Et etiam ideo, ne ab iudeo-dulis religioni christiana insultaretur. Unde August. de Cons., dist. 2, c. *Sub figura:* Nihil rationabilius. quam ut sanguinis similitudinem sumamus; ut et ita veritas non desit, et ridiculum nullum fiat a paganis, quod cruorem occisi hominis bibamus. Ne ergo hoc fieret, et ne veluti quidam horror etiam crux nobis esset, in similitudinem accipimus sacramentum. Ex præmissis jam liquet, quare sub alia specie, et quare sub ista hoc sacramentum Dominus celebraverit, et celebrari a nobis instituerit.

Quare sub dupli specie.

6. Sed quare sub dupli specie sumitur, cum sub alterutra totus sit Christus? Ut ostenderetur totam humanam naturam assumpsisse, ut totam redimeret. Panis enim ad carnem refertur, vinum ad animam, quia vinum operatur sanguinem, in quo sedes animæ a physicis esse dicitur. Ideo ergo in duabus speciebus celebratur, ut animæ et carnis susceptio in Christo, et utriusque liberatio in nobis significetur. Valet enim ad tuitionem corporis et animæ quod percipimus, ut ait Ambros, commentario ad caput 10 Epist. prioris, ad Hebræos, quia caro Christi pro salute corporis sanguis vero pro anima nostra offertur, sicut præfiguravit Moyses. Caro, inquit, pro corpore nostro offertur, sanguis pro anima; sed tamen sub utraque specie sumitur; quod ad utramque valet, quia sub utraque sumitur Christus. Sed si in altera tantum sumeretur, ad alterius tantum, id est, animæ vel corporis non utriusque pariter tuitionem valere significaretur. Sub utraque specie tamen totus sumitur Christus; nec plus sub utraque, nec minus sub altera tantum sumitur. Eadem enim ratio est (ut ait Hilarius, de Cons., dist. 2, c. *Ubi pars est*) in corpore Christi, quæ in manna præcessit. De quo dicitur, Exod. 16: *Qui plus collegerat, non habuit amplius; nec qui minus paraverat habuit minus.* Et licet sub utraque specie sumatur totus Christus, tamen non sit conversio panis nisi in carnem, nec vini nisi in sanguinem. Nec debent dici duo sacramenta, sed unum, quia sub utraque specie idem sumitur. Neque debet iterari sacramentum, quia benedictio non repetitur super speciem eamdem. Neque aliæ substantiæ in sacrificium veritatis offerri

debent, quia de aliis non potest consecrari corpus Christi vel sanguis.

Quare aqua admisceatur.

7. Aqua vero admiscenda est vino, quia aqua populum signat, qui per Christi passionem redemptus est. Calix ergo dominicus, juxta canonum præceptum, aqua in vino mixtus debet offerri, quia videmus in aqua populum intelligi, in vino ostendi sanguinem Christi. Cum ergo in calice vino aqua miscetur, Christo populus adunatur, et credentium plebs ei in quem credit copulatur, quæ copulatio aquæ et vini sic miscetur in calice Christi, ut mixtio illa non possit separari. Nam si vinum quis tantum offerat, sanguis Christi incipit esse sine nobis.

Julius papa.

8. Si xero queritur an irritum sit quod geritur, si aqua prætermittatur, audi quod sequitur in eodem canone: Non potest, inquit, calix Domini esse aqua sola aut vinum solum, nisi utrumque misceatur. Item Cyprianus, de Cons. dist. 2, *Non debes, et c. Sicut in sanctific.*; Calix Domini non est aqua sola, aut vinum solum, nisi utrumque misceatur; sicut nec corpus Domini potest esse farina sola, nec aqua sola, nisi utrumque fuerit adunatum, et panis unius co:npage solidatum. Si quis tamen non intendens introducere haeresim, oblivione vel ignorantia aquam prætermisserit, non videtur esse irritum sacramentum; sed ille graviter est corripiendus. Nam et Graecorum Ecclesia non apponere aquam dicitur. Quod etiam ex dictis Cypriani videtur posse colligi; ait enim, de Cons. dist. 2, c. *Et Scriptura:* Si quis de antecessoribus nostris vel ignoranter vel simpliciter non hoc servaverit, quod nos Dominus facere et exemplo et magisterio docuit, potest simplicitati ejus indulgentia Domini venia concedi. Nobis vero non potest ignosci, qui nunc a Domino instructi sumus ut calicem Domini cum vino mixtum, secundum quod Dominus obtulit, offeramus. Et hoc videtur, quod si quis simpliciter vel ignoranter vinum offerat sine aqua, sacramentum conficiat. Aqua vero nullatenus sine vino potest offerri in sacrificio, nec panis nisi de frumento; nec granum frumenti, nisi redactum fuerit in panem; quia Christus et panem se dicit, et grano frumenti se comparat. Quod ergo supra dictum est, non posse vinum solum offerri, determinari oportet; recipit enim exceptionem. Non potest, nisi simpliciter vel ignoranter fiat; vel non potest, id est, non debet. Quibusdam tamen videtur hoc generaliter verum. Colligitur etiam ex prædictis, quod Christus vinum aqua mixtum dedit discipulis. Corpus vero tale dedit, quale tunc habuit, id est, mortale et impassibile. Nunc vero sumitura nobis immortale et impassibile; nec tamen majorem habet efficientiam. Eucharistia quoque intincta non debet dari populo pro supplemento communionis, quia non legitur Christus alicui discipulorum præbuuisse panem intinctum nisi Iude. Tunc vero non accepit Judas corpus Christi, sed tantum panem; corpus vero et sanguinem Christi ante cum aliis discipulis perceperat.

DISTINCTIO XII.

UBI ILLA ACCIDENTIA FUNDANTUR.

1. Si autem queritur de accidentibus quæ remanent, id est, de speciebus et sapore et pondere, in quo subiecto fundentur, potius mihi videtur fatendum existere sine subjecto, quam esse in subjecto, quia ibi non est substantia, nisi corporis et sanguinis dominici, quæ non afficitur illis accidentibus. Non enim corpus Christi talem habet in se formam, sed qualis in iudicio apparebit. Remanent ergo illa accidentia per se subsistentia ad mysterii ritum, ad gustus fideique suffragium; quibus corpus Christi habens formam et naturam suam tegitur.

De fractione et partitione.

2. Solet etiam queri de fractione et partitione quæ ibi videtur fieri, utrum vera sit; et si ibi vera fractio est, cuius rei sit, vel in qua re fiat. Cumque non sit ibi alia substantia quam Christi, si in aliqua substantia est

illa fractio, in corpore Christi videtur esse. Sed e contra, cum ipsum corpus incorruptibile sit (quia immortale et impassibile), in ipso non posse esse videtur. Nam et Christus redarguit carnalem sensum discipulorum, qui putabant carnem Christi sicut aliam in partes dividendam, et morsibus dilacerandam. Ideo quibusdam placet quod non sit ibi fractio sicut videatur sed dicitur frangi, quia videtur frangi. Quibus objicitur quod ait Ambros.: Nihil falsi putandum est in sacrificio veritatis; vel sicut sit in magorum præstigiis, ubi delusione quadam falluntur oculi, ut videant esse quod non est. Ad hoc illi dicunt: Non fallit nos visus, nec fallitur; quod esset, si crederetur ita frangi, ut videtur. Nec illusio est, quia ad utilitatem fidei, non ad deceptionem, ita sit; sicut et Christum ostendit duobus discipulis in via in specie peregrini; nec in eo tamen talis forma erat, sed oculi eorum tenebantur ne cum agnoscerent.

Aliorum opinio.

8. Alii vero dicunt quod sicut ibi species panis est, et non est ibi res cuius vel in qua sit illa species; ita est ibi fractio quæ non sit in aliqua re, quia nihil ibi frangitur; quod mirabiliter Dei potentia fieri dicunt, ut ibi sit fractio, ubi nihil frangitur.

Aliorum opinio.

4. Alii tradunt corpus Christi essentialiter frangi et dividi, et tamen integrum et incorruptibile existere. Quod se colligere asserunt ex confessione Berengarii, qui confessus est coram Nicolao papa et pluribus episcopis panem et vinum quæ in altari ponuntur, post consecrationem non solum sacramentum, sed etiam verum corpus et sanguinem Christi esse; et sensualiter non solum sub sacramento, sed in veritate manibus sacerdotum tractari et frangi, et fidei- lium dentibus atteri.

Sententia probabilior.

5. Sed quia corpus Christi incorruptibile est, sane dici potest fractio illa et partitio non in substantia corporis, sed in forma panis sacramentaliter fieri, ut vera fractio et partitio sit ibi, quæ sit non id substantia corporis, sed in sacramento; id est, specie. Ne autem mireris vel insultes si accidentia videantur frangi, cum ibi sint sine subjecto; licet quidam asserant ea fundari in aere. Est ibi vera fractio et partitio, quæ sit in pane, id es, in forma panis. Unde Apostolus ait, *1 Cor. 16: Panis quem franginuſ*, quia forma panis ibi frangitur, et in partes dividitur, Christus vero integer manet, et totus est in singulis. Unde Aug., in sermone de Verbis Evangelii: Quando Christus manducatur, vita manducatur. Sed quis audet manducare Dominum suum? et tamen Veritas invicem nos ad manducandum ait, *Joan. 6: Qui manducat me, vivit propter me*. Nec occiditur Christus ut manducetur, sed mortuos, vivificat; quando manducatur, resicit, non desicit; vivit manducatus, quia surrexit occisus; nec quando manducamus, partes de illo facimus, et quidem in sacramento sic fit. Item, de Consecr., dist. 2: Norunt fideles quomodo manducent carnem Christi; unusquisque accipit partem suam: unde et ipsa gratia partes vocantur. Per partes manducatur, et manet integer totus; per partes manducatur in sacramento, et manet integer totus in cœlo, manet integer totus in corde tuo. Ideo ista dicuntur sacramenta, quia in eis aliud videtur, et aliud intelligitur: videtur panis et calix, quod et oculi renuntiant; quod autem fides instruenda postulat, panis est corpus Christi, calix est sanguis. Ex his datur intelligi quod fractio et partes quæ ibi videntur fieri, in sacramento fiunt, id est, in specie visibili. Ideoque illa Berengarii verba ita distinguenda sunt, ut sensualiter non modo in sacramento, sed in veritate dicatur corpus Christi tractari manibus sacerdotum; frangi vero et atteri dentibus, vere quidem, sed in sacramento tantum. Vera ergo est ibi attritio et partitio; sed in singulis partibus totus est Christus. Unde Hieron., in sermone quodam, et habetur de Consecr., dist. 2, c. *Singuli accipiunt: Singuli accipiunt Christum Dominum, et in singulis*

portionibus totus est; nec per singulas minuitur, integrum se præbet in singulis. Item Hilarius: Ubi pars est corporis, ibi est et totum.

Quid illæ partes significant.

6. Quid autem partes illæ significant, Sergius papa tradit, inquiens, de Consecr., dist. 2, c. *Triforme*: Triforme est corpus Christi. Pars oblata, in calicem missa, corpus Christi quod jam surrexit, monstrat; pars comesta, ambulante adhuc super terram; pars in altari usque ad fine missa remanens, corpus jacens in sepulcro significat, quia usque in finem saeculi corpora sanctorum in sepulcris erunt. Et sicut partes illæ mysticam tenent significationem, ita etiam et fractio, passionis Christi et mortis est repræsentatio, unde ipse ait. *Luc. 22: Hoc facite in meum commemorationem*, id est, in memoriam passionis et mortis meæ. Nam, ut ait Ambros., de Consecr., dist. 2. c. *Non iste*, quia in morte Christi liberati sumus, hujus in edendo et bibendo carnem et sanguinem, memores esse debemus. Sed caveat quisque ne indigne percipiat, quia judicium sibi manducat. Non enim est iste panis qui vadit in corpus, sed panis vite æternæ, qui animæ nostræ substantiam fulcit. Sic ergo vive, ut quotidie merearis accipere, nec accedas indignus. Indignus est, qui, aliter celebrat mysterium quam Christus tradidit, vel qui habens mortale peccatum accedit. Ergo etsi sint peccata quotidiana, ut non sint mortifera, antequam accedas dimittet debitoribus tuis. Si dimittis, dimittetur tibi; et sic securus accede. Panis enim salutis est, non venenum. Si ita accedis, spiritualiter manducas. Spiritualiter enim manducat, qui innocentiam ad altare portat.

Si illud sit sacrificium, et si sapienter immoletur Christus.

7. Post hæc queritur si quod gerit sacerdos proprie dicatur sacrificium vel immolatio, et si Christus quotidie immoletur, vel semel tantum immolatus sit. Ad hoc breviter dici potest, illud quod offertur et consecratur a sacerdote vocari sacrificium et oblationem, quia memoria est et repræsentatio veri sacrificii et sanctæ immolationis factæ in ara crucis. Et semel Christus mortuus in cruce est, ibique immolatus est in semetipso; quotidie autem immolatur in sacramento, quia in sacramenta recordatio fit illius quod factum est semel. Unde Aug., super psal. 20: Certum habemus quia *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur*, etc.; tamen ne obliviscamur quod semel factum est, in memoria nostra omni anno fit, scilicet, quoties pascha celebratur. Numquid quoties Christus occiditur? sed tantum anniversaria recordatio repræsentat quod olim factum est, et sic nos facit moveri, tanquam videamus Dominum in cruce. Item in lib. Sententiarum Prosperi: Semel immolatus Christus in semetipso, et tamen quotidie immolatur in sacramento. Quod sic intelligendum, quia in manifestatione corporis et distinctione membrorum semel tantum in cruce pependit, offerens se Deo Patri hostiam redempcionis efficacem eorum, scilicet, quos prædestinavit. Item Ambrosius, super Epist. ad Hebr.: In Christo semel oblata est hostia ad salutem potens, quid ergo nos? Nonne per singulos dies offerimus? Etsi quotidie offeramus, ad recordationem ejus mortis fit; et una est hostia, non multæ. Quomodo una, et non multæ? quia semel immolatus est Christus. Hoc autem sacrificium exemplum est illius; id ipsum, et semper id ipsum offertur, proinde hoc idem est, sacrificium; alioquin dicetur, quoniam in multis locis offertur: Multisunt Christi; non, sed unus ubique est Christus, et hic plenum existens, et illic plenus: sicut quod ubique offertur unum est corpus, ita et unum sacrificium. Christus hostiam obtulit; ipsam offerimus et nunc, sed quod nos agimus, recordatio est sacrificii. Nec causa suæ infirmitatis repetitur, quia perficit hominem, sed nostræ, quia quotidie peccamus. Ex his colligitur esse sacrificium et dici quod agitur in altari; et Christum semel oblatum, et quotidie offerri, sed aliter tunc, aliter nunc. Et etiam quæ sit virtus hujus

sacramenti ostenditur : remissio, scilicet, peccatorum venialium. et perfectio virtutis,

De causa institutionis.

8. Institutum est enim hoc sacramentum duabus de causis. In augmentum virtutis, scilicet, charitatis, et in medicinam quotidiana infirmitatis; unde Ambros., lib. de Sacram. l. 4, c. 6 : Si quoties effunditur sanguis Christi, in remissionem peccatorum effunditur, deo semper accipere, qui semper pecco, deo semper habere medicinam. Item August., ad Januar., ibid. : Iteratur quotidie haec oblatio, licet Christus semel sit passus, quia quotidie peccamus peccatis, sine quibus mortalis infirmitas vivere non potest. Et quia quotidie labimur, quotidie Christus mystice immolatur pro nobis. Dedit enim nobis hoc sacramentum salutis, ut quia nos quotidie peccamus, et ille jam mori non potest, per hoc sacramentum remissionem consequamur. Quotidie comeditur ipse et bibitur in veritate, sed integer et vivus manet. Item : Mysterium fidei dicitur, quia credere debes quod ibi salus nostra consistat. Si autem queratur utrum quotidie communicandum sit, audi quid inde tradit August. lib. de ecclesiasticis Dogmatibus, c. 55 : Quotidie, inquit, Eucharistiam accepere, nec laudo, nec vitupero; omnibus tamen dominicis diebus communicandum horror. Si tamen mens in affectu peccandi est, gravari magis dico Eucharistiae perceptione, quam purificari. Et licet quis peccato mordeatur, si peccandi tamen de cætero non habet voluntatem, et satisfaciat lacrimis et orationibus, accedat securus : sed hoc de illo dico quem mortalia peccata non gravant. Si non frequentius, saltem ter in anno homines communicent, nisi forte quis criminalibus impediatur: in Pascha, scilicet, et Pentecoste, et in Natali. Omnes eago communicent, qui noluerint carere ecclesiasticis liminibus. (Fabianus papa, de Consecr., dist. 2, c. Si non.)

DISTINCTIO XIII.

SI HERETICI ET EXCOMMUNICATI HOC SACRAMENTUM CONFICIENT.

1. Solet etiam queri utrum pravi sacerdotes hoc sacramentum conficerent queant. Ad quod dici potest quod aliqui, licet sint pravi, consecrant vere, scilicet, qui intus sunt nomine et sacramento, etsi non vita; quia non in merito consecrantis, sed in verbo efficiuntur Creatoris; unde August., in lib. de Corpore Domini: Intra catholicam Ecclesiam, in mysterio corporis et sanguinis Domini, nihil a bono majus, nihil a malo minus perficitur sacerdote; quia non in merito consecrantis, sed in verbo perficitur Creatoris, et virtute Spiritus sancti. Credendum est enim quod in verbis Christi sacramenta conficiantur. Sicut ipse est qui baptizat, ita ipse est qui per Spiritum sanctum suam efficit carnem et sanguinem. Item Gregor.: Putant quidam communionem corporis minus esse sanctificatam, si illorum fiat officio quorum vita eorum oculis videtur ignobilis. Heu! in quem magnum laqueum incident, ut divina ei occulta mysteria plus ab aliis sanctificata posse fieri credant, cum unus idemque Spiritus sanctus in tota Ecclesia invisibiliter ea mysteria et operando sanctificet, et sanctificando benedicat! Mysterium ideo dicitur, quod secretam et reconditam habeat dispensationem; sacrificium vero, quasi sacrum factum, quia prece mystica consecratur pro nobis in memoriam dominicæ passionis. Sacramentum est in aliqua celebratione, cum res ita re fit, ut a liquido significatae rei accipiamus. Sacraenta sunt Baptisma, Chrisma, Corpus Christi; quæ ideo sacramenta dicuntur, quia sub tegumento visibilium rerum divina virtus secretius salutem eorumdem sacramentorum operatur. Unde a secretis virtutibus vel sacris sacramenta dicuntur. Panis et calicis sacramentum Græce Eucharistia dicitur, Latine bona gratia interpretatur: et quid melius corpore et sanguine Christi! Sive ergo per bonos, sive per malos ministros inter Ecclesiam dispensetur, sacramentum tamen est, quia Spiritus sanctus vivificat; nec bonorum dispensatorum

meritis ampliatur, nec malorum attenuatur. Hoc de corpore Domini, hoc et de Baptismate et Chrismate dicendum est et tenendum; quia virtus divina secretius operatur in eis, et divina solummodo est haec virtus sive potestas, non humanæ efficaciam. Illi vero qui excommunicati sunt, vel de hæresi manifeste notati, non videntur hoc sacramentum posse confidere, licet sacerdotes sint, quia nemo dicit in ipsa consecratione: Offero, sed: Offerimus, quasi ex persona Ecclesiae. Et ideo cum alia sacramenta extra Ecclesiam possint celebrari, de hoc non videtur. Quod etiam Aug., in serm. de Corp. Christi, tradere videtur dicens: Recolite nomen, et adverte veritatem. Missa enim dicitur, eo quod cœlestis nuntius ad consecrandum vivificum corpus adveniat, juxta dictum sacerdotis dicentis: Omnipotens Deus, jube haec perferrri per manus sancti angeli tui in sublime altare tuum, etc. Idecirco nisi angelus venerit, missa nequaquam jure vocari potest. Numquid enim si hoc mysterium hæreticus ausus fuerit usurpare, angelum de cœlo mittit Deus oblationem ejus consecrare? maxime cum eisdem per prophetam comminatus sit dicens: Maledicatum benedictionibus vestris. Quod si benedictionibus eorum se asserit maledictum Veritas, quid erit de hostia? Ergo dicemus illam posse benedici ab illo, quem scimus a Deo fore maledictum cum sua benedictione? Si enim Deus maledixerit benedictionibus hæreticorum, et schismaticus benedixerit, quis eorum prævalebit? Numquid benedictio maledicti ad nihil poterit redigere verba verissima comminantis Dei? Ex his colligitur quod hæreticus a catholica Ecclesia præcesus, nequeat hoc sacramentum confidere; quia sancti angeli, qui hujus mysterii celebrationi assistunt, tunc non adsunt, quando hæreticus vel schismaticus hoc mysterium temerarie celebrauit præsumit. Non enim dubitari licet, ubi corporis dominici et sanguinis mysteria geruntur, supernorum civium adesse conventus. In hujus autem mysterii expletione, sicut formam servari, ita ordinem haberi, scilicet, ut sit sacerdos, et intentionem adhiberi oportet, ut illud facere intendat. Sed si non credit de illo mysterio sicut veritas habet, numquid potest intendere illud confidere? et si non intendit, numquid conficit? Aliqui dicunt etiam, non recte de illo mysterio sentientes, posse intendere, non quidem illud confidere, quod jam esset recte credere, sed id agere quod geritur ab aliis dum conficitur, et sic adhibetur intentio. et si aliis dum conficitur, et sic adhibetur intentio, et si intentio dicatur deesse conficiendi illud mysterium, tamen ex quo intendit ea dicere et agere quæ ab aliis geruntur, impletur mysterium. Illud etiam sane dici potest, quod a brutis animalibus corpus Christi non sumitur, etsi videatur. Quid ergo sumit mus, vel quid manducat? Deus novit hoc. De hoc cœlesti mysterio aliqua perstrinximus, a Catholicis fideliter tenuenda. Qui enim his contradicit, hæreticus judicatur.

Quid faciat hæreticum et quid sit hæreticus.

2. Ne antem ignores quid faciat hæreticum, vel quid sit hæreticus, audi breviter quid inde sancti doctores tradant. Hilar. ait: Extiterunt plures qui cœlestium verborum simplicitatem, non veritatis ipsius absolutionem suscepereunt, aliter interpretantes quam dictorum virtus postularerit. De intelligentia enim hæresis, non de Scriptura est; et sensus, non sermo, fit crimen. Idem in lib. 8: Intelligentiae sensus in crimine est. Hieron. dicit quod ex verbis inordinate prolatis incurritur hæresis. Augustinus definiens quid sit hæreticus, ait: Hæreticus est qui alicujus temporali commodi, et maxime gloriae principatusque sui gratia falsas ac novas opiniones gignit vel sequitur.

DISTINCTIO XIV.

DE POENITENTIA.

1. Post haec, de Pœnitentia agendum est. Pœnitentia longe positis a Deo necessaria est, ut propinquent. Est enim, ut ait Hieron., secunda tabula post naufragium, quia si quis vestem innocentiae in Baptismo perceptam peccando corruperit, Pœnitentia remedio reparare potest. Prima tabula est Baptismus, ubi de-

ponitur *vetus homo*, et induitur *novus*: secunda, *Poenitentia*, qua post *lapsum resurgimus*, dum *vetus* *reversa repellitur*, et *novitas perdita resumitur*. Post *Baptismum prolapsi per Poenitentiam renovari* *valent*, sed non per *Baptismum*. *Licet homini saepius poenitere*, sed non *baptizari*. *Baptismus tantum est sacramentum*; sed *Poenitentia dicitur et sacramentum*, et *virtus mentis*. *Est enim Poenitentia interior*, et *est exterior*. *Exterior*, *sacramentum*; *interior*, *virtus mentis est*; et *utraque causa salutis est et justificatio**nis*. *Utrum vero omnis exterior poenitentia sit sacramentum*, *vel si non omnis*, *quaer hoc nomine censenda sit*, *consequenter investigabimus*. *A poenitentia coepit Joannis praedicatio dicentis*: *Poenitentiam agite; appropinquabit enim regnum caelorum*. *Quod autem praeco docuit*, illud post *Veritas praedicavit*, *exordium sumens sermonis a poenitentia*. *Poenitentia dicitura puniendo*, *qua quis punit illicita quae commisit*. *Poenitentiae virtus timore concipitur*. *Unde Isaia*: *At timore tuo, Domine, o concepimus, et peperimus spiritum salutis*. *Est autem poenitentia*, ut ait Amb., *mala praeterita plangere*, et *plangenda iterum non committere*. Item *Gregor.*: *Poenitere est anteacta peccata deflere*, et *flenda non committere*. *Nam qui sic alia deplorat*, *ut alia tamen committat*, adhuc *poenitentiam agere aut ignorat*, *aut dissimilat*. *Quid enim prodest si peccata luxuriæ quis defleat*, et *adhuc avaritiæ aestibus anhelat*? *His verbis quidam vehementius inhærentes*, *contendunt vere poenitentem ultra non posse peccare damnableiter*; et *si graviter peccaverit*, *veram non præcessisse poenitentiam*. *Quod etiam aliis muniunt testimoniis*. Ait enim *Isidor.*: *Irrisor est et non poenitens* *qui adhuc agit quod poenitet*; *nec videtur Deum possere subditus*, *sed subsannare superbus*. *Canis reversus ad vomitum*, et *poenitens ad peccatum*. *Multi lacrymas inde sinenter fundunt*, et *peccare non desinunt*. *Quosdam accipere lacrymas ad poenitentiam cerno*, et *affectum poenitentiae non habere*; *quia inconstancia mentis nunc recordatione peccati lacrymas fundunt*, *nunc reviviscente usu*, *ea quæ defleverunt iterando*. *Isaia de peccatoribus dicit*: *Lavamini, mundi estote*. *Lavatur et mundum est qui et præterita plangit*, et *flenda iterum non committit*. *Lavatur*, et *non est mundus qui plangit quæ gessit*, *nec deserit*, et *post lacrymas ea quæ defleverat recipit*. Item *Aug.*: *Inanis est poenitentia*, *quam sequens culpa coinquiat*. *Nihil prosunt lamenta*, *si replicantur peccata*. *Nihil valet veniam a malis poscere*, et *mala denuo iterare*. Item *Greg.*: *Qui commissa plangit*, *nec tamen deserit*, *poenæ graviori se subjicit*. Item *Amb.*: *Reperiuntur qui saepius agendum poenitentiam putant*; *qui luxuriantur in Christo*: *nam si vere poenitentiam in Christo agerent*, *iterandum postea non putarent*: *quia sicut unum Baptisma*, *ita est una Poenitentia*. *His aliisque pluribus utuntur in assertionem suæ opinionis*. Sed *Ambros.* dicit: *Hæc vera poenitentia est*, *cessare a peccato*. Et *iterum*: *Magni profectus est renuntiasse errori*. *Imbutos enim vitiis animos exuere atque emendare*, *virtutis est perfectæ et coelestis gratiæ*; et *ideo sane ita definiri potest*: *Poenitentia est virtus vel gratia qua commissa mala cum emendationis proposito plangimus et odimus*, et *plangenda ulterius committere nolumus*, *quia poenitentia vera*, *est in animo dolere*, et *odire vitia*. *Unde illa verba præmissa*, *poenitere est anteacta deflere*, et *flenda non committere*; *recte sic accipi possunt*, *ut non ad diversa tempora*, *sed ad idem referantur*: *ut scilicet tempore quo deflet commissa mala*, *non committat voluntate vel opere flenda*, *quod innuitur ex verbis consequentibus* nam *qui sic alia deplorat*, etc. Hinc *Aug.* ait: *Cavendum est ne quid existinet nefanda illa crima (qualia qui agunt, regnum Dei non possidebunt) quotidie perpetranda*, et *eleemosynis redimenda*. *In melius est enim vita mutanda*, et *per eleemosynas de peccatis præteritis propitiandus est Deus*, *non ad hoc emendus quodammodo*, *ut ea semper liceat impune committere*. *Nemini enim dedit laxamentum peccandi*, et *si*

miseraudo deleat commissa peccata, *si non satisfactio congrua negligatur*. Item *Pius*: *papa Nihil prodest homini jejunare et orare*, et *alia religionis opera agere*, *nisi mens ab iniquitate reuectetur*. *Qui ergo a malis siementem revocat*, *ut commissa plangat*, et *plangenda committere non velit*, *nee satisfacere negligit*, *vere poenitet*. *Nec ideo non est vera poenitentia*, *quia forte post non de proposito*, *sed casu*, *vel infirmitate*, *peccabit*. *Ille autem irrisor est et non poenitens*, *qui sic commissa plangit*, *ut plangenda voluntate vel opere committere non desinat*. *Ille etiam qui post lacrymas repetit quæ flevit*, *lavatur ad tempus*, *sed mundus non est*, *id est*, *illa munditia non est si sufficiens ad salutem*, *quia est momentanea*, *non perseverans*. Item *illud*: *Inanis est poenitentia quam sequensculpa coinquiat*, *sic intelligendum est*: *Inanis est*, *scilicet carrens fructu illius poenitentiae quam sequens culpa inquinat*. *Illi enim fructus est vitatio gehenna*, *et adeptio glorie*. *Mortificantur enim illa poenitentia et alia anteacta bona per sequens peccatum*, *ut non sortiantur mercede*, *quam meruerunt cum fierent*, *et quam haberent si peccatum non succederet*. *Sed et si de peccato succedenti poenitentia agatur*, *et poenitentia quæ præcessit*, *et alia anteacta bona reviviscunt*; *sed illa tantum quæ ex charitate prodierunt*: *Illa enim sola viva sunt*, *quæ ex charitate fiunt*. *Ideo que si consequentia peccata mortificantur*, *per subsequentem poenitentiam reviviscere possunt*. *Quæ vero sine charitate fiunt*, *morta et inani generantur*; *et ideo per poenitentiam reviviscere non valent*. *Similiter intelligendum est illud*, *nihil prosunt lamenta*, etc.: *et illud*, *nihil valet*, etc. *Si enim replicentur peccata*, *nihil valet ad salutem vel ad veniam in fine præcedens lamentum*, *quia nihil relinquitur de vita munditia*: *quia aut peccata dimissa redeunt*, *ut quibusdam placet*, *cum replicantur*; *vel si non redeunt*, *eis tamen deletis propter ingratitudinem ita reus et immundus constituitur*, *cum adhuc in expiandis implicatur*, *ac si iam deleta redirent*. *De hoc tamen*, *scilicet an peccata redirent*; *post plenius agemus*. *Similiter nihil valet ad salutem obtinendam*, *vel ad munditiam vitæ habendam*, *veniam de malefactis poere*, *et malefacta denno iterare*. *Ita etiam intelligendum est illud quod idem August.*, *alibi ait*: *Poenitentia est quædam dolentis vindicta*, *semper puniens in se quod dolet commisso*. *Et infra*: *Quotidie dolendum est de peccato*, *quod declarat ipsa dictionis virtus*. *Poenitere enim est poenam tenere ut semper puniat in se ueliscendo*, *quod commisit peccando*. *Ille autem poenam tenet*, *qui semper vindicat quod commisso se dolet*. *Poenitentia ergo est vindicta semper puniens in se quod dolet commisso*. *Quid restat nobis*, *nisi dolere in vita*? *Ubi enim dolor finitur*, *deficit et poenitentia*. *Si vero poenitentia finitur*, *quid relinquitur de venia*? *Tamdiu gaudeat et speret de gratia*, *quamdiu sustentatur a poenitentia*. *Dicit enim Dominus*: *Vade et amplius noli peccare*; *non dixit*, *ne pecces*, *sed nec voluntas peccandi in te oriatur*. *Quod quomodo servabitur*, *nisi dolor in poenitentia continue custodiatur*? *Sed semper doleat*, *et de dolore gaudeat*; *et non sit satis quod doleat*, *sed ex fide doleat*, *et non semper doluisse doleat*. (*Aug. in lib. Soliloq., de Pœn.*, dist. 3, c. *Inanis*; *de Pœn.*, dist. 3, *qui admissa*; *in lib. 2 de Pœn.*, cap. 10, *in tom. 1*, *super Epist. ad Cor.*; *in Ench. c. 70*; *de Pœn. dist. 3, c. Nihil prodest*; *in lib. de vera et falsa Pœn. c. 8, in medio*.)

Determinatio intelligentiae dictorum.

2. De *poenitentia perfectorum* vel *ad salutem sufficienti*, *intelligendum est quod supra dixi*, *scilicet poenitentia est vindicta semper puniens quod commisit*; *et alia hujusmodi*. *Illud vero*, *si poenitentia finitur*, *nihil de venia relinquitur*, *dupliciter accipi potest*. *Si enim iuxta quoruindam intelligentiam peccata dimissa redeunt*, *facile est intelligere nihil de venia relinquiri*, *quia peccata dimissa iterum replicantur*. *Sicut enim ille qui ex servitute in libertatem manumittitur*, *interim vere liber est*, *et tamen propter offensam in*

servitutem postea revocatur; sic et pœnitentia peccata vere dimituntur, et tamen propter offensam quæ replicatur, iterum redeunt. Si vero non redire dicantur, sane potest dici etiam sic nihil de venia relinqui; non quod dimissa peccata iterum imputentur, sed quia propter ingratitudinem ita reus et immundus constituitur, ac si illa redirent.

De solemni et unica Pœnitentia.

3. Illud autem quod Ambros. ait, de Pœn. dist. 3, cap. *Reperiuntur*: Reperiuntur, etc.; et: Sicut unum Baptisma, ita et una Pœnitentia; non secundum generalem, sed secundum speciale morem Ecclesiæ de solemni pœnitentia dictum intelligitur, quæ apud quosdam semel celebrata non iteratur. Item illud aliud Ambrosii, de Pœn. dist. 3, cap. finali, § *Pœnitentia ergo*: Pœnitentia semel usurpata nec vere celebrata, et fructum prioris aufert, et usum sequentis, amittit, de solemni intelligitur. Solemnis ergo pœnitentia, ut Ambros. in eodem ait, est quæ fit extra ecclesiam in manifesto, in cinere et cilicio; quæ pro gravioribus horrendisque ac manifestis delictis tantum imponitur. Et illa non est iteranda pro reverentia sacramenti, ut non vilescat et contemptibilis fiat hominibus. Unde Aug., ad Macedonium, epist. 54: Quamvis caute et salubriter provisum sit ut locus illis humillimæ pœnitentiae semel in Ecclesia concedatur, ne medicina vilis vel minus utilis esset ægrotis, quæ tanto magis salubris est, quanto minus contemptibilis fuerit; quis tamen audeat Deo dicere: Quare huic homini qui post pœnitentiam primam rursus se laqueis iniquitatis obstringit, adhuc iterum parcis? Origenes quoque de hac solemni pœnitentia, quæ pro gravioribus criminibus injungitur, ait: Si nos aliqua culpa mortalis invenerit, quæ non in criminem mortali, vel in blasphemia fidei, sed in sermonis vel in morum vitio consistat; hæc culpa semper reparari potest, nec interdicitur aliquando de hujusmodi pœnitentiam agere; sed non ita de gravioribus criminibus. In gravioribus enim criminibus semel tantum pœnitentiae conceditur locus. Communia quæ frequenter incurrimus, semper pœnitentiam recipiunt, et semper redimuntur. Communia dicit venialia peccata, et forte mortalia quædam aliis minus gravia, quæ sicut sæpe committuntur, ita frequenter per pœnitentiam redimuntur. Sed de gravioribus criminibus semel tantum agitur pœnitentia, scilicet, solemnis. Nam et de illis, si iterentur, iteratur pœnitentia, sed non solemnis, quod tamen in quibusdam Ecclesiis non servatur.

Auctoritatibus probat quod non semel tantum, sed frequenter peccata dimittantur per Pœnitentiam.

4. Quod vero Pœnitentia non semel tantum agatur, sed frequenter iteretur, et peream frequenter iterum venia præstetur, pluribus sanctorum testimoniosis probatur. Ait enim Aug., in lib. de vera et falsa Pœn., cap. 5, scribens contra quosdam hæreticos, qui peccantibus post Baptismum semel tantum dicebant utillem esse Pœnitentiam, ita: Adhuc instant perfidi, qui sapiunt plusquam oportet, non sobrii, sed excedentes mensuram; dicunt: Et si semel peccantibus post Baptismum valeat Pœnitentia, non tamen sæpe peccantibus proderit iterata; alioquin remissio ad peccandum esset incitatio. Dicunt enim: Quis non semper peccaret, si semper per Pœnitentiam redire posset? Dicunt enim Dominum incitatorem mali, si semper peccantibus subvenit; et ei peccata placere, quibus semper præsto est gratia. Errant autem. Constat enim multum ei peccata displicere, qui semper præsto est eo destrueret. Sed si ea amaret, non semper ea destrueret. Item ab Macedonium, epist. 54: In tantum hominum iniquitas aliquando progreditur, ut etiam post peractam Pœnitentiam, et post altaris reconciliationem, vel similia vel graviora committant. Et tamen Deus facit etiam super tales oriri solem suum, nec ministrabat quam ante tribuerat largissima munera vitae et salutis. Et quamvis eis in Ecclesia locus ille Pœnitentiae non concedatur, Deus tamen super eos suæ patientiæ non obliviscitur. Ex quorum nu-

mero si quis vobis dicat: Dicite mihi utrum aliquid prosit ad vitam futuram, si in ista vita ille cebrosissimæ voluptatis blandimenta contempsero, si me pœnitendo vehementius quam prins excruciat, si uberiorus flevero, si melius vixero, si pauperes largius sustentavero, si charitate ardenter flagravero; quis vestrum ita desipit, ut huic homini dicat: Nihil tibi ista in posterum proderunt; vade, saltem hujus vitæ suavitate fruere? Avertat Deus tam immanem sacrilegiamque dementiam. Item Joan. Chrysost., de Reparatione lapsi: Talis mihi crede, talis est erga homines pietas Dei: nunquam spernit pœnitentiam, si ei sincere et simpliciter offeratur, etiamsi ad summum quis perveniat malorum, et inde tamen velit reverti ad virtutis viam; suscipit libenter et amplectitur, et facit omnia quatenus ad priorem revocet statum. Quodque est adhuc præstantius et eminentius, etiamsi non potuerit quis explorare omnem satisfaciendi ordinem, quantumcumque tamen et quantumlibet brevi tempore gestam non respuit pœnitentiam: suscipit etiam ipsam, nec patitur quamvis exiguae conversionis perdere mercedem. Exemplis etiam hoc idem astrui potest. David enim, per pœnitentiam, adulterii simul et homicidij veniam impetravit; et graviter tamen postea deliquit in populi enumeratione, quod populi multitudo postrata ostendit. Illud autem mirabile est, quod angelo ferienti plebem se obtulit dicens, 1 Paralip. 21: *Grex iste quid fecit? Fiat manus tua in me, et in domum patris mei.* Quo facto, statim sacrificio dignus judicatur, qui absolutione æstimabatur indignus. Nec mirum si tali sua oblatione, pro populo, peccati sui adeptus est veniam, cum Moyses offerendo se pro plebis errore, peccata diluerit. His aliisque testimoniis pluribus evidenter ostenditur, per pœnitentiam non semel tantum, sed sæpius, nos a peccatis surgere, et veram pœnitentiam sæpius agi. *Voluntarie enim peccantibus nobis*, ut ait Apostolus, Hebr. 10, *pro peccatis non relinquitur hostia secunda*, scilicet, quia semel tantum Christum oportuit pati; nec relinquitur secundus Baptismus. Relinquitur vero secunda pœnitentia, et tertia, et deinceps, ut Joan. Chrysost., hom. 20 super hunc locum, ait: *Sciendum, inquit, quod hic quidam exurgunt, horum verborum occasione pœnitentiam auferentes; quasi per pœnitentiam non valeat peccator post lapsum resurgere secundo, et tertio, et deinceps.* Verum etiam in hoc pœnitentiam non excludit, nec propitiationem, quæ sæpe fit per pœnitentiam; sed secundum Baptismum, et hostiam.

DISTINCTIO XV.

QUOD PLURIBUS IRRETITUS PECCATIS NON POTEST POENITERE DE UNO VERE, NISI DE OMNIBUS POENITEAT.

1. Et sicut prædictis auctoritatibns illarum error convincitur, qui pœnitentiam sæpius agendam non putant, et per eam a lapsu peccantes frequenter surge re diffidentur, ita eisdem illorum oppositio eliditur, qui pluribus irretitum peccatis asserunt de uno vere pœnitere, ejusdemque veniam a Domino consequi posse sine alterius pœnitentia. Quod etiam auctoritatibus astrucre conantur. Ait enim propheta Nahum, c. 1: *Non judicabit Deus bis in idipsum*; vel, ut alii translulerunt: *Non consurget duplex tribulatio.* Si ergo, inquiunt illi, aliquis sacerdoti fuerit confessus unum de duabus vel pluribus peccatis, et de illo injunctam sibi pœnitentiam a sacerdote in satisfactionem explaverit, cæteris tacitis, non pro illo peccato amplius judicandus est, de quo satisfecit ad arbitrium sacerdotis qui vicem Christi in Ecclesia gerit. Ideoque si de eo iterum judicetur, bis in idipsum judicat Deus, et consurget duplex tribulatio. Sed de his oportet illud tantum intelligi, qui præsentibus suppliciis commutantur in bonum, et sic perseverant, super quos non consurget duplex tribulatio. Qui vero inter flagella duriores et deteriores fiunt, ut Pharao, præsentibus æternæ pœnæ initium. Unde August: *ignis succensus est, etc.*, id est: *Vindicta Dei hicincipiet, et ardebit usque ad extremam damnationes.* Il-

Hoc contra illos notandum est, qui dicunt illud, scilicet: *Non judicabit Deus bis in ipsum*, ad omnia pertinere flagella, quia quidam hic flagellis emendantur, alii hic et in aeternum puniuntur. Quinque enim modis flagella contingunt, vel ut justis per patientiam merita augeantur, ut Job; vel ad custodiam virtutum, ne superbia tentet, ut Paulo; vel ad corrigenda peccata, ut Mariae lepra; vel ad gloriam Dei, ut de cæco nato; vel ad judicium pœnæ, ut Herodi, quatenus hie videatur quid in inferno sequatur, secundum illud: *Duplici contritione contere eos, Domine*. Illa ergo auctoritas Nahum non cogit nos sentire omnia quæ temporaliter puniuntur non ultra in aeternum: *punienda*: nam etsi super euodem locum Hieronymus dicat: *Egyptios et Israelitas a Deo temporaliter punitos ne in aeternum punirentur*, non est tanien de omnibus generaliter intelligendum. Ait enim: *Quod genus humanum diluvio, Sodomitas igne, Egyptios mari, et Israelitas in cremo perdidit*, scitote ideo temporaliter pro peccatis punisse, ne in aeternum puniret, quia *non judicabit Deus bis in ipsum*. Qui ergo puniti sunt, postea non punientur; alioquin mentitur Scriptura, quod nefas est dicere.

Quæ sit intelligentia præmissorum.

1. Attende, lector, his verbis et cave ne de omnibus generaliter intelligas: sed de his tantum, qui inter ipsa flagella pœnitentiam egerunt, credentes in Deum Hebreorum, quam etsi breven et momentaneam, tamen non respuit Deus. Quod autem qui per temporale flagellum non corriguntur, post aeternaliter puniantur, ibidem ostendit, agens de fideli deprehensione in adulterio, qui decollatur. Ubi ostendit levia peccata brevia et temporalia supplicio purgari, magna vero diutinis eternisque suppliciis reservari, ita inquiens: hic aliquis, si fidelis deprehensus in adulterio decollatur, quid de eo postea fiat. Autenim puniatur, et falsum est quod dicitur: *Non judicavit Deus bis in ipsum*; ant non punietur, et optandum est adulteris ut hic brevi pœna puniantur, ut frustrentur in cruciatus aeternos. Ad quod repondemus, Deum ut omnium rerum, ita suppliciorum quoque scire mensuras; et non preventiri sententia judicis, nec illi in peccatore exercendæ debinet pœna auferri potestatem, et magnum peccatum magnis diutinisque lui cruciatibus; si qui vero punitus sit temporaliter, ut ille qui Israelitæ male-dixerat, et qui in sabbato ligna collegerat, tales postea non puniri, quia culpa levius præsenti supplicio compensata sit. Levis enim culpa levi supplicio compensatur. His satis innuit Hieron. gravia peccata et hic puniri gravi supplicio; et in futuro punienda aeternaliter, de quibus pœnitentia non agitur inter flagella; levia vero quæ hic puniuntur, levius pœna compensacionem recipere, quod in bonis fieri non ambigimus, et in malis forte etiam sit ita. Satis jam apparet quod illi de prophetia induxerunt, non facere pro eis qui dicunt ei qui crimen sibi reservat, de alio veniam praestari per pœnitentiam. Alias quoque auctoritates inducunt. Ait enim Greg.: *Pluit Dominus super unam civitatem, et super alteram non pluit; et eamdem civitatem ex parte compluit, et ex parte aridam relinquit*. Cum ille qui proximum odit, ab aliis vitiis se corrigit, una eademque civitas ex parte compluitur, et ex parte arida remanet; quia sunt quidam qui cum quædam vicia rescecent, in aliis graviter perdurant. Item Ambros., hom. 10: *Prima consolacio est, quia non obliuiscitur in serci Deus; secunda, per punitionem, ubi etsi fides desit, pœna satisfacit et relevat*. Itatione quoque utuntur dicentes: *Si is qui unum peccatum confitetur, altero tacito, satisfactionem a sacerdote injunctam expleverit; numquid et si conversus peccatum fuerit confessus, pro utroque ei pœnitentia imponetur?* Longe hoc videtur a ratione, et Ecclesiæ consuetudine, quæ pro eodem peccato, nisi reiteretur nulli bis pœnitentiam imponit. Fuit ergo illa peccati condigna satisfactione, unde et peccatum deletum videtur.

Quomodo accipienda sunt præmissa.

3. Illis responderi potest sic: Illud Greg.: *Pluit Do-*

minus, etc., non ad eriminis veniam, sed ad operis pravi desertionem referendum est; ut ideo pars civitatis dicatur complui, quia actu et delectatione peccati cui ante serviebat modo cessat, non quod ejus veniam habeat. Vocaturque pluvia illa felis continentia quæ ab opere peccati revocatur, quia ex fonte gratiae Dei id cordi instillatur, ut vel sic paulatim ad pœnitentiam veniat, vel eo minus a Deo puniatur qui diuturniori delectatione et actu peccati magis sibi accumulasset tormentum. Si vero ad indulgentiam retus pluvia referatur, evangelicæ sententiae contraria videbitur. Si enim propter misericordiam qua quis proximo suo non miseretur, etiam quæ dimissa sunt replicantur ad pœnam multo magis quæ nondum sunt dimissa propter odium fratrum ad pœnam reservari probantur. Et se ille qui arbiter suæ voluntatis constitutus est, non potest inchoare novam vitam, ut ait Augustinus, nisi pœnitentia eum veteris vitæ, quomodo ad novitatem indulgentiæ perveniet qui odii vetustatem non depositit? Illud etiam quod ait Ambrosius: *Etsi fides desit, pœna satisfacit, etc., non de fide intelligitur qua creditur in Deum, sed de conscientia delicti*. Deest enim fides, cum conscientia peccati non subest. Nam eum delicta omnia nemo intelligat, est aliquando in homine peccatum ejus non habet conscientiam. Unde Apostolus: *Nihil mihi conscientius sum, sed non in hoc justificatus sum*. Cum ergo quis flagellatur pro peccato ejus non est conscientis, si patienter fert pœnam et humiliiter amplectitur, cogitans se forte peccatum habere quod non intelligit et pro eo puniri a Deo, pœna illa satisfacit et relevat gravatum. Ad hoc autem quod objicitur de satisfactione illa: si satisfactione non fuit, iterum imponenda est; si vero iterum imponenda non est, satisfactione fuit: et si satisfactione fuit, veniam impetravit; responderi potest satisfactionem ideo non fuisse, quia ille dignos fructus pœnitentiæ non fecit. Est enim satisfactione pœnitentiæ, ut ait August., lib. de Pœnit., peccatorum causas excidere, nec suggestionibus eorum aditum indulgere. Idem, in Enchirid., c. 75: *Sane qui scelerate vivunt nec curant talem uitam moresque corrigere, et inter ipsa facinora sua eleemosynas frequentare non cessant; frustra ideo sibi blandiuntur quia Dominus ait, Luc. 11: Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis*. Illoc enim quam late pateat non intelligunt. Multa enim sunt genera eleemosynarum: quæ cum facimus, adjuvamur. Non solum qui dat esurienti cibum, sitienti potum et hujusmodi, sed etiam qui dat veniam peccanti, eleemosynam dat, et quem emendat verbere in quem potestas datur vel coercet aliqua disciplina, vel orat ut peccatum dimittatur, eleemosynam dat, quia misericordiam præstat. Multa enim bona præstantur invitis, quando eorum consultur utilitati, et non voluntati; sed ea major est qua ex corde dimittimus quod in nobis quisque peccavit. Minus enim magnum est erga eum esse benevolum qui tibi nihil mali fecit. Illud multo grandius ut tuum etiam inimicum diligas, et ei qui tibi malum vult, et, si potest, facit, semper bonum velis, faciasque quod possis. Quod ergo Dominus ait: *Date eleemosynam, et omnia munda sunt vobis*, itane intellecturi sumus, ut non credentibus in Christum, munda sint omnia, si eleemosynas istas dederrint? Qui enim vult ordinate eleemosynam dare, a se debet incipere, et eam primum sibi dare. Est enim eleemosyna opus misericordiæ, verissimeque dictum est, Eccli. 30: *Miserere animæ tuæ, placens Deo*. Non ergo se fallant, qui per eleemosynas largissimas fructum suorum vel pecunia impunitatem se emere aestimant, in peccatis permanentes, quæ ita diligunt, ut in eis optent versari. *Qui vero diligit iniquitatem, odit animam suam*, psalmo 10, versu 5, et qui odit animam suam, non est misericors ei, sed crudelis. Diligendo quippe eam secundum seculum, dit eam secundum Deum. Si ergo vult ei dare eleemosynam, per quam sit munda, odiat eam secundum seculum, et diligat eam secundum Deum. Hac eleemosyna, quam sibi homo primitus debet, mundantur interiora. Ad quod hortans Christus, ait, Matth. 23: *Mundate quæ*

intus sunt. Immundis enim nihil est mundum, sed *polluta sunt eorum mens et conscientia*, ut ait Apostolus. Immundi vero sunt omnes, quos non mundat fides, qua creditur in Christum, de quo scriptum est: *Mundans fide corda eorum.* Sed ne istas eleemosynas quae fiunt de fructibus terrae, respuere Christus videatur: *Hæc, inquit, oportuit facere, scilicet iudicium et charitatem Dei, et illa non omittere, id est, eleemosynas fructuum terrenorum.* Ex his datur intelligi quod in peccato mortali permanentes, etsi eleemosynas largas faciant, non tamen per eas satisfaient, quia inordinate agunt, dum a se non incipiunt. Nec proprius dicitur eleemosyna tale opus, dum sibi ipsis crudeles existunt, non placentes Deo. Non ergo dicenda est illa peccati satisfactio, quam qui agit pro uno peccato, dum perdurat in altero. Quia nihil prodest jejunare et orare, et alia bona agere, nisi mens revocetur a peccato; et si aliquando conversus tacitum peccatum sacerdoti fuerit confessus, de utroque imponenda est ei satisfactio, quia de primo condigne non satisfecit. (De Poen., dist. 3, *Nihil prodest*, Pius papa.)

Secundum quosdam fuit satisfactio.

4. Quibusdam tamen videtur fuisse satisfactio, sed infructuosa, dum in peccato altero persistit; percipietur tamen fructus ejus, incipietque proficere, cum peccati alterius poenituerit. Tunc enim utrumque dimittitur peccatum, et satisfactio praecedens vivificatur, quæ fuerat mortua; sicut Baptimus illi qui ficte accedit tunc primum valet, cum fictio a mente recedit per poenitentiam. Et in hujus opinionis monumentum auctoritates inducunt. Ait enim Aug., lib. de vera et falsa Poen., cap. 14, in fine: *Pium est credere, et nostra fides expostulat ut cum gratia Christi in homine destruxerit mala priora, etiam remuneret bona; et cum destruxerit quod sum non invenit, diligat bonum quod in peccante plantavit.* Item Hieron., commentario ad illud Aggæi primo: *Seminasti nullum, etc.: Si quando videris inter multa peccata quemquam facere aliqua justa opera, non est tam injustus Deus, ut propter multa mala obliviscatur paucorum bonorum; sed faciet ea metere et in horrea congregare, quæ in terra bona seminavit.* Sed hæc dieta intelligimus de illo qui in charitate quodam tempore bona facit et bonus est, alio vero tempore malus est et multa peccata facit. Non ergo intelligendum est eum inter multa peccata, justa opera fecisse, quasi simul eodem tempore peccata fecerit et justa opera; sed diversis temporibus utraque fecisse. Nisi enim bonus foret quando bona fecit, non seminas dieceretur in terra bona. Destructis ergo malis post opera bona commissis, priora bona, in charitate: scilicet facta, quæ sequentia mala mortificaverunt, poenitentia de illis malis habita vivificantur et remunerantur. Unde Apostolus, Hebr. 6: *Jacentes fundimentum poenitentiae ab operibus mortuis;* opera mortua nominans, priora bona significat, quæ persequens peccatum erant mortua, quia hi peccando priora bona irrita fecerunt. Hæc sicut peccando fiunt irrita, ita per poenitentiam reviviscent, et ad meritum æternitatis prodesse incipiunt. Similiter et illud bonum amat Deus quod plantavit in peccante, in illo scilicet qui post illud bonum peccavit; non simul peccans et bonum operans extitit; quia talis hominis opus non diligeret Deus ad remunerationem. Potest etiam accipi de bonis operibus quæ ab aliquo fiunt dum malus est, et in peccato mortali persistit vel ad tempus, vel usque in finem; quæ dieuntur a Deo remunerari et non dari oblivioni, non quia proficiant ad vitam æternam, sed ad tolerabilius extremi iudicij supplicium sentiendum; sicut de fide et ceteris quæ sine charitate habentur Aug., ait, de Poen., dist. 3, *Quid ergo, parag. Potest etiam*, lib. de Patientia: *Si quis non habens charitatem quæ pertinet ad unitatem spiritus et vineulum pacis quo Ecclesia connectitur, in aliquo schismate constitutus, ne Christum neget patitur tribulationes, famem persecutionem, vel flamas, vel bestias, vel ipsam erucem, timore gehennæ,*

nullo modo ista culpanda sunt, immo et hæc laudanda est patientia. Non enim dicere poterimus melius ei fuisse ut Christum negando nihil horum pateretur, quæ passus est confitendo; sed estimandum fortasse tolerabilius ei esse futurum iudicium, quam si Christum negando nihil horum pateretur, ut illud quod ait Apostolus, 1 Cor. 13: *Si trahidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest;* nihil prodesse intelligatur ad regnum obtinendum, nisi ad extremi iudicij tolerabilius subeundum supplicium. Et infra: *Hæc propter charitatem dieta sunt, sine qua in nobis non potest esse verapenitentia; quoniam in bonis charitas Dei est quæ tolerat omnia.*

Perstringit dictorum summam, ut alia addat.

5. Ex his ostenditur bona quæ sine charitate fiunt prodesse quidem ad tolerabiliorem poenam sentientiam, sed non ad vitam obtinendam. Illa enim quæ in charitate qui facit, si postea prolapsus fuerit, nec exsurrexit, non esse in memoria Dei Ezechiel dicit, c. 33: *Si averterit se justus a justitia et fecerit iniquitatem, nunquid vivet? omnes justitiae ejus quas fecerat, non recordabuntur; in peccato suo morietur; et non erunt in memoria justitiae quas fecerit.* In eius loci expositione Greg., lib 1, hom. 11, ait: *Hoc nobis maxime considerandum est, quia cum mala committimus, sine causa ad memoriam transacta bona revocamus; quoniam in perpetratione malorum nulla debet esse fiducia honorum præteriorum.* Intelligendum est hoc, ad vitam percipiendam bona præterita non dare fiduciam, etsi ad mitiorem poenam; alioquin præmissæ auctoritati Augustini obviaret. Et bona ergo sine charitate facta, quæ concomitatur mortalis culpa, quoniam non delet sequens poenitentia, ad sensum mitioris poenæ proficiunt, non ad vitæ fructum.

Auctoritates alias inducit contra eos qui dicunt de uno peccato poenitentiam agi, altero tacito.

6. Satis arbitror illis esse responsum, qui asserunt de uno crimen poenitentiam agi, et veniam præstari, alio in dilectione retento, vel per confessionem non exposito; qui non modo præmissis auctoritatibus confutantur, sed etiam subditis. Ait enim August., lib. de vera et falsa Poen., c. 9: *Sunt plures quos poenitent peccasse, sed tamen omnino reservantes sibi quædam in quibus delectentur non animadverentes Dominum simul mutum et surdum a dæmonio liberasse, per hoc docens nos nunquam nisi de omnibus sanari. Si enim vellet peccata ex parte reservari habent septem dæmonia, ei proficere potuit sex expulsis; expulsit autem septem, ut omnia crimina simul ejienda doceret. Legionem vero dæmonum ab alio ejiciens, nullum reliquit de omnibus, qui liberatum possideret; ostendens quod etsi peccata sint mille, oportet de omnibus poenitere. Nunquam aliquem sanavit Dominus, quem non omnino liberavit. Totum enim hominem sanavit in sabbato, quia et corpus ab omni infirmitate, et animam ab omni contagione liberavit; indicans poenitentem oportere simul dolere de omni crimen. Scio enim Dominum inimicum omni criminoso. Quomodo ergo qui crimen reservat, de alio recipiet veniam? sine amore Dei consequeretur veniam, sine quo nemo unquam invenit gratiam. Hostis enim Dei est, dum offendit perseveranter. Quædam enim impietas insidelatis est, ab illo qui justus et justitia est, dimidiam sperare veniam. Jam enim sine vera poenitentia inveniret gratiam. Poenitentia enim vera ad Baptismi puritatem conatur confidentem ducere. Recte enim poenitens quidquid sordis post purificationem Baptismi contraxit, oportet ut abluat, saltem lacrymis mentis; sed satis durus est, cuius mentis dolorem oculi non declarant. Sed sciat se culpabiliter durum, qui deflet damna temporis, vel mortem amici, et dolorem peccati non ostendit in lacrymis. Quem ergo poenitet, omnino poniteat. Idem, ibid., c. 10: *Poenitentes, si vere estis poenitentes, et non estis irridentes, mutate vitam, reconciliamini Deo. Poenitentiam agis, genua figis, et rides: subsannas Dei patientiam. Si poeniten-**

tiam agis, pœnitet te ; si non pœnitet te, nou es pœnitens. Si ergo pœnitet, cur facis quæ male fecisti? Si fecisse pœnitet, noli facere ; si adhuc facis, certe non es pœnitens. Item Innocentius II: Admonemus fratres nostros, ne falsis pœnitentiis laicorum animas decipi, et in infernum pertrahi patientur. Falsam autem pœnitentiam esse constat, cum spretis pluribus, de uno solo pœnitentia agitur ; vel cum sic agitur de uno, ut non discedatur ab alio.

Repetit de vera pœnitentia, ut addat.

7. Ex præmissis perspicua sit notitia veræ pœnitentiae vel satisfactionis. Illa enim vera est pœnitentia, quæ peccatum abolet : quod illa sola facit, quæ seclus corrigit, quæ odium commissi criminis et committendi cum desiderio satisfaciendi affert. Judas enim pœnituisse legitur, sine assecutione venie, quia tali pœnitentia non correxit crimen ; unde Hieron., comment. ad illud, Matth. 27: *Quid ad nos: Nihil Judæ profuit sera pœnitentia, per quam seclus corrigere non potuit.* Sic quando frater peccat in fratrem, ut emendare non valeat quod peccavit, potest ei dimitti ; sin autem permanent opera, frustra voce assumitur pœnitentia. Hoc est, quod de eo infelicissimo dicitur, ps. 108: *Et oratio ejus fiat in peccatum, ut non solum emendare nequiverit proditionis nefas, sed proprii homicidii seclus addiderit.* Cave qualiter intelligas illud : Ut emendare valeat quod peccavit, etc. Non enim emendatio hic intelligenda est, rei demptæ recompensatio, sed delicti exprobratio et abominatio, cum satisfactionis desiderio. Demit enim injuste quis alicui quod restituere non valet, ut oculum, vel vitam et hujusmodi ; et tamen si pœnituerit peccati, cum amore condignæ satisfactionis, veniam habet. Nec ideo quisquam putet, qui rem alienam injuste abstulerit quam reddere potest, de illo peccato pœnitere ac veniam consequi, nisi restituat ablatum. Quamdiu enim res propter quam peccatum est, non redditur si reddi potest, non agitur pœnitentia, sed singitur. (August., epist. 2, ad Maced.)

DISTINCTIO XVI.

DE TRIBUS QUÆ IN POENITENTIA CONSIDERANDA SUNT.

1. In perfectione autem pœnitentia tria observanda sunt, scilicet compunctio cordis, confessio oris, satisfactionis operis. Unde Joannes, os aureum : Perfecta Pœnitentia cogit peccatorem omnia libenter ferre; in corde ejus contritio, in ore confessio, in opere tota humilitas. Hæc est fructifera Pœnitentia, ut sicut tribus modis Deum offendimus, scilicet, corde, ore, et opere, ita tribus modis satisfaciamus. Sunt enim tres peccati differentiæ, ut ait Aug., de Serm. habito in monte in lib. I, paulo ante medium ; et in corde, et in facto, et in consuetudine vel verbo, tanquam tres mortes. Una quasi in domo, scilicet, cum in corde consentitur libidini ; altera quasi prolata jam extra portam, cum in factum procedit assensio ; tertia cum vi malæ consuetudinis tanquam mole premitur animus, vel noxiæ defensionis clypeo armatur, quasi in sepulcro jam fœtens. Hæc sunt tria genera mortuorum, quæ Deus legitur suscitasse. Huic ergo triplici morti, triplici remedio occurritur: contritione, confessione, satisfactione. Compunctio nobis commendatur ibi, Joel. 2: *Scindite corda vestra, et non vestimenta vestra.* Confessio, ibi, Prov. 18: *Justus, in principio sermonis accusator est sui.* Vere enim constitetur qui se accusat, qui execrando malum sibi imputat. Et ibi, psal. 61: *Effundite coram illo corda vestra.* Et iterum, Jac. 5: *Confitemini alterutrum peccata vestra.* Satisfactione a Joanne præcipitur ubi ait, Matth. 3, et Luc. 3 : *Facite dignos fructus pœnitentiarum,* scilicet, ut secundum qualitatem et quantitatem culpæ, sit qualitas et quantitas pœnæ. Non enim par debet esse fructus boni operis ejus qui nihil vel minus peccavit et ejus qui gravius cecidit. Ideo discretio pœnitentiæ valde necessaria est, ut illa gerat quæ tradit Aug. dicens: Consideret qualitatem criminis, in loco, in tempore, in perseverantia, an varietate personæ; et qualis hoc fecerit tentatione, et in ipsis vitii multiplice executione. Oportet enim pœni-

tere fornicantem secundum excellentiam sui status vel officii, et secundum modum meretricis, et in modum operis sui ; et qualiter turpitudinem egerit, si in loco sacro, si in tempore orationi constituto, ut sunt festivitates et tempora jejunii. Consideret quantum perseveraverit, et defleat quod perseveranter peccaverit; et quanta victus fuerit impugnatione. Sunt enim qui nou solum non vincuntur, sed ultro se peccato offerunt; nec expectant temptationem, sed præveniunt voluptatem. Et pertractet secum quam multiplici actione vitii delectabiliter peccavit. Omnis ista varietas confitenda est et deflenda, ut cum cognoverit quod peccatum est, cito iuveniat Deum sibi propitium. In cognoscendo augmentum peccati, inveniat cujus aetas fuerit, cuius sapientia et ordinis. Immoretur in singularis istis, et sentiat modum criminis, purgans lacrymis omnem qualitatem vitii; defleat virtutem qua interim caruit. Dolendum est enim non solum quod peccavit, sed quia virtute se privavit. Defleat etiam quoniam offendens in uno, factus est omnium reus, Jacob. 2. Ingratus enim extitit, qui plenus virtutibus Deum omnino non timuit. In hoc enim quisque peccator sit enipabilius, quo est Deo acceptior. Ideo enim Adam plus peccavit, quia omni bono abundavit. Alio etiam modo offendens in uno factus est omnium reus, quia omnis virtus patitur detrimentum ab uno vitio. Ponat se omnino in judicio et potestate sacerdotis, nihil sui reservans sibi, ut omnia co-jubente paratus sit facere pro recipienda vita animæ, quæ faceret pro vitanda corporis morte ; et hoc cum desiderio, quia vitam recuperat infinitam. Aug., de Pœn. vera et falsa, c. 14 et 15. Cum gaudio enim facere debet immortalis futurus, quæ faceret pro differenda morte moriturus ; semper deprecetur Deum, offerat Deo mentem et cordis contritionem, deinde et quod potest det de possessione, et tunc si quid offerat, securus offerat. *Respxit Dominus ad Abel, et ad munera ejus.* Gen. 4. Prius dicit ad Abel, quam ad munera ejus. In judicio ergo cordis, conferenda est eleemosyna tribuentis. Nec considerandum est quantum, sed quamente, qua affectione dat quod potest. Qui ergo sua peccata redimere vult temporalium oblatione, prius offerat mentem. Aug. ibid., c. 15. Caveat etiam ne ductus vercundia, dividat apud se confessionem, ut diversa diversis velit sacerdotibus manifestare. Quidam enim unicelant quod alteri manifestandum conservant : quod est se laudare, et ad hypocrisim tendere, et semper venia carere, ad quam per frusta putat pervenire. Caveat etiam ne prius ad dominicum corpus accedat, quam confortetur bona conscientia, et doleat quod nondum audeat sumere quem multum desiderat cibum salutarem. Colibeat etiam se a ludis, a spectaculis seculi, qui perfectam vult consequi remissionis gratiam. Isti sunt digni fructus pœnitentiæ animam captivam elaqueantes et in libertate servantes. Et infra : Quærat anima dignos fructus, etsi non dignos pœnitentiæ. Sunt enim digni fructus virtutum, qui non sufficiunt pœnitentibus. Pœnitentia enim graviores postulat, ut dolore et gemibus mortuo impetrat vitam. Ex his ostenditur qui sunt digni fructus pœnitentiæ, quibus vera satisfactione expletur; et quod non omnes digni fructus sunt digni fructus pœnitentiæ; quod de illa pœnitentia intelligitur, quæ majorum est criminum. Non enim sufficiunt graviter delinquentibus, quæ sufficiunt minus vel parum peccantibus.

Quæ sit falsa satisfactio.

2. Et sicut sunt digni fructus pœnitentiæ, ac vera satisfactione, ita et indigni fructus, et falsa satisfactione, id est, falsa pœnitentia ; unde Gregor. de Pœn. dist. 5, c. *Falsas* : Falsas pœnitentias dicimus, quæ non secundum auctoritates sanctorum pro qualitate criminum imponuntur. Ideoque miles, vel negotiator, vel alicui officio deditus, quod sine peccato exercere non possit, si culpis gravioribus irretitus ad pœnitentiam venerit, vel qui bona alterius injuste detinet, vel qui odium in corde gerit, recognoscet

se veram pœnitentiam non posse peragere, nisi negotium relinquat, vel officium deserat, et odium ex corde dimittat, et bona quæ injuste abstulit, restituat. Nec tamen desperet interim quidquid boni facere potest, hortamur ut faciat, ut Deus eorum illustret ad pœnitentiam. Cum sit pœnitentia interior et exterior, de utraque per præmissa satis apparet quæ sit vera, et quæ sit falsa.

De tribus actionibus pœnitentiæ.

3. Prædictis vero adjiciendum est quob' tribus modis agitur pœnitentia: ante Baptismum, scilicet, de prioribus peccatis; post Baptisnum, de gravioribus quæ post committuntur. Est etiam pœnitentia venialium quotidiana, quæ etiam humilium est, et perfectorum; unde Aug. hom. 50, de Utilit. et Necess. Pœnit.; et lib. de Medicina pœnit., c. 2: Tres sunt actiones pœnitentiæ, quas mecum eruditio vestra recognoscit. Una est quæ novum hominem parturit, donec per Baptismum omnium præteriorum ablutio fiat peccatorum; quia nullus suæ voluntatis arbiter, nisi pœniteat eum veteris vite novam inchoare potest; a qua parvuli sunt immunes eum baptizantur, quia nondum possunt uti libero arbitrio, quibus tamen ad remissionem originalis peccati prodest eorum fides a quibus offeruntur. Altera est actio pœnitentiæ post Baptismum, quæ sit pro illis peccatis quæ legis Decalogus continet. Agunt ergo homines pœnitentiam ante Baptismum de peccatis prioribus, ita tamen ut etiam baptizentur; sicut Petrus ait, Act. 2: *Agite pœnitentiam, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini*, etc. Agunt etiam pœnitentiam, si post Baptismum ita peccaverunt, ut excommunicari et reconciliari postea mercantur. Est etiam pœnitentia bonorum et humilium fidelium pena quotidiana, in qua pectora tundimus dicentes, Matth. 6: *Dimitte nobis debita nostra*, etc. Neque ea nobis dimiti volumus quæ dimissa nobis in Baptismo non dubitamus, sed illa quæ humanæ fragilitati, quamvis parva, tamen cerebra subrepunt; quæ si collecta contra nos fuerint, ita nos gravabunt et oppriment, sicut unum aliquod grande peccatum. Quid enim inter est ad naufragium an uno grandi fluctu navis operiatur et obruiatur, an paulatim subrepens aqua in sentinam per negligentium culpam implet navem, et submergatur? Ideo jejunium, et elemosyna, et orationes invigilant, in quibus cum dicimus: *Dimitte nobis debita nostra*, etc., manifestamus nos habere quod nobis dimittatur; et his verbis humiliantes animas nostras, quotidiam agere pœnitentiam non cessamus.

De satisfactione venialium.

4. Quæ autem pro venialibus sit satisfactio sufficiens, Aug. insinuat ita inquiens in Ench., cap. 71: De quotidianis et brevibus levibusque peccatis, sine quibus haec vita non ducitur, quotidiana oratio fidelium satisfacit. Eorum enim est dicere: *Pater noster qui es in celis*, etc. Delet omnino haec oratio minima et quotidiana peccata. Delet et illa a quibus vita fidelium etiam scelerate gesta, sed pœnitudo in melius commutata discedit. Sicut veraciter dicitur: *Dimitte nobis debitum nostrum, ita et veraciter dicitur: Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*, id est, sic fiat quod dicitur; quia et ipsa elemosyna est veniam patenteribus omnino ignoroscere. Ex his aliisque præmissis jam facile est intelligere quæ pro venialibus sit exhibenda satisfactio. Sufficit enim Dominica oratio cum jejunio et elemosynis: sic tamen ut præcedat contritio aliquantula, et addatur confessio si adsit facultas; de qua confessione post tractabitur. Pro gravioribus vero peccatis haec etiam in satisfactione adhibenda sunt, sed multo vehementius atque districtius, quia, ut ait August., in lib. de pœn. Medicina, c. 5, et hom. 50, de utilit. ac Necess. pœnit., ad agendum Pœnitentiam non sufficit mores in melius commutare, et a malis factis recedere, nisi de his quæ facta sunt satisfaciat Domino per pœnitentiæ dolorem, per humiliatis gemitum, per contriti cordis sacrificium, cooperantibus elemosynis.

DISTINCTIO XVII.

TRIA PROPONUNTUR QUÆRENDA, PRIMUM AN SINE CONFESSione DIMITTATUR PECCATUM.

1. Hie oritur quæstio multiplex. Primo enim quaeritur utrum absque satisfactione et oris confessione, per solam cordis contritionem peccatum alieni dimittatur; secundo an alicui sufficiat confiteri Deo sine sacerdote; tertio, an laico fideli facta valeat confessio. In his etiam docti diversa sentire inveniuntur, quia super his varia ac pene adversa tradidisse videntur doctores. Dicunt enim quidam, sine confessione oris et satisfactione operis neminem a peccato mundari, si tempus illa faciendi habuerit. Alii vero dicunt, ante oris confessionem et satisfactionem, in cordis contritione peccatum dimitti a Deo, si tamen votum confitendi habeat. Unde propheta, ps. 31: *Dixi: Confitebor adversum me iniquitatem meum Domino; et tu remisisti iniquitatem peccati mei*. Quod exponens Cassiodorus, ait, in Glossa ordinaria: *Dixi, id est, deliberavi apud me quod confitebor, et tu remisisti. Magna pietas Dei, qui ad solam pronissionem peccatum dimiserit. Votum enim pro operatione judicatur*. Item Aug.: *Nondum pronuntiat, promittit se pronuntiatur, et Deus dimittit; quia hoc ipsum dicere, quoddam pronuntiare est corde. Nondum est vox in ore ut homo audiat confessionem, et Deus audit*. Item: *Sacrificium Deo spiritus contributatus; cor contritum*, etc. Alibi etiam legitur, ps. 31: *Quacunque hora peccator versus fuerit et ingemuerit, vita vivet, et non morietur. Non dicitur ore confessus fuerit, sed conversus ingemuerit*. Unde datur intelligi quod etiam ore tacente veniam interdum consequimur. Hinc etiam leprosi illi quibus Dominus præcepit ut ostenderent se sacerdotibus, in itinere, antequam ad sacerdotes venirent, mundatis sunt. Ex quo insinuatur quod antequam ora nostra sacerdotibus aperiamus, id est, peccata confitemur, a lepra peccati mundamur. Lazarus etiam non prius de monumento est eductus, et post a Domino suscitatus; sed intus suscitatus, prodit foras vivus, ut ostenderetur suscitatio animæ præcedere confessionem. Nemo enim potest confiteri, nisi suscitatus, quia a mortuo, velut qui non est, perit confessio. Nullus ergo confitetur, nisi resuscitatus. Nemo autem suscitatur, nisi qui a peccato solvit, quia peccatum mors animæ est, quæ ut est vita corporis, ita ejus vita Deus est. His aliisque pluribus auctoritatibus probatur ante confessionem vel satisfactionem sola compunctione peccatum dimitti; quod qui negant, eas determinare laborant; nec non in hujus sententiæ depressionem, et ad suæ opinionis assertionem auctorum testimonia inducunt. Ait enim Dominus per Isaiam: *Dic tu iniquitates tuas ut justificeris*. Item Ambr.: Non potest quisquam justificari a peccato nisi peccatum ipsum antea fuerit confessus. Idem dicit: *Confessio a morte animam liberat, confessio aperit paradisum, confessio spem salutis tribuit*, quia non meretur justificari, qui in vita sua non vult peccatum confiteri. Illa confessio nos liberat, quæ sit cum pœnitentia. Pœnitentia vera est dolor cordis, et amaritudo animæ pro malis quæ quisque commisit. Item Joan.: Non potest quisquam gratiam Dei accipere, nisi purgatus fuerit ab omni peccato per Pœnitentiæ confessionem et per Baptismum. Item Aug.: *Agite pœnitentiam qualis agitur in Ecclesia*. Nemo dicat sibi: *Occulte ago quia apud Deum ago, novit Deus qui mihi ignoroscit, quia in corde ago*. Ergo sine causa dictum est: *Quæ solveritis super terram, soluta erunt in celis?* Ergo sine causa claves datæ sunt? Frustramus ergo verbum Christi. Job dicit: *Sierubui in conspectu populi peccata mea confiteri*. Item Ambr.: Venialis est culpa, quam sequitur confessio delictorum. Item August., super illum locum ps. 68: *Non absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum*: Putens est profunditas iniquitatis, in quam si cecideris, non claudet super te os suum, si tu non claudis os tuum; confitere ergo et dic: *De profundis clamavi ad te Domine*, etc., et evades. Claudit

super illum, qui in profundo contemnit; a quo mortuo, velut qui non sit, perit confessio. Iten, nullus debitæ gravioris pœnæ accipit veniam, nisi qualemcumque, etsi longe minorem quam debeat, solverit pœnam. Ita enim imparitur a Deo largitas misericordie, ut non relinquatur justitia discipline. Item Hieron.: Qui peccator est, plangat delicta propria vel populi, et ingrediatur ecclesiam, de qua propter peccata fuerat egressus; et dormiat in sacco, ut præteritas delicias per quas Deum offenderat, vitæ austernitate compenset. His aliisque auctoritatibus nituntur asserere sine confessione vocis et aliqua solutione pœnæ neminem a peccato mundari.

Cui sententiae potius consentiendum sit.

2. Quid ergo super his sentiendum sit, quid tenendum? Sane dici potest quod sine confessione oris et solutione pœnæ exterioris peccata delentur per contritionem et humilitatem cordis. Ex quo enim aliquis proponit mente compuncta se confessurum, Deus dimittit, quia ibi est confessio cordis, etsi non oris, per quam anima interius mundatur a macula et contagio peccati commissi, et debitum æternæ mortis relaxatur. Illa ergo quæ superius dicta sunt de confessione et pœnitentia, vel ad confessionem cordis, vel ad exteriorem pœnam referenda sunt. Sicut illud Aug.; Quod nullus dicitur veniam consequi, nisi prius quantulamcumque peccati solverit pœnam vel de exteriori pœna accipiendo est, et ad contemnentes vel negligentes referendum, sicut illud: Nemo dicat: Occulto ago, etc. Nonnulli enim in vita peccata confiteri negligunt vel erubescunt, et ideo non merentur justificari. Sicut enim præcepta est nobis interior pœnitentia, ita et oris confessio, et exterior satisfactio, si adsit facultas. Unde nec vere pœnitens est, qui confessionis votum non habet. Et sicut peccati remissio munus Dei est, ita pœnitentia et confessio per quam peccatum deletur, non potest esse nisi a Deo, ut August. ait. Jam, inquit, donum Spiritus sancti habet qui confiteatur et pœnitit, quia non potest esse confessio peccati et compunctio in homine ex scipso. Cum enim irascitur sibi quisque et displicet, sine dono Spiritus sancti non est. Oportet ergo pœnitentem confiteri peccata, si tempus habeat; et tamen antequam sit confessio in ore, si votum sit in corde, præstatur ei remissio.

Si sufficit soli Deo confiteri.

3. Jam secundum quæstionis articulum inspiciamus, scilicet, utrum sufficiat peccata confiteri soli Deo an oporteat confiteri sacerdoti. Quibusdam visum est sufficere, si soli Deo fiat confessio siue judicio sacerdotali et confessione Ecclesiæ, quia David dixit: *Dixi: Confitebor Domino; et tu remisisti*, etc.; non ait sacerdoti, et tamen remissum sibi peccatum dicit. Item Ambros.: Ideo flevit Petrus, quia culpa obrepserit ei; non invenio quid dixerit, invenio quod fleverit. Lacrymas ejus lego, satisfactionem non lego. Sed quod defendi non potest, ablui potest. Lavant lacrymæ delictum, quod voce pudor est confiteri. Venia fletus consulit, et verecundiæ. Hoc idem etiam Maximus dicit episcopus. Item Joannes Chrysost.: Non tibi dico ut te prodas in publicum, neque apud alios te accuses; sed obedire te volo Prophetae dicenti: *Revela Deo vitam tuam*. Ante Deum ergo tua confitere peccata, apud verum judicem cum oratione delicta tuapronuntia, non lingua, sed conscientia tua memoria; et tunc deinceps sperare misericordiam posse consequi. Si habueris peccata tua in mente continue, nunquam malum adversus proximum in corde tuo tenebis. Idem: Peccata tua quotidie dico, ut deleas illa. Sed si confunderis alicui dicere, dico ea quotidie in animo tuo; non dico ut confitearis ea conservo tuo, ut tibi exprobret. Dico Deo, qui curat ea. Nec enim si illi non dixeris, ignorare ea: cum facies ea, præsterat; cum admitteres ea, cognoverat. Numquid ea vult a te cognoscere? Peccare non erubisti, et confiteri erubescis? Dico in hac vita, ut in alia requiem habeas: dico in genitissimis lacrymans. In codice scrip-

ta sunt peccata tua, Spongia peccatorum tuorum lacrymæ tuæ sint. Item Prosper de Pœnit., dist. I. c. Porro illi, et in lib. de Vita contemplat., c. 7: Illi quorum peccata humanam notitiam latent, non ab ipsis confessi, nec ab aliis publicata, si ea confiteri vel emendare noluerint, Deum quem habent testem, ipsum et habluri sunt ultorem. Quod si ipsi sui judices siant, et veluti suæ iniquitatis ultores, hic in se voluntariam pœnam severissimæ animadversionis exerceant; temporalibus pœnis mactabunt æterna supplicia, et lacrymis ex vera cordis contritione fluentibus extinguent æterni ignis incendia. Et infra, ibid.: Facilius sibi Deum placabunt illi, qui aut propriis confessionibus crimen produnt, aut nescientibus aliis ipsi in se voluntarie excommunicationis ferunt sententiam; et ab altari cui ministrabant, non animo, sed officio separati, vitam suam quasi mortuam plangunt; certi quod reconciliati sibi pœnitentiæ fructibus, a Deo non solum amissa recipiant, sed etiam supernæ civitatis gaudia recipiant. His auctoritatis innituntur qui sufficere contendunt Deo confiteri peccata sine sacerdote. Dicunt enim quod si quis timens detegere culpam suam apud homines, ne inde opprobrio habeatur, vel alii suo exemplo ad peccandum accingantur, et ideo tacet homini, et revelat Deo, consequitur veniam.

Quod non sufficit soli Deo confiteri si tempus adsit, si tamen homini possit,

4. Sed quod sacerdotibus confiteri oporteat, non solum illa auctoritate Jacobi, c. 6: *Confitemini alterutrum peccata vestra*, etc., sed etiam aliorum pluribus testimoniorum comprobatur. Ait enim Aug., in hom. 50, de Utilit. ac Necess. Pœnit.: Judicet seipsum homo voluntarie dum potest, et mores convertat in melius, ne cum iam non poterit, præter voluntatem à Domino judicetur; et cum in se protulerit severissimæ medicinæ, sed tamen utilissimæ, sententiam, veniat ad antistites per quos illi claves ministrantur Ecclesiæ. Tanquam bonus jam incipiens esse filius, materno-ruin membrorum ordine custodito, à præpositis sacerdotiū accipiat satisfactionis suæ modum, in offerendo sacrificio contriti cordis devotus et supplex. Id tamen agat, quod non solum sibi pro sit ad salutem, sed etiam ad exemplum cæteris: ut si peccatum ejus non modo in gravi ejus malo, sed etiam in tanto scandalo aliorum est, atque hoc expedire utilitati Ecclesiæ videtur antistiti, in notitiam multorum vel totius plebis agere pœnitentiam non recuset, ne lethali plague per pudorem addat tumorem. Cum tanta est plaga peccati et impetus morbi, ut medicamenta corporis et sanguinis Domini differenda sint, auctoritate antistitis, debet se quisque removere ab altari ad agendum pœnitentiam, et eadem auctoritate recompensiari. Item Leo papa, de Pœn., dist. 4, c. *Multiplex*: Multiplex misericordia Dei ita lapsibus subvenit humanis, ut non modo per Baptismum, sed etiam per pœnitentiam spes vite reparetur; sic divina voluntatis præsidiis ordinatis, ut indulgentiam Dei nisi supplicationibus sacerdotium nequeant obtinere. Christus enim hanc præpositis Ecclesiæ tradidit potestatem, ut consipientibus pœnitentiæ satisfactionem darent, et eosdem salubri satisfactione purgatos, ad communionem sacramentorum per januam reconciliationis admitterent. Item Aug., lib. de vera et falsa Pœnitentia, cap. 10: Quem pœnitit, omnino pœnitit, et dolorem lacrymis ostendat; repræsentet vitam suam Deo per sacerdotem, præveniat judicium Dei per confessionem. Præcepit enim Dominus mundandis, ut ostenderent ora sacerdotibus: docens corporali præsentia confitenda peccata, non per scripta manifestanda. Dixit enim: *Ora monstrate et omnes: non unus pro omnibus, non alium statuatis nuntium qui pro vobis offerat munus Deo a Moysi statutum; sed qui per vos peccastis, per vos erubescatis*. Erubescencia enim ipsa partem habet remissionis. Ex misericordia enim hoc præcepit Dominus, ut nemo pœnitit in occulto. In hoc enim quod per seipsum dicit sacerdoti, et cru-

bescientiam vincit, timore Dei offensi sit venia criminis. Fit enim veniale per confessionem quod criminale erat in operatione, etsi non statim purgatur, fit tamen veniale quod commiserat mortale. Multum enim satisfactionis obtulit, qui erubescientiae dominans, nihil eorum quæ commisit, nuntio Dei negavit. Deus enim qui misericors et justus est, sicut servat misericordiam in justitia, ita et justitiam in misericordia. Opus enim misericordiæ et peccanti peccata dimittere; sed oportet ut justus misereatur justi. Considerat enim si dignus est, non dieo justitia, sed et misericordia. Justitia enim sola damnat, sed dignus est in misericordia qui spirituali labore querit gratiam. Laborat enim mens patiënt erubescientiam. Et quoniam verecundia magna est pœna, qui erubescit pro Christo fit dignus misericordia. Unde patet quia quanto pluribus confitebitur in spe veniæ turpitudinem criminis, tanto facilius consequetur gratiam remissionis. Ipsi enim sacerdotes plus possunt proficere, plus confidentibus pareere. Item Leo papa, de Pœn., dist. 1: Quamvis plenitudo fidei videatur esse laudabilis, quæ propter Dei timorem apud homines erubescere non veretur; tamen quia non omnium sunt hujuscemodi peccata, ut ea qui pœnitentiam poscent, non timant publicari, removeatur improbabilis consuetudine, multa pœnitentia remedii arecantur, dum aut erubescunt, aut timent inimicis sua facta resesare, quibus possunt legum percelli constitutione. Sufficit enim confessio, quæ primum Deo offertur, et tunc etiam sacerdoti, qui pro delictis pœnitentium preceptor accedit. Tunc enim plures ad pœnitentiam poterunt provocari, si populi auribus non publicetur consentia confitentis. Ex his aliisque pluribus indubitanter ostenditur oportere Deo primum, et deinde sacerdoti offerri confessionem; nec aliter posse perveniri ad ingressum paradisi, si adsit facultas.

De tertio articulo, scilicet, an sufficiat confiteri laico.

5. Nunc priusquam præmissis auctoritatibus quæ his contradicere videntur respondeamus, tertiam quæstionem intueamur. Quod enim secunda quæstio continebat, scilicet, an sine confessione et judicio sacerdotis soli Deo confiteri sufficeret, expeditum est; et certificatum præmissis testimonii, quod non sufficit confiteri Deo sine sacerdote, nec est vere humilis et pœnitens, si non desiderat et requirits sacerdotis iudicium. Sed numquid æque valet alicui confiteri socio vel proximo suo, saltem cum deest sacerdos? Sane ad hoc potest dici quod sacerdotis examen requirendum est studiose, quia sacerdotibus concessit Deus potestatem ligandi atque solvendi; et ideo quibus ipsi dimittunt, et Deus dimittit. Si tamen defuerit sacerdos, proximo vel socio est facienda confessio. Sed euret quisque sacerdotem querere, qui sciat ligare et solvere. Talem enim esse oportet, qui aliorum crimina dijudicat. Unde Aug., lib. de vera et falsa Pœnitentia, cap. 10: Qui vult confiteri peccata ut inveniat gratiam, querat sacerdotem qui sciat ligare et solvere, ne cum negligens circa se extiterit negligatur ab eo, qui eum misericorditer monet et petit; ne ambo in foveam cadant, quam stultus evitare noluit. Tanta itaque vis confessionis est, ut si deest sacerdos, confiteatur proximo. Sæpe enim contingit quod pœnitens non potest verecundari eoram sacerdote, quem desideranti nec tempus, nec locus offert. Etsi ille cui confitebitur potestatem non habeat solvendi, fit tamen dignus venia ex sacerdotis desiderio, qui crimen confitetur socio. Mundati enim sunt leprosi, dum ibant ora vel se ostendere sacerdotib[us], antequam ad eos pervenirent. Unde patet Deum ad eorū inspicere, dum ex necessitate prohibetur ad sacerdotes pervenire. Unde Aug., ibidem: Sæpe quidem querunt eos sani et laeti; sed dum querunt, antequam perveniant, moriuntur. Sed misericordia dei ubique est, qui et justis pareere novit, etsi non tam eito, sicut si solverentur a sacerdote. Ibid. cap. 11: Qui ergo confitetur sacerdoti, omnino meliori quam potest confiteatur; et si peccatum occultum est, sufficiat referre in notitiam

sacerdotis. Nam in resurrectione filiæ archisynagogi puellæ, pauci interfuerunt qui viderunt; nondum enim erat sepulta, nondum extra portam delata, nondum extra domum in notitiam portata. Intus resuscitavit quam intus invenit, relictis solis Petro et Jacobo et Joanne, et patre et male puellæ, in quibus figura liter continentur sacerdotes Ecclesiæ. Quos antem extra invenit, advertendum est quomodo suscitavit. Flebat enim turba post filium viduæ; flevit Martha et Maria supplicantes pro fratre; flebat et turba Mariam secula. In quo docemur, publice peccantibus non proprium, sed Ecclesiæ sufficere meritum. Aug., ibid., cap. 12: Laboret ergo poenitens in Ecclesia esse et ad Ecclesiæ unitatem tendere. Nisi enim unitas Ecclesiæ succurrat, nisi quod deest peccatori sua oratione compleat, de manibus inimici non eripietur anima mortui. Credendum est enim quod omnes orationes et eleemosynæ Ecclesiæ et opera justitiæ et misericordiæ succurrant recognoscenti mortem suam ad conversionem. Ideoque nemo digne pœnitere potest, quem non sustineat unitas Ecclesiæ. Ideoque nemo petat sacerdotes per aliquam culpam ab unitate Ecclesiæ divisos. Ex his satis aperitur et absolutur præmissæ quæstionis articulus. Quærendum est sacerdos sapiens et discretus, qui cum potestate simul habeat iudicium, qui si forte defuerit, confiteri debet socio. Beda vero, super Epist. Jacobi 5, inter confessio nem venialium et mortalium distinguit super illum locum: *Confitemini alterutrum peccata vestra.* Ait enim: Coæqualibus quotidiana et levia, graviora vero sacerdoti pandamus, et quanto jusserrit tempore purgare curemus, quia sine confessione emendationis, peccata nequeunt dimitti. Sed et graviora coæqualibus pandenda sunt, cum deest sacerdos, et urget periculum. Venialia vero, etiam sacerdotum oblata copia, licet confiteri coæquali, et sufficit, ut quibusdam placet, si tamen ex contemptu uon prætermittatur sacerdos. Tutius est tamen et perfectius utriusque generis peccata sacerdotibus pandere, et consilium medicinæ ab eis querere, quibus concessa est potestas ligandi et solvendi.

Hic aperit qualiter supradictæ auctoritates intelligendæ sunt.

6. Dum ergo ex his aliisque pluribus testimoniis perspicuum fiat et indubitabiliter constet peccata primum Deo, deinde sacerdoti esse confitenda, et, si ipse defuerit, etiam socio, illud Joan. Chrys. superius positum, de Pœn., dist. 1, c. *Quos aliquando*, ad finem, non est ita intelligendum, ut liceat alicui, si tempus habeat, sacerdoti non confiteri; sed quia sufficit ubi crimen occultum est, soli Deo per sacerdotem dicere, et semel. Nec oportet publicari coram multis, quod occultum est. Quod notavit dicens: Non tibi dico ut te prodas in publicum. Sicut enim publica noxa publico eget remedio, ita et occulta secreta confessione et occulta satisfactione purgatur. Nec necessarie est ut quod sacerdoti semel confessi sumus, iterum confiteamur; sed lingua cordis, non carnis, apud verum judicem id jugiter confiteri debemus. Unde idem Joan., ibid., c. *Nunc autem*, ait: Nunc autem si recordiris pereatorum tuorum, et frequenter ea in conspectu Dei pronunties, et pro eis depreceris, citius illa delib[us]. Si vero oblisearis, tunc corum recordaberis nolens, quando publicabuntur, et in conspectu omnium amicorum et inimicorum, sanctorumque angelorum proferentur. Ita etiam illud Ambrosii, de Pœn., dist. 1, c. *Lacrymæ*: Lacrymæ lavant delictum quod voce pudor est confiteri, ad publicam pœnitentiam referendum est. Ibi enim virtutem lacrymarum et confessionis ostendens, significare voluit quod lacrymæ occultæ et confessio secreta, sicut quæ sit soli sacerdoti, lavant delictum quod pudet aliquem publice confiteri. Quod vero dicit se lacrymas Petri legisse, non satisfactionem vel confessionem, per hoc non excludit illa: multa enim facta sunt, quæ scripta non sunt; et forte nondum facta erat institutio confessionis, quæ modo. Similiter et illud Presperi: Si sui judices fiant, mu-

tabunt æterna supplicia; et illud: Facilius Deum placabunt sibi, qui aut propriis confessionibus crimen produnt, aut nescientibus aliis in se sententiam excommunicationis ferunt, ad publicam confessionem et satisfactionem referri oportet. Non enim solis sacerdotibus jus ligandi atque solvendi datum est, si enique suo arbitrio se pœna vel excommunicationis sententia ligare, et absque sacerdotali judicio scipsum Deo vel altari reconciliare licet, quod ecclesiasticæ institutioni consuetudini penitus repugnat. Potius ergo si publice peccasti, publice confitente reum, et emenda. Si vero occulte deliquisti, etiam sic non taceas, nec tam dico ut publices. Taciturnitas enim peccati ex superbia nascitur cordis. Ideo enim peccatum suum quis celat, ne reputetur foris qualiter sejam conspectui exhibuit, quod ex fonte superbiae nascitur. Species enim superbiae est se velle justum videri qui peccator est; atque hypocrita convincitur qui instar primorum parentum vel tergiversatione verborum peccata sua levigare contendit, vel sicut Cain peccata sua reticendo suppressore querit. Ubi ergo superbia regnat et hypocrisia, humilitas locum non habet. Sine humilitate vero alicui veniam sperare non licet. Ubi est ergo taciturnitas confessionis, non est speranda veniam criminis. Jam certissime liquet quain sit detestabile peccati silentium, et e converso quam sit necessaria confessio. Est enim confessio testimonium conscientiae Deum timentis, Qui enim timet judicium Dei, peccatum non erubescit confiteri. Perfectus timor solvit omnem pudorem; confessio peccati pudorem habet, et ipsa erubescens est gravis pœna. Ideoque jubemur confiteri peccata, ut erubescens patiamur pro pœna, nam hoc ipsum pars est divini judicij. Si ergo queritur an confessio sit necessaria, cum in contritione jam deletum sit peccatum, dicimus quia quædam punitio peccati est, sicut satisfactio operis. Per confessionem etiam intelligit sacerdos qualiter debeat judicare de crimine. Per eam quoque peccator fit humilior et cautor.

DISTINCTIO XVIII DE REMISSIONE SACERDOTIS.

1. Hic queri solet si peccatum omnino dimissum est a Deo per cordis contritionem, ex quo pœnitens votum habuit confidendi, quid postea dimittatnr ei a sacerdote. Video enim quo vinculo eum ligat, scilicet, temporalis pœnae, sed non a quo eum absolvat. Et ideo quero. Aute pœnitudinem quippe cordis, anima rei maculam habet et factorem peccati, atque æternæ ultionis vinculo ligata existit. Si vero ante confessionem per cordis contritionem Deus per seipsum sineministrio sacerdotis et debitum omnino relaxat, et animam interius purgat a contagione et factore peccati; quid ergo mundat, quid dimittit sacerdos? ubi sunt claves illæ quas Dominus tradidit Petro et successoribus ejus, dicens, Matth. 16: *Tibi dabo claves regni cœlorum*, etc. *Quæcumque ligareris super terram, erunt ligata et in cœlo; et quæcumque solveris super terram, erunt soluta*, etc., Luc. 5? Ut autem præmissa quæstio plenus explicari valeat, quasi altius ducto rete, de his clavibus et usu earum disseramus.

De clavibus.

2. Claves istæ non sunt corporales, sed spirituales, scilicet discernendi scientia, et potentia judicandi, id est, ligandi et solvendi; quæ dignos recipere, et indignos debet excludere a regno ecclesiasticus judex, qui sicut habet jus ligandi, ita solvendi. Unde Ambr., de Pœn., dist. 1, c. *Verbum Dei*: Dominus par jus et solvendi esse voluit, et ligandi, qui utrumque pari conditione permisit. Ergo qui solvendi jus non habet, nec ligandi habet. Et infra: Certum est quod Ecclesia utrumque licet, heresis utrumque non habet. Jus enim hoc solis permisum est sacerdotibns. Reete ergo Ecclesia hoc sibi vindicat, quæ veros sacerdotes habet; heresis vendicare non potest, quæ veros sacerdotes non habet.

De usu clavium.

3. Usus vero harum clavium multiplex est: discernere, scilicet, ligandos et solvendos, ac deinde ligare vel solvere. Qui enim, ut ait Gregor., indignos ligat vel solvit, propria potestate se privat, id est, dignum privatione se facit.

Si sacerdos potest dimittere vel retinere peccata.

4. Sed queritur utrum a peccato solvere valeat sacerdos, id est, a culpa, ut culpæ maculam abstergat, vel debitum æternæ mortis solvere valeat. Quidam arbitrati sunt, cum peccator duplice ligatus teneatur, ut prædictum est, scilicet, mentis contagione ac cœitate, et debito futuræ pœnae, alteram curari per Deum, alterum solvi per sacerdotem. Patitur enim per peccatum quasdam tenebras interiores et maculas, a quibus nisi liberetur, projicietur in tenebras exteriores. Cum autem liberatur ab his, suscitatur a morte peccati. Unde Apostolus: *Surge qui dormis, et illuminabit te Christus*. Solus enim Christus, non sacerdos animam resuscitat, ac, pulsis tenebris interioribus et maculis, eam illuminat et mundat, qui animæ faciem lavat; debitum vero æternæ pœnae solvere concessit sacerdotibus. Quod in resurrectione Lazari signatum asserunt; quem Christus prius perse interius vivificavit, deinde foras exire jussit, eumque adhuc ligatum solvere apostolis præcepit; quia, ut aiunt, ipse interius animam a caligine maculaque peccati emundat, sacerdotibus vero dedit vinculum æternæ mortis solvere: Alii vero dicunt solum Deum, non sacerdotem, debitum æternæ mortis dimittere, sicut et animam interius per se vivificat; nec tamen diffidentur sacerdotibus traditam potestatem peccata dimittendi et retinendi, quibus dictum est, Joan. 40: *Quorum remiseritis peccata*, etc. Sic enim Christus retinuit sibi potestatem Baptismi, ita et Pœnitentiæ. Et ideo sicut interius gratia sua animam illuminat, ita et simul debitum æternæ mortis relaxat. Ipse enim per seipsum peccata pœnitentium tegit; et tunc tegit quando ad pœnam non reservat. Tunc ergo tegit, quando debitum pœnae solvit. Quod autem ipse tegat, aperte dicit Aug. exponens illum locum psalmi 31: *Quoram tecta sunt peccata*, id est, cooperta et abolita. Si enim texit Deus peccata, noluit advertere; si noluit advertere, noluit animadvertere, id est, punire, sed ignorare. Ita ergo dicit a Deo tecta, ut Deus non videat, id est, æternaliter puniat. Videre enim Dei peccata, est, ad pœnam imputare. Avertere autem faciem a peccatis, hoc est ea ad pœnam non reservare. Item Hieron. Comment, ad eundem psal.: *Quibus Deus dimittit peccata, tegit ne in judicio revelentur*. Item Cassiodorus. ad eundem ps., supereoloco: *Beatus vir qui*, etc.: Quia gravia habent peccata, aliis Deus imputat, aliis per misericordiam non imputat. Ex his aperte ostenditur quod Deus ipse pœnitentem solvit a debito pœnae; et tunc solvit quando intus illuminat, inspirando veram cordis contritionem. Cui sententiæ ratios suffragatur, et auctoritates attestantur. Nemo enim vere compungitur de peccato, habens cor contritum et humiliatum, nisi in charitate. Qui autem charitatem habet, dignus est vita æterna. Nein autem simul vita et morte dignus est. Non est ergo tunc ligatus debito æternæ mortis. Filius enim iræ esse desit ex quo diligere coepit. Ex tunc ergo solitus est ab ira, quæ non manet super illum qui credit in Christum, sed super illum qui non credit. Non ergo postmodum per sacerdotem cui confitetur ab ira æterna liberatnr, a qua jam liberatus est per Dominum, ex quo dixit: *Confitebor*. Solus ergo Deus hominem interius mundat a peccati inaculta, et a debito æternæ pœnae solvit; qui per prophetam ait, Isaïæ 43: *Ego solus deleo iniquitates et peccata populi*. Item Ainh.: *Verbum Dei dimittit peccata*, sacerdos est judex. Sacerdos quidem officium suum exhibet, sed nullius potestatis iura excusat. Idem Aug., tract. 12t super Joan.: *Nemo tollit peccata, nisi solus Deus, qui est Agnus tollens peccata mundi*. Tollit autem et dimittendo quæ facta sunt, et adjuvando ne fiant, et perducendo ad vitam, ubi omnino fieri non possunt.

His aliisque pluribus testimoniiis docetur Dominum solum per se peccata dimittere; et sicut dimittit quibusdam, ita et aliorum quorumdam peccata retinet. *Quod sacerdotes etiam dimitunt, et tenent peccata, suo modo.*

5. Nec idco tamen negamus sacerdotibus concessam potestatem dimitendi et retinendi peccata, cum hoc Veritas in Evangelio aperte doceat. Hinc August. ait, lib. de vera et falsa Pœn., c. 10: Ecclesiæ charitas, quæ per Spiritum sanctum diffunditur in cordibus eorum qui participes sui sunt, peccata dimitit; eorum qui non sunt, tenet. Idem: Sacerdotes possunt consistentibus parcere: quibus enim remittunt remittit Deus. Lazarum enim de inonumento suscitatum obtulit discipulis solvendum, per hoc ostendens potestatem solvendi concessam sacerdotibus. Dixit enim, Matth. 16: *Quodcumque solveritis super terram, erit solutum et in cœlo, etc.*; hoc est: Ego Deus, et omnis cœlestis curiae ordines, et omnes sancti in gloria mea laudant vobiscum et confirmant quos ligatis et solvitis. Non dixit *quos putatis ligare et solvere*; sed *in quos exercetis opus justitiae vel misericordiae*. Alter autem, vel alia opera vestra in peccatores non cognosco. Idem, lib. de Bapt. parvul. I. 6: Cum veraciter ad Deum converso peccata dimituntur ab eis dimituntur, quibus ipse veraci conversione conjungitur. Spiritus sanctus ea dimitit, qui datus est omnibus sanctis sibi charitate cohærentibus, sive se noverint corporaliter, sive non. Similiter cum alicuius tenentur peccata, ab eis tenentura quibus ille cordis pravitate disjungitur, sive notis corporaliter, sive ignotis. Omnes enim mali spiritualiter a bonis se juncti sunt. Ecce, hic dicit peccata dimitti, vel teneri a sanctis viris, et tamen Spiritum sanctum ea dimittere dicit. Et quod majori consideratione dignum est, idem etiam dicit quod Deus per se vel per sanctos tantum dimitit peccata. Ait enim sic: *Sacramentum gratiae dat Deus etiam per malos; ipsam vero gratiam non nisi per scipsum, vel per sanctos suos*. Et ideo remissionem peccatorum vel scipsum facit, vel per ipsius columbae membra, quibus ait: *Si cui dimiseritis, dimittetur*. Ecce quam varia a doctoribus traduntur super his; et in hac tanta varietate quid tenendum? Hoc sane dicere ac sentire possumus, quod solus Deus dimitit peccata et retinet; et tamen Ecclesiæ contulit potestatem ligandi et solvendi, sed aliter ipse solvit vel ligat, aliter Ecclesia. Ipse enim per se tantum dimitit peccatum, qui et animam mundat ab interiori macula, et a debito æternæ mortis solvit.

Quomodo sacerdotes ligant vel solvunt a peccatis.

6. Non autem hoc sacerdotibus concessit, quibus tamen tribuit potestatem solvendi et ligandi, id est, ostendendi homines ligatos vel solutos. Unde Dominus leprosum sanitati prius per se restituit, deinde ad sacerdotes misit, quorum judicio ostenderetur mundatus. Ita etiam Lazarum jam vivificatum obtulit discipulis solvendum. Quia etsi aliquis apud Deum sit solutus, non tamen in facie Ecclesiæ solutus habetur, nisi per judicium sacerdotis. In solvendis ergo culpis vel retinendis, ita operatur sacerdos evangelicus et judicat, sicut olim legalis in illis qui contaminati erant lepra, quæ peccatum signat. Unde Hieron. Comment. ad cap. 16 Matth., ubi Dominus ait Petro: *Tibi dobo claves regni cœlorum, et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis*: Hunc, inquit, locum quidam non intelligentes, aliquid sumunt de supercilio Pharisæorum, ut damnare innoxios, vel solvere se pulent noxios, cum apud Deum non sententia sacerdotum, sed reorum vita queritur. In Levitico se ostendere sacerdotibus jubentur leprosi, quos illi non faciunt leprosos vel mundos, sed discernunt qui mundi vel immundi sunt. Ita et hic aperte ostenditur quod non semper sequitur Deus Ecclesiæ judicium, quæ per surreptionem et ignorantiam interdum judicat, Deus autem semper judicat secundum veritatem. Et in remittendis vel in retinendis culpis id juris et officii habent evangelici sacerdotes, quod

olim habedant sub lege legales in curandis leprosis. Hi ergo peccata dimitunt vel retinent, dum dimissa a Deo vel relenta judicant et ostendunt. Ponunt enim sacerdotes nomen Domini super filios Israel, sed ipse benedit, ut legitur in Numeris. Hunc modum ligandi et solvendi Hieronymus supra notavit.

7. Ligant quoque sacerdotes, dum satisfactionem Pœnitentiae confitibus imponunt. Solvunt, cum de ea aliquid dimitunt, vel per eam purgatos ad sacramentorum communionem admittunt, quem modum superius Leo papa notavit. Secundum hunc modum dicuntur etiam sacerdotes dimittere peccata vel retinere. Unde superius Aug., libro de vera et falsa Pœn., cap. 10, dixit: *Quibus remittunt, et remittit Deus etc.* Opus enim justitiae exerceant in peccatores, cum eos justa pena ligant; opus misericordiae, dum de ea aliquid relaxant, vel sacramentorum communioni conciliant; alia opera in peccatores exercere nequeunt. Et notandum est quia quos satisfactione pœnitentiae ligant, eo ipso a peccatis solutos ostendunt, quia non imponitur alicui satisfactio pœnitentialis, nisi quem sacerdos vere pœnitentem arbitratur. Aliis vero non imponunt; et eo ipso peccatum retineri a Deo judicant. Quod autem hoc ad claves pertineat August. ostendit dicens, in libro de Pœnitentia: *Frustrat claves Ecclesiæ, quia sine arbitrio sacerdotis pœnitentiam agit, si sine oris confessione criminis indulgentiam imprecatur*. Est et alias modus ligandi et solvendi, qui per excommunicationem geritur, dum aliquis secundum canonicam disciplinam tertio vocatus ad emendationem manifesti delicti, et satisfacere vilipendeus, sententia Ecclesiæ a loco orationis, et sacramentorum communione, et fidelium consortio præscinditur, ut erubescat, et pudore sceleris conversas pœniteat, *ut sic spiritus ejus salvis sit*, 1 Cor. 5. Quod si pœnitentiati profitens resipuerit, negatae communioni admittitur, et Ecclesiæ reconciliatur. Hæc est autem Ecclesiæ anathematizatio; hanc pœnam illis qui digne percelluntur, infigunt, quia gratia Dei et protectio illius amplius subtrahitur, ac sibi ipsis relinquuntur, ut sit eis liberum ruere in interitum peccati, in quos etiam major diabolo sœviendi datur potestas. Orationes quoque Ecclesiæ, et benedictionum ac meritorum suffragia, eis nequaquam suffragari putantur.

Quomodo secundum hos modos intelligendum sit illud: Quodcumque solveritis, etc.

8. Secundum hos ligandi et solvendi modos, quomodo verum est quod dicitur, Matth. 16: *Quodcumque solveritis super terram, erit solutum et in cœlis; et quodcumque ligaveritis super terram, erit ligatum et in cœlis?* etc. Aliquando enim ostendunt solutos vel ligatos, qui ita non sunt apud Deum; et pœna satisfactionis vel excommunicationis interdum indignos ligant, vel solvunt; et indignos sacramentis admittunt, et dignos admittiarcant. Sed intelligendum est hoc in illis quorum merita solvi vel ligari postulant. Tunc enim sententia sacerdotis judicio Dei et totius cœlestis curiae approbatur et confirmatur, cum ita ex discretione procedit, ut reorum merita non contradicant. Quoscumque ergo solvunt vel ligant, adhibentes clavem discretionis reorum meritis, solvuntur vel ligantur in cœlis, id est, apud Deum, quia divino judicio sacerdotis sententia sic progressa approbatnr et confirmatur. Quos ergo secundum merita sententia Ecclesiæ percellit, lædit; et illis foris sunt apud Deum. Qui autem non meruit, sententia Ecclesiæ non læditur, nisi contemnat. Unde Origenes, super Leviticum, homil. 14, ad 24 caput: *Exiit quis a veritate, a fide, a charitate, per hoc exit de castris Ecclesiæ, etiamsi episcopi voce non abiciatur, sicut contra aliquis non recto judicio foras mittitur; sed si non egit ut mereretur exire, nihil læditur*. Interdum enim qui foras mittitur, intus est; et qui foras est, intus videtur retineri. Ecce qualis et quantus est usus apostolicarum clavium. Jam ostensum est ex parte qualiter sacerdotes dimittant peccata vel teneant, et tamen retinuit sibi Deus quandom similem potestatem dimitendi vel retinendi, quia ipse

solus per se debitum æternæ mortis solvit, et animam interius purgat.

Quæ sint interiores tenebræ et interior macula.

6. Hic queritur quæ sit illa macula et quæ sint illæ tenebræ interiores a quibus Deus interius animam purgat, cum veram pœnitentiam immittit. De tenebris et interiori caligine satis facile est et intelligere, et respondere. Cum enim quis mortalier delinquit, et gratia virtutis privatur, si qua præcessit, et naturalium bonorum elisionem patitur. Unde et intellectus obtunditur, et totus homo interior obtenebratur; et ita quasi caligne quadam mens obvolvitur, quæ caligo peccati pœna est. Hanc vero Deus pellit, cum pœnitentiam immittit, per quam perdita bona restituunt, et vitiata reparat. Unde Propheta, psal. 147: *Nebulam sicut cinerem spurgit.* Sed quæ est macula peccati, a qua animam lavat? Ecce enim quis voluit facere homicidium, et patravit: quo patrato desinit tam velle, quam facere: nouidum tamen vere et humiliter pœnitit, nec confiteri proponit. Quæ ergo remansit in anima illius macula? Mala voluntas quidem fuit macula illius animæ; sed illa transiit. Macula etiam est, si pœnitere contemnit; sed hoc est peccatum aliud a præcedenti. Quæ ergo macula remansit, a qua ipse in Pœnitentia purgatur? Polluta quidem est anima, quousque pœniteat, sicut erat, dum in ea prava erat voluntas. Sicut enim qui tangit in morticiniis vel aliud immundum, ita pollitus est post tactum quousque lavatur, sicut fuit dum tangeret; sic post actum peccati ita polluta remanet anima, sicut fuit in ipso actu peccati, quia ita est longe a Deo per dissimilitudinem, qui est vita et munditia mentis, sicut fuit dum peccatum ageret. Ipsa ergo dissimilitudo quæ inest animæ ex peccato, et est a Deo elongatio, animæ macula intelligitur, a qua purgatur in Pœnitentia. Hoc autem solus Deus facit, qui solus suscitat animam et illuminat; quod sacerdotes nequeunt, qui tamen medici sunt animarum. Unde Propheta, psal. 87: *Nunquid medici suscitat, et confitebuntur tibi?* quod exponens Aug. ait: Boni doctores recte medici dicuntur, qui viventes curare ministerio possunt, sed non mortuos suscitare. Sola enim Dei gratia mortui reviviscunt.

DISTINCTIO XIX.

QUANDO H.E. CLAVES DANTUR ET QIBUS.

1. Postquam ostensum est quæ sint claves apostolicæ, et quis earum usus, superest investigare quando istæ claves dentur, et quibus. Dantur hæ claves per ministerium episcopali alicui in promotione sacerdotii. Cum enim recipit ordinem sacerdotalem simul et has claves recipit. Sed non videtur quod omnes vel soli sacerdotes has claves habeant, quia plerique ante sacram ordinationem scientiam discernendi habent, plures post consecrationem ea carent. Sane dici potest quod alteram clavum istarum, id est, scientiam discernendi, non habent omnes sacerdotes, unde doldendum est atque lugendum. Multi enim, licet indiscreti, atque scientiæ qua eminere debent, exortes, sacerdotii gradum recipere præsuinunt vita et scientia eo indigni; qui nec ante sacerdotium, nec post, scientiam habent discernendi qui ligandi sint vel solvendi. Ideoque illam clavem in consecratione non recipiunt, quia semper scientia carent. Qui vero ante sacerdotium scientia discernendi prædicti sunt, licet habeant discretionem, non tamen in eis clavis est, quia non valent ea claudere vel aperiare. Ideoque cum promovetur in sacerdotem clavem discretionis recte dicitur accipere, quia ante habita discretio augetur, et sit in eo clavis, ut ea jam valeat uti ad claudendum vel aperiendum.

Si alteram clavem omnes sacerdotes habeant, scilicet, potentium ligandi et solvendi.

2. Cumque iam constet non omnes sacerdotes illas duas claves habere, quia scientia discernendi plerique carent; de altera, id est, potentia ligandi et solvendi, queritur utrum omnes sacerdotes eam habeant. Quidam enim hanc potestatem putant illis solis esse

concessam, qui doctrinam simul ac vitam apostolorum servant. Illas enim claves proinmisit Dominus Petrus, et imitatoribus ejus tantum, ut aiunt; qui etiam auctoritatibus utuntur munimentum suæ opinionis. Ille enim dicunt Aug. sensisse, ubi superius ait, in lib. de Bapt. contra Donat., l.5, c.21: *Remissionem peccatorum vel per seipsum facit Deus, vel per columba membra.* Dicit etiam idem peccata dimitti vel teneri a sanctis. Idem super Exodum, c.120, ubi de lamina aurea legitur: *Erat autem lamina aurea semper in fronte sacerdotis:* Haec, inquit, significat fiduciam bonæ vitæ, quam qui vere perfecteque, non significatione, sed veritate sacerdos habet, solus potest anferre peccata. Item Gregor., in Tract. evang. hom. 27: Illi soli habent in hæ carne positi potestatem ligandi et solvendi, sicut sancti apostoli, qui illorum exempla simul cum doctrina tenent. Item ex dictis Origen.: Haec potestas soli Petro concessa est, et imitatoribus Petri. Nam quicumque vestigia Petri imitantur, habent recte ligandi et solvendi potestatem. His aliquis testimoniis innituntur, qui asserunt potestatem ligandi ac solvendi illis solis concessam sacerdotibus, qui vita et doctrina pollent sicut apostoli.

Aliorum sententia verior.

3. Aliis autem videtur, quod et mihi placere fateor, cunctis sacerdotibus hanc clavem dari, scilicet, ligandi et solvendi; sed non eam recte ac digne habent, nisi qui vitam et doctrinam apostolicam servant. Nec præmissæ auctoritates malos sacerdotes hanc potestatem negant habere; sed illos solos digne ac recte hæ potestate uti significant, qui prædicti sunt vita et doctrina apostolica, quia soli ipsorum apostolorum imitatores digne recteque possunt ligare et solvere. Et per Dominum tantum vel per sanctos in quibus habitat Spiritus sanctus, digne et recte fit remissio vel retentio peccatorum. Fit tamen et per illos qui sancti non sunt, sed non digne vel recte. Dat enim Deus benedictionem digne poscenti, etiam per indignum ministrum. Quod vero hanc potestatem habeant omnes sacerdotes, Hieronym. testatur super illum locum Evangelii ubi Dominus dixit Petro, Matth. 16: *Tibi daho claves regni cælorum.* Habent enim, inquit, eamdem judiciariam potestate malii apostoli; habet et omnis Ecclesia in episcopis et presbyteris. Sed ideo Petrus eam specialiter accepit, ut omnes intelligent quod quicumque ab unitate fidei et societate Ecclesiæ se separaverit, nec a peccatis solvi, nec cælum potest ingredi. Item quod sacerdos, etiam si malus sit, gratiam tamen transfundit pro suæ dignitatis officio, August. ostendit dicens, in lib. Quæst. de veteri Testam.: Dictum est a Domino in Numeris, cap. 6, ad Meysen et Aaron sacerdotes: *Vos ponite nomen meum super filios Israel, et ego Dominus benedic eos;* ut gratiam traditam per ministerium ordinati transfundat hominibus, nec voluntas sacerdotum obesse vel prodesse possit, sed meritum benedictionem poscentis. Quanta autem sit dignitas sacerdotalis officii et ordinis, hinc advertamus. Dictum est, Joan. 11, de nequissimo Caipha inter cætera: *Hoc autem a semetipso non dixit; sed cum esset pontifex anni illius, prophætavit;* per quod ostenditur Spiritum gratiarum non personam sequi digni vel indigni, sed ordinem traditionis: ut quamvis aliquis boni meriti sit, non tamen possit benedicere nisi fuerit ordinatus, ut officii ministerium exhibeat. Dei autem est effectum tribuere benedictionis. Hinc evidenter ostenditur ordinem non privare potestate tribuendi gratiam ob ministri dignitatem. Huius tamen August. sententiae videtur obviare quod ait Esychius, super Levit. cap. 9, lib. 2. Sacerdotes, inquit, non propria virtute benedicunt; sed quia figuram Christi gerunt, et propter eum qui in ipsis est, plenitudinem benedictionis tribuunt; nec solum is qui sacerdotum sortitus est, sed quicumque Christum in seipso habet, et ejus figuram gerit, per conversationem bonam, sicut Moyses, idoneus est ut benedictionem præstet. Ecce hic habes, quod non solum sacerdos, sed omnis in quo Christus habitat,

benedictionem præstat. Sed alia est benedictio quæ solis sacerdotibus congruit, alia quæ ab omnibus bonis communiter exhibetur. Denique illi sacerdotes, in quibus Christus habitat, benedictionis plenitudinem tribuere dicuntur, non quia soli illi transfundant gratiam, sed quia illi soli licet et digne id agunt. Nec subditos mala vita sacerdotis laedit, si bona faciunt quæ ille dicit. Unde Gregorius: Multi, dum plus vitam sacerdotum quam suam discutiunt, in erroris foveam dilabuntur, minus considerantes quod non eos vita sacerdotum laederet, si humiliiter bonis sacerdotum admonitionibus aurem accomodarent.

De hoc quod scriptum est in Malachia: Maledicam benedictionibus vestris.

4. Præmissæ vero sententiæ qua dicitur etiam per malis sacerdotis ministerium transfundat gratiam bene dictionis videtur obviare quod Dominus per Malachiam prophetam, c. 2, malis sacerdotibus comminatur; *Maledicam benedictionibus vestris.* Et alibi, Ezech. 13: *Væ his qui vivificant animas quæ non vivunt, et mortificant animas quæ non moriuntur?* Si enim maledicit Dominus benedictionibus eorum, et si animæ quas vivificant non vivunt, quomodo per eos gratia benedictionis transfunditur? Sed illud capitulum, *Maledicam*, etc., quidam referunt ad hæreticos, qui ab Ecclesia præcisi sunt, et ad excommunicatos, quorum benedictiones fiunt maledictiones his qui corrum sequuntur errores. Illud vero alterum, scilicet *vivificant*, etc., super omnes illos sacerdotes expount, qui absque clave scientiæ et forma bonæ vitæ præsumunt ligare vel solvere. Sed nullus officio sacerdotis uti debet, nisi immunis sit ab illis quæ in aliis judicat; alioquin seipsum condemnat.

Qualis esse debet jūdex ecclesiasticus.

5. Qualem autem oporteat esse qui aliorum jūdex constituitur, August. describit ita dicens, lib. de vera et falsa Pœnit., cap. 20: Sacerdos cui omnis offertur peccator, ante quem statuitur omnis languor, in nullo eorum sit judicandus, quæ in alio judicare est promptus. Judicans enim alium, qui est judicandus, condemnat seipsum. Cognoscat ergo se, et purget in se quod alias videt sibi offerre; caveat ut a se projecerit quicquid in alio damnosum reperit. Animadvertis quod *qui sine peccato est, primus in illam lapidem mittat*, Joan. 8. Ideo enim liberavit peccatricem, quia non erat qui juste projiceret lapidem. Quomodo lapidaret, qui se lapidandum cognosceret? Nullus enim erat sine peccato; in quo intelligitur omnes crimine fuisse reos nam venialia remittebantur per cæremonias. Si quo ergo in eis peccatum erat, criminale erat. In hoc ergo patentissimum est crimen sacerdotum esse detestabile, qui non prius se judicant antequam alios alligant. Caveat spiritualis jūdex, sicut non commisit crimen nequitia, ita non caret munere scientiæ. Oportet ut sciat cognoscere quidquid debeat judicare. Judicaria enim potestas hoc postulat, ut quod debet judicare discernat. Diligens ergo investigator sapienter interroget a peccatore quod forsitan ignorat, vel vercundia velit occultare. Cognito vero crimine, varietates ejus non dubitet investigare, et locum, et tempus, et cætera quæ supra diximus; quibus cognitis, adsit benevolus paratus erigere et secum onus portare; habeat dulcedinem in affectione, discretiorem in varietate, doceat perseverantiam, caveat ne corrut, ne juste perdat judicariam potestate. Etsi pœnitentia possit ei acquirere gratiam, non tamen mox restituit in potestatem primam. Etsi Petrus post lapsum restitutus fuerit, et sæpe lapsis sacerdotibus reddita sit dignitatis potestas, non tamen est necesse ut omnibus concedatur quasi ex auctoritate. Invenitur auctoritas quæ concedit et quasi imperat. Invenitur auctoritas alla quæ non concedit, sed vetat; quæ Scripturæ non repugnant, sed concordant. Cum enim tot sunt qui labuntur, ut pristinam dignitatem ex auctoritate defendant, et quasi usum peccandi sibi faciant, recidenda est spes ista. Si vero locus est ubi ista non concurrant, restitui possunt qui peccant. Hactenus Augustin., cap.

superius citato 10. Ex his satis perpenditur qualis debeat esse sacerdos qui alios ligat et solvit: discretus, scilicet, et justus alioquin mortificat sœpe animas quæ non moriuntur, et vivificat quæ non vivunt: et ita incidit in maledictionis judicium. Illud autem Malachia, scilicet: *Maledicam benedictionibus vestris*; sive super hæreticos tantum et excommunicatos, sive super omnes sacerdotes qui vita et scientia carentes benedicere præsumunt, dictum accipiatur, sic intelligi potest: Maledicam benedictionibus vestris, id est, his quæ in eis benedictionibus possidetis, quia faciam ea cedere vobis in maledictionem, non benedictionem. Quia etsi benedicunt sanctis, non hoc faciunt ex vero corde; et ideo eorum benedictio eis vertitur in maledictionem. Vel maledicam benedictionibus vestris, id est, quod a vobis benedicitur, a me erit maledictum; quia benedicunt inique agentibus, adulanturque peccantibus, dummodo divites sint. (Hieron., non longe a principio commentarii ad 2 cap. Malach.)

DISTINCTIO XX.

DE IIS QUI IN FINE POENITENT.

1. Sciendum est etiam quod tempus pœnitentia est usque ad extreum articulum vitæ; inde Leo papa, de Pœn., dist. 7: Nemo est desperandus, dum in hoc corpore constitutus est: quia non nunquam quod diffidentia ætatis differtur, consilio matuori perficitur. Aug. tamen de pœnitentiam differentibus ita scribit: Si quis positus in ultima necessitate voluerit accipere Pœnitentiam, et si accipit et mox reconciliatur, ethinc vadit, fateor vobis, non illi negamus quod petit; sed non præsuminus quia bene hinc exit. Si securus hinc exierit, ego nescio. Pœnitentiam dare possumus securitatem non. Numquid dico, damnabitur? Sed nec dico liberabitur. Vis ergo dubio liberari? age pœnitentiam dum sanus es. Si sic agis, dico tibi quia securus es, quia pœnitentiam egisti eo tempore quo peccare potuisti. Si vis agere pœnitentiam quando jam peccare non potes, peccata te dimiserunt, non tu illa. Item: Duæ res sunt: aut ignoscitur tibi, aut non ignoscitur; quid horum tibi sit futurum nescio. Ergo tene certum, et dimitte incertum. Sed quare hoc dixit Aug., cum pœnitentia quæ in fine agitur, in psalmo 140 appellatur *sacrificium vespertinum*, quod erat acceptabilis in lege; et cum in quacumque die invocetur Deus, adsit; et quacumque hora ingemuerit, et conversus fuerit peccator, vita vivet, et non morietur? Sed illa dixit Aug., propter illos qui pœnitentiam usque in finem protrahunt; et tunc non ex Dei amore videntur pœnitere, sed timore mortis, quasi ex necessitate. Unde idem, lib. de Pœnit. vera et falsa, cap. 17, quasi aperiens quare superiora dixerit, ait: Nullus expectet quando peccare non potest, Arbitrii enim libertatem querit Deus, ut deleri possint commissa; non necessitatem, sed charitatem; non tantum timorem, quia non in solo timore vivit homo. Quem ergo sero pœnitet, oportet non solum timere judicem, sed diligere; quia sine charitate nemo salvus esse potest. Non ergo tantum timeat pœnam, qui pœnitet, sed anxietur pro gloria. Quæ conversio si contigerit alicui eliam in fine, desperandum non est de ejus remissione. Sed quoniam vix vel raro est tam justa conversio, timendum est de pœnitente sero, maxime cum filii quos illicite dilexit sint præsentes uxor et mundus ad se vocet. Multo solet serotina pœnitentia decipere. Sed quoniam Deus semper potens est, semper etiam in morte juvare valet, quibus placet. Cum ergo opus sit non hominis, sed Dei, fructifera pœnitentia, inspirare eam potest quandoque vult sua misericordia, et remunerare ex misericordia, quos damnare potest ex justitia. Sed quoniam multa sunt quæ impediunt, et languentem retrahunt, periculum est, et interitui vicinum, ad mortem protahere pœnitentiæ remedium. Sed magnum est, cui Deus tunc inspirat (si quis est) veram pœnitentiam. Sed si etiam sic conversus vita vivat, et non moriatur, non promittimus quod evadat omnem pœnam. Nam prius purgandus estigne pur-

gationis, qui in aliud seculum distulit fructum conversionis, juxta August., ibidem, cap. 18. Illic autem ignis, etsi aeternus non sit miro tamen modo gravis est; excellit enim omnem pœnam, quam unquam passus sit aliquis in hac vita. Nunquam in carne tanta inventa est pœna, licet mirabilia martyres passi sint tormenta, et multi nequiter tanta saepe sustinuerunt supplicia. Ex his satis ostenditur quam periculorum sit differre pœnitentiam usque in finem vitae. Si tamen etiam tunc vera habeatur pœnitentia, hominem liberat, et vitam mortuo impetrat; non sic tamen ut nullam sentiat pœnam, nisi forte tanta sit vehementia gemitus et contritionis, quæ sufficiat ad delicti punitionem. Licet ergo sit difficile ut tunc sit vera pœnitentia quæ tam sera venit, quando cruciatus membra ligat et dolor sensum opprimit, ut vix homo aliquid cogitare valeat, melior est tamen sera quam nulla. Pœnitentia enim etsi in extremo vitae hiatu advenit, sanat et liberat. Multum sera fuit latronis pœnitentia; sed non fuit sera indulgentia. Sed licet latro veniam meruisse in fine de omni criminis, non tamen dedit baptizatis peccandi et perseverandi auctoritatem.

De his qui hie pœnitentiam non complent.

2. Si vero queritur de illis qui in hac vita pœnitentiam non complent, utrum transituri sint per ignem purgatorii, ut ibi compleant quod hic minus fecerunt, idem dicimus de ipsis esse sentendum, et de his qui in extremis pœnitent. Si enim tanta fuerit cordis contritio et delicti exprobratio, ut sufficiat ad puniendum peccatum, liberi ab aliis pœnis tristitia ad vitam, etsi inexpleta fuerat pœnitentia, quia perfecte pœnitus erunt, et ingeminerunt corde. Qui vero non adeo conteruntur corde et ingemiscunt pro peccato, si ante expletionem pœnitentiae discesserint, ignem purgatorium sentient, et gravius punientur quam si hic implessent pœnitentiam. *Horrendum est enim incidere in manus Dei viventis*, Hebr 10. Deus enim cum sit misericors et justus, ex misericordia pœnitenti ignoscit, non reservans peccatum ad pœnam aeternam. Ex justitia vero impunitum non dimittit delictum. Aut enim punit homo, aut Deus. Homo autem punit pœnitendo. Deus autem pœnam exigendo. Et est pœnitentia interior, et exterior. Si ergo interior pœnitudo fucrit tanta ut sit sufficiens ultio peccati, Deus qui hoc novit, ab illo qui taliter pœnitit, ulterius pœnam non exigit. Si vero interior pœnitudo non sufficit in vindictam peccati, nec exterior pœnitentia impletur, Deus qui modos et mensuras peccatorum et pœnarum novit, addit pœnam sufficientem. Studeat ergo quisque sic delicta corrigere, ut post mortem non oporteat pœnam tolerare. Aug., de vera et falsa Pœnitentia, cap. 18: Quædam enim peccata mortalia, in pœnitentia sunt venialia; non tamen mox sanantur. Sæpe enim infirmus moreretur, si non medicaretur; non tamen statim medicatus sanatur. Languet post victurus, qui prius erat moriturus. Qui autem impœnitens moritur, omnino moritur, et aeternaliter cruciatur. Si enim semper viveret, semper peccaret.

De illo cui sacerdos indiscretus injungit parvam pœnitentium.

3. Si vero de illo queritur, qui satisfactionem injunctorum impleverit, quæ ignorantia vel negligentia sacerdotis, peccato condigna non fuit, utrum de vita migrans, ab omni pœna liber sit, idem respondeo quod de supra de illo qui pœnitentiam non complavit dixi. Quod si tantum est lamentum interioris doloris, ut sufficiat in vindictam peccati, omnino liberatus est; si vero non sufficit dolor interior simul cum pœna injuncta, addet Deus pœnam. Quod autem interdum sufficiat dolor interior ad vindictam peccati, certum documentum habemus in illo latrone, Luc. 23, qui sola mentis contritione et confessione, statim ut conversus fuit, paradisum ingredi meruit. Sed quia dispensatores Ecclesiæ, contritionis quantitatem non perpendunt, quibus non est datum intelligere occultum cordium, omnibus leges pœnitentiae constituunt, tam magis quam minus de peccato dolentibus. Quo-

rum studium ad hoc præcipue tendere debet, ut cordis dolorem (quantum fas est) cognoscant, et secundum ipsius modum satisfactionem injungant; unde August. in Enchir., c. 65: In actione pœnitentiae, ubi tale commissum est, ut is qui commisit a Christi etiam corpore separetur, non tam consideranda est mensura temporis quam doloris. *Cor enim contritum et humiliatum Deus non despicit* (psal. 50). Verum quia plerunque dolor alterius cordis occutus est alteri, nec in aliorum notitia nisi per verba vel alia quæcumque signa procedit, cum sit coram illo cui dicitur, psal. 37: *Gemitus meus u te non est absconditus*; recte constituantur ab his qui Ecclesiis præsunt tempora pœnitentiae, ut satisfaciat etiam Ecclesiæ, in qua peccata ipsa remittuntur; extra eam quippe non remittuntur. Ipsa enim Spiritum a sanctum pignus accepit, sine quo non remittuntur ulla peccata. Item Hieronym., de Pœnit., dist. 1: Mensuram temporis in agenda pœnitentia ideo non satis aperte præfigunt canones pro unoquoque crimen, ut de singulis dieant qualiter unumquodque emendandum sit; sed magis in arbitrio sacerdotis intelligentis relinquendum statuerunt, quia apud Deum non tantum valet mensura temporis quantum doloris; nec abstinentia tantum ciborum quantum mortificatio vitiorum. Ideoque tempora pœnitentiae pro fide et conversatione fideliū pœnitentium abbrevianda præcipiunt, et pro negligentia protrahenda; pro quibusdam tamen culpis modi pœnitentiae sunt impositi.

Quod morientibus non sit imponenda satisfactio, sed innotescenda.

4. Solet etiam queri utrum satisfactionis lex morientis sit imponenda. De quo Theodorus Cantuariensis episcopus in Pœnitentiali suo sic ait, 26, q. 7: Ab infirmis in periculo mortis positis, pura inquirenda est confessio peccatorum; non tamen est illis imponenda quantitas pœnitentiae, sed innotescenda, et cum amicorum orationibus, et eleemosynarum largitionibus, pondus pœnitentiae sublevandum, si forte migraverint. Si vero convaluerint, pœnitentiae modum a sacerdote impositum diligenter obseruent. Aliis vero, pro qualitate peccati, pœnitentia decernenda est præsidentium arbitrio. Unde Leo papa, 26, q. 7: Tempora pœnitudinis habita moderatione constituenda sunt tuo judicio, prout conversorum animos perspexeris esse devotos. Pariter etiam habere debes ætatis senilis intuitum, et respicere periculorum quorumcunque, vel ægritudinum necessitates.

In necessitate non est neganda pœnitentia vel reconciliatio.

5. Sciendum etiam quod tempore necessitatis non est neganda pœnitentia vel reconciliatio pœnitentibus. Unde Leo papa, ibid., q. 6: His qui tempore necessitatis et periculi urgentis instantia præsidium pœnitentiae et mox reconciliationis implorant, nec satisfactio interdicenda est, nec reconciliatio deneganda; quia misericordia Dei nec mensuras possumus ponere, nec tempora definire. Quod si ita aliqua ægritudine aggravata sunt, ut quod paulo ante poscebant, sub præsenti significare nou valeant, testimonia eis fideliū circumstantium prodesse debebunt; similique pœnitentiae et reconciliationis consequantur beneficium. Item Julius papa, idem: Si presbyter pœnitentiam abnegaverit morientibus, reus erit animarum; quia Dominus ait, Ezech. 18: *Cum conversus fuerit tunc salvis erit*. Vera enim confessio ultimo tempore potest esse, quia non modo temporis, sed etiam cordis Deus inspector est, sicut latro probat.

Quod presbyter non reconciliet inconsulto episcopo, nisi necessitate cogente.

6. Non debet tamen presbyter pœnitentem reconciliare inconsulto episcopo, nisi ultima necessitas cogat. Unde in Carthaginensi concilio, 26, q. 6: Presbyter inconsulto episcopo non reconciliet pœnitentem, nisi absente episcopo, vel ultima necessitas cogat. Cujuscumque pœnitentis publicum crimen est, quod universam commoyerit urbem, ante absidam, scilicet introitum ecclesiæ manus ei imponatur. Item

Aurelius dixit, 26, q. 6, c. *Si jubet*: Si quis in periculo constitutus fuerit, et se reconciliari divinis altaribus petierit, si episcopus absens fuerit, non debet presbyter consulere episcopum, et sic periclitante sine ejus praecerto reconciliare. In consulto vero episcopo non potest excommunicatos, vel publice pœnitentes presbyter reconciliare. Unde in Carthaginensi concilio II, ibid., statutum est ut christma vel reconciliatio pœnitentium, et puellarum consecratio a presbyteris non fiat. Item, reconciliare quemquam in publica missa presbytero non licet; puellarum tamen consecratio, consulto episcopo, per presbyterum fieri valeat. Unde in eodem concilio II, ibid.: Presbyter in consulto episcopo virgines non consecret; christma vero nunquam conficiat. Sicut praecerto episcopi potest presbyter consecrare virgines, sic et reconciliare pœnitentes.

An oblatio ejus sit recipienda, qui currens ad pœnitentiam prævenitur morte.

7. Si autem queritur de illo qui ad pœnitentiam festinans sacerdotem invenire non potuit, et ita decessit; utrum oblatio ejus sit recipienda, dicimus quia est. Unde in Apamensi consilio, 26, q. 6: Si aliquis fuerit mortuus qui non sit confessus, et testimonium habet bonum, et non poterat venire ad sacerdotem, sed præoccupavit cum mors in domo vel in via, faciant pro eo parentes ejus oblationem ad altare, et dent redemptions pro captivis.

DISTINCTIO XXI.

DE PECCATIS QUÆ POST HANC VITAM DIMITTUNTUR.

1. Solet etiam queri utrum post hanc vitam aliqua peccata remittantur. Quod aliquo post hanc vitam remittantur Christus ostendit in Evang. ubi ait: *Qui peccaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro.* Ex quo datur. intelligi, sicut PP. tradunt, quod quædam peccata in futuro dimittentur. Quædam enim culpæ in hoc seculo relaxantur; quædam vero parvæ etiam in futuro, quæ quidem post mortem gravant; sed dimittuntur si digni sunt, si bonis actibus in hac vita meruerunt ut dimittantur eis. De illis etiam quæ ædificant lignum, fenum, stipulam, dicit August. quod ignem tribulationis transitoriae invenienter cremabilia ædificata quæ secum portaverunt homines cremantes. Ait enim sic, in lib. 21 de Civit. Dei, c. 26: Post istius sane corporis mortem, donec de igne purgatorio veniatur ad diem damnationis et tremunerationis, si hoc temporis intervallo spiritus defunctorum qui ædificaverunt lignum, fenum, stipulam, hujusmodi ignem, dicantur perpeti, quem alii non sentiunt qui hujusmodi ædificia non portaverunt, ut inveniant ignem transitoriae tribulationis venialia concremantem, non redarguo, quia forsitan verum est. Sed quia dicitur: *Salvus erit quasi per ignem, contemnitur ille ignis.* Gravior tamen erit ignis ille, quam quicquid potest homo pati in hac vita. Hic aperte insinuat quod illi qui ædificant lignum, fenum, stipulam, quædam cremabilia ædificia, id est, venialia peccata secum portant; quæ in igne emendatorio cremantur. Unde constat quædam venialia peccata post hanc vitam deleri.

Quod alii citius, alii tardius purgantur in igne.

2. In illo autem igne purgatorio alii tardius, alii citius purgantur, secundum quod ista pereuntia magis vel minus amaverunt. Unde August. in Ench., cap. 69: Post hanc vitam incredibile non est non nullos fideles per ignem quemdam purgatorium, quanto magis minusve bona pereuntia dilexerunt, tanto tardius citiusque salvari. Unde non frustra illa tria distinxit Apostolus, lignum, fenum, stipulam, quæ illi ædificant, qui etsi aliena non rapiant, rebus tamen infirmati concessis aliqua dilectione inhærent. Qui secundum suos amandi modos, vel diutius ut lignum, vel minus ut fenum, vel minimum ut stipula, ignem sustinebunt. Qui vero superædificant aurum, argenteum et lapidem pretiosum, de utroque igne securi sunt: non solum de illo æterno qui cruciaturus est

impios in æternum, sed etiam de illo emendatorio quo purgabuntur quidam salvandi.

Opposito.

3. Illic objici potest: Si per lignum, fenum, stipulam, venialia intelliguntur peccata, et nullus adeo perfectus est qui venialiter non peccet, ergo qui ædificant aurum, argenteum et lapidem pretiosum, ædificant etiam lignum, fenum, stipulam; ergo per ignem transibunt. Ad quod dicimus, quia non omnis qui venialiter peccat, lignum, fenum, stipulam ædificat; sicut e converso non omnis qui contemplatur Deum, et dilit proximum, et opera bona facit, ædificat aurum, argenteum, lapidem pretiosum. Et tamen in auro intelligitur contemplatio Dei, in argento dilectio proximi, in lapide pretioso bona opera. Sed illi qui ædificant lignum, fenum, stipulam, Deum contemplantur, et proximum diligunt, et opera bona faciunt; nec tamen ædificant aurum, argenteum, et lapidem pretiosum. Hæc enim ædificat, qui sic illa tria facit, ut cogitet quæ sunt Dei, et quomodo placeat Deo, non mundo. Lignum vero, et fenum, et stipula, accipi possunt secularium rerum, quævis liceat concessarum, tales cupiditates, ut amitti sine animi dolore non possint. Hæc ergo ædificat is qui cogitat quæ mundi sunt, quomodo placeat mundo; qui circa divitias suas quodam carnali affectu tenetur, et tamen ex eis multa beneficia facit, nec pro eis aliquid fraudis vel rapinæ molitur. Ex his ergo patet quod non idem homo simul hæc et illa ædificat. Illa enim ædificatio perfectorum tantum est, qui non cogitant placere mundo, sed tantum Deo; qui etsi venialiter aliquando peccant, servore charitatis ita absumitur in eis peccatum, sicut gutta aquæ in camino ignis; et ideo nunquam secum portant cremabilia. Hæc autem inferior ædificatio minorum est, qui non tantum Deo, sed etiam mundo, placere cogitant, Deum tamen præponunt. Si vero mundum præponerent, non superædificant, sed destruerent fundamentum. Affectiones ergo carnales quibus dediti sunt domibus, conjugibus, possessionibus, ita ut nihil præponant Christo, illis tribus significantur: quæ in mentes perfectorum non cadunt, etsi alia venialia admittant. In cordibus vero minorum interdum durant usque in finem, qui cum talibus ædificiis transeunt, sed dissolvuntur in igne. Ipsi vero merito fundamenti salvi erunt, gravissimam tamen pœnam sentient. Ex quo appetet quantam hic misericordiam exhibit Deus, et quantam ibi exercet severitatem, cum pro eodem peccato multa gravius ibi puniat, quam hic. (Aug. in Enchir. Idem de Fide et Operibus, cap. 16.)

Opinio quorundam cum objectione.

4. Sed forte dices illud esse accipendum de pœna peccati, non de ipso peccato, quod Gregor., 25 dist., cap. Qualis hic, lib. 4 Dialog., cap. 139, dicit quædam levia in futuro dimittenda. Si enim veram pœnitentiam habuerit quis, peccata omnia dimissa sunt ei; sed pœna forte remansit. Ideoque si vere pœnitens obiit, sine peccato transiit. Si autem vere pœnitens non est in obitu, maculam portat quæ nunquam delebitur. Qui vero ædificant lignum, fenum, stipulam, vere pœnit, quia bonus est, et charitatem habet, et in charitate de hac vita transit; ergo sine peccato transit, non sequitur. Verum quidem est, quia bonus est, et charitatem habet, vere pœnit; et tamen cum veniali peccato transit, quod non delevit Pœnitentia. Pœnitentia enim non delet nisi peccatum illud quod deserit homo. Tale autem peccatum sæpe in hac vita non relinquitur ab homine; et tamen vere pœnitens est, etsi non de omnibus venialibus pœnitit. Potest enim quis de omni mortali, et de omni veniali pœnitere, excepto uno vel pluribus, venialibus quidem; sicut habet quis charitatem, et unum vel plura veniatio; quod de criminalibus nullatenus esse potest. Est enim aliquis bonus charitatem habens, sed adhuc quodam cupiditatis affectu amans hæc secularia; talis existens subita morte opprimitur. In illo terreno affectu mortuus est, et tamen salvabitur, a quo non se hic absolvit; ergo

post hanc vitam ab illo purgabitur. Constat ergo quædam peccata, scilicet levia, post hanc vitam dimitti. Si vero de pena peccati illud intelligi voluiscent auctores, eur magis commemorassent levia quam gravia, cum etiam gravium pena hic inexpelta post hanc vitam restet?

De generali confessione, quid prosit.

5. Post haec considerandum est quid prosit confessio illa, ubi singula peccata quæ quisque fecit, non exprimuntur. Sane dicipotest quod omnia criminaria semel saltem oportet in confessione exprimi, nisi aliqua a mente exciderint. Sed quia nemo delicta intelligit omnia, generaliter saltem ea confitere, quorum memoriam non habes, et sic nihil celasti de sceleribus tuis. Venialia vero, ut ait Aug. in resp. 5, contra Pelag., quia innumerable sunt, sufficit generaliter confiteri, nisi aliqua sint frequenter iterata; peccatus est tamen etiam illa exprimere si vales. Ideoque quotidie generaliter sit confessio in Ecclesia, pro venialibus, scilicet, peccatis, quæ quotidie admittimus, et pro illis mortiferis quorum notitiam non habemus. Unde Aug.: Veritatem dicit Deo pœnitens, quando nihil illi de commissis sceleribus scelat; non quod et si voluntate celaverit. Deus, ignoret, sed veritatem sibi dici vult ab eo, ut veniam consequatur. Si vero mente aliqua exciderint, confitetur veritatem Deo, cum generaliter dixerit: Deus, qui nosti occulta cordis, et opera mea et delicta a te non sunt abscondita, quibus veniam largiaris precor; et haec est veritas confitentis, quam diligit Deus. Unde psal. 50: *Ecce enim veritatem dilexisti, hie insinuatur quod generalis confessio etiam mortalia delet, quorum intelligentia non habetur.*

Nemo confiteatur peccata quæ non fecit.

6: Sieut autem pœnitens celare non debet peccatum suum, quia superbia est, ita nec, humilitatis causa, fateri se reum illius quod se non commisso noscit; quia incauta est talis humilitas, et peccatorum constituit. Unde Aug., de Verbis Apostoli, sermone 29: Cum humilitatis causa mentiris, si non eras peccator antequam mentireris, mentiendo efficeris quod vitaras; quia veritas in te non est, nisi ita te dixeris, peccatorem, ut etiam esse cognoscas. Veritas autem ipsa est, ut quod es dicas. Nam quomodo est veritas ubi regnat falsitas?

De pœnis sacerdotiis qui peccatum publicat confitentis.

7. Caveat autem sacerdos ne peccata confitentium aliis prodat; alioquin deponatur. Unde Gregor., de Pœn., dist. 6: Sacerdos ante omnia caveat ne de his qui ei confitentur peccata alieui recileat, non propinquis, non extraneis; nec, quod absit, pro aliisque scandalo. Nam si hoc fecerit, deponatur, et omnibus diebus vita sua ignominiosus peregrinando perga. Quod vero dictum est, ut pœnitens eligat sacerdotem scientem ligare et solvere, videtur contrarium ei quod in canonibus reperitur. ut nemo scilicet, alterius parochianum judicare presumat. Sed aliud est favore vel odio proprium sacerdotem contemnere, quod canones prohibent; aliud cœcum vitare, quod Urbanus facere monet, ne si cœcus cœcum ducat, ambo in foveam cadant. Ait enim Urbanus II, 16, q. 1: Placuit ut nulli sacerdotum deinceps liceat quemlibet commissum alteri sacerdoti ad pœnitentiam suscipere, sine ejus consensu cui se prius comisisit, nisi pro ignorantia illius cui prius confessus est. Qui vero contra hoc facere tentaverit, gradus sui periculo subjacebit.

DISTINCTIO XXII.

SI PECCATA DIMISSA REDEANT.

1. Cumque multis auctoritatibus suprasit assertum in vera cordis contritione peccata dimitti ante oris confessionem vel operis satisfactionem, ei etiam qui aliquando in erroris relapsus est, queritursi post cordis contritionem confiteri contempserit, vel in peccatum idem vel simile ceciderit, an peccata dimissa redeant. Cujus questionis solutio obscura est et perplexa, aliis asserentibus, aliis contra negantibus peccata

semel dimissa ulterius replicari ad pœnam. Qui vero dicunt peccata dimissa redire, subditis se muniunt testimoniosis. Ambr. ait, de Pœn., dist. 4: Donato invicem, si alter in alterum peccat: alioquin Deus repetit dimissa. Si enim in his contemptus fuerit, sine dubio revocabit sententiam per quam misericordiam dederat; sicut in Evangelio de servo nequam legitur, qui in conservum suum impius reprehensus est. Item Rabanus: Nequam servum tradidit Deus tortoribus, quo adusque redderet universum debitum; quia non solum peccata quæ post Baptismum homo egit, reputabuntur ei ad pœnam, sed etiam originalia quæ in Baptismo sunt ei dimissa. Item Gregor.: Ex dictis evangelicis constat quia si ex toto corde non dimittimus quod in nos desinquit, et hoc rursum exigitur quod jam nobis per pœnitentiam dimissum fuisse gaudebamus. Item Aug., super Lnc., lib. 4, c. 47: Dicit Deus: Dimitte, et dimittetur tibi; si ego prins dimisi, dimitte vel postea. Nam si non dimiseris, revocabo te, et quicquid dimisseram replicabo tibi. Item: Qui divini beneficii oblitus, sua vult vindicare injurias, non solum de futuris peccatis veniam non merabitur, sed etiam præterita quæ jam sibi dimissa credebat ad vindictam ei replicabuntur. Item Beda: *Revertor in domum meum, etc.*: Timendus est ille versiculus, non exponendum, ne culpa quam in nobis extinet accepimus, per incuriam nos vacantes opprimat. Item: Quæcumque enim post Baptisma sive pravitas hæretica, seu cupiditas mundana arripuerit, mox omnium prosternet in imavitiorum. Item Augustinus: Redire dimissa peccata, ubi fraterna charitas non est, apertissime Dominus in Evangelio docet in illo servo a quo dimissum dominus debitum petiit, eo quod ille econservo suo debitum nollet dimittere. His auctoritatibus innituntur qui dicunt peccata dimissa, si replicantur, redire simpliciter. Quibus opponitur: Si quis pro peccato de quo pœnituit, et indulgentiam accepit, iterum punitur, non videtur justum. Si punitur pro eo quod peccavit et non emendavit, justitia est aperta. Si vero requiritur quod fuerat condonatum, vel injustitia est, vel justitia occulta. Videtur etiam Deus bis in idipsum judicare, et duplex tribulatio consurgere; quod Scriptura negat. Sed ad hoc potest dici quod neque duplex tribulatio consurgit, neque judicat Deus bis in idipsum. Hoc enim fieri si post condignam satisfactionem et sufficientem pœnam iterum puniret; sed non satisfecit digne et sufficienter, qui non perseveravit. Debuit enim jugem peccati babere memoriam, non ad faciendum, sed ad cavendum. Debuit non obliisci omnes retributions Dei, quæ tot sunt quod sunt peccatorum remissiones. Tot ergo debuit cogitare dona Dei quod mala sua, ac pro illis usque in finem gratias agere. Sed quia ingratus ad vomitum, sicut canis, rediit, anteacta bona mortificavit, et peccatum dimissum revocavit, ut cui humiliato ante Deus peccatum dimiserat, ei postea elato et ingrato imputet.

Aliorum sententia.

2. Sed quia absonum videtur ut peccata dimissa iterum imputentur, placet quibusdam neminem pro peccatis semel dimissis iterum a Deo puniri; sed ideo dicuntur dimissa redire et imputari, quia propter ingratitudinem ita reus et peccator constituitur, ut ante fuerat. Sic enim quod dimissum fuerat dicitur exigi, quia remissionis perceptæ ingratis, ita reus fit ut ante fuerat. Utrique parti questionis probati savent doctores. Ideoque alicui parti noa præjudicans, studioso lectori judicium relinqu, addens mihi tutum fore ac saluti propinquum, sub mensa dominorum micas edere.

Quid sit hic sacramentum et res.

3. Post prædicta, restat investigare quid in actione pœnitentiæ sit sacramentum et res. Sacramentum enī signum est sacræ rei. Quid ergo hic signum est? Quidam dicunt, ut Grandolphus, sacramentum hic esse quod exterius tantum geritur, scilicet exterior pœnitentia quæ est signum interioris pœnitentiæ,

scilicet, contritionis cordis et humilitatis, Quod si est, non omne sacramentum evangelium id efficit quod figurat. Exterior enim Pœnitentia non efficit interiorem; potius interior causa est exterioris. Sed ad hoc, inquiunt illi hoc esse intelligendum de illis sacramentis quæ in novo Testamento instituta sunt: ut est sacramentum Baptismi, Confirmationis, et Corporis Christi. Sacramentum vero Pœnitentiæ, sicut et Conjugii, ante tempus gratiæ etiam a primordio humani generis fuit. Utrumque enim institutum fuit in primis parentibus. Item, si exterior Pœnitentia sacramentum est, et interior res sacramenti, sæpius præcedit res sacramentum, quam sacramentum rem. Sed nee hoc inconveniens est. Nam et in aliis sacramentis quæ efficiunt quod figurant, hoc sæpe contingit. Quidam autem dicunt exteriorum Pœnitentiam et interiorem esse sacramentum, nec duo sacramenta, sed unum, ut species panis et vini non duo sunt sacramenta, sed unum. Et sicut in sacramento Corporis, ita etiam in hoc sacramento dicunt aliud esse tantum sacramentum, scilicet, exterioris Pœnitentiam, aliud sacramentum et rem, scilicet, interiorem pœnitentiam; aliud rem, et non sacramentum, scilicet, remissionem peccatorum. Interior enim pœnitentia, et res est sacramenti, id est, exterioris Pœnitentiæ; et sacramentum remissionis peccati, quam signat et facit. Exterior quoque Pœnitentia et interioris signum est, et remissionis peccatorum.

DISTINCTIO XXIII.

DE SACRAMENTO UNCTIONIS EXTREMÆ.

1. Præter premissa, est etiam aliud sacramentum, scilicet, Unctio infirmorum, quæ fit in extremis, oleo per episcopum consecrato. Et sunt tria genera unctionis: est enim unctio quæ fit chrismate, quæ dicitur principalis unctio, quia in ea principaliter Paracletus datur. Unde et propter abundantiam gratiæ duos liquores mixtos habet, oleum scilicet et balsamum, oleum conscientiæ, balsamum bonæ famæ. Chrisma vero Græce, unctio Latine dicitur. Nec tamen omne oleum ad Unctionem sanctificatum chrisma vocatur, sed illud solum quod miscetur cum balsamo, quo capita regum et pontificum unguntur, quo etiam baptizatos sacerdos ungit in vertice, et Pontifex per impositionem manus confirmandos ungit in fronte. Est et alia unctio qua catechumeni et neophyti unguntur in pectore et inter scapulas, in perceptione Baptismi. Tertia vero unctio est quæ dicitur oleum infirmorum; de qua nunc agitur.

A quibus institutum sit hoc sacramentum.

2. Hoc sacramentum Unctionis infirmorum ab apostolis institutum legitur. Ait enim Jacobus, cap. ult: *Infirmatur quis in vobis? Inducat presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes cum oleo in nomine Domini, et alleviabit eum Dominus; et si in peccatis fuerit, dimittentur ei.* In quo ostenditur duplice ex causa sacramentum hoc institutum, scilicet, ad peccatorum remissionem, et ad corporalis infirmitatis alleviationem. Unde constat eum qui hanc Unctionem fideliter devoteque percipit, et in corpore et in anima alleviari, si tamen expedit ut in utreque allevietur. Quod si forte corporis valetudinem illi habere non expedit, illam quæ est animæ sanitatem in hoc sacramento acquirit. Et sicut in aliis sacramentis, ita et in isto, aliud est sacramentum, aliud res sacramenti. Sacramentum est ipsa Unctio exterior; res sacramenti, unctio interior, quæ peccatorum remissione et virtutum ampliatione perficitur. Et si ex contemptu vel negligentia sacramentum hoc prætermittitur, periculosum est et damnabile.

De iteratione hujus sacramenti.

3. Quærunt aliqui si hoc sacramentum iterari possit, cum Baptismus et alia quædam sacramenta semel suscepta, non iterentur. Aug., in libro contra Parmenianum, dicit sacramentum non iterandum, et sacramento non faciendam esse injuriam; sed hoc dicit, ubi agit de sacramento Baptismi, et Confirmationis et Or-

dinationis. Unde non videtur generaliter illud accipiendum, sed de sacramento Baptismi, Confirmationis et Ordinationis, quæ nullatenus sunt repetenda, quia semel tantum, et non sæpius datur Baptismus, Confirmationis et Ordinationis. Sacramentum vero altaris, et Pœnitentiæ, et Conjugii sæpe iterari videtur; quia sæpe sacramentum corporis percipitur, frequenter pœnitentia agitur, conjugium sæpe contrahitur. Quare ergo unctio similiter non potest iterari? Si morbus non revertitur, medicina non iteretur. Si vero morbus non potest cohiberi, quare medicina debet prohiberi? Sieut oratio iterari potest, ita et unctio iterari posse videtur: utraque enim illie commemorat Jacobus, et utrumque alteri cooperatur ad conferendam alleviationem corporis et animæ. Cur ergo negatur unctionem super infirmum posse iterari ad imprestandam sæpius sanitatem mentis et corporis, cum propter infirmitatem eadem sæpe iteranda sit oratio? Quidam autem de omni sacramento intelligi volunt quod non sit iterandum, scilicet secundum totum illum quod pertinet ad sacramentum, dicentes quædam sacramenta sæpius posse suscipi, quædam vero non. Nec tamen quæ sæpius sumuntur, totaliter iterantur, ut sacramentum altaris et unctionis; quæ licet sumuntur sæpius, tamen quia non iterum benedicuntur eadem hostia, vel idem oleum, non iteratur sacramentum cum injuria. Sed, dicit quis: Sic et Baptismus non iteratur, etsi aliquis frequenter baptizetur, dum eadem aqua non iterum benedicatur. Sed aliud est, inquiunt illi, de benedictione aquæ qua sit Baptismus, aliud de benedictione panis et olei, potest etiam Baptismus celebrari in aqua etiam non benedicta, quia illa benedictio pro reverentia tantum fit et decore, non virtute sacramenti. Sed corpus Christi non potest confici, nisi de pane consecrato; nec unctio illa fieri potest, nisi de oleo ab episcopo consecrato. Ideoque illa sanctificatio ad virtutem sacramenti pertinere videtur. In coniugio quoque semel tantum benedicuntur quicunque, non sæpius. Benedicuntur enim, ut ait Ambr., in Gloss. super illud 1 Cor. c. 9: *Nubat tantum in Domino*, et in Comment. suo ad idem cap., cum prima, et non secunda uxore. Si ergo cum dicitur sacramentum non esse iterandum, nec injuria ei esse facienda, rationem dicti referas ad sanctificationem rei qua sacramentum expletur, de omni sacramento generaliter id verum est; si vero ad susceptionem sacramenti, de quibusdam verum est quod non iterantur crebra susceptione, de aliis vero quibusdam non; quia frequenter sumuntur, ut hoc unctionis sacramentum, quod in omni pene Ecclesia sæpe repetitur.

DISTINCTIO XXIV.

DE ORDINIBUS ECCLESIASTICIS.

1. Nunc ad considerationem sacrae ordinationis accedamus. Septem sunt spiritualium officiorum gradus sive ordines, sicut ex sanctorum Patrum dictis aperte traditur, et capitulis nostri, scilicet Jesu Christi exemplo monstratur, qui omnium officia in semetipso exhibuit, et corpori suo quod est Ecclesia, eosdem ordines observandos reliquit. Septem autem sunt propter septiformem gratiam sancti Spiritus, cuius qui non sunt participes ad gradus ecclesiasticos indigne accedunt. Illi vero in quorum mentibus diffusa est septiformis gratia Spiritus sancti, cum ad ecclesiasticos ordines accedunt, in ipsa spiritualis gradus promotione ampliorem gratiam percipere creduntur. (Hugo, lib. 2, c. 3, 4.)

Quales assumendi sunt ad clerum.

2. Tales autem ad ministerium spirituale eligendi sunt clerici, qui digne possint dominica sacramenta tractare. Melius est enim episcopo paucos habere ministros qui possint digne opus Dei exercere, quam multos inutiles, qui ordinatori grave onus inducant. Tales enim decet esse ministros Christi, qui septiformi gratia Spiritus sancti sint decori; ex quorum doctrina et conversionis forma, eadem gratia in aliis transfundatur, ne cælestes margaritas spiritualium

verborum officiorumque divinorum sordidae vita pedibus concubent (Clemens papa, dist. 23). In sacramento ergo septiformis Spiritus septem sunt gradus ecclesiastici, scilicet: ostiarii, lectores, exorcistae, acolyti, diaconi, subdiaconi, sacerdotes; omnes tamen clerici vocantur, id est, sortiti. Corona enim signaculum est quo signantur in partem sortis ministerii divini. Corona regale decus significat, quia *seruire Deo regnare est*. Unde ministri Ecclesiae reges esse debent, ut se et alios regant; quibus Petrus ait, 1, 2: *Eos estis genus electum, regale sacerdotium*, etc. Summitas capitum desuper nudatur, ut corum mens ad Dominum libera monstretur, quae revelata facie gloriam Dei contempletur. Summitas enim capitum est eminentia mentis. Denudatio capitum est revelatio mentis. Clericus enim secretorum Dei non ignarus esse debet. Tendentur etiam capilli usque ad revelationem sensuum, scilicet oculorum et aurium, ut vitia in corde et opere pullulantia coeantur praecidenda, ne ad audiendum et intelligendum verbum Dei praepediatur mens, pro quo servato reddetur in excelsis corona. Tonsuræ autem ecclesiasticæ usus a Nazareis exortus videtur, qui prius crine servato, deinde ob vitæ continentiam caput radebant, et capillos in igne sacrificii ponebant. Hinc usus inolevit, ut qui divinis cultibus inancipantur, quasi Nazarei, id est, sancti crine posito inveniantur (Hug., de Cor. et Tons., lib. 2, part. 3). Sicut ad Ezechiel, c. 5, dicitur: *Fili hominis, sume gladium acutum, et duo super caput tuum et barbam*. In Actibus etiam apostolorum, Priscillam et Aquilam hoc fecisse legimus. Paulus quoque et alii quidam discipuli Christi hoc fecerunt. Recte ergo in quibuslibet gradibus constituti, clerici vocantur, quorum nomina et rationes nominum Isidorus exponens ait, in lib. 7 Etim.: Cleros et clericos hinc appellatos esse credimus, quia Matthias electus est sorte, quem primum per apostolos legimus ordinatum. Cleros enim Graece, Latina sors vel hereditas dicitur. Ideo ergo dicti sunt clerici, quia sunt de sorte Domini, vel quia Deum patrem habent. Generaliter vero clerici nuncupati sunt omnes qui in Ecclesia deserviunt; quorum gradus et nomina sunt haec: ostiarius, lector, etc.

De ostiariis.

3. Ostiarii iidem et janitores sunt, qui in veteri Testamento electi sunt ad custodiam templi, ut non ingredieretur in illud immundus. Dicti autem ostiarii, eo quod praesint ostiis templi. Ipsi enim tenentes clavem, omnia intus et extra custodiunt, atque inter bonos et malos habentes judicium, dignos recipiunt, indignos respuunt. Unde et eis, cum ordinantur, claves Ecclesiæ dantur ab episcopo, et dicitur eis, de Cons., dist. 23, cap. *Ostiarius*: *Sic agite tanquam rationem Deo reddituri pro rebus quæ clavibus istis recludentur*. Hoc officium Dominus in sua persona suscepit, quando, flagello de funiculis facto, vendentes et ementes ejecit de templo. Ipse enim se ostiarium significans dicit, Joan. 10: *Ego sum ostium; per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet*.

De lectoribus.

4. Secundus est gradus lectorum. Lectores a legendendo, sicut psalmistæ a psalmis canendis, vocati sunt. Illi enim predicanter populis quid sequantur; isti cantant, et excitant ad compunctionem animos audientium, licet quidam lectores ita miserabiliter pronuntiant, ut quosdam ad luctum et lamentationem compellant. Idem etiam pronuntiatores vocantur, qui porro ante nuntiant, quia tam erit clara eorum vox, ut etiam longe positionum aures adimpleat. Ad lectorum autem pertinet lectiones pronuntiare, et ea quæ prophetæ vaticinaverunt, populis praedicare, ut jam ex officio in ecclesia legat prophetias et lectiones. Unde et ei, vidente populo, trasfertur ab episcopo codex divinarum lectionum, et dicitur: *Accipe, et esto verbi Dei relator; habiturus, si fideliter impleveris officium, parte cum his qui bene verbum Dei ministraverunt. Qui ad hunc gradum provehitur, litterarum scienc-*

*tia debet esse instructus, ut sensum verborum intellegat, vim accentuum sciat, distincte legat, ne confusione prolationis intellectum auditoribus auferat. Attendant quid indicative, quid interrogative sit legendum, ubi sit in oratione facienda distinctio. Haec enim male servata intellectum turbant, et alios ad risum provocant. Auribus et cordi consulere debet vox lectoris. Hoc officium impletivit Christus, Luc. 4, cum in medio seniorum librum Isaiae aperiens distincte ad intelligendum legit, c. 61: *Spiritus Bonini supers me*, etc. Ex quo lectoribus datur intelligi quia gratia spirituali clarere debent qui in aliis verbum Dei annuntiant. Hic ordo lormam et initium a prophetis accepisse videatur; quibus dicitur Isaiae 58: *Clama, ne cesses; quasi tuba exulta vocem tuam*. (Isid., 21 dist., c. *Cleros*. Dist. 25, c. *Perlectis*. Dist. 23, c. *Lector*. Hugo, lib. 2, parte 3.)*

De exorcistis.

5. Tertius est ordo exorcistarum. Exorcistæ autem ex Graeco in Latinum adjurantes vel increpantes vocantur. In vocantem super catechumenos, et super eos qui habent spiritum immundum, nomen Domini, adjurante pereum ut egrediatur ab eis. Ad exorcistam pertinet exorcismos memoriter ratinere, manusque super energumenos et catechumenos in exorcizando imponere. Debet autem habere spiritum mundum, qui spiritibus immundis imperat; et malignum expellere de corde suo, quem expellit de corpore alieno; ne medicina quam alii facit, sibi non prospicit, et dicature ei: *Medice, cura te ipsum*, Luc. 4. Hi, cum ordinantur, accipiunt de manu episcopi librum exorcismorum; et dicitur eis, dist. 13, c. *Exorcista*: *Accipite, et habetote potestatem imponendi manus super energumenos, vel catechumenos*. Hoc officium usus est Dominus, quando saliva sua tetigit aures et linguam surdi et muti, dicens, Marc. 7: *Ephphetha, quod est, adaperire*; per hoc docens nos spiritualiter debere aperire aures praecordiorum hominum ad intelligendum, et ora ad confitendum, ut, pulso daemone, Spiritus sanctum vas suum recipiat. Hoc etiam officio usus est Christus, cum daemoniacos multos sanavit. Hic ordo a Salomone videtur descendisse, qui quemdam modum exorcizandi invenit, quo daemones adjurati ex obsessis corporibus pellebantur. Huic officio mancipati exorcistæ vocati sunt. De quibus Christus in Evangelio, Matth. 12: *Si ego in Beelzebub ejicio daemona, filii vestri, scilicet exorcistæ, in quo ejiciunt?* (Isid., dist. 21, c. *Cleros*. Dist. 25, c. *Perlectis*.)

De acolytis. (Isid., loc. cit.)

6. Quarto loco succedunt acolyti; acolyti vero Graece, Latine ceroferarii dicuntur, a deportandis cereis quando legendum est Evangelium vel sacrificium offrendum. Tunc enim accendunt urluminaria, et deportantur ab eis; non ad effugandas aeris tenebras, cum sol eo tempore rutileat, sed ad signum tactitæ demonstrandum: ut sub typo luminis corporalis illa lux ostendatur, de qua legitur, Joan. 1: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Ad acolytum pertinet preparatio luminarium in sacerario. Ipse cereum portat, ipse urceolum cum vino et aqua suggesta, pro Eucharistia, subdiaconis preparat. Hi cum ordinantur, cum edocti fuerint ab episcopo qualiter in officio suo agere debeant, ab archidiacono accipiunt candelabrum cum cereo, et urceolum vacuum. Hoc officium Dominus se habere testatur dicens, Joan. 8: *Ego sum lux mundi; qui sequitur me, non ambulat in tenebris*. Hujus officii formam illi gerent in veteri Testamento, qui lucernas candelabri componebant et accendebant igne cœlesti, ad illuminandas tenebras aquilonares.

De subdiaconis. (Isid., ibid.)

7. Quintus est ordo subdiaconorum. Graece *hypodiacones* vocantur, quos nos subdiacones dicimus, qui ideo sic appellantur, quia subjacent preceptis et officiis Levitarum. Oblationes enim in templo a fidelibus suscipiunt, et Levitis superponendas altaris defertur. Ili apud Hebreos Nathinnæi vocabantur, id est, in humilitate servientes. Ad subdiaconum pertinet ca-

licem et patenam ad altare Christi deferre, et levitis tradere, eisque ministrare. Urceolum quoque et aquamanile et manutergium tenere episcopo et presbyteris et levitis, pro lavandis ante altare manibus aquam præbere. His lex continentia imponitur, quia altari propinquantes, vasa corporis et sanguinis Christi portant. Unde illud Isai. 62 implere debent: *Mundmini qui fertis rasa Domini.* Ah hos etiam pertinet tantum de oblationibus ponere altari, quantum sufficere possit populo, necnon corporales et substratoria lavare. Ibi, eum ordinantur, accipiunt de manu episcopi patenam et calicem vacuum; ab archidiacono vero urceolum cum aquamanili, et manutergium. Hoc officio usus est Dominus, quando Inteo se præcinxit, et mittens aquam in pelvam, pedes discipulorum lavit, et Inteo tersit. (Hug., lib. 2, part. 3, c. 9.)

De diaconis.

8. Diaconorum ordo sextum tenet locum, propter senarii perfectionem. Hic ordo in veteri Testamento a tribu Levi nomen accepit vel traxit. Dicuntur enim et levitæ. Præcipit quippe Dominus Moysi ut post ordinationem Aaron et filiorum ejus, prorsus tribus Levi ad divini cultus ministeria ordinaretur et consecraretur Domino; et serviret pro Israel coram Aaron et filiis ejus in tabernaculo; ipique gestarent arcum et tabernaculum, et omnia vasa ejus; et in circuitu tabernaculi excubarent, et in transportando tabernaculo ipsi deponerent, rursumque componerent (Hug. ib., c. 15). A viginti quoque annis et supra jussi sunt servire in tabernaculo, quam regulam in novo Testamento sancti Patres constituerunt, quia haec ætas ad onera ferenda est robusta. Levite ergo ex nomine auctoris vocatis sunt. De Levi enim Levitæ exorti sunt, a quibus in templo mystici sacramenti mysteria explebantur. Ibi Graece diacones, Latine ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote consecratio, ita et in diacono ministerii dispensatio habetur. Ad diaconum pertinet assistere sacerdotibus, et ministrare in omnibus que aguntur in sacramentis Christi, scilicet, in Baptismo, in Chrismate, in patena, et calice, oblationes quoque inferre et disponere in altari; componere etiam mensam Domini, et vestire; crucem ferre, et prædicare Evangelium et Epistolam ad populum. Nam sicut lectoribus vetus Testamentum, ita diaconibus novum prædicare præceptum est. Ad ipsum etiam pertinet officium precum, et recitatio catechumenorum nominum. Ipse præmonetares habere ad Dominum: ipse donat pacem et ipse annuntiat. Quod autem huic ordinis a Moyse statutum est, hoc etiam in novo Testamento repræsentatur, cum diacono super lœvum humerum stola ponitur, et easula in diebus jejunii complicatur; qui quidquid laboris et sustinentiae in hac vita toleratur, quasi in lœva portatur, donec in dextera, id est, in aeternitate, requies habeatur (Isid., 7 Etym., dist. 21, c. Cleros; dist. 25, c. Perfectus). Hic ordo ab apostolis celebratus est, quando, ut legitur in Actibus apostolorum, septem viros plenos Spiritu sancto ad hoc officium elegerunt, et oratione præmissa manus eis imposuerunt. Unde et consuetudo inolevit, ut in omni matrice ecclesia septem diacones circa Christi aram, quasi septem columnæ, assistant. Ibi sunt septem angeli tuba canentes in Apocalypsi, qui quales esse debeant Apostolus docet Timotheo scribens. Hic cum ordinantur, solus episcopus ei manum imponit, quia ad ministerium applicantur. Ponit ei orarium, id est stolam, super lœvum humerum, ut per hoc intelligent se accepisse jugum Domini suave; quo ad sinistram pertinentia divino timori subjiciant. accipiunt et textum Evangelii, ut intelligent se esse præcones Evangelii Christi. Ibi autem aequaliter ordinantur, probentur, ut docet Apostolus, et sic ministrant, nullum crimen habentes. Hoc officio usus est Christus, quando post cœnam sacramentum carnis et sanguinis discipulis dispensavit, et quando apostolos dormientes ad rationem excitavit dicens, Matth. 26: *Vigilate et orate. ut non intretis in tentationem.* (Isid., ibid., dist. 21.)

De presbyteris.

9. Septimus est ordo presbyterorum. Presbyter Graece, senior interpretatur Latine. Non modo pro ætate vel decrepita senectute, sed propter honorem et dignitatem quam acceperunt, presbyteri nominantur; qui morum prudentia et maturitate conversationis præcellere debent in populo. Unde scriptum est: *Seneclus venerabilis est, non diurna, nec annorum numero computata.* Cani enim sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata. Ideo autem etiam presbyteri sacerdotes, vocantur, quia sacrum dant; qui, licet sint sacerdotes, tamen pontificatus apicem non habent sicut episcopi, quia ipsi nec chrismate frontem signant, nec Paracletum dant, quod solis debet episcopis lecto Actuum apostolorum demonstrat. Unde et apud veteres iidem episcopi et presbyteri fuerunt, quia illud est nomen dignitatis, non ætatis. Sacerdos nomen habet compositum ex Graeco et Latino, quod est *sacrum dans*, sive *secum dux*. Sicut enim rex a regendo, ita sacerdos a sacrificando dictus est; consecrat enim et sanctificat. Antistes vero sacerdos dictus est ab eo quod ante stat, primus enim est in ordine Ecclesiæ. Ad presbyterum autem pertinet sacramentum corporis et sanguinis Domini in altari Dei confidere, orationes dieere, et dona Dei benedicere; qui cum ordinantur, inunguntur eis manus, ut intelligent se accepisse gratiam consecrandi, et charitatis opera debere extendere ad omnes: accipiunt et stolam, quæ utrumque tenet latus, quia debent esse muniti armis iustitiae contra adversa et prospera. Accipiunt etiam calicem cum vino, et patenam cum hostiis, ut per hoc seiant se accepisse potestatem placabiles Deo hostias offerendi (Isid., ibid.). Hic ordo a filiis Aaron sumpsit initium. Summos enim pontifices et minores sacerdotes instituit Deus per Moysen, qui ex præcepto Dei, Aaron in summum pontificem, filios vero ejus unxit in minores sacerdotes. Christus quoque duodecim elegit discipulos prius, quos et apostolos vocavit, quorum vicem gerunt in Ecclesia majores pontifices. Deinde alios septuaginta et duos discipulos designavit, quorum vicem in Ecclesia tenent presbyteri. Unus autem inter apostolos princeps extitit Petrus, cuius vicarius et successor est Pontifex summus, unde dicitur apostolicus, qui et papa vocatur, scilicet, pater patrum. Qualis autem eligi debeat presbyter, Apostolus scribens Timotheo ostendit, ubi nomine episcopi presbyterum significat. Hoc autem officio usus est Christus, cum scipsum in ara crucis obtulit, idem sacerdos et hostia, et quando post cœnam panem et vinum in corpus suum et sanguinem commutavit. Ecce de septem Ecclesiæ gradibus breviter elocuti, quid ad quemquam pertineat insinuavimus. Cumque omnes spirituales sint et sacri, excellenter tamen canones duos tantum sacros ordines appellari censent, diaconatus, scilicet, et presbyteratus; quia hos solos primitiva Ecclesia legitur habuisse, et de his solis præceptum Apostoli habemus. Apostoli enim in singulis civitatibus episcopos et presbyteros ordinaverunt. Levitas etiam ab apostolis ordinatos legimus, quorum maximus fuit beatus Stephanus. Subdiaconos vero et acolytos procedente tempore Ecclesia sibi constituit.

Quid sit quod hic dicitur ordo.

10. Si autem queritur quid sit quod hic vocatur ordo, sane dici potest signaculum esse, id est, sacrum quoddam, quo spiritualis potestas traditur ordinato et officium. Character ergo spiritualis, ubi fit promulgatio potestatis, ordo vel gradus vocatur. Et dicuntur hi ordines sacramenta, quia in eorum perceptione res sacra, id est, gratia confertur, quam figurant ea quæ ibi geruntur.

De nominibus dignitatum vel officiis.

11. Sunt et alia quædam non ordinum, sed dignitatum vel officiorum nomina. Dignitatis simul et officii nomen est episcopus. Episcopatus autem vocabulum inde dictum est quod ille qui episcopus efficitur, superintendant, curam, scilicet, subditorum gerens. Episcopio enim Graece, Latine intendere dicitur. Episco-

pi autem Græce, Latine speculatorum interpretantur. Nam speculator est præpositus in Ecclesia, dictus eo quod speculator atque perspiciat populorum infra se positionum mores et vitam. Pontifex est princeps sacerdotum, quasi via sequentium, ipse et summus sacerdos nuncupatur. Ipse enim levitas et sacerdotes efficit, ipse omnes ecclesiasticos disponit. (Isid., dist. 21, c. Cleros.)

De quadripartito ordine episcoporum.

12. Ordo autem episcoporum quadripartitus est, scilicet, in patriarchis, archiepiscopis, metropolitani, et episcopis. Patriarcha Græce summus patrum interpretatur, quia primum, id est, apostolicum tenet locum, ut Romanus, Antiochenus, Alexandrinus, sed omnium summus est Romanus. Archiepiscopus, princeps episcoporum, archos enim Græce, Latine princeps dicitur, metropolitani autem a mensura civitatum dieuntur. Singulis enim provinciis et civitatibus præminent, quorum auctoritati et doctrinæ cæleri sacerdotes subjecti sunt. Sollicitudo enim totius provinciæ ipsis episcopis commissa est. Omnes autem superius designati ordines episcopi nuncupantur. Nota quod archiepiscoporum nomine, primates superius significasse videtur, et metropolitanorum, quos nunc archiepiscopos dicimus. Horum autem discretio a gentilibus introducta videtur, qui suos flamines, alios simpliciter flamines, alios archiflames, alios protostamines appellabant. Sacerdotes enim gentilium flamines dicebantur, qui habebant in capite pileum in quo erat brevis virga, desuper habens aliquid lanæ, quod cum per aestum ferre non possent, filum tantum in capite ligare cœperunt. Nudis enim capitibns eis insidere nelas erat. Unde a filo quo utebantur flamines dicti sunt, quasi filamines. Sed festis diebus filo deposito pileum imponebant pro sacerdotii eminentia. Vates a vimentis appellati sunt, cuius significatio multiplex est. Modo enim sacerdotem, modo prophetam, modo poetam significat. Cantor vero vocatur, qui vocem modulatur in cantu. Hujus sunt duo genera: præcentor, et succendor. Præcentor qui vocem præmittit in cantu, succendor qui subsequenter canendo respondet. Concentor autem dicitur, quia consonat. Qui autem non consonat nec concinit, concentor non erit. His breviter tractatis admonendi sunt Christi ministri, quatenus sicut excellunt ordinis dignitate, ita præcellant vitæ sanctitate, ut plebs eis commissa, eorumque disciplinis edoeta, grataanter eis obediatur, et eorum imitatione de die in diem proliciat, a quibus divina sacramenta percipiunt, et missarum solemnia audiunt. Missa autem dicitur, vel quia missa est hostia, cuius commemoration fit in illo officio: unde dicitur: *Ite missa est*, id est: Sequimini hostiam quæ missa est ad cœlestia, tendentes post eam; vel quia missus cœlestis venit ad consecrandum dominicum corpus, per quem ad altare cœleste defertur hostia. Unde et dicitur: *Missa est*.

DISTINCTIO XXV.

DE ORDINATIS AB HERETICIS

1. Solet etiam quæri si hereticis ab Ecclesia præcisi et damnati possint tradere sacros ordines, et si ab eis ordinali, redeuntes ab Ecclesiae unitatem debent reordinari. Ilanc quæstionem perplexam ac penne insolubilem faciunt doctorum verba, qui plurimum dissentire videntur. Videntur enim quidam tradere hereticos sacros ordines dare non posse, nec illos qui ab eis ordinati videntur gratiam recipere. Dicit enim Innoc., de Disp. sacram. Ordin., q. 1, Arianorum clericos non videri suscipiendos, cum sacerdotii vel ministerii alicujus dignitate; quibus solum Baptisma tantum esse permittit, quod in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti percipitur. Dicit etiam eos non posse dare Spiritum sanctum quem amiserunt, et ordinatos ab hereticis caput habere vulneratum; et eum qui honorem amisit honorem dare non posse, nec illum aliquid accepisse, quoniam in dante nihil erat quod illuc posset accipere. Tradit etiam venienti-

bus ab hereticis per manus impositionem laicam tantum tribuendam communionem, nec ex his aliquem in clericatus honorem vel exiguum subrogare. Greg. etiam, in lib. 3 Dialog., dicit sacrilegum esse Arianorum consecrationem, cum ex eorum manu communio perecipitur. Cyprianus etiam, in Epist. contra heret., dicit: Omnia quecumque faciunt heretici, carnalia, et inania et sacrilega esse; et eorum altaria falsa et illicita, et sacerdotia et sacrificia sacrilega, qui more simiarum, quæ, cum homines non sint, formam imitantur humanam, vultum Ecclesiæ catholice et auctoritatem sibi vendicant, cum ipsi in Ecclesia non sint, et eum sint sacrilegi, sacerdotium administrant, et altare ponunt; cum nec sacrificari oblatio ille possit, ubi Spiritus sanctus non sit; nec eum quam Dominus per eum preces et orationes prospicit, qui Dominum ipsum violavit. Hieron. quoque asserit omnia quæ offeruntur ab hereticis contaminata esse in conspectu Domini, quia, licet sancta videantur specie sui, tamen quia contecta sunt ab illo qui pollutus est, polluantur omnia. Idem: Odit Deus sacrificia hereticorum, et a se proficit; et quoties in nomine eum congregati fuerint, detestatur fætorem eorum, et claudit naras suas. Idem: illi offerunt panem sacrilegum, etc. Leo etiam testatur extra Ecclesiam nec rata esse sacerdotia, nec vera esse sacrificia. Idem etiam dicit per crudelissimam vesania m Alexandrina sede omnium sacramentorum lumen exstinctum. Intercepta est sacrificii oblatio, desicit chrismatis sanctificatio, et parvicolibus manibus impiorum omnia se subtraxere mysteria. His aliisque testimoniis astrui videtur sacramenta ecclesiastica, præcipue Corporis et Sanguinis, Ordinationis et Confirmationis, per hereticos non posse ministrari.

Auctoritates ponit quæ videntur præmissis obviare.

2. Contra autem alii sentire videntur quod ab hereticis etiam præcisis sacri ordines, sicut et Baptismus, tradi valeant; nec ab hereticis redeuntes, qui illuc ordinati sunt et baptizati, iterum ordinandi sunt sicut nec baptizandi. Unde Augustinus: De hereticis etiam damnatis quod quidam dicunt, Baptisma quod accepit non amittit, qui recedit ab Ecclesia, jus dandi quod accepit amittit, multis modis apparent inaniter diei: primo, quia nulla ostenditur causa cur ille qui illud Baptisma amittere non potest, jus dandi possit amittere. Utrumque enim sacramentum est, et quodam consecratione utrumque homini datur: illud cum baptizatur, et illud cum ordinatur. Ideo non licet in catholicæ Ecclesia utrumque iterari. Nam quando ex ipsa parte venientes, etiam præpositi, pro bono pacis correctio schismatis errore suscepti sunt, etsi visum est opus esse ut eadem officio gererent quæ agebant, non sunt rursus ordinandi. Sed sicut Baptismus in eis, ita mansit Ordinatio integra, quia in præcisione fuerat vitium, quod in unilate pacis est correctum; non in sacramentis, quæ ubicumque sunt. Et cum ipsi expedire videtur Ecclesiæ, ut præpositi eorum venientes ad catholicam societatem, honores suos ibi non administrant, non eis tamen ipsa Ordinationis sacramenta detrabuntur, sed super eos manent. Ideoque non eis manus imponitur, ne non homini, sed ipsi sacramento, fiat injuriæ. Sicut autem in Baptismo est jus, quod per eos dari possit, sic in Ordinatione jus dandi est: utrumque quidem ad perniciem suam. Sed aliud est non habere, aliud perniciose habere, aliud salubriter habere. Idem: De his qui ab Ecclesiæ unitate separati sunt, ulla jam quæstio est qui haheant et dare possint; sed perniciose habent, pernicioseque dant, quia extra vinculum pacis sunt. Neutri sacramento facienda est injuria. Sicut non recte habet qui ab unilate recedit, sed tamen habet, et ideo redeunti non redditur, sic etiam non recte dat qui ab unitate recedit, et tamen dat; et ideo qui ab eo accipit, venient ad unitatem non iteratur. Idem: Aliud est non habere aliquid, aliud est non jure habere, vel illicite usurpare. Non ergo ideo non sunt sacramenta Christi et Ecclesiæ, quia eis illicie utuntur non modo

hæretici, sed etiam omnes impii; sed illi corrigendi sunt et puniendi, illa autem sunt agnoscenda et veneranda. Item Gregor.: Qnod dicitis ut qui ordinatus est iterum ordinetur, valde ridiculosum est: ut enim baptizatus semel, iterum baptizari non debet, ita qui consecratus est semel, in eodem ordine non valet iterum consecrari. His aliusque auctoritatibus videtur asseri in omnibus impiis, etiam in hæretieis præcisis et damnatis, Christi sacramenta permanere cum jure dandi. Possunt enim dare, sed perniciose; et quibus dederint, non sunt iterum ordinandi; quæ præmissis ex opposito obviare videntur.

Determinatio præmissæ contracditionis auctoritatum.

3. Hæc autem quidam ita determinant: dicunt enim hæreticos accepta sacerdotali vel episcopali unctione ab Ecclesia recentes, Baptismi quidem dandi jus retinere, sed non habere facultatem tribuendi sacros Ordines, consecrandi dominicum corpus, postquam præcisi et damnati sunt ab Ecclesia, sicut degradatus episcopus non habet potestatem largiendi sacros Ordines; facultatem tamen baptizandi non amisit. Quod vero August. ait, intelligunt dictum de hæreticis, qui non sententia Ecclesiæ, sed pravitate sensus sui a fidei veritate ac doctrinæ unitate divisi sunt; qui licet tales sint, jus tamen ordinandi et consecrandi habent. Et qui ab eis ordinantur ante manifestam præcisionem, etiam si cum eis aperte exierint, et sententia Ecclesiæ damnati fuerint; tamen si reciderint, iterum ordinandi non sunt. Et ubicumque legitur de ordinatis ab hæreticis, quod servatis ordinibus ministrare valeant, vel iterum ordinandi non sint, de hujusmodi accipiendo dieunt. Nam postquam præcisi fuerint et damnati judicio Ecclesiæ, jus ordinandi et consecrandi eis detractum asserunt, ut degradatis, vel excommunicatis. Alii vero dicunt sacramenta ab hæreticis et præcisis secundum formam Ecclesiæ celebrata, vera esse et rata, quia recentes ab Ecclesia jus ordinandi et consecrandi non perdiderunt, et qui sic ab hæreticis ordinantur, cum redeunt, iterum ordinandi non sunt. Quæ vero ab hæreticis aliter quam in Ecclesia sunt, falsa sunt et inania; et qui a talibus ordinari videtur, non munus, sed vulnus accipiunt. Et secundum hanc differentiam varie de his loquuntur doctores. Quidam vero dicunt eadem sacramenta ab hæreticis præcisis posse celebrari, quæ a catholiceis, si ab illis forma Ecclesiæ servetur; et ab eis celebrata vera esse et rata, quantum ad se; quantum vero ad effectum falsa esse et inania, et in his qui male tractant, et in his qui male suscipiant, ideo irrita et falsa, quia quod promittunt et conferre creduntur non tribuunt. Damnanda etiam dicuntur quia illicite dantibus vel accipientibus sunt in judicium. Polluta etiam dicuntur, non quantum ad se, sed propter indignam hæreticorum tractationem. Ideo Gregor. communio-nem Arii vocat execrationem; et Innocentius Bonosii ordinationem, damnationem; non quod ita in se sint, sed quia male dantes vel accipientes tales facit. Sieut etiam Hieronym. sacrificia eorum panem luctus vocat; non quantum ad se, sed quantum ad effectum. Nonnulli vero tradunt illos hæreticos qui in Ecclesia ordinati sunt, jus ordinandi et consecrandi, etiam cum separati fuerint, habere. Qui vero in schismate vel hæresi positi ab eis ordinati et inueneti fuerint, illo jure carent. Ideoque cum ordinare volunt, vulnus potius intelligunt quam gratiam conferunt.

De simonia; unde dicitur, et quid sit.

4. De simoniæis vero non est ambigendum quin sint hæretici; tamen ante sententiam degradationis, et ordinant et consecrant. Et licet simoniæi propriæ dicantur qui instar Simonis magi impreciablem gratiam prelio conducere volunt, et qui pro ministro sacro prelium recipiunt in modum Giezi, Giezitæ vocandi sunt; omnes tamen, et dantes et accipientes, simoniæi dicuntur, et utrique eadem sententia percelluntur.

De his qui scienter a simoniæis ordinantur.

5. Differt tamen inter eos qui ordinantur a simoniæ-

eis scienter, et eos qui ignoranter. Qui enim scienter a simoniæis permiserint consecrari, immo execrari, eorum consecratio omnino irrita est. Qui vero ordinantur a simoniæis, quos, cum ordinantur, nesciunt esse simoniæos, qui et tunc pro catholicis habentur; coru[m] ordinatio misericorditer sustinetur. (Urbanus papa, I, q. 1.)

De his qui dicunt se emare corporalia, non spiritualia.

6. Si vero aliqui objecerint, se non consecrations emere, sed res ipsas quæ ex consecratione proveniunt, penitus desipere probantur. Nam quisquis horum alterum vendit, sine quo alterum non habetur, neutrum vendere derelinquit. (Pascal., q. 3, cap. *Si quis objecerit*).

Distinctio simoniæcorum.

7. Simoniææ autem hæresis tripartita est distinctio. Alii enim simoniæ a simoniæis ordinantur: Alii simoniæ a non simoniæis ordinantur; alii non simoniæ a simoniæis. Unde Nicolaus papa, I, q. 1: Statuimus decretum de simoniæa tripartita hæresi, id est, de simoniæis simoniæe ordinantibus vel ordinatis, et de simoniæis simoniæe a non simoniæis, et de simoniæis non simoniæe a simoniæis. Simoniæi simoniæe ordinati vel ordinatores, secundum canones, a proprio gradu decidant. Simoniaci etiam simoniæe a non simoniæis ordinati, similiter ab officio renoventur. Simoniæos vero non simoniæe a simoniæis ordinatos, misericorditer per manus impositionem pro temporis necessitate in officio permittimus permanere. Quod intelligendum est de his qui ordinantur a simoniæis, ignorantes eos esse simoniæos. Hos facit simoniaco non reatus criminis, sed ordinatio simoniæi.

Alexander papa de his qui violenter a simoniæis vel ab hæretiris ordinantur.

8. Similiter cum decernit Alexander papa simoniæos omnino damnandos ac deponendos, sub intelligentium est; nisi violenter quis attractus fuerit. De his enim et a quibuslibet hæretiris violenter ordinatis, dicit Innoc., I, q. 1, quod possunt habere aliquem colorem excusationis, si statim discedunt ab eis, et pessimo eorum conciliabulo renuntiant.

De ætate ordinandorum ita decrevit Nicolaus papa.

9. Sacri, inquit, dist. 77 et 78, canones sanxerunt, ut subdiaconus non ordinetur ante 14 annos, nec diaconus ante 25, nec presbyter ante 30. Deinde si dignus fuerit, ad episcopatum eligi potest, quod nos etiam pari modo servare jubemus. Item Fabianus: Si quis 30 ætatis non impleverit annos, nullo modo presbyter ordinetur, etsi valde sit dignus, quia et ipse Dominus 30 annorum baptizatus est, et sic cœpit docere.

DISTINCTIO XXVI.

DE SACRAMENTO CONJUGI CUVUS INSTITUTIO ET CAUSA OSTENDITUR.

1. Cum alia sacramenta post peccatum et propter peccatum exordium sumperint, Matrimonii sacramentum etiam ante peccatum legitur institutum a Domino; non tamen ad remedium, sed ad officium. Refert enim Scriptura, Genes. 2, in Adam missa sponore atque una de costis ejus sumpta, et exinde mulier formata, virum in spiritu intelligentem ad quem usum mulier facta esset, post extasim propheticæ dixisse: *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea; propter hoc retinet homo patrem et matrem, et adhæredit uxori suæ, et erunt duo in carne una.*

De duplii institutione conjugii.

2. Conjugii autem institutio duplex est. Una ante peccatum ad officium facta est in paradyso, ubi esset thorus immaculatus, et nuptiae honorabiles, ex quibus sine ardore conciperent, sine dolore parerent; altera post peccatum ad remedium facta extra paradisum, propter illictum motum devitandum. Prima, ut natura multiplicaretur; secunda, ut natura exciperetur, et vitium cohiberetur. Nam et unde peccatum dixit

Deus Gen. 1 : *Crescite et multiplicamini* ; et post peccatum, omnibus pene hominibus per diluvium consumptis. Quod vero ante peccatum institutum fuerit conjugium ad officium, post peccatum vero ad remedium concessum, Aug. testatur dicens, super Gen., lib. 9, cap. 7 : *Quod sanis est ad officium, aegrotis est ad remedium. Infirmitas enim incontinentiae, quae est in carne per peccatum mortua, ne eadat in ruinam flagitorum, excipitur honestate nuptiarum. Si vero non peccassent primi homines, sine carnis incentivo ac fervore libidinis ipsi ac successores eorum convenienter. Et sicut renumerabile est aliquod bonum opus, sic coitus eorum bonus esset et remunerabiliis. Quia vera propter peccatum lethalis concupiscentiae lex membris nostris inhæsit, sine qua carnalis non sit commixtio, reprehensibilis est malus coitus, nisi excusetur per bona conjugii.*

Quando secundum præceptum, et quando secundum indulgentiam, contractum sit conjugium

3. Prima institutio habuit præceptum, secunda indulgentiam. Didicimus enim ab Apostolo, humano generi propter vitandam fornicationem indultum esse conjugium. Indulgentia vero quia meliora non elit, remedium habet, non præmium; a quo si quis declinaverit meretur exiliale judicium. Quod secundum indulgentiam conceditur, voluntarium est, non necessarium; alioquin transgressor esset, qui illud non faceret. Et potest sane intelligi illud sub præcepto dictum hominibus primis ante peccatum : *Crescite et multiplicamini*. Quod etiam post peccatum tenebantur, usquequo est facta multiplicatio; post quam secundum indulgentiam matrimonii contractus fuit. Ita enim post diluvium, quo universum pene humanum genus deletum est, secundum præceptum dictum est tiliis Noe: *Crescite et multiplicamini*. Multiplicato vero homine, secundum indulgentiam contractum est, non secundum imperium.

Quibus modis accipiatur indulgentia.

4. Indulgentia autem diversis modis accipitur, scilicet, pro concessione, pro remissione, pro permissione. Et est permissio in novo Testamento, de minoribus bonis, et de minoribus malis. De minoribus bonis est conjugium, quod non meretur palmam, sed est in remedium. De minoribus malis, id est, de venialibus, est coitus qui sit causa incontinentiae, illud scilicet conjugium indulgetur, id est, conceditur. Illud vero, id est, coitus talis, permittitur, id est, toleratur, ita quod non prohibetur.

Quod nuptiae sunt bona.

5. Fuerunt autem nonnulli hæretici nuptias detestantes, qui Tatiani appellati sunt. Ili nuptias omnino damnant, ac pares fornicationibus aliisque corruptiōibus faciunt, nec recipiunt in suorum numero conjugio uterum marem vel feminam. Quod autem res bona sit conjugium, non modo ex eo probatur, quod Dominus legitur conjugium instituisse inter primos parentes, sed etiam quod in Cana Galilææ nuptiis inter uit Christus, easque miraculo commendavit, aqua in vinum conversa; qui etiam postea virum dimittere uxorem prohibuit, nisi causa fornicationis. Apostolus etiam ait, 1 Cor. 7: *Virgo non peccat, si nubat*. Constat ergo rem bonam esse matrimonium; alioquin non esset sacramentum; sacramentum enim sacrum signum est. (Aug., de Hæresibus, cap. 25. Ilugo, 4 Sent., cap. 3.)

Cujus rei sacramentum sit conjugium.

6. Cum ergo Conjugium sacramentum sit, et sacramentum signum est, et sacrae rei, scilicet, conjunctio Christi et Ecclesiæ, sicut ait Apostolus. Scriptum est, inquit, Ephes. 5: *Relinquit homo patrem et matrem, et adhaerabit uxori sue; et erunt duo in carne una*. Genes. 2: *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia*. Ut enim inter conjuges conjunctio est secundum consensum animorum, et secundum permixtionem corporum, sic Ecclesiæ Christo copulatur voluntate et natura qua idem vult cum eo; et ipsis formam sumpsit de natura hominis.

Copulata est ergo sponsio spiritualiter et corporaliter, id est, charitate ac conformitate naturæ. Hujus utriusque copulae figura est in conjugio. Consensus enim conjugum copulam spiritualem Christi et Ecclesiæ, quæ sit per charitatem, significat. Commixtio vero sexuum illam significat, quæ sit per naturæ conformitatem. Quædatur intelligendum sit illud: *Mulier illa non pertinet ad matrimonium, cum qua non est commixtio sexuum*.

7. Inde est quod quidam doctorum dixerunt illam mulierem non pertinere ad matrimonium, quæ non experitur carnalem copulam. Ait enim August., 27, q. 2, cap. *Nou est*: Non dubium est illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua docetur non fuisse commixtio sexus. Item Leo papa, ibidem, cap. *Cum societas*: cum societas nuptiarum ita a principio sit instituta, ut præter commixtionem sexuum non habeat in se Christi et Ecclesiæ sacramentum, non dubium est illam mulierem non pertinere ad matrimonium, in qua docetur non fuisse nuptiale mysterium. Item Augustinus: Non est perfectum conjugium sine commixtione sexuum. Hoc si secundum superficiem verborum acceperit, inducitur in errorem tantum, ut dicat sine carnali copula non posse contrahi matrimonium: inter Mariam et Joseph non fuisse conjugium, vel non fuisse perfectum; quod nefas est sentire. Tanto enim sanctius fuit atque perfectius, quanto a carnali opere immunius. Sed superius posita, ea ratione dicta intelligendum est, non quin pertineat mulier illa ad matrimonium, cum qua non est per mixtio sexuum; sed non pertinet ad matrimonium quod expressam et plenam tenet figuram conjunctionis Christi et Ecclesiæ. Figurata enim illam unionem Christi et Ecclesiæ, quæ est in charitate, sed non illam quæ est in naturæ conformitate. Est ergo et in illo matrimonio typus conjunctionis Christi et Ecclesiæ; sed illius tantum qua Ecclesia Christo charitate unitur; non illius qua per susceptionem carnis, capiti membra uniuntur. Nec ideo tamen minus sanctum est conjugium, quia, ut ait August., in lib. de Bono conjugali, cap. 18, in nuptiis plus valet sanctitas sacramenti, quam secunditas ventris. Est etiam conjugium signum spiritualis conjunctionis et dilectionis animorum, qua inter se conjuges uniri debent. Unde Apostolus ait, Ephes. 5: *Viri, diligite uxores vestras ut corpora vestra*.

DISTINCTIO XXVII.

QUE SUNT CONSIDERANDA IN CONJUGIO.

1. Post hæc advertendum est quid sit Conjugium, et quæ sit efficiens causa conjugii et causa propter quam contrahi debet, et quæ sint bona conjugii, et quomodo pereat excusetur coitus carnalis; quæ sint legitimæ personæ ad matrimonium. Sunt et alia plura in Matrimonio consideranda, quæ sub compendio perstringamus.

Quid sit Conjugium.

2. Sunt ergo nuptiae vel matrimonium, viri mulierisque conjunctio maritalis, inter legitimas personas individuamvitæ consuetudinem retinens. Ad individuam consuetudinem vitæ pertinet, quod absque consensu alterius neuter continentiam profiteri potest vel orationi vacare; et quod inter eos dum vivunt, vinculum conjugale permanet, ut alii se copulare non licet; et ut invicem alter alteri exiheat quod quisque sibi. Hac autem descriptione legitimorum et fideliū tantum matrimonium includitur.

De consensu qui efficit Conjugium.

3. Efficiens autem causa Matrimonii est consensus, non quilibet, sed per verba expressus, nee de futuro, sed de praesenti. Si enim consentiunt in futurum, dicentes: *Accipiam te in virum, et: Egote in uxorem*, nou est iste consensus efficax Matrimonii. Item si consentiant mente, et non exprimant verbis vel aliis certis signis; nec talis consensus efficit matrimonium. Si autem verbis explicant quod tamen corde non volunt, si non sit coactio ibi vel dolus, obligatio illa verborum quibus consentiunt dicentes: *Accipio te in*

virum, et ego te in uxorem, Matrimonium facit.
Auctoritatibus probat quod solus consensus facit
Matrimonium.

4. Quod autem consensus Matrimonium faciat subditis probatur testimoniis. Ait enim Isidorus: Consensus facit Matrimonium. Item Nicolaus papa: Sufficiat solus secundum leges eorum consensus, de quorum conjunctionibus agitur; qui solus si forte in nuptiis defuerit, cetera etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur. Item Joan. Chrysost., hemilia 32 ad cap. 19 Matth.: Matrimonium quidem non facit coitus, sed voluntas; et ideo non solvit illud separatio corporis. Item Ambrosius, in expositione 2 in Matth: Non defloratio virginitatis facit Conjugium, sed pactio conjugalis. Ex his apparet quod consensus, id est, pactio conjugalis, Matrimonium faciat; et ex tunc Conjugium est, etiam si non praecessit vel secuta est copula carnalis.

Quando incipiat esse Conjugium.

5. Quod enim ab ipsa desponsatione in qua pactio conjugalis exprimitur, conjuges sint, sanctorum testimonia probant. Ait enim Ambros., ibid., c. *Cum iniciatur*, et in lib. 27 de Virginibus: Cum initiatur Conjugium, conjugii nomen asciscitur; cum conjugetur viro, Conjugium est, non cum viri admixtione cognoscitur. Item Isidor, in lib. 9 Etymol., c. 8: Conjuges verius appellantur a prima desponsationis fide, quamvis adhuc inter eos ignoretur conjugalis concubitus. Item August. in lib. de Nuptiis et Concupiscentia, cap. 11: Coniux vocatur ex prima desponsationis fide, quam concubitu non cognoverat, nec fuerat agnitus. Nec pejerat, nec mendax manserat conjugis appellatio, ubi non fuerat, nec futura erat carnis ulla commixtio. Propter quod fidele Conjugium ambo parentes Christi vocari meruerunt, non solum illa mater, sed etiam ille pater ejus, sicut coniux matris ejus; utrumque tamen mente, non carne. Ex his evidenter insinuantur quod ex tempore quo intercedit consensus voluntarius ac maritalis (qui solus Conjugium facit) veri conjuges sunt sponsus et sponsa. Secundum quosdam non est Conjugium ante carnalem copulam, sed sponsi et sponsarum sunt.

6. Quidam tamen asserunt verum Conjugium non contrahi ante traductionem et carnalem copulam: nec vere conjuges esse aliquos antequam intercedat commixtio sexus; sed a prima fide desponsationis vir sponsus, et mulier sponsa est, non coniux. Sponsos autem et sponsas conjuges frequenter appellari dicunt, non quia sint, sed quia futuri sunt; cuius rei sponsionem invicem fecerunt. Et secundum hoc verba præmissarum auctoratum intelligenda fore tradunt.

Qua ratione nituntur.

7. Quod vero inter sponsam et conjugem plurimum intersit, ex eo astrunt, quia licet sponsæ ante carnalem copulam inconsulto vel nolente sponso monasterium eligere; quo facto, sponso etiam licet aliam ducere. Conjugatus vero vel conjugata, nec continentiam nisi communis consensu servare valet, nec monasterium petere, nisi utique continentiam pariter profiteatur. Quod vero licet sponsæ monasterium eligere, auctoratibus sanctorum probatur. Ait enim Eusebius papa, 27, q. 7, cap. *Desponsatam*: Desponsatam paellam non licet parentibus aliis viro tradere; tamen licet sibi monasterium eligere. Item Gregor., cap. *De rebus ecclesiasticis*, 27, q. 2, paragra. 2: Decreta legalia desponsatam, si converti voluerit, nullo penitus consuerunt damno multari. Refert etiam Hieron. quod Macharius inter Christi eremitas præcipuus, celebrato nuptiali convivio, cum vespere thalamum esset in gressurus, ex urbe egrediens transmarina petiit, et eremi soliditudinem sibi elegit. Beatus etiam Alexius similiter ex nuptiis divina gratia vocatus, sponsam deseruit, et nudus Christo famulari coepit. His exemplis liquet licere sponsis sine consensu suarum sponsorum, et e converso, continentiam profiteri.

Quod conjugatus vel conjugata nequeant continentiam profiteri sine alterius consensu.

8. Hoc autem conjugatis nullatenus licet. Non enim potest vir melioris vitæ paopositum sumere sine uxoris consensu, et e converso, unde Greg., 2, q. 2, cap. *Sunt qui*, scribens Theotistæ patritiæ: Sunt qui dicunt religionis gratia conjugia debere solvi. Verum sciendum est quia et si hoc lex humana concessit, tamen lex divina prohibuit. Si vero utrisque conveniat continentem vitam ducere, hoc quis audeat accusare? Sic enim multos sanctorum novimus cum suis conjugibus et prius continentem vitam duxisse, et post ad sanctæ Ecclesiae regimina migrasse. Si vero continentiam quam vir appetit, mulier non sequitur, aut quia uxor appetit, vir recusat, conjugium dividi non potest, quia scriptum est, 1 Cor. 7: *Mulier potestatem suæ carnis non habet, sed vir. Similiter et vir potestatem suæ carnis non habet, sed mulier.* Idem, 27, q. 2, cap. *Agathosa*, et quatuor cap. sequentibus: Agatosa, latrrix præsentium, questa est virum suum contra voluntatem suam in monasterium esse conversum. Quapropter experientia tuæ præcipimus ut diligenter inquisitione discutias, ne forte ejus voluntate conversus sit, vel ipsa mutare se proniserit. Et si hoc reperris, et illum in monasterio permanere provideas, et hanc sicut promisit, mutare vitam compellas. Si vero nihil horum est, nec quondam fornicationis crimen (propter quod licet uxorem dimittere) prædictam mulierem commisisse cognoveris; ne illius conversio uxoris reliæ in seculo fieri possit perditionis occasio volumus ut maritum suum illi, etiamsi jam tonsuratus est, reddere debeas, omni excusatione cessante, quia nisi fornicationis causa virum uxorem dimittere nulla ratio concedit. Postquam enim copulatione conjugii viri et mulieris unum corpus efficitur, non potest ex parte converti, et ex parte remanere, in seculuo. Item ex 80 synodo, 27, q. 2, cap. *Si quis*: Si quis conjugatus converti ad monasterium velit, non est recipiendus, nisi prius a coniuge castimoniam præficiente fuerit absolutus. Tales ergo tunc sine culpa sequuntur Christum relicto seculo, si habent ex parte voluntate castitatis consensum. Item, si vir et uxor divertere prosola religiosa inter se consenserint vita, nullatenus sine consensu episcopi fiat, ut ab eo singulariter proviso constituantur loco. Nam uxore nolente, vel altero illorum, etiam tali re matrimonium non solvit. Item August., de adulterinis Conjugiis: Si abstines sine uxoris voluntate, tribuis ei fornicandi licentiam; et peccatum illius tuæ imputabitur abstinentiæ. Item Nicolaus papa, supra: Scripsit nobis Taberga regina, regia se velle dignitate vel maritali copula exiit, et sola vita privata esse contentam desiderare. Cui scripsimus non hoc aliter fieri posse, nisi eamdem vitam vir ejus Lotharius elegerit. Ex his patet quod conjugati sine communi consensu monasterium eligere, continentiam profiteri, vel habitum religionis sumere non valent; et si fecerint, revocari debent. Sponsi vero possunt sine communi consensu monasterium eligere. Unde videtur inter sponsum et sponsam Conjugium non esse. Ideoque asserunt a prima fide desponsationis conjuges appellari, non re præsentium, sed spes futurorum, quia ex fide quam ex desponsatione sibi invicem debent, postea efficiuntur conjuges. Præmissas autem auctorates, quibus asservitur quod consensus matrimonium facit, ita intelligi volunt, ut consensus vel pactio conjugalis non ante coitum faciat matrimonium, sed in coitu. Siec enim defloratio virginitatis non facit matrimonium, nisi precedat pactio conjugalis, ita nec pactio conjugalis, antequam adsit copula carnalis. Ex pactione ergo conjugali sponsi et sponsæ fiunt ante coitum; in coitu vere efficiuntur conjuges. Facit enim pactio conjugalis ut quæ prius erat sponsa, in coitu fiat conjux.

Responsio ad prædicta cum determinatione superiorum.

9. His autem ita respondemus: Fit aliquando desponsatio, ubi est compromissio viri et mulieris de-

contrahendo matrimonio; non est autem ibi consensus de præsenti. Est et desponsatio habens consensum de præsenti, id est, pactionem conjugalem, quæ sola facit conjugium. In illa ergo desponsatione, ubi est pollicitatio contrahendi matrimonium, sponsi tantum et sponsæ fiunt, non conjuges, et talibus sponsis licet sine communi consensu continentiam profiteri, et monasterium eligere. In eavero desponsatione ubi est consensus de præsenti, conjugium contrahitur; et ab illius desponsationis prima tide veri conjuges appellantur. Secundum hanc distinctionem desponsationis, de sponsis varie loquuntur doctores.

Quomodo accipiatur sponsa in subditis capitulis.

40. Aliquando enim sponsas vocant, quæ tales habuerunt desponsationem, ubi fuit pactio conjugalis de præsenti; et illæ vere conjuges sunt. Unde Greg., 27, quæst. 2, cap. *Si quis uxorem*: Si quis uxorem desponsaverit vel subarrhaverit, quanquam postmodum præveniente die mortis ejus nequiverit eam ducere in uxorem, tamen nulli de consanguinitate ejus licet accipere eam in conjugio; et si inventum fuerit factum, separetur omnino. Item Julius papa, ubi supra, cap. *Si quis desponsaverit*: Si quis desponsaverit uxorem vel subarrhaverit, et vel præveniente die mortis, vel irruentibus quibusdam causis, eam non cognoverit; nec frater ejus, nec ullus de consanguinitate ejus eamdem sibi tollat in uxorem ullo unquam tempore. Item Greg., ibid., cap. *Qui desponsatam*: Qui desponsatam proximi sui puellam ceperit in conjugium, anathema sit ipse, et omnes consentientes ei, quia secundum legem Dei mori decernitur. Nam divinæ legis non est sponsas appellare conjuges, ut in Evang., Matth. 1: *Accipe Mariam conjugem tuam*. Et in Deut. Si quis alterius sponsam in agro vel quolibet loco oppresserit, vel adduxerit in domum suam, moriatur; quia uxorem proximi sui violavit; non quæ jam uxor erat, sed quæ a parentibus uxor fieri debebat. Ex his colligitur quod sponsæ quædam conjuges sunt ante commixtionem sexuum. Sed forte illud movet quod in fine capituli dicitur: Non quæ jam uxor erat, sed quæ uxor fieri debebat. Quod non ita intelligi debet, quasi uxor vere non fuerit, ex quo pacto conjugalis intercessit; sed quia nondum traducta fuerat, nec res uxoria intercesserat, scilicet concubitus conjugalis.

Quod aliter accipitur in his aliis capitulis sponsa.

41. Haec etiam sponsa est, quæ sie viro desponsata est ut non intercesserit consensus de præsenti, sed sponsio futuri. Secundum quem modum illud decreatum, ex conc. Tiburicen., intelligitur, 27, q. 2, cap. *Si quis sponsam*: Si quis sponsam filii oppresserit, et post filius ejus eam duxerit, pater postea non habeat uxorem, nec mulier virum; filius qui patris facinus ignoravit, aliam dueat. Si conjux illa fuisse (quod utique foret, si in sponsalibus pactio conjugalis intercessisset), non permitteretur sponso aliam ducere. Mœchis autem poena non nubendi ex rigore infligitur, ut alii terreatur. Idem ex eodem: Quidam desponsavit uxorem et dotavit, et cum ea coire non potuit, quam clanculo frater ejus corrupit et gravidam reddidit, decretum est, ut quamvis nupta non potuerit esse legitimo viro, desponsatam tamen fratri frater habere non possit; sed mœchus et mœcha fornicationis quidem vindictam sustineant, licita vero eis conjugia non negentur. De illa desponsatione hoc intelligi debet, ubi non fuit consensus conjugalis de præsenti; alioquin non liceret eis alia sortiri conjugia. Secundum hoc etiam illud intelligi debet, ex conc. Toletano: Statutum est a sacro conventu, ut si quis sponsam alterius rapuerit, publica pœnitentia mulcetur, et sine spe conjugii maneat. Etsi ipsa eidem criminis consentiens non fuerit, licentia nubendi alteri non negetur. Apparet hanc fuisse desponsatam sine pactione conjugali de præsenti, et ideo non fuisse conjugem, cui vivente sponso alteri nubendi licentia non negatur. Sunt enim quædam nupcialia pacta de futuro, ex quibus sponsi et sponsæ vocantur, nec exinde con-

juges sunt. Et est pactio quædam conjugalis de præsenti quæ sponsum et sponsam etiam conjuges facit. Et utraque pactio desponsatio vel sponsalia interdum dicuntur; proprie tamen sponsalia dicuntur quædam solemnia pacta nupcialia.

Quare non statim tradantur sponsæ.

42. De nupcialibus pactis, ubi est tantum sponsio futuri ait Augustinus, ibidem, 2: Institutum est ut jam pæcæ sponsæ non statim tradantur, ne vilem habeat maritus datam quam suspiravit sponsus dilatam

Quæ sponsa sit vidua mortuo sponso, et quæ non.

(27, quæst. 2.)

43. Et est sciendum quod illa sponsa quæ tantum in futuro est pæcta, mortuo sponso non remanet vidua, quia non fuerat vir ejus. Unde si quis eam duxerit, ad sacros ordines concordare non prohibetur, quia non duxit viduam. Viduae enim maritus æque sicut bigamus, sacerdos fieri prohibetur. Ex tali auctoritate nulla arcet a sacris ordinibus.

Qui alterius sponsum eo mortuo dicit, ad sacros ordines accedere potest.

44. Secundum hoc intelligendum est quod ait Pelagius papa, de illo qui mortuo sponso ejus sponsam dicit in uxorem. Nihil est, inquit, dist. 34, c. ultimo, quantum ad hunc articulum attinet, quod ei obviet de canoniciis institutis, quin ad sacros ordines promoveri valeat. Si vero talis sponsa fuisse inter quam et sponsum ejus consensus de præsenti intercessisset eo mortuo vidua remansisset; cui copulatus in conjugio, ulterius ad sacros ordines non accederet, eum viduam duxerit. Non est ergo ambigendum quia solus de præsenti consensus conjugium efficiat, et exinde veri conjuges appellantur. Ideo post talem consensum si quis alii se copulaverit, etiamsi carnis commixtio illuc sequatur, ad priorem copulam revocandus est.

DISTINCTIO XXVIII.

SI CONSENSUS DE FUTURO CUM JURAMENTO FACIAT CONJUGIUM.

1. Hic queri debet utrum consensus de futuro, addito etiam juramento, conjugium efficiat: ut si quis promittat vel etiam juret alicui se usque ad tempus placitum illam ducturam, et illa promittat vel juret se illi nupturam, numquid talis sponsio eos conjuges facit? Si mutato proposito alter vel uterque ad alienam copulam transit, numquid ob priorem sponsonem jura in vento subnixam, secundæ fœderationis pactum se indetur? Considera quia longe est aliud promittere, et aliud facere. Qui promittit, nondum facit. Qui ergo promisit se in uxorem ducturum aliquam, nondum eam duxit in uxorem; et quæ sponpondit se nupturam, nondum nupsit. Quomodo ergo conjuges appellari possunt, qui nondum contrahunt, sed in futuro se contracturos, jurando promittunt? Item, si ex vi juramenti ad futurum pertinentis mox efficiuntur conjuges, cur jurant in futuro se facturos, quod in præsenti efficiunt? Item, si ex quo jurant, mox efficiuntur conjuges, tunc rem hanc efficiunt, quando jurant se facturos. Ideo dico quod conjugium tunc non fuit, sed futurum promittitur. Si vero ille post uxorem duxit, et illa marito nupsit, conjugium utrinque fuit, et non potest dissolvi. Praecedens ergo mendacium vel perjurium, pœnitentia est corrigendum, sed conjugium sequens non est dissolvendum. Non autem sic est quando juramentum conjugii presentis consensus attestatione firmatur, quia post talem consensum si quis alii se copulaverit, etiamsi procreaverit, et irritum debet fieri, et ipse ad priorem copulam revocari.

Quæ videntur obviare præmissis.

2. Præmissæ autem sententiæ videtur obviare illud quod leges tradunt: Si quis tactis divinis Scripturis juraverit mulieri se eam legitimam uxorem habiturum, vel etiam si in oratorio tale sacramentum dederit, sit illi legitima uxor, quamvis nulla des, nulla alia scriptura interposita sit. Sed hic ostenditur quid fieri vel esse debeat, non quid tunc fiat. Non enim per illud juramentum tunc fit uxor, sed fieri debet, quia jura

tum est. Potest et de illo juramento hoc dictum intellegi, ubi de praesenti consentiunt, ac se invicem suscipiunt. Illi etiam sententiae qua dictum est, solum consensum facere conjugium, videtur obviare quod Evaristus papa ait: Aliter legitimum non fit conjugium, nisi ab his qui super feminam dominationem habere videntur, et a quibus custoditur. Uxor petatur, et a parentibus sponsetur, et legibus dotetur, et a sacerdote (ut mos est) benedicatur, et a paronymphis custodiatur ac solemniter accipiatur. Allegat. 30, q. 4, c. *Siquis*, determinat. 30, q. 5, c. *Aliter*. Item, 20, q. 5: Ita legitima scitote esse connubia; aliter vero præsumpta, non conjugia, sed adulteria vel fornicationes sunt, nisi voluntas propria suffragata fuerit, et vota succurrerint legitima. Illoc autem non ita intelligendum est, tanquam sine enumeratis non possit esse legitimum conjugium, sed quia sine illis non habet decorum et honestatem debitam. In hujus enim sacramenti celebratione, sicut in aliis, quædam sunt pertinentia ad substantiam sacramenti, ut consensus de praesenti, qui solus sufficit ad contrahendum matrimonium; quædam vero pertinentia ad decorum et solemnitatem sacramenti, ut parentum traditio, sacerdotum benedictio, et hujusmodi; sine quibus legitime sit conjugium, quantum ad virtutem, non quantum ad honestatem sacramenti. Sine his ergo non quasi legitimi conjuges, sed quasi adulteri vel fornicatores conveniunt, ut illi qui clanculo nubunt; et utique fornicatores essent, nisi eis suffragaretur voluntas verbis expressa de praesenti, quæ legitimum inter eos facit matrimonium. Nam et consensus occultus de praesenti per verba expressus, conjugium facit, licet non sit ibi honestus contractus, sed matrimonium non sanxit consensus qui in occulto fuit. Si enim alterum dimiserit, non cogitur judicio Ecclesiæ redire et commanere quasi cum conjuge, quia non potest probari testibus contractus, qui in occulto est factus. Quod si ipsi qui in occulto sibi consenserunt, eumdem consensus voluntate in manifesto profiteantur, tunc utique propria voluntas suffragatur, et legitima vota succurrunt ad sancientum conjugium, quod prius occulte fuerat contractum. Voluntas ergo verbis expressa in occulto ad hoc suffragatur, ut fiat conjugium; manifeste vero expressa suffragatur ut sanciat et rohoret, ac liberum sit Ecclesiæ de hoc judicare si expedierit.

De qua re sit consensus ille: An de carnali copula, an de cohabitatione, an de alio. (27, q. 2, c. Subjiciat, § Cum ergo inter istos. Aug., lib. de sancta Virginitate, c. 5.)

3. Hic queritur, cum consensus de praesenti matrimonium faciat, cuius rei consensus sit ille, an carnalis copula, an cohabitationis, an utriusque. Si cohabitationis consensus matrimonium facit, tunc frater cum sorore, pater cum filia potest contrahere matrimonium. Si carnalis copula, tunc inter Mariam et Joseph non fuit conjugium. Proposuerat enim Maria in virginitate manere, nisi Deus aliter facere juberet: secundum quod videtur angelo dixisse: *Quomodo fieri istud, quoniam virum non cognosco*, id est, me non cognitaram proposui. Neque enim quia virum tunc non cognoscet, necesse erat inquire quomodo posset habere filium; sed quia scilicet non cognitaram proposuerat. Dicit enim Beda, ad c. I Lucæ, quod in virginitate manere disposuerat; si ergo contra suum propositum post consensit in carnalem copulam, videtur facta voti rea, mente, et si non opere violata. Dicamus ergo quod consensus cohabitationis vel carnalis copulae non facit conjugium; sed consensus conjugalis societatis, verbis secundum præsens tempus expressus: ut cum vir dicit: *Ego accipio te in meam*, non dominam, non ancillam, sed *conjugem*. Quia enim non aneilla vel domina datur, ideo nec de summo, nec de imo a principio formata est, sed de latere viri, ob conjugalem societatem. Si de summa fieret, ut de capite, videretur ad dominationem creata; si vero de imo, ut de pedibus, videretur ad servitatem subjicienda. Sed quia nec in dominam, nec in ancillam assumitur, facta

est de medio, id est, de latere, quia ad conjugalem societatem assumitur. Cum ergo sic convenient ut dicat vir: *Accipio te in meam conjugem*; et dicat mulier: *Accipio te in meum virum*, his verbis vel aliis idem significantibus exprimitur consensus, non copulæ carnalis vel cohabitationis corporalis, sed conjugalis societatis; ex qua oportet eos cohabitare, nisi forte causa religionis pari voto corporaliter separarentur, vel ad tempus, vel usque in finem.

DISTINCTIO XXIX. COACTIO EXCLUDIT CONSENSUS CONJUGALEM.

1. Oportet autem consensus conjugalem liberum esse a coactione. Coactus enim consensus, qui nec consensus appellari debet, Conjugium non facit, sicut testatur Urbanus papa 31, q. 2, cap. *De neptis*, scribens sancto regi Arragonum in haec verba: *De neptis tuæ conjugio, quam te cuidam militi daturum necessitatis instantे articulo sub fidei pollicitatione confirmasti, hoc æquitate dictante decrevimus: Ut si illa virum illum omnino (ut dicitur) renuit, et in eadem voluntate persistit ut viro illi se prorsus deneget nupturam, nequaquam eam invitam ac renitentem ejusdem viri cegas conjugio copulari. Idem, ibid., cap. Si verum: Si verum esse constiterit, quod nobis legati Jordanis principis retulerunt, scilicet, quod ipse coactus et dolens filiam suam nolentem, flentem, et pro viribus renitentem, Raynaldo despousaverit; quoniam iugum et canonum auctoritas talia sponsalia non approbat, ne ignorantibus leges et canones nimis durum videatur, ita sententiam temperamus, ut si princeps cum assensu filiae id quod cœptum est perficeret voluerit, concedamus. Sin autem, legatus noster utrasque partes audiat; et si nihil fuerit ex parte Raynaldi quod amplius impedit, ad ipso Jordane sacramentum, quo constant haec quæ dicta sunt, accipiat. Et nos canonum et legum scripta sequentes, deinceps non prohibemus quin alii viro, si voluerit prædicta ejus filia tantum in Domino nubat. Ex his apparet conjugium fieri inter carentes et spontaneos, non inter renitentes et invitatos. Verumtamen qui invitati et coacte conjuncti sunt, si postea ab aliquo tempore sine contradictione et querimonia cohabitaverint facultate discedendi vel reclamandi habita, consentire videntur; et consensus ille consequens supplet quod præcedens coactio tulerat.*

In libro Pandectarum.

2. Consentire autem probatur, qui evidenter non contradicit: secundum illud: *In sponsalibus eorum consensus exigendus est, quorum in nuptiis desideratur. Intelligitur tamen patrum filia consentire, nisi evidenter dissentiat. Item, sponsalia sicut nuptiæ consensus fiunt contrahentium. Et ideo sicut in nuptiis, ita et in sponsalibus patris familias filiam consentire oportet, quæ si patris voluntati non repugnat, consentire intelligitur.*

DISTINCTIO XXX. DE ERRORE QUI EVACUAT CONSENSUM

1. Nec solum coactio impedit vel excludit consensus sed etiam error. Non autem omnis error consensus expedit. Est enim error alius personæ, alius fortunæ, alius conditionis, alius qualitatis. Error personæ, quando hic putatur esse homo ille, et est alius. Error fortunæ, quando putatur esse dives qui pauper est, vel e converso. Error conditionis, quando putatur esse liber qui servus est. Error qualitatis, quando putatur esse bonus qui malus est. Error fortunæ et qualitatis, conjugii consensus non excludit. Error vero conditionis conjugalem consensus evacuat, de qua conditione postmodum tractabimus. Error quoque personæ consensus conjugalem non admittit: ut si quis feminam nobilem in conjugium petat, et pro ea alia ignobilis tradature, non est inter eos conjugium, quia non consensit vir in istam, sed in aliam. Ut si quis promitteret mihi se venditum aurum, et pro auro offerret mihi aurichalcum, et ita me deciperet,

numquid dicere consensisse in aurichaleum? Numquam volui emere aurichaleum, nec ergo in illud consensi, quia consensus nounisi voluntatis est. Sicut ergo error materiae excludit consensum, ita et in coniugio error personae. Sed objicitur de Jacob qui pro Rachel septem annis servierat, et supposita est ei Lia, numquid error personae exclusit coniugium, cum non in eam, sed in Rachel consenserit? Sed quod ibi factum est, in mysterio gestum non improbe traditur, ibi tamen etsi non praecessit, secutus est consensus; nee ex illo concubitu qui consensum praecessit fornicarii iudicantur, cum ille in maritali affectu eam cognoverit, et illa uxorio affectu dehitum persolverit, putans lege primogenitarum, et paternis imperiis se illi jure copulatam; excusatur etiam, quia Dei consilio in mysterio ita actum est. Ilodie etiam excusaretur ille, cui inscio uxoris soror lectulum ejus ingressa se subjiceret; quae cum sine specie conjugii perpetuo manere censeatur ille tamen qui cognovit eam per ignorantiam, excusatur, quod persimile probatur. Si enim diabolus transfigurans se in angelum lucis eredatur bonus, non est error periculosus. Quel autem vir ille in illam mulierem non consenserit, ex simili ostenditur. Si quis haereticus nomine Augustini vel Ambrosii, alicui catholicico se offerret, eumque ad sue fidei imitationem vocaret: si ille assentiret, in cujus sententiam fidei dicetur consensisse? Non in haereticorum sectam, sed in integritatem fidei, quam ille haereticus se mentiebat habere. Error vero fortunae consensum non excludit. Quae enim nubit pauperi, putans illum esse divitem, non potest renuntiare priori conditioni, quamvis erraverit. Nec error qualitatis, ut si quis ducat uxorem meretricem vel corruptam, quam putat esse castam vel virginem, non potest eam dimittere.

De coniugio Mariæ et Joseph.

2. Præmissis aliquid addendum est de modo illius consensus qui inter Mariam et Joseph intercessit. Sane credi potest non solum Mariam, sed etiam Joseph apud se disposuisse virginitatem servare velle, nisi Deus aliter juberet, eosque sic consensisse in conjugalem societatem, ut eterque de altero, revelante Spiritu sancto, intelligeret quod virginitatem servare vellit nisi Deus aliter inspiraret; sed illam voluntatem verbis non expresserant, postea vero expressebant, et in virginitate permanserunt (Aug., lib. 24, contra Faustum Manichæum, c. 8 et 9). Consensit ergo Maria in maritalem societatem, sed non in carnalem copulam, nisi de codem specialiter Deus præcipere, cujus etiam consilio in maritalem consensit copulam quia virginitatem servare volebat; et ideo non aliter consensisset in conjugalem societatem, nisi familiare Dei consilium habuisset, de qua Augustinus sic ait, in lib. de Nuptiis et Concup.: Beata Maria proposuit se servaturam votum virginitatis in corde, sed ipsum votum non expressit in ore. Subiecta divinæ dispositioni; proposuit se perseveratam virginem, nisi Deus aliter ei revalaret. Committens ergo virginitatem suam divinæ dispositioni, consensit in carnalem copulam, non illam appellendo sed divinæ inspirationi in utroque obediendo; postea vero simul cum viro labiis expressit, et eterque in virginitate permansit.

Quod perfectum inter eos fuit coniugium.

3. Inter quos, ut ait August., 27, q. 2, perfectum fuit coniugium: perfectum quidem non in significatione, sed in sanctitate. Sanctiora sunt enim coniugia pari voto continentium. Unde Aug.: Quod Deo pari voto et consensu voveratis, ambo perseveranter reddere debuistis; a quo proposito si lapsus est ille tu saltem persevera. Non quia pariter temperabat a commixtione carnali, ideo inaritus tuus esse destiterat; imo vero tanto sanctius conjuges manebatis, quanto saictiora concorditer placita servabatis. Perfectum ergo fuit Mariæ et Joseph coniugium in sanctitate. Perfectum etiam fuit secundum triplex bonum coniugii, fidem, scilicet, prolem, et sacramentum. Omne etiam nuptiarum bonum, ut ait Aug. ibid. c. 11, impletum est in illis parentibus Christi: fides proles sacramentum. Prolem

cognoscimus ipsum Doimnum; fidem, quia nullum adulterium; sacramentum, quia nullum divertium: solus ibi nuptialis concubitus non fuit, quia in carne peccati fieri non poterat sine pudenda concupiscentia carnis, quæ accidit ex peccato; sine qua concipi voluit, qui sine peccato futurus erat. Et licet non intercesserit conjugalis concubitus, conjuges tamen vere fuerunt mente, non carne, sicut et parentes; quamvis Ambrosius dieat perfectum fieri coniugium per carnalem copulam. In omni matrimonio, inquit, in lib. de Patriarch., c. 11 et 12, conjunctio intelligitur spiritualis: quam confirmat et perficit conjunctio corporalis. Sed intelligendum est coniugium perfici commixtione corporali non quantum ad veritatem vel sanctitatem coniugii, sed quantum ad significationem, quia perfectius unionem Christi et Ecclesie tunc figurat.

Ce causa finali coniugii.

4. Expositio quæ sit efficiens causa matrimonii, consequens est ostendere ob quam causam soleat vel debeat contrahiri matrimonium. Est igitur finalis causa matrimonii contrahendi principalis procreatio prolixis propter hoc enim instituit Deus coniugium inter primos parentes, quibus dixit, Gen. 1, *Crescite et multiplicamini*, etc. Secunda est, post peccatum Adæ, vitatio fornicationis, unde Apostolus, 1 Cor. 7: *Propter fornicationem unusquisque habeat uxorem suam, et unaquamque habet virum suum.* Sunt et aliae causæ honestæ, ut inimicorum reconciliatio, et pacis redintegratio. Sunt enim et aliae causæ iniiciens honestæ, propter quas aliquando contrahitur, ut viri mulierisque pulchritudo, quæ animos amore inflammatos sæpe impellit inire coniugium, ut valeant suum explorare desiderium. Questus quoque et divitiarum possessio frequenter est coniugli causa et alia multa quæ cuique diligentiam adhibenti facile est discernere. Nec est assentiendum illis qui dicunt non esse coniugium quod propter has causas minus honestas contrahitur. Constat enim ex præmissis coniugium fieri ex communione consensu verbis de præsenti expresso, quamvis amor ad hoc altraxerit. Cujus rei documentum præstat Jacob, qui Rachel decoram facie et venusto aspectu amat, eamque multum diligens ait: *Serviam tibi pro Rachel septem annis.* In Deuteronomio etiam legitur: *Si videris in medio captivorum mulierem pulchram, et aduaueris eam volueris que uxorem habere, introduces eam in domum tuam*, etc.

Quod malus finis non contaminat sacramentum.

5. Et licet sine non bono contrahatur coniugium, quando species contrahentis movet animum, coniugium tamen bonum est, quia vita mala vel intentio perversa alicujus sacramentum non contaminat. Habet autem coniugium Mariæ et Joseph alias causas speciales, scilicet, ut virgo solatio viri sustentaretur, et ut diabolo partus celaretur; ut Joseph esset testis castitatis, defendens eam ab infamia suspicionis, ne ut adultera damnaretur.

DISTINCTIO XXXI.

DE TRIBUS BONIS CONIUGII.

1. Post hæc de bonis coniugii quæ sint, et qualiter coitum excusat dicendum est. Tria sunt principali: bona coniugii, unde August., super Gen., lib. 9, c. 7: Nuptiale bonum tripartitum est, scilicet, fides, proles, sacramentum. In fide attenditur, ne post vinculum conjugale cum alio vel alia coeatur; in prole, ut amanter suspiciatur, religiose educetur; in sacramento, ut coniugium non separetur, et dimissus vel dimissa ne causa prolis alteri conjugatur.

De dupli separatione.

2. Separatio autem gemina est, corporalis, scilicet, et sacramentalis. Corporaliter possunt separari causa fornicationis, vel ex communione consensu causa religionis, sive ad tempus sive usque in finem. Sacramentaliter vero separari non possunt dum vivunt, si legitime persone sint. Manet enim vinculum conjugale inter eos, etiam si aliis a se discendentibus adhaescerint. Unde August., in lib. 1, de Nupt. et Conjug., c. 10:

Usque adeo manent inter viventes semel inita jura nuptiarum, ut potius sint inter se conjuges, etiam separati, quam cum aliis quibus adhaescunt. Item: Manet inter viventes quoddam conjugale vinculum, quod nec separatio, nec cum altero copulatio possit auferre; sicut apostata anima velut de conjugio Christi recedens, etiam fide perdita, sacramentum fidei non amittit, quod lavacro regenerationis accepit. Redde returnem redeunti, si amisisset abscedens. Habet autem hoc qui recesserit ad cumulum supplicii, non ad meritum premii (ibid., c. 11). Item: Quibus placuit ex consensu ab usu carnalis concupiscentia in perpetuum continere, absit ut vinculum inter illos conjugale rumpatur, imo firmius haeret; quo magis ea pacta secum gerunt, quae charius concordiusque servanda sunt, non voluptariis corporum nexibus, sed voluntatis animorum affectibus (Hug. 4 Sentent., cap. 5). Et attende quod tertium bonum conjugii dicitur sacramentum, non quod sit ipsum conjugium, sed quia ejusdem rei sacræ signum est, id est, spiritualis et inseparabilis conjunctionis Christi et Ecclesiæ.

Hæc tria non adsunt omni conjugio.

3. Et est sciendum ab aliquibus contrahiconjugium, ubi hæc tria bona non comitantur. Deest enim fides, ubi vir eum alia, vel mulier eum alio coit. Hoc ergo bonum ita conjugio adhaeret, ut ex eo, si adsit, amplius commendetur conjugium, si non adsit, non inde annihiletur. Quæ enim adultera est, non ideo conjux non est; imo si conjux non esset, adultera non foret. Quod eum fit, culpa committitur, sacramentum vero non cassatur. Bonum quoque prolis non omnibus adest conjugibus. Quidam enim pari voto continentiam servant. Alii pro ætatis defectu vel alterius rei causare generare non valent. Nec omnes illi etiam qui prolem recipiunt, bonum prolis habent. Nam bonum prolis dicitur non ipsa proles, vel prolis spes quæ ad religionem non refertur, in modo ad haereditariam successionem (ut cum quis haeredes terrenæ possessionis habere desiderat), sed spes ac desiderium quo proles ad hoc queritur, ut religione informetur. Multi ergo prolem habent, qui tamen bono prolis carent, nec ideo tamen eonjugium esse desinit. Sacramentum vero ita inseparabiliter conjugio haeret legitimarum personarum, ut sine illo conjugium non esse videatur, quia semper manet inter viventes vinculum conjugale, ut etiam interveniente divortio fornicationis causa, conjugalis vinculi firmitas non solvatur (Hug., de Sacr., part. 11, c. 8). Ubi vero non inter legitimas personas contrahitur conjugium, non adest illud bonum quod dicitur sacramentum, quia potest solvit alium copula, de quibus post dieetur. Quod vero conjugium sit inter eos qui conjugali affectu non tamen gratia prolis, sed explendæ libidinis causa convenient, nec fornicarii, sed conjuges appellantur, ostendit Augustinus inquiens, in lib. de Bono conjugii, cap. 5: Solet quæcum masculus et femina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibi met non filiorum procreandorum, sed pro incontinentia, solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec illa cum altero, nec ille cum altera faciat, id, utrum nuptiæ sint vocandæ. Et potest fortasse noui absurde hoc appellari connubium, si usque ad mortem alicujus eorum id inter eos placuerit, et prolis generationem, quamvis non ea causa conjuncti sunt, non tamen vitaverint, ut vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere malo aliquo agant ne nascantur. Cæterum si vel utrumque, vel unum horum desit, non invenio quomodo has nuptias appellare possimus. Etenim si aliquam sibi ad tempus adhibuerit, donec aliquam dignam honoribus aut suis facultatibus inventiat, quam in conjugio addueat, animo ipso adulter est; nec cum illa quam cupit invenire, sed cum ista cum qua sic cubat, ut cum ea non habeat maritale consortium. Ecce conjuges dicuntur, qui solius concubitus causa convenient, si tamen prolis generationem aliquo malo dolo non vitent.

De his qui procurant venena sterilitatis.

4. Qui vero venena sterilitatis procurant, non con-

judges, sed fornicarii sunt; unde Aug. de Nupt. et Concup. lib. 1, cap. 15: Aliquando eosque peruenit hæc libidinosa crudelitas, vel libido crudelis, ut etiam venena sterilitatis procuret; et si nihil valuerint, conceptos fœtus inter viscera aliquo modo extinguat vel fundat, volendo protein suam prius interire quam vivere, aut si in utero vivebat, occidi antequam nasci. Prorsus si ambo tales sint, conjuges non sunt; et si ab initio tales fuerunt, non sibi per connubium, sed per stuprum potius convenerunt. Si vero ambo tales non sunt, audeo dicere: aut illa quoddammodo est mariti meretrix, aut ille adulter uxoris.

Quando sunt homicidæ qui procurant abortum.

5. Hic quæri solet de his qui abortum procurant, quando judicentur homicidæ vel non. Tunc puerperium ad homicidium pertinet, quando formatum est, et animam habet, ut Augustinus super Exod. asserit, 32, q. 2, c. Quod vero: Informe autem puerperium, ubi non est anima viva, lex ad homicidium pertinere noluit. Dicit etiam Augustinus, in lib. Quæst. nov. et vel. Test., c. 32, quod informe puerperium non habet animam; ideoque multatetur pecunia, non redditur anima pro anima. Sed jam formatu corpori anima datur, non in conceptu corporis nascitur cum semine derivata. Nam si cum semine et anima existit de anima, tunc et multæ animæ quotidie pereunt, cum semen fluxu non proficit nativitat. Primum oportet domum compaginari et sic habitatorem induci. Cum ergo lineamenta compacta non fuerint, ubi erit anima? Item Hieron. ad Algasiam, epistolarum in quæstionibus, q. 4: Semina paulatim formantur in utero; et tamdiu non reputatur homicidium, donec elementa confecta suas imagines membraque suscipiant. Hic apparet tunc eos homicidas esse, qui abortum procurant cum formatum est et animatum puerperium.

De excusatione coitus, quæ fit per hæc bona.

6. Cum ergo hæc tria bona in aliquo conjugio simul concurrunt, ad excusationem coitus carnalis valent. Quando etiam servata fide thori causa prolis conjuges convenient, sic excusat coitus, ut culpam non habeat. Quando vero deficiente bono prolis, fide tamen servata, convenient causa incontinentiæ, non sic excusat ut non habeat culpam, sed venialem. Unde Augustinus, in libro de Bono conjugali, cap. 6 et 7: Conjugatis concubitus generandi gratia, non habet culpam; concupiscentiæ vero satiæ, sed tamen cum conjugi propter thori fidem, venialem habet culpam. Item hoc Hug., 4 Sentent., c. 4: Quod conjugati victi concupiscentia utuntur invicem ultra necessitatem liberos procreandi, pœnam in his pro quibus quotidie dicimus: *Dimitte nobis debita nostra*, etc. Matth. 6. Ubi autem hæc bona desunt, fides, scilicet, et proles, non videtur coitus defendi a crimen. Unde in sententiolis Sexti Pythagorici, 32, q. 1, cap. *Origo quidem*, legitur: Omnis ardenter amat propriæ uxor, adulter est. Item Hieron., ibid.: Sapiens iudicio amat conjugem, non affectu; non regnat in eo impetus voluptatis, nec præceps fertur ad coitum. Nihil est foedius quam uxorem amare quasi adulteram. Qui dicunt se causa humani generis uxoribus jungi, imitentur saltem pecudes, et postquam venter uxor intumuerit, non perdant filios, nec amatores se uxoribus exhibeant, sed maritos. Idem: In matrimonio opera liberorum concessa sunt, voluptates autem quæ de meretricum amplexibus capiuntur, in uxore sunt damnatæ.

De indulgentia Apostoli, quomodo sit accipienda.

7. Sed si concubitus qui sit causa prolis, culpa caret, quid Apostolus secundum indulgentiam permittit. Ita enim ait, 1 Cor. 7: *Hoc autem dico secundum indulgentiam.* Cum enim præstatur uenia, nisi culpæ? Per hoc etiam quidam probare volunt nuptias esse peccatum. Sed, ut prædictum est, indulgentiam alia est concessionis, alia permissionis. Egerat Apostolus de nuptiis, et de carnali coitu; et ad utrumque retulit illud: *Hoc autem dico secundum indulgentiam.* Indulgentur enim nuptiæ secundum concessionem et con-

cubitus nuptialis qui sit tantum causa proli. Coneubitus vero qui est praeter necessitatem generandi ob incontinentiam, indulgetur secundum permissionem, quia ibi est aliqua culpa, sed levis. Ideoque non jubetur, nec conceditur, sed permittitur, quia non est laudabilis, sed venialis. De hoc August. sic ait de Verb. apost.: Forte aliquis dicit: Si veniam concescit Apostolus; ergo peccatum sunt nuptiae. Cui enim venia, nisi peccato conceditur? Plane quod infirmitati permisit secundum veniam, audeo dicere peccatum esse, veniam namque concedens Apostolus, concubitum attendit conjugatorum, ubi est incontinentiae malum. Incontinentiae malum est, quod vir cognoscit uxorem etiam ultra necessitatem procreandi liberos, sed et ibi est nupliarum bonum. Non enim quia incontinentia malum est, ideo conjugium. Ubi est concubitus praeter intentionem generationis, non est bonum: non propter illud malum culpabile est hoc bonum, sed illud malum sit veniale propter bonum nuptiale; quod non reprehendit Apostolus, sed malum incontinentiae. Idem Aug., in lib. de Bono conjugali, c. 10: Concubitus qui non sit causa proli, nuptiae non cogunt fieri, sed impetrant ignosce: si tamen non ita sit nimius, ut impedit tempora quae orationi debentur, nec immutetur in eum usum qui est contra naturam. Concubitus enim necessarius causa generandi inculpabilis, et solus ille nuptialis est. Ille vero qui ultra necessitatem progreditur, non rationi, sed libidini obsequitur; et hunc non exigere, sed reddere conjugi ne fornicetur, ad conjugem pertinet. Si vero ambo tali concupiscentiae subiguntur, rem faciunt quae non est nupliarum; cuius delicti non sunt nuptiae hortatrices, sed deprecatrices. Decus quidem conjugale est castitas; procreandæ reddendi carnalis debitæ fides, hoc est opus nupliarum, quod ab omni peccato defendit Apostolus dicens, 1 Cor. 7; Aug., c. 4, de Nupt. et Concub. I, tom. 7: *Non peccat virgo si nupserit.* Cum ergo culpabilis non sit generandi intentione concubitus, qui proprio nuptiis imputandus est, quid secundum veniam concedit Apostolus, nisi quod conjuges debitum carnis exposcent, non propagationis voluntate, sed libidinis voluptate? quae tamen voluptas non propter nuptias eadit in culpm, sed propter nuplias accipit veniam. Immoderata ergo progressio secundum veniam conceditur. Quocirea et hinc laudabiles sunt nuptiae, quia etiam illud quod non pertinet ad se, ignosci faciunt propter se. Non enim iste concubitus, quo servitur concupiscentiae, agitur ut impleatur fœlus quem postulant nuptiae. Omnino ergo in genere suo nuptiae bona sunt, quia fidem thori servant, et proli suscipienda causa utrumque sexum commiscent et impictatem separationis horrent (Aug.), contra Julianum haereticum, c. 21 et 22). Sanctitati etiam conjugii nec conjux infidelis obesse potest, sed potius fidelis prodet infideli, ut Apostolus docet. Ex his ostenditur quod conjuges qui causa proli tantum conveniunt, vel qui exigentibus debitum reddunt, defendit a peccato sanctitas conjugii, bonumque nuptiale. Si enim absque peccato non posset fieri concubitus conjugalis, non præcepisset Dominus post diluvium eos copulari, dicens, Gen. 9: *Crescite et multiplicamini, cum jam sine carnali concupiscentia non possint commisceri.* (Hug., 4 Sent., c. 4.)

Quod non omnis delectatio carnis peccatum est.

8. Sed forte aliquis dicit omnem carnis concupiscentiam et delectationem, quae est in coitu; malam esse et peccatum, quia ex peccato est et ordinata. Et nos dicimus illam concupiscentiam semper malam esse, quia foeda est, et pena peccati; sed non semper peccatum est. Sæpe enim delectatur vir sanctus secundum carnem in aliquare, ut requiescendo post laborem, edendo post esuriam; nec tamen talis delectatio est peccatum, nisi sit immoderata. Sic et delectatio quae fit in coitu conjugali, cui adsunt illa tria bona, a peccato defenditur (Hug., ibid.). Videtur tamen beatus Gregorius aliter sentire, scilicet, quod

sine peccato non possit fieri carnalis commixtio, dicens, 33, q. 4: *Vir eum propria conjugi dormiens, nisi lotus aqua ecclesiam intrare non debet. Quamvis diversæ hominum nationes de hac re diversa sentiant, et alia custodire videantur: Romanorum tamen semper ab antiquioribus usus fuit, post admixtionem propriæ conjugis, et lavacri purificationem querere, et ab ingressu ecclesiæ paululum temperare. Nec hoc dicentes culpam deputamus esse conjugium: sed quia ipsa licita admixtio conjugis sine voluptate carnis fieri non potest, a sacri loci ingressu est abstinentium, quia voluptas ipsa sine culpa nullatenus esse potest,*

Determinat auctoritatem

9. Hoc autem ne predictis obviet, intelligendum est in illis qui non gratia proli convenient, quorum voluptas non est sine peccato. Et vix aliqui reperiri possunt adhuc amplexus carnales experientes, qui non interdum convenient præter intentionem procreandæ proli. Hoc autem quoties fit, ab ingressu ecclesiæ abstinentium est. Et quod ita intelligendum sit Gregorius consequenter ostendit, ibidem: *Si quis vero ita sua conjugi, non cupidine voluptatis raptus, sed tantum creandorum liberorum gratia, utitur, iste profecto, sive de ingressu ecclesiæ, sive de suimendo corporis dominici mysterio, suo est iudicio relinquendus, quia prohiberi a nobis non debet accipere, qui in igne positus nescit ardere. Cum vero non amor procreandæ sobolis, sed voluntas dominatur in opere commixtionis, habeant conjuges etiam de commixtione sua quod desflant. Tunc autem vir qui post admixtionem conjugis lotus aqua fuerit, etiam sacram communionem valeat accipere, cum ei secundum præfinitam sententiam ecclesiam licuerit intrare.*

DISTINCTIO XXXII.

DE SOLUTIONE CARNALIS DEBITI.

1. Sciendum etiam est quia cum iu omnibus aliis vir præsit mulieri, ut caput corpori (*est enim vir caput mulieris*, 1 Cor. 11), in solvendo tamen carnis debito parens sunt. Ideo Apostolus utrique pariter præcipit in hac causa sibi invicem subjici, inquiens, 1 Cor. 7: *Uxori vir debitum reddat, similiter et viro viro; quia mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier;* quia nec mulier ad alium virum, nec vir ad aliam mulierem potestatem sui corporis habet; nec vir ad continentium, nec mulier potestatem habet sine mutuo consensu, sed alter alterius potestatem habet corporis, ut poscenti alteri non liceat alteri negare debitum. In hoc enim pares sunt, quia nec viro, nec mulieri corpus suum licet alii tradere: sed sibi invicem debitores sunt in hac causa, ne peccandi detur occasio. Per quod non dominium tollitur viro, sed vitium. Debent enim sibi conjugati non solum ipsius sexus sui commiscendi fidem liberorum procreandorum causa, quae prima est in ista mortalitate societas; verum etiam infirmitatis invicem excipiendæ ad illatos concubitus devitandos, mutuam quodammodo servitatem, ut etsi alteri eorum continentia placeat, nisi ex alterius consensu non possit. Ad hoc enim neuter habet potestatem sui corporis; quod adeo verum est, ut etiam quod non filiorum procreandorum, sed infirmitatis et continentiae causa expedit, vel ille de matrimonio, vel illa, non sibi alterutrum negent, ne per hoc incident in damnabiles corruptelas. Reddere enim debitum conjugale nullius est criminis; exigere autem ultra generandi necessitatem, culpæ est venialis. Fornicari vero vel mochari, puniendo est criminis. (Aug., de Bono conjugi, c. 6 et 7.)

Quod neuter continere valeat, nisi ex communi consensu.

2. Quod vero sine consensu uxoris vir continere non valeat, subditis probatur testimoniosis. Ait enim Aug., super ps. 45: *Si dicat vir: Continere jam volo: Nolo autem uxori, non potest. Quod enim tu vis, illa non vult. Numquid per continentiam tuam illa debet fieri fornicularia? Si alii nupserit te vivo, adultera erit. Non vult tali lucero Deus tale damnum compensari.*

Redde debitum ; et si non exigis, redde. Pro sanctificatione perfecta Deus tibi computabit, si non quod tibi debetur exigis, sed reddis quod debes uxori. Idem, secundum verba apostolica: Etiamsi vir continere voluerit, et tu noluisses, debitum tibi reddere cogeneretur; et illi Deus imputaret continentiam, si non suæ, sed tuae concederetur infirmitati, ne in adulterium caderes. Quisquis ergo compatiens iulirunitati uxori reddit, non exigit debitum; aut si propter propriam infirmitatem ducit uxorem, planus polius quia sine uxore esse non potuit, quam gaudens quia duxit, securus expectat diem novissimum. Idein, ad Armentarium, epistola 45: Una sola causa esse potest, qua te ad id quod vovisti, non modo non hortaremur, sed etiam prohiberemus implere, si forte tua conjux hoc tecum suscipere, animi vel carnis infirmitate, recusaret. Nam vovenda talia non sunt a conjugatis, nisi ex consensu et voluntate communis; et si præpropere latetum fuerit, magis est corrigenda temeritas quam persolvenda pronissio. Non enim exigit Deus si quis ex alieno aliquid voverit, sed potius usurpare vetat alienum. Idem Aug. in lib. de adulterinis Coniugii, c. 14: Apostolus nec ad tempus, ut vaccent orationi, nisi ex consensu volūt conjugem carnali invicem fraudari debito. Idem, in quæstionibus Numerorum, lib. 4, 3; 59: Manifestum est ita voluisse legem seminam sub viro esse, ut nulla ejus vota quæ abstinentiæ causa voverit, reddantur ab ea, nisi auctor fuerit vir permittendo. Nam cum ad peccatum ejusdem viri pertinere voluerit lex, si prius permiserit, et postea prohibuerit; non tamen dixit ut faciat mulier quod voverat, quia permissa jam prius a viro fuerat. Viridixit esse peccatum, quia abnuit quod prius concesserat; non tamen mulieri ex hoc jussum dedit, ut cum prius vir ei concesserit postea si prohibuerit contemnatur. Ex his apparet quod vir vel mulier continentiam Deo offerre non potest sine communi consensu, nec alter alteri debitum negare debet. Si vero quilibet eorum alterum a suo jure absolverit, ad præteritam servitutem numquid revocare poterit? Hoc enim videtur Augustinus supra voluisse. Quibusdam videtur quod mulier non discedens a domo viri, quæ viro permittente continentiam voverit vel promiserit, eodem prohibente solvere non valeat; et hoc propter dignitatem viri, qui est caput mulieris. Sed melius intelligitur in tali casu, ubi vir concedit mulieri vovere continentiam, et ante votum prohibet implere. Si vero habitum mutaverit, non potest revocari, secundum illud: Qui uxorem suam velare permisit, aliam non accipiat, sed similiiter converlatur. (Ex conc. Remens. 23, q. 5.)

Quibus temporibus cessandum sit a coitu.

3. Et licet debitum poscenti semper sit solvendum, non licet tamen qualibet die poscere. Unde August., in lib. de Quæst. novi et vet. Test., c. 127: Christiano cum uxore sua aliquando licet convenire, aliquando non. Propter processionis enim dies, et jejuniorum aliquando non licet convenire; quia etiam a licitis abstinendum est, ut facilius impetrari possit quod postulatur. Idem: Quoties enim vel dies Nativitatis, vel reliquæ festivitates advenerint, non solum a concubinarum consortio sed etiam a propriis uxoribus abstinete. Item Ambrosius: Si causa procreandorum filiorum ducitur uxori, non multum tempus concessionem, videtur ad ipsum usum, quia et dies festi, et dies processionis, et ipsa ratio conceptus et partus juxta legem cessare usum carnis debere temporibus demonstrant.

Hieronymus videtur dissentire a præmissis.

4. Illi autem quod dictum est, reddere debitum non esse peccatum, videtur obviare quod ait Hieron. in quodam sermone, 33, q. 4, *Sciatis*: Quicumque uxori debitum reddit, vacare non potest orationi, nec carnes Agni edere. Item, si panes propositionis ab his qui uxores suas tetigerant, comedи non poterant; quanto magis panis qui de celo descendit, non potest ab his qui conjugalibus paulo ante hæcere complexibus, violari atque contingi! non quod nuptias conde-

nemus, sed quod eo tempore quo carnes Agni manducaturi sumus, vacare a carnibus operibus debeamus. Hoc capitulum maxime ad ministros Ecclesiæ pertinere videtur, quibus non licet sacra officia celebrare atque mysteria tempore conjugali complexus, quo etiam præsentia Spiritus sancti non datur. Unde idem ait, sup. Matth. 32, q. 2: Connubia legitima carent quidem peccato; nec tamen tempore illo quo conjugales actus geruntur, præsentia Spiritus sancti dabitur, etiamsi propheta esse videatur, qui officio generationis obsequitur.

Quibus temporibus non sunt celebrandæ nuptiæ.

5. Non solum in opere carnali observanda sunt tempora, sed etiam in celebrandis nuptiis; secundum illud, 38, q. 4, c. *Non oportet*: Non oportet a Septuagesima usque in octavam Paschæ, et tribus hehdomadis ante festum S. Joannis, et ab Adventu Domini usque post Epiphianiam celebrare nuptias. Quod si factum fuerit, separantur. Item Nicolaus papa, ad consultat. Bulgarorum, 33, q. 4, c. *Nec uxorem*: Nec uxorem ducere, nec conjugia facere quadragesimali tempore convenire posse ullo modo arbitror.

DISTINCTIO XXXII.

DE DIVERSIS CONJUGII LEGIBUS.

1. Quæritur hic de antiquis patribus, qui plures simul leguntur habuisse uxores vel concubinas, utrum peccaverint. Ad quod dicimus, pro varietate temporum varia invenitur dispensatio Conditoris. Ab exordio enim temporis inter duos tantum, Adam scilicet et Eam, inchoatum est conjugium, Deo per os Adæ dicente, Gen. 2: «Homo adhæredit uxori suæ, et erunt duo in carne una,» et secundum inchoationis modum inter duos tantum per omnem successionem temporum contraheretur conjugium, si primi homines in obedientia persistissent. Post eorum vero copulam filii et filiae eorum matrimonio conjuncti sunt, sed unus uni tantum. Ideo autem fratres sororibus tunc sunt copulati, quia non erant aliae mulieres vel viri, quibus Adæ filii vel filiae jungerentur. Primus omnium Lamech duas legitur simul habuisse uxores; et hoc in eo arguitur, quia pro expletione carnalis voluptatis id fecisse prohibetur. Postea vero cum jam pene omnes homines falsis diis servirent, paucis in cultu Dei permanentibus, consultum est a Deo plures in matrimonio copulare sibi, ne illis paucis deficiantibus, cultus et notitia Dei desiceret. Unde Abraham vivente uxore ad ancillam intravit, et ex ea genuit. Jacob etiam liberis et ancillis copulavit; et filiae Loth patre ebrio usæ sunt. Cum enim cæteris in idolatria relictis, Abraham et filios ejus in peculiarem populum sibi Dominus elegisset, rite multarum fecunditate mulierum populi Dei multiplicatio quarebatur, quia in successione sanguinis erat successio religionis. Unde etiam in lege maledicta erat sterilis, quæ non relinquebat semen super terram. Hinc etiam sacerdotibus conjugia decreta sunt, quia in successione familiæ successio est officii. Non ergo Abraham vel Jacob deliquerit, quia præter uxorem filios ex ancilla quæsivit; nec tamen illorum exemplo præter conjugale debitum fecunditatem in aliqua licet alicui querere, cum illorum conjugionostorum æquentur virginatibus, et immoderatus usus conjugii nostri temporis, turpitudinem fere imitetur fornicationis illius temporis. De hoc August. sic ait, in lib. de Bono conjugali, c. 15: Antiquis justis non fuit peccatum, quod pluribus feminis utebantur; nec contra naturam hoc faciebant, cum non lasciviendi causa, sed gignendi hoc ficerent; nec contra morem, quia eo tempore ea fiebant; nec contra præceptum, quia nulla lege erat prohibitum. Idem, 33, q. 4, c. *Objiciuntur Jacob*: Objiciuntur Jacob quatuor uxores; quod quando mos erat, crimen non erat. Sic patriarchæ conjugibus excipientibus semen suum miscebantur, non concupiscentia perficiendæ voluptatis, sed providentia propagandæ successionis: sicut Apostoli auditoribus suis admirantibus doctrinam suam condelectabantur, non aviditate consequendæ

laudis, sed charitate seminandæ veritatis. Idem alibi, de Bono conjugali, c. 14: *Antiquis temporibus cum adhuc salutis nostræ mysterium velaretur justi officio propagandi nuptias contrahebant, non vici libidine, sed ducti pietate; qui multo facilius continere possent, et vellent. Utebantur tamen conjugibus, et plures uni viro habere licebat; quas castius habebat, quam nunc unam quilibet istorum in quibus videmus quod secundum veniam eoncedit Apostolus. Habant enim eas in opere generandi, non in morbo desiderii. Item Ambrosius, 32, q. 4, c. 4. *Dixit Sara: dixit Sara ad Abraham, Gen. 16: Ecce conclusit me Dominus ut non pariam. Intra ergo ad ancillam meam, ut filium facias ex ea;* et ita factum est. Considera prium quod Abraham ante legem Moysie ante Evangelium fuit. Non ergo in legem commisit Abraham, sed legem prævenit. Nondum enim interdictum videbatur. Secundo considera quod non ardore aliquo vagè succensus libidinis, non petulantis formæ captus decore, ancilæ contubernio conjugalem posthabuit thorum; sed studio querendæ posteritalis, et propagandæ sobolis. Adhuc post diluvium raritas erat humani generis; erat etiam religionis. Denique et Loth sancti filiæ hanc causam querendæ posteritatis habuerunt, ne genus deficeret humanum; et ideo publici munieris gratia privatam culpam prætexit. Item August., in lib. de Bono conjugali, c. 15: *Justus quamvis cupiat dissolvit esse cum Christo, tamen sumit alimento, non cupiditate vivendi, sed officio consulendi, ut maneat quod necessarium est propter alios. Sic misericordia feminis jure nuptiarum officiosum fuit sanctis viris, non libidinosum. Quod enim est cibus ad salutem hominis, hoc est concubitus ad salutem humani generis, et utrumque non est sine delectatione carnali; quæ tamen modicata, et refrenante temperantia in usum naturalem redacta, libido esse non potest. Quod autem in sustentando vitam illicitus est cibus, hoc est in quærenda prole fornicarius vel illicitus concubitus; et quod in cibo licito immoderatio appetitus, hoc est in conjugibus venia illæ concubitus.**

Non præfertur virginitas Joannis castitati Abrahæ.

2. Quod vero castitas virginalis non præferatur in merito conjugali castitati Abrahæ, August. ostendit inquisiens, in lib. de Bono conjug., c. 31: *Sicut non est impar meritum patientiae in Petro qui passus est, et in Joanne qui passus non est: sic non est impar meritum continentiae in Joanne, qui nullas expertus est nuptias, et in Abraham, qui filios genuit. Nam illius cœlibatus et istius connubium pro temporum distributione Christo militaverunt: sed continentiam Joannes in opere, Abraham in solo habebat habitu. Melior est autem castitas cœlibum quam nuptiarum; quarum unam Abraham habebat in usu, ambas in habitu. Caste enim et conjugaliter vixit. Esse autem castus sine conjugio potuit, sed tunc non oportuit. Item Bieron. 32, q. 4, c. 4. *Quis ignorat?* Quis ignorat sub alta dispensatione Dei omnes retro sauctos ejusdem fuisse meriti, cujus nunc christiani sunt? Quomodo Abraham ante placuit in conjugio, sic nunc virgines placent in castitate. Servivit ille legi et tempori suo; serviamus et nos legi et tempori nostro, in quos fines seculorum devenerunt. Ex his apparet quod sancti Patres ante legem sine peccato plures habuerunt uxores vel concubinas. Eas enim non uxores appellat Scriptura, nunc concubinas. Rachel tamen et Lia ambæ uxores fuerunt, non concubinæ.*

Opposito.

3. Si quis opponat quod fidem thori non servabant illi patres, dicimus in hoc servasse fidem thori, quia non aliis, sed propriis uxoribus vel ancillis miscebantur. Ecce quæ fuerit consuetudo in hac geante legem. Legis vero tempore interdixit Moyses carnalem copulam fieri cum matre, cum noverca, cum sorore, cum nepote, cum ainita, cum materterta, cum nurn, et aliis quibusdam. Permisit autem divorcium fieri dato libello repudii in quo vir scribebat causas pro quibus uxorem repudiabat. Permisit autem aliam ducere dato

libello; quod propter duritiam cordis eorum permisum Christus dicit, non ut concederetur dissidium, sed ut tolleretur homicidium. Permisit fieri mala, ne fierent pejora; et hoc permittendo non Dei justitiam demonstravit, sed in peccatore minuit culpm.

Cui licebat plures habere, vel non.

4. Sed nunquid sub lege licebat habere plures uxores? Audi quid scriptum est in Deuteronomio, c. 17. *Non habebit rex uxores plurimas quæ alliant animam ejus. Super quem locum ait August., lib. 4 in Deuter., c. 27: Manifestum est Salomonem hoc præceptum transisse. David autem plures habuit, nec præceptum præteriit. Permissum est enim regi plures habere, non plurimas, quæ alliant animam, multiplicare?* Cum tamen additur: *Ut non elevetur cor ejus, alienigenas prohibitum esse videtur. Verum tamen multiplicatio uxorum generaliter prohibita est. Permissum est autem regi plures habere, sed non multiplicare. Veniente autem plenitudinis tempore, quo Christi gratia ubique est dilatata, redulta est lex nuptiarum ad priorem honestioremque institutionem, ut unis uni in figura Christi et Ecclesiæ conjugantur. Nec quæritur electio muneris in successione generis, sed in perfectione vitae et sinceritate scientiæ, et virginitas secunditate præfertur, et sacerdotibus continentia indicitur.*

De virginitate mentis et carnis.

5. Melior est autem virginitas mentis quam carnis. Unde amb., in lib. 2 de Virginibus: *Tolerabilius est mentem virginem quam carnem habere; utrumque bonum est, si liceat; si non liceat, saltu non homini, sed Deo casti simus. Virgo prostitui potest, adulterari non potest; nec lupanaria infamant castitatem, sed castitas etiam loci abolet infamiam. Idem non potest caro corrumpi, nisi mens ante fuerit corrupta. Item Isidorus in Synonymis: Non potest corpus corrumpi, nisi prius animus corruptus fuerit; mundata enim a contagione anima, caro non peccat. In fine hujus capituli aperitur quomodo verum sit, nisi anima prius fuerit corrupta, corpus non posse corrumpi, scilicet peccato. Illud etiam Augustini in lib. de Bono conjugali, c. 16. advertendum est: Sicut, inquit, sanctius est mori fame quam idolothysis vesci; ita sanctius est defungi sine liberis, quam ex illico coitu stirpem querere. Undecimque vero nascantur homines, si parentum vicia non sectantur, et Deum recte colant, honesti et salvi erunt. Semen enim ex qualcumque homine, Dei creatura est, et eo male utenti, male erit; non ipsum aliquando malum erit.*

DISTINCTIO XXIV.

DE PERSONIS LEGITIMIS.

1. Nunc superest attendere quæ personæ sint legitimæ ad contrahendum matrimonium. Legitimæ judicantur personæ secundum statuta Patruni, quæ diversa sunt. Aliæ namque fuerunt legitimæ ante legem, aliæ sub lege, aliæ in tempore gratiæ. Item in primitiva Ecclesia quædam erant legitimæ, quæ modo non sunt. Earum vero quæ modo legitimæ sunt vel illegitimæ, quædam sunt plene legitimæ, quædam omnino illegitimæ, quædam mediæ. Plene legitimæ sunt, quibus non obviat votum continentiae, vel ordo sacer, vel cognatio, vel dispar cultus, vel conditio, vel naturæ frigiditas, et si quid est aliud. Penitus vero illegitimæ sunt per votum, per ordinem, per cogitationem, per disparem cultum. Mediæ vero sunt, nec plene legitimæ, nec omnino illegitimæ, per frigiditatem, per conditionem. Si enim tales junguntur ignoranter, commanere possunt quibusdam accendentibus causis, et iisdem deficientibus dividi.

De frigidis separandis.

2. De his enim qui causa frigiditatis debitum reddere non possunt, consultit Greg. *aut permaneant (33, q. 1, cap. Quod autem interrogasti), Sed si mulier causatur dicens: Volo esse mater, et filios procreare, decrevit ut uterque eorum septima manu propinquoruin juret, quod nunquam carnaliter convenerint, et tunc mulier secundas nuptias contrahat. Vir autem*

qui frigidæ naturæ est, absq; spē conjugii permaneat. Ait enim sic: Interrogasti de his qui matrimonio juncti sunt, et nubere non possunt, si ille aliam, vel illa alium ducere possit, de quibus scriptum est: *Vir et mulier, si se conjunxerint, et post dixerit mulier de vico quod coire non possit cum ea, si potest probari quod dicit per justum judicium, atium accipiat, si vero ille acceperit aliam, separantur.* Item, ibid.: Requisisti de his qui ob causam frigidæ naturæ dicunt se non posse invicem operam carni dantes, commisceari. Iste vero si non potest ea uti pro uxore, habet cam quasi sororem. Quod si renitaculum conjugale voluerit rescindere, maneat uterque innupti, nam si huic non potuit naturaliter concordare, quomodo alteri conveniet? Item: Si vir aliam uxorem vult accipere, manifeste patet ratio, quia suggestente diabolo odii formitem exosam eam habuerit, et ideo eam dimittere mendacii falsitate molitur. Quod si mulier causatur, et dicit: Volo esse mater, et filios procreare; uterque eorum septima manu propinquorum tactis sacrosanctis reliquiis jure jurando dicat, ut nunquam per commixtionem carnis conjuncti una caro effecti fuissent. Tunc videtur mulier secundas posse contrahere nuptias, *humanam dico propter infirmitatem carnis eorum* (Rom. 6), Vir autem qui frigidæ naturæ est, maneat sine conjugio. Quod si et ille aliam conjugem acceperit, tunc hi qui juraverant, perjurii criminis rei tenentur, et pœnitentia peracta priora cogantur recipere connubia. Hoc servandum est, cum uterque idem fatetur. Sed vir si asserit se debitum reddidisse uxori, et illa diffitetur, cui potius fides habenda sit merito quæritur. De hoc ita statutum est: Si quis ita acceperit uxorem, et habuerit eam aliquo tempore, et ipsa femina dicit quod nunquam coisset cum eo, et ille vir dicit quod sic fecit, in veritate viri consistat, *quia vir est caput mulieris* (Ephes. 5). Hoc de naturali impossibilitate statutum est.

De his qui maleficis impediti coire non possunt.

3. De maleficis autem impedimento hoc tenendum decernitur: quod si per sortiarias et maleficas concubitus non sequitur, hortandi sunt quibus illa eveniunt ut spiritu contrito et humiliato Deo et sacerdoti de omnibus peccatis confessionem faciant, et lacrymis, orationibus et jejunis Domino satisfaciant, et per exorcismos ac cætera ecclesiasticæ disciplinæ munimina ministri Ecclesiæ tales sanare procurent. Quod si non potuerint, separari valebunt. Sed postquam alias nuptias expetierint illis viventibus quibus post junctæ fuerint, prioribus quos reliquerant, etiam si possilitas concubendi eis redditæ fuerit reconciliari nequibunt (Hincmar, Remensis archiep., 22, q. 3) Quod in fine hujus capituli continetur, ex rigore magis dictum intelligendum est, quam ex canonica æquitate. Vel intelligendum est non posse reconciliari prioribus, nisi iudicio Ecclesiæ, quo divisio facta fuerat.

De furiosis addit.

5. Furiosi quoque, dum in amentia sunt, matrimonium contrahere non valent. Unde Fabianus, 32, q. 7: Nepue furiosus neque furiosa matrimonium contrahere possunt; sed si contractum fuerit, non separantur. Item Nicolaus papa, ibid.: Hi qui matrimonium sani contraxerunt, et uni ex duobus vel ambobus amentia, vel furor, vel aliqua infirmitas accesserit; ob hanc infirmitatem talem conjugia solvi non possunt. Similiter est etiam sciendum de his qui ab adversariis excæcantur, vel membris truncantur, vel a barbaris exacti fuerint.

De his qui cum duabus sororibus dormiunt.

5. De his etiam qui cum duabus sororibus, vel quæcum duobus fratribus dormiunt, videndum est quid censeant canones. Qui dormierit cum duabus sororibus, et una ex illis ante fuerit uxoris, neutram ex ipsis habeat; nec ipsi adulteri unquam in conjugio copulentur (ex Aurelianensi concilio). Item: Nec propriæ uxori licet sibi reddere debitum, quam sibi reddidit illicitam, sororem ejus cognoscendo. Nec post mortem uxoris licet ei vel adulteræ copulari in conjugium

Item Zacharias papa, ibid.: Concubuisti cum sorore uxoris tuæ; si fecisti, neutram habeas; et uxoris tua si non fuerit conscientia sceleris, et continere non vult, nubat in Domino cui vult. Tu vero et adultera sine spe conjugii maneatis, et dum vivitis pœnitentiam agite. Quod ait, *cui vult nubat*, intelligendum est post mortem viri. Unde Gregorius, ibid.: Qui uxores suas in adulterio deprehendunt, nec ille, nec illa aliam uxorem accipiat, vel alium virum, quamdiu ambo vivunt. Si vero adultera mortua fuerit, vir ejus, si vult nubat; adultera vero nunquam, etsi mortuus fuerit vir ejus; sed omnibus diebus pœnitentiæ lamenta persolvat. Hic de illo adulterio agitur, quod cum cognato viri, vel cognata uxoris comittitur.

Non est dimittenda uxoris pro aliqua macula seu deformitate corporis.

6. Illud etiam sciendum est, quod pro aliqua infirmitate vel macula corporali, non licet viro uxorem dimittere, et e converso; sed debet alteri alteri subsidia providere. Unde Aug.: Si uxorem quis habeat sterilem, sive deformem corpore vel debilem membris, vel cæcam, vel claudam, vel surdam, vel si quid aliud, sive morbis; vel laboribus doloribusque confectam, et quidquid, excepta fornicatione, excogitari potest vehementer horribile, pro societate fideque sustineat.

DISTINCTIO XXXV.

EODEM JURE UTITUR VIR ET MULIER.

1. Hoc etiam notandum est, quod Dominus concedat uxorem dimitti causa fornicationis viro, eadem licentia non tollitur feminis (Aug., in lib. de Sermone Domini in monte). Unde Hieron., de Morte Fabiolæ: Præcepit Dominus uxorem non dimitti, excepta causa fornicationis: et si dimissa fuerit, manere innuptam, Quidquid viris præcipitur hoc consequentia redundat ad feminas. Non enim adultera uxoris dimittenda est, et vir mœchus tenendus. Item: Apud nos quod non licet feminis, æque non licet viris; et eadem servitus pari conditione censetur. Ex his ostenditur, quod mulier potest super fornicatione virum convenire, ut vir mulicrem. Unde Innocentius papa, 32, q. 5: Christiana religio adulterium in utroque sexu par ratione condemnat; sed viros suos mulieres non facile de adulterio accusant, viri autem liberias uxores suas adulteras apud sacerdotes deferre consueverunt. Et ideo mulieribus, prodiit earum criminis, negatur communio; virorum autem latente commisso, non facile quisquam ex suspicionibus arcet, qui tamen suomovebitur, si ejus flagitium detegatur.

Quod fornicarium nequit dimittere vir, nisi ipse expers fuerit, et e converso.

2. Si vero quæritur an adulteram possit dimittere causa fornicationis, dicimus quia nequit adultera uxoris dimitti a viro, nisi et ipse expers fornicationis existat, et e converso. Unde August., in lib. 1, de Sermone Domini in monte: Nihil iniquius est quam causa fornicationis dimittere uxorem, si et ipse convincitur fornicari. Occurrit enim illud Rom. 2: *In quo alterum judicas te ipsum condendas.* Quapropter quisquis fornicationis causa vult abjicere uxorem, prior debet esse fornicatione purgatus, quod similiter et de femina dixerim. Idem, in lib. 2, de adulterinis Conjugiis: Indignantur mariti si audiant adulteros viros pendere similes adulteris feminis pœnas, cum tanto gravius eos puniri oportuerit, quanto magis ad eos pertinet et virtute vincere, et exemplo regere feminas. Ex his apparent quod adulteram dimittere non valet, et e converso.

Quod possunt reconciliari qui separantur causa fornicationis.

3. Si quis autem fornicationis expers fornicarium dimiserit, alii copulari non potest, sed continere oportet, vel ad dimissam redire, sic et de femina. Unde et Apostolus, 1 Cor. 7: *His qui matrimonio juncti sunt, præcipio, non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere; quod si discesserit, maneat innupta, aut*

viro suo reconcilietur. Et de viro addit: *Etrix uxorem non dimittat.* Sed Ambrosius ait, super Epist. I ad Cor. 32, q. 7: Ideo non subdit de viro sicut de muliere, quia licet viro aliam ducere. Sed hoc a falsariis in Ambrosii libro positum creditur; supplendum enim esse in viro quod de uxore præmisit, aperte dicit August., de Serm. Domini in monte, sic: Quare non addit de muliere quod præmisit de viro, nisi quod similem formam vult intelligi? ut si dimiserit (quod causa fornicationis permittitur), maneat sine uxore, aut reconcilietur uxori. Idem: Si nec nubere illi conceditur, vivo viro a quo recessit, nec huic alteram dueere viva uxore quam dimisit, multo minus fas est illicita cum quibuslibet stupra committere. Idem, ibid.: Ut non facile dimittatur uxor, Dominus solam fornicationis causam exceptit: cæteras vero universas molestias, si quæ extiterint, jubet pro fide conjugali et pro castitate fortiter sustineri, et mœchum dixit, qui a viro solitam duxit. Ex his ostenditur quod si causa fornicationis sit separatio, non potest vir nec mulier in aliam transire copulam. Possunt autem reconciliari et cohabitare sicut prius, si dimissam alter revocare voluerit.

Quæ predictis ridentur obriare.

4. Dicit tamen Joannes Chrysost. 32, q. 4: Sicut crudelis et iniquus est, qui castam dimittit, sic fatuus est et iniquus qui relinet meretricei. Patronus autem turpitudinis est, qui celat crimen uxoris. Item Hieron., ibid., c. *Dixit Dominus*: Cum mulier unam carnem in aliam divisorit, et se fornicatione a marito separaverit, non debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat, dicente Scriptura, Prov. 18: *Qui tenet adulteram, stultus est et insipiens.* Idem, ad Amandum presbyterum scribens de quadam, quæ viro suo vivente aliis nupserat, sic ait, 34, q. 2: Rem novam loquor; imo non novam, sed veterem, quæ veteris Testamenti auctoritate confirmatnr. Si reliquerit secundum virum mulier, et reconciliari voluerit priori, non potest.

Determinatio.

5. Sed hæc omnia intelligenda sunt de illa quæ ab adulterio recedere noluit, nec per pœnitentiam peccatum delere. Quod si vir scienter patitur, consentire videtur (32, q. 1). Si enim in adulterio perseverare elegit, patronus turpitudinis, et leuocinii reus maritus habebitur, nisi eam adulterii ream facere voluerit. Si autem a peccato recesserit, et per pœnitentiam illud purgaverit, poterit viro reconciliari. Unde Aug., ad Pollentium, 32, q. 1: Quod tibi durum videatur, ut post adulterium reconcilietur conjux, si fides adsit, non erit durum. Cur enim adhuc deputamus adulteros, quos credimus pœnitentia esse sanatos? Idem, in lib. de adul. Conjug.: Non erit turpis nec difficilis, etiam post patrata et purgata adulteria reconciliatio conjugii, ubi per claves regni cœlorum non dubitatur fieri remissio peccatorum; non ut post viri divorzium adultera revocetur, sed ut post Christi consortium adultera non vocetur. Item Greg., in lib. Qui dicitur Pastor.: Debet recipere peccatricem, quæ pœnitentiam egit, sed non sæpe. Item Hermes, in lib. de adulterinis Conjugiis: Si vir scierit uxorem suam deliquesce, et non egerit pœnitentiam mulier, sed permanet in fornicatione sua, et vivit cum illa, vir reus et particeps peccati ejus. Quod si mulier dimissa egerit pœnitentiam et voluerit ad virum reverti, debet recipere peccatricem quæ pœnitentiam egit, sed non sæpe.

De illis qui se ante polluerunt per adulterium.

5. Solet etiam queri an valeat duci in conjugium quæ prius est polluta per adulterium. De hoc Leo papa ait, 31, q. 1, c. *Nullus*: Nullus ducat in matrimonium quam prius polluit adulterio. Item, ex concilio Tiburiensi, ibid. c. *Relatum*: Relatum est auribus sanctorum sacerdotum, quemdam alterius uxorem stupro violasse, et insuper mœchæ juramentum dedisse, quod post legitimæ uxoris mortem, si superviveret, ducaret eam in uxorem; quod et factum est. Tale ergo connubium prohibemus et anathematiza-

mus. Illis aliisque auctoritatibus vetantur in coniugium copulari, qui se prius adulterio maculaverunt. Sed contra August. Ostendit dicens, in lib. de Nuptiis et Concup., c. *Denique*: Denique mortuo eo cum quo fuit verum coniugium, fieri potest coniugium eum qua pœcessit adulterium. Item: Posse fieri sane licitas nuptias, ex personis illicite conjunctis honesto placito subsequente manu estum est.

Determinatio.

7. Sed hæc ultima auctoritas de concubinis loquitur, perhibens concubinas posse transire ad honestum placitum nuptiarum, si castitatem et fidem servare velint. Prima vero auctoritas Augustini de illis agit qui de peccato poenituerunt, et nihil in mortem viri machinatæ sunt, nec vivente viro fidem adulteræ dedit mœchus, quod eam in coniugio duceat si superviveret. Qui vero hæc faciunt, aliis pœnissimis auctoritatibus prohibentur copulari.

DISTINCTIO XXXVI.

SI PRO EXTREMA CONDITIONE VALEAT UXOR SEPARATI A VIRO, ET E CONVERSO.

1. Nunc de conditione videamus an valeat coniugium dividere. Ad quod dicimus quia non negatur ingenua posse nubere servo; sed si nescitur esse servilis conditionis libere potest dimitti cum servitus ejus fuerit deprehensa secundum illud, in concilio apud Vermeriam: *Siquis ingenuus homo ancillam alterius uxorem acceperit, et estimat quod ingenua sit; si ipsa femina fuerit postea in servitutem dejecta, si eam a servitute redimere potest, faciat; si non potest, si voluerit aliam accipiat.* Si vero ancillam eam scierat et collaudaverat post, eam ut legitimam habeat. Item ex eodem: *Si femina ingenua acceperit servum, sciens quod servus esset, habeat eum; quia omnes unum Patrem habemus in cœlis, una lex erit viro et feminæ.* Cum dicitur sciens illum servum, datur intelligi quod si nescierit illum servum esse, non cogitur manere cum ipso. Si enim conditionis dolum patitur, non cogitur adhærere ei cuius fraude decepta est. Si autem scierit vir conditionem mulieris, vel e converso, non valeat eam dimittere. Unde Zacharias papa, 29, q. 1, c. *Si quis liber*: *Si quis liber ancillam in matrimonio acceperit, non habet licentiam dimittendieam, si consensu amborum conjuncti sunt, nisi ob fornicationem.* De illis agit quibus alterutrius conditio nota est quando conjuguntur.

De copula servi et ancillæ diversorum dominorum.

2. Quæritur etiam si servus unius ancillæ alterius acceperit, an sit inter eos conjuginm. De hoc etiam ita statutum est, in concil. Cabilonensi: *Dictum est nobis quod quidam legitima servorum matrimonia potestativa quadam præsumptione dirimant; non attendentes illud Matth. 19: Quod Deus conjunxit homo non separat.* Unde nobis visum est ut conjugia servorum non dirimantur, etiamsi diversos dominos habeant, sed in uno coniugio permanentes dominis serviant suis. Et hoc in illis observandum est ubi legalis conjunctio fuit, et per voluntatem dominorum. Attende finem hujus capituli, ubi videtur innui præter voluntatem dominorum inter servum et ancillam non posse contrahi conjugium, vel si contrahitur non esse ratum. Quibusdam tamen videtur inter eos posse fieri conjugium dominis ignorantibus.

De viro qui se facit serrum ut dimittatur ab uxore.

3. Illud etiam notandum, quod si mulier virum liberum acceperit, et ille ut causam præstet dissidii se alicuius servum fecerit, nec ille uxorem dimittere, nec illa ob vinculum conjugii in servitutem redigi poterit, unde illud, in Tiburiensi concilio: *Perlatum est ad sanctam synodum quod quidam ingenuus ingenuam acceperit uxorem, et post filiorum procreationem occasione divorzii, cujusdam servum se fecerit.* Utrum et mulierem necessario tenere debeat; et si tenuerit, an illa etiam servituli subjici debeat quæsitum est. Judicatum est uxorem minime debere dimitti; non tamen ob Christi legem mulierem in-

servitatem redigi, dum ille non ex consensu conjugis se servum fecerit, quem liberum maritum accep-
rat.

De aetate contrahentium.

4. Hoc etiam sciendum est quod pueri ante 14 annos et pueræ ante 12 annos secundum leges matrimoniū inire nequeunt. Quod si ante predicta tem-
pora copulati inierint, separari possunt, quamvis vo-
luntate et assensu parentum juncti fuerint. Qui vero
in pueritia copulati post annos pubertatis nolunt se
delinquere, sed in conjunctione permanere, jam ex
hoc efficiuntur conjuges, et deinceps nequeunt separari.
Item, 30, q. 2 parag. *Sponsalia* Sponsalia ante
septennium contrahi non possunt; solo enim con-
sensu contrahuntur, qui intervenire non potest nisi ab
alterutra parte intelligatur quod inter eos agitur. Duo
illa executi sumus cum aliorum quorumdam adjec-
tione quibus conjugium solvi potest, nec tamen solvi
semper necesse est. Nunc de illis qui personas ille-
gitimas penitus faciunt, addendum est, et primum
de Ordine.

DISTINCTIO XXXVII.

IN QUO ORDINE NEQUEAT FERI CONJUGIUM.

1. Sunt igitur quidam ordines in quibus nullatenus
potest contrahi Conjugium; et si intercesserit copula,
fit divortium; ut sacerdotium, diaconatus, et subdia-
conatus. In aliis vero permittit nr sortiri conjugium,
nisi religionis habitum sumpserint, vel continentiae
votum fecerint. Unde Leo papa, dist. 32, c. *Seriutim*:
Clericos, lectores, ostiarios, exorcistas, acolytos, si
extra votum et habitum inveniuntur, et continentiam
profiteri nolunt, uxorem ducere virginem Ecclesia
Romana permittit, non viduam, vel repudiata: quia
deinceps nec ad subdiaconatum provehi poterunt, nec
laicus uxorem sortitus, nisi virginem, vel bigamus ad
clericatum Item ex Carthaginensi concilio: Placuit
episcopos, presbyteros, diaconos, subdiaconos etiam
ab uxoribus abstinere; quod si non fecerint, etiam
ab ecclesiastico removeantur officio. Cæteros vero
clericos ad hoc non cogit. Item Leo papa, dist. 31,
cap. *Lex continentia*: Lex continentiae eadem est mini-
stris altaris, quæ episcopis et presbyteris; qui cum
essent laici vel lectores, licite uxores ducere potue-
runt; sed cum ad prædictos pervenerunt gradus, cœpit
eis non licere quod prius licuit. Item in sexta synodo,
dist. 38, cap. *Si quis*: Si quis eorum qui ad clericatu-
m accedunt, voluerit nuptiale lege muliericopulari;
hoc ante ordinem subdiaconatus faciat. Item Calixtus
papa, dist. 38, c. *Presbyteris*: Presbyteris, diaconi-
bus, subdiaconibus, monachis, concubinas habere
seu matrimonium contrabere penitus interdicimus;
contracta quoque matrimonia ab hujusmodi personis
diajungi, et personas ad pœnitentiam debere redigi,
juxta sanctorum canonum distinctionem judicamus.
Item Gregor., dist. 28, c. *Nullum*: Nullum face: e
subdiaconum episcopi præsumant, nisi qui se caste
victurum promiserit, quia nullus debet ad ministeriu-
m altaris accedere, nisi cuius castitas ante sus-
ceptum ministerium fuerit approbata.

De interfectoribus suarum conjugum.

2. His adcidendum est de occisoribus suarum con-
jugum, de quibus Nicolaus papa scribit Radulpho
Bituricensi archiepiscopo, 23, q. 2, c. *Interfectores*:
Interfectores suarum conjugum sine judicio (cum non
addis adulteram vel aliquid hujusmodi), qui aliud
habendi sunt, quam homicidæ? ac per hoc ad pœni-
tentiam redigendi; quibus penitus denegatur Conju-
gium. Illic videtur Nicolaus permittere maritis pro
adulterio aut alio hujusmodi uxores suas interficere;
sed ecclesiastica disciplina spirituali gladio, non ma-
teriali, erimosos ferire debet. Unde idem Nicolaus:
Inter hæc vestra sanctitas addere studuit, si cuius
uxor adulterium perpetraverit, utrum marito ejus se-
cundum mundanam legem interficere liceat. Sed sancta
Dei Ecclesia nunquam mundanis constringitur le-
gibus; gladium non habet nisi spiritualem. Item Pius
papa, 33, q. 2, c. *Quicumque propriam*: Quicumque
propriam uxorem absque lege et sine causa interfice-

rit, aliamque duxerit, armis depositis publicam agat
pœnitentiam; et si continua extiterit, anathematiz-
etur usquequo consentiat.

DISTINCTIO XXXVIII.
DE VOTO.

1. Nunc de voto inspiciamus. Votum est testifica-
tio quædam promissionis spontaneæ, quæ Deo, et de
his quæ Dei sunt, proprie fieri debet. Sunt tamen et
vota sùltorum, quæ frangenda sunt.

De votorum differentiis.

2. Sciendum vero quod votorum aliud est commune
aliud singulare. Commune, ut illud quod in Baptismo
omnes faciunt, cum spondent renuntiare diabolo, et
pompis ejus; singulare, ut cum aliquis sponte pro-
mittit servare virginitatem vel continentiam, vel ali-
quid hujusmodi. Idem singulare votum, aliud est pri-
vatum, aliud solemne. Privatum est, in abscondito
factum; solemne vero, in conspectu Ecclesiæ factum.
Item privatum votum si violetur, peccatum est mort-
tale; solemne vero violare, peccatum et scandalum
est. Qui privatum faciunt votum continentiae. Matri-
monium contrahere non debent; quia contrahendo
mortaliter peccant. Si tamen contraxerint, non sepa-
rentur, quia probari non potest quod occulte factum
est. Qui vero solemniter vovent nullatenus Conjugium
inire quunt; quibus non solum nubere, sed et velle,
damnabile est. Unde August., ad Julianum, de sancta
Viduitate: In conjugali vinculo si pudicitia servatur,
damnatio non timetur; sed in viduali continen-
tia, et virginali excellentia virtus munera amplioris
expeditur; qua expedita et electa, et voto oblato jam
non solum capescere nuptias, sed etiam si non nuba-
tur nubere velle damnabile est. Hieron., c. *voventi-
bus*: Voventibus enim virginitatem vel viduitatem,
non solum nubere, sed etiam velle damnabile est.
Quod Apostolus ostendit. Timotheo scribens, Epist. 1.
c. 5: *Adolescentiores viduas devita: cum enim luxu-
riæ fuerint, in Christo nubere volunt*; id est, cum
post votum continentiae in deliciis egerint vitam, non
dico nubunt, sed nubere volunt in Christo, quasi tunc
non sit peccatum; sed quod sit cœstredit subdens, *ha-
bentes damnationem*; et quare, subdit, *quia primam
fidem irritam fecerunt*, elsi non nubendo, tamen vo-
lendo, ut voluntatem quæ a proposito cœcidit, appa-
reat esse damnatum, sive sequantur nuptiæ, sive non.
Damnatur enim propositi fraus; damnantur tales,
quia continentiae fidem primam irritam fecerunt, id
est votum vel in voto violato fidem quam in Baptismo
professæ sunt. Si autem pro voluntate nubendi da-
mantur, constat si eam effectui mancipaverint, revo-
candum id esse in irritum, easque arcendas redire ad
propositum. Unde Greg., ad Bonifacium: Viduas a
proposito recedentes viduitatis, super quibus nos con-
sulisti, credo le nosse a S. Paulo, nisi convertantur,
olim esse damnatas; quas et nos apostolica auctoritate
damnandas, et a communione fidelium atque a
limini ecclæsiæ arcendas censemus usquequo obe-
diant episcopis suis, et ad bonum quod cœperunt,
invite aut voluntarie revertantur.

De virginibus non velatis.

3. De virginibus autem non velatis, si deviaverint, a
prædecessore nostro Innocentio papa tale decretum
habemus, 27, q. 1, c. *Hæc vero*. Hæc quæ necdum sa-
cro velamine tectæ, tamen in proposito virginali sem-
per se simulaverunt permanere, licet velatæ non fue-
rint, tamen si nupserint aliquo tempore, his agenda
pœnitentia est, quia sponsio earum a Domino tene-
batnr. Si enim inter homines solet bona fidei con-
tractus nulla ratione dissolvi, quanto magis ista pol-
licitatio quam cum Deo pepigerunt, solvi sine vindicta
non poterit! Item: Si virgines nondum velatæ
taliter publica pœnitentia puniuntur, et a cœtu fide-
lium usque ad satisfactionem excluduntur, quanto
magis viduæ, quæ perfectioris ætatis, et maturioris
concilii existunt, ethabitum religionis assumpserunt
et deinde apostatauerunt, atque ad priorem vomitum

sunt reversæ, a nobis et ab omnibus fidelibus, a limi-
nibus ecclesiæ, et a cœtu fideliū usque ad satis-
factionem sunt eliminandæ, et careeribus tradendæ.
Ex his apparet virgines vel viduas voto continentiae
astrictas, sive fuerint velatae, sive non, nullatenus
conjugium sortiri posse. Quod itidem de omnibus in-
telligentum est, qui continentiam voverunt. Quod
enim ante erat licitum, post votum fit illicitum. Non
est igitur prieterrittendum quod lumen centius papa,
ibid., cap. Quæ Christo, de viuis et puellis decrevit,
quæ Christo spiritualiter nubunt: Si postea publice
nupserint, non eas admittendas esse ad pœnitentiam,
nisi hi quibus se junxerant, de mundo recesserint. Si
enim de omnibus hæc ratio custodiatur, ut quæcumque
vivente viro alteri nupserit, adultera habeatur, nec
ei agenda pœnitentiæ licentia conceditur, nisi unus
de illis fuerit defunctus, quanto magis de illa tenenda
est, quæ ante se immortali sposo conjunxerat, et
post hoc ad humanas nuptias transmigravit! Atten-
dite quod non solum conjugium talibus negare vide-
tur, sed etiam locum pœnitentiae; sed non ita intel-
ligendum est, ut aliquando excludantur a pœnitentia
quæ digne pœnitentiam agere volunt; sed illæ non
sunt admittendas ad pœnitentiam, quæ ab incestus
copula discedere noluerint, quia post religionis pro-
positum non potest Deo reconciliari per pœnitentiam,
quæ ad habitum suæ professionis redire neglexerit.
Tunc ille qui se conjunxerat ei, defunctus erit, cum
ab ejus illicitis amplexibus hæc penitus recesserit.
Cum ergo dicuntur eas non esse admittendas ad pœni-
tentiam, nisi quibus se junxerant, de mundo recesserint,
subaudiendum est eis. Tunc enim eis viri de
mundo recedunt et defunguntur, cum ab eorum con-
cupiscentia istæ se alienant; quem sensum similitudo
subdita declarat et confirmat.

Quod granule malum sit adulterium.

4. Cum vir et mulier legitime conjuncti sunt, con-
stat alterum altero vivente ad aliam non posse transi-
re copulam; alioquin adulterium committitur: De
quo Clemens papa ait, 32, q. 6, c. *Quid in omnibus:*
Quid in omnibus peccatis adulterio est gravius? Se-
cundum namque in pœnitenetlocum, quem primum
illi habent qui aberrant a Deo. Gravissime ergo pec-
cant adulteri, graviter fornicarii, sed cunctis his gra-
vius incestuosi; quos omnes transcendunt contra na-
turam delinquentes. Unde Augustinus, de adult.
Conjugiis: Adulterii malum vineit fornicationem,
vincitur ab incestu. Pejus enim est cum matre, quam
cum aliena uxore dormire; sed horum omnium pes-
simum est quod contra naturam sit; ut si vir membro
mulieris non ad hoc concessu utatur; hoc execrabiliter
sit in meretrice, sed execrabilius sit in uxore.

De illis qui post longam captitatem redeunt.

5. Hie queritur de illis feminis quæ putantes viros
suos interemptos, vel in captitate, vel ab iniqua do-
minatione nunquam liberandos, in aliorum conjugia
transierunt: si illi qui putabantur periisse renicaver-
int, utrum cis reddi debeant, et an secundi fornicati
sint, et ipsæ reæ adulterii. De hoc Leo papa sic ait:
Necessæ est ut legitimarum fœderarum nuptiarum redin-
tegranda credamus; et remotis his quæ hostilitas in-
tulit, cuique id legitime reformetur quod intulit; pro-
curandumque est ut recipiat quisque quod proprium
est. Nec tamen culpabilis judicetur, et quasi alieni
juris pervasor halieatur, qui personam ejus mariti qui
jam non esse existimat, assumpsit. Sic enim
inulta quæ ad eos qui in captitatem ducti sunt, per-
tinebant, in jus alienum transire potuerunt; et tamen
plenæ justitiae est ut eisdem reversis reformentur.
Ideoque si viri post longam captitatem reversi, ita
in dilectione suarum conjugium perseverant, ut eas
cupiunt in suum redire consortium, dimittendum est,
et inculpabile judicatum quod necessitas tulit, et
restituendum quod fides poseit. Sina autem aliquæ mu-
lieres ita viroru[m] posteriorum amore sint captæ, ut
malint his cohærere quam ad legitimum redire con-
sortium, merito sunt notandæ, ita ut ecclesiastica

communione priventur, quæ de re excusabili con-
taminationem criminis elegerunt. Redcant ergo in
suum conjugia statum, quia sicut mulieres quæ ad
viros suos reverti noluerint, impiæ sunt habendæ, ita
illæ quæ redēunt, merito sunt laudandæ. Ex his os-
tenditur illos qui taliter junguntur, ut erendant virum
interemptum, per ignorantiam, aliquam excusatio-
nem habere de peccato, et tantum primam copulam
esse legitimam, non secundam; veniam tamen habe-
re, si careat opprobrio male voluntatis. Sed si quis re-
lieta in patria sua uxore in longinquum abiens regio-
nem aliam ducat uxorem, deinde pœnitentia ductus
cam dimittere velit, asserens se aliam habuisse quæ
vivit, nec Ecclesia permittat, quæ quod ille asserit ig-
norat, quærerit an in hac secta la copula sit conju-
gium. Sane dici potest non esse conjugium, et mulie-
rem de criminis excusari per ignorantiam, virum au-
tem adulterium admisisse. Sed ex quo ad primam
redire volens nec valens cogitur Ecclesiæ disciplina
hanc tenere, incipit excusari, per obedientiam et ti-
morem, de hoc quod poscenti mulieri debitum red-
dit, a qua ipse nunquam poscere debet; et sic de
aliis hujusmodi sentiendum est.

DISTINCTIO XXXIX.

DE DISPARI CULTU.

1. Post hæc, de dispari cultu videndum est; hæc
est enim una de causis quibus personæ illegitimæ
sunt ad contrahendum matrimonium. Non enim li-
cet Christiano cum gentili vel Judæa inire conju-
gium; quia etiam in veteri Testamento prohibitum
est fideles viros infideles ducere uxores, Domino di-
cente, Exod. 34: *Non aeeipias uxores de filiabus alieni-
genarum filiis tuis, ne tradueant eos post deos suos.* Juxta
hoc Domini præceptum Judæorum conjugia cum
alienis inita Esdras separavit. Hoe idem etiam in
novo Testamento servatur. Unde Aug., lib. de adul.
Conjug. c. 21: Ne nubat semina, nisi suæ religionis
viro; vel ne vir talem ducat uxorem. Id enim, ut di-
cis, jubet Dominus, docet Apostolus, utrumque præ-
cipit Testamentum. Item Ambr., in lib. de Patriar-
chis: Cave, Christiane, gentili vel Judæo filiam tuam
tradere; cave ne gentilem vel Judæam vel alienigenam,
id est, hereticam, et omnem alienam a fide tua,
uxorem accersas tibi. Item ex conc. Urbanensi: Si
quis Judææ, sive Christiana Judæo, sive Judæa Chris-
tiano carnali consortio misceatur, quicumque tan-
tum nefas admiserit, a christiano cœtu protinus se-
gregetur. Ex his aliisque pluribus testimoniosis appa-
ret non posse contrahi conjugium ab his qui sunt
diversæ religionis et fidei.

De conjugio fidelis et infidelis et duorum infidelium.

2. Huie autem videtur obviare quod Apostolus ait
de imparibus conjugiis, t Cor. 7: *Ego dico, non Do-
minus: Si quis frater habet uxorem infidelem, et hæc
consentit habere cum illo, non dimittat illam: et si qua
mulier, etc.* Sed aliud hoc esse, aliud illud, evidenter
ostendit Aug., lib. et cap. eisdem: Ibi agitur de illis
conjugiis fidelium et infidelium quæ contrahuntur ab
eis in dispari religione et fidei manentibus. Apostolus
vero agit de illis qui unius ejusdemque infidelitatis
fuerunt, quando conjuncti sunt. Sed cum venisset
Evangelium, alter sine altera credidit. Intelligis ne
quid dicam? Attende, ut rem ipsam diligentius expla-
neam. Ecce conjuges duo unius infidelitatis fuerunt
quando conjuncti sunt; nulla de his quæstio est quæ
pertinet ad illud præceptum veteris et novi Testamen-
ti, quo prohibetur fidelis cum infidele copulare con-
jugium. Jam sunt conjuges, et ambo adhuc sunt infi-
deles. Tales sunt adhuc quales conjuncti sunt. Venit
que Evangelii prædicator, credidit eorum unus vel
una, sed ita ut in fidelis cum fidei habitare consentiat,
non jubet Dominus ut fidelis infidelein dimittat, taliter
conjunctum. Nec Apostolus jubet ut non dimittat,
sed consultut si quis aliter agat, non sit transgressor,
sicut et de virginibus consulit. Monet autem quod est
lucrandi occasio, cum possit licite relinquere, sed non
expedit. Tunc enim non expedit quod licetum est, quan-

do permittitur quidem, sed ipsius usus aliis affert impedimentum salutis; sicut discessio fidelis ab infidele, quam non prohibet Dominus, quia coram illo non est injusta; sed Apostolus ne fiat consilio charitatis suadet, ut nemo in ea re iussionis necessitate teneatur, sed consilii voluntate libere faciat. Ex his monstratur inter infideles conjugium esse, et consilium Apostoli non obviare praecepto Domini, quod jubet fidelem non jungi infidele, et si conjuncti fuerint separari. Legitur enim quod Esdras propheta, imo Dominus per eum, jussit Israelitis uxores dimittere alienigenas, per quas ibant ad deos alienos; non illae per maritos acquirebantur Deo. Recte hoc praecepit, quia per Moysen jussserat Dominus ne quis uxorem alienigenam duceret. Merito ergo quas duxerant Domino prohibente, Dominus jubente dimiserunt; quia, ut ait Ambros. 28, q. 1, c. *Jussit*: Non est putandum matrimonium, quod extra decretum Dei factum est; sed cum cognoscitur, emendandum, ut quando fidelis infidele copulatur. Sed, ut ait Aug., lib. et cap. iisd.: Cum cœpisset gentibus Evangelium prædicari, iam conjunctos gentiles gentilibus comperit conjugibus; ex quibus si non ambo crederent, sed unus vel una, et infidelis cum fidelis consentiret habitare, nec prohiberi a Domino debuit fidelis infidelem dimittere nec juberi. Ideo non prohiberi, quia justitia permittit a fornicanti discedere. Et infidelis hominis fornicatio est major in corde, nec vera ejus pudicitia cum conjugi dici potest; quia omne quod non est ex fide, peccatum est, quamvis veram fidelis habeat pudicitiam, etiam cum infidele conjugi, quæ non habet veram. Ideo autem nee juberi, quia nec contra iussionem Domini gentiles fuerunt ambo conjuncti. Licitum ergo erat per justitiam fidelis infidelem dimittere; sed licitum non erat faciendum, propter liberam benevolentiam. Evidenter appareat inter infideles conjugium esse, et Apostolum de illis agere qui in infidelitate conjuncti fuerunt, et post alter ad fidem conversus est, cum quo etiam infidelis habitare consentit; et hunc non dimittere fidelis consulit Apostolus, quia forte per fidelem salvabitur infidelis.

De fornicatione spirituali, ob quam potest dimitti conjux.

3. Potest tamen licite dimittere, quia in infidele est fornicatio; si non corporis, tamen mentis. Causam enim fornicationis Dominus exceptit. Fornicationem vero generalem et universalem intelligere cogimur, non modo scilicet corporalem, sed et spiritualem, de qua Aug., in Glos. 1, ait: Idolatria et quælibet noxia superstitione, fornicatio est. Dominus autem permisit et causa fornicationis uxorem dimitti, sed non jussit; et sic dedit Apostolo locum monendi, ut qui voluerit non dimittat: potest tamen licite dimittere. Si enim fornicatio carnis detestanda est in conjugi, quanto magis fornicatio mentis, id est, infidelitas!

Pro quibus vitiis possit dimitti.

4. Si autem queris an propter aliud vitium nisi propter infidelitatem vel idolatriam, possit dimitti, attende quod Augustinus ait, 27, q. 1: Si infidelitas fornicatio est, et idolatria infidelitas, et avaritia idolatria, non est dubitandum et avaritiam fornicationem esse. Quis ergo quælibet illicitam concupiscentiam potest a fornicationis genere separare si avaritia fornicatio est? Ex quo intelligitur quod propter illicitas concupiscentias non tantum quæ in stupris cum alienis viris vel feminis committuntur, sed ob quælibet quæ animam a lege Dei aberrare faciunt et perniciose corrupti, possit sine crimen et vir uxorem suam dimittere, et uxor virum. Item rectissime dimittitur, si viro suo dicat: Non ero uxor tua, nisi mihi de latrocincio divitias congreges, vel nisi solita lenocinia exerceas, aut si quid aliud facinorosum vel flagitosum a viro suo expetat. Tunc ille, si veraciter paenitens est, habetque fidem per dilectionem operantem, membrum quod eum scandalizat amputabit. (Aug. de Fide et Oper.) Ex his appetit quod non solum infidelitas, sed etiam quælibet concupiscentia, quæ perniciose turpiterque corruptit, fornicatio spiritualis est, per quam vir uxorem vel uxor virum dimittere potest. Consultit tamen Apos-

tolus, ne fidelis dimittat infidelem volentem cohabitare, nec a Deo revocare.

Si fidelis liccat aliam ducere infidelei discedente vel dimissa.

5. Illic queritur si fidelis dimittat infidelem, vel infidelis a fidelis discedat, an licet fidelis aliam ducere. Videtur auctoritas testari quod illa vivente alteram ducere non valeat. Ambros, enim verba Apostoli exponens ait, 28, q. 5: Alioquin si disceditis ab invicem, et volentes cohabitare dimittitis, et aliis vos copulatis, adulteri estis; et filii vestri qui de copula nascuntur, immundi, id est, spurii sunt. Item, 28, q. 2: Si quis habuerit uxorem virginem ante Baptismum, vivente illa post Baptismum alteram habere non potest. Crimina enim in Baptismo solvuntur, non conjugia.

Quæ præmissis contraria videntur.

6. Sed contra Ambrosi, testatur, ad Hil.: Si infidelis (dicit Apostolus) discedit, discedat. Non enim est servituti subjectus frater aut soror in hujusmodi, quia non debetur reverentia conjugii ei qui horret auctorem conjugii. Non est enim ratum matrimonium quod sine devotione Dei est: et ideo non est peccatum ei qui dimittitur propter Deum, si alii se copulaverit. Contumelia enim Creatoris solvit jus matrimonii circa eum qui relinquuntur, ne accusetur alii copulatus. Infidelis autem discedens, et in Deum peccat, et in matrimonium; nec est servanda ei fides conjugii, qui ideo recessit ne audiret Christum esse Deum Christianorum conjugierum. Si vero amio crediderint, per cognitionem Dei confirmatur conjugium.

Determinatio.

7. Attende haec prædictis contraria posse videri, ita ut sibi Ambros. contradicere videatur. Sed distinguendum est hic aliud esse dimittere volentem cohabitare, aliud dimitti propter Deum ab illo qui horret nomen Christi. Ibi lex benevolentiae non servatur, hic veritas custoditur. Et ideo cum licet dimittere volentem cohabitare, non tamen ea vivente aliam ducere licet. Discedentem vero sequi non oportet: et ea vivente aliam ducere licet. Sed hoc non est intelligendum, nisi de his qui in infidelitate sibi copulati sunt. Sed si ad fidem uterque conversus est, vel si uterque fidelis matrimonio conjunctus est, et post alter eorum a fide discesserit, et odio fidei conjugem reliquerit; dimissus discedentem non comitabitur, nec tamen illa vivente alteram ducere poterit, quia inter eos fuerat ratum conjugium, quod non potest dissolvi. (28, q. 2). *Quidam dicunt conjugium non esse inter infideles, et quare.*

8. Sunt tamen nonnulli qui inter infideles asserunt non esse conjugium, quia nec rata, nec legitima est eorum copula. Rata non est, quia solvi potest: nec legitima, quia Apostolus ait, Rom. 14: *Omne quod non est ex fide, peccatum est.* Eorum autem conjunctio non est ex fide, et ideo peccatum est. Non est ergo conjugium, quia nullum conjugium peccatum est. August. etiam dicit quia non est vera pudicitia infidelis cum fidelis. Sed vera negatur esse pudicitia, non quod infidelium conjugium non sit verum, sed quia non habet illud triplex bonum, quod excusat coitum, et meretur præmium. Item illud Apostoli: *Omne quod non est ex fide peccatum est,* non ita intelligendum est, ut quidquid sit ab infidelibus peccatum sit; sed omne quod sit contra fidem, id est, conscientiam, male sit, et ad gehennam aedificat. Vel in omni eo quod infidelis facit, peccat, non quia illud facit, sed quia non eo modo illud facit quod debet, non referens ad debitum finem. (28, q. 1).

Quod legitimum sit conjugium infidelium, sed non ratum, et quare.

9. Copula ergo maritalis quæ est inter infideles, conjugium est legitimum, sed non ratum. Legitimum, quæ est inter legitimas personas; sed non ratum, quia sine fide. Conjugium vero fidelium est legitimum et ratum, si tamen legitimæ sunt personæ. Quod autem legitima sit infidelium conjunctio August. testatur dicens, in lib. de Fide et Oper.: *Uxor legitima so-*

ciectate conjuncta, sine ulla culpa relinquitur, si cum viro christiano permanere noluerit. Ex hoc etiam probatur, quod infidei ad fidem converso Apostolus consuluit infidelem non dimittere; quod non faceret, si non esset inter eos legitimum conjugium. Legitimum est quod legali institutione, vel provinciae moribus, non contra iussionem Domini contrahitur (Hug. 4, Sent., c. 9).

DISTINCTIO XL.

DE COGNATIONE CARNALI ET SPIRITUALI; ET PRIUS DE CARNALI.

1. Nunc superest de cognitione aliquid dicere. Est autem cognatio alia carnalis, alia spiritualis. Primum de carnali cognitione et affinitate inspiciamus. Cognati ergo vel affines in septimo gradu, vel infra, copulari non debent; nade Greg., 35, q. 3: Progeniem suam unumque usque ad septimam observare deceperimus generationem; et quandiu se cognoscent affinitate propinquos vel cognatos, ad conjugalem copulam accedere denegamus: quod si fecerint, separantur. Item Nicolai papa, ibid.: De consanguinitate sua nullus uxorem ducat usque post generationem septimam, vel quousque parentela cognosci potest. Item, ex eone. Lugdunens.: Nulli ex propinquitate sui sanguinis usque ad septimum gradum uxores ducant. His auctoritatibus aliisque pluribus, consanguineorum conjunctiones prohibentur usque ad septimum gradum.

De computatione graduum consanguinitatis.

2. Quomodo autem gradus consanguinitatis computandi sint, tsid. ostendit sic, lib. 9 Etym., c. 3: Series consanguinitatis sex gradibus dirimitur, hoc modo: filius et filia, quod est frater et soror, sit ipse truncus, filii secorum sejunctis, ex radice illius trunci egrediuntur isti ramusculi: nepos et neptis, primus; pronepos et proneptis, secundus; abnepos et abneptis, tertius; adnepos et adneptis, quartus; trinepos et trineptis, quintus; trinepolis nepos et trineptis neptis, sextus. Attende quod sex gradus tantum ponit! sidorus, quia truncum inter gradus non computat. Alii vero qui septem gradus ponunt, truncum inter gradus computant. Varie namque computantur gradus consanguinitatis. Alii enim patrem in primo gradu, filios in secundo ponunt; alii primum gradum filios appellant, negantes gradum cognitionis in patrem et filium esse, cum una caro sint pater et filius. Auctoritates ergo quae consanguinitatis cautelam usque in septimum gradum prohibent, patrem ponunt in primo gradu. Illi vero qui usque ad sextum gradum prohibent, primum gradum filios appellant. Atque ita sit, ut eadem personae secundum hanc diversitatem inveniantur in sexto et septimo gradu. Patrem vero in primo gradu ponit, qui fratres dicit esse secundum gradum. Hoc modo computat Zacharias papa, inquis, ibid.: Parentelae gradus taliter computantur: Ego et frater meus una generatio sumus, primumque gradum efficiemus. Rursus, filius meus, et fratri mei illius secunda generatio sunt, et secundum gradum faciunt; atque ad hunc modum ceterae successiones. Inter illos vero qui sex computant gradus, et illos qui septem computant gradus, nulla in sensu existit diversitas, quainvis in numero gradum varietas videatur. Ultima enim generatio si a fratribus sumat initium numerandi, septima invenitur.

Quare sex gradus computantur.

3. Quare vero sex gradus computet Isidorus, ipse aperit dicens, ibid., c. 6: Consanguinitas dum se palatim propaginum ordinibus dirimens usque ad ultimum gradum protraxerit, et propinquitas esse desierit, tunc primum lex in matrimonii vinculum eam recipiet, et quodammodo incipiet revocare fugientem. Ideo autem usque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est, ut sicut sex aetatibus mundi generatio et hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminetur. In his sex gradibus omnia propinquatum nomina continentur, ultra quos nec affinitas inveniri, nec successio potest am-

pliis prorogari. Secundum alios, septem gradus ideo computantur, ita ut post septem gradus sponsus sponsa jungatur, sicut post hanc vitam, quae septem diebus agitur, Ecclesia Christo jungetur. His autem occurrerit, illud quod Greg. Augustino, Anglorum episcopo, a quo requisitus fuerat quota generatione debeant copulari, rescribit sic, 35, q. 3: Quædam lex Romana permittit, ut sive fratris, vel sororis, seu duorum fratrum germanorum, seu duarum sororum filius et filia misceantur. Sed experimento didicimus, ex tali conjugio sobolem non posse sucerescere. Unde necesse est ut quarta vel quinta generatio fidelium licenter sibi conjugantur. Sed post multum temporis idem Greg., a Felice, Messinæ Siciliæ praeside, requisitus nrum Augustino scripsit, ut Anglorum quarta generatione contracta matrimonia non solverentur, inter cetera tales reddidit rationem, ibid.: Quod scripsi Augustino Anglorum episcopo, ipsi etiam Anglorum genti quæ nuper ad fidem venerat, ne a bono quod cœperat metuendo anteriora recederet, specialiter et non generaliter me agnoscas scripsisse. Nec ideo haec eis scripsi, ut postquam in fide fuerint solidati, si infra propriam consanguinitatem inventi fuerint, non separantur; aut infra affinitatis lineam, id est, usque ad septimam generationem jungantur.

DISTINCTIO XLI.

DE GRADIBUS AFFINITATIS.

1. Nunc de affinitate videndum est; de qua Greg. ait, 35, q. 5: Porro, de affinitate, quam dicitis parentelam esse, quæ ad virum ex parte uxoris, seu quæ ex parte viri ad uxorem pertinet, manifesta ratio est: quia si secundum divinam sententiam ego et uxor mea sumus una caro, profecto mihi et illi mea sua que parentela propinquitas una efficitur. Quocirea ego et soror uxor meæ, in uno et primo gradu erimus; filius vero ejus, secundo gradu erit a me; neptis vero, in tertio. Idque utrinque in ceteris agendum est successionibus. Uxorem vero propinquum ejuscumque gradus sit, ita me oportet attendere, quemadmodum ipsius quoque gradus aliqua femina proprie propinquitatis sit. Quo nimis uxor meæ de propinquitate viri sui in eunctis cognitionis gradibus convenit observare. Qui vero aliorum sentiunt, antichisti sunt. Item Julius papa, 35, q. 3, c. *Aequaliter*: Aequaliter vir conjugatur consanguineis propriis et consanguineis uxoris. Item Isidorus, ibid., cap. *Sane consanguinitas*: Sane consanguinitas quæ in proprio viro conservanda est, etiam in uxoris parentela de lege nuptiarum custodienda est, quia constat eos duos fuisse in carne una. Ideoque communis est illis utraque parentela. Item Julius papa, ibid., cap. *Nullum*: Nullum in utroque sexu permittimus ex propinquitate sui sanguinis vel uxoris, usque in septimum generationis gradum, uxorem ducere, vel incesti macula copulari: quia sicut non licet cuiquam christiano de sua consanguinitate, sic nec de consanguinitate uxoris conjugem ducere, propter carnis unitatem. Item Greg., ib., cap. *De affinitate*: De affinitate consanguinitatis per gradus cognitionis placuit usque ad septimam generationem observare. Nam et hereditas rerum per legales instrumentorum definitiones sancta, usque ad septimum gradum heredium protendit successionem. Non enim eis succederent, nisi de propagine cognitionis deberetur. His auctoritatibus insinuat, et quæ sit affinitas, et usque ad quem gradum sit observanda, scilicet usque ad septimum.

Variæ traditiones de affinitate.

2. Sed alii videntur concedere in quintageneratione inter affines contrahi conjugium, et in quarta etiam, si contractum fuerit, non separari. Ait enim Fabianus papa, ibid., cap. *De propinquis*: De propinquis qui ad affinitatem per virum et uxorem veniunt, defuncta uxore vel viro, in quinta generatione jungantur; in quarta si inventi fuerint, non separantur. Infertia vero propinquitate, non licet uxorem alterius accipere post obitum ejus. Aequaliter vir jungatur in

matrimonio eis qui sibi consanguinei sunt, et uxoris suæ consanguineis, post mortem uxoris. Ecce hic conceditur in quinta vel quarta propinquitate, affinium fieri conjugium. Julius etiam papa ait, *ibid.*, c. *Et hoc quoque*: Statutum est ut relictam patris uxoris suæ, relictam fratris uxoris suæ, relictam filii uxoris suæ, nemo sibi in matrimonium sumat; relictam uxorem consanguineorum uxoris suæ usque in tertiam progeniem nemo in uxorem sumat. In quarta vero et quinta si inventi fuerint, non separantur. Ecce quam varie de affinitatis observatione loquuntur auctores. Alii enim usque ad septimum gradum eam observari sanciunt; alii vero in quinto vel quarto matrimonia contracta non dividunt. Sed illi veritatis rigorem, isti misericordiae dispensationem videntur proponere. Potest enim Ecclesia dispensare in copula affinium usque ad tertium gradum; sicut Greg. dispensavit in quarto gradu consanguinitatis. Illud autem non est prætereundum, quod Greg. Venerio episcopo scripsit, 35, q. 10, c. *Fraternitatis*: Sedem Apostolicam consulere decrevisti, si mulier copula nuptiali extraneo viro conjuneta, cognationi ejus pertineat, si eo defuncto cognatio maneat, vel sub alio viro cognationis vocabula dissolvantur; vel si susceptæ soboles possint legitime ad prioris viri cognationis transire copulam. Si una caro fiunt, quomodo aliquis eorum potest propinquius uni pertinere, nisi pertineat alteri? Hoc minime posse fieri credendum est. Porro uno defuncto, in superstite affinitas non delectur, nec alia copula conjugalis affinitatem copulæ prioris solvere valet; sed nec alterius conjunctionis soboles placet ad affinitatis prioris viri consortium transire. Si quis ergo sacrilego et temerario ausu in defuncto quærerit propinquitatem extingueret, vel sub altero affinitatis vocabula dissipare, vel si susceptas soboles alterius copulæ propinquitati prioris credit legitime sociari; hie negat Dei verbum, et validum esse quod dixit, Gen. 2, Matth. 19: *Eruunt duo in carne una*. Ecce hic prohibet, si mortuo primo viro uxor ejus alii nupserit, filios de secundo viro genitos ducere uxores de cognatione prioris viri, quia filii mediante matre, ad cognationem prioris viri pertinent, cum quo mater eorum una caro extiterat. Hoc idem etiam Innocentius papa ait, 23, q. 10, c. *Si qua mulier*: Si qua mulier ad secundas nuptias transierit, et ex eis sobolem genuerit, nullatenus potest ad consortium cognationis prioris viri pertingere. Hoc autem observandum est usque ad septimum generis gradum; sed maxime usque ad tertium et quartum, sicut supra positum est.

Si conjugium sit inter eos qui nota consanguinitate dividuntur.

3. Et est sciendum quod Ecclesia infra prædictos gradus consanguinitatis conjunctos separat. Siautem ignoranter conjuncti fuerint in conspectu Ecclesiæ, et postmodum probata consanguinitate ejusdem iudicio separati, quærerit utrum copula illa conjugium fuerit. Quibusdam videtur non fuisse conjugium, quia non erant legitimæ personæ; sed tamen de criminis excusantur per ignorantiam, et quasi conjugium reputatur, quia bona fide et per manum Ecclesiæ convenerunt. Unde et filii eorum legitimi habentur. Alii vero dicunt fuisse conjugium, licet non essent legitimæ personæ, quia talium conjunctiones vocant canones conjugia, ubi de personis agitur, quarum testimonio consanguineorum sit dirimenda conjunctio. Unde Urbanus papa, 35, q. 6, c. *Si duo viri*: Si duo viri vel tres consanguinitatem jure jurando firmaverint, vel ipsi forte confessi fuerint, conjugia dissolvantur. Si vero neutrum contigerit, episcopi eos per fidem Christi obtententur, quatenus palam fasteantur, si se recognoscunt consanguineos. Si se iudicio episcoporum segregaverint, alia matrimonia non prohibeantur contrahere. Idem, Richardo Januen. episc., ubi sup. c. *Notificamus*: Notificamus tibi ut cum tres vel duo ex propinquoribus ejus qui accusatur, hanc propinquitatem juramento firmia-

verint; vel si duo vel tres ex antiquioribus Januenibus quibus haec propinquitas est nota, qui bonæ famæ et veraci testimonii sunt, remoto amore, timore, prelio et omni malo studio, prædicta firmaverint, sine mora conjugia dissolvantur. Consanguineos vero extraneorum nullus accuset, vel consanguinitatem in synodo computet; sed propinquus ad quorum notitiam pertinet. Si autem progenies tota defecerit, ab antiquioribus et veracioribus, quibus propinquitas tota nota sit, episcopus canonice perquirat; et si inventa fuerit, separantur. Ecce quibus accusantibus vel testificantibus dirimenda sit consanguineorum conjugio, quæ conjugium vocatur. (Fabianus papa, *ibid.*, c. *Consanguinitatis*.)

Distinctio utilis, quid sit fornicatio, stuprum, adulterium, incestus et raptus.

4. Hic dicendum est quod aliud est fornicatio, aliud stuprum, aliud adulterium, aliud incestus, aliud raptus. Fornicatio, licet sit genus omnis illiciti coitus qui fit extra uxorem, tamen specialiter intelligitur in usu viduarum, vel meretricum, vel concubinarum. Stuprum propriæ est virginum illicita defloratio. Adulterium est alieni thori violatio, unde adulterium dicitur quasi alterius thori accessio. Incestus est consanguineorum, vel affiniū abusus. Unde incestuosi dicuntur, qui consanguineis vel affinibus suis abutuntur. Raptus admittitur, cum puella violenter a domo patris educitur, ut corrupta in uxorem habeatur. Sive puellæ, sive parentibus vis illata constiterit, hic morte muletatur; sed si ad Ecclesiam cum rapta confugerit, privilegio Ecclesiæ mortis impunitatem meretur. Addendum est etiam illud Alexandri, qui ait: Quod frater sororve uxoris tuæ cognati dicuntur, æquivocationis jure fit, et necessitate vulgaris appellationis potius, quam ulla cognationis causa. Uxor enim fratris, fratrissa potius quam cognata vocatur. Mariti frater, levir, dicitur. Duorum fratrum uxores, janitrices vocantur, quasi eamdem januam intrantes. Viri soror, glos appellatur. Sororis autem vir non habet speciale nomen, nec uxor frater. (36, q. 1, c. *Lex præteriorum*, parag. *Sed non omnis*. 35, q. 5, c. *Quod autem frater*.)

DISTINCTIO XLII.

DE SPIRITALI COGNATIONE.

1. De parentalium graduum famosa quæstione, aliquid, licet minus sufficienter, diximus. Jam de spirituali cognatione addamus. quæ etiam personas impedit ut non sint legitimæ ad secundas nuptias. Tria quidem sunt: consanguinitas, affinitas et spiritualis germanitas. Consanguinitas est inter eos qui junguntur secundum lineam generis; affinitas, inter eos qui genere quidem non sunt conjuncti, sed mediante genere sunt sociati, verbi gratia, uxor filii fratris mei quæ non est de genere meo, per ipsum qui est de genere meo, mihi affinis facta est, et ego illi. Spiritualis proximitas est inter conipatrem et commatrem; et inter eos quorum unus alterum de sacro fonte levavit, vel in catechizatione aut Confirmatione tenuit. Est etiam inter filios ejusdem hominis carnales et spirituales. (Hugo, sent. 4, c. 13.)

Qui sint filii spirituales.

2. Spirituales filii sunt quos de sacro fonte levamus, vel in catechizatione seu Confirmatione tenemus. Filii etiam et filiæ spirituales eorum sunt, qui trinæ mersionis vocabulo eos sacro Baptismate tingunt. Dicitur etiam spiritualis filia sacerdotis, quæ ei peccata sua confitetur. Unde Symmachus papa, 30, q. 1, c. *Omnes quos*: Omnes quos in pœnitentia suscipimus, ita nostri spirituales sunt filii, ut et ipsi quos vel nobis suscipientibus, vel sub trinæ mersionis vocabulo mergentibus, unda Baptismi regeneravit. Sylvester etiam admonet ut ad suam filiam pœnitentialem nullus sacerdos accedat, quia scriptum est: Omnes quos in pœnitentia accipimus, ita nostri filii sunt, ut in Baptismo suscepti; quorum omnium flagitiosa est commixtio. Quod autem compater et commater sibi jungi nequeant, nec pater spiritualis neç mater filiæ, vel

filio spirituali, ex concilio Maguntinensi, 30, q. 7, e. *De eo*, docetur: De eo quod interrogasti, si aliquis filiolam suam duxerit in uxorem, et de eo qui coniubuit cum matre spirituali, et de eo qui filium suum baptizavit, et uxor ejus eum de fonte suscepit, hac causa ut dissidium fieret conjugii, si post in tali copula non possunt permanere; sic respondendum est: Si filiolam aut commatrem suam aliquis in conjugium duxerit separandos esse judicamus, et gravi pénitentia plectendos. Si vero conjuges legitimi, vel unus, vel ambo ex industria hoc fecerint, ut filium suum de fonte suscepserint, si innupti manere voluerint, bonum est; sin autem, gravis pénitentia insidiatori injungatur, et simul maneant; et si prævaricator conjugii supervixerit, acerrima pénitentia muletur, et sine sp̄e conjugii maneat. Ex his apparet quod aliquis filiolam suam vel commatrem non potest sibi copulare nuptialiter; et si præsumptum fuerit, separandi sunt. Qui autem legitime conjuncti sunt, non ideo separandi sunt, quia alter eorum insidiose filium de fonte levavit. Quod etiam Nicolaus confirmat dicens, 30, q. 7, e. *Nosse desideras utrum mulier que viri filium ex alia femina genitum de sacro fonte levaverit, postmodum possit cum eodem viro copulari.* Quos ideo conjungi posse decernimus, quia secundum canones saecularis, nisi ambocum consensu, nullus religiosus obtentu debet conjux dimittere conjugem, eum Apostolus præcipiat, 1 Cor. 7: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu uid tempus*, etc. Ideo ex concilio Cabilonensi dictum est nobis quasdam feminas desidiose, quasdam vero fraudulenter, ut a viris suis separantur, proprios filios coram episcopis ad confirmandum tenuisse. Unde nos dignum duximus ut si qua mulier filium desidia aut aliqua fraude coram episcopo tenuerit ad confirmandum, propter fallaciam vel fraudem, quamdiu vivat, pénitentiam agat; tamen a viro suo non separetur. Item Joan. papa, 30, q. 7, c. *Ad limina*: Ad limina sancti Petri homo nomine Stephanus veniens, nostro præsulatu innotuit, quod filium suum in extremo vitæ positum, needum Baptismi unda lotum, absentia sacerdotum cogente baptizavit eunque propriis manibus suscepit. Atque pro hujusmodi negotio, reverentia tua præfatum hominem a sua conjugi judicavit esse separandum. Quo fieri nullatenus debet, dicente Scriptura, Matth. 5 et 19: *Quod Deus coniunxit, homo non separet.* Et Dominus non dimittere uxorem, nisi causa fornicationis, jubet. Et nos tanta auctoritate freti dicimus non dimittendum es-e, et inculpabile judicandum quod necessitas intulit. Nam baptizandi opus laicis fidibus, si tamen necesse fuerit, libere conceditur. Unde si supradictus homo filium morientem aspiciens, ne animam perpetuo perire dimitteret, unda Baptismi lavit, ut cum de potestate mortis eriperet, bene fecisse laudatur. Ideoque suæ uxori, sibi jam olim legitimate sociatae, impune dum vixerit, judicanus manere conjunctum, nec ob hoc separari debere. His aliisque pluribus auctoritatibus edocetur conjuges non esse separandos, si post legitimam copulam alter alterius filium de fonte levavit, vel in Confirmatione tenuerit.

Quid præmissis obriat.

3. His autem obviare videtur quod idem papa ait, ibid.: Pervenit ad nos diaconus sanctitatis vestræ epistolam deferens, quod quidam viri et mulieres præterito sabbato paschali, pro magno populi incursu ne-scientes filios suos suscepissent de lavaero. Cupis ergo scire an propter hoc debeant viri ac mulieres ad proprium usum thori redire, vel non. Nos vero hac remœsti, priorum inquisivimus dicta; et invenimus in archivis, id est, in armariis Apostolicæ Sedis, jam talia contigisse in pluribus ecclesiis; quarum episcopis ab hac Apostolica Sede volentibus scire utruin viri ac mulieres redirent ad proprium thorum, beatæ memoriæ sancti patres Julius papa, Innoc. et Cœlestinus cum episcoporum plurimorum consensu in Apostolorum principis Ecclesia præsidentes, talia rescripserunt et confirmaverunt; ut nullo modo se in conjugio

reciperent viri ac mulieres, quicumque hac ratione suscepserunt natos, sed separarent se, ne suadente diabolo tale vitium invalescat. Item: Si quis filiastrum vel filiastram suam ante episcopum tenuerit ad Confirmationem, separetur ab uxore sua, et aliam nunquam accipiat. Hæc autem vel ad terrorem dicta sunt, non quod ita esset faciendum, sed ne illud fieret summopere cavendum; vel de illis est intelligendum, qui prius filios suos vicissim de fonte suscepserunt quam fierent conjuges. Præmissis autem auctoritatibus omnino censemendum est; ut sive proprium, sive tantum viri filium mulier de fonte suscepserit, non ideo a viro separetur, quod et de viro similiter oportet intelligi.

De copula spiritualium, vel adoptivorum, vel naturalium filiorum.

4. Quod autem spirituales vel adoptivi filii naturalibus copulari nequeant, Nicolaus papa testatur ita inquietus, ad consulta Bulgarorum 35, q. 5: Ita diligere debet homo eum qui se suscepit de saero fonte, sicut patrem. Inter fratres et filios spirituales gratuita et sancta communio est, quæ dicenda non est consanguinitas, sed habenda spiritualis proximitas. Unde inter eos arbitror non posse fieri legale conjugium, quia nec inter eos qui natura et eos qui adoptione filii sunt venerandæ leges matrimonia contrahi permittunt. Item: Si inter eos non contrahitur matrimonium quos adoptio jungit, quanto potius a carnali inter se contubernio cessare oportet, quos per celeste sacramentum regenerationis sancti Spiritus vincit!

Si filii ante compaternitatem vel post nati, valent conjungi.

5. Hoe autem quidam volunt intelligere tantum de illis filiis quibus compatres facti sunt. De aliis vero qui ante compaternitatem vel post geniti sunt, concedunt quod legitime et licite jungi possunt. Quibus videtur consentire Urbanus 11 dicens: Super quibus consultit nos tua directio, hoc videtur respondendum: ut Baptismus sit, si instante necessitate feminæ puerum in nomine Trinitatis baptizaverit; et quod spiritualium parentum filii vel filiae ante vel post compaternitatem genitæ, possunt legitime conjungi, præter illam personam qua compatres effecti sunt.

Paschalis papa.

6. Paschalis vero II, ibid., post compaternitatem genitos copulari prohibet, scribens Regino episcopo: Post susceptum filium de fonte vel filiam spiritualem, qui ex compatre vel ex commatre fuerint nati, matrimonio junginon possunt. Illud etiam notandum est, quod in Tiburiensi concilio legitur, ibid.: Si quis suæ spiritualis commatris filiam fortuito et ita contingente rerum casu in conjugium duxerit, matreriori servato consilio habeat, atque legitimo connubio honeste operam det.

Siquis ducere possit duas commates unam post alteram.

7. Solet etiam queri si commatrem uxoris post ejus obitum quis ducere valeat. De hoc Nicolaus papa sic serbit, Constant. episc., 30, q. 4: Sciscitatur a nobis sanctitas vestra si quis duas commates habere valeat, unam post alteram. In quo meninisse debes scriptum esse: *Erunt duo in carne una.* Cum ergo constet quod vir et mulier una caro efficiuntur, restat virum compatrem constitui mulieris, cuius assumpta uxor commater erat; et ideo virum illi feminæ non posse conjungi, quæ commater ejus erat, cum qua idem fuerat una caro effectus. Huic autem illud ex Tiburien. conc. contrario videtur: Qui spiritualem habet compatrem cuius filium de lavaero suscepserit, et uxor ejus commater non est, licet ei defuncto compatre suo ejus viduam ducere in uxorem, quos nulla generatio spiritualis secernit. Item ex epistola Paschalis papæ, ibid.: Post uxoris obitum, cum commatre uxoris conjugio copulari, nulla ratio vel auctoritas videtur prohibere. Non enim per carnis unionem, ad unionem spiritus transitur. Sed sciendum quod auctoritas Nicolai de illo agit, qui uxori suæ debitum reddidit postquam commater illius extitit. Aliæ vero auctoritates de illo agunt cuius uxor postquam a viro suo

derelinquitur, illius commater efficitur, nec post compaternitatem a viro suo cognoscitur; vel de illo potius agunt cuius uxori ante defungitur quam ab eo cognoscatur.

Si vir et uxor possint simul tenere puerum.

8. Solet illam quæri si uxor cum viro simul debeat in Baptismo suscipere puerum. De hoc Urbanus ait, ibid.: Quod uxor cum marito in Baptismo simul non debeat suscipere puerum, nulla auctoritate videtur vel reperitur prohibitus; sed ut ipsa puritas spiritualis paternitatis ab omni labe et infamia conservetur immunis, decrevimus ut utrique simul ad hoc aspirare non presumant. Quia vero piaculare flagitium commisit, qui duabus commatribus vel sororibus nupsit, magna pœnitentia debet ei injungi.

De secundis et tertiiis nuptiis, et deinceps.

9. Sciendum est etiam quod non solum primæ vel secundæ nuptiæ sunt licitæ, sed etiam tertiae et quartæ non sunt dammandæ. Unde Aug., 51, q. 1, c. *Deus masculum et c. sequenti*: Secundas nuptias omnino licitas, Apostolus concedit. De tertiiis autem et quartis, et de ultra pluribus nuptiis, solent homines movere quæstionem. Sed quis audeat definire quod nec Apostolum video definiisse? Ait enim: Si dormierit vir ejus, cui vult nubat. Non dicit, primus, vel secundus, vel tertius, vel quotuslibet: nec a nobis definiendum est quod non definit Apostolus. Unde, ut breviter respondeam, nec illas nuptias debo damnare, nec eis verecundiam numerositatis auferre; nec contra humanæ verecundiæ sensum audeo dicere ut quoties voluerint nubant; ne ex meo corde, præter Scripturæ auctoritatem, quataslibet nuptias damnare. Idem testatur Hieron., ibid., cap. *Aperiunt quæso*: Ego nunc libera voce exclamo, nec damnari in Ecclesia bigamam, imo nec trigamam; et ita licere quinto et sexto, quemadmodum secundo, marito nubere. Apostolus tamen bigamos a sacerdotali honore excludit; sed hoc non facit pro vitio bigamiae, imo pro sacramenti virtute, ut sit una unius, sicut unica unici. Illud tamen Cæsarien. concilii videtur innuere, bigamiam esse peccatum. Presbyterum inquit, ibid., c. *De his qui, in nuptiis bigami prandere non convenient*; quia cum pœnitentia bigamus indigeat, quis erit presbyter qui talibus nuptiis possit præbere consensum? Sed hoc de illo intelligi potest qui primæ uxori insidiatus putatur desiderio secundæ; vel pro signaculo sacramenti illud dicitur; quod in bigamo non servatur. Ambros. etiam, super Epist. ad Cor., dicit quod primæ nuptiæ tantum a Domino sunt institutæ, secundæ vero sunt permittæ. Et primæ nuptiæ sub benedictione Dei celebrantur sublimiter, secundæ vero etiam in præsenti carent gloria.

DISTINCTIO XLIII.

DE RESURRECTIONIS ET JUDICIU CONDITIONE.

1. Postremo de conditionis resurrectionis et modo resurgentium, ne non et de die judicii et misericordiae qualitate breviter disserendum est. Omnibus quæstionibus quæ de hac re moveri solent satisfacere non valeo: resurrecturam tamen carmen omnium qui cumque nati sunt atque nascentur, et mortui sunt et morientur, nullatenus ambigere debet Christianus (August. in Ench.). Ait enim Isaias, c. 26: *Resurgent mortui, et resurgent qui erunt in sepulcris.* Et Apostolus, 1 Thes. 4: *Nolumus vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini sicut et ceteri qui spem non habent, scilicet, resurrectionis. Si enim credimus quod Jesus mortuus est et resurrexit, ita et Deus nos qui dormierunt per Jesum adducet cum eo.* Hoc enim robis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu et in voce Archangeli, et in tuba Dei, descendet de celo; et mortui qui in Christo sunt resurgent primi. Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus. His verbis et veritas resurrectionis et causa atque ordo resurgentium præclarissime insinuat.

De voce tubæ.

2. Causa enim resurrectionis mortuorum erit vox tubæ, quæ in adventu judicii ab omnibus audietur; et cuius virtute excitabuntur mortui, et de monumentis resurgent. Unde Propheta, psal. 67: *Dabit vocis tuae vocem virtutis, id est, effectum resuscitandi mortuos.* Et Joan. evangelista ait, c. 5: *Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ; qui vero malaegerunt, in resurrectionem judicii.* Si vero queritur cuius vel qualis erit vox illa, Apostolus dixit quod erit Archangeli, id est, ipsius Christi, qui est princeps archangelorum. Vel vox erit alius, vel plurimum angelorum. Eademque dicitur tuba, quia erit manifesta et novissima, quia post eam non erit alia. Haec tuba, ut ait August., de Gratia novi et veteris Testam., est clamor de quo dicitur in Evangelio, Matth. 25: *Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, crite obviam ei.* Tubæ nomine aliquod evidens et præclarum signum intelligitur. Quod vox Archangeli et tuba Dei ab Apostolo dicitur, in Evangelio vox Filii Dei et clamor appellatur; quod signum mortui audient, et resurgent.

De media nocte.

3. Media autem nocte dicitur venturus, ut Aug. ait, ubi supra, non pro hora temporis, sed quia tunc veniet cum non speratur. Media ergo nocte, scilicet, cum valde obscurum erit, id est, occultum, veniet. Dies enim Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Potest tamen non incongrue intelligi media noctis tempore venturus; quia, ut ait Cassiod., super Octonarium, hoc tempore primogenita Ægypti percussa sunt, quando etiam sponsus venturus est. Pluribus etiam locis contestantur auctores quod adventus Christi dies dicitur Domini, non pro qualitate temporis, sed rerum, quia tunc cogitationes et consilia singulorum patebunt. Unde in Daniele, *Velutus diuinum sedit, et libri operti sunt coram eo.* Libri sunt conscientie singulorum, quæ tunc aperientur aliis. Et tunc implebitur: *Nihil occultum quod non reveletur.* Adveniente autem summo Judice, non solum aeris tenebrae illuminabuntur, sed abscondita corda manifestabuntur. Virtute ergo divina fiet ut cuique opera sua bona vel mala cuncta in memoriam revocentur, et mentis intuitu mira celeritate cernantur; vel accuset vel excusat hominem conscientia, eaque teste damnetur vel salvetur.

De memoria electorum, si tunc præcedentia mala teneat.

4. Hic queritur utrum electis tunc adsit memoria præcedentium malorum, sicut bonorum. Quædam auctoritates videntur tradere bonos non habituros tunc memoriam præcedentium malorum, id est, peccatorum vel tormentorum. Ait enim Isaias, c. 65: *Ego creo cælos novos, et terram novam; et non erunt in memoria priora, et non ascendent super cor, sed gaudelitis in æternum.* Item, ibidem: *Oblivioni traditæ sunt angustiæ prioræ, et absconditæ ab oculis nostris.* Quæ de futuro exponens Hieron. ait: Oblivioni tradentur priora mala, quia forsitan in futuro præstinæ conversationis memoria omnino delebitur, succedentibus bonis æternis, ne sit pars malorum, prioris angustiæ memorari. Sed haec et his similia possunt accipi sic, ut non excludant memoriam præcedentium malorum, sed ex ea molestiam et læsionem amoveant. Non enim eorum memoria sanctos contristabit, vel eorum beatitudinem obfuscabit, sed gratiore Deo reddet. Unde super psalmum 88 ait Greg.: *Quomodo in æternum miseris cordias Domini canit, qui miseriæ meminit?* Quomodo autem plena beatitudo si memoria reatus mentem tangit? Sed saepelati tristium meminimus, et sani dolorum meminimus sine dolore; et inde amplius læti et grati sumus. Ex his appareat quod si priorum malorum memoriam sancti habebunt in futuro, non eis tamen erit ad pœnam vel gloriæ derogationem, sed ad gratiarum actionem. Si vero queritur utrum peccata quæ fecerunt electi, prodeant tunc in notitiam omnium sicut maladampñorum omnibus erunt nota, non legi hoc

expressum in Scripta. Unde non irrationaliter putari potest peccata hic per poenitentiam tecta et detraha, ille etiam legi aliis, alia vero cunctis propalari.

De his qui viri reperientur.

5. Quæri solet utrum illi quos vivos inveniet Christus, nunquam omnino morituri sint, an ipso tempore puncto quo rapienturo byam Christo, ad immortalitatem mira celeritate sint transituri. Non enim dicendum est fieri non posse ut dum per aera in sublimis portentur, in illo spatio et moriantur et reviviscant. Ad hunc autem sensum, quo existimemus illos in parvo spatio et passuros mortem, et accepturos immortalitatem. Apostolus nos urgere videtur, ubi dicit, *1 Cor. 15: Omnes in Christo vivificabimur*, Et alibi (ibidem): *Quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur*. Cura autem nobis incredibile videatur illam multitudinem corporum in aere quodammodo seminari, atque ibi protinus immortaliter et incorruptibiliter reviviscere, cum credamus in ietu oculi futuram resurrectionem, et in membra sine fine viventia tantavocitate redditurum antiquissimorum cadaverum pulvere? Sed vellem de his potius audire doctores. Si ergo sanctos qui reperientur Christo veniente viventes, eique obviam rapientur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros et ad eadem mox immortalia credituros; nullas in verbis Apostoli patiemur angustias, generaliter accipientes illud quod dictum est, *1 Cor. 15: Omnes quidem resurgent, scilicet, tam boni quam mali; sed non omnes immutabimur*, scilicet, in solemnitatem resurrectionis. De hoc etiam Ambrosius ait, super illud: *Quoniam ipse Dominus: In ipso raptu eorum qui vivi reperientur, mors erit et resurrectio, ut anima quasi per soporem egressa de corpore, eidem in momento reddatur*. Contra vero, scribens ad Marcellam, Hieron. testari videtur, dicens, Epist. c. 4, quosdam in fine seculi adveniente Christo non esse morituros, sed vivos repertos in immortalitatem repente mutandos; horum autem quid verius sit, non est humani judicii desinire.

Quomodo intelligitur Christus iudex vivorum et mortuorum.

6. His autem adjiciendum est dupliciter intelligi quod dicitur Christus judicatus vivos et mortuos. Aut enim vivi accipiuntur, qui in adventu ejus viri reperientur, licet in raptu moriantur; et mortui, qui ante decesserant; vel vivi et mortui accipiuntur, justi et injusti. (Aug. in Enchirid., c. 55).

Quomodo omnes incorrupti.

7. Cumque ex predictis sane credi valeat omnes resurrecturos, credendum est etiam quod omnes resurgent incorrupti; non ulla impassibiles, quia reprobi mortem patientur æternam, sed sine diminutione membrorum, omnia humani corporis habituri membra, nec tamen gloria ac spe impassibilitatis induentur.

DISTINCTIO XLIV.

DE ÆTATE ET STATORIA RESURGENTIUM.

1. Solent autem nonnulli percontari et quærere an in eadem ætate et statura corporis omnes resurrecturi sint. Quidam putaverunt omnes resurrecturos secundum mensuram ætatis et saturæ Christi, ideo quia Apostolus ait, Ephes. 4: *Donec occuramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis et plenitudinis Christi*. Sed his verbis non eadem resurgentibus assignatur statura, sed ætas. Omnes enim in eadem ætate resurgent, in qua Christus mortuus est et resurrexit, cuiuscumque ætatis mortui fuerint. Virum autem possunt, non ut distingueret sexum, sed ut significaret perfectionem virum quam tunc habebunt: sed non omnes eamdem staturam corporis obtinebunt. Unde Aug., in lib. 22 de Civit. Dei, c. 14: Non ait in mensuram corporis vel saturæ, sed ætatis quia unusquisque suam recipiet mensuram corporis, quam vel habuit in juventute, etiam si senex obiit, vel fuerat habitus si ante est defunctus. Etas vero erit illa ad quam pervenit Christus, scilicet juvenilis, ut circa 30 annos. Triginta enim duorum annorum et trium men-

sium erat ætas Christi, in qua mortuus est, et resurrexit. Non est autem fas dicere quod in resurrectione accedit corpori magnitudo, quam nechabuit hic, nec erat habiturus diu vivendo; nec majora corpora redigenda sunt ad modum dominici corporis. Periretenim multum de illis corporibus, cum nec peritus sit capillus, ut ait Dominus, *Lucæ 21: Capillus de sapiente restro non peribit*.

Quod resurget quidquid sicut de substantia et natura corporis, et in eadem parte corporis.

2. Non enim perit Deo terrena materies, de qua mortalium creatur caro; sed in quemlibet pulverem cinereum solvatur, in quo slibet halitus aurasque diffugiat, et in quacumque aliorum corporum substantiam, vel in ipsa elementa vertatur; in quorumcumque etiam animalium vel hominum cibum carnem quem mutetur, illi animæ in puncto temporis redibit, quæ illam carnem primitus ut homo fieret, cresceret, viveret animavit. Ipsa ergo terrena materies quæ discedente anima fit cadaver, non ita in resurrectione reparabitur, ut ea quæ dilabuntur et in alias atque alias rerum species vertuntur, quamvis ad corpus redeant unde dilapsa sunt, ad easdem quoque corporis partes ubi fuerunt, redire necesse sit. Alioquin si capillus redit, quem tam crebra tonsura detraxit; si unguibus, quos toties depresso exsectio, immoderata et indecens cogitantibus resurrectionem carnis, et ideo non credentibus, occurrit infirmitas. Sed quemadmodum sustuta cujuslibet solubilis metalli igne liqueceret, vel contereretur in pulverem, vel confunderetur in massam, et eam vellet artifex rursum ex illius materia et quantitate reparare, nihil interesset ad ejus integratem, quæ particula materiæ cui membro statuæ redderetur; dum tamen totum ex quo constituta fuerat, restituta resumeret; ita Deus, mirabiliter atque ineffabiliter artifex, de toto quo caro nostra extiterat eam mirabili celeritate restituet, nec aliquid attinebit ad ejus redintegrationem, utrum capilli ad capillos redeant, et unguis ad unguis; an quidquid eorum perierat, mutetur in carnem, et in partes alias corporis revocetur; curante artificis providentia ne quid indecens fiat. Indecorum quippe aliquid ibi non erit; sed quidquid ibi futurum est, hoc decebit, quia nec futurum est, si non decebit. (Aug., in Enchir., cap. 88. Hugo, lib. 2 de Sacramentis, parte 1, cap. 1. Idem Aug., in Ench. c. 90.)

Quod sancti sine omni deformitate resurgent.

3. Hoc autem in corporibus sanctorum intelligendum est, de quibus consequenter adjungit Aug., in eodem, ep. 91: Resurgent ergo sanctorum corpora sine ullo vitio, sine nulla deformitate, sicut sine ulla corruptione, onere, difficultate; in quibus tanta facilitas, quanta felicitas erit; propter quod et spiritualia dicta sunt, cum procul dubio corpora sint futura, non spiritus. Ex his appareat quod una erit ætas omnium resurgentium, scilicet juvenilis, statura vero, diversa, scilicet, quam quisque habuerat in juvenili ætate, vel erat habitus, si ante est defunctus. Nec de substantia de qua hominis caro creatur, aliquid peribit; sed omnium particularum ante dispersarum collectione redintegrabitur naturalis substantia corporis. Sanctorum quoque corpora sine omni vitio fulgida sicut sol, resurgent, præcisus cunctis deformitatibus quas hic habuerint.

Si mali tunc habeant quas hic habuerint deformitates.

4. De reprobis autem quæri solet an cum deformitatibus hic habitus resurgant. Hoc autem August. non asserit, sed dubium relinquit, ita inquiens, in Ench. c. 2: Quicumque ab illa perditionis massa quæ per Adam facta est, non liberantur per Christum, resurgent quidem etiam ipsi, unusquisque cum sua carne, sed ut cum diabolo ejusque angelis puniantur. Utrum vero ipsi cum vitiis et deformitatibus suorum corporum resurgent, quæcumque in eis gesta sunt, inquirendo laborare quid opus est? Non enim fatigare nos debet incerta eorum habitudo vel pulchritudo, quorum crit certa et sempiterna damnatio. Ecce non desi-

nit, an tunc habeant deformitates quas hic habuerunt reproborum corpora.
Quod non consumentur corpora quæ tunc ardebunt.

5. Si vero quæritur de corporibus malorum, quomodo in igne ardeant et non consumantur, August., de Civit. Dei. lib. 21, cap. I et 3, variis exemplis astrinxit, et sempiternis ignibus ea ardere, et non consumi illa combustionem, sicut anima cuius præsentia corpus vivit, et dolorem pati potest, mori autem non potest. Hoc enim erit tunc in corporibus damnatorum, quod tunc esse scimus in animis omnium.

Si dæmones corporali igne cremantur.

6. Quæri etiam solet an dæmones corporali igne ardeant. Ad quod August. respondens ait, super Gen. et de Civ. Dei, lib. 21: Cur non dicamus (quamvis miris, veris tamen, modis) etiam spiritus incorporeos posse poena corporalis ignis affligi, si spiritus hominum etiam incorporei, et nunc potuerunt includi corporalibus membris, et tunc poterunt corporum suorum vinculis insolubiliter alligari? Gehenna illa quæ statum ignis et sulphuris dicta est, corporeis ignis erit, et cruciabit damnatorum corpora vel hominum, vel dæmonum: sed solida hominum, aerea dæmonum. Unus enim utrisque ignis erit, ut Veritas ait. De quo igne si quæritur qualis vel ubi sit, Augustinus sic respondet, de Civit. Dei, lib. 20, cap. 16. Ignis æternus cuiusmodi sit, et in qua mundi vel rerum parte futurus sit, hominem scire arbitror neminem, nisi forte cui Spiritus divinus ostendit.

Si animæ sine corporibus sentiunt ignem corporalem.

7. Cum autem constet anima signe materiali in corporibus eruciandas, quæri solet an interim ante resurrectionem corporum animæ defunctorum reproborum materiali igne cremenatur. De hoc Julianus, Toletanæ ecclesiæ episcopus, Greg. dicta secentus, dialogo 4, cap. 18, ita scripsit: Si viventis hominis incorporeus spiritus tenetur in corpore, eur non post mortem etiam corpore igneo teneatur? Teneri autem per ignem spiritum dicimus, ut in tormento ignis videntio atque sentiendo puniatur. Quod autem non solum videntio, sed etiam experiendo anima ignis tormentum patiatur, ex Evangelio colligitur. Lyc. 16, ubi Veritatis voce dives mortuus dicitur in inferno sepultus; cuius anima, quod in igne teneatur, insinuat, eum Abraham deprecatur dicens: *Mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma.* Dum ergo peccatorem divitem damnatum in ignibus Veritas prohibet, quis sapiens reproborum animas teneri ignibus neget? Præcipue, cum humanam animam corporis similitudinem habere doceat August., ita inquiens, super Gen. lib. 12, c. 33: Profiteri animam habere posse similitudinem corporis et corporalium omnino membrorum quisquis renuit, potest negare animam esse quæ in somnis videt vel ambulare se, vel sedere, vel hoc atque illuegressu vel etiam volatu ferri; hoc sine quadam similitudine corporis non fit. Proinde si hanc similitudinem etiam apud inferos gerit, non corporalem, sed corpori similem, ita etiam in locis videtur esse non corporalibus, sed corporalium similibus sive in requie, sive in doloribus. In Cassiani etiam voluminibus legitur quod non sint otiosæ, neque nihil sentiant, eum dives ille in inferno se flaminis cruciari clamet. Unde probatur animas defunctorum non solum suis sensibus non privari, sed nec istis affectibus, scilicet, spe, tristitia, gaudio ac me' u' carere; et ex his quæ sibi in illo generali examine reservantur, eas quædam jam incipere prægustare.

De abortivis fœtibus et monstribus.

8. Illud etiam investigari oportet si abortivi fœtus et monstra resurgent, et qualia. De quo August. ita ait, in Enchir. cap. 85: Ocurrunt de abortivis fœtibus quaestio, qui iam nati sunt in uteris matrum, sed non ita ut iam possint renasci. Si enim resurrecturos eos dixerimus, de his qui jam formati sunt tolerari potest utecumque quod dicitur. Informes vero quis non proclivius perire arbitretur, sicut semina quæ concepta

non fuerunt? Scrupulose quidem inter doctores quæri ac disputari potest, quando incipit homo in utero vivere, an sit quædam vita occulta quæ nondum motibus viventis appareat. Negari enī vixisse puerperia, quæ ideo membratim execrantur, ut ejificantur ex uteris prægnantium, ne matres etiam, si mortua ibi relinquuntur, occidant, impudentia nimia videtur. Ex quo autem incipit homo vivere, ex illo utique iam mori potest; mortuus vero, ubicumque illi potuit mors evenire, quomodo ad resurrectionem non pertineat reperire nequeo. Neque enim et monstra quæ nascuntur et vivunt, quantumlibet cito moriantur, aut resurrectura negabuntur, aut ita resurrectura eredenda sunt, sed potius correcta eoru in emendataque natura. Absit enim ut illum binebrem, quem nuper natum in Oriente fratres fidelissimi qui eum viderunt retulerunt, et sanctus Hieron. scriptum reliquit, ut unum hominem in duplum, ac non potius duos quod futurum erat, si genini nascerentur, resurrecturos existemus. Ita et cetera quæ nimia deformitate monstra dicuntur, ad humanæ naturæ figuram in resurrectione revocabuntur (ibid., e. 87).

DISTINCTIO XLV.

DE DIVERSIS ANIMARUM RECEPTACULIS.

1. Præterea sciendum est quod omnes animæ, ut ait August., super Joan., tract. 49, cum de hoc seculo exierint, diversas habent receptiones: bonæ habent gaudium, malæ vero tormenta. Sed cum facta fuerit resurrectio, et bonorum gaudium ampliuerit, et malorum tormenta graviora, quando cum corpore torquebuntur. Ex his ostenditur quod maius erit gaudium sanctorum in resurrectione et post, quam fuerit ante; et quod diversa receptacula habebunt animæ sanctorum. De quibus idem August. ait, de Verb. Apost.: Tempus quod inter hominis mortem et ultimam resurrectionem interpositum est, animas abditis receptaculis continet, sicut unaquæque digna est vel requie, vel ærumna, pro eo quod sortita est in carne dum viveret.

De suffragiis defunctorum.

2. Neque negandum est, ut ait August., in Enchir. c. 19, defunctorum animas pietate suorum viventium relevari, cum pro illis sacrificium Mediatoris offeratur, vel eleemosynæ tiunt in Ecclesia. Sed hæc eis tantum prosunt, qui, cum viverent, hæc sibi ut postea possent prodesse meruerunt. Est enim quidam vivendi modulus nec tam bonus ut non requirat ista post mortem, nec tam malus ut ei non prosint ista quidquam. Est vero talis in bono, ut ista non requirat; et est rursus talis in malo, ut nec his valeat, dum ex hæc vita transferit, adjuvari. Quocirca hæc omne meritum comparatur, quo possit post hanc vitam quispiam gravari vel relevari. Nemo autem speret quod hic neglexit, eum obierit, apud Deum promereri. Non ergo ista quæ pro defunctis commendandis frequentat Ecclesia illi apostolicæ sunt adversa sententiæ qua dictum est, Rom. 14: *Onnes stabimus ante tribunal Christi*, ut referatur unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit scilicet, bona vel mala; quia etiam hoc meritum sibi quisque, cum in corpore viveret, comparavit, ut possint et isto prodesse, non enim omnibus prosunt. Et quare? Non nisi propter differentiam vitæ, quam quisque gessit in corpore. Cum ergo sacrificia, sive altaris, sive quarumcumque aliarum elemosynarum, pro baptizatis omnibus offeruntur, pro valde bonis, gratiarum actiones sunt; pro non valde malis sunt propitiaciones. Sed pro valde malis, et si nullasunt adjumenta mortuorum, tamen qualescumque virum consolationes sunt. Quibus vero prosunt, vel ad hoc prosunt ut sit plena remissio, vel certe ut tolerabilior sit ipsa damnatio. Orationibus ergo sanctæ Ecclesiæ, et sacrificio salutari et eleemosynis quæ pro eorum spiritibus offeruntur, non est dubium mortuos adjuvari, ut cum eis misericordius agatur a Domino, quam eorum peccata meruerunt. Hoc enim a Patribus traditum tota observat Ecclesia, ut pro eis qui in communione

corporis et sanguinis Domini defuncti sunt, cum ad ipsum sacrificium loco suo commemorentur, oretur, ac pro illis quoque id offerri commemoretur. Non est ergo anibigendum ista prodesse defunctis, sed talibus qui ita vixerunt ante mortem, ut possint eis hæc utilia esse post mortem. Nam qui sine fide sperante per dilectionem, ejusque sacramentis, de corpore exierunt, frustra illis a suis hujusmodi pietatis officiis impenduntur; cujus, dum licet essent, pignore, caruerunt, non misericordiam sibi thesaurizantes, sed iram. Non ergo mortuis nova merita comparantur, cum pro eis aliquid boni operantursui, sed eorum praecedentibus consequentia ista redduntur. Nam istam quisque sibiens vitam, nisi quod in ea meruerit, non poterit habere post eam. Ecce quibus et qualiter prosunt illa quæ pro defunctis frequentat Ecclesia. Mediocriter malis suffragantur ad pœnæ mitigationem; mediocriter bonis ad plenam absolutionem; qui non habent tantæ perfectionis merita, ut non indigeant juvari per pauperes quorum est regnum cœlorum, quos sibi fecerunt amicos de mammona iniquitatis; quorum tanta est perfectio, ut his adiutoriis non indigeant: quales sunt apostoli et martyres. Ut enim ait August.: Injuria est pro martyre orare in Ecclesia, cuius nos debemus orationibus commendari; pro aliis autem defunctis oralur. (August., in sermone de Verbis Apostoli, et in Glos. super illud 1 Thess. 4, c. Nolumus vos.)

De officiis sepulturæ.

3. De pompis vero exequiarum, idem August. ita dicit: Pompa funeris, agmina exequiarum; sumptuosa diligentia sepulturæ, vivorum sunt qualia cumque solatia, non adjutoria mortuorum. Quia si aliquid prodest impio sepulcro pretiosa, obseruit pio vilis, vel nulla. Praeclaras exequias in conspectu hominum purparato illi diviti exhibuit turba famulorum; sed multo clariiores in conspectu Domini, ulceroso illi pauperi ministerium exhibuit angelorum, qui cum extulerunt non in marmoreum tumulum, sed in Abrahæ gremium. Sit tamen cura mortuos sepeliendi, et sepulcro construendi, quia hæc in Scripturis sanctis inter bona opera deputata sunt; nec solum in corporibus patriarcharum aliorumque sanctorum, sed etiam in ipsis Domini corpore qui ista fecerunt, laudati sunt. Impleant igitur homines erga suos officia postremi munera, et sui humani lenimenta in memoris. Verum illa quæ adjuvant spiritus defunctorum, scilicet oblationes, orationes, multo observantius procurent. (In sermone de Verbis Apost., et de Civ. Dei, lib. 1, c. 12; et in lib. de Cura pro mort. gerenda, cap. 2.)

De duobus æque bonis, quorum alter plura post mortem habet auxilia.

4. Solet moveri quæstio de duabus, uno divite, altero paupere, pariter sed mediocriter bonis, qui predictis suffragiis indigent, et meruerunt pariter post mortem juvari; pro altero vero, id est, pro divite, speciales et communes siant orationes, multæque eleemosynarum largitiones; pro paupere vero non sicut nisi communes largitiones et orationes. Quæritur ergo an tantum juvetur pauper paucioribus subsidiis, quantum dives amplioribus. Si non pariter invitatur, non ei redditur secundum merita. Meruit enim pariter juvari, quia pariter boni extiterunt. Si vero tantum suffragii consequitur pauper, quantum dives, quid contulerunt diviti illa specialiter pro eo facta? Sane dici potest, non ei magis valuisse generalia et specialia, quam pauperi sola generalia suffragia. Et tamen profuerunt diviti specialia, non quidem ad aliud vel majus aliqui, sed ad idem ad quod generalia, ut ex pluribus et diversis causis unum perciperetur emolumentum. Potest tamen dici aliter, illa plura subsidia contulisse diviti celeriore et absolutiorem, non pleniorum. (In serm. de Verbis Apost., lib. 1.)

Quibus suffragiis jurabuntur mediocriter boni, qui in fine invenientur.

5. Sed iterum quæritur de aliquo mediocriter bono, qui talibus indigens suffragiis in ipso consum-

mationis articulo cum reliquis migrabit, si salvus fuerit: pro eo non ostentur ulterius sacrificium, vel oratio, vel eleemosyna; nec habebat tantæ perfectionis merita, quæ his suffragiis non egerent, numquid ergo salvabitur? Existimio eum quasi per ignem transeuntem, salvari meritis et intercessionibus colestis Ecclesiæ, quæ pro fidelibus semper intercedit voto et merito, donec impleatur Christus. *Qromodo sancti glorificati audiunt preces supplicantium: et quomodo intercedunt pro nobis ad Dominum.*

6. Sei forte quæris numquid preces supplicantum sancti audiunt, et vota postulantum in eorum notitiam pervenient. Non est incredibile animas sanctorum, quæ in abscondito facie Dei veri luminis illustratione latentur, in ipsius contemplatione ea quæ foris aguntur intelligere, quantum vel illis ad gaudium, vel nobis ad auxilium pertinet. Sicut enim angelis, ita et sanctis qui Deo assistunt, petitiones nostræ innotescunt in Verbo Dei, quod contemplantur. Unde et dicuntur angelii orationes et vota nostra offerre Deo; nouquia eum doceant, sed quia ejus voluntatem super eis consulunt. (Hug., de Saeram., lib. 2, part. 16, c. ult.) Unde Aug., in lib. de Orando ad Deum: Angelis, qui sunt apud Deum, innotescunt petitiones nostræ, ut quodammodo offerant Deo, et de his consultant; et quod Deo jubente implendum esse cognoverint, hoc nobis evidenter vel latenter reportent. Unde et angelus hominibus ait, Tobiæ 12: *Cum oraretis, orationem vestrum obtuli Deo.* Ad omnia quidem sciendo sufficit Deo sua perfectio; habet tamen nuntios, id est, angelos, non qui ei quæ nescit annuntient (non enim sunt ulla quæ nesciat,) sed bonum eorum est de operibus suis ejus consulere veritatem; ethoc est quod ei dicuntur nonnulla nuntiare, non ut ipse ab eis diseat, sed ut ab eo ipsi per Verbum ejus sine corporali sono nuntient etiam quod voluerit, ab eo missi ad quos voluerit, totum ab illo per illud Verbum ejus audientes, id est, in ejus veritate invenientes, quid sibi faciendum, quibus et quando nuntiandum sit (in lib. 15 de Trin., c. 13.) Nam et nos orantes eum, non eum doceamus, quia novit (ut ait Verbum ejus) Pater vester qui vobis necessarium sit priusquam petatis ab eo. Nec ista ex parte cognovit; sed futura omnia temporalia, atque in eis etiam quid et quando ab illo petituri fueramus; et quos et de quibus rebus velexauditurus, vel non exauditurus esset, sine initio ante præscivit. Non ergo dicitur angelus orationes nostras offerre Deo, quasi Deus tunc noverit quid velimus et quo indigeamus; quæ omnia antequam fiant, sicut et postquam facta sunt, novit; sed quia necesse habet rationalis creatura temporales causas ad æternam Veritatem referre, sive petendo quid erga se fiat, sive consulendo quid faciat. (Aug., ibid, continue, et in lib. de Gratia novi et veteris Test., et super illud. Phil. c. Gaudete.)

Quod dicimus est de angelis utribuimus sanctis animabus.

7. Si autem angelii a Deo per Verbum ejus discunt petitiones nostras, et quid de his iniplendum sit, et quid non, cur non credamus et animas sanctorum Dei faciem contemplantium, in ejus veritate intelligere preces hominum, et quæ implendæ sint vel non? Inde est quod Deus dicitur exaudiere preces quorumdam, non solum quando effectui mancipat, sed etiam quando innotescit curiae angelorum et sauctarum animarum quid inde futurum sit vel non; et quod cognoscunt in Dei voluntate esse, volunt et ipsi. Adeo enim supernæ voluntati addicti sunt, ut nihil prætere ejus voluntatem queant velle. Intercedunt ergo ad Deum pro nobis sancti, et merito, dum illorum merita suffragantur nobis, et affectu, dum vota nostra cupiunt impleri; quod tamen non faciunt, nisi in voluntate Dei implenda didicerint. Oranius ergo ut intercedant pro nobis, id est, ut merita eorum nobis suffragentur, et ut ipsi velint bonum nostrum, quia eis volentibus Dens vult, et ita fiet. Ex premissis constat quod cum quibusdam misericordiis agit Deus quā eorum peccata meruerunt.

scilicet, cum mediocriter malis, qui suffragiis Ecclesiæ juvantur.

DISTINCTIO XLVI.

SI VALDE MALIS DETUR MITIGATIO POENÆ.

1. Sed quæritur hic de valde malis, utrum et ipsi in aliqua pœnaruin mitigatione Dei misericordiam sentiant, ut minus quam meruerint puniantur. Quidam autem eos nullam revelationem pœnæ habituros; quod confirmant Jacobi auctoritate dicentis, c. 2: *Judicium sine misericordia fiet illi qui non fecit misericordiam*. Aug. etiam super octonarium, 19 Matth. 5, ait: Misericordia hie, judicium in futuro. Idem distinguens quomodo omnes viæ Domini sint misericordia et veritas, ait: Erga sanctos, omnes viæ Dei misericordia; erga iniquos, omnes veritas: quia et in judicando subvenit, et ita non deest misericordia; et in misericordando id exhibet quod promisit, ne desit veritas. Erga omnes autem quos liberat et condemnat, omnes viæ sunt misericordia et veritas; quia ubi non miseretur, vindictæ veritas datur. Dicens ubi non miseretur, dat intelligi aliquid a Deo fieri, ubi ipse non miseretur. Sed his occurrit quod ait Cassiod. super psal. 50, loquens de misericordia et pietate Dei: Hæ duæ, inquit, res judicio Dei semper adjunctæ sunt. Ergo et in punitione malorum non est justitia sine misericordia. Idem, super psal. 100, de judicio et misericordia ait: Ilæc duo mutua societate sibi junguntur. In his breviter omnia opera Dei includit. August. quoque, in Ench., respondens illis qui reproborum supplicia finem habitura contendunt, ita illorum repellit opinionem, asserens reprobos perpetuo puniendos, ut corum supplicia mitigari aliquatenus non neget. Frustra, inquit, nonnulli aeternam damnandorum pœnam et cruciatum sine intermissione per eo temporum humano miserantur affectu, atque ita futurum esse non credunt; non quidem Scripturis adversando divinis, sed pro suo motu dura quæque molliendo, et leviorem flectendo sententiam; quæ putant in eis terribilius esse dicta quam verius. Non enim (inquiunt) *obliviscetur misereri Deus, aut continebit in sua misericordias suas*, psal. 76. Hoc quidem in psalmo legitur; sed de his intelligitur qui sunt *vasa misericordiæ*. Rom. 9, quia et ipsi non pro meritis suis, sed Deo miserante de miseria liberantur. Aut si hoc ad omnes existimat pertinere, non ideo necesse est ut damnationem opinentur finiri posse eorum de quibus dictum est, Matth. 25: *Ibunt hi in supplicium aeternum*; ne hoc modo putetur habitura finem felicitas eorum de quibus e contrario dictum est: *Justi autem in vitam aeternam*. Sed pœnas damnatorum certis temporibns existimant (si hoc placet) aliquatenus mitigari. Et sic quippe intelligi potest manere ira Dei in illis, id est, ipsa damnatio. Ilæc enim vocatur ira Dei, non divini animi perturbatio, ut in ira sua, id est, manente ira sua, non contineat miserationes suas, non aeterno suppicio finem dando, sed levamen adhibendo vel interponendo cruciatibus; quia nec psalmus ait ad finiendam iram suam, vel post iram suam, sed in ira sua. Quæ si sola esset, alienari a regno Dei, et carere magna multitudine dulcedinis Dei, tam grandis tamen est pœna, ut et possint nulla tormenta quæ novimus comparari; si illa sit aeterna, ista autem sit quamlibet multis seculis longa. Manebit ergo sine fine mors perpetua damnatorum; et ipsa omnibus erit communis, sicut manebit communiter omnium vita aeterna sanctorum. Ecce ita asserit hic pœnas reproborum non esse finiendas, quod non improbat, si dicitur eorum suppicio aliquod levamen adhiberi. Unde non incongrue dici potest Deum, etsi justus id possit, non omnino tantum punire malos in futurum quantum meruerunt; sed eis aliquid, quantumenamque mali sint, de pœna relaxare.

Determinat præmissas auctoritates.

2. Quod ergo dictum est judicium sine misericordia fieri illi qui non fecit misericordiam, ita intelligi potest, quod judicium damnationis fiet illi qui non fecit misericordiam, pro eo quod fuit sine misericordia. Vel

fiet judicium et sine misericordia liberante et salvante, qui tamen in aliqua pœnæ allevatione misericordiam Dei sentiet. Ita, cum dicitur in misericordia hie, judicium in futuro, non negatur quin in futuro sit misericordia effectus, et in electis, qui per misericordiam ab omni miseria liberabuntur, et in reprobis, qui minus quam meruerint cruciabuntur. Sed his non sive causa dicitur fieri Dei misericordia, et judicium in futuro, quia et hic multis modis miseretur Deus, quibus non miserebitur nunc. Vocat enim Deus nunc peccatores et justificat, quod tunc non faciet; et tunc reddens singulis secundum merita sua, manifeste judicabit, qui nunc occulte judicat. Cujus occultum judicium (ut ait Aug.) intelligitur pœna qua quisque vel exerceatur ad purgationem, vel admonetur ad conversionem; vel, si contemnit, excœctatur ad damnationem. Occultum ergo judicium Dei pœna dicitur, qua judicial purgando, convertendo, vel excœctando. Judicia quoque Dei interdum appellantur dispensationes ejus de omnibus rebus. Unde, Röm. 11: *Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus!* Et psalm. 33: *Judicia ejus abyssus multa*. Judicium autem quo in futuro judicabit, intelligitur sententia iudicis, qua ventilabitur area, id est, dividetur localiter boni a malis ministerio angelorum, et isti in vitam ducentur, illi in supplicium militentur, qui nunc simul mixti sunt.

De justitia et misericordia Dei.

3. Sed quomodo justitiam Dei et pietatem, id est, misericordiam, supra Cassiodorus duas esse res dixit, quæ semper adjunctæ sunt judicio Dei? Justitia enim Dei et misericordia non duæ res sunt, sed una res, id est, una divina essentia est, sicut supra pluribus auctoritatibus ostensum est; quia non est Deo aliud esse misericordem quam misericordiam; nec justum suam justitiam; sed idem prorsus. Nec aliud est ei esse misericordem quam justum, vel misericordiam quam justitiam; sed omnino idem, quia non denominative, sed essentialiter hæc de Deo dicuntur. Cur ergo dicit Scriptura de operibus Dei, quædam esse misericordiæ, quædam justitiae? Si enīm justitia Dei, misericordia est, quæcumque sunt opera misericordiæ, esse videatur justitiæ, et e converso. His responderi potest sic: illis locutionibus quibus hujusmodi operum sunt distinctiones, ut alia misericordiæ, alia justitiae, alia bonitati attribuantur, non diversitas subiectus id est, rei, his vocabulis significare exprimitur, sed varietas sensuum et effectuum in creaturis monstratur. Cum enim dicitur Deus justus vel justitia, essentia divina prædicatur; et etiam quod ipse sit distributore et judex meritorum intelligi datur. Ita et cum dicitur misericors, essentia divina prædicatur, et insuper quod ipse sit misericordia liberator intelligi datur. Similiter cum dicitur bonus, essentia divina prædicatur. Et cum dicitur Deus, et insuper auctor omnium bonorum ostenditur. Ita et cum dicitur Deus, essentia divina prædicatur, et ipse timendus ostenditur. Inde ergo quædam opera misericordiæ, quædam justitiae dicuntur, non quin divina essentia hæc et illa operetur, et quin hæc et illa sint opera diuinæ essentiæ. quæ dicitur misericordia et justitia; sed quia quædam sunt quibus ostenditur judex et æquus distributor, quædam quibus ostenditur misericordia. Misericors enim dicitur in natura, misericordia in exhibitione. Et in quibusdam operibus dicitur effectus esse misericordiæ, in quibusdam effectus justitiae; non quod aliud efficiat justitiam, aliud misericordiam Dei, si ad essentiam referas; sed quia ex quibusdam effectibus intelligitur judex, ex quibusdam misericordia, vel, ut quibusdam placet, justus et misericors. Sed secundum hoc occurrit questio, quomodo ex aliis ostendatur justus, et ex aliis misericors, cum sit idem et esse justum et esse misericordem? Si enim secundum eamdem rationem dicitur justus et misericors, ex eo opere quo intelligitur justus, intelligitur in misericordia, et e converso. Sed dixi supra quia, cum dicitur Deus justus et misericors, ita eadem divina essentia significatur, et secundum eam idem prædicatur, ut etiam quædam diversa intelligi

ligimus enim per hoc eum esse miseratorem et justum judicem. Quod evidenter Orig. ostendit diecus: Omnia quæ Dei sunt, Christus est; ipse sapientia ejus, ipse fortitudo, justitia, sanctitas, ipse prudentia, ipse veritas. Sed cum unum sit in subjacenti, pro varietate sensuum diversis nuncupatur vocabulis. Aliud enim significat sapientia, aliud justitia. Quando enim sapientia dicitur, disciplinis te divinarum humanarumque rerum instruere intelligitur; quando justitia, distributor vel judex meritorum insinuatur. Ita et prudentia cum dicitur, doctor et demonstrator bonarum vel malarum rerum, vel neutrarum intelligitur.

Auctoritatibus probat quedam justitiam, alia misericordiam, atia bonitati attribui.

4. Quod autem quædam opera misericordiae, quædam justitiae, quædam bonitati attribuantur, in Scripturis facile est reperi. Et de misericordia quidem et justitia manifestum est; de benignitate vero et misericordia amplius latet. Sed August. docet, super psalm. 135, illa opera proprie ad misericordiam pertinere, quibus aliqui a miseria liberantur. Ad bonitatem vero non solum illa, sed facturam et gubernationem naturalium, ita dicens: Ad misericordiam pertinet, quod a peccatis mundat, et de miseria liberat; ad bonitatem vero, quod cœlum et terram, et omnia valde bona creavit ut essent. Idem, super psalm. 32: Cœli non indigent misericordia, ubi nulla est miseria; et in terra hominis abundat miseria, et superabundat di misericordia. Misera ergo hominis et misericordia Dei plena est terra, non cœli, qui non indigent misericordia, indigent tamen regente Domino. Omnia enim indigent Domino, et misera, et felicia, quia sine illo miser non sublevatur, felix non regitur. Item alibi, super illud: Secundum misericordiam tuam memento mei tu: Misericordia est erga miseros, bonitas erga quoslibet. Interdum tamen misericordia large accipitur ut bonitas.

Quomodo universæ viæ Domini dicuntur misericordia et veritas.

5. Post hæc considerari oportet ex quo sensu universæ viæ Domini dicuntur misericordia et veritas. Hoc multiplem recipit expositionem. Universæ enim viæ Domini misericordia et veritas quibus ad nos venit, ut ait August. super psal. 24, intelliguntur duo adventus: primus in quo manifestam et multiplice misericordiam nobis exhibuit; et secundus, in quo requirendo merita justitiam exhibebit. Universæ etiam viæ Domini, id est, quibus ad Dominum ascendimus, sunt justitia, qua a malo declinamus; et misericordia, qua bonum facimus. In his enim duobus omne bonum meritum includitur. Sed cum superius Cassiod., ad psal. 100, dixerit in his duobus omnia opera Dei includi, merito queri potest an in omni opere Domini hæc duo mutuo sibi jungantur. Quibusdam placuit non in omni opere Domini hæc duo concurrere, secundum effectum dico; nam secundum essentiam non dividitur misericordia a justitia, sed unum est. Verum secundum effectum non in omni opere Domini dicunt esse misericordiam et justitiam, sed in quibusdam factentur tantum misericordiam, in aliis justitiam, atque in aliis misericordiam et justitiam. Fatentur tamen Dominum omnia quæ fecit misericordiæ agere et justæ: referentes rationem dicti ad Dei voluntatem quæ justitia est, et misericordia, non ad effectus misericordiæ et justitiae, qui sunt in rebus. Aliis autem videtur quod sicut dicitur Deus omnia opera sua justæ facere et misericorditer, ita concedendum sit in omni opere Dei justitiam esse et misericordiam, id est, clementiam, secundum effectum vel signum, quia nullum opus Dei est in quo non sit effectus vel signum æquitatis et clementiae, sive occultæ, sive apertæ. Aliquando enim manifesta est clementia sive benignitas, et occulta æquitas, aliquando converso.

DISTINCTIO XLV I.

DE SENTENTIA JUDICI.

1. Solet etiam queri: Qualiter dabitur judicii sen-

tentia? Sed non est perspicuum id explicare. Non enim Scriptura aperte definit an voce illa proferatur, Matth. 23: *Venite, benedicti, et: Ite, maledicti;* an virtute judicis ita fieri, con sentientiis singulorum attestantibus, ut modo dicitur futurum ut judicis potentiae effectus ipsius dictio significetur. Illa etiam, ibid.: *Esurivi, et non dedistis mihi manducare,* et hujusmodi, magis conscientiis exprimenda plurimi putant quam verbis, quia Apostolus in momento et in ictu oculi mysterium consummandum tradit. Sed illud ad resurrectionis statum tantum referunt, non ad judicium, qui alii judicii sententiam, et malorum mercationes, et bonorum præmia verbis exprimenda asserunt.

Quod judicabunt sancti, et quomodo.

2. Non autem solus Christus judicabit, sed et sancti cum eo judicabunt nationes. Ipse enim apostolis ait, Matth. 19: *Sedebitis et vos super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel.* Nec est putandum quod duodecim apostolis tantum hoc promiserit Christus. Ubi enim scédebit Paulus, qui plus omnibus laboravit, si non ibi scédebunt nisi duodecim? Per duodecim ergo sedes perfectio tribunalis, id est, universitas iudicantium intelligitur, scilicet, omnes perfecti, qui relictis omnibus secuti sunt Christum. Per duodecim tribus, universitas iudicandorum. Judicabunt vero eos sancti, non modo cooperatione, sed etiam auctoritate et potestate. Unde, psal. 149: *Gladii anticipates in manibus eorum,* id est, sententia de bonis et malis in potestate eorum. Si vero queritur, quæ erit eorum potestas vel auctoritas in judicando, puto non ante posse sciri quam videatur, nisi divina revelatione quis didicerit.

De ordinibus eorum qui judicandi erunt.

3. Erunt autem quatuor ordines in judicio. Duæ quippe sunt partes: electorum, scilicet, et reproborum, ut Greg. in Moralibus ait, super Job., lib. 26, c. 24. Sed hinc ordines eisdem singulis partibus continentur. Alii enim judicantur, et pereunt; alii non judicantur, et pereunt; alii judicantur, et regnant; alii non judicantur et regnant. Judicantur et pereunt quibus dominica inclinatione dicitur, Matth. 25: *Esurivi, et non dedistis mihi manducare,* etc. Non judicantur, et pereunt, quibus Dominus ait, Joan. 3: *Qui non credit, jam iudicatus est.* Eorum enim damnatio toti Ecclesiæ nota est, et certa; et ideo dicuntur tunc non judicari, quia ad conspectum districti iudicis cum aperta damnatione suæ infidelitatis accident. Qui vero professionem fidei sine operibus habent, judicabuntur, et peribunt, id est, redarguentur ut pereant. Qui vero nee fidei sacramenta tenuerunt, increpationem iudicis in se fieri non audient, quia infidelitatis suæ tenebris prajudicati, ejus quemadmodum experierant invectione redargui non merentur. Illi autem saltem verba iudicis audient, qui ejus fidem saltem verbo tenuerunt. Illi autem in damnatione sua æterni iudicis nee verba percipient, qui ejus reverentiam nec verbo tenus servare voluerunt; et ideo illi iudicandi, sed isti non iudicandi dicuntur. Ex electorum vero parte alii judicantur, et regnant, scilicet, qui vitæ maculas lacrymis terguunt, et eleemosynarum superinductione operiunt; quibus iudex veniens in dextra consistentibus dicit: *Esurivi, et dedistis mihi manducare.* Alii autem non judicantur, et regnant, quietiam præcepta legis perfectionis virtute transcendunt, quia non hoc solum quod lex præcepit, implere contenti sunt, sed et quod ad perfectionem consultur, implere student. De quibus Propheta ait (Isai., c. 3): *Dominus ad iudicium veniet cum senatoriis populi sui.* Et Salomon de Ecclesiæ sponsoloquens, ait, Prov. ult.: *Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoriis terræ.* Et Job ait, c. 36: *Non salvat impios, et pauperibus iudicium tribuit.* Hi ergo recte sub generali iudicio non tenentur, sed iudices veniunt, qui et præcepta generalia vivendo vicerunt, et omnibus relictis Christum secuti sunt. Recte pauperibus iudicium tribuit, qui quanto huic mundo magna humilitate despecti sunt, tanto tunc majori culmine potestatis excrescent. De talibus dicitur, Apoc. 3: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo: sicut*

et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus. Vincens Dominus, cum Patre in throno sedit, quia post passionis certamen et resurrectionis palmam, quod Patri esset aequalis omnibus claruit. Nobis vero in throno Filii sedere, est ex ejusdem Filii potestate judicare. Quia enim iudicandi principatum ex ejus virtute percepimus, quasi in throno ejus residemus. Ex his apparet quod etiam perfectiores sancti eum Christo iudicabunt potestate; et quare quidam dicuntur iudicandi, alii non iudicandi.

De ordine iudicii, et ministerio angelorum.

4. Cum autem in Evangelio legatur quod Dominus mittet angelos suos qui colligent de regno ejus omnia scandala, et mittent iniquos in caminum ignis; et item, Matth. 13: *Exibunt angelii, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis;* et item, Matth., 24: *Mittet angelos suos cum tuba, et congregabunt electos a quatuor ventis;* et Prophetus dicit, ps. 49: *Congregate illi sanctos ejus;* ministerio angelorum illa imperi dubitandum non est. Domino enim veniente ad iudicium, praecedet ante eum ignis, quo comburetur facies mundi hujus; et peribit celum et terra, non secundum substantiam, sed secundum speciem quemadmodum aeternum. Tantum enim ascendet ignis in iudicio, quantum ascenderunt aquae in diluvio. Ille autem ignis malis qui reperti fuerint vivi erit consumptio, bonis vero non, ut ait Augustinus, de Civ. Dei lib. 20, cap. 18. Hoc erit incendium mundi sanctis, quod fuit caminus tribus pueris. In quibus si aliquid purgandum fuerit, per illum ignem purgabitur. Aliis vero nullam ingeret molestiam. Purgatio vero per ignem mundo, et ad iudicium veniente Domino, emitetur vox illa magna qua resurgent omnes mortui; et tunc ministerio angelorum ventilabitur area, quia boni congregabuntur ibi de quatuor partibus mundi angelico ministerio; quo *et rapientur obviam Christo in aera;* 1 Thess. 3 reprobis in terra quam dilexerunt, remanentibus. Et tunc praeconia illa bonorum: *Esurivi, et dedistis mihi manducare,* et increpationes illae malorum: *Esurivi, et non dedistis mihi manducare,* Matth. 25, etc., proferentur vel sono vocali, vel alio modo. Denique proferetur sententia super utrosque, ibid.: *Venite, benidicti;* et: *Ite, maledicti,* etc.; et ministerio angelorum virtute Dei cooperante mittentur mali in caminum ignis, hoc est, infraenum.

Si post iudicium daemones praeerunt hominibus ad puniendum.

5. Et solet queri utrum in inferno malis ad puniendum praesint daemones post iudicium, quos carnifices tortoresque animarum Scriptura appellat. Apostolus dicit, I Cor. 15, quod Christus tunc eradicabit omnem principatum, et potestatem, et virtutem. Dum enim durat mundus angeli angelis, daemones daemonibus, homines hominibus praesunt. Sed omnibus collectis, jam omnis praelatio cessabit. Hinc quidam putant post iudicium daemones non habere potestatem cruciandi homines, sicut modo. Sed ut daemones virtute Dei cruciari sine creatura ministerio asserunt, sic reprobos homines ibi non per operationem daemonum, sed virtute divina tantum aeternis subjici cruciatibus. Praemissa tamen auctoritas non id cogit sentire; quae etsi asserat tunc nec daemones daemonibus, nec homines hominibus praesesse, non definit tamen an daemones praesinthominibus ad torquendum. Unde quibusdam videtur, eos sic extare hominibus tortores in poena, sicut extiterunt incentores in culpa.

DISTINCTIO XLVIII.

DE FORMA JUDICI.

1. Solet etiam queri in qua forma Christus iudicabit. In forma usque servi iudicabit; quae omnibus in iudicio apparebit, ut videant mali in quem pupugerunt. Divinitatem vero ejus mali non videbunt. Unde Isaia, c. 16: *Tollatur impius, ne videat gloriam Dei.* Humanitatem videbunt, ut timeant; divinitatem vero non, ne gaudeant. Divinitas enim sine gaudio videri non potest.

Qualis apparebit tunc in forma servi.

2. Sed cum in forma humana constet cum apparatum, queritur an in forma illa gloriosa appareat, sicut vere est, an in forma qualis in passione extitit. Quidam putant a malis talem videri, qualem crucifixierunt, id est, infirmum; quia dicit Scriptura, ut videant in quem pupugerunt. Sed aperte Augustinus, super Joan., et tract. de Trin., lib. 1, cap. 16 et 17, dicit formam servi glorificatam, a bonis et malis tunc videri; sic: Cum in forma servi glorificata iudicantem viderint boni et mali, tolletur impius, ut non videat claritatem Dei qua Deus est; quam soli mundo corde videbunt, quod erit eis vita aeterna. Forma ergo humana in Christo glorificata videbitur a cunctis; unde et Christus dicitur iudicatus, quia filius hominis est. Ita enim legitur in Evangelio Joannis, c. 5: *Ei potestatem dicit ei iudicium facere; quia filius hominis est.* Non quod ipse ex virtute hominis sit iudicatus, vel quod ipse solus sine Patre et Spiritu sancto iudicium sit facturus, sed quia ipse solus in forma servij iudicans, boni et malis videbitur. Cum ergo Pater non iudicat quemquam sed omnem potestatem dedit Filio, non ita est intelligendum, quasi Filius solus iudicet, et non Pater, sed quia forma Filii humana cunctis in iudicio apparebit, non in forma infirma, sed gloriosa. Iudicabit autem ex virtute divinitatis, non sine Pater et Spiritu sancto; et apparebit terribilis impiis, et mitis justis. Erit enim terror malis, et lumen justis.

Quare secundum formam servi dicitur Christus • suscitatus corpora.

3. Et sicut dicitur Christus secundum formam servi iudicatus, propter causam premissam, ita etiam dicitur suscitatus corpora mortuorum, secundum humanitatem, cum tam virtute divinitatis sit suscitatus, non humanitatis. Sed hac ratione illud dicitur, quia in humanitate suscepit quod est causa nostrae resurrectionis, id est, passionem et resurrectionem. Ideo ei ascribitur secundum hominem suscitatio mortuorum. Unde Augustinus: Per Verbum Filium Dei fit animarum resurrectio. Per Verbum factum in carne filium hominis, fit corporum resurrectio. Item: Iudicat et suscitat corpora non Pater, sed Filius secundum dispensationem humanitatis, in qua minor Pater est Christus. In eo quod est Filius Dei, est vita quae vivificat animas: in eo quod est filius hominis, iudex. Ecce secundum formam humanitatis dicitur suscitatur corpora, et iudicatus. Iudicatus autem, quia illa forma cunctis in iudicio apparebit; et suscitatus, quia in eadem forma meritum et causam resurrectionis nostrae suscepit; et quia secundum eamdem formam vocem dabit, qua mortui de monumentis resurgent et procedent. Secundum quod Deus est, vivificat animas, et non Pater tantum; quia non tantum Pater vita est, sed et Filius cum eo, et Spiritus sanctus eadem vita est, quae pertinet ad animam, non ad corpus. Corpus enim non sentit vitam sapientiae, sed anima quae illuminatur a lumine aeterno. Licet ergo Christus potentia divinitatis vivificet animas, et suscitet corpora, et iudicet, non otiose tamen et praeter rationem ei secundum formam Dei tribuitur vivificatio animarum, et secundum formam servi iudicium et resuscitatio corporum.

De loco iudicii.

4. Putant quidam Dominum descensurum in vallem Josaphat in iudicio, eo quod ipse per Joelem prophetam sic loquitur, c. 1: *Congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josaphat, et disceptabo ibi cum eis.* In cuius capituli expositione ita reperi: Hoc quidam pueriliter intelligunt, quod in valle quae est in latere montis Oliveti descensurus sit Dominus ad iudicium, quod frivolum est, quia non in terra, sed in spatio hujus aeris sedebit contra locum montis Oliveti, ex quo ascendit. Et sicut Joannes Chrysostomus dicit: Angeli deferent ante eum signum crucis; unde in Evangelio Veritas dicit, Matth. 21: *et tunc apparebit signum filii hominis,* etc. Josaphata autem interpretatur iudicium Domini. In vallem ergo Josaphat, id est, ju-

dicij Domini, congregabuntur omnes impii. Justi vero non descendant in vallem judicij, id est, damnationem; sed in nubibus elevabuntur obviam Christo. *De qualitate luminarium, et temporis, post iudicium.*

5. Veniente autem ad judicium Domino in fortitudine et potestate magna, sole et luna dieuntur obscurari, non sui luminis privatione, sed superveniente majoris luminis claritate. Virtutes quoque cœlorum, id est, angeli, dicuntur moveri, non metu damnationis, vel aliqua perturbatione pavoris, sed quadam admiratione eorum quæ viderint. Unde Job, c. 16: *Columnæ cœli parent ad adventum ejus.* Ante diem vero judicij sole et luna eclipsim patientur, sicut Joel testatur dieens, c. 2: *Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis.* Magnus vero dicitur, propter magna quaे ibi sient. Cum autem factum fuerit cœlum novum, et terra nova, tunc erit lux lunæ sicut lux solis, testante Isaia, c. 30: *Et lux solis septempliciter,* id est, sicut lux septem dierum; quia quantum luxit sol in prima conditione septem dierum ante peccatum primi hominis, tantum lucebit post judicium. Minorata enim fuit, lux solis et lunæ, aliorumque siderum, per peccatum primi hominis; sed tunc recipiet sol mercedem sui laboris, quia septempliciter lucebit; et tunc non erit vicissitudo diei et noctis, sed tantum dies. Unde Zacharias, c. 14: *Et erit dies una quæ nota est Domino, non dies neque nox: et in tempore resperav erit lux,* quia tunc non erit varietas diei et noctis quæ modo est, sed continua dies et lux. Isaias tamen videtur dicere quod tunc non luceat sol vel luna, loqueus congregationi sanctorum: *Non erit ibi,* inquit, c. 60, *amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te: sed erit tibi Dominus in lucem semipernam.* Sed his verbis non negat solem et lunam tunc lucere, sed significat his qui tunc erunt in æterna beatitudine, nullum lucis usum præstare. Quia, ut ait Hieron., lib. 10, super eumdem locum, cœli et terræ, solis atque lunæ nobis cessabit ostium, et erit ipse Dominus lumen suis in perpetuum. Potest etiam intelligi illud Isaiae ex ratione dictum, quia sole et luna tunc non habebunt ortum et occasum sicut nunc. Unde Isidor., illud Isaiae quasi exponens, ait, 1, c. 5: Post judicium sol laboris sui mercedem suscipiet. Unde Propheta: *Lucebit septempliciter,* et non veniet ad occasum nec sol nec luna, sed in ordine quo creati sunt stabunt, ne impii in tormentis sub terra positi fruantur luce eorum. Unde Abacuc, c. 3: *Sol et luna steterunt in ordine suo.* Ecce aperte dicit solem et lunam tunc lucere, sed stabiliter permanere, ubi etiam significat infernum esse sub terra. Si vero queritur quis usus lucis solis et lunæ tunc, fateor me ignorare, quia in Scripturis non memini me legisse.

DISTINCTIO XLIX.

DE DIFFERENTIA MANSIONUM IN COELO ET IN INFERO.

1. Post resurrectionem vero facto universo impletumque judicio, suos fines habebunt civitates duæ: una Christi, alia diaboli; una bonorum, altera malorum, utraque tamen angelorum et hominum. Iстis voluntas illis facultas non poterit esse peccandi, velulla conditio moriendi. Iстis in æterna vita feliciter viventibus, illis infeliciter in æterna morte sine moriendi potestate durantibus, quoniam utriusque sine fine. Sed in beatitudine isti, alius alio præstabilius: in miseria vero illi, alius alio tolerabilius permanebunt (Aug., in Enchirid., c. 111). Ex his apparet quod sicut boni differenter glorificabuntur, alii magis, alii minus, ita et mali differenter in inferno punitur. Sicut enim in domo Patris, id est, in regno cœlorum mansiones multæ sunt, id est, præmiorum differentiae; ita et in gehenna diversæ sunt mansiones, id est, suppliciorum differentiae. Omnes tamen æternam penitentiam patientur, sicut omnes electi cumdebet habebunt denarium, quem pater familias dedit omnibus electis commune intelligitur, scilicet, vita æterna, Deus ipse quo omnes

truentur, sed impariter. Nam sicut erit differentia clarificatio corporum, ita differentia gloria erit animarum. *Stella enim a stellæ,* id est, electus ab electo, *diffrerit in claritate, mentis et corporis.* Alii enim aliis vicinius clariusque Dei speciem contemplabuntur; et ipsa contemplandi differentia diversitas mansionum vocatur. Domus ergo est una, id est, denarius est unus; sed diversitas est ibi mansionum, id est, differentia claritatis; quia unum est et sumnum bonum beatitudine et vita omnium, id est, Dens ipse. Hoc bono omnes electi perfruentur, sed alii aliis pleni. Perfruentur autem vivendo per speciem, non per seculum in ænigmate. Habere ergo vitam, est videre vitam, id est, cognoscere Deum in specie. Unde Veritas ait in Evangelio, Joan. 47: *Hoc est vita æterna, ut cognoscant te verum Deum, et quem misisti Iesum Christum esse unum et solum verum Deum;* hoc est habere vitam, id est: Cognoscere te non est ipsa cognitio quæ tu es, sed per cognitionem habere bonum quod tu es, id est, vita.

Si omnes homines volunt esse beati.

2. Solet etiam quæri de beatitudine, utrum eam omnes velint, et sciant quæ sit vera beatitudo. De hoc August. in lib. 13 de Trin., cap. 4, ita disserit: Mirum est cum capessendæ retinendæque beatitudinis voluntas una sit omnium, unde tanta existat de ipsa beatitudine rursus diversitas voluntatum; non quod eam aliquis nolit, sed quod non omnes eam norint. Si enim eam omnes noscerent, non ab aliis putaretur esse in virtute animi, ab aliis in voluntate corporis, ab aliis atque aliis alibi atque alibi. Quomodo ergo omnes amant quod non omnes sciunt? Quis potest amare quod nescit, sicut supra disputavi? Cur ergo beatitudo amat ab omnibus, nec tamen scitur ab omnibus? An forte sciunt omnes quæ ipsa sit, sed non omnes sciunt ubi sit, et inde contentio est? An forte falsum est quod pro vero posuimus, beate vivere omnes homines velle? Si enim beate vivere est, verbi gratia secundum animi virtutem vivere, quomodo beate vivere vult, qui hoc non vult? Nonne verius diximus: Homo ille non vult beate vivere, quia non vult secundum virtutem vivere, quod solum est beate vivere? Non ergo omnes beate vivere volunt, imo pauci hoc volunt, si non est beate vivere nisi secundum virtutem animi vivere, quod multi nolunt. Itane falsum erit, unde nec ipse Cicero dubitavit? Ait enim in Hortensio: Beati certe omnes esse volumus. Absit ut hoc falsum esse dicamus. Quid ergo? An dicendum est, etiamsi nihil aliud sit beate vivere quam secundum virtutem animi vivere, tamen et qui hoc non vult, beate vivere vult? Nimis quidem hoc videtur absurdum. Tale enim est ac si dicamus: Qui non vult beate vivere vult beate vivere. Istam repugnantiam quis audiat? quis ferat? et tamen ad hanc contrudit necessitas, si et omnes beate vivere velle verum est, et non omnes volunt sie vivere quomodo solum vivitur beate. Ad illud ab his angustiis poterit nos eruere, si dicamus nihil esse beate vivere, nisi vivere secundum delectationem suam; et ideo falsum non esse quod omnes beate vivere velint, quia omnes ita volunt ut quemque delectat? Sed id quidem falsum est. Velle enim quod non deceat, est esse miserium. Nec tam miserum est non adipisci quod velis, quam adipisci velle quod non oporteat. Quis ita cæcus sit, ut dicat aliquem ideo beatum, quia vivit ut vult? cum profecto etsi miser esset, minus tamen esset, si nihil eorum quæ perperam voluisse, habere potuisse. Mala enim voluntas sed sola miser quisque efficitur, sed miserior, cum desiderium male voluntatis impletur. Quapropter quoniam verum est quod omnes homines esse beati velint, idque ardentissimo amore appetant, et propter hoc eterna quæcumque appetant; nee quisquam potest amare quod omnino quid vel quales sit nescit, nec potest nescire quid sit, quod se vellet. sequitur ut omnes beatam vitam scient. Omnes autem beati habent quod volunt, quamvis non omnes qui habent quod volunt continuo sint beati. Continuo autem miseri sunt, qui vel non habent quod volunt,

vel id habent quod non recte volunt. Beatus ergo non est nisi qui et habet omnia quae vult, et nihil vult male. Ille quippe beate vivit, qui vivit ut vult, nee male aliquid vult. Cum ergo ex his duobus constet beata vita, licet in malis sit aliquis bonus, non tamen nisi finitis omnibus malis est beatus. Cum ergo ex hac vita, qui in his miseriis fidelis et bonus est, venerit ad beatam vitam, tunc erit vere quod nunc nullo modo esse potest, ut sic homo vivat quomodo vult. Non enim ibi volet male vivere, aut volet aliquid quod deerit, aut deerit aliquid quod voluerit. Quidquid amabitur aderit, nec desiderabitur quod non aderit. Et omne quod ibi erit, bonum erit, et summus Deus summum bonum erit: et quod est omnino beatissimum, ita semper fore certum erit. Beatos autem esse se velle, omnium hominum est. Beatos se esse velle, omnes in corde suo vident, nec tamen omnium est fides, qua ad beatitudinem pervenitur. (Ibid., c. 3 et 7.)

Si quid de Deo cognoscit aliquis, quod ibi non intelligant omnes.

3. Solet etiam queri utrum aliquid de Deo cognoscat aliquis magis meritus, ut Petrus, quod non cognoscat aliquis minus meritus, ut Linus. Pluribus videtur quod omnia de Deo ad beatitudinem spectantia omnes communiter electi cognoscant, sed differenter. Nihil enim in Deo noscibile majus digniusque videtur, quam eum intelligere trinum et unum. Ille autem omnes tunc per speciem cognoscent. Unde sequitur ut non sit aliquid beatitudini pertinens in cognitum alicui beatorum. Omnes ergo cuncta illa videbunt, quorum cognitio servit beatitudini; sed in modis videndi different Alius enim alio magis, aliis alio minus fulget.

De paritate gaudii.

4. Solet etiam queri an in gaudio dispare sint, sicut in claritate cognitionis differunt. De hoc August. ait, in lib. de Civ. Dei: Multæ mansiones in una domo erunt, scilicet, variæ præmiorum dignitates: sed ubi Deus erit omnia in omnibus, erit etiam in dispari claritate par gaudium; ut quod habebunt singuli, commune sit omnibus, quia etiam gloria capitis omnium erit per vinculum charitatis. Ex his datur intelligi quod par gaudium omnes habebunt, etsi disparem cognitionis claritatem, quia per charitatem quæ in singulis erit perfecta, tantum quisque gaudebit de bono alterius, quantum gauderet si in se ipso haberet. Sed si parerit cunctorum gaudium, videtur quod par sit omnium beatitudo; quod constat omnino non esse. Ad quod dici potest quod beatitudo par esset si ita esset par gaudium, ut etiam par esset cognitionis: sed quia hoc non erit, non faciet paritas gaudii paritatem beatitudinis. Potest etiam sic accipi par gaudium, ut non referatur paritas ad intensionem affectionis gaudientium, sed ad universitatem rerum de quibus latabitur; quia de omni re unde gaudebit unus, gaudebunt omnes (In lib. de Virg., c. 26).

Si majora sit beatitudo sanctorum post judicium.

5. Post hoc queri solet si beatitudo sanctorum major sit futura post judicium quam interim. Sine omni scrupulo credendum est eos habituros maiorem gloriam post judicium quam ante; quia et majus erit gaudium eorum, ut supra testatus est August., super Osse 6, et amplior erit eorum cognitio. Unde Hieron., super Gen., ad lib. 12, cap. 35: Peracto judicio, ampliorem gloriam suæ claritatis Deus demonstrabit electis. Si quem movet quid opussit spiritibus defunctorum corpora sua in resurrectione recipere, si eis potest sine corporibus summa beatitudo præberi, difficultas quæstio est, nec potest a nobis perfekte deflniri. Sed tamen dubium non est, et raptam a carnis sensibus hominis mentem, et post mortem ipsa carne deposita non sic videre posse incommutabilem substantialiam, id est, Deum, sicut sancti angeli vident, sive alia latentiori causa, sive ideo, quia inest ei naturalis quidam appetitus corpus administrandi, quo retardatur quodammodo, nee tota intentione pergit in illud

summum cœlum, donec ille appetitus conquiescat. Porro si tale sit corpus, cuius sit difficilis et gravis administratio, sicut haec aero quæ corruptitur, multo magis avertitur mens ab illa visione summi cœli. Prinde cum hoc corpus jam non animale, sed spirituale receperit æquala angelis, habebit perfectum naturæ suæ modum, obediens et imperans, vivificata et vivificans, tam inefabili facilitate, ut sit ei gloriæ, quod fuit sarcinæ.

DISTINCTIO L. SI MALI IN INFERNO PECCABUNT.

1. Hic oritur quæstio ex præmissis ducens originem. Supra enim August., Ench. c. 111, loquens de malis in inferno damnatis, et bonis in cœlo glorificatis, dixit quod nec bonis voluntas, nec malis facultas esse peccandi poterit. Et de bonis quidem constat, sed de malis a quibus voluntatem malam non removet, queritur quomodo sit verum eos non posse peccare; imo, quomodo verum sit eos non peccare, cum malam habeant voluntatem. Quidam autem illam voluntatem non esse peccatum, sed supplicium tantum. Alii vero peccatum esse fatentur, sed per illud eos non mereri aliquam pœnam, quia non est ibi locus merendi. Illud ergo peccatum dicunt non esse meritum supplicii, sed supplicium mali meriti, quod in hac vita præcessit. De hoc autem Augustinus ita dieit' in lib. de Fide ad Petrum, c. 3, 26: Tempus aequirandi vitam æternam in hac tantum vita Deus hominibus dedit, ubi voluit etiam pœnitentiam esse fructuosam. Ideo hic pœnitentia fructuosa est, quia potest hic homo deposita nequitia bene vivere, et mutata voluntate merita simul operaque mutare, et ea gerere quæ Deo placeant. Quod qui in hac vita non fecerit, habebit quidem pœnitentiam in futuro seculo de malis suis, sed indulgentiam in conspectu Domini non inveniet; quia etsi erit stimulus pœnitudinis, tamen nulla erit ibi correctio voluntatis. A talibus enim ita culpabitur iniquitas sua, ut nullatenus ab eis possit vel diligi, vel desiderari justitia. Voluntas enim eorum talis erit, ut habeat semper in se malignitatis suæ supplicium, nunquam tamen recipere possit bonitatis affectum. Quia si eum qui cum Christo regnabunt, nullas in se malæ voluntatis reliquias habebunt, ita illi qui erunt in supplicio æterni ignis eum diabolo et angelis ejus deputati, sieut nullam habebunt ulterius requiem, sic bonam nullatenus poterunt habere voluntatem. Etsi eum cohæredibus Christi dabitur perfectio gratiæ ad æternam gloriam, ita consortibus diaboli cumulabit ipsa malignitas pœnam, quando exterioribus deputati tenebris, nullo illustrabuntur interiori lumine veritatis (Ench., c. 111). Ex his appareat reprobus in inferno pœnitentiam sic gesturos, ut per eam pravam voluntatem non deserant; et illa maligna voluntas erit eis ad cumulum pœnæ, per quam tamen non merebuntur, quia nullus meretur nisi in hac vita.

Quare dicuntur tenebras exteriores.

2. Hie queri potest quare illæ tenebras quibus involventur mali in gehenna, dicuntur tenebras exteriores. Quia tunc mali penitus extra lucem corporalem et spiritualem, scilicet, Deum, erunt. Nunc enim etsi patientur tenebras in eæcitate mentis, non tamen penitus extra lucem Dei sunt, nec corporaliter luce privantur. De hoc August. sic ait, super psalm. 6: Ira Dei et in judicio erit, et hic est in eæcitate mentis, cum dantur mali in reprobum sensum. Ibi exteriores tenebras erunt, quia tunc peccator penitus erunt extra Deum. Quid est enim penitus esse extra Deum nisi esse in summa eæcitate, si quidem habitat Deus lucem inaccessibilem? Haec autem tenebras hie jam incipiunt in peccante, cum ab interiori Dei luce secluditur, sed non penitus dum in hac vita est. Ecce quare ibi peccator, dicitur pati exteriores tenebras, et non hic, quia ibi secludetur penitus a luce Dei, quod non hic. Sed quomodo intelligenda est illa seclusio? An quia non videbunt Deum per speciem? sed nee aliquis videt hic

Deum per speciem. A per dissimilitudinem quam facit peccatum inter Deum et hominem? sed et hic multi per gravia peccata elongantur a Deo. An quia Deum odiunt, ita ut velint Deum non esse? sed et hic multi Deum oderunt; de quibus scriptum est, psal. 73 : *Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper.* Quae est ergo illa elongatio? Sane exteriores tenebrae intelligi possunt, quædam malignitas odii et voluntatis, quæ tunc exerescet in mentibus reproborum, et quædam oblivio Dei, quia tormentorum interiorum et exteriorum doloribus adeo afficiuntur et turbabuntur, ut ab illis ad cogitandum aliquid de Deo vix, vel raro, vel nunquam mentem revocent. Ut qui nimio premuntur pondere, adeo stupescunt et turbantur, ut interim in aliam cogitationem non se extendant; sed illuc tendit impetus cogitationis, ubi sentitur vis doloris. Sed in hac vita nullus adeo malus est, ut penitus secludatur a cogitatione Dei, quia nee perdit appetitum beatitudinis, et quendam boni amorem quem naturaliter habet rationalis creatura. Illas autem exteriores et profundissimas tenebras reprobos perpessuros post judicium dicit Aug., apponens de illo divite qui in inferno positus, elevans oculos, vidit, Abraham, et in sinu ejus Lazarum, cuius comparatione coactus est confiteri mala sua, usque adeo ut fratres roget ab his præmoneri; quod ante judicium factum legitur. Sed post judicium in profundioribus tenebris erunt impii, ubi nullam Dei lucem videbunt eui consiteantur.

De animabus damnatorum, si quam habent notitiam eorum quæ hic fiunt.

3. Præterea quæri solet si reproborum animæ quæ nunc in inferno cruciantur, notitiam habeant eorum quæ circa suos in hac vita geruntur, et si aliquo modo doleant super infortuniis suorum charorum. Hanc quæstionem August. commemorat, super psal. 108, ex parte eam explicans, ex parte vero insolutam relinquens, ait enim : Quæret aliquis an ullus dolor tangat mortuos de his quæ in suis post mortem contingunt, vel quomodo ea quæ circa nos aguntur novent spiritus defunctorum. Cui respondeo magnum esse quæstionem, nec in præsenti disserendum. Verumtamen breviter dici potest quod est cura mortuis de suis charis, ut de divite legitur, qui dum tormenta apud inferos pateretur, levavit oculos ad Abraham et inter alia dixit, Lue. 16 : *Habeo enim quinque fratres, milte aliquem ex mortuis, ut testetur illis ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum.* Habent enim mortui curam de vivis, quos sciunt vivere, quia nec in locis pñnarum vident eos, ubi dives sine fratribus erat; nec in requie beatorum, ubi Lazarum et Abraham, quamvis longe, agnoscebat. Non tamen ideo consequens est eos scire quæ circa charos aguntur hic, vel lœta, vel tristia.

Quomodo accipienda sunt quæ de Lazaro et divite leguntur.

4. Si quis autem quærat quomodo intelligatur quod de Lazaro et divite legitur, audiat Augustini responsum dicentis, super Gen., ad lib. 8, cap. 3 : Si quis putat animas corpore exutas locis corporalibus contineri, cum sint sine corpore, non deerunt qui faveant, et divitem sitiente in loco corporali fuisse contendat, ipsamque animam corpoream præparasse linguam, et stillam de Lazari digito cupisse. Sed melius est dubitare de occultis, quam litigare de incertis. Divitem in suppicio, pauperem in refrigerio esse non dubito. Sed quomodo intelligatur divitis lingua, digitus Lazari, flamma inferni, sinus Abrahæ, et hu-

jusmodi, vix a mansuetis et contentiosis nunquam invenitur.

Si se vident boni et mali.

5. Solet etiam quæri utrum vicissim se videant illi qui sunt in inferno, et illi qui sunt in gloria. Sicut sancti tradunt, et boni malos, et mali bonos vident usque ad judicium. Post judicium vero boni videbunt malos, sed non mali bonos. Unde Greg. super illud : *Factum est autem, homil. 40 : Infideles in imo positi ante diem judicij fidèles super se in requie attendunt, quorum gaudia post contemplari non possunt.*

De chaos inter bonos et malos.

6. Sed cum sancti malos in tormentis videant, nonne aliqua compassione erga eos mouentur? nonne eos de tormentis liberari cupiunt? Recole illud evangelium quod Abraham diviti respondit, Lue. 16 : *Inter nos et vos chaos magnum firmatum est, ut hi qui volunt hinc transire ad vos non possint, neque inde huc transire. Quid est illud chaos inter bonos et malos, nisi hinc iustitia, inde iniq[ue]itas, que nullatenus sociari valent? Adeo enim sancti Dei iustitiae addicti sunt, ut nulla compassionē ad reprobos transire valeant, nulla pro eis inter sanctos fiat intercessio. Quomodo ergo inde volunt aliqui transire ad illos, sed non possunt? Quia si Dei iustitia admitteret, non fieret eis molesta liberatio eorum. Vel ita dicuntur velle et non posse, non quia velint et non possint, sed quia etsi vellent, non possent eos juvare.* De hoc ita Gregor. ait, super Lucam : *Sicut reprobis a pñnis ad gloriam sanctorum transire volunt, et non possunt, et ita justi per misericordiam mente ire volunt ad positos in tormentis, ut eos liberent, sed non possunt; quia iustorum animæ etsi in naturæ suæ bonitate misericordiam habent, jam nunc anchoris sui iustitiae coniunctæ tanta rectitudine constringuntur, ut nulla ad reprobos compassionē moveantur.*

Quod visa impiorum pñna non minuit beatorum gloriam.

7. Postremo queritur an pñna reproborum visa decoloret gloriam beatorum, an eorum beatitudini proficiat. De hoc ita Greg. ait, super Lue. 16, hom. 40 : *Apud animum iustorum non offuscatur beatitudinem aspecta pñna reproborum, quia ubi jam compassio inseriæ non erit, minuere beatorum lætitiam non valebit. Et licet justis sua gaudia sufficiant, ad majorem tamen gloriam vident pñnas malorum, quas per gratiam evaserunt, quia qui Dei claritatem vident, nil in creatura agitur quod videre non possint. Non est autem mirandum si sancti jam immortales reprobos videant mentis intelligentia, cum prophetæ mortales adhuc videre haec omnia mernerunt. Egregientur ergo electi, non loco, sed intelligentia vel visione manifesta, ad videndum impiorum cruciatus; quod videntes non dolore afficiuntur, sed lætitia satiabuntur, agentes gratias de sua liberatione, visa impiorum inefabili calamitate (Hier., lib. 8, c. 66, super Isaiam). Unde Isaias impiorum tormenta describens, et ex eorum visione lætitiam bonorum exprimens, ait c. ult. : *Exgredientur, electi seculicet, et videbunt cadavera virorum, qui prævaricati sunt in me. Vermis eorum non morietur, et ignis non extingueretur, et erunt usque ad satietatem visionis omni carni, id est electis, Latibitar enim justus, cum viderit vindictam psal. 57.**

Hæc de pedibus sedentis super solium excelsum, quos seraphin duabus aliis velabant, scriptori etsi non auditori, commemorasse sufficiat; qui a facie exorsus sedentis per media ad pedes usque via duce peruenit,

ARTICULI

IN QUIBUS MAGISTER SENTENTIARUM NON TENETUR COMMUNITER AB OMNIBUS.

IN PRIMO LIBRO.

Primo, quod charitas qua diligimus Deum et proximum est Spiritus sanctus. Dist. XVII, cap. 11, vel

quod charitas quæ est amor Dei et proximi non est aliquid creatum.

Secundo, quod nomina numeralia dicta de Deo di-

cuntur solum relative. *Dist. XIV, cap.* Et si diligenter. Vel hæc nomina numeralia trinus et Trinitas non dicunt positionem sed privationem tantum.

Tertio, quod simile et æquale similiter dicuntur de Deo privative. *Dist. XXI, cap.* Et hoc idem.

Quarto, quod Deus semper potest quidquid aliquando potuit, et vult quicquid voluit, et seit quicquid scivit, *Dist. XLIV, cap.* Præterea quæri solet.

IN SECUNDO LIBRO.

Primo, quod angeli non meruerunt beatitudinem per gratiam sibi datam; sed quod præmium præcessit meritum et postea meruerunt per obsequia fidelibus exhibita. *Dist. V, cap.* Hic quæri solet. Vel quod angelis præmium præcessit, et meritum respectu præmii substantialis habet subsequi.

Secundo, quod angeli in merito respectu essentialis præmii et in ipso præmio proticiunt usque ad judicium. *Dist. XI, cap.* Præterea illud.

Tertio, quod charitas est Spiritus sanctus, scilicet illa quæ animæ qualitates informat atque sanctificat. *Dist. XXVII, cap.* Cum igitur.

Quarto, quod in veritate humanæ naturæ nihil transit extrinsecum, sed quod ab Adam descendit per propagationem auctum et multiplicatum resurgent in judicio. *Dist. XXX, cap. penult.*

Quibus respondetur vel quod nihil de cibis transit in veritatem humanæ naturæ nec per generationem nec per nutritionem.

IN TERTIO LIBRO.

Primo quod anima a corpore exuta sit persona. *Dist. II, cap.* Hic opponitur a quibusdam.

Secundo, quod Christus convenienter mortuus et non mortuus dicetur, passus et non passus. *Dist. XXI, cap. ult.*

Tertio, quod Christus in triduo mortuus fuit homo. *Dist. XXII, cap. I.*

IN QUARTO LIBRO.

Primo, quod sacramenta legalia non justieabant etiamsi cum fide et devotione fierent. *Dist. cap. I.* Non igitur.

Secundo, quod homo sine medio videbat Deum ante peccatum. *Eadem dist., cap. Triplici.*

Tertio, quod circumcisio non conferebat gratiam ad bene operandum, nec virtutes ad augmentum; sed solum ad peccata dimittenda valebat. *Eadem dist., cap. Duo* igitur.

Quarto, quod parvuli ante octavum diem morientes incircumcisi peribant, et quod causa necessitatis poterant ante circumcidiri. *Eadem dist. cap.* Si vero.

Quinta, quod quædam sacramenta novæ legis instituta sunt iu remedium tantum, ut matrimonium.

Dist. I, cap. I Jam ad sacramenta.

Sexto, quod baptizari baptismu Joannis non ponentes spem in illo, non erant baptizandi Baptismo Christi. *Dist. II, cap. ult.* Ille considerandum. Vel aliter: Baptismus Joannis cum impositione manuam æquipollebat Baptismo Christi; ita quod baptizatus baptismu Joannis non erat baptizandus.

Septimo, quod Deus potuit dare potentiam creaturæ creandi et interius abluendi, id est, peccata dimittendi. *Dist. V, cap. ult.* Ille queritur quæ sit. Vel sic quod Deus poterat dare potestatem aliis baptizandi interius, et quod creatura potuerit suscipere, et similiter quod Deus potest potestatem creandi creaturæ communicare, et creare per creaturam tanquam per ministrum. *Dist. V.*

Octavo, quod schismatici degradati, præcisi ab Ecclesia heretici, excommunicati, non habent potestatem consecrandi corpus Christi. *Dist. XIII, cap.* Illi vero.

Nono, quod brutum non sumit verum corpus Christi etsi videatur. *Dist. XIII, cap.* Illud etiam sane.

Decimo, quod scientia discernendi ut notat habitum scientiæ sit clavis. *Dist. XIX, cap. I.*

Undecimo, quod episcopi simoniaci degradati non possunt conferre ordines. *Dist. XXV, cap.* De simoniaciis.

Duodecimo, quod secundus maritus alieujus mulieris incognitæ carnaliter a primo sit bigamus per cognitionem illius et prohibetur ab ordinibus. *Dist. XXVII, cap. ult.*

Decimo tertio, quod cognoscens sororem uxoris suæ non tenetur uxori petenti debitum reddere. *Dist. XXXIII, cap.* De his.

Decimo quarlo, quod ille qui uxore vivente duxit aliam in aliena patria qui rediens ad conscientiam vult eam dimittere et non posset, si cogitur ab Ecclesia remanere et debitum reddere quia sibi non creditur: dieit Magister quod incipit excusari per obedientiam et timorem, et tenetur reddere debitum si putatur. *Dist. XXXVIII, cap. ult.*

Decimo quinto, quod peccata deleta non patescant aliis in judicio. *Dist. LXIV, cap.* Hic queritur utrum electis.

Prædictis erroribus sequentem adjungemus propositionem, quæ defuneto auctore ab Alexandro III papa a damnata est, nempe: *Christus, secundum quod est homo, non est aliquid*; qua voce illud sane significare intendebat inclitus auctor, scilicet quod *Christus... non est aliquid ABSOLUTUM, QUOD PERSONAM CONSTITUAT*; mens vero ipsius verbis supra enuntiatis non sat clare patescet.

ANNO SECULI XII INCERTO

MAGISTRI BANDINI THEOLOGI DOCTISSIMI SENTENTIARUM LIBRI QUATUOR

Quibus universæ theologiae summa, ac fidei nostræ compendium pure simpliciter ac methodice tractatur; nunc multo quam ante correctius editi, ad utilitatem omnium Christianæ pietatis studiosorum.

Accesserunt in singulos libros argumenta indicantia quid unoquoque libro continetur.

(Lovanii, apud Petrum Colonæum, bibliopolam juratum. Anno 1557. Cum privilegio regiæ majestatis ad quadriennium.)

BENEVOLO LECTORI PETRUS COLON.EUS SALUTEM.

Felicibus divi Maximiliani pientiss. clarissimæque memoriæ Cæsaris semper Augusti auspiciis Christiane lector, editi sunt Viennæ, ante annos propemodum 40. Bandini theologi doctissimi ac pervetusti Sententiarum theologicarum libri quatuor: quibus auctor ille in sacris litteris exercitatissimus, universæ theologiae summam ac fidei nostræ compendium breviter, sed diligenter exacteque et stylo non ineleganti contexuit. Quorum cum amicus quidam nobis copiam faceret, ac omnibus quicunque vidissent, vehementer placere animadverterem quod religionis doctrinam, quæ per Scripturas longe lateque dispersa jacet, quam artificiosissime digestam pure simpliciter atque methodice explicaret: opere pretium me quoque facturum non leve putavi, si, abstersis eruditorum theologorum judicio ac diligentia, innumeris primi et, ut sæcula tunc erant, nimium dormitantis et impoliti typographi mendis, castigatum jam typisque elegantioribus conspicuum Bandinum in lucem prodire juberem, quo frui tanto thesauro quamplurimi facilius possent. Ac imprimis quidem constitueram tantummodo primum hujus auctoris opusculum, quod est de Trinitate, seorsum ad utilitatem studiosorum excusum, exhibere, ut hinc conjecturam facerent studiosi, quid de Bandino vetere quidem et eruditissimo compendiosissimoque doctore, sed paucis hactenus viso esset sentiendum: Verum, hoc libello vix absoluto et a studiosis lecto, non desierunt illi quam avidissime reliquos quoque simul expetere, quos non minori artificio compendioque scriptos nihil dubitabant: quibus dum obsequimur magnis nostris sumptibus non parcimus. Tu proinde nostram operam et impensas tuis studiis unice consecratas boni consule, benevole lector, et vale, nostrosque conatus, si quid potes, adjuva, a blattis et tineis vindicans cum horum libellorum, tum aliorum nondum editorum Bandini operum exemplaria in bibliothecis latentia. præsertim manu scripta et vetusta. Iterum vale.

EPISTOLA DEDICATORIA.

Invictissimo atque magnanimo imperatori MAXIMILIANO Cæsari Augusto, benedictus Chelonius abbas Viennæ ad Scotos, obsecundator indefessus felicitatem aptat.

Rebus publicis ut salve consistere possint sapientiae deditos oportere præcessse, Platonis est sententia, Maximiliane Cæsar piissime. Quod quam verum sit et quod utile, ut Græcas omittamus et Latinas, Barbarorum quoque indicant historiæ. Sapiens autem animus, qui dux atque imperator virtutum mortalium est, is mihi demum videtur, si religiosus est. Inde fit ut sapientia, quam Græci philosophiam vocant, quæ Seneca teste format animum, vitamque disponit, et actionum nostrarum rectrix, agenda et omissa demonstrat, cum sit non modo humanarum, verum etiam divinarum rerum cognitio, indissolubilem cum religione germanitatem habeat. Ea quisquis imbutus est, recte vivit, agitque feliciter. Huic fortuna omnis despicitur, cœlumque

ipsum militat. Qui si rerum summam gerendam deseras, pulcherrimum cernere est imperium. Quod priseri Romani non nescientes imperiale fastigium pontificia dignitate frequenter accumularunt, Eaque augusta majestas, sacra quoque, in hunc usque diem dicitur. Quo quidem sanctitudinis respectu veteres, apud quos, praeter ea quae publice administrabantur, contra hostem quoque nihil inauspicatum feliciter, ut eorum ferebat opinio, gerebatur, tantum Romanum rempublicam creuisse autem ababant, quantum fuisse novimus, Quorum nihilominus non sacra, imo execranda erat religio, stultaque sapientia, et profana superstitione. Nos itaque qui non ethnica, sed orthodoxa pietate sumus instituti, et non Martem, sed Christum fortunis nostris invocamus, cum ea tuis evenisse constet temporibus, quae nullis prioribus visa sunt saeculis, et omnis admirabitur posteritas, utpote publicis commoditatibus praesentissima et prope, nisi oculis coruerentur, incredibilia, cur non tuus quoque sacratissimas ascribenda putemus auspiciis? Transeo nova, quae hostes tui plurifariam experti sunt, disciplinx militaris instituta, quibus tibi ab adolescentia in senectudem usque confunxerunt eorum semper est debellata superbia, ut infiniti tui testantur triumphi: quos Joannes Stabius majestatis tuae historicus, in grandem, quem triumphalem nuncupat, arcum collegit. Cujus nos Commentarium ex Germanico in Latinum, iussu tuo. vertimus. Taceo novas atque stupendas, quarum toni ru fulmineque, vel Alpes contremiscant et corrundant, et quibus valeat obsistere nihil per te divina in omnibus præditum industria, inventas ad prælia machinas. Pacis interea, enjus gratia bella omnia tibi sunt suscepta, quantum fuerit studium, inde potest colligi, quod tantos reges, totque in tua fædera, tuasque affinitates magno ingenii tui artificio principes, et præcipue nuper Vienne, perduxisti. Tot etenim summates purpuratos atque torquatos, ex toto orbe Romano abs te accitos tunc eo confluisse conspeximus, quot usquam illa commemorat etas convenisse. Quem præclarissimum exteraque memorii celebrandum conuentum, duobus iibris, versibus heroicis perscripsimus, inque sacratissimas tuas manus obtulimus. Haec, inquam, taceo. atque consulto quidem, quod non modo meas vires, imo et sese ipsa superent. Propter que etiam, in le Virgilianum illud, quo principem optimum idem poeta complexus est, compleri video.

Tu regere imperio populos, Romane, memento:
Haec tibi erunt artes, pacique imponere morem,
Parcere subjectis, et debellare superbos.

Ad unum id, quod principum ab origine mundi omnium fata supereret, veniam. Novimus Bacchum et Herculem remotissimas in sua imperia coegisse gentes. Pompeium item atque Julium multosque Romanorum principum alios nationes devicisse quamplurimas, at nobis haec incognitas tamen, Latino que adiecisse imperio: te autem ferme nascente, atque subinde parente tuo fortissimo imperatore, posteaque te fortissime imperante, alius nobis terrarum orbis, aliaque nullis ante saeculis cognita, ac ne soñniatæ quidem gentes, Hispanis, et unde tibi maternum genus est, Lusitanis, præcipue novati ac prope insana, si dicere licet, indagatione tropiros ambo, et extremum, qui antipodium est pelagam superantibus, Christiano accessere imperio. Quibus etiam temporibus novum quoddum Palladi vel ipsi, ut opinor, eousque ignotum scribendi genus, quod chaligraphiam vocamus, in lucem prodiit. Cujus occasione præclarissima illa nunc late provinciunt ingenia, crescunt litteræ, et ad Philadelphicam quoque æmulationem compleuntur passim bibliothecæ. Quæ singula pluraque multo alia, tuo fato, tuisque jure auspicis ascriberenda, qui digne memorare velit, æstivum diem, centumque linguas et ferream quarat vocem. Non minus tui generis, quod antiquissimum est, et a magno illo Chamo descendere legimus, amplissimum claritudinem, in nepotes usque tuos, quibus nunc mundus universus nit pretiosius habet, et stemmata qui regia, carptim duntaxat dicere tentat, non tantum de exordio, quantum de inveniendo fine sollicitus sit: inque auxilium vocet Calliopen, et ipsum quem nihil historiarum latet Apollinem, suasque nihilominus incassum nitentes ridat vires. Omittamus tuæ stirpis reliquias maximis ubique laudibus decantatos, Carolum specimen tibi si millimum, tyrannorum fulmen et occidentis nunc, moxque, te satagente, orientis regem quem catholicum vocare justum est, potentissimum gloriae tuæ permagnumque quis mortalium esse nesciat incrementum? quis dignis prosequatur laudibus? Quo Ferdinandus natu minor, par indole, natus et idem in scuptra, germano quam dignissimus nescitur. Turum interque virtutum egregius æmulator. Christianis omnibus, alter, quam de se optimam præbet, spe, alter etiam reipsa, immensum suscitat gaudium. Ob eas itaque plurimasque alias, maximusque libi, utpote singulariter divo principi cælitus concessas gloriarum dotes, et in primis ob religionis Christianæ, quem sedulo juvas ac fortissime defendis cultum, Bandinus nos! er Medlico pridem inter alia quæ ibidem quamplurima sunt, vetustissima inventus volumina, et a D. Sigismundo viro moribus egregiis et studiis optimis longe ornutissimo, artiumque, quas liberales appellamus, magistro, ejusdem monasterii abbate peregrili, productus in lucem, sese ad manum me ducente latissimus offert, tuisque quod longævo carcere tandem sit liberatus, felicibus ascribit auspicis. Felicibus, inquam, quippe cui juste pieque vivere ex consuetudine puerò assumpta, in naturam versum est. Quo nunc nemo fortior prudentiorque, nemo cautior, integrior et sanctior, nemo in cictos clementior, et litterarum, quas optime calles, invenitur anterior. Itum, sacratissime Cæsar, favore tuo dignare, parvum quidem pondere, sed religionis nostræ sanctis resertum dogmatibus. Unde, ut mea multorumque aliorum non imperitorum fert opinio, Petrus ille Longobardus grande suum atque quadripartitum volumen propagasse videtur. Similiter et nos, quibus tanto obsecundare principi decus existimat pulcherrimum, tanquam te frui patrone tutissimum ducitur præsidium, tuae majestatis obsecutores paratissimos tuorum, quos optimos semper habes in clientum numero, conscribere dignare.

Viennæ ad Scotos 1518.

EJUSDEM

AD SIGISMUNDUM ABBATEM EPISTOLA.

Reverendissimo Patri ac domino D. SIGISMUNDO abbatii in Medlico, viro et litteris et religione ornatisimo, pergrata sibi familiaritate devincto, plurimumque observando, F. Benedictus Chelidonius Viennæ ad Scotos abbas S. D.

De litteria disceptatione, quæ nuper Viennæ inter D. Joannem Eckium, sacræ theologiae doctorem, facultatisque ejusdem doctores Viennenses, maxima in litterorum frequentia facta est, dum inter prandendum nuper abs te, Sigismunde abba dignissime, nonnullis aliis bonarum litterarum professoribus, more tibi solito conserretur, ipseque ut sœpissime alias, secundum priscam, quæ miseri tua cum paternitate jam pridem fuerat consuetudine invitatus considerem per D. Eckii mentionem, ad bibliothecæ tuæ, quam novam construxisti, pervetuslis manuque scriptis codicibus plenam, digressi sumus memoriam. Quorum ex numero P. tua reverenda librum quemdam avi plenum, cui titulua erat, liber sententiarum magistri Bandini, pau eos ante dies indieo D. Eckii repertum protulit. Quem eum publicatu dignum una cuncti sententia judicassemus, abs te, pater optime, quod domesticis tunc curis omnino fores obnoxius, ejusdem revidendi, et quo maximie indigebat, castigandi provincia mihi tunc forte minus negotioso demandata est. Quam ego, utpote P. tua multa pro benevolentia, multisque pro beneficiis plurimum debens, aulaclia magis quam fretus peritia, assumptomecum in eam operam Martino Milio regulari canonico, et nostri monasterii tunc Plebano, viro in omnem rem litterariam abunde expedito, promptus obii, et eo quo Petrus Longobardus modo, quantum lieuit distinxii, et a mendis, quibus plenior quam Leopardus maculis erat, vindicavi; auctoritatum denique loca pleraque annotavi. Inter legendum igitur coepi certissime Petrum eumdem, suis in quaquier libris, nostro per ordinem usum Bandino. Petrus namque in suo qui de sacrauentis est quarto libro, de confirmatione quanquam parum, nonnihil tamen disputat. Quem si Bandinus, ut a nonnullis putatum est, abbreviasset, de sacramento eodem, utpote re ad propositum necessaria, non ita, quemadmodum fecit, tacuisset. Sententia nostræ D. Eckius in libro de sua Viennæ habita disputatione, astipulari violetur, eujus verba inferius subjungam. Simile de Gratiano quoque, ut veritatem exemplo astruam, amborum tamea salva reverentia, nuper comperi. Nam Joannes Hessus reverendissimi præsulis Vratislaviensis, et Caroii ducis Silesiae familiaris grallissimus, virque doctissimus, conterraneus meus, ex Georgio quodam de Spalato æque doctissimo Saxonie ducis a secretis, sese audivisse mihi asserebat librum Isideri Hispanensis, synodales constitutiones et Patrum sententias continentem, in monasterio quodam Thuringia, quod Vallis Sancti Georgii vocatur, teneri. Unde Gratianus ille quisquis fuit maximam partem in suum decretum concesserit. Bandinus, eujas, et fortunæ eujus homo, fuerit, cum diu multumque in historiis quoque doctissimerum virorum Georgii Collimitii, medicinæ atque astronomiæ doct. Sebastianique Vunderhi, LL. Licentiati, magistrorumque Ambrosii Salser, Andreæque de Mergentein, nec non Joannis Eckii per epistolam, usu investigasse, de viro longæva gloria digno nihil deprehendimus. Et nisi hoc ingenii sui monumentum post se reliquisset, omnino forsitan sepultus oblivione lateret. Volumine itaque, quandoquidem de auctore nihil certi habemus, contenti siimus. Quod modo Calcographis subjacet, in lucein, ut jussisti, quam ocissime proditum. Vale, abba litterarum amator notissime.

Datum Viennæ ad Scotos prima die Julii 1518.

Dominus Joannes Eckius sacræ theologiae doctor clarissimus in suo libro quem de sua disputatione Viennæ habita edidit, de magistro Bandino quid sentiat,
lector, adverte. Cujus hæc sunt verba :

Ad Medlicum venimus, insigne diri Benedicti monasterium, ubi dum in hospitio itineris corpora et equos curarent, ego pro meo in bonas litteras amore, monasterium concendi, sup collectilem chartaceam visurus. Ubi codices reperi plurimos. At imprimis mirifice oblectabar in magistris Bandini summa theologica. Quam dum diligentius lectitassem, comperi, dempta stili elegantia, nihil eum, aut perparum a Petro Longobardo Sententiarum magistro differre, ita singulas sententias, eo etiam ordine, quo magister, doctissime prosequitur. Contulii enim confessim librum libro, non uno in loco : ut mihi dubitatio suborta sit non modica, quis ex eis eucusus fuerit (1), alienum sibi supponens partum. Petrus enim a tot sæculis receptus est pro certo auctore et primario hujus summi. At contra, pervetus est Bandini codex, in antigissimo monasterio, tali formula concinnatus, ut quis facilius aliquid addiderit, quam detraxerit.

Hæc Eckius.

(1) « Dubitationem hanc, quis horum duorum alteri sua debeat, dirimit cedex Altahae superioris (*Ober-Altaich*), sæculo XIII exaratus, in-4° maj., in quo Bandini opus *Abbreviatio de libro Sacramentorum magistri Petri Pariensis episcopi fideliter acta* clare ac affirmate dicitur. » D. B. PEZIUS, *Dissert. in tom. I Thes. Aneidot.*, p. XLV-XLVII. — Vide *Notitium litterarum Operibus Petri Lombardi præmissam*, superioris tom. col. 22. EDIT. PATR.

MAGISTRI BANDINI DE SACROSANGTA TRINITATE LIBER QUI EST SENTENTIARUM PRIMUS

Illegit. — Primo hoc libro (quemadmodum et in cæteris omnibus) mira usus brevitate ac perspicuitate Bandinus, vir (ut scripta evidenter commonstrant) in sacris litteris, Patrumque orthodoxorum lectioneversa-

tissimus, ex his ipsis luculenta methodo (præmissa generati totius Scripturæ quasimateria) quam compendiosissime clarissimeque de saerosaneta disserit Trinitate: docans Deum in esse utrum, in personis trinum esse. Deinde quomodo hæc personæ inter se distinguantur, aliæque ab alii ortum ducant: interim, perennitate, magnitudine; ac potestate revera aquales. Postremo de Disscientia, providentia, prædestinatione, potentia, ac voluntate, varias abstrusasque sed lectu perjucundas, nec minus utiles paucis agitat, clareque diluit quæstiones.

Dist. I. Generalis Scripturæ totius materia: res et signa. Quid res, quid signum. — Circa res divinas (2), studiosis compendium aliquod cœlesti favore tradere cupientes, admonemur quamprimum duo esse, in quibus præcipue doctrina Dei versatur, res scilicet et signa. Ut enim Augustinus ait (3): Omnis doctrina, vel rerum est, vel signorum. Dicuntur autem res, quæ ad aliquid significandum non adhucientur: signa vero, quorum usus in significando est: velut utriusque legis sacramenta.

Rerum divisio. Divisionis usus. Quid frui. Quibus fruendum. Quibus utendum. Quid uti. — De his duobus, Deo scientiarum ferente opem, agere instituimus. Ac primum de rebus, postea de signis disseremus. De rebus Augustinus ait (4): Rerum aliæ sunt quibus fruendum est, aliæ quibus utendum est, aliæ quæ fruntur et utuntur. Rebus quibus fruendum est, beatificamur. Illæ autem sunt Pater et Filius, et Spiritus sanctus. Eadem tamen Trinitas, summa quædam res est. Est autem frui, amore inhaerere alicui rei, propter seipsam. Quod Trinitati duntaxat convenire dignoscitur. Res vero quibus utendum est, sunt quibus adminiculamur, ut rebus beatificantibus inhæreamus; quæ sunt mundus, et in eo creata. Quibus utendum est, ut in his invisibiliæ Dei, pereaque facta sunt, intellecta conspiciantur, hoc est, ut de temporalibus æterna capiantur (*Rom. 1*). Est enim uti: id quod in usum venerit, referre ad hoc obtinendum, quo fruendum est. Denique res, quæ fruuntur et utuntur, sancti angeli sunt, et nos quasi inter utrasque, medii constituti.

Sitne hominibus fruendum. — Sed queritur, utrum homines se invicem frui debeant? Ad quod Augustinus ita respondet (5): Si propter se homo diligendus est, fruimur eo, si propter aliud, utimur eo. Ideo non videtur homo propter se diligendus, quia in eo quod propter se diligitur, quo solo fruimur, vita beata constituitur. Cujus etiam spes hoc tempore nos consolatur. In homine autem spes ponenda non est. Ergo homine fruandum non est, nec seipso etiam.

Sed objicitur, quod Apostolus ad Romanos (xv) ait: *Si vobis primum ex parte fruitus fuero. Sane subaudiendein est (in Domino) ut idem ad Philemonem (20) dicit: Ita frater, ego te fruar in Domino. Denique cum homine in Deo frueris, Deo potius quam homine frueris,* ut Augustinus ait.

(2) Confer cum dist. i a P. Lombardi.

(3) Lib. i. De doct. Christ. cap. 2.

(4) C. 3, eodem lib.

(5) C. 22, De doct. Christ.

(6) Eodem lib. i De doct. Christ., cap. 31 et 32.

A Fruatur nobis Deus. — Item quæritur, utrum Deus fruatur nobis? Quod negat Augustinus (6), Quia bono nostro non eget. Ait enim propheta: *Bonorum meorum non eges* (*Psal. xv*). Non ergo fruatur nobis, sed utitur: alioqui si nec etiam utitur, quo modo nos diligit, non invenio. Nos quoque invicem nobis utimur, sed aliter atque ille. Ille enim utitur nobis, miserendo, ut se perfruamur: nos vero invicem utimur, cooperando, ut illo perfruamur.

B Sitne virtutibus fruendum. — Nec virtutibus etiam fruendum est, quia quo fruimur, propter se tantum, ut dictum est, amamus: virtutes autem propter beatitudinem, non propter se amamus. Unde Aug. (7): virtutes forte quas propter solam beatitudinem amamus, sic persuadere nobis audent, ut ipsam beatitudinem non amemus. Quod si faciunt, etiam ipsas utique amare desistimus, quando illam, propter quam solam istas amamus, non amamus. At huic objicitur quod ait Ambrosius in Epistola ad Galatas (8): *Hæc scilicet opera non nominat Apostolus virtutes, sed fructus, quia propter se petenda sunt.* Quod si est, ergo propter se amanda sunt, non propter solam beatitudinem. Porro sciendum est virtutes etiam propter se amandas esse, quia possessores suos pie ac sancte delectant, nec in aliquo contristant; verum hic non est sistendum, sed per eas, sicut per quædam adminicula, ulterius progredimur, appetendo quiddam, in quo solo consecuto, finis gaudii et delectationis, quod est beatum esse, proponitur: hoc autem est summum et incommutabile bonum, Deus Trinitas. Atque ob hoc, virtutes propter solam beatitudinem amandas, dictum est. Utendum ergo virtutibus est, et per eas, non eis, summo bono est fruendum. Sic de voluntate cunctisque potentiis animæ dicimus. Ita est distinctio rerum, ut prætactum est. Primum igitur ipso de quo loquimur adjuvante, de illis quibus fruendum est, agamus: scilicet, de sacrosancta atque individua Trinitate.

C Dist. II. De sacrosanctæ Trinitate. — Hoc itaque vera ac pia fide tenendum est, ut Augustinus ait (9), quod Trinitas est unus et solus verus Deus: scilicet Pater, et Filius et Spiritus sanctus. Hæc Trinitas unius, ejusdemque substantiæ vel essentiæ dicitur, creditur, intelligitur, quæ summum bonum est.

(7) De Trin, lib. 13, cap. 8.

(8) Non reperitur in Amb. commentariis, sed in glossa interlinearie.

(9) Lib. i, De Trin., cap. 2.

Reverenter dipustandum de Trinitate. — De hac excellentissima re agamuseum modestia et timore: attentissimis etiam auribus atque devotis audiamus. Quia nec periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid quæritur, nec fructuosius aliquid inventur.

Quisque denique in hac re studeat Augustinum imitari de se ipso dicentem: « Non pigebit me, sicut ubi hæsito, quærere: nec pudebit, sicuti erro, discere (10). »

Quæ fuerit intentio scribentium de Trinitate. — Inde sciendum est omnes in hac re catholicos tractatores intendisse docere secundum Scripturas, quod Pater, et Filius et Spiritus sanctus unius substantiæ sint, et inseparabili æqualitate, unus Deus; ut doccatur unitas esse in essentia, et pluralitas in personis. Ideoque non credantur plures esse dii, sed unus Deus. Teneamus igitur Patrem et Filium et Spiritum sanctum, ut Aug. ait (11), unum esse naturaliter Deum; nec tamen ipsum Patrem esse, qui Filius est: nec Filium ipsum esse, qui Pater est: nec Spiritum sanctum ipsum esse, qui Pater est aut Filius.

Quo sit ordine de Trinitate agendum. — Præterea, ut Aug. ait (12), hoc modo in hac re agendum est, ut primum per Scripturas, an fides ita se habeat, monstretur: deinde adversus garrulos, rationibus catholicis, congruisque similitudinibus, pro asserenda fide defendendaque eatur: ut eorum scrutiniis satisfaciendo, modestos plenius instruamus. Illi autem si quod quærunt, invenire nequeunt, de scipsis potius quam de ipsa veritate, ac nostra diffinitione vel assertione conqueratur.

Testimonia Veteris Testamenti de divina unitate et Trinitate. Unitas naturæ. — In medium itaque Veteris ac Novi Testamenti auctoritates proferamus, quibus unitatis ac Trinitatis veritas demonstretur. Ac primum ipsa legis occurant exordia. Moyses ergo ait: *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est* (*Deut. vi.*). Item: *Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegyti* (*Exod. xx.*). Ecce hic asseritur unitas divinæ naturæ. Deus enim et Dominus, ut ait Ambrosius, nomina sunt naturæ et potestatis (13). Item alibi: *Ego sum qui sum*; et: *Qui est, misit me ad vos* (*Exod. iii.*). Dicens, *ego sum*, non, nos sumus, et *qui est*, non, qui sumus, aperi-
tissime unitatem divinæ substantie declarat.

Personarum trinitas. — Personarum quoque pluralitatem et naturæ unitatem simul Dominus ostendit dicens: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (*Gen. i.*). Cum enim, ut Augustinus ait (14), dicit, faciamus, et, nostram, ostendit eumdem Deum, non unam, sed plures esse personas. Dicens vero, ad imaginem, unam ostendit esse naturam, ad cuius imaginem fieret homo, Item cum scriptum sit: *In principio creavit Deus*

(10) Lib. I, De Trin., cap. 3.

(11) De fide, ad Petrum.

(12) Lib. I, De Trin., cap. 2.

A cœlum et terram (*Gen. i*): sciendum est quod Ilebraica veritas habet *eloym*, ubi Deus scribitur, quod est plurale hujus singularis el, et interpretatur *dii vel judices*. Quod ergo *eloym*, non el, dixit Moyses, personarum pluralitatem indicavit. Ad quam etiam illud refertur. *Eritis sicut dii* (*Gen. i*), pro quo Hebræus rursum habet *eloym*, quasi dicat: Eritis sicut divinæ personæ. Denique maximus prophetarum David, super senes intelligens (*Psal. cxviii.*), naturæ divinæ unitatem testatur, ubi ait: *Dominus nomen est illi* (*Psal. lxvii.*), non domini. Distinctionem quoque personarum innuit dicens: *Verbo Domini cœli firmati sunt* (*Ps. xxxii.*). *Benedicat nos Deus Deus noster, benedicat nos Deus, et metuant eum omnes fines terræ* (*Psal. lxvi.*). Trina enim confessio Dei, trinitatem exprimit personarum: dum vero subjungit, eum, essentiæ aperit unitatem. Item Isaias dicit, Seraphim clamare, *sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus* (*Isa. vi.*). Ter autem dicendo *sanctus*: Trinitatem: *Dominus Deus* subjiciendo, unitalem, aperte distinguit.

B Veteris Testimenti testimonia de æterna Filii ex Patre genitura. — Cæterum David ex persona Filii, divinam generationem ostendit ibi. *Dixit Dominus ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te* (*Psal. ii.*). De hac Isaias ait: *Generationem ejus quis enarrabit?* (*Isai. lxi.*) De hac generatione Clemens in prima pistola sua, Jacobo episcopo scribit, dicens:

« Hanc secretam originem, cum proprio Filio, novit ipse solus qui genuit. » Nec a nobis Deus discutiendus est, sed credendus, qui in nobis ipsis nescimus quod sapimus, scilicet quomodo sapientia, ingenium, aut intellectus, consilium, aut mens nostra generet verbum. Sufficit ergo nosse, quia lux genuit splendorem, sicut ait Propheta. *In splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui te* (*Psal. cix.*). Et alibi: *Hic Deus noster, et non reputabitur alter ad eum* (*Baruc iii.*). In Sapientia quoque, de ipsa dicitur: *Antequam terra fieret, ego jam concepta eram* (*Prov. viii.*). Necdum fontes, montes aut colles, et ego parturiebar. Item: *Ego ex ore Altissimi prodivi primogenita ante omnem creaturam* (*Ecli. xxiv.*). Ecce aperta de æterna genitura testimonia.

C Genituræ temporalis testimonia. — Michæas vero utriusque generationis Verbi, temporalis scilicet et æternæ testimonium dicit sic: *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Iuda, ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio a diebus æternitatis* (*Mich. v.*).

D Testimonia de Spiritu sancto. — De Spiritu sancto etiam specialiter Scriptura ita testatur in Genesi: *Spiritus Domini ferebatur super aquas* (*Gen. i.*). Et David: *Quo ibo a Spiritu tuo?* (*Psal. cxxxviii.*) Et in Sapientia: *Spiritus sanctus disciplinæ effugiet factum* (*Sap. i.*). Et Isaias: *Spiritus Domini super me etc.* (*Isa. lxii.*).

(13) Lib. I, De fide, cap. I et 2.

(14) De fide, ad Petrum.

Novi instrumenti testimonia de iisdem. — Ut autem in medio duorum animalium veritas cognoscatur, et foreipe sumatur de altari caleulus, quo ora fidelium tangantur, etiam Novi Testamentide divina Trinitate ac unitate, testimonia ponamus. Magister itaque veritatis dieit : *Ite, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii). In nomine dicens, non in nominibus, ut ait Ambrosius, unitatem essentiae per nomina tria quae ponit, tres esse personas declarat (15). Item : *Ego et Pater unus sumus* (Joan. x). Unum dixit, ait Ambrosius, ne fiat discretio naturae vel potestatis (16). Addidit, sumus, ut Patrem Filiumque cognoscas. Joannes eliam ait : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. i). Aperte ostendens Filium aeternaliter esse apud Patrem, ut alium apud alium. Item alibi : *Tres sunt qui testimonium perhibent in caelo, Pater, Verbum et Spiritus sanctus, et hi tres unum sunt* (I Joan. v). Apostolus quoque Trinitatem unitatemque distinguit ibi : *Ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia, ipsi gloria* (Rom. ii). Ex ipso, ut Augustinus ait (17), dicit propter Patrem : psr ipsum, propter Filium : in ipso, propter Spiritum sanctum. Hae est Trinitas. Per hoc vero, quod non ait, ipsis gloria, sed ipsis, hanc Trinitatem, unum Deum esse ostendit : sane quia singulæ pene syllabæ Novi Testamenti, hoc eonecorditer insinuant, testimonia deinceps inducere omittentes, rationibus, congruisque similitudinibus prout infirmitas nostra valet, ita esse ostendamus.

Dist. III. Tribus modis per creaturam Creator nosci potuit. — *Invibia Dei per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur a creatura mundi* (Rom. i), hoc est, homino, qui, diceente Apostolo, duobus juvabatur ut Deum invisibilem cognosceret, natura scilicet rationali, et operibus exterioribus, in quibus ariuscis aliquatenus relueet judicium.

Ait enim Ambrosius (18) : Ut Deus qui natura invisibilis est, etiam a visibilibus posset seiri, opus fecit quod opificem sua visibilitate manifestavit, quod ab homine fieri impossibile est, vel ab aliqua creatura. Constat igitur super omnem creaturam illum esse qui eam fecit, ae per hoc illum esse Deum, humana mens eoguoseere potuit.

Quem etiam cognoverunt philosophi omnia fecisse, et a nullo factum fuisse. Videbant enim omnem substantiam corpus esse aut spiritum : et hunc meliorem illo, sed longe meliorem qui utriusque Conditor est. Illum igitur principium rerum esse, rectissime crediderunt : qui factus non esset, et ex quo euncta facta essent.

Quod vero veritas Dei per ea quae facta sunt cognoscitur pluribus modis, pluraliter, invisibilia Dei,

(15) Lib. i, De fide, c. 12.

(16) Loco eod.

(17) Lib. i De Trin. c. 6.

(18) In comment. Epistolæ ad Rom. c. 1. Quod notum est Dei.

A dicit Apostolus, cum simplex tantum essentia sit, et una (Rom.) : Ex perpetuitate namque creaturarum, aeternus : ex magnitudine, omnipotens ; ex dispositione, sapiens ; ex gubernatione, bonus, intelligitur eonditor Deus. Igitur per haec omnia, deitatis unitatem cognoscere potuit homo.

Quomodo Trinitas noscatur per creaturas. — Trinitatis etiam indicium vel vestigium haberi potuit, per ea quae facta sunt. Ait enim Augustinus (19) : Haec omnia quae arte divina facta sunt, et unitatem quamdam in se ostendunt, et speciem et ordinem. Quodque enim creatorum, et unum aliquid est, et aliqua specie formatur, et aliquem ordinem petit aut tenet. Eeee tale vestigium ineffabilis Trinitatis apparet in creaturis. In ea namque summa origo, vel omnium rerum unitas est Pater. Omnium rerum pulchritudo perfectissima, Filius. Et beatissima delectatio, Spiritus sanctus. Sic igitur per ea quae facta sunt, in fide invisibilium adjuvamur.

Quomodo in anima sit imago Trinitatis. In mente denique humana, quae divinitatis est imago, plenus haec intelligi poterunt. Etsi enim, ut Aug. ait (20), amissa Dei participatione deformis sit mens humana, imago tamen Dei eo ipso permanet, quo eapax ejus est, ejusque particeps esse potest. Quia meninit sui, intelligit se, diligit se : hoc si eernimus, eernimus Trinitatem, nondum quidem Deum, sed imaginem Dei invenimus, scilicet memoriam, intelligentiam et voluntatem. Hae igitur, et tria, et unum sunt. Nec enim, ut Aug. ait (21), sunt tres vitae, sed una. Quae etiam relative dicuntur, ut Aug. ait, mens enim amare seipsam, vel meminisse non potest, nisi se etiam neverit. Nam quomodo amat, vel meminit quod nescit ? Sic etiam de ceteris dieendum est. Mens autem ipsa vel vita ad se dieitur.

Quomodo tria illa sint aequalia. Proinde et aequalia sunt non solum singula singulis, sed et singula omnibus. Memini enim me memoriam habere, intelligentiam et voluntatem ; intelligo me intelligere, velle et meminisse ; volo etiam me velle, et meminisse et intelligere.

Quomodo illa tria dicantur unum. Sed quomodo haec dicuntur una mens, eum potius mentis vires dicenda videantur ? Ideo scilicet quia in ipsa mente substantialiter existunt. Und Aug. (22) : Admonemur D haec in animo existere substantialiter, non tanquam in subjecto, ut color in corpore, quia, etsi relative dicuntur ad invicem, singula tamen substantialia sunt in sua substantia. Miro itaque modo, tria haec inseparabilia sunt a semetipsis, et eorum unumquodque, et simul omnia, una substantia sunt, ut dictum est.

Quæ dissimilitudo sit creatæ et increatæ Trinitati-

(19) Lib. vi De Trin., c. 40.

(20) Lib. xiv De Trin., cap. 8.

(21) Lib. xiv, c. 8.

(22) Lib. ix De Trin. c. 4.

tis. Cum autem per hæc appareat trinitas creata increatae similis Trinitati, in pluribus tamen dissimilis existit, quod facile ostenditur si advertatur. Ecce enim unus homo est, qui habet hæc tria. Non autem ipse est hæc tria, ne hæc tria sunt unus homo: ibi vero unus Deus est tres personæ: et tres personæ, unus Deus. Item hic est tantum una persona, ibi autem tres personæ sunt, Pater et Filius et Spiritus sanctus. Denique, hie nullum horum trium est homo: ibi vero qualibet personarum plenus et perfectus est Deus. Multum igitur mens nostra distat a Trinitate increata. Quæ quidem mens imago Dei est. ut Aug. ait (23), non ideo tantum quia meminit sui, intelligit, ac diligit se: sed quia potest etiam et inmeminisse, et intelligere, et amare illum, a quo facta est. Per quod unitatem in Trinitate, et Trinitatem in unitate intelligere valet. Intelligit enim unum tantum esse principium rerum, quia si plura essent, vel omnia essent insufficientia, vel cætera præter unum supervacanea essent. Illud autem principium, non fatum putavit, unde sapientiam ibi esse intellexit, quam cum diligit, etiam amore ibi esse recta ratione deprehendit. Patet ergo quomodo mens nostra Deo sit similis, qualiter etiam per eam deitatis unitas atque Trinitas homini potuit innotescere.

De Trinitatis unitate. Firmum argumentum confirmandæ Trinitatis. Ergo secundum prædictorum significationem, credamus Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum esse in natura, et trinum in personis. Ut enim Aug. ait (24): Una est natura sive essentia Patris, et Filii et Spiritus sancti, non una persona. Si enim sic esset una persona, sicut est una substantia Patris et Filii et Spiritus sancti, veraciter Trinitas non diceretur. Item Trinitas quidem esset vera, sed unus Deus Trinitas ipsa non esset. si Pater et Filius et Spiritus sanctus sicut sunt personarum proprietate ab invicem distincti, sic quoque essent naturarum diversitate discreti. Teneamus igitur, quod in ulla sancta Trinitate, unus est Pater, qui solus genuit Filium: et unus est Filius, qui solus est de Patre natus: et unus est Spiritus sanctus, qui solus ab utroque procedit. Quod totum non potest una persona, hoc est gignere se, et nasci de se, et procedere a se.

DIST. IV. An Deus recte dicatur genitus. — Emergit igitur hic quæstio. Utrum se Deus genuerit? Constat quippe, quod Deus genuit Deum, quia Pater genuit Filium. et uterque est Deus. Ex hoc ita proceditur. Si Deus genuit Deum, ergo aut se Deum, vel aliun Deum: quod si aliun, non est tantum unus Deus. Si autem seipsum, ergo aliqua res seipsum genuit. Cui contradicit Aug. inquiens (25): Qui putant ejus esse potentia Deum, ut seipsum genuerit, eo plus errant, quod non solum Deus ita non

A est; sed nee ulla creatura: Nulla est enim res quæ seipsum gignat. Videtur tamen Aug. sibi obviare, ubi dicit (26): Deus Pater se alterum genuit, quod ita sane intelligitur, hoc est, de se alteram genuit personam: vel genuit alterum, id est Filium, qui hoc ipsum est quod ipse. Illationi autem prædictæ, scilicet, si Deus genuit Deum, ergo vel se Deum, vel alium, ista similitudo ebloquitur: Filius Dei cœpit esse persona hominis, ergo vel ea quæ ipse est persona hominis, vel alia: quod utrumque cūs sit absurdum, nequaquam est concedendum. Ita et de similibus est dicendum.

Eamdem tamen quæstionem aliis urgent verbis. Deus Pater genuit Deum, ergo vel Deum qui est Deus Pater, per quod videtur seipsum genuisse, vel Deum qui non est Deus Pater, per quod videtur alium Deum genuisse. Sed licet hoc catholice concedi possit, quia hæc oratio, Deus Pater, non secundum substantiam dicitur, sed personalis est: ad omnem tamen pertinaciam evaeuandam, illam propositionem, scilicet Deus Pater genuit Deum, qui non est Deus Pater, ex vi relationis determinandam admonemus, ut scilicet (qui) relatum simpliciter ad Deum, falsum inducat: relatum vero ad Deum genitum, conuenienter, verum proponat. Est enim Deus Pater, idem Deus qui et genitus, non tamen Deus Pater, est genitus Deus, quia sic una persona esset alia, quod absit!

DIST. V. Au^r essentia divia recte dicatur genita aut genuisse. — Consequenter quæritur, an Pater genuerit divinam essentiam, an ipsa Filius, an essentia essentiam, nec ne? Quod Pater divinam essentiam genuerit, videtur ex verbis Aug. dicentis: Deus cum Verbum genuit, id quod est ipse, genuit (27). Item Deus Pater qui verissime se indicare animis cognituri et voluit et potuit, hoc ad seipsum indicandum genuit, quod est ipse qui genuit. Ipse autem nihil aliud est, quam divina essentia, quare videtur ipsam genuisse. Cæterum prædicta sic intelligenda dicimus, Pater, id quod est ipse genuit, hoc est Filius, qui est id quod Pater est, sed sed non is qui Pater. Alius est enim Pater, alias Filius, sed non aliud.

Essentiam non esse genitam probat. — Porro quod Pater divinam essentiam non genuit, triplici ratione probatur: Prima, si eam genuit, sequitur quod relative dicitur ad eam. Quod si est, non indicat hoc nomen (divina essentia) substantiam. Ait enim Aug. (28): Quod relative dicitur, substantiam non indicat. Secunda, quod si ipse genuit eam, cum ipse sit divina essentia, idem genuit seipsum. quod esse non potest, ut prædictum est. Tertia, quia si eam genuit, non genitor geniti, sed genitum erit causa genitoris, ut sit, et Deus sit, quippe divina essentia Deus Pater, et est, et Deus est. Similiter dicendum est,

(23) Lib. xiv, De Trin., c. 12.

(24) De fide, ad Petrum, c. 1.

(25) De Trin. lib. xv, c. 20.

(26) Lib. i, De Trin. c. 1.

(27) In epistola 66 ad Maximinum medicum.

(28) De fide cath. 3 et symb. c. 3.

quod neque divina essentia genuit Filium, quia ad **A** substantia earnis patitur, quando gignit. *Erratis non scientes Scripturas neque virtutem Dai* (*Matth.*, xxii). His verbis plane videtur natura Dei vel substantia genuisse Filium. Ne autem hæc, et si qua similia, vasa mortis sint nobis, sed vitæ ad simplicitatis sensum, quæ est amica veritatis, hujusmodi semper reducenda monemus. Sine præjudicio itaque dicimus, quæ de natura, vel substantia dici videntur, ad personas esse referenda. Quæ sane non nomine personarum, sed naturæ ipsius expresserunt auctores, per hoc nobis insinuantes ejusdem naturæ et substantiæ, et immutabiliter, ut ait Hilarius, ac individualiter tres esse personas. Unde Aug. in eodem: Trinitas hæc unius ejusdemque substantiæ est (38).

Nec essentia genuit essentiam, prædicta scilicet ratione, quia idem non generat seipsum. Verum ei quod dicimus, Augnstinus contra ire videtur. Dicit enim (29): *Sicuti de essentia, essentia: sic sapientia de sapientia.* Et alibi (30): Christum Dei Filium verum Deum crede, ut divinitatem ejus de natura Patris esse natam, non dubites. Hæc autem, et si qua similia, sic intelligenda noveris, sicuti de essentia, etc., hoc est, sicuti Filius essentia de Patris essentia est, sic et Filius sapientia de Patre sapientia est. Quod autem sic sane exponitur, ex verbis concione Augustini dicentis: *Ideo Christus dicitur virtus, et sapientia Dei, quia de Patre virtute et sapientia. ipse quoque virtus et sapientia est* (31).

Videtur etiam prædictis contrarium, quod Hilarius ait (32): *Nihil nisi natum habet Filius. At Filius habet etiam essentiam divinam (tota enim est in eo) quare videtur, et ipsa nata esse.* Idem apertius dicit (33): *Non corporali insinuatione Patrem in Filio prædicamus. sed ex eo ejusdem generis, genitam naturam, naturaliter in se gignentem habuisse naturam.* Ecce his verbis manifeste dicit, Dei naturam genitam, et genuisse. Sane ut idem dicit (34), intelligentia dictorum ex causis est assumenda dicendi. Non enim sermoni res, sed rei est sermo subjectus. Hæc ergo verba sic fideliter accipi possunt. Nihil habet Filius nisi natum, hoc est, nihil habet Filius, secundum quod Deus, nisi quod nascendo accepit. Item, prædicamus ex eo ejusdem generis naturam genitam, etc., hoc est, prædicamus Patrem qui est natura, esse naturaliter in genito, id est in Filio a se genito, qui est eadem natura qui Pater est. Unde idem Hilarius: *Eamdem naturam habet genitus, quam ille qui genuit* (35).

Quid sit, Pater de sua substautiz Filium genuit. — Frequenter quoque occurrit legenti: Patrem de sua natura Filium genuisse. Unde Aug. (36), *Pater Deus, de nullo genitus Deo, semel de sua natura sine initio genuit Filium Deum.* Item Aug. super illud: *Qui eruit nos de potestate tenebrarum, et transstulit in regnum Filii Charitatis suæ.* Quod dictum est, inquit, Filii charitatis suæ, nihil aliud intelligitur, quam Filii sui dilectissimi, quod, Filii substantiæ suæ. Charitas quippe Patris, quæ in natura ejus est, nihil est aliud, quam ipsa natura, atque substantia: ac per hoc Filius charitatis ejus, hoc est, qui de substantia ejus est genitus. Idem quoque ait (37): *Substantiam Dei genuisse Filium.* Carnalibus, inquit, cogitationibus pleni, substantiam Dei de se ipsa gignere Filium non putatis, nisi hoc patiatur, quod

(29) Aug. lib. vii, de Trin. c. 1 et 2.

(30) In lib. De fide, ad Petrum.

(31) Lib. i, De Trin. c. 3.

(32) Lib. iv, De Trin. non longe a principio.

(33) Lib. vii, De Trin., et c. 2 lib. ix.

(34) Circa medium iv libri.

(35) Lib. v, ejusdem.

(36) De fide, ad Petrum; c. 2. De Trin. l. xv,

B DIST. VI. *Pater volens ne an nolens genuerit. Pater genuit natura.* — Præterea quæritur: An Pater voluntate, an necessitate genuerit Filium: an nolens an volens sit Deus? Quod voluntate genuerit, sic videtur posse probari. Idem est natura Patris et ejus voluntas, Concedis autem quod natura genuit, ergo et voluntate, sed hoc facile in simili refellitur. Idem est enim ejus scientia et voluntas, ergo quæcumque eo sciente fiunt, et volente; non sequitur. Necessitate autem non genuit, quia, ut Aug. ait, grandis miseria et absurditas poneretur in Deo, si necessitate genuisse diceretur (39): *Dicimus ergo, quod neque volens neque nolens genuit, hoc plane sensu, voluntate scilicet præcedente vel sequente genitaram, ut putabat Eunomius* (40). *Voluntas euim generandi in Patre, et ipse genitus simul ab æterno fuerunt, sicut* ut Aug. dicit: *Filius Dei semper fuit cum Patre, nec præcessit eum paterna voluntas ut esset* (41). *Secundum hoc igitur dicimus, quod Filius non voluntate sed natura sit Filius: et sicut Pater Deus est natura, non voluntate, sic Filius: etiam et Spiritus sanctus.* Quod quia Eunomius intelligere non potuit, nec credere voluit. Unigenitum Dei dixit, non naturæ sed voluntatis Filium esse. Sane hujus dialectica deridenda est, ut Aug. ait (42): *Tenendum itaque est, quod Pater non voluntate genuit Filium, quia voluntas generandi Filium non præcessit.* Nec necessitate, ne absurde de Deo loquamur, sed natura genuit. Est enim, ut Hilarius ait: *Natura Filius, qui eamdem naturam quam ille qui genuit, habet.*

DIST. VII. Cum Pater et Filius una eademque sint essentia, ut dictum est, tenendum quoque est unam eamdemque esse potentiam utriusque. Est enim ibi omnino idem esse quod posse. Unde constat, quæ quidquid potest Pater, Filius quoque potest. Verum de hoc difficilis oritur quæstio. Si enim

c. 49, circa finem.

(37) *Contra Maximinum* l. iii, c. 14.

(38) *Contra Maximinum* lib. iii.

(39) *De Trin.* l. xv, c. 20.

(40) *Et in 4, ad Orosium tom. IV; dial. 65, Questionem 4, 7.*

(41) *Ubi supra.*

(42) *De Trin. l. xv, c. 20.*

quidquid Pater potest, et Filius: igitur Filius potest generare, quia Pater potest hoc. Quod similitudine infirmatur: Quidquid enim est Pater, et Filius est: ergo Filius est Pater, quia Pater est Pater, quod non sequitur. Ideo scilicet quia Patrem esse Patrem, non est Patrem esse aliquid, sed ad aliquid. Sic forte non infideliter dicitur Patrem posse generare, non est Patrem posse aliquid. Quippe sicut Pater, ita et generare ad relativum pertinet. Vehementius sane urgetur quæstio, ex verbis Aug. contra Maximum hæreticum, qui Patrem asserebat Filio potentiores, eo quod Pater potuit generare, et genuit Filium Deum creatorem, Filius autem non. Cui Aug. ait (43): Absit! ut ideo potentior Pater sit Filio, sicut putas, quia creatorem genuit Pater, Filius autem non genuit creatorem. Neque enim non potuit, sed non oportuit. Quod si diligenter attendas, dicere videtur quod potuit et Filius generare, sed non oportuit. Proinde cur non oportuit? subdit Aug.: Esset enim, inquit, immoderata divina generatio, si genitus Filius nepotem gigneret Patri, quia et ipse nepos, nisi ayo suo pronepotem gigneret, secundum vestram mirabilem sapientiam, impotens diceretur. Similiter etiam ille, si nepotem non gigneret ayo, et pronepotem proavo, non diceretur a vobis omnipotens. Nec impleretur generationis series, si semper alter ex altero nasceretur. Nec enim eam perficeret ullus, si non sufficeret omnipotens unus. Sic ergo intelligendum putamus, quod præmissum est, scilicet non enim non potuit, sed non oportuit, hoc est non ex impotentia est, quod Filius non genuit, sed quia ei non conveniebat, ratione quæ prædicta est. Sicut Pater non est Filius, nec Filius Pater, nec esse potest. Quod non ex impotentia alterutrius est, sed quia non convenit Patri esse Filium, aut Filio esse Patrem. Quod autem Aug. dicit (44) Maximino quærenti, quare Pater non potest esse Filius, vel Filius Pater? Non utique, inquit, ex impotentia, sed Pater proprietate generationis Pater est, qua oportet eum non esse Filium: et Filius proprietate nativitatis Filius est, qua oportet eum non esse Patrem. Sic itaque non ex impotentia, sed proprietate generationis Pater generat, qua oportet eum non gigni. Et Filius proprietate nativitatis gignitur, qua oportet eum non gignere.

Filius non potuit generare. — Denique probatur Filius generare non posse. Si enim potuit generare, ergo potuit esse Pater: quod si potuit esse Pater, ergo vel Patris, vel sui, vel Spiritus sancti, vel alterius. At alterius non, quia nullus alias ab æterno esse potuit. Sed neque Patris, quia ingenitus et inascibilis est: nec sui, quia nulla res seipsam generare potest: neque Spiritus sancti, quia ipse non potest nasci, alioquin esset alterabilis. Relinquitur ergo, quod Filius generare non potuit.

(43) Lib. III, cap. 12.

A *Quomodo Pater et Filius ejusdem sint potentiae.* — Proposita ergo quæstio sic expedienda videtur. Quidquid Pater potest, et Filius, hoc est, quidquid Patris potentiae est subjectum, et Filii potentiae similiter, quia eadem omnino est. Subjecta vero potentiae appellamus ea, quæ ipsam potentiam sequuntur. Generatio autem vel generare, nec præcedit nec sequitur potentiam: simul enim cum ea est ab æterno. Cæterum si conceditur, quod posse generare sit aliquid posse, sic objicitur? Hoc posse habet Pater, quod non habet Filius: ergo aliquod posse habet Pater quod non habet Filius. Itespondetur a simili, hoc esse habet Pater, quod non habet Filius, scilicet esse Patrem: ergo aliquod habet esse Pater quod non Filius, falsum est. Omne enim et totum esse Patris est omnino et Filii. Dicimus autem, quod eadem potentia prorsus est Patris et Filii, licet non penitus quidquid de Patre dicitur, secundum ipsam de Filio dicatur. Quod patet in simili. Idem enim conjugium, penitus est in istis duobus, et tamen secundum ipsum, vir dicitur maritus et non uxor: femina vero uxor, et non maritus: vel ut manifestius dicatur: eadem est omnino voluntas Patris et Filii: ea tamen vult Pater Pater esse, et non Filius. Et Filius vult esse Filius, et non Pater. Sic ergo eadem est Patris et Filii potentia, ea tamen potest Pater generare, et genitus non esse: Filius genitus esse, et non generare. Vel non insubtile est, si quis dixerit Patrem posse generare, hoc non ex sola potentia posse diei, sed ex proprietate etiam generationis.

B C Quæ cum Filio non conveniat, nulli mirum, si posse generare ei non convenit.

Qualiter potentiam generandi habeat Filius. — Si autem dicitur, Filius habet potentiam generandi, sic distingue. Habet potentiam generandi, hoc est, ut generet, vel generare possit: falsum est. Habet autem potentiam generandi, qua scilicet generatur, vel generari potest.

Impersonaliter verum est. Sicut habes scientiam scribendi, hoc est, qua seis scribere, falsum: sed qua seitur scribere, verum. Dicimns etiam, quod in progressu prædictæ oppositionis, scilicet, quidquid potest Pater, et Filius: sed Pater potest generare, ergo et Filius. Hoc verbum, potest, aliter in propositione, aliter in assumptione, vel conclusione accipitur. Sicut hæc verba, *Deus*, et, *est*, in diversis locis posita, aliter et aliter significant. Exempli causa, omne quod Deus Pater est, idem Deus Filius est; sed Pater est Deus generans, ergo et Filius est Deus generans, non sequitur. Item, quidquid est Pater, et Filius; sed Pater est generans, ergo et Filius est generans, non sequitur. Ideo, quia hæc verba, *Deus*, et, *est*, in propositionibus essentialiter significant. Deinde vero personaliter consignificant. Sic igitur prædicta quæstio multis modis solvitur. Et Filius non posse generare, sed gigni: Patrem au-

(44) Aug. ad Maxim.

tem generare posse, et non gigni, vere creditur et intelligitur.

Dicitus VIII. — Nunc de veritate divinæ essentia agendum est. Est itaque Deus sine dubio substantia, vel si melius dicatur, essentia, quam Græci οὐσίαν vocant. Sicut enim ab eo, quod est sapere, dicta est sapientia, et ab eo quod est scire scientia, ita ab eo, quod est esse, dicta est essentia. Et quis major est illo qui dixit: *Ego sum qui sum*; et: *Qui est, misit me ad vos?* (*Exod. iii.*) Ipse, inquam, vere et proprie dicitur esse, cuius essentia non novit præteritum, nec futurum. Unde Hieronymus scribit ad Marcellam (45): Deus solus qui exordium non habet, vera essentia nomen tenet. De quo enim dicitur, fuit, non est: et de quo dicitur, erit, nondum est. Deus autem tantum est: qui non novit fuisse, vel futurum esse. Solus igitur Deus vere est, cuius essentia comparatum nostrum esse nihil est.

Cæterum his occurunt, quæ frequenter Scriptura commemorat: Deus fuit ab æterno, fuit semper, et erit in sæcula, et hujusmodi. Augustinus etiam super Joannem ait (46): Quum de senipiterna re proprie dicatur, *est*, secundum nos bene dicitur, *fuit*, et *erit*. *Fuit*, quia nunquam desiit; *erit* quia nunquam desinet; *est*, quia semper est; non præteriit, quasi quod non maneat; non erit, quasi quod non erat, qualiter de nobis non dicitur. Secundum hæc ergo verba Hieronymum intelligentes dicimus: Non novit fuisse vel futurum esse, hoc est, non præteriit, neque desinet esse, sed tamen est tantum, quia semper est.

Licet enim verba substantiva diversorum temporum de Deo dicantur, non tamen temporales motus esse distinguunt, sed essentiam Divinitatis simpliciter insinuant. Deus ergo solus, et proprie naturaliter dicitur essentia vel esse. Unde Hilarius (47): Non est Deo accidens esse, sed subsistens veritas et manens causa et naturalis generis proprietas.

Deus est incommutabilis. — Quæ essentia Dei, proprie incommutabilis est, quia nec mutatur, nec mutari potest. Unde Augustinus (48): Aliæ, inquit, essentiæ vel substantiæ capiunt accidentia, quibus in eis fiat immutatio. Deo autem nihil horum accidere potest, ideoque ejus sola substantia vel essentia incommutabilis est.

Omnis creatura mutabilis. — Ac per hoc Apostolus de Deo ait: *Qui solus habet immortalitatem* (*I Tim. vi.*), eam intelligens immutabilitatem, quam nulla habere potest creatura, quoniam solius Creatoris est. Unde Jacobus apostolus: *Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio* (*Jacob. i.*). Et David: *Mutabis eos et mutabuntur, tu autem idem ipse es* (*Psal. cii.*). Et alibi: *Ego Deus*

(45) Attingit quidem Hier. ibi et ad Damasum, sed ad verbum est in Isidoro lib. vii. *Etym.* cap. 1.

(46) *Tract. 99, super Joan. c. xvi.*

(47) Lib. vii, de Trin. non longe a principio.

A et non mutor (*Malach. iii.*). Cæterum omnis creatura mutabilitati subjacet, quæ, ut ait Augustinus (49), nonnulla mors ipsi creaturæ est, quia facit aliquid in ea non esse, quod erat. Siquidem ipsa anima humana, licet immortalis sit, quia secundum suum modum nunquam vivere desinit, habet tamen mortem suam, quia si juste vivebat, et peccat, moritur justitiæ; si peccatrix erat, et justificatur, moritur peccato, at alias ejus mutations taceam. Et creaturarum natura cœlestium mori potuit, quia peccare. Etenim angelorum quidam peccaverunt, et qui non peccaverunt, peccare potuerunt. Nihil autem Deo tale accidere potest, Quare cum solus Deus sit immutabilis proprie, solus etiam vere est immortalis.

B Simplicitas Dei. — Eadem quoque divina essentia proprie ac vere simplex est, quia in ea nec partiam, nec accidentium seu quarumlibet formarum ulla diversitas, sive variatio vel multitudo est, quod in nulla creatura contingit. Quippe, ut Augustinus ait (50): Corporalis creatura partibus constat: ita ut ibi sit alia pars major, alia minor; et ipsum totum majus sit, quam pars quælibet. In qua etiam aliud est magnitudo, aliud color, aliud figura: quæ omnia in corpore multiplicatatem faciunt.

Creatura est multiplex. — Spiritualis quoque creatura multiplex est. Quippe anima licet corpori comparata, sit simplex, ea quod particulatim per spatia loci non diffundatur, sed ubique est, tota est: tamen nec in ipsa, vera simplicitas est.

Cum enim aliud sit artificiosum esse, aliud inertem, aliud acutum, aliud memorem, possintque hæc et alia innumerabilia in animæ natura inventiri, constat ipsam non simplicem esse, sed multiplicem, quum nihil horum sit anima, sed hæc ipsa habeat. Denique quidquid in Deo est, Deus, unde et ejus simplicitas appetit, præsertim cum idem sit habitum, et quod habet. Non enim propter hoc naturam suinmi boni simplicem dicimus, quia est Pater in ea solus, vel Filius in ea solus, vel Spiritus sanctus solus, hoc est, quia sola est ista nominum trinitas, sive subsistentia personarum, sicut Sabelliani putaverunt (51). Sed ideo simplex dicitur, quia est hoc quod habet, excepto (quod) relative, quæque persona dicitur ad alteram, nec est ipsa. Nam utique Pater habet Filium, ad quem relative dicitur, nec tamen est Filius. Et Filius habet Patrem, nec tamen ipse est Pater. In quo vero ad semetipsum dicitur, non ad alterum, hoc est, quod habet. Sicut ad semetipsum dicitur vivus habendo vitam, et eadem vita ipse est, quod in aliis rebus non contingit. Neque enim habens liquor, liquor est; nec corpus, color; nec anima est sa-

D (48) *De Trin. lib. v, cap. 2.*
 (49) *Contra Maximinum, lib. iii, cap. 12.*
 (50) *De Trin. lib. vi, cap. 6.*
 (51) *Aug. lib. xi, De civitate Dei, cap. 10.*

pientia, sed tantum habens eam. Ac per hoc solus Deus vere et proprie simplex est.

Deus multipliciter dicitur. — Deus tamen multipliciter dicitur, ut sapientia, justitia, prudentia, et sanctitas, et si quid tale non indigne de Deo dicitur. Hoc autem ideo est, quia multiiformiter operatur Deus in rebus, non quod in ipso sit multiplicitas ulla; etenim quamvis unum sit in subjacenti, Deus: pro varietate tamen sensuum, multis vocabulis nuncupatur. Aliud autem signat sapientia, aliud autem scientia, justitia, et sic de ceteris. Sapientia nempe est, quia de disciplinis divinarum humanarumque rerum instruit: justitia est, quando judex et distributor meritorum intelligitur: prudentia est, quando doctrina vel demonstratio bonarum malarumque verarum et falsarum rerum, vel neutrarum, cognoscitur. Porro sanctitas est, quia ipse firmamentum, et confirmatio omnium rerum. Hoc autem et si quid tale de Deo dicitur, praeter accidentium respectum intelligitur. Cum et nos moneat Augustinus (52): intelligamus, inquiens, in quantum possimus, Deum sine qualitate bonum, sine quantitate magnum, sine indigentia Creatorem, sine situ praesidentem, sine ambitu omnia continentem, sine loco ubique totum, sine tempore sempiternum, sine mutatione sui, inutabilia facientem, nihilque patientem. Quisquis Deum sic cogitat, licet nondum invenerit omnino quid sit, pie tamen caveat, aliquid sentire de illo, quod non sit.

Tanta est Dei simplicitas, ut nulli prædicamento rum subjiciatur. — Propterea prædicamentorum legibus atque accidentibus Deus non est subjectus. Ideoque nec proprie substantia dicitur: Quippe cum ab eo quod est subsistere, substantiam dicamus: quod recte dicitur de his rebus, in quibus subjectis sunt ea, quae in subiecto esse dicuntur, ut color in corpore, quod nefas est dicere de Deo. Quocirca abusive substantia, magis proprie et vere Deus est et dicitur essentia.

DIST. IX. De proprietutibus personalibus Trinitatis et unitatis. — Nunc ad distinctionem personarum accedentes, confiteri debemus, Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum esse naturaliter Deum, nec Patrem tamen Filium; nec Filium Patrem. Sequitur enim cum a Patre genitus sit Filius, alias proposito est Pater, alias Filius (53).

De coæternitate Filii cum Patre. — Nec tamen ante fuit Pater, quam Filius, sicut haereticus mentitur: sunt enim coæternæ sibi tres personæ. Denique Scriptura dicit: *Ante me non fuit alter Deus, nee post me erit* (Isa. XLIII). Haec verba si Patris sunt, dicit, quia post se non est alias Deus; si vero Filii, dicit, quia ante se nullus Deus est. Itaque nec iste anteriorem habet, nec ille posteriorem. Præterea si Pater fuit antequam haberet Filium,

A tune accessione generationis, Pater mutatus est quod blasphemia est (54). Item cum Filius sit sapientia, et virtus Patris: si aliquando fuit sine Filio Pater, fuit et tune sine sapientia, et virtute sua Pater, quod non minus profanum quam stolidum sit dicere (55).

Apta similitudo. — Constat enim Patri Filium esse coæternum, velut splendor, qui ab igne diffunditur, coævus est ei, et esset utique coæternus, si ignis esset æternus. Cæterum, hoc ineffabile, sicut et ipsa generatio. Unde Isalas: *Generationem ejus quis enarrabit?* (Isa. LIII.) Divinam autem non humanam intelligit, quamvis et haec ex magna parte sit inenarrabilis. Illa tamen tota inenarrabilis est, quia etsi dicitur Filius a Patre genitus, tamen qualiter, nec Apostolus nec propheta novit, nec angelus.

Utrum debeat dici, semper gignitur, an semper genitus est Filius. — Quæritur autem utrum debeat dici, Filius semper nascitur. De hoc Gregorius ita dicit (56): *De Domino Jesu non possumus dicere, semper nascitur, ne imperfectus esse videatur.* At vero ut æternus designari valeat, et perfectus, et, semper, dicamus, et, natus, quatenus, natus, ad perfectionem, semper, ad æternitatem pertineat.

Origenes contradicit supradictis. — Origenes vero contradicere videtur his verbis (57): *Salvator noster splendor est claritatis, qui non semel nascitur et desinit, sed toties oritur, quoties lumen ortum fuerit de quo nascitur, sic ergo semper Salvator nascitur.*

Concordat Origenem et Gregorium. — Nos tantorum virorum in re tanta dissonantiam quæ videatur, ad concordiam revocantes, putamus utrumque auctorem, ex usu locutionis aliquid habuisse suspectum. Quippe dicentes, lectio semper legitur, lectio imperfectionem ex usu loquendi ostendimus, quam Gregorius in unigenito negans, ait: *Non possumus dicere semper nascitur.* Quod se nimis intellexisse ostendit, per hoc, quod subdit: *Ne imperfectus esse videatur.* Similiter dum lecta est lectio, dicimus, olim legi eam, nunc autem eam desiisse legi, ex modo loquendi significamus. Quod Origenes in nativitate Verbi abhorrens, ejus asserit perpetuitatem dicens: *Salvator semper nascitur:* quod manifeste aperit, dum, non semel nascitur et desinit, præmittit. Diverso ergo genere loquendi, varios errores excludentes, nativitatem Filii ab æterno perfectam, et sempiternam esse affirmant.

Sed inquit haereticus: Omne quod natum est, non fuit semper, quia ad id natum est ut esset. Cui dicimus: *Nemo ambigat, hoc sic se habere in humanis.* Nimis ibi nec fuit, qui pater est; nec semper pater est, qui fuit. Quare nec semper ge-

(52) De Trin. lib. v, cap. 1.

(53) August., De fide, ad Petrum, cap. 1.

(54) Ambr., lib. ii, De fide ad Grat. cap. 5, circa med.

(55) Aug., lib. vi, De Trin. cap. 1.

(56) Lib. xxix Moralium, cap. 1.

(57) Super Hieremiam. Homil. lib. vi, super totum, caq. 11: Reversi sunt.

nuit. Ubi autem semper pater est semper filius **A** bis (*Matth. xviii*). Et alibi; *Spiritus qui a Patre procedit* (*Joun xv*). Per hæc et his similia constat Spiritum sanctum a Patre Filioque procedere: quod multi hæretici negaverunt.

Quid Patri et Filio proprium. — Quod si semper Deo Patri proprium est, quod semper Pater est, semper Filio proprium esse est necesse, quod semper natus est. Natum igitur confitemur Unigenitum, nec ante esse quam natum, nec ante natum quam esse. Hoc sane humanum sensum et intelligentiam mundi excedit, neque capit hoc ratio humanæ intelligentiæ, sed prudentiæ fidelis professio est.

DIST. X. *De personali processione Spiritus sancti.* — Nunc de Spiritu sancto, ipso donante disseramus. Spiritus sanctus itaque est amor, vel dilectio Patris et Filii, quo uterque conjungitur, quo genitus a lignente diligitur, genitoremque suum diligit, suntque non participatione, sed essentia sua; neque dono superioris alieujus, sed suo proprio, servantes unitatem spiritus in vinculo pacis (*Ephes. iv*). Non est enim tantum Patris vel Filii, sed amborum spiritus. Et ideo communem quainvicem diligunt, nobis insinuant charitatem (59).

Spiritus sanctus proprie appellatur charitas. **Tota** *Trinitas est charitas.* — Appellatur autem proprie charitas: quippe cum ipse sit, quo Pater et Filius invicem diligunt, ineffabilem communionem demonstrat amborum. Quid ergo convenientius, quam ut ille proprie dicatur charitas, qui spiritus est communis ambolus (60)? Non hoc tamen sic dicimus, ut Patrem et Filium echaritatem esse negemus. Sicut enim unicum Dei Verbum proprie dicitur sapientia, cum sit communiter, et Spiritus sanctus et Pater ipsa sapientia, ita Spiritus sanctus proprie charitas nuncupatur, cum sit Pater et Filius communiter charitas. Verbum autem dictum est sapientia, ore Apostoli dicentis. Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam (*I Cor. viii*). Item Spiritus sanctus dicitur charitas in epistola Joannis, inquit enim: *Deus charrias est* (*I Joan., iv*), quod de Spiritu sancto proprie accipi Augustinus manifeste probat.

Tertia persona proprie dicitur Spiritus sanctus. — Præterea et ipse proprie Spiritus sanctus dicitur. Licet enim Pater et Filius sint, Spiritus et uterque sanctus, non tamen frustra, et ipse proprie dicitur Spiritus sanctus. Qui enim est communis ambobus, ipse merito vocatur proprie, quod ambo communiter (61).

DIXT. XI. *Spiritus sanctum a Patre Filioque procedere.* — Qui Patris et Filii Spiritus est, procedit ab utroque, sicut testimonii Scripturarum probatur. Dicit enim Apostolus: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra.* (*Galat. iv*.) Et alibi: *Qui Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (*Rom. viii*). Ipse etiam Filius de eo sic testatur: *Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vo-*

(58) Hilarius, l. xii De Trin., habet hanc respondionem.

(59) Aug., l. vi De Trin., cap. 5.

(60) Aug. l. xv. De Trin., cap. 16.

Quid Græci sentiant. Prencipalia concilia determinarunt de processu Spiritus sancti. — Græci autem non fatentur Spiritum sanctum a Filio procedere, his inducti causis scilicet, quia dum Veritas dicit: *Spiritus qui a Patre procedit*, Patris tantum nomen, et non Filii meminit. Item quod in symbolo eorum a Patre commemoratur Spiritus sanctus procedere, non etiam a Filio, quæ, inquam, in principalibus conciliis, subjunctis anathematibus, ita sunt facta, ut nulli de Trinitatis fide, aliud docere vel prædicare liceat, quam ibi continetur. Unde etiam anathematis vinculo reos arguere audent, quos Spiritum sanctum a Filio procedere confiteri sciunt.

Confessio auctoris de processu Spiritus sancti. — Nos autem in æternum hoc consentes, dicimus utique Veritatem, Spiritum a Patre procedere, confiteri: non tamen ita ab eo procedere confiteri, ut etiam a se procedere neget.

Respondet I objectioni Græcorum. — Quod autem tantum Patrem nominat, inde est, quia quod ipsius est, etiam non suum esse dicere, sed ad Patrem referre consuevit, ut ibi: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me* (*Joan. vii*). Hoc autem dicit non utique a se negando, sed principii auctoritatem ostendendo esse in Patre.

Respondet 2 objectioni. — Illud autem aliud, quod (62) dicunt, percontrarium est intelligendum, ut sit sensus. Nulli liceat aliud dicere. id est contrarium. Qualiter Apostolus ad Galatas ponit: *Si quis, inquietus, aliud evangelizaverit*, hoc est contrarium, sicut exponit Augustinus, *anathema sit* (*Gal. i*). Non dixit, si quis addiderit, alioquin sibi ipsi præjudicaret qui cupiebat venire ad quosdam suppleturus quæ fidei illorum deerant. Cæterum qui supplet id quod minus dictum, non dicit contrarium ei quod dictum est. Sane sciendum quod licet in præsenti articulo a nobis Græci verbo discordent, tamen sensu non differunt. Confitentur enim Spiritum esse Filii, etsi non a Filio, quia scriptum est: *Spiritus Filii* (*Gal. iv*). Nos autem fideliter idem esse credimus, Spiritum esse Filii, et ab ipso procedere.

D *Ipsorum etiam Græcorum testimonio docetur Spiritus sanctus ab utroque procedere.* — Quod doctorum Græcorum testimonio probatur. Inquit enim Athanasius in symbolo: Spiritus sanctus a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. Item dicit Christus: *Non enim loquetur a semetipso, quia de meo accipiet* (*Jaan. xvi*).

Item Cyrillus (63): Spiritus non est alienus a Filio: Nominatur enim spiritus veritatis, et profluit

(61) Aug., De Trin. l. xxv, cap. 17.

(62) In conciliis Græcorum.

(63) In epistola Nestorio directa.

ab eo, sicut ex Deo Patre. Item Chrysostomus (64): Spiritum Sanctum dicimus Patri et Filio coæqualem, et proceedentem de Patre et Filio. Græcis itaque proprietatum doctorum testimonio correctis, omnis lingua consiteatur Spiritum sanctum a Patre Filioque procedere.

DIST. XII. *An Spiritus sanctus prius vel plenius procedat a Patre quam a Filio.* — Nec tamen prius et posterius ab alterutro eorum procedere, sicut delirat hæreticus. In illa enim summa Trinitate intervalla temporum non sunt, sine quibus omnino prius et posterius esse non possunt. Nec etiam procedit plenius ab altero quam ab altero, quia sicut a Patre, ita et a Filio procedit Spiritus sanctus. Sic ubi autem legitur proprie vel principaliter a Patre procedere, eo sensu dicitur, quod Pater non ab alio, sed a semetipso habet, quod Spiritus sanctus ab eo procedit. Denique Hieron. (65) ponit proprie, Inquit enim: Credimus in Spiritum sanctum, verum Deum, qui de Patre est et procedit. Augustinus (66) autem ponit prineipaliter his verbis. Nona frustra in hac Trinitate, non dicitur Verbum Dei, nisi Filius, nec donum Dei, nisi Spiritus sanctus, nec de quo genitum Verbum est, et de quo procedit principaliter Spiritus sanctus, nisi Deus Pater. Sed hoc sic esse intelligendum, ut prædiximus, ipse declarat, dum subdit: Ideo addidi principaliter, quia et de Filio Spiritus sanctus procedere reperitur. Sed hoc quoque illi Pater dedit; Patri autem nullus hoc dedit. Ideoque de Patre principaliter procedere constitetur.

De processu Filii a Patre et Spiritus sancti differentia. — Filius quoque de Patre procedit, sicut ipse testatur: *Ego ex Deo processi, et reni in mundum* (Joan. viii). Dissimiliter tamen a Spiritu sancto. Nam Spiritus sanctus, ut Augustinus ait, a Patre procedit, non quomodo natus, sed quomodo datum vel donum. Filius autem procedit nascendo et exiit ut genitus. Inter hauc sane, et illam processionem, inquit Augustinus (67), distinguere nescio, non valeo, non sufficio: est enim ultraque ineffabilis. Sieut enim propheta de Filio loquens, ait: *Generationem ejus quis enarrabit?* (Isa. liii). Ita de Spiritu sancto verissime dieitur: Processionem ejus quis enarrabit?

DIST. XIII. *Cur Spiritus sanctus non dicatur genitus vel Filius.* — Denique Spiritus sanctus licet a Patre Filioque procedat tamen nec genitus dicitur amborum, nec Filius. Enim vero nullus duorum Filius dicitur, nisi patris et matris. Absit autem ut inter Deum Patrem et Deum Filium, aliquid tale suspicemur!

Quæstio an possit Spiritus sanctus dici ingenitus.

(64) In homilia quadam de expositione Symboli.

(65) In expositioce catholice fidei.

(66) De Trin., lib. xv, cap. 17.

(67) Contra Maximinum.

(68) In regulis definitionum contra hæreticos.

A — Non autem Spiritus sanctus ingenitus dicitur. Unde Augustinus ad Orosium; Spiritum sanctum nec genitum nec ingenitum dici fides certa declarat. Etsi enim Spiritum sanctum genitum non dicamus, dicere tamen non andemus ingenitum, ne in hoc vocabulo, vel duos patres in illa Trinitate, vel duos qui non sunt de alio, quispiam suscipietur. Hieronymus (68) tamen contradicere videtur. Inquit enim Spiritus sanctus Pater non est, sed ingenitus atque infectus.

B — *Solutio per distinctionem.* — Cæterum uterque eorum aliter hoc vocabulo ingenitus est usus. Si quidem Augustinus (69) dicit ingenitum, quod de alio non sit, quod aperit dum dicit, vel duos, qui non sunt de alio. At Hieronymus ingenitum dicit, non natum, quod ex universalis rerum divisione, quam ponit, probatur. Omne, inquit, quod est, aut ingenitum est, aut factum aut genitum. Idque tractando prosequens, quod dixerat ingenitum, non natum exponit, subjiciens de Spiritu sancto exemplum.

DIST. XIV. *De gemino processu Spiritus sancti.* *Ipsem Spiritus sanctus nobis datur.* — Procedit autem Spiritus sanctus, et ab æterno communiter a Patre et Filio: Et ex tempore, ab utroque item communiter, ad sanctificandam creaturam. Quando, inquam, animis hominum infunditur, sensibusque eorum sanctificandis illabitur, sicut ait Apostolus: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* (Rom. v). Quippe ipse Spiritus sanctus, ipse tertia in Trinitate persona nobis datur, Augustino testante (70): Eudem enim Spiritum sanctum, inquit, datum, cum insufflasset Jesus in discipulos, de quo mox ait: *Ite, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (Joan. xxii), ambigere non debemus. Et infra de eodem: Quomodo ergo non est Deus, qui dat Spiritum sanctum? Imo quantus est Deus, qui dat Deum? Qui cum sit inaccessibilis natura, receptibilis tamen propter bonitatem suam nobis est, complens virtute sua omnia; sed solis participatur justis. Et infra (71): Angeli ad paucos mittebantur: Spiritus vero sanctus populis infundebatur. Quis igitur dubitet, quin divinum sit quod infunditur simul pluribus, nec videtur? Augustinus quoque ait (72): Magna est misericordia ejus, qui dat donum æquale sibi, quia donum ejus Spiritus sanctus est. His ergo et aliis pluribus auctoritatibus aperte monstratur, ipsum Spiritum sanctum nobis dari, non solum ejus dona; quod quidam Bedæ auctoritate seducti credere recusant. Inquit enim (73): Cum Spiritus sancti gratia datur hominibus, profecto mittitur, et procedit a Patre et Filio Spiritus sanctus, quia ejus missio est ipsa processio. Porro ad

(69) De Trin., l. xv, c. 26.

(70) De Trin., l. xv, c. 26.

(71) Amb. in lib. De Spiritu sancto, cap. 5.

(72) De verbis Domini, sermo 3.

(73) Homilia Dominicæ post Ascens.

hæc dicimus, quia vel non oportet eum tantis auctoritatibus præjudicium inferre, vel quod dicit, aliter sane intelligitur. Mittitur ergo nobis et datur Spiritus sanctus, non ideo tamen minor arbitrandus est, quia eum Pater et Filius mittit (71).

An detur Spiritus sanctus zibi hominibus.. — Præterea sciendum est Spiritum sanctum ab hominibus non dari, quia cum ejus, donatio supra sit dicta processio, si ab hominibus daretur Spiritus sanctus, utique Creator procederet, vel mitteretur a creatura, quod est absurdum. Unde Augustinus (75). Non aliquis discipulorum Christi dedit Spiritum sanctum; orabant quippe ut veniret in eos quibus manus imponebant, non ipsi cum dabant. Quem morem in suis præpositis etiam nunc servat Ecclesia. Et alibi (76): Nos accipere quidem hoc donum possumus pro modulo nostro, effundere vero super alios, non utique possumus, sed ut hoc fiat, Deum qui id efficit, super eos invocamus.

Sed huic objicitur quod de se loquens Apostolus ait ad Galatas : *Qui tribuit Spiritum et operatur virtutes in vobis (Gal. iii).* Verum hoc intelligendum est Apostolum dixisse, non auctoritate potestatis, sed ministerio prædicationis. Siquidem eo prædicante illis, Spiritum sanctum visibiliter receperant. Nam ab Apostolo prædicta est eis fides, in qua prædicatione Spiritum sanctum advenisse senserunt. Quippe in novitate invitationis ad fidem, etiam sensibilibus miraculis præsentia sancti Spiritus apparebat.

DIST. XV. *Quod Spiritus sanctus a seipso detur.* — Etiam Spiritus sanctus scipsum dat. Cum enim donatio Spiritus sancti sit operatio Dei: Communisque sit et indivisa trium personarum operatio donatur utique Spiritus sanctus, non tantum a Patre et Filio, sed etiam a seipso. De quo Augustinus ait (77): Ita datur Spiritus sanctus sicut Dei donum, ut etiam scipsum det sicut Deus. Nec etiam dici potest non esse suæ potestatis, de quo dicitur, Spiritus ubi vult spirat. Ac per hoc Spiritum sanctum a seipso dari constat.

De missione Filii etiam a seipso. — Hic considerandum est, quod cum tres sint in Trinitate personæ, Pater solus nusquam legitur missus, sed Filius, et Spiritus sanctus. Missus est autem Filius a Patre, ut Apostolus dicit : *Misit Deus Filium suum factum ex muliere (Galat. iv),* ubi satis ostendit, eo ipso missum Filium, quo ex muliere factum. Et a Spiritu sancto missus est, Isaia dicente : *Spiritus Domini super me, propter quod unxit Dominus me, evangelizare misit me pauperibus, prædicare captivis remissionem (Isa. LXI).* Et etiam a seipso. Nam Isaías habet : *Filius datus est nobis (Isa. IX) :* cum enim non diffinitum sit per prophetam a quo datus sit

A Filius, ostenditur gratia Trinitatis datus. Unde etiam ipse Filius se dedit, ut Augustinus ait (78) : Cum una voluntas sit Patris et Filii, et inseparabilis operatio, ergo a Patre et Filio missus est, idem Filius non separato Spiritu sancto, quia a Patre et Verbo ejus factum est, ut mitteretur, hoc est, ut incarnatus hominibus appareret.

Sed si hoc est : Cur ergo ait, *A me ipso non veni? (Joan. VIII.)* hoc autem dictum est, secundum formam servi, secundum quam non fecit ut mitteretur, id est non est operatus incarnationem, sed secundum formam Dei.

Duodius modis Filius mitti dicitur. — Denique de duabus modis mittendi Filium Augustinus distinguit dicens (79) : Non eo ipso quo de Patre natus est missus dicitur Filius : sed vel eo, quod apparuit huic mundo, Verbum caro factum. Unde dicit : *Exi vi a Patre et veni in mundum (Joan. XVI)* : vel eo, quod ex tempore, cujusquam mente percipitur. Sicut dictum est de Sapientia : *Emitte illam de cœlis sanctis tuis, et a sede magnitudinis tux. ut mecum sit, et mecum laboret (Sap. IX.)*

Declarantur verba August. — Cæterum secundum primum modum semel, et in hunc mundum, et ut homo esset, missus est. At secundum alium, sœpe : et non in hunc mundum, nec ut homo sit, sed ut cum homine sit, mittitur. Quod Augustinus aperit, dicens (80) : Aliter mittitur ut sit cum homine, aliter missa est sapientia Patris, ut sit homo. In animas enim sanctas se transfert, et amicos Dei constituit. Sed cum venit plenitudo temporis missa est, non ut esset cum hominibus, ut antea erat cum patribus et prophetis, sed ut ipsum Verbum fieret caro, hoc est, homo.

DIST. XVI. *Filius quatenus est homo, Patre et Spiritu sancto et seipso est minor.* — Denique secundum quod factus est homo, Filius minor est Patre. Ipse enim dicit : *Pater major me est (Joan. XIV).* Quod propter formam servi Veritas dicit, secundum quam etiam minor Spiritu sancto, et seipso dicitur. Unde Augustinus (81) : Non sic accepit formam servi, ut amitteret formam Dei, in qua erat æqualis Patri. In forma ergo Dei, unigenitus Patris æqualis est Patri : in forma vero servi, etiam se minor, id est Dei Filius æqualis est Patri, secundum formam in qua est : secundum formam vero, quam accepit, non modo Patre, sed et Spiritu sancto, imo etiam se minor inventus est. Nec hoc tantum, sed etiam ab angelis paulo minus minoratus est.

Quod Pater major sit Filio, nec tamen Filius minor Patre. — Hilarius (82) autem secundum etiam formam Dei, propter generationis auctoritatem, Patrem esse majorem Filio, nec tamen Filium mino-

(74) Aug., De Trin., l. IV, cap. ult.

(75) Aug., De Trin.

(76) Ibid.

(77) De Trin., l. XV, cap. 19.

(78) De Trin. l. II, cap. 6.

(79) De Trin. I. IV, cap. 20.

(80) De Trin. lib. IV, cap. 20.

(81) De Trin. lib. VII, c. 1.

(82) Lib. IX de Trin.

rem patre, dieere videtur his verbis. Major est ulti-
que Pater Filio, auctoritate donantis, cui tantum
donat esse, quantus est ipse: cui innascibilitatis
esse imaginem, sacramento nativitatis impedit,
quem ex se in forma sua generat. Major itaque
donans est, sed minor jam non est, cui unum esse
donatur: ait enim: *Ego et pater unus sumus* (Joun.
x). Vide, lector, sane Hilarii verba, quae ubiunque
ocurrerint, diligenter nola, pieque intellige.

Duobus modis missus Spiritus sanctus visibiliter et invisibiliter. — (83) Spiritus quoque sanctus visibiliter et invisibiliter legitur missus. Visibiliter enim missus est, quando facta est quædam creaturæ species ex tempore, in qua visibiliter ostendetur Spiritus sanctus: sive cum in Dominum ipsum corporali specie columbae descendit; sive cum in die Pentecostes, factus est subito de cœlo sonus, quasi ferretur flatus vehemens, et visæ sunt illis linguae divisæ sicut ignis, qui et insedit super unumquemque illorum. Hæc operatio visibiliter expressa et oculis oblata, mortalibus missio Spiritus sancti, dicta est visibilis.

Quare, cum Filius ex humana forma qua apparuit, minor Patre dicitur, non etiam Spiritus sanctus minor dicitur. — Sed quæritur, si Filius in quantum est missus, factus minor est Patre, cur ergo Spiritus sanctus non dicitur minor Patre, cum et ipse creaturam assumpsit, in qua et apparuit? Quia aliter assumpsit Spiritus creaturam, in qua apparuit, aliter Filius; nam Filius accepit per unionem, Spiritus vero non. Nec enim illam columbam vel illum flatum, vel illum ignem Spiritus sanctus beatificavit, sibique in unitatem personæ conjunxit in æternum, sicut assumptus est Filius hominis: in qua forma, ipsius Dei verbi persona præsentaretur, non ut esset Verbum in carne, hoc est, in homine, sed ut esset Verbum caro, id est, homo. Caro enim posita est pro homine in eo quod ait: *Verbum caro factum est* (Joan. i). Ideoque nusquam scriptum quod Deus Pater major sit Spiritu sancto, et Spiritus sanctus minor Patre.

*Dist. XVII. De invisibili Spiritus sancti mis-
sione.* — Qualiter Spiritus sanctus invisibiliter mit-
tatur, dicendum est. Ut autem id intelligibiliustra-
datur, quod Spiritus sanctus fraterna dilectio sit
præmittamus. Etenim sic esse Augustinus ita docet:

(83*) Nemo dicat. Quid diligam non novi, diligit fratrem, et diligit eamdem dilectionem: magis enim novit dilectionem qua diligit, quam fratrem quem diligit. Ecce jam potest notiorem habere Deum quam fratrem: plane notiorem, quia præsentiorum, quia interiorem. quia exteriorum. Idipsum quoque aperius probat Augustinus exemplo Joannis. Ait enim Joannes: *Diligamus nos invi-
cem quia dilectio ex Deo est: qui non diligit, non*

A cognovit Deum, quia Deus dilectio est (I Joan. iv). Ista contextio satis declarat aperte eamdem ipsam fraternam dilectionem, qua diligimus invicem, non solum ex Deo, sed etiam Deum esse. Cum ergo de dilectione diligimus fratrem, de Deo diligimus fratrem. Est ergo fraterna dilectio Dens.

Spiritum sanctum simpliciter dici chari atem, — Ceterum ne hoc putas per causam esse dictum, velut *Deus patientia mea* (Psal. LXX). Inquit Augustinus (84): Dictum est Deo, tu patientia mea, non utique ideo quod Dei substantia sit nostra patientia, sed quia ab ipso nobis est. Unde: *Ab ipso est patientia nostra* (Psal. LXI). Non autem sic dicturi sumus charitatem, dictam esse Deum. Nec enim dicitur: Deus charitas mea, aut tu es charitas mea, sicut dicitur, Deus spes mea, tu patientia mea. Sed ita dictum est: *Deus charitas est* (I Joan. iv, 8): sicut dicitur, Deus spiritus est.

*Charitatem proprie Deum Spiritum sanctum dici,
non Patrem nec Filium.* — Cum autem fraterna dilectio sit Deus, nec Pater nec Filius, sed tantum Spiritus sanctus, qui proprie dilectio vel charitas dicitur. Quippe si in donis Dei, nihil charitate majus est, et nullum est majus donum Dei, quam Spiritus sanctus, quid consequentius est, quam ut ipse sit charitas, quæ Deus est et ex Deo, ut prædictum est. Hoc qui non discernit, intellectum a Domino, non expositionem querat a nobis. Non enim apertius quidquam dicere possumus.

*Quomodo Spiritus sanctus mittatur, ut detur no-
bis Deus* — Tune ergo mitti et dari dicitur Spiritus sanctus, cum ita in nobis est, ut faciat nos diligere Deum et proximum, per quod manemus in Deo, et Deus in nobis. Unde Augustinus (85): Deus Spiritus sanctus qui procedit ex Deo, cum datus fuerit homini, accenditecum ad diligendum Deum et proximum. Est enim ipse dilectio, per quam infunditur in cordibus nostris Deus charitas, per quam nos tota inhabitat Trinitas. Quo cirea rectissime Spiritus sanctus cum sit Deus, vocatur etiam donum Dei, quod donum proprie, quid nisi charitas intellegendum est (86)?

His autem quæ dicimus sic opponitur. Charitas non habenti datur. Si ergo Spiritus sanctus charitas est, etiam non habenti datur. Sed quomodo datur non habenti, cum ipse, ut Deus, sit ubique? Sane uisque est, et in omni creatura totus. Sunt tamen multi qui eum non habent; non enim omnes Spiritum sanctum habent; in quibus est ipse. Alioquin etiam et bruta Spiritum sanctum haberent, quod fidei pietas non admittit.

Augeaturne et minnatur charitas. Item charitas augetur et minuitur, et ita mutabilis est, quod absurde dicitur. Cui respondentes dicimus hoc non simpliciter concedi debere, sed cum hæc adjectione,

(83) Aug., De Trin. lib. II, c. 2.

(83*) Illic Bandinus et Lombardus non tenentur cum docent Spiritum sanctum esse charitatem qua diligimus Deum et proximum.

(84) De Trin., l. xv, c. 17.

(85) De Trin., l. xv, c. 17.

(86) Illic Bandinus non communiter, sicut nec Magister.

scilicet nobis, vel in nobis, in quibus utique augetur vel minuitur charitas, vel Spiritus sanctus, velut Deus in nobis, non utique in se exaltari potest. Unde accedit homo ad cor altum et exaltabitur Deus (*Psalm. LXIII*). Ubi dicit Cassiodorus, quod Deus non in se, sed in corde hominis grandeseit. Porro ut verius dicamus, non in nobis charitas, sed nos augemur in ea. Unde August. (87): Probet se unusquisque quantum in illo proficerit charitas, vel potius quantum ipse in charitate proficerit. Nam si charitas Deus est, nec proficit, nec deficit.

An fraterna charitas sit Deus. — Sane quidam concedentes, quod Deus charitas est fraternalm charitatem Deum esse negant: scripturis Patrum abutentes, quibus aliam esse charitatem, qua Deus nos diligit, et aliam qua nos diligimus eum, delirant. Inquiunt enim, habet Augustinus (88): Charitas Dei dieta est diffundi in cordibus nostris, non qua nos ipse diligit, sed qua nos facit dilectores suos: sicut Domini salus dieitur, qua salvat: et fides Christi, qua nos fidèles facit. Quibus dicendum est Augustinum non sensisse his verbis aliam atque aliam Dei charitatem esse, sed cum una sit, eademque diversas rationes, quibus in Scriptura Dei charitas appellatur, significasse. Dieitur enim Dei charitas, vel quia ea Deus nos diligit, vel quia nos ea sui dilectores facit. Est ergo prædictorum verborum sensus: *Charitas ibi, hoc est, in Apostolo dieta est charitas Dei* (*Roman. V*). Non secundum quod Deus nos ea diligit, sed secundum quod nos ea sui dilectores faciat. Ut autem ex tali sensu hoc diei posset, per simile loquutionis genus ostendit ut Domini salus, qua nos salvat, etc.

An eit alia atque alia charitas. — Item, inquiunt, habet Augustinus alibi (89): Cum Joannes commemorasset Deidilectionem, non qua nos eum, sed qua ipse, inquit, dilexit nos. Volentes per hoc aliam atque aliam asserere dilectionem. Nos autem etiam hæc ad superiorem redigentes sensum, sic ea intelligenda esse dieimus: Quasi commenioravit dilectionem Dei Joannes, non secundum quod ea nos diligimus Deum, sed secundum quod ipse diligit nos.

Ratione probatur Spiritum sanctum non esse charitatem. — Item fortius urgentes dieunt: Unde est dilectio, nisi et unde ipsa fides, id est a Spiritu sancto? Si vero ab ipso charitas est, et ipse ea est, ergo et Spiritus sanctus a seipso est. Nos autem fatemur Spiritum sanctum a seipso esse, non simpliciter, quia tunc videtur diei sine principio esse. Sed adjieendum est, nobis, quibus seilieet seipsum dat Spiritus sanctus. Quo sensu etiam

(87) In homilia 9 super epistolam Joan.

(88) Aug., De spiritu et littera, cap. 32.

(89) Lib. XIII, De Trin., c. 17.

(90) De doct. Christ., lib. III, cap. 10.

A verum est, quod charitas a Spiritu sancto est. *Idem aliter probant.* — Præterea veritati adhuc contradicentes, dieunt: Si Spiritus sanctus charitas est, ergo ipse motus animi et affectio est, eum charitas hæc sit. Inquit enim Augustinus (90): Charitatem voco motum animi, ad fruendum Deo et se ac proximo, propter ipsum Deum. Item ubi dieitur: *Nihil poterit nos separare a charitate Dei* (*Roman. VIII*). Charitas Dei, inquit (91), hic dieta est virtus quæ animi nostri reetissima affectio est. Ad quod dieimus, hoc diei non proprietate essentiæ, sed ratione efficientiæ. Sieut enim dieitur: Deus spes nostra et patientia, non quia ea sit, sed facit, ita et charitas dieitur esse motus sive affectio animi, quia per eam movetur, et afficitur animus ad diligendum Deum. Quamobrem frigida, jecunnaque calumnia iniuriorum veri repulsa, libere confitemur charitatem Spiritum sanctum esse. Iraseantur ipsi quod Deus est et Dei donum, per quod multa dona singulis quibusque propria dividuntur.

DIST. XVIII. *An eamdem ratione Spiritus sanctus dicatur donum et datum.* Aliter donum, aliter donatum dicitur Spiritus sanctus. — Qui etiam donum vel donatum dieitur diversa ratione. Donum enim dieitur eo quod procedit: donatum autem eo quod datum sit. Unde Augustinus (92): Spiritus sanctus donum est Patris et Filii, quia ab utroque procedit. Semper proeedit Spiritus sanctus et non ex tempore. Sed quia sic proeedebat, ut esset donabile, jam donum erat antequam esset cui daretur. Aliter enim intelligitur donum, aliter donatum. Nam donum potest esse etiam antequam detur. Donatum vero, nisi datum fuerit, nullo modo potest diei. Sempiterne ergo Spiritus est donum, temporaliter vero donatum.

C *Quatenus donum, et quatenus donatum Spiritus sanctus et quo referatur.* Quomodo Spiritus sanctus sit noster. — Proinde secundum quod donum est Spiritus sanctus, ad Patrem refertur et Filium. Secundum vero quod donatum est vel datum, et ad eum qui dedit, refertur, et ad eos quibus datur. Unde Augustinus (93): Quod datum est, et ad eum qui dedit, refertur, et ad eos quibus dedit: ita Spiritus sanctus non tantum Patris et Filii qui dederunt, sed etiam noster, qui accepimus, dieitur. Sieut scriptum est de Joanne, quod in Spiritu venerit Eliæ (*Luc. I*). Moysi quoque Dominus, ait: *Tollam de Spiritu tuo, et dabo illis* (*Num. XI*). De Spiritu sancto loquens, quem jam dederat ei.

D *Quomodo Filius dicatur noster.* An Spiritus sanctus dicatur nostrum donum. — Sed queritur, utrum Filius, eum sit nobis datus, Filius possit dici noster? Cui dieimus, quod Filius noster Deus, noster redemptor, et hujusmodi, non autem noster Filius dieitur. Quippe cum Filius relative tantum

(91) Aug., lib. I, De moribus Ecclesiæ cap. 11.

(92) De Trin. lib. V, c. 15.

(93) De Trin. lib. V, c. 14.

ad illam qui genuit dicatur, Patris tantum, non noster Filius dicitur. Sed nec Spiritus sanctus, noster Spiritus sanctus dicitur, vel nostrum donum. Cum utrumque sempiterna relatione, tantum dicitur ad Patrem et Filium. Inde est quod nusquam in Scriptura occurrit ita dici, Spiritus sanctus noster, vel tuus, vel illius. Hinc enim Augustinus ait (94): Quod de Patre natum est, ad Patrem solum referuntur, cum dicitur Filius. Ideoque Filius Patris est, et non noster. Dicimus tamen panem nostrum da nobis, sicut Spiritum nostrum. Est enim Filius noster panis, quia et nos resuscit. Spiritus vero sanctus, noster Spiritus, quia a Patre et Filio inspiratur, et in nobis spirat, sicut vult.

Filius et Spiritus sancti collatio. — Postremo sciendum est quod sicut Filius nascendo habet, ut omnino sit, ita et Spiritus procedendo. Unde Augustinus (95): Filius, non hoc tantum habet nascendo, ut sit Filius, sed ut omnino sit. Sicut autem Filio præstat essentiam de Patre generatio, ita Spiritui sancto de utroque processio. Non autem hoc dicimus, quod Filius nativitate sit essentia, ut Spiritus sanctus processione: cum alibi dicatur (96), quod nec Pater eo Pater est, quo Deus: nec Filius eo Filius, quo Deus: nec Spiritus sanctus eo donum, quo Deus.

DIST. XIX. De æqualitate trium personarum. — His quippe nominibus eorum relativa ostenduntur, non essentia. Sed quia sicut Filius nascendo, omnia quo sempiterne est, accepit a Patre, ita et Spiritus, procedendo accepit ab utroque (97.)

Post coæternitatis trium personarum tractatum, de earumdem æqualitate dicere superest. Fides enim catholica, sicut coæternas, ita et coæquales tres asserit personas. Quæ æqualitas, in quo notanda sit, docet Augustinus dicens (98): Nullus horum alium aut præcedit æternitate, aut excedit magnitudine, aut superat potestate. Quæ tria, licet quasi diversa enumerentur, idem sunt tamen in Deo, essentia scilicet divina. Unde Augustinus (99): Non alio magnus, alio Deus est. Eadem quippe ejus magnitudo est, quæ et essentia. Item: Voluntas et potentia Dei, ipse Deus est. Item æternitas Dei, ipsa ejus substantia est, nihil mutabile habens. In his ergo trihus verbis, trium æqualitatem personarum breviter complexus est Augustinus (99*).

Quod una persona non sit major alia. — Sicut autem æternitate nulla trium personarum aliam præcedit, ut dictum est, ita nec magnitudine alia excedit aliam, de quo dicendum est: Pater enim non est major Filio, nec major Spiritu sancto. Nec manus aliquid duæ vel tres personæ simul quam una; nec major essentia est in duabus aut tribus, quam

A in una, quia tota est in singulis. Unde Joannes Damascenus (100): Confitemur deitatis naturam omnem perfecte esse in unaquaque suarum ὑποστάσεων hypostaseon, hoc est, personarum. Ideoque perfectus Deus Pater, perfectus Deus Filius, perfectus Deus Spiritus sanctus. Unde Augustinus (101): Propter naturalem unitatem, totus Pater in Filio, et Spiritu sancto est: totus quoque Spiritus sanctus in utroque est. Inde est etiam, quod Pater dicitur esse in Filio, et Filius in Patre, et Spiritus sanctus in utroque. Hoc autem manifestius insinuat Hilarius dicens (102): Affert plerisque obscuritatem sermo Domini cum dicit: *Ego in Patre, et Pater in me est* (Joan. xiv). Sane intelligendum est Patrem in Filio, et Filium in Patre esse, plenitudo in utroque divinitatis perfecta est. Omnia enim Filius accepit a Patre. Nam si Patrem ejusdem qui genuit accepit, neuter perfectus est, decesset enim ei unde discessit. Nec plenitudo in eo erit qui ex portione constiterit. Quod cum sit absurdum, consiteamus eamdem in utroque, et virtutis similitudinem, et Deitatis plenitudinem. Quia Veritas dicit: *Ego in Patre, et Pater in me est* (Joan. xiv). Et hoc ergo sensu intelligitur Spiritus sanctus esse in utroque, et singula personarum in singulis, quia eadem plenitudo divinitatis, et similitudo naturæ in singulis comprobatur esse personis.

DIST. XX. Quod una persona aliam non superat potentia. — Similiter Pater non est potentior Filio, vel Spiritu sancto; nec duo aut tres simul, quam singuli eorum. Quod autem Pater non sit potentior

C Filio, ita probat Aug. contra Maximinum (105), qui Patrem dicebat Filio potentiores. *Omnia* inquit Filius, *quæ habet Pater, mea sunt* (Joan. xvi). Atque omnipotentiam habet Pater: Ea igitur Filii est, æqualis ergo est Patri Filius. Quod si negatur, sic probat Augustinus contra eundem (104), qui Patrem minorem Filium falso dicebat. Tu, inquit, dicas, quod Pater genuit Filium minorem seipso, in quo et Patri derogas. Qui si Filium unicum minorem genuit, aut non potuit, aut non voluit gignere æqualem. Si autem dicas, quia non potuit, infirmus; si noluit, invidus invenitur: quod utrumque nemo dicere audeat: ergo Patri Filius vere æqualis est: nec ad rem pertinet, si forte dicas potentiores et majorem esse Filio, quia ipse de nullo potentiam

D accepit, vel genitus est: Filius vero a Patre habet utrumque: originis enim quæstio est, quis de quo sit: *Æqualitatis* autem, qualis aut quantus sit. Non ergo secundum hoc, quod Pater genuit, et Filius genitus est, et Spiritus sanctus ab utroque procedit, æqualitas vel inæqualitas ibi existit; sed ordo naturæ demonstratur. Denique breve compendium in

(94) De Trin. lib. v, c. 14.

(95) De Trin. v, c. 15.

(96) Lib. xv De Trin. c. 26.

(97) Aug. lib. vii de Trin. c. 2.

(98) De fide, ad Petr. c. 1.

(99) De Trin. lib. vii, c. 1.

(99*) Lib. vii Confess. cap. 40 super Psal. cl.

(100) Lib. iii De orthodoxa fide, cap. 6.

(101) De fide, ad Petr., cap. 1.

(102) De Trin. lib. iii.

(103) Lib. iii. cap. 12.

(105) Lib. 3, cap. 7 contra Maximinum.

supradictorum firmamentum subjungamus : nihil aliud ibi est magnitudo vel potentia, quam veritas. Si igitur nullus est ibi verior alio ; nec major, nec potentior etiam, perspicua ratione existit.

DIST. XXI. *De nominum differentia quibus de Deo loquimur.* — Nunc de nominibus, quibus de Deo loquimur, subjiciamus. Eorum itaque alia semperne Deo convenient, alia ex tempore. Quae autem semperne, alia proprietatem deitatis expriment, et personalia dici possunt, ut generatio, Filius, Verbum. Alia sunt quae unitatem divinæ majestatis ostendunt, ut sapientia, virtus, veritas, et hujusmodi. Sunt et alia quae translative per similitudinem de Deo dicuntur, ut splendor, speculum, et hujusmodi. Cæterum quae temporaliter de Deo dicuntur, alia relative, et de omnibus dicuntur per sonis, ut Dominus, et Creator : quedam sunt quae non de omnibus, ut donatus, datus, missus. Alia ex tempore dicuntur, non relative, nec de omnibus, ut incarnatus, humanatus et similia. Est præterea quoddam speciale rationis nomen, nec personale, nec essentiale, sed quasi collectivum omnium personarum, quod de nulla per se dicitur, sed de omnibus simul, ut Trinitas.

DIST. XXII. *Quot modis nomina de Deo dicantur.* — Cum autem tot prædictorum nominum differentiae sint, tenendum est quod ea omnia quae unitatem essentiæ significant ad se et substantialiter dicuntur, et de singulis sigillatim personis, et singulariter non pluraliter in summa accipiuntur. Unde Aug. (105) : Quidquid ad seipsum dicitur Deus, de singulis personis dicitur similiter, et simul de ipsa Trinitate, non pluraliter sed singulariter. Velut Pater est Deus, Filius est Deus, Spiritus sanctus est Deus, non tamen hanc Trinitatem tres Deos esse, sed unum dicimus. Quod de similibus nominibus et, eis quoque quae ex tempore, et relative de omnibus dicuntur personis, dici poterit. Quae vero ad singulas personas proprie pertinent, relative aliquando, nunquam autem substantialiter dicuntur. Unde quod proprie singula in Trinitate persona dicitur, nullo modo ad seipsam, sed ad aliam invicem vel ad creaturam dicitur. Ideoque relative non substantialiter dici manifestum est, ut Pater et Filius et Spiritus sanctus (106).

DIST. XXIII. *De substantialibus nominibus divinis in speciali.* — Hoc quoque nomen, quod est persona, ad se et secundum substantiam dicitur. Unde dicit Aug. (107) : Non est aliud Deum esse, aliud personam esse, sed omnino idem. Item Pater ad se dicitur persona, non ad Filium, vel Spiritum sanctum, sicut ad se dicitur Deus, et magnus et bonus. Et quemadmodum hoc illi est esse, quod Deum esse, quod magnum, quod bonum : ita hoc est illi

A esse, quod personam esse. Si autem ita est, cur haec tria, Pater, Filius, et Spiritus sanctus, dicimus tres personas, non unam personam, cum non tres Deos, sed unum dicamus ? Inquit Aug. (108). Quia volumus, inquit, vel unum aliquod vocabulum servare huic significationi, qua intelligitur Trinitas, ne omnino taceamus interrogati, quid tres essent ? Etenim fatemur tres esse, cum scriptum sit : *Tres sunt qui testimonium dant in cœlo* (*I Joan. v.*). Sane cum queritur quid tres ? Magna prorsus inopia humana laborat eloquium. (109) Nec enim occurrit aliquod nomen quo proprio complectamur haec tria. Ideoque pia fides, hoc de cæteris assumptum vocabulum huic articulo deputavit, per quod satisficeret, quod in secretario mentis de Deo tenet. Et per qualemeunque, intelligentiam, dummodo piam, quid tres, posecenti, utecumque proferret. Dicitur quippe, quod tres personæ, non ut quod queritur, illud dicatur, sed ne omnino taceatur. Quia supereminencia divinitatis, usitati eloquii facultatem excedit. Verius enim Deus cogitatur quam dicitur, veriusque est quam cogitatur. Prædicta igitur necessitate, hoc nomen a prædicta regula nominum excipitur, quae secundum substantiam de Deo dicuntur. Quia cum hoc ad se dicatur et substantialiter, non singulariter sed pluraliter in summa accipitur. Tres enim, non unam, sed tres personas esse confitemur. Græci quoque eadem penuria loquendi arctati, tres hypostases dicunt, et unam οὐσίαν ; id est tres substantias et unam essentiam. Nihilque moveat, quod illi tres substantias, nos autem unam dicimus tantum, cum secundum linguæ suæ vernaculum, aliter quam nos, substantiæ vocabulum intelligent.

C *In Trinitate non est multiplicitas vel singularitas.* — Licet autem tres personæ sint, ut dictum est, nulla tamen pœnitus diversitas vel singularitas ibi est, sed unitas et Trinitas. Unde Aug. (110) : Humana inopia querens, quid diceret tria ? dixit tres personas vel substantias. Quibus nominibus non diversitatem intelligi voluit, sed singularitatem noluit, ut non solum ibi unitas intelligatur, ex eo quod dicitur essentia una, sed Trinitas ex eo, quod dicuntur tres personæ. Item Ambros. (111) : Non est diversa, nec singularis æqualitas, nec juxta Arianos Patrem Filiumque secernens, nec juxta Sabellianos, Patrem Filiumque confundens. Pater enim et Filius distinctionem habent, separationem non habent. Unde si alicubi occurrerit, quod tres sint diversæ, personæ ibi diversæ, hoc est distinctæ, intelligendum est. Similiter nec triplicitas, nec multiplicitas in Deo est. Et ideo non est dicendus triplex vel multiplex, sed trinus et simplex. Hinc Augustinus (112). Non quoniam Deus Trinitas est, ideo triplex putandus est. Ambrosius (113). Nec con-

(105) *De Trin.* lib. v, cap. 6, 8.

(106) Aug. eodem lib. v *De Trin.* cap. 11.

(107) *De Trin.* lib. vii, can. 6.

(108) *Ubi supra.*

(109) *Aug. lib. v De Trin.*, cap. 9.

(110) *De Trin.* lib. vii, cap. 4.

(111) *Lib. ii De fide*, cap. 2.

(112) *De Trin.*, lib. i, cap. 2.

(113) *Lib. ii De fide*, cap. 2.

fusum quod unum est : nec multiplex esse potest, quod indifferens est. Multiplex itaque Deus non est, sed simplex et unus : cuius nulla triuin personarum pars est, quia singula earum, verus et perfectus Deus est. Unde Augustinus : In Trinitate Pater Deus est, et Filius Deus est, et Spiritus sanctus Deus est, et simul hi tres unus Deus, nec maior aliquid sunt omnes quam singuli, quia spiritualis non corporalis est magnitudo. *Qui potest capere, capiat* (Matth. xix : qui vero non potest, eredat et oret, ut quod credit, intelligat. Verum enim est quod per prophetam dicitur : *Nisi credideritis, non intelligetis* (Isa. vii).

Quomodo tres personæ dicantur unus Deus rel unius essentiæ. — Est præterea sciendum tres personas esse unum Deum, vel ejusdem essentiæ, non secundum materialem causam, ut tres statuæ unum aurum : vel secundum eomplexionalem similitudinem, ut tres homines dicuntur esse ejusdem naturæ. In statuis enim, plus auri est tres simul, quam singulæ. In tribus autem personis non major essentia est, quam in singula. Item in tribus hominibus non solum est unus homo, sed duo et tres homines, cum in Trinitate tantum sit unus Deus. Denique nec secundum prædicamentalem rationem, ita scilicet, ut essentia intelligatur genus ; et tres personæ, species : vel ut una essentia, species ; et tres personæ, individua potentur. Quippe, si secundum genus, et species, et individuum ista dissimilares, ita tres essentiæ sicut tres personæ dicentur, velut Abraham, Isaac et Jacob, sunt tria individua, ita quoque tres homines et tria animalia dicuntur. Cæterum huic illud Joannis Damasceni contraire videtur, substantia, inquit (114), significat communem speciem et contentivam, ἡμεῖῶν ἐποτασσέων, homidon hypostaseon, hoc est, similium specie personarum, utputa, Deus, homo, Hypostasis autem individuum demonstrat, scilicet Patrem, Filium, Spiritum sanctum, Petrum, Paulum et hujusmodi. Sanc intelligendus est Joannes hoc dixisse, non secundum existentiam proprietatis, sed propter similitudinem prædicationis. Sicut enim commune est, quod de pluribus dicitur : individuum autem, quod de uno solo ; sic et essentia divina de omnibus personis dicitur. Quælibet vero earum, non de alia, sed de seipsa tantum enuntiatur.

Quomodo personæ differant numero. — Adjicit etiam idem Joannes quiddam silentio non prætercundum. Inquit enim, numero non natura differre dicuntur hypostases. Quod ut sane intelligas, nota alium esse numerum quo numeratur, accidentalem scilicet proprietatem ; alium qui numeratur, ipsa scilicet numerabilia. Hypostases ergo in numero differunt, hoc est, ab invicem distinctæ sunt numerabiliter, id est ita ut computare sic possis : Pater est unus ; Pater et Filius duo ; Pater et Filius et Spiritus

(114) Lib. III De fide orthodoxa, cap. 5. Vide M. dist. 19.

(115) Lib. I De fide, cap. 2. et III De Spiritu san-

A sancti sunt tres : non autem differunt numero, accidentali scilicet proprietate, quasi alia unitas sit in una persona quam in alia, cum eadem unitas sit in omnibus ineffabiliter, scilicet divina essentia.

Dist. XXIV. Quid significetur per nomen numerale in divinis. — Ille ergo sciendum est, sanctorum auctoritates diligenter insipientibus patere, numerorum dictionum usum, velut unus, duo, tres, et hujusmodi, introductum esse, non ratione aliqua ponendi ; sed magis removendi a simplicitate deitatis, quæ ibi non sunt.

Quid per unum significetur cum de Deo loquinur.

— Cum eniū dicitur unus Deus, multitudo deorum per unum excluditur, non numeri quantitas in Divinitate ponitur, quasi dieatur : Deus est, nec multi dii sunt. Unde Ambrosius (115) : Cum unum tantum dicimus Deum, unitas excludit numerum deorum, nec quantitatem in Deo ponit, quia nec quantitas, nec numerus ibi est. Similiter cum dicitur, unus est Pater, unus est Filius, ratio dicti hæc est, scilicet esse Patrem et Filium, quod non multi patres vel filii. Ita de similibus,

Quid per plures. — Item cum dicimus plures esse

personas, singularitem atque solitudinem excludimus, non diversitatem vel multiplicitatem ibi ponimus : quasi dicamus, sine solitudine, ac diversitate, vel singularitate personas consitemur. Unde Hilarius (116) : *Dixit Deus : Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Quæro nunc an solum Deum sibi locutum existimes, an hunc sermonem ejus intelligas ad alterum existuisse ? Siquidam suis dicas, ipsius voce argueris dicentis : *Faciamus, et nostram.* Professione igitur pluralitatis, non diversitatem vel multitudinem posuit, sed solitudinem et singularitatem negavit. Ita etiam cum dicimus tres personas, nomine ternarii, non diversitatem ponimus, sed intelligentiam non ad alium quam Patrem et Filium et Spiritum sanctum referendam significamus, ut singularitatem ibi non esse monstretur, ut sit sensus. Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt tres personæ, hoc est, non tantum hæc persona vel illa, vel tantum hæc et illa, sed hæc et illa et illa in Deitate sunt, et non alia : quod ita esse intelligendum Aug. satis ostendit, ubi dicit (117) : Quibus nominibus non diversitatem intelligi voluit, sed singularitatem noluit.

Quid per duo. — Similiter et cum dicitur, Pater et Filius sunt duo, hic est sensus, quod non est tantum Pater vel Filius, sed Pater et Filius, et hic non est ille.

Quid per distinctas et discretas. — Cum autem dicimus, distinctæ vel discretæ sunt personæ, confusione Sabellianam excludimus, et hanc non esse illam significamus.

Ita etiam cum dicitur, alia est persona Patris, alia Filii : per aliam, non separationem, sed suæ eto, cap. 14.

(116) Lib. IV de Trin. circa Genes. i medium.

(117) De Trin. lib. V, cap. 4.

proprietatis distinctionem ostendimus. Ait enim Ambrosius (118) : Pater et Filius distinctionem habent separationem non habent.

Quid per hoc nomen (Trinitatis). — Nomen autem quod est Trinitas, id significare videtur, quod hæc oratio, tres personæ: Sicut ergo nulla personarum est tres personæ, ita quoque nulla earum est Trinitas.

DIST. XXV. *Qutd significetur.* — Præterea videamus, cum hoc nomen *persona*, secundum substantiam dicatur: utrum pluraliter dictum, idem significet? Quod quidam sentientes, sic probare nituntur, cum quæritur, inquiunt, quid tres, vel quid tria? convenienter respondetur, tres personæ. At per quid, de essentia quæritur. Si ergo huic quæstioni recte respondemas, oportet ut respondendo nomine personæ essentiam significemus. Adjiciunt. Augustinus etiam ait (119) : Ideo dicit tres personas, quia commune est eis id quod est persona. Denique nihil illis commune est, nisi essentia. Sed si hoc est, quomodo dicetur, alia est persona Patris, alia Filii, quasi alia essentia? Sane hoc ita intelligendum aiunt, scilicet, alius est Pater, alius est Filius, id tamen commune habentes, quod est persona. Quod auctoritate Augustini confirmant dissentis (120) : Tres personas ejusdem essentiæ, vel eamdem essentiam dicimus: non ex eadem essentia, quasi aliud ibi sit, quod essentia est, aliud quod persona. Sicque arbitrantur tres personas, inesse personam omnino convenire.

Sed si sic est, qualiter constabit, quod dicit Augustinus De fide ad Petrum: Alius est Pater in persona, sive personaliter; alius personaliter Filius, alius personaliter Spiritus sanctus? Ideo alium sensum quæramus, juxta sanctorum auctoritatem.

Sciendum igitur cum quæritur, qui tres vel quid tria, non de essentia quæri, nec ibi quid ad essentiam referri. Sane cum Christiana fides tres constitutur esse, eo quod scriptum sit: *Tres sunt qui testimonium dant in cælo* (I Joan. v), exquiritur quid illi tres sint, hoc est, quo nomine illos tres declareret. Hac igitur quæstione, arctata fides propter loquendi penuriam, dixit tres personæ Non, inquam, intelligens per hoc nomen essentiam, sed subsistentias, vel hypostases, secundum Græcos.

Denique eo magis hi tres, tres personæ, id est subsistentiæ dici possunt, qua commune eis est id quod persona est, hoc est, essentia. Nec enim ipsi tres veræ subsistentiæ dicebentur, nisi unusquisque vera essentia esset.

Quis sensns alia est persona Patris, alia Fitii — Sciendum quod tam facile, quam recte intelligitur, quo sensu dicatur: alia est persona Patris, alia

Filiæ, id est alia subsistentia vel hypostasis est Patris, alia Filii: vel alia persona est Pater, alia Filius, hoc est, alia subsistentia vel hypostasis est Pater, alia Filius. Sic de Spiritu sancto intellige. Quod autem Augustinus dixit (121): Alius in persona seu personaliter Pater; alius personaliter Filius, licet eodem sensu dici possit, congruentius tamen ibi personæ nomine, personalem proprietatem intelligi putamus, ut sit sensus: alius est in persona vel personaliter Pater, id est proprietate sua Pater, alius est quam Filius.

Triplex significatio nominis (persona) — Sic itaque triplex est in Trinitate hujus nominis (persona) significatio. Estenim quando essentiam, et est quando proprietatem, et est quando significat hypostasim. Quippe quod essentiam significet, supra ex dictis Augustini aperte constat. Quod autem proprietatem, sicut dicit Hieronymus (122): Non nomina tantum sed etiam nominum proprietates, hoc est personas, vel, ut Graeci exprimunt, hypostases, id est subsistentias confitemur. Quod vero hypostasim significet Joannes Damascenus ita inquit (123): In Deitate unam naturam confitemur, et tres hypostases, hoc est personas, secundum veritatem entes.

DIST. XXVI. — Porro notandum hæreticos hoc nomine quod est (hypostasis) ad simplices capiendos fuisse usos, quia pro persona et essentia interdum dicebatur (126). Ideo monente Hieronymo (125) cum non bonæ suspicionis sit, vel tacendum est contra hæreticos, vel eum suis interpretationibus dicendum.

C *De personarum proprietatibus. Quare dicuntur proprietates. Quare dicantur notiones. Quare dicuntur relationes.* Jam de proprietatibus personarum videamus, quæ etiam notiones sive relationes plerumque dicuntur. Ac prius de his agamus, quæ sunt generatio, nativitas et processio. Quæ etiam proprietates dicuntur, quia secundum eas, propria personarum assignantur. Unde Augustinus (126): Proprium Patris est, quod unum Filium genuit. Proprium Filii, quia de essentia Patris natus est. Proprium quoque Spiritus sancti est, quia de Patre Filioque procedit; dicuntur etiam notiones, quia per eas noscuntur, hoc est ab invicem personæ distinguuntur. Etiam eadem relationes dicuntur, quia eis ad invicem personæ referuntur.

D Quæ quidem non sunt Deo accidentiales, sed in Ipsiis personis sunt ab æterno immutabiliter. Unde Augustinus (127): Nihil in Deo secundum accidentis dicitur, nec tamen omne quod dicitur secundum substantiam, de Deo dicitur. Dicitur enim ad aliquid ut Pater ad Filium, et Filius ad Patrem; quod non est accidentis, quia ille semper Pater est, et ille semper Filius. Et quia Pater non dicitur Pater,

(118) De Trin. lib. i, c. 2.

(119) De Trin. lib. vii, c. 4.

(120) De Trin. lib. vii, c. 6.

(121) Aug. De fide, ad Petr. c. 1.

(122) In explanatione Symboli ad Damasum

(123) Lib. iii orthod. fidei, cap. 5.

(124) Vide initium xxvi dist.

(125) In epist. ad Damasum.

(126) Lib. De fide, ad Petr. c. 12.

(127) De Trin. l. v, c. 4 et 5,

nisi ex eo quod ei Filius est. Et Filius non dicitur Filius, nisi eo quod habet Patrem, non secundum substantiam hæc dicuntur, sed ad invicem. Denique Hilarius Patris et Filii assignans propria, ita ait: Si semper Patri proprium est, quod semper Pater est, necesse est semper Filio proprium esse, quod semper est Filius (128); item: Nato Deo manifestum est proprium esse, quod Filius est (129).

DIST. XXVII. *An easdem proprietates Augustinus et Hilarius assignent.* — Sed quæritur utrum easdem proprietates Hilarius et Augustinus expresserint. Quod si conceditur, idem est ergo Patri esse Patrem, et genuisse Filium. Si autem hoc est, cuiuscunque convenit unum et aliud. Sed natura divina est Pater, ergo genuit Filium, quod non sane dicitur. Huic autem quæstioni sine præjudicio sanioris sensus respondentes, dicimus quod Hilarius ubi dixit proprium est Patri, quod semper Pater est, ita intelligendum, ut hoc nomen (Pater) ibi hypostasim significet, cum determinatione relationis, ut sit sensus; Proprium Patri est, quod semper Pater est, hoc est quod semper genuit. Quem sensum ipsorum quoque declarat eum subjicit: Ergo qui non semper Pater est, non semper genuit. Cæterum cum de natura divina Pater dicitur, hypostasim sine determinatione relationis ponit; vel ut planius dicatur, non relative dicitur, ut sit sensus: Natura divina est Pater, hoc est hypostasis quæ Pater est. Sic de hoc nomine (Filius) et (Spiritus sanctus) intellige.

Nominum in divinis diversitas, An idem sit dicere aliquid esse Patrem et genuisse Filium. — Denique vocabulorum, alia significant hypostases cum relationibus, ut generans, natus, procedens, et hujusmodi. Alia significant relationes tantum, ut generatio, nativitas, processio, et hujusmodi. Et hæc omnia tam de personis quam de natura dicuntur: alia sunt quæ determinaciones significant tantum, ut gignere, nasci, et procedere, et similia, quæ tantum de personis, nunquam autem de natura divina dicuntur. Etenim proprietates, tantum personas, non naturam determinant. Unde Joannes Damascenus (130): Non differunt ab invicem hypostases secundum substantiam, sed secundum characteristica idiomatica, id est determinativas proprietates. Characteristica vero, hoc est determinativa sunt hypostaseon, et non naturæ. Ac per hoc videtur, non omnino idem esse dicere, aliquid esse Patrem, et genuisse Filium: vel aliquid esse Filium, et habere Patrem; vel esse Spiritum sanctum, et procedere ab utroque (131).

Quomodo homo sit Filius Trinitatis. — Planc ei quod Hilarius dixit (132), Deo nato Deo proprium esse quod Filius est, contrarium esse videtur, quod etiam homines filii Dei sunt et dicuntur, secundum illud:

(128) Hilarius, De Trin. l. xii, in medio libri.

(129) Idem Hil. paulo ante medium.

(130) L. iii De orth. fide, c. 6.

(131) Confer. cum m. 26 dist.

(132) Lib. xii De Trin. paulo ante medium.

A *Filius Excelsi omnes (Psal. lxxxi).* Et illud: *Filius meus primogenitus Israel (Exod. iv).* Cæterum homines filii Dei sunt, factura; Unigenitus autem nascibilitatis proprietate. Unde idem Hilarius (133): Nos quidem filii Dei sumus, sed per facturam, quia per gratiam facti sumus, non nati; acquisiti, non generati. Ex adoptione enim homo Filius Dei est, non ex generatione.

Quomodo Trinitas sit Pater hominis. — Sciendum quod tota etiam Trinitas Pater hominis dicitur: unde Aug. (134): Non potest dici Trinitas Pater, nisi forte translative ad creaturam, propter adoptionem filiorum; quem enim unum Dominum Deum nostrum recte dicimus, etiam Patrem nostrum propter gratiam suam nos regenerantem recte dicimus. Constat enim unigenitum Filium Dei esse, sed proprie et per naturam. Homines etiam, sed per gratiam. Ita quoque cum plura sint dona Dei, Spiritus sanctus proprie dicitur donum Dei, eo quod æterna proprietate vel relatione dicitur, quæ in hoc nomine donum manifeste appetit. Unde Augustinus (135): Spiritus sanctus, qui non est Trinitas, sed in Trinitate, intelligitur in eo quod proprie dicitur Spiritus sanctus; relative autem dicitur, cum ad Patrem Filiumque refertur; sed ipsa relatio non appetit in hoc nomine: appetit autem cum dicitur Dei donum. Nec moveat quod hæc nomina vicissim ad Patrem et Filium non respondent; in multis enim relativis hoc contingit, ut non inventiatur vocabulum, quo sibi vicissim respondeant. Cum ergo dicimus donum Patris et Filii, non quidem dicimus, Patrem doni, aut Filium doni; sed, ut hæc vicissim respondeant, dicimus donum donatoris, et donatorem doni; donator tamen non fuit Deus, nisi extempore, cum Spiritus sanctus sit donum ab æterno.

De nominibus (Verbum) et (imago). — Præterea sunt alia nomina, quæ relative dicuntur ad Patrem, eadem notione qua Filius, ut *Verbum* et *imago*. Unde Augustinus (136): *Eo dicitur Filius quo Verbum, et eo Verbum quo Filius.* Idem (137): *Dicitur relative Filius, relative etiam dicitur Verbum et imago.* Et in his omnibus vocabulis ad Patrem refertur; nihil autem horum Pater dicitur.

An hæc nomina Deus, lumen, etc., dicantur secundum substantiam. — Denique essentiæ nomina, ut Deus, lumen, et hujusmodi, nunquam relative dicuntur. Aliquando autem pro relativis, hoc est pro personis accipiuntur, ut cum dicitur, Deum de Deo, lumen de lumine. Alterum enim pro Patre, alterum pro Filio ponimus.

DIST. XXVIII. *De hoc nomine imago.* — Aliquando tamen imago essentiam signat, velut ibi: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem*

(133) De Trin. lib. xii circa principium.

(134) Lib. v De Trin. c. 11.

(135) Lib. v De Trin. c. 11.

(136) De Trin. l. vii; De Trin. cap. 2.

(137) Eod. lib. c. 3.

nostram (*Gen. i*). Unde Hilarius (138) : Homo fit ad A sunt, non peccata quæ naturam viciant, et ex voluntate peccantium nascuntur.

De hoc nomine, ingenitus. — Oportet præterea scire Patrem dici ingenitum alia proprietate quam genitorem. Unde cum de Deo Patre utrumque dicitur, alia notio est, qua intelligitur genitor, alia qua ingenitus. Hæc autem est innascibilitas. Unde Hilarius (140) : Est unus ab uno, id est genitus ab ingenito, proprietate videlicet in unoquoque et originis et innascibilitatis. At secundum hanc notionem, ad non genitorem refertur. Unde Aug. (141) : Sicut Filius ad Patrem, et non Filius ad non Patrem refertur; ita genitus ad genitorem, et non genitus ad non genitorem referri necesse est. Ingenitus porro quid est, nisi non genitus?

DIST. XXIX. *De hoc nomine*, principium. — *Quid esse principium ad creaturas*. — Nomen aliud præterea est, scilicet principium, quod semper relative dicitur, multipliciter tamen. Dicitur enim Pater principium, et Filius, et Spiritus sanctus, sed differenter. Nam Pater principium est ad Filium, quia ab eo genitus est, et ad Spiritum sanctum, quia ab eo procedit. Unde Augustinus (142) : Pater est principium totius divinitatis, hoc est, Filii et Spiritus sancti, in quibus singulis tota divinitas est. Filius autem Spiritus sancti principium est, quia ab eo procedit. Spiritus vero sanctus, tantum ad creaturas principium est. Denique Pater principium est sine principio; Filius vero principium est de principio; et Spiritus sanctus principium de utroque. Cæterum Pater est ab æterno principium Filii; et Pater et Filius principium Spiritus sancti: Spiritus vero sanctus non ab æterno est principium, sed ex tempore. Quippe cum creaturarum tantum principium sit, creaturis esse incipientibus, et ipse cœpit principium esse earum. Ita etiam tota Trinitas cœpit esse principium ad creaturas. Esse autem principium ad creaturas, est esse Creatorem. Unde Augustinus (143) : Cum diceretur ei : *Tu quis es?* Respondit : *Principium, qui et loquor vobis* (*Joan. viii*). In quo Creatorem se ostendere voluit.

Trinitas est unicum principium, non tria. — Hi autem tres non sunt tria principia, sed unum, quia uno eodem modo operantur in rebus ut sint. Hoc autem intelligens Apostolus ait : *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia* (*Rom. xi*). Dicendo autem, omnia, naturas intellige, et quæ naturaliter

(138) *De Trin.* l. v a principio libri : in l. *De fide, ad Petr.*, cap. 40.

(139) *De Trin.* lib. iv, non longe a fine libri.

(140) *De Trin.* l. v, c. 7.

(141) *De Trin.* l. iv, c. 20.

A sunt, non peccata quæ naturam viciant, et ex voluntate peccantium nascuntur.

Quomodo Pater principium et auctor sit Filii. — Dicitur autem principium Pater ad Filium, eo quod genitor. Etenim si gignens ad id quod gignitur principium est, Pater ad Filium principium est, quia genuit eum. Eodem modo etiam Pater auctor dicitur Filii. Unde Hilarius (144) : *Ipsò quo Pater dicitur, ejus quem genuit auctor ostenditur, id habens nomen, quo neque ex allo perfectum intelligatur, et ex quo is qui genitus est substitisse doceatur*.

B *Pater et Filius sunt unicum principium Spiritus sancti*. — Fatendum quoque est Patrem et Filium unum principium esse Spiritus sancti, non duo. Ut enim Pater et Filius ad creaturam, unus Creator et unus Dominus dicitur, sic relative ad Spiritum sanctum unum principium. Cumque principium dicantur ipsi duo ad Spiritum sanctum : quia Spiritus sanctus procedit ab utroque. Nec aliter procedit a Patre quam a Filio. Sane intelligi potest, Patrem et Filium eadem relatione sempiterna dici principium Spiritus sancti, cuius relationis nomen non habemus.

C DIST. XXX. *De his quæ proprie temporaliter de Deo dicuntur*. Sunt etiam quædam nomina, quæ ex tempore Deo convenient, et relative de Deo dicuntur, velut creator, dominus, refugium, et hujusmodi. Unde Augustinus (145) : Creator relative dicitur ad creaturam, sicut dominus ad servum : ista ergo relativa appellatio ex tempore est Deo. Alioquin cogimur creaturam sempiternam dicere, quia ille sempiterne non dominaretur, nisi etiam ista sempiterne famularetur. Sicut autem non potest esse servus, nisi habeat dominum, sic nec dominus, nisi habeat servum. Hæc autem de Deo dicuntur secundum accidentem, quod non in ipso, sed in creatura tantum est. Et ideo sine mutatione sui, hæc dicitur Deus, quod in minori appetit.

D Nummus enim cum dicitur pretium, relative dicitur, nec tamen mutatus est cum cœpit esse pretium, neque cum dicitur pignus, et hujusmodi. Si ergo in his minimis hæc ita se habent, multo fortius de illa incommutabili substantia Dei credendum est, quod aliquid ex tempore dicatur, nihil tamen mutata. Appellatio itaque qua creatura ad Creatorem refertur, relationem in ipsa creatura ponit. Qua vero Creator ad creaturam refertur, relativa tantum appellatio est, nullam proprietatem in Deo notans.

Spiritus sanctus dicitur datus relative ex tempore. — Sic Spiritus sanctus datus, vel donatus dicitur, ex tempore relative.

An Spiritus sanctus dicitur relative ad seipsum.

(142) *De Trin.* l. v, c. 13.

(143) *Aug. De natura bon.*, c. 28.

(144) *Lib. iv De Trin.* non longe a principio.

(145) *De Trin.* l. v, c. 15.

— Si autem quæritur an Spiritus sanctus ad se-met ipsum relative dicatur, quia Augustinus ait (146), quod datur, refertur ad illum qui dat, et ad illum cui datur, et Spiritus sanctus dat seipsum. Respondemus Spiritum sanctum ad se non referri, quia dans, Trinitas est, cui datur, creatura. Vel nullum inconveniens esse dicimus, si hic ad seipsum referri dicatur, quia dati vel donati appellatio, quantum ad dantem, nullam notat proprietatem, sed quantum ad recipientem duntaxat. Quod, si quantum ad dantem proprietatem notaret, tunc non posset ad seipsum referri. Etenim sic a seipso diceretur diversus. Quod non faceret appellatio sola, sed proprietas.

DIST. — XXXI. *De significatione relativorum similis et æqualis.* — In Trinitate præterea dicitur æqualis et similis, relative quidem, quia sicut Hilarius ait (147) : Sicut simile sibi nihil est, ita et æquale aliquid sibi non dieitur. Non autem secundum relationem, sed secundum substantiam dicitur. Unde Augustinus (148) : Non secundum hoc, quia ad Patrem dicitur, Filius est æqualis Patri. Restat igitur ut secundum id æqualis sit, quod ad se dicitur, hoc est, secundum substantiam. Igitur in his sola appellatio relativa est; æqualitas autem et similitudo, in tribus personis, est summa et indifferens substantiæ divinæ simplicitas.

Æqualis et similis *alia expositio.* — Porro quidam dicunt, his nominibus non aliquid ponи, sed removeri, ut Filius dicatur æqualis Patri, quasi nec major eo sit, nec minor. Ita et similis quasi in nihilo diversus, vel dissimilis, quod satis fideliter dici manifestum est.

Quomodo Hilarius in Trinitate personarum proprietates ostendat. — Non est autem prætereundum, quod Hilarius proprietates personarum insinuans ait (149) : Æternitas est in Patre, species in imagine, usus in munere. In æternitatis autem vocabulo, non eum secundum arbitratur Augustinus (150); nisi quod Pater non habet Patrem de quo sit. Denique in imagine speciem nominavit, credo propter pulchritudinem, ubi est prima æqualitas, et tanta congruens, ut ad identitatem ei cuius est imago respondeat. Est autem Patris et imaginis delectatio, vel beatitudo ineffabilis (si tamen voce humana digne dicitur), quæ usus ab eo breviter dicta est. Munus autem idem est quod donum. Donum est Spiritus sanctus. Qui videt hoc ex parte vel per speculum, gaudeat cognoscens Deum, et gratias agat. Qui vero non videt, tendat per pietatem ad videndum, non per cœcitatem ad calumniandum.

Quomodo Augustinus personarum proprietates distinguat. Unitas tribuitur Patri. Æqualitas Filio. Concordia Spiritui sancto. — Augustinus etiam propria personarum distinguens ait (151) : In Patre est

A unitas; in Filio æqualitas; in Spiritu sancto unitatis æqualitatisque concordia. Et tria hæc omnia, unum propter Patrem; æqualia omnia propter Filium; connexa omnia propter Spiritum sanctum. Denique unitas Patri secundum Augustinum attribuitur, ea forsitan ratione, qua eidem æternitas supra attributa est, secundum Hilarium. Vel ideo etiam, quia Pater unum principium totius Deitatis. Qui cum sit unus Deus, nascenti de se Filio, procedenti a se Spiritui sancto, unum eumdemque Deum esse dedit secum. Sicque omnia sunt unum propter Patrem. Æqualitas autem Filio, quia ipse est imago Patris. Imago autem si perfecte illud implet eius est in agno, ipsa coæquatur ei, non illud imagini suæ. Filius autem perfecte implet illud eius est imago, unde coæquatur ei. Datur etiam a Filio Spiritui sancto ut ibi et Patri sit æqualis. Per hoc itaque elucet utrumque, qualiter hæc tria sint propter Filium æqualia, non a Filio. Ista sine præjudicio melioris sensus, cum timore pronuntiamus. Cæterum concordia Spiritui sancto attribuitur, quod facilius intelligere licet. Est enim Spiritus amor ineffabilis Patris et Filii. Unde Augustinus (152) : Spiritus est summa charitas, utrumque conjungens, nosque subjugens. Recte igitur propter eum omnia connexa dicuntur. Inde est quod in sapientia omnia dicitur continere.

DIST. XXXII. *Utrum Pater vel Filius per Spiritum sanctum diligat. Quomodo intelligendum, Pater et Filius Spiritu sancto diligunt.* — Ex his denique, cum etiam supra dictum sit : Spiritus sanctus est, quo genitus a gignente diligitur, genitoremque suum diligit (Sap. 1) : videtur Pater et Filius Spiritus sanctus esse, quia in Trinitate nihil est aliud esse, quam diligere. Sed dicimus distinguendum esse quod dicitur, Pater et Filius Spiritu sancto diligunt, hoc est, per Spiritum sanctum, bene dicitur ut supra Aug. per Spiritum sanctum scilicet omnia esse connexa. Si vero dicitur, Spiritu sancto, hoc est, a Spiritu sancto diligunt, falso dicitur. Sic enim auctoritas principii in Spiritu sancto poneretur. Vel ut dicitur, Pater æqualis est Filio, per Filium, non utique a Filio. Vel etiam diligere, non significare ibi esse dicimus, sicut nec dilectio in Trinitate semper significat essentiam. Ut ibi probat Aug. (153) : Deus est dilectio. Relative quippe dici videtur, quod genitus a gignente, Spiritu sancto diligitur. Quod si absolute diceretur, Pater sive Filius diligit, vel diligens est Spiritu sancto, tunc arbitror substantive diceretur. Quod cum nunquam occurrat, puto eo ipso prædictum sensum adjuvari. Quod si ita sit, inanis est quæstio, cum aliud in Trinitate sit, Patrem Spiritu sancto diligere, et Patrem Spiritu sancto Filium diligere.

Dux quæstiones. *Utrum Pater sit sapiens, sapien-*

(146) Lib. v de Trin. c. 14.

(147) Lib. iii de Trin. non longe a fine.

(148) De Trin. lib. v, c. 6.

(149) In lib. de synodis.

(150) De Trin. lib. vi, c. 10, exponit verba Hilari.

(151) Lib. i De Doct. Chr. cap. 1.

(152) De Trin. l. vii, c. 3.

(153) Lib. vi, de Trin. c. 5.

tia genita. — Quæritur utrum Pater sit sapiens, sapientia genita, quod videtur ex eo quod Apostolus dicit, Christum esse Dei virtutem et Dei sapientiam, hoc est, Patris (*I Cor. 1*). Quod si ita est, probatur consequenter Pater esse ea, quia hoc ibi est esse quod sapere.

Utrum Filius sit sapiens, sapientia genita. — Item quæritur utrum Filius sit sapiens, sapientia genita, quod concedendum esse videtur. Alioquin enim non videtur sapiens scipso, cum ipse sit solus sapientia genita. Sane si conceditur, incurritur prædictum inconveniens. Ad quod dicimus, neque Patrem, neque Filium, sapientia genita sapientem esse, sed ingenita, quæ tantum Pater est. Unde Aug. (154) : Est Deus Pater sapiens, ea quæ ipse est sua sapientia, et Filius sapientia Patris est sapiens de sapientia quæ est Pater, de quo est genitus. Sic etiam de intelligenti et intelligentia dicendum est.

Quomodo Filius dicitur sapientia et virtus Dei Patris. — Porro Filius dicitur sapientia Patris et virtus, non quia Pater per eum sapiat vel possit, sed quia Filius sapientia et virtus est, de Patris sapientia et virtute : ne autem per hoc plures sapientias dicere putemur, unam tantum in Trinitate confitemur sapientiam, sed quæ non tantum uno modo dicitur. Dicitur autem genita vel ingenita sapientia, nec est genita ingenita, una tamen tantum sapientia. Sicut unus Deus tantum est. Dicitur et genitus et ingenitus, nec genitus est ingenitus. Unus tantum idemque Deus.

An Filius sapiens sit seipso. — Item quæritur an Filius sapiens sit seipso : quod dislinguimus : si ergo dicitur seipso, id est a seipso, falso dicitur ; vere autem dicitur seipso, hoc est, per seipsum. Velut dicitur Filius agere non a se, sed per se. Unde Hilarius (155) : Naturæ cui contradicis hæretice, hæc unitas est, ut ita per se agat Filius, nec a se agat : et ita non a se, ut per se agat. Denique dicens non a se agit, auctoritatem principii ab eo removet. Dum vero dicit per se agit, unitatem naturæ in eo confitetur.

DIST. XXXIII. *An proprietates personarum sint ipsæ personæ vel Deus.* Quod proprietates sint personæ. — Denique fideliter firmiterque tenendum est proprietates, de quibus hactenus disseruimus, in personis esse, pro eo quod scriptum est : In personis proprietas, et in essentia unitas (156). Et ipsas personas esse, alioquin multiplicitas esset in Deo. Plane quidquid Deus ab æterno habet, Deum esse, manifesta veritate probatum supra reliquimus, exceptis relativis. Proinde personas proprietatibus distingui, et ipsas esse personas, sic aperte Hieron. dicit (157). Sabellii hæresim declinantes, tres personas expressas sub proprietate distingnimus. Non

A enim nomina tantum, sed et nominum proprietates, hoc est, personas confitemur. Sunt tamen qui mente sacrilega et voce infausta hoc negare non trepidant : blasphemius aliquid addentes, scilicet proprietates utique in personis esse, sed non intrinsecus, immo etiam extrinsecus affixas. Quod ridiculum de insanis præsumptionis eorum erumpere non dubitamus. Denique quod somniant, ita probare contendunt. Si proprietates, inquit, personæ sunt, non eis personæ differunt. Contra quod dicimus, quia etiam seipsis personæ differre dicuntur. Unde Hieron. de his tribus loquens dicit (158) : Substantia unum sunt, personis autem ac nominibus distinguuntur. Sunt etiam divina essentia ipsæ proprietates. Unde Hilarius de una earum ait (159) : Nativitas non potest non esse ea natura, unde nascatur Filius, non tamen divina essentia, sed solis proprietatibus personæ differunt. Quod quidem vere dicitur, sed qualiter hoc sit, nec attingitur nec tenetur. Verborum enim significantiam rei ipsius natura consumit.

B Insurgunt etiam veritatis æmuli et dicunt : Si paternitas et filiatio in divina essentia sunt eadem res igitur Pater est et Filius : et sic ipsa eadem res et generat et generatur. Quod hæretice dici plusquam manifestum est. Sed qui hoc dicunt, supra etiam moniti esse debent, proprietates, non naturas, sed tantum personas determinare. Quod semel dictum etiam hic iterare non piget, quo saepius versando, familiarius innotescat. Characteristica ergo, inquit Joannes (160), idiomata sunt, hoc est, determinativæ proprietates hypostaseos, et non naturæ. Sed, inquit, quomodo in essentia sunt proprietates, et eam non determinant, cum in personis ita sint, quod eas determinant ? Dicimus autem firmiter ita esse tenendum, sed qualiter hoc sit, non confundamur, nescire fateri cum Hilario etiam dicente (161) : Ego nescio, non requiro, sed consolabor me tamen : archangeli nesciunt, angeli non audierunt, sæcula non tenent, Prophetæ non sensit, Apostolus non quæsivit, Filius ipse non edidit. Cesset ergo dolor querelarum.

C DIST. XXXIV. *Quare distincte dicatur Pater potens, Filius sapiens, Spiritus sanctus benignus.* — Præterea sciendum est quod potentia, sapientia, benignitas, tametsi tribus personis convenient, quia secundum substantiam dicuntur, Scriptura tamen frequenter hæc nomina distincte ad personas referre solet, ut Patri potentia, Filio sapientia, Spiritui sancto benignitas tribuatur, non otiose quidem. Quippe hæc nomina pater et filius in creaturis accepta : priorem filio patrem, et sic ex antiquitate defectum in patre : et filium patre posteriorem, et sic in eo sensus imperfectionem notare solet. His autem ad Creatorem translatis, ne infirmitas hominis de si-

(154) De Trin. l. xv, c. 7.

(155) De Trin. l. ix, post medium.

(156) Ecclesia in præfatione de Trin.

(157) In expositione Symboli ad Damasum.

(158) Loco superius signato.

(159) De Trin. l. vii, in medio libri.

(160) Damas. l. iii, De orthod. fide, c. 6.

(161) L. i de Trin. non longe a principio.

militudine creaturæ Dei abscondita metiretur, occurrit Scriptura dicens : Patrem potentem, ne videatur prior Filio, et ideo minus potens. Et Filium sapientem, ne videatur posterior Patre, et ideo minus sapiens. Non quod Pater ibi solus sit potens, vel magis potens ; aut Filius solus, vel magis sapiens. Item : Hoc nomen Spiritus atrocitatem notare solet ac rigorem. Ne autem aliquid homo de Deo tale putaret, per quod ad Deum accedere metueret, Scriptura temperavit sermonem, nominans Spiritum benignum, non quod solus Spiritus sit benignus, vel magis benignus.

Denominibus per metaphoram de Deo dictis. — Postremo sciendum, speculum, splendor, figura, et similia, quæ de Deo per translationem dicuntur, nullatenus ad expressionem proprietatis eorumdem dominum dici, sed ad aliquam spiritualem intelligentiam habendam, quam ex causis dicendi, suis quibusque locis, pietas lectoris assumat.

DIST. XXXV. *De scientia Dei ingenerati secundum se.* *Scientia Dei habet multa nomina.* — Quamvis plura præmissa sunt de his quæ de Deo secundum substantiam dicuntur, de quibusdam eorum tamen specialis ponendus est tractatus, scientia videlicet, Dei voluntate et potentia. Scientia igitur Dei cum sit una et simplex, diversa sortitur nomina, propter diversos rerum creatorum effectus. Dicitur enim præscientia, dispositio, providentia, et prædestinatio. Est autem præscientia et providentia de futuris tantum, tam de bonis quam de malis ; dispositio vero de faciendis, providentia de gubernandis, prædestinatio de salvandis, et eorum bonis, quibus hic liberantur, et in futuro coronabuntur. Unde Apostolus : *Elegit nos ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati* (Ephes. 1). Et propheta : *Oculus non vidit, Deus, abs te, quæ præparasti diligentibus te* (Isa. LXIV; I Cor. II). Sed si ita est, videtur, quod si futura ab æterno non essent, nec præscientia nec aliorum singulum in Deo esset, et ita nec essentia. Quia in Deo idem est essentia, quod, præscientia. Item si ab æterno futura non essent, nec Deus præsciret, et ita non esset, cum idem sit ei præscire quod esse. Ad quod dicimus, quia hoc nomen *præscientia*, et singulum prædictorum essentiam designant et relative ad futura dicuntur. Ac per hoc cum ita dupliciter sint, distinguenda est locutio qua dicitur : Si nulla essent futura, non esset in Deo præscientia, hoc est, non esset in Deo scientia, quæ est præscientia, mentitur.

Si vero dicatur esse in Deo scientia, sed quia futura non comprehendenter, vera est.

Similiter et istam : Si nulla essent futura, Deus non esset præscius. Distinguere : Ita et de cæteris dicas, quippe et si nihil tale de Deo diceretur, cum nulla essent ab æterno futura, nihilominus tamen

(162) Ambr. super Gen. ad litteram c. xviii.
(162') Lib. v De fide, c. 8.

(163) Super illum locum psal. XLIX.

A in Deo scientia esset, quæ est de omnibus, tam de bonis quam de malis temporalibus et æternis.

Unde Ambrosius scilicet (162) : Omnis ratio supernæ et æternæ sapientiæ in eo est, quia omnem sapientiam et essentiam capit sua immensa sapientia. Ideo omnia esse dieuntur in Deo ab æterno.

Unde Angus. (162') : Hæc visibilia antequam fierent erant, et non erant ; in Dei scientia, non erant et in sua natura. Nota enim fecit, non facta cognovit. Inde est quod dicitur : *Quod factum est, in ipso rita erat* (Joan. i), non quid creatura sit creator, sed quia in ejus scientia semper est, quæ vita est.

DIST. XXXVI. *Quomodo res sint in Deo.* — Secundum hoc dicitur, quod vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. Unde Augustinus (163) : Et pulchritudo agri mecum est. Cum illo sunt omnia, cognitione quadam ineffabili sapientiæ Dei.

Sed cum idem sit scientia Dei, et natura, vel essentia, queritur an omnia sint in Dei natura ? Non, cum dicit Augustinus (164) : Electos habet apud se met ipsum, non autem in natura sua, sed in præscientia. Sed cum idem sit omnino natura Dei et scientia, quid est, quod in scientia omnia esse dicuntur, et non in natura ? Forsan hæc est una de causis, quia hoc nomen natura simpliciter ponit essentiam ; scientia vero idem esse utique ponit, sed non omnino sine respectu scibilium dicitur. Inde est etiam, quod non quidquid in scientia Dei est, in ejus dilectione esse dicitur, quia hæc nomina, dilectio, scientia, et hujusmodi, cum propter C varios status rerum de creaturis sint translata ad Creatorem, diversis respectibus dicuntur ad res ipsas. Quibus impedientibus non quidquid per unum nomen dicimus, per aliud etiam dicere debemus : verbi causa, omnia in Dei scientia sunt, quia nihil effugit plenitudinem ejus notitiae. Non autem omnia in dilectione sua sunt, quia non omnibus munus gratiæ conferre dignoscitur.

In mala debeant dici esse in Deo. — Sed cum omnia in Deo sint per scientiam, queritur utrum concedamus mala esse in Deo ? Scit enim omnia Deus, tam bona quam mala. Sane quis nisi insanus malaesse in Deo concedat ? Ideo hoc verbum Deus scit, pro varietate scibilium distinguendum est. Scit enim Deus quædam tantum esse vel præterita vel futura esse, ita quod nec approbat, nec sibi placent. Unde et a longe cognoscere ea dicitur. Sic ut scriptum est : *Et alta a longe cognoscit* (Psal. CXXXVIII). Secundum quod quibusdam dicet : *Non nori mos* (Matth. VII). Hujusmodi non dicuntur esse in Deo, quia eis auctoritatem existendi non præstat. Ea igitur tantum in Deo esse dicuntur, quorum auctor est, bona scilicet quæ *ex ipso*, et *in ipso*, et *per ipsum sunt*, ut ait Scriptura (Rom. XI). Quæ tria, ut Ambrosius ait (165), unum sunt quantum

(164) De verbis apost. sermone undecimo.

(165) Lib. iii De Spiritu sancto, 12.

ad auctoritatem rerum quæ sunt, ut sint. Sane non confuse hoc accipiendum est, quod Apostolus ad distinctionem personarum posuit. Ex ipso dicens, propter Patrem; per ipsum, propter Filium: in ipso, propter Spiritum sanctum. Sic tamen hoc credas, ut omnia ad singulum referas. Ex Patre enim, et per Patrem, et in Patre sunt omnia. Ita de Filio et Spiritu sancto. Notandum tamen generalius dici ex ipso quam de ipso. Ex ipso enim cœlum et terra, sed non de ipso, cum non sint de sua substantia. Sicut ex homine tam filius est. quam domus ab eo facta, sed de homine solus filius.

DIST. XXXVII. *Quomodo Deus est in rebus et locis corporalibus.* — Dicto qualiter res sint in Deo, quærendum videtur, qualiter Deus sit in rebus? Est igitur sciendum Deum tantum in seipso esse, antequam res creatæ essent. Creatis itaque cœlo et terra, ipsa replevit. Unde cœlum et terram ego compleo (*Jer. xxiii*). Augustinus etiam (166): Deus ubique, cui non locis, sed actionibus propinquamus.

Quomodo Deus sit generaliter in rebus et specialiter in sanctis. — Est igitur Deus præsentialiter, potentialiter, essentialiter in omnibus rebus communiter: at in sanctis specialiter, scilicet per inhabitantem gratiam, unde Gregorius (167): Licet Deus communi modo rebus omnibus insit præsentia, potentia, substantia: familiarius tamen per gratiam inest illis, qui mirificantiam operum Dei acutius eonsiderant et fidelius. Unde cognoscunt illum et diligunt. Ac per hoc inhabitare illos dicitur Deus. Hinc est: *Cœlum mihi sedes; terra autem scabellum pedum meorum* (*Isv. LXVI*). Et alibi (167*): Thronus sapientia, anima juxta est. Propter hoc igitur est quod non dicimus: Pater noster qui es ubique, cum et hoc verum sit, sed qui es in cœlis, hoc est in sanctis.

Quomodo Deus inhabitet quosdam cum non cognoscentes. — Inhabitat etiam Deus quosdam nondum cognoscentes eum, velut parvulos sacramento Christi confirmatos, quos ipse sibi dilectissimum tempulum gratia suæ bonitatis ædificat.

Quomodo Deus sit in Christo. — Est etiam Deus in homine Christo, excellentiori modo, qui non per adoptionem sed per unionem, quippe in quo plenitudo divinitatis corporaliter inhabitat. In Christo igitur Deus excellenter, in sanctis misericorditer, ubique ineffabiliter; sed qualiter sit, explicare non possumus. Multa enim de Deo intelligimus, quæ loqui penitus non valemus. Ita etiam multa loquimur, quæ intelligere idonei non sumus.

Quomodo Deus sit ubique, nec tamen coinquinatur sordibus. — Sane cum ubique sit Deus, quomodo sordibus non inquinatur natura? Sed quantum hoc

(166) Lib. i De doctrina Christiana, c. 10.

(167) Super Cantica, c. 61.

(167*) Greg., in l. Sapientiæ, c. 7.

(168) super Gen. l. viii, c. 22, 23.

(169) Lib. LXXXIII Qustionum, q. 20.

A sit frivolum, etiam in spiritu creato probatur et in solis radiis manifeste irridetur.

Quod non mutetur per loca et tempora. Quid sit per tempus mutari et locum. — Cum autem Deus sit ubique, et omni tempore, non tamen movetur per loca et tempora, quod solum creaturarum est. Unde Aug. (168): Omnipotens incommutabili æternitate, voluntate, veritate, semper idem, movet per tempus creaturam spiritualem: per tempus autum et locum, creaturam spiritualem: per tempus autem et locum, creaturam corporalem; non tamen ejus substantia, qua Deus est, temporibus locisque mutatur. Per tempus autem mutari est variari secundum qualitates. Per locum autem mutatur quod locale est: quod duobus modis contingit. Dicitur enim locale aliquid, quod interpositione sui faciat circumstantium distantiam propter dimensiones, quod proprium est corporis. Unde Aug. (169): Locus in spatio est, quod longitudine, altitudine, et latitudine corporis occupatur. Dicitur etiam locale, quod loco tantum terminatur, hoc est ita est alicubi, quod non est ubique, quod etiam angelo convenit. Unde etiam Beda (170): Angelus spiritus circumscriptus est. Summus autem Spiritus incircumscripatus, intra quem currit angelus, quocunque mittatur. Item Ambr. (171): Seraphin de loco ad locum transit, nec enim omnia complet; Deo autem nihil horum convenit. Quippe, nec distantiam sui interpositione facit, nec ita est alicubi, quod non sit ubique. Ubique enim Deum esse supra probatum est. Non tamen quasi spatiosa magnitudine opinandus est per cuncta diffundi, sicut lux ista vel humus, sed potius sicut in duabus sapientibus æqualiter, quorum alter altero grandior est corpore, eadem tamen sapientia, nec in majore major, nec in minore minor, nec in uno minor quam in duabus: ita Deus in cœlo totus, in terra totus, et in utroque, et ubique totus. (172) Non igitur mutatur Deus per loca et tempora, quia nec ullis qualitatibus variatur. Nec movetur ob id, quod in pluribus est hodie creaturis quam heri. Quippe in hoc non ipse, sed creaturæ tantum incipiendo esse, vel deficiendo, mutantur.

DIST. XXXVIII. *An præscientia Dei causa sit futurorum.* — Nunc repetentes superiora, quæramus si scientia Dei, præscientia, providentia, sint causa futurorum. Quod si ita videtur quod impossibile sit, non evinere quæ præscita sunt: impossibile enim est Dei præscientiam falli. Falleretur autem, si præscita non evenirent. Augustinus etiam dicit (173): Universas creaturas non quia sunt, ideo novit; sed ideo sunt, quia novit. Item alibi (174): Hæc quæ creata sunt, non ideo sciuntur a Deo quia facta sunt, sed potius ideo facta sunt, quia immutabiliter a Deo

(170) Super Lucam c. Ego sum Gabriel.

(171) L. De spiritu i, c. 6 et 10.

(172) Aug., ad Dardanum epist. 57.

(173) De Trin. l. xv, c. 13.

(174) De Trin. l. vi.

An scientia Dei sit causa malorum. Deus neminem cogit peccare. — Sane si hoc dicitur, et malorum etiam scientia Dei causa esse videtur. Cum et ea sciverit, antequam fierent, quod est absurdum. Ad quod dicimus: *Impossibile est praescita non evenire, hoc est nunquam aliter contigit, ideo autem ab Augustino positum, non est causale, sed consequitum, ut sit sensus: Non quia suut, ideo earum, sed ideo sunt, quia novit, id est non notitia Dei secuta est existentiam rerum, sed existentia earum, notitiam Dei.* Quod ipse declarat cum sequenter adiungit: *Non enim nescivit, quae fuerat creaturus: vel de bonis, intellexit ibi August.* (175) *quorum utique Deus causa est, non de malis, quae tantum notitia comprehendit, quorum non est auctor, utpote quae non sunt sua.* Unde non ideo quemquam ad peccandum cogit Deus. quia futura hominum peccata prænovit. Illorum enim præscivit peccata non sua.

An necessario a Deo creata sint bona. — Sed quia bonorum Deus est causa ut sint, nunquid necessitate bona fiunt? Si enim ita est, non proficiunt, cum omne meritum penes voluntatem consistit. Et Propheta: *Voluntarie sacrificabo tibi* (Psal. LIII). Si dicimus quia Deus bonorum est, ut sint causa effectiva, vel dispositiva, non necessitatē inservens: Quid id esset, si libero arbitrio extincto, bona quælibet efficeret etiam nobis invitis.

Quod futura non sint causa scientiæ Dei. — Patet ergo quomodo Dei scientia non sit futurorum causa. Denique futura nullatenus sunt causa scientiæ ipsius, cum nec temporale æterni, nec creatura sit causa Creatoris. Origenes tamen dicit (176): *Non propterea aliq'uid erit, quia id scit Deus futurum: sed quia futurum est, ideo a Deo scitur, antequam fiat.* At hoc sic intellige, non sciretur a Deo futurum, nisi esset futurum.

An præscientia Dei falli possit. — Licet autem præscientia Dei falli non possit, a quibus lam tamen oppositum sic probatur. Quia potest aliquid non evenire, cum evenire sit præscitum, vel evenire, cum non scit præscitum evenire. Quod si esset, falleretur Dei præscientia. Sed quamvis ad instantiam mutipliciter respondeatur, dicimus tamen eo duntaxat modo aliquid fuisse prævisum, quo eveniret. Cæterum hæc locutio: *Impossibile est aliter evenire cum sit præscitum, prævisum ethujusmodi,* secundum conjunctionem et disjunctionem sunt determinandæ. Si enim ita intelligas, non potest simul utrumque esse, quod Deus præscierit hoc ita fieri. et aliter fiat, verum est. Quod si ita dicis, hoc non potest aliter fieri. quam sic, sicut ante Deus fieri præscivit, falsum est.

DIST. XXXIX. *An Dei scientia possit augeri vel minui.* — Similiter quæritur utrum scientia Dei possit augeri vel minui. Quod ita probari videtur,

A quia posset facere, quod nunquam facturus esset: et illud si faceret, sciret. Item posset Deus non facere, quod facturus est: quod si nunquam faceret, etiam non sciret. Dicimus autem quod scientia Dei quæ essentia divina est, cum non sit ibi aliud esse quam sapere, nec augeri potest nec minui: scita tamen augeri possunt et minui, sine mutatione scientiæ Dei. Ratio autem quare nou possit augeri vel minui, hæc est: quia tunc demum augeretur vel minueretur scientia Dei, si inciperet aliquid scire vel nescire Deus, quod impossibile est (177).

B Sane a quibusdam dicitur: Si Deus potest aliquid seire, quod nunquam scivit, potest aliquid incipere scire. Dicimus autem hoc non sequi, et illud non recipiendum absque conjunctionis disjunctionisque divisione, velut si dicas: Potest scire quod nunquam scivit, hoc est, ita modo scire hoc, quod nunquam scierit, illud falsum est. Quasi utrumque simul esse possit. Quod si disjunctim dicas, hoc modo potest scire Dens, hoc tamen de illo est, quod nunquam scivit, vere proponitur. Omnia ergo tam præsentium quam præteriorum et futurorum Deus scientiam habet. Nec moveat quod Hieron. dicit (178): *Absurdum esset ad huc deducere Dei majestatem, ut per momenta singula sciat, quot culices nascantur, quo've moriantur, quota etiam pulicum vel muscarum sit multitudo.* Hoc enim dixit, non hoc a scientia Dei removens, sed nos, ne eamdem rationabilium et irrationalium providentiam Dei esse putemus, admonens.

C Dist. XL. *De prædestinatione et reprobatione.* — Denique de prædestinatione aliquid dicendum est. Prædestinatio igitur est gratiæ præparatio, quæ sine præscientia esse non potest. Et est salvandorum tantum, diciturque electio. Præscientia vero, sine prædestinatione est de damnandis, et dicitur reprobatio.

D An damnari prædestinatus, vel salvari possit reprobatus. — Deinde queritur: an prædestinatus possit damnari, vel reprobatus possit salvari. Non. Quia nec augeri nec minui potest numerus electorum. Unde Aug. (179) super illud Apoc.: *Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam* (Apoc. II.) Si alius non sit accepturus, nisi iste perdiditerit, certus est electorum numerus, id est, non potest augeri, nec minui. Sed objicitur: Omnis salus ex gratia est; et quod gratis datur, posset non dari. Quod si fieret, numerus electorum minueretur. Item: Unicuique gratia ad promerendum potest dari, et usque in finem servari; quod si fieret, numerus electorum augeretur: sed hoc impossibile est; quare et illud non sequitur. Imp. prudenter adverte, in hujusmodi objectionibus, antecedens frequenter esse possibile, consequens impossibile. Verbi gratia: Si modo scit Deus quod nunquam scivit, procul dubio incipit ex tempore aliquid scire. Denique antecedens possi-

(175) Homil. 53 super Joan.

(176) Super epist. ad Rom. vii.

(177) Aug. l. xv De Trin. c. 13, 14.

(178) In expositione Habac.

(179) Aug., l. De prædestinatione sanctorum.

bile est, consequens nequaquam. Sic de Providentia et similibus reperies.

Porro ratio plana est, quare non potest augeri vel minui electorum numerus. Quia tunc demum augeretur, si quis modo ineiperet praedestinari. Tunc vero demum minueretur, si quis tunc demum ineiperet reprobari. Hoc autem utrumque impossibile est Deo. Hæc tamen locutiones secundum conjunctionis sensum et disjunctionis reperiuntur. Ut impossibile est praedestinatum damnari, hoc est, hoc utrumque simul esse, quod praedestinatus sit et damnetur, verum est. Quod si dices: Impossibile est hunc damnari? hic autem de praedestinatis est, falsum est. De similibus idem est judicium.

Prædestinatio circa duo. Reprobatio circa duo. Effectus prædestinationis et item reprobationis. — Præterea prædestinatio circa duo consideratur: Gratiam, scilicet qua nunc justificamur, et gloriam qua beatificamur. Ita et reprobatio circa dno, quorum alterum præseit Deus, et non præparat, scilicet iniqutatem: alterum vero eliam præparat, scilicet pœnam æternam. Unde Augustinus (180-81): Prædestinatio proprie est beneficiorum Dei præparatio. Ita reprobatio Dei est præscientia malitiæ in quibusdam non finiendæ et præparatio pœnæ non terminandæ. Sieut autem prædestinationis effectus est miseratio, ita reprobationis induratio. Unde Apostolus: *Cui vult miseretur, et quem vult indurat* (Rom. ix). Miserationem dicens, gratiæ appositionem, indurationem; vero ejusdem gratiæ privationem. Ang. ad Sextum (182): Indurat autem Deus non impariendo malitiam, sed subtrahendo gratiam. Unde Aug. (183): Sieut reprobatio Dei est nolle misereri, ita obduratio est nolle misereri, ut non ab illo irrogetur quo sit homo deterior, sed tantum quo sit melior non erogetur.

DIST. XLI. *An prædestinatio et reprobatio sint ex meritis nostris. Duo statim sunt in peccatoribus: dilectio et odium.* — Denique misericordiæ Dei nullum est meritum, ne gratia evaeuetur, si non gratis datur, sed meritis redditur. Indurationis autem meritum est peccatum. Unde Aug. (184-85): Miseretur secundum gratiam, quæ gratis datur. Indurat autem secundum judicium quod meritis redditur. Cæterum, electionis et reprobationis æternæ nullum est meritum, quod in duobus, Jacob scilicet electo et Esau reprobato, Apostolus dicit aperte *quia non ex operibus, sed ex vocante, cum nondum nati essent, dictum est: Major serviet minori* (Malach. i; Rom. ix). Prædictis sane Augustinus videtur contradicere, dicens (186): *Cui vult miseretur, et quem vult indurat.* Sed hæc voluntas Dei injusta esse non potest: Venit enim de occultissimis meritis, quia et ipsi peccatores, cum propter generale peccatum unam massam fecerint, non tamen nulla inter eos est diversitas. Præcedit ergo aliquid in peccatoribus, quo, quamvis nondum sint justificati, digni effi-

(180-81) In lib. De bono perseverantiae, c. 14.

(182) Epistola 105.

(183) Lib. i ad Simpl.

A eiantur justificatione. Et item præcedit in aliis peccatoribus, quo digni sunt obtusione. Sed dicimus hoe eum retractasse, quando et illud retractavit (187). Fidem elegit Deus in præscientia, sciens etiam ipsam fidem inter munera Dei reperiri, quod prins non seierat. Quod si hoc non retractavit, prærogata venia, dicere audemus occultissima merita illum forsitan appellasse, alta, profundaque judicia Dei quæ unicuique, antequam sit, Dei odium merentur, vel dilectionem. Quomodo dicere solemus mortem Christi etiam nondum natis profuisse, meruisseque salutem. Quibus autem merentur odium, sunt æquissima Dei judicia, a nostris sensibus remota, quibus vero dilectionem, sunt sola gratia. Unde Hieronymus: Deus non inique egit, Esau spontane odio habito; nec Jacob sine meriti gratia dilecto, quia non sine quodam occultissimo merito, quod ipsi Esau meruit Dei odium, et Jacob dilectionem, ipsis utique non merentibus, quia nondum natis. Quæ duo statim sunt in peccatoribus, quorum altero, scilicet dilectione, digni sunt justificatione, nondum justificati; altero scilicet odio, digni sunt obtusione, nondum obtusi. Si sic bene dicitur, landamus Deum. Si quo minus Augustinum nos hie non assequi, non confundimur confiteri.

B *Discriminem inter prædest., etc.* — Sciendum sane quod prædestinatio, scientia, electio, præscientia, reprobatio, ab æterno tantum; miseratio, justificatio, obtusio, induratio, ex tempore tantum; dilectio vero Dei et odium nee ab æterno, nee ex tempore significant. Denique sciendum est quod non sicut prædestinatio est causa boni, ita et reprobatio est causa mali, ut fiat. Præscientia enim est multis causa standi; nemini autem causa labendi.

C *Denum semper scire quæ semel scit.* Quia vero præscientia Dei tantum de futuris est, ex quo ea futura esse desinunt, etiam Deus ea præscire desinit. Quod ad defectum præscientiæ Dei non pertinet, sed potius ad defectum vel mutationem rerum de quibus est. Multa ergo præseivit olim, quæ non præseit modo. Omnia enim quæ olim scivit, vel in futuro seiet, modo eum seire firmissime credendum est. Ad hoc tamen sie objicitur: Si quæcumque scivit et seiet, modo etiam seit, ergo seit Christum nasciturum, et Antichristum vivere, cum illud scivit, et hoc sciet. Sed dicimus, quia idem prorsus de nativitate hujus et vita Antichristi seit modo Deus, quod scivit aut seiet. Mutatione sane temporum, scientiam Dei circa haec diversis cogit exprimere verbis, sieut in simili appareat. Eamdem enim diem, propter mutata tempora significamus dicentes: Cras, hodie, heri. Sieut etiam eadem fides ab antiquis et modernis patribus habita, variis locutionibus, pro mutatione temporum pronuntiatur. Quem enim ipsi venturum, nos venisse confitemur, sed

(184-85) Lib. ad Simpl. i.

(186) Lib. LXXXIII Quæst., q. 68.

(187) Lib. Retract. i, c. 23,

fides est eadem. Unde Augustinus: Tempora variata sunt, et ideo verba mutata, non fides. Vel instantiam dicimus non probe inferri. Deus scivit hunc nasciturum, ergo scit modo hunc nasciturum. Sic ergo inferat: Ergo scit modo Deus aliquando hunc fuisse nasciturum. De similibus judicium idem.

DIST. XLII. *De omnipotentia Dei.* — Nunc de omnipotentia Dei videamus, quæ circa duo consideratur, scilicet quod omnia facit quæ vult, et nihil omnino patitur quod non vult. Scriptura enim dicit: *Omnia quæcunque voluit fecit* (Psal. cxiii). August. etiam (188): Non ob aliud vocatur veraciter Omnipotens, nisi quoniam quidquid vult potest, nec voluntate creaturæ cuiusquam voluntatis Omnipotentis effectus impeditur: Idem (189): Omnipotens est non quod omnia facere, sed quod potest efficere quidquid vult. Non potest facere peccatum; nec mentiri et hujusmodi, quia hæc posse magis ad impotentiam pertinet. Inde Augustinus dicit (190): Magna Dei potentia est, non posse mentiri. Similiter non pati potest quod non vult, quia nec potest falli, miser fieri, et hujusmodi, quia hæc posse, impotentiae est. Denique ambulare, comedere, et hujusmodi, non adeo sunt penitus aliena. Licet enim essentiæ divinæ hæc minime convenientia, in creaturis Deus tamen operatur ea. Cæterum cave, qualiter prædictum Augustini verbum, scilicet potest efficere quidquid vult, intelligas. Si enim dixeris quidquid vult, scilicet facere, vel se posse facere, poterit hoc modo angelus, vel quilibet heatorum dici omnipotens, cum nihil velit facere, nisi quod facit et vult; nec posse, nisi quod potest. Ut ergo soli Deo convenientia: Potest efficere quidquid vult, scilicet fieri, utique vel per se, sicut cœlum et terram; vel per creaturam, ut bona opera, et artificialia, quod nemo sanctorum poterit aut potuit.

DIST. XLIII. *Quid plura possit Deus quam velit* — Seiendum autem Deum plura posse quam velle. Unde: *An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones angelorum!* (Matth. xxvi.) Ubi liquido patet et Filium potuisse rogare, quod non rogavit et Patrem exhibere, quod non exhibuit. Augustinus etiam dicit (191): Omnipotentis voluntas multa potest facere, quæ nec vult nec facit. Potuit enim, ut duodecim legiones pugnarent contra illos qui Christum ceperunt. Item (192), quod nunc piorum fides habet, tune in sapientiæ luce clarissima videbitur, quam certa et immutabilis sit Dei voluntas, quæ multa possit, et non velit: nihil autem velit quod non possit. Item, dicimus (192): Suscitavit Lazarum in corpore, nunquid non potuit Judam suscitare in mente? Potuit quidem, sed noluit.

Ponit aliam opinionem et refutat — Cæterum contra hanc veritatem sic manifestam, quidam Dei po-

(188) In Enchirid., c. 69.

(189) In lib. De spiritu et littera c. 5, 3 et ult.

(190) De Trin. I. xv. c. 4.

A tentiam ad mensuram arctare conantur dicentes Deum non aliud posse facere quam quod facit, nec de his quæ facit prætermittere aliquid hoc modo. Non potest Deus facere, nisi quod est bonum et justum fieri. Non est autem justum et bonum fieri ab eo, nisi quod facit. Aliter: Non potest facere, nisi quod justitia ejus exigit. At non exigit ejus justitia ut faciat, nisi quod facit. Non ergo potest facere nisi quod facit. Eademque justitia exigit, ut id non faciat, quod non facit: Non autem potest facere contra justitiam suam. Non igitur eorum aliquid potest facere quæ dimittit. Sans multiplicita sunt hæc, ut non potest Deus facere, nisi quod bonum est et justum fieri, hoc est: non potest facere nisi illud, quod si faceret, bonum et justum esset eum facere, verum est. Sed si ita dixerit, non potest facere nisi quod facit, quod utique bonum et justum est eum facere, falsum est. Aliam etiam propositionem, licet exactionis verbum in Deo suspicione non careat, sic dividimus: Non potest facere, nisi quod sua justitia exigit ut faciat, id est nisi illud quod si fieret, justitiæ ejus conveniret, verum est. Sed si ita: Non potest facere, nisi quod facit, quod utique suæ justitiæ convenit, falsum. De similibus idem.

C Item dicunt: Non potest Deus facere nisi quod debet; non autem debet facere nisi quod facit. Sed dicimus, quia debet in ebuliter de Deo dicitur, quia nihil omnino nobis debet, nisi ex promisso. Quod autem promisit, omnino non fuit necessitatis, sed gratiæ. Secundum hæc ergo divide: Ut non potest facere, nisi quod debet, hoc est nisi quod promisit, falsum est. Ita vero: Non potest facere nisi illud, quod si faceret, justitiæ suæ conveniret verum est.

D Addunt etiam: Non potest facere vel dimittere, nisi quod ratio est eum facere vel dimittere. Hoe autem solum est quod facit vel dimittit. Sed et hoc divide ad instar superiorum, ut, non potest facere vel dimittere, nisi illud, quod si faceret vel dimitteret, ratio esset eum facere vel dimittere, hoc est quæcunque non sunt subjecta voluntati ejus. sunt de numero non volitorum, verum est. Sin vero non potest facere vel dimittere, nisi quod facit vel dimittit, quod utique ratio est eum facere vel dimittere falsum. Cæterum breviter admoneamur omnia hujusmodi dubia resoluta conditionaliter esse vera, simpliciter vero falsa.

Sane laboriosi magis quam fructuosi adhuc inquiunt: Si potest Deus aliud facere quam facit, potest igitur facere quod non præscivit. Quod si est, potest sine præscientia operari, quod est absurdum. Illoc sane juxta modum conjuncti et disjuncti supra determinatum innotuit, ut sine præscientia operari potest, id est potest operari illud quod non præscivit, verum. Sin autem sine præscientia, id est

(191) In Enchirid. c. 95.

(192) In eod. ²⁰⁰

(193) Lib. De natura et gratia, c. 7.

sic potest aliquid operari, quod illud non præscie-
rit, et illud faciat, falsum.

Auctoritate etiam Augustini abutuntur, qui
ait (193): Hoc solum non potest Deus, quod non
vult; per quod videtur non posse facere aliquid,
nisi quod vult. Non autem vult, nisi quod facit; et
ita videtur non posse, nisi quod facit. Sed hoc ita
dictum sciant, quasi de solis illis quæ non vult
Deus sit sermo, non de omnibus. Perinde ac si
dixisset Aug.: Quidquid Deus non potest, non vult.
Ex quo non sequitur, ergo quidquid non vult, non
potest. Velut si dicamus: Hoc solum quod non est
animal, non est homo. Non tamen quidquid non
est homo, non est animal. Vel hoc simplicius dici-
mus: Hoc solum non potest, quod non vult, hoc est
nihil invitus facit, id est quæcunque non sunt sub-
jecta voluntati ejus, sunt de numero non volitorum,
verum est. Unde Aug. (195): Non cogeris in-
vitus ad aliquid, quia voluntas tua non est major
quam potentia. Quod intellige verum secundum
subsistens, non secundum subjecta potentiae et vo-
luntatis.

DIST. XLIV. An possit Deus facere meliora quam facit. — Dicunt etiam illi Deum non posse meliora
facere quam ea quæ facit. Quia si posset, et non fa-
ceret, invidus esset. In quo abutuntur eo quod Au-
gustinus dicit (19): Deus, quem genuit, debuit ge-
nerare æqualem. Si enim voluit et non potuit, in-
firms est. Si potuit et noluit, invidus est. Sane
benedixit, quia cum de substantia sua generaret,
neque meliorem se, neque minus bonum generare
potuit. Alia vero quæ aliunde facit, meliora facere
potuit, et minus bona. Unde August. (197): Talem
potuit Deus hominem fecisse, quod nec peccare
posset, nec vellet; quod si esset, quis dubitet eum
meliorem fuisse? Denique si queritur an alio modo
vel meliori possit Deus meliora facere quam faciat,
dicimus, si modus referatur ad Deum, quasi alia,
vel meliori sapientia, facere possit, negandum. Si
vero ad creata ipsa referatur, quasi alia vel meliora
facere possit, concedendum utique, sicut prædictum
est. Unde Aug. (198): Fuerat alius modus nostræ
liberationis possibilis Deo, sed nullus nostræ miseri-
riæ sanandæ convenientior.

An Deus nunc potest quidquid potuit olim. —
Præterea queritur utrum modo possit quidquid
olim potuit. Quod non videtur, quia potuit olim
mori et resurgere, quod modo non potest. Ubi di-
cendum est, quod supra de scientia diximus: scili-
cket, quod modo potest olim mortuus esse et re-
surrexisse; cogunt enim tempora mutata mutare
sermonem, eodem penitus remanente sensu. Fate-
mur igitur Deum semper posse quidquid semel po-
tuit, hoc est, omnem habere potentiam, quam
semel habuit: non tamen semper posse facere,
quod aliquando potuit. Sicut omnem habet sci-
entiam.

(194) In lib. i De symb. c. 1

(195) Lib. vii Confessionum, c. 4.

(196) Lib. LXXXV Quæst., q. 50.

A tiam et voluntatem, quam unquam habuit, nou-
men omnia scit modo esse et vult, quæ olim scivit
esse et voluit.

DIST. XLV. De voluntate Dei. — Nunc de volun-
tate Dei aliquid dicendum est. Sciendum itaque
quod velle secundum essentiam de Deo dicitur, cui
idem est esse volentem, quod esse Deum. Nec vo-
luntas in Deo est affectus vel motus sicut in crea-
tura, sed divina usia duntaxat. Non tamen quid-
quid Deus vult, ipsum est, sicut cum idem sit Deo
esse quod scire, non tamen est Deus quæcunque
scit.

Quis sensus cum dicitur: Deus scit, Deus vult. —
Intellige tamen harum locutionum sensum Deus
vult, et scit, et est volens et sciens, hoc est, Deus
est cuius essentia sua voluntas est, et scientia. Item,
Deus scit omnia, id est Deus est cuius scientiæ,
quæ ipsius essentia est, omnia sunt subjecta, sic-
ut Deus vult hoc, aut illud, hoc est, Deus est
cuius voluntati, quæ sua essentia est, hoc aut illud
subjectum est.

**Voluntas Dei omnium creaturarum est prima
causa.** — Hæc igitur summe bona voluntas om-
nium est causa quæ naturaliter fuerunt, sunt, et
futura sunt. Ipsius autem nulla causa est. Unde
Aug. (199): Voluntas Dei, prima et summa causa
est omnium specierum et motionum. Ubi enim non
operator, quod vult Dei sapientia, quæ attingit a
fine usque ad finem fortiter et suaviter disponens
omnia? (Sap. viii.) Ipsa itaque prima causa est
sanitatis, ægritudinis, præmiorum, pœnarum, gra-
Ctiarum, retributionum, et omnium denique mirabi-
lium, et quæ sine admiratione ut antiqua miracula
mirabiliter contingunt.

Voluntas Dei quid sit. — Hæc autem proprie
voluntas Dei dicitur, quæ, cum sit divina usia, im-
mutabilis est, et inexpleta esse non potest. Unde:
Omnia quæcunque voluit Dominus fecit (Psal. cxiii);
et Apostolus: *Voluntati ejus quis resistet?* (Rom.
ix.) Quæ beneplacitum Dei recte dicitur.

Quod piura voluntas Dei dieuntur. — Cæterum,
plura sunt quorum quodque non secundum pro-
prietatem, sed secundum schemata dicendi, volun-
tas Dei dicuntur, ut præceptio, prohibitio, consi-
lium, permisso, et operatio Dei; secundum hoc
Propheta dicit pluraliter: *Magna opera Domini et*
D*exquisita in omnes voluntates ejus* (Psal. cx). Ita
quoque propter multos effectus misericordiæ et ju-
stitiæ Dei, cum tantum sit una, quæ divina est
usia, pluraliter dicitur: *Misericordias Domini*
in æternum cantabo (Psal. LXXXVIII). Et alibi: *Ju-
stitiæ Domini rectæ* (Psal. xviii). Præceptio igitur,
prohibitio et consilium voluntates Dei dicuntur,
quia sunt signa divinæ voluntatis, ut judicium fu-
turum et Dei flagellum ira Dei dicuntur, quia
signa iræ sunt, cum tamen ira in Deum non cadat.

(197) Aug. super Gen. ad lit., lib. ii, e. 7.

(198) De Trin. lib. xiii, c. 10

(199) De Trin. lib. iii, cap. 4

Denique hoc modo potest accipi voluntes, ibi: *Fiat voluntas tua sicut in celo et in terra* (*Matth. vi*). Et ibi: *Qui facit voluntatem Patris mei qui in celis est, ipse meus frater, soror, et mater est* (*Matth. xii*). Haec autem mutabilis est, et saepe inexpleta. Multis quippe Deus præcipit quæ non faciunt, prohibet quæ non eavent, consult quæ non curant. Inde Augustinus (200): *Intideles contra voluntatem Dei faciunt, dum ejus Evangelio non credunt.*

Deus non semper vult fieri quod præcipit, nec semper careri. — Quinimo ipse Deus non vult semper fieri quod præcipit. Non enim voluit immolari Isaiae quod præceperat, sed Abrahæ fidem probare duntaxat (*Gen. xxii*): sic nec semper eaveri vult quod prohibet. Sano enim facto dixit ne cuiquam diceret (*Marc. i*), non eum tacere volens, sed magis formam dare, laudem propriam declinare.

DIST. XLVI. *De permissione Dei et operatione.* — Permissio quoque et operatio voluntas Dei dicuntur. Sie Augustinus ait (201): Non sit aliquid, nisi quod Omnipotens fieri velit; vel sinendo ut fiat, sicut mala; vel ipse faciendo, ut bona. Quæ ideo voluntates Dei dicuntur, quia sinit, Deus autem mala fieri sinit, volens de illis educere bonum. Operatur autem bona, sicut quæ vult esse.

An voluntas Dei compleatur semper. — Sed non videtur voluntas Dei compleri semper, cum Apostolus dicat: *Deus vult omnes homines salvos fieri* (*Rom. 9*; *I Tim. ii*): nec sunt omnes salvi, nolentes facere unde salvantur. Item Dominus dieit, impiam civitatem compellans: *Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos saos, et noluisti?* (*Matth. xxiii*) quasi qua nolente, Dei voluntas non sit expleta. Verum illud Apostoli non sic est intelligendum, quod nullus sit hominum, nisi quem salvum fieri velit; sed quod nullus salvus fiat, nisi quem velit salvari. Sic et illud intellige: *Illuminat Deus omnem hominem venientem in hunc mundum* (*Joan. i*), non quia nullus hominum est qui non illuminetur, sed quia nisi ab ipso nullus illuminatur. Illud autem Evangelii non sic intelligitur, quasi tua voluntas meam voluntatem impedisset: sed quia tot quot congregavi voluntate mea semper efficaci, te nolente feci (*Matth. xxiii*).

An Deus velit mala esse. — Quæritur autem utrum Deus velit mala esse. Quod quibusdam videtur, illud sic probantibus: Deus aut vult mala fieri aut non fieri. Si vult non fieri, non sunt. Nihil enim ejus voluntati resistit; sunt autem. Vult igitur mala fieri. Aliter: Omne quod bonum est, vult Deus. At mala esse, bonum est. Unde Aug. (202): Non soluin bona, sed etiam ut sint mala, bonum est. Nam nisi esset hoc bonum, ut essent etiam mala, nullo modo esse sinerentur ab Omnipotenti bo-

A na. Quibus alii respondent, non esse sic dicendum: Deum velle fieri mala, vel velle non fieri, sed tantum non velle fieri mala. Si autem quod de Aug. proponunt, scilicet mala fieri bonum esse, dicunt bonum ibi pro utili positum, qualiter etiam Hieron. ait: *Malum Judæ bonum fuit bonis, quibus scilicet utilitas de illo pervenit salutis.* Deus enim bona de malis producit. Unde Aug. (203) melius judicavit Deus de malis bona facere, quam mala nulla esse permettere: sie igitur mala esse bonum est, hoc est, utile. His tamen duntaxat, qui secundum propositum vocati sunt saneti: talibus enim, ut ait Apostolus, *omnia cooperantur in bonum* (*Rom. viii*), etiam mala; quæ si eveniant, in bonum proficiunt, quia humiliores post lapsum redeunt et cautores existunt, uti Petrus. Mala etiam ab ini quis illata, eis prosunt ad emendanda peccata, et exereendam servandamque justitiam, uti Job Dei manum, et Apostolus Satanae stimulum sensit, et uterque profecit, quia malum bene portavit. Denique non vult Deus mala fieri; quia si hoc est, etiam Deus auctor malorum est, cum ejus voluntas sit auctoritas. Unde Aug. (204): *Illi auctore eum dicitur, illo volente dicitur.* Evangelista etiam profitens Deum auctorem bonorum ait: *Omnia per ipsum facta sunt* (*Joan. i*). Quod removens a malis addit, sine ipso factum est nihil, hoc est, peccatum. Non autem dixit, eo nolente, vel volente, vel invito, sed sine ipso, id est sine ejus auctoritate. Item (205): Non est Deus causa, qua homo sit deterior, quod esset si vellet mala fieri, quibus homo deterior est. At honorum causa tantum Deus est.

DIST. XLVII. *Quod Dei voluntas semper de nobis vel a nobis impletur. Creaturæ voluntate semper fit Dei voluntas. Inquirit sensus superiorum verborum. Deus non semper præcepta fieri vult.* — Sciendum etiam quod sempiterna Dei voluntas semper de eo quod agimus adimpletur. Unde Aug. (206): *Illa voluntas semper impletur, aut de nobis, aut a nobis.* De nobis impletur, sed tamen non implemus eam, quando peccamus. A nobis impletur quando bonum agimus. Ideo enim facimus, quia Deo placere sci mus. Igitur nihil facit homo, de quo Deus non operetur quod vult. Quippe si peccaverit, pœnitenti vult parcere ut vivat; impenitentem punire, ut justitiae potentiam contumax non evadat. Et ita per eamdem creaturæ voluntatem, qua factum est, quod Creator non voluit, implet ipse quod vult, bene utens etiam malis. Hoc enī ipso quod contra ejus voluntatem fecit, de ipsa facta est voluntas ejus. Sane ut pro his errori locus non pateat, dictum supra voluntatis distinctionem recolas, ut sit dicere: *Per hoc quod creatura contra Dei præceptum fecit, de ipsa facta, hoc est, impleta est ejus vo-*

(200) In lib. De spiritu et lit. c. 33.

(201) In Enchir.

(202) In Enchir. cap. 96.

(203) In Enchir. c. 72.

(204) Lib. lxxxiii. Quæst., q. 3.

(205) Lib. eod. q. 4.

(206) In Enchir. c. 106, et sequens.

luntas æterna, qua eam damnare volebat. Unde A Gregorius super Job aperte ait (207) : Multi voluntatem Dei peragunt ; unde mutare contendunt, et consilio ejus resistentes obsequuntur, quia hoc ejus dispositioni militat quod per humanum studium resultat. Sciendum etiam quod omnibus præcipit facienda, et prohibet vitanda : licet non a singulis ita fieri velit : ideo ut justitiam suam omnibus ostendat, et ita boni per obedientiam, gloriam ; mali vero inexcusabiles per contumaciam, sortiantur pœnam. Multa denique in utroque Testamento personaliter præcepit, atque vetuit, non quod ita fieri vellet, sed tacita ratione, quam diligens et pius lector suis quibusque locis Deo aperiente inveniet.

DIST. 48. *Aliquando homo bona voluntate aliud vult quam Deus.* — Postremo admonendi sumus, quod aliquando bona est voluntas hominis nolentis id fieri quod Deus vult, sine tamen pietatis. Unde August. loquens de Apostolo ait (208) : Bonæ apparetant voluntates piorum fidelium, qui nolebant apostolum Paulum Jerusalem pergere (*Act. xxii*), ne ibi mala quæ Agabus propheta prædixerat patetur, et tamen Deus hoc illum pati volebat. Aliquando etiam mala est voluntas hominis, idem voluntis quod Deus, hoc est, utique propter finem impietatis : velut idem voluerunt Judæi quod Deus, scilicet Christum occidi. Dei tamen in hoc fuit bona voluntas, quia hoc pie volebat ; illorum vero mala, quia impie.

Notandum autem est hic, quod tantum volebat Deus Christum occidi a Judæis ; non autem quod C

(207) Lib. vi Moralia cap. 11, super illud Job v, Qui apprehendit sap.

B

Judæi occiderent eum, sieut Christus voluit quod prædixerat impleri a Petro : non autem voluit Petrum implere illud, alioquin voluisse se Petrum negare.

Illud etiam non indistincte intelligendum est, sciœcum voluit Deus occidi Christum a Judæis, id est mortem a Judæis illatam eum pati, verum est ; si autem voluit occidi a Judæis, hoc est, ut Judæi occiderent eum, falsum est. Vel ut melius videtur, dicendum est Deum voluisse Dominum occidi, et non ab aliquo, vel ab aliquibus, licet sine illis hoc fieri sit impossibile. Sieut vult aliquem pœnitere, nec vult illum omnino peccasse, tametsi hoc sine illo esse non possit. Si autem quæritur utrum sanctis placere debuit Christum pati, dicimus utique, respectu liberationis hominis : sed nequaquam respectu sui cruciatus. Quem etiam quidam eorum abhorrescens, pietate non ambiguitate, quasi dubitando quæsivit : *Tu es qui venturus es, an utrum exspectamus ?* (*Matth. xi*).

Item quæritur si passio sanctorum martyrum nobis placere debeat. Et dicimus, utique, respectu coronæ percipiendæ sibi paratae. Eamdem tamen nolle digne possumus, qui eos declinare passionem, et effugere manus iniquorum compassionem pietatis optamus. Pie ergo velle atque nolle possumus sanctorum passiones. Unde pius est flere Martinum, et pius est gaudere Martinum. Omnis igitur illa bona voluntas est, quæ ad rectum finem dirigitur, qui duntaxat ex zelo Dei, secundum scientiam pensandus est.

(208) In Ench. c. 101.

Finis libri de Trinitate, qui est sententiarum Bandini primus.

MAGISTRI BANDINI DE MUNDI CREATIONE ET HOMINIS LAPSU LIBER QUI EST SENTENTIARUM SECUNDUS

Ἡρῷον. — Postquam primo libro Dei vim ac naturam breviter et (quantum perspici ac tradi ea ab homine potest) clare exposuit Bandinus, secundo hoc libro aptissima methodo suam inquisitionem transfert ad res a Deo conditas : ac primum quidem præmissa de rerum principiis disceptatiuncula angelorum tradit creatiōnem, naturam, statum, lapsum, ordines ac ministeria : deinde mundi creatione (quæ sex dierum opere completa et distincta est) explicata, specialem de homine tractatum aggreditur, docens eum ad Dei similitudinem formatum, in paradisum translatum, et hic a muliere invidia diaboli seductum. Postremo occasione lapsus Adæ multa, de libero arbitrio, de gratia, de peccato tum originali tum actuali, aliisque peccatorum varietatibus, de septem capitalibus vitiis, de peccato in Spiritum sanctum, de venialibus peccatis doctissime Bandinus prosequitur.

DIST. I. *Unum esse rerum principium, non plura.* D ad mysterium divinæ unitatis atque Trinitatis per Platoni tria sunt principia, Aristoteli tria. — Quæ tinere noscuntur, quantum brevitatis utilitas pati-

titur, hactenus exsecuti sumus: Nunc ad considerationem creaturaorum pergamus (209). Scriptura igitur dixit Dei edita in initio sui, Deum omnium quae naturaliter sunt, praeter seipsum Creatorem esse insinuans, ait; *In principio creavit Deus cælum et terram* (*Gen. i*). Dicendo autem, in principio, et non, in principiis, dicendo etiam, Deus, et, creavit, philosophorum elidit stultitiam, non unum tantum, ut hic docetur, sed plura principalia rerum, sine principio esse arbitrantium. Plato namque esse tria cogitavit: Deum scilicet et exemplar et materiam; Aristoteles vero dixit duo esse: materiam et speciem, et tertium operatorum dictum. Mundum quoque dixit semper fuisse (210).

Quod catholicum est docet. Quid creator. Quid creare. Differentia Dei et angeli. Quare fecerit Deus rationalem creaturam. — Illis igitur reprobatis, Deum tantum unum principium, et Creatorem rerum contemur. Est autem Creator, qui de nihilo, vel ex nihilo aliquid facit. Proprie enim creare, est de nihilo aliquid facere. In quo differt Deus faciens ab homine et angelo facientibus, quia quod ipsi faciunt, non de nihilo, sed ex aliquo faciunt. Quibus etiam aliquid facientibus, motus inest operationis, qui prorsus in Deo esse non potest. Nec enim motu, sed voluntate duntaxat, Deus operatur, ut vere dicitur, Deum facere, esse secundum voluntatem ejus aliquid noviter provenire. Cujus voluntatis tanta bonitas est, ut beatitudinis suæ, qua ad æterno, solus beatus est, alios ex tempore vellet esse participes, quam vidiit et communicari posse, et minui omnino non posse. Sed quia ipsa participari non potest, nisi per intelligentiam, fecit Deus rationabilem creaturam, quae summum bonum intelligeret, intelligendo amaret, amando possideret, possidendo frueretur.

Distinctio rationalis creaturæ. Quare et ad quid facta est rationalis creatura. Quare anima sit corpori unita. Denique distinxit eam in incorpoream, quae est angelus, et in corpoream, quae est anima, habens carnem vel corpus, ipsa est homo. Angelus igitur et homo propter bonitatem Dei factus est. Unde Aug. (211): *Quia bonus est Deus, sumus. Factus est autem ad serviendum et ad fruendum Deo. Brevisime ergo ac recte interrogati, quare et ad quid facta sit rationalis creatura, dicimus, propter Dei bonitatem, et ad creaturæ utilitatem.* Illud sane quod reperitur apud Augustinum: *quod factus sit homo propter reparationem angelicæ ruinæ* (212); *non sic est intelligendum, quasi non fuisset homo factus, si non peccasset angelus, sed quia inter alias causas Deo notas, cum hominem fecit, haec nonnulla existit.* Quod si queritur, cur animam corpori univit Deus, cum dignior videretur in sua puritate persistens, dicendum est quia voluit. Voluntatis

(209) Confer cum prima distinctione Pet. Lombardi in *ii. Sentent.*

(210) Circa finem secundi de generatione et 8 physicorum.

A vero ejus causa querenda non est, quia nulla est. Vel forte dicere audemus, hoc ideo eum fecisse, ut in humana conditione exemplum exhiberet beatæ unionis, quæ est inter Deum et creaturam in vita æterna. Ne enim forsitan creatura pularet, eatenus Creatori uniri se non posse, quatenus eum tota virtute diligeret: visum ideo est, excellentissimam creaturam, scilicet spiritum, insimæ, hoc est, carni, quæ de limo est, tanta dilectione uniri, ut non valeat arctari ad hoc ut eam vellet relinquere. Unde Apostolus: *Nolumus expoliari corpore, sed supervestiri* (*II Cor. v*). Vel ideo unitæ sunt animæ corporibus, ut in eis Demino famulantes, majorem mereantur coronam. Per hoc enim eum ipso, in quo servierunt corpore, angelicæ naturæ adæquabuntur in futuro, de qua nobis deinceps disputandum superest.

B *DIST. II. De natura angelica in speciali. Tempus angelicæ creationis.* — De angelica natura tractatur, videamus quando creata fuit, et ubi, et qualis effecta, qualisque perfecta. De ordinib[us] quoque et de officiis, ac nominibus eorum, aliisque pluribus. Angelum vero ante omnem aliam creaturam factum esse constat, sicut scriptum est: *Primo omnium creata est sapientia* (*Eccles. i*), quod de angelica natura necesse est, ut intelligatur, quæ sæpe vita, sapientia, et lux in Scripturis dicuntur. Sapientia quippe Dei quæ ipse Deus est, increata est. Sed quomodo hoc est? Cum alibi Scriptura dicat: *In principio creavit Deus cælum et terram* (*Gen. i*); et: *Initio tu, Domine, terram fundasti* (*Psal. ci*). Profecto, si initio, terram creavit, ante eam nihil factum est.

C Quod si angelus primo omnium, tunc et ante terram factus esse probatur.

D *Quomodo primo omnium creata sapientia.* — Ne igitur in tantis eloquiis aliqua adversitas esse videatur, videtur hoc tenendum esse, quod simul spiritualis et corporalis creatura facta sit. Unde Salomon: *Qui vivit in æternum, creavit omnia simul* (*Eccles. xviii*), id est, spiritualem et corporalem naturam. Inde etiam Aug. (213) per cœlum et per terram spiritualem corporalemque creaturam intelligi ait, et haec creata sunt in principio scilicet temporis, vel in principio, quia primo facta sunt. Tamen primo omnium creata est sapientia, quia etsi non tempore, præcedit tamen dignitate angelus. Vel primo omnium dicitur, non quantum ad essentiam, sed quantum ad formæ distinctionem. Spiritualis quippe natura in ipsa sui prima conditione distinctam creditur accepisse formam, quod non corporalis creatura, cum hunc sit Deus in sex diebus operatus. Sed informis et confusa, hoc est, sine formæ distinctione primum facta est. Unde secundum Græcos οὐκον, chaos et hyle dicta est, hoc sane non temerarie asserimus, sed salva reverentia secretorum intimanus.

(211) In. l. i. De doct. Chr. cap. 13.

(212) Aug. l. xxii De civitate Dei c. 1, et Enchir. cap. 29.

(213) Au. super Genes. l. ii. cap. 1.

Ubi angeli creati. — Proinde in cœlo creati sunt angeli. Unde Dominus ait : *Videbam Satanam sieut fulgur de cœlo cadentem* (*Luc. x.*) : ubi non accipitur cœlum firmamentum, quod secunda die factum est, sed empyreum, hoc est, igneum, a splendore, non a calore dictum. Quod factum, statim angelis est repletum. Unde Beda (*214*) : *Hoc superius cœlum, quod a mundi volubilitate secretum est, creatum mox sanctis angelis est impletum, quos in principio cum cœlo et terra conditos Dominus testatur dicens : Ubi eras cum me laudarent astra matutina, et jubilarent omnes filii Dei? Astra autem matutina et filios Dei eosdem angelos vocat.*

Sed si in cœlo facti sunt angeli, quomodo dicit Lucifer : *Ascendam in cœlum, et exaltabo solium meum, et ero similis Altissimo?* (*Iea. xiv.*) Sed ibi cœlum vocat Dei celsitudinem, cui æquari volebat. Et est sensus, ascendam in cœlum, id est ad æquitatatem Dei.

Distr. III. Quales fuerint facti angeli. Angelos æquales creatos non esse. — Credendum quoque est, quatuor beneficiis a conditore et creatore perceptis, angelos fuisse creatos. Ut scilicet in essentia simplices, in persona discreti, in intelligentia rationabiles, in voluntate liberi, scilicet vel ad bonum vel ad malum declinandum statim facti existerent. Non est putandum omnes in his esse creatos æquales. Sicut enim nonnulla differentia in corporibus etiam secundum primam conditionem est, sic et in spirituali creatura multiplex est credenda fuisse differentia suæ conditioni congrua. Inde est quod Lucifer cæteris præstantior factus est. Unde Ezechiel : *Omnis lapis pretiosus operimentum tuum* (*Ezech. xxviii*). Idem : *Abies non adæquarunt summitatem ejus, platani non fuerunt æquales frondibus illius* (*Ezech. xxxi*).

In quibus angeli differant. — Differentes ergo sunt in naturæ subtilitate, et perspicacitate cognitionis, et voluntatis libertate. Ut qui tunc per naturalia bona alios excellebant, ipsi quoque per munera gratiæ eisdem præcessent, dignitate excellentiores eisdem constituti. Qui vero minus subtile et sapientia minus perspicaces conditi sunt, minora gratiæ dona habuerunt, inferioreisque constituti sunt, sapientia Dei æquo moderamine cuncta ordinantis. Nec tamen differens naturæ subtilitas insirmatatem adducit, vel minor cognitio sapientia ignorantiam ingredit, aut libertas inferior ullam cajusquam arbitrio uecessitatem imponit.

Quomodo angeli sint boni creati. Quomodo justi. Mora fuit inter creationem et confirmationem. — Firmiter quoque tenendum est angelos creatos esse bonos, non quidem per usum liberi arbitrii, sed per creationis beneficium. Justos etiam non virtutis exercitio, sed innocentia naturæ. Tales quippe facti

A sunt, ut peccare possent, et non peccare, si vellet. Quod et fecerunt, alii cadendo, alii permanendo. Unde Genesis : *Omnia fecit Deus valde bona* (*Gen. i*). Naturam igitur angelorum fecit bonam. Moram aliquam etiam inter creationem et lapsum fuisse fideliter creditur, per id quod Augustinus dicit (*215*) : *Angelus factus prius, statim a veritate se avertit, propria potestate delectatus. Denique dendo prius, moram insinuavit.* Item Origenes (*216*) : *Sicut Adam et Eva non statim peccaverunt, ita et serpens aliquando fuit non serpens. Deus enim malitiam non fecit, quibus verbis post creationem boni etiam moram intercessisse affirmat.* Porro inter creationem et confirmationem moram intervenisse constat. Unde Aug. ait (*217*) angelicam naturam primo cœlum dictam esse, cum creabatur; postea vero lucem cum formata est, et ad Creatorem conversa, scilicet ad Deum laudandum : unde prius dictum est : *In principio creavit Deus cœlum et terram.* Deinde : *Dixit Deus : Fiat lux, et facta est lux* (*Gen. i*), hoc est, confirmati sunt angelii.

B At contrarium videtur quod Veritas dicit in Evangelio : *Homicida erat ab initio, et in veritate non stetit* (*Joan. viii*). Sed intelligendum est ab initio conditi hominis, cui mox facto invidit, ac seducendo præcipitavit in mortem. Vel ab initio, hoc est, post initium. Vel ab initio confirmationis, non primæ conditionis intelligas. Nec enim irreligiose potest dici geminum initium esse angelii, sicut geminita nativitas hominis.

C Item ex Augustino opponitur (*218*), qui non frustra putandum dicit, ab ipso initio suæ conditionis diabolum cecidisse. Unde quidam in hanc malitiam non libero arbitrio flexum, sed in ea putant esse a Deo creatum, juxta illud : *Hoc est initium figmenti Dei, quod fecit Deus, ut illudatur ei* (*Job xi*), hoc est, diabolo, ab angelis ejus scilicet Dei. Sane hoc, secundum alios, se dixisse alibi aperit dicens (*219*) : *Quod putatur diabolus nunquam in veritate stetisse, non sic accipiendum est, ut malus a bono Deo creatus esse putetur, alioqui ab initio non cecidisse diceretur.* Non enim cecidit si talis factus est. A quo enim caderet? Factus ergo prius, statim a veritate se avertit, propria potestate delectatus, beatæque vitæ dulcedinem non gustavit : quam non utique acceptam fastidivit, sed nolens accipere amisit. Denique quod ex Job adducitur, hoc est, *initium figmenti Dei*, ita exponitur? ut non natura, sed corpus aereum signetur, quod tali voluntati aptavit Deus : vel figmentum dicitur ipsa Dei ordinatio, in qua eum etiam invitum fecit utilem bonis, vel ipsius angelii factura, quia licet præsciret Deus eum futurum malum, fecit tamen providens quanta bona electis ex illo produceret. Initium vero dicitur, quia præcedit anti-

(214) Super Genes.

(215) De Gen. ad lit. l. XII, cap. 23.

(216) Super Ezech. hom. 1, super illud : Vidi quasi spec.

(217) Super Genes. in l. 1, cap. 2, 3, 4 et 6.

(218) Super Genes. l. xxi, c. 19 et 20.

(219) Aug., l. xi De Genes. ad lit., c. 23.

quitate et principatu malitiæ. Unde Job dicit : *Rex A* dicitur *inter omnes filios superbire* (Job. xl).

DIST. IV. *An angelii facti sint beati.* — Non autem fatendum est angelos suis factos beatos. De bonis enim prius licet diversa opinando alternaverit Aug., tamen postremo sic admonuit (220) : Dicere, inquit, de angelis, quod in suo genere beati esse possunt, damnationis vel salutis incerti : quibus nec spes esset, quod mutandi essent in melius, nimia præsumptio est. De malis autem aperte negat, dicens (221) : Quomodo inter angelos beatus fuit, qui futuri supplicii atque peccati præscius non fuit ? Quod ita probatur. Si enim præscivit, et vitare voluit, sed non potuit, fuit igitur miser. Et ita miseria peccatum præcessit, et non est secuta, quod falsum est, cum ex eo sit. Denique si potuit et noluit, stultus fuit, quod iterum falsum est. Scientes enim facti sunt angeli, quod essent et a quo essent, et cum quo essent, habentes etiam boni malevolentiam, habentes etiam dilectionem qua Deum et se diligenter, quæ non erat charitatis, sed naturæ, qua etiam dilectione possessa sine crimine amamus, ut equum, aut librum.

De confirmatione et lapsu. Perfectum multis modis dicitur. Integritas quid. Beata claritas quid. Summa perfectio. — Tenendum est autem, angelos secundum quiddam perfectos, secundum aliud vero creatos esse imperfectos. Quoniam quidem perfectum est aliquid secundum conditionem, ut puta cui nihil de jure conditionis deest, ut homo cum integer nascitur, secundum quod angeli perfecti facti sunt. Est et perfectum secundum profectum, cui scilicet, nihil de profectu deest. Quomodo angelii tantum post confirmationem, et sancti post resurrectionem perfecti erunt. Est et perfectum cui nihil defuit unquam nec deerit, quod est solus Deus. Prima igitur perfectio est naturæ conditæ, et dicitur integritas. Secunda naturæ glorificatæ, et dicitur beata claritas. Tertia est naturæ increatæ, et dicitur summa et universalis perfectio.

DIST. V. *De confirmatione stantium et lapsu cadentium.* — Denique libertate arbitrii utentes, quod libera potestas est et rationalis voluntatis habilitas, alii elegerunt bonum, et sunt ad Deum conversi, alii elegerunt malum et ita sunt a Deo aversi. Converti autem ad Deum fuit ei charitate adhærere. Averti a Deo fuit charitati invidere. Data enim fuit statibus cooperans libero arbitrio gratia, qua juvarentur efficaciter bene velle et operari, et in eo perseverare, quod fuit ad Deum converti : Sane operante gratia non egebant. Ipsa enim est, qua justificatur impius, ut siat pious. Illi autem mali non fuerunt, justificari igitur non egebant.

An aversio a Deo angelis malis sit imputanda. = Sed cum sine gratia ad Deum converti non poterant, putatur a quibusdam cadentibus non esse imputandum, quod non sunt conversi. Quippe nec illorum

A culpa fuit, inquiunt, quod eis non est data gratia, quæ nulla præcesserat. Nos autem dicimus, nullam præcedentem culpam, gratiam impedisce, sed duntaxat, quæ in cadendo fuit. Potuerunt enim stare ut cœteri, cum nihil impediret ad standum, nihilque impelleret ad cadendum. Casus ergo manifesta culpa fuit, quare gratia non daretur.

De beatitudine stantium, et an eam meruerint. — Itaque confirmati, beati mox extiterunt. Solet autem queri, an beatitudinis præmium, aliquod præcesserit meritum ? Quod quibusdam videtur, si non ex tempore, saltem causa, dicentibus sanctos angelos simul percepisse gralia meriti et præmii. Verum fidelius credendum putamus, meritum secutum esse, et tunc gratiam qua beate viverent, eos percepisse duntaxat; sane postea per obsequia Creatori jugiter exhibita, præmium ab initio perceptum mereri, ac meruisse.

DIST. VI. *Cadentium angelorum Lucifer fuit celior.* — Cadentes autem statim sunt miseri effecti ? Inter quos unus, quasi malitiæ caput, excellentior exstitit. Unde Job ait : *Ipse principium viarum Dei* (Job. xl). Et Ezechiel : *Tu signaculum similitudinis plenus scientia et perfectione, decorus in deliciis paradisi Dei fuisti* (Ezech. xxviii). Inde est quod in Isaia Lucifer appellatur : *Quomodo, inquit, Lucifer, cecidisti, qui mane oriebaris?* (Isa. xiv).

Unde et quomo lo ceciderunt. Daemones nobis propinqui. — Ejecti autem de cœlo empyreo ubi facti fuerant, in hunc caliginosum aerem ceciderunt. Unde Apoc. *Draco de cœlo eudens, tertiam partem stellarum traxit secum* (Apoc. xi), quia Lucifer ille cecidit eum omnibus qui suæ malitiæ consenserunt, in hunc aerem. Unde Apost : *Collectatio nobis est adversus principes et potestates aeris hujus, et spiritualia nequitiæ, in cœlestibus* (Ephes. vi), quia dæmones natura spirituales et malitia nequam, in aere nobis isto propinquu existunt. Hinc et Petrus. : *In aere caliginoso serrantur, qui eis quasi career usque ad tempus judicii deputatus est* (II Petr. ii). Tunc autem in barathrum detrudentur inferni secundum illud : *Ite, maledicti* (Matth. xxv). Cæterum hoc totum propter nos, ut illis nobis in via objectis, per eos quasi per ignem et aquam probati, transeamus in refrigerium.

Angeli mali quotidie ad infernum descendunt. Quod autem quotidie descendant in infernum aliqui dæmonum qui animas illuc dedueunt cruciandas, verissimum est. Et quod illuc aliqui semper sint, alternatis sorte vicibus qui animas detinent ac cruciant, non procul est a vero. Quod autem animæ malorum illuc descendant, ex eo constat quod Christus ad inferna descendentes, justos eduxit, iniquos ibi relinquens. Momordit enim infernum, non absorbit (Ose. xiii).

Dæmones semel ricti a sanctis, alios tentare desinunt. — Sciendum etiam quod spiritibus immundis

(220) Super Genes. l. xi, c. 14.

(221) L. xi, super Genes., cap. 17.

qui a sanctis juste et pudice viventibus vineuntur, A potestas tentandi auferitur. Orig. (222) : Puto sane quod sancti repugnantes adversus istos incentores, et vincentes, minuant exercitum dæmonum : vel ut quam plurimos eorum interimant, nec ultra fas sit illi spiritui qui ab aliquo sancto caste et pudice vivendo, victus est, impugnare iterum alium hominem. Hoc quidam intelligunt, quod non licet eum tentare hominem de vitio illo, in quo superatus est.

DIST. VII. *Neque boni angeli male, neque mali bene velle possunt.* — Præterea sciendum est quod boni angeli, ita per gratiam sunt confirmati, quod nequeant male velle vel agere. Ita etiam mali obstinati sunt per malitiam, quod bene velle aut agere non possunt. Ad hoc sane objicitur ex Hieron. qui ait (223) : Solus Deus est in quem peccatum cadere non potest. Cætera cum sint liberi arbitrii, etiam in utramque partem flecti possunt. Cæterum putandus est hoc dixisse secundum simplicem naturam arbitrii, secundum quæ etiam angeli mutari possunt, non secundum solarium gratiæ vel desolationem, secundum quod omnino mutari non valent. Unde Isidor. (224) : Angeli mutabiles natura, immutabiles sunt gratia. Aug. etiam (225) : Solus Deus nullius gratia, sed natura sua peccare non potest. Cuicunque igitur rationali creaturæ præstatur ut peccare non possit, non est hoc naturæ propriæ, sed gratiæ Dei. Secundum huc etiam dicimus, quod quæcunque rationalis creatura bene agere non potest, non hoc de natura habet, sed de propria malitia.

Boni confirmati liberius arbitrium habent quam ante. De prælationibus angelorum. — Non ideo autem carent libero arbitrio boni, ut Aug. ait (225*), quia male velle non possunt, multo quippe liberius est arbitrium quod non potest servire peccato, quo voluntarie bonum eligitur, et malum respuitur. Sic et mali liberum habent arbitrium, adeo malitia corruptum, ut justitiæ servire nequeant, quo voluntarie bonum vitant, et semper malum sequuntur.

Prælati sunt etiam angeli sibi invicem, tam boni quam mali. Sunt etiam prælati civitatibus, provinciis, et personis, ut in Daniele et quam pluriibus locis Scriptura testatur. Sunt etiam mali singulis vitiis prælati. Unde dicitur Spiritus superbiæ et luxuriæ. Inde est, quod divitiæ nomine dæmonis mammona vocantur, non quod ejus sint, sed quia eorum aliquis ad hominum deceptionem eis ultur specialius cæteris. Sic quoque credendum est bonos virtutibus sigillatim esse prælatos.

De scientia dæmonum. Triplex dæmonum scientia. Magicæ artes a dæmonibus proveniunt — Sed licet mali angeli ita sunt obstinati per malitiam, vivaci

tamen sensu penitus non sunt privati. Nam ut tradit Isidorus (226) et Aug. (227) triplici acumine scientiæ vigent, scilicet subtilitate naturæ, experientia temporum, relatione supernorum spirituum. Quorum etiam scientia et virtute magicæ artes exerceantur. Velut magi Pharaonis, serpentes et ranas, per eos fecerunt in Ægypto (*Exod. viii*). Quorum rerum non sunt illi putandi cretores, sicut nec parentes filiorum, nec agricultæ frugum. Unus est enim Creator omnium solus, a quo hæc omnia, quæ acceptis opportunitatibus ad oculos nostros prodeunt, in quadam textura elementorum, quasi quibusdam seminibus positis, sunt creata, de quibus tanquam ab originalibus regulis sumunt progressiendi primordia et incrementa debitæ magnitudinis et distinctionis formarum. Hæc autem semina subtilitate sensus, tam boni quam mali angeli cognoscentes, adducunt ipsa habilia de occultis seminibus (et tunc natura operatur per congruas temperationes elementorum), latenter spargunt, et ita occasiones præbent gignendarum rerum et accelerationes incrementorum; Dei tamen virtus semper interius operatur. Unde ipse solus Creator est.

Quare dæmoni data scientia sit et tanta operandi potestas. — Hæc autem scientia et potestas data est dæmonibus a Deo, ut Aug. ait (227*) : vel ad fallendum fallaces, ut ipsos Ægyptios : vel ad monendum fideles, ne tale aliquid facere pro magno desiderent : vel ad exercendam probandamque iustorum patientiam.

Potestas dæmonum restringitur. — Porro sciendum est eos non posse facere propter superiorem scilicet Dei vel angelorum potestatem non permittentem quidquid possunt per naturæ subtilitatem. Nec enim, ut ait Aug. (228), alia ratio occurrit, cur non potuerunt facere sciniphes, qui ranas serpentesque fecerunt, nisi quia major aderat dominatio prohibentis Dei per Spiritum sanctum: quod et magi confessi sunt dicentes : *Digitus Dei est hic* (*Exod. viii*).

DIST. VIII. *An angeli habent corpora. Angeli etiam si corpora haberent, non tamen corporei sunt.* — Utrum angeli habeant corpora solet etiam queri. Licet a quibusdam putetur eos corpora non habere: Aug. tamen manifeste ponere videtur, quod corpora habeant, ubi scilicet tractat de antiquis corporalibus formis, quibus Deus humanis aspectibus ostendebatur. Ait enim inter cætera (229) : Mittebantur angeli, ut ex persona Dei loquerentur. Sed fateor exceedere vires intentionis meæ : utrum manente spirituali sui corporis qualitate, assumant aliquid ex inferioribus elementis corpulentioribus, an ipsa priora corpora sua transforment in id quod

(222) Tom. I, hom. 65, ad lib. Josne.

(223) In tractatu De filio prodigo, ad Damasum papam in fine.

(224) Lib. I De sum. bon. cap. 12.

(225) Contra Maximinum I. III, c. 12.

(225*) In Enchir. c. 105.

(226) De summo bono I. I, c. 12.

(227) Super Gen. I. II, c. 17.

(227*) Lib. III De Trin., c. 7.

(228) De Trin. I. III, c. eodem.

(229) Lib. III De Trin., c. 1.

volunt accommodatum ad id quod agunt. Idem etiam videtur dicere, super Genes. (230), omnes angelos in creatione habuisse corpora, in quibus pati non poterant, quæ servata sunt bonis angelis, post confirmationem: mutata vero transgressoribus, ita ut pati possint. Denique concessso quod habeant angeli corpora, non tamen ideo sequitur, quod sint corporei, quia et animæ nostræ corpora habent, non tamen sunt corporeæ.

An dæmones impleant cor hominis substantialiter. Solus Deus menti illabitur. Quomodo Satanæ cor implere dicatur. — Denique sciendum est dæmones in corpora hominum introire Dei permissione, ut opprimant eos et vexent. Unde commemorat Evangelium, dæmonia in quosdam ingressa, et per Christum fuisse expulsa (Matth. iv et viii; Marc. i; Luc. iv, ix et xi), substantialiter sane in cor alienus non intrant. Unde ait August. (231): Dæmones per energiam operationem, hoc est, per intus efficiacem. Non credimus substantialiter illabianimo, sed applicatione et oppressione uniri. Illabi autem menti illi soli possibile est, qui creavit eam. Item Beda (232): Notandum quod mentem hominis, juxta substantiam nihil implere possit, nisi creatrix Trinitas: secundum enim operationem tantum, et voluntatis justitiam anima de hisquæ sunt creata impletur. Implet vero Satanæ cor alicujus, non quidem ingrediens in eum et in sensum ejus: hæc est enim potestas solius Dei, sed callida deceptione animam in affectum malitiæ trahens, per cogitationes et incentiva vitiorum, qualiter implevit cor Anæ et Judæ (Joan. xiii; Act. v).

DIST. IX. *De ordinibus angelorum. Nove ordines angelorum. Dionysius tres tantum ordines statuit.* — Nunc videre superest quot sint angelorum ordines, et quid sit ordo et unde dicatur: et si ita distincti fuerint ab ipsa creatione: Scriptura igitur novem esse angelorum ordines frequenter promulgat, angelos, archangulos, principatus, et potestates, virtutes, dominationes, thronos, cherubim quoque et seraphim. Quidam tamen, ut Dionysius (233), tres tantum ordines tradunt, ternos in singulis ponendo, ut ita Trinitatis imaginem in ordine angelorum esse insinuent.

Quid sit ordo, et quæ ratio cujusque nominis. — Ordo autem est multitudo cœlestium spirituum, qui inter se aliquo similantur munere gratiæ, sicut etiam in naturalium datorum acceptione convenient. Ut Seraphim, quod interpretatur ardens vel succendens, dicuntur qui præ aliis ardent charitate. Cherubim quoque, quod interpretatur plenitudo scientiæ, sunt qui præ aliis scientia eminent. Ita de aliis.

Ordines singuli. Qualiter a donis gratiarum nominantur. — Nominantur etiam singuli ordines a

A donis gratiarum, quæ non singulariter, sed excellenter data sunt. Unde Gregorius (234): In illa superna civitate, quisque ordo ejus rei censemur nomine, quam plenus possidet in munere. Plenis autem intellige, vel quantum ab subjertos ordines, vel quantum ad alia dona, que idem ordo minus plene accepit. Sicut autem in ordine apostolorum vel martyrum non omnes sunt æquales, ita etiam in ordinibus angelorum, intelligendum est.

An ab ipso creatione sic distincti fuerint. — Videlicet autem quod ab ipsa creatione sic distincti fuerint, pro eo quod Scriptura dicit, de singulis ordinibus aliquos cecidisse. Denique hoc stare non potest, Quippe si ardebat charitate, ut seraphim, et eminebant scientia, ut cherubim, et in eis sedebat Deus, ut throni, et ita de aliis ordinibus, non potuerunt cadere. Sane sciendum est angelos ab ipsa creatione, differentes habuisse gradus, tam naturæ tenuitate quam formæ perspicuitate, ut alii essent superiores, alii inferiores, alii mediocres. Secundum hoc igitur, aliquos de singulis ordinibus cecidisse, dicitur. Vel ideo dicitur quod, si persistissent qui ceciderunt, eorum aliqui in singulis fuissent confirmati ordinibus.

Quo sensu decimus ordo ex hominibus compleri dicatur. — Dicit etiam Scriptura decimum ordinem compleri ex hominibus. Sed qualiter dicitur ordo decimus, cum tantum novem esse supra perhibui-
mus? Præsertim cum Greg. dicat (235), homines esse assumendos in ordine angelorum inferiorum et superiorum. Non est ergo sic dictum tanquam C decimus ordo sit hominum, et novem angelorum, sed quia lapsus angelorum ex hominibus reparabuntur, de quibus tot corruerunt, qui unum ordinem facere possent, quasi decimum: vel tot corruerunt, quot in uno quolibet ordine remanserunt. Unde Apostolus dicit restaurari *omnia in Christo, quæ in cælis et in terris sunt* (Ephes. ii).

Homines salvabuntur juxta numerum stantium non lapsorum; — Non tamen juxta numerum eorum qui ceciderunt, sed eorum qui permanserunt, homines salvandi creduntur. Unde Greg. (236): Superna illa civitas, ex angelis et hominibus constat, ad quam credimus tantum humani generis ascendere, quantos constat illuc angelos remansisse. Sicut scriptum est: *Constituit terminos populorum juxta numerum angelorum Dei* (Deut. xxxii).

DIST. X. *Ex singulis ordinibus angelorum mittuntur.*
Confirmatio a minori. — Credi etiam potest fideliter cœlestes spiritus de omni ordine mitti ad hæc exterritora nuntianda. Unde Apostolus: « *Omnis sunt administratori spiritus, et missi in ministerium* (Hebr. ii). Et in Psal.: *Qui facil angelos spiritus* (Psal. ciii). Isaias etiam ait: *Volarit ad me unus ex seraphim* (Isa. ix), qui ordo supremus est. Nec

(230) De Gen. ad lit. l. iii, c. 10.

(231) Aug., De doct. eccl., c. 33.

(232) Super illum locum Act. v: *Cur tentavit Satanæ cor tuum?*

(233) Lib. i De cœlesti hierarch.

(234) Hom. 34, Evang.

(235) Hom. 34, super Evangelium Lucæ xv,

(236) Loco superiorius citato.

debet indignum videri, si etiam superiores mittuntur, cum et ipse Filius Dei ad hæc inferiora sit missus. Aliter tamen putant, quia in Daniel, scriptum est: *Millia millium ministrabant ei* quasi in exterioribus istis, quod de inferioribus ordinibus dictum aiunt. *Et decies centena millia assistebant ei* (*Dan. vii*): hoc de superioribus, quasi qui nunquam per ministerium a Deo eedunt. Unde Dionysius (237): In cœlesti hierarchia, quæ sacer dicitur principatus, superiora illa agmina ab intimis nunquam recessunt, quoniam ea quæ præminent, usum exterioris officii nunquam habent. Sed intelligantur officii ordinarii. Eorum enim ordo officio non censetur. Aliquando sane causa extra communem dispensationem oborta, pro majoris rei eminentia vel significatione mittuntur.

DIST. XI. *Cuique homini a nativitate angelus in custodiā deputatur.* — Præterea sciendum unicuique homini, unum bonum angelum ad custodiā, et unum malum deputari ad exercitium. Unde Gregorius ait, quod quisque unum bonum angelum sibi ad custodiā deputatum, et unum malum angelum ad exercitium habet. De bonis autem angelis, Veritas a pusillorum scando lo prohibens ait: *Angeli corum semper vident faciem Patris* (*Math. xviii*). Ubi Hieronymus dicit (238): Magna dignitas est animarum, ut unaquæque habeat ab ortu nativitatis ad custodiā sui, angelum delegatum.

An singuli singulis vel pluribus hominibus unus angelus sit deputatus. — Denique inoffense credi potest, vel quod singuli angeli singulis deputentur hominibus, vel quod unus pluribus, eodem vel diversis temporibus. Nec enim mirandum, unum angelum pluribus hominibus ad custodiā deputari, cum etiam uni homini plurimum hominum custodia deputetur vel committatur.

An angeli proficiant in merito vel præmio. — *Conciliat apparentem doctorum controversiam.* — Postremo sciendum est fideliter dici, bonos angelos usque ad diem judicij in merito proficere, quia quotidie hominum utilitatibus inserviunt, eorumque student profectibus, per quod merentur. Et etiam in præmio, hoc est, in dilectione proficiunt. Etenim proficiunt in cognitione, et quo magis cognoscunt, eo magis diligunt. Quod autem magis cognoscant, Isaias testatur ex persona angelorum. Verbi incarnati mysterium minus cognoscentium, dicens: *Quis est iste qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra?* (*Isa. lxiii*.) Et Psal.: *Quis est iste rex gloriæ?* (*Psal. xxiii*.) Apostolus quoque ait: *Quæ sit dispensatio sacramenti absconditi, a sexculis in Deo, ut innotescat multiformis sapientia Dei per Ecclesiam, principatibus et potestatibus in cœlestibus* (*Ephes. iii*). Ubi licet Augustinus dicat (239): Ange-

Alos non latuisse mysterium regni cœlorum, tamen ad plenum non intelleixerunt. Uude Hier. ibidem dicit (240) angelicas dignitates præfatum mysterium, ad purum intellexisse, donec apostolorum prædicatio ad gentes dilatata est: per hoc ergo patet, angelos in cognoscendo proficere. Nec obloquitur quod ait Greg. (241): Quid est, quod ibi nesciant, ubi scientem omnia sciunt? Dicit enim eos nihil nescire, scilicet eorum sine quibus beatitudo non est. Ea vero sunt quæ ad mysterium unitatis Trinitatis pertinent.

De distinctione operum sex dierum. Quid per terram significetur. — Post tractatum angelicæ naturæ, nunc de aliis superest videre. Non enim solum cœlum, hoc est angelos, in principio creavit Deus,

Bsed et terram (*Genes. i*), id est materiam quatuor elementorum confusam, quæ, inquam, terra dicta est, ut Aug. ait (242), eo quod inter elementa minus est speciosa. Dicta est et abyssus, ut scriptum est: *Et tenebræ erant super faciem abyssi* (*ibid.*), quia conjuncta erat, specie distincta dilucidaque carens: eadem etiam dicta est aqua, super quam ferebatur Spiritus Domini, sicut voluntas artificis super parata materia. Ea quoque dicta est aqua, quia quæcumque in terra nascuntur, ab humore incipiunt formari et nutriri; hæc autem ante omnem diem creata est. Deinde vero distincta singulis rebus proprias species capientibus. Quod quidem non simul factum est, ut aliqui Patrum tradere videntur, sed per volumina sex dierum, ut fides catholica tenet.

C *Quare terra informis dicta sit.* — De hac igitur distinctione visuri, primum expediamus, cur illa materia informis dicatur, et ubi ad esse prodiit, quantumque in altum accedit? Materia igitur dicta est informis, non quia penitus forma carceret. Hoc enim esse non potuit, cum esset corpus; sed quia nondum pulchram aptamque ac distinctam accepterat formam, qualem nunc cernimus. Facta igitur prius est in forma confusionis disposita, secundo in forma distinctionis.

De malis divinæ operationis. — Denique advertendum videtur, quod super hunc locum tradidit Aleuinus. Quatuor, inquit (243), modis Deus operatur: primo in verbo omnia disponendo; secundo in materia uniformiter creando; tertio per opera sex dierum distinguendo; quarto non nova sed nota sæpius ne pereant reformando.

Ubi illa materia ad esse prodiit: quantumque in altitudine ascenderit. — Proinde si quæritur, ubi ad esse prodiit confusa? Fideliter credendum putamus quod ubi nunc formata subsistit. Et porrigebatur eo usque in altum, quo nuuc summitas corporeæ naturæ pertingit. Imo, ut quidam volunt, ultra fir-

(237) Cap. 7, et ad verbum Gr. hom. 34.

(238) Super Mattheum ubi supra.

(239) Originaliter super Gen. I. v. c. 16.

(240) Hier. in epist. ad Eph. c. 3.

(241) Lib. iv Dialogorum c. 3, et l. xx Moraliū, c. 3.

(242) Lib. de Gen. contra Dan. I, c. 7.

(243) Super Genes.

mamentum extendebatur illa moles, quæ in imo suis spissior, in supremo vero rarer erat leviorque: et de ea parte aquas esse aiunt, quæ supra firmamentum esse dicuntur. Talis igitur fuit mundi facies in principio, priusquam reciperet distinctionem, quæ facta est sex diebus.

DIST XIII. *Distinctio primæ diei.* — Primæ itaque diei opus fuit formatio lucis. Unde consequenter Scriptura dicit: *Dixit: Deus, Fiat lux, et facta est lux, et divisit lucem a tenebris* (Genes. 1). Congruē autem mundi ornatus incœpit a luce, per quam cætera quæ ereanda erant, viderentur (244).

Qualis illa lux fuit. — Quæ lux spiritualis intelligi potest, scilicet angelica natura, ut Augustinus ait (245); Quæ prius tenebrae erant, cum informis creata fuit lux vero facta est, conversa ad Creatorem, eique charitate adhærens. Vel etiam corporalis fuisse intelligitur: quod probabilius est, velut lucida nubes, cum qua dies esse incœpit.

Ubi lux sit facta. — Quæ credi potest ibi facta esse, ubi nunc corpus solare locatur. Vicem enim solis usque ad diem tertiam tenuit, quæ motu suo circumacta noctem discernebat; et diem, velut sol quotidiano cursu nunc vehitur, eademque distinguit, sequitur. Appellavitque lucem diem, et tenebras noctem.

Quot modis accipiatur dies. Ordo computationis dierum. — Denique dies multis modis accipitur. Dicitur enim *dies lux ipsa*, sicut præmissum est, et aeris illuminatio, ut saepe occurrit, et spatium viginti quatuor horarum, secundum quod dicitur. *Et factum est respere et mane dies unus* (Genes. 1), quod sic intelligendum est: Factum est vespero prius, dum exacto cursu diurno, lux vergebatur in occasum, et postea mane secundæ scilicet diei, eadem luce cursu nocturno revoluta ad ortum. Prima enim dies non habuit mane, quod est aurora, sed a plena luce inchoavit, et terminata est in mane secundæ diei: sic computabatur, ut dies præcederet, et sequeretur nox, quod usque ad tempus sepulturæ Domini factum est. Quod mysterio non vacat. Homo enim a luce justitiae per peccatum corrui in tenebras ignorantiae. A resurrectione autem Domini a vespera computatur dies in vesperram, ita ut præcedat nox, et sequatur dies. In mysterio etiam, quia per Christum a tenebris ad lucem redit homo. Unde Apostolus: *Eramus aliquando tenebrae: nunc autem lux in Domino* (Ephes. v.)

Quare sol sit factus. Qualiter accipiendum sit illud: Deus dixit, Quomodo Deus operetur in verbo et per verbum. — Quod si queritur cur factus est sol, cum lux illa diem faciebat? Dici potest lux illa partes superiores illuminare: inferiores vero non, ideoque sol factus est, ita ut vel in eadem parte

A cœli, ea lux sibi adjuncta remaneat, vel de ea forsitan formatum est solis corpus (246). Sciendum est hinc Deum non dixisse temporaliter, ut fieret lux, quia non mutabiliter, ut Aug. ait (247): Nec sono vocis, cum non esset lingua, qua loqueretur. Ad naturam ergo verbi resertur, quasi non sono vocis, sed in verbo sibi coæterno dixit, hoc est, verbum genuit, in quo ab æterno dispositus, quod in tempore facturus erat in eodem verbo. Operatur enim Pater in verbo et per verbum, ut frequenter Scriptura dicit, non quasi artifex per instrumentum, sed quia opificem omnium genuit. Unde Chrysost. (248): Sicut judicare per Filium Pater dicitur, quia judicem genuit, sic et operari per Filium, quia constat eum opificem genuisse. Vel per Filium operari, id est cum Filio. Nec tamen similiter dicitur Filius operari per Patrem, licet cum Patre operetur, propter auctoritatem principii in Patre servandam. Eadem de Spiritu sancto intelligenda sunt.

DIST. XIV. *De distinctione secundæ diei qua factum fuit firmamentum. De qua materia sit factum firmamentum.* — Dixit quoque Deus: *Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis* (Genes. 1). Aquas scilicet quæ in aero et in terra sunt, ab aquis quæ supra firmamentum sunt. De quibus dicitur: *Qui legis aquis superiora ejus* (Psal. ciii): agitur autem hic de firmamento sidereo, quod de aquis factum credi potest, in modum crystalli, teste Beda (249): licet alii dicant cœlum quod excedit aeris spatium, igneæ naturæ esse. Quibus C etiam adstipulari videtur Aug. (250): Tamen quo cunque creditur, fidem non laedit. Quales autem et ad quid conditæ sunt, super firmamentum aquæ, ipse novit qui condidit.

Quare dicatur firmamentum. — Denique dicitur firmamentum, non propter stationem, sed propter firmitatem, et terminum aquarum intransgressibilem.

Quare tacuit Deus bonitatem creatorum secundæ diei. — Notandum etiam quod in haec die sicut in cæteris non legitur: Vedit Deus quod esset bonum. Non quod ita non esset, sed propter aliquod sacramentum commendandum. Forsitan enim propter binarii detestationem factum est, qui est principium alteritatis et divisionis.

De distinctione tertiae diei. — Tertiæ diei distinctione fuit congregatio aquarum, in locum unum. *Dixit enim Deus: Congregentur aquæ in locum unum, et appareat arida* (Genes. 1). Fieri enim potuit ut terra subsidens concavas partes præberet, ubi fluctuantes reciperet aquas, et fieret arida apta graminibus.

Ubi aquæ fuerint congregatae. — Aquæ autem omnes dicuntur in unum locum congregatae, pro-

D cap. I.

(244) Ambr. lib. I Hexam. c. 9.
(245) Super Gen. De Gen. ad lit. I, c. 3-5.
(246) Aug. I. i De Gen. ad lit. cap. 11.
(247) Super Gen. I. i, cap. 2 et 9.
(248) In expositione epistolæ ad Hebr. hom. 2,

(249) Super Genes, variis locis Damas. I. II, orth. c. 6.

(250) Aug. I. II De gen. ad lit. c. 3.

pter magnum mare, unde excunt, et ad quod re-vertuntur. Dicuntur etiam congregations aquarum, propter multisidos sinus, et plurimaseorum derivationes, ex eodem mari.

Ecce habes qualiter prima die creata fuit lux, quæ cuncta illustraret, et secunda firmamentum factum, quod divideret aquas ab aquis. Tertia demum die aquarum molibus intra receptacula collectis, terra revelata est, atque aer serenatus. Tribus ergo primis diebus elementa distincta sunt; tribus vero sequentibus eadem ornata existunt, de quo nobis videndum est.

De ornatu quartæ diei quando facta sunt luminaria. — Cœli igitur ornatus in quarta die fuit, luminariorum creatio. *Dixit enim Deus: Fiant lumina-ria in firmamento cœli, et dividant diem ac noctem* (Gen. 1). His namque provisum est hominibus, ut circumeunte sole, diei, noctisque vicissitudine potirentur. Consolati etiam luna ac sideribus ne nox indecora remaneret. De quibus etiam subditur: *Et sint in signa et tempora, et dies et annos* (*ibid.*). Quod dictum est, non quod quarto die primo cœpissent tempora, sed quia sunt in signa serenitatis et tempestatis, et usitatæ distinctionis dierum et annorum, et quatuor anni temporum scilicet veris, ætatis, bienniis et autumni.

DIST. XV. *De ornatu quintæ diei.* — Ornatus autem quintæ diei, fuit creatio animantium ex aquis. Sic enim dixit Deus: *Producant aquæ reptile animæ viventis et volatile super terram* (Genes.). De quibus duo elementa sunt ornata, scilicet aer in volatilibus, et aquæ in natatilibus.

De ornatu sextæ diei. — Die quoque sexta ornata est terra in bestiis. Unde dixit Deus: *Producat terra animam viventem, jumenta, reptilia et bestias terræ, secundum species suas* (Genes. 1), quæ omnes creatæ sunt innoxiae, sed propter peccatum factæ sunt pleræque noxiæ.

De creatione hominis. — Omnibus igitur dispositis ut pertrinximus, novissime factus est homo, et in mundum tanquam universorum dominus, et possessor inductus. Unde sequitur: *Vidit Deus quod esset banum, ait: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Genes. 1): de cujus creatione amodo tractemus, sed de die septima prius absolvamus.

De ornatu diei septimæ. — Scriptum est igitur: *Complevit Deus die septimo opus suum, et requieavit ab universo opere quod patrarat* (Genes. 11), hoc est, perfecerat.

Quomodo intelligatur Deum requievisse. — Denique requievisse dicitur Deus, non quasi lassus operando, sed novam creaturam facere cessando. Sicut etiam in Apocalypsi accipitur: inquit, *Non habebant, inquit, requiem dicentia: Sanctus* (*Apoc. iv.*) hoc est, dicere sanctus non cessabant.

Quomodo intelligatur Deum complesse opus suum

A die septima. *Benedictio diei septimæ.* — Sed qualiter in ea die opus suum dicitur complevisse, cum in ea legatur nihil fecisse; nisi forte quod in ea benedixit et sanctificavit, sicut Scriptura testatur: *Benedixit, inquit, diei septimo, et sanctificavit illum* (Genes. 11), quod operari fuit. Sicut Salomon opus fecit cum templum dedicavit. Illum autem diem sanctificasse dicitur, quia cum præ cæteris mystica benedictione donavit. Unde in Iego: *Memento sa- cificare diem sabbati* (Exod. xx) : vel complevit Deus die septima opus suum, hoc est, perfectum et consummatum vidit.

DIST. XVI. *De creatione hominis. Qaomodo homo sit factus.* — Decursis supradictis de creatione hominis, videamus, inquirentes quomodo, et qualis sit homo factus, exinde qualiter sit homo lapsus, tertio qualiter sit reparatus. In Genesi ergo legitur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1). Dicendo *faciamus*, una opera trium Personarum ostenditur: dicendo, *nostrum*, æqualis substantia trium Personarum ostenditur, vel monstratur. Ex persona enim Patris hic dicitur ad Filium, et ad Spiritum sanctum, non ad angelos, quia Dei et angelorum non est una imago, vel similitudo.

Qualis factus est homo. In quibus consideratur imago et similitudo. — Denique factus est homo secundum mentem ad imaginem Dei propter memoriam, intelligentiam et dilectionem. Ad similitudinem vero propter innocentiam et justitiam, quæ in mente hominis naturaliter sunt. Vel imago in aliis omnibus. Similitudo vero in essentia animæ, quia et immortalis et indivisibilis est. Unde Aug. (251): *Anima similis facta est Deo, quia immortalem et indissolubilem fecit eam Deus. Imago ergo pertinet ad formam, similitudo ad naturam.*

Quomodo homo dicitur imago Dei. — Homo etiam dicitur imago Dei. Unde Apostolus: *Vir est imago et gloria Dei* (I Cor. xi): quod de mente dicitur proprie, et tamen de homine dicitur, in quo est ipsa pictura, imago dicitur.

Homo dicitur imago et ad imaginem Dei: Filius vero solum imago. — Notandum quoque quod homo imago dicitur, et ad imaginem; Filius vero imago tantum, quod quare sit August. dicit (252): *Homo ita imago dicitur, quod et ad imaginem, quia non æquatur paritate, sed accedit quadam similiudine;* Filius autem est imago, sed non ad imaginem, quia æqualis est Patri. Ecce secundum proprietatem mentis homo est similis Deo, sed etiam corpus ejus hoc indicat, quod est in cœlum erectum.

DIST. XVII. *De ciratione animæ Adæ.* — Proinde factura corporis et animæ describitur Adæ cum dicitur: *Formavit Deus, quantum ad corpus, hominem de limo terræ.* Item: *Et inspiravit in faciem spiraculum vitæ* (Genes. 1), quantum ad animam.

(251) In I. De quantitate animæ c. 2.

(252) De Trin. I. vii, e. 6 in fine.

Vel secundum alios, flavit vel sufflavit, non quod manibus corporeis, vel faucibus factum intelligimus esse, sed volendo et jubendo fieri. Spiritus enim Deus est, non corpus, qui quæcumque volnit, fecit. Insufflavit autem, hoc est, flatum fecit, non quidem de sua substantia. Flare enim est flatum facere, id est animam. Unde per Isaiam (lvii): Omen flatum, hoc est animam, ego feci.

Quomodo anima sit creata. — Fecit enim Deus animam Adæ secundum August., (253), cum angelis sine corpore, secundum vero alios, in corpore creata est, ut totum corpus animaret. Faciem vero, quia præ cæteris partibus corporis, sensibus ornata est, nominatim expressit. Verum quidquid de anima Adæ fuerit, de aliis tenendum, quod in corpore creentur; creando enim infundit eas Deus, et infundendo creat.

Quæ ætate creatus fuerit Adam et ubi? An paradisus sit corporeus. Descriptio paradisi. Lignum scientiæ boni et mali. Quomodo homo cognoverit bonum et malum. Quomodo optime consideratur inobedientia. — Fuit Adam in virili ætate creatus, ut ait Aug. super Genes. (254). Non autem in paradyso factus est homo, sed extra, et ita in paradyso positus, sicut Scriptura docet: *Tulit, inquit, Dominus hominem, et posuit eum in paradyso voluptatis, quem plantaverat a principio* (Genes. ii). Per quod significatum est, quod ad meliora homo proficere deberet. Paradysus autem iste localis intelligitur, qui ab illo principio plantatus accipi potest, quo terram, herbas et ligna producere jussit Deus (254*). Vel a principio, hoc est, in oriente. Unde antiqua littera dicit ad orientem. Est autem illie locus amoenissimus, magno fonte fecundus, et lignis diversis generis ac fructuosis decorus. Inter quæ est unum lignum, vitæ vocatum, eo scilicet; quia divinitus hanc vim accepit, ut qui ex ejus fructu comedederet, ejus corpus stabili sanitatem et perpetua soliditate firmaretur, nec in deterius et in occasum laberetur. Est etiam ibi lignum scientiæ boni et mali, non ideo sic dictum, quod arbor mala esset, sed quia propter prohibitionem erat in illa transgressio futura, qua homo experiendo disceret, quid inter bonum obedientiæ, malumque inobedientiæ esset. Cognovit enim homo priusquam hoc lignum tangeret, bonum per experientiam et prudentiam; malum vero per prudentiam tantum. Usurpato autem vctito, etiam per experientiam malum cognovit. Nec melius consideratur, quantum maldm sit inobedientia, quam cum ideo reus factus intelligitur homo, quia rei prohibitus tetigit, quæ tangenti non obesset, si non prohiberetur. Si enim rei venenosam prohibitus tangis, pœna ipsa non tamen ex prohibitione, quam ex natura rei sequi videtur. Dum igitur rei bonam

(253) C. 57, secundum translationem, LXX. Super Genes., lib. vii, c. 25 et 27.

(254) De Gen., ad lit. lib vi, c. 13.

(254*) Aug., lib. vii, De gen. ad lit., c. 3.

A prohibitus tangis, ex sola inobedientia pœna esse, sicut ex obedientia palma demonstratur.

DIST. XVIII. *De formatione mulieris.* — Denique in paradyso formavit Dens mulierem de substantia viri, sicut Scriptura dicit: « *Inmisit, inquit, Deus soporem in Adam. Cumque obdormisset, tulit unam de costis, ejus, et adflicavit eam in mulierem* (Gen. ii).

Quare facta sit de latere viri mulier? Facta est igitur mulier de latere viri non de capite, aut de pedibus, quia nec domina, nec ancilla ei parabatur. Si enim de capite facta esset, videretur viro ad dominationem præferenda; et si de pedibus, ad servitatem subjicienda, sed de latere facta est, ut per hoc ostenderetur, quia in consortium creabatur dilectionis viri, et adminiculum generationis (255).

Quare Adam prius et non simul Eva creata sit? — Non autem simul facta est cum viro, sed vir solus prius, de quo ipsa postea, ut per hoc imago Dei in homine appareret. Sicut enim Deus est principium totius creationis, ita Adam est principium generationis. In quo etiam superbia diaboli retunditur, qui principium esse inique usurpare voluit.

Quare de viro dormiente mulier facta sit? Quod anima non sit ex traduce? — Quod autem facta est mulier sopore misso in Adam, sacramentum Christi et Ecclesiæ fuit. Sicut enim mulier de latere viri dormientis formata est (256), ita Ecclesia de sacramentis, quæ de latere Christi dormientis in cruce profluxerunt (Joan. xix), aqua et sanguine abluta a culpis, redempta a pœnis. Sic igitur corpus mulieris de corpore viri traductum est quod non similiter de anima intelligere licet, quæ non est ex traduce. Hieronym. (258) enim anathematis vinculo obligat illos, qui esse animas ex traduce dicunt inducens auctoritatem de propheta: *Qui finxit sigillatim corda eorum* (Psal. xxxii), hic satis, inquit, inuit propheta, quod non animam de anima facit Deus, sed sigillatim animas de nihilo creat.

DIST. XIX. *De statu hominis. De primo hominis statu ante lapsum videlicet. De hominis statu post lapsum.* — Occurrit hic triplex de statu hominis consideratio, qualis, scilicet homo fuerit ante peccatum, et post peccatum, et in resurrectione erit. In primo itaque statu habuit homo posse mori, et posse non mori. In secundo statu, scilicet post peccatum, habuit posse mori, et non posse non mori. In tertio statu habebit posse non mori, et non posse mori. Unde Aug. (258): Primum de limo terræ formatum est corpus animale non spirituale, cum quali etiam resurgemus. Illud enim ante peccatum, mortale et immortale erat, quia poterat mori et non mori, quod peccatum mortuum factura est, ut Apost. ait: Non enim hoc corpus est mortale, sicut primi hominis fuit, sed deterius, quia necessitatatem habet

(255) Ex Aug., lib. De Gen. ad lit. c. 13.

(256) Ex Aug., lib. xii. De civitate Dei, c. 26.

(257) Super psal. xxxii.

(258) Super Gen., lib. vi, c. 19 et 24.

moriendi (*Rom. v; I Cor. xv*). Quod mutabitur in spirituale, nec poterit ultra dissolvi, cum induerit immortalitem. Filii enim resurrectionis non poterunt ultra peccare, nec mori.

Unde immortalitas Adæ ante peccatum. — Videtur autem immortalis fuisse caro Adæ ante peccatum de conditione naturæ, adjuvanda, tum per ciborum alimoniam, tum per esum ligni vitæ perficienda. Unde Aug. (259) : Caro Adæ ante peccatum ita immortalis creata est ut per alimoniam cæterorum lignorum, quæ jesus erat manducare servaretur, donec productus ad ætatem conditori placitam, ipso jubente sumeret de ligno vitæ, quo perfecte immortalis factus, ultra cibi alimenta non requireret. Nec movet quod ait August. (260) scilicet : Quodammodo creatus est homo immortalis, quod erat ei de ligno vitæ, non de conditione naturæ. Cui sensui congruent verba Domini dicentis de Adam, post peccatum : *Videte ne forte sumat de ligno vilæ, et vivat in æternum (Genes. iii)*.

Sed adhuc contradicunt quidam, putantes primos parentes non indiguisse cibo ante peccatum, et dicunt : Si non peccarent, non morerentur ; non autem peccarent si non comedenter, quia poterant sine alimonia vivere. Quibus dicitur, quod non solum peccarent de vetito edentes, sed etiam concessis non utentes. Fuerat enim utrumque præceptum, scilicet istis uti, et illo abstinere. Unde Aug. (261) : In mandatis utrumque continebatur, ut de concessis manducarent et ab interdicto abstinerent.

Item si non peccarent, famem non sentirent, cum ea sit pœna peccati. Sine fame autem superflue comedenter. Ad quod dicitur. Fames vere pœna peccati est. Est enim immoderatus appetitus edendi. Cui non subjaceret homo si non peccasset, haberet tamen naturalem appetitum et moderatum, cui etiam ante peccatum satisfacere oportuit.

DIST. XX. Quare in paradyso non coierint primi parentes? — Creati autem primi parentes in paradyso non coierunt. Quia creata muliere, mox transgressi sunt, et ejecti : vel quia Deus nondum jusserrat ut coirent, poteratque, divina exspectari anctoritas, ubi concupiscentia non angebat.

Ubi generunt primi parentes. Quomodo ante peccatum genuissent? — Cæterum de paradyso emissi, genuerunt. Quibus honorabiles nuptiæ et torus immaculatus ibi esse non potuit sine ardore libidinis, sine labore pariendi. Quia credendum est, illos ante peccatum genitalibus membris imperare potuisse, sicut et cæteris in quolibet opere, sine aliquo pruritu voluptatis. Sed post peccatum, motum illum meruerunt, quem nuptiæ vere ordinant : continencia cohobet. Infirmitas enim prona in ruina turpitudinis, excipitur honestate conjugii, et quod sanis esset officium, ægrotis est remedium.

Quales fuissent filii ante peccatum procreati. Quid

(259) Lib. Quæst. veteris et nov. leg., c. 19.
(260) Super Gen., lib. vi, cap. 25.

A *de sensu animæ sit tenendum.* — Potest autem dubitari, si ante peccatum genuissent, utrum mox geniti perfecti fnissent, statura corporis, et sensu animi, velut Adam, cum conditus esset, aut per intervalla temporum, ut modo, sic proficerent ? Utique nihil horum quod auctoritate definitum est, occurrit, nisi quod forte necesse erat parvulos nasci, ut Augustus (262), propter uteri necessitatem. Hoc autem certum est, quod proprie infirmitati mentis concurrat, hoc infirmitas carnis scilicet quod homini nato, nec pedes idonei ad incessum, nec manus saltem habiles sunt ad scalpendum, quod aliter est in plurium animalium pullis, qui mox nati currunt, et matrem sequuntur.

Denique si quis eos secundum animam per temporis intervallum profecturos esse dixerit, non urgabitur, ideo confliteri ignorantiam, quæ pœna peccati est, in eis potuisse esse ante peccatum. Quippe non omnis qui aliquid nescit, et minus perfecte scit, statim ignorat ; quia ignorantia non dicitur, nisi cum id quod sciri et non ignorari debet, nescitur : talis ignorantia pœna peccati est. Talis autem erat hominis status ante peccatum, ut dictum est, de quo si non peccasset, transferendus erat cum universalis posteritate, ad perpetuæ felicitatis amorem.

DIST. XXI. De invida tentatione diaboli. — Videns igitur diabolus, per humilitatem posse ascendere hominem, unde per superbiam ipse ceciderat, invidit ei, et ideo ad tentandum eum, dejiciendumque accessit. Verum quia ejus malitia timida est ad tentandam virtutem, non virum, in quo plus rationis

C vigere sciebat, sed infirmam mulierem proposuit.

Quare dæmon in aliena forma venit ? De tentationis modo. — Ne autem fraus ejus perciperetur, non in propria forma, sed in aliena venire voluit. Itaque permisit ei Deus, formam suæ malitiæ congruentem scilicet serpentis, per quem tentaret, quem spiritu suo diabolus implens, ut Augustus ait, sapientissimum omnium bestiarum fecit. Inde dicitur *serpens callidior cunctis animalibus terræ (Genes. iii.)*. Non quidem ex rationali anima, sed spiritu diaboli, quo adimplebatur, qui sapientissimus est. In hac itaque forma, mulieri adstitit dicens : *Cur præcepit vobis Deus ne comederetis de omni ligno paradisi ? Cui mulier : Ne forte moriamur (ibid.).* Quo dicto aditum seducendi aperuit, ac ideo protinus subjunxit : *Nequaquam moriemini. Seit enim Deus, quod in quocunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum (ibid.).*

Homo est tribus modis tentatus. Quid gula ? Vana gloria ? Avaritia ? — Ubi diabolus tentavit hominem tribus modis : gula, vana gloria, avaritia. Gula persuadendo cibum dicens : *In quocunque die comederitis ;* vana gloria, promittendo deitatem, dicens : *Eritis sicut dii ;* avaritia, promittendo scien-

(261) Loco sup. citato in quæst. Novi et Vet. Test.
(262) De peccat. mer. et remis., 37.

tiam, dicens : *Scientes bonum et malum.* Est autem regula immoderata cibi aviditas; vana gloria propriæ excellentiæ; avaritia enormis cupiditas habendi, quæ non tantum pecunia est, sed omnis illius quod supra modum ambitur.

De ordine et progressu humanæ perditionis. — Nota etiam hic ordinem humanæ perditionis. Primo affirmavit Deus dicens : *In quocunque die comedetis ex eo, morte moriemini.* Deinde mulier dubitando dixit : *Ne forte moriamur.* Tertio diabolus negavit, dicens : *Nequaquam moriemini.* Dubitans ergo ab affirmante recessit, et ut periret, neganti appropinquavit.

DIST. XXII. *De peccato hominis.* — Denique videns lignum, quod esset pulchrum visu, et ad resendum suave, credens verbis serpentis, comedit, deditque viro suo (*Genes. iii*), in quo diabolo suggestente, uterque peccavit.

An casum hominis præcesserit elatio in animo ejus? — Videtur tamen quod tentationem præcesserit eorum peccatum, eo quod dicat Aug. super *Genes.* (263) : Non est putandum quod homo dejicetur, nisi præcessisset in eo quædam elatio compremenda. Item (264) : Quomodo verbis tentatoris crederet mulier, nisi menti ejus incesset amor propriæ potestatis, et de se superba præsumptio? Quod si ita est, non alterius prius suggestione peccavit homo. Cum auctoritas tradat ideo peccatum diaboli esse incurabile, quia non suggestione, sed propria superbia cecidit, hominis vero curabile, quia non per se, sed per alium cecidit, ideoque per alium surgere potuit (265). Ad hoc autem dicimus, quod elatio tentationem non præcesserit, sed prohibitæ comestionis opus. Hoc enim ordine actum est. Præcessit seducientis tentatio, secuta est in hominem entis elatio, accessit tertio inobedientis transgressio.

Quæ fuerit elatio mentis utriusque? In quo fuerit seductus Adam. — Talis autem fuit elatio mulieris, ut vellet habere Dei similitudinem, putans id esse verum, quod dixerat diabolus : *Eritis sicut dei.* Quæ elatio nequaquam fuit in viro, nec fuit seductus, ut ait Apost. : *Non credens esse verum quod diabolus suggerebat* (*I Tim. ii*), scilicet Deum; lignum ideo tangere prohibuisse, quod sciret eos sicut deos futuros, si tetigissent. Sane cum videret Adam mulierem accepta illa esca corporaliter non mortuam, sicut credebat, mox aliqua inhæsit mente ejus elatio, qua cuperet et ipse lignum vetitum experiri. Non enim fuit seductus Adam ut Apostolus ait (*I Tim. iii*) : *In eo, inquam, in quo mulier, ut crederet scilicet illud esse verum, eritis sicut dei:* sed in eo est deceptus, quod putabat illud peccatum veniale esse. Unde Aug. (266) : *Inexpertus divinæ se-*

A veritatis Adam, in eo falli potuit, ut veniale crederet illud esse commissum.

Quorumlibet sententia quod Adam etiam ambierit esse ut Deus. — Porro videtur quod et vir voluit esse sicut Deus: Ubi enim dicitur : *Quæ non rapui, tunc exsolvebam*, ait Aug. (267), rapuit Adam et Eva præsumentes, ut diabolus, de divinitate rapere voluerunt divitatem, et perdiderunt felicitatem. Item Aug. super illud : *Deus qui similis erit tibi?* (*Psal. LXXXII.*) Qui per se vult esse ut Deus, perverse vult Deo similari, ut diabolus, qui noluit esse sub eo : et homo, qui ut servus, noluit teneri præcepto, sed voluit ut, nullo sibi dominante, esset quasi Deus. Item super illud Pauli ad *Philippenses* (ii) : *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* Quia non usurpavit, quod suum non esset, ut diabolus et primus homo (268). Ad quod dieunt, ideo hoc Adam voluisse, quia mulier de eo sumpta, illud voluit. At qualiter peccatum in mundum intravit per unum hominem? Respondent: Quia per mulierem intravit de viro factam. Mulier enim, priusquam vir, peccavit.

Uter eorum plus peccaverit? — Melius autem videtur quibusdam, quod etiam Adam ambierit sicut Deus esse, sed quia non credidit id fieri posse, non adeo exarsit, ut mulier, quæ hoc fieri posse putabat: ideoque magis ambiendo superbivit. Minus ergo vir peccavit quam mulier.

Quod vir minus peccavit quam mulier. — Pro eo etiam intelligitur vir minus peccasse, quia ut ait Aug. (269) : *De venia et de pœnitentia cogitavit, et de Dei misericordia:* putavit enim utrumque posse fieri, ut, et uxori morem gereret, et per pœnitentiam veniam haberet. Idem quoque videtur ex eo, quod mulier in se, in Deum, et in proximum peccavit. Vir vero tantum in se et in Deum. Ex eo etiam appareat quod gravius mulier punita est, cui dicitur : *In dolores paries filios* (*Gen. iii*).

Opponit contra id quod dictum est, virum minus peccasse. — Huic autem contrarius videtur Aug. (269*) loquens de excusantibus peccatum. Ideo enim, inquit, non confitetur Adam peccatum, sed dicit : *Mulier quam dedisti mihi, dedit mihi et comedidi* (*ibid.*). Mulier quoque non confitetur, sed in alium referens ait : *Serpens decepit me, et comedì* (*ibid.*) : impari sexu, sed pari fastu peccaverunt, hoc est pari superbia. Pariter ergo peccaverunt. At hæc tria peccata parentum, in negotio nostræ perditionis distingue. In peccatum transgressionis scilicet, et exusationis, in quibus pro pari scientia, et superbia peccaverunt pariter, et peccatum elationis, in quo pro dispari ambitione, ut dictum est, alter altero plusve minusve peccavit.

(263) Lib. ii, cap. 5.
(264) Lib. de Gen. ad litteram, ii, c. 30.

(265) Aug. De Gen. ad litteram, loco prius citato.
(266) Lib. ii de Gen., c. 42.
(267) Psal. LXVIII, super illum locum. *Quæ non rapui.*

(268) Aug. tract. 16 super Joan. v, sed et Patrem suum dicebat Deum.

(269) Super Genes. lib. ii, c. 24.

(269*) Super Genes. lib. ii, c. 35.

Objicitur etiam, quia cum tribus modis, ut Isidorus ait (270), peccatur; ignorantia scilicet, infirmitate et industria graviusque sit peccare industria quam ignorantia: videtur Adam plus peccasse, eo quod scienter peccavit, nec enim seductus fuit. Mulier autem seducta fuit, ut dictum est, ut per ignorantiam excusanda videatur. Ad quod dicendum est quod ignorantia Eva excusari non potest, quia scire potuit, sed noluit. Erat enim ratione et scientia praedita, præsentim cum sciret se mandatum contra diaboli suasionem accipisse. Ipsa enim dicit: *Præcepit nobis Deus* (Gen. in). Eis autem aufertur excusatio ignorantiae, ut ait August. (271): Qui mandata Dei neverunt.

De tripli ignorantia. — Denique ignorantia alia est affectata, ut eorum, qui scire possunt et nolunt in quibus est ipsa peccatum. Alia est possessoribus ingrata, eorum videlicet, qui scire volunt et non possunt, in quibus est pena peccati, et non peccatum. Alia est simplex, ut corum qui simpliciter ne-sciunt: in quibus etiam peccatum est. Unde Aug. (272): Aliud est nescisse, aliud est scire noluisse, quia in eis, qui intelligere noluerunt, ipsa ignoran-
tia peccatum est. In eis vero qui non potuerunt, pena peccati. Ignorantia vero eorum, qui tantum simpliciter nesciunt, nullum sic exusat, ut aeterno igne non ardeat, sed forsitan ut minus ardeat. Est autem affectata, vincibilis; ingrata invicibilis; simplex vero, partim est vincibilis, et sic ad penam imputatur; partim invincibilis, et sica majori pena excusat.

DILIT. XXIII. *Quare non fecit Deus hominem me- liorem, ut quærunt homines.* — Hic quærerit aliquis cur fecerit Deus hominem talem, qui seduci possit? In quo neverit ille magnificenter cum homine esse actum. Sic enim factus homo in natura habuit posse, et in potestate velle non consentire suadenti, juvante Deo; et est gloriosius non consentire, quam tentari non posse.

Quæritur etiam cur creavit Deus quos scivit ma- los esse futuros? Ideo scilicet, quia quid boni de malis eorum facturus esset, prævidit. Sciebat enim eos profuturos bonis, quare non frustra eos creavit.

Cur Deus hominem impeccabilem non creavit. — Quæritur etiam cur non talem fecit Deus hominem, qui nec peccaret? Vel si peccaret, cur non in me- liorem statum eum reparavit eum posset? Ad hæc et hujusmodi, quæ curiosius quærerit, etiam iners sic responde: Posset revera. Sed cur non fecit? Quia noluit. Cur noluit? Ipse novit. Non queras, pro eo quod scriptum est: *Non plus sapere quam oportet* (Rom. xii.) Nec enim vas sigulo dicit: *Cur me sic fecisti?* (Rom. ix.).

De tripli hominis ante lapsum scientia. Quomodo homo scientiam habuit de Creatore. Quod creatura- rum scientiam habuit homo. Sui cognitionem habuit. — Denique fuit homo ante lapsum tripli cogni-
tione prædictus, Creatoris scilicet rerum creatarum,

(270) *De summo bono*, lib. vi, c. 47.

(271) *Ad Valentinianum*.

A et sui. Creatorem enim noscebat, non tamen sic perfecto, qualiter sancti in futuro, facie revelata cognoscet. Nec in ænigmate, qualiter nunc vide-
mus, sed quadam propinquiori intelligentia, qua Dei præsentiam con'emplabatur. Rerum quoque co-
gnitionem habuit, quod patet per hoc, quia cunctis animantibus nomina imposuit, quæ propter illum creata, et ab illo regenda fuerant. Proinde et sui cognitionem habuit, intelligens quid superiori, et æquali, et inferiori deberet. Nec enim reus esset transgressionis, si hoc non novisset.

An homo præcius fuerit sui casus. — Quod si quæreritur, utrum circa se futura prænoverit? Dici-
mus quod magis ei facienda indicta sunt, quam fu-
tura revelata. Non ergo fuit homo præcius sui ca-
sus, sicut et de angelo dicimus.

B DIST. XXIV. *De gratia hominis et de potentia ante casum. De adjutorio homini in creatione dato quo sture poterat.* — Hic sciendum est quod homo creatus fuit in voluntate recta, datumque fuit ei auxilium, quo in ea rectitudine stare posset, non autem mereri salutem, nisi alia sibi grata daretur, Unde Augustinus (273): Si factus est homo rectus, ut manere in ea rectitudine posset, non tamen sine Dei adjutorio: quod si angelo, vel homini, cum primo facti sunt, defuisse, non utique sua culpa cecidisset. Illud autem erat libertas arbitrii, ab omni corruptione immunis, voluntatis etiam rectitudo, omniumque naturalium potentiarum sinceritas et vivacitas. Ad hoc autem quod diximus, hominem: per hæc sine alia gratia non posse pro-
fiscere, objicitur. Per illud auxilium gratiae creatio-
nis, potuit homo manere in bono, potuit ergo resis-
tere malo, quod si fecisset, profectus esset ei, et vitæ meritum. Ad quod dicimus, quia resistere malo tunc demum vitæ meritum est, cum causa subest, quæ nos id facere monet, qualis nunc est corruptio peccati, quæ tunc in homine non erat. Alioquin meritum non est quod in angelis appetat, quibus non fuit stare meritum. Declinare enim a malo, semper vitat penam, sed non semper meretur pal-
pam.

C DIST. XXV. *De libero arbitrio. Quid liberum arbitrium? Quare liberum? Quare arbitrium?* — Nunc de libero arbitrio videamus dissidentes, ubi sit, et quid sit, et unde dicatur, quorum etiam sit, et ad quæ pertineat. Est autem liberum arbitrium in vo-
luntate et ratione. Est enim facultas voluntatis et rationis, propter voluntatem quæ cogi non potest, liberum dictum: propter rationem vero arbitrium, quæ arbitratur et dijudicat inter bonum et malum. Inde igitur dicitur liberum arbitrium, quod libere et sponte ducatur, vel ad bonum eligendum, non tamen sine auxilio gratiae, vel ad malum in quod per se sufficit.

D *Quod superior descriptio non convenit Deo nec glo- rificatis.* — Porro secundum hæc non videtur in

(272) *Ubi supra.*

(273) *In Ench. c. 107.*

Deo esse liberum arbitrium, cum Deus malum eligerere non possit. Unde etiam Hieron. ait (274) : Solus Deus est, in quem peccatum eadere non potest, cætera cum sint liberi arbitrii, in utramque partem flecti possunt. Similiter, nec in glorificatis, qui male velle non possunt. Unde Aug. (275) : Primum, liberum arbitrium fuit, posse non peccare; novissimum, non posse peccare; medium autem, posse peccare, et posse non peccare.

Quod in Deo sit liberum arbitrium. In glorificatis est liberum arbitrium. Liberius erit arbitrium, quando peccare non poterit. — Sane liberum arbitrium est in Deo. Unde Ambros. (276) super illud : *Diridens singulis prout vult (I Cor. xii)*, hoc est pro liberæ voluntatis arbitrio, non pro necessitatis obsequio. Ipsa ergo voluntas divina, quæ non necessitate, sed libere omnia facit, prout vult, est in Deo liberum arbitrium. In glorificatis etiam est liberum arbitrium. Unde Aug. (277) : Non carebit homo libero arbitrio, quia sic erit, ut male velle non possit. Multo quippe liberius erit arbitrium, quod omnino non poterit servire peccato, neque aut voluntas non est, aut libera dicenda non est, quia sic heati esse volumus, ut esse miseri, non solum nolimus, sed nequaquam prorsus velle possimus. Ut igitur tam Deo quam hominibus, et nunc, et in futuro liberum conveniat arbitrium, inde dici videtur quod sine coactione potest eligere, quidquid ratio decrevit eligendum.

Generalis liberi arbitrii descriptio. De quadripertito statu liberi arbitrii. — Hic nota quatuor homini's status in libero arbitrio. Ante peccatum scilicet quando nihil impellebat ad malum, nihil impediebat ad bonum. Post peccatum ante reparationem, ubi premitur a concupiscentia et vincitur. Post reparationem vero ante confirmationem, ubi premittur a concupiscentia propter insirmatatem, sed non vincitur propter gratiam. Post confirmationem vero, ubi nec premetur nec vineatur. Insirmate penitus consumpta, et gratia consummata, ubi recipiet omnem libertatem.

De triptici libertate. Libertas a necessitate. Libertas a peccato. Libertas a miseria. — Est enim libertas a necessitate, a peccato, a miseria. A necessitate libertas est, qua liberum arbitrium semper liberum est : quippe cum in voluntate sit, quæ cogi non potest. Libertas a peccato est, qua servi justitiae efficiuntur; unde Apostolus : *Liberati a peccato; servi facti estis justitiae (Rom. vi)*. Libertas a miseria est, de qua dicitur : *Et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriae filiorum Dei (Rom. viii)*. Ille autem omnem libertatem etiam habuit liberum arbitrium ante peccatum. Corruptum autem per peccatum, retenta prima quæ est naturæ, perdidit sequentes, quæ sunt gratiæ. Liberum enim arbitrium est, ille qui descendens a

A Jerusalem in Jericho vulneratus est in naturalibus, spoliatus in gratuitis bonis (*Lue. x*). Unde Aug. (278) : Male utens homo libero arbitrio, et se perdidit, et ipsum totum peccati servitutem subjugavit.

De inegalitate libertatis arbitrii. Quod duæ sint libertates. Mata libertas. Bonu libertas. — Pater igitur ratione supradicta, liberum arbitrium esse semper, et in singulis; non tamen pariter est liberum in singulis. In malis enim simpliciter est liberum, per eam libertatem, quæ est a necessitate. In redemptis vero liberius est, propter eamdem et eam quoque quæ est a peccato : unde in eis liberatum dicitur : in glorificatis vero erit liberrimum, omnimodam habens libertatem ad bona, non ad mala. Quantum ad se igitur, liberum est, non pariter ad bona et mala. Est enim liberius ad malum, quod per se potest, quam ad bonum, quod nisi gratia adjuvante non potest. Ille ergo patet duas esse libertates liberi arbitrii, malam, scilicet et bonam. Mala igitur et non vera libertas est, cum ratio dissentit a voluntate judicantis, quod voluntas appetit non esse faciendum. Bona vero libertas et vera est, ubi ratio voluntati concordat. Cæterum hoc non de pluribus essentialiter, sed de una eademque libertate disserimus. Nec enim eam in hæc duo quæ dicta sunt, nisi per officia geminamus. Velut homo singulariter unus, idemque bonus aliquando est, aliquando vero malus, quasi aliud et aliud.

Ad quæ pertinet liberum arbitrium. — Nunc sciendum quod liberum arbitrium, nec ad præsentia pertinet, nec ad præterita : quod enim est vel fuit, sic determinatum est, ut non sit in libero arbitrio tunc, quando est vel fuit, ut sit vel non sit, fuerit vel non fuerit. Ad futura igitur tantum pertinet, non tamen ad ea, quæ an proveniant an non, in potestate non habet, sed ea tantum, quæ ut sint, vel non sint, bona malave voluntatis libertate potest eligere.

Dist. XXVI. Quid sit voluntas. De gratia operante et cooperante. — Est autem voluntas, animi motus, nullo cogente ad aliquid, non admittendum vel adipiscendum. Ut autem malum non admittat, et bonum adspicatur, gratia Dei prævenit eam et subsequitur. Unde Apostolus : *Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis (Rom. ix)*. Quod non ita dicitur, quasi voluntas hominis sola sine Dei misericordia non sufficiat ad bonum. Sic enim e converso dici posset : Non est miserentis Dei solus, sed voluntatis hominis, cum id misericordia Dei sola non impleat. Pro eo ergo dictum est, ut totum Deo tribuatur, qui hominis voluntatem bonam, et preparat adjuvantem, et adjuvat præparatam. Nolentem enim prævenit ut velit, volentem subsequitur ne frustra velit.

Quod bona voluntas comitatur gratiam. — Constat ergo ex istis voluntatem hominis per se non

(274) In homilia De filio prodigo ad Damasum.

(275) De civitate Dei, lib. xxii, cap. 30.

(276) In lib. De fide, ii, cap. 3.

(277) In Ench., cap. 105.

(278) In Ench., cap. 30.

velle efficaciter bonum sine Dei gratia. Hanc autem gratiam sequitur voluntas : gratia enim præcedit nullo vocante merito, dicente Aug. (279) : Gratiam Dei nihil meriti præcedit humani, sed ipsa meretur augeri, ut aucta mereatur et persici voluntate comitante, non ducente : pedissequa, non prævia.

Quæ sit gratia voluntatem præcedens. — Hæc autem gratia fides Christi est, quæ impetrat, quod lex imperat. Quæ etiam justificat, ut ait Apostolus : *Justificati ex fide pacem habemus ad Deum (Rom. v)*. Præcedit autem, sique liberat a servitute peccati, ut pie vivat in Christo. Unde Aug. (280) : Arbitrium ipsum post ruinam liberandum est a servitute peccati. Nec omnino per seipsum, sed per solam gratiam Dei, quæ in fide Christi posita est, liberatur, ut voluntas ipsa præparetur. Ex his constat voluntatem bonam ex fide esse.

Quod fides ex voluntate videatur procedere. — Videlur tamen fides ex voluntate provenire, pro eo quod ait Apostolus : *Corde creditur ad justitiam (Rom. x)*. Non, inquit Aug. (281), simpliciter ait, creditur, sed corde creditur, quia cætera potest homo nolens, credere non nisi volens. Item super Genes. ubi Laban et Bathuel dixerunt : *Vocemus puerum, et queramus ejus voluntatem (Gen. xxiv)*; dicit expositor quidam super Gen. (282) : Fides est non necessitatis sed voluntatis. Sed hæc et his similia non pro eo dicuntur, quod fides ex voluntate proveniat, sed quia non venit fides nisi in eum qui vult credere, cuius bonam voluntatem prævenit, non tempore, sed auctoritate et efficacia.

Hæc autem quæstio fortius ingratavatur ex verbis August. tractantis illud : *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid quasi ex nobis (II Cor. iii)*. Quis, inquit, non videat prius esse cogitare quam credere? Nullus quippe credit aliquid, nisi prius cogitaverit esse credendum. Ex hoc manifeste liquet, quod cogitatio boni, quæ voluntatis est, præcedat fidem, et ita bona voluntas fidem præcedat, non præveniatur, quod prædictis adversari videtur. Ad quod dicimus quod cogitatio boni vel voluntas, utique præcedit fidem, non tamen illa qua recte vivitur, ad quam hoc ordine venitur, scilicet, præcedit intellectus boni, sequitur concupiscentia ejusdem, tertio est bona voluntas vel delectatio. Quod Aug. distinguens ibi : *Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas (Psal. cxviii)*. Concupivit desiderare, inquit (283), non desideravit. Videmus enim aliquando ratione, quam utiles sint justificationes Dei, sed non desideramus. Prævolat ergo intellectus, sequitur tardus aut nullus affectus. Scimus bonum nec delectat agere, et cupimus ut delectet. Ostendit itaque quibus gradibus ad eas veniatur. Primus enim est, ut quam sint utiles, videas.

(279) August., epistola 106 ad Bonifac.

(280) In Ench., c. 106.

(281) Super Joannem, tract. 26.

(282) Lib. I De prædestinatione sanctorum, c. 2.

A Deinde ut earum desiderium concupiscas : postremo ut, proficiente gratia, earum operatio delectet te. Si hoc igitur attendis, tota exspirat quæstio. Ut enim pie vivas, prius intelligis bonum; secundo cogitas quod non ex te, sed ex Deo est; tertio operari delectaris, quando jam per fidem et charitatem bona facta est voluntas, qua sola recte vivitur, ipsaque fidei comes est, non prævia. Eadem tamen quædam gratiæ dona præcedit, quæ scilicet justificatum sequuntur. Unde Aug. (284) : Præcedit bona voluntas hominis, multa dona Dei, sed non omnia. Quæ autem non præcedit, ipsa in eis est, et ipsa juvat, quia nec tempore ab eis præceditur, et eis consentit ad bonum.

De triplici genere bonorum. — Ut autem evidenter, quæ dicta sunt, innotescant, sciendum est quod bonorum, alia sunt maxima, alia minima, alia media. Maxima, quibus recte vivitur et nemo male utitur; minima sunt, sine quibus recte vivi potest; media sunt, sine quibus recte non vivitur, quibus utrisque bene et male utimur. Unde Aug. (285) : Virtutes quibus recte vivitur, magna bona sunt. Species vero corporum, sine quibus recte vivi potest, minima. Potentiae vero animi, sine quibus recte vivi non potest, media. Denique virtutibus nemo male utitur : cæteris vero bonis, bene et male uti potest. Porro virtute ideo nemo male utitur, quia opus virtutis est bonus usus istorum, quibus etiam male utimur. Nemo autem bene vivendo male utitur.

C *In quibus bonis sit liberum arbitrium.* — Ceterum, liberum arbitrium inter bona media est, quia et eo male uti possumus, et illud est, sine quo recte vivere nequimus. Bonus igitur usus ejus, opus virtutis est. Sicubi autem legitur quod bonus usus liberi arbitrii, virtus est, virtus ibi pro ejus opere accipitur.

D *Dist. XXVII. De virtute et ejus merito. Fides non ex homine, sed ex Deo est.* — Virtus igitur est, ut Aug. ait, bona qualitas mentis, qua recte vivitur, et qua nemo male utitur, quam solus Deus in homine operatur. Ut de justitia Aug. dicit ibi (286) : *Feci judicium et justitiam. Justitia magna virtus est, quam non facit in homine nisi Deus, ideoque cum ait : Feci justitiam, non ipsam virtutem, quam non facit homo, sed opus ejus intelligi voluit. Sic et de cæteris dictum est. Secundum hoc enim, de fide Apost. ait : Gralia estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis (Ephes. ii)*. Dei enim donum est, hoc est, fides non vi naturæ vestre est, quia donum Dei pure est. Hæc gratia operans dicitur, quia voluntatem sanat, et ad bonum præparat et cooperans juvat, quia eam in benefaciendo juvat. De hac etiam merita veniunt. Unde Aug. ad Sextum presbyte-

(283) Aug. super psalmum cxviii.

(284) In Ench., c. 32.

(285) Lib. I Retract.

(286) Lib. II De lib. arb., c. 18.

ruin (287) : Quid est meritum hominis ante gratiam, cum omne bonum nostrum meritum non facit, nisi gratia?

Quomodo bonum meritum in homine constituantur. — Ex gratia enim et libero arbitrio, meritum per venit, hoc modo, velut ex fide et libero arbitrio actus vel affectus bonus mentis efficitur, credere scilicet, quod est primum meritum: similiter ex charitate et libero arbitrio diligere, ita de ceteris, per quae merita et sibi augmentum, et nobis justificationem, et vitam merentur virtutes.

De muneribus virtutum — Haec tamen merita pro auctoritate principii simili gratiae dantur. Unde etiam ipsa gratia dicuntur. Unde Aug. (288) : Cum coronat merita nostra, nihil aliud coronat quam munera sua. Unde vita eterna, quae meritis redditur, gratia vocatur, quia gratis datur, nec ideo gratis, quia meritis non datur, sed quia per gratiam dantur et ipsa merita quibus dantur.

Aliorum sententia de virtute. Ratio eorum. — Alii tamen dicunt virtutes esse bonos usus naturalium potentiarum, interiores et exteriores, qui per corpus geruntur, opera virtutum, dicentes. Ad hoc autem ideo moventur, quia dicit Aug. (289) super Joannem : Quid est fides? Credere quod non vides. Item (290) : charitatem voco motum animi. Ex hoc inquit : Si caritas et fides motus animi sunt, virtutes ergo motus animi sunt. Sic enim haec per causam dicta esse intelligendum est, quod caritas est motus animi, hoc est, virtus qua movetur animus ad diligendum. Item fides est credere quod non vides, id est, gratia qua creditur, quod non videtur. Aliud est autem quod creditur, aliud quo creditur, aliud ipsum credere. Denique si virtus esset motus mentis, jam non ex solo Deo esset, ut superius comprobatur. Verum etiam ex libero arbitrio, ex quo omnis motus mens est, ex verbis Aug. ostenditur (291). Animæ, inquit, si libero arbitrio ad faciendum vel non faciendum animi motu carent, si denique his abstinenti ab opere suo potestas nulla conceditur earum peccatum tenere non possumus. Non est ergo virtus, motus mentis. Hoc enim si esset, jam non ex virtute liberum arbitrium esset bonum quod verum est, sed ex bono, liberum arbitrium virtus esset, quod falsum est.

DIST. XXVIII. De hæresi Pelagianorum. — Postremo subjiciendum est de Pelagiana hæresi, quae gratiae adversatur. Haec ergo omnium recentissima a Pelagio monacho exorta est, quae gratiae inimica, sine gratia credit hominem posse facere omnia mandata divina, quam ad hoc dari hominibus dicit, ut quae facere per liberum arbitrium jubentur, fa-

cilius per eam impleant. Destruit etiam orationes quas Ecclesia facit, vel pro infidelibus ut convertantur, vel pro fidelibus ut perseverent, tradens hoc non a Deo, sed a seipsis habere hominis. Parvulos etiam sine originalis peccati vinculo asserit nasci.

Disputatio Pelagianorum contra August. — Pelagiani ergo haec dicentes, de verbis Aug. (292) contra ipsum, sic disputabant : Si non potest homo ea facere quae jubentur, non est ei imputandum ad mortem, ut tu ipse Aug. dicas. Quis, inquit (293), peccat in eo quod caveri non potest? Peccatur autem, caveri igitur potest.

Sed hoc de voluntate se dixisse Aug. ait, ac si diceret : Quis necessitate ad mortem peccat, non voluntate? Voluntas enim est qua peccatur, et recte vivitur, sed nisi Dei gratia liberetur, ea recte vivi non potest (294).

Item : Peccati, inquit, reum teneri quemquam, quia non fecit quod non potuit, summæ insaniae est. Cur ergo parvuli, ot qui non habent gratiam, sine qua non possunt facere mandata, rei sunt? Sed illud dixerat Aug. specialiter contra Manichæos (295), duas naturas in homine esse dicentes : Unam ex Deo bonam, alteram ex gente tenebrarum malam, adeo quod bonum velle non posset. Quod si esset, non videretur et imputandum, cur non faceret bonum. Denique videtur Aug. huic doctrinæ gratiae in plerisque adversari. Dicit enim (296) : In potestate hominis est mutare voluntatem in melius. Item (297) : In potestate nostra est, ut vel inseri bonitate Dei vel excidi ejus severitate mereamur. Item : Nostrum est credere et velle : quod autem bonum operamur Dei est. Sed haec qualiter intelligamus, ipse aperit his verbis (298) : Eadem regula utriusque est volendi et faciendi. Utrumque enim Dei est, quia ipse preparat voluntatem. Et utrumque nostrum est, quia non sit nisi nobis voluntibus. Omni igitur perfidia evacuata, id de gratia et libero arbitrio indubitanter teneamus, ut Hieronymus docet (299) : Liberum scilicet sic esse arbitrium, ut dicamus nos Dei auxilio semper egere, tam illos errare, qui cum Manichæo dicunt hominem peccatum vitare non posse, quam illos, qui cum Joviniano hominem non posse peccare assertunt. Uterque tollit libertatem arbitrii. Nos vero dicimus hominem semper peccare et non peccare posse. Haec est fides quam in catholica didicimus Ecclesia.

DIST. XXIX. An homo ante peccatum eguerit gratiu operante. — Post haec sciendum est hominem ante peccatum etiam operante gratia egere, non ut

(287) Epist. 105.

(288) Ad Six. presbyterum epist. 105.

(289) Tract. 40.

(290) Lib. III De doct. Christ., cap. 10.

(291) In lib. De duabus animabus, cap. 12.

(292) In lib. De lib. arbitrio III can. 18.

(293) Lib. Retr., lib. I c. 9.

(294) Aug. in lib. De duabus animabus, c. 12.

(295) In I lib. Retr., c. 15.

(296) In lib. cont. Admantum Manichæi disc. c. 26.

(297) Eodem lib. cap. 27.

(298) Aug., lib. Retract. I, c. 23.

(299) In expositione fidei ad Damasum papam, cuius initium : Credimus in Deum.

ea liberaretur a peccato, et ut præpararetur ad bonum efficaciter volendum. Unde Aug. (300): Nec tunc sine gratia ullum meritum esse potuisset, quia et si peccatum in solo erat arbitrio constitutum, non tamen justitiae habendæ vel retinendæ sufficerat liberum arbitrium, nisi divinum præberetur auxilium.

An homo ante lapsus habuerit virtutes. — Item sciendum est quod charitatem et virtutes habuit homo ante peccatum, ut his auctoritatibus probatur. Ait enim Aug. (301): Adam, perdita charitate, malus inventus est. Item: Adam ante peccatum spirituali mente prædictus fuit. Item: Adam quando solus erat, non est prævaricatus, quia mens ejus adhærebat Deo (302). Item: Homo ante peccatum beatissimus auram carpebat ætheream (303). Virtutes igitur habuit quas per peccatum perdidit, propter quod de paradiſo ejectus est dicente Domino: Vide te ne forte sumat de ligno vitæ, et vivat in æternum (*Genes. iii*), quod non ita dicitur, ut viveret in æternum si comedisset, sed modo irati locutus est Dominus de superbo, et est sensus: Cavete vos angeli, ne comedat de ligno vitæ, quo est indignus, de quo si perstisset, et comederet et viveret in æternum.

De flammæ gladio ante paradisum. — Ne vero possit ad illud accedere, posuit Deus ante paradiſum Cherubim, et flammæ gladium atque versatilem. Quod ita ad litteram potest accipi, quia per ministerium angelorum ignea custodia ibi posita est. Spiritualiter vero intelligi datur, quod nisi per charitatem, quæ est plenitudo scientiæ, temporales pœnas (*sic*) quæ etiam versatiles sunt, quia, cum tempore vertuntur, ad vitam non redditur.

DIST. XXX. *Quod omnes eos fecerit peccatum Adæ.* — Denique peccante Adam, peccatum similiter et pœna per eum transit in posteros. Unde Apostolus: *Sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, ita et in homines omnes mors pertransiit* (*Rom. v*). Quod Pelagiani male de peccato imitationis dictum esse putaverunt. Nec enim Adam, sed diabolus ejus principem diceret Apostolus, si de eo intellexisset de quo in Sapientia dicitur: *Inviuila diaboli mors intravit in mundum* (*Sap. ii*). Imitantur enim eum qui ex parte ipsius sunt. Non ergo de illo, sed de peccato propagationis, vel originis dicit Apostolus quod per Adam transit in omnes concupiscibiliter generatos.

Quid peccatum originale. — De quo multi varie senserunt. Quibusdam putantibus illud, nec culpam esse, nec pœnam, sed reatum, vel debitum, vel obnoxietatem, quo jure pœnæ addicimur, pro peccato primi hominis, velut sæculi lege: nonnunquam

(300) In Eneh. c. 10.

(301) In quadam homilia super Genes.

(302) Ambr. ad Sabinum.

(303) Ambr. super Psaln.

(304) Habentur hæc verba in glossa super Exod. xiii: *Primogenitum*, etc.

(305) De natura et gratia.

Aexsultant filii pro crimine patris, quod non contrarerunt. Porro et culpam esse et pœnam, his auctoritatibus probatur. Ait Greg. (304): Omnes ex carnis delectatione concepti, culpam originalem nobiscum contraximus. Augustinus quoque ait (305): Peccatum primi hominis non solum ipsum, sed omne genus necavit humanum, quia ex eo damnationem simul et culpam suscepimus. Idem: Nemo nascitur, nisi trahens pœnam et meritum pœnæ, quod est peccatum (305*).

Originale peccatum dieitur fomes peccati, id est, concupiscentia. — Hoc autem non est motus vel actus animæ, vel corporis, sed fomes peccati, qui dicitur concupiscentia, et lex carnis, et membrorum, et languor naturæ, tyrannus quoque qui est in nostris membris. Unde Aug. (306): Est in nobis concupiscentia, quæ non est permittenda regnare. Sic ut et ejus desideria, quæ sunt actuales concupiscentiæ, quæ veniunt ex languore naturæ. Languor autem iste est tyrannus, qui movet mala desideria.

Quid per concupiscentiam intelligatur. Quomodo peccatum originale a patribus transeat in filios. *Quod propter corruptionem carnis dicitur esse peccatum in carne.* — Hæc autem concupiscentia non est ipse actus concupiscendi, sed vitium cum quo nascimur. Unde Augustinus (307): Quæ est concupiscentia in qua nati sumus? Vitium utique est, quod parvulum habilem concupiscere, adultum etiam concupiscentem facit. Non igitur tantum imitando Adam, transgredimur, sed etiam nascimur ex eo peccatores. Unde Aug. (308): Adam præter imitationis exemplum, occulta suæ carnalis concupiscentiæ tabe, in se omnes tabefecit de sua stirpe venturos. Inde Apostolus ait: *In quo omnes peccaverunt* (*Rom. v*), hoc est, in quo homine, in quo velut in materia omnes fuerunt, vel in quo, id est, in quo peccato. Unde Apostolus consequenter, per inobedientiam unius hominis multos dicit peccatores constitutos. Quod sic est accipendum: quia ex actuallæ inobedientia Adæ, originale peccatum, hoc est, carnalis concupiscentia provenit, ut et in illo esset, et in omnes pertransiret, per traducem utique, quæ carnis est, non animæ, in qua ipsum peccatum habitat per causam corruptionis, non per culpam. Unde Ambrosius (309): Quomodo habitat peccatum in carne, cum non sit substantia, sed privatio boni? Ecce primi hominis corpus, per peccatum corruptum est, ipsaque corruptio in corpore manet, cuius consortio anima maculatur peccato. Per id ergo quod facti causa manet in carne dicitur habitare peccatum in ea. Item, non habitat peccatum in anima, sed in carne. Quia peccati causa ex

D peccatum in carne, cum non sit substantia, sed privatio boni? Ecce primi hominis corpus, per peccatum corruptum est, ipsaque corruptio in corpore manet, cuius consortio anima maculatur peccato. Per id ergo quod facti causa manet in carne dicitur habitare peccatum in ea. Item, non habitat peccatum in anima, sed in carne. Quia peccati causa ex (305*) August. super Psal. L: *Ecce in iniquitatibus.*

(306) De verbis Apostoli, sermone 12.

(307) Lib. vi contra Jul. c. 7.

(308) In lib. i De baptismate parvolorum.

(309) In caput vii ad Rom.

carne est, ei non ex anima, quia caro est ex origine carnis peccati. Per traducem enim omnis caro fit peccati causa, non anima (310).

Sed objicitur, si tantum caro ex traduce est non anima, quæ dudum postea infunditur, non videtur peccatum in carne trahi, eo quod non sit peccatum, id quod contractum est, præsertim cum peccatum non possit esse in re irrationali, quod caro est, ante sociatam animam. Sed sciendum quod peccatum in carne, est ante animam sociatam per causam, non per effectum. Nec sequitur: Si non est peccatum, quod in carne tractum est, ergo non est peccatum in carne tractum, quia nec quod in utero conceptum est, homo est, et tamen in utero homo conceptus est. Nec quod in agro satum est, seges est, et tamen in agro seges est.

In causa originalis peccati sit pena an culpa. — Per causam igitur tantum ibi peccatum est, quæ non est culpa sed pena, pollutio, scilicet et fôditas, ex ardore coitus contracta. Cujus contagio anima mox infusa fit rea velut liquor ex vasis vitio illico acescit vel inuescit.

Quomodo peccatum transeat per traducem. Per hæc autem jam liquido appareat, quomodo peccatum per traducem transeat. Nec enim ideo, quod caro ex Adam trahitur, peccatores nascimur, sed quia vitiose per libidinem trahitur. Dum sibi invicem vir mulierque miscentur, non sine libidine potest esse eorum concubitus. Ob hoc siiorum ex eis nascientium non potest sine peccato esse conceptus. Ubi peccatum transmittit in parvulos, non propagatio, sed libido, non naturæ secunditas, sed libidinis fôditas. Ex quibus evidenter innuitur, quare Domini caro peccatrix non fuit, quia alia lege quam nostra ex Adam descendit. Non enim corruptione libidinis, sed virtute Spiritus sancti de virgine concepta est.

DIST. XXXII. *Quomodo peccatum originale dicatur voluntarium.* — Voluntarium denique est hoc peccatum, quia ex voluntate primi hominis processit. Unde Aug. (310): Illud quod in parvulis dicitur originale peccatum, non absurde vocatur voluntarium, quia ex primi hominis mala voluntate contractum, factum est hereditarium. Est autem necessarium, quia vitari non potest. Unde Propheta: *De necessitatibus meis erue me, Domine (Psal. xxiv).*

Qualis anima munda corpori jungatur. — Sed cum hoc sit, qua justitia, anima a Deo munda creata, illo tenetur? Ideo, inquam, quia ejus vitio corpus corruptum, non quia carni condelectetur, dum infunditur, ut quidam volunt jam enim non originale esset, sed actuale. Unde Aug. (311): Von fuit corruptio corporis, quæ aggravat animam, causa primi peccati, red pena, nec caro corruptibilis ani-

(310) Idem Ambr. paulo inferius.

(310) In lib. i Retract. c. 15.

(311) Lib. De civit. Dei. xiv, cap. 3.

A man ferit peccatricem, sed peccatrix anima carnem corruptibilem fecit.

Utrum anima ante baptismum talis sit qualia creatarum existit? — Quæ animatum absque vitio a Deo creatur, nunquam tamen ante baptismum talis est omnino. Protinus enim infusa maculatur, velut pollutas habens manus, nunquam tale habuisti pomum, quale tibi mundis manibus dedi.

Cur innocentem animam nocenti corpori societ Deus. An animæ ex creatione sint aequales in donis naturalibus. — Non tamen est causandus Deus, cur innocentem animam corpori societ, sciens eam exinde maculandam damnandamque, si non regeneretur: hoc enim occultæ suæ justitiae est.

B Alias præterea animas, aliis excellentiores in naturalibus donis creati, non improbabiliter dicitur, cum in angelis ita fuisse constet, quod tamen neque pœnæ neque vita meritum est; quia ingenii acumen vel tarditas, præmium vel pœnam in futuro non collocat.

C *Quomodo remittatur originale peccatum in baptismō, et tamen post maneat concupiscentia.* — Ille autem peccatum in baptismō solvit quantum ad reatum. Unde Aug. (312): Gratia per baptismum id agit, ut corpus peccati destruatur, ne concupiscentia in carne respersa, obsit mortuo, quæ inerat nato. Nec tamen penitus in baptismō absumitur: remanet enim post actum in membris, Unde Augustinus (313): Dimittitur concupiscentia carnis in baptismō, non ut non sit, sed ut non impunctur ad peccatum. Quomodo igitur alia peccata pereunt actu, et remanent reatu, ut homicidium et hujusmodi, ita econverso fieri potest ut concupiscentia prætereat reatu, et remaneat actu. Manet enim in vetustate carnis, non ut regnet, sed tanquam superata jaceat, quæ quotidie minuitur in proficientibus et continentibus, usque diuin perimitur, nisi illicio consensu reviviseat. Manet etiam, quia operatur desideria, contra quæ dimicant fideles. Quæ igitur ante baptismum erat pœna et culpa, post tantum pœna est.

D *Quomodo a parentibus mundis proles contrahat originale peccatum.* — Hæc autem concupiscentia, licet regeneratis non imputetur, quæcumque tamen proles nascitur, obligatur originali peccato, a parentibus licet mundis trago. Nec mirum: quomodo enim præputium per circumcisio[n]em auferitur, manet tamen in eo quem genuerunt circumcisio[n]i? Quomodo etiam palea, quæ tanta diligentia separatur, in fructu manet, quæ de purgato nascitur tritico: ita peccatum quod in parentibus per baptismum mundatur, in filiis manet quos genuerunt.

E *Dist. XXXIII. Quod non aliorum parentum, sed Adæ peccatum filiis imputatur.* — Postremo sciendum est quod tantum Adæ, non aliorum parentum filiis imputatur peccatum, quod exinde probatur, quia

(312) De baptismō parvolorum lib. i, cap. 39.

(313) De nuptiis et concupisc. lib. i, cap. 25-27.

quibus regenerationis gratia non confertur, sed mox nati moriuntur, mitissima pena debetur. Ait enim Aug. (314) : Mitissima pena eorum erit, qui praeter originale peccatum nullum aliud superaddiderunt. Quod si ita est, non igitur peccatis omnium parentum obligatur. Si enim pro illis, et pro suo originali peccato punirentur, non jam minor sed forte major quam eorumdem parentum pena esset. Cui sensui concordat propheta dicens : *Filius non portabit iniquitatem patris, sed anima quæ peccaverit ipsa morietur* (*Ezech. xviii.*).

His autem contrarium videtur quod in lege Dominus ait : *Ego sum Deuc fortis zelotes visitans iniquitates patrum in filios, usque in tertiam et quartam generationem* (*Exod. xx.*). Sane haec non esse contraria intelligit, quid quod ibidem subditur, diligenter attendit, hoc, scilicet, his qui oderint me. Per quod, ut Hieron, ait (315), evidenter ostenditur, non ideo puniri filios, quia peccarunt patres, sed quia eis similes quodammodo hereditario malo Deum oderunt. De filiis iniquos patres imitantibus loquitur lex, quos ideo specialiter nominavit, quia maxime filii patres solent imitari, quos præcipue diligunt (316).

Solam etiam tertiam quartamque generationem dixit : Eo quod solent patres interdum vivere donec filios tertios vel quartos generent, qui patrum videntes iniquitatem, impietatis eorum heredes initando efficiuntur.

Quod etiam inistice intelligendum esse ostenditur, ex eo quod parabola dicitur in Ezechiele, quod est quod inter vos parabolam veritis in proverbium? (*Ezech. xviii.*). Pater itaque est ut quidam dicunt, primus punctus cogitationis ; filius vero, concepcionis peccati ; consensus scilicet et delectatio mulieris. Nepos est completio operis vel complendi decreatum consensus, scilicet viri, vel patratio peccati ; pronepos autem est perseveratio in eo quod fecisti. Omnes autem primos et secundos stimulos cogitationum, quos Græci προπαθείας propatheias vocant, sine quibus nemo esse potest, non aeternaliter puniet Deus. Sed si cogitata quis facere decreverit, vel quæ fecit corrigere noluerit, quæ mortalia peccata et tertia et quarta generatio.

Nec movet quod dicitur : *In iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea* (*Psalm. l.*) ; quasi in pluribus : Utenim Aug. ait (317) : Plurale ibi pro singulari ponitur, more Scripturæ. Ut ibi : Mortui sunt, qui quererent animam pueri (*Matth. ii, 2*), de solo Herode agens, sicut et e converso, singulare ponitur pro plurali. Ut ubi : *Ora ergo Deum ut auferat a nobis serpentem* (*Num. xxii*), cum non unum, sed plures populus patetur.

An actuale peccatum Adæ sit gravius cæteris. —

(314) In Ench. cap. 93.

(315) Hier. super Exod.

(316) Super Ezech. cap. 48.

(317) In Ench. cap. 44.

A Postremo querendum videtur an peccatum transgressionis Adæ cæteris omnibus gravius fuerit ; quod ex eo videtur, quia totam humanam naturam mutavit, et vitiavit, quod nullum aliud fecit ; et plus omnis alio peccato nocuit. Multipli enim miseriæ, tandemque utriusque morti subdibit, quod nullo alio factum est. Ad quod dicimus, quod non est putandum illud peccatum majus fuisse peccato in Spiritum sanctum. Nec enim majus, quia totam naturam nostram corrupit, sed quia ab homine commissum est, quando in eo tota humana natura erat. Nec etiam quia plus nocuit, majus est putandum, quia minora malapplus quandoque nocent, sicut econverso minora bona plus prosunt. Vel apost. dum coaretur, e duobus minus elegit bonum, pluribus tamen profuturum. Sicut etiam baptismi sacramentum prodest pluribus quam altaris, non tamen est majus.

DIST. XXXIV. *De peccato actuali secundum ejus causalitatem.* — Post praedicta vero de actuali peccato, agamus considerantes, quæ fuit origo peccati, et in qua re sit peccatum, et quid sit peccatum, et quot modis contrahatur. Sciendum quod, quia ante peccatum nulla res fuit nisi bona, bona itaque res, scilicet hominis vel angeli natura, existit origo peccati. Unde Aug. (318) ; Malam voluntatem unde dicitis ortam, nisi ex hono? Si enim ex angelo vel homine, quid haec duo erant, priusquam in eis mala voluntas oriretur, nisi bonum opus Dei, et laudanda natura? Ergo ex bono oritur malum, nec fuit unde posset oriri nisi ex bono.

C *Mala voluntas fuit secundaria causa malorum. In qua re sit malum.* — Cæterum ex mala volvitate tanquam ex arbore mala, fiunt omnia mala, quæ ad nos pertinent, tanquam fructus mali.

Similiter non in alia re, nisi in bona est malum, quod ex Aug. probatur (319). Malum nihil aliud est, quam corruptio vel privatio boni, quæ in bono duntaxat est, hoc est, in natura : quandiu itaque natura corruptitur, inest ei bonum quo privetur, ac per hoc si non esset bonum, in qua malum esset, prorsus nec malum esse possit. In quo dialecticorum regula fallit qua dicunt, nulli rei simul inesse duo contraria. Cum enim bona et mala nullus ambigat esse contraria, non solum simul esse possunt, sed mala omnino sine bonis, et nisi in bonis esse non possunt. Unde res mira conficitur, ut quia omnis natura, in quantum natura est, bonum est, nihil aliud dici videtur, cum vitiosa natura mala esse dicitur, nisi malum esse quod bonum est. Inde etiam cum dicitur homo malus, quid dicitur nisi bonum malum? Sed bonum quia homo, malum quia ini quis. Sane hoc dicendo non incidimus in illud propheticum : *Væ, qui bonum malum dicunt* (*Isa. viii.*), vel malum bonum. Illud enim intelligendum est de

(318) Contra Julianum hereticum lib. i. cap. 3. quod sensum, sed ii lib. De nuptiis et concup. cap. 28.

(319) In Ench. cap. 11 et 12.

rebus bonitatis et malitiæ, quibus homines boni vel mali sunt. Velut si quis dicat, adulterium bonum vel naturam inquantum natura est, malum esse.

DIST. XXXV. *Quid si peccatum.* — Peccatum autem est, ut Aug. ait (320), omne dictum vel factum vel concupitum, quod sit contra legem Dei. Idem (321) : Peccatum est voluntas retinendi vel consequendi, quod justitia vetat : Ambrosius quoque ait (322-323) : Quid est peccatum nisi prævaricatio legis divinæ, et cœlestium inobedientia præceptorum? Ex quibus manifestum est actum malum interiorem et exteriorem, scilicet malam cogitationem, locutionem et operationem esse peccatum. Præcipue tamen in voluntate peccatum consistit, ex qua tanquam ex arbore mala, opera mala procedunt quasi fructus mali.

DIST. XXXVI. *De varietate peccatorum.* — Scendum est, quædam sic esse peccata, ut sint etiam pœnæ peccatorum. Unde Aug. (324) : Inter primum peccatum apostasiæ, et ultimam pœnam Gehennæ sunt media, quæ et peccata sunt et pœna peccati. Greg. quoque ait (325) : Peccatum quod per pœnitentiam citius non deletur, aut peccatum et causa peccati est, aut peccatum et pœna peccati, aut peccatum simul et causa et pœna peccati. Peccatum autem dicitur causa peccati respectu sequentis; pœna vero respectu præcedentis peccati. Cum enim peccatum per pœnitentiam non diluitur, mox suo pondere ad aliud trahit, quod non solum peccatum, sed et pœna peccati est, quia justo judicio Deus cor peccantis obnubilat, ut præcedentis peccati merito, etiam in alia cadat. Unde Joannes : *Qui in sordibus est, sordescat adhuc* (Apoc. xiii). Per hoc sane videatur, aliquid peccatum, illud scilicet quod est pœna peccati, justum esse. Quia, ut Aug. ait (326), omnis pœna peccati, justa est. Sed notandum quod peccatum dicitur pœna et corruptio vel privatio boni, non per essentiam, sed per efficientiam. Vel velut divitiæ dicuntur esse gaudium, non quia sint, sed quia faciunt gaudium. Sic et in Epistola Petri : Passio injusta dicitur esse gratia, non quia sit, sed quia gratum faciat apud Deum (IPetr. ii) : eam dico patienter toleratam. Sie et peccatum, statim ut ab aliquo sit, a Deo separat, et naturalia bona obtenebrat. Quæ separatio, vel obtenebratio, est corruptio et pœna peccati essentialiter, et hæc a Deo est, peccatum vero non. Quod Aug. ita dicit (327) : Præscit Deus, sed non prædestinat ea quæ non est facturus, hoc est omnia mala, quæ etsi sint aliqua peccata simul et pœnæ secundum illud: *Tradilit illos Deus in passiones ignominiae*, etc. (Rom. i.) Non tamen peccatum Dei est, sed judicium, id est pœna.

(320) Contra Faustum Manichæum lib. xxii.

(321) De duabus animabus, cap. 27.

(322-323) In lib. De paradiso.

(324) Super illum locum psal. lvii : *Supercedidit ignis.*

(325) Super Ezech. ho. 21, circa illud sed et si conversus.

A DIST. XXXVII. *Quod Deus non est auctor peccatorum.* — Eorum autem omnium Deus auctor non est, quia Deo auctore non sit homo deterior. Malum sane, et culpa dicitur, quam nequaquam facit, et pœna quam utique facit. Unde propheta : *Non est malum in civitate quod Deus non faciat* (Amos. iii). De hoc tamen August. dicit (328), quod Deus auctor mali non sit : sed quod hoc dixit, causaliter dixit, inquit enim, hoc idem ita dixi sicut dictum est : *Deus mortem non fecit* (Sap. i), quia non facit illud pro quo mors infligitur, hoc est peccatum.

B *Quod omnia inquantum sunt, bona sunt.* — Sunt tamen qui existimant omnem voluntatem, et, actum, a Deo esse, eo quod putantea, inquantum sunt, bona esse. Ait enim Aug. (329) : Omne quod est, inquantum est bonum est. Et alibi: Ille summe est, qui omnino incommutabilis est. Cætera vero quæ sunt, nisi ab illo esse non possunt : quæ intantum bona sunt, inquantum acceperunt ut sint. Responsio secundum Aug.: Illa universitas generi rerum attribuenda est. Non enim colligit nisi substantias, et naturas, ut ex ejusdem verbis liquet. Ait enim : Si casu aliqua fiunt in mundo, non providentia universus mundus regitur. Quod si est, ergo aliqua substantia, vel natura est quæ ad opus providentiae non pertinet. Ecce nomen universi mundi, naturas vel substantias exponit. Naturas autem intelligit ea, quæ naturaliter ipsæ substantiæ habent, velut intellectum, memoriam, etc.

C Porro facile probatur quod malus actus inquantum est, a Deo non est, quia inquantum est, corruptio boni est. Quidquid autem bonum corruptit, a Deo non est, quia, ut dictum est, nihil sit auctore Deo, quo sit homo deterior : Aliter : Omne quod facit Deus, natura est ; actus autem malus, non est natura, sed actus accidens, defectus boni naturam vitians. Item: Opera diaboli quæ dicuntur vitia, actus sunt, non res. Item : Actus malus peccatum est : omne autem peccatum iniquitas est, qui actus a Deo non est : iniquitas enim per ipsum facta non est, sed est perversio, quam fecit homo. Item : Actus malus velut invidiæ, nec sicut, nec est, nec esse potest bonus a Deo, igitur non est. Iniquitas enim per ipsum facta non est. Item : Si actus malus a Deo non est, qui peccatum est, falsum est, quod sine ipso factus sit. Dum enim committitur, D Dens dat ei esse, ergo non sine Deo sit (330).

Quomodo intelligatur peccatum esse nihil. — Cum vero supra diximus peccatum esse ipsum actum, vel voluntatem, quæ aliquid sunt : videmur forte ab eo dissentire, quod dicitur, peccatum est nihil. Sed nihil dicitur esse ipsum peccatum, non quia non sit aliquid ; sed propter defectum, ad quem dicit

(326) Lib. i Retract., cap. 9.

(327) Lib. i De prædestinatione sanctorum, cap. 10.

(328) In lib. LXXXIII Quæstionum, q. 21, quod in lib. Retract., exponit lib. i, cap. 26.

(329) In Ench. cap. 14.

(330) Lib. xxxiii, quæst. 3. In enar. psal. LXVIII; super illum versum, *Non est substantia.*

Et quia a vero esse, quod Deus est, abdueit. Hoc **A** *dum est*. — Cum vero opera ipsa per se peccata sunt, ut furtæ, stupra, blasphemiae. Quis dicat causis bonis facienda esse, vel peccata non esse, quasi furtum siat diviti, ut ex eo detur pauperi : vel falsum testimonium feratur, ut innocens liberetur ? Quod enim faciamus, non possit recte fieri, si semel concesserimus in malis actibus, non quid siat, sed quare siat esse querendum, ut quæcumque pro bonis siant causis, nec ipsa mala esse judicentur (336) ?

DIST. XXXVIII. *De voluntate et fine ex quo ipsa judicatur.* — Sciendum est autem quod ex suo fine pensatur voluntas. Utrum recta sit, an prava ? Denique rectus finis est charitas, sicut Propheta dicit: *Omnis consummationis, vidi finem, latum mandatum tuum nimis* (*Psal. cxviii*). Pravus vero finis contrarius est huic : unde Aug. (332) : Tunc recte sit quod mandat Deus, vel quod consultit, cum ad dilectionem Dei et proximi refertur. Quod vero ita sit, ut ad charitatem non referatur, nondum fit quomodo fieri oportet et tunc recte non sit. Sunt et alia plura, fines voluntatis, quæ omnia ad unum supremum referuntur finem. Ut in hoc exemplo: Volo parare eibum ut pauperem reficiam, hoc fine, ut Deo placeam, et ut vitam æternam habeam, quæ finis est omnium bonorum finium. Finis autem, ut Aug. ait (333), est delectatio, ad quam cura et cogitatione nititur quis pervenire. Intentio autem interdum pro voluntate, interdum pro ejus fine accipitur, quod diligens lector ubique occurrit, studiose discernat.

DIST. XXXIX. — *Quomodo voluntas intelligatur esse mala.* — Notandum autem diligenter est, quod cum voluntas dicitur esse mala vel peccatum, non intelligitur de illa naturali potentia qua volumus, sed de ejus actu, qui est velle. Malus scilicet usus voluntatis, qui de malis nunquam potest esse nisi malus: quod non contingit de actibus aliarum potentiarum. Mali sunt, si contra charitatem sint. Velut memorare vel intelligere malum, non ut caveas, sed ut facias. Ipsa vero naturalis potentia, quæ et in parvulis est, semper bona est, ut de imagine in qua creati sumus, Aug. ait (334) quod etiam inter vitia natura bona est.

DIST. XL. *De operibus quando sint bona vel mala.* — Opera enim secundum finem pensanda dicimus, utrum sint bona vel mala, exceptis quibusdam, quæ sic per se mala sunt, ut ex causa nulla possint esse bona. Quod Aug. ita dicit (335) : Ea quæ sunt, non per se ipsa peccata, nunc sunt bona, nunc mala, cum causas scilicet habuerint bonas, vel mala. Sicut vietum præbere pauperi, bonum est, si sit causa misericordiæ, et cum recta fide. Et concubitus conjugalis; si ea fide siat, ut gignantur regenerandi. Haec rursus mala sunt, si jactantiae eausa pascitur pauper, et si ex lascivia cum uxore concubitur.

Non tantum quare; sed etiam quid siat attenden-

(331) Super Joan. cap. 1.

(332) In Ench. cap. 121.

(333) Super illum locum, *Seruitus cordu.*

(334) Lib. contra mendacium, cap. 7.

(335) Lib. xv De Trinit., cap. 7.

(336) Aug. habet in lib. contra mendacium,

A *dum est*. — Cum vero opera ipsa per se peccata sunt, ut furtæ, stupra, blasphemiae. Quis dicat causis bonis facienda esse, vel peccata non esse, quasi furtum siat diviti, ut ex eo detur pauperi : vel falsum testimonium feratur, ut innocens liberetur ? Quod enim faciamus, non possit recte fieri, si semel concesserimus in malis actibus, non quid siat, sed quare siat esse querendum, ut quæcumque pro bonis siant causis, nec ipsa mala esse judicentur (336) ?

DIST. XLI. His ergo exceptis quæ per se mala sunt, alia generaliter ex fine judicantur. De quibus dicit Ambrosius (337) : Affectus tuus finem operi imponit tuo. Et Augustinus (338) : Nemo computet opera sua bona ante fidem, quia ubi fides non est, bonum opus non est. Bonum enim opus intentio facit, intentionem vero fides dirigit. **B** Non valde attendas quid homo faciat, sed quid cum facit intendat.

Sane videtur Augustinus sibi contrarius, qui alibi dicit (339) : Bonum aliquando non bene fieri ait, nemo invitus bene facit, etiamsi bonum est quod facit. Ad quod distingue multiplicem hujus nominis, bonum, acceptiōnem.

C *Bonum est multipliciter dictum.* — Dicitur enim bonum conditione, ut quæcumque facit Deus ; et licito, quæcumque mandat vel consultit : et signo, ut Veteris Testamenti sacramenta, et utili, quod cuiilibet quocunque modi prodest ; et fine, ut quod pro vita æterna sit habenda, quod proprie et vere dicitur bonum. Hoc ergo vocabulo sic distincto, agit nonnunquam quis aliquid, quod recte negatur bonum, uno prædictorum generum, recteque affirmatur alio. Ut si quis offerat sacrificium causa quæstus, quod agit bonum est licito. Non est autem bonum fine, lege scilicet generum est bonum, non privilegio singulorum.

Quod autem frequenter dicitur : Omne peccatum voluntarium est, et quod non nisi voluntate peccatur. De mortali et actuali dicitur. Quod ideo verum est, quia nullum tale peccatum absque voluntate fit, vel peccati ipsius, vel saltem ejus, quod est peccatum (340).

DIST. XLII. *An voluntas et ejus opus idem sit.* — Est autem voluntas, ut Aug. ait in libro Retractationum, prima causa peccandi, quæ voluntas cum opere suo idem peccatum est, quia unus contemptus in utroque est. Minor quidem, cum in voluntate solum peccatur; major vero cum voluntati etiam opus additur. Ipsa tamen diversa sunt. Sicut unum mandatum est, diligere Deum, et proximum ; ipsa vero diversa sunt. Sicut etiam unum sacramentum sunt sanguis et caro, ipsa tamen diversa sunt. Et unum verbum sunt amo, et amas,

(337) Lib. Offic. ii, cap. 30.

(338) Super psal. xxxi.

(339) De Spiritu et lit. lib. xiv, et lib. Sententiar. pros. cap. 272, denique lib. i Confess., c. 12.

(340) Lib. i, De lib. arb., cap. 12 : similiter lib. Retract. i, cap. 9.

licet duæ personæ sint. Peccatum autem admissum, si actuale est, transit actu, et remanet reatu, hoc est pœnæ obligatione. Originale vero dimissum transit reatu, et remanet actu (341).

Differentia inter peccatum et delictum. De septem peccatis mortalibus. — Dicitur autem peccatum proprio, ut Augustinus ait, perpetratio mali. Delictum vero desertio boni, quasi derelictio: indiferenter tamen pro se invicem ponuntur.

Nota etiam septem vitia principalia esse, ut Gregorius ait (342), scilicet inanem gloriam, iram, invidiam, tristitiam, avaritiam, gastrimargiam, luxuriam. Quæ, ut ait Chrysost., significata sunt in septem populis, terram promissionis tenentibus, quæ capitalia vel principalia dicuntur: eo quod ex ipsis omnia mala proveniunt, non utique in omnibus sed in singulis (342*). Ex superbia tamen omnia mala dicuntur oriri, unde: *Initium omnis peccati, superbia* (*Eccle. x*), quæ est amor propriæ excellentiæ. Similiter et ex cupiditate. Unde Apostolus: *Radix omnium malorum est cupiditas* (*I Tim. vi*). Quæ sibi adversa videntur, nisi intelligas, quod prædicta universitas non colligit singula peccata in omnibus, sed singula peccata vel diversa in singulis. Sunt enim nonnulli qui ex cupiditate fiunt superbi, et aliqui ex superbia cupidi, per quod patet quod aliquando superbia ex cupiditate, aliquando cupiditas ex superbia nascitur.

DIST. XLIII. De peccato in Spiritum sanctum. Quid obstinatio. Quid desperatio. Quid sit peccatum hoc non remitti. — Est præterea quoddam peccatum cæteris damnabilius, scilicet peccare in Spiritum sanctum; quod, ut veritas dicit, neque hic remittetur, neque in futuro. Hoc autem peccatum committit aliquis, cum post agnitionem Dei per gratiam Christi oppugnat fraternitate, invidiae facibus agitatus, si tamen in hac scelerata perversitate finierit hanc vitam. Cor enim impœnitens, quandiu quisque hic vivit, judicari non potest. Hoe autem peccatum, ut quidam dicunt, obstinatio est, vel desperatio. Est autem obstinatio, pertinacia mentis indurata in malitia, per quam sit homo impœnitens. Desperatio est, qua quis penitus diffidit de Dei bonitate, putans suam malitiam divinam bonitatem exceedere. Sicut Cain. Quod peccatum dicitur non remitti, non quia non sit ignoscendum peccanti, si pœnitcat (*Gen. iv*): sed quia tanta labes est illius peccati, ut deprecandi humilitatem subire non possit. Ideo recte Joannes dicit: *Est peccatum ad mortem* (*I Joan. v*), quasi perduratum, non pro eo dico, ut quis oret, quia qui sic peccat, nullis orationibus hic vel in futuro juvari potest. Quod

A autem dicitur: Est peccatum in Patrem, et Filium et Spiritum sanctum, non sic accipitur, quasi trium personarum offensa dividatur. Sed ibi tria genera peccatorum ostenduntur, non tamen omnium distinguuntur, sed duo remissibilium, et unum irremissibilium est. Peccare enim in Patrem cui attribuitur potentia, est peccare per infirmitatem. Peccare autem in Filium, cui attribuitur sapientia, est peccare per ignorantiam, et hæc duo remissibilia sunt. Tertium autem quod irremissibile est, expositum est.

De venialibus peccatis. Quid deleat venialia peccata. — Sunt autem et venialia peccata, scilicet levia, quæ tantum pœnam temporalem merentur. Hæc autem per ignorantiam vel oblivionem, vel subreptionem, vel necessitatem, vel fragilitatem carnis, vel inviti, vel volentes quotidie committimus. De his dicitur: *Instus sepies cadet* (*Prov. xxiv*), hoc est frequenter peccabit. De levibus enim peccatis hoc ait Salomon, sine quibus hæc vita non ducitur. Quæ propter nimiam charitatem statim commissa dimituntur. Unde ibidem subditur, et resurget, In minus autem perfectis, levi pœnitentia opus est Sufficit enim Dominica oratio, et mutua confessio; alioquin post mortem gravantur, sed dimituntur si bonis actibus in vita promeruit homo ut sibi dimittantur.

DIST. XLIV. Quod potentia peccandi sit a Deo. — Denique sciendum est quod sicut memoria et intelligentia mali a Deo est, ita quoque potentia mali. Unde Aug. (343): Nocendi voluntas potest esse ab hominis animo, potestas autem non nisi a Deo. Ideoque diabolus antequam quidquam toleret a Job, ait: *Mitte manum* (*Job ii*) hoc est da protestatem. Quæ omnis, ut Apost. ait, *a Deo est, cui qui resistit, Dei ordinationi resistit* (*Rom. xiii*).

An aliquando sit resistendum potestzti. Ne autem per hoc videatur, diabolo vel alicui tyranno resistendum non esse, sciendum, quia tunc resistere non debemus, cum potestate non abutuntur. Unde et ibidem dicitur: *Dei ordinationi resistit.* Vir enim justus, si sub rege sacrilego militet, recte illi obedit, si quod jubetur non esse contra præceptum Dei certum est: vel utrum sit, certum non est: quod si potestate quis abutitur, scilicet contra Dei iussum, tunc ei parendum non est. Quod Augustinus per gradus humanarum rerum probat (344). Non enim parendum est procuratori, si contra proconsulem jubet, nec ei si contra principem: nec etiam principi, si contra Deum. Nullus autem peccat, quia potestatem habet, sed quia potestate abutitur.

Finis libri de rerum creatione et hominis lapsu, aliisque eo pertinentibus: qui est sententiarum Bandini secundus.

(341) Iu quæst. super Leviticum. lib. iii.

(342) Quæst. 20, lib. xxvi, Moralium c. 31.

(342*) Lombardus habet paulo clarius,

(343) Lib. II, De Gen. ad lit., c. 3.

(344) Sermone 6, De Verbis Domini.

MAGISTRI BANDINI

DE VERBO INCARNATO ET HOMINIS RESTAURATIONE

LIBER

QUI EST SENTENTIARUM TERTIUS.

Περιοχὴ. — *Declarata Dei natura in primo libro, et mundi creatione atque hominis lapsu in secundo: deinceps Christi Jesu incarnationem, passionem ac mortem, lapsique hominis instaurationem, ac perditū recuperationem: paucissimis sed valde clare hoc tertio libro tradit: multa docens de virtutibus tum theologicis tribus, tum quatuor moralibus principalibus: item septem donis Spiritus sancti, quae in Christi cumulate fuerunt, et in nobis Christi beneficio ac munere, ut Christi mors nobis salutaris et fructuosa sit, inesse debent. Quibus brevem decalogi enarratiunculam cum disputatione de mendacio ac perjurio sub libri finem adnectit.*

DIST. I. *De verbo incarnato.* — Superius de hominis lapsu dictum est, nunc de ejus restaurazione videamus.

Cum venit ergo plenitudo temporis, missus est Filius Dei in mundum, hoc est, in forma hominis mundo visibiliter apparuit (*Gal. iv; Phil. ii.*)

Cur Filius carnem assumpsit, non Pater vel Spiritus sanctus. — Non autem missus est Pater vel Spiritus sanctus, sed Filius tantum, ut esset Filius hominis: ne Filii nomen ad alterum transiret, qui non esset æterna nativitate Filius, et ita essent duo in Trinitate filii. Missus est ergo Filius per assumptionem carnis, quam tota Trinitas operata est, non tamen Pater vel Spiritus sanctus carnem assumpsit. Sicut tota Trinitas descendit in specie columbae super Jesum, et vocem illam: *Hic est Filius meus dilectus*, etc., operata est (*Matt. iii.*): solus tamen Pater illud dixit, et solus Spiritus sanctus super Jesum descendit (*ibid.*).

DIST. II. *Cur Filius humanitatem assumpserit, et quid nomine humanitatis intelligatur.* — Assumpsit ergo Filius humanitatem, quo nomine animam et carnem intelligo. Ut enim Hieron. ait (345): Confitemur in Christo duas integras substantias, scilicet deitatis et humanitatis, quæ ex anima et corpore continetur. Hanc ergo totam cum suis proprietatibus assumpsit. Unde Joannes Damascenus (346: *Omnia quæ in nostra natura plantavit Deus, Verbum assumpsit, nimirum corpus et animam rationalem atque intellectivam, et eorum*

A idiomata, hoc est, proprietates. Totum enim totus assumpsit me, et totus toti unitus est, ut toti salutem largiretur. Quod enim inassumptibile est ipsum incurabile est.

Quod Verbum simul assumpsit carnem et animam — Porro in ipso conceptionis momento carnem et animam, ut statim perfectus esset homo, suscepit, Unde Gregorius (347): Angelo annuntiante et Spiritu sancto adveniente, mox in utero, Verbum caro factum est. Et Joannes Damascenus (348): Simul caro, simul Dei Verbi caro, simul caro animata rationalisque et intellectiva, Nec repugnat quod Augustinus ait super locum illum (349): Quadragesima et sex annis aedificatum est hoc templum: hic, inquiens, numerus perfectioni Dominici corporis convenit (*Joan. ii.*). Non enim ita dixit hoc, quasi post tot dies ad similitudinem aliorum conceptum, animata fuit caro concepta, sed cum ab ipso initio animata fuisset, ut dictum est, intra tot dies notabiliter per membra distincta est.

DIST. III. *De Christi conceptione.* Christi autem caro non fuit peccatrix in Christo, hoc est, alicui peccato obligata, quia ex carnis delectatione nata non est, nec postea peccavit,

Fuit vero peccatrix in matre, sed superveniente Spiritu sancto, tota mundata est (350). Quinimo, ut ait Augustinus, ipsi matri ex tunc collatum est, sic devincere peccatum, ut ei spli inter omnes sanctos non conveniat illud: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus* (*I Joan. i.*). Fuit

(345) In expositione fidei catholicæ.

(346) Lib. iii De orth. fide, c. 6.

(347) In Moralibus, l. xviii, c. 27.

C (348) Lib. iii De fide orthodoxa, c. 2.

(349) In epistola ad Hieron.

(350) Aug. Lib. de natura et gratia. c. 36.

autem caro Christi peccatri ci similis, quia esuriit, sitiit et cæteris defectibus subjecta est.

DIST. IV. *Quomodo Christi incarnationis tribuatur Spiritui sancto.* — Opus incarnationis autem specialiter Spiritui sancto attribuitur, ut in symbolo: *Et incarnatus est de Spiritu sancto.* Et in Evangelio: *Inventa est in utero habens de Spiritu sancto (Matth. i)*: quod non ideo sit quasi Spiritus sanctus fuerit virginis pro semine, sed quia per operationem Spiritus sancti de carne virginis sumptum est, quod Verbo est unitum. Quod enim ex aliquo est, aut ex substantia ejus est, ut Filius ex substantia Patris: aut ex potestate, sicut ex Deo sunt omnia: quomodo auctor incarnationis dicitur Spiritus sanctus. Et cum hoc Patri etiam conveniat, Spiritui tamen qui benignitas dicitur, attribuitur, ideo, quia exiguae benignitatis opus existit.

Quomodo Christus dicatur conceptus et natus de Spiritu sancto. — Nec etiam jure infertur quod Filius sit Spiritus sancti, quia ex eo natus est. Nec enim omne quod de aliquo nascitur, Filius ejus est, ut christianus ex aqua: nec quidquid Filius alicujus est, ex ipso nascitur, ut adoptionis filius.

DIST. V. *Quis assumpsit et quid assumptum fuerit.* *Quod persona naturam assumpsit.* — Denique sciendum quod et persona et natura assumpsit naturam, sed neque persona personam, neque natura personem assumpsit. Ait enim Aug. De fide ad Petrum (cap. 2). Unigenitus Deus in unitate personæ humanam naturam suscepit. Item: Unigenitus Dei Filius susceptione carnis et animæ rationalis, incarnatus est. Ecce persona naturam assumpsit.

Quod natura naturam assumpsit. — Quod autem natura naturam assumpserit, sic ait Aug. (*ibid.*). Illa natura quæ semper genita manet ex Patre, naturam nostram sine peccato suscepit. Item: Unigenitus Filius Patris in forma servi et Dei, idem ipse est, quia forma Dei formam servi accepit. Forma autem natura est. Ait enim Hilarius (350°): Esse in forma Dei, non alia intelligentia est, quam in Dei manere natura. Ecce natura assumpsit naturam.

Quod si alibi dicitur formam servi a solo Filio, esse susceptam, sciendum est, quod ibi non natura, sed alia persona excluditur. Cæterum in concilio Toletano videtur reperiri contrarium. Ait enim: Solus Filius accepit hominem in singularitate personæ, non in unitate naturæ divinæ. Sed hoc qualiter intelligatur, subinde in eodem exponitur sic, hoc est, quod est proprium Filii, non quod est commune Trinitati, id est propria persona Filii hominem suscepit, non communiter tres personæ. Quod alicui poterat videri, quia supra dixerat, totam Trinitatem formationem suscepti hominis fecisse. Natura ergo divina carnem suscepit, unde et incarnata dicitur. Ait enim Joan. Damascenus (351): Deitatem dicimus unitam carni, et unam naturam Dei Verbi in carnatum confitemur.

(350°) Lib. XII De Trin.

(351) Orthod. fidei lib. III, cap. 6.

A *Quod natura Dei non dicitur esse facta euro.* — Non tamen dicitur, quod natura divina facta est caro, sicut Verbum; quia nec auctoritas hoc habet, nec locutionis usus hoc admittit. Ideo forsitan, ne convertibilitas naturæ in naturam per hoc signaretur.

Quod persona non fuit assumpta. — Persona autem nunquam assumpta fuit, quia non erat ex carne illa et anima, ulla persona conjuncta, quam Verbum acciperet. Denique nec jure dicitur quod persona sit assumpta, quia anima assumpta est. Anima enim non est individuæ naturæ, vel persona, quandiu alii rei unita est personaliter, sed tantum quando per se est. Si autem alicubi dicitur homo Christus Jesus, vel ille homo a Verbo Dei esse assumptus, velut in Psalmo dicitur: *Beatus quem elegisti et assumpsisti (Psal. LXIV)*, ita determina: Hoc de natura verum est hominis, de persona autem falsum.

DIST. VI. *Quis sit sensus istius, Deus est homo.* — Ut autem facilius cognoscatur, quid istis propositionibus dicitur: Deus est homo, et homo est Deus, et similibus, breviter prædicendum est, quod ex illis, quæ Filius Dei suscepit, scilicet anima et carne, nulla persona hominis composita est. Tunc enim demum ex duobus his persona componitur, cum principaliter in eo quod persona non est, conveniunt, ut in cæteris hominibus a Christo continget: quod si in ea, quæ jam persona est, ut in Christo fuit, convenienter, personam non utique faciunt, sed tantum habentur ab ea, veluti paries, tectum, et fundamentum, si factæ jam domui adhibeantur,

C non domum faciunt, sed ab ea cui addita sunt, habentur tantum. Sicut etiam baptismus, semel baptizatum non mundat: et consecratio, ordinatio, dedicatio, ea quæ jam illis participant, secundo adhibita non augent, hoc est nihil conferunt aut mutant, sed tantum adhibentur. Sic igitur anima et caro adhibita sunt Filio Dei, velut indumentum membris. Est enim Filius Dei factus homo, non ita essentialiter et vere factus homo, ut tu qui es ipsa composita essentia animæ tuæ et corporis, sed essentialiter et vere factus est homo secundum habitum. Unde Aug. (353): Deus Filius pro nobis factus est verus homo, quia veram habet humanam naturam. Hoc autem tractat Aug. super illum locum: *Habitu inventus est ut homo (Philipp. II)*.

Quatuor species habitus. — Dicit enim quatuor modis aliqua accedere ad aliquid, ut habeantur ab eo. Accedit enim alicui aliquid, vel ita quod mutat nec mutatur, ut sapientia stulto. Vel ita quod mutat et mutatur, ut cibus stomacho: vel ita, quod nec mutat nec mutatur, ut annulus digito: vel ita quod non mutat, sed mutatur, ut vestis corpori, quod genus congruit huic comparationi. Deus enim *Filius secundum exinanivit, formam servi accipiens (Philipp. II)*, non suam mutans, et sic in similitudinem hominis factus est, verum hominem susci-

(352) De fide ad Pet.

piendo, et habitu inventus est ut homo, hoc est habendo hominem inventus est ut homo. Sic autem dicit, *ut homo, non homo*. Sicut caro illa dicitur non peccati, sed similis carni peccatri (Rom. viii). Cum ergo dicitur, Deus est homo, habitus prædicatur, ut sit sensus, Deus habet hominem, vel est habens hominem: vel etiam persona humanata prædicatur. Quod Cassiodorus innuit dicens (353) : Factus est Filius Dei, ut ita dixerim, humanatus Deus. Cum autem dicitur, homo est Deus, habitus subjicitur, et natura vel persona prædicatur, ut sit sensus. Homo est Deus, id est habens hominem est Deus. Si autem factus in propositione ponitur, ut Deus factus est homo, ita intellige, hoc est, Deus cœpit habere hominem, vel humanatus Deus esse. Item homo factus est Deus, id est, tertia illa persona cœpit cum homine esse Deus.

DIST. VII. *De prædestinatione Christi.* — Secundum hoc igitur, facile est intelligere illud : Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute (Rom. i). Filius enim Dei prædestinatus est, hoc est, gratia ei præparatum est, non ut sit Filius Dei, sed ut cum homine sit Filius Dei, ut ita gratia ei attribuatur secundum naturam personæ, velut si dicamus : Huic advocate gratia fit, non ut coram judice loquatur, sed ut sedens loquatur : ut gratia ei fiat, non secundum locutionem, sed secundum sessionem. Sic Christo gratia facta est, non secundum filiationem, sed secundum hoc quod cum humanitate dicitur Filius. Sic et August. dicit : Nomen quod est super omne nomen, donatum est ei, secundum formam servi, id est ut cum forma servi diceretur unigenitus Filius Dei. Sic igitur persona illa dicitur prædestinata, vel etiam natura ejus humana prædestinata dicitur, ut personaliter verbo Patris uniretur, et tunc sic exponitur illud. Qui prædestinatus, hoc est, cuius natura prædestinata est. Similiter secundum hoc intellige illud August. : Tanta scilicet est unio utriusque naturæ, ut totum dicatur Deus, totum homo, id est ut illa persona cum hoc toto, divinitate scilicet, anima et carne, eorumque proprietatibus sit Deus et homo.

DIST. VIII. *Quod Christus non est aliquid secundum quod homo. Multiplex denotatio dictionis secundum.* — Sciendum est autem quod Filius Dei, ex eo quod hominem suscepit, non est factus aliquid, hoc est, persona vel natura, quia nec quaternitas in Trinitate est, nec duæ naturæ Christus est, cum tamen scriptum sit: In duabus et ex duabus naturis vel substantiis subsistit Christus, non dicitur : quod duæ sit, sed factus est alicujus naturæ, cuius non erat prius. Secundum quod debet intelligi illud Origenis : Factus est sine dubio illud, quod prius non erat, hoc est, ejus naturæ (354), Item illud : Alius est Dei

A Filius, aliis est hominis filius, id est alterius et alterius naturæ, secundum quod de Deo vel de homine natus est (355). Sic omnia quæ in hunc modum dicuntur intellige Non igitur Filius est aliquid secundum quod homo, nisi (secundum) unitatem personæ notet. Hæc enim dictio (secundum) hoc in sacramento, aliquando personam notat. Ut secundum quod homo, hoc est, is qui homo est, dedit dona hominibus. Aliquando vero naturam ut secundum quod homo, passus est, id est humanitas ipsa. Aliquando vero notat statum vel habitum, ut secundum quod homo, prædestinatus est, vel donatum est ei nomen sicut prædictum est.

DIST. IX. *De adoratione humanitatis Christi.* — Cum autem humanitas in unam personam sit assumpta a Verbo Dei, simul adoranda est cum B Verbo. Unde Joannes Damascenus (356). Christum adoramus cum Patre et Spiritu una adoratione cum incontaminata carne ejus. Et Augustinus (357) : Ideo humanitatem in Christo adoro, quia deitati unita est. Denique si hominem a Deo separaveris, illi nunquam credo, nec servio : velut si quis purpuram vel diadema regale sine rege inveniat, non adorat : cum rege autem adorat.

DIST. X et XI. (*) *Utrum Christus sit creatura vel factus.* — Licet autem homo sit Christus, non tam simpliciter dici debet creatura, vel factus. Non enim est ille factus, ut Aug. ait (358), per quem facta sunt omnia. Nec creatura est, quia per hoc sequeatur, quod non esset Deus. Deum enim et creaturam immediate esse circa substantiam, innuit Augustinus dicens (359) : Omnis substantia quæ Deus non est, creatura est; et quæ creatura non est, Deus est. Item: Si Verbum creatura non est, ejusdem cum Patre substantia est. Ex quo juste infertur : Si creatura est, Deus non est, et si Deus est, creatura non est; et : Si ejusdem substantiae cum Patre est, creatura non est. Non ergo simpliciter dicimus, quod factus sit, sed secundum quid, hoc est, secundum hominem. Unde Ambrosius (360) : Factum ex muliere (dixit Apostolus) Filium Dei, ut factura non divinitati, sed assumptioni corporis ascribatur (Galat. iv) : distinctione enim opus esse, cum de Christo loquitur, ait August. ita (361) : Cum de Christo loquimur, quid, et secundum quid, et de quo et propter quid dicatur, diligens et pius lector intelligat. Hoc D itaque attendens dicit : Christus secundum quod Deus, semper fuit, secundum vero quod homo, esse incepit.

DIST. XII. *An Christus peccare potuit.* — Quæritur autem an Christus peccare potuerit? Quod videtur ideo, quia posse peccare, ut supra probavimus, bonum naturæ nostræ est, quam totam præter peccatum suscepit, ut totam curaret. Sed si hoc

(353) In glossa ad Rom. i.

(354) Origenes super Epistolam ad Rom.

(355) Aug. ad Felicianum.

(356) Lib. iii De orthod. fide, c. 8.

(357) Ex sermone Domini, *Non turbetur.*

(*) Dist. x in viii continetur.

(358) Lib. i De Trinit.

(359) Lib. i De Trin., cap. 6.

(360) Lib. ii De Trinit.

(361) Lib. i De Trinit., c. 43.

est, videtur quod potuit non esse Deus, quia esse Deum, et posse peccare, non convenient: ad quod dicimus secundum prædictam disjunctionem, quia potuit peccare Christus secundum quod homo, nec hoc simpliciter dicimus, sed adjicimus naturaliter. Sic enim ab ipsa conceptione homo assumptus, gratia (quam ad mensuram non accepit) confirmatus est, ut peccare non posset: naturaliter tamen posset.

An angelus peccare possit. — Quod etiam de angelo, qui minorem gratiam confirmationis accepit, dicimus ut simpliciter peccare non possit: naturaliter autem possit. Multo ergo minus Dominus angelorum peccare potuit, qui in ipso utero perfectus vir exstitit non solum propter animam et carnem, sed etiam propter sapientiam et gratiam.

DIST. XIII. *Qualiter Christus sapientia profecit.* — Ad hoc autem contrarium videtur, quod in Evangelio legitur. *Iesus, inquit, proficiebat ætate et sapientia, ei gratia apud Deum et homines (Luc. ii.)* Sed secundum prædicta, etiam hoc intelligimus. Dicit enim Gregorius (362): Juxta hominis naturam proficiebat ætate, de infantia ad juventutem. Juxta eamdem etiam proficiebat et sapientia et gratia: non quod sapientior esset, vel magis gratia plenus per accessum temporis, sed quia eamdem qua plenus erat a prima conceptionis hora, paulatim plenius ex tempore cæteris demonstrabat. Proficiebat ergo, hoc est, proficere faciebat, sicut magister in discipulis suis proficere dicitur. Quod autem Ambros. dicit (363): *Sensu hominis profecit, sicut sensu hominis esurivit. Intelligentum est ita dictum esse, ut quantum ad visum hominum, humanus Christi sensus profecisse dicitur.* Secundum hoc etiam, patrem et matrem dicitur in infancia a propheta ignorasse, quia sic habebat se tunc et gerebat, quasi esset expers cognitionis (Isa. viii).

DIST. XIV. *Quod anima Christi scit omnia quæ Deus.* — Ad hæc sciendum est animam Christi omnium rerum habere scientiam, quas Christus scit, quia spiritus scientiæ non est datus ei ad mensuram (Joan. iii). Si enim quædam sciret, quædam non, non sine mensura scientiam haberet. Hoc autem Fulgentius probat auctoritate illa (364): In quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiæ absconditi (Col. ii). Ratione constat, quia nihil scit aliquis quod ejus anima ignorat.

Sed contrarium videtur, quod dicitur: In nullo creatura æquatur Creatori; et Propheta: *Mirabilis facta est scientia tua (Psal. cxxxviii).* Quod expōnens Cassiodorus dicit: Homo assumptus, divinæ substantiæ non potest æquari in scientia vel in alio. Sed intelligentum est, per omnia, vel perfecte.

(362) In glossa citatur nomine Gregorii, sed est Bedæ homilia 11 super Lucam.

(363) Lib. De incarnationis Dominicæ sacra. cap. 7.

(364) In quodam serm.

(365) Alias Beda hom. 23 super Lucam. In glossa

A Licit enim omnia sciat anima Christi, quæ Deus non tamen omnia ita clare ac perspicue capit, sicut ipse. Vel in nullo creatura Creatori coæquatur, hoc est, nihil est quod Creatori creaturam adæquet. Sed nec illud contrarium est. *Nemo enim norit quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei (1 Cor. ii),* qui solus scrutatur omnia, scilicet per se, quia et aliis scrutari dat. Unde et ibidem subditur: Nos autem Spiritum Dei habemus, quasi diceret, per quem profunda Dei scimus. Multo magis ergo anima illa omnia profunda scivit, quæ præ omnibus Spiritum Dei habuit.

B *Quod Christus non habuit omnem potentiam Dei.* — Non autem habuit potentiam omnem, ne per hoc omnipotens esset, et ita Deus pntaretur. Sed videtur contrarium, quod super illum locum: *Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur (Luc. i),* Ambros. dicit (365): Non ideo, inquit, erit magnus quod ante partum virginis magnus non fuerit, sed quia potentiam, quam Filius Dei naturaliter habet, homo erat, ex tempore accepturus. Quod cum dici de persona non videatur, nec caro posset accipere, restat de anima intelligere. Sed de persona tantum dicit, quæ potentiam quam ab æterno habuit, cum homine per gratiam habere cœpit, sicut supra de prædestinatione diximus.

C DIST. XV. *Quod defectus nostros Christus suscepit.* — Illud quoque addimus, quod nostros defectus suscepit, velut esuriem, sitiem, tristitiam, et timorem, cæterosque generales, quorum nullus peccatum fuit. Quod propter somitem dicimus. Non tamen omnes suscepit, ut ait Leo papa, sed eos tantum, quos pro nobis sumere oportuit, nec dedecuit. Non enim sumpsit ignorantiam invincibilem, et difficultatem ad bonum, quam, ut Aug. ait (366), omnis homo patitur ab exordio suæ nativitatis. Hæc etiam ideo non accepit, quia contraria sunt ei, quod de primo statu hominis habuit.

D DIST. XVI. *An in Christo fuerit necessitas patientiæ et moriendi.* — Quatuor enim status hominis sunt, de quibus singulis Christus aliquid accepit. Primus ante peccatum, de quo immunitatem a peccato accepit. Secundus post peccatum, ante gratiam, de quo pœnam. Tertius qui fuit sub gratia, gratiae plenitudinem. De quarto qui erit in gloria, non posse peccare accepit. Ilos autem defectus sicut ipsam carnem ac mortem non conditionis necessitate, hoc est, non ex vitiosa lege nascendi, quæ est necessitas nostræ conditionis, sed miserationis voluntate suscepit. Secundum hoc ergo intellige quod Aug. ait (367): Non vere timebat Dominus pati, quia non veram causam timoris habuit. Unde Hilar. (368): *Habuit Christus ad pa-*

tamen citatur sub nomine Amb. et Bedæ.

(366) Lib. iii De libero arb., cap. 18.

(367) Super illud psal. xxi: *Clamabo et non exaudiens.*

(368) Lib. x De Trin., ante me.

tiendum corpus, sed non naturam ad dolendum, vel non vere timuit, hoc est, non ita ut timor animæ suæ dominaretur dimovens cum a rectitudine : fuit enim in eo propassio, non passio, ut ait Hier. (369) ; vere timuit, id est vero timore, non ficto.

Christus necessitatem moriendi habuit. Habuit etiam necessitatem moriendi ; ut enim statutum est omnibus hominibus semel mori, ita etiam Christus, eadem necessitate et jure naturæ, semel oblatus est.

DIST. XVII. *An Christi voluntas semper impleta sit.* — Cæterum sciendum est quod Christus sicut duas habuit naturas, ita et duas voluntates. Unde Aug. (370) : Christus in passione duas expressit in se voluntates, secundum duas naturas. Ait enim : *Pater si fieri potest, transeat a me calix iste* (Matth. xxvi). Ecce voluntas hominis quam ad divinam mox dirigens ait : *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis* (*ibid.*). Petiit ergo transitum calicis, sed non obtinuit, cui videtur contrarium illud Psal : *Impreat Dominus omnes petitiones tuas* (Psal. xix).

Voluntas hominis Christi duplex est. — Sed voluntas hominis Christi distinguenda est, secundum affectum sensualitatis, quo voluit non mori ; et secundum affectum rationis, quo omnino voluit mori secundum quem loquitur spiritu suo. Nec concupivit in hoc caro Christi adversus spiritum quia secundum voluntatem Dei et spiritus sui, hoc petiit. Non quidem ut quod petebat obtineret, sed ut veritatem humanitatis suæ exprimeret. Et etiam illud petiit, ut membris suis in tribulatione positis, formam ad Deum clamandi, et divinæ voluntati propriam subjiciendi, daret : utrumque ergo quod voluit, bonum fuit, sed illud melius, quod effectui mancipavit.

Hilarii sententia a superioribus diversa. — Hilarius (371) autem intelligit per calicem, mortis terrorem, cui omnis caro præter eam quæ Christi est, subdita erat necessitate conditionis qui post mortem Christi demum per virtutum gloriam tollendus erat. Ad hoc respiciens, dicit Christum nou sibi, sed suis orasse et timuisse. Ipse enim, ut supra probatum est, non sicut cæteri timuerunt, timuit. Inde igitur est quod non dixit : *Tristis est anima mea propter mortem, sed usque ad mortem* (Matth. xxvi), postquam apostolice infirmitatis scandala desitura videbat.

DIST. XVIII. *De merito Christi et quid sibi meruerit.* — Post quam mortem, etiam et per quam, sibi claritatem et impassibilitatem meruit. Unde Aug. (371*) : Ut Christus resurrectione clarificaretur, prius humiliatus est passioné, humilitas claritatis est meritum, claritas humilitatis est præmium. Claritatem autem dicit, manifestationem

A donati nominis quod est super omne nomen (*Phil. ii*). Nec enim tunc primum illud ei nomen donabatur. Tunc tamen ei donatum esse dicitur, illo utique tropo, quo dicitur res fieri, quando innotescit quod facta sit. Impassibilitatem quoque animæ et carnis per eamdem mortem meruit, quam tunc nihilominus ex quo homo fuit, per charitatem et cæteras virtutes meruerat. Non enim habuit Christus quo posset proficere secundum animæ meritum, id est secundum virtutem meriti. Licet quantum ad numerum meritorum corporis, hoc est operum, profecisset.

B *An Christus post mortem beatior fuerit.* — Si autem queratur num anima ejus fuerit post mortem beatior quam ante ? dicimus quod beatior fuit, quantum ad misericordiam immunitatem, non quantum ad Dei contemplationem.

DIST. XIX. *De modo nostræ redēptionis, et quid Christus meruerit nobis.* — Quod si præcedentia merita ad hæc sufficiebant, ad quid ergo voluit mori ? Pro te scilicet, nou pro se, ut te in humilitate instrueret, et sic in paradisum induceret. Meruit enim nobis per mortem aditum paradisi, quem per præcedentia sibi meruerat, et redēptionem a peccato, et poena, et diabolo. Nam cum per hostiam reconciliaturus esset sibi Deus mundum, nulla alia reconciliare sufficeret, cum omnes peccassent. Decreverat autem Deus, ut ait Ambrosius (372), neminem in paradisum, hoc est, ad Dei contemplationem admitti, nec alicujus hominis humilitas tantum possit proficere, quantum primi hominis potuit noce re superbia. Talis ergo nemo inventus est, nisi leo de tribu Juda, qui moriens liberavit nos a peccato et diabolo ; dum per eam mortem *charitas excitatur in cordibus nostris* (*Rom. v*). Intendentem enim in eum quasi in serpentem æneum (*Num. xxii*), et viventes quanta charitate nos dilexerit, ut pro nobis scilicet moreretur, monemur accendimurque ad diligendum eum, qui pro nobis tanta fecit, et sic soluti a peccato et diabolo justificamur. Denique peccata nostra portaus super lignum, id est poenam peccatorum, redemit nos a poena æterna, relaxando debitum a temporali poena, spe, non adhuc re ; a qua nos penitus liberabit, quando novissima de structur mors. Et ita redemptor noster factus est proprio Christus, exhibitione humilitatis ; communiter vero tota Trinitas dicitur redemptor, effectu potestatis,

C *Christus solus est mediator.* — Solus tamen Christus mediator est inter mortales peccatores et immortalem justum (*I Tim. ii*). Solus enim ipse est Deus homo, mediator factus, secundum quod homo, per infirmitatem appropinquans nobis, Deo vero per justitiam. Sane secundum quod Verbum est, non est medius, sed unus cum Patre Deus.

DIST. XX. — *Quod Deus aliter nos liberare potuerit.*

(369) Super Matth. cap. 26.
(370) Super psal. xxxiii.
(371) Lib. x De Trin.

(371*) Super illa verba Christus factus est pro nobis obediens.

(372) Super Epistolam ad Heb.

Quare potius isto modo voluit Christus liberare nos. — Fuit sane, et alius modus nosiræ liberationis Deo possibilis, sed nullus nostræ miseriæ sanandæ convenientior. Hic enim modus a morte desperationis nos maxime liberat, et mentes nostras ad superna erigit, cum videmus eum tanti nos fecisse, ut mala nostra ipse immutabiliter bonis, moriendo prfferret. Et ideo quoque, quia sic justitia superatur diabolus, non potentia. Potentia enim liberare potuit servum suum, quem diabolus fraudulenter abduxit, et violenter tenuit, quod tamen noluit, ne homo violenter ab eo tolli videretur. Humiliatus autem per mortem juste hoc fecit. Est enim justum ut debitores quos tenebat liberi dimittantur, credentes in eum, quem sine debito ullo occidit.

Mors Christi facta est a Trinitate, Iuda, diabolo et Judæis. An Judæi operati sint bonum. — Denique sciendum est mortem Christi opus fuisse Trinitatis, et Judæ, et diaboli, et Judæorum. Trinitatis, quia Deo auctore, hoc est volente, facta est (*Rom. viii*); Judæ, quia prodidit (*Matth. xxvi*); Judæorum et diaboli, quia suggesserunt, et sic res una, id est mors Christi ab omnibus istis peracta est; facta vero diversa fuerunt, ex quibus ea res provenit, scilicet Patris traditio, Filii spontanea occasio, Judæ proditio, Judæorum et diaboli suggestio. Judæ ergo bonum fecerunt quantum ad peractum, hoc est effectum, malum vero quantum ad actum.

DIST. XXI. An Verbum ex quo fuit homo, unquam desierit esse homo. — Firmiter autem tenendum est quod Verbum, ut supra dictum est, verus homo est, quia habet animam et carnem in unione personæ. Vivens autem homo est, quia duo illa conjuncta habet. Nunquam igitur desierit esse homo, ex quo fuit homo, quia nunquam desierit habere illa. Unde Augustinus (373): *Verbum ex quo suscepit hominem, hoc est carnem et animam, nunquam depositum animam, ut esset anima a Verbo separata.* De carne quoque dicit: *Sic et in sepulchro Christus carnem suam commoriendo non deseruit, sicut in utero virginis connascendo formavit.* Non ergo separata est divinitas ab homine, sed hoc intellige quantum ad unionem personæ, non quantum ad defensionem naturæ, secundum quam separata est. Unde ait Ambrosius (374): *Clamat homo moriturus separatione divinitatis, scilicet quoad defensionem. Separavit se divinitas subtrahendo potentiam, sicut hic intelligitur (*Matth. xxvi*): Ut quid dereliquisti me?* Sed non solvit unionem. Se foris separavit a defensione, sed intus adfuit ad unionem. Quod autem Athanasius sub anathemate ait totum hominem in resurrectione denuo assumptum: intellige, non quantum ad habendum, sed quantum ad iterum illa duo conjungendum, ut scilicet ex anima caro viveret quæ proprie mortua est in qua,

(373) Super illud Joan. x: *Ego ponam animam meam.*

(374) In expositione xxi psal., *Deus, Deus meus.*

A non in se, Christus mortuus esse dicitur. Unde Augustinus (374): *Absit ut sic Christus senserit mortem, ut quantum in se est, vita vitam perdidet.*

DIST. XXII. Qua ratione dicatur passus Deus. — Sane quidquid passa est caro, non potest dici non passus Deus. Quomodo non potes dicere, te non passum injuriam, si vestis tua perfunditur, vel concinditur, quamvis illa non sit tu. Multo magis ergo quidquid patitur caro unita Verbo, debet dici Deus pati, licet Verbum, nec mori, nec pati potuerit.

De hoc ergo ait Ambrosius (375): *Idem moriebatur et non moriebatur; resurrebat et non resurrebat: resurrebat secundum carnem, non resurrebat secundum Verbum.*

B DIST. XXIII. An Christus fidem et spem habuerit, quemadmodum charitatem. — Cum vero Christus plenus gratia fuerit: quæritur an habuerit fidem et spem? Quod ut melius explicetur, primum videamus quid sit fides et spes (376). Est igitur fides, credere quod non vides; Apostolus enim ait: *Fides est substantia sperandarum rerum a nobis, argumentum vel convictio non apparentium (*Hebr. xxi*).* Per fidem enim subsistunt speranda modo in nobis, et subsistent in futuro per experientiam.

C DIST. XXIV. De fide antiquorum. — De quibus si dubitatur, probantur per fidem, hoc modo, quia ita crediderunt patriarchæ, et alii sancti: propriè igitur est fides de non apparentibus. De apparentibus enim non est fides, sed agnitus. Quæ fides, una dicitur esse ab Apostolo similitudine, non singulatitate. Sicut idem volentium dicitur una voluntas, et duorum simillimorum dicitur una facies. Igitur nostra et antiquorum una est fides. Modus autem credendi diversus. Unde Augustinus (377): *Eadem fides Mediatoris quæ nos salvat, salvos faciebat antiquos.* Quia sicut credimus Christum in carne venisse, ita illi venturum; sicut nos mortuum, ita illi moriturum; sicut nos resurrexissemus, ita illi resurrectum, et ad judicium venturum.

D DIST. XXV. De spe: Differentia inter fidem et spem. — Denique spes est certa exspectatio futuræ beatitudinis, ex gratia Dei et meritis praecedentibus rem speratam, scilicet vitam æternam. Et de his quæ non videntur, sicut fides. Differt autem spes a fide, quia spes est bonarum rerum, et futurarum, et pertinentium ad eum tantum; qui earum spem gerere prohibetur. Fides vero bonarum rerum est et malarum, et praesentium et praeter-

(374) Contra Felicium:

(375) Lib. iii De Spiritu sancto.

(376) Aug. super Joan.

(377) Lib. De nuptiis et concupiscentia, cap. 2.

itarum et futurorum, et pertinentium ad eum qui eam fidem habet, et alienarum : ita tamen si eas credere pertinet ad religionem. Hæc autem in nobis proficiunt, usque dum perfecte cognoscamus. Ait enim Aug. : Non cognoscimus ut credamus, sed credimus ut cognoscamus.

Secundum hoc ergo, fidem et spem Christus non habuit, quia æque cognovit præterita et futura sicut et præsentia.

Unde sancti non dieuntur modo credere, vel sperare futuram resurrectionem, quia eam perfectissime in Verbo Dei intelligunt.

DIST. XXVI. *Quod sancti non dicantur modo credere vel sperare.* — Legitur tamen quod credidit et speraverit Christus. Dicit enim per prophetam : *Ego ero fidens in eum* (*Hebr. ii.*). Et *Psalm. : In te, Domine, speravi* (*Psalm. xxx.*). Qnod est intelligendum quantum ad exteriorem effectum, non quantum ad interiorem actum. Sic enim orabat, et cætera agebat, sicut facit qui nondum videns credit et sperat. Non tamen sperando vel credendo a plena cognitione remorabatur. Denique secundum hoc dicit ad Patrem : *Disciplina tua ipsa me docebit* (*Psalm. xvii.*), effectu scilicet exteriori, quo formam bene correcti exhibuit, non actu interiori, quia nunquam se de pravis ad recta reformat.

DIST. XXVII. *De charitate Christi. Duo præcepta charitatis.* — Habuit charitatem Christus, quam passionis exhibuit opere, de qua breviter dicamus: Charitas ergo est dilectio, qua Deus propter se, et proximus propter Deum diligitur. Hujus primum et proximum mandatum est : *Diliges Deum ex toto corde tuo, et ex tota mente tua. et ex tota virtute tua* (*Deut. vi. ; Matth. xxii.*), hoc est, ut omnes cogitationes tuas, omnem vitam, et intellectum in illum conferas, quod non hic sed in futuro implebitur. Hoc tamen dictum est, ut quo currendum sit, non ignoretur. Secundum vero : *Diliges proximum tuum sicut te ipsum* (*Joan. xiii.*), id est ad quod, et propter quod te ipsum diligis. Proximum vero omnem hominem intellige, qui tribus modis dicitur : conditione, propinquitate fidei, et impensa beneficii.

DIST. XXVIII et XXIX. *Angeli præcepto charitatis obligantur.* — Unde et angeli illo præcepto continentur. Dicit enim Aug. (378) : Manifestum est præcepto dilectionis proximi, etiam sanctos angelos contineri, a quibus nobis misericordiae impenduntur officia.

Quatuor sunt genera diligendorum. — Denique omne genus diligendorum prædictis mandatis comprehenditur, quæ quatuor sunt, ut Aug. ait (379) : Unum quod supra nos est, scilicet Deus : alterum quod nos sumus, tertium quod juxta nos

A est, scilicet proximus ; quartum, quod infra nos est, scilicet corpus nostrum, et proximi. Quod in illis mandatis intelligitur, etsi non exprimitur. Ait enim Aug. (380) : Si te totum intelligis diligendum, hoc est animam et corpus, etiam proximum tuum, id est animam et corpus ejus diligere debes.

Quod una charitate Deum et proximum diligamus. — Licet autem tot sint, quæ diligamus, tamen una sola charitate diligimus. Ait enim Aug. (381) : Una est charitas, et duo sunt præcepta. Non enim alia charitas diligit proximum, nisi quæ et Deum. Inde ordinata debet esse charitas, et in affectu interiori, et in effectu exteriori. De ordine autem affectus dicit Aug. (382) : Qui ordinatam vult habere dilectionem videat, ne aut diligit quod non est diligendum, aut non diligit quod est diligendum ; aut æque diligit quod plus minusve est diligendum, vel plus minusve diligit quod æque est diligendum.

Ordo diligendorum. — Omnis homo, inquantum peccator, non est diligendus ; inquantum homo, est diligendus. Deus vero plus omni homine diligendus. Amplius autem diligendus est proximus, quam corpus nostrum, quia propter Deum ipse diligitur, qui potest Deo nobiscum perfri : corpus autem non potest. Denique omnes proximi pari affectu, sed dispari effectu diligendi sunt. Unde Aug. (383) : Omnes homines æque diligendi sunt, sed eum omnibus prodesse non possis, his potissimum consulendum est, qui pro locorum, temporum, vel quarumlibet rerum opportunitatibus constrictius tibi junguntur. Hoc quoque Ambr. distinctius dicit : (38) Primo diligendus est Deus ; secundo parentes. Inde filii, post domestici : qui si boni sunt, malis filiis præponendi sunt. Postremo inimici, quos nec ex tota virtute, nec sicut te ipsum jubet Deus diligere, sed simpliciter. Sufficit enim quod diligimus et non odio habemus. Hoc autem dicit Ambrosius : Non quod eos diligere non debeamus, sicut et nos, proximi enim sunt, sed ut sic ostendatur quod sufficit, si minus eos diligamus, quam cæteros proximos, et hoc utique secundum effectum,

De gradibus charitatis. — Sciendum quoque est quod charilas non mox ut nascitur perfecta est. Ut enim perficiatur, nascitur, nata nutritur, nutrita D roboratur, roborata perficitur. Perfecta vero dicit : *Cupio dissolvi* (*Phil. i.*), etc.

DIST. XXX. *An melius sit diligere amicos quam inimicos, an econverso.* — Solet etiam quæri utrum sic majoris meriti diligere amicum, an inimicum ? Dicimus quod ejusdem meriti est. Eadem enim charitate, ex qua meritum est, diligitur uterque. Quantum vero ad actum exteriorem, evidentius signum est perfectæ charitatis diligere inimicum quam ami-

(378) Lib. De doct. chr., cap. 30.

(379) Lib. i De doctrin. Christ. c. 23, 24 et 26.

(380) Lib. De doctrin. Christ.

(381) Sermone De ascens. Domini.

(382) Lib. De doctrin. Christ.

(383) Lib. De doct. Christ.

(384) Super illud Canticum 1.

cum. Unde Aug. ait (385) : Hoc tamen magnum bonum (scilicet diligere inimicum et hene facere odienti, et pro persequeente orare) tantæ multitudinis non est, quantam credimus exaudiri cum dicitur : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos amittimus debitoribus nostris* (*Matt. vi.*).

DIST. XXXI. *An charitas semel habita amittatur.* — Hæc dicendo, perfectam charitatem ab imperfecta, eum distinxisse putemus; quæ charitas imperfecta, sæpe amittitur et recuperatur, et eam tamen boni quam mali participant. Unde Ambros. (386) : Quibusdam gratia data est in usum, ut Sauli et Judæ. Frequenter enim ante sunt mali, qui sunt futuri boni; et prius sunt boni, qui sunt futuri mali. Radicata vero et perfecta charitas, nunquam desinit semel habita, nec eam participant nisi boni. Unde charitas est fons proprius et singularis bonorum, cui non communicat alienus. Secundum hoc eam, quæ multarum auctoritatum videtur esse, dissonantiam distinguere.

Quomodo charitas non evanescit. — Charitas autem perfecta permanebit in futuro. Licet enim in futuro perficiatur, eadem tamen substantia, idemque modus permanebit, qui est ad Deum plusquam teipsam : Ad proximum vero sicut te. Cætera vero, vel ex toto cessabunt, ut fides et spes, quod et de scientia quidam putant : vel saltem quantum ad modum, qui et omnino alias erit in futuro, quam sit in praesenti.

Quare charitas ponatur post fidem et spem. — Notandum quoque quod charitas non ideo post fidem et spem ponitur, quod ex eis oriatur, sed quia post illa remanebit aucta. Quæ tria nunc æqualia sunt, non quantum ad eorum comprehensionem, sed quantum ad actuum eorum intensionem. Etenim, si intensius credis, intensius etiam speras et diligis.

DIST. XXXII. *Quomodo Christus dilexit.* — Habuit autem Christus charitatem, non viæ, ut omnem proximum ad vitam diligeret, sed patriæ, qua tantum electos ad salutem dilexit. Reprobos etiam dilexit sicut et ab æterno dilexit eos, inquantum scilicet opus ejus erant futuri, hoc est, quos et quales erat eos facturus. Proinde electos alios plus, alios minus ab æterno dilexit, non secundum dilectionis essentiam, sed secundum efficientiam, quia scilicet majora bona præparavit his, quam illis. Secundum hunc sensum dicuntur aliqui diligere incipere a Deo, tunc, cum æternæ dilectionis effectum sortiuntur.

DIST. XXXIII. *De virtutibus principalibus quas cardinales appellant.* — Post prædicta, de quatuor virtutibus principalibus videamus. Quarum prima est justitia, quæ est in subveniendo miseris, qui minus possunt contra potentiam fortiorum; secunda, prudentia in præcavendis insidiis; tertia, fortitudo

A in perserendis molestiis; quarta, temperantia, in coercendis delectationibus pravis.

Quod hæc virtutes maneat in futuro. Hæc in futuro erunt, sed secundum alium usum quam hic. Unde Beda (387) : Potestates cœli quatuor prædictis virtutibus præclaræ sunt, quæ aliter servantur in cœlis ab angelis et animabus sanctis, quam hie a fidelibus.

DIST. XXXIV. *De septem donis Spiritus sancti.* — Septem etiam dona virtutes sunt, et in angelis sunt, ut Ambros. ait (388) : Spiritus Dei, naturam angelorum effusio quadam sanctificationum ubertate laetificat. Deinde sanctificationes exponens, subdit : His sanctificationibus, signatur plenitudo septem spiritualium virtutum, quas enumerat Isaias (cap. ii), dicens : *Spiritus sapientiae, etc.*

B Sed contrarium videtur quod dicit Beda (389) : Qui cum de timore servili, et casto egisset, addidit : Uterque in futuro cessabit. Aug. etiam ait (390) : Timor Domini est magnum præsidium proficiens ad salutem, pervenientibus foras mititur. Non enim jam timent amicum, cum perducti fuerint ad id quod repromissum est.

Sed dicimus quod timor in futuro erit, non secundum usum quem modo habet, qui est metus separationis, sed secundum reverentiam, quæ est mixta cum subjectione dilectionis, secundum quam in Christo fuit. Unde Apostolus : *Qui exauditus est pro sua reverentia.* (*Hebr. v.*)

Plena timorum distinctio. Mundanus timor. Humanus, servilis. Initialis. Caslus seu filialis. — Hic sciendum quod quinque sunt timores : Mundanus qui culpa est, quo bona mundi perdere timemus; et humanus vel naturalis, qui pœna est, et in Christo fuit, quo pericula carnis horremus; et servilis, quo propter timorem gehennæ continet se homo a peccato, et bonum facit, quod utile est, per quem paullatim fit consuetudo justitiae, et est insufficiens; et initialis, quando incipit, quod durum erat, amari, et est sufficiens. Succedit deinde castus, et amabilis dicitur, vel filialis quo separatio Sponsi timeatur, et est perficiens. Qui secundum hunc ipsum permanet, usque in finem sæculi, secundum prædictum vero, hoc est, secundum reverentiam mistam cum subjectione filiali, hic et in futuro erit (*I Joan. iv.*). Quod autem dicitur, timor non est in charitate, de perfecta charitate, et initiali timore intelligendum est. De quo Aug. (391) : Quantum charitas crescit, tantum timor decrescit. Et quantum illa sit interior, tantum timor pellitur foras, major charitas, minor timor. Minor charitas, major timor. Sciendum vero quod ex usu Scripturæ, et servilis timor et initialis dicitur, initium sapientiae, alia tamen et alia ratione : nam servilis initium dicitur sapientiae, quia locum præparat charitati Dei : initialis vero, quia in inchoata charitate est.

(385) In Ench. cap. 73.

(386) Super c. 9 ad Rom.

(387) Super Exod. xxvi.

(388) Lib. i. de Spiritu sancto, c. 20 et ultimo.

(389) Super parabolas Proverb. i.

(390) Super psal. v.

(391) Super Epistolam Joan. IV, hom. 9.

DIST. XXXV. *Distinctio inter scientiam, intelligentiam, sapientiam.* — Denique illa tria dona, scientia, intelligentia et sapientia sic a se distinguuntur. Quia scientia valet ad rectam administrationem rerum temporalium, et bonam conversationem inter malos. Intelligentia vero ad Creatoris et creaturarum invisibilium speculationem; sapientia autem ad solius aeternae veritatis contemplationem et delectationem.

DIST. XXXVI. *De virtutum connexione et aequalitate.* — Hic autem sciendum quod omnes virtutes sibi invicem ita conjunctae sint, ut habita una, omnes habeantur. Unde Hieronymus (392) : Omnes virtutes sibi haerent, ita ut qui unam habet, omnes habeat; et qui una carnerit; omnibus careat. Aug. etiam ait (393) : Virtutes quae sunt in animo humano quamvis alio atque alio modo singulæ intelligentur, nullo modotamen separantur ab invicem, ut quicunque fuerint aequales; verbi gratia, in fortitudine aequales sint, et prudentia, et justitia, et temperantia. Si enim dixeris aequales esse istos in fortitudine, sed illum praestare prudentia, sequitur quod fortitudo hujus minus prudens sit, ac per hoc nec fortitudine aequales sunt, quia est illius fortitudo prudentior, atqua ita de ceteris virtutibus invenies, si omnes eadem consideratione percurras. Cum enim dicitur aliquis aliqua præminere virtute, ut Abraham fide, et Job patientia, secundum usus exteriores accipendum est, vel in comparatione aliorum hominum, quia humilitatis habitum maxime præfert, vel opus fidei, vel alicujus ceterarum virtutum præcipue exsequitur.

DISS. XXXVII. *De decem mandatis Decalogi, et eorum reductione ad duo charitatis mandata.* — Jam distinctio Decalogi consideranda est. Habet enim Decalogus decem præcepta. Tria in prima tabula pertinentia ad Deum. Septem quae sunt in secunda tabula, pertinentia ad proximum. Primum in prima tabula est : *Non habebis deos alienos: Non facies tibi scuptile, nec omnem similitudinem* (Exod. xx). Scuptile est quod nihil habet simile sibi. Similitudo vero quæ habet speciem alicujus rei (I Cor. VIII).

Secundum est : *Non assumes nomen Dei tui in vanum* (Exod. xx). Quod est dicere secundum litteram : Non jurabis pro nihilo per nomen Dei. Allegorice vero præcipitur; ut non putes creaturam esse Christum Dei Filium.

Tertium est : *Memento sanctificare diem Sabbati* (Exod. xx). Quo secundum litteram, Sabbati præcipitur observantia. Allegorice vero, ut requiem et hinc a vitiis et in futuro in Dei contemplatione expectes. Primum quidem mandatum pertinet ad Patrem, in quo est unitas; secundum ad Filium, in quo est coæqualitas; tertium ad Spiritum sanctum, in quo est utriusque communitas.

(392) Super Isai. x.

(393) Lib. vi De Trinit. cap. 4.

A. *De septem mandatis secundæ tabulæ.* — In secunda vero tabula septem sunt mandata, quorum primum ad Patrem carnalem refertur, quod est : *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus super terram* (Exod. xx), scilicet viventium. Secundum est : *Non occides* (*ibid.*). Ubi secundum litteram actus homicidii prohibetur. Spiritualiter vero voluntas occidendi. Tertium est : *Non mæcheris* (*ibid.*), id est ne cuiquam miscearis, excepto fœdere matrimonii. A parteenim intelligitur totum. Nomine igitur mæchiæ, omnis concubitus illicitus, illorumque membrorum non legitimus usus; prohibitus debet intelligi. Quartum est : *Non furtum facies* (*ibid.*). Ubi sacrilegium, et rapina omnis prohibetur. Non enim rapinam permisit, qui furtnm prohibuit.

B. *An filii Israel commiserint furtum spoliando Ægyptum.* — Hic autem solet quæri an Israelitæ furtum fecerint, expoliando Ægyptum? (Exod. ii). Dicimus quod non, quia perfecti Deo jubenti ministerium præbuerunt. Infirmi vero magis permissi sunt hoc facere illis, qui talia jure passi sunt, quam jussi (394). Quintum est : *Contra proximum non loquaris falsum testimonium* (Exod. xx). Ubi crimen mendacii et perjurii prohibetur.

DIST. XXXVIII. *De mendacio.* — Est autem mendacium, ut Aug. ait (395), falsæ vocis significatio cum intentione fallendi. Mentiri vero est loqui contra hoc quod animo sentit quis. Unde si Judæus dicit Christum esse Deum, cum hoc non credat, mentitur quidem, sed mendacium non dicit.

C. *An omne mendacium sit peccatum.* — Denique omne mendacium peccatum est. Sed multum interest quo animo et de quibus rebus quis mentiatur. Non enim sic peccat, qui ut consolat mentitur, sicut qui ut noceat, nec qui de via terræ, sicut qui de via vitæ mentitur.

Triplex mendacium. — Mentitur namque quis pro commodo aliquando alicujus tantum, ut obstetrics et Raab (Exod. i; Jos. ii). Aliquando joco, quod perfectis non convenit; aliquando ex malignitate, quod cunctis est valde cavendum.

An Jacob se dicens Esau, sit mentitus. — Dicens denique se Jacob Esau a mendacio excusatur (Gen. xxvii) : tantum proponens obedire matri, quæ familiari consilio Dei noverat in eo factum mysterium sacramenti. Vé non fuit mentitus Jacob : erat enim ipse Esau jure, et si non persona, quia emerat ab eo primogenita.

DIST. XXXIX. *De perjurio.* — Perjurium est mendacium juramento firmatum. Jurare est Deo reddere jus, veritatis scilicet et non falsitatis, hoc est Deum testem adhibere, vel ei aliquid oppignorare. Ut ille facit, qui per filios suos jurat, quos oppignorat Deo, ut hoc eis eveniat quod de ore suo procedit : Si verum, verum; si falsum, falsum.

(394) Aug. super illum locum.

(395) In Enchirid. c. 18.

Quæ juramenta magis obligent. Quid perjurium. — Juratur autem per Deum, per Evangelia, per creaturas. Sed quanto magis sanctum est, per quod juratur, tanto magis est pœnale perjurium (396) Perjurium autem est, adhibita juratione mentiri quod sit, dum jurando quis loquitur, cum intentione fallendi, quam vel statim habet, vel postea, ante tempus, quo sieri debet, quod juravit. Ream enim linguam non facit, nisi rea mens.

Comites juramenti. Incauta juratio est peccatum. — Advertendum quoque est quod jusjurandum tres habet comites: veritatem, judicium et justitiam, ut scilicet discrete quis juret, quantum ad se; utiliter quantum ad proximum, et verum sit, vel esse putet quod jurat, quantum ad Deum. Quod si ista deficiant, perjurium est, hoc est incaute jusjurandum factum. Quod ideo peccatum est, quia juratio non est appetenda, sicut res bona; nec tamen fugienda est, sicut mala, cum est necessaria.

Perjurium quando dicatur. — Dicitur enim perjurium proprie, cum impleri potest juramentum, et debet secundum tenorem jurandi, sed contemnitur. Quod salubriori consilio faciendum est, quando si

A impletur juramentum, pejorem vergit in exitum. Velut cum juravit quis permanere in stupro, qui nimis inter stuprum et prædictum perjurium perplexus est, ubi fides rescindenda est. Ait enim Isidorus: In turpi voto muta decretum: quod incaute vovisti, ne facias.

De eo qui verborum calliditate jurat. — Proinde quacunque arte verborum juretur, Deus sic accipit, sicut ille qui jurat, et ille cui juratur, simpliciter intelligit (307).

De eo qui cogit falsum jurare. — Quod si quis sciens falsum juramentum exigit, homicida est.

DIST. XL. — *De 6 et 7 præcepto secundæ tabulæ.* — Sextum denique præceptum est: *Non desiderabis uxorem proximi tui* (*Exod. xx*). Septimum: *Non concupisces domum proximi tui, non servum, non ancillam* (*ibid.*).

B *An postrema hæc includantur prioribus.* — Sed videntur hæc duo præcepta superioribus includi, quibus dictum est: *Non mæchaberis, non furaberis.* Sed illis opera prohibita sunt: his vero concupiscentia prohibetur. Prædicta igitur mandata legis, sunt decem chordæ psalterii, quæ charitate tangentiae sunt, ut feræ vitiorum occidantur.

Finis libri de Verbo incarnato et hominis reparazione, qui est Sententiarum Bandini tertius.

(396) Aug., ad Publicolam epist. 4.

(397) Aug. in serm. De perjuriis.

MAGISTRI BANDINI LIBER DE ECCLESIASTICIS SACRAMENTIS QUI EST SENTENTIARUM QUARTUS.

Περὶ γῆς. — Toto propemodum hoc quarto libro, mira perspicuitate et paucis admodum, disserit Bandinus de hominis per Christi mortem instaurati confirmatione quæ in salutari usu ac dispensatione sanctorum Ecclesie sacramentorum consistit, vim suam atque originem habentium ex Christi passione. Sub finem autem nonnulla de hominis per ecclesiastica sacramenta confirmati summa, ut sic dicam, beatificatione attingit, explicans mortuorum resurrectionem et extremum judicium, cum pœnis impiorum et gaudiis piorum: quibus feliciter Bandinus librum suum finit, optans ut lætitiae justorum consortes nos Dominus efficiat.

DIST. I. *De sacramentis in genere. Quid sacramentum.* — Post tractatum rerum, quibus fruendum est et utendum, et quæ fruuntur et utuntur, ad signa tractanda accedamus, quæ sacramenta dicuntur. Sacramentum igitur est visibilis forma invisibilis gratiæ, vel sacrae rei signum. Signum autem est res quæ præter speciem quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se facit in cognitionem venire.

Quomodo differant sacramenta veteris et novæ le-

C gis. — Denique sacramentum ejus rei similitudinem gerit, cuius signum est: ut aqua baptismi, mundationis peccatorum. Enimvero sacramentum proprie dicitur, quod ita significat gratiam, quod et confert eam. Per quod inter vetera et nova sacramenta differentia manifeste notatur: illa enim tantum promittebant et significabant, hæc signant, et dant gratiam.

Quare instituta sunt sacramenta. — Quæ triplici

ex causa instituta sunt, ut scilicet humiliemur, erudiamur, exerceamur. Homo enim qui majorem se contempsit, placet Deo, dum visibilibus rebus, et se inferioribus reverenter ex praecepto Creatoris humiliatur, quando etiam per id quod in specie visibili cernitur, ad invisibilem virtutem cognoscendam mens eruditur. Per haec etiam sacramenta noxiā occupationem vitat, et utiliter exercetur qui otiosus esse non posset.

De circumcisione. — Licet autem antiqua sacramenta gratiam non darent, circumcisione tamen idem valebat contra peccatum, quod nunc baptismus. Unde Beda (398-399): Idem salutiferæ curationis auxilium circumcisione in lege, contra originalis peccati vulnus agebat, quod agit baptismus tempore gratiae, nisi quod non aperiebat januam regni.

De institutione et causa circumcisionis. — Fuit autem circumcisione Abrahæ mandata prius, postea vero semini ejus. Fuit autem mandata illi ad approbationem fidei et obedientiae ejus: et ut populus ille hoc signo a ceteris nationibus discerneretur.

Quare in carne præputii. — In carne etiam præputii fieri jussa est, quia decuit signum ibi obedientiae apparere, ubi pena inobedientiae, hoc est, concupiscentia, magis dominabatur.

Quare octavo die et petrino cultello. — Fiebat autem octavo die, petrino cultro, quia per resurrectionem Christi octava die factam, anima a peccatis mundatur, et in communi resurrectione, octava ætate futura, omnis corruptio ab electis per petram Christum tolletur.

Per quid delebatur originale peccatum ante circumcisionem. — Ante circumcisionem dimittebantur peccata parvulis, in fide majorum: majoribus vero in sacrificiis. Unde Gregor. (400): quod apud nos valet aqua baptismi, hoc apud veteres egit vel pro parvulis sola fides, vel pro majoribus sacrificii virtus.

Quare in baptismuu circumcisione mutata. — Circumcisio autem merito in baptismum mutata est, quia baptismus communior est et perfectior, de quo jam videamus.

DIST. II De Baptismo. — Sciendum est quod baptismum, quo regenerantur fideles, baptismus Joannis præcessit, in hoc utilis existens, quia homines usus baptizandi præparabat ad baptismum Christi.

Quare dicatur baptismus Joannis. — Joan. autem baptismus dictus est, qui operatio tantum Joannis erat, ibi exterius lavantis, non Dei interius operantis, qui baptismus, in nomine venturi tradebatur.

An baptizati a Joanne debeant rebaptizari. — Proinde baptizati baptismu Joannis, nec credentes Spiritum sanctum esse, rebaptizati sunt baptismu

(398-399) Super evangelium Luc. Et postquam impletu.

(400) In iv Moralium, cap. 2.

(401) In epist. de unius uxoris viro ad Oceanum.

A Christi. Unde Hieron. (401): Qui Spiritum sanctum nesciebant, cum baptismum a Joanne acceperunt in nomine venturi, iterum baptizati sunt: ne quis putaret aquam sine Spiritu sancto sufficere ad salutem. Consequenter ergo videamus quid sit baptismus, et quæ sit ejus forma, et quando sit institutus, et quare.

DIST. III. Quid sit baptismus. — Est autem baptismus, intinctio corporis facta sub forma verbi ejus de quo dicitur: Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum (402).

Forma baptismi. An in nomine Christi liceat baptizare. — Verbum autem illud est invocatio Trinitatis. Juxta quod ait Veritas, formam baptizandi ostendens: *Ite, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (Matth. xxviii). Hoc autem verbum accedit ad elementum, non tantum quia dicitur, sed quia et creditur. In nomine etiam Christi legimus apostolos baptizasse (Act. viii, x). In quo tota Trinitas intelligitur scilicet ipse unctus, et Pater a quo unctus est; et Spiritus sanctus quo unctus est.

An in unius personæ nominatione liceat baptizare. — Imo et in unius personarum nomine tantum perfecte sacramentum traditur, si de aliis recte sentiatur: Et econverso omnibus nominatis, vacuum est mysterium, si de aliis male sentiatur. Unde Ambros. (403): Sicut si unum, vel Patrem, vel Filium, vel Spiritum sanctum sermone comprehendas, fide autem nec Patrem, nec Filium, nec Spiritum sanctum abneges, plenum est, fidei sacramentum: ita etiam, licet Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum dicas, et alicujus eorum minuas protestatem: vacuum est mysterium. Tertius tamen est tres personas in baptismo nominare, ut dicatur: In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, non in nominibus, sed in nomine, hoc est invocatione vel confessione trium personarum.

Ubi fuerit institutus baptismus. — Fuit autem institutus baptismus, in Jordane, quando Christus contactu mundæ carnis suæ, vim regenerativam contulit aquis, ut qui post immergeretur, invocato nomine Trinitatis, a peccatis mundaretur.

Quare in aqua tantum baptizetur. — Celebratur autem baptismus in aqua, non alio liquore, ne ullus inopia excusetur, et propter similitudinem sacramenti, quia sicut aqua corporis sordes abluit, sic baptismus maculas animæ abstergit.

Quoties immersi debeat qui baptizatur. — Denique pro vario ecclesiarum usu, semel, vel ter, qui baptizatur immergitur. Unde Gregor. (404): In una fide, nihil officit Ecclesiæ sanctæ consuetudo diversa, unde nullatenus reprehensibile est infantem baptizando, ter vel semel immergere, quia ter immer-

(402) Aug. super Joan. tract. 80.

(403) In lib. i De Spiritu sancto, cap. 2.

(404) Epistola 41, lib. i Registri, ad Leandrum episcopum.

gendo, personarum Trinitas, et semel potest divinitatis unitas designari. Nos vero qui tertio mergimus, etiam triduanæ sepulturæ sacramentum signamus.

DIST. IV. *De triplici effectu baptismi. Quarundam error.* — Post supradicta, sciendum est alios percipere sacramentum et rem, alios sacramentum tantum, alios rem tantum. Sacramentum et rem suscipiunt parvuli, licet de perituris quidam aliter sapient, male innitentes verbo Augustini qui dicit (405) : Sacraenta in solis sanctis efficiunt id quod figurant. Quod sic accipiendum est, quia cum sacramenta omnibus efficiant remissionem, solis electis hoc faciunt ad salutem. Adulti quoque qui cum fide accedunt, sacramentum et rem suscipiunt, qui vero sine fide, sacramentum tantum. Unde Hieron. (406) : Qui non plena fide baptismum accipiunt, non Spiritum sanctum, sed aquam accipiunt. Idem Aug. ait (407) : Omnis qui jam suæ voluntatis arbiter constitutus est, cum accedit ad sacramentum fideliūm, nisi pœnitentiat eum veteris vitæ, nova inchoare non potest. Quod autem August. (408) dicere videtur, sicut accedenti in ipso punto temporis peccata dimitti, non dicit asserendo, sed conferendo, et alios impugnando. Quod ostenditur ex eo, quod ibidem sic dicit (409) : Si ad baptismum fidelis accedit, dimissa sunt ei peccata, aut non sunt dimissa : eligant quod volunt. Qui etiam ait (410) : Tunc valere incipit ad salutem baptismus, cum illa sicutio veraci confessione sequente, de corde recessit. Accedens ergo sicut, non rem, sed tantum sacramentum accipit.

Quid prospicit baptismus cum fide accedentibus. — Sed cum fide accedentibus quid baptismus præstat cum justificati sunt? Ad quod dicimus quod exterioris satisfactionis absolutio eis præstatur, et gratia adjutrix, omnisque virtus augetur : fomes quoque peccati amplius debilitatur. Unde Aug. (411) : Fides quæ fideles facit, in aquis baptismi datur, vel nutritur, quia non habenti aliquando ibi datur, et habenti ut plenius habeatur, datur.

Qui suscipiant rem et non sacramentum. — Rem autem et non sacramentum suscipiunt, qui pro Christo sanguinem fundunt, seu fidem ejus tenent : quibus propter angustiam temporis suceurri non potest. Unde Aug. (412) : Etiam atque etiam considerans invenio, non tantum passionem pro nomine Christi susceptam, vicem baptismi supplere, sed etiam fidem et conversionem cordis : ita demum, si mysterium baptismi, non contemptus religionis, sed articulus necessitas excludit. Ambros. etiam de Valentiniano ait (413) : Ventrem meum

(405) In lib. De baptismo parvolorum, cap. 2.

(406) Super Ezech. 16.

(407) In lib. De pœnitentiæ medicina, cap. 2.

(408) In lib. i De baptismo parv. contra Donatistas, cap. 12.

(409) In eodem lib.

(410) Ibidem,

(411) Homil. 74 super Joan,

A doleo, quia quem regeneratus eram amisi, ille tamen gratiam quam poposcit non perdidit.

Quæ videntur obviare prædictis. — Cui sententiae non repugnat, quod Dominus dicit : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, etc.* (Joan. iii). Intelligendum enim est de his, qui possunt et contemnunt baptizari. Similiter et illud intelligendum est: Nullum catechumenum quamvis in bonis operibus defuntem, vitam habere credimus (414).

Varie sese habet baptismus ad remissionem peccatorum. De patrinis quid agere debeant. Expositio verborum quæ prolem suscipientes proferunt. Quæ baptismum præcedant. — Denique sciendum quod

B cum baptismus sit sacramentum remissionis peccatorum, aliquando præcedit ipsam, ut cum fictus baptizatur, aliquando sequitur, ut cum justus baptizatur ; aliquando simul sunt, ut cum parvuli baptizantur : qui dum baptizantur, gratiam bene operandi percipiunt in munere, sed non in usu, quam ad ætatem maiorem venientes habebunt, nisi per liberum arbitrium pravum usum elegerint. Pro quibus patrini fidem petunt, et credere prosintur (414*). Quod totum de sacramento baptismi intelligendum est, ut sit sensus, fidem peto, hoc est, fidei sacramentum præsto sum recipere. Credo, id est fidei sacramentum recipio : quod patrinus pro parvulo dicit, qui non habet ætatem ut pro se loquatur, per quod et ipse parvulus obligatur adimplere, cum major factus fuerit, et patrinus etiam sollicite operam dare, ut adimpleatur. Unde Aug. (415) : Certissimam emisistis cautionem, qua abrenuntiare

C pompis diaboli spopondistis. Baptismum autem exorcismus, hoc est, adjuratio, et catechismus, id est instructio præcedunt, non quod sine istis non possit esse baptismus, sed ut baptizandus instruitur, quæ fugiat, et sciat cui debitor fiat. Unde Augustinus (416) : Parvulus exsufflatur et exorcizatur, ut diabolus ab eo fugiat, et sciat cui deinceps debitor fiat.

DIST. V. *A que efficax est baptismus sive a bono sive a malo.* — Denique cum solus Christus baptizet, semper a que bonum baptisma traditura quoque, bono vel malo tradatur.

DIST. VI et VII. *Quibus licet baptizare.* — Ad summam sciendum est quod ministerium baptismi solis sacerdotibus licitum est. Necessitatis vero tempore, diaconis, et cuicunque personæ baptisma ministrare licet, quod a quocunque traditum, dummodo in forma Ecclesiæ non erratur, non reiteratur.

DIST. VIII. *De sacramento Eucharistie. Eucharistia unde dicatur.* — Post sacramentum baptismi, sequitur sacramentum eucharistie, et bene : per

(412) De unico baptismate lib. iv, cap. 22.

(413) Lib. De obitu Valentiniani, paulo ante medium.

(414) Aug. in ecclesiasticis dogmatibus, cap. 74.

(414*) Ille Magister dist. 6.

(415) Lib. ii De symb. ad Catech., cap. 1, 2, et ib. iv, cap. 10.

(416) In lib. i De symb. ad Catech. cap. 10.,

baptismum enim mundamur; per eucharistiam in**A** bono firmamur. Eucharistia autem dicitur bona gratia, quia in hoc sacramento totus ille sumitur, qui est fons et origo totius gratiae. In hoc ergo sacramento videamus de institutione ejus, et forma, et re.

De institutione hujus sacramenti. — Dominus igitur instituit hoc sacramentum, in cœna, post agnum typicum, in quo significavit veteris legis sacramenta morte sua terminari, et quæ sunt novæ legis substitui.

De forma hujus sacramenti. Forma autem ea est, quam idem Dominus instituit dicens: *Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur.* Et: *Hic est sanguis meus qui pro multis effundetur* (Matth. xxvi). Reliqua autem ad laudem Dei dicuntur. Unde Aug. (417): Credendum est quod in illis verbis Christi sacramenta conficiantur: reliqua omnia sunt laudes, obsecrationes, petitiones.

Tria in hoc sacramento distinguenda. — Sunt autem in hoc sacramento tria distinguenda: unum quod tantum est sacramentum scilicet species panis et vini, alterum quod est sacramentum, et res, caro scilicet Christi, quam de virgine traxit, et sanguis, quem pro nobis fudit, tertium quod est res tantum sacramenti, unitas scilicet Ecclesiæ quæ est spiritualis caro Domini, de qua dicitur: *Nisi manducaveritis carnem meam, et biberitis meum sanguinem, non habebitis vitam æternam in vobis* (Joan. vi).

Dist. IX. De duobus modis manducandi. — Sicut autem duæ sunt res hujus sacramenti, ita et duo modi manducandi sunt, sacramentalis, scilicet quo corpus, quod de virgine traxit, sub sacramento sumitur, et sanguis bibitur: et spiritualis, quo quis manducat, si in Deo manet, et Deus in eo. Unde Augustinus (418): Qui manducat carnem meam, et biberit sanguinem meum, in me manet, et ego in eo. Si in me manet, et ego in eo, tunc biberit. Qui vero in me non manet, nec ego in illo, etsi accipit sacramentum, acquirit magnum tormentum.

Item: Ut quid paras ventrem et dentem? crede et manducasti. Secundum hos duos modos distinguitur quod Aug. ait: Bonus accipit sacramentum et rem sacramenti. Malus vero tantum sacramentum, hoc est, corpus Christi. Non secundum hoc etiam intelligitur illud Aug. (419): Non manducans manducat, et manducans non manducat.

Dist. X. Corpus Christi in omni esse altari. — Denique corpus Christi de virgine tractum, in omni altari est, tempore sacrificii. In uno tamen loco tantum est scilicet ad dexteram Patris, visibiliter secundum formam humanam. Hoc est, quod Aug. ait (420): Corpus Christi est in uno loco visibiliter,

scilicet in forma humana: Veritas tamen ejus ubique est, id est divinitas. Item (421): *Véritas ejus, hoc est verum corpus ejus ubique est, id est, in omni altari, ubi celebratur, invisibiliter tamen, secundum eamdem formam.* Ita similia sunt intelligenda.

Dist. XI. De conversione panis in carnem Christi et vini in sanguinem. — Proinde vera fides fatetur quod usitatus panis est in altari, ante verba sacra quæ supra posita sunt: post illa verba, de pane fit caro Christi, vel conficitur, vel transit panis, vel convertitur in carnem. Similiter et de vino.

Quomodo fiat ista conversio. — Quod si queratur de modo conversionis, dicimus quia quidam dicunt conversionem illam sic esse intelligendam, ut sub quibus accidentibus erat prius substantia panis et vini, sub ejusdem post consecrationem sit substantia corporis et sanguinis. Alii autem dicunt quod substantialiter panis mutatur in carnem, nec tamen augetur. Totum enim quod ibidem est, virtute miraculi resulget. Sed sive sic, sive aliter sit, tenendum est quod Aug. ait (422): *Si queris modum quod fieri possit, breviter dico. Mysterium fidei salubriter credi potest, investigari salubriter non potest,*

Quare corpus Christi sub alia specie sumitur. — Sumitur autem corpus Christi sub alia specie, quam propria, triplici de causa, scilicet ut fides meritum haberet, et ne abhorreret animus, quod cerneret oculus, et ne ab incredulis religioni insultaretur.

Cur sub duplice. Cur aqua misceatur. — Sub duplice quoque specie, totus Christus sumitur, ut ostendatur totam humanam naturam Christum assumptisse, totamque redemisse. Panis enim ad carnem, vinum ad sanguinem refertur, ut Moyses ait: *Caro pro corpore vestro offertur, sanguis vero pro anima* (Deut. xii; Levit. xvii). Aqua etiam, quæ populum signat vino admiscetur, ut per hoc plebs credentium ei, in quem credit copulari ostendatur. Quod si ignorantia vel negligentia prætermittitur aqua, non est irritum quod geritur. Si autem introducendo hæresim hoc sit, nihil agitur.

Dist. XII. Ubi illa accidentia fundentur. De fractione et partibus. — Si autem queritur de illis accidentibus, ubi fundentur. Videtur potius fatendum sine subjecto existere, quod non est impossibile ei, qui creavit illa. Frangitur autem corpus Domini, non quidem in essentia sui, quia impassibilis factus est, sed in sacramento, ut Aug. ait: *Et quidem in sacramento sic fit, in quo sacramento sic tractatur et frangitur, et dentibus fidelium atteritur, ut Berengarius coram Nicolao papa juravit.*

Quid illæ partes significant. — Tres autem partes quotidiano usu ejusdem sacramenti in Ecclesia sunt,

(417) Epistola 59 ad Paulinum.

(418) Homil. 26 super Joan. vi, et de verbis Domini serm. 41.

(419) Ibidem homin. super Joannem quoad sensum.

(420) Tractatu 50 super Joan.

(421) Item epist. ad Dardanum 57.

(422) In lib. Sententiarum Prospere.

(423) De consec. dist. 2, c, *Ego Bereng.*

non sine significatione, ut Sergius papa ait (424). Pars enim oblatæ in calicem missa, corpus Christi, quod jam resurrexit, monstrat: pars comesta ambulans adhuc super terram, pars in altari usque ad finem missæ remanens, corpus jacens in sepulcro, quia usque ad finem sæculi corpora sanctorum in sepulcris erunt.

Quare hoc sacrificium dicatur immolatio. Cur fnerit institutum. Quoties communicandum in anno. — Dicitur autem hoc sacrificium, immolatio Christi. Immolatur enim Christus quotidie, non essentia sui, quia semel mortuus est, et jam non moritur, sed sacramentali repræsentatione. Nec tamen iteratur sacramentum hoc, quia benedictio non repelitur super eamdem rem, sicut nec baptismus in eadem persona. Fuit autem institutum hoc sacramentum in medicinam quotidiane infirmitatis. Unde Aug. (425): Iteratur quotidie hæc oblatio, quia quotidie peccamus. Item: Quia quotidie labimur, quotidie mysterium Christi pro nobis immolatur. Ter autem in anno unicuique fidelium communicandum est, in Pascha scilicet, Pentec. et Natali.

DIST. XIII. *Qui conficiat hoc sacramentum. — Conficitur autem hoc sacramentum a quolibet sacerdote, secundum ritum et intentionem conficiendi, utique si in unitate Ecclesiæ consistit. Excommunicati ergo, vel hæresi manifesta notati non conficiunt hoc sacramentum. Nemo, enim consecrans dicit, offero, sed offerimus, quasi ex persona Ecclesiæ, quod Aug. ita dicit (426): Recole nomen et adverte veritatem. Missa enim dicitur, eo quod cœlestis missus, hoc est angelus, ad consecrandum corpus Dominicum adveniat, dicente sacerdote: Omnipotens Deus, jube hoc perferrri per manus angelii tui in sublimi altare tuum. Sed nunquid hæretico usurpante hoc mysterium, angelum de cœlo mittit Deus oblationem ejus consecrare? Hæc de cœlestis mysterio perstrinximus, quæ fideler a Catholicis tenenda sunt.*

DIST. XIV. *De pœnitentia. Unde dicatur pœnitentia. Quid sit pœnitere. Divisio pœnitentia. — Post hæc de pœnitentia videamus, quæ post naufragium Adæ et originalis peccati, secunda tabula est. Prima enim est baptismus, ubi vetus homo deponitur, et induitur novus; qui semel præstitus, non iteratur. Pœnitentia autem frequenter subvenit: a qua prædicatio Joannis cœpit dicentes: Pœnitentiam agite, uppropinquavit enim regnum cœlorum (Matth. iii). Dicta est autem pœnitentia a puniendo, qua quis illicita quæ commisit, punit. Pœnitere enim est pœnam tenere, ut semper puniat in se ulciscendo, quod commisit peccando. Proinde pœnitentiæ virtus timore concipitur. Unde Isaias: A timore tuo, Domine, concepimus Spiritum salutis.*

Solemnis pœnitentia. Non solemnis. Confessio. —

(424) De cons., dist. 2, c. Triformæ.

(425) Lib. iv contra duas epist. Pelag. c. 10, et De verbis Domini serm. 28.

(426) Non tenetur hic sicut nec Lombar. In ser-

A Pœnitentiarum vero, alia solemnis est, alia non. Solemnis est, ut Amb. (427), quæ sit extra ecclesiam manifesto, in cinere et cilicio, quæ pro manifestis horrendisque delictis, antum imponitur, quæ non iteratur pro reverentia sacramenti. Ejectionem enim primi hominis de paradiſo significat. Alia vero non est solemnis, quæ virtus mentis est, et in secreto agitur, et frequenter ab eodem iterari potest in salutem. Quod probatur exemplo David, qui, post veniam adulterii et homicidii, graviter deliquit in numerando populum, qui dum angelo ferienti plebem, se obtulit dicens: Grex iste quid fecit? Fiat manus tua in me, et in domum Patris mei, statim sacrificio dignus factus est, et absolvit meruit (II Reg. xxiv). Hoc est etiam quod Aug. ait: Confitere peccata etiam semel terreno judici ante mortem, sed Deo frequens confessio vitam inducit. Item super Psal. *Parcat pauperi* (Psal. lxxi). Si liberatus offendit, parcat, quia omnes peccant. Auctoritates ergo quæ pœnitentiam prohibere videntur iterari, vel de perfectorum pœnitentia vel solemni intelligendæ sunt, velnt illa: Pœnitentia semper est vindicta puniens, quod quis commisit; et illud: Reperiuntur qui sæpius agendum pœnitentiam putant, qui luxuriantur in Christo (428).

B DIST. XV. *In confessio de uno peccato valcat, cæteris manentibus? — Videtur autem confessio de uno peccato tantum facta valere, præscriptum si pro eo satisfactum est, quia Scriptura dicit: Non judicabit Deus bis in idipsum, et non consurget duplex tribulatio (Nahum, i). Sed hoc de his intelligendum est, qui præsenti pena commutantur in bonum. Cæterum si perdurant in malo, præsentibus suppli ciis æterna connectunt, secundum illud: Dupli contritione contere eos, Domine Deus noster (Jer. xvii). Ait enim Greg. (429): Pluit Dominus super unam civitatem, et super alteram non pluit. Et eamdem civitatem ex parte compluit, et ex parte aridam reliquit. Cum ille qui proximum odit, ab aliis vitiis se corrigit, una eademque civitas ex parte compluit, et ex parte arida remanet, quia sunt quidam, qui cum vitiis quedam resecent, in aliis graviter perdurant. Sed hoc non ad veniam criminis, sed ad desertonem actus peccandi referendum est. Ut idco pars civilis dicatur complui, quia a delectatione et actu peccandi nunc continet. Vocaturque hæc continentia pluvia, quia de fonte gratiæ procedit; ut vel sic paulatim pœniteat, vel eo minus a Deo puniatur, qui diuturniori delectatione et actu peccati, majus sibi accumulasset tormentum.*

C D *An satisfactio sit imponenda huic peccato sine aliis confessio. — Quod autem solet quæri, utrum pro illo peccato denuo satisfactio sit imponenda? Dicimus, iterum imponendam, quia primo condigne non satisfecit, cum falso esset ejus pœnitentia. Ait enim*

mone De corpore Christi.

(427) Amb. lib. ii De unica pœnitentia.

(428) Id., ibid.

(429) Greg., super Ezech. lib. i, hom. 10.

Innocentius (450): Falsam pœnitentiam esse constat, cum spretis pluribus, de uno solo pœnitentia agitur. Vel cum sic agitur de uno, ut non discedatur ab alio: arbitrio tamen sacerdotis poterit moderari.

DIST. XVI. *De tribus quæ in pœnitentia considerantur.* — In pœnitentia autem tria consideranda sunt: cordis compunctio, oris confessio, operis satisfactio; sicut enim tribus modis offendimus, sic tribus modis satisfacere debemus, corde, ore, opere.

De tribus peccati differentiis. — Tres quidem peccati differentiæ sunt. tanquam tres mortes in domo, in porta, in sepulcro, quas Dominus significavit in tribus mortuis quos suscitavit. Compunctio autem commendatur ibi: *Seindite corda vestra et non vestimenta vestra* (*Joel. ii*). Confessio ibi: *Justus in principio sermonis accusator est sui* (*Prov. viii, xviii*). Satisfactio ibi: *Facile dignos fructus pœnitentiae* (*Lue. iii*).

Quæ confitenti attendenda sunt. — Denique qui confitetur, secundum quod Aug. ait, exprimat sacerdoti qualitatem criminis, locum, tempus, perseverantiam suam, et ejus personæ cum qua peccavit, conditionem et intentionem, et quali hoc fecerit tentatione. Omnis enim ista varietas confiteuda est et deflenda.

Confessio nou est dividenda per diversos sacerdotes. — Caveat etiam ne verecundia ductus, dividat apud se confessionem, ut diversa diversis sacerdotibus velit manifestare, quod est se laudare, et ad hypocrisim tendere, et semper venia carcere, ad quam frustra putat pervenire.

De tribus actionibus pœnitentiae. — Sunt etiam tres actiones pœnitentiae. Unde Aug. (431): Agunt homines pœnitentiam ante baptismum de peccatis prioribus, ita tamen ut baptizentur. Agunt et post baptismum pœnitentiam, si ita peccaverunt, ut excommunicari mercantur. Est etiam pœnitentia bonorum fidelium pene quotidiana de peccatis, sine quibus hæc vita non ducitur, pro quibus pectora tundimus dicentes: *Dimitte nobis debita nostra* (*Matth. vi*).

DIST. XVII. *Cui confessio facienda est.* — Denique peccata levia, socio cuilibet corde contrito, sufficit confiteri, gravia vero sacerdoti demum, nisi absit, et urgeat periculum: Unde Beda ait super illud: *Confitemini alterutrum peccata vestra* (*Jac. v*). Coæqualibus quotidiana et levia, gravia vero sacerdoti pandimus. Sed et gravia coæqualibus paudenda sunt, cum deest sacerdos, et urget periculum. Proinde gravia si occulta, occulte confiteantur; si autem manifesta, publica egent medicina. Quod Aug. (432) docet per similitudinem eorum, qui a Domino resuscitati sunt. Ait enim: In resurrectione puellæ,

A pauci interfuerunt qui viderunt (*Matth. ix*). Intus resuscitavit, quam intus invenit, relictis solis Petro, Jacobo, et Joanne, et patre, et matre puellæ (*Marc. v*): in quibus significantur sacerdotes Ecclesiæ. Quos autem extra invenit, sic resuscitavir (*Luc. vii*). Flebat turba post filium viduæ. Flebat Maria et Martha supplicantes pro fratre (*Joan. xi*). In quo docemur publice peccantibus non proprium, sed Ecclesiæ sufficere meritum.

DIST. XVIII. *Quando et quid Deus dimittat et sacerdos.* — Dimittit autem Deus peccatum in cordis contritione ante confessionem oris. Unde Prophetæ: *Dixi: Confitebor adversum me injustitium meum Domino: et tu remisisti iniquitatem peccati mei* (*Psal. xxxi*). Ubi Cassiodorus ait (433): Magna pietas Dei quæ ad solam promissionem peccata dimittit. Item B Aug.: Nondum pronuntiat, et Deus dimittit. Dimittit autem peccatum hoc modo, quia debitum æternæ mortis solvit, et animam interius purgat. Tegit enim Deus peccatum in pœnitente, ita ut æternaliter non puniat. Unde Aug. (434): Videre Dei peccata, est ad pœnam imputare ea: avertere autem faciem a peccatis. est ea ad pœnam non reservare.

De tenebris animæ. — Ecce sic dimittit peccatum, quantum ad tenebras exteriores, quantum quoque ad interiores dimittit, quando animam nebula peccati tenebrosam illuminat. et suæ puritati restituit. Unde: *Surge qui dormis* (*Ephes. v*). Et in *Psal.*: *Nebulam sicut cinereum spargit* (*Psal. cxlii*).

Quid sacerdos dimittat. — Sacerdos autem dimittit in confessione peccatum, ministerio officii, quo potest ligare et solvere (435). Solus enim sacerdos evangelicus, et ligat, et solvit, hoc est, ligatum vel solutum a Deo, ex officio ostendit, sicut olim legalis sacerdos contaminabat et mundabat leprosum, id est contaminatum vel mundatum ostendebat (*Levit. xiii*). Quam enim potestatem habebat iste in corpore, hanc habet ille in mente. Ostendit autem solutum, eo ipso, quod pœna temporali obligat, quem vere pœnitere arbitratur: ligatum ostendit, si contra fecerit. Ligat etiam sacerdos, cum pœnam temporalem imponit; solvit, cum eam dimittit. Tertio etiam ligat, cum a communione suspendit; solvit, cum communioni restituit.

D *De clavibus Ecclesiæ.* — Hoc autem licet sacerdoti facere ex auctoritate clavium Ecclesiæ, quæ sibi in ordinatione sunt traditæ, dicente episcopo ei, quod dixit Dominus Petro: *Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis, et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis* (*Matth. xvi*). Hoc est, ut Aug. ait (436): Ego et Deus omnes cœlestis militiae ordines, et omnes sancti in gloria mea, laudent tecum et confirmant, quos solvis et ligas: non dixit, quos putas ligare vel solvere, sed in quos exerces opus justitiæ et misericordiæ.

(430) De pœn. dist. 5, c. *Fratres nostros*.

(431) Ad Seleucianum epistola 108.

(432) Lo. citato De vera et falsa pœn. cap. 11.

(433) Super psal. xxxi.

(434) Exponens illum locum psal. xxxi, *Quorum teeta sunt peccata*.

(435) Non tenetur hic Bandinus.

(435) In lib. De vera et falsa pœn. cap. 10.

Alia autem opera tua in peccatores non cognosco. Hieron. quoque ait (437) : Ille locum quidam non intelligentes, aliquid sumunt propter haec verba, de supercilie Pharisæorum ut damnare innoxios, et solvere se putent noxios, cum apud Deum, non sacerdotum sententia, sed reorum vita queratur, scilicet ut eis prosit vel noceat.

De sententia pastoris. Claves duæ quæ sunt. — Ceterum sive justa sive injusta fuerit sententia pastoris, jure verenda est, sine præjudicio tamen veritatis. Interdum enim qui foras mittitur intus est, et foris est, qui intus etiam videtur retineri. Haec autem claves duæ sunt, scilicet scientia discernendi peccata, et potestas judicandi de peccatis.

DIST. XIX. *Quomodo hæc claves dantur et quibus?* — Has autem, omnis qui in sacerdotem ordinatur accipit, etsi enim prius habuerat scientiam discernendi non tamen habebat eam ut clavem, hoc est auctoritate clavigeri ea uti non poterat, quod solus ordinatus potest. Videtur sane quod non omnes sacerdotes has claves habeant. Ait enim Origenes (438) : Hæc potestas soli Petro concessa est, et imitatoribus ejus, scilicet dignis, vel imitatoribus in gradu, etsi non in vita. Ordinis ergo est hæc dignitas, non personæ. Quod August. probat exemplo Caiphæ (*Joan. xi.*). Dictum est, inquit (439), de nequissimo Caipha. Hoc a semetipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius. Per quod ostenditur spiritum gratiarum non personam sequi digni vel indigni, sed ordinem traditionis, ut, quamvis boni meriti aliquis sit, benedicere tamen non possit, nisi fuerit ordinatus.

Quare dimisso a Deo criminis, sacerdoti confundum? — Sed cum in contritione Deus dimittit peccatum, cur oportet quemquam deinceps sacerdoti, hoc est Ecclesiæ confiteri? Arbitror inter cæteras causas hanc esse præcipuam : ut per hoc sacramentum, unitas quæ est inter Christum et Ecclesiæ, commendetur : ut sicut sunt duo in carne una, et in voce una, ita et duo sint in confessione una. Quod non in Veteri Testamento, sed nunc exigitur. Quia nunc, non tunc, hi duo sunt unum in carne una.

De generali confessione. — Sic agenda est pœnitentia, ut supra diximus, ubi memoria est delictorum. Sed quia delicta nemo intelligit omnia, generaliter saltem ea confiteri oportet, ita scilicet ut Aug. ait (440) ; dicit enim : Si vero mente aliqua exciderint peccata, confitetur quis veritatem Deo, cum generaliter dicit : Deus, qui nosti occulta cordium, opera mea et delicta mea a te non sunt abscondita, quibus veniam largiaris. Et hæc est veritas confessio, quam diligit Deus.

DIST. XX. *De his qui in fine pœnitent.* — Denique cum pœnitentia semper necessaria sit : illa maxima

A laudabilis est, quæ non tantum habet timorem, sed et libertatem. Unde Aug. (441) : Nullus exspectet quando peccare non potest. Arbitrii libertatem quærerit Deus, ut possit delere commissa, non necessitatem, sed charitatem, non tantum timorem, quia non in solo timore vivit homo. Illa ergo quæ in extremis agitur, non sic laudabilis est, quia ex timore magis, quam ex charitate esse videtur, quando scilicet magis te peccata dimitunt, quam tu ea. Unde Aug. (442) Si vis agere pœnitentiam, quando jam peccare non potes, peccata te dimitunt, non tu illa. Et ideo sic pœnitenti securitas non permittitur. Si vis ergo a dubio liberari, age pœnitentiam dum sanus es.

DIST. XXI. *An peccata dimissa redeant?* — Solet etiam quæri utrum peccata dimissa redeant iterum peccanti, qui pœnituit? Et dicimus quia utrumque salva fide teneri potest. Utrique enim parti quæstionis, probati favent doctores, scilicet ut vel dimissa peccata redeant, aliquo existente ingrato beneficiis : quod evangelica parabola explicare videtur, vel ut non redeant : sed eorum loco tot sint ingratitudines, quot peccata dimissa fuerant (*Matth. xviii.*). Unde Aug. (443) : Benedic, anima mea, Domino, et noli obliisci omnes retributiones ejus : quæ tot sunt, quot sunt remissiones : tot ergo sunt et oblications.

DIST. XXII. *De unctionibus. Unctio cathechumenorum. Unctio externa infirmorum. Unctio in confirmatione. Quid oleum significet et balsamum.* — Novissime sciendum est tria genera esse unctionis.

C Prima est qua cathechumi et neophyti unguntur in pectore et inter scapulas, ut ad militiam Christi accedentes, ad rectam intelligentiam, rectamque operationem roborentur. Secunda est unctio infirmorum, quæ ab apostolis incœpit, dicente Jacobo : *Infirmutnr quis in vobis, inducat presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini, et si in peccatis est, remittuntur ei* (*Jac. v.*). Hæc autem unctio, pro vario usu Ecclesiarum iteratur, vel tantum seimel præstatur. Est autem tertia unctio cæteris reverentior, qua caput linitur, vel pontificis vel regis, vel baptizati vel confirmati in fronte. Hæc prærogativa exuberantis gratiæ, quæ in ea confertur, chrisma dicitur, quod unctio interpretatur. Privilegio enim abundantioris gratiæ generale nonen sibi vindicat proprium. Unde et duos liquores præcipuos admistos habet, oleum, scilicet et balsamum, quorum alterum prævalet in claritate, alterum in odore. Oleo ergo gloria conscientiæ, balsamo celeberrima fama significatur. Ut qui chrismate unguntur, et conscientia perspicui, et gloriosi fama existant.

Quid sit sacramentum, et quid res sacramenti? — In his ergo sacramentum est unctio hominis ex-

(437) Super Matth. xvi : *Dabo claves.*

(438) Quo ad sensum homil. 1 super Matth.

(439) In lib. Quæst. Veteris et Novi Test., q.

(440) Lib. v Hypognosticou.

(441) In lib. De vera et falsa pœn. c, 17.

(442) In lib. t Homil., hom. 41.

(443) Super psal. cii.

terioris, res vero sacramenti, secunditas interio-
ris, quæ tunc per Spiritum sanctum datur no-
bis.

DIST, XXIX *De ecclesiasticis ordinibus.* — Nunc de ecclesiasticis ordinibus videamus, assignantes quam vim in nobis teneant, et qualiter Christus eos in semetipso gessit.

V *Quil sit ordo.* — Est autem ordo signaculum, hoc est quoddam sacrum quo spiritualis potestas et officium traditur ordinato.

Quot sint ordines clericorum. — Denique, juxta prærogativam septiformis Spiritus, septem sunt hi ordines, scilicet ostiarius, lector, exorcista, acolythus, subdiaconus, diaconus et sacerdos.

Quare vocentur clericci. Quid corona designet. — (444) Omnes clericci vocantur, hoc est sortiti, eo quod Mathias, quem primum ordinavit Ecclesia, sorte electus fuit. Hanc sortem corona designat, quæ signum regale est et decoris. Unde omnes Ecclesiæ ministri reges non immerito dicantur, ut Petrus ait: *Vos estis genus electum, regale sacerdotium* (*I Petr. ii.*),

Unde ostiarius dicatur. — Ostiarius autem dictus est, quod præsit ostiis templi, qui in Veteri Testamento janitor dicebatur, positus ut custodiret tempulum, ne quis immundus ingredieretur in illud (*I Paralip. xxvi.*). Sic et nunc custodit ecclesiam, dignos recipiendo, et indignos respundo. Unde claves ecclesiæ ei dantur ab episcopo cum ordinatur.

Ubi Christus ostiarii officium exercuerit. — Hoc autem officium Dominus in semetipso implevit, quando flagello vendentes et ementes de templo ejecit (*Joan. ii.*),

De lectoribus. Officium lectorum. — Secundus ordo lectorum est, qui a legendi dicuntur, quia canunt et legunt in ecclesia, ut animos audientium ad compunctionem excitent. Ad quos ex officio pertinet, ut prophetias et lectiones in ecclesia legant. Unde codex divinæ legis, eis cum ordinantur, ab episcopo traditur. Scientiam igitur habere debent, ut distincte quod legunt, pronuntiare et exponere valeant.

Hoc etiam officium Christus implevit, cum librum Isaiæ (c. LXI) aperiens, in medio seniorum distincte legit: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Domiuus me, ad evangelizandum mansuetis misit me* (*Luc. iv.*).

Tertius ordo exorcistarum est, qui Latine dicuntur increpantes, vel adjutores. Adjurant enim, vel increpant spiritum immundum, super catechumenos et energumenos, hoc est inefficaces. Exorcista ergo, ex officio, prædictis eum exorcismo inanum debet imponere. Unde et librum exorcismorum ab episcopo accipit cum ordinatur.

Hoc officio Dominus usus est, quando aures et linguam surdi et muti tetigit et sanavit, cumque

A etiam multos dæmones suo imperio fugavit (*Marc. vii.*).

Quartus ordo acolythorum est: qui Latine dicuntur ceroferarii, qui cereos anteferunt, præcipue cum legendum est evangelium. Ad acolythum ergo pertinet lumen in sacrario præparare, et portare, et suggesta pro eucharistia subdiaconis offerre. Illic cum ordinatur ab archidiacono accipit candelabrum cum cereo, et urceolum vacuum.

Hoc officium Christus implevit, cum dixit: *Ego sum lux mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris* (*Joan. viii; Marc. vii.*).

Qnintus ordo subdiaconorum est: qui sic ideo vocantur, quia in ministeriis subjacent præceptis et officiis diaconorum. Ad subdiaconum ergo pertinet calicem, patenamque ad altare deferre, et diaconis tradere. Urceolum quoque et aquam, mantile, et manutergium presbyteris et levitis tenere, pro lavandis manibus ante altare. Unde cum ordinantur, accipiunt ab episcopo calicem et patenam, ab archidiacono urceolum, etc.

Ubi Christus hoc officio functus sit. — Hoc officio Dominus usus est, quando linteo se præcinxit, et pedes discipulorum lavit (*Joan. XII.*).

De diaconis. Officium diaconorum. Modus ordinandi diaconos. — Diaconorem ordo sexto loco est, in quo eorum perfectio commendatur. Hi Latine dicuntur ministri, quia sicut in sacerdote consecratio, ita in diacono mysterii dispensatio habetur. Ad quem pertinet mensam Domini componere, crucem ferre, et prædicare, et agendis sacramentis semper assistere et ministrare: qui et Levitæ dicuntur, a tribu Levi, quia sicut illi tribui pro toto Israel ministerium templi committebatur: ita his pro tota Ecclesia ministerium: deputatur altaris. His episcopus manum cum ordinantur imponit, et stolam in laeo latere, ut expediti sint ad ministrandum: et spiritualiter, ut quidquid ad sinistram pertinet, divino jugo se subjecturos intelligent, dat etiam eis Evangelii textum, ut illos Christi præcones denuntiet.

Ubi Christus diaconi officio functus. — Hoc officio usus est Christus quando sacramentum corporis et sanguinis discipulis dispensavit, et quando eos ad orandum commonuit, dicens: *Vigilate et orate ut non intretis in temptationem* (*Matth. xxvi.*).

De presbyteris. Modus ordinandi sacerdotes. Ubi Christus hac potestate usus. — Septimus ordo presbyterorum est, qui seniores interpretantur, non pro ætate, sed dignitate. Moribus enim et prudentia in populo præcellere debent, sicut scriptum est: *Senectis enim venerabilis est, non diurna, neque annorum numero computata* (*Sap. iv.*). Cani enim sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata. Iстis cum ordinantur episcopus manus inungit, quo gratiam consecrationis accipiunt. Accipiunt et

stolam quæ tenet utrumque latus seu premit, ut tanquam perfectiores adversa et prospera jugo Domini submittant. Hoe autem officio Dominus usus est, cum panem et vinum in corpus et sanguinem suum convertit, et semetipsum in ara crucis obtulit.

De nominibus dignitatum. — Sunt et alia quædam nomina non ordinum, sed dignitatum, velut episcopus, propterea sic dictus, quod superintendat, eum subditorum gerens, επι: enim super, επωπεῖν intendere dicitur.

Episcoporum autem ordo quadripartitus est in patriarchas scilicet metropolitanos, archiepiscopos, et simpliciter episcopos. Patriarcha summus Patrum interpretatur. Metropolitanus vero dicitur a mensura civitatum. Archiepiscopus autem princeps episcoporum. Hi omnes pontifices dicuntur, et summi sacerdotes nuncupantur: hi enim cæteros sacerdotes et levitas efficiunt, et omnes Ecclesiæ ordines disponunt, quæ quandiu in Ecclesiæ unitate persistunt, ineunctanter facere possunt.

DIST. XXIV. *De ordinatis ab hæreticis. Dissolvit Bandinus sententiarum repugnantiam.* — Si vero ab utero erraverunt, falsaque loquuntur, dicit Innocentius, Greg. Cyp. et Hiero., solus baptismus eorum ratus est: cætera vero falsa sunt et inania quæ administrant. Siquidem qui honorem amiserunt, dare non possunt. Per quod videtur honor iterandus eis, qui ab hæreticis ad Ecclesiam redeunt. Aug. (445) antem contradicere videtur probans ita jus dandi ordines hæreticis constare, sicut et baptismus, utrumque tamen ad perniciem suam; ideoque dare possunt quod habent; nec iterandum est redeuntibus, ne fiat injuria sacramento. Sed hæc contrarietas multis modis conquiescit. Aut enim prædicti auctores de hæreticis, sententia præcisis, loquuntur; Aug. autem de iis qui tantum pravitate sui sensus a fidei puritate divisi sunt: aut prædicti de hæreticis sub alia forma sacramenta celebrantibus loquuntur; Aug. vero de his qui in celebrando formam Ecclesiæ servant: aut prædicti ad effectum sacramentorum respexerunt, quæ illicite tracrantibus inania sunt; Aug. vero ea esse dixit vera recta quantum ad se: vel prædicti de his hæreticis loquuntur qui extra ecclesiam; Augustinus vero de his qui intra ecclesiam ordines acceperunt.

De ætate ordinandorum. — De ordinandis autem canones sanxerunt, ut subdiaconus ante quatuordecim annos, diaconus vero, ante viginti quinque annos non ordinetur, presbyter vero ante triginta non etiamsi valde sit dignus.

DIST. XXV. *De conjugio.* — Nunc de conjugio videamus quod ante omnia sacramenta in paradyso legitimur institutum primis hominibus, Domino dicente: *Crescite et multiplicamini, et replete terrum*

(445) In lib. II contra epist. ad Parmenianum.

(446) In lib. De virginibus, c. 10.

A (*Genes. 1*). Ante multiplicationem siebat conjugium ad officium secundum præceptum: postea vero ad remedium secundum indulgentiam, ut infirmitas hominis prona ad ruinam turpitudinis, exciperetur honestate nuptiarum.

DIST. XXVI. *Quid sit conjugium.* — Est autem conjugium maritalis inter legitimas personas conjunctio individuam vitæ consuetudinem retinens. Quæ cum in multis capitur vel consistit, in eo præcipue versatur, ut utroque vivente neuter eorum alii maritaliter conjugatur.

B *Quæ sint personæ legitimæ.* — Denique personæ legitimæ sunt, quas votum continentiae non impedit, vel sacer ordo, vel spiritualis carnalis cognatio, vel dispar cultus, vel conditio, vel naturæ frigiditas. Sed per prima quatuor penitus sunt illegitimæ, per duo vero ultima mediæ sunt. Etenim si tales ignoranter jungantur, accidentibus quibusdam causis, cohabitare possunt, et eisdem deficientibus separari; velut si cognita conditio placeat et naturæ frigiditas non abhorreatur.

C *Quæ causa efficit conjugium. Effectus conjugii.* *Perfectio conjugii in quo consistat. Gemina conjunctio in conjugio intelligitur.* — Elſiens autem causa matrimonii est consensus, non de futuro, sed de præsenti per hujusmodi verba expressus. Accipio te in virum, et ego te in uxorem: in quo tam humana quam divina jura concordant. Dicit enim lex: Non dotibus sed affeciū matrimonia contrahuntur. Et Isidorus: Consensus facit matrimonium, consensus de præsenti non de futuro matrimonium efficit. Item Nicolaus papa: Sufficiat solus consensus secundum leges eorum de quorum conjunctonibus agitur, qui si defuerit solus, cætera etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur. Qui consensus est individuæ vitæ et conjugalis societatis invicem servandæ, a quo nimirum conjugium initiatur et in carnali copula perficitur. Ait enim Amb. (446); Cum iniciatur conjugium, conjugii nomen asciscitur. Item Isidorus: A prima fide desponsationis verius conjuges appellantur (447). Quod autem in carnali copula perficiatur, ait Ambro., in omni matrimonio conjunctio intelligitur spiritualis, quam confirmat et perficit conjuncrorum commissio corporalis. Item Hieron. dicit: Dominus (448) adulteria futura in conjugiis quæ sponsali conventione initiantur et corporum commissione perficiuntur. Ex his autem intelligere licet quod conjugium sacramentum sit, et sacrum signum, et sacræ rei, scilicet conjunctionis Christi et Ecclesiæ, secundum spiritum, quantum ad initium ejus; secundum carnem, quantum ad ejusdein perfectionem. Sicque geninæ sacræ rei signum, conjunctionis scilicet animæ ad Deum quod signatur in desponsatione, et carnis nostræ in Deum quod signatur in carnali commissione, quando scilicet vir et mulier una

(447) In lib. Etyinologiarum, c. 8.

(448) Deest aliquid.

caro efficiuntur. Sieut Christus et Ecclesia una caro sunt facti in Virginis utero. Denique secundum illud ultimum signum auctoritas illa loquitur : Non dubium est illam mulierem non pertinere ad matrimonium, scilicet (quantum ad hoc signum) eum qua docetur non fuisse commissio sexus (449).

DIST. XXVII. *Coactio excludit consensum.* — Cæterum quod consensus iste a coactione immunis esse debeat, dicunt etiam leges : Libera debent esse matrimonia tam in contrahendo quam in distracthendo.

DIST. XXVIII. *Quod error matrimonium impedit.* — Error quoque matrimonium impedit, quia nihil est tam contrarium consensui quam error qui imperitiam detegit ; sed hoc de errore personæ, et conditionis intelligimus, qui omnino matrimonium impedit, non de eo qui est fortunæ vel qualitatis qui in matrimonio toleratur.

De finali causa conjugii. — Finalis autem causa conjugii est principaliter proles, secundum quod Dominus ait : *Crescite et multiplicamini* (*Genes. i*) ; secundaria, vitatio fornicationis. Sunt et aliæ causæ, ut reintegratio pacis, pulchritudo viri vel mulieris, quæstus quoque et divitiarum possessio, et alia multa, quæ quivis diligenter attendens facile inveniret.

De conjugio Virginis et Joseph. — Secundum triplex bonum de quo jam statim infra dicetur, inter Virginem et Joseph perfectum fuit conjugium. Ait enim August. (450) : In parentibus Christi omne bonum nuptiarum impletum est ; prolem enim cognoscimus Christum Dominum ; fidem, quia nullum adulterium ; sacramentum, quia nullum divorcium.

DIST. XXIX. *De triplici bono conjugii.* — Sunt denique tria bona conjugii, ut Aug. ait (451), fides, proles et sacramentum : fides, ne cum alio vel cum alia coeatur ; proles, ut amanter suspiciatur et religiose educetur. Quæ si defuerint, est proles sine bono prolis, ut est qui hæredem possessionis temere vult habere, non desiderans ad hoc prolem quærere ut religiose informetur. Sed his duobus frequenter nuptiæ carent, quod nunquam de tertio contingit, quod est sacramentum, scilicet ut conjugium non separetur, hoc est ut, utroque vivente, neuter unquam alii sacramentaliter conjungatur.

Quid et quotuplex sit separatio matrimonii. — Est autem separatio corporalis et sacramentalis. Proinde corporaliter separari possunt, causa fornicationis, absque consensu, vel ex communi consensu ad tempus, causa religionis, vel usque in finem. Igitur ubi hæc tria bona sunt, excusat coitus, vel ab omni culpa si fiat causa prolis, vel a majori, si fit causa incontinentiæ. Unde Aug. (452) : Concubitus conjugalis generandi gratia non habet culpam : concupiscentiæ vero satiandæ, sed tamen cum con-

A juge propter tori fidem, veniale habet culpam, Cæterum, deficiente fide et bono proli, coitus qui fit causa exsaturandæ libidinis conjugis, crimen habet. Unde Sextus Pythagoricus ait in Sententiis : Omnis ardenter amator propriæ uxoris, adulter est.

DIST. XXX. *De his quæ matrimonium impediunt.* In quo ordine nequeat fieri conjugium. — Nunc causas quæ matrimonium impediunt repentes, eas prolixius exsequamur. Non omnis itaque ecclesiasticus ordo matrimonium impedit, sed tantum sacerdotium, diaconatus et subdiaconatus ; in aliis vero admittitur, nisi religionis habitum sumperint, vel continentiae votum fecerint. Unde Innocentius : Ut lex continentiae et Deo placens munditia, in ecclesiasticis ordinibus dilatetur, statuimus B quatenus episcopi, presbyteri, diaconi et subdiaconi, professi, qui sacrum transgredientes propositum, uxorem sibi copulare præsumpserint, separantur. Item Ancharitana (alias Anchonitana) syndus dicit : Quicunque diaconi de continentia interrogati juraverint et susceperint manus impositiæ, professi continentiam, si postea ad nuptias convenerint, a ministerio cessare debent.

DIST. XXXI. *De differentia votorum. Divisio voti singularis.* — Votum etiam aliud commune est, ut quod in baptismo omnes faciunt ; aliud vero singulare, ut cum aliquis promittit sponte continentiam. Item singulare, aliud est privatum, ut quod in abscondito, vel sine solemnitate fit ; aliud solemnne, ut quod solemnitatem habet ; quod facit C prædictus ordo in clericis, benedictio in virginibus, in viduis religiosus habitus. Hoc autem solum matrimonium impedit.

DIST. XXXII. *De dispari cultu.* Dispar cultus, dispar religio est, quæ impedit matrimonium. Non enim licet Christiano, cum gentili vel Judæo intrare conjugium. Cæterum si dum uterque infidelis erat matrimonium inierunt, altero ad fidem converso, potest stare conjugium juxta consilium Apostoli dicentis : *Si quis fruter habet uxorem infidelem, et haec consentit habitare cum ipso, non dimittat illam, et de muliere similiter* (*I Cor. vii*). In quo monet Apostolus quod est lucrandi occasio, cum liceat ei relinquere. Causa enim fornicationis et corporalis et spiritualis dimittitur licite uxori.

D *Conjugium triplice. Legitimum et ratum.* Ratum et non legitimum. Legitimum et non ratum. — Hic ergo sciendum, quod conjugium aliud est legitimum et ratum, ut quod inter fideles contrahitur publice solemnitatibus secundum morem servatis ; aliud est ratum et non legitimum, ut quod inter eosdem clam et per nullam solemnitatem contrahitur, quod ideo prohibetur ne cum sibi displicerint legitimis conjugi, separantur cessante probatione conjugii ; aliud est legitimum et non ratum, ut quod inter infideles publica solemnitate initur.

(449) Leo, epist. 90.

(450) Lib. i De nuptiis et concup. cap. 1.

(451) Super Gen. ad litteram. lib. ix, cap. 7.

(452) In lib. De bono conjugali.

DIST. XXXIII. *De cognatione carnis. Quousque consanguinitas impedit. Affinitatis impedimentum.* — Cognatio etiam quæ nubentes impedit, alia carnis est et alia spiritus. Quæ carnis est, alia dicitur consanguinitas, alia affinitas. Consanguinitas autem nuptias impedit usque ad sextum vel septimum gradum, juxta diversam computationem. Affinitas quoque nuptias impedit, et quidem varie secundum multa ejus genera. Nam in primo genere, ita impedit sicut consanguinitas, hoc est ad septimum gradum; in secundo usque ad quintum, sed in quarto permittuntur; in tertio vero usque ad secundum.

Primum genus affinitatis. Secundum genus. Tertium genus. — Est autem primum genus affinitatis tibi omnis consanguinitas tuæ uxoris, et illi tua. Secundum genus affinitatis est tibi omnis conjux consanguineorum et consanguinearum uxoris tuæ, sic tuorum vel tuarum conjux illi. Tertium vero tibi est et uxori tuæ, conjux secundorum affinium, ultro citroque: sicut qui sunt primi generis affines, tibi et uxori tuæ sunt inter se secundi. Denique qui sunt secundi generis affines tibi et uxori tuæ, inter se sunt tertii. Quæque enim persona addita per copulationem mutat genus et non gradum. Addita vero per generationem mutat gradum, sed non genus.

DIST. XXXIV. *De grailibus affinitatis.* Unde affinitatis gradus computabis sic, ut cum tu et uxori tua secundum divinam sententiam sitis una caro, et pro una etiam persona reputamini (*Genes. ii*). Ideo in quo gradu est ei suus consanguineus, in eodem est tibi idem affinis: et econverso; et sic in omni affinitate numera. Affinitas autem defuncto uno conjugi non deletur in superstite, quia validum est verbum Domini et forte, quo dixit: *Erunt duo in carne una* (*ibid.*)

DIST. XXXV. *De cognatione spirituali.* — Spiritualis cognatio est, quam cœleste sacramentum per ministerium inter aliquos facit, velut inter compatrem et commatrem, et eorum filios et filias: per quod et spiritualis proximitas inter carnales filios et spirituales nascitur: et ideo inter personam per quam compaternitas contracta est, et carnales filios alterius, ut Nicolaus papa ait, conjugium fieri non potest; inter cæteros autem potest, licet Paschalis inhibere videatur a nuptiis post compaternitatem genitos.

An quis possit duas commatres ducere unam post alteram! — Potest etiam quis duas commatres habere unam post alteram uxorem, si commaternitas et carnalis copula primæ, nunquam simul fuerint, velut si ductam non cognovit; vel si dudum cognita et absque reconciliatione repudiata commater facta est alicujus. Quod dicit Paschalis papa et Triburiense concilium. Cæterum si simul fuerint illa

A duo, non poterit ultraque habere uxores, ut Nicolaus ait.

DIST. XXXVI. *De resurrectione. Quil sit tuba extremiti judicii.* — Postremo de resurrectione et de modo resurgentium videamus. Resurrectio igitur ab omnibus credi debet. Ait enim Isaías: *Resurgent mortui, et resurgent qui erant in sepulcris* (*Isa. xxvi*). Et Joannes: *Veniet hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedent, etc.* (*Joan. v*). Fiet autem resurrectio in voce tubæ (id est manifesta) quæ vim resuscitandi habebit (*I Thess. iv*). Unde Propheta: *Ecce dubitati vocis suæ vocem virtutis* (*Psal. lxvii*). Ilæc denique tuba est clamor de quo dicitur: *Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obviam ei* (*Matth. xxv*). Quæ vox vel tuba dicitur esse archangeli, hoc est Christi, quam media nocte proferet: quod non pro hora dicitur temporis, sed quia tunc veniet quando non speratur, vel pro tempore dicitur. Ait enim Cassiodorus (453): *Hoc tempore primogenita Ægypti percussa sunt* (*Exod. xii*), quando et sponsus venturus est. Hoc quoque tempus dies Domini dicitur, non pro temporis qualitate, sed quia tunc singulorum occulta patebunt. Unde Daniel: *Vetustus dierum sedit, et libri (hoc est conscientiæ singulorum) aperti sunt coram eo*, (*Dan. vii*).

DIST. XXXVII. *De ætate et statura resurgentium. Impii qualiter resurgent?* — Resurget autem omnis homo secundum ætatem Christi, ut Apostolus ait: *Ocurreremus omnes in virum perfectum in mensuram ætatis plenitudinis Christi* (*Ephes. iv*). Non, ait Aug. (454), in mensuram corporis vel staturæ, sed ætatis, quia quisque recipiet suam mensuram, quam vel habuit in juventute, si senex etiam obiit, vel fuerat habiturus si est ante defunctus. In resurgentibus autem admirabili celeritate restituet Christus totum quo corpus corum constiterat, nec aliiquid intererit, utrum capilli ad capillos redeant, et unguies ad unguies: an quidquid eorum perierat, mutetur in carnem, et in partes alias corporis revocetur, suscitatore providente, ne quid ibi indecens fiat; indecorum quippe ibi aliquid non erit. Quod de electis intelligendum est. Cæterum impii an cum vitiis suorum corporum et deformitatibus resurgent inquirendo laborare, quid opus est? Non enim fatigare nos debet incerta eorum habitudo, vel pulchritudo, quorum erit certa et sempiterna damnatio.

DIST. XXXVIII. *De suffragiis defunctorum.* — Interim tamen, antequam resurrectio fiat, videamus quid beneficia in Ecclesia pro defunctis facta, prosint. Defunctorum igitur quatuor ordines sunt. Quidam enim sunt valde boni, quidam valde mali, quidam mediocriter boni, quidam mediocriter mali. Cum ergo sacrificia vel oblationes pro eis fiunt, pro valde bonis, gratiarum actiones sunt; pro valde

(453) Super psal. cxviii.

(454) In lib. De civitate Dei, lib. xxi, cap. 14.

malis, etiamsi nulla eorum adjumenta sint, tamen qualescumque vivorum consolationes sunt; duobus autem aliis ordinibus prosunt, mediocriter quidem bonis, ad hoc ut sit eis pœnæ remissio, mediocriter vero malis, ad hoc ut tolerabilius sit eorum damnatio.

DIST. XXXIX. *De ordine eorum qui judicandi sunt.* — Erunt autem ibi quatuor ordines eorum qui iudicio aderunt. Alii enim judicabuntur et peribunt, ut quibus dicitur: *Esurivi et non dedistis mihi manducare*, etc. (*Matth. xxv*). Alii autem non judicabuntur, et tamen peribunt, velut quibus Dominus ait: *Qui non credit, jam judicatus est* (*Joan. iii*). Alii judicabuntur et regnabunt, ut illi qui audient: *Esurivi et dedistis mihi manducare*; alii non judicabuntur et regnabunt, ut illi quibus Dominus ait: *Sedebitis et vos super seles duodecim judicantes duodecim tribus Israel* (*Matth. xix*). Quod non tantum ad apostolos dictum esse intelligendum est, sed ad omnes qui apostolicam perfectionem adepti, relictis omnibus, secuti sunt Christum. Judicabunt vero isti et comparatione melioris facti et potestate iudicii: unde gladii ancipites in manibus eorum (*Psal. cxlix*), hoc est, sententia de bonis et de malis in potestate eorum. Sed quæ ibi dicenda creduntur, vocene proferantur, an tantum virtute iudicis effectum accipient, nulla auctoritate aperte definitum existit.

DIST. XL. — *De loco iudicii et sententia.* — Locus autem iudicii sicut super Joelem prophetam auctoritas dicit, erit in spatio hujus aeris contra

A montem Oliveti (*Joel. ii*), unde ascendit: ubi iudicabit Dominus in forma servi clarificata, apparens tam bonis quam malis. Unde Aug. (455): Cum in forma servi clarificata iudicantem viderint boni et mali, tolletur impius ne videat gloriam Dei, et tunc signum crucis angeli deferent ante eum ut ipse dicit: *Tunc apparebit signum Filii hominis in cœlo* (*Matth. xxiv*).

B DIST. XLI. — *De differentia mansionum in cœlo et in inferno.* — Cæterum impii diversis pœnis torquebuntur. Pii vero in claritate cognitionis different, quia in domo Patris mei mansiones multæ sunt (*Joan. xiv*). Par autem erit gaudium omnium, vel quia quisque gaudebit de bono alterius, quasi de proprio: vel quia de omni re unde gaudebit unus, omnes gaudebunt, ita ut paritas non ad intentionem gaudendi, sed ad numerum rerum de quibus gaudent, referatur.

C DIST. XLII. *De visione bonorum et malorum.* — Postremo sciendum, quod sancti tradunt usque ad iudicium bonos et malos se mutuo videre. Post iudicium vero boni videbunt malos, sed mali non videbunt bonos. Unde Gregorius (456): Infideles in imo positi ante diem iudicii: fideles in requie attendunt, quorum gaudia post contemplari non possunt. Isaias etiam dicit: *Egredientur electi et videbunt cadavera vivorum, qui prævaricati sunt in me* (*Isa. lxvi*). Et Psalmista: *Lætabitur justus cum viderit vindictam* (*Psal. lvii*). Cujus lætiliae nos Dominus consortes efficiat. Amen.

Finis libri quarti Sententiarum Bandini.

(455) Super Joan. De Trinit. lib. 1, c. 46 et 17 sententialiter.

(456) Super Lucam c. 46.

ANNO DOMINI MCLXIV.

HUGO AMBIANENSIS ROTHOMAGENSIS ARCHIEPISCOPUS

NOTITIA.

(*Gallia Christiana nova*, tom. XI, col. 43).

Si credimus Orderico Vitali, lib. vii, pag. 889, Hugo non ante annum 1130 factus est archiepiscopus Rothomagensis; sed mox patebit electum fuisse vivente Honorio II papa, quod cadere debet vel in

finem anni 1128, paulo post mortem decessoris auctoř Annalium Rened., tom. VI, p. 160, illi fratrem germanum fuisse celebrem illum Matthæum episcopum Albanensem; rectius probat utrumque natum esse in Laudunensi solo, litterisque operam navasse in schola Anselmi Laudunensis: ad ultimum tandem nescire se profitetur unde Ilugoni cognomen *Ambianensis*, tam apud Ordericum quam apud Gaufridum Vosiensem. Ut ut est de cognomini illius origine, quam quidam inde esse deductam existimant, quod Hugo fuerit de genere comitum Ambianensium, Hugo Cluniae primum monasticen professus, factus est an. 1115 prior Sancti Martialis Lemovicensis, deinde Sancti Pancratii in Anglia, diœc. Cieestrensis, tum Radingensis novi monasterii abbas. In eum post obitum Gaufridi Rothomagensis archiepiscopi, ubi ad electionem ventum est, suffragia convenere; electio autem probata, tam ab Henrico Anglorum rege, quam ab episcopo Salesberiensi, in cuius diœcesi Radingia sita erat. Verum cum electioni acquiescere nollet Hugo, clerus Rothomagensis epistolam scripsit ad Honorium papam, ut eum ad subeundum archiepiscopatum compelleret. Eam subjicimus depromptam ex Spicilegii tom. III, p. 151: « *Domino papæ universali Honorio, Rothomagensis Ecclesia omnem in Christo obedientiam. Elegimus electione communis filium nostrum Hugonem abbatem Radingensem nobis in pontificem. Super hoc quæsivimus assensum domini nostri Henrici regis Anglorum, et obtinuimus. Ab episcopo quidem Salesberiensi, sub eius manu abbatis officio lungebatur, nobis eum reddi liberum et absolutum quæsivimus, et cum libertate suscepimus. Sed quia, ipso revelante percepimus, quod sine auctoritatis vestræ assensu cum habere non poteramus, cum et hoc in litteris vestris prædicto regi Anglorum directis ita scriptum legimus: *Ipsum itaque sub primo jure absque dominio nostro tanquam specialem beati Petri et sanctæ Romanæ Ecclesiæ clericum retinemus; eapropter donari eum nobis a sublimitate vestra requirimus; quem tanto chariorem habebimus, quanto a vestra celsitudinis sede nobis donatum lætabimur. Quem humili supplicatione ita donari a vestra gratia quærimus, ut sub nullius unquam jure vel potestate, nisi sub vestra tantummodo pia protectione eum persistere gaudeamus, charissime pater et domine.* »*

Hugo, a pontifice dimissus, consecratus est anno 1130, ex appendice Roberti de Monte, in qua hæc leguntur: « *Rex Angliæ Henricus ad Nativitatem sanctæ Mariæ fuit Becci, et adduxit secum Hugonem noviter electum Rothomagensem, qui fuerat abbas Radingi, qui etiam sacratus est in festo Exaltationis sanctæ crucis, die Dominica, quem consecravit Richardus Bajocensis eum coepiscopis suis in ecclesia S. Andoeni.* » Eodem anno eccl-

A siam Sancti Martini Alciensis in abbatiam Albæmarlæ crexit.

Anno sequenti Innocentius II Francis contra Anacletum pseudopontificem probatus, Rothomagum venit mense Maio pro pace, ut videtur, componenda inter archipräsulem et cives; non nihil enim jurgii inter eos tunc viguisse indicat S. Bernardus ad ipsum archiepiscopum scribentem epistolam 25. Dum pontifex Rothomagi demoraretur, Hugo calculo suo comprobavit donationem centum marcarum argenti, quas Henricus rex Cluniaco contulerat in teloniis Londinensi et Lincolniensi, ad sustentationem fratrum. Eodem anno Innocentius II concilium celebravit mense Octobri apud Remos, quo et Hugo perrexit litteras Henrici Anglorum regis deferens filialis obedientiæ indices. Adfuit quoque Hugo consecrationi majoris xenodochii Sancti Joannis Bruxellensis a summo pontifice factæ, qui eodem rursus anno, pridie Nonas Octobris, in ejus gratiam confirmavit jura Ecclesiae Rothomagensis. et scripsit ei vii Kalendas Augusti 1132, ut varia in diœcesi sua flagitia contra ecclesiasticam disciplinam coerceret. Hoc circiter anno, cum ad eumdem pontificem querelas detulisset rex Angliæ, quod Hugo ducatum Normannæ turbaret, professionem et obedientiam a quibusdam abbatibus suscipiendo, epistola, quam lege integrum in Spicil. tom. II, p. 457, aut apud Pommerayum *Concil. Rothomag.* p. 133 (1), scripsit Hugoni pontifex epistolam 16, ut aliquid pro bono pacis de jure ecclesiastico regi cederet. Anno 1133 dedit, aut confirmavit archipräsul monachis Tironiensibus prioratum Baschevillæ, cuius ecclesiam eis dimiserant monachi Pini; quia de re chartam leges apud Pommerayum *Concil. Rothomag.*, p. 147. Adfuit eodem anno concilio Jotrensi, cuius confirmationem cum ab Innocentio II postulasset Petrus Venerabilis lib. iii, epist. 17, de Hugone hæc subdit: « *De cætero quam reverendæ vitæ sit, quamque fidelis apostolatui vestro dominus Rothomagensis archiepiscopus fuerit, quamque pro pace vestra laboraveril, non est necesse vos instrui, quem plene de his omnibus instructum credimus. Supplicamus igitur paternitali vestræ, ut ita paci ejus et justitiæ provideatis, quatenus et Deo possit reddere quod Dei est, et Cæsari quod Cæsar is; ut si fieri potest, et divinæ censuræ non dispiceat, et majestatem regiam non offendat.* » Ex quibus verbis non obscure intelligitur, fuisse adhuc tunc temporis dissidia quædam Hugonem inter et cives Rothomagenses, aut ipsum etiam Anglorum regem.

Diximus tomo I, col. 713, ipsum anno 1134 solemnni ritu absolvisse Guigonem Delphinum. Adfuit eodem anno, ut apostolicæ sedis legatus, concilio apud Montem-Pessulanum celebrato, scripsitque Innocentio papæ de rebus eo in concessu gestis epistolam, quam habes tom. VI Annal. Bened., p. 606,

(1) Vel *Patrologia*, t. CLXXIX, col. 669.

Anno 1135 dedicavit ecclesiam Omnim Sanctorum Belencumbris. Eodem anno Richardum Glocestriæ comitis filium post longam dilationem consecravit in episcopum Bajoceneem (2), et concilio Pisis habito adesse voluit. Finita autem synodo, in Italia pro rebus sedis apostolicæ juvandis demoratus est; unde « curis apostolicæ servitutis occupatus, » ait Ordericus lib. xiii, pag. 900, « curas proprii præsulatus aliquandiu intermisit, et diutius in Ausoniæ partibus demoratus, aliorum negotia solerter expedit, quod regi vhementer displicuit. » Sed adveniente eodem anno Henrici I Anglorum regis morte, simultas hæc sopita est, dum hic pie humiliterque veniam ab archiepiscopo deprecatus, absolutionem promeruit. Legenda apud Willelmum Malmesburiensem *Historiæ novellæ* lib. i. fol. 100, aut apud Pommerayum *Concil. Rothomag.* pag. 135, epistola, quam de Christiana regis hujus morte, cui ad extremum usque spiritum adhæserat, scripsit ipse Hugo Innocentio papæ (3). An. 1136 subscripsit chartæ Stephani Anglorum regis, pro fundatione monasterii canonicorum regularium Doverensis; et chartam ab eodem rege accepit *de his qui treviam Dei infringebant*: charta autem illa, quam publici juris fecit Pommerayus *Concil. Rothomag.*, pag. 145, confirmabantur omnibus episcopis Normanniaæ *jura omnia spiritualia et synodalia*. Sed eodem anno urbs Rothomagus repantino igne succensa est mensis Septembri, ex Orderico lib. xiii, pag. 905.

Anno sequenti litem diremit Hugo inter canonicos S. Ebrulsi et monachos Moritonenses, de jure sepulturæ oppidanorum. Exortum etiam grave dissidium inter comitem Boloniensem et Robertum Glocestriæ comitem compescuit, teste Malmesburiensi, fol. 102. Theobaldo quoque abbati Becci benedictionis munus impendit. Mortuum mare ordini Cisterciensi eodem anno 1137 ascripsit. Confirmavit anno 1138 fundationem Ardenæ diœc. Bajocensis. Eodem anno quædam largitus est Serloni abbati Sancti Luciani, et Joscelino abbati Augi. Anno 1139 alio oberto jurgio inter Angliaæ episcopos et ipsum regem, rem totam *amptioribns rationibus et sermonibus agebat Hugo archiepiscopus Rothomagi, quantum ille facundia poterat, maximus regis propugnator*, inquit idem Malmesburiensis, fol. 103, contra Henricum Vintonensem episcopum, sedis apostolicæ legatum, regisque ipsius fratrem. Certe Hugo regis partibus addictissimus erat, cuius fratrem Theobaldum, cum ille bello fusus, victus, captusque esset apud Lincolniam anno 1141, adiit cum Normannis, ipsi regnum Angliaæ et ducatum Normanniaæ offerens, ex Orderico lib. xiii, pag. 923. Eodem anno Arnulfum consecravit in episcopum Lexoviensem; sed anno 1139 Rotrodum similiter episcopum Ebroicensem consecraverat, et anno 1140 a Sugerio abbe Sancti Dionysii in Francia

A invitatus, partem basilicæ Dionysianæ inferiorem dedicaverat cum Bellovacensi, Meldensi et Silvanectensi episcopis, ut observavimus in Sugerio (*Patr. t. CLXXXVI*). Anno 1141, eo consentiente, fundati sunt apud Ulteriorem-Portum milites templarii; et ipse Beccensis monasterii privilegium Auselmo abbatii a Willelmo quondam archipræsule indultum renovavit. Anno 1143 canonici regularibus confirmavit Ecclesiam B. Mariæ de Cornevilla. Eodem anno fundationem Burgi-Achardi anno præcedenti factam sub jure et imperio priorum Falesiæ confirmavit. Sed postea cum Falesiani canonici institutum Præmonstratensium amplexi essent, canonici regulares Burgi-Achardi sui juris esse cœpere, et anno demum 1685, mense Septembri, reformationi, quæ dicitur *Friardelli* nomen dedere. In eo monasterio, quod sub nomine Sancti Laudi consecratum est, reformationis hujus superiores generales sedem suam figere consuevere.

B Anno 1144 Hugo Letardo abbatii Beccensi immunitatem telonei concessit, adfuitque dedicationi basilicæ integræ Sancti Dionysii ab abbe Sugerio tandem perfectæ, et consecravit aram beatæ Mariæ. Anno 1145 ecclesiam abbatiae Calvi-Montis apud Velocasses Sugerio abbatii traditæ a rege Francorum, et in prioratum duodecim monachorum conversæ consecravit, ut diximus in Sugerio. Eodem circiter anno fundationem probavit et monialium Fontis-ebraldi apud Clarum-rivulum prope Gossemfontem, et monialium Præmonstratensium apud Bellum-Montem; quæ postremæ anno 1285 extinctæ sunt. Monachis Majoris Monasterii ecclesiæ aliaque confirmavit anno 1146. Dedicavit 1147, die 3 Sept., ecclesiam Cornevillæ. Eodem anno Cadomenses monachos et canonicos Bajocenses conciliavit. Adfuit 1148 concilio Remensi. Anno 1149 Rogerium benedixit in abbatem Becci. Anno 1150 sequester pacis electus est inter Philippum Bajocensem episcopum et monachos Clarevallenses. Circa id tempus 16 Fiscannensis monasterii parochias, in diœcensi Rothomagensi sitas, ab omni jure episcopalì absolvit. Anno 1151 adfuit concilio Balgenciaensi, ubi actum est de divertio Ludovici VII regis et Leonoræ Aquitanicæ. Decimas plurimum ecclesiæ confirmavit 1152, monachis Verliaci. Anno 1153, v Nonas Maii, in ecclesiam Sancti Martini Pontisarensis convenit cum Parisiensi ac Silyane ctensi episcopis, ad elevandas sancti Gualterii, olim ejusdem loci piissimi abbatis, reliquias. Eodem anno ecclesiam Sancti Sidonii a longo tempore desolatam, de manu castri domini extraxit, et Rogerio abbatii Fontanellæ ordinandam tradidit. Eodem circiter tempore gravis contentio inter monachos Fontanellæ et S. Stephani Cadomensis vigebat, de qua Joannes Tusculanus episcopus et apostolicæ sedis legatus, Hugoni scripsit, ut cum Rotrodo Ebroicensi et Gerardo Sagieni episcopis huic dissensioni si-

(2) *Monast. Anglic.* tom. III, p. 1012.

(3) *Patrologiæ*, tom. CLXXIX, col. 670.

dem imponeret: cuius mandatis paruisse Hugonem ex litteris, quibus transactionem initam inter utrumque monasterium confirmavit, satis constat. Anno 1154, xiv Kal. Januarii, præsens fuit coronationi Henrici II, regis Angliae, apud Westmonasterium a Theobaldo Cantuariensi antistite peractæ. Eodem circiter anno jura et prædia Rothomagensis Ecclesiæ confirmavit Adrianus IV bulla Hugoni data, qui translationem sancti Guillelmi Firmati apud Moretonium anno 1156, in octavis Pentecostes celebravit. Tunicam Dominicam visitavit eodem anno in monasterio Argentoliensi; qua de re instrumentum confecit, quod legesis apud Pommerayum *Concil. Rothom.*, pag. 149, firmavitque abbatia Sancti Dionysii in Francia, omnes ecclesias quas illa in sua diœcesi possidebat. Confirmaverat biennio ante eidem monasterio nundinas cuiuslibet feriæ sextæ apud Castrum-Novum prope Sanetum Clarum. Anno eodem 1156, Henricus II prioratum ordinis Grandimontensis fundavit in silva Roboreti, quem paulo post in vivarium suum prope Rothomagum transtulit ad sinistram fluminis Sequanæ ripam; unde locus ille nomen sumpsit beatæ Mariæ de Vivario: sed hujus mensa prioralis sub Henrico IV Franciæ et Navarræ rege collegio patrum Societatis Jesu Rothomagensi addicta est. Anno 1157 idem archipræsul confirmavit monachis Sancti Dionysii in Francia, ecclesiam Cergiaci, in quo illi prioratum instituerunt omnimodæ jurisdictioni suæ cum ipsa ecclesia obnoxium. Anno 1158 monachis S. Audoeni confirmavit ecclesiam Ros in diœcesi Bajocensi sitam, a jure episcopali liberam, et anno 1159 monachis Beatæ Mariæ de Valle, quidquid in ipsius diœcesi possidebant.

Circa id tempus jussus ab H. Anglorum rege Roberto abbatii Sancti Michaelis licentiam fecit divina celebrandi in ecclesiis de Ponte-Ursinis. Anno 1160, vel, ut aliis placet, 1161, mense Julio, annuente Anglorum rege, congregatum est concilium provinciale apud Novum mercatum in Normannia, ubi omnes consenserunt Alexandro III papæ, reprobato Victore antipapa. Eodem circiter anno fundati sunt Rothomagi milites templarii eo in loco, ubi postea ædificata est domus consularis. An. 1162 Hugo confirmavit omnes possessiones D abbatia de Voto, et beneficia prioratus Montis-Leprosorum prope Rothomagum; et eodem circiter

A tempore scripsit ad regem Angliæ de institutione filii sui Henrici, ut simul et mores et litteras ab optimis paedagogis addisceret, ut colligitur ex epistola 67 Petri Blesensis. Ecclesiam de Sorenc Gerarde abbatii Flaviacensi donavit anno 1163. Hugoni abbatii S. Vincentii Silvanectensis confirmavit sitas in sua diœcesi ecclesias, vii Idus Maii 1164.

Multa reliquit eruditionis suæ monumenta, quorum unum est Tractatus de rebus theologicis Matthæo Albanensi dicatus, quem lege apud Martenium, t. V *Anecd.*; alterum vero, Tractatus super hæresibus in Aremorico solo natis, Alberico Ostiensi episcopo nuncupatus, et ad calcem operum Guiberti Novigentensis editus. Scripsit etiam libros tres De memoria, et Tractatum de fide catholica et Oratione Dominica, editos apud Marten. *Ampliss. Collectionis*, tom. IX, et epistolam ad Theodericum Ambianensem episcopum de hominibus qui vice jumentorum trahebant carpenta ad ædificandas ecclesias, scriptum anno 1145, quam lege Annalium Bened., tom. VI, pag. 392. Nonnullas quoque Ludovico VII regi scripsit epistolæ, quas vulgavit Pommerayus *Concil. Rothomag.* pag. 139 et 142. Item alias Sugerio abbatii Sancti Dionysii in Francia editas *Anecd.*, tom. I, col. 417 et seqq. Rainardo quoque abbatii Cisterciensi, et comiti Tolosano, quas legesis apud eumdem Pommerayum, ibidem pagg. 140 et seqq. Denique duas in quibus se apostolicæ sedis legatum dicit, in appendice et *Anecd.*, tom. I, col. 380. Scripsere vero ad eum Arnulfus Lexoviensis episcopus epistol. 45, editam apud Pommerayum *Concil. Rothomag.* pag. 138, ac Petrus Venerabilis epistolam 4 libri primi et epistolam 33 libri sexti.

Obiit meritissimus præsul tertio Idus Novemb. anno 1164, ex ejus epitaphio quod hic transcribere post Sammarthanos non pigebit:

*Inter pontifices speciali dignus honore
 Hic nostræ carnis Hugo resignat onus.
 Consignata brevi clauduntur membra sepulcro.
 Non tamen acta viri claudit uterque polus.
 Quidquid dispensat et compartitur in omnes,
 Gratia contulerat, præstiteratque viro.
 Fecundos igitur virtutum copia fructus
 Fecit et ultra hominem et magnificatus homo.
 Tandem post celebris felicia tempora vitæ,
 Sustulit emeritum flebilis hora semen.
 Par, Martine, tibi consorque futurus eamdem
 Sortitus tecum est commoriendo diem.*

NOTITIA ALTERA

(*Histoire littéraire de la France*, par des religieux bénédictins, t. XII, pag. 647.)

Hugues, suivant La Morlière (4), fut surnommé d'Amiens, parce qu'il était de la maison de Boves, laquelle descendait des comtes d'Amiens, *sinon en ligne directe, du moins par alliance*. Les sceaux qui nous

(4) Antiq. d'Amiens, p. 29.

restent de ce prélat semblent justifier cette opinion, car on y voit dans le contre-scel un bœuf puissant, armes analogues au nom de la famille de Boves (5). Ce qu'on ne peut révoquer en doute, c'est qu'il était d'une naissance illustre : *Clarus avis* (6), dit un ancien versificateur en parlant de lui. Son éducation répondit à la noblesse de son extraction. Il fit ses études à Laon dans l'école des célèbres frères Anselme et Raoul, où il eut pour compagnon Matthieu son parent, qui, de moine de Cluni et de prieur de Saint-Martin des Chainps, devint cardinal, évêque d'Albane et légat du saint-siège. Hugues embrassa, comme Matthieu, et peut-être dans le même temps, la vie religieuse à Cluni.

Peu d'années après sa réception l'abbé Ponce le nomma, l'an 1113, prieur de Saint-Martial de Limoges. Hugues n'y resta pas longtemps. Le prieuré de Saint-Pancrace de Leuves, en Angleterre, étant venu à vaquer, il fut choisi pour aller le remplir. Ce nouveau choix annonçait les grands progrès qu'il avait faits dans la religion. Car il y avait une convention par écrit entre l'abbé de Cluni et Guillaume de Varenne, fondateur de Saint-Pancrace, qu'on y mettrait pour supérieur le plus sage et le plus saint religieux de l'ordre, excepté le grand prieur de Cluni et celui de la Charité. Hugues dans ce poste, répondit parfaitement aux vues de ceux qui l'y avaient placé. Son mérite pénétra jusqu'à la cour du roi d'Angleterre Henri Ier. Ce monarque ayant fondé, l'an 1125, l'abbaye de Reading au diocèse de Sarisberi, ne jugea personne plus capable que lui d'être mis à la tête de cette maison. Hugues y établit un si bon ordre, qu'en très-peu de temps elle effaça les plus célèbres monastères d'Angleterre. La Providence, au bout de quatre ans, le tira de cet emploi pour l'élever à un ministère beaucoup plus important, et auquel vraisemblablement il ne s'attendait pas. Etant venu à Rouen sur la fin de l'an 1129, il y trouva le siège métropolitain vacant depuis le 28 novembre de l'année précédente, date de la mort de l'archevêque Géofroi. Les belles qualités qu'il fit admirer en lui pendant son séjour, déterminèrent le clergé de cette ville à l'éclire pour son pasteur. Le décret d'élection ayant été porté au roi d'Angleterre et à l'évêque de Sarisberi, l'un et l'autre l'approuvèrent avec éloge. Mais il fallait de plus le consentement du saint-siège, auquel Hugues, comme profès de Cluni, était immédiatement soumis. Nous avons la lettre que l'Eglise de Rouen écrivit au pape Honoré sur ce sujet, mais la réponse nous manque, et l'on ne sait si ce fut Honoré, mort en février 1130, ou son successeur Innocent II qui la fit. Ce qui est certain, c'est que Rome entérina la supplique. Par là devenu entièrement libre, l'élu fut amené à Rouen par le roi d'Angleterre, et sacré solennellement en sa présence le 14 septembre de l'an 1130. Saint Bernard, ami de Hugues, lui écrivit peu après, non pour le féliciter, mais pour l'exhorter à mettre dans son gouvernement beaucoup de patience et de discrétion ; vertus, suivant ce saint, plus nécessaires à un archevêque de Rouen qu'à tout autre prélat. C'est que l'abbé de Clairvaux avait, (on ne sait sur quel fondement) une idée fort désavantageuse des Rouennais. « Soyez patient, dit-il à son ami, parce que vous vivez avec des méchants ; soyez pacifique, parce que vous êtes établi pour les gouverner. Que le zèle anime votre charité ; mais que la discrétion tempère la sévérité de ce zèle : *Esto patiens, quia es cum malis ; esto pacificus, quia præs malis. Habeat charitas zelum ; sed adhibeat pro tempore modum severitas.* »

Les vertus par lesquelles il s'était distingué dans le cloître, le suivirent dans l'épiscopat. A l'imitation de saint Anselme, il choisit pour ses chapelains, en montant sur son siège, trois de ses confrères, Hélie, Ansgaire et Victor, afin de pratiquer avec eux les observances monastiques (7). Ces exercices ne prenaient rien sur les fonctions pastorales. Il fut assidu à distribuer le pain de la parole divine à son peuple. Il faisait régulièrement les visites, non-seulement de son diocèse, mais encore de sa province, suivant l'usage immémorial de ses prédécesseurs, usage dont on remarque encore des traces (8) dans les siècles suivants. Le détail de ses écrits fera connaître le soin qu'il eut d'écartier de la Normandie les erreurs qui infectaient les contrées voisines, et le zèle avec lequel il travailla pour y faire fleurir la religion dans toute sa pureté.

Le schisme d'Innocent et d'Anaclet suivit de près l'élection de notre prélat. Déclaré pour le premier avec toute la nation française, il eut l'honneur de lui rendre ses hommages à Rouen, où ce pontife arriva dans le mois de mai de l'an 1131. Hugues, l'ayant rejoint au concile de Reims, tenu vers la fin de la même année, lui apporta les lettres du roi d'Angleterre, par lesquelles ce prince le reconnaissait authentiquement pour légitime pape. Elles furent lues dans l'assemblée avec applaudissement ; et l'éloquence de celui qui les avait apportées, servit à leur donner un nouveau poids. Innocent ne paya pas d'un injuste retour le zèle de l'archevêque de Rouen pour ses intérêts. Celui-ci s'étant plaint au concile de ce que les abbés de sa province lui refusaient le serment ou la profession d'obéissance, le saint Père ordonna sur-le-champ qu'on fit un règlement pour les y obliger. C'était le premier titre qu'il y eut sur cette matière, depuis longtemps débattue entre les métropolitains et les évêques de Normandie d'une part, et les abbés de cette province de l'autre. Il serait trop long de rapporter ici les raisons sur lesquelles se fondaient les derniers pour se défendre du joug qu'on voulait leur imposer : on peut les voir amplement déduites dans la préface du Père Mabillon (part. 1, n. 31) sur le quatrième siècle des Actes des SS. Bénédictins. Hugues, à son retour, se mit en devoir de faire exécuter le décret du concile, et déploya toute son autorité pour en venir à bout. Mais il y rencontra plus d'obstacles qu'il n'avait compté. Plusieurs abbés persistèrent dans leur refus, sans se laisser abattre ni par les menaces de l'archevêque, ni par celles du pape. Le roi d'Angleterre ne vit pas cette querelle d'un œil indifférent. Il prit le parti des abbés, et écrivit au pape pour se plaindre de la conduite du métropolitain à leur égard, comme d'une innovation égale-

(5) *Déf. des dr. de l'ab. de S.-Ouen*, p. 274 ; POMMER. *Hist de l'ab. de S.-Ouen*, p. 425.

(6) *Huic (a) successit amor plebis, tremor Hugo [potentum, Clarus avis, clarus studiis, rerector egentum.*
(Apud ALBER. ad an. 1183).

Pierre le Vénérable (liv. 11 *De Mir.*, c. 4) en parlant de Hugues d'Amiens dit : « Fuit autem hic non obscuri secundum carnem generis, ortus ex Remensi provincia utroque parente et nobilitate, ut dictum est, insignito, et mundanis opibus locuplē-

te. Hic in pueritia litteris traditus est; et postquam adolevit, in Laudunensi Ecclesia clericale officium adeptus est. »

(7) *Hist. de l'ab. de Saint-Germain des Prés*, pr. n. 53, p. XL.

(8) On conserve à la Bibliothèque du roi, sous le n° 1246, un manuscrit qui renferme les actes que Odon Rigaut, archevêque de Rouen, mort en 1275, faisait, non-seulement dans son diocèse, mais dans toute l'étendue de sa province.

ment préjudiciable à la tranquillité de la province et aux droits de sa couronne. Tel était effectivement le point de vue sous lequel il envisageait le serment que Hugues exigeait des abbés. D'un côté, les anciennes coutumes du duché ne lui présentaient rien de semblable; de l'autre, il regardait ce serment d'obéissance illimitée comme un acte qui attribuait au métropolitain, non-seulement la juridiction spirituelle, mais aussi le droit temporel de suzeraineté. D'après cette idée, qui lui était commune avec toute la noblesse de Normandie, le monarque pria le pape dans sa lettre de réprimander l'entreprise de l'archevêque de Rouen, et lui représentait, pour l'engager à cela, tout ce qu'il avait déjà fait pour son service, et ce qu'il était prêt à faire. Ces remontrances eurent leur effet. Hugues, par le conseil du pape, renonça à faire valoir ses prétentions à un autre temps, et demeura tranquille le reste du règne de Henri I^r.

L'an 1134, il se rendit au concile de Pise (9), où il y fut reçu avec honneur et placé dans les premiers rangs. Les différentes matières qu'on y agita, lui donnèrent occasion de faire preuve de son savoir et de son attachement pour l'unité de l'Eglise. Après la clôture de cette assemblée, le pape le retint pour l'employer à différentes affaires du saint-siège avec titre de légat. Cependant la longueur de son absence excita des murmures en Normandie; et le roi lui-même s'en offensa, trouvant fort surprenant, disait-il, que l'archevêque préférât au soin de sa province les intérêts du pape. Le prélat, de retour l'année suivante, causa une nouvelle indisposition au monarque par le refus qu'il fit de sacrer Richard, fils naturel du comte de Gloucester, que Henri avait nommé à l'évêché de Bayeux. Les canons étaient pour le métropolitain; mais le prince, absolu comme il l'était, connaissait peu de lois qui ne pussent plier sous ses volontés. Le pape prévint les suites fâcheuses de cette affaire, en accordant à Richard une dispense, au moyen de laquelle son sacre ne souffrit plus de difficultés.

Au milieu de ses différends avec notre prélat, le roi conserva toujours pour lui un grands fonds d'estime et de respect. Ces sentiments éclatèrent d'une manière bien évidente dans sa dernière maladie. Voyant sa fin approcher, il manda l'archevêque de Rouen pour le consoler, et rendit l'esprit entre ses bras le 1er décembre de l'an 1135.

Après la mort de Henri I^r, ses États furent disputés entre sa fille Mathilde, épouse de Géofroi, comte d'Anjou, et Etienne de Blois, son neveu. Hugues s'attacha au second, qui fut victorieux, et eut sous son règne une grande influence dans les opérations du gouvernement. Les abbés de Normandie ne tardèrent pas à ressentir le poids de son nouveau crédit. Il reprit l'affaire des professions, et obligea Thibaut, abbé du Bec et depuis archevêque de Cantorbéry, à lui jurer obéissance au moins de vive voix.

Le dévouement de Hugues pour les intérêts du roi Etienne se signala dans une de ces occasions délicates qui sont comme la pierre de touche de la véritable affection. Ce prince, par des vues de politique, s'était emparé des châteaux que plusieurs évêques anglais avaient fait construire dans les terres de leurs Eglises. Les intéressés jetèrent les haut cris, et voulurent avoir raison de cette entreprise qu'ils regardaient comme une usurpation sacrilège. L'évêque de Winchester, frère du roi, sacrifiant les droits du sang aux prétentions de son ordre, entra dans leur ressentiment. Il assembla, comme légat du pape, un concile, où il eut la hardiesse de faire citer le monarque. Albéric de Wère, homme savant, y comparut au nom d'Etienne, et plaida vivement la cause de celui qu'il représentait. Sur ces entrefaites arriva l'archevêque de Rouen. Il prend place au concile, et s'étant fait expliquer le sujet dont on traitait, il demande aux prélates s'ils pourraient prouver qu'en qualité d'évêques ils pussent avoir des forteresses. « Mais quand même, ajouta-t-il, vous seriez voir que vous pouvez en posséder sans contrevir aux canons, de quel droit pouvez-vous refuser de les remettre entre les mains du roi dans un temps où le royaume est menacé d'une invasion? N'est-ce pas au roi à veiller à la sûreté de l'Etat? et des sujets peuvent-ils lui refuser l'entrée de leurs places sans se rendre coupables de révolte (10)? » Ce discours arrêta l'excommunication qu'on était sur le point de lancer contre le roi.

Hugues d'Amiens n'avait fait que le personnage de politique en cette assemblée; il fut celui de controversiste dans le concile qui se tint à Paris, l'an 1147 (11), contre les erreurs de Gilbert de la Porrée. Il entra en lice avec ce subtil théologien, et entreprit de lui prouver qu'on ne doit pas dire qu'il y a trois choses singulières, *tria singulalia*, dans la Trinité, en quoi il n'avait pas tout à faire à raison.

La Normandie changea de maître en 1150 par la cession qu'Etienne fut obligé d'en faire à Henri, fils de Mathilde, qui lui succéda quatre ans après dans le royaume d'Angleterre.

Cette révolution n'en produisit aucune dans la situation de notre prélat. Henri oublia qu'il avait été le plus zélé partisan de son rival, et lui continua les mêmes faveurs dont Etienne l'avait honoré. Dès son avènement en Normandie, il lui adressa des lettres patentes par lesquelles il confirmait les priviléges des habitants de Rouen. Le roi de France, Louis le Jeune, faisait aussi beaucoup de cas de son mérite; témoin l'honneur qu'il lui fit de l'appeler à l'assemblée, tenue en 1152 à Beaugency, pour délibérer sur la cassation de son mariage avec Éléonore. Nous verrons dans le détail des écrits de Hugues d'autres preuves de la correspondance qui était entre lui et ce monarque.

L'histoire passe très-légèrement sur les dernières années de la vie de notre prélat, Chéri de son peuple, estimé de toutes les personnes de mérite, honoré des grands, ce digne pasteur termina saintement sa carrière le 11 novembre de l'an 1164. Son épitaphe, composée par Arnoul de Lizieux, et rapportée dans l'ancien et le nouveau *Gallia Christiana*, toute magnifique qu'elle parût, n'est que l'expression fidèle de la haute idée qu'il avait laissée de lui en mourant.

Hugues d'Amiens a laissé plusieurs productions de sa plume, qui se trouvent éparses en divers recueils.

1° Celle qui est la première en date, a été publiée par Dom Martène dans le cinquième tome de ses *Anecdotes* (t. V, p. 895). Ce sont sept livres de *Dialogues*, où l'on traite diverses questions théologiques. Hugues n'était encore qu'abbé de Reading lorsqu'il entreprit cet ouvrage. Ce fut son parent Matthieu, prieur de Saint-Martin des Champs, auquel il a été dédié, qui lui en fit naître l'idée, par les différentes questions qu'il lui proposa. Hugues acheva les six premiers livres dans son monastère, et depuis, étant élevé sur le siège métropolitain de Rouen, il les retoucha et y en ajouta un septième. L'épitaphe dédicatoire subit aussi quelques changements dans cette révision. Car au lieu que Matthieu n'y était d'abord qualifié que prieur de Saint-Martin, il fut appelé depuis évêque d'Albanc, parce que dans l'intervalle il avait été promu à cette dignité.

(9) Order. Vit. l. xiii, p. 900.

(10) Wid. Malm. ibid., fol. 102 v°.

(11) Ott. Fris. De Gen. Frid.

Ces dialogues ne procèdent que par interrogations et par réponses, sans aucun nom d'interlocuteurs.

Le premier livre a pour objet le souverain bien, c'est-à-dire Dieu et ses attributs absolus ou relatifs.

Le second traite des créatures. Les questions qu'on y agite, sont: 1° Pourquoi Dieu, dont la charité s'étend indifféremment sur toutes les créatures, en préfère certaines qu'il préserve du mal, qu'il orne de vertus, et qu'il rend enfin éternellement heureuses dans l'autre vie; tandis qu'il laisse les autres croupir dans le crime, et les réserve pour être un jour les funestes objets de ses vengeances éternelles? 2° Comment il est vrai que celui qui pèche dans un point, est coupable de la violation de toute la loi? 3° Qu'est-ce que les sept dons de la grâce?

Dans le troisième livre il s'agit du libre arbitre. L'auteur définit ainsi cette faculté de notre âme. Le libre arbitre est un mouvement de l'intelligence raisonnable, qui a la faculté d'exécuter ce que son jugement lui dicte (12). « Mais ce jugement, ajoute-t-il, n'est véritablement libre, que lorsque la créature fait ce qu'elle croit sainement devoir faire. Or elle le fait, lorsque, aimant son Créateur, elle connaît sa volonté par la pratique, en lui préservant la sienne. Que si elle refuse d'obéir à cette volonté qu'elle juge devoir être uniquement suivie, elle contredit son propre jugement, et perd justement, par sa prévarication, la liberté de bien juger. Or, dès qu'elle est privée de cette liberté, elle demeure à bon droit livrée au vice. Ainsi, perdant son libre arbitre, elle tombe captive dans les liens du péché: car elle ne peut nullement se rendre la liberté qu'elle a perdue par sa faute; celui qui la lui avait donnée, étant seul capable de la lui rendre. Que ceux qui soutiennent de toutes leurs forces que le libre arbitre a été donné de Dieu pour le bien comme pour le mal, voient ce qu'ils ont à dire à cela. Ce qui est certain, c'est qu'il se perd en péchant, et qu'on ne peut le recouvrer que par la grâce. » Hugues prouve ensuite que le mal n'est qu'une privation du bien, et que Dieu par conséquent n'en est point l'auteur. Celui qui l'interroge, lui fait là-dessus plusieurs objections, qu'il résout avec beaucoup de netteté.

Le quatrième livre concerne la chute de l'ange et celle de l'homme. Hugues prouve que l'orgueil a été le prince de l'une et de l'autre.

Les remèdes du péché, c'est-à-dire les sacrements, font la matière du cinquième livre. L'auteur ne parle que du baptême et de l'eucharistie; mais en parle avec exactitude.

Le sixième livre roule sur l'état des moines et la beatitude éternelle. L'auteur prétend que la profession monastique a la même vertu que le baptême; que l'un et l'autre effacent également les péchés et confèrent la grâce de la génération (13). De là Hugues passe aux autres prérogatives des moines, et s'applique à prouver qu'ils sont clers par état, qu'ils sont capables de recevoir des dîmes, et enfin, que la profession monastique est susceptible de tous les avantages et de toutes les fonctions de la cléricalité.

Ces six livres, composés, comme on l'a dit, à l'abbaye de Réading, s'étant promptement répandus dans le public, y furent bien accueillis. On y trouva tout bon, excepté un endroit où l'auteur soutenait que les prêtres déposés ou excommuniés ne consacraient pas réellement, s'ils avaient la présomption de monter à l'autel en cet état. *Quem itaque, dit-il, Christus per Ecclesiam deponendo vel excommunicando destituit ab officio, si in sacramentis altaris ministrare presumit, qui jam minister non est, nihil facit.* Matthieu, son parent, lui ayant mandé de Saint-Martin des Champs ce qu'on trouvait à redire dans cette proposition, Hugues répondit pour la défendre. Cette réponse se trouve à la suite du sixième livre. Elle consiste à distinguer entre le titre et l'exercice, entre la dignité sacerdotale et les fonctions de cette dignité. L'Eglise, dit-il, par la déposition ou l'excommunication, n'ôte point le sacrement de l'ordre au prêtre, elle le prive seulement du droit de l'exercer: elle lui ôte l'office du sacerdoce sans toucher au caractère. C'est ce qu'il tâche d'établir par ces paroles de l'Evangile: *Tout ce que vous lierez sur la terre, serz lié dans le ciel*, etc., et par d'autres textes qui ne sont pas plus concluants (14). Cette Lettre est aussi rapportée dans l'ouvrage de Gerohus¹ prévôt de Reichersberg, mort en 1169, contre deux hérésies, parmi les *Anecdotes de Dom Pez* (t. I, part. II, p. 297-300).

Le septième livre est consacré à l'exposition du mystère de la Trinité, dont Hugues, suivant le goût du siècle, prétend trouver des vestiges dans les choses créées.

II° Trois livres sur l'Eglise et ses ministres, contre certaines hérésies qui régnaien alors en Bretagne (15). Cet Ouvrage est dédié au cardinal Albéric, à qui l'auteur dit qu'il se souvient qu'étant ensemble à Nantes pour une nouvelle translation des corps de SS. Donatien et Rogatien, ils observèrent une comète qui se précipitait dans la mer: « Présage assuré, suivant votre réflexion, ajoute-t-il, de la ruine prochaine de l'hérésie qui dominait en ce temps-là dans l'Armorique. Alors, poursuit Hugues, le peuple hérétique ne put tenir contre la force de vos prédications. La crainte s'empara même tellement de leur chef, qu'il n'osa se présenter. C'est pourquoi vous jugeâtes à propos que j'écrivisse quelque chose sur ces hérésies naissantes; ce que j'accomplis aujourd'hui pour obéir. »

Le premier de ces trois livres est divisé en quatorze chapitres, dont les dix premiers sont employés à expliquer les mystères de la Trinité et de l'Incarnation, l'unité, la sainteté et l'autorité de l'Eglise, la nécessité du baptême pour tous les hommes, l'excellence de l'eucharistie, et l'obligation où sont tous les fidèles adultes de participer à cet ineffable sacrement. On réfute dans les suivants quelques objections des hérétiques contre le baptême des enfants. Ils alléguent ce passage de l'Evangile: *Celui qui croira et sera baptisé, sera sauvé* (*Marc. XVI, 16*). Or, disaient-ils, les enfants ne croient pas, donc le baptême ne leur sert de rien. Hugues répond que ce passage ne regarde que les adultes et ceux qui ont l'usage de la raison. Cependant, ajoute-t-il, ce n'est pas à eux seuls, mais à tous les hommes en général, que le baptême est nécessaire, suivant ces autres paroles de l'Evangile: *Si quelqu'un n'est point rené de l'eau et de l'Esprit-Saint, il ne peut entrer dans le royaume des cieux* (*Joan. III, 5*). « Voilà une loi, poursuit-il, qui n'excepte personne, pas même un enfant d'un jour. Disons donc que l'on n'exige des enfants que la

(12) *Liberum arbitrium est quædam facultas intelligentiae rationalis, habens possibilitatem quod judicat. exsequendi.*

(13) *Idem namque efficiunt et monachi consecratio et baptismi regeneratio. Illoc enim (monasticum indumentum) dum per manum patris spiritualis more ecclesiastico devotus induit, mox a peccatis*

solutus illam quam in baptismo habuit, gratiam recipit.

(14) Gerohus dit l'avoir tirée des archives de l'église Romaine. *Epistola sequens quam de scriniis Romanæ curiæ accepimus.*

(15) Add. ad. Guib. Op., p. 69 715.

grâce, et non les œuvres; la grâce de la sanctification qui vient du baptême, et non les œuvres méritoires qui se font par le choix de la volonté. Cette grâce leur est conférée sans qu'ils s'en aperçoivent. Car de même qu'ils ignorent le péché qu'ils tirent originairement de notre premier père, ainsi ils reçoivent en Jésus-Christ par la voie des sacrements la grâce qu'ils ne connaissent pas. Et comme les enfants ne sont pas excusés du péché originel pour l'ignorer, de même ils ne sont pas exclus de la grâce pour ne point l'apercevoir. » En répondant aux autres objections de ces hérétiques, notre auteur dit que la foi de l'Eglise supplée à celle qui leur manque, de manière qu'elle devient, pour ainsi dire, leur propre foi.

Les sept ordres ecclésiastiques sont l'objet du second livre. L'auteur explique la nature et les fonctions de chacun de ces ordres. Les prêtres et les diaçres, dit-il, pronus canoniquement, possèdent certainement le Saint-Esprit, par le secours duquel ils vivent saintement et remplissent dignement leur ministère; mais ils ne peuvent donner par l'imposition des mains le Saint-Esprit qu'ils ont reçu. C'est un privilège réservé aux premiers pasteurs. L'évêque, dit-il plus bas, est le fondement de l'Eglise, parce que c'est par lui que l'Eglise possède le Saint-Esprit. Ses fonctions sont de faire le saint chrême, de bénir l'huile des catéchumènes, l'huile des infirmes, de consacrer les basiliques et les autels, les calices et les corporaux, les officiers ecclésiastiques et leurs vêtements, ainsi que tous les vases de l'Eglise; de consigner les baptisés, de sacrer les césars et les rois. Sur les diaçres, Hugues dit que, quoiqu'ils ne fassent point la consécration du corps et du sang de Jésus-Christ, ils reçoivent ces dons de la main du consécrateur pour les distribuer au peuple.

Dans le troisième livre notre auteur poursuit les autres erreurs des Bretons. Sur la résurrection, voici l'un des arguments qu'ils faisaient : Il arrive souvent que des corps humains sont déchirés, mis en pièces, mangés par les oiseaux, dévorés par les bêtes, ou réduits en poudre et emportés par les vents. Or, il est impossible que ces parties ainsi dispersées ou tournées en d'autres substances, puissent se réunir et reprendre leur ancienne forme. Donc les corps auxquels elles avaient originièrement appartenu, ne pourront ressusciter. A cela, dit Hugues, nous répondons que, si la résurrection des corps était l'ouvrage de l'homme, ou d'aucune autre créature, cette objection pourrait nous embarrasser. Mais nous croyons et confessons que c'est la main du Tout-Puissant qui ramasse toutes ces choses, qu'elle les renferme toutes, et n'en perd aucune. Car, quelque dispersées que soient les parties du corps humain, Dieu les contient toutes, il les connaît toutes; et dans un moment, dans un clin d'œil, il peut les rétablir dans leur premier état.

Ces hérétiques paraissaient aussi faire peu de cas du mariage, et ne point le compter parmi les sacrements. Hugues s'applique à leur prouver la sainteté du lien conjugal et son indissolubilité; après quoi il leur reproche de traîner à leur suite des femmes qui n'étaient ni leurs épouses, ni leurs parentes, et cela sous prétexte d'imiter les apôtres, mais dans le vrai pour satisfaire leurs passions.

Le vœu de continence que font les ecclésiastiques et les moines, était encore un sujet de dérision pour ces hérétiques. Hugues justifie ce vœu par l'autorité de saint Paul, qui conseille d'après Jésus-Christ, la continence, comme un état plus parfait que le mariage. Or, dit-il, on ne peut nier qu'il ne soit permis de vouer ce qu'il y a de plus excellent dans la religion.

Enfin ils demandaient pourquoi l'Eglise avait été instituée, et de quelle utilité elle pouvait être. Hugues répond qu'elle est établie pour rassembler tous les fidèles, les instruire, leur communiquer les grâces du Saint-Esprit par le canal des Sacrements, les nourrir du pain céleste et les disposer par la pratique des préceptes divins à jouir après cette vie de l'éternelle félicité.

Voilà ce que contiennent en substance ces trois livres, publiés à la suite des Oeuvres de Guibert de Nogent, par Dom Dacheri. Les hérétiques qu'on y attaque, paraissent être une branche des henriciens ou des pétrobusiens, car ils tenaient à peu près les mêmes dogmes. Mais quel était l'hérésiarque qui avait porté ces dogmes en Armorique? C'est ce que Hugues ne nous apprend pas, et ce que nous ne pouvons découvrir d'ailleurs (16).

IIIe Trois livres à la louange de la Mémoire, *in laudem Memoriae*, dédiés à un nommé Philippe que l'auteur ne fait point connaître. C'est un ouvrage théologique, où l'on traite de Dieu, de la Trinité, de l'Incarnation, du péché, de son origine, de ses suites, et du remède que la miséricorde du Rédempteur y a apporté. L'éditeur de ces trois livres est Dom Martène, qui en a fait part au public dans le neuvième tome de sa grande collection.

IVe Une explication du Symbole des Apôtres et de l'Oraison Dominicale. Elle est à la suite du précédent ouvrage, dans le recueil que nous venons d'indiquer. Hugues l'a dédiée à Gilles son archidiacre, qui fut depuis évêque d'Evreux.

V^e Un traité de l'ouvrage des six jours. Tel que nous l'avons, c'est un fragment d'un commentaire complet sur la Genèse, divisé en trois livres. Dom Martène, qui a publié ce fragment dans le cinquième tome de ses *Anecdotes* (p. 1002-1008), regrettait fort, en le donnant, de n'avoir pas alors entre les mains l'ouvrage entier, tel qu'il l'avait vu parmi les manuscrits de Clairvaux. L'épitre dédicatoire est adressée à l'évêque de Lisieux, Arnoul, que l'auteur, en sa qualité de métropolitain, appelle son cher fils. Hugues déclare dans cette dédicace, qu'il s'attachera plus à la lettre et au sens historique dans ses explications

(16) D. Mabillon (*Ann. t. VI*, p. 421) pense qu'il n'y a nul doute que ce ne soit le fameux Eon de l'Etoile. Sans prétendre rejeter absolument cette opinion, plusieurs raisons nous empêchent d'y souscrire : 1° nul des anciens n'attribue à ce fanatique les erreurs que l'archevêque de Rouen entreprend de réfuter; 2° ignorant et extravagant, comme l'histoire nous le représente, Eon ne paraît guère avoir été capable d'imaginer les objections et les raisonnements subtils que le prélat met dans la bouche de ses adversaires; 3° Hugues ne dit mot de l'insigne folie d'Eon, adoptée par ses disciples, folie qui le portait à se croire le fils de Dieu sur une al-

lusion grossière de son nom avec le mot *eum* employé dans cette conclusion des exorcismes, *per eum qui venturus est*, etc. Il est vrai toutefois que Robert du Mont rapporte qu'Eon se présenta devant le légat Albéric, et ne craignit pas de le braver, dans la mission que ce prélat fit en Bretagne. Mais cela même semble prouver qu'il n'était pas le chef des hérétiques qu'Albéric allait combattre, puisque Hugues, dans le prologue de son ouvrage, atteste que ce chef n'osa se montrer. Quoi qu'il en soit, nous laissons la liberté à qui le voudra, de suivre le sentiment de D. Mabillon, ou de le regarder avec nous comme douteux,

du texte sacré, qu'au sens allégorique et moral. Cependant on voit que sa pente naturelle l'emporte fréquemment de ce côté-là.

VIe La Vie de S. Adjuteur ou Ajoutre, moine de Tiron (Dom Martène, *Anecd.*, t. V, p. 1012-1017). Ce saint, né à Vernon de parents nobles, suivit d'abord la profession de son père, qui était celle des armes. Ayant pris parti dans la première croisade, il s'y distingua par sa bravoure, animée de l'esprit du christianisme et soutenue de la protection visible du ciel. Entre ses hauts faits, l'auteur raconte celui-ci : Un jour étant à la tête d'une troupe de deux cents hommes dans le territoire d'Antioche, il donna dans une ambuscade de quinze cents Sarrasins. Voyant que ses gens n'étaient pas en état de faire face à cette multitude, il invoqua sainte Madeleine, et promit que si elle lui procurait la victoire, il donnerait à l'abbaye de Tiron sa terre du Mont avec une chapelle qu'il y ferait bâtir. Alors, plein de confiance, il se jette avec sa troupe sur les ennemis, en tue mille et met le reste en fuite. C'est un fait, dit l'historien, que nous tenons des illustres chevaliers Héliodore de Blarru, Eudes de Pore-Mort, Jean de Bréhéval, Anselme de Chantemerle, Gui de Chaumont, Pierre de Courteuai, Richard d'Harcourt, Henri de Préaux, et autres qui se trouvèrent au combat. Ajoutre ayant différé d'accomplir son vœu, parce qu'il ne croyait pas que le service de la terre sainte lui permette de retourner si promptement en sa patrie, il arriva qu'il fut pris par les ennemis. Dans sa prison il invoqua de nouveau sainte Madeleine, et s'adressa aussi à saint Bernard de Tiron, mort depuis quelques années. L'un et l'autre lui apparurent dans la nuit, brisèrent ses chaînes et le mirent en liberté. Il reprit aussitôt la route de France et alla se rendre moine à Tiron. Il y vécut dans la plus grande ferveur, et fit de son vivant plusieurs miracles, dont quelques-uns eurent pour témoin son historien. Ce fut notre prélat qui recueillit ses derniers soupirs le 29 avril 1132. Cette vie se trouve encore dans le cinquième tome des *Anecdotes* de D. Martène.

Outre les lettres de notre auteur dont nous avons déjà rendu compte, on conserve encore les suivantes, savoir :

1e Trois lettres au roi Louis le Jeune, publiées dans le quatrième tome de Duchesne (p. 638-639). Les deux premières n'ont rien de bien intéressant ; la troisième est contre les religieux de Cluni, qui voulaient s'emparer de l'élection de l'abbé de Saint-Martin de Pontoise, prétendant que cette maison était de leur ordre, sur ce que saint Gautier, son fondateur, avait demeuré quelque temps à Cluni, et que la place où elle était bâtie, avait été donnée par les moines de Saint-Marlin des Champs. Hugues prend la défense de cette abbaye, et supplie le roi de la maintenir dans la possession du droit où elle est de ne relever que de l'archevêque de Rouen.

2e Trois lettres à Suger, dont la première imprimée dans le susdit volume de Duchesne (p. 527), et les deux autres dans le premier tome des *Anecdotes* de Dom Martène (417-518), concernent des affaires particulières.

3e Une lettre au pape Innocent II, rapportée par Guillaume de Malmesburi (17), et traduite par Dom Pomeraye dans son *Histoire des archevêques de Rouen*. Elle contient le récit de la mort du roi Henri Ier, à laquelle, ainsi qu'on l'a dit, notre prélat assista.

4e Une lettre à Thierri, évêque d'Amiens, placée dans le supplément des œuvres de Guibert de Nogent. Elle est trop courte et en même temps trop importante, pour que nous ne la rapportions pas tout entière. La voici, d'après la traduction que D. Pomeraye en a donnée. Nous supprimons le commencement.

« Ceux de Chaâtres ayant commencé à conduire des chariots pour aider à la construction de leur église, Notre-Seigneur a récompensé leur humble zèle par des miracles dont le bruit s'étant répandu de toutes parts, a excité les Normands à imiter la piété de leurs voisins. Nos diocésains ayant donc pris notre bénédiction, se sont transportés jusqu'à Chartres, et y ont été présenter leurs vœux et leurs offrandes. Ensuite plusieurs de notre diocèse et des autres quartiers de notre province ont fait de même chacun à l'égard de leur église principale. Mais ils n'admettent personne en leur compagnie qu'auparavant il ne se soit confessé et soumis à la pénitence, n'ait renoncé à toute animosité et à tout désir de vengeance, et ne soit véritablement réconcilié avec ses ennemis. Cela étant fait, les associés élisent entre eux un chef, sous la conduite duquel ils tirent eux-mêmes leurs charrettes avec silence et humilité, et présentent leurs offrandes en se donnant la discipline et en versant des larmes. Or, ces trois choses que nous avons marquées, savoir, la confession avec la pénitence, la réconciliation avec les ennemis, l'humilité dans la marche, jointes à l'obéissance envers les chefs, sont autant de conditions nécessaires que nous exigeons de tous ceux qui s'adressent à nous. Lorsque nous voyons qu'ils les veulent bien observer, nous les recevons charitalement, nous les absolvons de leurs péchés, et nous leur donnons notre bénédiction. Après cela se mettant en chemin dans ces bonnes dispositions, il arrive souvent que leur foi est récompensée par des miracles que Dieu opère, principalement dans nos églises, à l'égard des malades qu'ils amènent avec eux, lesquels ont la joie de retourner dans leur pays en pleine santé. Nous permettons à nos diocésains d'aller pratiquer cette dévotion aux autres évêchés ; mais nous leur défendons d'entrer dans les lieux où il y a des excommuniés, et où l'on a interdit la célébration de l'office divin. Ces choses sont arrivées l'an de grâce 1145. Adieu. » Cette lettre, dont l'original ne se retrouve plus, s'accorde parfaitement, quant à la substance des faits, avec celle d'Aimon, abbé de Saint-Pierre-sur-Dive, dont on a rendu compte ci-devant (18). On a dit à l'occasion de celle-ci, que son récit était attesté par Raoul de Diceto ; il faut encore y ajouter les témoignages de Robert du Mont (ad an. 1144), de la Chronique de Normandie, et d'un ancien manuscrit, de manière que tout incroyable que ce récit paraît, il a néanmoins les caractères de la plus grande authenticité.

5e Une lettre à Alphonse, comte de Toulouse, excommunié par le pape Innocent II pour avoir soutenu les habitants de Montpellier, révoltés contre Guillaume VI, leur seigneur. C'est une réponse à ce prince, qui avait mandé à notre prélat, le 7 mai de l'an 1143, qu'il était prêt à se rendre à Lyon, à Vienne ou à Valence, à son choix, pour y recevoir de sa main, en qualité de légat, son absolution. Hugues, après avoir loué ses bonnes dispositions, lui fait savoir qu'il se rendra dans la dernière de ces trois villes, pour lui donner la satisfaction qu'il demande. Cette lettre, publiée en original à la suite des œuvres de Guibert de Nogent, se trouve traduite dans l'*Histoire des archevêques de Rouen* (p. 339), et dans le deuxième tome de la *Nouvelle Histoire de Languedoc* (p. 436).

6e Des lettres d'absolution, expédiées au dauphin Guigues, pour des violences qu'il avait commises

(17) Lib. i Hist. nov., fo 100 v°. — Elle se ren- contre aussi dans le neuvième tome de la grande

collection de D. Martène, p. 1236.

(18) Vide Patrologia tom. CLXXXI, col. 4703.

contre l'Eglise de Romans. Elles se rencontrent dans le premier tome des *Anecdotes* de D. Martène (p. 380.)

7e. Deux lettres à Thibaut, abbé de Saint-Germain des Prés, insérées parmi les Preuves (n. 53, 54) de l'*Histoire* de cette maison.

8e. Une lettre à Rainald, abbé de Cîteaux, publiée dans le *Neustria pia* (p. 772), d'après Robert du Mont.

9e. L'an 1134 Hugues d'Amiens tint à Montpellier un concile ou une assemblée d'évêques, où il décida en faveur de l'abbaye de Saint-Tibéri un procès qu'elle avait avec celle de la Chaise-Dieu touchant l'église de Bessan (19). Trois légats y présiderent, savoir, notre prélat, l'archevêque de Narbonne et celui d'Arles. Hugues rédigea le jugement, qu'il adressa en forme de lettre à l'abbé de Saint-Tibéri et à ses successeurs. Par une autre lettre, il informa le pape Innocent de cette opération. Ces deux pièces se rencontrent parmi les preuves du deuxième tome de la *Nouvelle histoire de Languedoc*.

10e. Une lettre au pape Eugène III. Elle est rapportée dans l'*Histoire de l'abbaye de Vézelay*, par Hugues de Poitiers, et a pour objet d'engager le pontife à maintenir l'exemption de ce monastère contre les entreprises d'Etienne II, évêque d'Autun.

11e. L'an 1156 on découvrit au prieuré d'Argenteuil la robe sans couture de Notre-Seigneur. Cette relique, envoyée, suivant une ancienne tradition, par l'impératrice Irène à l'empereur Charlemagne, avait été déposée par ce prince dans l'église de ce monastère, alors occupé par des filles. Mais au commencement des incursions des Normands (vers l'an 845), les religieuses, obligées de s'enfuir, l'enfermèrent dans un mur, où elle demeura cachée jusqu'à l'an dont nous venons de parler. Hugues d'Amiens, sur le bruit qu'elle avait été découverte, se transporta sur les lieux avec un grand nombre de prélats de différentes provinces. Le roi Louis le Jeune s'y rendit aussi dans le même temps ; et là, en présence de cette auguste assemblée, notre prélat vérifia la relique avec les titres et enseignements qu'on avait trouvés dans la châsse où elle était. La charte qu'il fit expédier à cette occasion se conserve en original aux archives d'Argenteuil, et se trouve imprimée à la fin de l'*Histoire de la robe sans couture*, par dom Gerberon, et dans le *Panoplia sacerdotalis* de M. du Saussai. M. Thiers s'est inscrit en faux contre cette pièce, ainsi que contre la relique qu'elle autorise. Notre objet n'est point d'entreprendre la défense de celle-ci ; mais nous ne pouvons nous dispenser d'examiner les moyens par lesquels on attaque la charte.

Le censeur objecte en premier lieu le silence des écrivains du temps sur le fait qu'elle énonce. A quoi l'on répond que ce fait est attesté par Robert du Mont (ad an. 1156), par Nicolas Trivet, par Matthieu Paris (20), par Matthieu de Wetminster (21), et par Jean Brompton (22).

En second lieu, l'archevêque de Rouen, dit-il, n'y prend que le titre de simple prêtre, *humillimus sacerdos*. Mais pour un ancien professeur d'humanités, tel qu'était M. Thiers, l'objection n'est point honorable. Ne sait-on pas en effet que *sacerdos*, dans la bonne latinité, s'applique aux prêtres du premier ordre comme à ceux du second ? Mais, quand même ce terme ne conviendrait proprement qu'aux derniers, n'a-t-on pas des exemples nombreux d'évêques qui se sont qualifiés du nom même de *presbyter* ? Enfin ce qui tranche absolument la difficulté, c'est que Hugues prend dans d'autres chartes, dont la sincérité est au-dessus de toute suspicion, la même qualité que dans celle qui nous occupe (23).

En troisième lieu, de quel droit, dit-on, l'archevêque de Rouen assemblait-il hors de sa province des prélats qui n'en étaient pas ? Réponse : C'était par son titre de légat, dont il est certain qu'il était revêtu, quoi qu'en dise le censeur.

En quatrième lieu, cette charte contient, suivant M. Thiers, des grâces extraordinaires et inouïes jusqu'alors. Pour entendre en quoi ces grâces consistent, il faut donner la substance de la charte. « Tous ceux, est-il dit après le préambule, qui viendront cette année offrir leurs vœux dans cette église en l'honneur de la robe de Notre-Seigneur, nous, par la confiance que nous avons en la bonté divine, leur remettons une année de pénitence, s'ils sont engagés dans des péchés graves ; et, s'ils ne sont coupables que de fautes légères, nous leur remettons la moitié de la pénitence. Nous leur pardonnons de même (c'est-à-dire en leur remettant la moitié de la pénitence que ces péchés méritent) cens qu'ils ont oubliés, *oblita peccata* (ce qui ne peut s'entendre que de ces fautes de surprise qui ne laissent que de légères traces dans l'esprit). . . Quant aux parents qui ont laissé mourir par négligence leurs enfants au-dessous de sept ans, soit qu'ils soient morts avec le baptême, soit qu'ils soient morts sans baptême, nous leur remettons toute la pénitence, à l'exception de celle qu'ils doivent faire les vendredis. »

Pour bien juger de ces clauses, il faut se rappeler qu'on était alors au milieu du XIIe siècle, c'est-à-dire de ce siècle où les croisades donnèrent naissance à de nouvelles espèces d'indulgences inconnues à toute l'antiquité. Bientôt l'usage en devint si commun, qu'on les accordait non-seulement pour les besoins de terre sainte, mais pour les moindres sujets, et quelquefois même sans sujet. Nous avons vu sur Abélard (24) qu'il n'y avait presque point de cérémonie solennelle où les évêques ne prodiguassent de pareilles faveurs, sans considérer le tort qu'elles faisaient à la discipline de l'Eglise. Qu'y a-t-il donc de surprenant qu'un légat du saint-siège les distribue, dans une occasion des plus rares et des plus éclatantes, avec une certaine profusion ? Ne pourrait-on pas même tirer de la manière dont l'indulgence est dispensée dans la charte qui nous occupe, une preuve de la sincérité de cet acte ? Car on y respecte encore la pénitence canonique, dont on nerelâche qu'une partie ; ce qui caractérise proprement le XIIe siècle, avec lequel cette sorte de pénitence paraît avoir presqu'entièrement fini.

Hugues d'Amiens reut être compris parmi les théologiens du XIIe siècle qui nons ont fidèlement transmis la doctrine de l'antiquité. Si l'on excepte l'article que nous avons relevé dans ses *Dialogues*, tout ce qu'il enseigne est puisé dans les sources les plus pures de la tradition. On ne trouve dans ses écrits aucune de ces questions frivoles qui s'agitaient alors avec tant de bruit et si peu d'utilité dans les écoles publiques. C'est un docteur vraiment sage, qui cherche à instruire solidement, et non à faire briller vainement la subtilité de son esprit. A l'égard de son style, il est clair, simple, facile, assorti aux sujets qu'il traite, et presque également éloigné de la barbarie et de l'affection.

(19) *Histoire de Languedoc* t. II, p. 13, et p. 476.

(20) *Hist. maj.* ad an. 1156.

(21) *Flor. Hist.* ad an. 1156.

(22) *Chr.* ad an. 1157.

(23) Voyez le *Nouveau traité de diplomatique*, t. V,

p. 540, note 1, où, après avoir observé que la suscription des chartes de ce prélat varie beaucoup, on en rapporte une où il s'intitule : *Sanctæ sedis legatus et Rothomagensis sacerdos*.

(24) Vide *Patrologie* t. CLXXVIII.

HUGONIS ROTHOMAGENSIS ARCHIEPISCOPI EPISTOLE.

I.

*Ad Ludovicum Fraucorum regem. — De mercato
constituendo apud Gozengres.*

(DUCHESNE, *Script. Eranc.*, IV, 638.)

Domino suo dilectissimo LUDOVICO, Dei gratia illustri regi Francorum, HUGO suus et Rothom. archiepiscopus, salutem, honorem et prosperitatem.

Manet in memoria nostra, quod rogavimus nobilitatem vestram de mercato constituendo apud Gozengres, et vestra regia magnificentia dixit inquirendum ne inde impedimentum oriretur vicinis mercatis de Vilcassino. Nunc autem ab inquirentibus nobis relatum est quod in die Lunæ fieri potest absque impedimento vicinitatis. Unde et hoc fieri a vestra nobilitate postulamus, si vobis placet. Conservet vobis Deus vitam et salutem per tempora longa. B

II.

Ad eundem.

(*Ibid.*)

Domino suo charissimo LUDOVICO, Dei gratia illustri regi Francorum, HUGO suus et Rothom. archiepiscopus salutem, honorem et prosperitatem.

Novit Deus quod in oīnibus synodis, ecclesiarum consecrationibus, conventibus, missis, memoriam vestri facimus in orationibus nostris. quoniam vos plurimum diligimus. Quoniam autem vobis placuit ut nobis significaretis ubi et quando debeamus ad vos venire, precamur ut usque in diem Mercurii nos exspectetis. Det vobis Deus vitam per tempora longa. Amen.

III.

Ad eundem. — Pro libertate ecclesiæ S. Martini de Pontisara (Pontoise)

Domino suo charissimo LUDOVICO, Dei gratia illustri Francorum regi, HUGO suus et Rothomagensis archiepiscopus salutem, bonorem et prosperitatem.

Abbatis sancti Martini de Pontisara a principio suæ fundationis post dominationis vestræ principatum ad Rothomagensem Ecclesiam, et ad ejus archiepiscopum pertinet singulariter in abbatis electione, et consecratione, et in omni alio jure. Nunc autem monachi Cluniacenses, nescio qua nova adventione, eam sibi in subjectionem vindicare nitun-

A tur. Unde vestræ regiæ sublimitati humiliter supplicamus, quatenus eamdem ecclesiam, quæ vestra est, in sua libertate conservari præcipiat, in ea videlicet qua nos tenuimus, et prædecessores nostri tempore vestro et vestrorum antecessorum. Conservet vobis Deus vitam et salutem per tempora longa.

IV-V.

Ad Sugerium abbatem S. Dyonisii.

(Exstant inter epistolas Sugerii, num. 403, 473, 474. *Patrologiæ* t. CLXXXVI, col. 1399, 1430, 1431.)

VI.

*Ad Innocentium II pontificem Romanum. — De morte
Henrici I Anglorum regis,*

(Vide *Patrologiæ* t. CLXXIX, col. 670.)

VIII.

*Ad eundem. — De gestis a se super ecclesia de
Beciano.*

(Vide *ibid.*, col. 665.)

IX.

*Ad clerum et populum Romanensem. — De absolu-
tione Guigonis Delphini.*

(Anno 4132.)

[MARTEN. *Anecdot.* I, 380, ex chartario Roma-
nensi.]

HUGO, Dei gratia Rothomagensis Ecclesiæ servus, sedis apostolicæ legatus, venerabilibus clero et populo Romanensibus in perpetuum.

Ecclesiarum possessiones et privilegia qno studio C servanda pariter et tuenda sanctorum Patrum mandat auctoritas. Litteris igitur præsentibus notitiæ posterorum assignamus, quia Romanensem Ecclesiæ sanctus Domini confessor Bernardus Vienensis archiepiscopus olim fundavit, eamque cum adjacenti sibi oppido, Romanis nuncupato, Romano pontifici possidendam, ab omni potestate laicali solutam ac liberam concessit, et ita privilegiis antiquis roborata, et multorum annorum curriculis inconcusse possessa, dies hodierna liquido repræsentat. Cum enim, peccatis exigentibus, comes Guigo Delphinus, animo ferus, armis validus, exercituum gravi multitudine constipatus, præfatum Romanense oppidum violenter intrasset, et hostili crudelitate vastasset, nec tamen misericors Deus Romanensem

Ecclesiam dereliquit, quin ei libertatem pristinam conservaret, quam castigando percussit. Audiens autem B. Innocentius papa Romanus pontifex summus, Romanensem ecclesiam per comitem G. Delphinum atrociter devastatam, me licet minus idoneum a latere suo transmisit, pro his et hujusmodi excessibus corrigendis. Eapropter ad partes illas descendimus, et apostolica auctoritate convocavimus Stephanum Viennensem archiepiscopum, et episcopos, Humbertum Aniciensem, Eustachium Valentini, Gocerannum Vivariensem, Hugonem, Gratianopolitanum, Ayrurdum Maurianensem, Pontium Tricastinum, Joannem abbatem Bonae-Vallis, et quamplures authenticos et religiosos viros. Ilorum consilio et oratione præmuniti, comitem G. Delphinum, aspirante Domino, apostolicis jussionibus, nostrisque et coepiscoporum monitis, tandem humiliatum et acquiescentem suscepimus, pacemque pro peccatis suis et satisfactionem pro sacrilegio perpetrato promittentem absolvimus, etc.

X.

Ad Theodoricum Ambianensem episcopum. — De hominibus qui vice jumentorum trahebant carpenta ad ædificandas ecclesias,

(Opp. Guiberti Novigentini, append., p. 688.)

Reverendo Patri THEODORICO, Ambianensem episcopo. Hugo Rothomagensium sacerdos, prosperari semper in Christo.

Magna opera Domini exquisita in omnes voluntates ejus! Apud Carnotum cœperant in humilitate quadrigas et carpenta trahere ad opus ecclesiæ construendæ. Eorum humilitas etiam miraculis coruscare, hæc fama celebris circumquaque pervenit. Nostram denique Normaniam excitavit. Nostrates igitur benedictione a nobis accepta, illuc usque profecti sunt, et vota sua persolverunt. Deinde forma simili ad matrem suam Ecclesiam in diœcesi nostra, per episcopatus nostros, venire cœperunt, sub tali proposito, quod nemo in eorum comitatu veniret, nisi prius data confessione, et pœnitentia suscepta; nisi deposita ira et malivolentia, qui prius inimici fuerant convenienter in concordiam, et pacem firmam. His præmissis: unus eorum princeps statuit, cuius imperio in humilitate et silentio trahunt quadrigas suas humeris suis; et præsentant oblationem suam non sine disciplina et lacrymis.

Tria illa quæ præmisimus, confessionem videlicet cum pœnitentia, et concordia de omni malivolentia et humilitatem veniendi cum obedientia, requiri mus ab eis cum ad nos veniunt, eosque pie recipimus, et absolvimus, et benedicimus si tria illa deferunt, dum sic informati in itinere veniunt, quandoque et in Ecclesiis nostris quam maxime miracula creberrima fiunt. De suis etiam quos secum deferunt infirmis, et reducunt sanos quos secum attulerunt invalidos. Et nos permittimus nostros ire extra episcopatus nostros, sed prohibemus

(25) De hac epistola vide *Notitiam litterarium in Hugonem*, supra col. 1123.

A eos ne intrent ad excommunicatos, vel interdictos.

Facta sunt hæc anno incarnati Verbi 1145. Benevale.

XI

Ad Alphonsum comitem Tolosanum (25).

Hugo Rothomagensis archiepiscopus, sedis apostolicæ legatus, ALPHONSO nobilissimo comiti Tolosæ duci Narbonæ, marchioni Provinciæ, quidquid boni tibi mandare possumus et debemus.

Quia Deus tam honore quam probitate tuam personam egregiam et sublimem constituit, decet omnimodis ut bene placeas ei, in cuius manu honor et probitas tua consistit. Scripsit namque nobis tua liberalitas, quatenus aut Lugduni, aut Viennæ, aut Valentiæ tibi occurramus; sed pro tua reverentia magis apud Valentiam tibi obviam veniemus. Nonnis Martii, Domino ducente, pro tua petitione erimus Valentiæ. Speramus enim te plena fide sic velle prosequi sicut venerabili fratri nostro Tricasino episcopo promisisti, et nobis per litteras tuas idipsum promittendo significasti. Festina reconciliari matri tue Ecclesiæ, ut crescas semper in honore, egregie princeps et domine. Vale.

XII

Ad Rainardum abbatem Cisterciensem. — Ecclesiam Mortuimaris Cisterciensibus concedit.

(Neustria pia, p. 772.)

Reverendo abbatи RAINARDO, sacroque conventui, Cisterciensi, Hugo Rothomagensis sacerdos, salutem, gratiam et benedictionem.

Tempore nostro ædificatum est in parœchia nostra monasterium Mortuimaris, quod precibus regis Anglorum donavimus ordini vestro, per manum domni Gualeranni Ursicampi. Abbas vero, qui nunc præest monasterio Mortuimaris, Alexander nomine, fuit quidem monachus Willelmi abbatis de cœnobio Pinus. Sed idem Willemus in præsentia Ecclesiæ nostræ tenens manum præfato Alexandro, manu sua, reddidit eum in manu nostra, nobis: quem ego postea dedi vestro ordini, sub manu prædicti abbatis Gualeranni. Orate pro me, patres et fratres mei, ut remittat peccata mea mihi, et misereatur mei Agnus Dei qui tollit peccata mundi. Amen (26).

XIII.

Ad Ademarum S. Tyberii abbatem.

(Anno 1134.)

D [Hist. de Languedoc, tom. II, Preuv., p. 475-476.]

Hugo, Dei gratia Rothomagensis archiepiscopus, sedis apostolicæ legatus, dilecto ADEMARI abbatи S. Tyberii suisque successoribus, in perpetuum.

Religiosis et Deo servientibus providere, eorumque possessiones et jura ecclesiastica conservare, omnibus qui in regimine positi sunt sanctorum Patrum mandat auctoritas. Eapropter causam illam super ecclesia de Beccano multo tempore ventilatam auctoritate apostolica suscepimus ter-

(26) Ex Roberto de Monte, De mutatione ordinis monachorum, cap. 1.

minandam. Considentibus itaque nobiscum apud Montempessulanum venerabilibus archiepiscopis B. Arelatensi, A. Narbonensi sedis apostolicæ legatis, et episcopis Agathensi et G. Arausicensi, et P. abate Sancti Ægidii, et aliis quam pluribus religiosis personis, tu ad diem in supradiceo loco tibi auctoritate apostolica et nostra præstitutam, paratus ad justitiam ante nos venisti; abbas vero Casæ-Dei, qui ad eamdem diem et eundem locum auctoritate apostolica a nobis vocatus fuerat, nec ipse venit, nec pro se responsales misit, nec aliquam excusationem canonicam inibi prætendit. Eo itaque sic deficiente, nos præcepti domini nostri papæ Innocentii justitiam exsequentes quæsivimus ab Ecclesia Agathensi, in cuius parochia sita est ecclesia de Beciano, ut coram Deo et nobis omnibus ibidem consistentibus veraciter protestarentur ad quod jure canonico, vel tuum, vel Casæ-Dei monasterium pertineret præfata ista ecclesia de Beciano illi siquidem, quia vere prout antecessoribus acceperant, ad jus et possessionem Sancti Tyberii, cui monasterio, Deo auctore, præsides, pertinere responderunt. Ad hanc tu, Ademare, protulisti instrumentum donationis factæ de ecclesia de Beciano ecclesiæ Sancti Tyberii, prædecessori tuo Deodato, quod instrumentum a Berengario bonæ memoriae Agathensi episcopo factum, et annis Dominicæ incarnationis et testibus idoneis robaturum existit. Consequenter et tu produxisti quatuor testes, viros antiquos, asserentes se vidisse quia ecclesia Sancti Tyberii possedit quiete per multos annos ecclesiam de Beciano, antequam monachi de Casa-Dei intrassent in eam. Tunc illi canonice nominati juraverunt super Evangelia Dei hoc se vidisse, et hoc verum esse. Prodierunt et alii quatuor testes qui dixerunt se interfuisse placito illi quod habitum est apud Corbianum inter monachos Sancti Tyberii et monachos Casæ-Dei, in præsentia Aldeberti Agathensis episcopi, præsentibus A. Narbonensi archiepiscopo, et J. Nemausensi episcopo, dicentes se vidisse et audisse quosdam testes idoneos ibidem jurasse, quod Bernardus Agathensis episcopus, qui induxerat monachos Casæ-Dei in ecclesiam de Beciano, cum accepisset testimonia personarum authenticarum ecclesiæ suæ super donatione facta a Berengario antecessore suo, Deodato abbatu et monasterio Sancti Tyberii de ecclesia de Beciano, ipse idem Bernardus coram Bertranno Narbonensi archiepiscopo in placito de eadem causa habito apud Cabrils, præsentibus monachis Casæ-Dei et Sancti Tyberii, quod prædicti Aldebertus Agathensis, et A. Narbonensis, et J. Nemausensis audientes sententiam restitutioonis ipsius ratam esse et tenendam judicaverunt, et sicut præfati qualuor testes hoc se vidisse et audivisse protestati sunt, ita nobis præsentibus examinati, super Evangelium Dei juraverunt hoc ipsum, A. Narbonensis archiepiscopus, et Ermen-galdus Agathensis archidiaconus, et R. sacrista,

A magister Dulcianus qui interfuit præfato placito de Corbiano, coram nobis se vidisse et audisse viva voce protestati sunt. Hui omnes qui hoc testimonium nobis perhibuerunt, eamdem de præfata restitutione sententiam attestati sunt fuisse confirmata apud Lupianum a supra nominato A. Agathensi et A. Narbonensi, et P. Luteensi, et R. Magalonensi episcopi, et R. tunc archidiacono nunc episcopo Agatensi, præsentibus abbatibus de Casa-Dei et Sancti Tyberii. His omnibus de causis, et insuper admonitione et præcepto Guidonis diaconi cardinalis et apostolicæ sedis legati, præfatus R. Agathensis te et ecclesiam Sancti Tyberii de ecclesia de Beciano revestivit. Hanc rescissionem, eodem R. Agathensi episcopo attestante, sic factam, nos et nobiscum sic assidentes supra nominati B archiepiscopi et apostolicæ sedis legati, et episcopi, et quam plures authenticæ et religiosi viri approbamus, et approbatam vice apostolica quam super hoc negotio gerimus, confirmamus, et pro canonica donatione a Berengario Agathensi episcopo facta, et legitima possessione subsecuta tibi tuisque successoribus et monasterio Sancti Tyberii cui præsides, præfatam ecclesiam de Beciano cum decimis et omnibus jure ad eam pertinentibus, onni deinceps quæstione sopita perpetuo possiden-dam adjudicamus.

Actum est hoc anno Verbi incarnati 1134, apud Montempessulanum, universali papa Innocentio, rege Francorum Ludovico.

Ego Hugo Rothomagensis archiepiscopus et apostolicæ sedis legatus

XIV.

Ad Eugenium III pontificem Romanum. — Ut Vizeliascense cœnobium sub Romanae sedis protectione suscipiat.

(Vide in Eugenio III, *Patrologiæ* t. CLXXX, inter variorum ad Eugenium epistolas.)

XV.

Ad universos fideles. — De cappa inconsutili.
(Anno 1156.)

[Dom GERBERON, *Hist. de la Robe sans couture*, p. 121.]

Universis catholicæ Ecclesiæ fratribus reverendiss. H. Rothomagensis Ecclesiæ humillimus sacerdos, salutem et gratiam divinæ propitiationis.

D Ad omnium volumus notitiam pervenire quod nos supernæ pietatis instinctu apud Argentilum convenientes, adjunctis humilitati nostræ multis authenticis, et reverendiss. personis archiepiscopo Senonensi, Theob. Par., Roberto Carnotensi, An-relianensi, Retensi, Antissiodorensi, Catalaunensi, Ebroacensi, Meldensi, Silvanectensi episcopis, sanctis abbatibus quoque venerabili Od. abbatu S. Dionysii, S. S. Germani, God. Latiniacensi, Ferrariensi, Fossatensi, S. Faronis, S. Maximini, S. Maglorii, Pontissarensi, Mariniacensi, aliis etiam q am pluribus. Cappam pueri Domini Jesu, quæ in ejusdem thesauris Ecclesiæ a temporibus antiquis

honore condigno deposita erat, ad fidelium salutem. A humiliter inspeximus, et palam exlximus, et veneratione solemnis debitam ejus magnificenter reverentiam exhibentes illam desiderio et devotioni populorum studio pietatis ob ulimus. Aderat ibidem supereminens et sublimis presentia illustris regis Francorum Ludovici enim proceribus et optimatibus palatinæ dignitatis, maxima consistente frequentia vulgi. Ob insigne igitur gratiæ cœlestis, illud videlicet indumentum quo sese humanata induere sapientia dignata fuit, et ob sanctissimam præscriptorium Patrum præsentiam. Deo propitio, salubri dispositione deeretur est, ut omnibus ibidem venientibus, supernæ miserationis gratiam poscentibus merees et fructus suæ devotionis in indulgentia veniæ compensetur. Quicunque igitur hoc præsenti anno in loco prænominato in honorem Dominicæ vestis propriam servitutem et devotionem obtulerint: nos omnibus illis de clementiæ cœlestis plenitudine consisi, si peccatis gravibus et maximis impliciti fuerint, unius anni pœnitentiam

A relaxamus. Qui vero levibus, id est venialibus detinentur, medietatem pœnitentiae remittimus. Oblita peccata modo similis condonamus. Annis vero singulis a festivitate sanctissimi Dionysii usque ad octavas ejusdem, loci ipsius et saeratissimæ vestis venerationem pie invisentibus XL dies suæ pœnitentiae remittimus et indulgemus. De parvulis qui baptizati vel sine bapt’smi remedio infra vii annos per negligentiam paratum mortui sunt, totam pœnitentiam eorum remittimus, excepta feria vi in hebdomada, in qua etiam die, si ad Ecclesiam pœnitens perrexit, qualem ei charitatem presbyter dederit, talem habeat. Si vero infirmus fuerit aut mulier prægnans, vel debilis, quæ jejunare non possit, dicat septies, *Pater noster*, et opere pio bonum exerceat quod potuerit. Omnibus autem hæc et quæ justa sunt conservantibus, sit pax et salus Domini nostri Jesu Christi. Amen.

B Actum est anno Verbi incarnati 1156, felicis memorie Adriano papa IV feliciter.

HUGONIS ARCHIEPISCOPI ROTHOMAGENSIS DIALOGORUM SEU QUÆSTIONUM THEOLOGICARUM LIBRI SEPTEM

(MARTEN., *Thesaurus Anecdot.*, V, 891, ex duobus mss., uno Colbertino, altero Rothomagensi domini Grebovaldi).

ADMONITIO PRÆVIA.

Hugonis archiepiscopi Rothomagensis Dialogorum libros habui beneficio cl. viri Stephani Baluzii, qui ex manuscripto Colbertino 122, propria manu descriptos, atque editioni jani paratos sponte mihi obtutit. Hos, ut accepi, statim cum veteri codice cl. viri domini Grebovaldi ecclesiæ parochialis Sancti Petri apud Rothomagum rectoris dignissimi contuli, qui codex ante annos quingentos exaratus ad auctoris ipsius ætatem accelerare videtur. Ex utriusque autem codicis collatione nonnulla animadversi, quæ hic adnotare juvat. Primo in codice Colbertino desideratur integer liber septimus, dñsiderantur et in fine libri tertii et initio quarti folia septem. Secundo plurima passim addita sunt in Grebovaldino manuscripto, quæ desunt in Colbertino. Tertio non eadem est in utroque librorum distributio. Quarto nec provincialis ad Matthæum epistola in utroque eodem modo incipit. Nam in Colbertino sic se habet: Incipit epistola Hugonis Radingensis abbatis: In Grabovaldino vero ita: Incipit epistola Hugonis Rothomagensis archiepiscopi ad Matthæum Albanensem episcopum. Sed neque idem est in utroque ejusdem epistola finis. Quippe in Colbertino est hujusmodi: nos enim una generis consanguinitas, et ejusdem professionis in Christo junxit societas, quos Laudunense solum educavit et docuit. Sed te patria tenuit, me obedientia exsulem in Anglia fecit. Te Parisius apud Sanctum Martinum lætatur habere priorem, me Radingia indignum servat abbatem, Matthæe fratre. In Grebovaldino vero ita: Nos enim una generis consanguinitas, et ejusdem professionis in Christo junxit societas, quos Francia genuit, quos Laudunense solum educavit et docuit, quos veste Christi Cluniacus

induit; sed te postmodum sedes apostolica Albanum elegit habere pontificem: me missum in Normanniam præcepit esse Rothomagensium sacerdotem, Matthæe charissime Pater et domine. *Ex quibus omnibus cruere mihi videor, primo Hugonem Dialogorum libros conscripsisse cum esset abbas Radingensis in Anglia, deinde factum archiepiscopum Rothomagensem, cum intellexisset illos omnibus fore acceptos ac cunctorum manibus teneri, eosdem variis accessionibus auctos exopolivisse, quas quidem additiones, ut facilius lectores advertant, ansulis includere curavimus: adnotatis etiam inferiori margine mutationibus passim ab eo factis.*

Ex fine autem istius epistolæ discimus quis fuerit Hugo noster, quæ ejus patria, quæ professio, quæ dignitates: Nos, inquit, Francia genuit. Ergo Gallus erat, non Anglus natione, ut docuerunt nonnulli. Ambianensem eum vocat Ordericus Vitalis in Historia Ecclesiastice libro XII in fine; cui concinit Gaufridus Vosiensis prior in Chronico cap. 18, ubi dicitur Hugo d'Amians, mendose in editis Damiani. Ipsum tamen Laudunense solum educavit et docuit, forte quod in Ecclesia Laudunensi beneficium aliquod ecclesiasticum obtineret, uti et Matthæus, cui suum opus nuncupavit. Consanguineus erat istius Matthei, de quo Petrus Venerabilis libro II Miracul. cap. 4, ita habet: Fuit autem hic non obscuri secundum carnem generis, ortus ex Remensi provincia, utroque parente et nobilitate, ut dictum est, insignito, et mundanis opibus locuplete. Illic in pueritia litteris traditus est, et postquam adolevit in Laudunensi Ecclesia clericale officium adeptus est. Hinc colliges Hugonem non solum in Ecclesia, sed etiam in saeculo suis illustrem.

Professionem suam nobis indicat his verbis: Nos una generis consanguinitas, et ejusdem professionis in Christo junxit societas... quos veste Christi Cluniacus induit. Cluniensem quoque monachum fuisse docet Ordericus Vitalis loco citato, idque confirmat Petrus Venerabilis lib. vi epistola ad eumdem scribens in hac verba: Quid magis vel rapere cor meum ad amandum, vel mouere manum ad scribendum poterat, quam tam sancta, tam benigna, tam longeva in sancto proposito, a primis fere adolescentiæ annis usque ad senilem magis labore divino, quam annorum numero fractam ætatem perseverantia vestra? Quid magis mouere poterat, quid mouere debebat, quam illa jam antiqua, cujus vos non immemorem esse credo, mihi et vobis paucisque aliis nota reruin Cluniensem recordatio? Non excidit mente, qualiter primo juventutis vestræ tempore inter anticos illos reipublicæ nostræ senatores, vos insignem viderim.

Ex hac republica assumptus ad varias claustræ et Ecclesiæ promotus est dignitates. Abbatialis et archiepiscopalis ex ejus epistola nobis innoscit. Verum antea prioris exercuisse officium docet Petrus Venerabilis epistola citata. Taceo, nec vivens oblivisci potero, quod a cœpto sanctæ religionis proposito in diversis ecclesiasticorum honorum gradibus, vultus vestri non sunt in diversa mutati: sed tam apud nos quam semotus a nobis, prior, abbas, summusque tandem pontifex Dei, merito virtutis ac scientiæ bonus semper, juxta Apostolum, odor Christi in omni loco fuitis. An prioris dignitatem in Cluniensi cœnobio obtinuerit ex verbis Petri Venerabilis non satis liquet. Verum anno 115 erat prior Sancti Martialis (Lemovicensis) Hugo d'Amians, qui religionis titulo cathedralem metropolitanæ Rothomagensis Ecclesiæ postmodum perornavit, ut scribit Gaufridus prior Vosicensis. Non multo post jubente Pontio Cluniaciensi abbe in Angliam transmigravit, ut ibi insigne S. Panceratii monasterium Cluniensi subjectum regeret. Illud administrabat anno 1123, quo decimo septimo Lalendas Maii Hugo prior de Sancto Paucratio efficitur abbas de Radingo, teste Mattheo Wesmonasteriensi. Quæ tamen exstat in monastico Anglico charta fundationis Radingensis monasterii anno tantum 1125 data est. Verum antea poterant esse Radingæ cum suo abbe monachi, qui construendis perficiendisque regularibus cœnobii locis operam dabant, antequam charta fundationis conderetur.

Eo tempore, Mattheo Parisiensi monasterii S. Martini a Campis priore hortante, Hugo Radingensis abbas scribendis sex Dialogorum libris animum adjecit, quos eidem Mattheo nuncupavit antequam ille a sede apostolica cardinalis et episcopus Albanensis crearetur, id quod juxta Ughellum in Italæ sacræ tomo I, anno 1125 contigit. Missos sibi grataanter accepit Mattheus, legendosque omnibus passim exposuit. Quapropter Hugo ad Rothomagensis Ecclesiæ insulas anno 1130, ut scribunt Ordericus Vitalis, Robertus de Monte, et Mattheus Westmonasteriensis, sublevatus cum intellexisset libros suos ab omnibus passim probari eosdem recognovit et eliminavit, addito integro libro septimo. Et in primo quidem agit de Summo Bono, hoc est de Deo ipso, in secundo de creatura, in tertio de libero præsertim arbitrio, in quarto de lapsu hominis, in quinto de peccatorum remedii hoc est de sacramentis, in sexto de monachis et aeterna felicitate, denique in septimo varia Trinitatis vestigia in creatis repræsentat. Nullum in mss. codicibus præferunt titulum: sed Arnoldus Wionius qui sex primos libros viderut in Mantuano S. Benedicti monasterio Quæstionum theologiarum nomine eos insignivit, forte quod theologæ variæ quæstiones non minus doce quam subtiliter in eis versentur. Eodem eos titulo donat Antonius Possevinus in Apparatu sacro et Pithæus De illustribus Angliæ scriptoribus, ubi Hugonem nostrum confundit cum altero Hugone abbe Radingensi, qui sub finem saeculi XII factus est abbas Cluniensis hoc nomine quintus. Verum Hugo ipse sincerum librorum suorum titulum nobis designavit in tractatu super Genesim ubi citat quæ in secundo dialogi nostri libro dixerat. Ut tamen eos autores cum Hugone ipso aliquatenus consiliemus, hunc ejus operi titulum præfigere libuit dialogorum seu quæstionum theologiarum libri VII.

Quodnam vero de his ferendum sit judicium disces ex Balto, cent. III, cap. 20. Hugo Rheadingensis, inquit, honesta olim familia genitus, relictis fortunis cum strepitu poternæ domus, claustræ quietem sub monasterialibus umbris amplectebatur. Nec alia ab eo hoc factum est ratione, quam ut opportune bonis artibus invigilaret. Delegit sibi in præceptores, dum monachus esset, viros doctrina præcellentes; quorum anxius inhærebat vestigiis, donec et ipse parcm sibi cum illis et gloriam et famam peperisset. Fuit enim ex labore magno et assiduo theologiæ consultissimus. Hanc illi virtutem, inquit Lelandus, tum educatio, tum diligentia insignem fecit. Quæstiones plures non de trivio petitas, sed potius ex penetralibus Scripturæ, in suos numeros rededit, et redactas tanto penetravit acuminè, ut dedissem illis lumen potius quam aliunde petuisse videatur. Hinc colliges Petrum Venerabilem non adulatorio ad Hugonem nostrum animo scripsisse: non excedit quantum eruditio et religio vestra sacrum illum ac magnum Cluniensem ovium gregem decoraverit.

Præter hos dialogorum seu quæstionum theologiarum libros, aliquos etiam scripsit in Genesim, quos Arnulfo Lexoviensi episcopo dicavit, horum fragmentum ex ms. codice Grebovaldino ubi erant imperfecti, hic dabimus, Scripsit insuper Vitam S. Adjutoris monachi Tironiensis, quam diu frustraque a Bollando quæsitum ex autographo ipso erratum dedit mihi noster Julianus Belaise, vir plane eruditus. Præterea tres de hæresibus edidit libros Alberico Ostiensi episcopo nuncupatos, et a nostro Luca Dacherio in appendice

ad Guiberti opera publica luce donatos. Quibus ex omnibus patet Hugonem nostrum non vulgari crudelione fuisse præditum, dignum plane omnibus elogiis quibus a nominatissimis æri sui viris, Innocentio secundo summo pontifice, Bernardo Clarevallensi, et Petro Cluniacensi abutibus ornatus est.

INCIPIT EPISTOLA HUGONIS

ROTHOMAGENSIS ARCHIEPISCOPI.

ADMATTHÆUM ALBANENSEM EPISCOPUM.

De multis interrogas et plura proponis, nec me minus idoneum qui respondere debeam importunus attendis. Prætendo tibi sacra doctorum volumina subtilibus admodum sententiis plena, verbum decorum perspicua. Sed inertem te video, dum ea præ multitudine refugis, pro subtilitate repellis; et me, licet sensu tenuem, durus exactor ad solendum protrahis. Quod autem valde mirandum est, brevem de maximis, levem de gravissimis responsionem tibi postulas fieri. Sed quid agis? Cur his quæ ordiri cœperas tam multa interseris? Tuæ quidem impetu voluntatis incepta sæpius interrumpis et quæstionum ordinem vagabundus offendis. De creatione quæris, et ad ejus creaturam quam sæpe recurris. De creatura rationali, tam ea quæ cecidit, quam ea quæ stetit, de bono et malo quid sit, de libertate arbitrii et dispositione Dei, de gratia Redemptoris nostri (1), et de sacramentis, indebitum me respondere compellis. Magnis sane doctoribus ita sunt proponenda, non opinando, sed veris assertiōnibus enodanda, aut quod validius est, divinis au-

A ctoritatibus comprobanda. Divinis quidem eloquiis nemo justus obviat, rationem neino sobrius impugnat, Ecclesiam nemo fidelis exasperat. A pluribus plura fieri debere dicas volumina, ut eadem res diverso dictamine, non diversa fide, plurimos erudit et ad veritatem via charitatis perducat. Dum itaque tuæ dilectioni parere compellor, detractores et contra sentio, quos silentio quidem meo judicavi sedandos, sed tua charitate fari et scribere cogor. Hoc tamen a te exigendum puto ut quæcumque in meis responsionibus inveneris vera, Deo attribuas; quæ autem non vera videris, mihi penitus ascribas, nec recipias, sed mutua charitate, ut corrigi debeant, mihi benigne referas. Nos enim et una generis consanguinitas et eisdem professionis in Christo junxit societas [quos Francia genuit] quos Laudumense solum educavit et docuit (2), quos ueste Christi Cluniacus induit. Sed te postmodum sedes apostolica Albanum elegit habere pontificem; me missum in Normannia præcepit esse Rothomagensium sacerdotem, Matthæe charissime Pater et domine.

B apud Sanctum Martinum lætatur habere priorem, me Radingia indignum servat abbatem, Matthæe frater.

INCIPIT LIBER PRIMUS⁽³⁾.

De summo bono.

Deus summe verus et vere summus, simplex est bonum, perfectum, incommutabile, solum. Quod de simplici bono genitum est, pariter siimplex est. Quapropter et hoc idipsum esse necesse est quod illud unde genitum est. Hæc duo, Patrem et Filium dicimus, de quibus procedit Spiritus sanctus pariter simplex, incommutabilis et coæternus. Tria hæc, quia non essentia (4) nec dilferentia discreta sunt, numerari nesciunt. Non est hæc trinitas unitate major, nec unitas ipsa trinitate minor. Manet enim trinitas hæc omnino simplex. Quare uon potest fieri multiplex. Hujus Trinitatis tam simplicis (5) rara nobis notitia traditur ubi, in capite libri Geneseos, recte præinittitur: *In principio ereavit Deus (Gen. 1, 1); ac deinde sequitur: Et Spiritus Domini superferebatur (ibid., 2).* Deus namque in principio, hoc est, Pater in Filio, creavit omnia. Quod autem

C Filius principium sit, ipse testatur ubi ait: *Ego principium, qui et loquor vobis (Joh. viii, 25).* Ipse quidem vere principium dicitur omnis creaturæ, qui eam sua omnipotenti virtute de nihilo voluit facere; cui dum Spiritus Domini superferri memoratur, Trinitas cooperta monstratur. Creatorem itaque et creaturam considera, et quis et per quid et quare eam fecerit pensa. Pater enim est qui facit, Filius vero per quem facit, Spiritus sanctus causa est qua fieri [omnia] placuit. Summa quidem illa quæ Deus est essentia in sua sibique consubstantiali sapientia pro sua immutabili benevolentia facit universa, omni carens indigentia, bonus bona, unus omnia. Item enim dicitur a Moyse: *Dixit Deus: Fiat lux (Gen. 1, 3),* et sic de cæteris, sequiturque per singula, *Vidit Deus quia bonum est,* eadem Trinitas in singulis agens operibus signata est. Filius Dei, sicut principium est omissis creaturæ

D (4) Colb. differunt.

(5) Colb. rata.

(3) Codex Colb. Incipit liber Hugonis abbatis Radingensis.

ut sit, ita et eidem Verbum est ut bene facta manendo bona sit; ut cui facienda principium existit, eidem jam factae et Verbum sit. Creat enim, et creans loquitur, dum suis singula subdit legibus, distinguit ordinibus, signat temporibus. Inde fit quod creatura, dum ejus instituta non transgreditur, pulchra quidem et honesta nominatur. Quae autem instituta transgreditur, mox indecens et rea culpatur. Qui itaque creandis principium est, et creatis Verbum est. Quæ duo, se unum esse ostendit ubi ait: *Ego sum principium, qui et loquor vobis* (*Joan. viii, 25*). Spiritus quoque Domini, sicut creaturæ superferri prædictus est ut ipsa sit, ita jam factam videt ut bene sit. Hoc autem videre idem est quod placere. Cui enim placuit ut omnia faceret bona, eidem placet ut bene facta maneant bona. Auctor iste cunctis est excellentior, quia potest omnia. Ars qua facit omnibus est præstantior, novit enim singula. Causa quare facit universis est melior, nam bona permanens, bona facere semper amat. Hæc tria coæterna sunt, et simul summa sunt, et simplex unum sunt. Tria propter personarum proprietatem, unum propter inseparabilem Deitatem. Inde est quod, cum aliquid de singulis secundum substantiam dicitur, hoc simul de omnibus, non pluraliter, sed singulariter prædicatur. Ut cum vere dicitur, Pater est Deus, Filius est Deus, Spiritus sanctus est Deus, non tres deos dicere possumus, sed unum simpliciter prædicamus, qui divinam essentiam simplicititer unam et unice simplicem adoramus.

II. INTERR. Quid quæso est quod secundum substantiam dicere voluisti, cum de Deo nihil secundum accidens possit dici?

RESPONSIO. Summa illa et perfecta essentiæ simplicitas, quam dicimus Deum, nec recipit augmentum, nec tolerat detrimentum. Non patitur varietatem, quia nescit mutabilitatem. Ubicunque enim mutabilitas ibi et multiplex est accidentalium vicissitudinum congesta varietas. Quapropter in omnire mutabili quod non secundum substantiam dicitur, restat ut secundum accidens dicatur; ut cum de substantia quæ homo est quæritur qualis sit et quantus, vel ad quid referatur, si stet, jaceatne, si galeatus sive ornatus sit, ubi positus, quando natus, si agat aliquid aut patiatur. Hujusmodi namque in prædicamentorum distinctione noscuntur: quæ sunt, qualitas, quantitas ad aliquid, situs, habitus, locus, tempus, agere, pati. Deo autem nihil accidens est, in quo mutabilitas nulla est; sed tamen relative Pater ad Filium, et ad Patrem Eilium, et ad utrumque refertur amborum Spiritus. Quod equidem non ut accidens in Deo dicitur, quia æternaliter iste est Pater, et ille est Filius, et amborum Spiritus sanctus, sine oīni mutabilitate tres personæ, unus Deus. Unde pluraliter et singulariter dicitur: *Ego et Pater unum sumus* (*Joan. x, 13*).

(6) *Colb.* quodlibet.

A *Unum* dicit et *sumus*. *Unum* secundum essentiam quæ est Deus, *sumus* secundum relationem, quia hic Pater, iste Filius, ille utriusque donum est Spiritus sanctus.

III. INTERR. Cum multi temporaliter per gratiam Dei renascantur, temporaliterque eorum Pater aut dominus seu magister vel amicus incipiat dici Deus, nonne relatio ista, tempore quidem cœpta, Dco secundum accidentis adesse convincitur?

RESP. Quod relative ad renatos in gratia Deus temporaliter dici incipiat non negamus; sed tamen hoc in Deo esse accidentis sentire sacramentum protestamur. Nos quidem incipimus cum dicere quem scimus initium non habere, cui nec futura veniunt, nec præterita transeunt, sed præsentia cuncta persistunt. Unde suos non novo consilio colligit, nec nova charitate diligit. Sed dum sui ad eum refugiunt et convertuntur, eo non immutato, bene illi mutantur; sicut cum a Deo resiliunt, eo quoque immoto, male ipsi mutantur; sitque ut cum bonis placidus malisve iratus Deus dicatur, illis utique mutatis, ipse non mutatur; sicut una eademque splendoris claritas et sanis oculis est jucunda et infirmis aspera.

IV. INTERR. Tua mihi responsio placet. Sed quomodo qui simplex bonum est, Deus Trinitas est? Cum enim trinitatem Dei aut trinum Deum dici audio, triplicem deitatem audire me videor. Sed dum fidem catholicam ipse respicio, fateor, erubesco, quia Deum non simplicem, sed pro trinitate multiplicem sentire me sentio.

RESP. Tua, quæso, prudentia penset quia corpora mole quidem sua sunt magna. Unde fit ut hoc majus ad illud minus aliquando sit duplex, aliquando triplices, vel pro partium quantitate (6) qualibet multiplex. In spiritualibus vero, quæ non mole magna sunt sed virtute, cum bonus adhæret meliori, sicut spiritualis creatura Creatori, quod quidem charitate fit, major efficitur illa quam ante fuerat, sed virtute, non mole. Hoc autem est ei majus esse quod melius esse. Qui enim, teste Apostolo, adhæret Domino, unus spiritus fit cum ipso, et ita fit major quia melior. Quare hæc majoritas non est multiplicitas, sed simplex charitas. Cum itaque illud quod Deus est conste, quia perfecte verum est et vere perfectum, incommutabili veritate et perfectione summum est. Quare in Trinitate quæ Deus est alius alio major non est, quia verior sive perfectior alius alio minime est. Quidquid itaque illud est quod Deus est, sua in se omnipotenti virtute perfectum est. Non est quo crescat aut defluat perfectio tanta. Unde nec triplices potest dici, sed trinitas. Tam vera enim est naturæ illius simplicitas, ut trinitas non sit unitate major, nec unitas trinitatis minor; in quo non est moles corporea seu demutatio aliqua, sed summæ perfectionis et integratatis perpes stabilitas. Non est itaque major simul

Pater et Filius et Spiritus sanctus, quam solus Pater aut solus Filius aut solus Spiritus sanctus. Bene quidem dixi, solus. Alius est enim Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus. In illa namque essentia, unitate salva, personarum manet divisio, non confusio; nec tamen talis divisio qua impar aliquid altero sentiatur in aliquo.

V. INTERR. Te quidem libenter audio. Sed quomodo Trinitas in unitate, seu unitas in Trinitate sit, nequaquam intelligo.

RESP. Sunt quedam quae nec sensibus corporis nec ratione mentis in hac mortali vita cognoscimus, sed sola fidei notione videmus. Fidei sane conditio eo verior est, quo divina auctoritate subnixa validior. In his namque quae sensu carnis capimus, saepissimæ fallimur; et dum carnis corruptæ molestia nostræ mentis oculos instanter reverberat, pauca quidem sunt quae ratio nostra recte diffiniat. Sed sola fides catholica certissime novit quidquid mater Ecclesia, Spiritu Domini docente, percepit. Hoc indubitanter annuntiat Deum in Trinitate unum, in unitate trinum; quem nec unitas solitarium, nec trinitas facit divisum. Hoc ex parte per fidem in præsenti vita tangimus, quod postmodum charitate perfecta perpetuo videbimus. Hinc ait Apostolus: *Cum autem reverit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est* (*I Cor. XIII, 8*). Ne mireris ergo si minus videndo laboramus. Quandiu enim ex parte sumus, imperfecte videmus. Hoc autem imperfecto tandem evanato, in alia vita perfecte videndo, quiescemos in toto, hoc est, in Deo. Audi attestantem Apostolum: *Tunc, inquit, cognoscam, sicut et cognitus sum* (*I Cor. XIII, 12*). Ibi per ipsam præsentiam incommutabilis veritatis Deum Patrem eum Verbo ejus unigenito et amborum Spiritu sancto ita plene cognoscemus, ut in comparatione illius cognitionis nos ipsos in præsenti vita permodicum agnoscamus. Cum itaque illud ineffabile quod est Deus utcunq; in præsenti vita eloqui volumus, quod tamen ut est fari nullo modo possumus (verius enim quam mente concipitur, et verius mente concipitur quam ore profertur), pro fidei veritate tres personas dicimus. non ut disseramus, sed ne taceamus. Loquendi siquidem causa, cum aliquando doctrinæ cogit utilitas; aut contra hæreticos disceptandi necessitas, respondemus, quia quod dicitur in deitate trinitas designamus, dicendo tres personas. Quod enim a Græcis tres (7) substantiæ, una essentia, de Deo dicitur, nos Latini (8) tres personas, unam substantiam, vel quod verius est essentiam prædierimus. His namque verbis proferimus quod sine verbis mente concipiimus. Hac de causa præ dicendi penuria hoc verbum, quod est apud Latinos persona, ad respondentum elegit Ecclesia, pro quo Græcus catholicus ponit (9) substantia. Nos itaque Latini tres personas in deitate

A dicimus, non ut diversitatem tam simplicis naturæ sentiamus; sed singularitatem nolumus, qui in unitate trinitatem colimus.

VI. INTERR. Quod in Deitatis essentia, quæ vere una est, trium tamen personarum rata distinctio est, quia non intelligo, admirari non desino.

RESP. Sicut de Deo miraris quod et ipsum credendo sentis, et tamen ut est nequaquam intelligis, ita et tu si te ipsum intenderes, te tibi miraculum esse invenires. Quod equidem scires, nec tamen distinire posses.

VII. INTERR. Quid illud est?

RESP. Dic, inquam, corpus tuum et anima tua, cum sint diversa in substantia, quoniam modo unum sunt in persona? Hoc sane corpus et hæc anima, de te loquor, tibi duo sunt individua, diversa in natura. Quis, te scilicet dico, unum individuum facit ea?

VIII. INTERR. Bene quidem me repressisti, me ipsum mihi me nescientem ostendisti. Me ipsum, ut dixisti, scire me sentio. Sed ut verum fatear, quid sit quod scio, disserere nescio.

RESP. SiDut te diversum in substantia, unum in persona, habere nosti, sed diffinire non nosti, sic te docet mater Ecclesia, quia unus Deus in essentia trinus est in persona. Hoc est, charissime, quod te fideliter oportet credere, licet ipsum ut est in præsenti non possis ipse disserere. Ambula per fidem, ut pervenias ad cognitionem. *Videmus enim nunc*, ut ait Aportolus, [per speculum] in ænigmate. *tunc autem facie ad faciem* (*I Cor. XIII, 12*).

IX. INTERR. Quid est hoc speculum per quod, teste Apostolo, nunc in ænigmate videmus Deum?

RESP. Moyses in Genesi scripsit quia Deus hominem ad imaginem et similitudinem suam fecit. Hanc imaginem, ut sentimus, speculum appellat Apostolus. In hac enim imagine tanquam in speculo Deum ad præsens valemus inspicere, sed in ægnimate, id est, in magna obscuritate. Rationalis quidem anima ad imaginem Dei facta, simul habet tria, videlicet quod se intelligit, et sui meminit, et sese diligit, cum tamen una sit. In qua id quod dicitur intelligentia memoriam quasi generat. Quid enim scit, se scire meminit. Nam quomodo meminit nisi quomodo prius scivit vel intellexit? Ex hoc utroque amor bene procedit, cum amat intelligere se (10) quod meminit, et meminisse (11) quod intelligit. Attende etiam hæc tria sic esse æquaila, ut quemadmodum intelligit quod sui meminit sequè dilligit, ita meminit quod se intelligit et diligit, ita quoque diligit quod se intelligit et sui meminit. Ex hac imagine [ipsum] credendo considera quæcum hæc imago designat. Sic enim, sed dissimiliter, sic Deus Pater Filium genuit æternaliter, et ex utroque procedit Spiritus sanctus perpetualiter. Sed licet trium

(7) Colb. substantiæ.

(8)

Colb. tres Personas pro verbis proferimus.

(9) Colb. substantia.

(10) Colb. addit et amare.

(11) Colb. addit et amare.

sit divisa persona, una tamen trium manet essentia, una omnipotentia, idem honor, eadem gloria. Cnm itaque summa beatitudo illa Verbum sibi consubstantiale et cocomnipotens perpetuo gignit, o quam ineffabile gaudium aeternaliter inde procedit! Verbum hoc non a Deo factum, sed de Deo genitum, aeternaliter dicit Patrem, et se ipsum et ab utroque (12) procedentem Spiritum.

X. INTERR. Quid est Patrem Filium gignere? quid Verbi dicere? quid est Spiritum sanctum ab utroque procedere?

RFSP. Idem est Patrem gignere Filium quod est suam non aliunde, sed ex se sapientiam semper habere. Creaturam sane suam non ex se, sed aliunde sapientiam constat habere; cui aliud est esse, aliud sapientem esse. Sed summae illi essentiae quae Deus est, id ipsum est esse quod sapientem esse. Quapropter adoramus sine differentia cum genitore genitum, ut coeternum et consubstantiale Patri Filium. Est autem. Verbi hujus dicere, simul omnia semper scire. Sic etiam a Patre et Filio Spiritum sanctum procedere idem est quod nota omnia pariter amare. Semper autem ab utroque procedit qui semper diligit. Haec tria simul sunt coeterna, simul unum in essentia, quapropter simul adoranda. Tria namque sunt, persona, non essentia; unum, essentia, non persona. Hoc ipsum manifestat angelis Verbum de Deo natum, hoc ipsum hominibus nuntiat Verbum caro factum. Vident angeli, et beatificantur; credunt homines, et justificantur. Sicut autem verbum cordis tui sonat in auribus meis vocale factum, sic Verbum Dei in nobis apparuit carne vestitum, loquens angelis in essentia, loquens hominibus in carne suscepta.

XI. INTERR. Quomodo dicitur Verbum caro factum? An destitit esse Verbum, quia caro factum est?

RESP. Verbum Dei, charissime, Deus est. Unde nec aliud heri, nee ullo modo variari potest. Manens itaque quod aeternaliter eum Patre vivit, factum est ex matre quod pro nobis in tempore accepit; factum caro, id est (13) homo, secundum quod alibi dieitur: *Videbit omnis caro salutare Dei* (*Luc. iii, 6*). Omnis caro, id est omnis homo. Fides itaque tua id firmissime teneat quod Verbum Dei unum cum Patre in essentia, diversum tamen in persona, est etiam cum assumpto homine unum in persona, divisum in essentia. Ex duabus siquidem et in duabus naturis constat Christus Deus et homo, sed unus. Sicut enim caro et anima rationalis homo est unus, ita Dei Verbum et homo assumptus Christus est unus. Carnem quidem veram accepit, qua pro nobis pati ac mori et resurgere voluit. Animam quoque accepit, de qua ipse dixit: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam* (*Joan. x, 18*). Cum hac ad inferos

A descendit, et suos inde liberos eduxit. Simul ergo sunt in Christo Verbum Dei, anima rationalis, caro hominis. Tria quidem inconfusa et pro natura divisa, sed summa operante potentia in unitatem personae conjuncta. Unde nt totum dicitur Deus propter Deum, et totum homo propter hominem. Inde est quod dixit: *Nemo ascendit in celum, nisi qui de celo descendit, Filius hominis qui est in celo* (*Joan. iii, 13*). Et Paulus dicit: *Si cognovissent, nunquam Domnum gloriam crucifixissent* (*I Cor. ii, 8*). Recte quidem Filius hominis, quia Deus est, se de celo descendisse, et dum in terra loquitur, se in celo testatur esse. Et Apostolus recte dicit crucifixum Dominum gloriae, quia homo est vere particeps mortalitatis nostrae. Idem ipse Christus est B qui pro nobis passus, secundum carnem erat in seculo, secundum animam in inferno, secundum divinitatem, quae ubique est, non deerat paradiso. Hinc est quod promisit latroni eonverso: *Hodie tecum eris in paradyso* (*Luc. xxiii, 43*). Ubicumque [autem] paradysus, quo nomine significatur quies illa ubi feliciter vivitur, quisquis in eo est, cum illo et per illum et in illo ubi utique est qui ubique est. Summa namque essentia, quae Deus est, tota ubique est; et immobilis manens, nutu suo rectissime mobilia movet.

XII. INTERR. Si, ut dicas, Deus ubique est et singulariter movet, aliquando eum ubi ante non fueratesse necesse est, et aliquando agere quod quidem non egerat ante. Ipse ego enī modo sim, fuit tempus quando non fui. Quare si modo in me est et me movet, non semper in me fuit nec semper me movit, eum utique non semper fuerim. Unde sentio quia aut in me non est nec me movet; aut si, ut asseris, in me est et me movet, est utique in me temporaliter, et movet me immutabiliter.

RESP. Videtur mihi quia esse tuum et esse Dei indiferenter attendis. Sed scire debes quia tuum esse temporale est, creatura enim es. Si autem temporale, utique et mutabile. Esse vero Dei aeternum est. Semper enim idem est. Quod autem semper idem est, utique et immutabile est. Quare eum in te est qui immutabilis est, ubique est, non tuo quidem, sed suo esse in te est. Suo quidem temporalia movet, nec tempore variatur. Suo quoque localia metitur, nec loco concluditur. Quod autem solum immutabiliter et vere est ideo esse ubique necesse est, quia quidquid mutabile est, per se nullo modo subsistere potest, sed in ipso et per ipsum et in ipso qui summe est. Quod enim mutabile est, aeternum non est. Quod vero aeternum non est, cum tamen existat, de nihilo factum esse probabile est. Non enim semper est. Ut autem de nihilo fiat aliquid, omnipotentem habere opificem necesse est. Et quod de nihilo factum est, ne in nihilum redeat; ipsum per quem est inesse ei necesse

(12) Colb. prodeuntem.

(13) Al. factum homo.

est. Hinc Apostolus ait : *Iu eo enim virimus, morum, et sumus* (Act. xvii, 28). Et alibi : *Ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia. Ipsi gloria* (Rom. xi, 36.)

XIII. INTERR. Tua mihi responsio placet. Sed quomodo Deus ubique est? An per singula rerum magna vel minima diffusus partitus est?

RESP. Scire debes quia Deus, cum ubique est, non mole corporea vel magnitudine spatiose per cuncta diffusus est. Non est enim minor in parte quam in toto, nec in toto quam in parte major, sicut immortalitas quae in Christo praecessit, et nobis in fine promittitur, non erit in aliqua parte corporis majus vel minus. Quantitas sane corporis in partibus suis amplioribus amplior est, in brevioribus minor. Qualitas vero corporis, quae dicitur immortalitas, tanta erit in majoribus quanta in minoribus subjecti corporis partibus. Dispar erit in membrorum magnitudine quantitas; sed par erit in disparibus qualitas, dum una per totum erit sanitas vel immortalitas. Sed differenti modo qualitas haec erit in corpore subjecto, et Deus in omni ereato. Si enim sua qualitatibus subjecta tuleris, qualitates nusquam erunt, et ideo nec erunt. [Quemadmodum si corpora spatiis locorum auferas, corpora nusquam erunt; et quia nusquam erunt, nec ipsa erunt.] At vero Deus inest quidem rebus, et simul omnibus totus, et in singulis totus manens quidem ubique in se ipso totus. In se ipso dixi quia, cum omne cui inest, sine ipso esse non possit, ipse non egens aliquo, tanquam non possit esse sine illo, perfectus et beatus manet in se ipso solo.

XIV. INTERR. Vera esse sentio quae dixisti. Sed animum pulsat quomodo Verbum Dei homo temporaliter fieri potuit, cum, quia Deus est, (14) incommutabiliter vivit.

RESP. In verbo Dei sine tempore sunt quæcunque temporaliter fiunt. Quapropter in Verbo Dei manet sine tempore quo tempore ipsum in carne oportuit apparere: *Venit enim, ut ait Apostolus, plenitudo temporis, in quo misit Deus Filium suum factum ex muliere* (Gal. iv, 4) *Ex muliere ideo dixit, quia differentiam sexus assignare voluit.* Quod autem ubique est, eo utique missum est quo factum est. Caro namque est factum, non in carne mutatum. Eo vero quod factum est, minus Patre est. Scire autem te volo, quia aliter mittitur ut sit cum homine, aliter ut ipsum sit homo. Ipsum est enim Patris sapientia, quam mitti sibi desiderabat qui dicebat: *Emitte illam a sede magnitudinis tuæ, ut tecum sit et tecum labore* (Sap. ix, 10), id est, ut me doceat et quae docuerit operari faciat. Transtulit autem se ipsam in homines ut voluit, quos amicos Dei et prophetas constituit; et sic angelos sanctos inhabitat, disponens eos per congrua charitatis officia. Venit quidem in homine, a quo cognoscitur et amatur, quantum mente percipi et amari datur.

(14) *Al.* incommutabile.

A Cum vero mente cujusquam uteunque percipitur, mitti quidem ex tempore, sed non in hunc mundum prohibetur, dum nequaquam sensibus corporis sensibiliter praesentatur; sicut mens ipsa, in quantum divina percipit, se ipsam in hoc mundo esse non sentit. Sed longe aliter dicimus Filium missum, quia genitum. Sic enim ait: *Ego ex ore Altissimi prodiri* (Eceli. xxiv, 5). Sicut autem natum esse est (15) Filio a Patre esse, ita Filium mitti est, cognosci quod a Patre sit, quemadmodum et Spiritui sancto donum Dei esse est a Patre et Filio procedere, ita mitti est, cognosci quod ab utroque procedit. Ille Filius ait: *De Patre procedit*. Et alibi: *Quem ego mittam vobis a Patre* (Joan. xv, 26). Ipsum etiam de se procedere ostendit cum insufflavit, et dixit discipulis: *Aecipite Spiritum sanctum* (Joan. xx, 24). Attende quia Filius corporaliter insufflavit; non quod flatus ille corporeus esset substantia Spiritus sancti; sed significatio facta est insufflando non tantum a Patre Spiritum sanctum procedere, sed et a Filio. Ipsa est, teste Evangelio, ipsa est virtus quae de illo exibat et sanabat omnes. A Patre etiam mittitur, sicut legitur: *Quem mittet Pater in nomine meo* (Joan. xiv, 26). Legimus quidem quia Filius et Spiritus sanctus mittitur; sed Pater nusquam legitur missus. Sicut enim non habet de quo existat, sic nec a quo exeat vel procedat. Unde non dicitur missus, etsi ex tempore a cujusquam mente cognoscitur. Cum autem venit plenitudo temporis, misit Filium suum, non ut esset cum angelis aut in angelis, seu cum hominibus aut in hominibus, sed ut ipse fieret caro, id est homo. Cum itaque homo factus est, et homo cum hominibus conversatus est, tunc utique in hunc mundum missus est. In hoc ergo facto manifestum est quia Trinitas sancta ibi cooperata est. Pater enim misit Filium, missus ille hominem induit. Spiritus sanctus Virginem secundavit. Sic enim angelus ad eam dixit: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit. Ideoque et quod nascetur ex te sanetum, vocabitur Filius Dei* (Luc. i, 35) Inde est quod consitetur Jesum Christum de Spiritu sancto et Maria virgine natum.

XV. INTERR. Miror to dixisse Jesum Christum de Spiritu sancto natum et Maria virgine, quem Filium Spiritus sancti, si de ipso natus est, nescio denegare.

RESP. Ex his quae praemissa sunt debueras scisse duas quidem naturas in uno Christo manentes, divinam scilicet de Dco Patre, qua Deus est, humana in vero de Virginis carne, qua homo est. Qui tamen de Spiritu sancto natus ideo dicitur, quia ejus gratia, non carnis concupiscentia, Virginem secundavit. Nec enim de se nascituri substantiam Spiritus sanctus in Virginem genuit, sed de carne Virginis nascituro materiam præparavit. Exclusum est enim virile commercium, quo singulare Spiritus

(15) *Colb.* Filium.

sancti manet officium. Ille angelus ad Joseph ait : *Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est* (*Matth. 1, 20*). De quo quia Maria concepit, et mater est et virgo permanxit.

XVI. INTERR. Antiquos Patres sanctum habuisse Spiritum quam s^ep^e legimus, quem et in Maria plenus egisse cognoscimus, de eujus carne natum Dei Filium adoramus. Sed quid est quod alibi legitur : *Nondum erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus* (*Joan. vii, 39*).

RESP. Scimus quidem patriarchas et prophetas Spiritum sanctum habuisse, quo et diem Domini desideraverunt videre ; et de futuris plurima sacramentis potuerunt prædicere. Isto Joannes Baptista repletus est in matris utero. Isto potuerunt loqui tam multa de Christo et Zacharias et Anna vidua et senex Simeon. Sed omnis illa Spiriti sancti datio sive missio talis antea nusquam fuit, qualis post glorificationem Christi in Pentecosten copiosa præfusit : *Factus est enim de cœlo sonus tanquam advenientis Spiritus vehementis, et replevit totam domum ubi erant sedentes, et apparuerunt illis dispergitæ linguae tanquam ignis, qui et super unumquemque illorum sedit* (*Act. ii, 2*). Nova ista et admirabilis manifestatio Spiritus sancti antea nusquam fuit. Secundum hanc novam proprietatem et propriam novitatem nondum erat Spiritus datus, sed facta est postquam Jesus est glorificatus, de cuius plenitudine omnes accepimus. Ex hac quippe sancti Spiritus effusione mirifica locuti sunt homines omnium gentium lingua, fuitque sonus iste in omni terra. Quo designatum est omnium linguarum nationes credituras, quia assumpta est a Filio Dei humana sine peccato natura, ita ut una sit (16) assumentis et assumpti persona. Quapropter qui æqualis est Patri in Deitate, factus est minor Patre ex arsumpta humanitate, minor et seipso, minore et Spiritu sancto, et psalmo attestante, minor etiam angelo. Sie enim ait : *Minuisti eum paulo minus ab angelis* (*Psal. viii, 6*). Spiritus vero sanctus licet corporali specie, ut decebat, pro tempore sit missus, non est tamen factus, nec in aliud aliquando conversus, nec alicui rei in persona unitus, aut quolibet modo mutatus. Quare minor non est, et tamen missus est. Cum itaque legimus missum Dei vide licet Filium et Spiritum sanctum ; minor Patre factus est Filius, sed non minor effectus est Spiritus sanctus, quamvis uterque sit missus. Non equidem sic assumpta est creatura, in qua appareret Spiritus sanctus, sicut assumptus est homo in quo Dei Filius mundo apparuit manifestus. Non enim columbam illam quæ super Dominum apparuit, vel illum flatum quo Dominus spiritum insufflavit, vel illum ignem quo idem Spiritus discipulos inflammavit, in unitatem personæ sibi Spiritus sanctus univit ; sed apparuerunt ista, serviente Creatori creatura, ad demonstrandum et significandum Spiritum sanctum

(16) Colb. addit. facta.

A temporaliter assumpta, sicut significari et demonstrari aeternum mortalibus congruebat. Non itaque possumus dicere Spiritum sanctum esse Deum et columbam, aut esse Deum vel flatum vel ignem, sicut dicimus Filium Dei esse Deum et hominem. Vox enim illa Patris quæ corporaliter super Filium sonuit, et corporea species columbæ, qua ibidem Spiritum sanctum demonstrari oportuit, subito facta sunt, et peracto suæ significationis mysterio, in id unde sumpta fuerant illico redierunt. Ibi Christus Jesus Spiritum sanctum, quem donat ut Deus, accipit ut homo. Unde dictus est plenus gratia et Spiritu sancto. Nec tunc primum Spiritu sancto unctus est, quando sicut columba Spiritus sanctus super eum visus est. Ad baptismum namque sicut sine uno venit peccato ita non sine Spiritu sancto, quem nostra humanitas tunc plene accepit cum in utero Virginis unita est Verbo Dei. Cum enim Spiritus sanctus in Mariam descendit, per quem Verbo Dei carnis substantiam Virgo ministravit, omnem culpæ originalis maculam mox evasit, et deinceps ab incentiis vitiorum libera permanxit ; eujus perfecta integritas Salvatorem genuit. Unde et plena omni gratia merito dicta fuit, quæ temporaliter Filium edidit, quem Pater Deus aeternaliter genuit. Nec mireris eumdem Dei et hominis Filium multis modis designari, ut per lignum vitæ, quod quidem in paradiiso fuit, et per lapidem in quo Jacob dormivit, et per Joseph, quem fratrum invidia, ne super eos regnaret, vendidit, super quos venditus ab eis ille regnavit ; et per petram, quæ percussa in eremo aquas dedit. De hac dicit Apostolus : *Petra autem erat Christus* (*I Cor. x, 1*). Istis quidem existentibus, accessit quidam actus significationis, quo Christum significari oportuit. Aliter enim Christus dictus est agnus Dei, et a Joanne Baptista, qui dixit : *Ecce Agnus Dei* (*Joan. i, 29*), et ab evangelista, qui in Apocalypsi sua Agnum occisum vidit, quod nemo illorum corporaliter inspexit, sed spiritualiter intellexit (*Apoc. v, 21*). Columbam quidem illam quæ super Christum apparuit præsentes oculis inspexerunt, et vocem illam quæ super ipsum sonuit auribus audierunt, sicut flammam in rubo Moysi ostensam, sicut columnam ignis et nubis populo Israel preparatam, sicut in datione legis super montem Sina ignis et tonitrua, et [quam] multa his similia. C Horum omnium ideo corporalis species apparuit, ut significaret aliquid, et præteriret peracto officio significationis. Hæc omnia inseparabiliter operantur, Pater et Filius et Spiritus sanctus, omnipotens Trinitas, unus Deus. Non est enim Filius in Deitate minor Patre, nec Spiritus sanctus in aliquo differt ab utroque. Quorum enim est una essentia, eadem sit sine differentia omnipotentia.

XVII. INTERR. Assentio Spiritum sanctum Patre vel Filio non esse minorem ; sed tamen dum evangelicum perpendo sermonem, quodam modo ipsum

sentio inaequalem. Veritas namque dicit : *Qui dixerit verbum contra Patrem aut contra Filium, remittetur ei. Qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc saeculo, neque in futuro* (*Math. xii, 32*).

RESP. Qui dicit sive qui peccat contra Patrem, peccat pariter contra Filium et contra Spiritum sanctum. Eodem modo, qui peccat contra Filium, peccat pariter contra Patrem et Spiritum sanctum. Similiter qui peccat contra Spiritum sanctum, peccat pariter contra Patrem et Filium. Sed vide quia Spiritum sanctum accepit [mater] Ecclesia ad remittenda peccata, sicut Dominus in Evangelio ait discipulis : *Accipite Spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis* (*Joan. xx, 23*). Hinc Petro et per Petrum Ecclesiae dicitur a Christo : *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in celo; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in celis* (*Math. xvi, 19*). Hoc insigne judicium de cathedra Petri procedit : quæ quia sacerdotale officium significat, ejusdem cathedralē secundum merito celebrandum censet Ecclesia. Potestas enim hæc est clavis tam Petri quam omnium qui curam habent animarum. Ad eos itaque qui per Spiritum sanctum peccata possunt dimittere, et pœnitentibus possunt regna cœlestia reserare, pœnitentes oportet confugere; ut qui peccando ligare se potuerunt, sed solvere nequeunt, per clavem Petri solvantur, ut Ecclesiae catholicæ restituantur. Qui autem infidelis est aut impius, claves Ecclesiæ contemnit; et qui per eos quibus Ecclesia commissa est, posse peccata dimitti contradicit, hic blasphemat, et contra Spiritum sanctum peccat, quem accipit mater Ecclesia ad remittendam subditis peccata. Bene itaque dicitur : *Qui peccaverit in Patrem aut in Filium, a quibus pro identitate essentiae non possumus separare Spiritum sanctum, re-*

*A mittetur ei, ita videlicet si ad Ecclesiam Dei confugerit, quæ in Spiritu sancto peccata dimitit. Quod si contempserit donum Spiritus sancti, quem ad solvendum mater Ecclesia accepit, damnatus remanet in peccatis. Unde recte sequitur : Qui autem peccaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc saeculo, neque in futuro. Hie accipimus Spiritum sanctum, [non in essentia illum, sed] illud seilicet inestimabile ejusdem Spiritus sancti donum quo Ecclesia solvit peccatum. Hoc etiam scire te convenit, quia hoc donum, sicut est Spiritus sancti, sic est Patris et Filii. Inseparabilis enim operatio Trinitatis donum hoc Ecclesiae cunctulit a persona Spiritus sancti, qui procedendo a Patre et Filio, Deus est et donum Dei. Quapropter unus cum Patre et Filio Deus hunc operatur effectum quo Ecclesia solvit peccatum. Contra hoc sancti Spiritus donum sentiebat primus fraude ille qui dicebat : *Major est iniquitas mea quam ut veniam merear* (*Gen. iv, 13*). Quasi diceret : Non est qui dimittat. Ille etiam Dominus venditor confessus est culpam, sed non quæsivit veniam. Hic quoque Spiritum sanctum contempsit, qui licet pœnitens, ad gratiam non confudit, sed peccatum peccato cunctulans, se ipsum interimens, laqueo se suspendit. Possumus etiam dicere in Spiritum sanctum peccare id ipsum esse quod in charitatem offendere. Qui enim in charitatem offendit, quantumcumque pœnitens sit, absque charitate non potest absolviri. Ubi enim charitas non est, sequitur quia pœnitentia vera non est. De charitate namque legimus scriptum : *Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum* (*Luc. vii, 47*). Charitas sane secundam facit Ecclesiam, quæ filios generat ad vitam, qua pœnitentibus reparat gratiam, et perducit ad vitam, per Jesum Christum Dominum nostrum, qui cum Deo Patre vivit et regnat Deus in sæcula sæculorum. Amen.*

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

I. Summa charitas, quæ Deus est, ubiunque est, non minus aut magis charitas est. Nulla enim substantia nullave essentia alicubi magis vel minus substantia vel essentia est. Joannes quidem dicit : *Deus charitas est* (*I Joan. iv, 16*). Quod quia essentialiter est, non amare aliquid non potest. Quapropter sicut sapientia, quæ Deus est, omnia indifferenter novit, sic charitas, quæ Deus est, omnia indifferenter diligit. In simplici quidem Deitatis essentia non sunt divisa, sed prorsus idem est charitas et sapientia, et quidquid de Deo secundum substantiam dicitur, sive de Patre, sive de Filio, sive de Spiritu sancto, id ipsum esse dignoscitur. Et tamen Verbum

D Dei proprie dicitur sapientia, hac utique de causa, quia sapientiam reparavit hominibus apprens in carne (⁽¹⁷⁾) assumpta. Hinc Apostolus ait : *Christi Dei virtutem et Dei sapientiam*. Spiritus quoque sanctus proprie charitas dicitur. Per ipsum enim charitas in nobis reparatur, teste Apostolo, qui ait : *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis* (*I Cor. i, 24*). Ilæc autem Dei dilectio inest homini vel angelo dum eum tota Trinitas largitur. Sed quia persona sancti Spiritus ministratur, idein Spiritus proprie charitas appellatur. Cum tamen Pater et Filius et Spiritus sanctus essentialiter et charitas et sapien-

(17) Colb. suscepta.

tia esse prædicantur, non habet homo unde diligit, nisi ei desuper charitas accedit. Hoc autem sit cum Spiritus sanctus, qui a Deo procedit, in dilectione Dei et proximi nos accedit. Hoc autem permirabile est, quia, cum utique Deus præsens est, ibi tantum (18) recte notus est ubi dilectio est. Joannes quidem dicit : *Qui non diligit, non norit Deum* (*I Joan. iv, 8*). In omnibus quidem est per essentiam, non in omnibus vero per notitiam. Licet enim quidam, ut ait Apostolus, cognoscerent Deum, tamen evanuerunt in cogitationibus suis, et dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt (*Rom. i, 21*). Non enim erat in eis notitia hæc cum charitate, sed cognitio-nis præsumptione. Qui enim cognoscit et non diligit, abutitur gratia tanti doni, cum videre bonum, quod est unum, et omne omnium, sine dilectione præsu-mit. De talibus Joannes ait : *Qui non diligit, manet in morte* (*I Joan. iii, 14*). Omnis ergo dilectione Dei vacuus tam a justitia quam a beatitudine constat alienus. Nulli ergo bene est qui absque Dei dilec-tione est.

II. INTERR. Bene charitatem commendasti, quam Deum esse veraciter assignasti. Sed quod Deus in-differenter omnia diligit, quomodo dixisti? Nonne præ cæteris eos diligit quos a malis exuit, quos vir-tutibus excusat, quos et beatos facit?

RESP. Universam creaturam Deus non ideo novit quia ipsa existit, sed ideo ea existit quia ille novit; fecit enim sicut novit, qui creanda disposuit. Quare quia præscivit eam condidit, non quia præcondidit eam scivit. Res ergo condita nihil ejus scientiæ contulit, qui perfecte sapiens quod erat permansit; qui omnia sicut novit, sic diligit; sicut amat, ita novit. In eo namque non aliad est scire et aliud amare, sed idem est scire quod amare, et amare quod scire. Quare sicut non est alibi magis sciens et hic minus sciens, ita non est minus amans et alibi magis amans. Non enim potest Deus alicubi minus aut magis esse Deus. Quapropter sicut res condita ejus scientiæ nil adjecit, sic ejus charitatem nec anxit nec minuit, quæ nec condendis eguit, nec conditis eget vel egebit, sed indifferenter omnia cognoscendo diligit et diligendo cognoscit. Quibus autem bona sua largitur, non nova dilectione ad eos inclinatur, cuius sempiterna dilectio minime variatur. [Dicitur autem eos magis amare, sed per effectum non per affectum.] Sicut enim quæ donat sua sunt, sic et quibus donat ipsi quoque sui sunt. Eis ex ipso me-lius est, ei ex ipsis nihil collatum est. Proprie-tamen eos dicitur amare quibus amorem, quem sem-piternum habet, voluit aperire. Hi namque soli beati sunt, qui dilectionis ejus ineffabile gaudium sine fine conspiquunt.

III. INTERR. Ut audio, non est pro creatura in Deo nova charitas, sed pro æternitate charitatis ejus ipsa est nova condita. Sed si omnia æqualiter diligit,

A cur aliqua punit? Si indifferenter amat, cur quæ-dam damnat?

RESP. Divina illa et perfecta charitas, quæ nisi diligendo facere nihil novit, creature suæ indebito munere benefacere non desistit. Quod pia mens gratanter accipit, et accipiendo datorem diligit, et amoris merito tandem ad ipsum ut est videndum beata pertingit. De talibus in Evangelio attestatur Veritas, ubi ait : *Beati (19) mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (*Matth. v, 2*). Rationalis quidem creatura ad hoc libertate arbitrii constat prædicta, ut Creatorem suum debite diligendo cognoscat, et de-bite cognoscendo diligat, qui eam indebita prævi-dendo dilexit, ut bonam facheret, et ut bene factæ illi benefacere nunquam desineret. Unde et hoc debitum a creatura Creator exigit, ut debite diligendo cognoscat qui eam [indebita] condidit, et debite co-gnoscendo diligat, qui conditæ illi benefacere non desistit. Quod dum sedula exsolvit, tandem ipsum a quo condita est meretur plene aspiciendo beata manere. E contra mens impia, manens ingratia dilec-tori suo, dilectionis debitum non exsolvit; cupiditate confusa, justitiæ ordinem abjicit; justitia ca-rens, miseriam inquirit. Disponente namque summa justitia, quæ Deus est, omnis inordinata voluntas sua sibi pœna est. Siquidem Deus est Creator et ordinator omnium rerum naturalium. Non est au-tem peccatorum Creator, sed ordinator tantum. Quapropter nec iniquum deserit dum sæpe revocat et corrigit, dum corrigendo flagellat, et incorrectum damnat, ut damnatus vel tormentis addiscat quam C juste pœnam sustineat qui creatus Creatorem con-temnat et dilectus dilectorem Deum non diligit. Damnatis itaque liquido manifestat in quantum di-lectio omnibus sit habenda, dum pro habita beatitu-dinem repensat, et pro non habita damnationem ir-rogit; quibus ipsa vexatio intellectum præstat, quo sciunt quam recte non amantes pœna corripiat, cum amantes beatitudinis sinus excipiat. Unde dives ilie in tormentis dum stillam aquæ de digito Lazari anxie requirit, magna confundi erubescientia meruit ab Abraham respondente, qui ait : *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala. Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris* (*Luc. xvi, 25*.)

D IV. INTER. Quid est quod Abraham vocat Filium quem pro iniquitate noverat damnatum?

RESP. Scire debes quod charitatem bonorum aliena iniquitas nequaquam minuit. Unde et dilector Abraham illum quem (20) videt in pœnis, filium no-minavit, cui charitatem suam minime subtrahit, dum in tormentis memorem facit, quia Deum diligere super omnia debuit, a quo tanta, dum in carne viveret, bona recepit. Sed eum valde confundit, dum ei consolatum pauperem ostendit, qui mala quidem in vita sua a Deo suscepit: quæ quia pa-

(18) *Colb. deest recte.*

(19) *Al. mundi.*

(20) *Al. videt.*

tienter tulit, nunc, suscepta consolatione ; perenniter hilarescit. Sicut dives ille, quia Deum sibi bona præstantem non amavit, nunc admonitus tormentis pœnaliter erubescit. Pauper itaque, quoniam Dominum mala sibi irrogantem amando sustinuit, pie consolatur. Dives vero, quia Deum etiam bona sibi largientem contempsit, quod in paupere neglecto monstravit, merito cruciatur. Quod autem chaos magnum obesse perhibetur ne quod postulat consequatur, possumus dicere chaos esse magnum charitatis contemptum, qui absque dubio Dei est odium : quo quia dives ille in præsenti vitam perdidit, sub ipso premitur in inferno, ne ad vitam redire possit ; quem tanta etiam inopia deprimit, ut sicut pro seipso orantem Abraham non exaudivit, sic nec pro fratribus supplicantem idem pater attendit, quia, dum in hac vita bonis exuberaret, pauperem audire contempsit : quod dum recordari monetur, merito pœnis datus manifeste confunditur. Dilector itaque sumimus non amantem diligens vel in pœnis cognoscere facit quia amasse debuerat quem contempsit. Deum namque contempsit dum pro Deo pauperem non audivit. Talem etiam in pœnis Deus minime contemnit, quem adeo diligit ut dolere faciat quod charitatem tenere neglexit. Punit ergo quem diligit, quem nisi diligeret, non puniret. Nihil enim facit nisi qui diligit, quia, sicut jam diximus et sæpe dici volumus, nihil nisi diligendo facere novit. Ipse est qui non aliunde suscipit aliqua, sed tantummodo ex se et per se et in se novit et habet et potest omnia, solus perfecte sapiens, nullo carent, sed perfecte sibi sufficiens, unus omnipotens. Quapropter non est ei causa aliquid agendi ulla necessitas, sed sola charitas : qua sicut ereanda prævidit, sic et creata tranquille disponit. Quod licet jam dictum sit, iterare tamen volui, ut plenius videoas in quantum charitas omnibus una virtutibus rite præeniueat.

V. INTERR. Dic, quæso ; te enim de charitate loquentem libenter audio.

RESP. Mediator noster, charissime, Deus et homo rectissime nobis apparuit, qui charitatem qua Deus et homo diligi debeat nobis misericorditer infundit. Hoc autem donum post resurrectionem suam in terra propter dilectionem proximi, de cœlo propter dilectionem Dei plenius effudit. Hæc est virtus qua creatura rationalis, si eam tenuerit, factori suo fit similis ; si vero ea careat, manet dissimilis. Quisquis ergo in omni quod meditatur vel agit seu loquitur, charitatis causa movetur, suo similis Creatori probatur, qui sola charitate cuncta pariter operatur. Quapropter homo vel angelus, attestante Apostolo, qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo (*I Joan. iv, 16*). Quisquis autem absque charitate quidlibet exsequitur, opifici summo dissimilis esse probatur, dum, aversa voluntate, chari-

A tatem qua factus est non (21) imitatur. Hæc charitas una nobis ad omnia constat imitanda. Sola enim charitate ad regna (22) cœlorum venire possumus, etiamsi linguis omnibus non loquamur, si prophetia careamus, si non omnia sacramenta nec omnem sententiam habeamus, si pauperibus vel non habendo vel aliqua prohibiti necessitate nihil præbeamus, si corpus nostrum ita ut ardeat, nisi causa Christi hoc requirat, minime tradamus. Fides etiam sine charitate potest esse, sed minime prodesse. Nam et dæmones credunt ; sed contremiscunt, quia non diligunt. Fides ergo quæ cum dilectione est, utilis est. Ait enim Apostolus : *In Christo Jesu neque circumcisio neque præputium est aliquid, sed fides quæ per dilectionem operatur* (*Gal. vi, 15*). Nihil est ergo charitate præstantius ; qua sola Deus et homo conjungitur, qua virtutum chorus cœlestium Deo solidatur, Charitas hæc et cœlicolis præstat beatitudinem et terrigenis justificationem. Hæc est qua peccata mundo relaxantur, qua inferus spoliatur, qua gladius ille versatilis reversatur, qua paradisi janua reseratur. Hæc, inquam, charitas est qua dum caruit e cœlo diabolus, a paradiiso protoplastus cecidit ; quam Christus Jesus quia singulariter tenuit, teneri ab inferis, cum illuc descendisset, minime potuit, sed sua eum charitas cum suis, pro quibus descenderat, liberum reduxit. Ubiunque enim est charitas, adest pariter et libertas. Hæc est quæ sola habenda est ut cætera bona habeantur : quæ si absens fuerit, nulla habentur. Sic enim Dominus loquitur de ea : *Omní habenti dabatur, et abundabít* (*Matth. xxv, 29*). Habenti scilicet charitatem dabuntur cætera bona, et abundabunt ad plenitudinem. *Ei autem qui non habet et quod habet, auferetur ab eo* (*Ibid.*). Qui non habet, scilicet charitatem, auferetur ab eo bonum quodlibet quod habet ad utendum per charitatem ; quo quia per charitatem uti noluit, eo ipso jure privari meruit. Omnia namque in charitate bona (23) sunt ; sine charitate autem si qua sunt, non habenti charitatem bona non sunt. Unde scriptum est : *Qui offendit in uno, reus est omnium* (*Jac. ii, 10*), Quære igitur supplicando charitatem, ut det eam qui de cœlo veniens clamat : *Ignem veni mittere in terram et quid volo nisi ut ardeat?* (*Luc. xii, 49*.)

D VI. INTERR. Quæso te, ne (24) ita pertranreas ; sed quomodo qui offendit in uno, reus est omnium ciuitus exponas.

RESP. (25) Quisquis in hoc uno præcepto, quod est charitas, offendit, omnium reus existit, quia nulla servavit qui charitate caruit. Possumus etiam et aliter dicere : *Qui offendit in uno, scilicet mandatorum, reus est omnium, scilicet mandatorum* (*Jac. ii, 10*). Qui enim de uno negligit, non omnia servavit. Cave illorum falsam sententiam, qui dicunt eum qui offendit in uno peccatorum, esse reum

(21) *Al. miratur. Hæc, fili, charitas.*

(22) *Colb. polorum.*

(23) *Colb. fiunt.*

(24) *Colb. ista.*

(25) *Colb. scire te convenit quia quisquis in hoc,*

omnium peccatorum. Sed, his omissis, ad charitatis insigne pensandum redeamus. Charitas enim operit multitudinem peccatorum. Sic namque testatur Evangelium : *Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam diteexit multum* (*Luc. vii, 47*). Tanta etiam virtus est charitas, ut irasci, corripere, punire, damnare, et quidquid hujusmodi, per se quidem mala sunt cum sine charitate fiunt; si autem adsit charitas, per eam bona sunt. Hinc Veritas ait in Evangelio : *Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo, raca, reus erit concilio. Qui vero dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis.* (*Matth. iii, 22*). Teste igitur Veritate, mala sunt ista justae punienda. Sic omne quod agitur, cum nec iustitia Dei nec salus proximi ibidem queritur, malum esse judicatur. Sed si charitas in causa versetur, bene quidem irascitur, recteque loquitur, et juste operatur quisquis contra peccata movetur. Bona ergo sunt sub charitatis remedio, quæ tamen sine charitate nusquam sunt absque peccato; sicut omnis concubitus semper male fit ubicumque conjugii remedium non occurrit. Perpende itaque in quantum nobis una per omnia charitas sit necessaria, cum quidquid agimus in hac vitæ præsentis miseria, si absque charitate sit, manet in culpa. Eo sane modo quo conditor summus operari novit, cum nihil omnino nisi diligendo facit, mandat creaturæ suæ, quam rationalem instituit, ut charitate faciat quidquid agit. Sic enim servare poterit quod ei Veritas præcipit : *Sancti estote, quia ego sanctus sum* (*I Peir. i, 16*). Et alibi : *Estote perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est* (*Matth. v, 48*). Sanctitas hæc atque perfectio nusquam est nisi ubi charitas est. Inde præcipitur tibi ut diligas Deum super omnia tanquam Deum, et proximum tuum, non tanquam Deum, sed in Deo tanquam te ipsum. Hoc et præcipue sentio memorandum, quia sicut charitas Dei causa est efficiens rerum et simul omnium et pariter singularum, sic et charitas in sanctis causa est efficiens virtutum et simul omnium et pariter singularum, ita ut et ipsa bonum earum sit, et sine ipsa bonæ esse non possint; quemadmodum et ipsa charitas, quæ Deus est, ita omnia fecit, ut sine ipsa nihil omnino esse possit. Hæc est charitas omnipotens et summa, quæ in illa primaria septem dierum dispositione sacrata dignoscitur operata pro sua septiformi gratia.

VII. INTERR. Ne graveris, obsecro, disserere, nobis quæ est illa gratia septiformis, quomodo in primis septem diebus operata sit.

RESP. Spiritum sanctum propriæ charitatem dici jam superius audisti. Gratiam ejus septiformem, si bene recolis, in Isaia propheta quam sæpe legisti. *Egredietur, inquit, virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet; et requiescat super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ et intellectus, Spir-*

A *tus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum Spiritus timoris Domini* (*Isa. xi, 1, 3*), Audisti septiformem, noli sentire multiplicem. Simplex est enim in essentia, septiformis vero in donorum gratia. Charitate qua omnia condidit, condita donis uberrimis infundit. Hoc autem in primis (26) septem diebus primo factum, ejus inspirante gratia, videamus. Moyse quidem referente, legimus quia dixit Deus : *Fiat lux*, etc. (*Gen. i, 3*.) Et sic per ordinem dierum usque in septimam sermo progreditur. Quo(27) Spiritu sancto sacra opera designantur.

B VIII. *Primus.* In spiritu enim sapientiæ lux prima condita a tenebris separatur, post vesperam habens mane. In diem formatur dum laudabilis illa angelorum societas, bene lux appellata, quia rationalis seu intellectualis est creata, divisa est a tenebris (28). Cadenti enim superbiæ non consensit, sed humiliter subjecta Domine sapienter adhæsit. Habet vesperam in suæ mutabilitatis natura. Est enim creatura. Sed mane fit, suscepta spiritus sapientiæ gratia, quia in Deum tota charitate succensa, et Deum singulariter amando sapiens effecta. Creatorem non per creaturam, sed potius creaturam per Creatorem aspiciens fit dies una, unice fruens Dei sapientia. Nos itaque post lapsum nostræ pravitatis per Christum misericorditer reformati, hoc sapientiæ donum ab ipso requiramus, ut participes beatitudinis angelicæ fieri mereamur.

C IX. *Secundus.* In spiritu vero intellectus firmamentum Deus in medio (29) libravit aquarum, quando (30) per peccatum homine in exsilium dejecto, inter mundulum fluctus errorum divinæ Scripturæ firmavit eloquium, quod recte dicitur cœlum, quia multimoda sacramentorum est copia variatum. Habet vesperam in historia litterali, mane in doctrina morali, diem in allegoria spirituali. Hic attende quia, cum per cæteros dies dicat : *Vidit Deus quia bonum est*, tantum in secunda die dictum non est. Quod ideo arbitror factum, quia secundæ opus diei non in ipsa secunda, sed potius in tertia vidi consummatum. Aquæ enim in secunda die legenduntur divisæ, hæ scilicet, quæ sub firmamento sunt, ab his quæ super firmamentum sunt. In tertia autem die de eisdem aquis prosequitur quomodo a terra segregantur et maria appellantur. Unde et

D merito id quod dicitur : *Vidit Deus quia bonum est* (*Gen. i, 10*), in die tertia bis dictum est. Primum pro opere aquarum tunc expleto, secundo pro terræ spatio herbis arboribusque decorato. Et bene, quia per firmamentum significari divinum diximus eloquium, nondum tamen additum est : *Vidit Deus quia bonum est*, donec ejus salubri dogmate cœpit terra herbis et arboribus coruscare. Non enim auditores, tantum, sed factores legis justi sunt [apud Deum]. Quare non in susceptione verborum, sed

(26) Colb. sex.

(27) Colb. Spiritu omisso sancto.

(28) Colb. quia eadem superbiæ.

(29) Colb. posuit.

(30) Colb. peccati merito.

in exhibitione operum recte positum est, *Vidit Deus quia bonum est.* Et notandum quia in fructificatione operum, quam productio significat herbarum et arborum, bis lectum est, *Vidit Deus quia bonum est.* Nullum quippe opus bonum est, si non sit ex charitate, quae gemina est. Per eam enim Deus et proximus amari mandatum est. Præstet divina charitas in hoc sacri firmamento eloquii historia, moralitate et allegoria distinto, nos ita moribus et vita proficere, ut et alios id ipsum valeamus edocere.

X. *Tertius.* In spiritu consiliis Deus terram segregat ab aquis. Quæ segregata arbores herbasque producit, dum a defluxu vitiorum quidam ad sanctæ conversationis soliditatem transeunt, et herbas, id est incrementa bonorum operum, et arbores, id est culmina virtutum, de charitatis radice producunt. Eis autem vespera fit dum dolent quod defluixerint per culpam. Habent mane reducti ad veniam, facti dies, uniti Christo per gratiam. Superna charitas suo nobis consilio miserata subveniat, ut a vitiorum (31) voragine retractos, terram fructiferam nos sibi constituat, quæ charitatis germina Ecclesiæ ferre non desistat.

XI. *Quartus.* In spiritu fortitudinis facit Deus cœli luminaria, eos videlicet quorum doctrina fulget Ecclesia ut sol et luna, per quos quandoque fiunt miracula. Ili habent vesperam, quæ in præsenti desudant adversus scandala: habent mane quo triumphant Christi victoria. Manent dies, dum splendore virtutum nimium coruscant, quo et alios illustrant. Supplices itaque [semper] adoremus C sanctum Spiritum, ut sua fortitudine ita formetur Ecclesia, ne unquam ei prævaleant hæreses aut schismata, sed, depulsis errorum tenebris, clarescat ubique fides catholica, et charitatis lampas circumquaque resplendeat.

XII. *Quintus.* In spiritu scientiæ pisces et volucres ex aquis a Domino cercantur, dum quidam et in multa rerum ambitione sæcularium positi, ut pisces in aquis, piis vivunt moribus, et præbendo subsidia ministrant fidelibus. Quidam vero, abjectis mundialibus illecebris, ad paupertatem Christi confugiunt, et pennis virtutum ab aquis ad cœlum charitatis aura condescendunt. Eis est vespera male assueta pompæ sæcularis illecebra. Eis est et mane fidei virtus indefessa. Eis est et dies, posito divitiarum pondere, consensus liber ad æthera. Oremus et nos Spiritum scientiæ, ut mundi principes et sæculi potestates erudiat, et eorum corda possideat, ne sublime sapiant. ne in incerto divitiarum confidant, sed aut possessis secundum Deum utantur in bono, aut possessa relinquentes, libere serviant soli Deo.

XIII. *Sextus.* In spiritu pietatis, jumentis et cæteris animalibus factis, formatus est homo ad imaginem et similitudinem Dei. Omnes qui in peccatis

A nati sunt et peccatis serviunt, nudati justitiæ stola, ejecti in ueste pellicia, quæ signatur carnis concupiscentia, recte dicuntur jumenta, testante Psalmista: *Homo cum in honore esset non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis* (Psal. XLVIII, 43). Pro reparanda vero humani generis natura, ineffabili misericordia Christus Jesus natus est de Virgine Maria: qui factus ad imaginem Dei, ab ejus similitudine non declinavit eui omnia jure subduntur, quibus imperio indissolubili dominatur; quem primus Adam præfiguravit, qui ut ait Apostolus, *est forma futuri* (Rom. v, 14). Et cum per singula [opera] dictum sit: *Vidit Deus quia bonum est*, nunc una omnibus benedictio communis in isto facta est, ubi dictum est: *Vidit Deus cunetu quæ fecerat, et erant valde bona* (Gen. i, 31). Ei est vespera, spontanea pro nobis suscepta passio. Ei mane est gloriosa in carne resurrectio. Ei dies est ad æternam paternæ gloriæ confessionem felix ascensio. Adoremus igitur ipsum et glorificemus, ut ejus gratia de morte ad vitam resurgamus, et post eum pariter ascendamus.

XIV. *Septimus.* In spiritu timoris Domini requievit Deus ab omni opere quod fecerat, et sanctificavit diem septimam præ cæteris solam. Hinc sane nobis innuitur quia non in opere suo (32) quiescit Deus, sed ab opere qui nullo indiguit, semper in se ipso quiescit. Quapropter et nos non in nostris operibus requiem quæramus, sed a nostris operibus in eum qui in se ipso semper quietus est quiescere satagamus. Nulla enim requies est in omnire mutabili, sed in eo solo qui felicitate perpetua in se ipso quiescit. Et bene in spiritu timoris Deus hoc in nobis agere dicitur, qui ait: *Super quem requiescam, nisi super humilem et quietum et trementem sermones meos?* (Isa. LXVI, 2.) A Spiritu timoris Domini, qui dicitur initium sapientiæ, nos qui cecidimus, ipso revelante initium redeundi sumimus, et de gratia in gratiam provecti, in timore Domini sancto, qui permanet in sæculum sæculi, redditum consummamus, et consummati quiescimus. Alius estenim spiritus timoris, ille scilicet servilis, non Domini, sed peccati. Diligit enim peccatum, sed timet supplicium. Odit justitiam, sed formidat pœnam. Hic est quem foris mittit charitas. Alius vero spiritus timoris Domini, unum scilicet de septem donis Spiritus sancti. Ejus enim operante gratia, incipimus pro amore Dei odire peccata. Est igitur charitas, non servitutis. Hoc autem timore Domini sicut in præsenti crescit charitas Dei, sic et odium peccati pariter concrescit. Tantum [enim] peccatum odis, quantum justitiam diligis. Crescunt simul in hac vita, et perficiuntur in æterna. Inchoata namque charitas, et timor ille qui dicitur initium sapientiæ, in præsenti simul proficiunt. Perfecta vero charitas et timor Domini, qui sanctus permanet in sæculum sæculi, æterna (33) simul erunt. Cohæ-

(31) *Al. deest a vitiorum, etc., usque desistat.*

(32) *Colb. solo.*

(33) *Al. in æterna.*

remus enim Christo per charitatem, non per pœnæ timorem. Bonum est itaque timore Domini a peccatis nostris pœnitendo redire; melius autem, ne Deum offendamus, timore ipsius peccata vitare; optimum autem timore Domini eo usque provehine ulterius ad eulpam possimus detrahi. Complebitur hoc in resurrectione generali, quando ultimum cum cæteris electum incorruptibili gloria Deus coronabit. Dies illa, nulla sequente vespera, sine defectu manebit; in qua perenniter cum Domino quiescemus, qui erit omnia in omnibus. Reens ista primorum septem dierum adnotatio te pensare commoneat, quia his quasi septem signaculis liber Geneseos in suo principio signatus fuerat, quæ per se solvere nemo potuit, donec Agnus ille qui claudit et nemo aperit, aperit et nemo claudit, hoc sacramentum de septiformi opere Spiritus sancti sedium cordibus revelavit.

XV. INTERR. Hanc tuam in illo dierum septenario considerationem laetus aeeipio. Sed tamen mirari non desino unde subito in mente Creatoris accessit, ut faceret quod ante non fecit. Si enim de nihilo fecit omnia, quid ante agebat?

RESP. Quod ante vel subito attendis in Deo, te nimis inconsideratum video. Ante enim et subito, si bene perpendis, signa sunt temporis. Non est, charissime, non est subjectus tempori qui tempora fecit. Qui enim res quas voluit omnes condidit, et rebus tempora concreavit, de informi quidem materia, non quidem temporaliter, sed causaliter simul creavit omnia, e quibus currunt tempora, implentur loca, temporaliumque et localium motibus voluntur saecula. Dicimus autem ante saecula solum Deum, a saeculo ea quæ in initio [simul] facta sunt, e quibus saecula prodeunt, in saeculum vero ea omnia quæ sub tempore currunt. Quapropter Creator rerum et temporum nec res nec tempora precedit tempore, sed æternitate. Quatuor quippe modis aliquid ab aliquo dicimus quia procedit, scilicet aut æternitate, aut origine, aut tempore, aut electione. Æternitate, ut Creator omne creatum; tempore, ut flos fructum; electione, ut fructus florem; origine, ut sonus cantum, vox verbum, informis materia mundum. Cum enim quæritur quid sit prius, sonus aequalis, respondemus quia prior est sonus. Materia enim cantum est sonus. Sic et vox prior est verbo. Verbum enim est formata vox. Praecedit autem sonus cantum, et vox verbum, non quidem tempore, sed quadam origine. Non enim ille qui cantat, prius emittit informem sonum, quem postea colligat et formet in cantum; sed simul utrumque agitur, sonus scilicet et cantus, dum ab aliquo canitur. Et tamen quid de quo fiat naturaliter intuemur. Cantus enim est formatus sonus. Sic Deus utrumque simul condidit, et materiam quam formavit, et res in quas eam formavit. Mox enim ut aliquid fecit formatum fecit, Illud tamen unde

A fit aliquid prius est naturaliter eo quod inter sit. Prior est ergo informis materia mundo, ut vox verbo, licet non tempore, tamen origine. In rebus sane quas cernimus, materiam et formam simul esse intelligimus. Sed cum utrumque loqui volumus, simul utrumque [loqui] non possumus. Bene ergo fit prius in loquendo quod sola origine prius est in agendo. Hinc est quod Scriptura loquendi temporibus dividit, quæ mundum de informi materia factum dicit, quod Deus faciendi temporibus non divisit. Causa namque originis, non mera temporis, informis materia mundum praecedit. Informis ergo materia, quidquid illud est, sine tempore est. Sed et angelos illos sine tempore esse invenio, qui quam eito conditi, tam eito ad summum et incomutabile bonum sine intervallo temporis sunt conversi. Alioquin in culpa fuissent, si vel ad modicum ab eo vacassent, cum quo incomutabili charitate solidati [facti] sunt, immutabiles gratia non tamen natura. Sunt enim creatura. Deum quippe sine tempore et loco semper aspieunt; a qua beatitudinis contemplatione nunquam et nusquam resilunt aut defluunt; et tamen ejus jussa in inferioribus peragunt, et membris Ecclesiæ usquequaque deserviunt, teste Veritate, quæ ait: *Angeli eorum semper vident faciem Patris* (*Matth. xviii, 10*). Quod dicit, *angeli eorum*, temporale circa nos ipsum designat officium. Quod dicit, *semper vident faciem Patris*, designat eos habere incomutabilitatem divinæ visionis, in qua videt æternas omnium creaturarum rationes immutabiles. Vident etiam facta simul omnia sine tempore, sola causali (34) ratione. Originale quippe et primordialiter fecit Deus simul omnia, a quibus proceedunt temporali varietate currentia. In his autem quæ simul facta sunt, nemo videt quid prius quidve posterius fieri debuit, nisi illa sapientia quæ res et rerum ordinem in se ipsa cognoscit. Nihil eorum quæ fecit existens, nihil extra se inveniens, omnia apud se principaliter habens, sicut novit, sic omnia fecit. Neque enim ea faceret, nisi apud se ea nosset antequam faceret. Hinc Veritas ait: *Quod factum est, in ipso vita erat* (*Joan. i, 3*), non ut factum, sed in ipso ut vita. Ibi ergo omnia, sed non facta. In informi enim materia omnia simul facta, sed non temporis subdita. In tempore vero omnia varietatum motibus seu locorum spatiis (35) ordinata. Secundum hoc ergo quod in mente divina rerum omnium manet ratio causalitatis immota. Ita testatur evangelica veritas: *Quod factum est, in ipso vita erat, Vita*, inquit, quæ erat lux hominum (*ibid.*). Homo enim, scilicet rationalis creatura, non habet lucem nisi sapientiam, quæ Deus est, in qua omne quod factum est vita est. Spiritus sane rationalis, dum imaginem Dei, ad quam factus est, singulariter custodit, ipsum solum supra se diligens contemplatur, quo nihil superius nihilque beatius. Secundum id vero quod simul

(34) Colb. sed causali.

(35) Colb. spatiis seu locorum intervallis.

omnia in initio facta sunt, scriptum legimus : *Qui A*dvivit ab æterno, creavit omnia simul (*Ecli. xviii, 1*). Secundum hoc autem quod singula temporaliter currunt, scriptum est : *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (*Joan. v. 17*). Omnia sane simul materialiter conditorum creditur Moyses minuisse ubi ait : *Hie est liber creaturæ earli et terræ. Cum factus est dies, fecit Deus eam et terram et omne viride agri antequam esset super terram, et omne fenum agri antequam exortum est.* Fecit enim simul omnia in praæjacenti materia antequam apparerent visibiliter, et in actu procederent temporaliter. Cum haec itaque omnia in initio simulerent, dicit factum diem. Sed diem illum intellige unum septies repetitum, sine intervallis morarum temporalium. Quod ut manifeste intelligas, responde mihi, quæso, de die septima. Dic, quæso, quæ est facta, annon facta est? Sed præter Deum quidquid est, omnino factum est. Sex quidem dies primi cum quibus operibus facti sint Moyses enarravit. Omnia etiam intra sex dies illos scribit consummata esse, et Deum in septima quievisse. Sed quomodo in die requievit quem non creavit? Aut si creavit, quomodo sexto die simul omnia consummavit? Non enim aliquid in die septimo creavit, sed potius in eo ab omnibus quæ consummaverat requievit. Patet itaque manifestius in hoc sensu sententia, si dicamus, quia una dies est quæ operibus Dei et ejus ab omni opere requiei ad videndum præsto fuit, non corporalis quidem, sed angelica seu spiritualis, habens vesperam dum respicit naturam sive actum creaturæ inferioris, habens mane dum levatur a cognita creatura in laude Creatoris, habens diem in contemplatione perfectissimæ veritatis. Hæc enim tunc a tenebris divisa et in diem formata est, cum a suæ mutabilitatis informitate

*B*ad videndum immutabilem Creatoris gloriam conversa est. Clarissima igitur visio est videre omnia in aree incommutabilis veritatis. Quod est videre Filium de Patris essentia perenniter generari, et ex utroque procedens ineffabile donum charitatis. Obscura autem ei scientia est videre omnia in eo actu quo facta sunt; a quorum cognitione ne tenebrescat, semper mane sit, dum a creatura ad laudem revertitur Creatoris, laudatque Creatorem, non in creatura, sed ab ipsa in se ipso quiescentem, nullo egentem, sed plene et perfecte sibi in se ipso sufficientem. Quod autem dies illa septies repetita legitur, cum et Deo et ejus operibus stabili cognitione præsentatur, non temporis varietate, sed cognitionis ordine, non circuitu corporali, sed intuitu spiritali distinguitur. Fit etiam commemoratio rerum sub intervallis temporum digestorum, ubi in Genesi legitur : *Fons autem ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terræ* (*Gen. ii, 6*). Bene quidem ab eo elemento quo genera animalium, herbarum et lignorum nascuntur, incepisse creditur. Omnia namque primordia seiminum, e quibus omnis caro et omnia fruteta prodeunt, humida sunt, et ex humore concreseunt. Hanc sane potentiam et vim efficacissime gignendi ex simul perfectis operibus Dei, in quibus non tempora, sed origo temporum erat, visibilium seu actualium natura contraxit. Ab his enim quæ simul materialiter condidit, ipse singula formaliter agendo, non nova creando, temporaliter operari non desinit. Hinc est quod Veritas in Evangelio dicit : *Pater meus usque modo operatur, et ego operor.* Semper ergo quiescit, et tamen operari non desinit. Quiescit, nullo indigens : operatur, singula componens per omnia sæcula sæculorum. Amen.

INCIPIT LIBER TERTIUS.

I. Æterna Dei sapientia, in qua manent omnium rationabilium et irrationabilium æternæ rationes, in qua omnium mutabilium immutabiles vivunt origines, æterno consilio et immutabili voluntate creavit omnia. Quia vero singulariter et summe bona est, quidquid ab ea factum est, et ipsum bonum est. Bonum dico, sed non summum, quia conditum est. Ut ergo universa quæ sunt brevi summa concludas, quidquid est, aut Creator aut creatura est. Bonus ille, bona omnia ejus. Sic enim colligit Scriptura : *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona* (*Gen. i, 31*). Bona quidem quod ab illo; mutabilia, quia non genita (36) de illo, sed facta de nihilo.

(36) Colb. non quidem genita.

II. INTERR. Quid est quod loqueris? Novi mundum redundare malis ab initio, passim, mala consocio, et intuitus quam multa tolero. Tu vero, dum universa in duo colligis, malum non attendis, sed quidquid est, tantummodo bonum esse defendis. Quid malo manifestius, quod et semper abesse volumus, nec declinare possumus?

RESP. Cum de malo queritur, et quid malum sit non recte pensatur, haud facile quæstionis propositæ respondetur. Solet enim malum aliquando dici incommodum seu vitium eujuslibet corporis, sicut et molestiæ animi non contra justitiam sentientis. Corporis quidem, ut sunt ægritudines, supplicia, pœnæ, labores, esuries, et hujusmodi. Animis vero

ut anxietates, studiorum labores, et timores, et de-sideriorum inquietationes. Hæc enim mutabilitatis causa patiuntur animæ, patiuntur et corpora, quæ vulgi locutio consueta solet dicere mala, sed non sunt damnabilia. Ea enim et justi omnes tolerant in præsenti vita. Qui, lieet hujusmodi mala patiantur, non ideo tamen mali nominantur. Sic et irrationalia vel sensu carentia non dicimus mala, quamvis passionum incommodis ipsa sint subdita. At vero ea proprie mala dicimus quæ censura iustitiae damnabilia judicamus. Quæ autem pro lege iustitiae sunt damnabilia, ea utique vocamus peccata. Quisquis ergo ea quæ proprie mala sunt operatur, merito et ipse malus proprie nominatur. Si autem ea quæ proprie mala sunt ubi sint videre volumus, nusquam nisi in sola rationali voluntate ea esse deprehendimus.

III. INTERR. De his malis age (37), supplico. Quoniam modo in voluntate rationali sint, tantum audire desidero.

RESP. Æterna et summa essentia, quæ Deus est, in se ipsa viva, perennis et beata, pro suæ benevolentia charitatis condidit angelum viventem et æternum; sed nisi inhærendo Creatori minime beatum. Fecit et hominem utique viventem, sed nisi beneficio Creatoris æternitate et beatitudine carentem. Quapropter ipse qui essentialiter vita, et æternitas, et beatitudo est, pro sua ineffabili charitate liberum arbitrium angelo et homini largitus est, quo utique consequi posset ex gratia quod non acceperat in natura, angelus scilicet beatitudinem, homo vero æternitatem et beatitudinem. Quia ergo uterque liberum arbitrium babuit, debuit uterque ac potuit eum a quo est et cui debet quod est præ om-

singulariter amare, et amoris merito beate manere, non quidem in se, sed in eo qui summe est, qui essentialiter vivens, et æternus, et beatus est. Hic amor, hæc charitas sive dilectio, tam in homine quam in angelo, proprie bonum eorum esse dicitur, quo supra se ad Deum humiliter elevantur. Angelus itaque vel homo, dum collato sibi libero bene utuntur arbitrio, recte boni dicuntur et inhærentes ei qui summus est, dum plena charitate ad eum elevantur, exuta mutabilitate sua, immutabili gloriæ Dei sociantur. Econtra, si indebita concupiscentia homo vel angelus avertit se ab eo qui summus est, dum retrogrado amore inclinat se ad id quod minus est, mox arbitrii gratia miser abutitur, summaque iustitia, quam non potest effugers, non arbitrio, sed arbitrii libertate privatur, ita ut non possit quod ante potuit, quia voluit quod velle non debuit. Sentit quidem ratione se cecidisse in culpam, et ad redeundum non esse liberum. Declinare quidem a bono per se ipsum potuit, si tamen hoc posse fuit. Defectus est enim ab eo quod bene potuit. Potuit quidem cum gratia Creatoris; quo contempto, ad non posse de-

A venit. Hic contemptus, hæc negligentia seu malevolentia proprie malum ejus esse dicitur. Unde malus et ipse proprie nuncupatur.

IV. INTERR. Quid est quod creaturam, quam, omni Scriptura teste, prædixeras valde bonam, ostendis fieri malam? An desinit esse quod facta est, et efficitur aliud quod malum est? Si Deus hoc facit, tunc non bona sunt omnia quæ facit. Si alias hoc facit malum, non est Deus creator omnium, nec omnia per ipsum facta sunt.

RESP. Videtur mihi quia quæ supra diximus sequenter attendisti. Hoc enim de quo nunc agimus malum, quod proprie dicimus peccatum, omnino nihil aliud est nisi rationalis creaturæ vitium. Quæ enim declinat a bono sibi a suo Conditore proposito, quo ipsum qui summe est debuit amare et amando percipere et percipiendo beata manere, non in aliud ipsa convertitur, sed arbitrii sui libertate privatur, dum propriam voluntatem, quam creatura habere non debet, Creatori suo præponere nititur. Quapropter non natura, non res aliqua est istud quod dicimus malum; sed abusio seu negligentia boni sortita est mali vocabulum. Privilegium sane voluntatis propriæ soli convenit Creatori, qui nihil debet alicui, sed prout vult omnia facit. Creatura vero, quæ omne quod habet et quod potest et quod ipsa est debet Creatori, suam quoque voluntatem omni modo debet illi *per quem omnia facta sunt et sine ipso factum est nihil* (Joan. I, 3). Creatura itaque rationalis seu intellectualis, bona, quia a bono conditore bene condita, et libertate arbitrii C ditata, Conditorem suum jure debito debet diligere et ejus instituta studiose servare; quæ si servare contempserit, contemptus merito arbitrii libertate carebit, amissamque sibi reddere non poterit. Hanc enim a semetipsa non habuit, sed a Conditore suscepit, et abutendo perdidit.

V. INTERR. Liberum de quo agis arbitrium fere sonat in ore omnium. Sed fateor, quid sit illud ipse nescio.

RESP. Liberum, ut sentio, arbitrium est quidam motus intelligentiæ rationalis habens possibilitatem quod judicat exsequendi. Hoc itaque libero rationalis voluntatis judicio tam homo quam angelus accepto, dum super omnia Creatorem attendit, et creaturam inferius respicit, judicat vere factori omnimodis obsequendum, et factis pro voluntate factoris utendum. Sed hoc ejus judicium minime constat liberum nisi cum efficit quod novit agendum. Efficit autem dum Creatorem diligit et ejus voluntatem, sua postposita, servando cognoscit. Quod si servare detrectat quam singulariter servandum vere judicat, suo ipse judicio contradicit, meritoque libertatem judicandi transgressor amittit. Ut vero iustitiae libertatem servare deserit, jure debito traditur vitiis. Amissa itaque arbitrii libertate, captivus remanet sub peccati compede. Libertatem enim, quam proprio vitio deserit, reparare sibi ipse nullo

modo sufficit. Hæc enim nisi a quo dari potuit, redi non poterit. Hinc Veritas ait : *Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis* (*Joan. viii, 36*). Post lapsum ergo non possunt esse liberi nisi per unicum Filium Dei liberati. Videant quid dicant (38) qui vociferando asserunt liberum arbitrium a Deo datum ad bonum pariter et ad malum. Peccando namque amittitur, amissumque nisi per gratiam minime reparatur. De cætero cum malum nihil esse convincitur, et bonum solummodo esse probatur, quoniam libertas arbitrii ad aliquid pariter et ad nihil data monstratur? Simpliciter tamen ad utrumque datam concedimus, non ut utrumque sequatur, sed altero reprobato, bonum eligatur; sicut de Filio Virginis per Isaiam dicitur : *Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum et eligere bonum* (*Isa. vii, 15*).

VI. INTERR. Libenter accipio quod de libero dicas arbitrio. Sed certe de malo, quod nihil sit, nondum me sentire fateor. Video enim contra præceptum divinæ legis, seu contra instituta justitiæ omnipotentis homicidia, rapinas, incendia, passimque impudicitias, et his similia assidue fieri. Nunquid non ista manifeste fiunt? Quis tam insanus capit is ut dicat quia nihil sunt?

RESP. Nulla certe (39). nulla varietas rerum seu vis aliqua malorum divinum evertit consilium. Non est aliquid quod magna opera Domini exquisita in omnes voluntates ejus præpedire possit, unum habens consilium super opera multipliciter variata. Immobilis enim movet mobilia, æternus temporalia, indivisus divisa, justus injusta, bonus mala. Tranquilla siquidem æquitate disponit voluntates rationalis creaturæ. Bonas namque adjuvat alique remunerat, malas reprimet et damnat; utrasque bene dispensat, utrasque ordinat. Quapropter mundus iste sub ejus omnipotentia cursu ordinatissimo regitur, nec ullum alicubi injustum inventur, cum summa æquitas tam per malos quam per bonos semper bonum operatur. Potestas enim malorum semper est justa, quia a Domino. *Attingit ergo a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter* (*Sap. viii, 1*). Voluntas eorum semper injusta est, dum contra summam justitiam præsumpta est. Unde et in defectu est. Quidquid enim est, vel ideo est quia summum bonum est, vel ideo quia a summo bono conditum est. Sed summum bonum nullo modo desicere potest. Summum enim est, et ex illo quidquid est. Quod vero a summo bono factum est, nou quidem id ipsum est quod id a quo factum est. De nihilo enim est. Unde et in defectu est, nisi inhæreat ei qui summe est. Quod itaque ab eo declinat qui summe est, in tantum ipsum non est in quantum deficit a summo bono, in quo ejus esse est. Est ergo ei desicere, ipsum qui summe est non amare. Hoc [enim] vitium, hoc malum, solius est rationalis creaturæ; quod non

(38) *Colb.* dicunt.

(39) *Colb.* charissime.

A quidem aliquid, sed nihil dicimus esse. Defectus enim est seu negligentia ab eo quem debet amare vel colere. Hoc ejus vitium, hanc culpam propriè dicimus malum esse. [Malum quidem diversis modis agitur, unde et diversa nomina sortitur, ut rapina, furtum, impudicitia, et hujusmodi, quæ sic dicta sunt, non quia actiones sunt, sed quia non bene fiunt.]

VII. INTERR. Quæ dixisti bene suscipio. Sed quod justus injusta et bonus mala faciat, non consentio.

RESP. Non legisti quia Veritas in Evangelio dicit : *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (*Joan. i, 3*). Si ergo ad suum opificem respiciimus, bene fit omne quod agitur, sive bonus sit, sive malus, homo vel angelus, per quem Omnipotens operatur. Si vero rationalis creatura, per quam Deus agit, bona voluntate consentiat, et ipsa bene facit, recteque bonum dicitur quidquid facit. [Econtra si rationalis voluntas a summo opifice, qui per eam agit, nolendo dissentiat, male quidem facit, et tamen est aliquid quod facit; sed quia injuste facit, malum dicitur quidquid facit.] Sic sic, si bene recolis, animal tuum, dum vadit quo præcipis, hene ambulare fateris. Si autem deviat ab ea qua intendis via, devium male ambulare causaris, non quia non ambulat, sed quia deviat. In hoc quod ambulat, actus est; quia deviat, malus est. Malus quidem, quia non consentit domino per eum agenti et pro nutu suo sibi subditum promoventi. Sic et summus (40) opifex per quoscunque, prout vult, bene semper operatur; sed quandoque non bene concordat (ei) subditus per quem operatur [pro quo injustum seu malum dicitur quidquid per eum agitur, licet pro summo auctore omnium bonum esse probetur.]

VIII. INTERR. Cum te ista prosequentem audio, Deum et esse bonum et bona agere omnia sentio. Sed tuis adversa sententiis quam multa video, dum Scripturis sanctis intendo, in quibus, quod tibi in aurem vix dicere audeo, Deum ipsi sibi contrarium sentio. Dicit enim per Prophetam : *Faciens pacem, et creans malum, ego Dominus* (*Isa. xlv, 7*). Et alibi : *Induravit Dominus cor Pharaonis* (*Exod. ix, 12*). Et ad Pharaonem Dominus dicit : *In hoc ipsum excitari te* (*Rom. ix, 17*). Alibi quoque scriptum est : *Non est malum in civitate quod Dominus non fecit* (*Amos. iii, 6*). Et cætera hujusmodi.

RESP. Crebro dicimus quia summe bonus et bene omnia condidit, et condita bene disponit. Unde quidquid est, ideo bonum est quia ab ipso est. Omnis ergo actio, quia bene disposita est ab auctore summo, bona quidem dicitur. Quia vero agentis intentio, hominis dico vel angeli, discordat a Deo, pro agente malo mala dicitur actio; quæ tamen bona est pro opifice suum, qui ait : *Sine me nihil potestis facere* (*Joan. xv, 5*). Ipse quidem per malos,

(40) *Colb.* Constat tamen quia summus.

quos bene disponit, bonum assidue operatur, illisque pro mala voluntate bona injuste agentibus bonus ipse semper utitur. Unde nihil ubique nisi justus agitur. Quapropter quidquid per eos agitur, quod quidem pro eis malum jure dicitur, recte Deus id ipsum agere, prophetis attestantibus, declaratur. Sicut ergo mali bonum agere dicuntur quod per eos facit Deus, sic et ipse, qui bonus est, mala agere dicitur dum per malos operatur. Verum est itaque quod nihil omnino nisi bonum agitur, cum Deus tam per bonos quam per malos omnia operatur.

IX. INTERR. Si, ut tua dicit sententia, omnis actio est bona, utquid leges, utquid judicia? Quid corrigit sacerdotes, quid puniunt potestates?

RESP. Nosse debes quid, a quo, quare, quomodo, ubi, et quando aliquid debeat fieri. Si praeterquam constat indictum aliquid ab aliquo fuerit presumptum, culpabile deprehenditur, et ab officio corripitur. Privatis namque seu publicis institutionibus singula moderantur. Res quidem de quibus aliquid contra justitiam agendo presumitur, si bene consideres, sine culpa invenies. Unde non res, sed de rebus agendis in justitiam merito reprehendis. Agentem, quia indebita fecit, justitia debite punit, quem indebita punisset, si debite auctor egisset. Magnum sane æquitatis constat indicium quod malum nusquam remanet impunitum; et dum injusta juste puniuntur, ubique regnare Dei justitiam ipsa profitentur; sub qua nec impuniti remanent qui justum injuste operatur. Quod autem dictu mirabile est, hoc etiam in malo bonum est quod impunitum non est. Sciat quoque tua prudentia, quia omne opus commendat humana justitia quo legum institutio fuerit observata. De manifestis enim solummodo judicat, dum occulta cordium ignorat. Sed summus arbiter longe aliter judicat, qui magis corda pensat quam opera, qui nullum opus approbat quod charitas non commendat. Mandata (41) quidem et pro variis temporibus et pro eorum necessitatibus sæpius variantur. Sed una in omnibus charitas a Deo queritur, qua quidquid agitur, gratanter a Deo suscipitur, sine qua quocunque feceris improbatur.

X. INTERR. Cum providentiam Dei respicio, contra hæc quæ dixisti sentire me sentio. Quid enim? Nonne providentia Dei, quæ nunquam failitur, omnia antecedit? Nonne sicut prævidit, sic singula facit? Angelum quidem et hominem fecit, nec aliter quam prævidit. Cecidit autem juxta providentiae veritatem, quæ providit casurum angelum et hominem. Providentia quippe Dei vera non esset, si aliquid aliter quam novit fieret. Prævidit igitur casurum. Non enim aliter esse potuit quam constat fore provisum. Hæc sententia ab omnibus inconcussa suscipitur, quia Dei providentia in nullo salitur. Quare ergo qui cecidit, in culpa tenetur?

RESP. Vera est, ut ipse asseris, vera est divina

(41) Colb. mandata Filii.

(42) Colb. Quapropter secundum eamdem providentiam.

A providentia; vere secundum eam fiunt singula. Vere ergo juxta Dei providentiam (42) facta est angeli et hominis rationalis natura, et utrisque data liberi arbitrii facultas. Quare sicut Deus prævidit, utrumque prædictum arbitrii libertate condidit, qua libertate angelus et homo bene uti debuit et potuit. Quod si tanto abusus munere neglexit, jure culpandus est qui bene potuit, sed male voluit. Habens itaque a Deo posse bonum, non debuit apponere velle malum: quod quia transgressor apposuit, justo Dei judicio miser accepit ut per velle malum amitteret bonum posse. Factus itaque sub velle malo captivus, se non posse quod velit dolet; qui si obediens mansisset sub Deo, posset omne quod vellet. Qui ergo contempsit Dominum, jure perdidit posse bonum sibi a Domino præstitum; et miser tenuit non posse quod velit, qui velle malum perverse concepit. Non itaque necessario cecidit. Nec enim eum Deus omnium præscius casurum necessitate, sed propria voluntate prævidit. Minime ergo Dei providentia cadere eum, facit, quem proprio casurum vitio prævidit. Prævidit quidem peccaturos angelos et homines, quem nihil futurorum latet. Nec enim futura essent, si in eis præscientia non fuissent. Quæcunque igitur Deus providet futura, non possunt non evenire provisa. Alioquin providentia falleretur. Inter omnia autem provisa pariter est liberi arbitrii facultas; quam sicut Deus prævidit, sic eam et angelo et homini dedit. Quapropter tam homo quam angelus pro facultate liberi arbitrii inter omnia quæ facta sunt currit absolutus quandiu facultate liberi arbitrii bene sub Deo utitur. Servata igitur ista sibi ab eo præstata libertate, non cogitur necessitate: qui si negligendo declinat a bono, culpa sua exuitur libertate, et servus remanet sub vinculo culpæ.

XI. INTERR. Quomodo dicas angelum et hominem pro libertatis arbitrii absque necessitate currentem, cum secundum immutabilitatem divinæ providentiae simul omnia sunt sub necessitate? Non enim potest aliter fieri quam quod divina providentia inconcusse decernit.

RESP. Duobus modis solet necessitas assignari. Dicitur enim simplex una, conditionalis vero altera. Simplex, ut omne corpus est palpabile. Hoc enim simpliciter est necesse, sine omni conditione, absque ulla determinatione. Conditionalis autem, ut, dum aliquem scio legere, eum legere est necesse. Necesse dico, non pro nutra legentis, sed pro adjectione conditionis. Quod enim te certum est scire, non potest aliter esse, et te tunc aliter scire. Legentem quippe voluntarie nulla necessitas facit legere; quem tamen dum scio legere, pro lege conditionis necesse est legere. Sic et divina providentia, dum præsens aliquid considerat, illud ita tunc esse necessario constat, tametsi in re visa nulla naturæ sit necessitas. Rationalis sane crea-

tura pro suæ libertatis natura constat absoluta : quam si ad divinum contitutum referas, sit necessaria pro certissima (43) divinæ visionis constantia. Res equidem, licet ut provisæ sunt existendo fiant, et legem Providentiae nullatenus declinare valeant, tamen sue proprietatem absolutionis servant ; quæ priusquam eveniant, aut non evenire, aut aliter [fieri] poterant.

XII. INTERR. Quid dixisti ? Potestne aliquid aliter fieri quam sicut Deus prædivit ?

RESP. Nescis quia homo vel angelus qui bona voluntate bonum agit, non necessario, sed voluntarie agit ? Quod si voluntarie agit, non necessitate, posset non agere. Potuit ergo aliter fieri, et tamen aliter non sit. Salva enim est providentia quæ sic prævidit fieri. Fieri dico voluntarie, non necessitate. Potest igitur aliter fieri quam quod Deus prævidit, et tamen aliter non sit. Quapropter nemo se male excusat dicens : Providentiam Dei sequar. Nemo mihi imputet si pecco. Quod Deus prævidit, necessario oportet fieri. Sed scire te convenit, quia sic est pensanda divina providentia, ut pensetur et res provisa. Vide ergo tuæ absolutionem naturæ ex providentia Dei pendere ; nec dicas eam pro certitudine divinæ providentiae omnino necessitatibus obnoxiam, quam scimus ex divina providentia factam in suo genere liberam. Quod igitur peccas, de pravitate voluntatis tuæ procedit, non Providentia cogit : unde merito culparis. Sciendum quoque est, quia qui simul omnia condidit, causales quasdam rationes mundo conclusit ; quibus non suam potentiam subdidit, sed eas sua sub potentia religavit. Nosti quippe hominem a pueritia ad juventutem, a juventute ad senectutem pro causis humanæ naturæ posse procedere ; sed utrum ita procedat, pendet ex superna voluntate. Causæ vero quas Deus in sua voluntate apud se tenuit, non pendent ex causis quas mundo indidit. Eiusnamque consilium manens immobile mutat aliquando consuetæ cursus inferioris naturæ. [Hæc sane mutatio est illa pœnitentia in Deo qua dicit : *Pœnitet me fecisse hominem* (Gen. vi, 6), et hujusmodi, quæ non significant in Deo passionem, sed rerum mutationem, quas mutat secundum immutabilem æterni consilii firmitatem.] Nec possunt esse contrariæ [causæ,] quas apud se semper habuit, his quas in rebus sua voluntate composuit. Voluntas namque divina immutabilis et sempiterna non potest sibi esse contraria ; quæ sic causas mundo indidit, ut ex eis illud cuius causæ sunt esse possit, sed non necessitatibus ; sicut ex flore quidam causaliter fructus sequitur, sed non necessitate est ut sequatur. Causæ autem quas apud se semper habuit, ex quibus inferiores facit, sic iminobiles sunt, ut ex illis superioribus hoc esse necesse sit quod ex istis inferioribus fecit,

(43) *Colb.* certissimæ.

(44) *Colbert.* qui suis eam legibus dilexit, quæ cum sit aliud præter ipsum, diligendo aliud non aspexit. Unde nec ad se declinat, sed quod summum est di-

Aut esse aliquid possit. Itaque supra naturalem rerum cursum habet apud se omnipotens Creatoris posse de omnibus aliud facere quam quod habet in se originalis cursus seu consueta ratio creature. Nec tamen de rebus facit quod de eis fieri posse non possit. Hinc est quod de virga Moysi subito serpens fieri et de serpente virga potuit. Hinc est quod virga Aaron sine germine, sine terra, sine humore, subito potuit florere fructumque facere. Hinc anus et sterilis secundatur, hinc et asina loquitur. Servat namque sibi ipse in rebus quas condidit, ut ista et his similia ex his facere possit, sicut ipse novit. Nec enim ex his talia ficeret si non posse ex his ita fieri ipse præfixisset. Habet igitur Omnipotens apud se liberas operum suorum efficacias, qui omnia quæ vult facit, et facta pro voluntate sua disponit. In hoc genere illa gratia est qua salvi sunt peccatores, qui quantum pertinet ad iniquitatem suam, qua voluntarie depravantur, non habent redditum quo sanentur, nisi eis divino medicamine subveniatur. Hinc Apostolus ait : *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei ; et cui vult miseretur, et quem vult induratur* (Rom. ix, 16).

XIII. INTERR. Ex hac Apostoli auctoritate quam adducis, mea quam debilitaveras sententia multum convaluit. Video enim secundum Apostolum, quia nihil est libertas arbitrii, sed sola voluntas Dei cui vult bene facit, et quem vult abjicit.

RESP. Quem te audio ? Oblitum quippe eorum quæ diximus te admodum arguo. Dic, quæso, quid nobis divinorum eloquiorum auctoritas monet et obsecrat, quid jubet et vetat, quid corripit et increpat, quid instruit et confortat ? Nobis quidem errantibus et a Deo adversa voluntate cadentibus arbitrium rationis culpa deprimitur, non omnino tollitur. Unde, quia errat, merito culpatur. Nonne superius audisti quod inter omnia quæ facta sunt rationalis creatura præcellit ? liberum quidem arbitrium a conditore suscepit, quo ipsum super omnia amare debuit, qui suis eam legibus informavit (44), cui Dominus præcepta dedit, quæ ipsa pro ratione qua præminet servanda decernit, quæ decernens servare debuit et libere potuit, ipso adjuvante qui dedit a quo et esse et posse habuit. Hanc libertatem si peccando amittimus, nobis eam reparare non possumus, sed gratia Dei indigemus, quæ sola potest lapsos erigere, et erectis pristinam libertatem reparare. Unde bene et Apostolus ait : *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei.* Arbitrium rationis remanet ad condemnationem, his dico qui peccando perdunt ejus libertatem. Ipsum quidem vero attestatur quod a Deo quem inuste deseruit juste condemnatur, dum et ipsa cogunt tormenta pensare quid sit inter bonum obedientiæ et malum inobedientiæ. Quod si

lectionis stabilitate perenniter amat, *Deinde desiderantur omnia quæ sequuntur usque ad hæc verba libri iv, interrogat.* IX : Inde est quod ab initio culpa non tetigit, etc.

superna gratia in tuis te peccatis aliquando respi-
cit, quantum in te est vocantem suscipe, miserenti
miserum te propone; reddet tibi, si voluerit, liber-
tatem qua poteris surgere ad justificationem. Vo-
cantem si audieris, non deerit qui vocavit, qui nulli
unquam defuit. Suscipiet reducentem qui vocavit
fugientem. Manum porrigendo lapsum suscitat, nisi
lapsus se avertat; sanat ægrotum, nisi refugiat;
glorificat sanum, nisi deficiat. At si bonis ejus ab-
utimur et beneficiis ipsius ingrati manemus, justo
tandem judicio indurati, a Deo deserimus. Cau-
sam istam penes eos invenimus, ipsi enim pcc-
cando meruimus. Si vero ejus misericordia releva-
mur, collatam nobis gratiam merito miramur.
Causa namque hæc penes ipsum est, qua gratuito
salvamur; non enim meruimus. Secundum has
causas Dominum dixisse legitur: *Jacob dilexi, Esau
autem odio habui* (*Rom. ix, 13*), cum teste Apostolo
(*ibid., 11*), nondum nati nihil egerant boni vel mali.
Quod itaque Jacob diligit, gratia est; quod Esau
odit, justitia est, cum uterque sub originali culpa
genitus est. Cur autem gratia hunc magis quam il-
lum assumat, non solvit Apostolus, sed exclamat:
*O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam
incomprehensibilia sunt iudicia ejus, et investigabiles
viæ ejus!* (*Rom. xi, 33*.) Quid igitur? Cui vult mi-
seretur, gratia est. Quid? quem vult indurat, justi-
tia est. Cansam hanc qua damnamur in nobis ha-
bemus et gerimus. Causam vero illam qua salva-
mum non in nobis, sed in Deo aspieimus et lau-
damur. Ipse est enim qui *vult omnes homines salvos
fieri* (*I Tim. ii, 4*).

XIV. INTERR. Quid est quod dixisti? Quomodo
vult omnes homines salvos fieri qui non omnes
salvos facit? Malorum multitudinem perire cerni-
mus, bonos vix aliquos invenimus.

RESP. Istud ita dictum intelligimus, quia quos
vult, omnes salvantur. Nullus enim potest salvari,
nisi ipse velit. Unde supplicandum est ei: salvabit
enim si voluerit. Inde monet Apostolus, ut oretur
pro omnibus, maxime pro regibus; et dicit bonum
esse hoc coram Salvatore nostro Deo. Sicut enim
in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes
vivificantur. Non debes dicere omnes in Adam
morientes in Christo vivificantur; sed sicut omnes in
Adam, id est in prævaricatione Adæ, manentes mo-
riuntur; ita omnes in Christo, id est in justifica-
tione Christi, manentes vivificantur. Omnes et
omnes dixit, quia in mortem nemo nisi per illum,
in vitam nemo nisi per istum. Sic attende, quia
omnes quos vult salvos fieri salvos facit, at vero
si ad charitatem referimus quod dictum est, *vult
omnes homines salvos fieri*, poterit hoc subtilius
indagari. Legimus Deo mandante præceptum,
ut tanquam seipsum homo diligit proximum.
Oportet itaque in primo diligit seipsum: qui enim
semetipsum non diligit, nec proximum tanquam
seipsum diligit. Diligit autem seipsum si diligit
Deum. A Deo enim [est] et Creatori suo debet id ipsum

A quod est. Si ergo amat id quod ipse est, amat eum,
necesse est, sine quo non potest esse quod est, et
quo dílecto, bonum est quod ipse est, et quo non
dilecto, nec bonum est quod est. Ante omnia igitur
Deo dilectionem debet, ex quo et per quem et in
quo esse habet; deinde sibi, non tamen in se, sed
in eo a quo habet esse et quo dílecto bonum ha-
bet esse; postmodum proximo secundum se qui
dilecto Deo ipse diligit se. Et secundum hoc quod
diligit se jubetur proximum amare. Propter hos di-
lectionis gradus bene in Canticis canticorum (ii, 4)
dicitur: *Ordinate in me charitatem.* Recte namque
charitatis ordine verus dilector a Deo ad seipsum,
a seipso descendit ad proximum, a proximo recur-
rit ad Deum. Hic est triplex funiculus, qui teste,
Salomone, difficile rumpitur. In præsenti quidem
vita est difficile, in æterna erit impossibile. Hic
namque in nobis charitas inchoatur dum mutabili-
tari subjicimur, qua tandem deposita, in nobis cha-
ritas perficietur. Hæc est scala quam Jacob pa-
triarcha a terra ad cœlum erectam vidit, dum hic
inceptam, ibi complendam agnoscit, qua recte in-
eedit qui et Deum et se et proximum diligit propter
Deum. Si alia causa diligit, scalam dimisit. Quanto
fortius vadit, tanto profundius cadit. Qui autem
recta charitatis scala verus dilector incedit, quid-
quid diligit, et Deum diligendo bene omnia fecit,
eique bona sunt quæcumque contra eum vel de eo a
malis fiunt. Audi attestantem Apostolum: *Scimus
quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in
bonum* (*Rom. viii, 28*). Quisquis igitur charitatem
B

C habet, omnia ad salutem cooperantia habet. Quare
quisquis charitate seipsum diligit ad salutem se di-
lit; qui dum, jubente Deo, diligit proximum tan-
quam seipsum ad salutem utique diligit et prox-
imum. Quia vero naturaliter omnis homo nobis
proximus est, dum proximum anamus, omnem ho-
minem ad salutem diligimus. Quisquis ergo omnes
ad salutem diligit, verum est quia vult omnes ho-
mines salvos fieri. Et hoc velle Deum rectissime
dicit, cui Deus id velle præcepit. Nec enim Deus id
præciperet, si minime vellet. Constat etiam id velle
Deum, quia spirando facit, suos volentes id ipsum.
Hinc Paulus ait: *Charitas Dei diffusa est in cordi-
bus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis*
(*Rom. v, 5*). Charitatem hanc Abæ protomartyr
D habuit, quando digne offerendo placuit; sed ea va-
cuus dum offerre præsumpsit Cain, reprobari me-
ruit. Hanc quoque et ille non habuit qui patris nu-
ditatem non erubuit, sed irrisit: unde merito cum
suis posteris addictus est servituti, cuius fratres,
sed charitatem habentes, pudenda patris tegere no-
verunt, videre nescierunt, jureque patris benedi-
ctione liberi permanerunt. Joseph fratrum invidia
perdidit, sed perditæ charitas perditoræ suos post-
modum salvavit. Phinees fervore charitatis fornici-
arios obtruncavit, et iram Domini iratus placavit.
Charitas hæc, si bene consideres, currus igneus est,
quo Elias ad cœlum raptus est. Hæc autem cha-

ritas est ille spiritus, quem duplēm ab Elia p-
tit Eliseus.

XV. INTERR. Eliseus quidē nec tantus fuit, nec tanta fecit, ut par Eliæ nedum major debeat aestimari. Dic itaque, si nosti, qualiter spiritus Eliæ in Eliseo duplex fuerit.

RESP. Eliæ quidem spiritus, si bene perpenditur, in ipso Elia duplex fuisse creditur. In prophetis namque et perfectis quibusque viris duplex spiritus esse probatur, quo Deus et proximus ab eis amat. Recte igitur duplēm hunc spiritum a magistro discipulus petere debuit, quem perseverantia probatus accepit. Sic enim ei Elias respondit: *Si videris, inquit, quando tollur a te, erit quod petisti* (IV Reg. II, 10). At ille nec laboriosa prosecutione ab eo destitit. Perseveravit, vidiit, accepit, non dicimus duplo quam Elias, sed qualem habuit Elias. De his dixerunt filii prophetarum; *Requievit spiritus Eliæ super Eliseum* (ibid., 15). Duplēm ille habuit, duplēm Eliseus accepit. Duplēm dicimus quo Deum et proximum amamus. Si enim Eliseus Elia major esse præsumeret, ejusque spiritum in se duplēci depositeret, potius repelli deberet. Sed dum humiliter Eliæ charitatē habere voluit, merito piæ petitionis quod quæsivit obtinuit. Quod si Eliseus duplēci in se gratiam Eliæ devotus voluit, devotione meruit ut duplo acciperet quod quæsivit. Hic est Spiritus quem Dominus Jesus terrigenis duplēm infundit: unde tanti dator munieris, quod et plurimum te fateri convenit, rectissime Deus et homo consistit. Mancens enim Deus cum Deo Patre unus in essentia, unus est homini in persona. Emmanuel natus ex Maria, quam non corruptio carnis, sed Spiritus sancti integritas secundavit. Unde bene ipsa primo hunc duplēm Spiritum, angelo salutante, suscepit, et mediatorēm Dei et hominum Jesum Christum integra genuit. Hic de Virgine natus lapis est abscissus de monte sine manibus, quem non carnalis amplexus, sed charitatis genuit affectus. Inde est quod virgo concepit, virgo in partu et post partum integra permanet. Eva mater corrupta genuit, et mortis filium peperit: Maria mater integra genuit, et vitæ fructum edidit. Illa perdidit, haec salvavit. Illa diabolo consensit et cecidit, haec Spiritum sanctum accepit et surrexit. Deus enim verus cum assumpto homine natus de Virgine ex Adam traxit originem, non cri-

A minis traducem, de nostra substantia tulit inopiam; de suo nobis dat gloriam. Suum dedit, et nostrum accepit. Primus homo in paradiſo mandatum accepit, quo Creatori creatus servire debuit, ut obediendo teneret justitiam, iustitia vivens transiret ad gloriam, sed dum præpropero cursu quæsivit gloriam, obedientiæ fregit justitiam, prolapsus in culpam, a culpa in mortis misericordiam. Secundus homo quem genuit Virgo, mundi reparator, descendens a superiori, ut nos erigeret inventus est in inferiori. Ilinc Apostolus ait: *Cum in forma Dei esset, non rapi-nam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semet-ipsum exinanivit, formam servi accipiens in similitu-dine hominum factus, et habitu inventus ut homo* (Philipp. II, 6). Quem dum mortis auctor indebit rapuit, per mortem ejus indebitam debite victus fuit. **B** Teneri namque in morte non potuit, quem culpa non tenuit. Mors quidem nostra qui peccavimus poena est pro peccato, mors Redemptoris indebita hostia est pro peccato, qua quos solvit a crimen liberat a morte. Via quæ trahit ad mortem peccatum est, via quæ dicit ad vitam iustitia est. Illam stravit diabolus, mediator malus qui peccatum suggerit, et in mortem trajicit; hanc erigit Christus mediator bonus qui reddit iustitiam et dicit ad vitam. Pari quippe modo angelus in cœlo, protoplastus in paradiſo sua Deum superbia contempserunt: unde ille cœlum, iste paradiſum merito perdiderunt. Sed gravissime cecidi qui non solum se a cœlo dejecit, sed et hominem seducendo post se a paradiſo detraxit. Ille namque peccatum invenit, iste ab inventore suscepit: unde summus arbiter prædatorem illum perpetuo condemnavit; prædatum vero misericorditer modo quo voluit relevavit. Nostram quippe naturam, sed a culpa liberam, qui deprædari non poterat Dei Filius accepit, et pro nobis prædam fieri prædantem prædaturus elegit. Huic itaque, dnm prædator antiquus injuste rapuit, juste prædari meruit, quem prædator fortissimus tenuit, et allisit, et captivitatem nostram de manu impia liberam eduxit. Ejus enim passione redimimur, resurrectione levamur, ascensione glorificamur. Hoc sane mysterium ab æterno dispositum, angelis creditum, diabolo celatum, prophetis revelatum, redditum est in Maria, susceptum ab Ecclesia, compleatum in gloria. Amen.

C

D

INCIPIT LIBER QUARTUS.

I. O admiranda divinæ majestatis immensitas, ad cuius altitudinem infinitam dum nulla pertingit elata sublimitas, sola semper ad eam usque consernit humilitas! Mirum siquidem modo eum cum ubique si non potest invenire superbia, cumque licet infinite sublimem comprehendit humilitas. Inde est

quod ejus humilem in carne adventum humiles soli suscipiunt, superbi nesciunt. Superbia quippe et humilitas ab initio semper contra sentiunt, ab invicem sese effugiunt. Haec est irrevocabilis illa dissensio quæ a mundi exordio sejungit angelos. In aliis namque humilitas regnat, in aliis vero super-

bia imperat. Alli ex humilitate proficiunt, alii superbiendo deficiunt. Non auctore, non initio, non natura discreti sunt, sed diversa sentiunt, sed diversis ab invicem studiis rapiuntur, sed diversis affectibus abducuntur. Humilium sanc charitas ita Dominum singulariter querit, ut pro illo etiam sese despiciat, superborum vero cupiditas ita sese singulariter diligit, ut præ se etiam Dominum contemnat. Quare ut erigamur ad Dominum, imitanda nobis est charitas humilium; ne autem cadamus a Domino, omnino evitanda est ambitio superborum. Teste siquidem Evangelio, Publicanus ille in templo humiliitate profecit, Pharisæus vero superbia a hono defecit (*Luc. xviii.*).

II. INTERR. Quid est? nonne Pharisæus ille Dominus non sibiconfessus est bona quæ habuit et gratias egit? nonne lætatus est quia peccatoribus dissimilis fuit? Quid ei defuit, qui et a malis déclinavit et bona fecit, et inde gratias Domino exsolvit?

RESP. Verum est quia recte vixit, nec hoc sibi, sed Domino lætus attribuit: unde et gratias egit. At vero extra se respiciens, superbia cecidit dum Publicanum judicare præsumpsit, seque illi quem quis esset non noverat superbiendo prætulit. Superbia tumidus alienum servum judicabat, et quem Dominus humiliatum justificaverat, elatus ille tanquam reum condemnabat: quod liquido perspicies, si studiose consideres in quo humilitatis gradu sterterit Publicanus, et quo superbiendi genere elatus corruerit Pharisæus.

III. INTERR. Mihi, quæso, paucis insinua quos humilitas gradus quosve superbia casus habeat.

RESP. Tumores superbiæ quatuor esse cognovi, quibus me miserum, fateor, sæpissime cecidi.

Sunt namque nonnulli arrogantes, quos adeo superbia debriavit, ut cum ipsi nec scientiæ nec aliquuj virtutis vestigium revera teneant, alias sapientes et virtutibus abundantes quasi nihil sint omnino contemnent, et sc solos valere mendaciter ostentant. Hæc est insana superbia, quæ nec causam habet unde se efferat. Hic est primus superbiæ easus omnino detestandus; hunc Satanus primum invenit, ubi mendaciter ait: *Ero similis Altissimo* (*Isa. xiv, 14*). Contra hoc grave tumoris præcipitum occurrit primum et optimum humilitatis medium, cum aliquis virtutes ipsas quas vere possidet minime attendit, sua sibi infirma prætendit, coram Domino se nihil nisi peccatorem recognoscit. De hac humilitatis valle Publicanus ille surrexit, qui et oculos ad cœlum levare timuit. Sola in se tantum peccata cognovit, et pœnitendo dixit: *Deus, propitius esto mihi peccatori* (*Luc. xviii, 13*).

Item sunt nonnulli qui a summo largitore aliqua virtutum insignia percipiunt, sed tumore superbiæ ad tantam insipientiam devenerunt, ut de acceptis tanquam non acceperint gloriantur, et sibi non Domino referenda pertinaciter arbitrentur. De talibus dicit Apostolus: *Quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed*

A *evanuerunt in cogitationibus suis; dicentes enim esse sapientes, stulti facti sunt* (*Rom. i, 21*). Quos expellit humilitas, quæ cum bona habeat, nihil suæ industriae vel naturæ de acceptis referendum judicat, sed largitori bonorum omnium ea Deo humiliter assignat. Hinc Paulus clamat: *Gratia Dei sum id quod sum* (*I Cor. xv, 10*).

Item sunt nonnulli qui sua Deo non sibi bona referunt, sed suis ea meritis Deum debuisse procaciter asserunt. Contra hujusmodi humilitas profiteatur quia omnia de plenitudine Dei omnes accepimus, et gratiam pro gratia. Etsi enim inter accepta bona habeamus aliqua merita, et ipsa jure dicuntur gratia, idem gratis a Deo nobis data, qui sua quoque in sanctis dona gratis renumerat. Hinc **B** Apostolus ait: *Quis prior dedit illi et retribuetur ei? Quoniam ex ipso et per ipsum sunt omnia. Ipsi gloria.* (*Rom. ii, 35*.)

Item sunt nonnulli qui bona sua etsi qua habent bonorum merita æque omnia Deo attribuunt et gratias agunt; sed dum præ se alios despiciunt, judicantes quos nesciunt, qui, ut ait Apostolus, *sub Domino stant aut cadunt* (*Rom. xiv, 4*); præsumptione relabuntur superbiæ, suaque nudantur veste justitiae. Hic est quartus superbiæ lapsus, quo cecidit ille Pharisæus. Bona quidem habuit et habita a Deo cognovit, unde et gratiarum actionem solvit; sed dum superbe coram Deo proximum quem nescivit judicare præsumpsit, justitia vacuus, superbia plenus remansit. At vero humilitas non solum bona sua seu bonorum merita a Deo sibi collata cognoscit, sed et de proximis bene sentit, de se aut nihil nisi infirmitatem coram Deo prætendit. Tu quoque, his admonitus, ad Dominum recurre devotus, ut a superbiæ casibus per ipsum redeas, et humilitatis gradibus ad ipsum pervenias, a quo semper superbia refugit, ad quem humilitas semper accedit. Hanc Salvator e cœlo donat, ut ascendamus; illam perditor ab inferis elevat, ut decidamus.

IV. INTERR. Quæ sunt ista? Quid, quæso, est superbia quam vituperas? Quid humilitas quam laudas? Quid, quam commendasti, charitas? Quid, quam detestarisi, cupiditas?

RESP. Charitas est profectus animi qui Deum et in Deo omnia diligit. Econtra cupiditas est defectus charitatis, qui nec Deum nec in Deo aliqua diligit. **D** Charitas ergo prima est virtutum omnium, cupiditas vera prima vitiorum. Charitatem humilitas et benevolentia comitantur; cupiditatem superbia et invidia consequuntur. Humilitas quidem contemptus est propriæ excellentiæ ob amorem Dei. Superbia vero est ob amorem propriæ excellentiæ contemptus Dei. Benevolentia est quidem amor alienæ utilitatis, invidia autem bonis aliorum detraliere non desistit. Charitas ergo sicut parens est omnium bonorum, ita cupiditas radix est omnium malorum. Quapropter divinis auctoribus sola charitas servanda mandatur, sola vero cupiditas fugienda monstratur. Ab ista revocamur, in illa reformamur. Quidquid

fit per istam condemnatur, quidquid vero per istam egeris approbatur. Cupiditas namque persidiam nutrit, desperationem inducit, et completo praesentis nequitiae cursu, insatiata manet ad perditionem. Charitas econtra generat fidei virtutem, sovet spei firmitatem, et transacto praesenti tempore, plena permanet ad beatitudinem. Duo ista ab initio sibi adversa duo constituunt regna. In bonis sane angelis charitas regnum obtinuit, in perversis vero cupiditas initium sumpsit. Charitas in suis est obedientiae fundamentum, profectus in bonum, accessus ad Deum, hortus bonitatis, plenitudo felicitatis. Ex adverso in suis est cupiditas prævaricationis origo, defectus a bono, lapsus a Deo, concursus malitiæ, completio miseriae. Charitas in sanctis angelis libero bene utens arbitrio constanter adhaerit Domino: unde principaliter ei convenit quod legitur in Psalmo: *Mihi autem adhaerere Deo bonum est et ponere in Domino Deo spem meam* (Psal. LXXII, 27). Et alibi: *Ut ruleam voluptatem Domini* (Psal. XXVI, 4). Sancta ergo angelorum societas bene a summo bono condita bona est valde in natura, sed cum bonæ voluntati conditoris per liberum charitatis arbitrium tota concordat, tunc virtute fit melior seipsa. Transcendent virtute naturam, manet cum Domino ordinata per gratiam. Quantum enim unumquemque protensa in Deum erigit charitas, tantum levat cum ordinis a Deo pensata sublimitas. Quapropter secundum quod propter charitatis meritum a Deo distincti sunt novem ordines angelorum. His addidit et decimam drachmam, humanam scilicet naturam, quæ tandem ordinem tenuit, donec ab inordinato deordinata corruit: quam tamen ipse qui condidit perditam quæsivit, quæsitam invenit, inventam in humeris reportavit. Sed qui ab initio mendax fuit, charitate caruit, qui, veritate neglecta, mendaciter dixit: *Ero similis Altissimo*. Hic vero quia charitatem non habuit, nec ordo fuit, nec de ordinibus cecidit, quos charitatis mensura distinguit. Concedimus tamen dici posse quia cecidit ab ordine, cecidit a beatitudine, non quæ habuerit, vel in quibus fuerit, sed quæ habere vel in quibus esse Deum diligendo potuit. Potuit enim quia et natura bonus fuit, et ut in Deo perficeretur liberi arbitrii bonum a Deo obtinuit. Bonum hoc a summo bono ad bonum accepit, sed abutens facultate doni in se non in Deo gloriam voluit, falsoque dixit: *Ponam sedem meam ad aquilonem, ero similis Altissimo* (Isa. XIV, 14). Haec est cupiditas quæ a Deo defluxit, et mater impia primogenitam pessimam edidit, superbiam dico, qua similis Altissimo fieri præsumpsit. Haec est illa primogenita Aegyptiorum quam Dominus interfecit, et sic populum suum reducere potuit. Sic et sic, charissime, quantacunque vitia homo in se destruat, nisi in eo primogenita haec pessima quæ dicitur superbia funditus percata, non potest ad Deum libere egredi, ne exire a lateribus aquilonis. Cum vero primogenitam Aegypti in nobis Dominus perimit, nostrum sibi offerri primogenitum requirit.

A Nostrum autem primogenitum dicimus Christum. Ipse est enim primogenitus mortuorum, in quo nos qui in Adam mortui sumus ad vitam renascimur, sine quo recte nihil offerimus.

V. INTERR. Bene primogenitam Aegyptiorum ostendisti mortificandam, et primogenitum Ecclesiæ Christum jugiter offerendum; sed de angelo quia non fuit ordo vel in ordine miror tuam sensisse prudentiam, quem Ezechiel propheta describens ait: *Tu signaculum similitudinis Dei, plenus sapientiæ et perfectus deore in deliciis paradisi Dei fuisti* (Ezech. xxviii, 12, 13). Quomodo non fuit in beatitudine, quem idem propheta dicit in deliciis paradisi Dei fuisse? Quomodo dicitur ab initio mendax, cum de ipso idem propheta dicat: *Ambulasti perfectus in viis tuis a die conditionis tuæ* (vel sicut alibi dicitur, *in diebus tuis sine vito*), *donec inventa est iniquitas in te?* (Ibid., 15).

RESP. Verba hujusmodi et his similia aliquando de rege Tyri, aliquando de rege Babylonis, sive Aegypti, dicuntur a prophetis: quæ tamen doctores ecclesiastici, quod et tu sentis, de Satana ejusque sociis figurate volunt intelligi. Quæ ut liberius exponamus, non tam ad ipsum nequitiae principem, quam ad ejus membra a Christo et ab Ecclesia apostalantia refaramus. Sunt enim quidam haeretici qui post agnitionem veritatis decisione manifesta a Christo cadunt et ab Ecclesia. Sunt et alii qui licet ab Ecclesia corporaliter non scindantur, sed vita separantur: hi videlicet qui, remissis a Christo peccatis, relabuntur ad vitia, et versantur in criminis. Hi signaculum similitudinis Dei in baptismo perceperunt et manus impositione pontificis sapientiæ Spiritum acceperunt, et perfectionem vitæ apostolicæ in paradiiso Dei, hoc est in Ecclesia præsenti, professi sunt, et a die restitutionis suæ in baptismo sine vito manserunt, donec declinantes a justitia reversi sunt ad peccata. Unde jure damnati separantur ab Ecclesia et demerguntur in tartara. Sunt etiam qui prophetica illa verba quomodo tam capiti nequitiae quam membris ejus convenient, dum discernere nesciant, ad hæc præcipiti sententia divertunt, quod duo genera angelorum a Deo creata conjiciunt: unum supercœlestium unde nullus cecidit; alterum mundanorum, illus supercœlestibus ad quædam mysteria subjectorum, de quibus mundanis, ut aiunt, alii ad beatitudinem pro recte gestis transeunt, alii pro malefactis damnationem incurront. Sed hæc duo genera nulla nobis Scripturæ sacræ dicit auctoritas. Divina quidem testantur eloquia quia angelus ille apostata dictus est initium figmenti Domini, non quia ipsum Deus ante omnia condidit. Legimus enim: *Qui vivit ab æterno creavit omnia simul* (Eccli. LXXXI, 1). Dicitur quidem initium figmenti Domini, non quia Deus ipsum initium malum fecerit, qui omnia valde bona fecit. Dicitur itaque initium figmenti Domini, ac si dicat: hoc figmentum Dominus in

C **D** **E**

initio fecit; vel ita: hoc initium, id est hoc incepsum, non enim est aeternum quod habet initium, est figmenti Domini. Hoc est Dominus illud fecit. Hunc itaque natura bonum, sed propria voluntate malum futurum, creare tamen Omnipotens voluit, ut bonus ipse de malo illo prodesset bonis. Praescivit enim eum futurum sanctis utilem, quamvis malevolum, quamvis nolentem. Hinc Psalmista testatur: *Draco iste quem formasti ad illudendum ei* (Psal. ciii, 26). Hoc est quod dicitur, ut ei illudatur ab angelis ejus. Bonis namque angelis malus ille a Deo subjicitur, ut ab eis ejus improbitas illudatur, dum non potest quantum nititur, sed quantum permittitur. Hunc quidem omnipotentia summa a Deo comprimit, ut nihil omnino faciat, nisi quod summa aequitas eum agere permittit. Servit itaque Deo, sed invitus, bonisque famulatur angelis, sed coactus; viris etiam sanctis praebet obsequium, sed infestus. Mirandum siquidem de eo constat miraculum jucundumque bonis spectaculum. Dum enim sanctis nititur obesse, cogitur tentando prodesse. Malus tamen sibi, bonus est aliis, dum nihil nisi bonum agit, et nihil nisi male facit. Bene igitur initium factus ad illudendum dicitur, qui ita a Deo formatur, hoc est disponitur, ut ejus malitia illudatur, qui propter saevitiam draco nominatur. Potest etiam dici initium factus ad illudendum, quia totius malitiae est initium: quod recte dicitur, quia mali homines eum tanquam mala membra sequantur. Eos namque praecedit et temporis vetustate et principatu malitiae. Hi pariter ad illudendum sunt conditi, bene Deo providente sanctorum utilitati, quibus nocere volentibus ex eorum infestatione sanctis cautela praestatur: quos quanto istorum premitur impietas, tanto eos sub Deo pia levat humilitas. Qui dum venena vomunt haeretica, et hi divinae fulgent intelligentiae gratia, quibus est pro tolerantia malorum pia exercitatio, et pro discretione inimicorum sancta probatio. Quos itaque malos futuros praevidit, bene Deus omnipotens condidit: de quorum malitia bene uti novit et potuit: quos ita iustitiae legibus ordinavit ut servire faciat sanctis, et pro malevolentiae merito penitentis exhibeat semper.

VI. INTERR. Ne graveris illa verba prophetica supradicta nobis, si placet, exponere, quomodo convenienter ipsi Satanæ.

RESP. Hominem legimus ad similitudinem Dei factum, angelum vero signaculum similitudinis Dei effectum. Constat ergo tantæ angelum excellentiae in natura fuisse, ut in eo tanquam in signaculo posset homo prospicere quantum suo debeat Creatori, qui eum dignatus est creare similem sibi, cuius similitudinis nimiam dignitatem poterat in angelo contemplari. Hoc signaculum in angelo stante nobis permanet integrum, quod in isto qui eccecidit cernimus obscuratum, qui pro conditione naturæ plenus sapientiae factus est et perfectus de-

A core; quantum enim ad bonam conditionem quam a Deo innatam habuit, qui nihil imperfectum fecit, omnem perfectionem plene a Deo rationalis illa seu intellectualis creatura accepit, quam in natura bona qua condita est habere debuit. Sed aliud est a Deo fieri creaturam plenam in natura et perfectam pro modo conditionis bonæ, aliud jam existente in natura perfectam supra se prohevi charitate, et charitatis merito In ipsum qui summè est perfici beatitudine pro modo gratiæ. A perfectione igitur illa quam habuit in natura, quia Creatorem non amavit, malevolus ille defluxit, a quo chorus ille supercœlestium civium, qui singulariter dilexit Dominum gloriosus ascendit. Perfectio quidem creaturæ illius angelicæ ea perfectione, in qua a Deo creata est, ipsa plena est; sed ejusdem perfectio, qua per charitatem adhaeret ei qui summe est, plenissima est. Magna sane laus est Conditoris, qui creaturam intellectualem tam decoram condidit, cui liberam et arbitrii facultatem præsttit, qua ad ipsum qui summe est potuit elevari, et ejus charitate beata perfui. Magnum vero dedecus creaturæ tam excellentis, quod eum qui eam tam bonam, tam perfectam, tam decoram condidit, amare noluit. Universale siquidem bonum plenum et perfectum, singulare et sumnum, Deus est. Huic universalis cupiditas privatum aliquod anteponit, dum ad indebitum capessendum se erigit, quod suum est minime custodit. Nescit enim habita custodire quæ solum inconcessa novit ambire. Suorum obliscitur, B dum semper aliena sequitur. De manu labitur quod tenebat, dum intemperans alia rapere festinat. Haec a luce charitatis resurga semper in tenebris sectatur devia, et semper habet cadere, quæ semper currens nescit alicubi pedem figere. Quapropter a beatitudinis perfectione, quæ Deus est, non quidem quam habuit, sed quam habere potuit et neglexit, merito cecidit. A perfectione etiam naturæ optimæ, quam in sua conditione accepit, dum eum qui singulariter et vere est, cui debet ipsa quod est, amando non tenuit, defluxit.

VII. INTERR. Quid est quod dicas? quomodo beatitudinem non habuit, qui, teste propheta, in deliciis paradisi fuit?

RESP. Sicut homo primus in corporali paradiso ut debitæ iustitiam obedientiæ ibidem servaret positus, postmodum paradisum beatitudinis, qua beati angeli perfuerunt, intraret obedientiæ iustitia probatus: sic angelus ille primo omnem plenitudinem conditionis bonæ, quam naturalm intellectualem habere convenit, tanquam delicias paradisi Dei a Deo conditore suscepit, ut bene utens libertate arbitrii, ad ipsum qui est unum et omne bonum omnium tanquam paradisum paradosorum amando pertingeret, qui summa beatitudo est, quam semel habitam amittere fas non est. Omnino enim plena et perfecta est, sed ad hanc via charitatis venire noluit, qui contem-

pto quod est commune omnium, præsumpsit habere proprium : unde et a communi retruditur ad suum, hoc est a veritate ad mendacium. Quia vero mentiri Deo non timuit, bene de eo Veritas in Evangelio dicit : *Ille ab initio mendax fuit, et in veritate non stetit (Joan. viii, 44).* Hinc et Joannes ait : *Ab initio diabolus peccat (I Joan. iii, 2).* Nec intelligas quod diabolus initium malum habuerit, quem Deus bonum condidit, qui omnia bona valde fecit. Non est itaque mendax ab initio creationis, quasi hoc a creatione habuerit quod malus sit, sed ab initio peccati. Prinus enim peccatum fecit : unde dicitur quia mendax est et pater ejus : ejus, hoc est mendacii : mendacium enim cum non esset invenit. Ne aestimes ergo istum a bono conditore malum conditum, quem propria iniquitate novimus a bono prolapsum. Alioquin falso dicitur cecidisse, si malus est a conditione. Deus quippe naturam non damnat quam condidit, sed conditæ damnat malitiam quam non fecit. Summæ quidem veritati contrarium esset, si quod ipsa condidit hoc damnaret. Evangelica autem auctoritate monstratur quia diabolus cum sui omnibus condemnatur, ubi apertissime legitur : *Ite in ignem æternum qui paratus est diabolo et angelis ejus (Matth. xxv, 41).* Constat itaque juste datum quem propria iniquitate novit Dominus puniendum. Bonus siquidem a bona conditore est conditus, sed mox propria voluntate aversus, sed cæca cupiditate corruptus, sed superbia et insania tumidus, nec angelicæ pacis beatitudinem gustavit, nec habitam fastidivit quam nolendo amisit, qui nec Dei nec beatorum spirituum sapientiam attigit, quem elata cupiditas obcœcavit. Hinc enim continuo impius, consequenter et mente cæcus dum statim cecidit, nec sui casus præscientiam habere potuit, nec ab ea quam habuit beatitudine corruerit; sed quam habere potuit, si amore debito elegisset Domino subjici, quia quod noluit damnari meruit. Sed Omnipotens potentiam sub qua esse superbus noluit, licet invitus nequaquam evasit. Miro quidem miraculo factum est in illo ut, cum a luce justitiae nullatenus abscondatur, ipsa quam nequit effugere justitia non lætetur, quam jure dicitur non videre qui ubique præsentem dignoscitur non amare.

VIII. INTERR. Si, ut dicis, beatus ille non fuit, quid est quod legitur : *Omnis lapis pretiosus operimentum ejus? (Ezech. xxviii, 14.)*

RESP. Voluit propheta, ut ejus casum ostenderet graviorem, de ejus gloria efferre sermonem dicens quis esse potuit, sed perversa iniquitate noluit. Lepides quidem pretiosos sanctos intelligimus angelos, cum quibus si iste mansisset, quod utique sub Deo libere potuisset, procul dubio omnis eorum gloria charitate mutua ejus esset. Quod si ideo dicitur omnia lapis pretiosus operimentum ejus, quia Deus eum pro conditione sua aliis clariorem fecerit in natura, magis culpandus

A es' quod charitatis caruit gratia. A quo enim plus accepit, magis eum amare debuit.

IX. INTERR. Quid est quod dicis? Nonne, sicut ait propheta, in diebus sine vitio ambulavit?

RESP. Quod legitur quia in diebus suis sine vitio ambulavit, vel quod alibi dicitur, ambulavit perfectus in viis suis, sub codem sensu debet intellegi, quia scilicet diem conditionis suæ bonam a Deo primam habuit, et secundam mox ut conditus est libertatis diem in arbitrio rationali a Deo accepit, quo omnia cum Deo potuit, a quo tanta charismatum munera perferens, æternæ gloriæ particeps esse potuit. Sed indebito suum contempsit auctorem, nec tantum dilexit numerum largitorem, dum sibi sedem propriam ad aquilonem ponere præsumpsit, unde eum qui charitatis est ordinem nequaquam attigit. Quapropter quem Deus præscivit non natura, sed negligentia propria peccatorem futurum, juste prædestinavit ad supplicium, quem injuste puniret, si ad peccandum prædestinasset. Deus sane sicut nec est auctor malorum, sic neminem prædestinat ad peccandum. Quorum enim est auctor, eorum tantum est prædestinator; sed nec Dei præscientia peccati est causa, imo peccantis concupiscentia. Licet ergo prævideat peccatum, tamen non prædestinat ad peccandum. Deum namque res suas prædestinare idem est quod præparare : qui sicut prædestinat peccantes ad pœnam, non est putandus prædestinare ad culpam. Si enim esset auctor culpæ, nec esset justus irrogator pœnae : sed juste prædestinat ad pœnam quos prævidet futuros injustos per culpam. Prædestinat etiam suos ad gloriam, sicut prædestinat ad justitiam. In istis dona sua glorificat, in illis mala ipsorum condemnat. Prædestinatio quippe cœlestis gloriæ, ut ad eam electus perveniat, ita est ab Omnipotente disposita, ut quisquis pro indulto sibi tempore per viam justitiae ad eam transeat, quatenus et sacramenta suscipiendo, orando quoque, et bene operando percipiat quæ Deus suis donanda prævidit ante sæcula : cuius voluntas rerum est necessitas. Non enim potest non esse quidquid Deus vult esse. Sua namque simplice cognitione sic videt omnia, ut singularum rerum notitia indifferenter apud ipsum præsens et immobilis maneatur. Non igitur prævidet quasi futura, quid absque vicissitudine simul omnia videt præsentia. Quapropter ejus illa, quam de rebus habet, scientia magis dicenda est providentia quam præventia, qua inconfuse prospectat apud se quidem præsentia et stabilia, ad conditionem vero temporis futura et mobilia. Videt quidem omnia contitu superexcelso, non visu temporaneo, sed suo singula cernens æterno. Hanc immutabilem scientiam Creatoris beatorum societas angelorum videndam præelegit; inde est quod licet natura sit mutabilis, mutabilitatis tamen elogium non incurrit, dum sine intervallo temporis quam cito facta est, tam cito factorem indefessa charitate dilexit,

quæ cum sit aliud, non aliud præter Deum diligit, A unde nec ad se declinat, sed quod summum est dilectionis stabilitate perenniter amat. Inde est quod ab initio culpa non tetigit, nec ulla transgressionis macula fuscavit; quæ ad cadendum tenebras nesciens, sed libero charitatis incessu cuncta transgrediens, Dominum singulariter contemplatur, ejusque voluntatem tam pro se quam pro omnibus amplexatur, cuius visione perpetua gloriatur. E contra angelus apostata, a suæ conditionis initio conversus ad imam, in veritate non stetit, beatam beatorum angelorum vitam non attigit, sed suæ cupiditatis pondere corruit, sed et perpetuae calamitatis misericordiam incurrit.

X. INTERR. Hæc, quæso, malitia quam causam habuit? Dic, oportet te, unde processit? Si Deum aspicio, bonus est. Si creaturam intueor, ipsa omnis, ut tu ipse defendis, bona est. Ex hac malitia, cuius causam quærerò, nec tamen invenio, infinita oriri mala conspicio.

RESP. Causa ista quam quæreris, si diligenter attendis, nulla est; non effectus, imo defectus est, Defectus dico ab eo quod bonum est ad id quod bonum non est, vel ab eo quod summe est ad id quod minus est. Cum autem hoc modo voluntas deficit, non ad mala sed [ad bona] male divertit. Nulla namque res mala est, sed omnis bona est secundum id quod est. Sed ideo male, quia contra ordinem naturæ seu contra institutum justitiae avertit se ab eo qui summe est, et amat [bonum] quod minus est. Et sciendum quia voluntas cum a bono deviat, ad nihil declinat. Non est enim quod inventire possis, si bonum præter quod nihil est tenere negligis. Negligit tenere bonum qui quocunque tenuerit, non tenet ad bonum. Hoc autem fit quando creatura Creatori debitum non exsolvit, seu cum tenere negligit quæ ei summus auctor (45) tenenda mandavit. Hujus negligentie seu defectus si causam invenire contenderis, tunc poteris cum videre tenebras valueris (46) et silentium audire. Sed non videntur tenebrae, nec auditur silentium, nisi non videntendo et non audiendo. Oculis quidem tenebras et auribus silentium utcunque potes percipere, non tamen in specie, sed in speciei privatione. Sic et rerum species intelligibilium, quas novimus, intellectu mentis conspicimus. Ubi autem deficiunt, quasi nesciendo cognoscimus, et cognoscendo nescimus. Ut cum alicuius animam sentimus habere sapientiam, intelligendo conspiciimus in ea sapientiae formam. At si in anima illa deficerit sapientia, cum eam insipientem dicis, non per insipientiam in ea aliquid ponis, sed per insipientiam pronuntias in ea sapientiam non haberis.

XI. INTERR. Quid dicas? Nunquid insipientia, sive silentium, seu malum, et hujusmodi voces incassum

A proferuntur, cum eas aliquis loquitur? Quare sonant si nihil significant?

RESP. Scire debes quasdam voces significare nominando vel indicando rem aliquam; quasdam vero significare non ponendo, sed potius removendo rem aliquam. Nam, verbi gratia, bonitas, vox ista rem suam nominando seu indicando significat. At vero malitia, ut proprie loquar, bonitatem abesse designat. Malum sane sive malitia diversa suscipit vocabula, ut mendacium, fornicatio, adulterium, et quam multa hujusmodi. Ea quidem quæ his vocibus designantur, sic dicuntur, non quia sunt, sed quia bona non sunt; sicut malum dicitur, non quia est, sed quia bonum non est. Dicitur autem mendacium privatio veritatis; fornicatio, amissio (47) castitatis; adulterium, violatio fidei conjugalis, et cætera hujusmodi. Enumerare voces non possumus quas significare non ponendo sed removendo novimus; ut cæcitas, surditas (48), nuditas, egestas, taceo, nolo, desipio, nescio, et hujusmodi. Quare cavendum tibi summopere est ut, cum aliquis tecum pro inquirenda veritate seu ostentatione disceptat, ne per hujusmodi voces eum ponere aliquid permittas. Si enim permiseris, cito te ad inconveniens trahere poterit.

XII. INTERR. Hoc, si placet, vel aliquo demonstres exemplum.

RESP. Proponat aliquis aliquando et dicat. Quidquid est, Deus fecit. Assumat autem, sed malum est. Concludat vero, Deus ergo illud fecit. Inferat quoque quia si malum Deus fecit, non igitur bona sunt omnia quæ fecit, vel si bonum quocunque fecit cum malum existat, non omnia fecit. Ex his paucis debes conjicere quia si malitia vox ista et hujusmodi vocalia, te concedente, significando ponant res alias, poterunt infinita, sed falso probare inconvenientia. Ab his tamen vocibus quæ tantum removendo significant et nihil nominant, ut malitia, cæcitas, nuditas, et his similia, si quando sumpta facimus, ut malus, cæcus, nudus, ista quidem res alias nominant, sed principaliter eis quæ nominant, non ea inesse repræsentant, quæ sua primitiva removendo designant; ut malus, cum angelum vel hominem nominat, principaliter in eis non esse bonitatem repræsentat, quam malitia non nominando sed removendo designat. Est enim cum dico malitia, ac si dicarem non bonitas, sicut homo et non homo, sicut justitia et injustitia. Attende etiam quia cum aliquis querit an malum significet aliquid, si de primitivo agit, quantum ad hoc quod nihil nominat, nihil significat. [Ut cæcitas et cætera talia. Si autem de sumpto querit, verum est quia et quod nominat illud significat.] Scias itaque quia omnia sumpta in his quæ nominant, vel inesse quod sua primitiva ponendo significant, vel non inesse quod sua primitiva removendo desi-

(45) Colb. actor,
(46) Al. quæreris.

(47) Colb. absentia.
(48) Colb. deest surditas,

gnant, principaliter repræsentant. Quia (49) enim justitia rem suam ponendo significat, justus quoque in his quæ nominat principaliter inesse justitiam repræsentat. Econtra vero cæcitas, quia visum removendo designat, cæcus in his quæ nominat principaliter non inesse visum repræsentat. Sumpta ergo in his quæ nominant, vel inesse aliquid vel non inesse repræsentant, sicut sua primitiva aliqua vel nominando vel removendo designant (50). Sed ab his redeundum est, et ad ipsum eorū nostrum levandum est præter quem omne quod est, insufficiens et egenum est. Inde est quia angelus ille a Deo aversus factus perversus cupiditatis suæ pondere rapitur, et inquietudine nimia bonis omnibus adversatur. Illic (51) ad hominem usque gravi malevolentia pertendit, quem a mandatis Dei aberrare fecit.

XIII. INTERR. Cur, quæso, Deus homini præcepit quæ (52) trangressorum esse præscivit? Cur tentari permisit quem tentatori consensurum prævidit?

RESP. Homo quidem sub Domino positus, alicunde jure (53) prohibetur quo utrum diligit Dominum demonstretur. Nam unde dīminum se habere cognosceret, si non ei dominus aliquid juberet? Quod esse sub domino suo qui factus est homo debuit, præceptum ostendit. Quod autem suo subesse domino noluit, præcepti transgressio comprobavit, Omnis quippe rationalis creatura servata subesse Domino debet obedientia. Bonum itaque fuit præceptum, quo quid rationalis creatura Creatori debet est ostensum. Domini est videre quid et quare C jusserrit, servi est agere quod dominus jussit. Quia vero summa utilitas est homini quod Domino servit, bonum est ei quidquid Dominus jubere voluerit, qui nec jubet inutile, nec facit. Bene etiam post præceptum sequitur immissa tentatio ut tentatione monstretur si velit obedire servus domino. Permissus itaque tentari, audivit: *Eritis sicut dii* (Gen. iii, 5); sed minime consensisset, nisi contra Dominum superbisset.

XIV. INTERR. Vide quid dixeris. Si enim superbia hominis temptationem præcessit, tunc priusquam tentaretur homo cecidit. Per se ergo, non per diabolum, cecidit.

RESP. Non vere, non temptationem illam præcessit superbia hominis; sed ut altitudinem deitatis tentatio præmissa permisit, superbia tumuit: quo tumoris merito Deus cum deseruit, desertum tentator tenuit, et ad illicitum perduxit. [Tentatio ergo præcessit, et hominem seduxit,] quem suggestione, delectatione, consensu et defensione pariter fecit peccare.

XV. INTERR. Patet quia peccamus dum suggestione mali posita nobis delectamur, delectati consenti-

A mus consentientes quandoque culpam defendimus. Suggestione vero [dic] quando peccamus, nisi cum aliis peccare suggerrimus? Quomodo dixisti quod Adani suggestione peccavit, cum ipse nemini suggestit, sed ei diabolica suggestio facta peccatum attulit?

RESP. Cum vel tentatione dæmonis aut concupiscentia carnis, seu ambitione sæculi ad peccandum trahimur, quandoque per delectationem minime sequimur, nec per consensum tenemur, nec pertinacia ligamur; et tamen si mox ut senserimus non statim abjieimus, contradicimus, exsecramur, sola tantum suggestione peccasse convincimur, qui iniqutatem sensimus, nec statim (54) resistimus, licet nec delectati fuerimus, Verbi gratia: Si tu proditorem domini tui vel amici tecum loqui de productione sustinueris, nec contradixeris, cum tamen de malo domini vel amici tui nec delectatus nec consentiens fueris, quia contradicere vel resistere, quam statim sensisti, minime voluisti, mox isto quantulo-cunque consensu audiendi reus esse dignosceris. Sic itaque peccatur sola suggestione, licet delectatus non fueris, consensumve actus minime præbueris.

Ita et primus homo suggestorem malum non ignoravit, seque Domini præceptum suscepisse respondit: cui male sugerenti dum scienter auditum præbuit, mox ipsa suggestionis susceptione deliquit, quo tandem delectatus atque consentiens, plenus peccatum incurrit (55). Præmissa itaque tentatione, dum minime contradixit, quod equidem fecisse debuit, iniqutatem sane vidit, et tacuit, merito secuta est in corde ejus vis pravæ delectationis. Dum vidit, dum pulchrum aspectu et delectabile judicavit, delectationique consensum actus præbuit, dum accepit de fructu et comedit, actumque excusando defendit, ubi in Deum refundens culpam ait, *Mulier quam dedisti mihi, dedit mihi et comedi* (Gen. iii, 12), Mulier quoque excusavit dicens: *Serpens seduxit me, et manducavi* (*ibid.*, 13). Superba amborum excusatio. Nunquani [enim] alicujus persuasio debet divino præponi mandato. Suum rei nolunt fateri peccatum, sed pari fastu in alium culpam refundunt; et dum prætendentur excusationem, sibi reservant iniqutatem. Ex his tamen natus, sed non eos imitatus, fidelis quisque et Deo devotus, dum usque ad finem sæculi multis exercitatur malis, [instanter] ad Cominum refugit, et humiliatus D dicit: *Ego dixi, Domine, miserere mei; sana animam meam, quia peccavi tibi* (Psal. XL, 5). O si et hoc illi post culpam dixissent, si vere (56) pœnitentes a Domino veniam quæsissent, qui superbi ceciderant, humiles surrexisserint. Sed nondum services peccatorum fregerat laborisassiduitas et mortis acerbitas: quos ne de se præsumant, et pœna monet quam in præsenti tolerant, et futurum terret

(49) *Colb.* quid.

(50) *Al.* designando.

(51) *Colb.* Hinc.

(52) *yl.* quem.

(53) *Colb.* aliquid de jure.

(54) *Colb.* tamen.

(55) *Colb.* meruit.

(56) *Colb.* sive

judicium quod formidant. Quod autem de transgresoribus illis scriptum est, quia *aperti sunt oculi eorum* (*Gen. iii, 7*), aperti sunt utique, non ad videndum tantum, cum scriptum sit quia viderant lignum pulelrum [visu] et ad vescendum suave: modo autem post culpam aperti sunt ad sentendum (51) quem ante non senserant in corpore [suo] tumultum, et confusi non sustinent videre pudenda suis per culpam membris insita, qui tumidi reliquerant videre divina. Amisso enim statu illo mirabili, quo sub Domino pie viventes, et ligno vitae cæterisque salutiferis arboribus utentes, nec ægritudine tahescerent, nec senio veterascerent, suscepserunt post culpam in carne sua intemperantiam motumque turpissimum atque præcipitem. Hæc mors ea die accidit, qua [Domini] præceptum homo transgredi præsumpsit. Et qui obedientiæ prius decore lætabatur, mox grave inobedientia pudorem in carne sua patiebatur, dum in membris suis anima rationalis bestiale motum videre confundebatur. Secura etiam illa ante peccatum [habita] cum Domino familiaritas, post peccatum verecundiam cumulabat. Et quærens latebras, venienti Domino nuditatem suam præsentare non audebat, quæ etiam suis oculis displicebat.

XVI. **INTERR.** Quid est? Nonne auribus pravam audiendo suggestionem homo peccavit? Nonne oculis indebitum cupide videntibus, manibus quoque et ore vetitum præsumenfibus in culpam cecidit? Quare [ergo] in nullo istorum percussus est. sed in illis genitalibus membris tantummodo ultio manifestata est?

RESP. Ne dicas in illis tantum. Corpus enim hominis ita peccato factum est morbidum totum, ut Apostolus dicat: *Corpus quidem mortnum est propter peccatum* (*Rom. xvii, 40*). Sed maxime, ut mihi videtur, in illis genitalibus membris ultio desævit, quia ex eis membris propagatio generis humani descendit, quam originaliter lex peccati violenta conclusit ut unusquisque in seme tipso Deum formidet offendere, dum tantam in suo corpore portat pœnam de paterno scelere, sub quo quisquis nascitur, si non Christi sacramento sanetur, sub culpæ vinculo reus tenetur. Sic filius ille qui nuditatem patris sui risit, non solum in se, sed etiam in sua

(67) *Colb.* sciendum.

(58) *Al.* deest servorum.

(59) *Colb.* Etiam qui sunt renati.

(60) *Colb.* sane.

(61) *Al.* deest mali.

A posteritate damnari meruit. Unde pater non dixit, *Maledictus Cham*, sed: *Maledictus Chanaan, servus servorum* (58) erit (*Gen. ix, 25*). Dum enim in patre filium maledicit, patris culpam in filium extendit, et quam grave sit in patrem peccare filium damnatis manifestat posteris. Hinc est quod Dominus exquirit iniquitatem patrum in filios, sicut scriptum est, usque in tertiam et quartam generationem, in eos scilicet qui non sunt renati (59) per gratiam. Nam. (60) in his quos baptismi gratia regeneravit, nec parentum nequitiam postmodum fuerint imitati, teste Scriptura, filius non portabit iniquitatem patris, nec pater filii. [Hoc est, non damnabitur pro peccato alterius qui est in Christo renatus, licet pœna multetur.] Et sciendum quia quod filii mali (61) quorumlibet post Adam sequentium patrum portant iniquitatem, non quidem omnium (62), sed tamen usque in tertiam et quartam generationem, magna Domini misericordia est, cuius vindicta non in omnem eorum generationem protensa est, sed prima primi patris culpa summa exigente justitia usque ad ultimum filium merito est effusa. Qui enim universæ posteritati suæ debuit apparere primus auctor justitiae, et pro justitia gloriæ, dum prior (63) cecidit. primus auctor effectus est culpæ, primus debitæ susceptor pœnæ, primus propinator mali in omni sua generatione. Benedicta sit humilitas Salvatoris nostri, cuius nimia charitas perditos quæsivit, inventos misericorditer relevavit, quæ humiles pœnitentiæ semita ad vitam perducit (64). Hæc, fili, pœnitentiæ gratia David post lapsum erexit, Manassem in regno restituit, Petrum lacrymantem in apostolum reformavit, Hæc revelat lapsos, sanat elisos, restaurat perditos. Hanc diabolus post lapsum habere non potuit, qui nullum a Deo remedium accepit, Hinc Paulus ait: *Nusquam angetos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit* (*Hebr. ii, 16*). Unde in sua quam invenit iniquitate perditus remansit, quia, qua cecidit, superbiam non amisit. Sola namque per Christum humilitas præstata pœnitentiam suscipit, sola vero superbia per diabolum præstata pertinaciam in malo facit. Pœnitentia humiles levat in cœlum, pertinacia superbos præcipitat in infernum. *Superbis enim Deus resistit, humilibus autem dat gratiam* (*Jac. iv, 6*). per omnia sæcula sæculorum. Amen (65).

D (62) *Colb.* omnes.

(63) *Colb.* addit gloriæ.

(64) *Colb.* reducit.

(65) *In codice Colbertino hic tantum desinit liber tertius.*

INCIPI F LIBER QUINTUS.

hominem condidit, quos intelligentiae gratia decora-
vit. In his prima omnium creata est sapientia (66),
quæ in libro Sapientiae (x, 1) sic de seipsa ait : *Ab
initio et ante aevula creata sum*, etc. Unde et crea-
tricem sapientiam simul omnia creantem sciunt, [et
supra sc̄ quidem aspiciunt.] Qui igitur per sapien-
tiā a Deo præstitam supra se Deum intelligunt, si
ipsum non diligunt, in culpa sunt, et dum a summa
luce resiliunt, tenebrescunt. Sed mira Dei omnipot-
tentia, quæ tam de bonis quam de malis laudabiliter
operator, sicut nullius bono adjuvatur, sic nullius
malitia præpeditur. Bonos facit fructuosos, malos
non deserit impunitos; quorum (67) non ita punit
malam voluntatem, ut naturæ perimat dignitatem,
Nisi enim bonum remansisset in natura, non esset
amissi boni dolor in pœna. Dolet namque se non
possidere inferius bonum, pro quo contempserat
illud quod est summum. Summa quippe justitia,
sièut nec sibi consultit de operibus bonorum, sic
effectu mirabili bonis etiam consultit de pœnis ma-
lorum. Malis quippe impugnantibus, bonis incutit
ur timor pius, et patientiæ virtus augetur. Sed et
mali, dum sibi debitam a Deo recipiunt pœnam,
valent aliis ad exemplum, quo studeant evitare pec-
catum. Quibusdam enim pro iniquitate punitis, ti-
ment plurimi, emendantur iniqui.

II. INT. Quare hoc? Cur iste labor? Nonne boni
essent omnes, si Deus vellet? Non bene videtur fe-
cisse Deus, qui cum bonos omnes fecerit, non sem-
per bonos custodit: qui non solum eos cadere per-
mittit, sed etiam post lapsum punit.

RESP. Quid dicis? Visne culpam refundere in
Deum quam non fecit? Dic, quæso, quid eligis de
te? Meliusne tibi videtur contrahi necessitate quam
ut vivas in libertate? Sed te velle necessitatē servire
et libertatem non amare ridiculum est credere. Me-
lius ergo Deus eos fecit, quibus libertatem arbitrii
confulit, ut hoc esse possint quod vellint. Beati si-
quidem omnes esse volunt, sed beatitudine in ubi
ipsa est omnes non querunt. Dum ergo querunt,
et ubi ipsa sit non attingunt, perverse querunt, et
mendacium pro veritate suscipiunt. Sed in his omnibus
justissimus omnium ordinator jure laudatur,
qui de singulis laudabiliter operator. Optima qui-
dem natura est, quæ tantum in Deo proficit, ut
jam ad nullum illicitum valeat inflecti. Bona est et
illa quæ sub Domino vivens, pravum in se cohibet
appetitum, et de victoria meretur habere trium-
phum. De utraque ergo merito laudatur, qui ultra in-
que bonam condidit, auctor bonus. Una est in an-
gelis bonis, altera in hominibus sanctis. Illi confir-
mati sunt in bonum, isti per gratiam a malis habent
reditum, et sanctificantur per Christum, pro quo
rum utilitate suum habent et mali locum. Sed et de
malis laudatur Deus, de quibus semper bene op-
eratur. De his enim nescientibus Ecclesia proficit,

(66) *Colb.* qua supra se Deum aspiciunt. Qui igi-
tur, etc.

(67) *Colb.* quia.

A quæ temptationibus vexata exercetur utilius et cres-
cit uberioris [quorum mala voluntas justis tandem
pœnis addicitur.]

III. INT. Dum nostræ redēptionis gratiam in
Ecclesia præsens aspicio, et dum peccata in bapti-
smo dimitti et diabolum a fidelibus superari admo-
dum gaudeo, de pœnis tamen honorum doleo. Sed
cur remanet pœna ubi dimissa est culpa?

RESP. Omnibus in Christo regeneratis oīnis cul-
pa remittitur, et rationis arbitriolibertas bene agendi
per gratiam redditur. Sed qui post lapsum nos ad
bene agendum gratuito reparat, salubri dispensa-
tione obediendi tempore reparatos sub infirmitate
retenta ut, præsens infirmitas præteritæ incōmores
ruinæ nos faciat: quo castigatus quisque pertineat

B ne iterum peccans deterius cadat. Bene itaque sum-
mus dispensor in præsenti vita suos erudire di-
gnatur sub pœnæ custodia, ut qui homo sanus in
paradiso stare neglexerat, vel infirmus in exsilio
per gratiam redire contendat. O admiranda supernæ
miserationis efficacia! Homo fortis in paradiso,
quia Deum dereruit superbus, cecidit. Homo debilis
in exsilio, quia Deo servit, humilius (68) resurgit.
Ille bonum fortitudinis in malum debilitatis per su-
perbiā transvertit, iste malum debilitatis in bo-
num fortitudinis per humilitatem tradueit. Ille sine
Deo a fortitudine deficit, iste cum Deo ab infirmitate
proficit. Hinc est quod oīm Paulo datus carnis suæ
stimulus in bonum versus iste dignoscitur, quod et
gratia nominatur. Sic enim ei humiliato et oranti
Dominus respondit: *Sufficit tibi gratia mea: Nam*

C *virtus in infirmitate perficitur* (*II Cor. xii, 9*). Quis-
quis ergo per gratiam resurgit, humiliari satagat,
et in pœnis præsentibus gratias agat, nec in se, sed
in Domino fidendum correptus addiscat, et suppli-
cando quærat; ut qui propitiando solvit iniquitatem,
sanet ægritudinem. Unde tibi Psalmista ait: *Qui
propitiatur omnibus iniquitatibus tuis qui sanat
omnes infirmitates tuas* (*Psal. ci, 3*). Primum enim
cui vult peccata relaxat, deinde contractas ex pec-
catis infirmitates curat. Homo quidem ante pecca-
tum nullam infirmitatem habuit, sed postquam (69)
volens peccatum incurrit, justo judicio pœnam pro
peccato nolens sustinuit. Mandatum sibi a Domino
datum non ignoravit, nec aliquam, quam in obser-
vando præpediri posset, debilitatem habuit. Quia
ergo sciens et valens transgredi voluit, nunc

D ignorans et debilis pro transgresso pœnas luit.
Hæc duo incommoda sibi invincibilia suscepit
superba transgressio, a quibus nunquam exiuit
nisi reparante Christo. Cum his duobus invinci-
bilibus unusquisque nascitur qui de concupiscentia
carnis generatur. Hæc duo parvulis et quibuslibet
non in Christo renatis manent in peccatum,
et in condemnationem perducunt. Omnibus autem
regeneratis per Christum adsunt, quos et ad pec-

(68) *Colb.* surget.

(69) *Colb.* videntis,

candum pertrahunt : quibus pertrahentibus dum non consentiunt, non eis imputantur in peccatum, propter baptismi remedium. Hinc Apostolus ait : *Si autem quod nolo, illud facio, jam non ego illud operor, sed quod habitat in me peccatum (Rom. vii, 20).* Peccatum hoc nobis Apostolus exponit, ubi ait : *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis (ibid., 13).* Sic interior homo in Christo renovatus, de exteriori homine suo conqueritur. Unde et cum Apostolo clamamus : *Infelix ego homo! quis me liberabit de corpore mortis hujus? (ibid., 24).* Sed et cum ipso respirantes, laeti subjungimus : *Gratia Dei per Jesus Christum (Joan. xvi, 33).* Habemus autem et ipsum qui credimus consolantem Dominum, ubi ait ; *Confidite, ego vici mundum (ibid.).* Dum itaque peccato non consentimus, sed ad Christum refugimus, qui hanc nobis inclytam necessitatem dolemus et plangimus, humilitate proficimus, malumque illud in membris nostris quod inviti toleramus, mirabiliter operante gratia in usum humilitatis convertimus. Hinc Apostolus ait : *Nihil ergo damnationis est his qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant. Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis (Rom. viii, 1).* Credentibus lex spiritus vitæ est in homine interiori, lex vero peccati et mortis est in membris hominis. Contra quod clamat Apostolus : *Si secundum carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiriu facta carnis mortificaveritis, vivetis (Rom. viii, 13).* Quandiu ergo caro concupiscit ad . versus spiritum, et spiritus adversus carnem, oportet renatos in Christo carni resistere et spiritui deservire.

IV. INT. Dic, quæso, quoniammodo caro concupiscit adversus spiritum, quæ sine spiritu nullum habet sensum?

RESP. In Adam patre nostro, antequam peccasset, nec caro spiritui, nec spiritus repugnabat carni. At postquam ejus spiritus superbia ductus superiori suo, qui est Deus, servire contempsit, mox justo judicio ab inferiori suo, carne scilicet, reciprocum legem in se suscepit. Quandiu enim spiritus Deo subditus obedivit, et ei caro subdita servivit. Ubi vero Deo restitit, resistenti caro repugnavit; sive pro peccati pœna spiritus in suo corpore intemperantiam gestat, et qui intemperans Deo fuit, [nunc] sub intemperantia carnis suæ miser gemit. Unde gravissimam pœnam tolerat dum carnem suam sibi adversariam portat. Caro quippe spiritu vivificata, debuit vivificanti se spiritui esse subdita; sed ejus subjectionem spiritus jure perdidit, quia Deo subesse noluit, qui illi carnem vivificandam subjecit. In se ergo de se spiritus pœnam tolerat, dum Deum deserens, a quo vivebat, dolet sibi carnem resistere, quam ipse

A vivificat. Cavendum autem summopere est, ne duas in uno homine mentes ita esse sentias, quod duas mentes natura diversas, unam bonam, alteram malam, in uno homine cum hæreticis credas. Apostolus unam in uno homine mentem noverat, qui dicebat : *Fuisti aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino (Ephes. v, 8).* In illis enim mens quæ peccati tenebras ante habuit, nunc gratiæ lumen accepit. Apostolus quidem, dum condelectatur legi mentis suæ secundum interiorem hominem, quo Deo consentit, dolet captivum sc secundum exteriorem duci in legem peccati ex Adam venientis, quo prævaricationi consentit (Rom. vii, 22). Non equidem duo sunt animi procedentes ex diversis initiis, mali scilicet et boni, cum malum omnino nihil sit, bonum vero tantum sit, sicut ratio manifesta convincit. De quo me saepius tecum egisse memini. Una quippe et eadem uniuscujusque hominis mens est, et ea bona et una est. Singuli quippe homines singulas habent mentes. Sed mens quæ una est, dum vanitati subjecta est, non unam, sed plurimas habet voluntates. Subjecta est enim vanitati dum versatur in loco quem posuit. Quem locum Psalmista vallem lacrymarum dicit (Psalm. LXXXIII, 7). Quæ quia uni, qui Deus est servire contempsit, multis ancilla dominis, imo tyrannis subjecta fieri meruit. Inde fit quod cum ad eum cuius est respirare satagit, ut in eo qui vere est requiescere possit, deprimatur a lege membrorum, quam ab Adam, non ab auctore contraxit. Hæc est lex quam spontanea incurrit, sed spontanea non deponit. Cum itaque natura, quam a Deo bonam habuit, ad Deum recurrit, et vitio quod prævaricata contraxit ad carnem resluit, non duæ mentes, sed una mens hanc pœnam tolerat, et quia unum, qui sumnum est, injuste descriuit, per multa scipsam (70) dissipat. Novi ego unam mentem eodem tempore ad multa injusta perpetranda simul inhiantem. Dicam ergo multas esse in una. Ego certe, ego ipse sum, qui simul hæc et illa molior agere una anima, una mente, qui etiam simul et eodem momento ad diversa pertrahor, dum languida mente nihil ex toto, nihil perfecte desidero. Sed nunc ad illud mente elevor, nunc ad aliud desideriis abstrahor. Hæc est (71) pœna quam ex radice propaginis vitiata patitur humana miseria. D De hac carnis concupiscentia quicunque descendit, non habet in potestate carnem suam, quam gestat, quin spiritui contradicat. Contra hanc renati per gratiam fideles militant ne regnet in eis lex membrorum violenta quam tolerant. Non a foris pugnat; intus est, dum in præsenti vivitur; omnino non tollitur, sed cum ea certatur: Electos enim dum advocat, audiri contemnitur. Ampléxatur ut retrahat, sed fidei virtute comprimitur. Hinc Apostolus cum non posset dicere, *Non sit, dixit quod debuit, Non regnet,* inquit, [peccatum] in vestro mortali

(70) Colb. dissipatur.

(71) Colb. miseria.

corpore (*Rom. vi, 12*) ; et si adest ex origine, non regnet in voluntate. Ubi enim regnaverit vincit, et damnationi subjicit. Ubi autem non regnaverit, licet adsit, minime tamen vincit, sed quia vincitur. restat corona victori. Gratias autem nostro Redemptori, qui carnem nostram suscipiens, ab originali intemperantia (72) liberam suo in se subjectam spiritui carnem nostram ordine recto composuit : in quo cum utrumque sit, caro scilicet de carne virginis et spiritus rationalis, quæ duo Dei Filius pro nobis accepit, et cum assumptis una persona fieri voluit, ita spiritus assumptus assumenti Verbo plene subjectus exstitit, ut ei caro assumpta plenissime subjecta fuerit ; qui non per carnis concupiscentiam, sed per charitatis gratiam de Virgine nasci voluit Deus apud Deum, homo apud nos, et homo inter Deum et nos. Iste est exspectatio gentium, salus omnium ; in quo si credimus, per ejus gratiam absolvemur a controversia carnis et spiritus, sub quo laborantes gemimus. Hanc exspectabat Apostolus dicens : *Nos ipsi primitias spiritus habentes, et ipsi intra nos* (73) *ingemiscimus, adoptionem filiorum Dei exspectantes, redemptionem corporis nostri* (*Rom. viii, 23*). Unde et supra, *Ipsa*, inquit, *creatura liberabitur a servitute corruptionis* (*ibid., 21*). Haec est autem corruptionis dolenda servitus, quod caro adversus spiritum et adversus carnem concupiscit spiritus. Dicitur autem caro concupiscere quomodo lingua loqui vel oculus videre. Quis enim nesciat quod anima per linguam loquatur, per oculum videat, cæterosque sensus moveat, et per eos agat ! Carnalis itaque delectatio ex anima est. Per eam enim delectatio sentitur. Ex carne est. Nam sine illa carnalis delectatio non sentitur. Cum itaque dicitur : *Caro concupiscit adversus spiritum, sola delectatio illa intelligitur quam de carne et cum carne a se vivificata habet spiritus*. Sic et quando dicitur : *Spiritus concupiscit adversus carnem* (*Gal. v, 17*), solam intelligimus quam contra carnis illecebras habet delectationem. Sed cum in electis operante gratia recte membris corporis spiritus imperat, tunc caro non excitat concupiscentiam, sed exhibet obedientiam. Quisquis autem in hac mortali vita dolet se a carne sua sæpius offendit, magis doleat quia factori suo ipse qui factus est sæpissime non consentit. Nos quidem, dum in corpore mortali vivimus, evitare per nos minime possumus quin aut ignorantia aut debilitate peccemus, quæ decarnis propagine ex Adam trahimus. Apostolus quidem dicit : *Mente servio legi Dei, carne autem legi peccati* (*Rom. vii, 25*). Ecce unde ad peccandum trahimur. Justificatio autem unde sit ostendens dicit : *Christus traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram* (*Rom. iv, 25*).

V. INT. Justificatio ista quam dicis quomodo po-

(72) *Colb.* liberavit cum in se subjecta, e

(73) *Colb.* Gemimus.

A test esse in nobis, cum voce apostolica dicitur : *Scimus quia in multis offendimus omnes* (*Jac. iii, 2*).

RESP. Peccatum nobis originaliter insitum pertrahit ad peccandum. Unde Apostolus nos revocat, dicens : *Sicut regnavit peccatum in mortem, ita et gratia regnet per justitiam in vitam æternam per Jesum Christum* (*Rom. v, 21*). Quia vero, ut supra diximus, debilitas et ignorantia de peccati pœna venientia nos assidue comitantur, assidue in præsenti vita etiam fideles peccare coguntur. Hinc est illud Apostoli : *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est* (*I Joan. i*). Et vera est ejusdem sententia dicentis : *Qui est ex Deo, non peccat* (*I Joan. iii, 6*). Ex Deo est qui non sibi sed Deo vivit. Vivit autem Deo, non sibi, qui non sua, sed quæ Dei sunt quærerit. Quærerit autem quæ Dei sunt quem charitas levat ad Deum (*I Joan. v, 18*). Quam ergo possidet charitas, non consentit peccare voluntas, licet peccatum ignorantiae et debilitatis, duni hic vivitur, non evadat : ad quod quia per consensum minime trahitur, charitatis remedio liberatur. Charitas namque hoc in electis insigne agit officium, quod et semper operatur bonum, et semper operit multitudinem peccatorum de ignorantia et debilitate provenientium. In quo ergo charitas perseveraverit, nequam perire poterit. At vero quisquis, deserendo charitatem, ad peccandum suam exhibit voluntatem, ille in similitudinem prævaricationis Adæ contemnit (74) Deum, dum ex consensu et deliberatione libens proruit in peccatum. Hic jam non vivit, quia justitiam qua vivebat, amisit, quia fidem perdidit. Perdidit fidem, dum sciens et volens, Dominumque contemnens, ruit in (75) impietatem. Fide igitur amissa, amittitur et quæ ex fide est justitia. Amissa vero justitia, amittitur et quæ ex justitia est vita. De talibus in ea quæ ad Hebræos scribitur terribiliter exclamatur : *Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptum notitium veritatis jam non relinquitur hostia pro peccatis*. O quam gravis ista est jactura, qua amittitur nostræ redemptionis hostia, quæ in sortem perditionis horribili lapsu præcipitat ! Quisquis autem in tanto labitur profundo præcipitii, ut obstrusus mole desperationis non recordetur unde cecidit, hic inter mortuos mortuus habet numerari. Hoc Psalmista noverat, qui deprecans ait : *Non me demergat tempestus, aquæ, neque absorbeat me profundum, neque urgeat super me puerus suum* (*Psal. LXLI, 26*). Aquarum tempestate demergitur qui tentationum fluctibus peccando trahitur. Quod si munus pœnitentiæ ad enatandum non dirigitur, profundo criminum absorbetur. Si autem iniqüitas eo usque progreditur ut desperatione cumuletur, ejus damnationis puteus desuper obturatur. E contra nobis Apostolus oc-

(74) *Al.* Dominum.

(75) *Colb.* peccatum,

currit et clamat : *Tentatio vos non apprehendat nisi humana* (*I Cor. x, 13*).

VI. INT. Quæ est humana tentatio quam Apostolus non excludit, et quæ illa quam non concedit?

RESP. Humana, ut mihi videtur, tentatio dicitur quæ nos in præsenti vita invincibilis et assidua comitatur, dum per ignorantiam seu per debilitatem quisque, quantumcunque fidelis, a bono retardatur: quæ quia nolentes patimur, venialiter peccamus, qui in Christo renati sumus; ad quem dum cum humilitate refugimus, ab his assidue relevamur. Cum autem temptationi humanæ diabolica superapponitur, quod sit cum aut deliberatione vel consensu seu voluntarie peccatur, jam non veniale (76) malum quidem agitur, sed criminale merito judicatur. Ibi namque fides emoritur, qua perdita, ei qui reus est damuatio debetur. Ex hac quippe justitia in civili causa statutum novimus, quia cum aliquis de rebus Domini seu quilibet (77) usurpare probatur, si se inscienter id egisse defenderit, usurpatum pro more restituit, et indemnatus evadit. Si autem id scienter egisse convincitur, non solum usurpato sed et suo jure privatur, et pro sui contemptu Domini condemnatur. Secundum hanc considerationem levia a gravibus, venialia a criminalibus peccata differre sentimus. In levibus namque seu venialibus quisque fidelis tanquam a serpente tangitur; sed dum voluntate peccandi nequaquam trahitur, non tenetur; dum peccato quidem minime consentit, nequaquam moritur. Habet enim Christum singulare et summum contra omnia mala medium. Hic sub præsenti miseria gemit, et ad Christum, quem diligit, perseverando refugit. At cum aliquis suggestionem [malam] sibi propositam scienter recipit, viamque justitiae prudens et volens deserit, mox in similitudinem prævaricantis Adæ, tanquam a paradiiso, sic ab Ecclesia meretur abscondi, et pro gloria similitudinis Dei ignominiam similitudinis (78) pecorum incurrit, totus peccato redditus tam corpore quam spiritu. Unde nemo potest resurgere per se nisi eo qui suscitat mortuos relevante et per pænitentiam suscitante. Hi sunt quorum ruinam deplorat mater Ecclesia; quos si superna reducit gratia, instanter adjuvat et reconciliat; quibus et sacramentorum remedia mater pia ministrat.

VII. INT. De sacramentorum varietate miramur, quod non sub eisdem tenetur homo Christianus quibus olim Hebræorum populus.

RESP. Nescis quia populus ille antiquus sub legi vinculo et lumine propheticō ad Christum trahebatur? Nescis quia Christianus non nascitur exspectat, sed quem suscepit Christum adorat?

Bene ergo sunt alia sacramenta sub tempore

(76) *Colb.* peccatum.

(77) *Colb.* usurpare.

(78) *Colb.* prævaricationis Adæ incurrit.

(99) *Colb.* gentium.

A exspectantium Christiadventum, alia suscipientium. Tempora quidem variantur, et pro variis temporibus vita et actus fidelium dispensantur; sed unitas fidei pro temporum varietate non solvitur. Impossibile est enim post lapsum primi hominis aliquem aliquando salvari absque fide Domini nostri Jesu Christi quæ parvulis est in sacramento, majoribus autem cum obedientiae debito. In ætate quidem minori non habent fidem parvuli, sed suscipiunt sacramentum fidei. Sicut autem Petra qnæ Christum significat, Christus dicitur, dicente Apostolo: *Petra autem erat Christus* (*I Cor. x, 4*), sic sacramentum fidei, quia fidem significat, fides appellatur. Ab Adam quippe usque ad Abraham fides fuit absque visibili remedio sacramenti de qua in ea quæ ad Hebræos scribitur ita legitur: *Creare enim oportet accedenter ad Deum quia est, et inquirentibus se renumerator sit* (*Hebr. ii, 16*). Ab Abraham vero usque ad Christum in gente Hebræorum additum est visibile circumcisionis mysterium, sed in masculis tantum. Tempore autem Christi tam a feminis quam masculis in omni genere cum fide suscipitur sacramentum baptismatis. Sic enim Veritas ait: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest intrare in regnum Dei* (*Joan. iii, 5*). Et alibi: *Qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit* (*Marc. xvi, 16*). Dicendo *qui crediderit*, fidem innuit. Addendo *et baptizatus fuerit*, remedium ostendit. Unde generaliter præcepit: *Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (*Matth. xxviii, 19*). Qued autem moderno tempore valet baptismus in omni gente, hoc igit antiquis sola fides [majorum] pro parvulis, et pro his, qui sunt ex Abraham, mysterium circumcisionis. De quibus Dominus ita dixit: *Masculus cui caro præputii circumcisana non fuit, peribit de populo suo* (*Genes. xvii, 14*). Et sciendum quia parvulis suscepta sufficiunt sacramenta fidei, adultis vero addenda sunt opera charitatis et sacrificia quæ Deus instituit, et quæ pro temporum varietate, prout voluit ad salutem (79) fidelium permutavit. Sacra menta quidem quæ antiquo populo fuerunt imposta, nunc autem sunt ab actione remota, legimus ad instructionem et fidei corroborationem, non ut agendo servemus, sed ut interpretatione spirituali fidelibus mysteria revelemus.

D VIII. INT. Dic, quæso, varietas ista cur accedit? Quare Christus ab initio non venit?

RESP. Scire debes quia homo superbus primus sub naturali lege sibi fuerat relinquendus, ut in se ipso cognosceret quod nihil ex se nisi peccatum haberet (90) et habitum per se deponere nullatenus posset. Huic [insuper præcepta et scripta] legis censuram Deus adhibuit, et prophetæ doctrinam ministravit, ut dum nec naturali voluntate, nec legis

(80) *Colb.* Cum ex se nisi se posse peccare vide ret, et sic convictus non jam superbus, sed humilis Deum quæreret.

verbere, nec prophetarum dogmate se posse peccatum evitare cognosceret, tandem ad Christi gratiam convictus redire. quo damnationem promeritam per Christum evaderet, quo et justitiae semitas, quas injuste recliquerat, reintraret, et per obedientiam ad beatitudinem rediret. Lex enim iubendo et prophetia docendo suam homini demonstrat infirmitatem, ut demonstrata infirmitas querat Salvatorem, a quo sanata voluntas possit quod per se infirmata non potuit. Lex ergo trahit ad fidem tanquam pædagogus, fide spiritus impetratur, spiritus præstat charitatem, charitas implet legem, lex infirmo cumulat præceptum et negligentibus pœnæ vinculum. Bona est ergo lex recta iubendo, non infirmum sanando, sed infirmo transgressionem augendo, non culpa sui, sed culpa infirmi.

Fuerat itaque homo prius ex seipso convincendus, deinceps legis auctoritate coercendus, doctrina prophetica erudiendus, sacramentis renovandus, obedientia nutriendus, et sic vetere exuto homine, novo perenniter in Christo mansurus induendus. Et ne quis sacramentorum remedia contemneret, ipse qui instituit Iesum Christus patriarcharum oraculis et voce prophetica præmonstratus, ipse quam instituit circumcisio in seipso suscepit. Et ne baptismum Domini refugiat servus, baptismum a servo suscepit Dominus, a Joanne Christus. Scire autem te volo quia baptismi sacra largitio, licet conveniat officio sacerdotum, tamen in necessitate commissa est manibus quarumlibet personarum. Sic enim Dens instituit, quod intrare ad vitam non possit nisi qui renatus fuerit ex aqua et Spiritu.

IX. INT. Quid dicas? Nonne multi ad vitam æternam pervenient dum pro Christo passi sunt; quamvis baptismi gratiam minime perceperunt?

RESP. De his sane qui ante moriuntur pro Christo, quam renascantur in Christo [potest dictum intelligi quod] in Evangelio Matthæi Veritas ait: *Qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam* (Matth. x, 39). Juxta Lucam, *salvam faciet eam* (Luc. ix, 24). Ex hac fide salvi facti sunt qui, dum minime sacramenta perceperunt, præventi tamen pro Christo passi sunt. Sub hujus fidei sacramento, parvuli in Ægypto sub Pharaone, in Bethlehem sub Herode, martyrio coronati sunt. Eo namque sanguine quo Christus in eis quærebat, eo ipsi in Christo consecabantur. Qui autem contra sacramentorum remedia sanctum illum latronem de cruce adducunt violenter, quid faciunt? Dicunt enim quia latro ille nec baptismio regeneratus, nec causa Christi in cruce fuerat affixus. Quare ergo, aiunt, *paradisus ei a Domino est repromissus?* Nonne eis idem pro se respondere poterit: *Cur me contra sacramentorum gratiam suscitatis, qui gratiam suscepi?* Ipse auctor gratiæ gratuito pendens in cruce respexit me pendentem juxta se, penden-

A tem in cruce, sed pendentem pro scelere. Respexit et gratiam contulit, quia moriens confessus sum ei peccata quæ habui. Et cæteris Christo moriente desperantibus, solus ego, si dicere audeo, vitam in moriente quæsivi. Nesciis quia confiteri Christo pro nobis in cruce pendentem et morienti, idem est ac si cum Christo crucifigi eique commori? ipse qui sua gratia circumcisionis et baptismi remedia dedit, publica habet et privata. Jeremiam enim in ventre matris suæ sanctificavit, occulto quidem remedio quo ipse novit et voluit. Joannem quoque adhuc clausum in utero matris Spiritu sancto replevit, et exsultare in gudio fecit, dum præsentiam Salvatoris in Maria virgine sentire meruit. Quare ergo mirramini quia me pendentem juxta se, negantibus cæteris, confessorem suum fecit, novoque remedio et passionis suæ particeps et gloriæ esse fecit consortem. Nolite ergo contra sacramentorum remedia me ulterius præsentare, quem si Evangelio creditis, et consortem remedii et possessorem paradisi confiteri debetis. Dicite, quæso, quid si antea baptizatus fuī? An quia baptizatum me nescitis, non baptizatum esse convincitis?

X. INT. Placeat valde responsio quam proponis. Sed sicut de baptismo latroni nihil certum teneamus, sic et de baptismo apostolorum dubitamus. Eos siquidem baptizasse legimus, sed baptizatos esse nescimus.

RESP. Verum est quia neminem apostolorum præter apostolum Paulum legimus baptizatum. Sed multa fuisse pro certo tenemus quæ tamen scripta non vidiimus. Quomodo autem Apostolos fuisse baptizatos dubitare possumus, quos audisse a Domino et prædicasse mundo novimus: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest intrare in regnum Dei* (Joan. iii, 5) (81). Pensare te quidem convenit quod Dominus in cœna paschali Petro respondit: *Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet* (Joan. xiii, 40). Lotum ergo lavare volebat, quem non totum, sed in pedibus tantummodo lavandum censebat: lotum intelligimus baptismate (82), lavatam pro mundana conversatione. Mundus quidem est totus, omnis in Christo renatus, dum fidem servat operibus, pro mundana quidem conversatione lavandus in pedibus, quia nondum (83) ab ignorantia et debilitate venientibus ex traduce omnino solutus. Ei ergo quem lotum novit pedes solummodo lavit. Quapropter non est iterandus omnino baptismus, quo suscepto unusquisque mundus est totus. Si autem post baptismum supervixerit, nec a fide exorbitaverit, lavandus est tantum in pedibus. Illic est quod vere judicatur heresis, si semel a quocunque baptizatum quis debere censeat rebaptizari. Sed in pedibus pro temporalium sordibus actionum unumquemque [fidelium] convenit pœnitentiae sacramento lavari. Quod sacramentum et Do-

(81) *Act. ad hæc et illud accedit quod Dominus in cœna paschali.*

(82) *Al. lavandum.*

(83) *Colb. a peccatis per ignorantiam et debilitatem venientibus ex traduce omnino est solutus.*

minus fecit, et suos servare mandavit, et ordo monasticus celebrando custodit. Sacramen;um hoc Dominus Jesus Christus suis servandum imposuit; quod nec quandoeunque a fidelibus rite fit credendum est in sacramento pœnitentiae pedes lavari, hoc est a contractu conversationis hujus temporaneæ fideles emundari. In his enim ista mundatio remissionis vere fit, ques iniquitas quæ fidem destrnat non contingit. Sic etiam ex traditione apostolica fideles infirmos inungit Ecclesia. Hæc unetio, testante Jacobo apostolo (v, 15), sub oratione presbyterorum a peccatis relevat infirmum. Veneranda itaque sunt sacramenta, et pro more quo Deus eos instituit observanda. Nolunt arrogantes, sed purificant humiles. Nesciunt mundana difiniri sapientia, sed divina percipiuntur obedientia. Ad hæc quisquis accedens, stultus fiat, ut sit sapiens. Quæratur in eis sanitas, non disputandi vanitas. Dantur enim nobis corporea sacramenta, sed cœlesti vitute prædicta. Miro siquidem modo qui olim in corporalibus per primum patrem cœcidimus, ex his per secundum, qui et Deus est ad spiritualia redditum habemus. Nemo ergo præjudicet sacramentis, sed remedia devotus quærat in eis. Morbi sui dijudicet ægrotus incommode, non salutare summi medicantis antidotum. Sua esse sentiat infirma, quæ autem Dei sunt fortia. Dum videt exterius corporeum sacramentum, fide divinum interius penset effectum Dei, quippe virtus per ministrum in sacramentis operatur. Minister autem tantum minister est. Qui efficaciam præstat mysteriis, Deus est. Nemo ergo contemnat vim sacramentorum pro vitiis, ministrorum, quorum malitia non contrahitur Dei omnipotentia. Non potest minus in malo, majus in bono, qui indifferenter de omnibus et in omnibus potest. In Deo siquidem minus potest qui malus est, magis potest qui bonus est. Deus autem omnipotenter in utroque potest. Inde est quod plures novimus sibi quidem malos, sed aliis utiles fuisse ministros, ipso operante per eos qui prout vult bene semper operatur tam per malos utique quam per bonos. Non maculat aliquem communio malorum in participatione sacramentorum, sed in operum consensione malorum. Quapropter ministros, licet malos, nullus abjiciat quādiu eos Ecclesia tolerat. Audiat dicentem Apostolum : *Tu quis es qui judicas alienum servum?* (Rom. xiv, 4.) Quos tunc tantum abjicere licet cum eos Ecclesia manifeste suspendit aut removet. Eis tamen semel imposta ordinationis manet gratia: sed manet ad judicium, non manet ad officium. Quod si Ecclesiæ placeat ut eos aliquando revocet, revo- catos absolvit et reconciliat, non quidem reordinat. Quem autem aliquando a communione segregat, quod adsit ut absque judicio fiat! nonnisi manifeste convictum aut publice confessum, medicina- liter tamen damnat, et pia crudelitate sanat nisi

A obduratus ille resistat. Quod si obduratus Ecclesiæ judicium spernit, tune ab Ecclesia nominatus sententiam merito damnationis suscipit, et cum hujusmodi apostolica auctoritate decet nec eibum sumere, [multo magis non orare, nedum in sacramentis agere.] At vero cum deficientibus testibus probari non possunt, de perpetratis criminibus, tolerandi sunt, nec a judgee nisi dato probationis judicio damnanti sunt. Quos sibi reservat Dominus ubi ait : *Mihi vindictam, ego retribuam* (Rom. xii, 19). Sed nec de his omnino desperamus, quamvis de periculo timeamus. Sæpe enim et de talibus aliquos visitante gratia converti videmus (84) et lætamur nos aliquando tolerasse quos cernimus tandem bene vivere.

B XI. INT. De sacramentorum remedii eorumque ministris, et de malorum vel justa separatione vel tolerantiæ dispensatione, te loquentem libenter audio. Sed de ministris suspensis vel excommunicatis seu depositis audire te cupio. Si enim aliquando ministrare præsumunt, quid faciunt? An illi quibus manus imponunt, Spiritus sancti dominum per eos accipiunt? Quod si ad altare veniunt ministraturi, an ibi conficiunt corpus Christi?

C RESP. In his quod catholicum est te volo sentire. Non omnium est altaris mysteria celebrare, consecrationes agere, vel ordinare. Ad hæc sane agenda Christus Jesus apostolos consecravit, ab apostolis Ecclesia agendi formam accepit et solemniter obseruantia custodit. In his ergo agendis nemo suscipitur, nisi qui more apostolico ad agenda mysteria consecratur. Ei autem cui Christus per Ecclesiam consecrandi officium tradit, ipsi Christus, si quando expedit, per Ecclesiam officium subtrahit, et ne ministret interdicit. Aliquando etiam deponit aut a sorte fidelium excommunicando dejicit. Quem itaque Christus per Ecclesiam deponendo et excommunicando destituit ab officio, si in sacramentis ministrare præsumit, qui jam minister non est, nihil facit. Sic enim ea Deus agenda instituit, ut non nisi per ministrum valeant fieri. Quare qui minister non est, nihil facit. Quod si quislibet in sacramentis ministrare posset, si bene consideres, status omnis Ecclesiæ deperiret. Quid namque clavis Ecclesiæ ageret, si in sacramentis unusquisque prout vellet agere posset? Quid ligaret? Quid solveret? Sed velit nolit iniquorum pravitas, Christus imperat, clavis ejus Ecclesiæ commissa solvit et ligat, ministros sacramentorum ordinat, deponit, reconciliat. Legimus tamen et de excommunicatis talibus dispensationem factam a Patribus. Universalis Ecclesia Novatianos hæreticos anathematizans damnaverat, sed eorum clericos ad catholicam [fidem] redeuntes Nicœna synodus quos acceperant habere permisit [imo dedit] ordines. Carthaginiensis quoque synodus Donatistarum clericos cum suis ordinibus suscipien-

(84) Colb. quod et lætamur.

dos esse decrevit, quibus ordines concessionē rata præstītūt, attendens non quid mali in ordinatore fuerit, sed quid in ordinandum per sacramenti verba descendit. Nemo autem contra Ecclesiam sentiat, nemo clavibus ejus contradicat, quæ in Spiritu sancto solvit et ligat, ligandique et solvendi officium sensu dispensatorio temperat, Hanc clavem qui teuet nunc teneat, donec de medio fiat. De medio autem, hoc est de communi tunc erit, cum publice et passim sub Antichristo iniquitas prævalebit. Tunc sacramenta respuentur, claves Ecclesiæ contemnentur. Tunc tanta persecutio contra Ecclesiam erit, ut si sieri posset, ipsi in errorem inducantur etiam electi. Sed Deo gratias, breve tempus erit. Tolletur impius, et (85) Ecclesiæ libertas stabit, et cum Christo libera permanebit. Hæc est libertas quam Christus de Virgine natus munda reparavit. Cum hac infernum victor intravit; cum hac surgens a mortuis, suos ab inferis liberos eduxit, et cœlum gloriosus ascendit. Libertas hæc, thesaurus ille est qui in agro absconditus, sapienter ab emptore quaeritur. Agrum quippe dicimus mandata Domini, quæ mandavit custodiri nimis; ad quæ fortis accingitur exercitu fidelis, ut thesaurum in eis absconditum valeat adipisci. Hinc Paulus ait: *Existimo enim quod non sint condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis* (*Rom. viii. 18*). De hac autem gloria idem alibi: *Ipsa, inquit, creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum D. i* (*ibid., 21*). Pro hac et patriarcha Jacob luctabatur cum angelo, quem dimittere noluit, donec ei benedictio collata remansit. Sie et nobis a servitute ad libertatem redire voluntibus occurrit angelus, id est sermo divinus, Dominicæ voluntatis nuntius, eum quo dum pio laboris exercitio luctamus, perseverantia merito cœlesti benedictione consumamur. Prius itaque oportet te servare mandata, ut bene agendo ad intelligentiam quam mundus ignorat libertatem [gloriæ] filiorum Dei proficias. Hinc Psalmista Domino canit: *A mandatis tuis intellexi* (*Psalm. cxviii, 107*). Unde qui servat mandatum, audacter clamat ad Dominum: *Servus tuus ergo sum, da mihi intellectum* (*ibid., 125*). Mandatum itaque Domini quia homo primus in paradiſo noluit servare, jure libertatem perdidit, cuius et intelligentiam pariter amisit. Hinc Psalmista ait: *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis* (*Psalm. xlvi, 13*). Hæc est insipientiæ calamitas, quæ in omni generatione ex Adam originaliter descendit.

XII. INT. Manifesta est carnis propagatio de seminis traduce descendens. Sed utrum unusquisque nostrum inde animam habeat unde carnem nescio. Nec hoc certum habeo, an inde anima peccatum pœnamque traducat, an aliunde contrahat.

RESP. Quam multos de anima tractasse legimus,

A sed errasse nollemus. Qui etiam divinis auctoritatibus sua sensa probare voluerunt, sed testimonia quæ addueunt nihil aliud convineunt, nisi Deum animas creare, vel fingere, vel dare, vel insufflare cui et quando et unde voluerit: qui sicut novit, sic omnia facit. Ne autem tua pia simplicitas et simplex eis pietas in aliquo errore consentiat, pauca de erroribus tibi cavenda subnotare volumus. Errat qui dieit Deum fecisse animas, non de nihilo, vel de aliquo, sed de se ipso. Novimus enim animas et mutari et quam sæpe erroribus affici, et nisi per gratiam reparentur, pro erratis condemnari, judicante ipso qui condidit. Errat qui dieit animam esse corpus, cum ipsa sit spiritus. Rationalis namque et intellectualis ad imaginem et similitudinem Dei factus, et mandata suscepit, et inter bonum et malum utique discernit; [quod quidem corpus non facit.] Errat qui dieit animam, antequam carni uniretur, bonum aliquod meritum habuisse, sed per carnem amisisse. Sic et qui dieit animam malum habuisse meritum, quo meruit ut pro eo in carne ferret supplicium. Sed quomodo potest ostendere animam ante carnem bonum vel malum meritum habuisse, quam non probat ante carnem fuisse? Non legit quia Apostolus dicit nondum natos nihil egisse boni vel mali. Errat qui dieit parvulos absque regeneratione divini sacramenti mortuos non damnari, cum omnes attestetur Apostolus ex uno in condemnationem trahi, nisi fuerint membra Christi. Sed nemo sit membrum Christi nisi vel per fidem Christi renatus vel ante pro Christo passus. His itaque de erroribus exclusis, scire te convenit quia liber Geneseos primus homo quomodo factus sit evidenter ostendit. Corpus ejus de limo terræ dicit a Deo factum, et spiraculum vitæ ei qui factus est a factore insufflatum. Insufflatum dicit spiraculum ne sentias de Dei substantia factum. Nam dum sufflamus, non de nostra substantia flatum facimus, sed aerem traductum remittimus. Deus spiraculi conditor est, id vero conditum; Deus immutabilis, id sæpe mutatum. Ei etiam adjutorium simile sibi de ejus costa feminam formavit; quæ unde spiritum acceperit, Scriptura tacuit, sicut et de eorum posteris. Utrum autem inde animas habeant posteri unde primus hominum habuit, id est ut sicut primo illi novam Deus indidit, sic novas quoque, non de traduce, a Deo habeant posteri, an sicut corpora sequentium propaguntur de primo corpore, sic de primi anima cœterorum formentur animæ, nondum nobis manifesta ratio probavit, nondum nobis prophetica vel evangelica auctoritas promulgavit. Sed quo feror? Num subito ad mentem redeo, illam catholici doctoris. Hieronymi dico presbyteri, sententiam ipse respicio, qui eam sedes apostolica et universa legit et tenet Ecclesia patenter video. Scribit sane singulorum animas a Deo fieri novas, non de traduce propagatas. Quod et tantopere confirmat

(85) *Colb. gloriæ.*

ut his qui aliter senserint dicat anathema. Sed et A ita in parte altera se collidunt, ut inferant alteri præjudicium. At dum alteri præjudicasse culpantur et admoniti non corriguntur, quia errorem defendunt, hæretici nominantur.

XIII. INT. Disc, quæso, cum utramque sententiam Ecclesia suscipiat, quomodo uterque concordat.

B RESP. Rationalem animam, quam Deus unicuique hominum infundit, non sub peccandi necessitate comprimit, sed eam cum libertate arbitrii rationalem efficit. Cum itaque anima primum peccat, quæ arbitrii libertate constat prædicta, nulla quidem necessitate, nec Dei, qui nocentem nullam facit, nec sua, nam libera fuit; sed propria voluntate peccatum incurrit. Deus enim sicut non facit nocentem, sic nec damnat innocentem. Constat quidem quia, dum vivificat carnem de Adam seminaliter venientem, quam cito per animam caro vivit, mox incentiva concupiscentiæ, quæ in Adam corrupta contraxit, vivificanti se spiritui importuna suggerit. Huic dum spiritus primo voluntarie consentit, post consuetudinem impendit, consuetudine vero inolita necessitatem incurrit. Hinc est quod primo sensibus corporeis, ratione sopita, se totam impendit. Unde bene dicitur, Adam non per proprietatem naturæ, sed per similitudinem culpæ et participationem pœnæ. Sic Dominus quibusdam dicit: *Vos ex patre diabolo estis* (Joan. viii, 44), non quidem natura, sed tantum malitia. [Et si nesciamus disserere quomodo anima parvuli seminaliter generatur, tam cito peccat, quam cito in carne vivit: scimus tamen quia Apostolus confirmat quod omnis qui peccat oget gratia.] Quia vero nulla peccat ante carnem, nulla post carnem, sed dum carnem corruptibilem vivificat, in carne et cum carne solummodo peccat: recte dicit Apostolus omnes peccasse in Adam, id est in carne traducta de Adam. Omnis ergo anima unita carni de Adam venienti juxta Apostolum peccatum incurrit, et captiva remanet sub mole peccati, nisi eam dum in carne vivit, relevet misericordia Christi. Scriptum est enim: *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati* (Joan. viii, 34). Hæc misera servitus hominis arbitrium non sinit esse liberum. Dum enim peccato fit subditum, perdit posse bonum; sed post amissam libertatem, tenet nomen, tenet et rationem, non quæ sit per se idonea ad consequenda divina, sed tamen dispensantur ad peragenda presentis vitæ negotia, ut est artes dicere, arare, ædificare, et cætera talia. [Quam multa etiam de spiritualium seu corporalium natura nolunt disserere, sed perniciose, dum sine charitate.] Ista quidem sunt bona de naturæ bono venientia, quæ Deus tam bonis quam malis prout vult, accommodat. Rapere autem seu furari, perdere et luxuriari, et cætera hujusmodi nequaquam Deus instituit, ideoque nec pertinent ad substantiam vitæ præsentis. Non sunt

(86) Colb. ad peccatum.

(87) Al. Dei.

quidem a Deo, sed maculant vitam quæ est a Deo. Malum itaque, quia a Deo non est, nec res nec essentia est, quare nomen tantum est. Si enim res vel essentia aliqua essent, bonum essent. Quæcumque enim sunt, ideo utique sunt quia a Deo sunt, et bona a bono sunt. Bonum autem summum, quod non est factum, ideo vere est quia incommutabile est. Ea vero quæ facta sunt, nec omnino sunt, nec omnino non sunt. Omnino quidem non sunt, quia id ipsum quod Deus est, minime sunt; nec omnino tamen non sunt, quia, licet mutabilia, a Deo tamen facta sunt. Ab his ergo quæ vere non sunt revocandi sumus, ut ei qui vere est (88) singulariter hæreamus. Sed ad hoc quia invalidi sumus, mediatorem Dei et hominum Jesum Christum adoramus, qui fortitudinem suam infirmitati nostræ miseruit, et infirmitatem nostram sua fortitudine confirmavit. Hinc est quod nobis in præsenti vita passendis veritas ejus traditur in sacramentis; sed in æterna vita nobis ipsa dabitur, non in sacramentis, sed manifesta; non in transitu, sed perpetua.

XIV. INT. Cum interim versamur in sacramentis, die, quæso, de sacramento altaris quid sit: de quo quidem non dubito, sed pro dubitantibus super hoc respondere te mihi desidero.

BESP. De re tom nota nemo catholicus dubitat. Hoc autem de quo quæris, ipse qui instituit ita fecit. In cœna paschali panem accepit, benedixit, fregit, dedit. *Accipite, inquit, et manducate ex hoc omnes. Hoc est enim corpus meum.* Calicem quoque benedixit et dedit dicens: *Accipite et bibite ex hoc omnes. Hic est enim calix sanguinis mei (Matth. xxvi, 26-28).* Ejus verbi potentia, qua de nihilo facta sunt omnia, fecit et hic Christus ut substantia panis et vini fiat substantia corporis et sanguinis sui. Christus inter apostolos sanus et integer aderat, manu propria corpus et sanguinem suum dabat; et ne figura putetur, *corpus, inquit, meum quod pro vobis tradetur; sanguis, inquit, meus qui pro vobis (89) fundetur (ibid.).* Apostoli Dominum dicentem audiebant, panem et vinum in specie videbant, sed fideles Domino credebant. Teneamus igitur et nos fidem apostolicam, omnipotentis Verbi veneremur efficaciam, credamus verbo mutatam panis et vini substantiam, audiamus ipsum ita præcipientem. *Hoc facite, inquit, in meam commemorationem (Luc. xxii, 19).* Ea hora corpus Christi comedestum est, idem ipsum in crastino pro salute mundi in cruce passum est. Ea hora sanguis Christi habitus est, idem ipse in crastino pro salute mundi in cruce fusus est, in qua pro nobis passus, nostræ redemptionis est præmium, et a redemptis in vitæ sumitur alimentum. Hoc ergo dum ab altari Ecclesia sumit, ipso per eam operante qui hoc in suam commemorationem fieri mandavit, agendo recolit quia Christus, quem comedit, et pretium est quod a morte redimit, et cibus est qui ad vitam pascit.

A Vide sacramentum: *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur (Rom. vi, 9).* Immortalis autem et impassibilis a mortali sensu et passibili non potest sentiri. Cum igitur ejus præcepto et munere ipsum sumimus ab altari præsentis Ecclesiae, pro modo sumendi manent ibi et forma et sapor piissimi corporis. Sumitur enim sub specie panis et vini, sicut olim sumptum est ab apostolis in cœna paschali; cum autem ibi neque panis neque vinum sit, sed sicut ipsa testatur Veritas, corpus et sanguis Domini nostri Iesu Christi. De hoc Andræas apostolus respondens ait: « *Immaculatum Agnum quotidie in altari crucis sacrificio; cuius carnes postquam populus credentium manducaverit, et ejus sanguinem biberit, Agnus qui sacrificatus est integer perseverat et vivus.* » Et adjecit: « *Si credideris ex toto corde, dicere poteris: Si non credideris, penitus nunquam ad indaginem hujus veritatis attinges.* » Vide sacramentum. Christus in altari vere sumitur integer et totus. Cætera quidem corpora possunt secari et in partes dividi atque recolligi, minui quoque vel augeri. Corpus autem Christi jam glorificatum, jam impassibile factum, dum populus tecum comedit, totum est quod acceperisti, totum quod ille, totum quod singuli. Et licet temporum intervallis seu locorum spatiis idem sumatur a multis, non tamen ideo multi Christi, sed unus Christus est in multis illis.

C XV. INT. Quomodo possunt hæc fieri?

RESP. Quid dicis? Visne tibi hæc humana ratione probari? Nescis quia super substantialis est [quotidianus] panis iste de quo loqueris? Panis iste non est terrenus, imo nec cœlestis, sed totus supercœlestis. Hunc quotidianum] in oratione Dominicâ petit qui secundum aliam translationem ita dicit: *Panem nostrum supersubstantiale da nobis hodie (Matth. vi, 11).* Panis iste unus est et quotidianus, sed qui unus est, dum totus assidue comeditur, juxta morem consueti panis semel consumptus non posset esse quotidianus. Ut autem quotidianus sit, et unus est et supersubstantialis. Transcedit itaque consuetum morem creatæ substancialiæ, qui conjunctus est divinæ. Potest ergo sumi, non consummi.] Quod igitur super omnem creatam substancialiæ est, humana ratione diffiniri non potest. Si quæris quid est, respondeo quia corpus et sanguis Iesu Christi est. Si quæris quare non video ipsum ut est, respondeo quia sacramentum est. Crede igitur quod est, licet videre non valeas ut est. Sacra menta fidem querunt, diffiniri nesciunt. Vis scire sacramenta? Quære, fili, qui te doceat. Nescit mundus, novit Christianus. Contradicit hæreticus, defendit catholicus. Transi ergo mundum, conculta hæreticum, interroga Christianum, audi catholi-

cum. Quid dicit Christianus, quid docet catholicus? Respondet se scire, respondet vere. Novit namque id ipsum, sed fidei notione, non humana ratione. Non omnibus notum est. Sacramentum enim est.

XVI. INT. Quid est sacramentum?

RESP. Dicimus quidem sacramentum, sacræ rei signum. Sacramentum itaque hoc res est vera, sed sacra, sed signata. Quid miraris? Nescis quia homo lapsus in crimen, rationalis intelligentiae perdidit libertatem, et terrenis implicitus, divinorum amisit notionem? Cum autem miserante gratia reducitur ad divina, ea interim suscipit in sacramentis, dum vestitur carne mortali. Hæc est illa vestis pellicea, qua homo depulsus a paradiſo vester est in peregrinatione sua. Quandiu itaque versatur in sacramentis, quia manifestam non habet veritatem, accedit per fidem, et fide transgreditur rationem. Sacraenta namque videat corpora, quæ per fidem intelligit esse divina, sed ratio nescit humana. Fide itaque, non ratione sacramentis utitur; et dum per ea credendo renascitur, mira potestate donatur. Quæreris quæ illa sit? Evangelista dicit: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri* (Joan. i, 12). Quibus eis? Scientibus? Non. Imo credentibus. His, ait, qui credunt in nomine ejus (ibid.). Crede ergo et tu, ut possis esse filius. Quapropter dum per sacramenta suscipis divina, ad ea intelligenda non ratio sed fides est adhibenda.

XVI. INT. Quid est fides?

RESP. Fides hæc de qua nunc tecum agimus est ille mentis humanæ affectus quo soli Deo credit animus: qui dum singulariter Deo credit, hoc, Dei gratia revelante, percipit quod tenet nota et certa quæ rationi humanæ sunt incognita, sunt dubia. Fides hæc illa est qua fideles dicuntur qui in Christo baptizantur, discreta a fide humanorum placitorum et pactorum; quæ quia et infideles servare novimus approbamus, sed quo per illicita jurant improbamus. Longe ergo alia est hæc Christiana quam intendimus fides. Hæc fides una et vera et catholica est quæ in Deum est, qua sola ab initio sæculi usque ad finem solvantur homines. Quære per singulas mundi ætates, et teste Scriptura ita invenies. Fides ista ex Deo est, non de terra. Sic enim Petro respondit Veritas: *Beatus es, Simon Bar-Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui es in cælis* (Matth. xvi, 17). Videbat Dominum Petrus, oculis hominem, fide divinitatem. Fides itaque est qua credimus, non quod credimus [quod ita describit Apostolus: *Fides, inquit, est sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium* (Hebr. xi, 1)]. Cum haec fide acceditur ad altare. Dum sacramenta percipis, vides exterius speciem panis et vini, credis interius corpus et sanguinem Christi. Ibi vere comeditur quod per lignum vitæ in paradiſo et per manna in deserto figurabatur. Sed probet se, Apostolus ait, homo qui comedit. Nam si indigne sumit, judicium sibi manducat et bibit.

A XVII. [INT. Quomodo se probabit?

RESP. Videat si credit, respondetur enim credenti quomodo Dominus Mariae respondit, dicens: *Noli me tangere: nondum enim ascendi ad Patrem meum* (Joan. xx, 17). Sic prohibetur a perceptione corporis et sanguinis Domini, in cuius corde Christus non ascendit, id est qui non credit quomodo Christus qui comeditur in altari manet vivus et integer in gloria Dei Patris. Videat ergo qui ad eucharistiam accedit,] videat si fide vivit. Est autem fide vivere, Deo credere, non carnis concupiscentiis deservire. Nam quomodo audet comedere Christum [qui non credit aut] qui contemnit Christum? Contemnit sane Christum qui ejus contemnit præceptum. Quod fit dum sciens et volens incurrit peccatum. Sumit ergo sibi judicium quisquis [infidelis aut] cum voluntate peccandi audet comedere Christum. Quisquis autem per gratiam Dei, deposita voluntate peccandi, fidelis accedit, hic ad vitam comedit. Factus enim membrum Christi a morte surrexit et Christi vita vivit. Semel quidem sumptum vel oblatum [viventibus] sufficit, sed his quos postmodum culpa non tangit. Nobis autem, qui jam fide vivimus, sed adhuc in periculo versamur, unde, ut ait apostolus, *in multis omnes offendimus* (Jac. iii, 4), ncessus est contra mala rediviva eum habere remedium qui solus solvit peccatum. Quia ergo quotidie misericordiam, salutari remedio relevari quotidie quærimus.

B XVII. INT. Quid est? Licenter ergo peccabimus, quia remedium salutare ad altare sumere possumus?

RESP. Quomodo sentis? Non audisti quia quisquis cum voluntate peccandi illud sumit, judicium sibi manducat et bibit? Vere scias quia nemo digne illud comedit nisi fuerit membrum Christi. Nemo est membrum Christi, nisi qui fide vivit. Quapropter Ecclesia ad communionem suscipit neminem nisi fidelem: quæ si aberrantem a fide aliquem viderit, quod aut in verbo aut in opere deprehendit, hunc primo pia sollicitudine corripit, post, si emendare contemnit, dato judicio ab altari mercenaria excludit, ne reus inde moriatur unde justus vivit: suspensum denique tandem removet donec satisfactione præmissa eum reconciliat. Non ergo secure peccandum propter salutare remedium, a quo D Ecclesia removet perseverantem in malum, et per ipsum sanat ægritudinem pœnitentium. Sed et hoc salutare remedium antiqua et generalis Ecclesiæ consuetudo pro salute fidelium offert defunctorum, pro quibus in sacro canone quem super altare Dominicum soli sacerdotes dicunt, specialis oratio funditur et in oblatione sacri libaminis Domino commendantur, ut eis peccata remittat, et æternam requiem tribuat.

C XIX. INT. Vide quid dixeris. Peccata quidem Deus remittit, sed tantum in vita præsenti. Quomodo ergo, ut dixisti, Ecclesia petit Deum remittere peccata defunctis?

REPS. Cum defunctos a peccatis solvi depositi-
mus, quos fideles ex haec vita migrasse credimus,
non eos quidem habere peccata sentimus, sed pec-
cati nomine pœnam peccati nuncupamus. Nam quos
de præsentî vita per pœnitentiam satisfaciendo
exisse cognovimus, eis post mortem pœnas reser-
vari minime sentimus. Quos autem cum pœnitentia
fideles, sed sine digna satisfactione præoccupatos
morte cernimus, pœnas eis non damnatorias, immo
purgatorias deberi fatemur. Pro his autem qui in
communionem matris Ecclesiæ vel sero pœnitentes
redeunt, et vera confessione data absoluti obeunt,
ut solvantur a pœna eis post mortem debita, offert
una omnium communis mater Ecclesia ad Deum
preces et eleemosynas, et vivificat Dominicæ altaris
mysteria: quæ quidem defunctis nihil prodessent,
nisi in Ecclesiæ societate fideles obissent. Nunc au-
tem Ecclesiæ meritis quotidie solvuntur a pœnis.
Quam enim hic viventes habuerunt in sacramentis
genitricem, habent et defuncti propitiam adjutri-
cem. Mira quidem Deiclementia quotidie solvuntur
a pœna, dum pro eorum suscepta pœnitentia satis-
facit præsens Ecclesia. Inde preces et eleemosynas
et altaris mysteria supplicando pro defunctis fide-
libus offert Deo publice et privatum Ecclesiæ chari-
tas.

XX. INT. Quare hoc? Nonne Apostolus dicit:
Omnes enim astabimus ante tribunal Christi, ut ferat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit, sive bonum, sive malum (*Rom xiv, 10*). Secundum, hoc
et Dominus per prophetam dicit: *Ubi te invenero, ibi te judicabo* (*Ezech. xxiv, 14*). Quia ergo post
mortem recipiunt quæ in corpore viventes merue-
runt, sive bonum sive malum, cassa sunt quæ post
mortem eorum pro eis fiunt.

RESP. Verum quidem est quia secundum præsen-
tis vitæ actum quisque moriens portat Dei judicium.
Sed si ante mortem vel sero Ecclesiæ habuit com-
munionem et in communione illa permansit in si-
nem, hic vivendo in carne promeruit, ut cuius
communionem habuit, ejus tueatur et meritis. Hoc
ergo moriens habet judicium quod habere debet
Ecclesiæ membrum ut solvat debitæ pœnam sa-
tisfactionis; sed nesciat perpetuæ casum damnationis,
habens matrem quæ eum solvit dum viveret
in præsenti, cui a Christo præstitum est ne ei præ-
valeant portæ inferi. Dic, quæso, hostia illa quam
Filius Dei in cruce Patri obtulit, nonne pro de-
functis fidelibus oblata fuit? Hostia quidem illa
generalis tam præteritos quam præsentes et futuros
fideles expiavit. Quos enim in cruce positus defun-
ctos redemit, hos ipse ab inferis redemptor eduxit.
Hunc itaque morem Ecclesia tenuit, ut ipsum in
præsenti pro suis offerat defunctis, sine quo nec
vivus poterit nec defunctus absolvitur. Festinent ergo,
festinent undique miseri, festinent ad gremium
tantæ matris, quæ prævalet inferis, quæ pœnitentes
absolvit a culpis, quæ pro defunctis filiis mater pia
viaticum salutare transmittit.

A XXI. INT. Quid appellas viaticum?

REPS. Dicimus viaticum, altaris sacramentum.
Nondum enim in patria sumus, sed ad eam per
fidem tendimus. Dum itaque in via sumus, isto
viatico sustentamur; quod etiam defunctis nostris,
quos nondum beatitudinem percepisse credimus,
pro eis supplicando transmittimus; ut quod eis
restat de pœna, celerius Dei misericordia remittat,
eisque sinum Abrabæ clementer aperiat. Ille enim
sinu sacra Scriptura secretam quietem beatorum
designat,

XXII. INT. Cur ergo Abrabæ tantum sinus esse di-
citur quo omnium electorum sedes quieta signatur?

REPS. Dicitur quidem Abrabæ, non quia ejus
tantum, sed quia fidei habens primatum, pater
B multarum gentium, possitus est ad imitandum. Sic
et Dominus cum sit Deus omnium, voluit dici Deus
trium. Sic enim ait in Evangelio: *Ego sum Deus
Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob*. Et paulo post
sequitur: *Non est Deus mortuorum, sed viventium* (*Matth. xxii, 32*). Qui enim per fidem in carne
vixerunt, post carnem sine fine vivunt. Horum
autem filii, non dico per carnem, immo per fi-
dem omnes evadunt mortem, et cum eis intra-
bunt beatitudinem. Quorum enim fidem imi-
tantur, et cum eis mercedem fidei consequentur.
Noverat hoc fortissimus ille Machabæus, qui duo-
decim millia drachmas argenti Jerosolymam misit
offerre pro mortuis, considerans quod hi qui cum
pietate dormitionem acceperant, optimam haberent
repositam gratiam. [Est autem in pietate dormire.
usque ad finem in cultu Dei persistere.] Pietas hæc
omni tempore in fide est, fides hæc in societate ca-
tholica est. In hac quisquis moritur, morte non te-
netur, sed vita perpetua donatur, et in fine resur-
rectionis corporum gloria cumulabitur. Et sicut
tunc nonnisi pro circumcisio fidelibus defunctis
oblatio illa facta est, ita nunc in præsenti Ecclesia
nonnisi pro regeneratis in Christo Dominicum in
altari sacramentum offerri sancitum est, juxta
quod in Evangelio scriptum est, quia credebant in
Jesum et Jesus non se credebat illis. Licet enim
credat aliquis, nisi regeneratus sit, non se credit
Jesus illi, hoc est, non admittitur ad percipiendum
corpus et sanguinem Christi. Hæc namque per-
ceptio convenit tantum regeneratis: qui si fideles
D perseveraverint, perducentur ad regnum Dei.

XXIII. INT. Cum ubique Deus regnet, nusquam
est qui in ejus regno non est. Quid ergo promittis
quia intrabunt in regnum Dei?

RESP. Vere Deus et in omnibus est, et omnia
continet, ubique regnat, ubique imperat. Bonos
assignat præmiis, malos suppliciis. Ejus justitia
colligit omnia. Ibi tamen specialiter regnare dicitur
ubi cognoscitur. Ibi cognoscitur ubi amatur. Pro-
prie ergo regnum Dei dicitur quod possidet pius,
non intrat impius. Hoc est illud regnum quod pii
poscunt, et in oratione Dominicæ dicunt: *Adveniat
regnum tuum* (*Matth. vi, 10*). Regnum hoc, si bene

pensas, facit charitas. Unde bene regnum Dei dicitur præsens Ecclesia, quia ipsum amat. Secundum hoc dicitur in Evangelio: *Regnum Dei intra vos est* (*Luc. xvii, 21*). Quod quidem ex charitate est. At ubi perfecta erit charitas, ibi veræ pacis et æternæ erit felicitas; ibi præcipue regnum Dei dicitur esse, in quo sunt mansiones multæ, charitatis gradibus distinctæ. Ibi erit Deus omnia in omnibus, Ibi est beate vivere, ipsum sicuti est Deum videre. *Hæc est*, inquit, *vita æterna ut cognoscant te solum verum Deum et quem misisti Jesum Christum* (*Joan. xvii, 3*). Sic construe: *Ut cognoscant te et quam misisti Je-*

A sum Christum, esse solum verum Deum. Hoc est, non duos, sed unum; non multos, sed solum; non factios sed verum in unitate sancti Spiritus Deum. Hoc interim credimus quod postmodum fidei merito facie ad faciem videbimus. Hoc in præsenti fideles credunt, et justi sunt. Fides hæc fundamentum est supra quod Ecclesia fundata est. Hanc enim in se fundavit Christus, ille lapis angularis qui factus est in caput anguli, a quo charitate diffusa, ex diversis una in ipso crevit Ecclesia de Judæis et gentibus collecta, ex angelis et hominibus completa, cum Deo mansura, et sine fine beata. Amen (90).

(90) In codice Colbertino hic desinit liber quartus

INCIPIT LIBER SEXTUS.

I. Reparator humani generis, terrena jungens cœlestibus et cœlestia terrenis: donat seipsum in cœlis, donat et in terris, in cœlis, visione manifesta; in terris, per sacramenta. Visione ejus cœlestia beatificantur, sacramentis ejus terrena renovantur. In cœlis beatitudo est una, in terris sacramenta diversa. Alia enim sunt sacramenta quibus generaliter renovamur, alia vero sunt sacramenta quibus in clerum aliqui ordinantur. Fit ordinatio cleri ad regendam plebem Christi. Sed qui inter fideles ut aliis providere debeant ordinantur, ad hoc siquidem promoventur ut in Ecclesia serviant, non ut dominantur, serviant vice Christi, qui venit ministrare, non ministrari. In sacramentis ergo alia sunt necessaria, alia utilia. In necessariis summa salutis humanæ plena consistit, in utilibus vero plebi commissæ charitatis sollicitudo deservit. Sed qui ordinantur ad regendam plebem, alii ordinantur ut eam regimine in terrenis regant, alii ordinantur ut eam ad cœlestia perducant. Qui autem ordinantur ut plebem Dei in terrenis regant, potestates sæculi communi nomine appellantur: de quibus alii sunt qui imperatores, alii qui reges, qui duces, qui consules, et hujusmodi nuncupantur. His etenim Apostolus jubet ut humiliter serviatur. Ne quis autem e contra sentiat, dicit: *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit* (*Rom. xiii, 2*). Qui vero ordinantur ut plebem Dei a terrenis ad cœlestia dirigant, communi vocabulo elerici nominantur, de quibus pro agendis in plebe commissa officiis promoventur aliqui. Inde sunt qui apostolici dieuntur, qui pontifices, qui abbates, et hujusmodi, quos Ecclesia promotione graduum regendis plebibus anteponit.. Quapropter ordinantur in clerum, oportet eos suinominis pariter et officii pensare debitum. Cleros namque sors interpretatur, clericus vero sortitus. Videat ergo ut ipse sit Domini, et Dominus sors ejus. Debet enim ita canonice clericus vivere

B ut omnimo expeditus, quantum potest, et divinæ gratiæ subnixus, tam in se quam in aliis servet quod dicitur. Valde enim confunditur qui servare negligit quod ei committitur et prætermittit officium ad quod eligitur, qui gaudet nomine et vacat opere, qui signum regis portat in capite et vitiis servit in carne; qui coronatus incedit et cupiditatum funibus sustinet religari. Clerici namque, quantumcunque promoti, si in crimine dilabuntur, auctoritate antiqua a elero deponi censemur, ne quibus prodesse prælati debuerant, eis ad peccandum exempla præbeant. Restat enim ut prælatorum vita, quæ subditorum animas exemplo maculat, auctomino deleatur, aut canonica censura citius corrigitur. Dolet hujusmodi lex fori, nisi honor defendat ordinis. Sed melius corrigit eos censura cœlestis, dum ab officio deponit, dum sub arctiori vita male lapsos recludit. Quod plenius facit dum eos ad ordinem monasticum pœnitendo producit.

C II. INT. Quid audio? Nescis quia judicant quasi reos quos dicis monachos, dicentes eos esse mortuos et ecclesiasticis officiis indignos?

RESP. Quomodo dicunt monachos, ut asseris, esse mortuos? Quid dieit mortuos corpore, mentitur plane. Loquuntur enim ambulant, et comedunt, et cætera talia agunt quæ agere nequeunt nisi qui corpore vivunt. Si autem dicit mortuos spiritu, exponat quod loquitur. Spiritus namque hominis aliquando moritur fidei per crimen, aliquando criminis per fidem. De morte spiritus per crimen audi Apostolum dentem: *Vivida quæ in delictis est, vivens mortua est* (*I Tim. v*). D Deliciosa namque sæculo vivit corpore, sed Dominino moritur mente. De talibus in Evangelio Dominus dicit: *Dimitte mortuos scelire mortuos suos* (*Matth. viii, 22*). Dicebat mortuos mente, non corpore, dimittendos sepelire mortuos corpore, utinam non mente. De morte autem spiritus per fidem, audi Apostolum viventibus corpore ita dicentem: *Mortui enim estis,*

et rita vestra ubrecondita est cum Christo in Deo (Colos. iii, 3). Si ergo de morte spiritus per crimen illi impetunt monachos, non ore detractorio, sed more canonico accusent eos et arguant reos. Orent etiam, si sunt Christiani, ut eos ad pœnitentiam perducat Deus, et indulgeat pœnitentibus. Monachus quidem, non dico nomine tenus tantum, sed opere monachus, tunc bene sibi moritur cum non sua sed Dei voluntate trahitur, et vita, quæ Deus est, conformatur. Unde laudabiliter dicitur mortuus in quo vivit Christus. In eo autem Christus vivit in quo est Spiritus sanctus. Ille Apostolus ait: *Qui spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (Rom. viii, 9). Quare qui Christi est, habet spiritum ejus. Ab hac unitate spiritus speciali nomine dicitur unicus id est monachus, qui hanc unitatem vita et habitu profitetur publice, Monachi namque professio pro vitæ merito commune vocabulum fecit proprium. Ab unitate et spiritu Christi proprie spiritualis debet monachus appellari. Sed dicit Apostolus quia spiritualis omnia judicat et a nomine judicatur. De talibus etiam dicit Dominus: *Vos qui reliquistis omnia et secuti estis me, scelibilitis super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel* (Matth. xix, 28). Ne igitur dicas indignum, ne voces reum, ne aestimes mortuum, quem Dominus dicit judicem saeculi futurum: qui, ut dicit Apostolus, omnia judicat, et a nomine judicatur. Tu potius cave ne cui falso præjudicas, judicet te. Dic, quæso, cui magis hæc cum Christo judicandi potestas convenit, quam illi qui non solum sua, sed etiam se ipsum abnegans, coram patre spirituali profiteretur militiam Christi, et deposita vetustate, novam vestem cum benedictione suscepit, quam esse sacramentum novitatis Christi Spiritus sanctus antiquis patribus revelavit? Unum est, fili, unum est de sacramentis in Ecclesia vestis monachica. Idem namque efficiunt et monachi consecratio et baptismi regeneratione. Sicut enim in baptismo vetustas peccatorum exuitur, et novitas quæ in Christo est supervestitur, ita in benedictione monachica, exuta vetustate, suscipitur cum benedictione colobium, quod est novitatis Christi sacramentum. Hoc enim dum per manum patris spiritualis more ecclesiastico devotus induit, mox a peccatis solutus, illam quam in baptismo habuit gratiam (91) recipit. Qua propter idem efficiunt et sacrum baptismus et consecratio monachica, nisi quod baptismus, si servetur, sine isto sufficit, id vero præcedente baptismo nihil officit.

III. INT. Cur hoc sacramentum commendas de monachis tantum? Nonne id ipsum faciunt de lineis tunicis clerici illi qui superjecto nomine regulares vocantur canonici? Idem est enim quod dicuntur regulares canonici ac si dicuntur canonici canonici.

RESP. Illa lineæ benedictio tunicæ quam obtendis, modernis temporibus, ut audio, præsumpta est a cle-

A rieis: qui si bene ordinem suum considerent, hoc ad se non pertinere cognoscet. Ilæc enim vestis mutatae consecratio publicam pœnitentiam profiteatur. Sed publica pœnitentia in clero non admittitur. Qui enim plebi regendæ clericus ordinatur, ita canonico ordine informatur, ut sine macula crimini prævideat populo Dei et appareat sine criminis qui aliorum criminis debet corrigere. Sit etiam utriusque Testamenti paginis plenius instructus qui ad docendum alios ordinatur. Unde mirari non desino cum in clerum illiteratos a modernis canonici suscipi video. Sed et peccatores publicos dic qua ratione clericos faciunt, cum id auctoritate fieri non consentiant? Tu me importunis interrogationibus talia respondere compelles, quæ nisi eos charitas tenuerit, clericos [illos] faciunt contra me moveri? Nolo de clericorum actibus tecum ultra disserere, qui clericalis dignitatem ordinis non habeo judicare. Hic sane ordo tam purus, tam sanctus est, ut sapientia cæteros doceat, ut vita alios instruat. Clerici namque criminis solvunt, non admittunt. Peccata diluunt, non in se suscipiunt. Lapsos in criminis a clero deponunt, criminosos autem in clerum non intromittunt. De his enim Dominus dicit: *Vos estis lux mundi* (Matth. v, 12). Non est contrahenda sub modio lux hæc proposita mundo. Et alibi: *Vos estis sal terræ* (ibid., 13). Sal, charissime, sal istud est sapientiae. Lux ista publicas peccatorum tenebras inter se non admittit, sed a clericalis decore ordinis constanter abjicit. Sal istud insipientes et illiteratos a clero rejicit. Sed ordinis sententia monastici talia passim recolligit, et sanat in gremio quæ morbida stare non poterant in aperto; quos adeo salubri (92) medicamine roborat, ut quam sæpe regendis ecclesiasticis fortes restituat, invalidos resicit, sanos utiliores reddit. Minor est sollicitudine, major contemplatione. Minus occupatus, magis expeditus, juxta quod ait Apostolus: *Quæ retro sunt oblitus, in his quæ ante sunt extensus, sequor ad palam supernæ vocationis* (Phil. iii, 13). Ad ordinem istum de quacunque professione licet ascendere, tantæque auctoritatis est vestis monachica cum benedictione patris spiritualis accepta, ut semel habita deponi ulterius pro sacramenti reverentia nullo modo queat. Hoc enim sacramentum semel suscepit, si non deseritur, beatitudine cumulatur. In hoc ordine quæcunque professio consummatur. Illoc ordine, si ad eum confugitur, cæterorum ruina levatur. Hac de causa antiqui sapientes, tam reges quam pontifices, nec non et alii fideles, multa monasteria studio construxerunt: quibus novi insipientes moderno tempore detrahunt, et quos imitari debuerant, monachos condemnant. Sed, quæso, timeant quod Dominus dicit per prophetam: *Benedictionibus vestris maledicam, et maledictionibus vestris benedicam* (Mal. ii, 2). Sed licet invideant, tamen, si oculos habent, aspiciant quia mo-

(91) Colb. recepit.

(92) Colb. moderamine.

nachi tonsura utuntur clericali. Proprie enim sunt de sorte Domini, et ipsum habent sortem quem relictis omnibus querunt singularem. Jure ergo vocarentur clerici, recteque canonici, nisi pro jure arctioris excellentiae dici mererentur monachi. Omnis namque monachus est quidem clericus, sed non convertitur; sicut omnis clericus est Christianus, sed non omnis Christianus est clericus.

IV. INT. Quid dicas? Unde probas quod monachus omnis et clericus sit?

RESP. In eognoscendis sanctae Ecclesiae institutis te rudem video, quem de monacho, quid sit, quærentem audio. Scias (93) quia nemo fit monachus nisi ante fuerit clericus. Cum enim quis suscipitur ad monachatum, si laicus est, benedictione catholica primo sacratur in clericum. Non potest sane fieri monachus nisi fuerit ante Dominum secutus. Fit itaque clericus, non ut ibi tantum remaneat, sed ut eo gradu ad altiora transeat. Ut ergo fiat monachus, primo apostolicam perfectionem profitetur, quod scilicet relictis omnibus, et se ipsum abnegans, Christum obediendo sequatur. Data vero professione, tunc a patre spirituali ut mundo moriens exiuit, et sacramento novitatis Christi, id est collobo, cum benedictione Christi vestitur; ubi clericalis ordo non deponitur, sed religione monachica, cumulatur. Qui [quoniam et clerici sunt et relictis propriis more apostolico communiter vivunt,] quanto expediti Deo arctius mittant, tanto digni sunt ut in Christi militia præeant, et quia se ipsos norunt regere, et alios regant. Debent ergo monachi perfectioris vitæ merito cum opportunitate regnum Dei in populo prædicare, peccatores corripere, pœnitentes suscipere, solvere et ligare. Debent scudo altariis deservire, de oblationibus et decimis vivere. Decimæ quidem sunt propriæ pauperem, veri autem pauperes sunt, qui, teste Evangelio, pauperes spiritu sunt quod non plane existunt, qui non solum possessa relinquunt, sed et voluntates suas patribus addicunt. Hoc autem publica professione faciunt cœnobitæ. Debent ergo merito paupertatis veræ et proprii abjectione de oblationibus et decimis veri pauperes Christi vivere. Ipsi enim (94) more apostolico pauperibus et peregrinis sua norunt erogare, non canibus alendis et accipitribus, nec in his quæ erubesco dicere censem disperdere bona Ecclesiæ. Quia ergo ad peragenda in populo Dei officia ecclesiastica idonei sunt monachi, nemo præjudicet eis. Ipsi enim et de clero sunt, et canonice vivunt; licet pro sui nominis prærogativa et sacri habitus reverentia sece arctius contrahant et in claustris cœnobialibus silentia teneant patribusque suis spiritualibus seduli pareant. [Alia quidem est lex cœnobitarum, alia anachoretarum. Hi patribus obediunt, propria nolunt; illi suo arbitrio vivunt, propria colligunt, unde et decimas et oblationes altario deferunt. Utrosque Scriptura commendat,

(93) Colb. addit, fili.

(94) Al. traditione apostolica.

A utrisque vivendi leges assignat. Sed hoc ad differentiam diximus qui de cœnobitis intendimus.] Hi sunt qui cum Apostolo dicunt: *Omnia mihi licent, sed non omnia expedient* (*I Cor. x, 22*). [Unde et seipsos abnegantes voluntates suas non sibi sed patribus credunt,] et vocanti sponso ut ad aperiendum ei exeant, humiliter excusant, dicentes: *Lavi pedes meos. Quomodo inquinabo eos? Exui me tunica mea. Quomodo induar illa?* (*Cant. v, 3*). Hæc de ordinis dignitate sufficiat monastici prælibasse; de quo pie te commoneo ne ultra sacro ordini detrahas, ne clericos monachis, ne monachos clericis temerarie præferas, quos eadem fides, eadem gratia in Christo sociat, quorum diversus est habitus, sed unus in eis est Christus. Diversa membra in uno corpore non eumdem habent actum, sed eumdem B habent Spiritum, pro quo uno diversa illa dicimus corpus unum. Fideles itaque in quocunque genere, in quacunque professione debemus diligere, venerari et colere; non quia diversi sunt, sed quia unum sunt. (95) Noli dicere, in his vel in illis est Christus, ne sis Donatista novus. Unus in omnibus diligatur Christus; et cum diligas omnes, vitia non ames; quæ sic in aliis, quæso, redarguas, ut tua primum rejicias. Ipse ego dum monachi ordinem prædico, ejus tamen vitia non defendo qui videri monachus appetit, sed esse negligit. Quem enim video (96) vagabundum discurrere, abjecto pudore munuscula querere, honores ambire, mendacia spargere, garrulum, turpis famæ, hunc tanto altius doleo cecidisse quanto sanctori prædictus fuerat ordine. Ejus quippe crimina sic abhorremus, ut tam monastico ordini minime derogemus. Sic gladium tyrannice secantem reprimamus, ut regiam dignitatem non evertamns. Sic adulteria puniamus, ut conjugia non damnemus. Sic ab oculo maculam tollamus, ut visus aciem non extinguamus. Sic itaque fratrum vitia prosequamur, ut charitatem minime solvamus, quia omnes unum in Christo esse debemus. Charitate namque si vivimus, sola vivimus: quam si habemus Deum non quantum nos, sed plusquam nos; proximum vero nec plusquam nos, nec quantum, sed tanquam nos amamus. Scriptum est enim: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex omnibus viribus tuis, et proximum tuum tanquam te ipsum* (*Luc. x, 27*). Amas quidem te si charitatem habes ad amandum Deum; alioquin non amas ex toto Deum, si te ipsum non amas ad amandum Deum. Dilectio enim tua debetur proximo, non quidem tota, sed dimidiata. Hoc enim quod dicitur *tanquam* significat similitudinem, non exprimit quantitatatem. Est sane tanquam se ipsum diligere proximum quod est se et proximum amare ad amandum Deum. Si igitur ad hoc diligis proximum, servasti mandatum, licet majori affectu diligas te ipsum, seu majori effectu eures te ipsum.

(95) Al. Nolo te dicere.

(96) Colb. vagantem.

Qui enim jussit de duabus tunicis vel de duabus escis egeno impertiri, de una tacuit. Seias etiam quod in utroque Testamento de dilectione proximi Dominus præceptum dedit. Quapropter oīnibus affectum dilectionis debemus : quem si alieni subtrahimus, præceptum Domini transgredimur. Sed essecum licet aliquando subtrahere. Inde est quod in Veteri Testamento permissum est odire inimicos, non quidem per affectum, ne fiat contra mandatum, sed subtrahendo affectum. Secundum hoc non intrabant ad gentes præputium habentes. Hoc etiam ad rigorem justitiae saepe fit in Ecclesia, non odii perversitate, sed charitatis dispensatione. Aliquando enim Ecclesia quos diligit ab officio suspendit, aliquando quos amat, excommunicat. Hoc ipse Dominus agendum ostendit, qui flagellat omnem filium quem (97) recipit; mortificat ut vivificet, percutit ut sanet, humiliat ut exaltet : qui quoniam charitate facit, omnia bene facit. Quisquis autem indigentibus de [rebus] suis charitatem exhibet, sieut, si (98) indigeret, sibi a proximo exhiberi vellet, servat utique mandatum Domini quod in utroque Testamento præcepit. Si autem pro salute proximi animam ponit, non tam mandatum auctoris quam auctorem mandati dignoscitur imitari. Illa est inceptiva, qua de rebus suis servit eagentibus; haec est perfecta, qua pro salute proximi anima ponitur. Sed propter Deum non diligitur proximus nisi prius diligatur Deus.

V. INT. Visne auctoritati contraire qua dicitur : *Qui non diligit fratrem suum quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere?* (Joan. iii, 20). Dilectio ergo proximi prior est dilectione Dei.

RESP. In exhibitione quidem operis præcedit dilectio proximi, cui Deus servire mandavit; sed nisi prius auctor mandati diligatur, mandatum ejus nulla charitate servatur. Scriptum est enim : *Qui dicit se Deum diligere, et mandata ejus non custodit, mendax est* (I Joan. ii, 4). Quare qui non servat mandatum, non amat mandatorem Deum. Dilectio itaque Dei causa est sequentis. Sequitur enim dilectio proximi ex amore Dei. Sed quia amor Dei non agnoscitur nisi amore proximi monstretur, præcedit ista affectu exteriori, præcedit illa affectu interiori. Præcedit ergo dilectio Dei pietate mentis, sequitur dilectio proximi studio operis. Sed scire te convenit quia non duæ, sed una charitas est mentis, quæ Deum et proximum diligit. Incipit a Deo, nutritur in proximo. In electis habet initium charitas in tempore, in eisdem perficitur in æternitate. Qui autem jam in æternitate eam adepti sunt, cum Christo beati sunt. Sic enim ait : *Ubi ego sum, illic et minister meus erit* (Joan. xii, 26). Hoc desiderabat Apostolus dicens : *Cupio dissolvi et esse cum Christo* (Philip. i, 23). Quos itaque per vitæ meri-

(97) Colb. diligit.

(98) Colb. indigeat.

(99) Colb. carissime.

A tum perfectos ad Deum migrasse cognoscimus, hos cum Christo regnare, hos in Christo posse omnia eredimus. Pro his non oramus; imo ut pro nobis orent, nobisque subveniant, eos humiliter petimus, qui eorum impensa potentibus beneficia sub eodem tempore per diversa terrarum spatia cernimus.

VI. INT. Quid dicas? Nunquid in voeantibus nobis per tam diversa terrarum spatia disjunctis sub eodem momento præsentes sunt? Quomodo hoc possunt qui ubique non sunt?

RESP. Verum est (99) plane, quia Deus solus essentialiter est ubique. Sancti vero, qui in summa pace in ipso vivunt, et nobis charitate non desunt, sua quidem essentia ubique non sunt; sed hoc constat manifestum, quia eorum beneficia sub eodem tempore per diversa terrarum spatia fidelibus adsunt. Possunt quidem hæc fieri ministrantibus angelis, ita ut ipsi in persona sanctorum apparet hominibus, et vice sanctorum humanis adsint necessitatibus. Quid miraris? In persona quidem Domini angelos legimus apparuisse patribus; qui et vice Domini loquebantur, et vice Domini adorabantur. Nescis quia spiritus illi angelici sunt administratori, operante summo opifice, in ministerium sanctorum missi? Nescis quia Petro de carcere venienti et ad ostium pulsanti puella occurrit, et tamen præ nimio gaudio, eum ei non aperiret, intro recucurrit, dicens Petrum adesse pro foribus, responsumque est ei quia Petrus non est, sed angelus Petri est? Pro hujusmodi Scriptura dicit :

B *Angeli eorum semper vident faciem Patris* (100) (Matth. xviii, 10). At vero si sanctorum gloriam attentius pensas, citius invenies quod quærebas. Joannes quidem dicit : *Similes Deo erimus, quoniam videbimus cum sicuti est* (I Joan. iii, 2). Videntes itaque videntem omnia quid non videbunt? Scientes scientem omnia, quid ignorabunt? Similes Omnipotenti, quid non poterunt? *Similes, inquit, ei erimus.* Scimus plane quia sieut miser aut egens est omnis qui quod vult non potest, sic beatus aës sufficiens est quisquis ea quæ bene vult omnia potest. Sed sanctos, de quibus agimus, jam beatos mater Ecclesia confitetur. Quæcumque ergo volunt, omnia possunt. Scimus etiam quia omnis eorum voluntas. Deo penitus (101) conformata, tota est charitas : quæ sieut in Deo omnia novit, sic adest ubi voluerit. Habet enim de ejus similitudine supra nostræ modum naturæ quod ejus scientiam nihil lateat, ejus potentiam nihil impedit. Quia ergo possunt omnia quæ volunt, summa eeleritate ubi volunt ibi sunt; nec movendo sé Deum deserunt, sed intra ipsum currunt quem semper amando conspiciunt. Moventur itaque dum non sunt ubique moti charitate, non necessitate; et semper stant, quia semper amant. Merito ergo Ecclesia ubique

(100) Colb. addit mei.

(101) Colb. confirmata.

terrarum diffusa ad eos suis in necessitatibus clamat, cum se ubique ab eis audiri cognoscat, et eos sibi adesse patrocinando sentiat : quos dum veneratur et amat, in sanctis sanctum qui sanctos fecit honorat, et colit, et prædicat, et ad eorum pacem spe certa suspirat, cum quibus suam glorificationem corporum in resurrectione communi exspectat, sicut Apostolus clamat : *Salvatorem exspectamus Dominum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ* (Philip. iii, 20). Qui enim exspectatus est ut in præsenti redimeret, exspectatur in futuro, ut quos redemit glorificet : quos sicut unde voluit creare potuit, sic ubicumque positos seu dispersos in fine mundi suorum ad vitam cineres suscitabit. Pro spe ista patres antiqui diligent cura parabant sibi sepulcra, ut per hoc sua testarentur corpora de morte ad vitam surrectura, et mandabant postris utsua in sanctorum tumulis humarent corpora, quatenus eis jungantur in resurrectione quos imitati sunt fide. Hinc est quod mater Ecclesia suis parat fidelibus defunctis sacra cœmeteria, inter quos eorum maxime sanctas veneratur reliquias, quibus tanquam organis in vita præsenti Spiritus sanctus uti voluit. Præcipue tamen ibi suos sepelit mortuos ubi cœtus fidelium die noctuque divinum celebrat officium, ut speciali memoria sibi commissos commendent Domino et salutaribus remediis solvant a pœnis. Inde sunt statuta in sanctis conventibns officia, quæ more catholico universa tenet Ecclesia. (102) Hæc inter pressuras mundi suos tam viventes quam defunctos crebris juvat remediis, quos omnes simul recipiet in resurrectione generali. Hinc beatus Job dicit : *Scio quod Redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum, et in carne mea video Deum Salvatorem meum; quem visurus sam ego ipse et non aliis, et oculi mei conspecturi sunt. Reposita est hæc spes mea in sinu meo* (Job. xix, 25-27). Hanc in præsenti spem portat in sinu suo mater Ecclesia; et dum sperat æterna, jam incipit per charitatem vivere. Unde una est cum illa cœlesti quæ jam beata est charitatis æternitate. Nos igitur, quia sumus in invicem membra in uno corpore matris nostræ, quæ est Ecclesia, caveamus divisionem, ne lœdamus matrem. Maneamus in charitate, ut vivamus cum matre (103), servientes Domino, qui etiam de mammona iniquitatis facere jubet amicos.

VII. INT. Quid? An Deus iniquus est qui de iniquo facere amicos facere jubet?

RESP. Nec iniquus est Deus, nec exigit ut de iniquo, id est de rapina, munus ei offeratur, seu pauperibus suis serviatur; sed hoc requirit quod præcepit ubi ait : *Honora Dominum Deum tuum de tua substantia, et de primitiis frugum tuarum de pauperibus* (Prov. iii). De tuis, inquit, non de alienis; nec omnes fruges exigit, sed de primitiis frugum. Jubet

A equidem Dominus facere amicos de mammona, id est de vitiis, quas dicit iniquitatis, si superfluis, superfluis, id est ultra quam necesse est habitis, quasi absque necessitate aliqua retinentur, iniquæ reputantur. De his jubet Dominus ne aut superstitione aut sub avaritia congregentur, sed ut de superabundantibus amicos nobis utiliter præparemus. Quod equidem facimus dum eas charitatis manu potenti porrigitus, dum eas egenis pro Domino præsentamus, et de his omnibus largitori honorum omnium gratias agimus, in quo omnes uno beatitudinis denario lætabimur.

VIII. INT. Evangelio referente novimus quia in fine laboris venerunt operarii ad suscipiendam mercedem operis : *Venientes autem primi arbitrii sunt quod plus essent accepturi, et accipientes murmurabant adversus patrem familias* (Matth. xx, 10). Et cætera quæ sequuntur. Hæc, ut nosti, de remuneratione omnium simul in fine sæculorum præscripta sunt. Sed quomodo, ut dixisti, charitas in fine erit una omnibus, et uno omnes beatitudinis denario lætabimur, ubi quorundam murmur esse adversus patrem familias propalatur? Quomodo concordant qui de aliorum hono murmurant?

RESP. Scias quia post completionem operum ad susceptionem in fine præmiorum nemo intrans murmurat, nemo murmurans intrat. Sed in hac evan-gelicæ sententia veritatis videtur mihi divina potissimum justitia commendari. Humana siquidem justitia de opere judicat, attendit merita, et pro debitis præmium repensat. Divina vero justitia humana superexcedit, dum ingratit et immeritis, quandoque etiam iniurias sua misericorditer bona refundit. Dum igitur injustos et perditos per gratiam reparat, et contra siquidem humana pro sui more judicii justitia pensat. Unde recte dicitur quia murmurat, dum suis legibus divinam minime coarctat, sed eam supra se infinite sublimem mirando non considerat, quæ prout vult omnia operatur, et libere bona largitur. His etiam qui parum aut nihil meruerant, aut etiam damnanda egerant, divina munificentia donat uberioris, quæ suis magis debita meritis humana justitia causatur. Pro divina sane justitia Paulus dicebat : *Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia* (Rom. v, 15). Hinc est quod Dominum respondit murmuranti : *An non licet mihi quod volo facere* (Matth. xx, 15)? Hinc Apostolus : *Cui vult, inquit, miseretur, quem vult indurat* (Rom. ix, 18). Et Dominus : *Miserebor, inquit, cui voluero* (ibid., 15). Quod autem dicit : *Tolle quod tuum est et vade* (Matth. xx, 14), satis indicat quia murmur illud non est damnabile. Est enim consideratio humanæ tantum miseriæ. Alioquin nihil acciperet, nec intrare, sed repelli deberet, si contra Deum murmurando sentiret. Nec ei Dominus dicit : *Oculus tuus nequam est quia ego bonus sum?* (ibid., 15) Quod quidem damnabile esset. Sed

(102) Colb. Quæ.

(103) Hinc incipit liber sextus in codice Colbertino.

quærendo dicitur: *An oculus tuus nequam est quia ego bonus sum?* Hunc intelligimus oculum humanæ rationis judicium; quem sub hac quæstione vult reddere cantum, ne impie sentiat esse superius bonum. Graviter sane peccat qui opera Domini semper justa non amat, sed gravius delinquit qui ea pertinaciter odit. Non amat quidem qui negligit. Odit plane qui detrahit, Est igitur negligentia malum, detractio perniciosum. Jonathas ille Saulis regis filius, sed David dilectus, interdictum regis ignorando non tenuit, maledictionem patris nescius incurrit: qua rescita, suam humiliter ignorantiam non prætendit, sed detrahendo dixit: *Turbavit Pater meas terram* (*I Reg. XIV, 29*). Inde factum est quod Dominus respondere noluit cum Saul cum consuleret an Philisthem persecui deberet. Dum igitur causa eur hoc acciderit quæreretur, Jonathas deprehensus in culpa legitur. Requisitus autem quid egerit, inventum est quia patris interdictum solverat dum comedit: nimirum peccavit, et in eo quod confiteri noluit, se videlicet per ignorantiam delinquisse, et in eo quod adjecit regi detrahere. Prælatorum itaque præcepta, sicut bene nosti, debita sunt susceptione servanda: quæ etiam si ignoranter fuerint transgressa, humili satisfactionesunt honoranda, nulla snbditorum temeritate mordenda. Humilitas namque meretur ascensum, superbìa casum, obedientia præmium, contemptus supplicium. Quapropter humilitati ad Dominum resurgamus, et obedientes Ecclesiæ mandata servemus, cum qua tunc beate vivemus, cum Deus erit omnia in omnibus.

IX. INT. Quid? Fietne Deum omnia? Quæ omnia? Cum omnia dicimus, ligna et lapides et omnem creaturam tam spiritalem quam corpoream cogitare solemus. Erit ergo Deus in lapide lapis, seu quodlibet aliud, si omnia in omnibus.

RESP. Quam præceps vadis, tam inconsulte concludis. Quis adeo desipit, ut pro sensu tuo dicat Dominum omnia fieri? Deus equidem omnia facit, non ipse fit. Nescis quia omnis creatura de nihilo est, et pro conditione sua mutabilitati obnoxia est? Creatura ergo omnis, quantum in se ipsa est, id quod est non est, quia mutabilis est. Creator vero, quia id ipsum quod est, sinc initio et sine fine, sine omni mutabilitate in seipso est, id quod est vere et iucommutabiliter est; de quo testatur Evangelium quia *omnia per ipsum facta sunt*. Sed quæ facta sunt, per se nullo modo subsistunt. Ea propter cum dixisset: *Omnia per ipsum facta sunt*, recte subjecit, et sine ipso factum est nihil (*Joan. I, 3*). Quod sic video distinguendum. Et factum est nihil sine ipso, quia sicut nec fieri sine ipso, sic nec factum potest subsistere sine ipso. Non enim creavit illud Deus de aliquo, sed de ne ullo, sed de nihilo. Quare quod factum est, in se ipso nihil est. Creatura itaque ideo tantum est, quia a Deo condita est. Creator nimirum adeo vere est quod creatura quæ ex ipso est, et per ipsum manet quod est, quamvis de ni-

A hilo sit, tamen in ipso etiam vita est, teste Evangelista: *Quod factum est*, inquit, *in ipso vita erat* (*ibid., 9*). Illoc animadverte sic dictum, ut causam intelligas per effectum. Causa est ars illa, vel sapientia conditoris, qua omnia facit. Effectus est omne quod condidit. Ars illa, seu sapientia, in Deo perpetua et immutabilis vivit. Effectus, id est creatura, et incipitet in se ipso mutabilis consistit. Omne ergo quod factum est, in se ipso utique nihil est; sed in Deo est quidquid est, in quo ejus esse est. Hoc sane in vita mortali vix patet alicui, in æterna autem omnibus manifestum erit. Unde recte dicitur: *Erit Deus omnia in omnibus*. Provide quidem non est sed erit dicere voluit, quia tuno liquido patet quod esse omnium rerum Deus existit. Sed et hoc dicere possumus, quia quam maxime sanctis promittitur quod Deus erit omnia in omnibus. Secundum hoc intelligimus in omnibus dici, hoc est, in omnibus sanctis, in quibus tunc omnia erit, ipsisque invicem sese videntibus patebit, quia nihil aliud præter Deum erit in desideriis eorum: qui dum in præsentis vitæ versarentur miseria, multa ex debilitate et ignorantia suis doluerunt voluntibus interserta. Unde ad Deum quotidie clamat Ecclesia: *Dimitte nobis debita nostra*, (*Matth. VI, 12*): quæ tandem erunt nulla cum perventum fuerit ad æterna. Illis itaque tunc exclusis, erit solummodo Deus omnia in omnibus sanctorum voluntatibus. Una enim in eis charitas, quæ Deus est, manifesta videbitur et singulariter diligitur. Ibi ergo per unitatem charitas bona singulorum erunt omnia omnium. Sed dum hoc intuendo pensamus, omnia dicere possumus de collatis nobis a Deo virtutibus. In præsenti quidem Denm sicuti est minime videmus, sed eum sive querimus, sed ad eum spe ascendimus, sed eum charitate contingimus, et participando in eum proficiimus. Sicut enim humanus oculus per se solum non potest videre nisi alieno illustratus lumine, quod nec adauget cum aspicit, nec cum se avertit minuit; sic rationalis anima sen mens angelica cum a Deo accipit ut sit sancta, participando fit sancta; cum ab eo recedit, remanet mala; bonitas autem, quæ Deus est, remanet integra. Te accedente non augetur, te recessante non minuitur. Quod itaque es plus, castus, verax, justus, sanctus, et si quid hujusmodi, non id essentialiter existis, sed participando efficeris. Quod autem Deus est pius, castus, verax, justus, sanctus non participando accipit, sed hoc essentialiter existit. Illoc in Evangelio Veritas attestatur, dicens: *Nemo bonus nisi solus Deus* (*Marc. X, 18*). Pictas ergo, et castitas et veritas, justitia quoque, et sanctitas, et quæcumque virtus hujusmodi nominatur, essentialiter uniuersum in Deo, imo Deus esse dignoscitur: quo dum plurimi participantur, pro diversis effectibus quos in eis quam multos operatur, illud unum ut multa dicuntur, plurimisque nominibus assignatur. Paulus quippe dicit: *Divisio-nes vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus* (*I Cor.*

B

C

D

xii, 4). Enumerastique aliquibus gratiarum effectibus, *Hæc autem, inquit, omnia operatur unus atque idem Spirius, dividens singulis prout vult (ibid. 11)*: dat enim Deus servis suis (184) munera largitatem, unicuique secundum propriam virtutem. Sunt certe pro sua omnes natura donorum Dei capaces, sunt alii aliis capaciores; sunt omnes, nisi (105) suscipiant, incexcusabiles; suntque pariter tam nolentes quam volentes, ejus voluntati servientes qui potenter in omnibus potest. Ipse est enim bonus omnipotens et summum, unum et omne omnium. Eo ergo quisquis participat, bonus est; qui ab eo avertitur, bonus non est. (106) Unum manens in essentia in his qui eo participant, agit diversa. In eodem nimirum corpore omnia membra non eumdem actum habent, sed spiritum eumdem in diversis illis diversa agentem, ut in oculo visum, in aure auditum, in nare odoratum, in palato gu-

(104) *Colb.* suorum munera.

(105) *Colb.* desipiant.

Austum, in manibus tactum. Unus equidem spiritus inovet ista, in eis agens diversa, sed idem in essentia. Sic illa summa bonitas, quæ Deus est, unum se participantibus præbet, quos diversis charismatum munericibus replet. Multa sunt in nobis ejus charismata, dum in parte sumus. Erit unum in nobis tantum cum ad perfectum venerimus. Hinc Paulus ait: *Cum autem venerit quod perfectum est. evanescatur quod ex parte est (I Cor. xii, 10)*. Hoc in illa nobis vita servatum est in qua videbimus eum secuti est. Ibi quippe manifestabitur quia Deus fuit et est et erit omnia bona in omnibus. Hoc aperte videbit charitas, quæ tunc erit in omnibus una, et singulis sese invicem perfecte videntibus et diligentibus manifesta, et Deo penitus conformata, sicut Creatori creatura, in unitate perfecta.

B Per omnia sæcula. Amen.

(106) *Colb.* Unde.

EPISTOLA HUGONIS RADINGENSIS ABBATIS⁽¹⁰⁷⁾.

Charissimo suo domino MATTHÆO frater Hugo abbas Radingensis monasterii indignus sanum sapere et recta docere.

Illum quem voluisti nostrum tibi retinere libellum audivi tua voluntate, non nostra concessione, passim expositum, et ut ipse testaris, gratanter acceptum; excepto quod non bene suscipiunt illud de sacerdote deposito vel excommunicato ibidem ita dictum (lib. v): « Quem itaque Christus per Ecclesiam deponendo vel excommunicando destituit ab officio, si in sacramentis altaris ministrare presumit, qui jam minister non est, nihil facit. Sic enim ea Deus agenda instituit, ut non nisi per ministrum valeant fieri. Quare qui minister non est, in sacramento altaris nihil facit. » In hac sententia videtur recte dictum non tam nostris quam quibuscumque hucusque Catholicis quia agens in sacramento altaris, qui minister non est, nihil facit. A Patribus nempe traditum legimus et ratum tenemus quia spiritus gratiarum non sequitur personam digni aut maligni, sed ordinem traditionis; ut quamvis aliquis boni meriti sit, non tamen consecrare possit nisi ordinatus fuerit ut ministri exhibeat officium, Dei vero est tribuere consecrationis seu benedictionis effectum. Quapropter non temere fuerat argendum quod ibi, Ecclesia teste catholica, constat positum. Hoc potius videbatur a dubitante querendum, utrum quem semel posuit Ecclesia ministrum ad agendum aliquod sacramentum, ipsa possit, culpa promerente, aliquem deponere vel excommunicare, ita ut in sacramentis nequeat agere quod ante potuit. Ad hæc respondendum fuit, quia vivus et prepo-

(107) Hæc epistola in solo existit codice Colbertino.

tens est sermu Domini, qui clavi ecclesiæ quam sancivit ita dicit; *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis (Matth. xvi, 19)*. Ex hoc apostolica sedes et ubique terrarum catholici doctores, ut Scripta testantur antiqua, prædicare solent, quia tam sacerdotes quam in clericali ordine ministri quilibet tempore depositionis vel excommunicationis suæ gratiam semel acceptam quidem retinent, sed officio carent. Addunt etiam quia qui in sacramentis altaris seu sacramentorum officiis consecrare presumunt, qui ministri non sunt, nihil utique faciunt. Beatus sane papa Innocentius ex apostolicæ sedis assensu scripsit quod quidam Nezelon ab hereticis ordinatus, quia nihil habuit, dare ei nil potuit cui manus imposuit (198). Hic equidem si a ministris, licet indignis, non tamen depositis vel excommunicatis ordinatus fuisset, et ipse, quantumcumque indignus, si minister existeret, ex officio utique conferret cui manus rite imponeret. Da ministrum quantumcumque indignum, da ministrum, fatemur eum habere officium. Aliud est loqui de sacramento, aliud de officio. Officium enim sacerdotale quam multis interdicitur, sed sacramentum non aufertur. Inde fit quod cum Ecclesiæ placet ut eos aliquando revocet, revocatos absolvit et reconciliat, non quidem reordinat. Aliud est etiam dicere de officiali malo, quia non bene ministrat; qui tamen dum minister est, quantumcumque malus, utique ministrat. Aliud est ipsum ab officio deponere, ne ministerium faciat. An ignoramus quia sacramenta aliasunt necessaria, alia officialia. Baptismus quippe necessarius est omnibus. Sacerdotalis vero

(108) Urbanus II 1, q. 7, c. 2, ad Daibertum.

seu clericalis quælibet dignitas ad officium traditur aliquibus. Baptizati opus nulli interdicitur, nec enim ab opere Christiano baptizatus quispiam suspenditur; quin potius, si inde aberraverit, multis modis revocatur. Sacerdotale vero officium seu clericale plurimis quam sæpe pro culpa reciditur, et ab eo nonnulli crebrius deponuntur. Illo omnes in Christo vivunt, isto, Ecclesia jubente, aliqui serviunt. Illud Ecclesiæ domum ædificat, istud ædificatam dispensat. Dispensatio ista et a quolibet agitur, sed ab officiali per Ecclesiam posito ministratur. Quod si per Ecclesiam ab officio deponitur, manet sacramentum semel impositum, sed, sicut in nostro legisti opusculo, manet ad judicium, non ad officium. Sic et Christiano cuilibet excommunicato manet baptismi sacramentum, non ad remedium, sed ad judicium, non ad salutem, sed ad condemnationem. Manet ideo dicimus quia cum resipiscit, per Ecclesiam reconciliatur, non rehaptizatur. Si enim sacramentum peccando amitteret, cum ad Ecclesiam pœnitendo rediret, eum procul dubio rebaptizari oporteret. Sacraenta quippe divina sunt. Unde et habenti ea per hominem auferri non possunt. Manent itaque ministris sacramenta, sed exigente culpa eis sacramentorum sæpe tolluntur officia. Sciendum autem quia aliud longe est quod Christianus per excommunicationem ab Ecclesia deponitur, quam quod minister aliquis ab officio removetur. Illud enim assidue gravat, hoc sæpe alleviat. Illud damnat, hoc castigat. Ministro, si indigne agit, utile est quod deponitur. Christiano autem mortiferum est quod ab Ecclesia separatur. Dum enim ab Ecclesia scinditur, infidelis utique immo infidi deterius judicatur. Dominus quidem dicit: *Qui vos audit, me audit, et qui vos spernit, me spernit* (Luc. x, 16). Ab Ecclesia ergo dissentire, a Christo est cadere. A Christo autem cadere, fidem non habere. Sed qui fide caret, nullum opus bonum habet. Audi Apostolum: *Omne, inquit, quod non est ex fide, peccatum est* (Rom. xiv, 23). Christianus igitur, licet habeat baptismi sacramentum, dum aberrat a fide, nullum facit bonum. Non omnis itaque habens sacramentum, habet et sacramenti officium. Unde miramur quosdam dicere de excommunicato seu deposito sacerdote, quod quia retinet semel ac-

A ceptum ordinationis suæ sacramentum, habeat et dum præsumit in consecrando effectum.

Quapropter quicunque accedit ut alios de sacramentis ministrorum edoceat, in docendo discernens ordinationis sacramentum et ordinati officium, dicat quod sacramentum semel acceptum, in susceptione manet, sed susceptionis officium sèpius Ecclesiæ censura removet. Dicat etiam quod tam vera est Ecclesiæ potestas, cum ab officio ministrum jure deponit, quam vera est cum eum in officio rite disponit, doceatque quod schismaticus sit qui Ecclesiæ catholicæ non consentit; de quo auctoritas ita dicit: « Quod conficit schismaticus, corpus Christi non est. » Et alibi: « Extra catholicam Ecclesiam non est locus veri sacrificii. » Unde et Dominus per Moysen ita præcepit: *In una, inquit, domo comedetis eum, et non offeretis de carnis ejus foras. Et incircumeisis non comedat de eo* (Exod. xii, 46). In unitate ergo, non in schismate, sumitur. Nec enim extra Catholicam nec ab alienigena obtinetur. Ne ergo credas vaniloquis, ne acquiescas clatis. Crede humilibus et subditis, qui Ecclesiæ matris sacramenta venerando suscipiunt, non equidem disputando, sed auctoritatem institutoris humiliiter venerando, ex quo mater Ecclesia potenter solvit et ligat, efficaciam in sacramentis ordinato commendat, aliquando etiam denegat potestate rata, non verbositate frivola. Non erit autem una prudentia vel potentia, quia, si essent efficacia quæ a schismaticis vel a depositis fiunt consecrationum officia, infinitos haberet hodie præsules unaquæque sedes et quam multos Roma summos pontifices, qui confusione horribili et ligatos ab aliis solverent et solutos indebitè ligarent. Sic sic, si bene perpendis, et rata cassarentur, et irrita præferrentur. Sic nulla de gestis ecclesiasticis essent certa, sed quæque frivola; et ut verum fatear, nihil omnino esset Ecclesia. Sed de his hactenus nos equidem ista sub brevitate tibi rescribimus, qui facta matris Ecclesiæ non frivola, sed rata tenemus, qui sanctorum auctoritates Patrum quam nostra sensa sequi maluimus, qui vos in Christo diligimus, et a vobis amari volumus. Unde et scripta vestra læti suscipimus, et vobis nostra dirigimus et emendanda committimus. Amen.

INCIPIT LIBER SEPTIMUS.

I. Mater virtutum charitas, ubique magnifica, nonnquam est solitaria, nunquam otiosa. Hæc suis contenta, cunctis benevolæ, nec rapit aliena, nec vult habere privata. Hæc in ea domo perenniter exaltat, quam sapientia columnis gratiæ septiformis exaltat, quam luminis æterni splendore clarificat, et bonis operibus plene perornat. Ejus bona omnia felix

D concordia servat, dives benevolentia dispensat, divina gratia copiose ministrat: quo magis erogata, eo potius fiunt augmentata. Hæc semper nova, semper integra, novos parit filios, omnesque liberos, simul ingenuos, moribus insignes, viribus præcellentes. Hoc enim humilitas nutrit, patientia prævehit, obedientia regit. Horum militia vitiis infesta,

sumit arma victoriae de manu Sapientiae. Constanter ad bella procedit, quam ordinis virtus invicta custodit. Ibi prudentia consultit, justitia decernit, fortitudo peragit, temperantia componit. His ita precedentibus e contra vitiorum tumultus præcipiti saltu, vario strepitu, effuso milite proruit, temerarium certamen assumit. Hunc enim sua imprudentia resolvit, injustitia dejicit, debilitas frangit, intemperantia perdit. Talibus illico prostratis et perditis, chorus virtutum præcedenti fidei vexillo triumphator incedit, spei firmitate validior universa transcendent, mox ad matris suæ, scilicet charitatis, gaudia pertingens, summæ Trinitatis essentiam jupiter intuendo conquiescit. Ibi nec visio corporea mutabilitate socia decipit, nec spiritualis imaginatio varie concepta pro voluntate congesta fallit, sed pura mentis intelligentia stabilis et certa a veris ad ipsam veritatem perducta id ipsum aspicit. O id ipsum, unum, et omne bonum omnium! Vides tu, videt oculos quem illuminasti, oculus charitatis, quia in te sunt omnia, nec dilataris tu in omnibus, nec coarctaris. Tu sine omnibus, nec minoraris: in te simul omnia sine compoto numerat, te in omnibus sine termino mensurat, te sine omnibus tibi sufficientem et summum sine pari ponderat, unum in Trinitate, trinum in unitate. Unum utique non sumptum ab unitate, trinum quoque non sumptum a Trinitate, sed unum prorsus idem quod unitas, trinum omnino quod Trinitas. Unitas quæ numerum minime inchoat, Trinitas quæ numerum minime præsentat. Unitas quæ terminum nescit, Trinitas quæ nulla mensura discernitur. Unitas quæ nullo pondere trahitur, Trinitas quæ nulla lance pensatur. Non igitur numero, non mensura, non pondere minus habet unitas Trinitate, nec magis obtinet Trinitas unitate. O Jerusalem cœlestis! o domus charitatis, civitas luminis, plena beatitudinis! Tu simul omnia in Deo sine tempore prospicias, tu Deum in omnibus sine motu miraris, tu Deum sine omnibus in se solo plenum et perfectum sine modo diligis. Hæc videre, hæc nosse cœlestis curia civibus ineffabili bonitate donatum. Hæc nobis credentibus adhuc minus, et in tempore versantibus, per fidem desiderare misericorditer concessum. O Deus! et quid dico Deus? Deus te dico fide, nondum visione. Mirabile dictu! de te tacere non possumus, et te dicere non valemus. Nondum enim te videmus; sed tuo munere, tua piissima gratia jam in te credimus unum et fideliter loquimur. Te Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, non tres deos, sed unum confitemur, adoramus, et sequimur. Unum non quomodounque unum; nam et multa, quia simul collecta dicimus unum, non tamen simpliciter unum; sed te quidem unum in Trinitate, trinum in unitate; non collectum unitate, nec divisum Trinitate.

II. INT. Mira quæ dicis libenter audio; sed ad hæc si ratione vel auctoritate me pertrahis, libentius sequor.

A RESP. In præsenti, charissime, ad eredendam simplicem unius Deitatis ratam Trinitatem adeo firma ratione procedimus, quod utique, si bene perpendicularis, in omnibus creatis creatricis vestigium Trinitatis liquido cognoscamus. Hinc Apostolus ait: *Invisibilia ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque virtus ejus et divinitas (Rom. 1, 20)*. Verba ista sic distinguimus: Invisibilia ipsius et sempiterna virtus ejus et divinitas conspiciuntur a creatura mundi intellecta per ea quæ facta sunt. Quæ proposuimus verba Apostoli videamus. *Invisibilita Patrem, virtus Filiū; divinitas Spiritū* sanctum insinuant nobis, prout donat intelligi qui clavem scientiæ gerit. Pater quidem a nullo est, sed quidquid est ab eo esse B habet. Unde quia a nullo est, a nullo ut sit visus est. Recte ergo dicitur quia invisibilis est. Ex ipso nempe sunt omnia, tam ei coessentialia et coæterna, quam de nihilo creata et temporalia. Coessentialia et coæterna Filius et Spiritus sanctus: de nihilo creata et temporalia, res condita et omnis ejus proprietas. *Sempiterna virtus* proprie dicitur Filius. *Christum*, inquit Apostolus, *Dei virtutem et Dei sapientiam I Cor. 1, 24*). Christus est Dei sapientia, quam Deus Pater non aliunde accepit, sed ex seipso sine initio perfectam gignit, per quam immutabiliter simul omnia disponit; per quam de nihilo causaliter, materialiter, naturaliter simul omnia fecit; per quam visibiliter, actualiter, temporaliter singula proponit, et immotus mutabilia regit. Ipse est C virtus Dci, quia sicut de nihilo facta, sic ne in nihil redeant, tenentur omnia, nullo enim tempore nulla qualicunque varietate in nihilum valent redire, non quidem pro se, sed pro conditore in singulis essentialiter persistente. Si conditoris essentialiam vales a conditis removere, et condita de nihilo valent in nihil defiscere. Sicut autem sine nobis conditi sumus, sic et sine nobis a conditore tenemur. *Divinitas* est Spiritus sanctus, qui ideo recte divinitas dicitur. Cum enim causa quæritur cur Deus omnia fecit, quare facta sic ordinat et regit, respondetur quia Deus non egit, nec eget, nec egebit; sed sola charitate; non nova voluntate omnia fecit, hoc singulare et divinum sibi retinuit. Cum enim creatura aliquid facit, causa agendorum ejus indigentia occurrit, quæ etsi aliquando agere non agenda præsumpsit, hoc esse sensus inopiam ratio deprehendit. At vero Deus nullo egens, solus sibi sufficiens, in omnibus quæ agit solam habet causam suæ charitatis: quod Propheta intuens proficitur dicens: *Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges (Psal. LV, 2)*. Causa ergo illa singulariter admiranda, qua sine indigentia facit Deus omnia, recte dicitur divinitas. Hæc enim causa, si dicere libeat, Deo remanet proprie propria. Bene ergo Pater invisibilis, Verbum virtus per quod Pater omnia facit, Spiritus sanctus est una et eadem Patris et Filii benevolentia, in qua bene facta sunt

omnia, et manent bona. Tria hæc apostolica dicit auctoritas, et subjungit *ipsi gloria*. Non ait ipsis, sed ipsi est gloria, quia in Trinitate permanet unitas. Nos vero qui catholice verba Apostoli veneramur, nec Trinitatem confundimus, nec unitatem dividimus, quia sic tria ista prædicamus, ut simplicem unitatem teneamus. Ea ergo sine numero numeramus, qui cum Propheta dicimus: *Et sapientia ejus non est numerus* (*Psul. cxlvii, 5*). Ea quoque sine termino mensuramus, et cum Apostolo proclamamus: *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigubiles viæ ejus!* (*Rom. xi, 33*.) Ea etiam sine pondere pensamus, qui cum Apostolo prositemur: *Et pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, et intelligentius restrahat intelligentias vestras* (*Philipp. iv, 7*). Corda itaque nostra teneant, intelligentiae nostræ cognoscant, quia nec numero, nec mensura, nec pondere continentur summum illud, mensurantur quo simul omnia, quo simul omnia numerantur, quo simul omnia ponderantur. Si numerari, mensurari, seu ponderari posset; numero, et mensuræ, et ponderi utique subbesseret; unde nec Deus esset. Quid igitur agimus? Incomprehensibilis est quem quærinius, ineffabilis est quem fari gestimus. Potius ergo ignorantiam nostram humiliter fateamur, quam temerarie nos incognita scire jactemus. Sed si pie in nobis desicimus, tandem Apostoli consilium humiliter requiramus, diceantis: *Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis et in terra nominatur, ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ virtute corroborari per Spiritum ejus in interiore hominem, habitare Christum per fidem in cordibus vestris; in charitate radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, longitudo, et stabilitas, et profundum, seire etiam supereminenter scientiæ claritatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei* (*Ephes. iii, 14-19*). His excitati sermonibus primum doleamus quia cum non comprehendimus ad cuius imaginem et similitudinem conditi sumus, et quod impedit ne comprehendamus, sectando justitiam removeamus, ut cum Deo unus spiritus efficiamur, quo solo invisibilis Deus videtur, agnoscat, comprehenditur. O Spiritus sancte, illumina nos et trahe, qui es pondus sine onere, charitas sine affectione, novum non novus nobis aspira pondus amoris. Veni ad nos qui non moveris, mane nobiscum qui nusquam et nunquam recedis. Aspira ut sentiamus, veni ut suscipiamus, mane ut diligamus. Sentiamus fide, suscipiamus spe, diligamus charitate, Patrem scilicet qui generat Filium sibi consubstantialem absque initio et sine fine; Filium quoque a Patre genitum absque separatione et sine tempore; et te, Spiritus sancte, procedentem ab utroque sine motu et sine divisione. O unitas invariabilis! o Trinitas inseparabilis! in qua nec generatio ex Patre, nec processio ab utroque Deum multiplicat, unde nec variat. Pater quidem prout novit om-

A nia facit. Ejus nosse est omnia numerare. Filius Patris omnia ordinat quæ temporibus et officiis competentibus assignat, et in eis singulas mensurat. Spiritus sanctus Patris et Filii unus suo omnia pondere ligat. Ea enim ipsi est benevolentia, qua sicut placuit fieri omnia, placet ut maneant facta. Ex ipso namque pendent omnia ut effectus ex causa. O Deus et qui es Deus meus! tua quidem notitia omnia numeras, tua potentia omnia mensuras, tua charitate omnia ponderas. Hæc Sapiens ille intuens et tibi loquens aiebat: *Omnia in pondere, et mensura, et numero dispositi* (*Sap. xi, 21*). Sed dicit aliquis: Si omnia in istis, non sunt ista de omnibus illis. Res equidem, quas omnes dispositi Deus, pondera, mensuras, numero habere novimus; quæ penitus non essent, si res in quibus subsistunt minime fuissent. Rebus enim quarum sunt et ipsa creata sunt, quapropter et ipsa disposita sunt. De omnibus enim sunt. Res ergo et rerum pondera æque ponderantur a superiori pondere qui non ponderatur. Res quoque et rerum mensuræ æque mensurantur a superiori mensura quæ non mensuratur. Res quoque et rerum numeri æque numerantur a superiori numero qui non numeratur. Notitia quidem Dei omnia numerat, nec numero capit; sempiterna virtus ejus omnia mensurat, et nullo termino finitur; benevolentia amborum universa ponderat, et nulla lance trahitur. Tria ista in quibus dispositi Deus omnia coæterna sibi sunt et inseparabilia, unum in essentia, in personis tria, non quomodo cunque unum, sed unitas; non quomodo cunque tria, sed Trinitas. Unitas, quæ trinitatem non angustat; trinitas, quæ unitatem non multiplicat. In Deo sane numerum, mensuram et pondus absque compoti ratione, absque finium limitatione, absque perpendiculari motione, prout ab ipso suscipimus, innumerabilia mutabiliter, æterna temporaliter, incorporeæ corporeis vocibus, non tam disserere quam assignare pro modulo nostro potuimus. Nunc autem in creaturis pondera, mensuras, numeros videamus: et hoc primum in spiritu rationali perquiramus, ut in eo creatrice vestigium Trinitatis agnoscamus. Spiritus sane rationalis videt in Deo supra se, videt posse Deum in se, videt post se in spiritu irrationali sub se, sola rationali intelligentia sine corpore numerum, mensuram, pondus, in Deo supra se, quod ut potuimus, non ut debuimus, timide perstrinximus. Post, Deum in se, quod nunc eloqui suscipimus, pie meditari, catholice fari, fideliter imitari, Domino donante, debemus illam summam, simplicem et individuam Trinitatem, quam chorus angelorum ille beatus primam novit, notam elegit, electam tenuit. O vera cognitio! justa electio! felix possessio! Beatus ille spiritus rationalis Deum aspiciens, in ipso omnia sua colligit notitia, de quibus omnibus quid agat, quo ea referat, libero rationis arbitrio recte dijudicat, quæ pro suo iudicio pensans amat. Cognitione ergo numerat, iudicio mensurat, amore ponderat,

quo se et omnia transiens Deum singulariter amat. A ritus sanctus in malevolam animam non descendit. Hic tractus ponderis, hoc pondus amoris, hic amor charitatis in electis angelis conservat signaculum similitudinis Dei, o Deus omni studio querendus, omni virtute colendus, omni amore tenendus, angelum et hominem, utrumque rationalem condidisti, qui soli inter omnia recte scire, vere judicare, plene diligere potuerunt, ut erecti supra se ascenderent ad te, non gressu corporis, sed opere virtutis. Tibi quidem inhaerore amoris pondere nulla unquam creatura potuit, nisi tractu superni adjuta ponderis, hoc est absque dono Spiritus sancti, qui nullum deserit nisi qui refugit: Unde Veritas in Evangelio dicit: *Qui autem peccaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc saeculo, neque in futuro* (Matth. XII, 32). Hunc Spiritum sanctum angelus ille refuga noluit, qui bonus a Deo conditus, mox spiritum superbiae concepit, quo Deum deserens se sibi retinuit. Solum inflatus, omnino vacuus remansit, et nos seducendo in primo patre dejecit, seb nos seductos miseratio superna respexit. Quæreris causam qua Deus peccatores revocat. Eadem est qua Deus omnia de nihilo creat. Superius audisti quia Spiritus sanctus Patris et Filii unus causa est singularis et divina ex qua pendent omnia ut effectus ex causa: quapropter ad eum referenda sunt universa. Sine isto quantacunque quis fecerit, sunt omnia mala. Quapropter in omnibus quæ agis quære tibi a superiori pondere pondus amoris, id est a Spiritu sancto donum charitatis. Ora Patrem per Filium in Spiritu sancto, non divididas gradibus quem unum in essentia consitemur, quem voluntas non variat, ned dividit actus, ora ut tibi charitas detur, quam proprie sanctus aspirat Spiritus, sed tota Trinitas donat cui vult. Summæ quidem Trinitatis indivisa est unitas, inseparabilis efficacia, et dona communia. Ora ut charitatem accipias, qua accepta, cum Apostolo dicens: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui ortus est nobis* (Rom. V, 5). Hæc charitas a Spiritu sancto data, quia desursum est, quidquid per eum egeris, sursum levat. Cupiditas vero, quæ falso de insimis nititur oriri, deorsum trahit. Quidquid per eam egeris, totum perdis. Quapropter Spiritum sanctum humiliter quære, et per eum pœnitentiæ remedia suscipe. Quem enim unctio Spiritus non tetigerit, pœnitentiæ remedium non accepit. Hunc mulier illa suscepserat, cuius charitatem Evangelium nobis commendat, dicens: *Dimissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multum* (Luc. VII, 47). Scias ergo quia Dei dilectio vere peccatorum est remissio: unde apostolus Joannes ait: *Qui non diligit manet in morte* (I Joan. III, 14). Stipendum enim peccati mors est. Multi quidem ratione sola commoniti, quæ nec aufertur in pœnis, dolent se esse in peccatis, a quibus non excunt absque remedio charitatis, quam Spiritus sanctus infundit. Manente olim mala voluntate, quæ sola Spiritui sancto nititur contraire, non possunt trahi, quia Spi-

III. INT. Quæ dicis vera esse sentio, sed hæc mihi aliquo te probare placeat exemplo.

RESP. Nostri quia primo patri nostro Adam in paradiiso adducta sunt animantia, quæ in Deus cuncta subjecerat. Arbores quoque paradisi, sola una rotenta, eidem Deus concesserat. Adam ea omnia pariter agnoscit, de agnitis vere judicans sua singulis animantibus nomina designavit, et tentatus a serpente provida mente respondit, ubi mulier ait: *De omni ligno paradisi vescimur: de ligno vero scientiae boni et mali ne illud tangeremus prohibuit nos Deus, ne forte moriamur* (Gen. III, 2). Sed ut Trinitatis in hoc memoriam qualemque teneamus, vide numerum in cognitione, mensuram in discretione, ruinam ponderis in cupiditate. Non enim traxit eos charitas, sed depressit cupiditas, qua a Deo recesserunt, dum vetita comederunt, et habere indebita præsumperunt. Hi pro sua mala voluntate a sancto Spiritu minime tracti sunt, qui culpam suam non solum non confiteri, sed etiam excusando defendere maluerunt. Defensio enim culpæ interclusio est venia. Vide etiam quia primus ille de primis parentibus natus dum sua omnia a Deo sibi data cognovit, recte de suis largitori Deo proferre decrevit. In rerum cognitione numerum, in oblatione judicium tenuit et ostendit; sed in pondere peccavit, qui charitate vacuus et sua obtulit et non recte divisit. Non recte divisit qui sua Deo se peccato per fratricidium ponderavit. Hinc Scriptura dicit: *Si recte offeras et non recte divididas, peccasti* (Gen. IV, 7). Offert recte qui sibi a Deo præstata jure largitori omnium satagit repensare. Sed non recte dividit qui sua offerens se Deo subtrahit. Pondus amoris indicat quo intendat. Amor ipsum deprimit, vel elevat. Amor bonus est charitas, amor malus cupiditas. Elevat amor bonus, deprimit amor malus. Deprimit, dum num amanda diligit, dum se vel alia quælibet diligens, Deum neglit. Sed charitas elevat, quæ quos potest ad amandum Deum excitat, negligit propria, bona quærerit communia. Pondus amoris totum Deus quærerit, totum accipit, divisum respuit. *Diliges*, inquit, *Deum tuum ex toto corde tuo, ex tola anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente tua* (Luc. X, 27). Amor itaque Dei totum capit, omne colligit, nulla dimittit, universa trahit. D Sine hoc quæcumque tenueris, omnia perdis, teste Veritate quæ dicit: *Qui non colligit mecum, dispergit; et qui non est mecum, contra me est* (Luc. XI, 23). Trahe nos, Deus, pondere tuo. Leva nos ad te, sancta Trinitas, cum Elia in curru igneo, in Spiritu sancto. Conformatur tibi nostra quam creasti Trinitas, ut quidquid cognitione numerat, quidquid ratione mensurat, valido charitatis pondere totum pariter omne simul ad te trahat, in te custodiat, et unita tibi beata permaneat tam honore imaginis, quam similitudine charitatis. Imago etenim tua æternitatem, similitudo tua tenet beatitudinem. Si autem in debiti pondere amoris, te neglecto, quod

absit! transitoria quærimus, amissa tuæ beatitudini similitudine, miseri remanemus; sed pro tua imagine in nobis naturaliter permanente sub æterna miseria perduramus. O beata illa anima, quæ amore debito querit æterna, quæ summæ Trinitatis similitudinem tenet in gloria! Hæc Joannes apostolus de pectore Domini hauriens affirmat, dicens: *Similes ei erimus, quia ridebimus eum sicuti est* (*I Joan. iii, 2*). Propheta quæque dicit pro imagine: *Signatum est super nos lumen rultus tui, Domine*. Dicit et pro similitudine: *Dedisti lætitiam in corde meo* (*Psal. iv, 7*). Nimirum in Deo nulla lætatur imago, nisi quam perornat Dei similitudo. Imago est Dei natura intelligentiæ rationalis imago æternitatis. Similitudo Dei formatur in nobis, in pondere charitatis, in similitudine virtutis. Hanc primus homo perdidit suæ secutus vocem mulieris, non judicium propriæ rationis: et dum diabolo non Deo credidit, cupidus ad indebita declinavit, seque cum sua propagine vitiis atque dæmonibus mancipavit. O misera anima a summis ad ima prolapsa, in regione similitudinis oberrans et devia, nuda et cæca, virtutibus vacua, vitiis sordida, carni subdita, pecorum socia. Hæc Propheta deplorans clamat: *Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est juventis insipientibus, et similis factus est illis* (*Psal. xlviii, 12*). In honore fuit qui habens in se creatricis vestigium Trinitatis, voluntatem Dei in mandatis agnovit, servandam judicavit, sed amore defecit dum ea quæ Dei sunt Deo præposuit. Unde bene sequitur: *Non intellexit*. Et intellectu perduto factus est animalis jumento similis. De his Paulus ait: *Animalis, inquit, homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei* (*I Cor. ii, 14*). Inde est quod primus Adam parens noster, quia de intellectuali factus est animalis, recte pellibus animalium debuit indui et a superioribus ad ima detrudi. Exinde hominis sapientia, peccatis exigentibus, ita deperiit, ut more pecorum subditus corporeæ voluptati, et suæ notitiam perderet trinitatis, qui summam Trinitatem quæ Deus est oblivious, creaturam impudens adoravit. De talibus ait Apostolus: *Quia cum cognovissent Deum, non sicut Denm glorificaverunt aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum* (*Rom. i, 21*). Et paulo post: *Qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula* (*ibid., 25*). Hi a veritatis luce in errorum tenebris prolapsi, a similitudine Dei in similitudinem pecorum versi, pro ueste justitiæ pecorum sordibus obvoluti, nec in se nec in aliis recognoscunt creatricis indicia Trinitatis. Sed æterna Sapientia nec talium oblita misericordiam et miserationem induit, carnem sumpsit de nostro genere, non culpam de traduce. *Nusquam*, inquit Apostolus, *angelos apprehendit, sed semen Abrabæ apprehendit* (*Hebr. ii, 16*). Ejus humilitas nos sanavit, qui morte sua nos redemit. Ejus resurrectio nos sanctificavit qui sua

A ascensione usque ad solium æternæ beatitudinis secum pariter exaltavit, sic etenim dicit: *Cum exaltatus fuero, omnia traham ad me ipsum* (*Joan. xii, 32*).

IV. INT. Quis est hic humiliatus denuo exaltandus? Ipsum, quæso, ut sequamur, manifesta nobis qui exaltatus omnia ad seipsum trahit.

RESP. Ipse est, charissime, quem patriarcharum oracula, quem legalis observantiæ mysteria, quem prophetarum prædictæ vaticinia, quem vox angelica, quem de cœlo stella præsentem præsentia, illa pastoribus, ista revelavit regibus. Iste est sapientia Patris, attingens a fine usque ad finem fortiter et disponens omnia suaviter. Pater quidem, sicut superius jam audisti, omnem creaturam cum sua proprietate non alibi, sed apud se sine varietate semper habet nosse, sine compoto semper numerare. Audisti quia Filius patris, sapientia scilicet quam ex se non aliunde sine initio perfectam genuit, omnia certis mensurat finibus pro naturæ modis et actionibus. Audisti quia procedens ab utroque Spiritus sanctus, suo tenet omnia pondere. Est enim causa qua de nihilo per ipsum facta servantur omnia. Ex his autem quæ facta sunt, quædam motu naturali vegetantur, quod in herbis et arboribus solotenus fixis persæpe miramur. Sunt et naturali et spontaneo motu prædicta, ut animalia, quorum corpora et naturaliter crescunt, et varie discurrunt. Sunt homines qui et naturaliter crescunt et spontaneo motu sese agunt, sed rationali intelligentia præcellunt, qua et supra se divina cognoscunt. Cætera quidem ratione parentia sub his quæ ratione prædicti sunt remanent subdita. Eo usque ipsorum pertingit natura. Homo quidem, quasi medius inter inferiora et superiora, et Deum audire debet pro suæ rationis intelligentia, et de inferioribus judicare pro mensura sententiae a Deo sibi prærogatae, ut de inferioribus sui lege judicii sic disponat, quantum auctori omnium et ipse bene compositus assidue placeat. Sed ejus mensura judicii tunc itaque defecit, cum Deum deserens, cui subesse debuit, cæca mente his quibus prælatus fuerat tam Dei munere quam jure naturæ subditus retransit, socius pecorum, servus dæmonum. At hanc vero humani judicii mensuram in propria libertate reparatam Dei D sapientia quæ est superior mensura, quæ metitur omnia. nobis per assumptum hominem apparuit Deus et homo, non duæ personæ, sed una; duæ naturæ, non una; Deus et homo, unus non duo; inconfusus, indivisus, plenus et perfectus. Servata namque utriusque naturæ proprietate, Deus homo factus non desit Deus esse; homo factus Deus, homo habuit permanere. Ex duabus naturis Deus et homo Christus, non natura sed persona unus, non est recens Deus, sed est ab æterno Christus. Natura quidem hominis non persona a Verbo Dei est assumpta, sed persona Verbi et hominis, id est Jesu Christi manet omnia, Patri

coæterna; non una de dispositis quæ in Deo sunt vita *Quod factum est*, inquit, *in ipso vita erat* (*Joan. I, 4*), sed disponens omnia, creans singula, regens universa. Est enim tertia in Trinitate quæ Deus est persona, non tertia in deitate substantia, sed una et eadem cum Patre et Spiritu sancto manens essentia. Ejus pro nobis humiliatio est humanæ naturæ susceptio, qua factus est redemptor noster et legifer noster. Ipse est mensura superior; qui mensuram nostri judicii quæ defeccerat obedientiae legibus decoravit, cuius formam in semetipso proponens nobis ait: *Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me* (*Joan. vi, 38*). Qua usque ad mortem completa, vitor ab inferis rediens et a morte resurgens, cœlos ascendit, unde nobis sanctum Spiritum copiosius effudit, cuius pondere nos insima membra sibi unita trahit ad superna. Agnoscere ergo et venerare pro nobis humiliatum, prosequere virtutum gressibus eumdem exaltatum, pondere Spiritus sancti, fune charitatis omnia trahentem ad seipsum.

V. INT. Quæ omnia? Nonne multos, perseverante usque ad mortem nequitia, credimus perpetua damnatos esse sententia?

RESP. Dictum est omnia, non quidem universaliter omnia, sed omnia utique electa. Omnia, de omni gente, de omni conditione, de omni ætate, de omni sexu, de omnibus terræ et maris finibus, a primo justo omnes ad ultimum electo. Hos omnes humiliatus ille quæsivit et exaltatus collectos ad se trahit. Ad hunc in tenebris hujus sæculi cognoscendum nos qui adhuc in carnis infirmitate preminur superna gratia concitamus. Fides nuntiat, spes demonstrat, charitas manifestat. His tribus illustrati quidquid multiplici cognitione numeramus, quidquid judicii ratione mensuramus, quidquid amore congruo ponderamus, summæ Trinitati jure debito conformamus, quæ nos et omnia suo simplici numero colligit, sua simplici mensura producit, suo simplici pondere custodit. Una quidem est rationalis anima, quæ summæ Trinitati conformata pro modo suo tria in se tenet inseparabilia. Numerando enim mensurat et ponderat, mensurando quoque numerat et ponderat, ponderando simul numerat et mensurat. Quia vero pondus suum trahendo numerum et mensuram præponderat, cum ipsum pondus charitatis flamma ea sursum trahendo rapiat, charitatem Dominus servandam præcipue mandat, dicens: *Ignem veni mittere in terram, et quid votu nisi ut ardeat?* (*Luc. XII, 49*.) Ut autem ardeat, *Diligies*, inquit, *Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*, etc. *Hoc est primum et maximum mandatum* (*Matth. XXII, 39, 38*). Primum, quod cætera sequuntur; maximum, quo perficiuntur, vel primum et maximnm, quia in prima tabula et de colendo Deo. Nam secundum et magnum in secunda de diligendo proximo. Dilectio Dei merito præcellit, quo anima vel spiritus rationalis confirmata summæ Trinitati quidquid pro notitia numerat vel ratione

A judicat, pro amore ponderat. Recte peragit omnia se ei referens cuius notitia sine compoto numerat, sapientia sine fine mensurat, charitas sine pondere pensat. Hanc summam Trinitatem quæ Deus est fideliter adoramus, cuius imaginem, ipso revelante, in nobis quærimus: de qua pro modulo nostro aliqua, te compellente, supra taxavimus. Nunc quia perurges super irrationalem spiritum pro ipsa ibidem inquirenda mentis intuitum applicemus.

VI. Irrationalis spiritus in agendis suis nulla ratione ducitur, nulla supra se intelligentia levatur, sed animæ viribus nititur, sed suis affectibus implicatur. Amat, odit, audet, metuit non pro intelligentia veritatis, non pro judicio rationis, sed pro appetitu propriæ voluptatis, sed pro consuetudine sibi inditæ necessitudinis. Pro quinque sensibus suis corporeis habet exterius corporalium notionem, et pro memoria interius cognitorum tenet imaginacionem. Eorum etenim, quæ exterius agnoscit sensibus corpora apud se intus pro sua recordatur memoria. Suam voluntatem aut circa corpora aut circa corporum imagines occupat, nec ab his elevat; sed eam in his retentat et variat. Sensibus quidem in memoria numerat, affectione mensurat, concupiscentia ponderat. Nec in se nec in aliis hæc tria discernit, quæ ratio deprehendit, intelligentia cognoscit. Pæc duo solummodo homini et angelo collata sunt a Deo. His profecto vacuus irrationalis spiritus minime est ad imaginem et similitudinem Dei factus Non habet igitur beatitudinem pro Dei similitudine, non habet æternitatem pro Dei imagine, sed carens utroque suo finitur tempore. Quapropter ejus illa qualisunque trinitas, quam etiam ipse ignorat, nequaquam summæ Trinitati se conformat. Non enim novit æterna quidquid caret intelligentia, caret quidem intelligentia: quod abhorrens Propheta nobis intelligentibus ita clamat: *Noite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus* (*Psal. XXXI, 9*).

VII. Vide etiam nunc ultima rerum corpora, ut in ipsis aliqua Trinitatis signa cognoscas. Habes enim in unoquoque corpore numerum pro multitudine partium, mensuram pro quantitate ipsarum; et pondus pro substantiæ natura, quasi mota fuerit recurrit iu sua, omne siquidem corpus ubicunque sit, cum partes non habere non possit, pro partibus D est numerabile, pro termino partium est mensurable, pro lege sua fit ponderabile. Si enim quantulacunque terræ particula levetur in aere vel in aqua, nosti quia non quiescit, donec naturali pondere redeat ad solidum terræ, Sic et aquæ guttula in aere levata non residet lege ponderis donec ad sua redierit. Aer quoque mobilis, nec sub aqua, si exitum invenit, sustinet coerceri. Ignis quoque iste terrenus in sua natura genium superioris ignis observat. Pro posse etenim suo superevolat, nisi eum intercludendo cæterorum constipatio elementorum retineat. Unumquodque istorum quatuor, quod sensu percipis ipse corporeo, sed discernis tactu mentis

incorporeo, habet pro partibus numerum, pro mensura terminum, pro pondere locum. Tria ista, numerus, mensura, pondus, distincta et inseparabilia in unoquoque corpore naturaliter praesentatur, siveque in unitate signa trinitatis intelligentibus, angelo scilicet et homini cognoscendo proponuntur. Quisquis ergo ille es qui intelligis, pro intellectu quo praecellis venerare Deum, eujus Trinitatis signa in te et in aliis quibusque creatis utique recognoscis. Intelligis Deum, nec qualem, nec quantum. Agnoscis spiritum a Deo conditum, qualem esse, non quantum. Aspicis corpora qualia et quanta. Deus enim prorsus ab omni qualitate, quantitate seu varietate qualibet omnino liber est. Simplex enim et summum verum et unum est. Spiritus sane conditus et voluntatibus variatur, et affectibus mutatur, unde et temporalis esse dignoscitur, sed partibus carens locali dimensione privat. Ea propter nec magnus nec parvus esse convincitur. Corpora denique vides colorata, sentis lenia vel aspera, calida vel frigida, metiris magna vel parva, terminas longa, lata, alta; sustines gravia vel levia, deprehendis liquido ea esse qualia et quanta. His hujusmodi taliter inspectis, recte intelligis, quia aeternitas Deo, tempus spiritui, tempus et locus corpori utique convenit; sed ista nesciunt irrationalia, non sentiunt corpora.

VIII. Vide nunc et corporeos sensus quibus nos utimur, quos quinque novimus; quos visum, auditum, odoratum, gustum, tactum saepe nominamus. Si actus eorum sedulus attendis, in singulis actibus tria considerans. Trinitatis memoriam penes te consignabis. Anima quidem tota oculis colorata, tota auribus sonora, tota naribus odora, tota palato sapora, tota toto corpore sentit palpabilia. Cum autem aliquid oculis cernimus, scis quia intus est anima videns, exterius res visa, in medio oculus quo videt anima et videtur res visa. Res quae extra videntur numero prope infinito praesentantur, visioni oculi mensurantur, sententia videntis animae ponderantur. Hoc qualecunque Trinitatis indiculum, pensa et in actibus singulis sensuum reliquorum. Et vide quia visus tuus non videt seipsum, nec videt auditum, sicut et auditus tuus non audit seipsum, nec aliquem reliquorum sensum; sed anima videt sensus, videt si corpora sensibus. Si quidem in sensibus diversa sunt videre, et audire, odorari, gustare et tangere. In anima vero non sunt diversa, sed unum sunt in illa una. Haec spiritus rationalis illuminatus intelligit, spiritus irrationalis nequam percepit, sensus corporeus minime cernit, corpus nullo modo sentit.

IX. Motus denuo si perpendis, tu quoque in ipsis a summo usque deorsum perspectis aliquam Trinitatis notitiam percipere poteris. Omnis quidem motus ab immoto oritur; si enim non esset unde surgeret, nec motus esset. Creator Deus movet omnia, non movetur. Creatura vero corporea non mo-

A vet, sed movetur. Creatura autem spiritualis movet et movetur. Qui movet omnia, quaeque mota suo tenet pondere. Quae moventur moventi se suo numero praesentantur. Qui movet et movetur inter utrumque veluti medius quasi mensura protenditur. Movet enim cum superiori, movetur cum inferiori. Iste quidem medius, si rationalis est et Deo conformatus, tam se quam quemlibet alia superiori judicat referenda. Superiori dico, excellenti et summo, quo simul omnia moventur, nec aliquid est quo moveatur. Et hoc attendere libet, quia si motus rerum nullus esset, nec tempus fieret.

X. Tempus quidem, ut videtur nostris, non est motus rerum, nec mutabilitas motorum, sed spatium mutationis mutabilium. Tempus, ut tu vides, nunquam stat, dum omni celeritate futura per praesens labuntur in praeterita. Nos vero qui in tempore versamur, et tempus temporaliter agimus, contuitu mirabili perhorremus, quia nec ipsum tempus quod nostrum est tenere possumus, nec ipsum querentibus quid sit praesentare seu revelare valemus. Et mirum in modum cum jam non sit praeteritum, praesens tamen memoria tenet praeteritum. Simili modo eum nondum sit futurum, praesens tamen exspectatio captat futurum. Ipsum etiam praesens quod minime stat, facit quasi stare praesens notitia. Dum igitur praeteritum memorando numeras, dum praesens intuitu praesenti mensuras, dum futurum exspectans intentione suspensa ponderas, ad haec tria quædam imago Trinitatis colligenda, manum fere nulla capientem studiose preparas. Nimirum praeterita memoriter numeramus, praesentia vix quomodounque metimur, ad ea quae futura sunt tendimus. Quæ tria pro rerum mutatione quasi certis intervallorum spatiis assignare conamur, sed defectu continuo fluida perdimus. Haec autem spatia certa intervalli divisione finita solemus appellare aliquando sæculum, annum, mensem, diem, horam, momentum et si qua similia. Nos autem pro nostra mutabilitate sic moti tempore labimur, quomodo marinis fluctibus navigio evehi solemus, in quo sive ambulantes, sive pausantes simus, navis assidue transit aut agitatur. Simili modo ubiquecumque sumus in mundo, nostrum quo volvimus transit tempus, seu agentes seu vacantes simus. Sol quidem ad imperium Josue fixus in celo stabat, nec minus ideo solis tempus ibat, nec minus ideo sol mutabilis erat.

XI. Inter hujusmodi volumina temporis divina miseratio nostram miserata miseriam ab initio usque ad finem sæculi fideles suos reparando recolligit, et a defluxu temporis ad stabilem veræ beatitudinis gloriam perducit. Primo quidem sub naturalis industriæ moribus, secundo sub legis vinculo et prophetarum vocibus, tertio quando venit plenitudo temporis in quo Deus Filium suum misit. Primo quando humanum genus sibi ipse relictum est ut pro intelligentia naturæ rationalis juste coram

Domino viveret. Hoc tempus justitiae naturalis cum adjutorio gratiae tenuerunt patres antiqui ab Adam usque ad Moysen, populi liberatorem Israelitici, latorem legis. Secundo cum, deficiente naturali justitia, superapposita est legis scriptae disciplina et prophetarum dogmata, quibus adjuta ratio naturalis viam incederet veritatis, quam sola sine gratia nunquam tenero potuit. Hoc tempus a Moyse usque ad Christum Dei Filium novimus adimpletum. Tertio quando plenitudo gratiae intravit, nato Dei Filio in terris, qui prævaricatores naturalis justitiae, et transgressores legalis observantiæ et doctrinæ propheticæ suo redemit sanguine, et donorum cœlestium fecundavit ubertate, manifesta fidei veritate in omnes fines terræ. Ecce in his tribus temporibus signa Trinitatis semper intuenda respicimus. Quidquid justitia naturalis servando numerat, lex et prophetia docendo mensurat, sapientia divina per carnem de Virgine natam pondere virtutum cœlestibus inferenda reportat. Humanos siquidem mores naturalis ratio producit, legis disciplina et prophetiae auctoritas componit, incarnati Verbi manifestatio ad usque videnda divina perducit. Nostris cum adjutorio gratiae moribus et ipsi bene vivimus, et proximos nostros informamus, ut cum ipsis pariter divinæ visioni facie ad faciem præsentemur. Nos ipsis veluti scire, sic numerare possumus: nostros autem proximos sicuti nos nondum scimus, sed eos ad amandum Deum informando veluti nos mensuramus. Deum vero quem singulariter quærimns, nobis et proximis nostris toto amoris pondere præponimus, qui Trinitatis ejus insignia et in his et in aliis nobis proposita gratanter aspicimus. Quia vero de moribus aliqua diximus, congruum videtur ut super legis scripta seu quælibet agiographa paulisper intendamus. Mores quidem nostros industria rationalis inchoat, et sacri auctoritas eloquii confirmat, et sacramentorum virtus in æternum usque consummat.

XI. In Scripturis divinis historiam et parolas legendo percurrimus, de quibus mysticum aliquando sensum trahimus, et ex his prudenter inspectis moralitatis dulcedinem prægustamus. Historia et parabolis nutrimur, allegoria crescimus, quam sola mentis intelligentia cernimus; moralitate perficimur, qua sola Domino conformamur. Historias quidem et parolas etiam inerudit et infideles passim referendo, persæpe legendo numerant; allegoriam vero doctores pro intellectus altitudine memsurant; fideles autem et etiam simplices moralitatem pie præponderant. Tribus istis sub Trinitatis memoria signatis, hæc utique prospicimus, quia historia et parabolæ quas legendo vel audiendo memoria tenemus, et allegoria quam solo intellectu cernimus, nisi mores informent, nobis inutilia remanent. Ad hæc enim divina Scriptura proponitur legenda vel audienda, ut mores ædificet, vitam informet. Hinc Apostolus ait: *Quæcunque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per pa-*

A tientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus (Rom. xv, 4). Hæc videbat Prophetæ qui dicebat: *Dominus regit me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit, super aquas refectionis educavit me* (Psal. xxii, 2). Cum Dominus, attestante Luca, aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas (Luc. xxiv, 45), eum agnoscerre minime potuerunt, donec ei charitatis officia impenderunt, ut eum in panis fractione mox apertis oculis aspicerent. Non enim teste Apostolo, *auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur* (Jac. i, 22).

B XIII. Quia vero de moribus et de Scripturis aliqua perstrinximus, et de sacramentis pro fide catholica disseramus. Moribus quippe naturaliter vivimus, Scripturis erudimur, sacramentis innovavimus. In sacramentis exterius vides aquam, vides oleum et balsama, et si qua alia. Infideles cum fidibus simul vident ea. Ad hæc minister superponit verba divinitus inspirata, et fiunt sacramenta. Hæc infideles nesciunt, soli fideles agnoscunt, et in his efficaciam Spiritus sancti mirabiliter operantem, tam in se quam in aliis quibus rite impensa fuerunt, recognoscunt. Hæc utique corporalia oculis cernentibus manifesta, per solos Ecclesiæ ministros verbo fidei consecrata, æterna credentibus præstant beneficia, licet ipsa minime sint æteena, sed temporaliter exhibita. Vide numerum in exhibitione, mensuram in consecratione, pondus in efficacia cum æternitate. Corporaliter enim præsentantur, spiritualiter consecrantur, æternaliter operantur. Divina sunt ista non humana, gratiae beneficia non naturæ potentia, opus Spiritus sancti non meritum hominis. Oportet igitur Ecclesiæ ministerum in his agendis sanctum habere Spiritum. In isto namque fiunt omnia, sed singulari opere sacramenta in isto sunt rata, sunt efficacia; sine isto sunt cassa, sunt inutilia. Videat ergo minister ne sit solo nomine minister: sit minister Christi ut habeat spiritum Christi, quem nisi haberet, non potest esse Christi, teste Apostolo qui ait: *Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (Rom. viii, 9). Qui autem non est Christi, non habet utique spiritum Christi, sine quo nequaquam possunt sacramenta fieri. Quapropter excommunicati, schismatici, depositi, contra Ecclesiam catholicam erecti, seu palmites a vite præcisi, quomodo possunt agere in sacramentis? Scio alia alios dixisse, alia scripsisse. Quomodo benedicit cui Christus maledicit? Quomodo consecrat quem Christus exsecat? Quomodo potest me consecrare cum quo non possum orare? Quomodo ecclesiastica ministrat cui Ecclesia clamat: «Qui non communicat exeat foras.» O veritas! doce nos sententiam veritatis, cadant vaniloquia falsitatis. Christus est via, veritas et vita. Quare qui a Christo præcessus est vita caret, veritatem non tenet, erroneus est. Quem non tenuit arca perdidit unda. Sic omnis perit qui ab Ecclesia cadit. Hæc sola jure cœli et ligat et solvit. Hæc a primo parente hominum

usque ad ultimum in fine saeculi filium electos inquirerit, quos sub infelici numero varietatis sparsos primum invenit, sed suis dogmatibus et sacramentorum remediis ad mensuram unitatis catholice fidei restringit, et charitatis pondere ad videnda divina perducit. Ad haec quidem videnda origo generis humani illa, quam scire debes, trifaria a summa Trinitate quae Dens est, constat esse edita.

XIV. INT. Originem generis humani saepius audiui, sed fuisse trifariam non attendi.

RESP. Adam hominum prius nosti quia nullis praecedentibus patribus a Deo conditus est. De ejus costa Eva legitur formata, de substantia solius viri absque consortio comparis. Ex his duobus, Adam scilicet et Eva in una carne copulatis, generantur communi lege filii. His tribus modis constat origo generis humani, quibus representat in se quamdam creatricis imaginem Trinitatis. Nosti enim quia Deus Pater a nullo est, Filius autem de Patris essentia natus est, Spiritus vero sanctus ab utroque procedens amborum unus est. Haec deitatis Trinitas in unitate consistit, sine caret, initium nescit, nihil in ea prius, nihil posterius. Non habet variari, unde nec mutari. Idem semper est, id ipsum permanet. Ad ejus imaginem et similitudinem humana natura facta est, sed per eam quae de vero sine femina constat edita prævaricatione suscepta, trimoda illa generis origo corruit in peccato. At vero superna gratia nec eam in peccatis deserens inter errorum tenebras stellam fidei sole verius radiantem ita fecit oriri quod nullis persecutorum tempestatibus, nullis haeresum inundationibus unquam potuit extingui. Hac itaque firmiter accensa prænuntiatus est et quæsus omnium conditorum, ut et perditorum fieret ipse redemptor. Venit igitur ille æternus de æterno Patre sine matre, et factus est homo de temporali matre, sine temporali patre: factus inde medicina unde surrexerat culpa. Eva siquidem legitur facta de viro sine femina: hic de femina sine viro, tenens nostri veritatem generis absque nostri macula criminis: Deus apud Deum, homo apud homines Deus et homo inter Deum et homines; unus uniens Deum et homines Deus et homo: unus persona Deum et homines uniens gratia. Illic Spiritum sanctum misit, quo nova progenies de terra procedit. Unus quidem est iste Patris et Filii et Spiritus in Deitate tertia persona, non tertius Deus. Ab utroque procedens Deus. Ab utroque natos de mare scilicet et femina sub carnis concupiscentia mirabili virtute regenerat. Illic de filiis carnis filios Dei gratuito facit; gratuito, quia charitate, non merito, non necessitate. Filios carnis fecit concupiscentia primæ matris, quæ mensuram obedientiæ viro suo servare debuit, sed enormis facta, viro suo inobedientiam propinavit. Vir autem male ponderans, obedientia relicta, inobedientiam tenuit, qua suæ servus concupiscentiæ cum sua posteritate damnatus remansit. Sic omnis ejus posteritas somite

A carnis progenita, a numero delecta honorum, innumeram cladem portat damnata malorum. Non est qui eruat, non est qui salvet, nisi tu, Deus noster, qui vere natus de femina virgine, solus potes sanare quod prima siquidem mater, nec integramente nec virgo corpore, suæ perdidit lege concupiscentiæ. Tu pie Domine, tuo charitatis pondere per mensuram obedientiæ erue nos de sorte malorum, resigna nos in numero justorum. O Deus meus, quia homo factus vere meus, propter me factus pauper et egenus in terra mei incolatus, ut me vero pauperem et egenum æternæ felicitatis tuæ possessorem facias in æternum! Ad haec obtinenda tuis humanum genus renovas sacramentis, diversis pro diverso tempore, non diversa fide; diversis effectibus, non diversis virtutibus. Ex his quo voluisti sacramento renatis ad te multi redeunt vel sola gratia induiti, vel pro indulto tempore virtutibus superamicti, aut post immania crimina et neglecta sacramenta per pænitentiam Ecclesia medicante sanati. Hos Ecclesia pænitentes numerando resignat, illos piis operibus insignes penna virtutum elevat, alios vero post accepta sacramenta, nulla sequente macula, statim superna de præsenti sæculo eruit gratia sicut accepta sic integra, nec adaucta, nec diminuta. Gratia ergo et renatos mox obeuentes salvat, et pænitentes post lapsum sanat, et ornatos vitutibus coronat. His tribus ordinibus in fine datur vitæ æternæ denarius pro unitate fidei unus. Sanctis quidem vitutum merita præfrentibus pro meritis debetur, pro debito redditur.

B C His vero qui post acceptam gratiam prolapsi sunt sed per Ecclesiam pænitendo redeunt et absque fructu virtutum statim obeunt, ille denarius minime debetur, pro Ecclesia tamen eos remedianti et interveniente, post purgatoria donatur, non utique redditur, quia minime debetur. Illis autem qui renati in Christo non supervivunt, sed celerius exeunt, quia ipsi sunt membra Christi, non possunt non habere regnum Christi. Tribus istis honorum distinctionibus denarii unitatem percipientibus, quædam summæ Trinitatis imago in æterna beatitudine signata manebit, ab imis per media ad summa perducta, in unum collecta, Trinitatem in unitate plenam et perfectam plena et perfecta manebit in sæcula sæculorum. Amen. Pax tibi.

D XV. INT. Quid? Finem loquendi facis, qui ab imis per media ad summa gradum facis, et quid ipsa sunt non ostendis?

RESP. Ne molestum te dimittam, ea paucis expediām. Summa quidem, prout sentimus, hoc in loco virtutes esse dicimus, quas a Deo et in Deo habemus, quibus cum Deo unus spiritus nos ipsi sumus. Ima vero dicimus tam corpora quam spiritus et quidquid creaturæ nomine designamus. Media autem liberum arbitrium et rationalem intelligentiam hominis et angeli novimus, quibus quamvis et ipsa creata sunt, tanquam mediis ima pariter et summa contingendo sentimus. Per ea enim

summis, et insinis uti valemus, quibus summa infinitis præponenda videmus, quibus cæteras veluti quodam lumine creaturas præcedimus. De lumine isto Dominus in Evangelio dicit : *Vide ergo lumen quod in te est tenebræ sint* (*Luc. ii, 35*). Lumen quippe tuum quo animantia irrationalia præcellis tunc utique tenebræ sit, cum infirma summis amore præponis. Cum enim virtutes abjicis, non possunt bene fieri quæ sine virtutibus agis. Has sane virtutes intelligi lucernas ardentes voluit qui dicit : *Sint lumbi vestri præcincti et lucernæ ardentes in manibus vestris* (*Luc. xii, 35*). Lumbos præcinctus qui luxuriam carnis castitatis cingulo, reprimit. Lucernas ardentes est in manibus tenere, habere virtutes in operatione, quas cum operando tenemus, benc per omnia de imis omnibus operamur. Nemo enim castitate moechatur, nemo veritate mentitur, nemo justitia fraudatur, et sic de cæteris. Cum itaque virtutibus omnia peragis, tunc ab imis per media libero cursu concendis, sicque in omni tua actione veneranda Trinitatis auspicia mundi cordis oculis repræsentas. Profers in imis ex multitudine numerum, in niediis rationalis intelligentia mensurat judicium, in summis

A superna veritas pondere proprio trahit omnia secum. Felix operatio, quæ tali procedit ordine, quæ coram piis oculis insignita refulget Trinitate. Angelorum concivit, Domino similis, homo licet terrenus jam vere procedit, cujus actio tam corporea quam spiritualis præsentis honore virtutis in odorem suavissimum ad cœli summa concendit. Videat ergo discretio tua, ut cum virtutibus semper agat. Si enim absque virtutibus quælibet ima tractaveris, sine dubio mox peccabis, mox actio tua Trinitatis decore carebit, tuaque ratio et intelligentia a lumine in tenebras mersa, non erit media, nec ima tantum, sed magis infima. Non quod mala sint ea quæ diximus ima et media; fecit enim Deus omnia, bonus bona; sed cum absque virtutibus ima quælibet dispensamus, mediis abutendo peccamus; et tunc mala dicimus ima, quia male disposita. Media vero pessima non solum imis, sed et seipsis male utentia. In his et aliis præmissis hunc certum suscipe finem, ut cujus tenes imaginem fideliter teneas Trinitatem, in omnibus ejusdem signa requiras, quæsita cognoscas, cognita diligas. Ima simul omnia recte per media semper ad summa referendo quiescas per sæcula sæculorum. Amen

HUGONIS ARCHIEPISCOPI ROTHOMAGENSIS TRACTATUS IN HEXAMERON

(Fragmentum. — Edidit MARTEN. *Thes. Anecd. t. V*, col. 1001, ex ms. Rothom. domini Grebovaldi.)

Viro erudito ARNULFO Lexoviensi episcopo filio suo charissimo, HUGO ROTHOMAGENSIS sacerdos spiritum sapientiæ, lumen doctrinæ.

Librum principii seu creationis rerum, Deo annuente, suscipimus intuendum. Hanc sane cosmographiam Moyses edidit magnus ille famulus Domini, qui primus a Deo virgam virtutis accepit, qua mirabilia fecit, et Ecclesiam Dei præsulatu magnifico gubernavit. Liber ejus sacerorum origo voluminum cœlestia continet et terrena, leges et mandata divina, præmia justorum, supplicia peccatorum, et super omnia Deum omnipotentem tam de malis quam de bonis semper bene operantem. Auctor iste plana et aperta promit eloquia, sed altitudine sensuum profundissima, quæ sola sancti Spiritus aperit gratia. Ea certe spiritu quo scripta sunt et reservari queunt, mundana nesciunt, scrutari sapientia, quæ non ratio capit humana. Igitur invocato Spiritu sancto, ea videamus quo inspirante sententiam veritatis prout voluerit afferamus. Veritatis verba sunt ista vero Spiritu edita : verax est qui ea scripsit et vera sensit in eis. Ex eis omnibus veris poterimus ea sola nosse, ea nota dicere, quæ dabit et nobis qui dedit Moysi nosse quæ voluit, nec tamen omnia Moyses novit in eis, quæ novit in eis Spiritus san-

C etus ipsum qui docuit. Igitur ad Spiritum sanctum referimus quæ super his ex ipso dicimus, sine quo nec ille potuit, nec nos dicere possumus. In his superbia cæca remanet, in his humilitas luminosa videt. Ibi elephans periculose natat, ibi agnus secure ambulat. Ibi caput elephantis demergitur, ibi pes agni supergreditur. In his ergo et in omnibus superilluminet nostros sensus doctor ille summus, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi, Jesus Christus, de quo in Apocalypsi legitur : *Ecce vicit leo de tribu Juda, radix David accipere librum et solvere septem signacula ejus* (*Apoc. v, 5*). His septem signaculis liber iste Geneseos diebus septem primariis signatus exstitit in opere septiformi sub septem donis Spiritus sancti. De his septem diebus septemque sigillis et sancti Spiritus septem donis in secundo dialogi nostri libro egisse me recolo. Nunc autem in hoc opusculo nostro magis historiam requirendo tractamus, quam sensus allegorico seu morales attingamus. Proinde librum istum ad eum usque locum percurrimus, quo nostrum primus a paradiiso depositus vallem lacrymarum intravit, culpis implicitus, pœnis addictus. Lege, fili, legat qui voluerit ista, sed conditione data, ut omnia falsa falso mihi, omnia vera Spiritui veritatis

habeantim putari; mihi pro correctione, illi pro A essentialiter unus cum Patre et Filio Deus in aeternitatem actione, qui ex Patre Filioque procedens num et ultra vivit et regnat.

LIBER PRIMUS.

1. In principio creavit Deus cælum et terram. Scriptura ista celebris atque notissima toto orbe diffunditur, omni lingua prædicatur: veritate qua præeminet cunctis sese præbet. Qualis accesseris, talem tibi et ipsam invenis. Dulci affatu parvulos nutrit, pio dogmate modestos resicit, altitudine superbos ridet, profunditate studiosos terret, de omnibus agit, Deum ostendit.

2. In principio creavit Deus. Ante principium creationis rerum si aliquid forte quæsieris, penitus invenire non poteris. Sola æternitas præcedit omnia, solus Deus universa, quorum motus egerit tempora, quorum partes efficiunt loca. Mutatio creaturæ probat eam initium habuisse. Quam cito vides rerum creationem, mox invenis Deum creatorem. Qui creat creandis est ipse principium, vel creando facit esse principium, itaque de nihilo per ipsum fieri simul incipiunt. Cum itaque dicis esse principium, debes nosse quia Deus præcedit omnia, non quidem tempore, sed æternitate. Cum vero dicis, Deo creante, simul omnia principium habuisse, intransitive pensa principium rei et rem principii, creatum esse quod inceptum est, incepisse quod creatum est. Pro tanto igitur principio creationis, seu pro tanta creatione principii apud Hebræos scriptura ista titulum non accepit, quia tam universali principio præponi aliquid indignum fuit, a tanto tamen principio quod habuit apud nos principii nomen assumpsit.

3. In principio creavit Deus. Pensa qui legis, pensa auctorem operis, opus auctoris, modum operis, inventionem auctoris. Præsentis igitur operis auctorum sanctum illum agnosce Moysen, qui a fide et genere descendit Abrahæ, susceptus ab aqua, præsignans mysteria, nutritus in aula regia, adoptatus a regis filia. Sentis aulam regiam Christi Ecclesiæ et regis filiam divinam gratiam. Iste fratrem oppressum liberavit, inimicum perdidit, Ægypti delicias sprevit, in solitudine annis quadraginta Domino vacavit. Ibi sine incendio ardente in rubo apparente Domino mandata suscepit: inde signis et prodigiis magos et incredulos afflixit, pascha celebravit, populum Dei agni sanguine protexit, quem in columna nubis et ignis eduxit, mare divisit, Ægyptios perdidit. Legem digito Dei scriptam in eremo accepit, de cœlo manna, de petra flumina populo ministravit, quem ad terram promissionis possidendum præparavit. Tantus iste, glorificata facie, loquebatur cum Domino sicut amicus cum amico: unde merito potuit ipse homo loqui de eo quod erat antequam esset homo, non ex humana sapientia, sed docente Spiritu sancto.

4. In principio creavit Deus cælum et terram. Ecce

quod non vidit homo, nobis loquitur homo, propheta de præterito. Idem ipse quam multa sacramenta scribendo tradidit, servanda mandavit propheta de præsenti. Ea qui legit, qui tenuit, non intellexit, nisi per eum qui clavis scientiæ gerit. Ille etiam propheta de futuro claruit, unde ait: *Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, tanquam me ipsum aperietis* (Act. vii, 37). Dominus attestatur ei: *Si crederetis, inquit, Moysi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit* (Joan. v, 46). Scienda est etiam materia operis, quam tantus propheta Domini, tam præcellens dux Israeliticæ gentis assumpsit, ut scire valeas de quo agit.

5. Materia itaque operis hujus est equidem creator Deus et creatura ejus.

6. Modus in hoc opere restat intuendus, ut agnoscas quæ ibi intimantur æterna, quæ temporalia, quæ primordiali, quæ subsequentia.

7. Attennit aliquando Deum et in Deo omnia in mente divina ut in arte ipsa. Ibi omnia sunt æterna fixa, immutabilia. Attendit aliquando facta ea ipsa simul in præjacenti materia, confusa, indivisa, invisibilia. Attendit aliquando ea ipsa simul in principio formata, distincta, perspicua, singula cum proprietate sua. Et ex his primordialibus cætera omnia actualiter, temporaliter, consequenter egredientia, nutum Dei nunquam et nusquam transgredientia. Legendo invenies et hæc et plura quæ modi solet habere varietas.

8. In his æque omnibus auctoris intentio perquiratur, quo fructus et utilitas auctoris et operis agniti facile capiatur. Quia igitur ex uno referuntur esse omnia simul et singula, æque referantur ad unum omnia simul et singula, ut rationalis creatura eum qui singulariter unus est, in omnibus quærat, nec se, nec in aliis amando remaneat; sed a conditis ad ipsum qui condidit sese tota dilectione reserat. Hi ita stricte et modice perquisitis audiamus.

9. In principio creavit cælum et terram. Ex nullis existentibus ea circavit quæ in principio fecit. Si enim alia prius fecisset, non ista in principio, sed post principium edidisset. Creavit in principio non quod erat, sed omnino quod non erat. Primordialium materiam quæris, nullam præjacentem invenis. Solus Deus est qui ea facit, de nihilo non de aliquo creans quæ voluit. Mira celeritas operis. Non ibi mora temporis, non exercitium laboris, non disciplina studii, sed potestas voluntatis et voluntas potestatis incipiendo creavit, creando incepit. Operatum potius quam operantem esse dignoscimus, quem in principio fecisse potius quam incepisse sentimus. Dixit enim et facta sunt mandavit et creatas sunt,

10. *In principio creavit Deus cælum et terram.* Fuerunt homines suis opinionibus sua sensa probantes, tria esse coetera dicentes. Deum scilicet, atque materiam, et formas omnes. Deum non creatorem sed opificem ætimantes, qui materiam et formas minime creasset, sed conjungere nosset, sed simul aptare potuisset. Dicebant aliquid posse fieri de aliquo, non aliquid de nihilo. Solus quidem Deus potest indifferenter de nihilo facere sicut et de aliquo. Nulla vero creatura potest aliquid de nihilo creare vel facere, licet possit de creatis agere, pro data sibi a Domino facultate. Secundum hoc præfati homines de Deo tanquam de se judicantes sicut se posse neverant, sic Deum posse tantum penitus aestimabant, hoc est aliquid facere de aliquo, nihil de nihilo. Sed res ipsæ mutabiles, si eas agnoscendo consideres, eorum manifeste destruunt errores. Omne namque mutabile necesse est de nihilo factum esse. Probat hoc mutabilitas quam divina necit æternitas. Quod enim vere æternum est, nec natura, nec actu mutabile est. Semper enim id ipsum est, non aliquando, non alicubi aliter est. Mutabile vero non semper est : unde quantumcunque protrahas, de nihilo processisse necesse est. Si enim de nihilo minime provenisset, hoc est absque initio permansisset, æternum utique foret, et immutabile permaneret. Quidquid ergo mutatur de nihilo fuisse probetur; sed res mutabilis seipsam facere, vel per se subsistere minime potuit. Factorem ergo necesse est habeat per quem fiat, per quem facta servetur ut maneat, ne de nihilo facta in nihilum redeat.

11. Quæris de factore qui semper est, qui mutabilia facit et immotus est, quid ante agebat quam faeret ea, unde ei in mentem venit ut subito faceret quod non semper facit? Sed scire te convenit quia *ante* vel *subito*, quæ præponis, signa sunt temporis; Deus vero rei et rerum tempora facit, ea ipsa non tempore sed æternitate præcedit. Res equidem si nulla esset, nec motus rerum esse potuisset: si motus rerum nullus esset, nec tempus utique fuisse. Tempus namque terminatum esse dicitur intervallum mutationis rerum. Non est ergo subditus tempori qui tempora fecit, sed omnia æternitate præcedit. Quæcunque igitur sunt mutabilia nulla Deo sunt coæterna, sed a Deo condita, sed initium de nihilo simul habentia. Esse habent, quia facta a Deo; sunt mutabilia, quia facta de nihilo. Providens igitur Propheta sanctus, dux veritatis, dux super Israel excelsus, quosdam vaniloquos vel suo tempore jam exortos, seu postea futuros, de Deo et ejus operibus hæretica sensisse repertos, primo capitulo tales obstruit, dicens : *In principio creavit Deus cælum et terram.* Audis initium rerum, audis creatorem Deum, audis materiam conditorum. Cœlum enim et terra quibus conserta sunt aer et aqua, dicuntur quatuor elementa, ex quibus ut ex materia fiunt quæque corporea, non ea Deus sibi coæterna invenit, sed eis est principium ut

A esse possint, vel in principio creavit, ut inciperent fieri.

12. *Creavit Deus.* Opponis et dieis quia Deus est immutabilis, immutabiliter agit. Semper ergo creat, si creavit, sed non semper creat. Igitur non creavit. Nosse debes, quia sic obtendis, quoniam quidquid de Deo secundum Deum potest dici, non more nostro, sed suo quo Deus debet intelligi, apud quem non est transmutatio nec vicissitudinis obumbratio. Nihil est in Deo novum, sed semper id ipsum. Vox ergo illa *creavit* nihil in Deo ponit, sed Deum significans aliquid ponit in eo quod creavit. Vox ista *creavit* rem creatam ponendo innuit. Verba nostra et quælibet vocalia, ad indicandum eum qui summe et vere est præsumpta, non actionem vel passionem, non quamlibet varietatem ponunt in ipsam Deitatem. Hac de causa prudenter agnoscas, quia verba et quæcunque vocalia ad significandum Deum assumpta, jam non sunt de octo partibus illis quas ponunt grammatici, sed significant ritu divino, non more grammatico, non rhetorico, non dialectico. Deus enim semper est id quod est? qui determinari, seu describi, vel diffiniri non potest, quia in comprehendensibilis est. Quæ vero facta sunt deprehensa tenentur; unde terminata, seu descripta, vel diffinita proponuntur. Factum omne incipit esse quod est, nec tamen habet ex se illud quod est, sed ex seipso et per ipsum et in ipso qui vita, æternitas, beatitudo essentialiter est. Inde per Moysem scriptum est *creavit Dens.*

13. Pro hæ voce quam dicimus, *Deus*, in Hebræo

C *Eloym* scribitur. Eloym vero apud Hebræos vox est pluralis, sed idioma linguae Latinæ hoc transferre non potuit. Sic enim est apud Hebræos *Bara Eloym*, ut si verbum ex verbo transferas latino sermone contra morem oporteat dici *creavit dii*. Unde sciendum est quia vox illa *Eloym* Deum significans enuntiatione plurali, non tamen plures deos ponere potuit, quod determinat apud Hebræos vox adjecta singularis, id est *Bara*, quod est apud Latinos *creavit*. Hunc sermonem Hebraicum Catholici nostri recte sic positum pie defendant, qui Trinitatem quæ Deus sst in unitate simplici prædicant adorari, quam repræsentat eis vox singulis adjecta plurali, id est *Bara Eloym*.

14. *Cœlum et terram.* Non quia sic dicerentur D quando creata sunt, sed quia postmodum eadem ipsa a colloquentibus sic nominata sunt. Deum quoque et ea quæ in principio vel facta vel dicta sunt his vocibus assignari oportuit, quibus consuetudo nostra ea significando proponit.

15. *Cœlum et terram* hic dicit quia provide Scriptura dixit creata cœlum et terram, aerem vero et aquas non fuisse creatas tacendo innuit, ubi omnium creatorum seriem diligenter exquirit. Scias itaque, scias, fili morem sacri eloquii: solet namque cœli et terræ nomine cuncta simul creatæ colligere. Testatur hoc Psalmista qui de cœlo et de terra ad laudem Creatoris creaturam universam provo-

cat, primo de cœlis ita dicens : *Laudate Dominum de cœlis, laudate cum in excelsis. Laudent eum omnes angeli ejus, vel eum omnes virtutes ejus. Laudent eum sol et luna, laudent eum omnes stellæ et lumen. Laudent eum cœli cœlorum et aquæ quæ super cœlos sunt laudent nomen Domini* (Psal. cxlviii, 1-4). Nota angelos et virtutes et aquas superiores et cætera cohabitatione et concreatione cœlis deputari et cœlorum nomine designari. De quibus omnibus illico subjungit : *Quia ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt* (Psal. cxcvii, 5). Subjecit etiam et de terra et ait : *Laudate Dominum de terra, dracones et omnes abyssi, ignis, grando, niv, glacie, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum ejus* (Psal. cxlviii, 7, 8). Sicut enim omnia creat, sic omnia movet et ordinat. Quæcumque igitur Moyses per cœlum et terram intelligenda conclusit, hæc eadem Psalmista distinguendo numeravit. Contineri sane inter cœlum et terram cum aquis aerem cernimus, et ex his duobus subtiliora cœlis corpulentiora terris deputata novimus, qui præfatam distinctionem Psalmistæ legimus. Tu denique aerem et aquas confitere creates, et cum propheta pie Domino decanta : *Aquilonem et mare tu creasti* (Psal. lxxxviii, 13). Et alibi : *Quoniam ipsius est mare et ipse fecit illud* (Psal. xciv, 5). Per aquilonem intellige ventos, qui fiunt in aere commoto pro nutu divino : unde Psalmista : *Qui producit ventos de thesauris suis* (Psal. cxxxiv, 7). Sed ne ultra dubitare possis, *Omnia, inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. i, 3). Et ut seias qualiter ea fecerit, *omnia, inquit, in sapientia fecisti* (Psal. ciii, 24). Nunc vero scito Psalmistam ad laudem Dei provocare creaturam, primo de cœlis et cum cœlis assignatam consequenter et de terra distinctis nominibus aseitam. Moyses autem non ea distincta sed materialiter simul facta cœlestia et terrestria in principio nomine cœli et terræ proclamat, quæ postea senaria distinctione formata declarat, non quia forma sine substantia, vel substantia sine forma unquam aut usquam existere queat, sed confundit eos qui substantiam et formas, Deo opifice, dixeré connexas, non a Deo creates. Hæc et hujusmodi delirant hæretici, qui sacras Scripturas nesciunt, qui sancto Spiritui contradicunt. Sed scriba veritatis, quem Deus ipse de rerum creatione perdocuit, tam substantias quam earum formas a Deo conditas et conjunctas novit et docuit. *Creavit, inquit, cœlum et terram.* De cœlo quia ignis in eo præminet, quo pulchrius clucessit et clarificat cætera, ita dimittit. De reliquis ab igne clarificatis ut videri possint, terra scilicet, aere et aquis, pro corum informitate quam sine ignis illustratione probantur habere, sic dicit :

16. *Terra autem erat inanis et vacua.* Terra substantialiter inspecta inanis erat, non quia sic in actu existeret, sed quia sic considerari potest. Quis enim ignorat naturaliter esse diversa substantiam et formas? quæ licet separata non inveniuntur, ra-

Ationis tamen intuitu in eodem diversa naturaliter attenduntur. Sicut de terra dicimus, sic de cœlo, de aere, de aqua perspicimus, dum ea solum pro substantia, non pro forma pensamus sine his quæ dicuntur qualitas, quantitas, ad aliquid, situm esse, habere, agere, pati quando, ubi. Illoc qualemque potius habet cogitari quam præsentari. Inanis et vacua dicuntur terra, non quia est; sed quia informis et invisibilis, nec habens quæ germinat, vel quæ producit. Inanis enim et vacua non ponendo significant, sed removendo nominant. Mens equidem sana sæpius attendit quid et de quo habeat fieri, prius id unde aliquid sit, postremo hoc quod inde sit. Primo informem materiam, deinde formatam. Præcedit illa quadam origine, non tamen corpore. In illa materialiter factum est quidquid de ea actualliter fieri potest, sicut in cera molli causaliter latet quidquid de ea exclusoris industria facere prævalet. Quisquis ille est qui hoc omnino inane potest absque formarum imagine uteunque sentire, sentit aliquid, pene nihil, sed materiale unde possit procedere quidquid est actuale. Hoc si tamen dici potest, hæc ubi omnia confusa, cæca, insensibilia, quidam dixerunt chaos, vocaverunt ylen, molem scilicet indigestam, rudemque materiam. *Inanis, inquit, et vacua,* non quin in principio sic facta fuerit, sed quia sic enarrari debuit, ut materiam et formam, licet simul aspicias, discreta cognoscas, vacua formis, herbis, arboribus, animantibus et mortalibus omnibus.

B 17. *Tenebræ erant super faciem abyssi.* Aer quoque sicut terra inspectus pro substantia abstractum sine forma dum sine lumine pensatur abyssus tenebrosa vocatur, non solum in se, sed in reliquis, terra scilicet et aquis, quæ nisi aere illustrato pariter obseurantur. Tenebrosam itaque abyssum dicimus velut omnia indisereta, invisibilia, in informi materia, ubi si aliquid quereras, pene nihil invenias. Nihil dico compositum, nihil conspicuum. Vel *tenebræ erant super faciem abyssi,* hoc est erat obscurius quam sit aliqua abyssus. Vide quia tenebræ nihil nominant, sed lucem abesse designant. Hoc est nihil vidi, nihil pro specie deprehendi.

C 18. *Et Spiritus Domini ferebatur super aquas.* Hic etiam intelligimus aquas nondum istas visibles nobisque notissimas; sed fluida quæque et incompvisa, informia et formabilia, Deo auctore, de nihilo progredientia, mutabilitatis elogio colligata. Inde est quod accidentalium vicissitudinem patiuntur, quod contingentium vicissitudine labuntur, sed eorum deliquia, licet infinita, conditoris tenet omnipotencia, cuius et Spiritus et formans creat, et creata format, et formata dispensat. Sunt igitur ea quæ rerum dicimus elementa et ex eis quæque formata si in omnia divinæ voluntati subdita. Et bene per aquam designat corporalem materiam, informem atque formabilem, quia ex humida natura videmus coalescere, augmentari, concrescere, formari omnia in terra per species varias. *Superferebatur Spiritus*

Dei. Superferri dictus est non loco sed potentia superante et præcellente universa. Non enim per indigentiam, sed per charitatem super eminentem creavit Deus omnia, qui sicut voluit, sic creavit et creata gubernare non desinit. *Spiritus Domini.* Vide quia non dixit cœlum Dei, terram Dei, abyssum vel aquas Dei; sed dixit *Spiritus Dei superferebatur.* Noli ergo sentire Spiritum Dei creaturam esse, sed

A Spiritum Dei Deum intellige. In exordio itaque creationis cœli et terræ, quibus duobus colligitur universitas creaturæ visibilis et corporeæ ereatoris Trinitatis cooperata monstratur, adoranda propinatur, cum dicitur: *In principio creavit Deus.* In Dei nomine Patrem, et in principii nomine Filium, Spiritum vero. . . Reliqua desiderantur.

HUGONIS ROTHOMAGENSIS ARCHIEPISCOPI CONTRA HÆRETICOS SUI TEMPORIS SIVE DE ECCLESIA ET EJUS MINISTRIS LIBRI TRES

(Opp. Guiberti Novigentini, Append., p. 690.)

HUGONIS EPISTOLA AD ALBERICUM OSTIENSEM EPISCOPUM.

Sanctæ Romanæ Ecclesiæ filio ALBERICO Ostiensi episcopo, quamsæpe sedis apostolicæ legato, peccator HUGO Rothomagensis utcunque sacerdos.

Reverende Pater, tuis obedire mandatis pro tempore distuli, non tamen illud omisi, sed præsta potenti veniam, cui soles præstare gratiam. Digna se det mihi memoria reminisci, qualiter in finibus Galliarum prope mare Britanicum, civitate Nannteensi meruimus assistere tibi. Ibi sanctorum corpora martyrum Donatiani et Rogatiani fratrum, multo cœtu præsente fidelium, suscepta præsentasti, præsentata relocasti cum digno honore et gratiarum

B actione. Ibi tecum aspeximus cometem præcipiti lapsu in occiduo ruentem, ruinam hæresis, quæ in Armorico tunc scatebat, te protestante signantem. Ibi quidem coram orthodoxa prædicatione tua plebs hæretica stare non poterat. Eorum hæresiarches pertimuit, nec apparere præsumpsit. Proinde placuit tibi super hæresibus insurgentibus nos aliqua scribere, quod et suscepimus tuæ jussionis auctoritate; sed succincto opere, sed brevi charactere. Trahatuv itaque ex arco commate clausa latissima, sumantur ex vase modico fercula copiosa, more catholico in Spiritu sancto.

HUGONIS PRÆFATIO.

Mandat Dominus, obediatur servus, Patres præcipiunt, fratres expetunt, filii requirunt, charitatis imperio simul et singulariter injungunt, ut contra hæreticos emergentes novos, contra eorum hæreses

D non novas sed veteres tandem aliquando consurgamus, sinceram catholicæ fidei puritatem, et eis opponamus, et contra eos, assistente Domino, defendamus. Loquatur igitur per nos et pro nobis omni-

potens Pater coæterni Verbi; loquatur Verbum A tincens omnia, scientiam habet vocis. Veritatis quod semper et pariter omnia dicit; loquatur Spiritus Patris et Verbi unus et coæqualis, qui con-

sermo proponitur, audiamus; Deus in causa est, assistamus.

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Sol oriens, effuso lumine, toto orbe noctium nebras expellit. Sole clarior sana doctrina passim exposita hæresim destruit. Sana doctrina proficitur et prædicat, quia Creator omnium Deus omnipotens et solus est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, Trinitas inconfusa, Deitas indivisa. Veritas hæc sublimis, et præcelsa transgreditur universa. Non eam temporalis intelligentia, non ratio capit humana; excedit omnem tam angelicæ quam et humanae mentis altitudinem: hoc Psalmista testatur, dicens: *Accelet homo ad eorū altum, et exaltabitur Deus (Psal. LXIII, 7)*; et alibi: *Ascendit, inquit, super Cherubim et volavit, volavit super pennas ventorum (Psal. XVII, 11)*, id est, super excellentiam alta quærentium. Invisibilis est Deus soli sibi cognitus: nescit eum penitus ulla creatura, nisi ea, quam sapientia Dei Patris, ut scire valeat grataanter illustrat. Audi Evangelistam: *Deum, ait, nemo vidit unquam (Joan. I, 18)*. Dicimus ergo, Joannes unde scire potuit quod evangelizavit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. I, 4)*, si nemo unquam vidit Deum? Inde mox respondit, et ait: Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit. Ipso igitur enarrante potuit dicere Deum apud Deum, apud Patrem Filium, qui dedit potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus (Joan. I, 12). Veritas quoque dicit: *Nemo novit Filium, nisi Pater; et nemo novit Patrem, nisi Filius, et cui voluit Filius revelare (Matth. XI, 27)*. Revelavit ei qui dixit: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus (Psal. LXXXIV, 9)*: et Apostolo dicenti: *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus? (II Cor. XIII, 3)*. Revelatum est et Moysi in monte Sinai, de creatione mundi sub æterni trigona forma senarii, de requie Domini omnibus completis in die septima, sine mane, et absque vespera; de lege, et mandatis, de tabernaculo fœderis, de ritu sacrorum, et cæremoniis, si quorum omnium exemplar in monte perspexit. Revelata sunt etiam patribus et prophetis quam multa de consilio, de misericordia, de judicio Dei; sed ista prosequi non est de instanti: revelat et seipsum nobis Filius, qui ait: *Exivi a Patre, et veni in mundam, iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem (Joan. XVI, 28)*. Judæis quoque dixit: *Est Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis, quia Deus vester est (Joan. VIII, 58)*. Ad hoc consequenter alias intulit: *Creditis in Deum, et in me*

C

D

credite (Joan. XIV, 1). Hoc si quidem non sequetur, nisi Christus esset Deus.

Adora igitur Patrem, adora Filium, adora pariter ultrumque Deum unum. Alius quidem est Pater, aliis Filius, non aliis Deus Pater, aliis Deus Filius. Diversæ sunt personæ Pater et Filius, non autem duo sunt dii sed unus. *Audi, inquit, Israel Deus tuus, Deus unus est (Deut. VI, 4)*. Huic Veritas attestatur: *Ego, inquit, et Pater unus sumus (Joan. X, 30)*. Sumus dicit, qui alia est persona Patris, alia Filii. Unum dicit, quia una et eadem est essentia Patris et Filii. Spiritus quoque sanctus ipse est Patris et Filii unus ex Patre et Filio, tertia persona, non tertius Deus. *Verbo, inquit, Domini cœli firmati sunt; et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Psal. XXXIII, 6)*. Et: *Tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, et Spiritus sanctus, et hi tres unum sunt (I Joan. V, 6, 7)*. Sunt dixit, quia tres personæ, unum pro inseparabili divinitate. Spiritus iste sanctus, Spiritus est Patris in Evangelio: *Non enim vos estis qui loquimini; sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis (Matth. X, 10)*. Et Joannes apostolus ait: *In Deo manemus, et ipse in nobis, quia de Spiritu suo dedit nobis; et nos vidimus et testificamur quoniam Pater misit Filium suum Salvatorem mundi (I Joan. IV, 13)*. Spiritus iste sanctus sicut est Patris, ita est et Filii. Super hoc idem Filius ita dicit: *De meo accipiet, et annuntiabit vobis. Omnia quæcumque habet Pater mea sunt, propterea dixi, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis (I Joan. XVI, 14)*.

Adora igitur Patrem, adora Filium, adora ambonum Spiritum, non tres deos, sed simpliciter unum. Noverat hoc Propheta, qui dicebat: *Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus, et metuant eum omnes fines terræ (Psal. LXVI, 3)*. Eum dixit non eos, ut unum teneat non tres deos.

CAPUT II.

Scire autem te convenit qui Deo et in Deum credis, quia Spiritus sanctus sicut a Patre procedit, et a Filio mittitur: *Ego, inquit, mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit (Joan. XV, 26)*. Et alibi: *Quem mittet Pater in nomine meo (Joan. XIV, 26)*. Missus iste et a Filio procedit, quem post resurrectionem suam discipulis insufflavit, dicens: *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis (Joan. XX, 22)*. Corporeus status ab eo processit, quo invisibilis signata est processio Spiritus sancti, quem ex se-

ipso dedit. De hoc ait Apostolus: *Qui Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (*Rom. viii, 5*). Sanctus Spiritus a Patre quidem et a Filio procedit, non nascitur, ideoque non Filius sed procedens dicitur. Filius vero a Patre procedit et nascitur, ideoque Filius appellatur: *Ego, inquit, ex Deo processi, et veni* (*Joan. viii, 42*). Processio nativitatis Filii ex Patre, et processio non nativitatis sancti Spiritus ex utroque fideliter creditur, perenniter adoratur: evangelica veritas ista perdocuit, apostolica doctrina manifeste prædicavit. Contra hæreticos ista proponimus, et auctoritate divina firmamus, qui Deum non discutimus, sed Catholice credimus; non est enim discutienda divinitas, sed fidei simplicitate collènda. Sicut autem Deus Pater a nullo est, sic nec missus est, quia vero ex Patre est Filius, et ex utroque Spiritus sanctus bene uterque mitti posuit a quo existit.

CAPUT III.

Missus quidem a Deo Patre Deus Filius, cooperante Spiritu sancto, de Virgine natus, quod erat permansit, et quod non erat homo fieri voluit; perfectus Deus, perfectus homo, unus non duo. Unus cum Deo Patre in essentia, unus cum assumpto homine in persona. Factus de nostro genere sine criminis traduce. Ex hominibus homo, ex peccatoribus absque peccato. Filius David, Filius Abraham, et Filius Adam. Factus inde medicina, unde processerat culpa. Deus homo factus est, ut deos faciat homines; deos gratia non natura; deos adoptione, non essentia. Ipse pro peccatoribus absque peccato passus, mortuus et sepultus; ad inferna descendit; inde suos liberans die tertia surrexit; et discipulis suis manifestus apparet, ipsosque benedicens, cœlos ascendit: scdens ad dexteram Dei Patris Spiritum sanctum copiosius effundit, unde charitatis flamma consurgit, teste Apostolo, qui ait: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* (*Rom. v, 5*).

CAPUT IV.

Hoc dato suscepto una est Ecclesia uni viro desponsata. Quis ille sponsus? quæ illa sponsa? Doctor gentium fidelibus clamat: *Despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo* (*II Cor. xi, 2*). Celebratur desponsatio ista in præsenti per sacramenta, in futuro visione manifesta. Fide suscipitur, spe firmatur, charitate perficitur. Aqua pri-
mum et Spiritu grataanter abluitur, quo detersis criminibus a culpa solvit, ut sacro renata baptis-
mate, cœlesti sponso sanctificata societur. Renata itaque fonte perennis gratiæ, manus impositione paranymphi cum oratione, cœlesti signatur chris-
mate; ut quam Christi baptismus a peccatis omnibus emundat, supereminens unctio chrismatis, rite per episcopum celebrata, eam virtutibus induat. Virtutes istæ sponsalia sunt præcellentissima ex septiformi sancti Spiritus gratia quæ sponsæ suæ cœlestis Sponsus mirifice donat. Exinde præparatur

Aei vitalis participatio alimenti, corpus et sanguis ejusdem sponsi sui Jesu Christi Filii Dei, quo suscepto et homo Deo, et Deus homini unitate fœderantur inenarribili. *Qui manducat, inquit, meam carnem et bilit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo: caro enim mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* (*Joan. vi, 56, 57*). Non hic de ligno vitæ, quod erat in paradiso terrestri, fructum suscipimus: sed ipsam vitam, quæ Christus est, de altari Dominico sumimus: *Ego, inquit, sum via, veritas et vita* (*Joan. xiv, 6*). Vita hæc mortem in nobis destruit, quæ de ligno scientiæ boni et mali prævaricatione traducta processit.

Attende qui legis, venerare sponsam Christi prius emundatam aqua baptismatis, renatam fonte salutari: deinde perornatam chrismate regali, manus impositione pontificis, renitentem gratia septiformi, postmodum ad mensam cœlestis perductam convivii, ibi corpus et sanguinem Sponsi sui sub fœdere perennis vitæ percipit, et cum Joanne charitatis filio, supra pectus Domini beate quiescit. Vide ergo in baptismate fidem, in confirmatione sacro facta chrismate spem, in mensa Dominica charitatem; fide namque renovatur, spe sublimatur, charitate glorificatur.

CAPUT V.

Ut igitur perfectum teneas Christianum, primo eum ex aqua et Spiritu renatum, dehinc charismatum gratia, pontificis manu perornatum, mox ad mensæ Dominicæ sacrosanctum intromitte convivium. Tria ista sacramenta, baptismus scilicet novæ in Christo regenerationis, et confirmatio baptizati manu facta pontificis chrismate regali in gratia septiformi, et participatio mensæ cœlestis corporis et sanguinis Jesu Christi, in vita perenni fide quidem incipiunt, spe certa crescunt, charitate persistunt. Tria ista civitatem Dei constituunt, de qua Psalmista canit, et exultans dicit: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei*, (*Psal. LXXXII, 3*). Civitatis hujus fundatorem profitetur idem quia homo est et Deus, dicens: *Et homo natus in ea, et ipse fundavit eam Altissimus* (*Psal. LXXXII, 5*): Deus quidem. Altissimus ipse est, homo sub tempore in ea natus. De ejus vero beatitudine dicit in laude: *Sicut lætantum omnium habitatio est in te* (*Psal. LXXXII, 4*). Hæc patrem habet Deum, amplexatur Dei Filium sponsum suum, collætatur Spiritum sanctum suum esse paracletum. Super hoc Psalmista dicit: *Fluminis impetus lætiticat civitatem Dei, sanctificavit tabernaculum suum Altissimus: Deus in medio ejus non commovebitur. Adjuvavit eam Deus mane diluculo* (*Psal. XLV, 6*). In hac sola tam celebri, tam gloriosa remissio est peccatorum, efficacia sacramentorum, gratia charismatum, communio sanctorum, resurrectio et vita beatorum. Hoc fidei symbolum ratum et sacramatum sana doctrina prædicat singulariter observandum, quo ignorantia tollitur, error aboletur, hæresis propulsatur.

CAPUT VI.

Prima quidem defluxio a luce veritatis mox ignorantiae tenebras incurrit; ignorantiae cæcitas errorum induxit, error inolitus hæresim procreavit. Hæresis autem error ille vocatur, qui pertinax esse probatur. Spiritus sanctus sanam doctrinam inspiravit, qua via, veritas et vita nobis innotuit. Spiritus nequitiæ Satanas mendacium sparsit, quo errorem, et hæresim, et mortem mundo propinavit.

Satanas fons mendacii, origo peccati, a bono conditore bonus conditus, sed mox propria voluntate perversus invenit sibi apud se casum superbiæ, cupiditatem rapinæ, sordem idolatriæ, ubi ait; *Ponam sedem meam ad aquilonem, ero similis Altissimo* (*Isai. xiv, 14*). Non erat ejus sedem sibi ponere, aquilonem occupare, similitudinem Altissimi affectare. *Ponam sedem meam, ecce superbia; ad aquilonem, ecce rapina; ero similis Altissimo, ecce idolatria.* Vide ruinam impii. Voluntatem suam quam Deo debuit, qui eum de nihilo fecit, non Deo, sed sibi propriam tenuit. A proprio isto mendacium genuit: de hoc veritas ait: *Cum loquitur mendacium, de propriis loquitur* (*Joan. viii, 44*), mendax est enim et pater ejus, hoc est mendacii, pater iste mendax, pater mendacii, mendacio idolum formavit.

Ab exortu itaque malignitatis mendacii abyssus erupit: *Et tenebræ, inquit, erant super faciem abyssi* (*Gen. i, 2*). Satanæ ille lucifer a Deo conditus, clarior et excelsus statim voluntate propria depravatus, præsumptione superbus, cupiditate cæcatus, de celso factus est abyssus, de luminoso tenebrosus; tenebræ ejus præsumptionum procellas emitunt, cupiditatum laqueos innectunt, libidinum turpitudines faciunt. Ex earum nebulis tenebrarum creantur noctes errorum, et tempestas iniquorum: pro his, et de his in Evangelio Veritas respondit: *Hœc est hora restra, et potestas tenebrarum* (*Luc. xxii, 35*).

CAPUT VII.

Audisti super abyssum tenebras, audi quia *Spiritus Domini superferebatur super aquas* (*Gen. i, 2*). Hic Spiritus Deus est et Dominus, sicut alibi legitur: *Vox Domini super aquas multas, Deus majestatis intonuit; Dominus super aquas multas* (*Psal. xxvii, 3*). Fecit, inquit, *Deus firmamentum in medio aquarum, divisitque aquas quæ erant sub firmamento, ab his quæ erant super firmamentum* (*Gen. i, 7*). Angeli quippe illi qui steterunt, cadentibus aliis, humilitate levati sunt, et ex aquis suæ mutabilitatis in crystallum æternæ stabilitatis duruerunt. Illi non sibi, sed Spiritui sancto consenserunt, et beati sunt dum non suam, sed Domini voluntatem semper inquirunt, jugiter aspiciunt, perenniter diligunt.

De his Psalmista dicit: *Et aquæ quæ super cœlos sunt laudent nomen Domini* (*Psal. cxlviii, 4*). Aquæ istæ manent super firmamentum stabile et immotum, qui est Christus Jesus portans omnia verbo virtutis suæ (*Hebr. i, 3*). In eo charitate per-

A fecta consolidatae sunt, et a beatitudine, quam ibidem acceperunt, cadere nullatenus possunt.

Aquæ vero illæ quæ sub firmamento sunt, nimirum homines intelligi possunt, qui nondum laqueos tentationum evaserunt, qui nondum in maligno positum minime reliquerunt. Et his aliquando Spiritus Domini superfertur, quo suscitantur, ut vita, quæ erat lux hominum, destruat tenebras eorum, et transferat in lucem sanctorum. Ibi audiunt dicentem Apostolum: *Fniſtis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* (*Ephes. v, 8*), Hæ sunt aquæ fideles, quæ verbo Domini in unum congregantur: unde ait: *Congregentur aquæ, quæ sub firmamento sunt, in locum unum, et appareat arida* (*Gen. i, 9*). Unum in unitate fidei, spei, charitatis, in unum Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; in unam Ecclesiam Catholicam, uno Spiritu congregatam; in hac unitate appetat arida, illa scilicet terra, quæ Spiritu sancto divinitus irrorata, dedit fructum suum, genuit Salvatorem nostrum. Novit hoc Isaias, et videns clamabat: *Rorate cœli desuper, et nubes pluaut justum, aperiatur terra, et germinet Salvatorem* (*Isai. xlvi, 8*). Beata terra virgo Maria quæ dedit fructum suum, vitam angelorum et hominum, Dominum Deum Jesum Christum. *Et justitia, inquit, oriatur simul* (*Isai. xlvi, 8*).

B Vide quia cum cæteris de carne carnaliter genitis prævaricatio traducta descendit; cum isto autem de virginie nato, operante Spiritu sancto: justitia oritur, quia culpa solvit, iniquitas aboletere eorum qui per sacramenta renascuntur; inde et virtutum gratia vestiuntur, et mensa Dominicæ perfruuntur (*Isai. xlvi, 8*). Ego, inquit, ego Dominus creavieum non sub concupiscentia carnis, sed efficacia divinæ virtutis. De hoc angelus respondit Virginis: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbravit tibi* (*Luc. i, 35*).

CAPUT VIII.

C Ex Adam, ex Abraham, ex David, et cæteris patribus in eadem genealogia consequentibus usque ad partum virginis) Jesus Christus Deus et homo unus deacendit, et per clausam Virginis portam, ut Deum et Dominum decebat, vera nativitate princeps omnipotens ad nos egredi voluit, absque vulnere criminis, sine crimine prævaricationis. Factus est de Virgine, factus de nostro genere, non sub peccati traduce, sed abolitio culpæ, sed largitio veniæ, sed effusio gratiæ sempiternæ: solus mediator inter Deum et nos, summus pontifex concilians Deum et nos, sacerdos non secundum ordinem Leviticum, sed secundum ordinem Melchisedech manet in æternum. Melchisedech erat sacerdos Dei altissimi, cui Abraham decimas exsolvit et in lumbis Abrabæ ibi decimatus est Levi: qui sicut in lumbis Abrabæ, ita fuit et in lumbis Adæ in quo omnes peccaverint. In Adam peccavit, in Abraham decimatus est. Quia peccavit decimari debuit. Dedimabatur quod curabatur, Christus vero sicut in Adam non peccavit, sic in Abraham non

decimabatur, non enim erat in eo quod curaret, sed medicina erat et salus, quo mala omnia, et mors ipsa destruitur. Est enim Christus sacerdos non secundum Levi, qui decimatus est, et a morientibus et ipse moriturus decimas accepit, sed secundum ordinem Melchisedech, qui, teste Apostolo, sacerdos Dei Ahrabæ victori benedictionem dedit, cui decimas omnium divisit Abragam (*Hebr. vi*, 2).

Melchisedech iste, ut ait Apostolus, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus antem Filio Dei manet sacerdos in æternum. Intuemini, ait quantus sit hic, cui et decimas delit de præcipuis Abraham patrinrcha (*Hebr. vii*, 3, 4). Ibi autem contestatur quia vivit, et, ut ita dictum sit, per Abraham et Levi qui decimas accipit decimatus est. Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviavit ei Melchisedech: ea propter intueri libet, quia in lumbis Abrabæ aliter erat Levi, aliter et Christus. Erat ibi Levi sub lege prævaricationis, quia necesse habebat decimari. Erat ibi Christus, cui a Patre dicitur: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech (*Psal. cix*, 1). Huic omnes debent decimas, quia omnes curat, et æternam benedictionem donat.

Sacerdos iste singularis et ineffabilis seipsum semper offerens Deo Patri pro nobis, seipsum donat et nobis, Deus et homo inter Deum et nos, cum Deo Patre unus in essentia, cum assumpto homine unus in persona. Solus iste tollit peccata mundi, mediator Dei et hominum pacem plenam facit unius seipsum nobis, et nos ipsos sibi in Unitate sancti Spiritus, qui unus Patris et Filii unus est in omnibus nobis.

CAPUT IX.

Ab hac unitate sancta cadunt aliquando decisione manifesta homines impii, mente corrupti, naufragi circa fidem, cauteriatam habentes conscientiam. Pestes sunt hujusmodi hæretici, mendacia spargunt, perversa proponunt, faciunt schismata, seminant scandala. Ii suis tenebris obvoluti, criminibus fœdi, persecuntur lumen fidei: *Qui male agit odit lucem* (*Joan. iii*, 20); lucem veram, quæ etiam lucet in tenebris, doctrinam sanam execrantur carnis intemperantiam, spiritus concupiscentiam, mentis superbiam amplectantur; et quia lumen fidei non admittunt, omnis eorum scientia tenebræ sunt. Pro hujusmodi Veritas ait: *Vide ne lumen quod in te est tenebrae sint* (*Luc. xi*, 33). Isti quidem licet tenebrae sint, quia impii, quia scelerati, pro rationali tamen intelligentia quam naturaliter acceperunt, quandoque et alta cognoscunt, et sublimia sentiunt: sed suam quam habent de rebus corporeis scientiam, de incorporeis seu divinis cognitionem, vel experientiam non Deo, sed sibi referunt; suam, non Dei gloriam querunt. Unde et obscuratum est insipiens cor eorum. Intellectus quidem hominis pro libertate arbitrii, pro captu rationali, pro intelligentia mentis, eum querere, eum sequi, eum diiungere semper debuit, a quo

A tanta percepit; et virtute supra se ad Deum humiliter elevari, fide pura, spe indefessa, charitate profusa.

Econtra omnis illa hominum scientia, quæ nec fide regitur, nec spe levatur, nec charitate Deo conjungitur, manet in tenebris, nescit lumen veritatis. Hinc Moyses ait: *Vidit Deus lucem quia bona est, et divisit eam a tenebris: appellavitque lucem diem, et tenebras noctem* (*Gen. i*, 4). Lux si quidem rationis humanæ bona, quia a bono conditore bene condita, dum ei, a quo est se ipsam præsentat, obtemperat, conservat virtute a Deo suscepta, fit melior seipsa. Hanc lucem appellat diem, quia sanæ mentis dealbata, et charismatum splendore vestita, fit dies charitatis, quam Deus inhabitat, et beatam facit. *Dies, inquit; diei eructut verbum* (*Psal. xviii*, 2): dies diei, Catholicus Christiano, Christianus Catholicus, fidelis obedienti, obediens fidelis eructat Verbum apud Deum, Deum Verbum, omnia facta per Verbum; et quia ea omnia in Verbo sunt vita, vita Verbum, vita lux hominum. Itaque vita et lux Verbum. Et ut plenius homo uniretur Deo, *Verbum caro factum est*. Verbum caro idem Deus homo; et habitavit in nobis (*Joan. i*, 14); non sicut in angelis, vel in omnibus creaturis, sed homo factus ex nobis. Est igitur vita, et lux hominum Verbum caro factum. Felix dies, quæ hoc diei eructat Verbum, hoc semper eructat qui diligit ipsum,

Dies diei eructat verbum et nox nocti indicat scientiam (*Psal. xviii*, 2). Nox nocti errans hæretico, hæreticus erranti, sceleratus impio, impius scelerato indicat scientiam suo sensu conceptam; falsis opinionibus lubricam, pertinacia jactatam. Scientia hæc, quia superbia nititur, olatione grassatur, quærerit tantum inflari potius quam ædificari. E contra Verbum charitatis humilitate proficit, veritate subsistit, diem ex die pronuntiat, quos replet illuminat, sacramentorum gratia perornat, virtutum manibus ædificat. Illoc Apostolus affirms dicens: *Scientia enim inflat, charitas vero ædificat* (*I Cor. viii*, 1).

CAPUT X.

Charitas itaque patiens et benigna domum Dei ædificat, quam summa sapientia septem columnis charismatum, structura mirabili consummat, justitiae sole clarificat, plenis bonorum omnium copiis locupletat. Hanc domum a longe prospiciens Psalmista dulci modulatione canebat: *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi. in domum Domini ibimus* (*Psal. cxxi*, 1). Psaltes iste in domo Domini transitoria et caduca, in Jerusalem terrena, pro more canebat, sed ad illam supernam et immotam, stabilem et beatam Jerusalem pia devotione tendebat. In hoc autem coepit progressu itineris potissimum stare intenderant qui dicebant: *Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Jerusalem* (*Psal. cxxi*, 2). Ne vero istam ruinosa et vetustam attendas Jerusalem, sed illam coelestem veram et beatam respicias, adjecit: *Jerusalem quæ ædificatur ut civitas, cuius participatio ejus in idipsum* (*Psal. cxxi*, 3). De

hac alibi clamat: *Qui confidunt in Domino sicut A mons Sion; non commovebitur in æternum qui habitat in Jerusalem* (Psal. cxxiv, 1.)

In ista præsenti misera et commota commovetur omnis qui inhabitat, in illa cœlesti gloriosa, et quieta nullatenus commovetur quisquis inhabitat. *Cujus, inquit, participatio ejus in idipsum* (Psal. cxxi, 3.) Ac si patenter dicat: Beata illa civitas cœlestis Jerusalem particeps est ejus in idipsum. Intransitive dieitur, *ejus in idipsum*, singulariter positum, divinitus assumptum, soli Deo et semper assignatum, tanquam proprie proprium; Deus enim, nec incipit, nec desinit, nec variatur: hoc autem sicuti est plenius scire, vel intelligere, nulli unquam licitum est creaturæ, nisi ei, quæ Spiritum sanetum accepit, quo suscepto, et ipsa unum esse cum Deo meruerit, unum gratia per Christum, unum participatione ejus in idipsum. *Videbimus, inquit, eum sicuti est* (I Joan. iii, 2.) Videmus eum in præsenti *per speculum et in ænigmate* (I Cor. xiii, 12), per sacramenta, nondum in essentia. Nunc, ut ait Apostolus, *abseondita est cum Christo in Deo vita nostra: cum autem apparuerit Christus vita nostra, tunc et nos apparebimus cum ipso in gloriâ* (Coloss. iii, 3). Ibi non fides, sed meritum fidei; ibi non spes, sed remuneratio spei; ibi charitas, quæ nunquam excidit, quod dilexit, plene et perfecte videbit.

Hujus cœlestis et beatæ Jerusalem aperta sunt atria, in hac præsenti et temporali Ecclesia; unde canit Psalmista: *Stantes erant pedes nostri in atriis tuis, Jerusalem* (Psal. cxxi, 2). Hæc sane atria sunt in Ecclesia, quæ adhuc parturit et laborat. Filios enim per sacramenta generat, per virtutes elevat, per Jesum Christum triumphatores cœlesti Jerusalem jugiter assignat.

Attamen dum in hac lacrymarum valle peregnatur, scandala necesse est patiatur. In hac passim prodeunt insidiæ perfidorum, obscenitas criminum, rapacitas prædonum, turbines errorum, tempestates hæresum. Inter hæc autem tam pessima, tam importabilia mala stat fides Petri, fides Catholica, turris eminentissima. *Mille clypei pendent ex illa, et omnis armatura fortium* (Cant. iv, 4); clypei protectio sacramentorum, armatura fortium, jacula virtutum. Sacramentis protegimur, virtutibus superamus. Mille quidem plenus est numerus et completus: bene ergo mille sunt clypei, quia perfectio est in Ecclesiæ sacramentis. bene omnis armatura fortium, quia est in ea plenitudo virtutum. Turris itaque Catholice fidei turris est fortitudinis, hæc est turris David quæ respicit contra faciem Damasci. David, id est manu fortis, seu visu desiderabilis intelligitur; Damascus os sanguinis interpretatur; turris quippe David, quæ est Ecclesia Christi munita, et fortis ex adverso Damascum respicit, stat contra feritatem sorbentis sanguinem, contra hæreses et omnem impietatem.

A Ex hac turri munitissima et præcellentि prodeunt armati, fortes et validi, qui virtutum gladiis perimunt hostes fidei: *Horum fortissimi cusodiunt lectum Salomonis* (Cant. iii, 7): his circumseptus rex pacificus mira suavitate quiescit. Ibi namque lumen Catholice fidei clarius ex crescere; spes, quæ non confundit, validius in ardore crescit; charitatis flamma copiosius assurgit; ibi lætitia, et pax gratissima. Ex adverso de tenebris abyssi, de frigoribus aquilonis, de eruenda facie Damasci emergunt impii, lūunt schismatici, tantur hæretici. Impii nec Deum colunt nec sacramenta suscipiunt. Schismatici, nec patribus suis obediunt, nec Catholice communioni consentiunt.

CAPUT XI.

Hæretici perversa proponunt, et contra sacramenta disputando sœviunt. Sacramenta, inquiunt, solummodo prosunt scientibus, non ignorantibus adultis prosunt, parvulis nihil conferunt. Condemnant isti baptismus parvolorum et infantium; trahunt de Evangelio contra Evangelium, et dicunt: in Evangelio legitur: *Qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur* (Marc. xvi, 16). Ita proponunt, deinceps assumunt; sed parvuli non credunt: statimque concludunt, igitur baptismata parvulis non prosunt.

Ad hæc surgunt Catholici, omni armatura fortium præmuniti, et dicunt quia hoc producti capitulum Evangelii non quidem de parvulis, imo dictum est de scientibus, de adultis. Adulti namque homines, vel sui sensus et memoriæ compotes, non debent baptizari, nisi prius data sui professione nominis et fidei; talibus illico mandatur, ut quod promittunt fide, teneant opere. Etenim scriptum est: *Quia fides sine operibus mortua est* (Jacob. ii, 20, 26); quare non debuit opponi parvulis, Quod vere dictum fuerat de respondentibus prose, et aperte professis. Cum autem generaliter dicat in Evangelio Veritas: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei* (Joan. iii, 5). Et alibi: *Ite, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (Matth. xxviii, 19); nullus excluditur, nec infans recens natus. Quapropter illa eorum fraudulenta conclusio passim respuitur; non procedit, quia gratiæ Dei adversari plane convincitur. Non tangit parvulos, vel infantes, sed scientes, sed suæ fidei professores.

In parvulis quidem sola quæritur gratia, nondum opera. Gratia sanctificationis ex baptismo, nondum opera debitæ actionis ex arbitrio. Quomodo autem in præsenti datur sacramentum baptismi, sic in antiquo tempore dabatur parvulis sacramentum circumcisionis. Sub antiquis patribus parvuli octavo die circumcidabantur, deinde munieribus hostiarum Domino consecrabantur. Omnes enim ex carnali genitos concupiscentia conclusit originalis

culpæ macula. Apostolus dicit : *Quia omnes in Adam peccaverunt. et egent gloria Dei* (Rom. iii, 23). Sed parvuli quomodo culpam nesciunt, quam ex Adam originaliter trahunt, ita et gratiam nesciunt, quam in Christo per sacramenta recipiunt : sicut autem parvuli non excusantur a culpa, quia eam nesciunt, sic ne excluduntur a gratia, quam præstata non agnoscunt.

Nescivit Chanaan Cham patris sui culpam, qui Noe genitoris sui nuditatem risit, et tamen pro culpa Cham patris sui servus cum sua posteritate Chanaan remansit (Gen. ix, 22). Verumtamen pro obedientia Abrahæ patris nostri, generalis benedictio in omnes gentes nullis eorum meritis gratanterefluxit. Unde et hæc sacri regeneratio baptismi, solius est gratiæ, non meriti. *In semine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. xxii, 18). In semine tuo, hoc est in Christo, qui Deus homo fieri voluit. ut hominem solvat a peccatis. Peccare quidem homo potuit, sed peccatum peccator suum dimittere sibi non potuit. Quapropter omnis eget gloria Dei, qui peccata dimittit homo factus pro nobis ; ut, quod non potuit homo solus, efficiat homo Deus, qui cui vult miseretur et quem vult inducat (Rom. ix, 18) ; cui vult gratiam impendit, et quem vult condemnat.

De Jacob et Esau nondum natis, nondum scientibus, Apostolus Dominum dixisse testatur : *Jacob dilexi, Esau autem odio habui* (Rom. ix, 13). Nesciebat Jacob gratiam dilectionis, quam accepit ; nesciebat Esau sententiam odii, quod incurrit ; Jacob quidem et Esau, sicut omnes, in Adam peccaverunt. Sed Jacob pro gloria Dei gratuita dilectione donatur ; Esau vero pro originalis culpæ merito, ira Dei reprobatur. Misericordiam in Jacob, judicium in Esau pariter intuemur ; et cum Prophetæ dicimus : *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine* (Psal. c, 1). Mala siquidem a nobis habemus, pro quibus merito et damnamur ; bona vero nisi a Deo habere nulla possumus, sed pro gratia nobis a Deo præstata indebite, salvamur. Hujus dator gratiæ Jesus Christus natus de virgine, plenus gratia et virtute, sacramentum circumcisiois in seipso suscepit, sacramenta sanctificans, non egens sacramentis. In templo cum hostiis est oblatus, hostias consecrans, non hostiis consecratus. Quod autem iste major omnibus, sed parvus pro nobis factus, sacramenta suscepit, agendo nobis innuit parvulos sacramentis non debere privari, de quibus postmodum ita respondit : *Sine parvulos venire ad me, talium est enim regnum cœlorum* (Marc. x, 14). Et ipse quidem Dominus omnium, et Salvator universorum a servo suo baptizatus, a Joanne Christus, baptismum sanctificavit, non est baptismus sanctificatus.

Sacramentum hoc non sicut circumcisio in masculis tantum, et in octavo die, sed omni tempore, in omni sexu, omni ætate, uicuique semel impenditur, sine quo nemo a culpa solvit, nemo salva-

A tur. Baptismum quippe pro nobis accepit ipse Dei Filius, ne quod Deus prærogat, ab homine respuitur ; nec quod præstat gratia, meritis imputetur. Quapropter omnes in omni sexu, in omni conditione, omni ætate, omni tempore, semel baptizari, absque iteratione, dum hic vivitur, est necesse.

CAPUT XII.

Sed his succincte decursis adhuc hæretici sœviunt, et litigando dicunt : Christus cum esset annorum triginta baptismum accepit, ideoque parvuli non debent baptizari, sed hi qui eo annorum tempore quo Christus baptizatus est, voluerunt baptizari.

Declamatio hæc hæretica, tam perniciosa quam pessima, non solum parvulos, sed et quoscumque minoris ætatis viros, excludere nititur a baptismō. B Sciendum est autem, et Catholice profitendum, quia baptismus Christi a Christo sanctificationem accepit, non Christum sanctificavit. Nos vero, qui in Christo baptizamur, baptismō Christi sanctificamur : non igitur baptismus Christi, quem, ut ipsum sanctificaret, accepit, nostro baptismo, quo sanctificamur, debuerat opponi. Christus Dominus venit ad Joannem ut baptizaretur ab eo in Jordanem. Joannes prohibebat eum, dicens : *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me?* Respondit autem Jesus et dixit ei : *Sine modo, sic enim decet nos implere omnem justitiam.* Tunc dimisit eum (Matth. iii, 14, 15). De hoc Lucas evangelista prosequitur ita : *Factum est autem cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato, et orante, apertum est ei cœlum, et descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum ; et vox de cœlo facta est : Tu es Filius meus dilectus, in te complacui mihi* (Luc. iii, 21, 22). Attende ergo et intellige quia in baptismō isto manifesta est ipsa Trinitas Deus, quæ singulariter et inseparabiliter adoratur. Audis Patrem de Filio attestantem ; aspicis egressum de aqua Filium, intueris Spiritum sanctum sicut columbam descendenter in ipsum. Ita quoque fit in omni baptismate Christi. Quisquis illud more debito suscipit, efficitur Filius Dei ; et vox Patris attestatur ei : *Tu es Filius meus dilectus, in te complacui mihi* (Luc. iii, 22) ; et Spiritus Dei in ipsum descendit. Hæc est omnis justitia, quam Jesus Christus adimplere venit in omni regenerato fonte salutari.

Aperti sunt ci cœli qui factus est in baptismō D Filius Dei. Hic habet Deum Patrem, et Spiritum sanctum in se descendenter. Hoc Psalmista intuens pie decantabat, dicens : *Veritas de terra orta est, et justitia de cœlo prospexit* (Psal. lxxxiv, 12). Veritas de terra orta est, Jesus Christus de Maria natus est, cujus largitione mirabili justitia de cœlo prospexit, quæ filios iniquitatis emundatos a culpæ macula, cœlesti vestitos gratia, sique justificatos ad cœlum de terra perducat. Fiunt isti nova creatura, qui baptizantur in præsenti Ecclesia matre nostra, aliquando professione sua, aliquando attestatione aliena. Parvuli quidem, dum sacramenta quæ nesciunt aliorum opere suscipiunt, per fidem,

Ecclesiæ Catholicæ præfatam illam de cœlo justitiam induunt, et membra Christi fiunt. Salvantur isti et justificantur Christi baptismate, nondum sua fide, sed sacramento fidei alienæ.

Sic sic ille paralyticus ante Dominum Jesum a tecto demissus non fide sua, sed aliena salvatur : *Ut ridit, inquit, fidem illorum, dixit : Fili, remittuntur tibi peccata tua; et : Surge, et ambula* (Matth. ix, 2, 5). Sic mulier Chananaea rogans pro filia, nimia importunitate sua gratiam invenit, et audire meruit : *O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut petisti* (Matth. xv, 28). Sic regulus pro filio (Joan. iv, 46); sic vidua egit pro unico suo (Luc. vii, 12); sic pro surdis et mutis, et nimia infirmitate præventis fides aliena solet operari, quæ in Christo *vult omnes saluos fieri* (I Tim. ii, 4). Ista pro parvulis utique baptizandis pauca perstrinximus, ne nihil hæreticis super hoc respondisse eausemur.

CAPUT XIII.

Præterea loquuntur aliqui (tamen evitare volentes ne dicantur hæretici), quæstionem faciunt, et dicunt : In Veteri Testamento legimus scriptum : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam* (Gen. xv, 6). Denique in Novo subjuntem est fidei sacramentum baptismi, ubi ait : *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit* (Marc. xvi, 16). Si ergo ex fide justificatio, et salus ex baptismo, quid creditibus et baptizatis, justificatis et salvatis confirmatio manu facta pontificis superapponit?

Audiant isti, quia vere ad remissionem peccatorum, et ad justitiam, ad perceptionem gratiæ, et ad vitam æternam sufficit baptismus a quibuslibet, per quoseunque, omni tempore, omni æstate, omni conditione, omni sexu, semel in Christo rite susceptus. Ibi datur absque meritis gratia, ex gratia justitia, ex justitia vita, si statim obierit, sempiterna et beata, nullaque ei reputantur in peccatum propter baptismi remedium. Si vero post baptismum supervixerit, qui sanctificatus per gratiam Christi a baptismo surrexit, protinus incentiva carnis suæ sustinens, et diaboli congressus excipiens, nisi indutus virtute ex alto stare non poterit, superatus carnis suæ concupiscentiis, et mundi illecebris, et Satanæ tentamentis : *Nisi enim Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam* (Psal. cxxvi, 2). Ad hoc pontifex summus dator gratiarum, largitor charismatum, post ascensionem suam discipulis suis jam purificatis, jam sanctificatis, Spiritum sanctum in igne veliementer effudit. Accepto itaque spiritu principali, calore virtutis, igne charismatis, illi ipsi qui antea relieto Domino fugerant, et qui arguentem extimuerat ancillam, mox in medium absque timore processerunt loquentes magnalia Dei, cum omni fiducia prædicantes verbum Dei.

Sicut ergo pontifex noster, summusque sacerdos, de sede majestatis in discipulos suos prius per Spiritum sanctum baptizatos, et sanctificatos, postea in igne linguis Spiritum sanctum plenius effudit;

A ita et ii qui præminent officio pontificali, donant opere cœlesti, vice Jesu Christi, donant filiis in baptismio regeneratis, super eos imponentes manus, cum oratione et signo sanctæ crucis, et unctione chrismatis Spiritum sapientiae et intellectus, Spiritum consilii et fortitudinis, Spiritum scientiæ et pietatis, Spiritum timoris Domini ; hi sunt septem in uno lapide oculi ; septem candelabra in templo Dei ; septem tubæ sub mauu Josue triumphantis ; septem stellæ in ordine pontificali : hi thesauri superabundantes ; hæ divitiae præcellentes.

Dantur ista fidelibus Christi renatis lavacro salutari, fonte perenni, ope Spiritus sancti, qui ab initio sæculi superserebatur aquis, ad demonstrationem saeri baptismatis in Ecclesia Catholicæ rite celebrandi. Dantur ista non baptizandis, sed postquam fuerint baptizati dantur, non a quæcunque, sed manu sola pontificis; de hoc in Actibus apostolorum Lucas evangelista sic ait : *Cum audissent Apostoli, qui erant Jerosolymis, quia recepit Samaria verbum Domini, miserunt ad eos Petrum et Joannem.*

B Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis ut acciperent Spiritum sanctum : nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu Christi. Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum. Cum vidisset autem Simon quia per impositionem manus apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam, dicens ; *Date et mihi hanc potestatem, ut cuicunque imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum.* Petrus autem dixit ad eum : *Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimi pecunia possideri* (Act. viii, 14-20). De Simone Mago isto apostata facto, Lucas meminit ita dicens ; *Cum in Samaria credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, et in nomine Jesu Christi baptizarentur viri ac mulieres, tunc Simon et ipse credidit : et cum baptizatus esset, adhærebat Philippo* (Act. viii, 12, 13). Philippus autem non apostolus, sed levita, de septem erat unus. quibus apostoli orantes imposuerunt manus. Videns itaque Simon Magus per Philippum signa et virtutes maximas fici, stupens admirabatur (Act. viii, 13). Denique videns apostolos Petrum et Joannem dare Spiritum sanctum per orationem et manus impositionem, ambitione nimia concupivit hanc præcellentem pontificum dignitatem ; et episcopalem celsitudinem, mediante pecunia, possidere sub obtentu rapacitatis et avaritiae. Ex hoc Simone Simonia nomen accepit, quæ dona Dei et beneficia gratis accepta, gratis exponenda mercimonio interveniente confundit. Sed Petri potestas, sed pontificalis auctoritas, sed fidei Catholicæ puritas, hanc in Simone pestem, et in ejus complicibus illico perdidit, et maledictioni subjecit. Perditus est itaque Simon Magus cum suis sequacibus, quia donum Dei possidere voluit, pecunia interveniente, ut quod emerat posset aliis vendere. Perdantur et isti qui nunc obloquentur hæretici, dicentes inane et superfluum esse, quod

post perceptionem sacri baptismatis confirmantur ab episcopo fidèles Christi.

Ideo namque missi sunt in Samariam ab Ierosolymis Petrus, et Joannes ab apostolis, ut eos qui a Philippo evangelista fuerant baptizati confirmarent auctoritate pontificali, super eos orantes, eisque manus imponentes, ut Spiritum sanctum acciperent. Datus est ibi Spiritus sanctus non ad emundationem peccatorum, et sanctificationem, quam in baptismo suscepserant, sed ut contra rediviva carnis peccata, contra mundi hujus oblectamenta, contra Satanæ dira certamina, acciperent divinam et insuperabilem gratiam septiformem sapientiae, intellectus, consilii, fortitudinis, scientiae, pietatis, timoris Domini. His induitum atque munitum quisquis in Christo renatus, ubique securus undecunque laccusatus victor egreditur; huic victori corona debetur; huic triumphanti gloria preparatur. Festinet itaque omnis in Christo baptizatus, ut oratione pontificis et manus impositione, cœlestis unctione chrismatis consignetur, et sic virtute ex alto suscepta victor ubique proficiat, et pro chrismate regali in perpetuum nomine Christiano præfulgeat.

CAPUT XIV.

Talibus, dum in præsenti vivitur, necesse est ut vitalis refectio præparetur, panis vitæ, calix benedictionis æternæ, corpus et sanguis summi Pontificis nostri Jesu Christi. Hoc autem omnino necesse est, nec alicui Christiano a participatione tanti mysterii abstinere licitum est. Huic Dominus ait: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et bibetis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat, inquit, carnem meam, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam. Caro enim mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* (Joan. vi, 54-56). Denique in cœna paschali, de veteri novum, de terreno divinum, panem vivum discipulis suis dedit; hinc Matthæus ait: *Cœnantibus autem illis, accepit Jesus panem, et benedixit ac fregit; deditque niscipulis suis, et ait: Accipite et manducate: hoc est corpus meum. Et accipiens calicem gratias egit, et dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes: hic est enim sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum* (Matth. xxvi, 26-28).

Ex hac communione veri corporis et sanguinis Jesu Christi, et nos Jesu Christo, et Jesus Christus nobis unitate fœderamur inenarrabili, sicut ipse dicit: *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo* (Joan. vi, 55). Noster iste summus pontifex inter discipulos suos vivus et integer erat, suisque manibus corpus et sanguinem suum dabat: *Hoc, inquit, facite in meam commemorationem* (Luc. xxii, 19).

Ex hac ergo institutione, et præcepto, in altari Dominico, et ore sacerdotum et manibus ipsum

A corpus, ipse sanguis Christi conficitur; non incipit, non nascitur, sed quod totum manet in dextera Dei Patris, totum est in manu sacerdotis, totum in ore sumentis, unum in multis, idem in diversis. Munus hoc inæstimabile, donum hoc incomparabile datum est universalis Ecclesiæ matre nostræ in illo sacro convivio paschalis cœnæ. Frustra igitur proditor Judas Dominum Jesum Judæis vendebat, quem largitione divina sub æterno munere mater Ecclesia semper habendum suscepserat. Frustrati sunt ergo et ille vendens proditor, et perfidus emptor: *Vicit enim teo de tribu Juda, radix David* (Apoc. v, 5): *lapis excisus de monte sine manibus* (Dan. ii, 34). Deus et homo, de virgine natus, ex humano genere sine manibus, absque earnis amplexibus, B Deus et homo unus Jesus Christus, per omnia nobis absque peccato similis factus, pro nobis hostia salutaris, reconciliatio generalis, oblatus in cruce Deo Patri, siveles suos pariter omnes tam defunctos quam viventes a peccato redemit, a reatu purgavit, a pena grater absolvit. Patriarchas et prophetas, et quoscunque titulo fidei præsignatos a mundi exordio, Christus pontifex noster et sacerdos, ab inferis sua morte redemptos eduxit, resurgendo levavit, ascendendo glorificavit.

Sedens itaque ad dexteram Dei Patris seipsum absque detrimenti perpessione, absque omnimoda detritione donat in altari, per officium sacerdotis, viventibus suis fidelibus in remissionem peccatorum, defunctis sanetis, vel intra Ecclesiam absolutis, in explanationem pœnarum; et utriusque in vitæ perennis alimentum. *Ego, inquit, sum panis vivus qui de cœlo descendit: si quis manducaverit ex hoc pane vivet in æternum;* et . *Panis quem ego dabo caro mea est pro mundi vita* (Joan. vi, 51-52). Haec est viva hostia, quam Dominus noster Jesus Christus et ipse Deo Patri pro nobis obtulit, et nos more debito offerre mandavat. *Hoc, inquit, facite in meam commemorationem* (Luc. xxii, 19). In ejus equidem commemorationem hoc ipsum facimus, dum quemadmodum et ipse fecit, et nos facere præcepit, pro defunctis fidelibus, vel adhuc in præsenti degentibus, in ara Dominica quotidie ipsum immolamus. In omni namque missa quam facimus, Agnum, qui semper vivit, qui tollit peccata mundi, et immolando sumimus, et sumptum non consumimus. *Ego sum, inquit, panis vitæ, etc. Ego sum panis vivus, non sicut manna in deserto* (Joan. vi, 48-51), quod calorem solis ferre non poterat, quod in Sabbato non apparebat, de quo dicit: *Patres vestri manducaverunt in deserto manna et mortui sunt* (ibid., 31). Patres mali, patres increduli, et corpore et anima pariter mortui. Non erat eis remedium contra mortem manna comedendum. Vera enim et sola contra mortem medicina, qui ait: *Ego sum resurrectio et vita* (Joan. xi, 25). *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem habet vitam æternam* (Joan. vi, 55). Amen.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

Satana sœviente contra veritatem fidei Catholicæ lux vera procedit, et Spiritus sancti gratia clarior innotescit, loquitur veritas, mendacium cadit. Fiunt sacramenta, peccatum deficit. Fons patens in domo David toto orbe diffunditur, baptizantur homines et salvantur. Cœli aperti sunt et virtutes operantur. Desponsatur Ecclesia Christo, induitur virtute ex alto. Episcopi sponsalia præparant, et septiformis gratiæ Spiritum donant. Regali chrismate signatur Ecclesia, stat regina a dexteris sponsi in veste deaurata, charitatis splendore corusca. Huic autem sponsæ tam illustri, tam speciosæ, paratur cœna paschalis in aula sapientiæ; ibi vitulus saginatus integer, et perfectus agnus anniculus, plenus et immaculatus, cum omni suavitate, dulcissimo sapore, gratissima dilectione percipitur. Cibus iste non terrenus, sed super cœlestis esse dignoscitur, ex eo et per eum, et in ipso vita, et æternitas, et beatitudo percipitur. Est enim cibus iste non transitorius, sed quotidianus, sed sempiternus, semper totus, semper vivus; isto vivunt angeli in cœlis, et beati sunt; isto vivunt homines in terris, et sancti sunt.

Est namque cibus iste verbum non transitorium, sed æternum non mutabile, sed id ipsum apud Deum Deus Verbum, apud nos Verbum caro factum, et habitavit in nobis: *Et vidimus, inquit, gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre plenum gratiæ et veritatis (Joan. i, 14)*; et: *Nos de plenitudine ejus omnes accepimus (ibid., 17)*: omnes videbilec episcopi, diaconi, subdiaconi, acolythi, exorcistæ, lectores, ostiarii, et cæteri sub corona clericali; principes quoque et potestates hujus terreni moderaminis, et reliqui nomine Christiano signati.

Episcopi toto terrarum orbe dispositi funguntur vice Christi, et principaliter ædificant domum Dei. Sicut enim summus pontifex et universalis episcopus noster Jesus Christus, ex omnibus discipulis suis elegit duodecim, quos cæteris præferens apostolos nominavit, quos etsi puros homines, sicut tamen officii fecit esse consortes, et divinæ magnificientiæ compotes: ita quoque ipsorum in episcopaliter gratia successores præsules sive pontifices excellentia singulari præeminere fecit, ut more apostolico sanctum donent Spiritum his, quibus rite manus imponunt. Qui autem ordine censentur inferiori, ut presbyteri, diacones, et cæteri gradu canonico in Ecclesia promoti, habent utique Spiritum sanctum, quo bene vivunt, et in Ecclesia Dei pro officio die deserviunt; sed aliis quem acceperunt sanctum dare Spiritum manus impositione

A non possuunt. Soli hoc episcopi a Domino speciali prærogativa suscepereunt, quod præcellenti opere, ipsum quem habent Spiritum sanctum, ipso donante qui dedit, donant et aliis, quibus ex officio pontificali, fusis precibus ad Dominum, pie manus imponunt.

Mirandum quippe miraculum omni veneratione dignum, non tamen novum, non quidem est insolitum, sic nempe olim Dominum egisse legimus, de Moysi Spiritu in libro Numeri: *Et dixit Dominus ad Moysen: Congrega mihi septuaginta viros de senibus Israel, et duces eos ad ostium tabernaculi fæderis, faciesque ibi stare tecum, ut descendam, et loquar tibi, et auferam de spiritu tuo, tradamque eis ut sustentent tecum onus populi, et non tu solus graveris (Num. xi, 16, 17)*. Venit igitur Moyses, et narravit populo verba Domini, congregans septuaginta viros de senioribus Israel, quos stare fecit circa tabernaculum; descenditque Dominus per nubem, et locutus est ad eum auferens de spiritu qui erat in Moyse; et dans septuaginta viris. Cumque requievisset Spiritus in eis, prophetaverunt, nec ultra cessaverunt (ibid., 24, 25). Solus quippe Moyses sanctum acceperat Spiritum, quo regere poterat commissum sibi a Domino populum. Ipsum itaque Moysi Spiritum, non humanum esse sentias, sed divinum; Deus enim erat Spiritus quem a Domino Moyses habuit, quem a Moyse sumptum mentibus aliorum Dominus infudit: erat quidem in Moyse Spiritus Domini, qui et datus est aliis, quos more divino replevit; totus in Moyse, totus in illis. Moyses ipse hunc Spiritum fatetur esse divinum, ubi mox respondit, dicens: *Quis tribuat ut omnis populus prophetet, et det eis Dominus Spiritum suum (Num. xi, 29)*. Ipse etiam Moyses pontifex et sacerdos Domini, super Josue ministrum suum manus imposuit, eique Spiritum sanctum dedit. In Deuteronomio legis: *Josue vero filius Nun, repletus est Spiritu sapientiae, quaia Moyses posuit super eum manus suas: et obedierunt ei filii Israel, feceruntque sicut præcepit Dominus Moysi (Deut., xxxiv, 9)*. Iste est Moyses qui Aaron primum sub lege pontificem, et filios ejus consecravit, eisque Spiritum sanctum ad agenda, divina mysteria pontifex ipse et sacerdos mirifice dedit. De ejus sacerdotio Psalmista sic ait: *Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus; et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus (Psal. xcvi, 6)*.

Elias quoque, si bene recolo, non solummodo Spiritum sanctum habuit, sed etiam Eliseo dedit; *Ore, inquit Eliseus Eliæ, oro ut spiritus tuus duplex fiat in me (IV Reg. ii, 9)*. At ille: *Si videris,*

inquit, quando tollar a te, erit quod petisti (IV Reg. II, 10). Ad hoc Eliseus perstitit, vidi et accepit. Proinde filii prophetarum ita dixerunt: *Requievit spiritus Elix super Eliseum* (*ibid.*, 15.) Unde et Eliseo sicut prius Eliæ subditi permanserunt.

Ubi autem venit plenitudo temporis, in qua misit Deus Filium suum pontificem, et episcopum secundum ordinem Melchisedech in æternum, effusa est a sede majestatis superabundans, et largislua septiformis gratia Spiritus sancti; ex quo pontificalis auctoritas, et episcopalis dignitas plenius excrevit (Gal. IV, 4). Hinc Petro ait: *Tu es Petrus, et super hanc Petrum ædificabo Ecclesiam meam* (*Matth. XVI, 18*). Est enim et Petrus in ea, et ipsa in Petro, episcopus in Ecclesia, et Ecclesia in episcopo. Est episcopus Ecclesiæ fundamuntum, quia per episcopum habet Ecclesia Spiritum sanctum. Est episcopi confidere chrisma sacrum, oleum sanctum, oleum infirmorum; consecrare basilicas Dei et altaria, calicem et corporalia, officiales et corum vestes et omnia Ecclesiæ instrumenta. Baptizatos confirmare, cæsares et reges sacrare. De petra ista, super quam fundata est mater Ecclesia, sub pastorali virga bis percussa, ad amorem Dei et proximi excitata, fluunt aquæ largissime, aquæ salutares, aquæ vivæ: *Qui biberit, inquit, aquam, quam ego dabo, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam* (*Joan. IV, 13*). Et alibi: *Qui in me credit, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ: hoc autem dicit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum* (*Joan. VII, 38, 39*). Cum, inquit, venerit Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem (*Joan. XVI, 13*).

Quod itaque non potest solus homo scire sensu suo potest homo plenus Spiritu sancto: secundum hoc ait: *Omnia quæcunque audivi a Patre meo, nota feci vobis* (*Joan. XV, 15*). Nota in Spiritu veritatis, nota in plenitudine charitatis. Talibus datum esse nosse mysterium regni Dei (*Marc. IV, 11*). Ne quis autem præsumat eos non audire, vel eorum præcepta cassare, dixit: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me* (*Luc. X, 16*). Et alibi: *Non, inquit, vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis* (*Matth. X, 20*).

Habentes igitur a Domino Spiritum veritatis scientes mysteria regni Dei, sicut a Domino Jesu, pariter apostoli suscepérunt, sic per orbem terrarum tenenda posteris mandaverunt. Post apostolos enim secuti sunt viri apostolici, pontifices et episcopi, qui virtute cœlesti semper ædificant domum Christi quam sustentant septem columnis. Septem enim sunt gradus illi perutiles et necessarii, ad sustentandum et conservandam domum Dei manus pontificis perornati gratia septiformi. Hi sunt secundi ordinis viri, scilicet presbyteri, et post eos Leviæ seu diaconi; exinde subdiaconi, acolythi, exorcistæ, lectores, ostiarii, pro officiis ab episcopo sibi delegatis. Isti si absque nutu episcopi, vel

A contra episcopum agere præsumunt, a septenario numero decidunt, a septem columnis prætaxatis resiliunt, a domo sapientiæ prolapsi perent. Sed, his omissis, cœpta teneamus, et de septem columnis Ecclesiæ Dei aliqua sub bœvitate dicamus.

CAPUT II.

Primum de presbyteris, quos episcopi, invocato Spiritu sancto, consecrant ad conficienda corporis et sanguinis Domini sacramenta prout ipse Dominus in cœna paschali fecit, et fieri mandavit, fieri tantum ab episcopis, et sacerdotali presbyterio sacramatis. Hujus officii præcellens potestas, et potestatis præcelsa dignitas, non angelis, non cuilibet supernorum civium majestati collata est. Deus homo eam homini dedit, non ope humana, sed cœlesti; non acquisitione meriti, sed electione pietatis, ex dono Spiritus sancti gratarter accepti, quo consecratus ad hoc opus in Christo meruit, ut prorsus idem ipsum officiat in altari quod Christus fecerit manibus suis in cœna paschali. Quapropter manus illæ, manus ad hoc sacratæ, quibus Christi corpus et sanguis in altari sacro habet confici, manus utique sunt Christi, quibus offertur Patri Filius, qui tollit peccata mundi, et defunctos fideles liberata pœnis, et æternæ beatitudinis participes facit.

Consecratus itaque sacerdos stat, vice Christi coram Patre summo Dei et hominum mediator, dum sacramenta ineffabilia desuper apertis cœlis profert et elevat ab altari, quibus Ecclesiæ filios

C participes communione facit, dum in Spiritu sancto quem accepit, et pœnitentibus peccata dimittit, et Deo reconciliat quos absolvit. Præfulget in hoc opere Spiritus sapientiæ quo in eis sanctificatur nomen Patris, sicut in oratione Dominica precatur quisque fidelis (*Matth. VI, 9*), siuntque pacifici, ideoque beati censemur, quoniam filii Dei vocabuntur (*Matth. V, 9*). Pacificant isti in vita præsenti Deum homini, pro ordine suo sacramentis rite celebratis, suisque meritis, et manibus suis cœlesti medicamine plenis.

Sciendum est itaque, et omni prædicandum veneratione, quia Spiritus sapientiæ sanctificat eos. Patri nostro Deo in filios, non quoscunque, sed pacificos, ideoque beatos, et in præsenti sæculo, et in futuro.

CAPUT III.

Post presbyteros autem consecrantur Levitæ seu diaconi manus impositione pontificis, ut in Ecclesia Dei præsto sint altari, dum in eo fiunt sacramenta corporis et sanguinis Domini. Qui licet non agant ipsi consecrationem, tamen suscipiunt a consecratore dispensationem veri corporis et sanguinis Jesu Christi. De manu namque pontificis, seu presbyteri, suscipiunt quo se et alios munifica largitione alimento vitali reficiunt, et bona Ecclesiæ sub episcopi voluntate disponunt. Sunt oculi pontificum et presbyterorum, ut in quantum possunt quietem

et pacem eos habere faciant, qui peragendis sacramentis invigilaut, qui docere populos, et orare quietius elaborant.

Præfulget in hoc opere Levitarum seu diaconorum, Spiritus intellectus, quo et sacramenta quæ dispensant intelligunt; quo res sibi commissas pie disponunt; quo prædicatoribus Verbi Dei pacem et quietem, removendo perturbatores et inquietos, pro posse suo faciunt. Ihi perornati castitate, et beati mundo corde, quærunt regnum Dei, dum per diaconias suas episcopis viam doctrinæ faciunt, et de singulis episcopo quæ norunt, certius innoscunt. Et hos etiam evangelistas esse pontifices statuunt, et hi vices pontificum diligenter exsequi pro ordine suo satagunt.

Hi nimia charitate sua promerentur cum Stephano videre Filium hominis stantem a dextris Dei. Hi quoque in celebratione Dominicæ missæ dum sanctum Evangelium pronuntiant præsenti Ecclesiæ, respondetur eis, *Gloria tibi, Domine*, consona fidelium voce.

CAPUT IV.

Post diaconos autem subdiaconi promoventur, quibus, oratione premissa, ab episcopis cura imponitur, ut obedientes pareant Levitis, atque præsbyteris, et præparent sacra vasa in quibus conficitur corpus et sanguis Christi. Præparent pro more panem, et vinum, et aquam, et vasa his convenientia: pallas quoque altaris, et prandea [al. brandea], prompta sollicitudine et diligentia.

Hi dum ab episcopo consecrantur, proponitur eis sermo continentiae et castitatis. Si vero castitatem deinceps se tenere proposuerint, tunc episcopus dat eis tenere calicem Domini in manibus suis, ut ab ea die intendant calici Domini cum humilitate et castitate.

Apparet in hoc opere Spiritus consilii quem specialiter accipit, dum consecratur oratione pontificis, suo suscepto servare seipsum mundum et castum intendit, et præparare se mysteriis, et mundata præsentare vasa sacramentis. Isti quidem de seipsis minime præsumunt, sed voluntatem suam voluntati Domini supponunt, et humiliter dicunt: *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra* (Matth. vi, 11): sicut in spiritualibus Patribus nostris, sic et in nobis eorum filiis adhuc terrenis, adhuc D certantibus contra concupiscentias carnis. Fiunt isti misericordes ex hoc fiducialius misericordiam a Deo postulantes.

CAPUT V.

Post subdiaconos sequuntur acolythi ab episcopis ordinati, ut in Ecclesia Dei ferant urceola, aquamanilia, manutergia officio convenientia, ut ante faciem Evangelii præferant ipsi luminaria accensa, cero gerulis diligenter imposta; ita ut in ipsis appareat quod veræ fidei lumine, quod spei certissimæ splendore, quod charitatis ardore justitiam regni Dei, per Evangelium declaratam, et ipsi quærant,

A et alios ad quærendum sui luminis exemplo commoneant; et exinde tam scipsos, quam et alios ad percipienda sacramenta fortiter esnriendo perdulant.

Apparet in hoc opere Spiritus fortitudinis, quo inter procellas aereæ potestatis, et tempestates sæculi, jam fidei Inmine vivunt, jam spe proficiunt, jam charitate persistunt. Hi quoque in hoc beati sunt, quia esuriunt et sitiunt justitiam (Matth. v, 6), quia panem nostrum quotidianum semper vivum, semper integrum in altari Dominico pie degustant.

CAPUT VI.

B Post acolythos exorcistæ sequuntur, qui ab episopis consecrantur. Exorcistas benedictio pontificalis imperatores facit, non emolumenti terreni, non potentiae carnalis, sed ex virtute Dei, qua Satuam, et omnem nequitiam ab energumenis et quibusque dæmoniacis, invocato nomine Jesu præmissa oratione facta ex sufflatione, propellunt; ut ad baptismi sacri gratiam, et ad percipienda sacramenta pervenire valeant.

Apparet in hoc opere Spiritus scientiæ, ne hoc sibi attribuant, ne inde superbiant, sed sciant quid fuerint per naturam, quid meruerint per culpam, et quid ipsi ab episcopo consecrati possint facere per gratiam. Sunt beati qui lugent suos in quibus antefuerant a bono defectus (Matth. v, 5), ad mala prolapsus, sed consolantur in Domino Jesu Christo, qui eos a malis cruit, et imperatores super Satanam, ad propellantam ejus nequitiam potenter effecit.

Bene igitur bene isti primum pro seipsis misericordia superna redemptis, deinde pro illis, quos potestate sibi a Deo collata eruunt a dæmonum nequitias, humiliantur sub potenti manu Dei, dicentes voce supplici: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. vi, 12). In hoc Spiritu scientiæ eis præsto est quod, licet pro officio sint imperatores, sciunt tamen pro fragilitate sua esse peccatores.

CAPUT VII.

D Post exorcistas lectores ab episopis benedicuntur, ut in Ecclesia Dei legant, jubente episcopo, vel in præsentia sua, vel alibi legant verba Veteris ac Novi Testamenti, legant more solito, tempore statuto, et loco congruo, protestantes sacras novi ac veteris instrumenti paginas, et Patrum agiographa, in unum Dominum nostrum Jesum Christum consona et completa; et ea debita veneratione semper audienda, pro tempore servanda.

Apparet in hoc opere Spiritus pietatis, dum non typo superbie, non elatione jactantiæ, non astu maligno, non fastu hæretico præsumunt legere, audent exponere, sed pio intuitu, Catholico ductu Scripturas non suo sensui, imo sensum suum applicant Scripturis. *Beati mites*, isti quoniam possidebunt terram (Matth. v, 4), ab aquis et fluctibus maris, ab initio segregatam, hoc est solidam veri-

tatem ab erroribus et errorum fluctibus sequestratam. Hæc ut evadant et liberi siant hanc ad Dominum humilem effundunt precem : *Et ne nos inducas in temptationem* (*Matth. vi, 13*)

Habentes itaque Spiritum pietatis fiunt mites in pronuntiatione veritatis, evitantes laqueos tentationis et proficiunt in Scripturis.

CAPUT VIII.

Post lectores ostiarios ponunt pontifices, ut, accepta benedictione, fores Ecclesiæ diligent cura custodian, et fideles ad servitium Dei certis horis, sono competenti venire commoneant. Hi pro officio suo eos intromittunt quos Catholicos esse cognoscunt, non credentes excludunt, quos irrisores vel esse perturbatores sentiunt. Illos etiam valde rejiciunt, quos ab episcopi communione privatos esse pro certo neverunt.

Apparet in hoc opere Spiritus timoris Domini, qui beatos pauperes spiritu facit (*Matth. v, 3*), quo suscepto, ostiarii a regno Dei, quod est Ecclesia Christi, secludunt malos a bonis. Hoc sieri jam in præsenti, et compleri penitus in futuro orantes, petunt a Domino, et dicunt : *Libera nos a mala* (*Matth. vi, 13*). Spiritus iste timoris Domini castum et humilem facit et sapientiam introducit. *Initium, inquit, sapientiæ timor Domini* (*Psal. cx, 10*). Timor iste Domini non est servilis, non est peccati, sed charitatis, quæ libera servit. Hoc ostiarius accipit, ut liberetur a malo, et pro paupertate spiritus recipiat regnum Dei.

CAPUT IX.

Attende qui legis, si habes Spiritum Dei, qui clavem scientiæ gerit, claudit, et nemo aperit, aperit, et nemo claudit; attende hos septem gradus, has septem columnas, ore sapientiæ Dei, per manus episcopi ordine distinctas, benedictione firmatas, sacramentis ornatas. Has septem episcopus septem orationis precibus elevat, septem donis sancti Spiritus affirmat, septem beatitudinum honore cumulat. Prætaxatas septem preces illas Jesus Christus edocuit plenas et perfectas, deditque pro sua magnificientia septem sancti Spiritus dona mirifica, et septem beatitudines suis fidelibus in æternum largitur et ultra, septem istis precibus septem dona sancti Spiritus impetrantur; septem donis illis septem beatitudines acquiruntur. Fides in precibus, spes in donis, charitas in beatitudinibus pariter assignantur; in precibus studium, in donis præmium, in beatitudinibus gaudium, si pie quæris ciuitas invenis. Talibus inquirendis admodum intendamus, et super has septem columnas septem dies feliciter implecamus.

Ecce pro septem precibus, pro septem donis, pro septem beatitudinibus vere beata es mater Ecclesia, sacramentis plenissime divinis uberrima in te solvuntur peccata, præstatur venia, donatur gratia. Tua quidem sunt omnia, tuus est enim qui fecit omnia. Te summa sapientia semper inhabitat, et bonis omnibus locupletat. Bona tua benevolentia

A preparat charitas dispensat. Ministri tui sunt episcoli provisores strenui, tutores fortissimi. Ex te tibi generant filios fortes et ingenuos; ex his quos approbant, eligunt et exaltant; ex his creant septem gradus honoris, septem columnas fortitudinis, quas septem precibus Dominicis consecrant, septem donis sancti Spiritus illustrant, septem beatitudinibus glorificant. Hæc septem columnæ et Ecclesiam Dei sustentant, et perpetuo splendore clarificant.

Columnas tales per episcopos ordinari Dominus Jesus Christus instituit, et septem gradibus designavit. Ipse etiam in seipso tenens gradus istos proposuit auctoritate sua tenendos.

CAPUT X.

B Magnus iste noster ostiarius et semel et iterum de templo Dei vendentes et ementes ejecit; beato latroni in cruce pendenti, sed confitenti, sed misericordiam postulanti, paradisum aperuit (*Luc. xxiii, 43*). *Ego, inquit, sum ostium, si quis per me introierit salvabitur* (*Joan. x, 9*). Ipse potenti virtute portas inferi confregit, et suos inde liberos eduxit: tunc velum templi seissum est medium, et reserata sunt Sancta sanctorum (*Matth. ii, 51*). Eo resurgente apertum est sepulcrum, et terra mota est, et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt. Eo ascendentis apertum est cœlum nunc et in æternum.

Magnus quoque lector noster Dominus Jesus semper fuit, qui Verbum Dei Deus apud Deum simul omnia loquitur, et scripsit in libro vitæ vero charactere qui legem decreti primo homini in paradiiso dictavit. De lectore isto Apostolus ita dicit : *Multifarie, multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, qucm constituit hæredem universorum, per quem fecit et sæcula* (*Hebr. i, 1, 2*): Lector iste pro muliere in adulterio deprehensa dígito in terra scribebat, et dicebat : *Qui sine peccato est vestrum, primus in eam lapidem mittat* (*Joan. viii, 7*). Ibi dígito suo in terra scribebat, qui olim duas tabulas lapideas, dígito suo scriptas, semel et iterum Moysi dederat (*Luc. iv, 17*). Huic lectori tandem in medio synagogæ datus est ad legendum liber Isaiæ prophetæ, in eo legit, et, libro redditio, quod legerat exposuit, et capitulum prophetiæ manifeste in seipso, et de seipso vere dictum, et vere completum docebat.

D Magnus quoque noster exorcista Jesus Christus exstitit, qui Satanam tumentem, et super aquilonem regnare volentem, solo respicientis imperio virtutis tunditus obruit, qui patres nostros transgressores a paradiiso depositi. Imperator iste noster ductus in montem excelsum, Satanam illum tentatorem vetustum. Idololatram primum protulit, et dixit : *Vade retro, Satana, scriptum est enim : Dominum Deum tuum aborabis, et illi. soli servies* (*Matth. iv, 10*). Dæmones etiam illos, quibus nomen erat legio, et in porcos misit. Opera quidem

hujusmodi quam multa invenis, cum Evangelia per legis.

Magnus vero noster acolythus erat Jesus Christus ubi ait; *Fiat lux, et factam lucem dervisit a tenebris* (*Gen. 1, 3*) ; et de seipso dicit : *Ego sum lux mundi* (*Joan. viii, 12*). Lux ista lux est vera, de qua sic ait Evangelista : *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (*Jaon. 1, 9*), Acolythus iste in columna ignis Israel ab Ægypto usque in terram promissionis mirifice perduxit. His etiam quos in carne veniens illuminabat, ita dicit : *Ambulate dum lucem habetis* (*Joan. xi, 25*). Et : *Sic luceant lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificant Patrem vestrum qui in cœlis est* (*Matth. v, 16*). Super hoc noster acolythus ita præcipit : *Sint lumbi vestri præcincti, et luceruæ ardentes in manibus vestris* (*Luc. xii, 35*).

Magnus insuper subdiaconus noster Jesus Christus, omnium potentissimus; filius Israel in deserto per quadraginta annos manna de cœlo præsentavit (*Deut. ii, 7*). In torrente Carith pavit Eliam multo tempore pane et carne, corvo ministrante (*III Reg. xvii, 3, 15*). In Cana Galilææ, aquis in vinum versis, convivas lætificavit (*Joan. ii, 1*). In cœna paschali aquam misit in pelvum, et pedes discipulorum subdiaconus humiliter lavit, et linteo quo erat præcinctus extersit (*ibid., 13*).

Magnus idem diaconus noster Jesus Christus, qui attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter (*Sap. viii, 1*). Ipse disposuit per manum Moysi et ritus sacrorum, et officia ministrorum. Qui sub moribus naturæ, sub legis moderamine, sub remedio gratiæ, ab initio mundi usque ad finem sæculi, Ecclesiam suam mira dispensatione producit. Ipse Levita mirificus in cœna paschali, ut de veteri novum faceret, ut ex figuris veritas appareret, semper vivam proposuit escam. Ipse quidem in cruce positus matrem suam, et discipulum quem diligebat, sub charitatis cura pie disponebat, dicens : *Mulier, ecce filius tuus. Ad discipulum autem : Ecce mater tua.* Et ex illa hora accepit eam discipulus in suam (*Joan. xix, 26, 27*). Filius in matrem a Levita summo sibi delegatam. De hoc discipulo respondit Dominus Petro, dicens post resurrectionem suam : *Sic eum volo manere donec veniam* (*Joan. xxi, 23*).

Magnus presbyter noster Jesus Christus, qui corpus et sanguinem suum propriis manibus suis, de pane et calice, in illo sacro convivio fecit, et discipulis suis sumenda tradidit, absque omni ambiguitate, simplici veritate. *Hoc est.* inquit, *corpus meum, quod pro vobis tradetur* (*Matth. xxvi, 26*). *Hic est sanguis meus qui pro vobis fundetur* (*Marc. xiv, 23*), *Hoc facite in meam commemorationem* (*Luc. xxii, 19*). De hoc sacramento corporis et sanguinis sui, et de omnibus Ecclesiæ sacramentis, eorumque ministris discipulos suis plene perdocuit : discipuli sicut a Domino suscepserunt, sic et suis tenenda de-

A derunt et posteris pari forma jngiter observanda mandaverunt.

Magnus iste pontifex et episcopus noster, passus in cruce pro mundi salute, seipsum pro nobis obtulit Deo Patri hostiam sanctam, vivam, plenam et perfectam ; asilgens crucis nostræ chirographum damnationis, delens in ea nostra omnium peccata, tam ex origine traducta, quam propria voluntate superposita : ejus sacerdotium ab æterno permanet in æternum. Hie ab initio mundi, simul creatis omnibus et completis, præsulatu supereminenti benedictionem dedit, et sanctificavit diem suæ quietis, in quo semper apud semetipsum ab omni opere quod fecit, ineflabili perpetuitate quiescit. Ad hanc suæ quietis beatitudinem, novem illos supernorum civium ordines, Satana cum suis ejecto, pontifex pius charitatis manibus elevavit ; et nos miseris peccatis sordidos, criminibus fœdos, ineffabili miseratione respexit. Ipse quidem ad nostras tenebras lux vera descendit, missus a Patre Deus homo faetus de virgine, semen Abrahæ datns ex promissione, in quo benedicuntur omnes gentes in plenitudine sine fine.

Summus iute sacerdos omnia peccata nostra tulit in corpore suo. Saper hoc Isaias : *Vulneratus est propter iniquitates nostras ; attritus est propter sclera nostra* (*Isai. liii, 6*). Unde et per eumdem prophetam Pater Deus de Filio suo sic attestatur : *Propter scelus populi mei percussi eum* (*ibid., 8*). Et propheta ; *Dominus pesuit in eo iniquitatem omnium nostrum* (*ibid., 7*). *Disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus* (*ibid., 5*). Et ipse Pastor bonus in Evangelio dicit : *Ego pono animam meam pro ovibus meis* (*Joan. x, 15*). De hoc alibi : *Potestatem, inquit, habeo ponendi onimam meam, et iterum sumendi eam* (*ibid., 18*). Posuit eam non pro se, sed pro nobis in cruce moriens ; iterum eam sumpsit a morte resurgens : prout voluit ita fecit. *Cum enim in forma Dei esset, non rapnam arbitratu*s est, ut ait Apostolus, esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis ; propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen ; quod est super omne nomen : ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et inferorum ; et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris (*Philip. ii, 6-10*).

Ex hoc cernimus adimpletum quod ei dicitur in Canticis canticorum : *Unguentum effusum nomen tuum* (*Cant. i, 2*). Salomon autem dicit : *Muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti* (*Eccle. x, 1*). Ab ortu solis usque ad occasum, a summis cœlorum usque ad ultimas tenebras inferorum, nomen Christi ubique est effusum in odorem vitæ omnibus qui salvi fiunt. De hoc Psalmistus canit : *Exultavit ut gigas ad currēdam viam a summo cœlo egressio ejus ; et occursus ejus usque ad summam ejus : nec*

est qui se abscondat a calore ejus (Psal. xviii, 6, 7). Calor iste viviscait sanctos, exurit impios, necat hæreticos.

Itaque triumphator excelsus, et pontifex gloriōsus, a sede majestatis copiosa benedictione Spiritum sanctum effundit, et muscis morientibus, hæreticis scilicet cnriosa improbitate vana quæque se-

A ctantibus, cum errorum tenebris longe lateque dis persis et perditis, super humiles et quietos descendit unctionis cœlestis, ad laudem et gloriam ejusdem Domini nostri Jesu Christi, cuius regnum et imperium, summumque sacerdotium permanet in æternum, et in omnia sæcula sæculorum.

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

Suavis Dominus universis; et miserationes ejus super omnia opera ejus (Psal. cxliv, 9). Suavis est Dominus, attingens a fine usque ad finem fortiter, et disponens omnia suaviter (Sap. viii, 1). Dixit, fiat, et factum est (Gen. i). Vedit factum, et bonum est. Dixit fiat, verbum est in æternitate, et factum est, processit creatura cum tempore. Vedit factum, respectus est benevolentiae conditoris: et bonum est, ecce magnificientia divini munera. A summis usque ad infirma, si bene perspicis, vides omnia beneficiis ditata supernis. Suavis est Dominus iste, et misericordia non desinit. Quia facit solem suum oriri super bonos et malos; et pluit super justos et injustos (Matth. v, 45); Sed miserationes ejus sunt super omnia opera ejus (Psal. cxliv, 9). Opera quidem ejus dum attendis, si sapiens es. non obstupescis. Omnipotens Deus omnia quæcumque voluit fecit: et non est qui possit ejus resistere voluntati (Psal. xiii, 11).

Pacificum tenet regnum suum, regnum omnium sæculorum (Psal. cxliv, 13). Deponit potentes, exaltat humiles (Luc. i, 32). Prævaricatores angelos nutu solo propulit e cœlo; inobedientes primos parentes nostros depositit a paradyso. In Ecclesia præsentis exsiliis perdit a cœtu fideli vasa mendacii, auctores sceleris, defensores hæresis. In omnibus istis et super omnia ista miserationes ejus aspice præminentissimas, et pie considera, quia, ut homines fiant dii, Deus homo fieri voluit. Miro quidem modo facit de immundis mundos, de fœdis pulchros, de indignis dignos, de peccatoribus justos, de malis bonos, de pessimis sanctos, de miseris beatos: hæ sunt miserationes ejus super omnia opera ejus. Sub isto omniū miseratore pacifico rege, præcellentī pontifice, in cœlis novem ordines angelorum pro humilitate sua charitatis implent officia, a Deo quidem mittuntur, nec ab eo separantur. Semper ei assistunt, quem semper diligunt.

In terris sub eo, et per eum, pontificalis auctoritas septiformis gratia sancti Spiritus perornata, septem gradus ministrorum promovet in Ecclesia sub clericali corona, cum obedientiæ disciplina, ad peragenda divina mysteria. Principes quoque et potestates manus Altissimi benigne dispensat. De hoc

Apostolus dicit: *Qui potestati resistit, Dei ordinatio resistit* (Rom. xiii, 2). Et Petrus: *Subjecti, inquit, estote omni humanæ creaturæ propter Deum; sive regi quasi præcellenti; sive ducibus tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum* (I Petr. ii, 13). Et sicut Daniel attestatur: *Altissimus dominatur in regno hominum, et cui voluerit dabit illud* (Dan. iv, 14). Inter omnia autem regna mundi corona clericalis clarus elucescit, quorum vita cæteros illuminat; quorum doctrina alios ad vitam vocat, ut transitoria deserant, et æterna bona concupiscant, ut errores caveant, et Christi bono odore vivant.

CAPUT II.

De hac corona clericali, de hac forma regali, de hoc signo Ihsu Christi hæretici quæstionem faciunt, maxime illi qui a clero deciderunt, et ad hæresim transierunt. Unde, inquiunt, unde corona hæc accepit initium? Quid nobis et coronæ huic?

Ad hoc non eis, quia impacatis, sed catholicis respondemus. Redemptor sane noster et Salvator, nos miseros peccati servitute depresso, morti addictos, Satanæ vinculis astrictos, misericordia motus noster Samaritanus qui sine peccato est, pro nobis peccatum factus est, hostia pro peccato Redemptor noster oblatus est, pro nobis pœnam peccati suscepit, et crucem pertulit in corpore suo, mortem moriendo destruxit magnificus triumphator portans spineam coronam in capite suo. Ex hac Domini Jesu corona pro peccatis nostris, a Redemptore nostro suscepta, toto mundo regnare cœpit mater nostra præsens Ecclesia, sponsa crucifixi, sub spinea D corona potestates aereas debellantis. Sub hac Redemptoris nostri corona triumphat Apostolus, et clamat: *Nos autem gloriari oportet in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mundus mihi crucifixus est, et ego mundo* (Galat. vi, 14). De hoc regno crucifixi nostri Domini Jesu responsum in Evangelio legitur: *Nonne hæc oportuit pati Christum et ita intrare in gloriam suam?* (Luc. xxiv, 20). Et alibi: *Empti, inquit, estis pretio magno, glorificate, et portate Deum in corpore vestro* (I Cor. vi, 20).

Antiqui quam sæpe referunt historiographia victoribus superatos et captos sub corona fuisse venditos. Venditio talis manifestum erat indicium ser-

vilis opprobrii. Ita et noster Christus pro peccatis nostris venditus, et captus, in cruce sub spinea passus est corona. Hæc indebita a Domino suscepta, debitam nobis coronam damnationis potenter effregit, et coronam victoriae suæ, coronam libertatis nostræ, coronam gloriæ sempiternæ, nobis redemptis suis, et sanctificatis, triumphator egregius superapposuit.

Propterea Catholica mater Ecclesia quosdam inter se de suis fideles elegit, quibus fidei pro firmitate, pro vita honestate, pro splendore scientiæ, grataanter imponit similitudinem coronæ Christi, raso de super capite, capillis in rotundum servatis, ex æquo tonsoratis. Hoc coronæ signum ad memoriam Christianæ libertatis assumptum, non passim, sed electione quæsitum, pontificali benedictione signatum, ab apostolis sumpsit exordium, et toto orbe sub apostolica auctoritate stat in Ecclesia conservatum. Corona hæc tonsuræ clericalis servatur in habitu religionis absque macula criminis.

Omnis hujusmodi pro signo cœlesti, et gratia benedictionis, communis nomine vocantur clerici, quia Dominus pars eorum est, et ipsi pars Domini prærogativa speciali pro signo sanctitatis. Ex his aliqui proprietate rejecta suasimul habent communia in unitate canonica, tam regulares clerici, quam cœnobitæ monachi. Aliqui vero singulares nuncupati, servitio Ecclesiæ deputantur, et quia canonicas simul in Ecclesiis, horis statutis, laudes Dei persolvunt, etiam canonici nominantur: præbendas tamen suas dividendo partiuntur: et hi si bene vivent merito collaudantur, et honoribus ecclesiasticis pro vita et scientia rite sublimatur.

Omnis denique clericali corona signatos, in quounque habitu, si tamen religioso, si bona conversatione decorato, episcopalis auctoritas cum opportunum viderit, et utile fore cognoverit, ordinat in gradibus ecclesiasticis, et animarum curam eis imponit quandiu in seipsis coronam Domini et moribus exaltant, et vita glorificant.

CAPUT III.

Hæc ita diximus, quia quosdam videmus portare coronam Christi non Christo, sed sibi, et in habitu religionis non virtutes querere, sed quæstus facere: non contenti suis, inhiant alienis, simulantes se non habere propria nimia ambitione sua rapiunt inconcessa. Quidam etiam, rejecta verecundia, per vadunt jura episcopalia, freti falsis inductionibus et perversis consuetudinibus. Insanis istis veritas contradicit: *Ne transgrediaris, inquit, terminos, quos posuerunt patres tui* (*Prov. xxii, 28*). Econtra sœviunt et terminos sibi a patribus præfixos rapido pede transiliunt, oculos a cœlo deponunt, resurrectionem futuram etsi fateantur, nullatenus credunt; *Confidentur se nosse Deum, factis autem negant* (*Tit. i, 16*); post concupiscentias suas eunt et sibi vivunt (*Ecli. xviii, 20*).

Epicureos tales, seu vanos simulatores, ab erroribus suis revocare nemo hominum potest, qui po-

A test omnia, solus potest. Talibus inclamat Psalmista, et dicebat: *Fili hominum usquequo grari corde; ut quid diligitis vanitatem, et queritis mendacium?* (*Psal. iv, 3*.) Statimque proponit eis cui credere, et quem debeant sequi, dicens: *Scilicet quoniam mirificarit Dominus sanctum suum; Dominus exaudiens me cum clamavero ad eum* (*ibid., 4*). Sanctum istum mirificavit Dominus patriarchis per oracula præsignatum, prophetis præostensum in plenitudine temporum, ex Spiritu sancto de virgine natum, Deum et hominem unum Jesum Christum. Hunc angeli pastoribus; hunc stella dixit regibus; hunc in monte sancto glorificatum ut summi Patris unigenitum, Petrus, Jacobus et Joannes videre meruerunt. Iste vitor ab inferis, vivens a mortuis mirificè surrexit, in seipso gloriam veræ resurrectionis præmonstravit.

B De hac gloria resurrectionis nostræ, de vita beatitudinis æternæ quam multi, sed infideles, dubitant, et dubitando querunt pro vanitate sua, quod idem Psalmista pro eis clamat, et dicit ita: *Quis ostendit bonis bona?* (*Psal. iv, 6*). Scimus, inquit, ista bona præsentia, hæc bona temporalia. Nescimus ea, quæ dicitis æterna, quæ dicitis bona, sine carentia.

C Respondit econtra Psaltes ille propheta, exultat ad Deum, dicens ita: *Signatus est super nos lumen vultus tui, Domine; dedisti lætitiam in corde meo* (*ibid., 7*). Secundum lumen vultus sui Deus hominem ad imaginem et similitudinem suam fecit. Habet homo pro imagine Dei æternitatem, pro similitudine Dei beatitudinem. Hoc utrumque bonum æternitatis et beatitudinis dedit Deus homini, quem ad imaginem et similitudinem suam fecit (*Gen. i, 26*). Hoc hominis bonum insigne et præcipuum fecit Deus, qui est lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (*Joan. i, 9*). Unde bene concinit Psaltes ille dicens: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* (*Psal. iv, 7*).

D Pro imagine quidem Dei, quam nec in malis homo perdidit, necessario resurget in fine mundi, in resurrectione generali, ut imago respondeat suo plasmatori, et appareat utrum ejus similitudinem, ad quam factus est, bene vivendo servavit. Ibi miser homo, qui, amissa similitudine Dei, peccati fœditatem incurrit, si resurrexerit absque peccati remedio, tanquam dissimilis recedet a Deo, æterno damnatus elogio. Miser iste inventus non in veste nuptiali, absque indumento similitudinis Dei, hoc est absque gratia charitatis, eadet a lumine vultus Domini, datus exterioribus tenebris. Miser iste dum tempus habuit, non quæsivit illum quem mirificavit Dominus sanctum suum, qui est misericordia nostra et refugium. *Exaudiens, inquit, me cum clamavero ad eum* (*ibid., 4*): sanctus itaque mirificatus noster iste, qui exaudit clamantes ad se, eosque a peccatis absolvit, a morte redimit, et per gratiam sancti Spiritus similitudinem suam reparat.

in eis, et resurrectionis suæ participes facit. Unde Psalmista ita concludit: *In pace in idipsum dormiam et requiescam* (*Psal. iv, 9*). Hoe exspectabat beatus Job, et dicebat: *Scio quod Redemptor meus vivit et in novissimo die de terra surrecturus sum, et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum Salvatorem meum. Quem visurus sum ego ipse et oculi mei conspecturi sunt, et non aliis. Reposita est hæc spes mea in sinu meo* (*Job. xix, 25-27*). Hinc Veritas in Evangelio: *Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei; et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt in resurrectionem iudicii* (*Joan. v, 28, 29*). Et alibi: *Hæc est, inquit, voluntas Patris mei, ut omnis qui videt Filium. et credit in eum, habeat vitam æternam: et ego resuscitabo eum in novissimo die* (*Joan. vi, 29*).

Si Evangelia perlegis, si apostolos, si prophetas inquiris, de resurrectione beata sanctorum, de resurrectione communi omnium qui fide vivis. dubitare non poteris. Fide vivis, si tenes justitiam fidei: scriptum est enim: *Justus ex fide vivit* (*Rom. i, 17*); ex fide namque est justitia, et ex justitia vita. Ut igitur vivere possis, offer Deo, qui vita est, justitiam fidei. Hæc oblatio, hoc sacrificium placet ei, qui vita est, et vitam tribuit. Admonet hoc Psalmista qui dicit: *Sacrificate sacrificium justitiae* (*Psal. iv, 6*). Hoc autem sacrificium justitiae, quia est ex fide, sequitur spes vitæ æternæ. Unde cum dixisset: *Sacrificate sacrificium justitiae, adjicit continuo, et sperate in Domino*. Spes ista non est inanis, non est vacua, sed completa, quia plena in Deum charitas ei omnia conservat, et eam copiosa manu remunerat. Pro spe ista exultabat in gaudio dicens: *Dedisti lætitiam in corde meo* (*ibid., 7*), non in temporalibus, sed in Deo. Alii, inquit, a fructu frumenti, vini et olei sui multiplicati sunt (*ibid., 8*). In his sperantes lætantur, et pereunt. Ego autem ista prætero, et in Deum spero. Sed quo fructu, quo præmio? Ait: *In pace in idipsum dormiam et requiescam* (*ibid., 9*). Sancta dormitio in pace, quæ semper est beata, quiescit in charitate plena quæ Deus est. Extra Deum non invenies idipsum, si non habes idipsum, tendis in nihilum, a bono deficis, et cadis in malum.

Eapropter tu qui ad imaginem et similitudinem Dei conditus es, attende te ipsum, clama ad Deum. Per fidem accede, offer sacrificium justitiae; renovare per sacramenta, ut his emundatus, bis purificatus offeras digne sacrificium justitiae. Sic in Deo poteris sperare, poteris mutabilia transire, poteris in pace in idipsum dormire, in resurrectione beata quiescere. Ibi, tu homo, qui ad imaginem et similitudinem Dei conditus es, eris Deo similis, quia videbis eum sicuti est. Testatur hoc evangelista Joannes: *Similes, inquit, ei erimus, quia videbimus eum sicuti vst* (*I Joan., iii, 2*). Tunc similitudo Dei erit integra in hominibus sanctis, quos ad imaginem et similitudinem suam Deus fecit.

A Hæc erit gloria resurrectionis eorum omnium qui membra sunt Christi, qui dicit: *Ego sum resurrectio et vita, qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit; vivet; et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in æternum* (*Joun. ii, 25, 26*).

Proinde quia resurrectionem nullatenus diffiteri debent qui rationales sunt, et Deo credunt, quæstionem tamen super hoc faciunt, et ita proponunt. Videmus hominum corpora aliquando seissa, et distracta, vel a bestiis, et avibus asportata, et devorata, insuper et in pulverem redacta, quandoque et in aerem exsufflata, nullatenus ista recolligi possunt, ideoque recompaginari nequeunt, et ipsa eadem mortuorum corpora minime resurrectura sunt. Respondemus et incunctanter dicimus: Si resurrection humanorum corporum fieret hominis opere, vel cujuslibet creaturæ, possent ista, et his similia, patenter opponi, nec facile solvi; sed recte eredimus, et vere fatemur quia manus Domini, manus omnipotens, omnia colligit et nulla perdit, omnia continet, et extra se nihil quærit. Humana itaque corpora quantumcunquedispersa tenet simul omnia, novit singula, et ea in momento, in ictu oculi, prout vult, reparat universa. Non est ergo quærendum quare, vel quando humana corpora condidit, nec qualiter, vel ubi ea in resurrectione reparabit, quia omnia simul et singula, pro omnipotentia, pro plena scientia, pro voluntate quieta disponit, ordinat, producit, et nutu suo tenet universa.

CAPUT IV.

C In ejus manu tenentur omnia cœlestia et terrena. spiritualia et corporalia, bona pariter et mala: bona pro conditore, pro natura, pro gratia. Mala pro defectu, pro negligentia, pro nequitia. Et miro modo ipsa quæ dicimus mala, bene sunt disposita, sibi pessima, bonis utilia, summa dictante sapientia, quæ Ecclesiam suam posuit inter mala, provehit inter scandala, levat inter adversa: *Super maria fundavit eam, ei super flumina præparavit eam* (*Psal. xxiii, 2*). Ut arcum in diluvio, ut Israel in mari Rubro, ut tres pueros in igne Babylonico: ita quoque sunt in Ecclesia Dei virgines, sunt continentes, sunt et conjuges. Virgines pro integratatis gratia gloriantur; continentes pro certamine victorioso lætantur; conjuges pro sacri connubii remedio consolantur; conjugalis quippe castitas sub benedictione sacerdotis, remedium est contra incentiva carnis, contra libidinem fornicationis. Est autem in conjugio fides, quæ thalamum servat, ne iste cum alia, nec cum alio illa. Inde proles honesta suspicitur, decora servatur, hæreditaria benedictione ditatur.

D Est etiam in conjugio sacramentum, si singulare manserit, quod est unum. Sacramentum hoc, dicit Apostolus, quia *magnum est in Christo et in Ecclesia* (*Ephes. v, 32*), uitate singulari atque perpetua. Conjugium namque Christi et Ecclesiæ unum et singulare, cœpit quidem ex tempore, sed permanet in æternitate. Ab exordio rerum, ab origine tempo-

rum, formata legitur mulier de viri costa; unde et virago est appellata. *Hoc nunc, inquit, os de ossibus meis, et caro de carne mea. Propter hoc relinquet homo patrem, et matrem suam, et adhaerabit uxori suæ, et erunt duo in carne una* (*Gen. ii, 23, 24*). Data est in paradiſo lex ista conjugii, quæ extra paradiſum etiam post peccatum rata permansiſ. Pro lege ista tempore diluvii bina et bina, masculum et feminam de animantibus Dominus in area servavit. *Justus Noe rex arcæ, ibi cum uxore sua fuit, et tres ejus filii cum singulis uxoribus suis. Simplex conjugium in paradiſo statutum est, simplex conjugium in area diluvii servatum est.*

Lex ista conjugii, tam justa, tam sancta est, ut etiam ipse mundi conditor, ipse humani generis redemptor, eum caro fieret de carne virginis, non ex virgine simplici, sed ex sponsata concepi et nasci voluerit. Idem ipse in Cana Galilæa miraculo facto de aquis in vina conversis, nuptias consecravit (*Joan. ii, 1*). De hoc sacro conjugii vinculo postmodum ipse præcipit, dicens: *Quod Deus coniunxit, homo non separat* (*Math. xix, 6*). Hujus sanctorum conjugii divinitus instituti in paradiſo, servati in diluvio tenet Ecclesia sub Christo.

Quoties vero deceidente altero, more debito conjugium fuerit iteratum, semper quidem est bonum si fuerit unum. Sed pro iteratione jam non est singulare, nec habet sacramentum cœlestis conjugii unius et singularis, quo Christus junctus est Ecclesiæ perpetua stabilitate. Quisquis itaque iterando conjugium de unitate transit ad numerum, de singulari ad plurimum, jam non in se repræsentat sacrosanctum Christi et Ecclesiæ conjugium, quod singulare permanet in æternum. Eapropter homo iterati conjugii exinde non habet promoveri in gradibus ecclesiasticis, nec episcopus consecrari. Attamen ejus conjugium quotiescumque compari deceidente fuerit iteratum, si legitime contractum, reputatur bonum, tenetur honestum. Istam conjugii honestatem illi siquidem non tenent, qui mulieres absque lege conjugii suo consociant lateri. Super hoc Ecclesia eos arguit, et auctoritate qua præeminet, indicit, quatenus aut fornicarias tales amovent, aut easdem si licuerit, vel alias, legitima traductione conjugii Christiano more, suscipiant. Ecclesia Christi fornicarios abjicit, impudicos percutit, incestuosos evertit; honorat conjuges, amat continentes, exaltat virgines.

Econtra stant hæretici, resistunt Ecclesiæ, nolunt audire, nolunt acquiescere, tenent secum mulierculas undecunque conductas, non sub lege conjugii, non sub debito consanguinitatis, sed sub contubernio privatæ libidinis. Dicunt se communem in domiciliis suis vitam ducere, et more apostolico secum mulieres habere. Proponunt quia Paulus ait: *Nunquid non habeo potestatem circumducendi mulieres, sicut Cephas et alii apostoli* (*I Cor. iv, 5*). Igitur et nos formam apostolicævitæ servamus, qui mulieres non abjicimus, qui in eodem domicilio,

A in eadem mensa eas nobiscum licite colligimus.

Sed his taliter obloquentibus, et suæ latebras incontinentiæ falsitatis umbra tegentibus, respondent Catholici, protestantur episcopi, dicentes: Apostoli Domini nostri Jesu Christi, ejusque discipuli sanctas mulieres illas quas ante conversionem suam legitime suscepserant, et sub conjugali vinculo decenter habuerunt, eas quoque postquam discipuli Domini facti sunt, debita procuratione servabant; ita ut de uxoribus sorores fierent, et religiosa devotione non carni, sed Domino deservirent; et illas nimirum quæ eorum matres, aut filiæ, vel hujusmodi fuerant, justa deliberatione retinebant, et sanctæ illæ, quæ de Galilæa venerant, Domino de suis aliquando ministrabant. Vos itaque si, ut prætenditis, apostolos et in hoc sequi, et sanctos eujus cunque temporis imitari satagit, amodo mulieres illæ, quas vobis facit habitare, sint sponsæ vestræ sub sacerdotali benedictione, publica attestatione; sin etiam vobis, si placet, et illæ, quas pro sanguinitatis linea debetis honorare, et irreprehensibili cura protegere, absque fornicationis dedecore, vel incestuosa fœditate. Sic itaque pro Christiana consuetudine mulieres vobis, si libet, habetote, aut legitime despontatas, aut consanguinitate proxima, in conversione sancta, ut, si quando mater Ecclesia aliquos ex vobis elegerit, quos levitas, vel presbyteros, sive pontifices sublimandos adjudicaverit, hos absque reprehensione fieri possit, et tunc quas legitimas habetis uxores, toro separato, manebunt vestræ sub castitatis honore sorores. Taliter agentes manebitis irreprehensibles, honesti et utilcs. Morem hunc tenendum in Ecclesia Patrum sancivit auctoritas, et sancitum servare suscepit eorum sancta posteritas.

Conjugalis sane castitas in principio legitur insti-tuta. Opera vero conjugii post peccatum, et extra paradiſum novimus insecura. Ejectis namque de paradiſo primis parentibus nostris, legimus quia Adam cognovit uxorem suam; factique sunt duo in carne una (*Gen. iv, 1*). Copula siquidem ista duorum in carne una, si absque conjugii remedio fuerit usurpata, fœditas esse reputatur, et fornicatio communi nomine nuncupatur. Hoc Apostolus abhorrebat, et a tali contagio Christianum quemque revocabat, dicens: *Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit!* (*I Cor. vi, 15*). Legitima sane fœdera nuptiarum si ad unitatem carnis usque perveniunt, exinde vir, cum in cæteris dominetur, non habet potestatem corporis sui, sed mulier. Et in invicem vir et mulier lege pari dominantur in suæ debito carnis. Porro judicatur vir adulter si fuerit cum alia, et mulier si cum alio fuerit judicatur adultera: hac de causa potest dimittere vir uxorem, et uxor virum si non teneant conjugii torum, nec tamen ideo solitus est vir a lege uxoris, nec uxor a lege viri, quandiu alter eorum vivit: unde oportet aut viro reconciliari eam, aut manere inuptam, et virum aut reconciliari suæ, aut continere,

Altero corum defuncto, qui supervixerint, nubat cui voluerit, tantum in Domino.

Proinde si fuerit accusatum, et ordine judiciario comprobatum quod in linea consanguinitatis septimo gradu, vel infra, fuerint combinati, oportet eos auctoritate apostolicae sedis ab invicem separari; sicut pro consanguinitate generis, sic et pro affinitate consanguinitatis. Nec enim illa viri sui defuncti consanguineum potest accipere, nec ille uxoris suae consanguineam sibi sociare.

CAPUT V.

Sciendum autem quia neque monachi, neque canonici, nec aliqui coram Ecclesia publice castitatem professi, conjuges possunt fieri. Quod si secus agere tentaverint, incubones reputatur et fornicarii. Hujusmodi lapsos pro voto fracto mater Ecclesia condemnat, pontificalis auctoritas communione privat. Ex his impudenter aliqui proruunt, et haereticos pro se litigantes asciscunt, qui nobis Apostolum tumultuosa loquacitate proferunt, ubi ait: *Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquamque virum suum habeat. Uxori vir debitum reddat, similiter et uxor viro* (*I Cor. vn, 2, 3*). Et paulo post: *Dico autem non nuptis, et viduis: bonum est illis si sic maneant sicut et ego; quod si se non continent, nubant; melius est enim nubere, quam uri* (*ibid., 8, 9*). Ecce, inquiunt, ecce Apostolum, audite illum. Sic autem ab initio novimus homines creatos a Deo, quod masculum et feminam fecit eos, et benedicens ait: *Crescite et multiplicamini* (*Gen. i, 28*). Quod utique fit ex copula carnis. Habeat ergo propter naturae debitum, et juxta Apostolum unusquisque suam, et unaquamque suum.

Talibus occurunt Catholici, respondent episcopi, ipsum Apostolum ita loquentem adducunt: *Qui, inquit, adhæret Domino, unus Spiritus est* (*I Cor. vi, 17*). Ac deinceps: *Volo autem vos sine sollicitudine esse: qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt hujus mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est. Et mulier innupta, et virgo cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu: quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id quod honestum est, et quod facultatem praebat sine impedimento Domino obsequendi* (*I Cor. vii, 32-35*). Ex his Apostoli verbis respondemus potissimum nostris sane fidei non contentiosis, sed his qui exercitatos habent sensus ad capessenda quæ veritatis sunt, ad exsequenda pariter omnia, quæ a Deo mandata sunt.

Doctor gentium in fide et veritate Paulus apostolus habet filios, quibus lacte opus est, non solidi cibo, quos et in aquis vivere facit in fluctibus mundanæ conversationis, quos modificat in operibus carnis sub lege conjugii propulsata voragine forni-

cationis, cum immoderatae naufragio libidinis. His dicitur ut sua omnia cum justitia teneant, suis contenti aliena non rapiant, de mammona iniquitatis, de transitorio et fallaci faciant amicos sibi pauperes Christi. *Præterit enim figura hujus mundi* (*I Cor. vii, 51*). *Transit mundus, et concupiscentia ejus* (*I Joan. ii, 17*). Hi nondum pro Deo sua relinquentes, nondum voluntatem suam Domino devoentes, audiunt ab Apostolo, ut contra fornicationum immunditias, si se non continent, unusquisque uxorem suam habeat, et unaquamque virum suum habeat, ut opus eorum non imputetur ipsis in peccatum, propter conjugii sub benedictione contracti remedium; et reliqua opera sua conditae eleemosyna, regat obedientia, promoveat pietas: proinde Apostolus Christi habet filios ex aquis mundanæ voluptatis ad superiora levatos.

Hi non solum sua reliquerunt, sed etiam seipso Domino voverunt, et cum Propheta dicunt: *Quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituisti me* (*Psul. iv, 10*). Et: *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitae meæ* (*Psul. xxiv, 4*). *Ut videam voluntatem Domini, et visitem templum ejus* (*ibid., 5*). Pro hujusmodi a Paulo dictum est: *Qui adhæret Domino unus Spiritus est* (*I Cor. vi, 17*): unus est utique non divisus. *Volo, inquit, vos sine sollicitudine esse*; non quidem sine illa quæ ad Deum est, sed sine illa quæ ad carnem est. *Qui sine uxore, inquit, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt hujus mundi:* *quomodo placeat uxori, et divisus est* (*I Cor. vii, 32-33*). Divisus est iste, non unus, non singulariter in spe ad Dominum erigitur, sed sub carnis opere religatur. Non centesimo honore cum virginibus gloria tur, non sexagesima continentiae palma lætatur; sed tricesimo conjugii labore fatigatur; et, quia legitime conjunctus est, pro honestate conjugii laudatur.

CAPUT VI.

Tres istos ordines virginum, continentium, et conjugatorum, Ecclesia Christi suscipit, honorat et diligit. Alios autem sine virgineo decore, sine gratia continentiae, sine conjugali venustate, notoria propalatione manifestos, seu publice confessos, vel ordine judiciario convictos, tandem censura pontificali anathematizat, Ecclesiæ virtus eliminat. Istis percutientibus, soli Noe, et Daniel, et Job liberantur.

Noe siquidem, præcipiente Domino, centum annis arcam fabricavit, et super undas diluvii gubernavit, in qua de omni genere animantium in terra, seu volatilium per aera, masculum et feminam, Domino adducente, suscepit. In hac autem ædificatione diurna, in hac gubernatione tam innumera, tam multifaria; insuper etiam post diluvium trecentis quinquaginta annis genuisse non legitur, sed continens mansisse perhibetur.

Daniel autem de filiis Juda in aula regis Babyloni orum immaculatus, et sanctus corpore et spiritu

stabat coram Domino Deo suo; immensa præ cæteris ornatus gratia, visionum mysteria et revelationum sacramenta cognoscebat, semper coram Domino quiescens in cœlibatu suo.

Job magnus inter omnes orientales, de quo Dominus ad Satanam : *Nunquid considerasti seruum meum Job, quod non sit ei similis in terra, homo simplex, et rectus, et timens Deum; et recedens a molo* (Job. i, 8). Hunc Dominus ut probaret in manu Satanæ dedit, qui ei omnem substantiam suam abs-tulit, et filios et filias ejus interfecit : quem etiam a planta pedis usque ad verticem ulcere pessimo percussit. Super hæc omnia Domino benedicebat Job, et exprobranti uxori respondebat : *Si bona suscepimus de manu Domini, mala autem quare non sustineamus?* (Job. ii, 10.) Dominus autem conversus est ad pœnitentiam Job, cum oraret pro amicis suis. Addidit quoque Job Dominus omnia duplia (Job. xlII, 10), quæcumque ei antea fuerant, et benedixit novissimis Job, magis quam principio ejus in substantia rerum suarum cum restitutione filiorum et filiarum.

Igitur Noe justus cum universis suæ providentiae commissis in arca salvatur pro obedientia sua; Daniel sanctus in medio leonum esurientium vivit pro innocentia sua; Job simplex et rectus timens Deum, et recedens a molo eripitur a Satana, et quæ perdidera plenus habet omnia pro pœnitentia sua. De istis tribus, per quos in Ecclesia Dei tres ordines designantur, virginum, continentium, conjugatorum coram Domino pie viventium ad Ezechiem prophetam, Dominum ita loquitur : *Fili hominis, terra cum peccaverit mihi, ut prævaricetur prævaricans, extendam manum meam super eum, et conteram virginem panis ejus, et immittam in eum famem, et interficiam de ea hominem et jumentum : et si fuerint tres viri isti in medio ejus Noe, Daniel et Job : ipsi in justitia liberabunt animas suas, ait Dominus exercituum. Quod si et bestias pessimas induxero super terram, ut vastem eam, et fuerit invia, eo quod non sit pertransiens propter bestias : et tres viri isti fuerint in ea, vivo ego, dicit Dominus Deus, quia nec filios, nec filias liberabunt, sed ipsi soli liberabuntur; terra autem desolabitur. Vel si gladium induxero super terram illam, et dixerim gladio : Transi per terram illam, et interfice de ea hominem et jumentum, et tres viri isti fuerint in medio ejus. Vivo ego, dicit Dominus Deus, non liberabunt filios; sed ipsi soli liberabuntur. Si autem et pestilentiam immiserero super terram illam, et effuderem indignationem meum super eam in sanguinem; ut auferam ex ea hominem et jumentum, et Noe, et Daniel, et Job fuerint in medio ejus : vivo ego, dicit Dominus Deus, quia filium et filiam non liberabunt, sed ipsis in justitia sua liberabunt animas suas* (Ezech. xiv, 13-20.)

Omnes ergo qui per istos tres designantur, per Danielem virgines, per Noe continentes, et per Job conjuges, pro sua justitia salvantur. Cæteri hominum qui de aliquo istorum trium ordinis nullatenus

A sunt, vel ab eis apostatando recidunt, mala imminentia atque promerita non evadunt.

CAPUT VII.

Residentes isti quia vota sua prævaricando deserunt, quia primam fidem irritam faciunt, transgressores deputantur; et si admoniti emendare contemnunt, infames fiunt : Si vero errorem defendent sibi nomen hæreseos asciscunt. Occurrunt eis Ecclesiæ filii, sanam doctrinam opponunt eis, corripiunt insipientes, revocant errantes, frangunt hæreticos, perdunt desperatos. Sequuntur Apostolum dicentem : *Hæreticum hominem post primam et secundam correctionem devita, sciens quia subversus est, qui ejusmodi est, et delinquit cum sit proprio judicio condemnatus* (Tit. iii, 10). Pestes hujusmodi hæretici subversi desperati quanto validius curuunt) tanto profundius cadunt; quem enim non tenet veritas, erroneum protrahit falsitas. Unum, qui Deus est, perdit, et ad infinita descendit. Pro varietate diversorum ei nulla sufficiunt, sed concurrentibus variis, singula perdit. Hujusmodi præcipitia perhorrens Propheta Dominum exorabat, dicens : *Non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum* (Psal. LXVIII, 16). Aquarum tempestate demergitur quisquis ignorantiae nebulis hebetatur: profundo siquidem absorbetur quisquis errorum funibus implicatur. Obturato desuper puteo, mola desperationis protegitur, quisquis hæresum colluvione suffocatur. Verumtamen et hi nequissimi, tam perniciosi quam pessimi, omnipotentis manu disponuntur opificis; comprimuntur ne faciant quanta nituntur, sed quanta facere permittuntur. Tenent suum hoc malum tempore locum, per eos enim Ecclesia præsens crebrius excitatur, anxiata probatur, probata firmatur, firmata dominatur. Tandem vero malis penitus exclusis stabit Ecclesiæ Catholicæ regnum solidum, et pacatum toto orbe terrarum, usque ad summa cœlorum, eritque Deus omnia in omnibus (I Cor. xv, 39.) Omnia in omnibus sanctorum voluntatibus, omnia in virtutibus, omnia in bonis omnibus, æternitate continua, beatitudine divina.

Ista non attendunt homines fere mentis intelligentiam non habentes, rebus corporeis plenius intendentes, vere sopita ratione bestiales. Talibus cum nihil de fide, et sacramentis Ecclesiæ valeat, quis ut oportuit intimare pro consilio dicitur, ut non sucs sensus, sed Ecclesiam Dei obediendo sequantur. Respondent illi, et quasi irridentes aiunt nostris : vos qui Ecclesiam Dei sequendam propontis, dicit nobis, quid est et ubi est, et quare est Ecclesia Dei? Volumus, inquiunt, eam agnoscere, et agnitam invenire, et inventam pro utilitate, si qua est, eam conservare, visibilia quærimus et approbamus; invisibilia quoniam ignoramus, ignorata reprobamus.

Tales Christianos non fide viventes, sed quasi mortuos abhorret mater Ecclesia, et de eis jam

fere desperat, quæ adhuc gentiles et Judæos ut
convertantur ad Dominum, patienter exspectat.
Quia vero scriptum est : *Non respondeas stulto, ne
similis ei esse videaris* (*Prov. xxvi, 4*); præterimus
istos, ne margaritas ponamus ante porcos; sed
nostris pie quærentibus respondere compellimur.
Loquatur igitur ille qui dixit : *Dabitur enim vobis
in illa hora, quid loquamini; non enim vos estis qui
loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in
vobis* (*Matth. x, 19, 20*). Aperiat Spiritus sanctus
suorum corda fidelium, et obstruat ora persidorum;
descendat unctione cœlestis, audiatur verbum verita-
tis.

CAPUT VIII.

Est sane Ecclesia vera atque Catholica in unum
collecta, caput et membra plena et perfecta : sum-
ma Trinitas Deus unus; Deus et homo Christus
unus : unitas fidelium in uno Spiritu, una cum Deo
per unum Jesum Christum Deum et Dominum no-
strum. Hujus unitatis ineffabile mysterium, mirabile
sacramentum, cum a nobis nequeat explicari, non
tamen potest ignorari. Summa quidem Trinitas,
Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, et tres per-
sonæ, sed unus ita Catholice pensatur, ut et Trini-
tas minime confundatur, et unitas indivisa sentia-
tur. Trinitas in unitate permanet inconfusa ; unitas
in Trinitate semper est indivisa. Pater quippe solus
Filius Pater est; Filius solius Patris Filius; et Spi-
ritus sanctus nec solius Patris, nec solius Filii, sed
amborum unus est. In hoc uno Spiritu essentialiter
unus est Pater et Filius, unde idem Filius : *Ego et
Pater unum sumus*. In hoc uno Spiritus manet Chri-
stus Deus et homo personaliter unus, temporaliter
de Virgine natus.

In hoc uno Spiritu una est cum Deo unitas fide-
lium, unice collecto ex Judæis et gentibus, sociata
sanctorum coetibus angelorum per unum mediato-
rem Jesum Christum : hoc e multis collecta, e plu-
ribus una, uni viro Jesu Christo, unice desponsata
generat filios in uno Spiritu sancto. Eo namque
Spiritum, quo natus est de virgine Jesus Christus, eo
ipso in baptismate sacra singuli renascuntur facti
filii Dei : *Quia Verbum caro factum est, et habitavit
in nobis* (*Joan. i, 14*). De his in Spiritu sancto re-
natis filiis Dei Filius unigenitus ad Patrem ait: *Sicut
tu, Pater, in me, et ego in te, et ipsi in nobis unum
sint*; et : *Ego charitatem quam dedisti mihi, dedi eis,*
*ut sint unum, sicut et nos unum sumus. Ego, in eis,
et tu in me, ut sint consummati in unum* (*Joan. xvii,
21-23*). O unum singulare et summum, intra te sunt
bona omnia, extra te nulla! Unum omni studio quæ-
rendum, totis viribus tenendum, plena charitate
diligendum, quisquis per gratiam scire te potuit, ipse
quid sit Ecclesia Dei certissime novit

Quicunque igitur hanc unitatem nescit, vel ab ea
apostatando recessit, Ecclesiam fidelium, quæ una
est, non habendo, bona omnia perdidit, peccato sub-
ditus, malis implicitus, miseriis cumulatus, nisi eum
misericordia Dei respiciat, nisi eum mediator Dei

A et hominum grataranter eruat, nisi eum Ecclesiæ uni-
tas pio recolligat. Postmodum autem ubi sit Eccle-
sia Dei non contentiose querunt, quod equidem
scire possunt, si caput Ecclesiæ, qui Deus est, pura
fide præsentient, qui est lumen fidelium : *Quotquot
enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei
fieri, his qui credunt in nomine ejus, qui non ex san-
guinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo
nati sunt* (*Joan. i, 12, 13*). Facti sunt isti per gratiam
filii Dei in ipso summo angulari lapide Christo
Jesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in
templum sanctum in Domino; in habitaculum Dei,
in Spiritu sancto (*Eph. ii, 21, 22*). Ut autem pleni-
lius agnoscas, et agnitam quereras, audi veritatem
super hoc ad Patrem ita loquentem : *Pater, quos dedisti mihi volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum*
B (*Joan. xvii, 24*). O ineffabilis gratia, benedictio co-
piosa, beatitudine plenissima! Hoc intuens Propheta
Ecclesiam Dei taliter admonebat : *Audi, filia, et vide,
et inclina aurem tuam; et oblivious populum tuum,
et domum patris tui : et concupiscet rex decorem tuum,
quoniam ipse est Dominus Deus tuus* (*Psal. XLIV, 11, 12*) : decorem tuum, non quem ab
origine populi tui, a vetusta domo patris tui, sed
quem apud Deum facta filia per gratiam invenisti
quæ sacramentis dealbata, quæ septiformi Spiritus
sancti lumine decorata, quæ pane vitæ satiata vi-
dere Deum deorum in Sion sine fine festinas. Ad
hanc Apostolus intendebat, dicens : *Nostra con-
versatio in cælis est* (*Philip. iii, 20*); illuc usque filia
regis jam fide pergit, spe consernit, charitate
quiescit.

C Ecclesia igitur cum Deo in uno Spiritu sociatur,
pennis virtutum universa transgreditur, aura chari-
titatis elevata Patrem in Filio, Filium in Patre, Spi-
ritum sanctum in utroque quiescendo diligit, diligendo quiescit. Quies ista ibi est, unde Filius ait :
*Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, et illi
sint mecum* (*Joan. xvii, 24*). Ubi es tu, Fili Dei Pa-
tris, Verbum Dei, Deus Verbum apud Deum, vita
omnium, lux hominum, Verbum caro factum, no-
stra redemptio, salus et beatitudo? *Ego, inquit, in
Patre, et Pater in me est* (*Joan. xiv, 11*). Quod uti-
que essentialiter est; unus enim amborum Spiritus
coeternus et coessentialiter est. Testatur enim sa-
cra Scriptura, quia, peractis omnibus in principio
simul, requievit Deus in die non habente vespere et
mane, in die septima benedicta et sanctificata, quia
requievit in ea ab omni opere suo quod patraret
(*Gen. ii, 2*). Operator iste mirificus nec labore fati-
gatus, nec requie relevatus, prout voluit omnia fe-
cit, et ab omnibus quorum nullo eguit in se ipso
quievit. Manet hic immotus, nullo sustentatus, nullo
adjutus quiescens agit, agendo quiescit. Nihil debet
alicui, sed omnia debent ei per quem sunt omnia, et
subsistunt universa. Ad hanc Domini requiem fe-
stinet Ecclesia sanctorum, ut a tempestate malorum,
a potestate tenebrarum, ad suum possit redire prin-
cipium, et ibi requiescere, ubi Christus est in glo-

ria Dei Patris, in Sabbato requietionis, in æternitate beatitudinis.

CAPUT IX.

Postremo quærunt nostri non cum litigio sicut hæretici, sed pio studio tanquam Catholici, quærunt de Ecclesia Dei, quare ipsa sit. Sed hoc scire nemo potuit, nisi is qui intra unitatem Ecclesiæ Spiritum sanctum accepit, et intrare in sanctuarium Dei, Christo Jesu aperiente, promeruit et voluntatem ejus in mandatis agnovit. O quam magnus est iste, quam sublimis charitate, qui rerum origines et causas immutabiles apud Deum persistentes intueri prævalet! Qui æternum Dei consilium stabile sentit et immotum, quo de nihilo creata sunt simul omnia in exordio rerum sine intervallo temporis. Statim enim ex motu conditoris tempora cucurrerunt, et corporum partes, locorum spatia tenderunt. Non sunt itaque res aliquæ in principio post tempora seu loca conditæ; ex motu namque rerum tempora prodierunt, et ex spatio corporum loca divisa sunt. Deus autem prout voluit, et simul omnia condidit, et singula formavit.

Prodeunt igitur omnia siuntque singula pariter ex voluntate divina, ut effectus ex causa. Non est ergo quærendum quare, vel unde, aut quando Deus creavit mundum, ubi posuit creatum, qui pro voluntate sua de nihilo simal omnia edidit, de motu quorum profluunt tempora, et partes corporum spatia debere locorum, quinimo quærendum fuit, quis de omnibus creatis Creatorem suum scire potuit? Quis voluntatem ejus in mandatis tenuit? Quis ejus similitudinem in virtutibus conservavit?

Ad hæc invenis solos inter omnia conditos angelum in cœlis, hominem in terris, rationali intelligentia præditos, qui unum verum, et summum Deum, et Dominum pro ratione quærerent, pro intelligentia seirent, pro similitudine singulariter amarent: homo enim conditus est ad imaginem et similitudinem Dei; angelus vero habuit in se signaculum similitudinis Dei, ut utraque tam natura rationali, quam similitudine Dei, quam unitate charitatis Domino Deo pariter obedirent, ipsum solum diligenter, et in ipso beati permanerent. Agnoscat igitur angelus Deo conformatus, felix et beatus; agnoscat homo per gratiam reparatus quia charitas Dei supereminens et ineffabilis ad hoc ipsos ambos facere voluit, ut pro invicem geminata charitas in eis constituat Ecclesiam Dei, quæ Deum ex toto diligat, quæ seipsam in alterutrum diligendo mutua charitate ad Deum referat.

Ad hoc itaque facta est Ecclesia Dei, ut ipsa in Deo, et Deus in ea sit per unum Jesum Christum mediatorem nostrum, qui et angelum Deo confirmavit, et hominem Deo reconciliavit; ut ex utroque fieret Ecclesia Dei una, et singularis in unitate Spiritus sancti, in quo Deum sicuti est; facie a faciem plene et perfecte videbit. Istam divinæ cha-

A ritatis magniscentiam Propheta intuens aiebat: *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te?* (Psal. xxx, 20). In tempore quidem est abscondita, in æternitate erit manifesta. De hoc abscondito audi Filium in Evangelio: *Confiteor tibi, Pater Domine carli et terræ, quia abscondisti hanc a sapientibus, et revelasti ea parrulis.* Ita Pater, quia sic placitum fuit ante te (Matth. xi, 25, 26). Et Apostolus: *Nunc abscondita est vita nostra cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit, vita nostra, tunc et nos apparebimus, cum ipso in gloria (Coloss. iii, 4).* Igitur de Ecclesia Dei quid, et ubi, et quare ipsa sit, videmur potius non tacuisse, quam aliquid digne, sicut oportuit respondisse.

B Tria ista ex Deo esse, in Deo manere, cum Deo in unitate persistere, si pie quæris, invenire poteris. Extra Deum nihil est eorum. In his tribus fidem, spem, charitatem pariter intuere. Ex Deo namque fides oritur; in Deo spes elevatur; cum Deo charitas operatur. In præsenti siquidem tempore frustra credis, si non speras, si non diligis. Frustra speras nisi credas et diligas; frustra diligis qui non speras, qui non credis. In hac temporali vita sic ista tria simul esse considera, ut eorum quid primum, quid secundum, quid tertium sit, temere non assumas, sed interminabilis auspicia Trinitatis in eisdem aspicias. Ex tribus istis colligatur textura mirabili, ille, de quo Salomon attestatur; quia *funiculus triplex difficile rumpitur (Eccle.. iv, 12).* Funiculum tu complicas istum unum et trinodium; si eo levaris

C ad Deum, a Deo descendis ad proximum, a proximo et te cum ipso revehis ad Deum. Hæc est in Ecclesia Dei scala Jacob a terris erecta in cœlum, qua angeli ascendunt et descendunt, et redeunt ad Deum sealæ desuper innixum. Hoc in visione Dei patriarcha Jacob vidit, et evigilans ait: *Terribilis est locus iste; hic domus Dei est, et porta cœli: vere Dominus est in toco isto (Genes. xxviii, 17).* Iste si quidem locus in quo Dominus est non sicut ubique, sed sicut in loco gratiæ, in quo pie quæritur, invenitur et amatur. Terribilis domus Dei, porta cœli esse dignoscitur; terribilis omnibus impiis, achismaticeis, bæreticis. Domus Dei omnibus per sacramenta renatis, septiformi gratia sancti Spiritus perornatis, uno pane cœlesti satiatis. Porta cœli omnibus

D cum Deo ambulantibus, sicut Henoch, et sublevatis cum Elia in curru igneo, et ascendentibus in cœlum cum Domino Deo Jesu Christo. Cum Deo fides pergit, spes procedit, charitas ascendit: cum Deo fides superat, spes triumphat, charitas regnat: charitas autem in fine temporum cum Deo tenebit imperium singulariter unum: in eo et fidei meritum, et spei bravium, et cæterarum debita virtutum completa charitas complebit in unum, cuius participatio ejus in idipsum, qui est unum, et omne bonum omnium, per infinita sæcula sæculorum. Amen.

HUGONIS ARCHIEPISCOPI ROTHOMAGENSIS TRACTATUS DE MEMORIA

COMPLECTENS TRES LIBROS IN LAUDEM MEMORIÆ.

(Ex manuscripto cadice reginæ Sueciæ eruit Mabillonius ; edidit MARTEN. *Ampl. colteet*, tom. IX, pag. 1186.)

OBSERVATIO PRÆVIA.

De Hugone Rothomagensi archiepiscopo jam plura disseruimus in observatione prævia ad septem ejus Dialogorum seu Quæstionum theologicarum libros. Quantæ autem fuerit eruditiois Hugo noster, probant varia ab eo edita opuscula, theologica fere omnia, ex quibus prodierunt jam in lucem in appendice ad Guiberti opera ab Acherio vulgata tres de hæresibus libri, Alberico Ostiensi episcopo nuncupati; Dialogorum seu Quæstionum theologicarum libri vii, quos una cum Vita S. Adjutoris ab eo composita, et fragmento operis ejus in Genesim inseruimus tomo V Thesauri nostri Anecdotorum. Utinam lucubrationem ejus in Genesim, quam olim tribus libris distinctam vidimus in bibliotheca Clarevallensi, hic subjicere possemus! Ejus defectu duo non spernenda Hugonis nostri opuscula, tenebris hactenus obvoluta, in lucem proferimus. Tractatum scilicet De memoria, qui totus theologicus est, constatque libris omnino tribus; et Expositionem in Symbolum apostolorum orationemque Dominicam. Primum opus, quod jam senex Hugo composuit, eruit Mabilonius ex manuscripto reginæ Sueciæ; secundum ex pervertendo codice bibliothecæ regiæ descripsimus, cui epistolam ad Innocentium papam de Stephani regis obitu, inter schedas Mabilonii repertam, adjicere visum est. Utinam aliam ejusdem Hugonis epistolam ad Theodericum episcopum Ambianensem haberemus, de constructione ecclesiæ Beatae Mariæ Carnensis, cujus meminit Robertus de Monte ad annum 1144.

EPISTOLA HUGONIS ROTHOMAGENSIS EPISCOPI CHARISSIMO SUO PHILIPPO

Scripturissacris, Philippe, libenter intendis, totus in illis; quia vero non statim omnia simul quæ requiris invenis in eis, exturbaris, et aliquo te nostro relevari solatio suppliciter quæris. Ego quidem æstate præsenti caloribus admodum teneor anxiatus, senio fessus, pede collitus, morbo gravatus, sollicitudinem tuam nolo offendere, quam proposui semper honorare. Arcta quidem sunt et brevia quæ tibi mandamus, et stilo contracta porrigimus; sed per maxima, sed cœlesti dogmate sublimia, quæ

A charitate debita tibi præsentamus. Ea quidem fide Catholica non ratione humana pie perquirenda cognovimus: hæc itaque studiosus attendas, gratarter relegas, præ memoria tencas. Fidelia sunt ista, sancta, divina, Spiritu sancto revelante tibi proposita; memoranda sunt ista, quia *memoriam fecit mirabilem suorum misericors et miserator Dominus* (*Psal. cx; 4*): super memoria loqui propinquimus, quam in nobis sanam efficiat Deus.

PRÆFATIO HUGONIS ROTHOMAGENSIS ARCHIEPISCOPI IN LIBRO SANÆ MEMORIÆ DEDICATO.

Omne quod intellectus invenit, quod studium attingit, quod pius amor appetit, totum simul sapiens memoria colligit, prudenter attendit, provide custodit. Talibus inveniendis et percipiendis atque retinendis quisquis ire festinas, non præsumptione vana, sed humilitate subdita, mentem puram et expeditam, propitiante divina gratia, solerter tibi præpara, et tuæ vasa memoriae ad suscipiendam Dei sapientiam pie præsenta. Quomodo autem cam obtinere valear Jacobus apostolus ostendit, dicens ita: *Si quis vestrum indiget sapientia, postulet a*

B Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improoperat, et dabitur ei (*Jac. i, 5*). Hac suscepta, scientiam quoque tenet memoria. Est, inquit, clavis scientiæ memoria, hæc scalam Jacob a terris ad cœlum elevat, quia viator optimus valenter incedit, et certo gressu proficit, Deum ex toto corde seque et proximum in Deo diligit. Funiculus triplex difficile rumpitur, textura charitatis firma religatur. Nexus tertiaro qui Deum diligit, a Deo ad seipsum, a seipso descendit ad proximum, ne funis abrumpatur, a proximo secum assumpto recurrit ad Deum.

Hæc via perpetuo trita assiduam in se Trinitatem manifestat, quam præfata charitas ubique præsentat, fidelis memoria hie invigilat, ista tenet, et hæc amat summam Trinitatem, Patrem, Filium, Spiritum sanctum, essentialiter unum Deum, assignat dilectionem Dei, et sui ipsius qui diligit, et proximi

A quem secum ad amandum Deum pertrahit, Trinitati suminæ referre satagit. In hujus sanctæ eommendatione memoriae intendimus aliqua dicere, pro gloria Dei, charitatis unitate, et nostra omnium utilitate.

LIBER PRIMUS.

1. Inter omnis rationis humanæ valetudines, memoriae virtus viget uberior : sola hæc præterita reddit præsentia, instantia ligat, sapientia reportat, futura prospectat; hæc prudentiam ornat, justitiam firmat, fortitudinem roborat, temperantiam illustrat ; hæc fidem astruit, spem erigit, charitatem producit ; hæc fide citata, spe levata, charitate corusca miratur Deum in Trinitate unum, in unitate trinum, non Trinitate divisum, non unitate collectum, non inchoatum, non novum, non ab aliquo præscitum, sed provisorem omnium ; non de omnibus unum, sed singulariter bonum ; perfecte beatum ; non qualem, non quantum, non per tempora motum, non per loca paratum, non gradibus alteratum, non plures, sed unum, semper eundem, semper idipsum.

2. Tres equidem sunt personæ, Pater et Filius et Spiritus sanctus, una deitatis essentia permanente, inseparata voluntate, eadem potestate. Sed dicens : si tres personæ sunt in deitate, tria sunt individua divinæ essentiæ, dum igitur tres personas deitatis asseris, tres deos esse necessario fateris. Qui hoc dicens, personam quæ Deus est, ineruditus attendis, ea enim nomina seu quælibet vocalia, ut Deum significant assumpta, non morem nostrum, sed divinum significando proponunt. Non substantiam cum qualitate, non verbum cum actione vel passione, non aliquid cum aliqua varietate Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres personas dicimus, nec Deum dividimus, nec determinamus, nec definimus, qui veritatem fidei, non regulas vel argumenta sapientiæ hujus mundi contuemur. Trinitas summa quæ Deus est, nec potest augeri nec minui, sed inseparabiliter habet adorari. Igitur persona quæ more nostro individuum rationale nominat, Deum non significat.

3. Si quæris quid Pater et Filius et Spiritus sanctus, respondet tibi catholicus Christianus, non ut vaniloquus, non ut philosophus qui, ne videatur inscius, verbosa loquacitate vagatur. Respondetur cum humilitate dicens, pro fidei unitate Pater et Filius et Spiritus sanctus est Deus, ex se Trinitas in unitate adoranda proponitur.

4. Item si quæris quid Deus ? Non evagaris, non effunderis, sed ut catholicus, vere fateris Deus est Pater et Filius et Spiritus sanctus. Ecce unitas in

B Trinitate veneranda semper adoratur, mirabile dictu, incomprehensibile nostro sensu, quod ignorare non possumus, et manifestare nequimus. Simplex unitas Deus in Trinitate est. Simplex Trinitas Deus in unitate est, unitas in Trinitate non inchoat numerum, Trinitas in unitate non præsentat numerum. Unitas Trinitatem non augmentat, Trinitas unitatem non separat, non adoratur unitas sine Trinitate, nec Trinitas sine unitate. Profundum hoc et ineffabile deitatis mysterium non attingitur ab his, qui in oculis suis alta sapiunt, qui sapientiam suam non Deo, sed sibi referunt. Hi, teste Apostolo : *Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt et evanuerunt* (Rom. i, 21). Super hoc Veritas in Evangelio dicit : *Confiteor tibi, Domine, Pater cœli et terræ, qui abscondisti hæc a sapientibus et prudenteribus, et revelasti ea parvulis.* Ita, Pater. quia sic placitum fuit ante te (Matth. xi, 25, 26).

C 5. Lætatur memoria humilis, quia hæc a Deo sibi revelata suscepit : attendit Deum creatorem summum et singularem, quia seit universa, babet singula, potest omnia, nihil ejus scientiam evadit, ejus abundantiam nemo supplebit, ejus omnipotentiam nullus adjuvit, creavit omnia simul et singula pro voluntate sua. Nullus eum docuit ut faceret, a nullo suscepit ut facta compleret, nusquam et nunquam invenit unde crearet. Operator mirabilis qui operatus est, et operari non cœpit, non inchoavit facere, et simul omnia fecit, quia unde crearet, unde inciperet nihil exstitit. Fecit ergo qui facere non incœpit, quia unde inciperet non fuit. Initium D habent quæ facta sunt, quia nisi cœpissent non fierent, et motu inceptionis suæ mutabilia sunt, et mutabilitate sua sub accidentalí varietate delitescunt.

6. Auctor iste immobilis movet mobilia per temporum intervalla, per locorum spatia ; mobilia ista mutabilitate sua labendo defluunt, sed virtute Creatoris ubique per essentiam existente subsistunt. In nihilum redire non possunt : *Statuit ea enim in sæculum et in sæculum sæculi, præceptum posuit et non præteribit* (Psal. cxlviii, 41).

7. Creator Deus ubique totus est, contineas non contentus, nullo fine clauditur, quæ vero creata sunt debito fine suo certoque tenentur. Tenet, regit, conservat ea Deus, qui attingit a fine usque ad

finem fortiter, et disponit omnia suaviter (*Sap. viii, 1*). Fortiter quia omnipotens; suaviter, quia clemens.

8. Omnipotens deponit potentes, clemens exaltat humiles; Satanam illum tumentem ab initio suæ actionis mendacem illico præcipitem ruere fecit. *Videbam Satanam quasi fulgur de coelo cadentem* (*Luc.. x, 18*), cadentes cum eo angeli Deum humiliter videre neglexerunt, diligere noluerunt, et miseri remanserunt. Stantes vero angeli pro humilitate sua Deum jugiter aspiciunt, ardenter diligunt, et beati persistunt: *Superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam* (*I Petr. v, 5*). Curre per singulas mundi ætates, et ita eum facere semper invenies: a loco voluptatis patres nostros inobedientes et culpam suam defendantes ejecit, et a ligno vitæ separavit. Sed Abel pro humilitati gratia cum muneribus suis quæ devotus obtulit acceptavit, et pereuntibus cæteris, Noe et quos ejus arca tenuit, in diluvio servavit. *Ægyptiis multa clade percussis, cæde nimia peremptis, Israel evasit, sub columna nubis per diem et ignis per noctem.* Beata columna nubis Spiritus sancti obumbrantis contra incentiva libidinis, contra æstns concupiscentiæ mundi in maligno positi. Beata columna ignis Spiritus sancti contra tenebras mendaciorum, contra turbines scandalorum, contra tempestates hæresum. Israël itaque protectus columna virtutis, mare sicco vestigio transmeavit, vastas eremi solitudines peragravit, Jordane transmisso, terram promissionis meliorem, cæteris hostibus triumphatis, possidendam intravit. In ea judices, reges seu duces super quam multos habuit, in ea Deum persæpe graviter offendit et sub ira Dei creberime mala sustinuit; sed pœnitendo quandoque sub Dci misericordia respiravit.

9. Non est ablatum sceptrum de Juda et dux de femore ejus, donec advenit qui mittendus erat. Ipse est exspectatio gentium, singulare et summum contra omnia mala remedium, vera salus et vita omnium: *Quem Deus Pater constituit hæredem universorum per quam fecit et sacula* (*Hebr. i, 2*). Illic Dei Patris Filius, patriarcharum oraculis præsignatus prophetarum præconiis nuntiatus, evangelica manifestatione præsentatus. Ipse et illa sapientia, quæ ædificavit sibi domum, excidit columnas septem, superhorumque et sublimium colla propria virtute calcavit. Ejecit enim Satanam qui dicitur princeps mundi hujus, mundi scelerati et caliginosi. Elatus corruit, et insipieus remansit. Econtra ædificavit Sapientia domum suam sanctam Ecclesiam, septem sancti Spiritus columnis exaltatam, in ea ovis centesima et drachma decima quæ perierant pic quæruntur, et cum gaudio reparantur. In ea enim pœnitentes admittuntur, sacramentis innovantur, virtute ex alto perornantur. In ea panem vitæ comedunt, et Christi vita vivunt; vita non terrena, sed cœlesti vita quæ est verbum Dei.

10. Deus est Verbum, Deus apud Deum. Apud

A Patrem Filius unus cum Patre semper. Deus ipse est, lux hominum, Verbum caro factum, factum caro, factum homo ex Adam, ex Abraham, ex David, et cæteris patribus processit de virginе sine viri semine, Spiritu sancto cooperante. Filius Dei, Deus pro nobis homo factus, non hominis personam, sed hominis naturam veram et perfectam suscepit, sine concupiscentia carnis, absque radice peccati. Novus homo, non novus Deus; homo Deus, non duo, sed unus; non duæ personæ, sed una; una non nova, sed Deo Patri coæterna. *Ego, inquit, et Pater unum sumus* (*Joan. x, 30*). Unum vero quia Pater in Filio, Filius in Patre una est essentia, sed non una persona; una essentia in unitate sancti Spiritus, qui est Patris et Filii essentialiter unus. Pater quidem Deus solius Filii Pater est, Filius Deus solius Patris. Filius est; Spiritus vero sanctus non solius Patris, non solius Filii Spiritus est, sed amborum unus est, licet aliis in persona, sed idem prorsus cum utroque in essentia.

B 11. Super hæc ineffabili summæ Trinitatis unitate, quam proferimus, sed disserere non valemus. tibi, Pater Deus, orantes ut tribuas quæ petimus, complendo dicimus: *Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus.* Pater per Filium bona distribuit. Filius nos a malis liberat et reconciliat Patri in unitate Spiritus sancti: hic est Agnus Dei, qui tollit peccata mundi, occisus ab origine mundi. Dicit hoc Joannes apostolus in Apocalypsi. Ab origine mundi signatum est mysterium Dominicæ passionis in morte Abel justi, qui est membrum Christi, cuius sanguis de terra ad Deum clamavit. Hunc Cain occidit, quia Deus non ad Cain, sed ad Abel et ad ejus munera respexit; typum quoque passionis Christi Isaac oblatus expressit, ubi non filius a patre immolatus est, sed agnus occisus est. Hic immolatus in morte fuit, sed mors eum non attigit. Consimili more et ille paschalischagus. Domino mandante, per domos et familias Israël oblatus est; in utroque poste, et in superliminari sanguis ejus propositus est. Ejus sanguine defensi sunt Hebrei, angelo percutiente primogenita Ægypti. Hic mysterium veri Agni nostri Jesu Christi fuit, quo fideles qui in Ecclesia Catholica redempti salvantur, et cæteris sub morte remanentibus, vita quæ Christus est perfunduntur. De hac vita quæ veritas est ita testatur: *Sicut, inquit, Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso* (*Joan. v, 26*); in semetipso, ut essentiale, ut divinam, non extra quæsitam, non mutuatam, una et eadem est Patris et Filii vita, quia Patris et Filii una est essentia.

C 12. Est ergo Filius Patri coæternus æternitati Filii Dei et Domini nostri Jesu Christi non præjudicat tempus assumptæ humanitatis, non passio carnis, non susceptio mortis. Profecto in morte Christi anima a corpore, corpus ab anima habuere se Jungi, ut mors esse potuerit; sed persona Dei et

hominis, quæ nec incepit et finem nescit, integer permansit; procul dubio in morte Christi anima ejus in inferno descendit, et suos inde liberos eduxit. Interim corpus ejus in sepulcro jacuit, et latronem sanctum, confessorem suum, sicut ei promiserat, paradisi gloria donavit. Ista pro tempore sunt divisa, indivisa permanente Dei et hominis Jesu Christi persona. Ne mireris pro integratatis hujus mysterio. Prædixerat ipse Nicodemo: *Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit Filius hominis, qui est in cælo* (*Joan. iii, 13*). Vide quia, dum præsens præsentibus in terra loquitur, in cælo se esse testatur, ut persona Dei et hominis una cognoscatur. Nec tamen Trinitas quæ Deus est, ut multa, ut convulsa cogitur, sed simplex, sed immota fideliter adoratur, psalmo concludens omnia, tribus digitis portans universa, Attende quia in psalmo deitatis unitas, in tribus digitis pensatur Trinitas. Palmo et digitis constat manus una. In Trinitate quæ Deus est, Filius Dei Patris Christus; tertia persona, non tertius Deus ante sæcula permanens, non est Deus recens, sed perfectus. sed omnipotens, temporum tenet perfluida, locorum prætendit spatia, continet universa.

13. Igitur ab æterno Christus est, ubique Christus est super omnia Christus est. *Omnia, inquit, per ipsum facta sunt* (*Joan. i, 3*), sinc illo nulla esse possunt. Bona distribuit, distributa custodit; nisi dixisset, ea non fierent; nisi teneret facta, desinerent: bonus bona omnia fecit, nos boni facti fecimus nos malos. Ipse misertus nostri gratuito descendit ad nos, mala nostra tulit, et liberavit nos pro sua bonitate: bonos restituit nos: *Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris* (*Philip. ii, 9-11*). Gloriam hanc ex Patre et cum Patre tenet in essentia. Suscepit eam ex assumptione humanitatis obedientia.

14. In hac sua obedientia, qui peccato nihil omnino debebat, tulit omnium nostrum omnia peccata, dedit nobis sacramentorum remedia, dedit nobis mirifica Spiritus sancti charismata. Dedit nobis supercœlestis convivium, corpus et sanguinem suum. Donat in tempore præsenti sicut ipse fecit in cœna paschali, et fieri mandavit uque in finem sæculi, hoc est verum sacrificium, quod dat nobis ex officio ministri ad hoc consecrati. Sed extra Ecclesiam Catholicam non est locus veri sacrificii: *Non efferetis, inquit, de carnibus ejus extra* (*Exod. xii, 46*). Totum se donat in ore et corde fideliter accedentis, qui totus permanet in dextera Dei Patris. Esca haec redēptionis est et salutis, esca vitæ et pacis, esca æternitatis et beatitudinis. In præsenti detur nobis sub veritate fidei, nondum sub luce manifestæ visionis. Interim pro modo sumendi imperfectioni nostræ convenienti, datur sub specie panis et vini, cum tamen neque panis neque vinum ibi

A sit, sed corpus et sanguis Domini nostri Jesu Christi, id ipsum quod de virgine natum est, quod in cruce passum est, quod a morte surrexit, ascensit, sedet ad dexteram Dei Patris, unum Spiritum sanctum copiose diffudit. Semper adest suis: *Ecce, inquit, ego robiscum sum usque ad consummationem sæculi* (*Matth. xxviii, 20*): qui ubique est per essentiam et suis adest per gratiam: per gratiam benedictionis, per gratiam ineffabilis illius unitatis, de qua ad Patrem super electis suis ita dicit: *Ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus. Ego in eis et tu in me, ut sint consummati in unum* (*Joan. xvii, 22, 23*). O beata unitas, qua Pater et Filius unum sunt, qua claritatem quam Pater dedit Filio absque inchoatione sine termino isti suscipiunt munere gratuito, non natura, non merito. Isti renascuntur Deo in uno Spiritu sancto, Apostolus testis est: *Quoniam qui adhæret Deo, unus spiritus est* (*I Cor. vi, 17*).

15. Itaque Spiritus sanctus Patris et Filii et istorum est. In hac unitate sancti Spiritus quicunque renascitur, fit de veteri novus, de servo filius, de peccatore sanctus. In hac unitate sancti Spiritus, unitas fidelium uni viro despensatur, Christo sponso consecratur, una uni Deo in unum consummatur; una ex Judæis et gentilibus; una ex angelis et hominibus. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri* (*Joan. i, 12*), qui factus est hominis Filius, uniens seipsum nobis, uniens et nos sibi. Hæc admiranda unitas tenet bona omnia, nulla penitus mala; unitatem hanc, unitatem perfectam pater mendacii mendax C ille Satanus non attigit; sed suo cum suis mendacio defluxit. At vero humiles et Deo subditi spiritus angelici unitatem charitatis æternæ cum Deo tenuerunt, et malis cadentibus boni permanerunt. Beata societas illa quæ peccatum non habuit, culpam non incurrit, sed statim conditori suo inhærere constanter assumpsit. Aene ei convenit quod scriptum est: *Mihi autem adhærere Deo bonum est ponere in Domino Deo spem meam* (*Psal. LXXII, 28*), spem confusione carentem, spem charitate perfecta completam. Isti sunt spiritus boni, spiritus administratorii, qui jussa Dei ubique peragunt, missi decurrent, et ei semper assistunt, quem semper diligunt; hi manifeste vident Patrem et Filium, et ex utroque procedentem Spiritum sanctum, Patris et Filii donum. Donum hoc ab utroque diffunditur, nec ab utroque separatur; palam proponitur, bona voluntati commodatur; qui vult accipiat, nemo se avertat, nullus excusetur, nemo refugiat, currat unusquisque, ut tamen teneat. *Spiritus enim Domini replevit orbem terrarum* (*Sap. i, 7*); et: *Misericordia Domini plena est terra* (*Psal. xxxii, 5*). Misericordia igitur peccatores vocat, pénitentibus veniam præstat, intra sinum Ecclesiæ matris eos aggregat, in unitate sancti Spiritus eos sanctificat. Hanc unitatem sanctam Adam primus tenere noluit; sed per inobedientiam ab ea cecidit, quia peccatum suum excusando sibi retinuit; hanc quoque Cain ille pri-

mus ex hominibus natus minime tenuit, qui Dominum audire noluit, sed primus homicidio sese cruentavit: hic fratri sanguine de terra clamante convictus, nec tunc misericordiam Domini quæsivit, dixit verbum contra Spiritum sanctum: *Major est inquit, iniquitas mea, quam ut veniam merear* (Gen. iv, 13), quasi dicat: misericordia Dei minor est et invalida, non est qui peccatum tollat; hic sibi suum retinuit peccatum, non a Spiritu sancto quæsivit remedium; hoc remedium tanto est largifluum, quod etiam hominibus est commissum. Remittunt homines peccata, quibus hoc datum est ex gratia; hanc potestatem dedit Jesus Christus ex officio consecratis: *Accipite, inquit, Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt* (Joan. xx, 22).

16. Datus est ergo Spiritus sanctus ad remissionem peccatorum, et ad retentionem eorum; ad remissionem, his qui pœnitendo redeunt, et intra unitatem Ecclesiæ sanari depositum; ad retentionem peccatorum, his qui peccare semper appetunt, et in peccatis perseverare volunt. Hi claves Petri commissas minime requirunt, hi Ecclesiæ Dei quæ peccata solvit ex dono Spiritus sancti negligendo contemnunt; hi peccant in Spiritum sanctum, quod non remittitur neque in hoc sæculo, neque in futuro. Ad remittenda peccata suscepit Spiritum sanctum mater Ecclesia; pertinaces in peccatis, obdurati, desperati contemnunt Ecclesiæ Dei, volunt se perpetuare in peccatis suis. *Est, inquit*

A *peccatum ad mortem, pro quo non dico ut roget quis* (I Joan. v, 16). Super hoc Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, cum debuerat remitti male retenso; de justitia proposita, sed contempta; de iudicio non evitato (Joan. xvi, 8), et ideo super eis et Satana jam facto, arguentem Spiritum sanctum contemnit, qui intra unitatem Spiritus sancti vitam non suscipit. Non suscipit vitam, qui contemnit Ecclesiæ; Ecclesiæ contemnit, qui Spiritum sanctum eam habere non credit; non crediteam habere Spiritum sanctum, qui dicit eam non posse dimittere peccatum. Hæc est blasphemia, hoc est verbum contra Spiritum sanctum: blasphemæ, schismatici, hæretici contra Ecclesiæ Dei sœviunt, nulla esse peccatorum remedia dicunt, unitatem Ecclesiæ pro posse suo scindunt. *Hæc est, inquit, hora eorum et potestas tenebrarum* (Luc. xxii, 53). Interhujusmodi, Ecclesia Dei in Spiritu sancto convalescit. Sicut arca Noe superferebatur in diluvio, sic Ecclesiæ Dei in hujus sæculi labentis exsilio insurgentes aquæ arcum elevare poterant, sed mergere non valebant: sic insurgentes malorum tempestates Ecclesiæ possunt exaltare, non valent destruere. De malis eorum Ecclesia proficit, de bonis Ecclesiæ malitia cadit; tandem malis exclusis, Ecclesia universa possidebit, una cum Patre et Filio et Spiritu sancto. His intuendis sela faciamus, ut, resumpto Spiritus sancti pneumate, loqui fideliter valeamus.

LIBER SECUNDUS.

1. Igitur pia memoria profitetur, quia Pater et Filius in unitate Spiritus sancti Deus est unus, quia Christus Jesus in eodem Spiritu Deus et homo unus permanet unus; quia fidelium unitas in eodem Spiritu cum Deo permanet una. Propter hujus unitatis plenum et perfectum gaudium in suis omnimo complendum, dicit ille qui nobis redimendis dedit seipsum: *Cum exattatus fuero. omnia traham ad me ipsum* (Joun. x, 1, 32). Omnia in hac singulari unitate, in charitate Spiritus sancti, quæ est una Patris et Filii, et omnium quos Ecclesiæ unitas in unum collegit. Intra hanc unitatem omnes feliciter vivunt: extra hanc omnes sub morte pereunt.

2. Interim autem dum in præsenti versamur, quosdam, de quorum periculo timebamus, persæpe videmus supernæ respectu gratiæ ad unitatem Ecclesiæ redire, sanari et convalescere. Rex propheta David peccavit adulterio, peccavit homicidio, perditionis astu peracto; sed Dominus per prophetam eum commonuit, quem rex humiliter audivit, et ad unitatem sancti Spiritus rediit, et

B pœnitendo dixit: *Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam, et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam*, etc. (Psul. L, 3). Post modum orando dixit: *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis: ne projicias me a facie tua, et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Redde mihi lætitiam salutaris tui, et spiritu principali confirma me* (ibid., 12-14). Audis in oratione pœnitentis spiritum rectum, spiritum sanctum, spiritum principalem nominari. Rectus est spiritus in condemnatione peccati; sanctus est spiritus in effusione divini munera, principalis est spiritus in perceptione beatitudinis perfectæ cum Deo simplicis unitatis. Ecce peccator humilis sententiam iudicis antcedit, quam pœnitendo mutat, avertit; quem extimuerat judicem, pœnitentia et humiliata nimia facit sibi patrem, prævalente pœnitentia mutatur sententia, peccato depulso intrat iustitia, quæ spiritu recto, spiritu sancto, spiritu principali pœnitentem exaltat. *Qui exaltus, inquit, me de portis mortis, at annuntiem omnes laudatio-*

nes tuas in portis filiæ Sion (*Psal. ix, 14*). Quis- quis vero spiritum rectum, spiritum sanctum, spiritum principalem induit, mandata Dei suscipit, et suscepta custodit, et custodita diligit. Super hoc Veritas ipsa dicit: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit* (*Joan. viii, 52*). Et quod gloriōsius est, superapponit dicens: *Et Pater meus diligit eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus* (*Joan. xiv, 23*). Itaque ad David de pœnitentia rectum, de percepta venia sanctum, de unitate sancti Spiritus principalem factum, eo maxime principalem, quia Iesu Christi Patrem pie respicimus, per eum a Filio suo Domino nostro veniam, gratiam, benedictionem, dari nobis obnixe precamur: his taliter inspectis utique lætamur.

3. E contra Judas ille sur, proditor Domini sui et magistri, imo nostri, cupidus venditor, conscientia accusante, ratione judicante, veritate damnante, se peccasse cognovit, et peccatum suum celare non potuit, qui dixit: *Peccavi tradens sanguinem justum* (*Matth. xxxvii, 4*); sed Spiritum sanctum minime requisivit, imo desperatus laqueo se peremit. Judas iste unus ex duodecim, unus numero non gaudet merito; avaritia, furto, proditione periit, et celsitudinem apostolici culminis amisit. De hoc pessimo Dominus prædixerat eis: *Nonne ego vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est?* (*Joan. vi, 70*). (Quid est hoc? teste Veritate, et malus iste cum bonis a Deo pariter electus est, sortem nominis apostolici a Domino suscepit, sed malitia sua cecidit.

4. Sciendum itaque quia bonos et malos Deus omnipotens elegit. Omnipotenter agit, quia nec bonis bonorum adjuvatur, nec malis malorum præpeditur; sed de bonis et malis bene semper operatur. Ipse quidem Satanas et malorum omnium impietas serviunt Ecclesiæ Dei, quæ ex eorum malitia criminibus exercitata, assidue proficit, augmentatur, crescit. Mali isti serviunt Deo, sed fracti, sed subditi; Dei enim magnificentia per eos nobis mirabilior innotescit; dum enim sua nequicia semper nituntur obesse, cognoscuntur divina virtute prodesse; mala quæ faciunt eis utique mala sunt, sed Dei magnificentia ea ipsa mala habent fieri bona, quia bonis utilia. Sic et iste Judas, per quem sanguis Redemptoris nostri venditus est, et pro nobis in cruce fusus est; malus sibi pro nequitia sua, utilis nobis factus est, operante superna gratia, tradidit eum in mortem suam, quem et Pater tradidit in vitam nostram. Ecce malum Judæ factum est bonum sanctæ Ecclesiæ; factus est iste diabolus, sicut et illi quibus et Veritas dixit: *Vos ex patre diabolo estis* (*Joan. viii, 54*); ex patre diabolo, non natura, sed malitia filii, dum istos et hujusmodi peccatores et unitate Spiritus sancti refugas et extores, et in malis suis et criminibus pertinaces respicimus, Petrum peccatorum vere, sed nostrum ipse Dominum tantum negavit, sed

A anxie pœnitendo, sed amare flendo Spiritus sancti gratiam quæsivit. Hic est Petrus, qui antea, Domino interrogante: *Vos autem quem me esse dicitis?* unus pro omnibus respondit: *Tu es Christus Filius Dei vivi* (*Matth. xvi, 15, 16*). Cui Dominus ait: *Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* (*ibid., 18*).

Ibi Petrus petra factus supereruit, sed in passione Domini negando fractus corruit mox vero, respiciente Domino, pœnituit, et Petrus fieri iterum reformatus lacrymando promeruit, et in Spiritu sancto surrexit, qui ter negaverat, tertio est interrogatus, Domino dicente: *Petre, amas me?* Domine, inquit, *tu scis quia amo te*, et amoris merito qui est ex Spiritu sancto, dixit ei cuius sunt omnia: *Pasce agnos meos, pasce oves meas*: (*Joan. xxii, 15*). Ecce iterum Petrus Ecclesiæ Christi præficitur. In uno Petro præsens Ecclesia tota colligitur. Ea propter Petri successores Romani pontifices potestate præminentibus ex virtute Christi in unitate Spiritus sancti Catholicam tenent Ecclesiam, docent et ordinant: tenent sub obedientiæ disciplina, docent sub unitate evangelica, ordinant sub officiorum providentia, siunt ista sub Petri firma fide. Super quo dixit ei Veritas: *Petre, ego rogavi pro te ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos* (*Luc. xxii, 32*). Ex hoc fides Petri firmamentum est Ecclesiæ præsentis.

B 5. Igitur Ecclesia ei, Christo mandante, Petro est unita, Petrum sequitur, super mare graditur dum ad Christum tendit, intus fluctus sæculi super undas procellosi mundi fideliter vadit. Interim occurrit ei ventus validus malitia plenus, et timore labitur, lapsu timoris incipit mergi, sed imitando Petrum clamat ad Christum, clamanti Christus manum extendit, et apprehensam ad stabilitatem pacis et beatitudinis perducit; ibi nullum veritas exagit, nulla malorum tempestas aliquem inquietat, hoc significavit navicula Petri in qua de mari Christo ingrediente cessavit ventus, et *facta est tranquillitas magna* (*Mat. viii, 26*): per hanc pax plena illa præfigurabatur, quia Deus erit omnia in omniibus. Ecce quam læto, ecce quam beato sine clauditur labor Ecclesiæ, in præsentigravis, et nisi vincenti Christo totus intolerabilis. Sed sequuntur Christum, qui dicit suis: *Confidite ego vici mundum* (*Joan. xvi, 33*). Per eum itaque una in Spiritu sancto matur Ecclesia mala vincit omnia, tempestates maris, hoc est malorum omnium cum Petro superat. Manens itaque Ecclesia Christi una cum Christo unita Petro, in unitate Spiritus sancti intrat pacem æternæ beatitudinis. Videt Deum deorum in Sion, quod credidit patenter aspicit, quod speravit id ipsum invenit, quod dilexit in plenitudine totum apprehendit: charitas omnia colligit. Cæteris enim evanatis, prætereruntibus, expletis, charitas nunquam excidet, so-

C D

lus charitatis oculus Deum videbit, cæterarum me- rita virtutum intra se sola complebit.

6. Hæc est : *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis* (*Rom. v, 5*), hic est Spiritus sanctus qui per omnes ætates præsentis sæculi salvandis hominibus sacramenta vitæ proposuit, nulli unquam defuit, nisi ei qui nunquam a peccatis exire nec pœnitere voluit : proposita sunt vitæ sacramenta, diversa quidem pro diversis temporibus, sed eisdem non diversis effectibus, eisdem pro fide Jesu Christi, eisdem in unitate Spiritus sancti, siquidem in paradiſo terrestri datum erat primis parentibus nostris sacramentum vitæ, quæ Christus est, arbor scilicet quæ lignum vitæ dicta est; sed primi nostri transierunt a ligno vitæ ad lignum concupiscentiæ, ad lignum scientiæ boni et mali, a quo ne illud tangerent erant prohibiti. At illi nec ignorantia præpediti, nec debilitatis necessitate coacti, imo mandatum scientes et servare valentes, tracti sua concupiscentiæ, facti transgressores, inconcessum tenuerunt, et ex eo comedenterunt; statimque sub mole peccati, sub lege mortis ceciderunt, et scientiam boni et mali oculis antea sanis modo male apertis suscepserunt. Cum ligno vitæ bonum simpliciter noverant et tenebant, cum ligno concupiscentiæ noverunt mala, adjectionem et malum. Senserunt se bonum innocentiae transgrediendo perdidisse. Senserunt se vestem justitiae per inobedientiam amisisse; nuditatem suam cognoverunt erubescentes et confusi in oculis suis, non ad Deum pœnitendo confugerunt, sed ad sicut transierunt, et foliis ficus sua membra tegere præsumperunt, hypocitarum morem tenuerunt, dum non culpam suam humiliiter confiteri, sed excusare e falsa insimulatione contigeret voluerunt. Denuo convicti, damnati, expulsi sunt, et per similitudinem deorum quam male affectaverant, Satana dicente : *Eritis sicut dii* (*Gen. iii, 5*), facti sunt similes peccorum, coniecti ueste pullum. Ejectis illis, cherubim et flammeus gladius obstiterunt, ne redire possent ad lignum vitæ, quod superbiendo perdiderunt. Gravis est ista jactura, sed justo judicio eis imposta. Damnum mirabile perdere lignum vitæ. Lignum vitæ præstabat alimentum, præsentabat sacramentum; alimentum vitæ præsenti conservandæ; præstitum sacramentum, quo per obedientiæ meritum de terreno transirent, ad dñivsum, victuri postmodum feliciter in æternum. Non per lignum vitæ terrenum, sed per vitam, quæ Christus est, qui est vita cœlestis, vita pœnnis omnium vere viventium. Hoc alimentum vitæ terrenæ pro evitanda corporis morte; hoc sacramentum vitæ supercœlestis et divinæ cum Deo permansuræ: utrumque per inobedientiam perditum est, utroque amissio, peccati necessitas peryagata est, peccati, stipendum mors ingressa est.

7. Sed miserator, qui misereri non desinit, misertus nostri, pro amissio sacramento visibili ligni

A vitæ paradisi, etiam in hoc nostro exsilio peccati et mortis, sacramentum fidei præparavit. Fides hæc sana et vera per Spiritum sanctum inspirata reducitur ad Christum, qui essentialiter veritas est, in quem credimus fidoliter, ut fidei merito tandem uniti ei in Spiritu sancto, perenni passu vivamus. Fides hæc in Abel justo primum nobis apparuit, qui fide succensus Deo de suis humiliter obtulit, et pro fide sua Deus cum respexit, et oblate suscepit; pro hac fide invidia contra eum exarsit, et primus omnium martyrii coronam a Deo promeruit. In hac ejusdem fidei unitate Enos cœpit invocare nomen Domini: nomen Domini invocare, est et se et omnia Deo assignare: hæc assignatio vere nominis Domini est invocatio; quæ semper benedit Dominum; hæc benedictio fide inchoatur, spe sublimatur, charitate consummatur. In hac unitate, fidei, quæ prima procedit, septimus ab Adam Henoch cum Dco ambulavit, et non apparuit, deambulatio talis fidoliter credendo, firmiter sperando, singulatiter amando, semper Deo assistit. In hac unitate fidei Noe reparator mundi arcam in diluvio gubernavit, omnia intra eam suscepta salvavit, quidquid extra unitatem arcæ remansit, vasta diluvii innundatio peremisit. Denique represso diluvio, libere cum suis egressus, orbem terræ in sua potestate, probatus fide, possessurus accepit, et Deo sacrificium obtulit in odorem suavitatis perfectæ fidei. Obtulit de volatilibus et pecoribus omnibus, de mundis non de communibus. In hac fide, Spiritu sancto illuminante, audivit Abraham Dominum dicentem sibi : *Exi de terra tua et de cognatione tua, etc.* (*Gen. xii, 1.*) Credidit, inquit, Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam (*Gen. xv, 6*). Hic accepit signum circumcisionis signaculum fidei in se, et in posteris suis. Adjectum est itaque fidei Abrahæ sacramentum visibile, circumcisione in carne, ut et in carne sanctus appareat, qui in Spiritu sancto suo per fidem Domino placebat: hæc Abrahæ fides accepit promissiones. In semine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes (*Gen. xxii, 18*). Primo Abraham a Deo dictus est, quia pater multarum gentium propter fidem factus est. Hic, Domino præcipiente, dilectum filium suum Isaac indubitanter immolandum obtulit, sed fide probatus, et filium suum illæsum reeepit, et benedictiones magnificas et præcelentes a Domino juraente, in se et in semine suo compleendas audivit. In hac fide Isaac filio suo Jacob benedictionem dedit de rore cœli et de pinguedine terræ, et super fratres suos dominatione, et super inimicos potestate, sublimem eum statuit: hæc benedictio a patre licet caligante data, per fidem rata permansit: hanc Esau primogenitus coram patre flens et ejulans, evacuare non potuit. Esau stultitia sua eam perdidit, quam Jacob simplicitate sua credens matri sue devotus tenuit, læta super his memoriam fidem in Abraham, spem in Isaac, charitatem in Jacob speciali prærogativa miratur. Tria ista in tribus patriarchis istis gratiosa videntur. Qui enim

Deus est omnium, Deus dici voluit horum trium : *Ego, inquit, ego sum Deus Abraham, Deus Isaiae, et Deus Jacob* (*Matth. xxii, 32*). Deus eorum, quia in tribus eis fides, spes, charitas, suis temporibus clariora fuerunt : *Non est, inquit, Deus mortuorum sed viventium*, viventes isti sunt, quia in eum qui vita est crediderunt, speraverunt, dilexerunt. Tria ista fides, spes, charitas, in praesenti vita simul sunt habenda. Servus Dei Abraham, dilectus Dei Isaac, sanctus Dei Jacob simul habuerunt ea, licet distincta signentur in singulis eorum, praezellenti quorundam operum efficacia.

8. Igitur antiquorum et istorum fides, spes et charitas, in uno Spiritu sancto simul habita. Deinde in carne eorum circumcisio manifesta, et postmodum lex per Moysen data, sacra quoque prophetarum eloqua, et praecedentia quoque saneta mysteria, in Christo Jesu Domino nostro integra et vera in unum pariter sunt impleta, ut sua persona Apostolus dicit : *Quia in Christo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter* (*Col. ii, 9*), hoc est non sub umbra, non sub figura, sed essentialiter. Ipse est corpus umbrarum, veritas figurarum praecedentium, simul in se qui dat vitam mundo convenientium. Ipse est qui novam creaturam, novum creat mundum. Usque ad Christum omnes homines ex carne carnaliter geniti, omnes Adae filii veteres, Christus novus de carne, sed non carnaliter, de Spiritu sancto et virgine natus est, novus homo, nova hominis conditio. Ipse est qui respondit Nicodemo : *Amen, amen dico tibi, nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei*. Et iterum : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest introire in regnum Dei* (*Jean. iii, 2-5*) Audis Spiritum cum aqua. Unde scriptum est : *Spiritus Domini ferebatur super aquas* (*Gen. i, 2*). Ex aqua et Spiritu sancto renascuntur homines et novi sunt : ex aqua visibili, ex Spiritu sancto invisibili. Utrumque in baptismate renascitur, anima scilicet et corpus, corpus visible, anima invisibilis, utrumque purificatur, in utroque fides operatur, in utroque peccata solvuntur. Antiqui patres nostri fidèles et sancti regenerationem istam actualiter minime suscepérunt, sed in Christo per fidem et sacramenta ea quæsierunt. Ad infernum descendebant, quia renati non fuerant, Christus ad eos descendit, et quos in sacramento fidei manifeste cognovit, secum eduxit, et ad cœlestia levavit; hi vero qui in praesenti unum facti sunt cum Christo, renati in Spiritu sancto, si perseveraverint in hoc uno, ad inferna minime descendunt, sed obeunt non morte gravantur, imo eam prætereunt, et ad cœlestia libere condescendunt : *Sic, inquit, Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam* (*Joan. iii, 16*). Ecce novus mundus, nova creatura ejus. Deus, ait Jacobus apostolus, voluntarie genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus (*Jac. i, 18*), mira et ineffabilis virtus Spiritus sancti,

A quo vetustas mundi veteris aboletur, quo novus in Christo mundus vero creatur et aqua perenni sanctificatur.

9. Ab origine peccati tenebrae erant super faciem abyssi; ab insurgente gratia Spiritus Domini ferebatur super aquas. *Quod natum est, inquit, ex carne, caro est; et quod natum est ex spiritu, spiritus est; spiritus ubi rult spirat, et nescis unde veniat aut quo radat; sic est omnis qui natus est ex spiritu* (*Joan. iii, 6, 8*). Carnalis homo non renatus in Spiritu qui Deus est, totus caro est; tenebrae super faciem ejus sunt, abyssus est; nescit eum qui renatus est ex Spiritu, quia Spiritus est. Ille tenebrosus est, ille illuminatus est. Dicit Apostolus : *Spiritualis omnia judicat, et a nemine judicatur; animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei* (*I Cor. ii, 15*). Homines itaque renati, cœlestes sunt, non terreni. Talibus loquitur Christus, et dicit : *Ego sum via, veritas et vita* (*Joan. xiv, 6*). Via quæ, depulsis tenebris et erroribus universis, ad veritatem ducit; veritas, super sole clarior, omni virtute corusca ad vitam perducit, vitam beatitudine plenam, sine carentem, in Deo consummatam et perfectam. Hic est, Deus et Dei Filius, a Patre missus, in Patre totus, venit ad nos homo factus, virginis filius, personaliter unus, totus homo, totus Deus, inseparabilis, integer, indivisus; hic baptismum sanctificaturus, quo salvatur omnis mundus, fide et gratia renovatus, venit ad Joannem, descendit in Jordanem, Joannes prohibuit, et ait : *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me?* et Dominus ei : *Sine modo, sic enim decet nos implere omnem justitiam* (*Matth. iii, 14, 15*).

10. Igitur Christo baptizato et orante, apertum est ei cœlum, et *Descendit Spiritus sanctus sicut columba in JESUM, mansitque super eum, et vox Patris audita est : Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* (*ibid., 16, 17*). Ecce notitia summæ Trinitatis quæ Deus est, oculata fide nobis manifestata est. Pater, delapsa voce, Filio attestatur, oranti Filio cœli aperiuntur, super Filium Spiritus sanctus in columba requiescens aspicitur; hæc est summa Trinitatis notitia, implet omnem justitiam, omnium virtutum magnificientiam. Intra hanc Trinitatem medius assistit, qui renatus fonte salutari, eam assidue meditatur, adorat, diligit. Qui hanc Trinitatem scire negligit, manifestam contemnit, omni justitia vacuus, reus et iniquus remanet in peccatis; qui vero in Spiritu sancto renascitur in baptismō, Filius Dei est cum Domino nostro Jesu Christo, ei oranti desuper aperiuntur cœli, vox paterna ad eum loquitur : *Tu es Filius meus dilectus* (*Marc. i, 11*). Super eum apparelt Spiritus sanctus, hic omni justitia supervestitur, factus est nova creatura in unitate, sacra cum Deo in gloria.

11. Lætatur itaque sancta memoria, videns emanantem fluvium in praesenti Ecclesia spirituali efficacia, sicut scriptum est : *Egrediebatur fluvius de loco*

*voluptatis ad irrigandum paradisum (Gen. ii, 10). Su-*per hoc Zacharias propheta : *In die illa erit fons patens domui David et habitantibus Jerusalem, in ablutione peccatorum et menstruatæ (Zach. xiii, 1).* Attestatur et propheta Ezechiel, per quem Dominus ejus quos educit ita loquitur : *Effundam super vos aquam mundam, et mundubimini ab omnibus iniqui- namentis vestris, et ab universis idolis vestris mun- dabo vos (Ezech. xxxvi, 25).* Hæc est aqua munda, quam præfiguravit aqua expiationis data per Moysen, jubente Domino, filiis Israel in deserto. Ecce nova gratia baptismi, abluenda omnium omnia peccata. Ex ista nova surgit creatura, adop- tio filiorum Dei copiosa. Vocant isti Deum pa- trem suum, persequuntur Jesum Christum fra- trem suum, tenent sibi Spiritum sanctum peren- niter datum. Ecce regnum Dei intra vos est, et as- sidue perficit; antiquus ille thesaurus in agro præ- eedentium patrum absconditus, figuris et ænigmati- bus mysticis involutus, palam exponitur; pretiosa margarita emptori manifesta proponitur; hanc hu- milis charitas quantulocunque suo comparat, hanc elata cupiditas nullis suis magnificentiis comparare potuit, nec etiam contingere valuit amodo sagena in mari missa, omni genere piscium adimplcta, Ecclesia scilicet, quæ neminem aspernatur, sed omnia e congregat, ad littus applicanda perducitur. Ibi mali- foras ejicientur, boni vero in vasa cœlestia recipien- tur: vasa bonis omnibus exuberantia, vasa plena Dei præsentia, dicit Apostolus hanc consummatio- nem Ecclesiæ præsentis intuitus, quod principaliter et ex Christo omnium sanctorum resurgendo ad vi- tam primus ascensione. . . . in gloria Deo Patri coæternus, in unitate sancti Spiritus cum eodem Patre Deo, cum ipso Spiritu Deo semper unus Deus, dicit quia, expletis omnibus novæ creationis effecti- bus, peractis obedientiæ Christi cunctis operibus, deinde finis, finis præsentium operum, emolumenti terreni finis, consummans bona in bonum omnia

A finis, cum tradidit Deo Patri regnum, sed quod ipse creavit novum. Deus a Deo Patre missus, factus homo novus, cum tradiderit regnum, non dieimus regnum creationis antiquæ, rerum omnium univer- sale, quod ex peccato corruit, quod sub morte remansit; sed regnum mundi novi, creaturæ novæ, regenerationis sanctæ, adoptionis divinæ. Regnum hoc Spiritus sanctus qui super aquas ferebatur, emundavit, sanctificavit, inhabitavit. Regnum hoc Deus Dei Filius, homo factus, præsentabit Deo Pa- tri, ut sit consummatum, in uno Spiritu sancto pe- renniter unum, claritate divina perspicuum, cum Deo sine fine beatum. Ibi non hujus vitæ præsentis erunt opera, bonorum operum merita, sed merito- rum præmia, sed præmiorum gloria: merita, gratia cooperante; præmia, Domino largiente; gloria, fruendo Dei visione. Dies visionis Dei felix et beata persistit. *In illa, inquit, die cognoscetis, quia ego sum in Patre, et vos in me, et ego in vobis (Joan. xiv, 20).* Sum in Patre una essentia, vos in me sus- cepti gratia; ego in vobis salus et vita. Die illa re- quiescent isti, in die septima sine mane et absque vespera, qui omnia fecit et facere non incœpit, quia unde inciperet utique non fuit, nec quare quies esset causam habuit, non assumpsit unde inciperet, non laboravit unde quiesceret, agendo quiescit, quiescendo facit. Igitur operator ille quietus, quie- scens operarius admonet nos, ut ex ipso, et per ipsum, et in ipso opera nostra faciamus, nihil extra quæramus; nec in nobis, nec in operibus nostris quiescere velimus, sed ex ipso, et per ipsum, et in ipso læti quiescamus, quem non in opere suo, sed ab opere in seipso, hoc est in die septima, sine initio, sine fine, sine vespera, absq[ue]c mane quiescere novimus. Intra hanc inæstimabilem quietis beatitudinem assumpti, quiescentes Dei filii benedicunt summæ Trinitati in unitate persistenti, voce jucun- da, laude continua, concinantes alleluia, hosanna amen, notum cœlicolis carmen.

LIBER TERTIUS.

1. Laudabilis et prædicanda fidelis memoria per omnia currit, omnia conspicit, hæc humiliter ad Deum usque videndum sublimata, videt Deum acto- rem omnium spiritualium et corporalium; videt ea in mente divina, in ipsa sapientia, quæ aeternaliter deposita sunt, videt ea in actu proprio quæ facta subsistunt, non eam præterita fugiunt, non cam præsentia deserunt, non eam futura suspendunt: videt Deum per omnia præsentem, in omnibus exi- stentem, non contentum, sed continentem; non aliquo indigentem, sed omnia locupletantem. Hæc a superna sapientia semper illustrata in agendis om- nibus rectum profert eloquium, sanum præstat consilium, verum promittit judicium, videt Deum

D essentialiter bonum, videt ejus opera, pro conditione. pro natura indifferenter bona, videt quædam inter cætera rationali intelligentia prædicta, multimoda virtutum differentia perornata. Pro divinitus collata gratia bonus est qui condidit ea, ea bona sunt a bono bene condita, feliciter eum Deo et sub Deo currentia.

2. His taliter inspectis lætatur sancta memoria; sed ex adverso respiciens, subito turbatur, et admiratur insolita non naturalia, non a Deo condita, quæ in Deo nulla noverat nisi bona, quam cito con- tuetur mala ex insperato præcedentia, tumultuoso strepitu pervagantia, fere per omnia cum furore, cum pertinacia, cum blasphemia. Quæ sunt ista?

nec ex Deo, nec per Deum, nec in Deo novimus esse talia : nec ex Deo, quia nec condita ; nec per Deum, quia nec informia : nec in Deo, quia nociva. Quid igitur ea? ea esse substantiam si quaro non invenio, ea esse rem aliquam quo magis intueor, minus agnosco ; sed ut verum fatear, sentio ea unitati contraria, pacem evertentia, pro nequitia sua confundunt omnia, turbant universos, et quod valde dolendum est, fere per ubique sunt ea in toto mundo, sine eis vix invsnio aliqua. Qui ad hæc dicimus ? fecit ea vel non fecit Deus, siquidem Deus fecit universa, unus omnia, bonus bona : quare si ista sunt quæ bona sunt, non omnia creavit, qui bonus bona omnia fecit ; quod si mala creavit, non sunt omnia bona quæ condidit ; sed Deus omnia bene fecit, sed bonus mala nulla condidit. Si pie quæris apud Deum, omnia invenis, absque Deo nulla invenire poteris. Eapropter ista quæ mala dicuntur, cum inter omnia quæ sunt subsistere non inveniuntur, deprehensa sunt et cognita, decernente sana memoria, a privatione boni, a defectu virtutis uteunque nominari. Defectus quippe virtutis et privatio boni conferunt eis nomina, quæ dicuntur pessima, nociva, damnabilia : quæ sic dicuntur, non quia sunt, sed quia bona non sunt, inhonestant corpora, maculant animas, inficiunt mores, hebetant mentes. Si ut sunt investigare niteris, invenire ea poteris in mente rationali angeli et hominis a veritate labentis, a Deo cadentis.

3. Spiritus quidem illi qui dicuntur signaculum similitudinis Dei, et homines ad imaginem et similitudinem Dei conditi, debuerunt et potuerunt eum, a quo boni facti sunt, et gratiam pereperunt, super omnia videre, sequi et diligere, siveque merito charitatis supra se ad Deum elevari, poterant pro virtutibus supra naturam bonam meliores esse, feliciter vivere, boni permanere : sed abusi libertate rationalis arbitrii, prolapsi sunt ab uno ad infinita, ab immutabili ad mutabilia, a stabili ad inania, cupiditate perversi, ambitione sua profusi, prætulerunt creaturam Creatori, mendacium veritati ; tenuerunt pro justitia iniquitatem ; incurrerunt pro vita mortem ; creatura mendax, prævaricatione non natura, talia tam pessima concepit, tam enormia, tam execrabilia in mundo propinavit.

4. Super illo leviathan tortuoso deceptore a Deo sententia data est : *Quia hæc fecisti, maledictus es inter omnia animuntia et bestias terræ, super peccatum tuum gradieris, et terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ* (Gen. ii, 14). Dixit omnibus diebus vitæ suæ, omnibus pro mala sua æternitate, vitæ suæ semper infelicit, miseræ sine fine. Super hoc dixit et mulieri male viro suo suadenti : *In dolore paries et subjecta eris* (Gen. iii, 16). Viro quoque pro inobedientia sententiam dedit, dicens : *Quia audisti vocem uxoris tuæ, et comedisti de ligno ex quo præcepseram tibi ne comederes, maledicta terra in opere tuo* (ibid., 17). Vide ergo quid invenerit defectus a Deo, quid inobedientia prævaricatio. Defecit Satan

A a Deo, maledictus remanet, vescens terræ edulio- qui debuerat frui Deo. Inobedientis primus homo, maledicta terra in opere suo, datus est in cibum ei qui terram comedet. Ipse enim terra remansit, cum ei prævaricatori dictum est : *Terra es, et in terram ibis* (ibid., 19). Hic primus homo dignitatem perdit quam acceperat, factus ad imaginem et similitudinem Dei ; transgressus mandatum, maledictionem accepit ; comedens inconcessum, mortem incurrit.

B 5. Eeee quid aversio a Deo, quid mandati transgressio in suis omnibus efficit, palam intueris. Vides qualiter creatura rationalis, quæ a Deo recedit, et se et omnia sua maledictioni subjicit, et mortis legibus intolerabilibus sese supponit ; his mabis obruti, his compedibus colligati, nullatenus possunt exire, nec ad pristinam libertatem redire, nec bona perdita recuperare. Habent quidem rationis arbitrium, sed minime liberum, quia bona quæ cum Deo agere poterant, sine Deo non possunt, quem transgrediendo reliquerunt. Non habent libertatem arbitrii, quia non sunt liberi, servi facti sub lege peccati. Ab hac misera servitute solus potest eos liberare, qui solus libere potest omnia Filius ex Deo Patre ; de hoc ipse dicit : *Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis* (Joan. viii, 36) ; siquidem non possunt esse liberi nisi filii ; nec possunt esse filii, nisi per Deum Filium in unitate Spiritus sancti summo Patri pariter assignati. Extra hanc unitatem matris Ecclesiæ nemo potuit bona facere, per gratiam potest quis operari bonum. sine gratia nihil nisi malum. Apostolus ait : *Non est volentis neque currantis, sed miserentis Dei* (Rom. ix, 16) ; quantumcunque velis, quantumcunque currere intendis, sine Deo, bene agere non poteris. Igitur liberum arbitrium angeli vel hominis, nisi cum Deo steterit, evitare mala, operari bona minime poterit. Isaias ait : *Ecce Virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel* ; butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum et eligere bonum (Isai. vii, 14, 15). Butyrum de lacte animalis manus industria conficit, mel de rore cœlesti apis argumentosa sine fetu integra colligit. In his duobus animales et spirituales solent intelligi, hos utrosque virginis filius Nobiscum Deus in Ecclesia præsenti comedit, hoc est incorporat sibi, ut sciat, seire faciat reprobare malum et eligere bonum. Hoc est opus liberi arbitrii cum Deo judicandi justitiam conservantis. Rechte ergo judicat qui in se et in aliis malum reprobat, et bonum eligit. Si aliter jndicat, seipsum condeinnat. Super hujusmodi Apostolus ait : *Volentes suam constituere justitiam, justitiae Dei non sunt subjecti* (Rom. x, 3). Sic deperit libertas arbitrii rationalis, sic gratiam perdidit, et amissa virtute summi boni, cum Satan, delitescit in lateribus aquilonis, in his regnat Satan, de cœlesti factus abyssus, de luminoso tenebrosus.

C D 6. Ejus regnum virtutibus vacuum, vitiis sordidum, immunditia foedat, intemperantia dissipat, destruit discordia, mors obruit, *Mors, inquit, pec-*

catorum *pessima* (*Psal. xxxiii*, 22), quia in resurrectione tenebuntur sub morte perpetua; sed *pretiosa in conspectu Domini, mors sanctorum ejus* (*Psal. cxv*, 15), quia resurgent a morte viventes cum Deo in æternitate. Ibi absorpta erit mors in victoria Christi, quia Christus, qui nihil morti debuit, mortem nobis debitam, sibi indebitam suscepit, et vitam quæ ipse est, quam non meruimus, nobis gratuito dedit. O admiranda Dei clementia! o infinita misericordia! singulari virtute regnum Satanae potuit in nobis destruere, qui descendens a sede Patris, contra superbiam humilis advenit, et peccata destruens, Satanae regnum everlit. *Nunc, inquit, judicium est mundi, nunc princeps mundi hujus ejicitur foras* (*Joan. xii*, 31); ejicitur a cœtu fidelium, a sorte bonorum, et remanent super eum peccata sanctorum: qui peccatorum inventor ipse primus existit, qui peccatorum incitor idem usque permansit: ipse est profundum maris, in quo omnia flumina descendunt, in quo omnium omnia mala confluent. *Et projicit, inquit, omnia peccata nostra in profundum maris* (*Mich. vii*, 19). Mulier conterit caput ipsius, et ipse insidiatur calcaneo ejus, mordet ungulas equi, ut cadat ascensor ejus retro; calcaneo ejus insidiatur, qui finem boni oporis elatione quantula inficere conatur; mordet unguis eqni qui principium boni operis elidit, et ascensorem retro redire facit. Pars stellarum eum sequitur et, expectat quod influat Jordanis in os ejus: tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret, circuit terram et perambulat eam, nec ipsum Dominum dimisit intentatum, apostolos cibravit ut triticum, et absorbuit Judam furem suum; sed Deo gratias latronem in cruce perdidit, et in inferno, triumphante Christo, victus cecidit. Ibi prædam bonorum, quam violenter tulerat, deprædatus amisit, fractusque remansit. Ibi apparente Domino fidibus suis tunc habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis. Ibi Dominus fortis et potens in prælio, diabolum fecit debilem, stravit impotentem. Ibi Dominus virtutum ipse est rex gloriæ, leviathan vetustum dominum vitiorum, regem miseriæ, posuit sub æterna calamitate, solus in brachio virtutis suæ descendit et triumphavit. innumeros fidelium suorum a captivitate solvit, et liberos secum eduxit. Egregiente Domino et a mortuis, resurgente, *Monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt* (*Matth. xxvii*, 52); scissum est velum templi, revelata sunt sacramenta temporis antiqui, apparuerunt sancta sanctorum, aperti sunt cœli cœlorum, ascendit triumphator cum in numero cœtu fidelium, et admirando miraculo homines puros ab inferis educitos, et de terris undecunque collectos, sua gratia perornatos, fecit in cœlestibus incolas novos, supernorum civium consortes et socios.

7. Ecce novum regnum, nova gloria firmatur in cœlis. Intrantibus nemo resistit, intrant meretrices, intrant publicani ea via, eo transitu quo et came-

A lus, deposito gibbo, intrat per foramen acus. Hic deponenda est superbia, hic assumenda pœnitentia cum humilitate ferenda. Acus vera Christus propter scelera nostra vulneratus, omnia penetrat, omnia scutatur, *atttingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suzviter* (*Sap. viii*, 1). Hic est via sine quo nemo venit ad Patrem, hæc via filios perditionis, hæc et vasa iræ facit filios Dei, et vasa reconciliationis, et ad regnum, quod in cœlestibus ædificat novum, violenta manu misericordiæ perducit. In Evangelio legis regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud (*Matth. ii*, 12). Idem ipse triumphator mirificus in hoc vitæ præsentis exsilio facit quotidie de veteribus novos, de peccatoribus sanctos, solvit eos de compedibus Ægypti, educit eos de captivitate Babylonis, ex istis in Spiritu sancto regeneratis, novis et sanctificatis, novum regnum facit in terris, uniendum novo illi regno, quod ipse novus ascendens super alta cœlorum felicitate perpetua sublimavit. De regno autem novo in terris Petrus apostolus ita sanctos alloquitur, dicens eis: *Vobis igitur honor credentibus* (*I Petr. ii*, 7). Et in sequenti: *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ut virtutes annuntietis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum* (*I Petr. ii*, 9). Et prophetam induxit dicentem sic: *Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei, qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti* (*ibid.*, 10). Ecce novum regnum, novam Ecclesiam ædificavit Christus, novus homo. non novus Deus, semper idem, semper totus: non duo, sed unus, unus in unitate personæ, salva utriusque naturæ proprietate: semper vere unus, Catholice semper adorandus. Super maria eam fundavit, super flumina præparavit super maria, super varietates et defectus nostræ mutabilitatis, super flumina, super æstus humanæ cupiditatis, super impetus hæreticæ pravitatis. Sed miserationes ejus super omnia opera ejus. Omnipotens est simul omnia creare, ejus est et creatu formare, ejus est et formata servare semper et ubique. Divinum est hoc et singulare, sed admiranda ejus misericordia, magna est super omnia ipsius opera. *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Fitium suum unigenitum daret* (*Joan. iii*, 16) pro nobis redimendis hominem factum, redemit nos de laqueis tenebrarum, eduxit nos de Ur Chaldæorum, traxit nos de luto opere Ægyptiorum, quæsivit sceleratos, facinorosos, criminosos, quibuslibet sordibus involutos, nullos invenit nisi malos, lavit eos in sanguine suo, et dealbavit eos, nova regeneratione fecit eos novos in Spiritu sancto, in Jericho respexit Zachæum, in teloneo residentem vidit Matthæum, utrumque vocavit, ad eos intravit ipse et discipuli ejus intalium dominibus; manducavit cum publicanis et peccatoribus murmurant Pharisæi, et Jesus respondet eis, *quia non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. Euntes autem discite quid est: Misericordiam volo, et non*

sacrificium; non enim veni vocare justos, sed peccatores in pœnitentiam (*Malh.* ix, 2, 13). Qui se justos faciunt, eum non inveniunt. Si te peccatorem vere pœnitendo fateris, mox eum invenis: quæ erat in civitate peccatrix quæsivit eum in domo Simonis, festinavit ejus pedes oculari, lacrymis rigavit, capillis tersit, unguento unxit; dimissa sunt ei peccata multa, quoniam multum dilexit, et ait illi: *Fides tua te salvum fecit, rade in pace* (*Luc.* vii, 50). Hæc ab intemperantia peccandi transivit ad pacem Spiritus sancti, et in ea permansit, quia charitatem Christi tenuit.

8. Assurgant igitur peccatores cum pœnitentia venientes, querant sibi peccata dimitti ab eo qui sine peccato venit, et solus peccata dimittit, qui modo ineffabili, teste Apostolo, *peccatum se fecit*, ubi seipsum pro peccato hostiam dedit; mortem suscepit qui vita est; qui morte teneri non poterat, mortuus est, redemit nos a morte quam meruimus, dedit nobis vitam quam non merito, sed gratia suscepimus. O præcelsa sanctorum memoria, quæ talia recolis, quæ tam alta perpendis. Vides Deum hominem non permissionem passum, sed persona unum. Ecce magnificentia salutaris, mala destruxit, et bona contulit, opus inestimabile fecit, qui hominem eosque provexit, ut homo Deus fieret, in unitate Spiritus sancti, quo unus est Pater Filio, et Filius Patri.

9. Igitur Deus homo Christus permanet unus ea maiestate qua facta sunt omnia, qua permanent facta, qua videntur bona, sed opere supereminenti dedit Deus hominibus potestatem filios Dei fieri (*Joan.* i, 12), non quia ex carne nati sunt, sed quia ex Deo in opere Spiritus sancti per Christum Jesum renati sunt, et nova creatura, novus mundus, novum Christi regnum facti sunt. Ecce vides quia super omnia sublimantur homines; qui eos sublimavit, eis ita dixit: *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes* (*Psalm.* lxxxii, 6). Ilæc tanta, hæc præminentissima Deus Dei Filius homo factus contulit hominibus. Ipse est sapientia, cuius deliciæ sunt esse cum filiis hominum (*Prov.* viii, 31) humilium et sanctorum, et cum simplicibus sermocinalio ejus (*Prov.* iii, 32). Ilæc sapientia pro septiformi gratia in principio septem dies primarios assignavit, secundum quos in tempore septem dies currere facit, et septem planetis harmoniam cœli decoravit; hæc in Ecclesia præsenti septem columnas erigit, quæ sunt septem gradus honoris, per manum pontificis in promotione clericali. Hi sunt ostiarii, lectores, exorcistæ, acolythi, subdiaconi, levitæ, presbyteri. Hoc episcopus Christi sapientia plenus, Christi vicarius, canonice consecrat manus impositione, cum oratione septiformem Spiritum sanctum donat; his septem columnis Ecclesiam sanctam valenter exaltat. In ea datæ sunt fidibus septem preces, quæ Dominicæ dicuntur, quibus ad Patrem humiliter missis, septem dona sancti Spiritus acquirunt; quibus donis copiose diffusis, septem beatitudines

A conferuntur: in precibus humilitas Deo loquitur, in donis magnificentia Dei humilibus prorogatur, in beatitudinibus pax hominibus bonæ voluntatis cum Deo perpetua firmatur.

10. His ita progredieutibus, memoria Deum aspiciendo lætatur, septiformis sancti Spiritus oculum in uno angulari lapide Christo Jesu contemplatur, videt quia opus sancti Spiritus est, quod Ecclesiæ catholicæ hortus conclusus est, quod in horto concluso fons signatus est. Hortus conclusus est, ne serpens, qui in antiquo paradiſo prævaluerat, in horto novo virtute sancti Spiritus concluso, ingredi valeat; fons signatus est, ut omnis in eo renatus vitam æternam semper obtineat. Ecce sapientiæ thesauri rescrantur, inestimabiles deliciæ propoununtur, in horto sapientiæ concluso herbæ salubres oriuntur, innocentiae fures egrediuntur, arbores gratia proeminentes multiplicato fructu maturescant, balsama charitate perefluentia, odore salutari universa persundunt, perit qui bono odore moritur, vivit qui bono odore jucundatur, odor vitae in vitam diligentibus, inseparabilem sanctæ Trinitatis unitatem profertibus Jesum Christum, Deum et hominem semper unum benedicentibus, Ecclesiam catholicam in unitate sancti Spiritus cum Deo unam, perpetuam, beatam, omnia possidentem, pacem frumentum.

11. Ecce terra viventium, patria beatorum; in ea contuetur præcelsa memoria hominum corpora ex resurrectione procedentia, a malorum consortio sublimata: corpora sane, quibus singulis singulæ rationales animæ concreatae fuerunt in unitate personæ; sed quæ non in Christo resurgent, non immutabuntur, quia sub peccato remanent: hinc ait Apostolus: *Omnis quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Deinde mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur* (*1 Cor.* xv, 51). Resurgent corpora humana, suis quorum fuerant spiritibus reparanda, in ea quantitate, in ea qualitate, quas absque vitio corruptionis debuerant accepisse processu naturali secundum mensuram ætatis plenitudinis Christi. Omnes quidem resurgent, homines integri corpore generati resurrectione. Ilanc profecto resurrectionem vocat Dominus ipse regenerationem cum dicit: *Vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis sue, sedebitis et vos judicantes* (*Matth.* xix, 28). Sunt equidem ad imaginem et similitudinem Dei homines facti, ut pro imagine cum Deo teneant æternitatem, pro similitudine Deo præsentent charitatem, quæ semper aspicit Trinitatem indivisam et simplicem: habent ideo resuscitari et astare suo plasmatori, omnium dominatori, ut palam appareat utrum similitudinem summæ Trinitatis tenuerint in exhibitione charitalis.

12. Ibi libri aperti erunt, conscientiæ singulorum revelatae patebunt, manifesta erunt abscondita tenebrarum et occulta cordium, conscientiis accusan-

tibus vel defendantibus coram omnibus cunctis vi-
dentibus. Ibi judicium erit, ibi finis. Tunc *angeli separabunt malos de medio justorum* (*Matth. xii, 49*); mali namque quam multi in cœtu fidelium, sed
occulti aliquando vixerant in communione sacra-
mentorum, in participatione beneficiorum exterio-
rum. His exclusis et ad sinistram positis, dicetur :
Tollatur impius ne videat gloriam Dei : justis vero
ad dexteram collocaatis, de morte ad vitam, de igno-
minia ad gloriam, de miseria ab beatitudinem sub-
limatis, dabitur stola divinæ claritatis : hinc Apo-
stolus dum in præsentि laborabat, consolatus dice-
bat : *Salvatorem exspectamus Dominum nostrum Je-
sus Christum qui reformabit corpus humilitatis no-
stræ, configuratum corpori claritatis suæ* (*Philipp. iii, 20*). Et alibi : *Non sunt condignæ passiones hujus
temporis ad superventuram gloriam quæ revelabitur
in nobis* (*Rom. viii, 18*) : talibus non intendunt, sed
contradicunt, qui sola quæ carnis sunt sapiunt,
qui eloquia divina non suscipiunt. Viderunt homi-
num corpora modis variis scissa et perdita, ventis
propellentibus, aquis et aeri pereffusa. Dicunt non
posse recompaginari ea. Non est, inquiunt, resur-
rectio mortuorum; amant vitam temporaneam, non

A quærunt æternam. Non attendunt Evangelia, non
prophetias, non legem, non agiographa ; non con-
siderant summi manu martis, quæ, sicut fecit om-
nia, sic tenet singula, sic colligit universa : manus
illa in omnibus et potentissima, in reparatione
corporum efficacissima : *In momento, in ictu oculi,*
in novissima tuba (*I Cor. xv, 52*) : undecunque re-
vocat ea, revocata reformat ea, reformata et ab
impiis separata glorificat ea : *Nunc inquit Aposto-
lus, abscondita est vita vestra cum Christo in Deo.*
*Cum autem apparuerit vita vestra Christus, tunc et
nos apparebimus cum ipso in gloria* (*Col. iii, 4*). Ibi
veritatem corporis non evacuabit gloria claritatis,
sicut in Christo Jesu Domino nostro naturam ho-
minis assumpti non depressit deitas assumentis, sed
perfectus Deus perfectus homo divina majestate
consistit, qui potestatem dedit hominibus ex Deo
renatis filios Dei fieri : ut, quod ipse Filius Dei ob-
tinet, cum Deo Patre per essentiam habeant, et isti
cum Deo Filio facti filii per gratiam in unitate Spi-
ritus sancti, qua unitas universalis Ecclesiæ sem-
per una consistit beatitudine supereminenti per in-
finita sine labe temporum sæcula sæculorum felici-
citer. Amen.

B

HUGO ROTHOMAGENSIS ARCHIEPISCOPUS

SUPER

FIDE CATHOLICA, ET ORATIONE DOMINICA

(Ex manuscripto codice bibliothecæ Regiae edidit MARTEN., *Ampl. co.l.*, IX, 1212.)

Clarissime fili, Egidi, archidiaconus appellaris, C per fidem meretur Deum habere Patrem, non qua-
utinam esse merearis ! Gavisus sum gaudio magno,
quia divinos codices inquiris, passim agiographa
colligis. Si pie quæris, Deum in eis invenis. Quod
si Deum in eis quærere negligis, legere poteris,
persicere non valebis. Sic itaque in eis quæratur
Deus, ut inveniatur. Invenies quidem Deum, si
crederis in eum. Qui credit et profitetur, et dicit :
Credo in Deum, etc., attende quia credere Deum
rationis est, credere Deo industria, credere in
Deum vita est. Scire debes quia credere fides est.
Quia vero Deus invisibilis est, fide querendus est.
Fides eum querit, spes invenit, charitas apprehen-
dit. Itaque in præsenti fides in Deum tenenda est.
Qui vere Deum querit, et se et omnia refert ad
eum, non querit aliquid extra Deum : *Quid, in-
quit, mihi est in cælo, et a te quid volui super ter-
ram ?* (*Psal. LXXII, 25.*) Et paulo post : *Mihi autem
a lhærcere Deo bonum est, ponere in Domino Deo
spem meam* (*ibid., 28*). Iste fide vivit, qui nihil ali-
cubi, sed solum Deum querit, dicens : *Credo in
Deum Patrem*, etc. *Credo in Deum Patrem.* Ecce

D

lemeunque, sed omnipotentem. Probat omnipoten-
tem esse, qui eum confitetur creatorem cœli et
terræ. Intellige cœli et terræ, cum omnibus quæ ex
eis et cum eis *creata* novimus esse. *Et in Jesum
Christum Filium ejus.* Conjunge superiori et dic :
credo in Deum Patrem omnipotentem, credo et in
Jesum Christum Filium ejus. Dicit ipse Jesus : *Cre-
ditis in Deum ? Et in me credite* (*Joan. xiv, 1*). Hoc
vere consequitur, quia Christus est Deus. Filium,
inquit, ejus, non quomodocunque Filium, sed uni-
cum Dominum nostrum. Iste Patris omnipotentis
Filius, noster est Dominus, non ut illi qui positive
dicuntur domini, sed unicus naturaliter Dominus,
quia unus omnipotentis Patris essentialiter omni-
potens Filius. Hic autem qui ex Patre Deus et Do-
minus est, nobis datus est, nobis homo factus est.
*Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria
Virgine.* Pro hoc adorando miraculo memorandum
censeo, quia Deus Adam primum de terra Virgine
plasmavit, idem Iose Adam secundum de virgine
creavit. De hoc angelus Virgini respondit : *Spiri-*

tus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei (Luc. i, 35). Attende, sicut terra nescivit quando Adam primus ex ea factus est; sic nec sensit caro Virginis, quando Christum, operante Spiritu sancto, concepit. Vide superexcellentissimam divini operis magnificentiam. Qui Deus de Patre est, Deus homo de Virgine una persona natus est. Homo factus sub Pontio Pilato passus est, judex omnium sub judice homino damnatus est. Sed qui nihil habuerat culpæ, nihil debuit pœnæ. Quid igitur pœnam suscepit, qui peccatum non fecit? Propter injuriam hanc, *Quæ non rapui, inquit, tunc exsolvebam (Psal. LXVIII, 5).* Ecce mysterium redemptionis nostræ: impassibilis passus est indebite, ut a nobis auferat debitum prævaricationis antiquæ. Crucifixus suspensus est in ligno, ut nos liberet a gustu mortifero in ligno scientiæ boni et mali olim usurpato. Mortuus, qui vita est, pro nobis in cruce moritur, ut in nobis mors nostra moriatur, et vita quæ Christus est, absorpta morte, vivamus. *Et sepultus.* Sepulero conditus est, qui nullo clauditur loco, ut eruat nos ab angusto carcere nostræ damnationis, et elevet in libertatem gloriae filiorum Dei: descedit ad inferna reis et captivis debita, ut inde suos eruat; et ne ibi descendant qui sui sunt, perpetuo claudat. *Ero, inquit, mors tua, o mors, morsus tuus ero, inferne (Osee XIII, 14).* Pensa ergo quia in morte Christi separata sunt anima ejus a corpore, corpus ejus ab anima; ut mors esse potuerit, ab invicem fuere separata. Attamen persona Dei et hominis ab utroque disjuncto inseparata fuit. Persona enim Verbi Dei naturam hominis, non personam assumpsit. Non est persona facta nova, dum unitus est Deus homini; duæ namque personæ non possunt una fieri, duæ naturæ una persona utique solent uniri. Si persona Verbi assumpsisset personam hominis, Christus non posset unus, sed duo prædicari. At vero unus est Christus, non permissione naturæ confusus, sed unitate personæ perpetualiter indivisus. *Omnibus, ait, qui solverit Dominum Jesum, anathema sit (I Joan. iv, 3).* Nec in morte est solutus, qui semper est unus. Homo quidem assumptus est a Verbo Dei sub tempore, sed persona Dei et hominis manet in æternitate, nee præjudicat tempus æternitati, sed æternitas præeminet tempori. Actus sane nullus imputatur naturæ, sed solummodo personæ. Igitur Christus non est recens Deus, sed ab æterno plenus et perfectus. Æternitate sua disponit universa, dispositione sua creat et ordiuat. Inter ista valde bona Satanas impius et homo devius sua sibi pessima inseruere mala; his Satanas involutus malis miser remansit et perditus; sed miseratione motus noster Samaritanus, hominem qui ab Jerusalem descendebat in Jericho, et incidit in latrones, quem plagiis impositis semivivum relinquerunt, sua libare descendit gratia, curam ejus egit, pro quo

A pati, crucifigi, mori, sepeliri voluit, quem ab inferno liberavit. His igitur pro nobis in seipso perspissis, sua magnificentia superapposuit. Inde sequitur: *Tertia die resurrexit ab inferis.* Ex nostra pro nobis assumpta passus est infirmitate; ex sua, quam divinitus habet, resurrexit potestate. *Potestatem, inquit, habeo ponendi animum meam, et iterum sumendi eam (Joan. x, 18).* *Tertia die resurrexit,* tertia quidem pro tempore. Possumus et attendere hic quia, dum homo a tenebris peccatorum eruitur, et in baptismo renovatur fidoi lumine, in diem agnitionis divinæ levatur. A prima ista die in secundam promovetur dum auctoritate pontificali virtute ex alto superinduitur, et septiformi gratia confirmatur. Ad tertiam usque condescendit, quando ab omnibus iniquitatibus et ab omnibus infirmitatibus in resurrectione Jesu Christi liberatur, et vita æterna donatur. De hac liberatione hominis in resurrectione Christi liberato illi Propheta de Christo dicit: *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas (Psal. cii, 3).* Primo iniquitates remittuntur, postea infirmitates ex iniquitatibus contractæ sanantur, non quandounque, sed in resurrectione beata, qua filii ab omnibus debitis absolvuntur, qua ab omni malo nostro, qua et a Satana malo per omnia nobis infesto liberabimur, informati precibus Dominicis, pleni virtutibus Spiritus sancti, beatitudine Christi cum Christo glorificandi in dies æternitatis quietis Domini, qui non alicubi, sed in seipso semper quiescit, et consortes resurrectionis Christi secum quiescere facit. *Resurrexit a mortuis.* Mortuis sub lege peccati, sub debito mortis: quæ Christus Dei Filius, qui peccatum non habuit, qui stipendum peccati mortem solvit indebite, in seipso et in suis omnibus victor fortissimus, et triumphator ementissimus, omnino destruit. *Ascendit ad cælos,* a quibus nunquam recedit, sed ad nos humanitatem nostram descendit suscipiendo, et peracta obedientia nostræ salvationis, ad confessionem dexteræ Dei Patris ascendit, et nomen quod est super omne nomen, et nomen cui omne genu fleetitur, glortam scilicet quam semper habuit, secundum humanitatem nostram exaltatus accepit. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos,* qui pro nobis judicari venit in humilitate, venturus est judicare omnes in majestate. Vivos, tunc corpore viventes inventos; mortuos, ante corporis vita solutos; vel vivos in bonis aliquos nondum manifestos, mortuos in malis, sed adhuc occultos. *Credo in Spiritum sanctum.* Recollige, simul totum tenc. Diu: Credo in Deum Patrem omnipotentem. Credo in Deum Iesum Christum Filium ejus. Credo in Deum Spiritum sanctum. Ecce fides tua Trinitatem confitetur, dum in professione tua Pater et Filius et Spiritus sanctus nominatur; quia vero Patrem et Filium et Spiritum sanctum non deos, sed Deum prædictas, Trinitatem in unitate, unitatem in Trinitate nobis adorandam pie præsentas. Siquidem Pater et Filius

et Spiritus sanctus tres dicuntur personæ non temporis emolumento discretæ, non locorum spatiis ab invicem semotæ, sed inseparabiliter persistentes in una et eadem Dei et Domini majestate. Non accidit Deo ut Pater fieret, non accessit Verbo ut Filius esset, non assumpsit Spiritus sanctus ut ex utroque unus procederet. Etenim absque motu temporis, absque dimensionis termino, sine omni variatione vicissitudinis, dum principium non habet et sine caret, vera professio est. Deus est Pater, et Pater est Deus. Deus est Filius, et Filius est Deus. Deus est Spiritus sanctus, et Spiritus sanctus est Deus. In hac beata et immutabili veritate nec Trinitas dividit unitatem, nec unitas abigit Trinitatem. Nosse debes quia homini facto ad imaginem et similitudinem Dei, hoc ineffabile mysterium catholicæ fidei Dominus Deus revelavit. Unde ait: *Nemo novit Filium nisi Pater, et nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* (Matth. xi, 27). Reuelatio hæc ex Spiritu sancto est. Sapientia donat hunc Spiritum sanctum, cuius deliciæ sunt esse cum filiis hominum. Ausus est quidam aliquando dicere: Hanc propositionem non concedo: Deus est Pater, Deus est Filius, Deus est Spiritus sanctus. Hanc, inquit, rejicio, sed istam suscipio: Pater est Deus, Filius est Deus, Spiritus sanctus est Deus. Iste ponit in prædicato Deus, non vult poni in subiecto Deus. Dementatus iste ex sua prædicamentali eonstitutione, et more partium sacerularis doctrinæ nostræ; nescit quia Deus est Pater et Filius et Spiritus sanctus, et e converso Pater et Filius et Spiritus sanctus Deus semper est. Veritas ista non est C humanæ rationi subdita, nec temporalis potest intelligentia videre divina; non enim sunt ei circumscripta, unde nec definiri, nec determinari ea possunt. Nomina et verba et dictiones quælibet inventionis humanæ non possunt vobis ea incomprehensibilia sicut sunt assignare. Deus quidem, si more nostro dixeris, significat substantiam cum qualitate, sic Pater et Filius et Spiritus sanctus pro nostra consuetudine. Hoc modo proposita aliena sunt a significatione divina. Deus enim non est substantia cum qualitate; non dicit, non agit aliquid apud se cum actione vel passione; nihil est ibi dissonum, nihil varium. Eapropter ratum tenet fides catholica, quia Pater et Filius et Spiritus sanctus non significant cum accidentalí differentia seu contingentí proprietate. Deus non potest non esse Pater et Filius et Spiritus sanctus. Pater et Filius et Spiritus sanctus non possunt non esse Deus. Ista dicimus quia plures esse deos omnino negamus. Si enim essent plures, essent utique differentes; si essent differentes, aliis alio plus minus haberet, sic et imperfecti remanerent et insufficientes. Audemus itaque, et contra leges disputationis philosophicæ, cum de Deo loquimur, hoc inferimns: si plures, et nullus. Idipsum Deus est simplex, et perfectum donum essentialiter est: nihil ibi ex prædicato refunditur in subiecto, nihil in subjecto crescit in

A prædicato. Divina quidem essentia non est susceptibilis contrariorum. Nihil ibi simile nostrorum prædicamentorum. Tandem ad apostolicum fidei symbolum redeamus. Ibi fides in Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum, tantæ confessionis jugiter intuendum proponit effectum. Hæc Trinitatis quæ Deus est indivisa confessio ædificat in nobis sanctam Ecclesiam catholicam. Intra istam catholicam suscimus et amamus sanctorum communionem. In ea percipimus peccatorum remissionem. Ex remissione peccatorum speramus cum sanctis carnis nostræ resurrectionem in vitam æternam sine fine beatam. Amen. Deo proprio suscepimus fidem catholicam. A fide videamus orationem Dominicam. Ab oratione septiformem suscepimus gratiam: a gratia surgamus ad beatitudines complendas in die æternitatis, in præsentia summæ Trinitatis quæ Deus est, quia omnia novit, et potest, et habet.

B *Misericordias Domini in æternum cantabo* (Psalm. LXXXVIII, 2). Psalmista propheticus miseros homines nos inspexit, et misericordem Deum desuper attenit. Videt misericordias, et gratias agit. Lætatur et cantat, qui prius dolebat et flebat. Solerter intuebatur quia quotquot sub motu temporalium, sub easu mutabilium nascimur, temporali virtigine rapimur, mutabilitatis voragine concludimur. His implieiti, cuncta quæ trahimus, et perdendo colligimus, et colligendo perdimus. Hæc autem dum anxie toleramus, altiori dolore concutimur, quia hæc tam gravia, tam importabilia jure debito sustinemus, tum pro culpis nostris originalibus, tum pro voluntariis et actualibus; pro susceptis ex traduce, pro completis ex opere; ex delicto propaginis, ex superfluo criminis. Duo ista, originalia scilicet et actualia, reos non damnationi addicunt, morti subjiciunt. Sed, proh dolor! nec viribus nostris, nec opibus propriis nostra potest aboleri culpa, vel amoveri pœna; dum ista patimur, persæpe dolendo querimus et dicimus: mala ista nostra unde proveniunt? Summus et solus Deus creavit singula omnipotenter omnia, et ea bona pro bonitate sua, intra quæ nulla mala sunt condita, nec extra sunt aliqua. Nihil igitur sunt quæ dicimus mala. Attamen ista malitia, qua dicimus mali, quam non ponendo, sed removendo appellamus malum, sic dicitur non quia est, sed quia bonum non est. Nihil est itaque malum,

D qui non est a Deo conditum, qui conditor est universorum. Non invenis malum quid sit, sed mirum in modum, contra omnem rationis intuitum, in mente rationali angeli et hominis frequenter invenis ipsum; præter in illis, malum nusquam et nunquam reperi poteris. Quid igitur est? Scito tum investigatione subtili, quia malum hoc dicitur, a defectu boni seu privatione charitatis. Charitatem sane tam homo, quam angelus erga Deum habere debuit, ut eum, a quo bonus factus est, pie cognosceret, sequeretur, amaret, et amoris merito se ipsum supra se humiliter elevans, et libero arbitrio, universa transgrediens, Deum invisibilem, summum

et omnipotentem oculo charitatis aspiceret; et sic, **A** exuta omni mutabilitate sua, ex ipso, et per ipsum et in ipso sine fine beatus maneret. De hoc tanto ac præcellenti bono theologus ille locutus est, dicens : *Similes ei erimus, quiu rilebimus cum sicuti est* (*I Joan. 1, 2*). Ab hoc intuitu tam sancto, tam supereminenti vetustus ille Satanæ statim defecit, qui nec bonum aliquod unquam agere cœpit. *Ille*, inquit Dominus, *ab initio mendax* (*Jean. viii, 44*) : mendax ab initio, non suæ conditionis, quia eum bonus Conditor bonum sicut cætera omnia fecit; sed ab initio sui mendacii, quo statim cecidit, ubi ait : *Ponam sedem meam ad aquilonem, et ero similis Altissimo* (*Isai. xiv, 13*). *Ponum sedem meam elatio superbiæ est. Ad aquilonem præsumptio rapinæ est. Ero similis Altissimo idolatriæ prodigium est.* Satanæ elatus, præoccupator avarus, posuit in cœlum os suum, falso se efferens tanquam Deum. Iste non Dominum sibi, sed seipsum superbiendo prætulit Domino. Suo mendacio sedem sibi ponere voluit aquilonem; quem non creaverat occupare præsumpsit; quod non erat, Deum se facere invalidus et insipiens assumpsit. Econtra Dominus dicit: *Ego sum Deus et non est alter, et præter me non est aliis* (*Gen. xli, 13*). Igitur Satanæ origo schismatis, fons avaritiæ, puteus hæresis, contra liberum arbitrium stans, quod habuisse debuerat, sed nusquam habuit, recte cecidit suo mendacio collitus, cum suis sequacibus a cœlu beatorum penitus est exclusus. Hic ejus a Deo delectus, hic ejus a debitæ charitatis arbitrio recessus, hic a naturali intelligentia causus : malum est ipsi, malum execrabile, malum inexpiable, malum Satanæ proprium. Sic enim de eo Dominus in Evangelio dicit : *Cum loquitur mendacium, de propriis loquitur, mendax enim est et pater ejus* (*Joan. viii, 44*), mendacii scilicet quod invenit. Ecce malum Satanæ quo occidit. Vide tandem malum hominis, quo a Deo recessit. Adam maximus nostræ prævaricationis auctor primus, et iste rationali intelligentia claruit, qua liberi viribus arbitrii, quod ei contulit Deus, tantorum largitorem munerum benedicere semper et amare debuit : sed beneficiis ingratus, a ligno vitæ, quod ei Deus edere concesserat, prævaricando recessit, et ad lignum scientiæ boni et mali, quod ei Deus interdixerat, inobedienter accessit, falso audiente : *Eritis sicut dii, scientes bonum et malum* (*Gen. iii, 5*). Mandato Dei transgresso, primi illi masculus et femina, qui Adam vocati sunt, ambo ceciderunt. Similitudinem dorum male quidem affectaverant, et similes fieri pecorum meruerunt, et animales facti, animalium pellibus induiti sunt. Qui ad imaginem Dei facti fuerant, Dei similitudinem amiserunt, a loco voluptatis expulsi sunt, et ad loca dolorum in vallem miseriæ corruerunt. Ecce malum hominis qui a Deo recessit, qui a charitate defecit, qui libertatem arbitrii rationalis obduxit, et cupiditatibus suis colligatus, in

B

C

D

A manu Satanæ, cui male credidit, miser et indignus remansit. Ecce easus hominis, ecce ruina generis humani, ecce perditio universæ carnis; sed misericordia divina incomprehensibili et ineffabilib[us] bonitate sua miserum istum respexit; qui licet peccator fuerit, peccatum tamen non invenit, sed ab inventore, Satana scilicet, perniciose suscepit. Ad hunc de manu Satanæ misericorditer erendum, missus a Deo Patre Dei Filius, Patri coomnipotens et coæternus, contra superbiam humilis descendit. Qui Deus est, homo fieri voluit: idem quod fuerat persistens, assumpsit hominem, utraque essentia Dei et hominis permanente in unitate personæ. Misericordiam et miserationem induit, peccata nostra in corpore suo tulit, regnum Satanæ in nobis destruxit, et regnum humilitatis, everso regno superbiae, in nobis virtutibus ex alto collatis, Sapientia qui Christus est ædificavit. Super hoc Propheta confortatus psallebat in Spiritu sancto : *Misericordias Domini in æternum cantabo* (*Psal. lxxxviii, 2*). Nunc itaque in regno Christi renascuntur homines in Spiritu sancto, et novi sunt; induuntur virtute ex alto, et sancti sunt. Regnum hoc non est de facultatibus terrenis, fallacibus et caducis; sed ex virtutibus septiformis gratiæ Spiritus sancti, æternis et beatis. Stat Apostoli sententia, quæ clamat : *Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia* (*Rom. v, 10*). Septem quidem sunt Spiritus sancti charismata, intra quæ sunt omnia bona, extra quæ nulla penitus nisi mala. Sunt igitur ista charismata requirenda, et per Jesum Christum obtainenda precibus : *Ego, inquit, mittam Spiritum Patris mei in vos. Cum autem venerit Spiritus ille veritatis, docebit vos omnem veritatem* (*Joan. xvi, 13*). Hunc Spiritum veritatis mendax ab initio Satanæ non attigit; hunc Adam parens noster prævaricando perdidit; sed in regno humili, pacifice, spirituali, in Ecclesia Catholica, de qua princeps vi ejectus est, dantur septiformis Spiritus sancti dona mirifica. Ad hæc impetranda Jesus Christus septem vobis preces instituit, ut dona precibus impetrarentur, et donis septem beatitudines acquirantur, et intra septem dies visionis divinæ perenniter habeantur.

1. Sic, inquit, orabitis : *Pater noster*, etc. Preces istas renati in baptismo, sanctificati in Spiritu sancto, sancti filii Dei cum Christo orantes dicunt, audiuntur, et dona percipiunt. Preces istas mandavit Filius Dei dicendas Patri, ut ex nomine ejus sanctificentur filii, ut regno ejus adveniat in sanctificatis, ut in regno ejus fiat voluntas ipsius in filiis obedientibus, ut voluntati ejus obsequentibus panis vitæ detur quotidianus, ut filiis summi Patris mensæ participantibus, adhuc sub ignorantia et debilitate versantibus, debita dimittantur. *Sicutus*, inquit, *quia in multis offendimus omnes* (*Jac. iii, 2*); et his omissis, in temptationibus non inducantur, quibus in præsenti etiam sancti vexantur; unde bene precantur, ut a malo quantocius liberentur. Sed verba ista vel quælibet alia cur dicantur

ei qui omnia novit? Scit quidem ipse omnia quæ nobis sunt necessaria, et ipsi cura est de nobis. Si, inquit, vos cum sitis mali, noscere bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester de cælo dabit Spiritum bonum petentibus scilicet (Luc. xi, 16). Petamus igitur, et audiamus Patrem dicentem nobis: *Petite et accipietis, quærите et invenietis, pulsate et aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, et qui quærerit invenit, et pulsanti aperietur* (*ibid.*, 9). Nobis itaque utilia sunt verba quæ Patri dicimus, qui debilitate premimur, qui ignorantia retardamur, dum in præsenti sub mutabilitate versamur. Verbis quidem sanctis edocemur, et ad petendum excitamur, et orantes ab Omnipotente dona suscipimus. Dicamus itaque confidenter, dicamus *Pater noster*. Qui filii non sunt, hoc dicere non possunt. Humilis filius, qui Deum suum patrem fideliter orat, omnia se impetraturum certissime sperat. *Pater noster*, inquit: bene noster apponit, qui charitate trahitur, et ad tanti Patris bonitatem undecunque filios adventare lætatur. Sic Filius, essentialiter in sinu Patris genitus, noluit esse solus, sed humilis descendit, et humiles quosque filios summi Patris fieri voluit. *Quolquit*, inquit, *recepierunt eum, dedit eis potestatem Filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus* (*Joan. 1, 12*).

2. *Pater noster qui es in cælis.* Quid est quod dicitur In cælis, cum ubique idem ipse omnipotens gloriatus habet persistere? Apostolus ait: *Ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia.* Attende quia cum ubique est Deus, non tamen ubique cognoscitur. Sed et ubi agnoscitur, non tamen ab omnibus amatur. At vero in cælis, in quibus cum Deo feliciter vivitur, in quibus malum penitus non invenitur in quibus sola charitas collætatur, in illis specialiter Deus est, Deus agnoscitur, Deus amatur.

3. *Sanctificetur nomen tuum.* Nomen summi Patris nihil sanctius, nihil beatius. Sanctificatio ejus nec incipit, nec desinit; nec augeri potest, nec minui. Sanctificatio siquidem nominis Patris magis pensatur in filiis. In lamina aurea nomen tetragrammaton sanctum Domino scriptum ferebat. Aaron in fronte sua, et sic coram filiis Israel sanctificatus apparebat. Ibi sanctificatio filiorum præfigurabatur, quæ per Spiritum sanctum in nobis edita præsentabatur. E contra filii qui similitudinem patris sui nec vita tenent, nec moribus, nomen patris sui non sanctificant in semetipsis, sed dissimiles facti cadunt a nomine tanto, et jure filiorum privantur hæreditario. *Quia*, inquit, *non sanctificasti me coram filiis Israel, non introducessisti populum istum in terram, quam repromisi patribus vestris* (*Deut. xxxii, 51*). Deinde filii qui nomen patris sanctificant in semetipsis humiliter ei dicunt.

4. *Adveniat regnum tuum.* Super hoc Propheta dicit: *Regnum tuum, Domine, regnum omnium sæculorum* (*Psal. cxliv, 13*). Regnum ejus manet indissolubile, perseverat immotum et stabile. Vide igitur quia regnum Dei quod in præsenti Ecclesia jam

A charitas facit, unde dicit regnum Dei intra vos est, in nobis quam multis deficit, et iniquitas nostra Spiritui sancto sapissime resistit. Econtra filius humilis precatur et orat, ut in se et in quibuslibet debilibus filiis regnum Dei veniat, confortetur et proficiat. Regnum Dei ædificat Christus, non incrementis corporalibus, sed virtutum profectibus. Regnum hoc humilitas custodit, ne superbia irreperere possit. Unde bene sequitur:

B 5. *Fiat voluntas tua.* Quid petit? Nonne ipse est qui omnia quæcumque voluit fecit? Non est certe qui ejus resistere possit voluntati. Sciendum autem quia in nobis, in nostris scilicet affectibus spontaneis, tam cogitationum quam locutionum simul et actuum eam fieri depositit, ut quæramus quæ sunt ea quæ nobis imperat, et servemus quæ fieri mandat. *Sicut in cælo et in terra.* Dicit Psalmista: *Cælum cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum* (*Psalm. cxiii, 16*). In illo cælo cœli Dominum et agnoscunt et diligunt. Sic et in terra fieri peroptat, ut eum ei hic agnoscamus, et agnatum diligamus. Vide quia ista tria quæ præmissa sunt, nomen, regnum, voluntas, Trinitatis summae nobis notitiam faciunt. Recte enim nomen Patris prænotatur, adoratur, cuius paternitas in cœlis est in terra nominatur. Regnum Patris est Filius, qui vetusti diaboli regnum destruxit in nobis, et novum de novitate Spiritus sancti de nobis effecit; regnum non hujus terrenæ mutabilitatis et caducæ volubilitatis, sed regnum virtutibus constitutum in cœlestibus permansurum. **C** *Non est*, inquit Dominus Pilato, *regnum meum de hoc mundo* (*Joan. xviii, 36*). De his autem quod Dominus sibi regnum fecit, Petrus apostolus dicit: *Vos estis genus electum, regate sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ut virtutes annuntietis ejus, qui de tenebris vocavit vos in admirabile lumen suum* (*I Petr. ii, 9*). Sunt itaque regnum summi Patris isti in Christo, et Christus in ipsis. De hoc novo rege novi regni fundatore patriarcha prædictus: *Veniet qui mittendus est, et ipse erit exspectatio gentium, in ipso gentes sperabunt* (*Gen. XLVII, 10*). Sperantes in eo regnum ejus erunt. Quod proposuimus prosequamur. Voluntas Dei Patris et Filii est Spiritus sanctus, qui est summa charitas, quo Deus omnia fieri voluit et facta sunt: quæ Deus facta vidit ut maneant, et bona sunt: bona quidem pro auctore, pro natura, pro conditione, licet quædam mala dicantur pro defectu boni, pro abusione liberi arbitrii, pro privatione charitatis. His omissis, fidelis anima, venerare semper et adora ineffabile nomen Patris tetragrammaton, sanctum Domino, præmonstratum in fronte summi pontificis. Adora omnipotentiam regni, quo ascribuntur Filii perpetuo regnaturi. Adora unitatem voluntatis, quæ nomen Patris et regnum filii stabilitate persistunt indissolubili: *Ego, inquit Filius, ego et Pater unus sumus* (*Joan. x, 30*): unus, quia Spiritus sanctus semper est Patris et Filii essentialiter unus. Summa vere Tri-

nitas Pater et Filius et Spiritus sanctus, non tres dii, sed unus singulariter adorandus, non pro Trinitate divisus, sed pro unitate collectus, non intervallis temporum effusus, non locorum partitione distractus, non graduum promotione sejunctus, regnat et imperat per infinita saecula saeculorum.

6. Adorato Domino, jam nunc sequentia videamus, et in praesenti, quia necessaria, requiramus nobis. *Panem nostrum quotidianum da nolis hodie.* Quis iste panis? Dominus ita dicit: *Ego sum panis virus qui de caelo descendit* (Joan. vi, 34;) et: *Panis quem ego dabo, caro mea est pro saeculi vita* (Joan. v, 52). Qui hoc pane vivit, cuncta bona proveniunt ei. *Panem,* inquit, *nostrum audet dicere fides filiorum quotidianum,* hunc Matthaeus evangelista *substantiale* appellat. Super morem namque nostri panis terreni, vivus est et celestis panis quotidianus et supersubstantialis. Noster namque panis dum comeditur ipse consumitur. At ille supersubstantialis et quotidianus assidue comeditur, sed non consumitur, totus et integer vivus et verus permanet. Totus est in ore singulorum qui eo pascuntur, totum sumunt et non minuitur. *Da nobis.* Noster est, sed non a nobis. Habere non possumus, nisi dederit; datum non tenebimus, nisi servaverit. *Da nobis hodie.* Hodie continua largitione. Audi requirentem: Domine, semper da nobis panem hunc. Panis iste datur filiis et vivificantur. Isti vivunt et deificantur. Ipsum vere jam tenuimus per fidem, vivificati postmodum non in enigma, sed per speciem. Ipsum vero jam in praesenti comedimus, et ipsi qui vita est conformamur, et in futuro cum angelis et omnibus sanctis, nec fructu ligni vitae in paradiso terrestri, sed vita ipsa per quam subsistunt omnia perfruemur in paradiiso celesti.

7. Interim autem ut quietius panem supersubstantialem comedamus, supplicamus Patri: *Dimitte nobis debita nostra;* qui pascimur de mensa Dominicana, ne, debitatis stricti, retardemur a tantijucunditate convivii: *Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Qui immunem se esse desiderat, debitores suos immunes tanquam seipsum faciat.

8. *Et ne nos inducas in tentationem.* Videtur quia debuerat dixisse rectius defende nos, ne inducamur in temptationem. Deus enim neminem ad malum trahit, neminem tentat, ut ad malum inducat. Ipse est enim qui vult omnes homines salvos facere. Nostris nos potius malitiis tentamur, et ad malum trahimur; sed si forte consideras, recte petiit *ne nos inducas.* Non est enim cujuscunque diaboli vel hominis posse aliquod malum facere, nisi Domino faciente. Extra Deum mali mala facere semper intendunt; sed sine Deo, qui per eos mala bene jugiter operatur operari non possunt. Super hoc propheta dicit: *Non est malum in civitate quod Dominus non fecerit* (Amos. iii, 6). *Induravit,* inquit, *Dominus cor Pharaonis* (Exod. x, 1). Et ad Pharaonem Dominus ipse: *In hoc ipsum excitavi te* (Rom. ix, 17). Et propheta, super maledicente sibi, respondit: *Do-*

A minus præcepit ei, ut malediceret David (II Reg. vi, 10). Idem quoque Domino dicit: *Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocentio innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverseris* (Psal. xvii, 26). Pervertitur Dominus, quotiescumque malis cooperatur. Pervertitur Dominus, ubi ad Satan super Job ita loquitur: *Tu autem commovisti me, ut affligerem eum frustra* (Job. ii, 3). Et adiicit tradens eum in manu Satan: *Ecce in manu tua est, verum tamen animam illius serra* (Job. ii, 6). Denique mendax spiritu a Deo mittitur, ut rex Achab decipiatur. *Decipies, ait Dominus, et prævalebis. Egredere et fac ita* (III Reg. xxix, 22). Et ad proditorem suum: *Quod facis, inquit, fac citius* (Joan. xiii, 27). Summa quidem dictante justitia, licet nobis occulta, Dominus inducit malos ad agenda mala, quæ nunquam in aliis aliquis agere potuit, nisi cum eum Dominus induxit. Ecce impotentia malorum tantum patitur omnino defectum, ut mala quæ eorum sunt, ipsi nequeunt facere, donec a Domino agendi potestatem accipient.

B 9. *Ne nos inducas in temptationem.* Illic est summopero timendum, et humili deprecatione dicendum: *Pater misericordiarum et Deus totius consolationis* (II Cor. i, 3), qui consolaris et misereri non desinis, ne peccatis nostris exigentibus, nobis male perversis, ipse nobiscum juste contra nos pervertaris. Si in temptationem videris perdueendus, da pœnitentiam, muta judicium, da cum temptatione proiectum. Non abjicias nos, sed audi supplicantes filios, audi pœnitentes reos, miserere nostri. Libera nos a malo, nostro pariter et a Satana malo, malorum inventore malo, et omnium malorum suggestore pessimo.

C 10. Auditis a Domino septem precibus, audiamus et septem dona Spiritus sancti, quæ septem precibus habent promereri. Ipse qui septem preces docuit, ipse idem septem dona Spiritus sancti nobis in se ipso querenda simul et invenienda proposuit, teste Isaia qui ait: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescat super eum spiritus Domini; spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini* (Isai. xi, 1-3). Ecce dona in ipso inventa, ab ipso requirenda, Patre largiente suscipienda. Septem dona septiformis sancti Spiritus sunt gratia. Audis eum septiformem, ne sentias esse multiplicem. *Divisions, inquit, gratiarum sunt, idem autem spiritus* (I Cor. xii, 4). Adoramus quidem Spiritum sanctum cum Patre et Filio essentialiter unum, sed effundit nobis largitione gratuita septem dona charismatum. Spiritus sanctus in precibus ipso aspirante queritur, in donis suscipitur, in effectu cognoscitur. Igitur, Domino mandante, prætaxatas preces humiliter offeramus, ut a summo largitore, a clementissimo Patre charismatum dona capiamus. Oremus igitur ut in nobis nomen Dei sanctificetur, quo sanctificati spiritum sapientiae suscipiemus in nobis, quo sapi-

entes facti agnoscemus Patrem essentialiter sapientem, adorabimus omnipotentem, diligemus omnia filii largientem. Eapropter regnum Patris omnipotentis omnia largientis supplices in nobis advenire quæramus. Ibi datur spiritus intellectus, quo filios in Patre, et Patrem in filiis conregnare in præsenti credimus, in futuro videbimus. *Nunc abscondita est*, inquit, *vita vestra cum Christo in Deo, cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et nos apparebimus cum ipso in gloria* (*Colos. iii, 3*). Ad hoc consequendum voluntatem Patris in nobis fieri deposcimus, et spiritum consilii a Patre suscipimus. Præcipuum namque consilium a Filio Patris unigenito nos supplices adoptati audivimus. *Non veni, inquit, voluntatem meam facere, verum ejus qui misit me Patris* (*Joan. v, 30*). Noluit Satanas voluntatem Dei sequi, sed suam tenuit: unde et dignitatem gloriæ cœlestis perdidit, quia spiritum consilii nunquam attigit. Sic et primi parentes nostri lignum vitæ perdidérunt, quia spiritum consilii non tenuerunt. Proinde filii tenentes voluntatem patris, panem quotidianum et supersubstantialem, panem qui de cœlo descendit orant sibi dari. Hunc ut comedant necesse est eos habere spiritum fortitudinis, ne Satanas ille panem vivum in præsenti tempore eis valeat auferre, qui parentes nostros olim separavit a ligno vitæ, qui etiam discipulos Christi ab esca Dominica separavit. Ubi enim Dominus dixit: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et bibetis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis* (*Joan. vi, 53*), quidam dixerunt: *Durus est hic sermo, et quis potest eum audire?* (*Ibid., 60*.) Et multi nequitia spiritus obcœcati abierunt retrorsum, et jam non cum Jesu ambulabant. Reliquis autem ait: nunquid et vos vultis abire? At Petrus, spiritu fortitudinis indutus, ait: *Domine, ad quem ibimus?* *Verba vitæ æternæ habes* (*ibid., 68*). Sumendus est itaque iste cibus in spiritu fortitudinis, quem non habuit qui ad cœnam hanc vocatus excusavit, qui villam elatus emit, qui juga bonum quinque probare avarus intendit, qui uxorem duxit, carnis illecebris deserviens; his exclusis illi fortes convivæ filii fiunt summi Patris.

11. Sed quia dum in præsenti vivimus, ad multa debiles et ignorantes sumus, orandum est ut debita dimittantur nobis, dum caro repugnat spiritui, et spiritus carni. Ad hoc datur nobis spiritus scientiae a Patre bonorum omnium largitore, ut sciamus dimittere, sicut dimitti desposcimus nobis. *Dimitte, inquit, et dimittetur vobis*; et: *Si non dimiseritis, nec Pater vester cœlestis dimittet vobis* (*Matth. vi, 15*.) Propter hoc recurrimus ad Patrem, supplicantes ei ne nos inducat in tentationem, sed præbeat Spiritum sanctum pietatis. Hic habemus intelligere pietatem, non ad quoslibet fusam misericordiam, sed assiduam divini obsequii singulariter debitam servitutem. *Qui adhæret Deo*, inquit, *unus spiritus est cum ipso* (*I Cor. vi, 17*). Non potest igitur tentatione dejici, qui ad Deum spiritu pietatis jugiter in-

A tendit. *Orate, inquit, ne intretis in temptationem* (*Matth. xxvi, 41*), quam nemo invadit, nisi cum Domino tenuerit pietatem. Antiquus tentator, teste Domino, exspectivit apostolos ut cibraret, scilicet tentatione, et tentati sunt ita quod relieto Domino fugerunt. Petrus autem non solum fugit, sed et negavit: *Judam vero proditorem factum furem pessimum ab apostolatu prolapsum absorbuit totum*. Nemo itaque præsumat, nemo de se confidat. Qui stat videat ne cadat, sed in spiritu timoris deprectetur Dominum, et dicat: *Libera nos a malo*. Non potest homo omnino liberari, ni maneat in spiritu timoris Domini, et protegatur a sanguine Agni paschali, angelo percutiente omnia primogenita Ægypti. Sub hoc timore spiritus Domini, cœsis agni paschalis carnibus cum azymis, cum lactucis, angelus transivit, Israel profunda Rubri maris, vastam eremum pertransiit, Domini mandata suscepit, hostes superavit, terram promissionis præcellentem in bonis possidendam intravit, et ubique triumphator exstitit, quandiu sub timore Domini militavit. Timor iste non est peccati, sed Domini; non timor, quem foras charitas mittit, sed quem charitas elevat. Timor est filialis, qui semper timet offendere Deum Patrem, semper intendit evitare peccatum. Timor iste initium est sapientiae, timor est qui permanet in sœculum sœculi. Permanet in Domino Jesu et in omnibus Ecclesiæ catholicæ filiis. *Repletabit, inquit, eum spiritu timoris Domini* (*Isai. xi, 3*). Ipse Deus ex Deo et cum Deo Patre unus spiritum timoris sicut et cœtera charismata donat et infundit. Factus homo nobiscum ea suscepit: similis nobis pro conditione nostræ naturæ; dissimilis nobis pro libertate justitiæ suæ. Ad hunc suspirabat, qui olim clamabat: *Rorate cœli desuper et nubes pluant justum, aperiatur terra et germinet salvatorem, et justitia oriatur simul* (*Isai. xlvi, 8*). Nos miseri cum peccatis nascimur, iste sine peccato natus nostra peccata tulit non sua, quia nulla habuit. Cum justitia exortus est, quia de Spiritu sancto ex Maria virgine natus est. Ego, inquit Dpmminus, creavi cum sine carnis concupiscentia ex virginia integritate. *Verbum enim caro factum est et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum grattæ et veritatis* (*Joan. i, 14*).

12. Iste ad imaginem et similitudinem Dei secundum hominem factus est, perfectus Deus, perfectus homo; non duo, sed unus in unitate personæ nobis redimendis est datus. In eo non repugnavit caro spiritui, nec spiritus carni; sed sanctus et sanctificans semper est: A peccatis nos redemit, et redemptis gratiam præstít. Septem precibus nos informavit. Septem donis sancti Spiritus nos ditavit, septem beatitudinum gloriam præparavit percipiendam in dies plenos visionis Dei, perfectos in æternitate similitudinis beatæ Trinitatis, quæ in singulis oculo charitatis tota cognoscitur, et una in omnibus adoratur. Igitur qui precess, eo docente, cognovimus, qui ipsa largiente, dona suscepimus beatitudines quas nobis præparat.

quiramus, et ad dies visionis Dei suspiremus : *Melior est, inquit, dies unus in atriis super millia (Psal. LXXXIII, 11).* Dies Domini in atriis Ecclesiae presentis melior est cæteris; sed dies Domini in æternitate beatitudinis indeficientibus exuberat bonis. Ipse in Evangelio nobis beatitudines proposuit dicens : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam coasequentur. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur (Matth. v, 3, 9).*

13. His ex ore Domini auditis, pensare debemus, et septem preces Dominicas, et septem sancti Spiritus dona, et septem beatitudines superappositae pia consideratione recolendas, et dies Domini sole justitiae præclaras. Scimus enim quia fides in precibus operatur, quia in donis spes certa levatur, quia in beatitudinibus charitas gloriatur, quia in diebus Domini sancta Trinitas omnia in omnibus operatur. His quatuor intenti, quicunque filii nullo tentationum turbine superantur. Hostes enim suos orationibus repellunt, armis charismatum conterrunt, beatitudinibus transcendunt, in diebus Domini perenni gaudio conquiescent. Felix est iste progressus, qui ab humilitate preeum scandit ad honorem donorum, sublimandus ad gloriam beatitudinum, permansurus intra dies æternæ felicitatis in præsentia divinæ majestatis. In his agnoscitur noster dux ille mirificus, qui via, veritas et vita nominatur, adoratur, amatur, qui dies æternitatis tenet in dextra Dei Patris. Ipse quidem via nobis est in precibus, veritas in donis, vita in beatitudinibus, gloria in diebus septem permanentibus. De eo Psalmista dicit : *Scitote quoniam mirificavit Dominus sanctum suum, Dominus exaudiet me cum clamavero ad eum (Psal. iv, 4).* Ipse quidem dicit : *Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum (Joan. XII, 32).* Trahit dum sanctificat nomen Patris in nos, et sapientiae spiritum nobis infundit, et pacificos facit et beatos, quia vocabuntur filii Dei in dies æternæ visionis Dei. Ipse quoque qui omnia trahit ad seipsum in vobis sanctificatis ex nomine Patris regnum constituit, et spiritum intellectus infundit, quo mundicordes facit visione beatos Dei, intra dies divinæ contemplationis. Sed et in quibus regnum ædificat, his voluntatem Patris tenendam mandat, et spiritu consilii perornat, ut misericordes facti, pro misericordia beati permaneant in claritate dierum Domini. His voluntatem Patris servantibus pro misericordiæ sanctis operibus panem præparat, et spiritu fortitudinis eos roborat, ut esuriendo justitiam, eos tandem plena saturitate beatos efficiat, ad dies refectionis æternæ perducat. Hic absolutos a debitibus, sicut ipsi dimiserunt debitoribus suis, per spiritum scientiæ ab omni luctu consolatos efficiet beatos in æterno dierum Domini

A gaudio. Iste ne inducantur in temptationem, labentibus filiis præstat auxilium, largitur in temptatione provectum, quibus dicit : *Confidite, quia ego vici mundum (Joan. XVI, 33).* Hos in spiritu pietatis mites facit, ut in terram beatitudiniæ æternæ possesseores beatos ascribat in diebus pacis plenitudinis Dei. Postremo mirificatus iste filios liberat a malo, sub spiritu timoris eductos, facitque beatos, dans eis pro paupertate præsentium, regnum cœlorum in sæcula dierum æternorum.

14. Agnosce igitur quia petitiones orationum, et merita donorum spiritualium, acquirunt præmia beatitudinis et gloriam dierum sine parentium. Quia vero quosque honos in præsenti vita degentes, insequuntur persecutioes, odia, maledictiones, et his similia, recte superapposuit post septem præcedentia, dicens : *Beuti qui persecutionem patiuntur propter justitiam, etc. (Matth. v, 10).* Dieit Apostolus : *Omnis qui volunt in Christo pie vivere, persecutionem patientur (II Tim. III, 12).*

B Caro siquidem quam de Adam trahimus, contra spiritum movet concupiscentiam, concupiscentia oculorum vanam suggerit gloriam, ambitio sæculi fert avaritiam. Vetus Satanas effundit nebulas errorum, ut præpediat iter electorum, sæva manus principum pie viventes persæpe tormentis afficit. Sed audiunt isti eum qui dicit *Christus passus est pro vobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigium ejus, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in vita ejus (I Petr. II, 21).* Confortat Apostolus eos qui in Christo patiuntur. *Si, inquit, compatimur, et conregnabimus (II Tim. II, 12).* Et ne quis desperet in tribulationibus, proclamat Apoſtolus dicens ; *Gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit : quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis (Rom. V, 3-5).*

15. Sed nec præterire debemus quin humiliter attendamus, quia Jesus Christus descendens a sede majestatis, nos miseros et abjectos quæsivit, et septem precum remedia nobis contulit, quæ ab altitudine sua usque ad infima nostra septem gradus proposuit. Etenim a sanctificatione nominis summi Patris incipiens, usque ad malum nostræ confusioneis, a quo nos liberat, ordine septenario descendit. Sic et forma pari septem dona Spiritus sancti a primo usque ad ultimum septempliciter nobis dignatus est impertiri. Qui a Spiritu sapientiae usque ad spiritum timoris Domini septem charismata digesti. Beatitudines vero quas præparat in futuros, ab infimo usque ad summum ordinat, sicut nos ab inferiori nostro usque ad superiora sua divina et beata clementer elevat, qui Deus essentialiter permanens, homo fieri voluit, et homines sibi per gratiam adoptavit, et participatione gratuita deos facit. Illi per gratiam deificati, jam non intelligent invisibilia Dei per ea quæ creavit, per ea quæ fecit,

sed in ipso Creatore cognoscent omnia stabilia et immota, ut in arte ipsa. *Quod factum est in ipso vita erat (Joan. 1, 4).* Ibi cognoscuntur omnium mutabilium rationes immutabiles, et causae mutabilium immutabiliter persistentes. Omnipotentia consilium manet immotum super universa multipliciter fluida et labentia, super bona pariter et mala; operatur enim Deus per bonos pariter et malos, per bonos bonis in bonum; per malos malis in malum. Sapientia quidem ludit in orbe terrarum: hanc sancti vident et diligunt, et diligentes persistunt beati in die Domini, quæ clara et manifesta perenniter est. *In die illa, inquit, cognoscetis quia ego in Patre, et Pater in me est (Joan. xiv, 20).* Hæc est illa septima dies, in qua Dei requies ab omni opere suo commendata est. Moyse narrante didicimus quod creator Deus sex diebus omnia opera sua fecit formavit, complevit; simul fecit, distincte formavit, perfecte complevit. Simul pro substantia, distincte pro forma, perfecte pro natura. Ista pro tempore seriatim dicimus, quia Deum sine tempore in principio pariter edidisse sentimus. Super his Moyses scripsit, nobisque mandavit:

16. *Dixit Dominus: Fiat lux, et facta est lux (Gen. 1, 3),* et sic de cæteris omnibus senaria narratione prosequitur, quibus ea quæ in Ecclesia Dei fieri condiximus, attente coaptanda referimus, ait: Preces et dona et beatitudines diebus primariis assignemus. Videamus, itaque quia dixit Deus: *Fiat lux.* Hoc verbum in mente divina manet æternum. *Et facta est lux,* siquidem est facta cum accepit esse suum cum proprietate sua. *Et vidit Deus lucem quia bona est.* Ecce respectus divinæ clementiæ super id quod conditum est. *Et divisit Deus lucem a tenebris (ibid., 4),* dum rationalis intelligentia, veri luminis amore succensa, ruinæ superborum minime consensit, quæ nox tenebrosa remansit. *Et tenebræ, inquit, erant super faciem abyssi (ibid., 2).* Sed quæ cum Deo stetit perfecta charitate in diem formari, diesque vocari meruit, et cum Deo beata perenniter vivit. Huic luci confirmantur, qui sub homine Patris sanctificantur, et lux bona videntur, qui spiritu sapientiæ perlustrantur, et a refugis qui non sanctificant in se nomen Patris, tenebrosis et cæcis separantur, pacifici et beati, quia filii facti dies in gloria summi Patris.

17. In Moyse quoque legimus: *Dixit Dominus: Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis (Gen. 1, 6).* Hoc verbum stat in mente divina perpetuum, manet immotum. *Et fecit Dominus firmamentum (ibid., 7).* Prout dispositum factum in actu processit. *Vocavitque Deus firmamentum cætum (Gen. 1, 8).* Attende firmamentum, quia significat regnum, quod filii advenire depositunt. Regnum hoc dicitur firmamentum, recte spiritu intellectus præmunitum, quod mundicordes custodiunt, beati videndo Deum, et aquas ab aquis dividunt, aquas scilicet quæ super cœlos sunt, laudant nomen Domini, ab aquis sub firmamento cœli,

A quæ comprimuntur et maria appellantur pro infidelitatis amaritudine et iniquitatum colluvione. Et benedicitur firmamentum, cœlum, quia regnum Christi in manu summi Patris et virtute Spiritus sancti a terrenis et mutabilibus exaltatum, factum est cœlum. De hoc cœlo Dominus dicit: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt (Joan. xiv, 2);* multæ pro diversis meritis eharitatis unione conjunctis. Domus ita regnum est summi Patris, regnum vitæ et pacis. In die secunda; secunda non sub elogio temporis, sed sub gratia iteratæ considerationis.

B 18. *Dixitque Deus: Congregentur aquæ quæ sub cœlo suut in unum locum, et appareat arida (Gen. 1, 9).* Et in consequenti ait: *Germinet terra herbam viventem et facientem semen, et lignum pomiferum faciens fructum (ibid., 11).* Dicta sunt hæc in æternitate, *Et factum est ita,* apparuerunt facta cum tempore. Hæc terra mater est Ecclesia. Deus fundavit eam super maria, præparavit super flumina, super maria, super instabilia mutabilium, super flumina malorum impugnantium. Inter ista filii, quia suis viribus nequeunt expediri, petunt in seipsis voluntatem Patris fieri. Unde et datur eis a Patre spiritus consilii, fiuntque misericordes aliis, qui misericordiam volunt sibi a Patre præstari, ut producant herbas sementinas, bonorum operum fructibus excrescendas, et ligna ponifera virtutum promotione profienda. Ista sine voluntate Patris, sine ope Filii, sine consilio Spiritus sancti non valent in Ecclesia præsentí crescere seu multiplicari. Ista sub obtentu C summæ Trinitatis faciunt filii, nomen Patris sanctificantes, regnum ejus ædificantes, voluntatem ejus prosequentes, in libertate arbitrii, fidei, spei et charitatis, præsentantes in semetipsis notitiam Trinitatis, et misericordiæ fructibus insigniti, manebunt beati in diem tertiam; tertiam non sub tempore colligatam, sed in præsentia Trinitatis, quæ Deus est, præstantissimam.

D 19. *Dixit autem Deus: Fiant lumina in firmamento cœli, ut dividant diem ac noctem, ut sint in signa et tempora, et dies et annos, ut luceant et illuminent terram (Gen. 1, 14, 15).* Ista et quæcumque facta sunt universa, antequam fiant, manent in mente divina. *Et factum est ita.* Prodeunt cum temporibus et locis exhibita. Vide mundum positum sub consideratione trium dierum, uno pro luce primaria in diem formatam; duobus, pro cœlo et terra aptata et posita. Deinde tribus qui sequuntur diebus ornat mundus. Primo cœlum sole, luna, stellis, Dehinc aquæ piscibus et volatilibus suis, cum omni aquatico reptili. Postremo terra cum animalibus et quibusque suis motabilibus, cum homine inter ea quæ facta sunt præcellente. Itaque consideremus ornatum cœli, ejus scilicet luminaria mundum illuminantia, ordine suo currentia; signa temporalibus judicantia, non necessitate fatali, sed obsequio contingenti. Vident filii quia non est vita in varietatibus istis. Petunt ideo a summo Patre

panem de cœlo qni dat vitam mundo ; ad hoc su- scipiunt spiritum fortitudinis, quo esuriunt justitiam, quæ contra, ut dicunt, mendacia fatalia, et contra quælibet adversantia præstat vitoriam. Hi stant in Ecclesia facientes signa, virtutes scilicet et miracula. Vera sunt enim luminaria cœli. Isti in æterna vita saturati justitia plena et perfecta, erunt beati claritate luminariorum cœlestium in splendoribus sanctorum. Die quarta non sub tempore posita, sed virtutum splendore perenni corusca, apud nos quater considerationis ordine repetita.

20. Dixitque Deus : *Producant aquæ reptile animæ viventis super lerram, sub firmamento cœli* (Gen. i, 20). Pensatur et hic auctoris potestas prævidens omnia. *Et producerunt aquæ*, etc. Sicut erant prævisa, sic apparuerunt exhibita. His itaque cognitis, attendunt filii adhuc commorantes in aquis hujus vitæ fluctuantis, se inoffense omnino non posse progredi. Orant ergo sibi debita dimitti, et hoc jure quasi debito, quia dimittunt aliis : unde dicunt, *sicut dimittimus debitoribus nostris*. Hoc quia dimittitur eis, ex debito superappositæ conditionis accipiunt spiritum scientiæ, ut quod sibi petunt fieri, faciant aliis. Hoc faciunt qui se a debitibus absolvit volunt, tam illi qui in mundanæ conversationis fluctibus remorantur, piis viventes moribus et sanctis operibus, ne absorbeantur, quam etiam illi qui pennis virtutum ab aquis elevati, relictis omnibus, in cœlestibus conversantur. De hujusmodi est Apostolus dicens : *Conversatio nostra in cœlis est* (Philip. iii, 20). Conversatione degebat in terra, desiderio charitatis vivebat in cœlo. Utrique tandem egressi de aquis malitiæ et iniquitatis hujus temporaneæ conversationis, evadunt luctum sacerularis commemorationis, beati in die æternæ consolacionis, quam hic quintam nominamus. Quintam pro numero repetitionis absque varietate beatitudinis.

21. Dixit quoque Deus : *Producat terra animam viventem*, (Gen. i, 14). Adjectit : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (*ibid.*, 26). Nota ista et singula quæque æternitatis verbo prævisa, dicta, prædestinata, immutabili stabilitate præfixa, sed cum facta sunt operi temporaneo mancipata, sed locali distinctione semota, inter ista intervalla temporum disparata, spatiis locorum ordinata, fecit Deus hominem præ cæteris elegantem. Et dixit : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Vide et considera quia hic non dixit Deus *Fiat*, sed *Faciamus*; et *nostram imaginem*, ad imaginem suam et similitudinem exprimendam. Cæteris quæ aquæ produxerunt, quæ terra produxit, quia ratione parentibus, non dixit *fiat*, nec *faciamus*; sed dixit : *Congregentur aquæ, appareat arida, producant aquæ, producat terra animam viventem*, etc. Etiam primariæ luci et cœlo pariter instituendis, *Fiat* solummodo, non *faciamus* dixit :

A facturus vero hominem, non *Fiat*, sed *faciamus* dicere voluit, quia rationali, non irrationali mysterium Trinitatis revelare signavit. Produxerunt aquæ, produxit terra animam viventem, viribus animalis industriæ præditam; sed rationali intelligentia parentem, terrena solummodo non divina quærentem : hominem vero quem rationalem fecit, quem ad cognoscendam ineffabilem suæ majestatis Trinitatem instituit, plurali voce faciendum, Scriptura revelante, nobis Deus innuit, dicens : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, ut pro imagine ad quam factus est, et pro similitudine quam ei integrum servare debet, a quo est, Trinitatem creatricem diligat, et in omnibus eam esse, non solum fide, sed et intuitu rationis ostendat. Super quo manifesto videndo in septimo dialogi (1) nostri libro egimus, quem venerabili Matthæo Albanensi episcopo destinavimus. Itaque filii ad imaginem et similitudinem Dei, sicut Adam primus, conformati, orant Patrem ne inducantur in temptationem, sicut ille qui tentatus eecidit, et similitudine Dei privari meruit. Orant et accipiunt spiritum pietatis, quo mites et humiles facti, evadunt laqueos temptationis, quos nullus evadit, nisi pius erga Deum, mitis et humilis fuerit. Omnis enim coram Deo pius et mitis, terram beatitudinis possidebit. **B** Die sexta : sexta vero pro tempore fluida, sed pro senarii perfectione quieta. Senarius namque numerus perfectus est et completus, nec diminutus, nec superfluuus, qui partibus suis, quæ quotæ sunt, intra senarium dici possunt, re-collectis, perfectionem sui, cujus partes sunt, reportant senarii. Partes quippe senarii, quibus habet ipse metiri, sunt ista, unum, duo, tria, cum operibus sex dierum distributa : unum cum luce primaria creata et formata : duo, quibus mundus conditus est, cœlum scilicet et terra : tria, pro ornatu mundi ; cœli primo, aquarum secundo, terræ tertio. Aspice trigonum, tria, duo, unum : collige in unum, complets senarium. Perfecit siquidem Deus omnia opera sua, scilicet ratione senaria apud se permanente rata atque perpetua : unde cognoscimus universa ejus opera non posse non esse perfecta. Sequitur :

D **C** **22. Et requievit Deus die septimo ab omni opere suo quod patrarat, et benedixit diei septimo, et sanctificavit illum, quia in ipso cessaverat ab omni opere suo** (Gen. ii, 2, 3). Ad hanc Domini quietem, nisi extra se quæsitam, non aliunde susceptam, aspirant filii, ut possint eam assequi, orant a malo liberari; id est spiritu timoris Domini, qui permanet in sæculum sæculi. Hoc suscepto, fiunt pauperes spiritu; et sic abjectis omnibus, beati sunt, quia ipsorum est regnum cœlorum, videntes quiescentem Dominum. Vident eum non pro opere suo fatigatum, non in opere completo delectatum. Nemo vidit eum operantem, sed novit operatum tam dies operum,

(1) Hos dialogorum libros habes in tomo quinto nostrorum Anecdotorum.

quam opera dierum. Non a requie descendit ad laborem, nec a labore surrexit ad requiem. Quiescens agit, et agens quiescit. Nulla quies extra Deum, in illo quies est omnium. Quies ista completur in die septima, septem beatitudinum plena, septiformi virtute sancti Spiritus impetrata, septem Dominicis precibus perquisita. Septima, non ut sex præfatis diebus numerando, superapposita; sed pro rationali intelligentia illis qui facti sunt, quæ facta non est prorogata. Illi namque qui facti sunt, vespera et mane concluduntur, finibus suis astringuntur. Ista sine vespera et mane, sine initio et absque fine præsentatur, in mente divina cognoscitur, in sinu sapientiæ inseparata versatur, in pace in id ipsum Deo essentialiter coaptatur. Hæc est dies quietis Domini, qua in seipso requiescit, in qua requiescunt filii benedicti, sanctificati, beati. Igitur senario super sex opera dicrum, super sex dies operum, inspecto, procedimus, et ad septenarium usque condescendimus, quo Deum in die septima ab omni opere suo requievisse, Scriptura sacra narrante didicimus. Senarius infra decem solus est perfectus numerus, inter perfectos primus; sed in die septima consummatur, dum quidquid intra ipsum agitur, tam dies quam opera, institutione primaria completur in septima. Hinc Moyses ait: *Complevitque Deus die septimo opus suum quod palparat* (Gen. 1, 2). Quia vero senarium usque ad septenarium, quo completus est, elevari conspicimus, ipsum etiam septenarium usque ad perfectum numerum, qui intra centum secundus perfectus inventitur, incunctanter elevemus. Siquidem septenario quater recepto, dum summam colligimus, numerum, qui viginti octo dicitur, invenimus. Eo proposito, ejus perfectionem exquiramus. Partes ejus quæ infra ipsum quotæ dicuntur, cumque arithmetica ratione metiuntur, divisas et recollectas strenue videamus. Unum procul dubio ipsum viginti octo, sicut cæteros numeros, prima sui positione metitur, et quatuordecim bis acceptus, idem operatur. Septem quoque quater assumptus, ad hoc idem progreditur. Recollige itaque partes istas, quatuordecim sunt, septem, quatuor, duo, unum, congesta simul viginti octo reponunt integrum et totum. Videndum insuper, quia septenarius infra decem positus, numerum generat nullum ab unitate usque ad denarium. Unitas quippe totius numeri limes est, primus decem, secundus centum, tertius mille, quartus... Sed ne computando superfüssas, pone tibi modum ne rapiaris, et corruas infra immensum interminatum: multitudo enim, si numerando non deficit, crescit in infinitum: magnitudo vero decrescit distracta per numerum. His occupandis curiosus aptet ingenium. Redeamus ad septenarium: non habet sui mctientem, nisi solam unitatem, unitas hæc sola eum constituit, sola metiendo custodit. Ilis de causis septenarius, unice simplex, et simpliciter unus, speciali prærogativa virgo numerus appellatur, recteque septenario

A virginis monas integra jungitur, dum eum quem sola genuit, sola metitur. Senex David manu fortis, visu desiderabilis, in gremio virginis refovetur. Felix quies intra sacrarium virginitatis septenarii Spiritus sancti. Interea spiritualis oculus gratia Dei sublimiter exaltatur: videt, quia senarius prætaxatus terreni mundi hujus præsentat opera Deo dicente condita, Deo agente formata, Deo servante integra. At vero septenarius virgo jure nuncupatus, regni cœlestis, Ecclesiæ spiritualis jure permanentis pandit insignia: assignat nobis intuitos rationalis intelligentiæ septem dies, filiorum summi Patris septem beatitudines, collata filiis septem dona sancti Spiritus, quærenda septem precibus Dominicis, filii cum necdum meritis valeant, precibus exquirunt gratiam, adjuti gratia, sumunt charismata spiritualia divina. His perornati quærrunt beatitudines, quas inveniunt apud dies intra quietis Domini beatitudinem permanentes. In his quadrifarie numeratis septenarius virgo numerus quater invenitur, et quater invento septenario, simulque collecto, ratione perfectus, numero secundus, numerus xxviii præsentatur. Ista pro septuagenarii commendatione collegimus, qui quater, hoc est omni tempore semper est, adorandus, nec multiplex, sed unus cum Patre et Filio Deus. In hac fide, gratia cooperante, spe certa levati, charitate ad similitudinem Dei reformati, offeramus sanctificatas Patri nostro preces, impetremus a Patre nostro virtutes, teneamus virtutibus cum Patre nostro beatitudines, faciamus apud Patrem nostrum felicitatis dies, non temporaneos, sed æternales; dies visionis divinæ, qua Pater in Filio, Filius in Patre, Spiritus sanctus in utroque semper, aspicitur, feliciter amatur, perpetua laude glorificatur, non plures dii, sed essentialiter unus, plenus et perfectus. Hæc ineffabilia fide quærenda, spe contingenda, charitate possidenda, diebus Domini plena et perfecta videmus aliquando tempore præsenti mirando signaculo, mystico mysterio, Ecclesiæ catholicæ proposita. Facta est enim in monte sancto hujus septenarii sancti, sancta denuntiatio, ubi attestatur Filio vox Patris de nube, ubi Filius apparet glorificata facie, ubi Moyses et Elias visi sunt in majestate, ubi Petrus et Jacobus et Joannes insolita latentur admiratione. Tres isti pro Trinitatis mysterio, duo illi pro legis et prophetiæ documento assistunt Christo gloria et ho ore decorato. Suscipiunt Patris mandatum de Filio semper audiendo: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite* (Luc. vi, 35). Ecce vides sancti Spiritus septenarium præcipue commendatum. In hac manifestatione Patris et Filii pensatur æqualitas, in Moyse et Elia præsto sunt lex et propria, in Petro et Jaeko et Joanne signatur Trinitas semper adoranda, in omnibus essentialiter una, in diebus æternitatis manifesta.

23. Tandem in calce operis, aspirante Domino, terminandi, recolamus Ecclesiæ præsentis exordium

orientis, proiectum proiectæ, complementum perenni gloria consummandum. Exorta est siquidem per fidem præsens Ecclesia, patriarcharum et antiquorum fide progenita, legis censura, et prophetarum doctrinis educata, apostolorum et evangelistarum atque doctorum ubique terrarum virtutibus dilatata, cum Christo Jesu universorum Deo et Domino sponso tuo, stola beatitudinis perornanda. Nos denique tantæ matris filii ab Egyptia servitute, digito, signis et prodigiis liberati, dum sub augustia temporis agno paschali pascimur, septem dies azymorum observare jubemur, qui cum Apostolo protestamur, quia *Pascha nostrum immolatus est Christus*, unde idem sequitur, dicens: *Itaque*

A epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiae (*I Cor. v, 7, 8*): malitiæ, in perpetratione peccatorum; nequitiae, in pertinaci defensione malorum; *sed in azymis sinceritatis et veritatis*; sinceritatis, pro concupiscentia carnali semota; et veritatis, pro perseverantia in fide catholica. Ea propter Deo Patri septemplici precum devotione suppleamus, et impetrata precibus gratia, septem donis sancti Spiritus superinduamur, et ad septem beatitudines suspiremus, quas intra septem dies beata visione sumimæ et individuæ Trinitatis, unius et simplicis Deitatis, adipisci deposcimus in unitate sanctorum omnium, per infinita sæcula sæculorum. Amen.

VITA SANCTI ADJUTORIS

MONACII TIRONESSIS

Auctore HUGONE archiepiscopo Rothomagensi, hujus nominis tertio, ipsi Adjutori coævo.

(Ex ms. codice Tironensi edidit Marten. *Anecd. t. V, col. 1012.*)

In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis. Amen. Dilectissimis et meritis venerandis totoque sinu pectoris amplectendis in Christo fratribus cœnobitis monasterii Tironensis in Pertico, Hugo sanctæ Rothomagensis Ecclesiæ indignus archiepiscopus, salutem et sinceræ dilectionis affectum.

Magnæ charitatis atque dulcedinis vim protulisti, et voto sollicito ut nascentiam et originem loci vestri beatæ Mariæ Magdalenes super Secanam magnis prodigiis et quamplurimis admirandis fulgentis miraculis, simulque mira-ula ipsa in laudem Ecclesiæ certificationemque fidei catholicæ monumentis perpetuis traderemus. Et quidem precibus vestris, quin ob sui merita dignis non ausim jussibus non obaudire; nihil etiam dignius litterarum apicibus commendari putans quam gloriosissimorum sanctorum gesta, eorum præcipue qui tam digni fuerunt, ut Dominum nostrum Jesum Christum videre, palpare, cum ipso conservari, salubria ejus monita audire meruerunt. Quis putet aliquem in impenitidis precibus tam promptum tamque audiendum esse, quam cum qui Domino tam proximus, ut actum est, fuerit? Igitur ad promissum veniamus.

In illo tempore quo fulgens in rota sæculi catholica fides Normannica diffundebatur in tellure, glriosus vir et dignissimus Adjutor re et nomine banc sæculi profectus est in lucem, cuius gloriose vita et vigorem sui nominis exprimit et gratiam magnæ salutis, quia dum Adjutor diversa superavit, vitæ hujus pericula, meritis mundana vicit cuncta impedimenta. Sicut enim in apostolico fundamento constat Ecclesia, ut a Christo firma petra Petrus

B actor insuperabilis statutus est, ite triumphatoris æterni Adjutor dupli militia miles efficitur. Eum autem martyrum et confessorum gemina dote resplenduisse non parva documenta produnt, cujus nimirum gesta vel partim necessario describuntur, ne fama tanti viri quandoque dubietatis nebula fuscetur. Et quidem satis est ad ejus gloriam quod Christum, cui placere quæsivit, unicum habet in excelso. Fuit autem natus in urbe quæ Vernonum dicitur, patre Joanne ipsius loci temporali domino, matre vero Rosimunda de Blarru ipsius Joannis eccloriente, certe, ut novinus cum in minoribus essemus, Deo devotissimis et sanctissimis personis: nobilis quidem genere, sed nobilior fide; sæculi dignitate inter suos clarus, sed divinorum munierum gratia præcipuus. Hujus infantia viri quantus in futurum esse deberet, satis prætendebat: ita enim vigiliis, jejunis et orationibus assiduis eo tempore, quo assolet hujus sæculi atas lascivire, corpus suum macerabat, ut jam carnis consumptis, pellis ossibus pene adhærere videretur. Crescente vero ætate, gratiæ divinæ providentia erga illum omnium bonorum affectus crescebat. Erat enim forma speciosus, corpore castus, mente devotus, affabilis eloquio, amabilis aspectu.

Ea tempestate passagio terræ sanctæ pene omnes christicolaræ vacabant: in cuius expeditione, etiam ipse glriosus vir Adjutor una cum ferme ducentis armatis cruce signatus erat, unde contigit ut quadam die, cum parvulo loco quodam in territorio Antiocheno, qui *Jambuit* dicitur, abiret, ipse et comitatus s. prædictus in insidiis Ismaelitarum

plusquam mille et quingentorum incideret. Circumvallatus igitur ab eis, cum videret suos fugam petere, quam tamen habere non poterunt, videns tantæ multitudini tam paucos subsistere non valere, ad quæ illius erant assueta arma humo prostratus, orationem simul et votum fudit, dieens : Voveo tibi, beatissima Maria Magdalena, quod si mihi victoriam instantis belli contuleris, domum meam de Monte cum ejus appenditiis ad tibi deserviendum in monasterio Tironensi in Pertico, et in ipso loeo monachis ipsis Tironensibus dabo capellam quam in tui honorem quam eito ad partes regressus fuero in ipso loeo construi faciam, et de meis facultatibus condotabo. Et repente tarde quidem, nihil tamen nostris agentibus, sed de salute desperantibus, in fidei hostes irrupit, ita ut omnes hinc atque illinc uteunque poterant diffugerent. Adjutor vero ajutorum sibi cernens desuper advenisse, sumptis cum suis viribus, non gnaviter super hostes exeruit gladium : mille enim et eo amplius non nostrorum dextris, sed beatæ Mariæ Magdalæ juvamine, in eo certamine cæsi fuerunt, eæteri autem fuga evaserunt.

Peraeta igitur victoria, in triumpho vir sanctus Adjutor lætabatur in Christo, eo quod in tantæ calamitatis periculo nullus ex suis cecidisset. Poterat hoc ille agere, qui Pharaone submerso in gurgite, Israeliticum salvavit pouulum, nemine pereunte. Prostrata igitur acerba barbarie, gloriosus vir Adjutor gratias agens Altissimo canere cœpit : O Deo devotissimi fratres mei monachi Tironenses, qui assidue Deum pro me exoratis. O beatissima Maria Magdalenes, quem etiam apud Deum commendatum haberet ! O altissime Deus, in eujus manu cuncta sunt posita, quas tibi gratias ego miser pro tantis beneficiis referre valebo ? Quas tibi laudes peccator ego depromam ? Dextera tua, Domine, magnificata est in fortitudine, dextera tua percussit inimicos, et in multitudine gloriæ tuæ deposuisti adversarios nostros. Hæc autem seivimus per inclytos milites Heliodorum de Blarru, Odonem de Porco-mortuo, Joannem de Breheval, Anselmum de Cantamerula, Widonem de Calvomonte, Petrum de Curtiniaco, Richardum de Haricuria, Henricum de Pratellis, et quamplurimos alios, qui ipsi negotio et certamini interfuerunt.

Sed famosissimum illud et admirandissimum miraculum quomodo ab hostibus nostræ fidei captus et dirissimis carceribus mancipatus, et strictissimis loricis et catenis ferreis vincetus liberatus exstitit, dignum non ducimus ut omittamus. In expeditione siquidem prædicta Jerosolymitana, eum jam annis deceem et septem, quod pauci feeerant, ipse vaeasset. Contigit bellorum insperatis fortunis et secreto Dei arbitrio, et forsan quod votum suum, quod supra præmisimus, nimis differebat adimplere, ut ipse gleriosus vir Adjutor a sæpedictis inimicis crucis Christi captus fuerit : eumque ab ipsis perfidis Saracenis loris compeditus fuisset, et catenis

A dirissimis, et aliis exquisitis omnibus pœnis durissime attritus, et immanissimis tormentis, ut Christum et ejus fidem abnegaret, afflictus fuisset ; et in fide perseverans eum Salvatoris nostri elementiæ, et piæ matris ejus, ac beatæ Mariæ Magdalenes, almi gloriose et Deo devotissimi Bernardi olim vestrum et vestri monasterii Tironensis Patris pre-eibus sedulus orator se commendaret, et eorum adjutorium jugiter flagitaret ; tandem subactis plurimis temporum curriculis, cum suum athletam Deum fortissimnm conspexisset, ejus miseriis misericors compassus est. Nocte enim quadam cum aliquantulæ requici se dedisset, vidi in somnis, imo potius vivifice beatam Mariam Magdalenam a dextra, et gloriosum Bernardum a læva eum tenentes et levantes, ac cursu præpropero eum ducentes ; qui cum vinculis quibus vinculatus erat, solutum tamen ab eis reliquerunt. O mira res, et partibus his inauditum, sed per celebre miraeulum, et ut diligentissimis per nos factis informationibus eum Petro de Curtiniaco, Henrico de Pratellis, Andrea de Feritate, Rofredo de Puteaco, Odono de Porco-mortuo, et pluribus aliis qui eum die ipsam noctem præcedente viderant, et cum ipso comedenter, et locuti fuerant, reperimus certissimum !

Excitatur igitur a somno, ut vidi se a vinculis absolutum, et a perfidis Ismaelitis liberatum in eo quo præmisimus loco esse, altissimas mente et ore altissimo depromens voces, ad vos Willelmum venerabilem abbatem monasterii vestri Tironensis celerrime mittens, et vices vestras deposcens, veterem hominem cum sæculari militia se exuens, novum hominem, habitu in videlicet sacræ vestræ religionis Tironensis in eodem assumpsit : se et locum ipsum cum ejus terris vineis, pratis, pascuis, nemoribus, deemis et redditibus, et pertinentiis universis, et sua ubilibet consistentia bona ipsi vestro Tironensi ad opus vietualium et necessitatum per abbatem Tironensem ordinandos et ordinanda, distribuendos et distribuendo tribuens et donans, gratias agens Deo et dieens : *A finibus terræ ad te clamavi, dum anxiaretnr cor meum in petra exaltasti me. Deduxisti me quia factus es spes mea, turris fortitudinis a facie inimici : inhabitabo in tabernaculo tuo in sæcula, protegar in velamento alarum tuarum, quoniam tu, Deus, exaudisti orationem meam, dedisti hereditatem timentibus nomen tuum (Psal. LX, 3-6).*

Ædificata est ergo capella, quam nos demum cum tribus altaribus dedicavimus, et altaria consecravimus : majus altare in honorem Domini nostri Jesu Christi et beatæ Mariæ Magdalenes ejus apostolæ consecrantes.

Postquam vero sæculum relinquens, religionem vestram monachus factus ingressus est, adeo tam sanetam vitam et arduam, ut novimus, duxit, ut præter panem et aquam vel oleum, sale condita nulla sumeret cibaria, nisi forte festivi diei amor, seu solemnitas, vel magnorum supervenientium virorum hospitalitas eum amplius snmtere coegerint,

Aspectus autem non solum seminarum, sed etiam virorum a sua præsentia removebat, ut ab hominibus summotus solum spectaret adventus angelicos, et cresceret in divinitate quod deerat in homine. Lectulum a monachatu nunquam habuit, lectaria nescivit, in pluma caput nunquam reclinavit; sed veste tantummodo qua die usus erat, nocte contentus est. Pro molli autem lana hirsuto cilicio inducatur, ut inter horas soporis non esset requies corporis, et mutato ordine adhuc post peractum diem nox succederet in labore. Vestis superior tam vilis erat et despicabilis, ut cuculla quæ habitualis erat et modici seu nullius pretii vestis, alterius comparatione pannus aureus esset. Eratque diurnalis oratio et nocturnalis quies in locello parvo retro altare capellæ, quam, ut prædictimus, ipsius precibus dedicavimus. Ibi continui singultus et lacrymæ, ibi assiduæ vigiliæ et orationes, ibi quotidianum jejunium: nescires eum alibi quererere, nullum alibi recipere corporis refocillationem. Heu me miserum peccatorem? Interrogatus persæpius a nobis cur tam se vilesceret, et non aliquantulum secundum sui sanguinis statum se gereret, aut saltem alio in loco quam in illo corpus recraret, cito respondit: Nimis olim fuit recreatum corpus meum ad sæculi statum. nunc instat ut reddat quæ sumpsit nimis. Sed cum de loco illo nulla responsa dederit, aliquid in eodem divini esse certe speramus; et hac de re quandiu in hac fragili vita degemus, locellum ipsum summe veneramur, et quoties ad ipsum accedimus, et orationes ac preces in eo fundimus, aliquid divinæ inspirationis, et multum devotionis erga Deum nobis plus evenisse seu accrevisse perspicimus. Humus in ipso locello lectum ministrabat, et ubi caput reclinabat, terra aliquantulum proeminenſ pulvinar concedebat.

Vidimus plures febricitantes et alios infirmos ad ipsum stratum suum venire, et in ipso dormientes sanos et incolumes ad propria remeare: alios autem si non statim, saltem paulo post tempore sanitatem recuperasse. Lectum tamen in camera sua satis honorificum habebat, qui non, nisi ut mundanus sicut cæteri videretur, sibi serviebat. Inter quæ tempora, reddidit surdis auditum, aliquandoque multimodis languentibus redditam sanitatem, ut de cæteris, tanquam ad plenum de eis non certiorati taceamus: imo quod sub obtentu beatæ Mariæ Magdalenes in ipsa capella actum est, quodque plurimum fide dignorum testimonio novimus referimus.

Quadam enim die dum cum matre sua Rosimunda prædicta, et aliis qnam plurimis hominibus in capella ipsa existeret, supervenit dæmoniacus quidam [Hilgoldus Russi nominabatur] gladium evaginatum tenens, qui ex eo multos in ipsis temporibus viros et mulieres vulneraverat: cumque ipse dæmoniacus hac et illac vagaretur, divertit ad ipsam capellam, ubi Adjutor sæpenominatus et Rosimunda mater ejus ac dicti homines consistebant:

A et eam ingrediens, homines retro altare fugere præ timore coegerit; sed ei occurrens Adjutor venerabundus ait: O Domina mi beata Maria Magdalene, et hic licet per dæmonem adductus, ad hanc tamen capellam tuam adveniens, non sentiet aliquid de beneficiis tuis? Illico autem ut hæc Adjutor verba personuit, dæmon ab ipse Hilgodo cum magno rugitu recessit; ipse Hilgodus genua humo flectens, omnipotenti Deo et beatæ Mariæ Magdalenes de redita incolumitate gratias egit. Quæ nos ab ipso Hilgodo et aliis qui præsentes erant, per debitam informationem certissima novimus.

Nec prætereundum est aliud item famosissimum et multis stupendum miraculum, quod nobis præsentibus sub oculis multorum hominum, beata, ut tenuimus, instantे Maria Magdalene, peractum est. Erat prope locum ipsum beatæ Magdalenes prædictum in flumine Sequanæ vorago quædam aquarum, quæ transeuntes nautas voraginem ipsam ignorantes ita dehiscebat, ut nec mercium vel aliorum suppelletilium, nec hominum, imo nec navium ipsarum quidquam ullo unquam tempore vel rediret; et ita retroactis ab ævo temporibus plures homines perclitati fuerant, ac naves, et alia bona submersa. Quod dum semel, postquam in ipso loco sumpto vestræ religionis habitu resedit, accidisset, accersiri nos dignam duxit, ut tantæ calamitati ope vel consilio succurreremus. Celebrata igitur per nos in ipso loco missa de Spiritu sancto, ad ipsam voraginem, non sine magna lachrymis et lamentis, nos et venerandus Adjutor naviculam ascendentis, properavimus. Nos vero, quem, quod absorberemur a voragine, timor tenebat pavidum, ipsi Adjutori suggerebamus ne huic nos subjiceremus discrimini et fortunæ, cum ille: Potens est Dominus meritis beatæ Mariæ Magdalene liberare nos in præsenti et pro in futurum populum, et hac die coram omnibus exercere virtutes. Sub confidentia igitur Dei et beatæ Mariæ Magdalenes et securitate beati viri pariter ad locum voraginis protendentes; cum jum nos ad voraginem fluminis impetus attraheret: Benedic, domine præsul, ait nobis, et signum crucis ede, aspersoriumque aquæ benedictæ in locum projice voraginis: quæ illico complevimus.

D Ipse aliquando de ferris a quibus beatæ Mariæ Magdalenes et sancti Bernardi precibus liberatus fuerat, in ipsum locum projecit, dicens sic: Potest Dominus meritis beatæ Mariæ Magdalenes et beatissimi Bernardi liberare populum suum, sicut me eorum precibus liberavit. His dictis et factis, subito vorago illa quæ abyssi profunda petebat, facta est aquarum grata planities, euntisque desuper huc et illuc nos et cæteri qui a remotis steterant, nautæ, stupore mentis attoniti, gratulabundi tamen et gaudentes ad propria remeavimus, nullusque ex post suffragante gratia divina et beata Maria Magdalene, ibi perclitatus est, nec vorago amplius visa.

Possemus si vellemus alia multimoda in ipso loco,

ut a quamplurimis fide dignis audivimus, meritis et precibus beate Mariæ Magdalenes tam vivente pso venerabili Adjutore, quam post ejus decessum patrata miracula narrare; sed ea tantum inserimus, quæ vel nos ipsi vidimus, vel plurimorum fide dignorum attestatione certissima novimus. Et quia in laudem et exaltationem beatæ Mariæ Magdalenes multi tam evangelistarum quam aliorum sanctorum prodierunt libri, ideoque nec ad ipsius exaltationem dignus est sermo noster. Ideo venerabili nostro Adjutori, cui in majori parte principia hujus paginæ dedimus et media, et de quo ut plurimum per vos et alios requisiti sumus, finis paginæ dabitur.

Laudent alii expulsorem dæmonum, curatorem cadaverum, cæterisque miraculis pollentem: non Adjutoris nostri præmia patientiæ laudabimus, virtutem Dei, contemptum rerum, post hæc animarum lucrum, restorationem cœnobiorum; vestitum cibumque monachorum, pacem Ecclesiarum, concordiam regum et principum, custodiam viarum, omnium instantiam mandatorum, perseverantiam vigilarum et orationum, respectus pauperum, corruptionem juvem, honorem senum, emendationem morum, amorem virginum, consolationem continentium misericordiam miserorum, intemeratam observantiam regularum et mandatorum, ac postrenum specimen omnium virtutum.

A Appropinquante demum vitæ suæ fine, cum resolutionem sui corporis imminere cognosceret, nos et Willemum abbatem suum Tironensem ad se duxit evocandos: ad quem nos prædicti cum pluribus aliis flentes et gementes convenimus: cujus auditus de suo fine verbis, interrogavimus cum: Frater Adjutor, ubi sepulturam corporis tui prædestinatum habes? Ad hæc vir Dei respondit: In hac capellula, si placuerit domino abbati meo. Erat autem vir ipse venerandum humi decubans in lectulo illo, de quo supra scripsimus, retro beatæ Mariæ Magdalenes altare, in quo divinis sacramentis munitus, indutus ut semper erat, secundo Kalendas Maii migravit ad Dominum. Et licet naturali dolore contristati sumus, gaudebamus tamen, quia tantum a talem apud Deum pro nobis præmisserimus patronum et adjutorem. Triumphet spirituali tripudio pontifex, sacerdotes stolas splendentes exaltent justitiæ, monachi beatorum lætentur operum fortitudine, ac cincti virtutum decore, omnisque ordo ecclesiasticus omnipotenti Dco pia reboet carmina, laica turba cum sexu femineo alternatim, et provocent juvenes et virgines, senes cum junioribus dicamus omnes prece supplici sanctissima Maria Magdalenes, et tu, sancte vir Adjutor, succurrите nobis.

INDICES AD OPERA PETRI LOMBARDI

I.

AD EXPOSITIONEM IN PSALMOS.

Revocatur Lector ad numerales notas erassiori charactere textui insertas.

A

- Abel primitiæ Ecclesiæ, 272.
- Absalon pax patris recte dicitur, 5.
- Adam sicut terra pinguis spinas germinavit, quando lignum vetitum usurpavit, 302. Adam et superbi homines increpantur, 256.
- Adolescentiæ tempore maxime via corrigenda, 234.
- Adoratio dulicæ debetur tantum carni Christi, 215.
- Adventus septem antiphonæ *O sapientia*, etc., 263. Adventus duo Christi sunt misericordia et veritas, 50.
- Adversitatibus et pressuris dignoscuntur boni a malis ut torcularis pressura vinum ab acinis, 182.
- Adversitatis et prosperitatis ordo, 137. Adversitatis tempore maxime Deo adhærendum est, 260.
- Adversariorum quatuor genera, 123.
- Adversarii nominis Christiani, 186.
- Adversæ fortunæ nihil perturbant illuminatum fide et charitate, 71.
- Ægyptiorum spoliatio figurat philosophorum scientiam mutuandam esse Christiano, 230. Ægyptiorum cæcitas, iuitium plagarum, 230. Ægypti plagæ et mirabilia illuc facta ad Christianos pertinent. 172. Ægyptiorum spoliatio

quibus furtum fuit, 230.

Ærumnæ mortaliū superbiorum increpatio est hæreditaria, 256.

Ætas matura juventus bonis moribus instituta, 272.

Affligens Deus et ulciscens etiam propitius est, 215.

Alleluia quare non cauitur a Septuagesima usque ad Pascha, 134.

Altaria quare concava olim et quadrangula fuerint 171.

Amare et odisse eumdem hominem quis potest, 267.

Amor dicitur tartareus et æthereus, 301.

Angeli etiam gratia egent, 153. Angeli quare ante Christum adorari sinunt se, nunc noui permittunt, 49. Angeli sive boni sive mali quænam mala inferant hominibus, 175.

Animæ tres affectiones, 118. Anima corpus regit non contra, 310. Anima, licet peccatrix, tamen corpore melior, 2. Animæ pes, 20.

Animalia munda quæ ruminant, 303.

Antichristi vox, exaltatio et odium in Christianos, 186 et deinceps. Antichristi vita, crudelitas, dominatio et ejusdem destructio, 21. Antichristi et membrorum ejus iurepatio et comminatio, 113 et deinceps. Antichristi descriptio, delectio, et irrisio, 111 et 112.

Apostoli quomodo cœli sunt et firmamentum, 38. Apostoli quomodo dicuntur excussi, 282. Apostoli et prophetæ sunt brachia Christi, 27. Apostoli in toto orbe prædicaverunt, 224. Apostoli celeriter totum orbem sagittarum more pertransierunt, 282. Apostoli et prædicatores dicuntur arietes, 57. Apostoli duodecim fontes elim erant, 247.

Araneæ proprietas, 85.

Ascendendi ad perfectionem ratio et gradus, 273.

Ascensionis spiritualis descriptio, 100.

Avaritia impedit purum Dei cultum, 257.

Avarorum definitio, 166. Avari lucrum invocant non Denum, 63.

Auris Dei est ejus praesentia, 9.

Auxilium Dei quare sepe differtur, 12. Auxilium Dei necessarium præceptis servandis, 254.

B

Baptismatis suscipiendi ratio, 91.

Beatitudeis percipienda ratio, 69.

Benedictionis distinctio, ratio, ordo et finis, 138.

Beneficiorum Dei veteribus et evangeliis patribus collatorum differentia, 93. Beneficia Dei numerantur, 169. Beneficiis Dei indignum genus humanum, 307.

Benignitas Dei summa, et clementia, 118.

Blasphemorum pena describitur, 24.

Bonis qui adversantur, 186.

C

Cæcitas Ægyptiorum initium plagarum, 230.

Cœcus est quisquis extra Ecclesiam est, 102.

Cain offerendo male distinxit, 157.

Calumniias omnes vincit qui crucifixum respicit, 268.

Canes optimi quinam sunt, 142.

Canticum, psalmus, canticum psalmi, psalmus cantici quomodo differunt, et quid significant, 6. Canticum vetus ac novum, 86.

Cantores David instituit, 83.

Cautus et lædium et labores levat, 259.

Career iruudus et corpus hominis, 304.

Carnalis, homo dicitur, spiritualis, Filius hominis 17.

Caro Christi adoranda, 215. Caro Eva est virum seducens, 103.

Cervus Christus fuit, 37. Cervus fidelem multis rationibus significat, 90.

Charitas psalterium decem chordarum est, 58. Charitas et bona voluntas æquat donum majus et minus, 281. Charitas nos unum facit eum Christo, 301. Charitas radix fidelium, 111. Charitas omnia scit, 180. Charitas Christi simillima naturæ gallinæ, 124.

Christiaui stellæ, Judæi arena sterilis, 297. Christiani falsi sicut valde malæ, 63.

Christus derelictus clamat, 43. Christi charitas et amor in corpus suum mysticum, 61. Christi virtutes et gloria describuntur vigesimo psalmo, 41. Christi corpustabernaculum abscondendorum hominum, 54. Christus parentis utriusque præstat officia, 55. Christus cervo comparatur, 37. Christum genitum a Deo et doctum idem, 265. Christus quatenus homo nihil sibi tribuit, 29. Christus incarnatus nobis lac efficitur, 285. Christus utilis multis modis, 1. Christus verus Deus ethomo describitur vigesimo psalmo, 1. Christus lumen et lucerna varia ratione dicitur, 266. Christus non exauditur pro se orans, et quare id sit, 44. Christus liber hominum semper legendum, 87. Christi corpus vestis et odoramentorum plena, 97. Christo quomodo conveniunt virtutum effecta, 29. Christi triumphus, 302. Christus quare vermis, 44. Christus fidelium pascua, 266. Christus quare rex dicitur, 10. Christus quatenus orat, aut exaudit, 74. Christus caput nostrum loquitur aliquando in persona membrorum sicut lingua et caput pro corpore aut membris, 101. Christum in morte detinere putaverunt Judæi 305. Christus misericordia et veritas pulchre dicitur, 120.

Civitas Christi amplificatur et crescit, 101. Civitas Dei et diaboli, 292. Civitas diaboli quæ, 19.

Clamor cordis, 271.

Cœli an omnes perituri, 220. Cœli inclinati quando Deus inclinata Dei intentio, 307.

Colendi Dei intentio, 94.

Columba ex area emissa, Christus ad Judæos missus est, 115.

Comœdetonsæ in veteribus causa, 87.

Comprehendere Deum non possumus, participare, possumus, 312.

Concionatores missi, et angeli sunt Dei habitaculum, 69. Concionatori etiam nihil petenti repondendum est, 225. Concionatores reprehenduntur, 38.

Concordia fraterna Christus vestitur, 288.

Confessio et accusatio peccati, judicis et accusatoris Dei vocem excludit, 256. Confessio peccatorum necessa-

ria, 66. Confessio divini judicii quantum mercatur, 270. Confessionis utilitas, 21.

Confidentia misericordiae divinae, 409.

Consilia meliora post meditationem, 254.

Consolatio triplex, 270.

Contemplatio desideratur, 114.

Cordis dilatatio quid, 257. Cor pravum et tortum frangitur, ut post a Deo fiat rectum, 312. Cor hominum abyssus profunda, 290. Cordis gravitas peccati pondus est, 7. Cordis humani rectificandi exemplum et ratio, 208.

Cornua novam vitam significant, 149.

Corporis molestia, 236. Corpore Christi absconduntur fideles, 34. Corpus hominis career animæ, 304.

Crucifixus Christus calumnias iniidorum et persequentiū suos frangit, 268.

Crux Christi lumen vultus Dei, 8. Crux Christi legem duleem fecit, 214.

Cura in Domino constituenda, 416.

D

Dæmones prepositi sunt morbis et poenis quos Deus infligit, 229. Dæmonis cibus conversatio peccatoris, 14.

Dominatorum infelicitas, 104.

Damnationis ordo, 42.

David vincens Goliam Christum significat, 306. David ter unctus fuit, 53. David beneficia a Deo collata, 206. David varia significatio, 56.

Defectus bonus et malus, 263.

Defunctus est cura charorum suorum, 239.

Desiderium malum esse laquei diaboli, 300.

Deus Dei querendi circumstantiae, 168. Deo serviendi intentio, 94. Deus minatur et blanditur, 369. Deus dicitur tribus modis, 106. Deus allevat corruentes multiplicitate, 310. Dei cognoscendi ratio et gradus, 91. Deus continue laudandus, 309. Deus auctor malorum non est, 229. Deus gratis colendus, 257. Deo appropinquare quid, 74. Deus ex malis etiam bona educit, 229.

Dexter et sinistra Dei quid, 277. Dexter et sinistra aeternam et temporalem salutem significant, 296.

Diabolus maxime noctis tempore tentat, 260. Diaboli civitas, 19. Diabolo uititur, 175.

Dicere patris multiplex, 3.

Dies Christus et lux, 292. Dies alta Christus est, 120.

Dierum varia appellatio, et ratio ejus, 48. Dierum diversa appellatio, 48.

Digitæ divisiones sunt gratiarum Spiritus sancti, 307.

Discipline humaniores Christiano mutuandæ sunt a philosophis et sæcularibus litteris, 230.

Disputationes quæ utiles, 255.

Divinæ essentiæ declaratio, 146.

Divitiæ sunt lectus quietis, 89. Divitiæ cur vel dantur vel auferuntur, aut bonis aut malis, 138. Divitiæ hujus sæculi, mendacia quare dicuntur, 7. Divitiæ et rebus sæcularibus devoti, nomen Dei proprium intelligere nequeunt, 19.

Divitis et pauperis differentia, 45. Divitium et sæcularium hominuum flos, 113. Divites egeni sunt, 71.

Docetur duobus modis quispiam in rebus divinis, 208.

Doctrina solidior mensa dicitur, 47. Doctrina Christi omnes alias devorat, 99. Doctrina Christianæ ordine pulcher, 255. Doctrina vivendi traditur centesimo octavo psalmo, 253.

Doctor noster Deus, quia nos fecit, 306. Doctoris ecclesiastici regula, 42. Doctores vani, 253.

Dolor duplex, 85.

Dona Dei quare dicuntur esse Spiritus sancti, 35. Donorum Spiritus sancti varia distributio, 57. Dona Dei pulchra distincta, 58.

Dormit Deus nobis dormientibus, 73. Dormire Deus quando dicitur, 176.

Dormitiones variae, 131.

Draco quare portatur diebus rogationum, 80.

E

Ecclesiæ unitas et charitas tunica Christi est, 45. Ecclesiæ veram rari homines intrant, 48. Ecclesia munquam desitura, 134. Ecclesiæ pars altera in terris, altera in celis, 311. Ecclesia mater carnali parenti comparatur, 122. Ecclesiæ membra in animalibus figurata, 107. Ecclesiæ tribulatio unde, 127. Ecclesiæ ætatum computatio et ratio, 79. Ecclesiæ consummationæ ordo, 234. Ecclesia duos oculos habet, 263. Ecclesiæ fundamentum, et laudatoria descriptio, 101. Ecclesia crescit adversis, 283. Ecclesia fidei tabernaculum dicitur ob militiam, 64. Ecclesia odifica ornamenta, 97. Ecclesia quatuor aetas, 152. Ecclesiæ constitutio per dona Dei psalmo vigesimo octavo, 57. Ecclesiæ veteres homines non intrant, 220. Ecclesiæ perficiendæ ordo, 154. Ecclesiæ primitiæ fuit Abel, 272. Ecclesia torcular et area cur dicitur 46. Ecclesia quo-

modo facta sine macula et ranga, 223. Ecclesia circumacta tentationibus, insula dicitur, 212. Ecclesia lunæ comparatur, 23. Ecclesia morte sanctorum fecundata, ut ager fimo, 302. Ecclesia gentium advena; imitatione sanctorum filia, 311. Ecclesiæ filiæ, 20.

Educatio spiritualis ordinem habet et gradus, perinde atque carnalis, 122.

Elías et Enoch Israel convertent, 146.

Equus sæculi fallax securitas, 69.

Eruditur in divinis duplice aliquis, 208.

Escam dat Deus quando convenit ut medicus, 310.

Evangelicæ prædicationis præconium, 38. Evangelica vex omnium audacissima non erubescit, 239. Evangelici homines soli canunt cantica, 68. Evangelica vita cornua defensionis habet, 149. Evangelica lex in veteri absconditur, 165. Evangelium apostoli in totum orbem portant, 224.

Excitatur Deus peccatis, 176.

Excusantes peccata, 66.

Exstasis duplex, 61.

F

Famis dies hæc vita est, 79. Fami angelus malus præpositus, 229.

Felicitas iniquorum fovea est, 208. Felicitas temporalis sinistra est, æterna dextera, 308.

Fidelis stabilis est, 207. Fideles populi Christi, 311.

Fidens suis viribus non redimitur a fratre Christo, 104.

Fides Christi necessaria, sive ante incarnationem, sive post, 229. Fides vera non est sine operibus, 174. Fide sine præcedentibus operibus justificatur homo, 143.

Finis in titulis psalmorum varie sumitur, 86.

Fortuna non accusanda in peccatoribus, 8.

Fuga corporalis permitta a Christo, spiritualis vituperrata, 304.

G

Gaudere quare debemus, 312.

Generatio duplex filiorum Dei, 309. Generatio æterna, 96.

Gentes in fine recedent a fide, 14.

Gladius benignus et malignus, 307.

Gloria duplex beatis, 198. Gloria futura non servis, sed filii datur, 229.

Golias et David certamen Christi et Ecclesiæ adversus diabolum pugnam significat, 306.

Gratiarnm dona arma sunt corporis Christi, quibus pugnat adversus diabolum, 307. Gratiæ effectus, 131. Gratia evangelicæ legis, 188. Gratia Dei non solum remittit peccata, sed operari facit, 172. Gratia deceni, quibus a Christo pastore pascitur anima, 47. Gratia duplex adjutorium, 155.

H

Hæretici montes sæculi sunt, 77. Hæreticorum tabernacula, 312. Hæreticorum vita, 312. Hæreticorum prædicationes, filiæ composite, 312. Hæretici sunt vasa mortis, et sagittæ quas parat Deus, 45. Hæretici mutuo dissidentes victoriam Ecclesiæ faciunt, 130. Hæretici vulpes igne segetes vastant, 183. Hæretici doctrinæ ordinem perturbant, 285. Hæreticorum levitas et inconstantia, 143. Hæretici novellæ plantationes, 308.

Hierusalem restituta Judæis, signat fideles hic captivos, aliquando reddendos Hierusalem supercœlesti, 313. Hierusalem trinomia Ecclesiam significat, 129. Hierusalem trinomia, 126. Hierusalem in summa solemnitate paschæ destruncta, 16t.

Hominis infelicitas, infirmitas, necessitas, 62. Hominis exterioris studia, 169. Homo seriose creatus est, 262. Homo araneæ comparatur, 85. Homo peccando desiit esse quod erat, 262. Homo vanitati similis per peccatum, 307. Hominem quanti estimat Deus, 307. Hominis dignitas, 262.

Humanum genus virgæ Moysi comparatur, 160. Humanum genus egenum, 73.

Humiliatio præcedit exaltationem, 282.

Humilitas contra superbiam medicina, 65. Humilitas nihil sibi, omnia Deo tribuit, 275. Humilitas David post beneficia Dei, 307. Humilitatem sequitur elevatio, 296.

Hypocrisis paries dealbus, 211.

Hypocrita sepulcris similis, 194.

I

Ignis est malitia, 73. Ignis materialis præveniens iudicium, 106.

Imago triplex, 201. Imago triplex, 87.

Impii dicuntur caligo, 34.

Incarnatus Dominus nobis alendis lac efficitur, 285.

Inferna duo, 191. Infernus hic mundus est, 191.

Infirmitates humanas quare assumpsit Christus, 194. Infirmitates sive imbecillitates humanæ, 62.

Inimici corporum non timendi, 54. Inimici sapientiæ qui vere dicantur, 117.

Insipientes qui sint, 205.

Interior homo ubi versetur, 169.

Invidi libenter suspicantur, 238.

Invisibilium rerum investigandarum ratio et gradus, 91. Invocare Deum qui digni sunt, 164. Invoeandi Dei ratio, 63.

Ira duplex, 162. Ira Dei quæ, 178. Ira vitanda, 78. Ira et furor quid, 12. Ira Dei motus in anima sancta, 3, 5. Ira Dei duplex, 13. Ira Dei maxime malis parcit, 201.

Irrosisio Dei quæ, 3, 4.

J

Jejunium diei sancti Parasceves quare tam religiose observatur, 74. Jejunium eleemosynæ conjugendum, 93.

Joannes mortuus non pro nomine Christi, sed pro justitia, 303.

Job patientia, 214.

Jubilus quid sit, 101.

Judæi faeces sunt vivi Dei, 165. Judæi arena sterilis, Christiani stellæ 297. Judæi Cain conferuntur, 87. Judæi signum retinent ne occidantur, 87. Judæi per Eliam et Enoch convertendi, 146. Judæi olim filii, nunc degeneres claudicantes, 37. Judæi confutantur, 165, 166. Judæorum obsecratio et dejectio, 42. Judæorum exterminium et dispersio, 33. Judæorum vastatio septuagesima tertio psalmo deploratur, 160.

Judaicæ Synagogæ finis, 161.

Judas electus a Christo, 118. Judas uxorem et filios habuit, 239. Judas alter Absalon, 5.

Judex irrevocabilis Deus, 109,

Judicabit Christus juxta utramque naturam, 164. Judicabunt qui sua reliquerunt, 278. Judicari vult Deus cum homine, 108.

Judicia duo justum perturbant, 91. Judicia Dei quæ sunt, 35. Judicia Dei omnes pompas sæculi superant, 39. Judicia Dei quot, et quænam sint, 18. Judicij dies æstas est, 78. Judicij futuri modus, 106. Judicij magni quatuor ordines, 1. Judiciorum Dei confessor quid mereatur, 270. Judicium quando futurum, 12. Judicium sequitur misericordiam, 272. Judicium quomodo nescit filius, 12. Judicium intrare cum Domino quid sit, 305. Judicium quo plus extenditur ut arcus, eo ferit vehementius, 126. Judicium Dei non timet justus, 273.

Juramentum permittit David, 48.

Jurare quomodo licet, 266.

Justitia hominis, 62. Justitia Dei, 205.

Justorum comparatio, 206.

Justum negantes Deum, Deum ipsum esse negant, 112.

Juventus formandis moribus accommodatissima, 254.

L

Lapis Christus exponitur, 171.

Lateris Dei nomine sancti intelliguntur, 204.

Laudare Deum docet Scriptura et ipse Deus, 308. Laudandi Dei multiplex ratio, 316. Laudando se Deus misericordem ostendit et amabilem, 308. Laudandus Deus ex creaturis, non creature Deum obliviscendo, 309.

Laus Dei bona et decora, 311. Laudis divinæ novem modi, 309. Laudis divinæ locos continet psal. 92, 207.

Lectus quietis et doloris, 89.

Legis novæ suscipienda hortatio, 38. Legis antiquæ in evangelicam permutatio, 86. Legis mandati et testimonii discrimen, 254. Lex vetus initium novæ, 171. Lex vetus eruce dulcescit, 214. Lex Dei remedium contra mala, 259. Lex Moysi multis exemplis carnalis et mortua, 152. Lex dicitur multis modis, 1. Lex vetus Evangelio dulcescit 12. Lex vetus novam absconditam continet, 165. Lex vetus dicitur tempus loquendi, 269. Lex Moysi quomodo bona et mala, 171.

Liberationes due sunt, 148.

Lignum scientiæ boni et mali quare sic dictum, 153.

Lingua gladius malignus, 307. Linguae detrectatio primus insultus novo militi Christiano, 276.

Linguosus vir serpens, 300.

Loculos quare Christus habeat, 225.

Loquacitatis detestatio, 301.

Loqui Dei quid sit, 130.

Lumen et lucerna Christus est ratione diversa, 266.

Luna Ecclesia est, 23.

M

Mala bonis non nocent, sed malis, 301. Mali cum bonis quare permittuntur, 114.

Mandatorum Dei via quomodo lata, 265.

Mane quid, 306.

Mariae virginis uterus vellus Gedeonis, 151.
 Martyres timore Dei velut ligantur compedibus, 219.
 Martyrum praeconium, 273. Martyrum in oratione et tormentis perseverantia, 93.
 Matutinum resurrectionem plenam letitia significat, 60.
 Medicina suavis infirmo danda est, 261. Medicinae duo officia, 13.
 Memoria duplex, 150.
 Mendacium labor appellatur, 301. Mendacii genera, 10. Mendacio impiorum augetur credentium merees, 137.
 Mens animam hortatur ad laudem Dei, 310. Mantis excessus duplex, 61.
 Mensæ tres in sacris, 47.
 Mentiri et mendacium quid differant, 10.
 Miles Christi hostibus multis patet, 183.
 Mirabilia Dei in convertendis peccatoribus, 196.
 Misericordia super veritatem comitatur, 272. Misericordia Dei cognosci solet in adversis, 91. Misericordia Dei in conversione peccatorum, 196. Misericordia an in malos exerceenda, 221. Misericordia Dei flumen est, 133. Misericordia exsecutores et fructus, 221. Misericordiae et judicii ordo, 272. Misericordia maxime vincitur diabolus, 307. Misericordia commendatio, 307. Misericordia consistit in dando et dimittendo, 307.
 Missæ tres die natalis Domini quare celebrantur, 297.
 Monachii et religiosi vani, 288. Monachi mente et corpore habitare debent, 288.
 Mortem nemo passus est pro confessione Christi ante Christum, 303. Mortem non timent mali, 103. Mortis desinitio, 174. Mortem timet Christus, 43.
 Moses non fidelis, 230.
 Mundus iste via peccatorum dicitur, 1. Mundus career, ubi omnia vana, 304. Mundi hujus civitas caduca, 155. Mundi hujus flumina qui facile pertransiunt, 137. Mundi amator non videt Deum, 10.
 Mundana habitatio infernus est, 191.
 Murmurantes fratres, 288.

N

Natalis Dominici in missarum ordine mysterium, 87.
 Natalis Domini trium missarum ratio, causa et ordo, 297.
 Nocere nihil potest sine Deo, 69.
 Noctis silentio infestior diabolus solet esse tentator, 260.
 Nomen Dei proprium intelligunt tantum, qui mundum non diligunt, 19.
 Nova, vetera et vetustissima, 297.
 Nuptiarum Dei et hominis carnem et epithalamium, 96.
 Nutritio spiritualis ut carnis quinque tempora habet, 285.

O

Oblivio Dei quid, 159.
 Obscuritas mysteriorum sacrae Scripturae ex peccato primi parentis, 266.
 Obstinati sive indurati dormiunt ab incepatione Dei, 166.
 Obstinatio a malis angelis sit, 175.
 Oculus justitiae, 268. Oculis justi magna inest virtus, 162.
 Oculorum tentatio, 290. Oculos duos habet Ecclesia, 163.
 Odium bonum, 298.
 Odorum plena vestis corpus Christi dicitur, 97.
 Offerentium Deo circumstantiae psal. 28, 57.
 Oleum adulatio falsa, 302.
 Opera extra nidum Ecclesiae non prosunt, 188. Opera quomodo facienda, 152. Opera necessaria ad ingressum celestis terræ, 220. Opera bona iudicia fidei et gratiae acceptæ, 244. Opera Dei justum consolantur, et spem venieant, 305. Operum bonorum agendorum ratio, 203. Operum merces speranda, 253. Operum bonorum retributor Deus, 33.
 Orandi modus, 164. Orandum est potissimum noctis tempore, 260. Orandum manibus elevatis in figuram crucis, 131.
 Oratio quotidie offerenda Deo mane, ut primitiae vocis et cordis, 272. Oratio Christi multis modis sit, 190. Oratio pro impiis non sit, 72. Orationis ratio et gradus, 191.
 Ori custodia ponenda, 302.
 Originale peccatum post baptismum poena est, 66.

P

Paganorum filii, corvorum filii dicuntur, 312.
 Papa omnia ex charitate et zelo facere debet, 271. Papa eur pallio rubro utatur, 271.
 Pascha, Pentecoste, et xenophlegia, quid Judæis significabant, 234.
 Pascua fidelium, 266.
 Passio Christi landandi Dei maxima ratio, 71. Passio Christi commutat homines, 145. Passio Christi fuit Judæis opprobrium sempiternum, 176. Passio Christi tracta-

tur, 5. Passio Christi tenebras legis evanavit, 270. Passio Christi vigesimo primo psalmo apte tractatur, 42. Passio fructus, 45.

Passus Christus apposite comparatur aquæ effusæ, 45.
 Pastoris Christi decem officia, per decem gratiarum genera toto psalmo vigesimo secundo describuntur, 47. Patiens Deus, 309.

Patientia purgat ac perficit ceteras beatitudines, 23. Patientia Job tuta est laudi divinæ accommoda, 214. Patientiam docet totus nouagesimus tertius psalmus, 207.
 Patris ac matris loco Dominus est psalmo vigesimo sexto, 53.

Paulus doctrinæ guttas plus aliis stillavit, 140.

Pauperes Christi imperatores et reges ligant, 315.

Pax metitur voluntate bona, 281.

Peccans in cœlum et peccans in terram quis, 268.

Peccata comparata vinculis, 121. Peccata funes, 300. Peccata omnia faciunt timor et amor, 182. Peccati remittendi septuplex modus, 12. Peccati vitandi ratio duplex, 72. Peccatum quod irremissibile, 124. Peccatum quare mortis aculeus dicitur, 12.

Peccator in lacum descendit, cum licentiam peccandi sibi assumit, sine spe veniam, 306. Peccator est omnis homo et angelus Deo comparati, 305. Peccator omnis sibi ipsi et aliis noet, 300. Peccatores limbus, 79. Peccatoris vita cibus dialoli, 14.

Pecuniam et loculos quare habebat Christus, 125.

Pentecoste et ceteri Iudaorum festi dies, quid significabant, 234.

Perfectionis status describit centesimo decimo psalmo, 116.

Persecutio laqueus, in quo vitæ hujus amor est, tanquam ætas, 303.

Persecutorum duo sunt genera, 150.

Perseverantiae impotes et desides, 172.

Pes animæ, 20.

Poenitendi et peccata delendi septem modi, 12.

Poenitentes diversi generis, diversis avibus comparantur, 218.

Poenitentia Dei quidnam est, 242.

Portæ vitae et mortis, 20.

Potentia Dei toto psalmo centesimo quadragesimo septimo prædicatur, 313. Potentia humana fallit sibi devotos, 69.

Potestas omnis a Deo est, cupiditas autem mala hominis est, 69.

Præcepta homo sine gratia Dei non servat, 254. Præcepta Dei quomodo implenda, 203. Preceptum de ligno paradisi quare factum, 153.

Prædestinati lanæ comparantur, 313.

Prædicare indignis vitium est, 254. Prædicare qui debeant, 107. Prædicandi finis multiplex, 154.

Prædicatores nubibus comparantur, 77. Prædicatores aquis comparantur, 33. Prædicatores lucerna sunt aliis, 36. Prædicatores nubes et cœli dicuntur, 34. Prædicatores varie pascunt, 173. Prædicatoribus corporalia danda, 183. Prædicatoribus temporalia Dominus ordinavit, 223. Prædicatorum officium in prædicando, 290.

Prælatus negligens ejicitur ore Dei, 154. Prælati qui debeant esse, 142. Frælati mali devorant plebem Dei, 27.

Præsumptores operum suorum, 152.

Precantis vocem nihil prohibet, quin ad aures Dei ascendat, 284.

Precatione interdicuntur qui manent iu peccato, 298.

Promissa Dei chirographo scripta, 310.

Proximus tribus modis dicitur, 25.

Psallendi modus apud Judæos, 7.

Psalmus 118 inter ceteros psalmos est ut sol inter stellas, 253. Psalmus, canticum, psalmus cantici, canticum psalmi, quid differant et quid significant, 6. Psalmus operationem bonam significat, 3. Psalmus est laus Dei in voce et organis, opera voei concordia significantibus, 311. Psalmi septem pœnitentiales, et totidem laudis, 308. Psalmorum claves et intelligentia tituli sunt, 3.

Psalterium ecclesiasticum ex Græco versum est, 260.

Puniens Deus etiam propitius est, 215.

Purgandi quinam sunt, 12.

Q

Quietis humanæ hostes tres, 77.

R

Recti quinam sint, 68.

Redimi non potest qui suis viribus fudit, 104.

Reges et sacerdotes, quare olim uncti, 53.

Regni Dei gloria, potentia, decor, 309.

Religionis Christianæ tres status, 134.

Repetitio, confirmandæ sententia indicium, 164.
Resistere Deo quid sit, 152.
Resurrectio quare fuit mane et vesperi sepultura, 60.
Resurrectio spem confirmat, 192. Resurrectio Christi tractatur, 5.
Retributiones quatuor, 255.
Rogationum diebus quare draco portatur, 80.

S

Sabbatum triplex, 205. Sabbati nomine quilibet dies Judæis erat, 48.
Sacmenta Ecclesiæ latibulum Dei dicuntur, 34.
Sacrificium justitiae, 7.
Saeculum relinquere primus gradus cœlestis ascensionis, 275.
Salus temporalis per sinistram Dei, salus æterna per dexteram significantur, 296.
Salvat nos Christus et quando, 115.
Samuel non fuit sacerdos, 215.
Sapientiam etiam vane gloriosi querunt, 271.
Saul quid, 34.
Scientia summa ubi consistit, 205. Scientia Evangelii reprobata alias, 99. Scientia unica est quæ accedit ad Deum, 66. Scientia non contemnenda, superbiæ fugienda causa, 285. Scientia Dei dicitur ab executione mandatorum, 266.
Scriptura sacra per orbem totum extensa, 223. Scriptura sancta lucerna est, 266. Scriptura divina mensa referta est, 148. Scriptura quare operta, 312. Scriptura eadem saepius commemorat, quia cogit ea mundus obliisci, 301. Scripturæ intellectus cui aperitur, 312. Scripturæ mysteria abscondita ne vilescent, et ut exquirant, 301. Scripturæ difficultas, justo non est scandalo, 274. Scripturæ obscuritas utilis non reprehendenda, 312.
Seditiosi primi Dathan et Abiron, 115.
Septenario numero veteres, octonario patres gratiæ serviant, 275.
Septuagesimæ tres sunt, 134.
Silentium adversus calumniatores optimum remedium, 84.
Similis Deo quis esse potest duobus modis, 153.
Sinapis granum Christus in montem crescit, 146.
Solis officia, 38.
Sors est prædestinatio, 63.
Sperandum in Domino, 63. Sperandum in Filio hominis, non quia filius hominis, sed Filius Dei, 311.
Spes timori jungenda, 313. Spes et timor in via connecti debent, 191. Spei solamen contra sæculares justitias et incommoda mundi, 90.
Spiritus humilium deficit, ut vivat in eis Spiritus Dei, 305. Spiritus homiū quomodo vadat et non redeat, 177. Spiritualis filius hominis, carnalis homo dicitur, 17.
Sponsi Christi et sponsæ præconia, 96.
Stellas in Ecclesia numerat Deus, id est veros sanctos, 312.
Studia et affectiones hominis exterioris, 169.
Superbi volucres sunt, 48. Superbi a divina laude arcentur, 246. Superbi definitio, 208. Superborum spes, fundamenta montium, 34.
Superbia comparatur equo, 69. Superbia ab injuria Dei increpat, 159. Superbia omne peccatum est, 64. Superbia humani delicti origo, 259. Superbiæ curatio, 165. Superbiæ solalex Dei vitat, 259. Superbiæ cedrus significat, 57.
Suspicio fere invidorum est, 208. Suspicio maximum vitium, 258.
Synagogæ et Ecclesiæ differentia, 160. Synagogæ finis, 161.

T

Tabernaculum militans militans Ecclesia, 64.
Taceturnitatis commendatio, 301.
Talio fit multis modis, 239.
Temporalia rependenda Evangelium prædicantibus, etiam non potentibus, 225. Temporalia non amanda, 311.
Temporalia rependenda spiritualibus, 278.
Temporis ac dierum ratio in conversatione hominum, 417.

Tenebræ passione Christi evançatae, 270. Tenebræ mali homines sunt, 114.

Tentatio appetitur, 15. Tentatio fit duobus modis, 203. Tentatio oculorum, 290. Tentatio vento simillima, 187. Tentatio utilis, 128. Tentationis duas portas habet diabolus, 62. Tentationum quatuor genera, 205.

Tentatores, quot et quinam, 52.

Testamentum Vetus et Novum, gladius bis acutus, 307. Testamenti Veteris in Novum translatio, 86. Testamenti utriusque necessaria connexio, 221. Testamentorum Novi et Veteris similitudo, 269.

Testimonii et præcepti discrimen, 215. Testimoniorum, mandatorum et legis differentia, 254.

Timenda peccatori quæ sint, 270. Timendi non sunt hostes corporum, 54. Timenti Deum nec necessaria temporalia desunt, 71.

Timor Dei ligat martyres, 219. Timor Dei basis est verbi Dei, 257. Timor et spes in via connecti dehent, 192. Timor aut omne bonum, aut omne malum facit, 182. Timoris divisio ac diffinitio, 39. Timores quatuor præter naturalem, 283.

Tituli psalmorum ab Esdra additi, 2.

Toreular Ecclesia est, 16. Toreular tribulationum separat bonos a malis, 182.

Tortum prædicti frangunt, ut post rectum faciant: sic cor pravum frangitur ut dirigatur, 312.

Transfigurati Christi vestes albæ sanctos significant, 109. Transfiguratio Domini, 263.

Tribulatio Ecclesiæ oritur a vita impiorum, 127. Tribulatio ignis et nox dicitur, 31. Tribulationem sustinens justus quare non liberatur, 44. Tribulationem ferentibus verbum Dei esca est, 259.

Trinitas divina ostenditur, 110. Trinitas ostenditur, 39

U

Unctionis triplicis varia significatio, 53.
Usura spiritualis in Christo laudatur, 29.

V

Verbum bonum quare Christus dictus est, 96. Verbum Dei dulcis esca tribulatis, 259. Verbum Dei septem donis splendet in præconibus veritatis, 25. Verbum prædicacionis, 169. Verbum Dei ante Christum latebat, 35. Verbum Dei quare comparatur argento, 25. Verbum Dei duo efficit, 47. Verbum Dei sagitta dicitur, 82. Verbi divini auditores discriminati, 162. Verbi divini prudens dispensatio, 38. Verbi divini velocitas, 313.

Veniam debet homo homini dare, 270.

Veritas et misericordia quare Christus dicitur, 120.

Vespasiauus, aper Synagogam exterminans, 181.

Vetera, vetustissima et nova, quæ, 297.

Via peccatorum mundus est, et prava operatio, 1. Via paranda Domino quomodo est, 190. Via munda venit ad nos Deus, 36. Via Christus, juxta quem laqueus ponitur a malis, 304. Via charitas, 304. Viæ Domini justæ sunt voluntates ejus, 310. Viæ Domini apostoli et prophetæ, 253.

Vindicta divina sagittæ similis, 81. Vindicta homini non appetenda, 207. Vindictæ ordo, 175.

Virga Mosi Judæos et genus humanum significat, 160.

Virtutem omnem faciunt timor et amor, 182. Virtutum effectus decem, 28.

Vita hominis sine Christo amara, 170. Vita hominis triplex annuntianda Deo, 118. Vita hominis vesper dicitur, 60.

Voluntatis torrens quid, 77.

Voluptas et vitia hujusvitæ aqua sine substantia dicuntur, 279. Voluptas Dei regula justi viri, 68.

Vota quædam communia, quædam propria, 167. Voti reddendi ordo, 137.

Vulpes hæretici cauda religati, 183.

Z

Zelus amoris, 271. Zelus Dei qui, 178. Zelus in pastorum necessarius, 271.

II.

AD EXPOSITIONEM IN EPISTOLAS D. PAULI

Revocatur Lector ad numerales notas crassiori charactere textui insertas.

A

Abba Pater cur conjungi soleant, et quid significant, 39. 153.

Abrabam quomodo justificatus ex fide, 18. Abraham cur nondum circumcisus facta est promissio, 19. Abraham pater omnium gentium, 21. Abraham an angelos hospitio receptos homines putavit, 264. Abrahæ volentis occidere filium laudatur pietas, 260.

Abstinencia vera, qua abstinetur a peccato, 263.

Acceditur ad Deum non locorum intervallo, sed similitudine, 95.

Accidentium nobis differentiae, 180.

Actiones hominis quatuor, 39. Actiones nostræ quales exiguntur, 39.

Adam forma Christi, sed ab effectibus disparibus, 26. Adam se prior, et per hoc omne semen ei subjectum vendidit, 34. Adam rectus et sine culpa creatus, 34. Adam eur cadere permisit Deus, 34. Adam non propter pomum, sed inobedientiam et cupiditatem mortem invenit, 62. Adam et Eva typus Christi et Ecclesiæ, 175. Adam quia seductus non est, sed Eva, 212. Adam mulieri obsecutus est, non victus concupiscentia carnali, sed benevolentia amicabili, 212. Adam typus rationis, 213. Adæ duo, 24. Adæ peccatum non longe ab idolatria abest, 25. Adæ cur exstasis data, 175.

Adoptio quid, 41. Adoptionem recepinus per Christum, 153. Adoptione filii nos quomodo dicamur, et quando, 3. Adoptione sancti dii vocantur, 87.

Adventus carnis Christi exitus vocatur et introitus, 233. Adventum Domini signa quæ præcedent, 205

Ædificare aurum argentum lapides pretiosos, fenum stipulam super fundamentum quid sit, 75.

Ægyptiorum mors in mari Rubro peccatorum ablutionem significat, 91.

Æmulari Domino quid, 94.

Æmulatio quid, et quod duplex est, 133.

Ænigma quid, 105.

Ætate 30 annorum omnes resurgemus, 17t.

Æternus Deus solus proprio dicitur, 66. Æterna tempora quæ intelligenda, 66.

Æternitas sine mensura est, 111.

Agi plus esse quam geri, 39.

Agricola Deus est, nos ejus agricultura, 73.

Alieni qui, 22.

Alimonia quando sumenda, 69.

Allegoria quæ dicitur, 155.

Altioribus abstinentiam coram imperitis, 242.

Altitudo crucis, 169.

Amaritudo quæ, 173.

Ambulare secundum carnem, 38. Ambulare secundum spiritum, 38.

Amen vocabulum Hebraicum, 107.

Amicus sponsi non sibi, sed sponso zelat, 133.

Amor hujus saeculi, 209. Amoris humanæ gloriæ vires, 197.

Anathema quid, 44, 141.

Angelica perfectio quæ, 93.

Angelus mediator esse non potuit, 212. Angelus officii nomen, 87. Angelus officii nomen, 234. Angeli an doleant, 41. Angeli eur in Scripturis, ut homines non vocentur dii, 87. Angeli nobis tune potissimum adsunt, cum divinis vacamus, 96. Angeli quid Deo annuntient, cum omnia scint, 186. Angeli mali quodammodo medi sunt, 212. Angeli non solum ex Deo, sed ex effectu cognoscunt, 513. Angeli Christum hominem adorare jubentur, 234. Angeli in salutem nostram quam sint incumbentes, 235. Angeli hospitio excepti, an cogniti, 264. Angelis pares futuri sumus, 43. Angelis æquales nos fore per Filium suum certificavit Deus, 264. Angelorum tres ordines, 137. Angelos judicabant

sanceti, 79. Angelos multis apparuisse credendum est, 234.

Anima simul et corpus per spiritum vivificatur, 39. Anima pro homine, a parte superiori, 62. Anima in corpore vivit, sed non vivificat, 112. Animæ corporisque differentia, 39. Animam non contaminat corpus, 194.

Animalis homo quis, 72. Animalis vita et sensus, 72.

Annuntiatio quæ Deo fit, qualis sit, 186.

Antichristus præcedet adventum Domini, 205. Antichristus ubi nascetur, 205. Antichristus refuga, 205. Antichristus unde dictus, 205. Antichristi qui, 227. De Antichristi adventu, 202.

Aporos quid, 122.

Apostolus luctans non subjugabatur, 36. Apostolus quomodo se Christum secundum carnem neget cognoscere, 125. Apostolus quid nescivit, dicens: Nescio, Deus scit, 136. Apostoli officium, 4. Apostoli unde dicti, 41. Apostoli cur omniū linguis locuti sunt, 40. Apostoli veri non sunt, nisi missi, 50.

Apostolice potestatis debitum, onus est, 198.

Apprehensio beatorum quam Apostolus nondum habuit, 184.

Aqua de petra quid, 91.

Aquila, 65.

Arbiter, 212.

Arguendi auctoritatem violentia tollit, 174.

Arguentes alios nihil magis quam violentia dedecet, 174. Aristobolus, 65.

Arrhae promissionis Dei, 23. Arrhae et pignus, 163.

Artifex ex attentione operum queritur, 8.

Ascendere et descendere quid, 125.

Astutia quæ, 172.

Attributa homini convenientia, Deo quomodo attribuuntur tropo locutionis, 72.

Augusti et Hieronymi dissensio de reprehensione Pauli adversus Petrum, 135.

Anxillum divinum nemo debet exspectare in eo quod ipse per se facere possit, 136. Auxiliū tempus et gratiae est in hac vita, 141.

Avaritia idolatriæ æquatur, 173. Avaritia radix omnium malorum, 194. Avaritia et idolatria par malitia, 194. Avaritia, 10. Avaritia quid, et quod sit radix omnium malorum, 218.

Avarus quis, 265.

Azyma, 78.

B

Balthasar regis visio, 136.

Baptismus. In baptismio omnes omni peccato moriuntur, 30. Baptismus in Christo unicus sufficit, 30. Baptismus quomodo perficit verbum, 49. Baptismus solam fidem requirit 54. Baptismus tantum valet per hominem contemptibilem, quantum per apostolum datus, 68. Baptismus Joannis, 68. Baptismus iterari non potest, 154. Baptismus triplex et tamen unum confitemur, 243. Baptismi potestas quæ, 68.

Baptizare minoris est officii quam evangelizare, 68. Baptizandi potestatem sibi cur retinuit Dominus, servis autem ministerium concessit, 68.

Beatus nemo est Dei donis, qui donanti existit ingratus, 72. Beati qui habent quod volunt, et recte volunt, 19. Beati an doleant, 41.

Bellum carnis, 158. Bella duo nobis, alterum adversus dæmones, alterum in seipsum, 176.

Benedictiones a Deo petendæ, sine quo nihil boni possumus, 140.

Benignitas Domini fecit corpora nostra membra sua, ac templum Spiritus sancti, 81.

Binoamines et trinoamines, 1.

Blasphemia sive peccatum in Spiritum sanctum est impunitia, 11. Blasphemia quæ, 173. Blasphemia, 194. Blasphemie in Deum interdum sunt mala opera, 94.

Bonus et justus differunt, 23. Bonus solus Deus, 63. Boni voluntas et operatio non est ex libero arbitrio, sed misericordia Dei, 45. Bona temporalia cur tam bonis quam malis dantur, 83. Bona facere eorum hominibus, quomodo debeamus, 121. Bonum agere et perficere quomodo differant, 36. Boni ex afflictionibus malorum proficiunt, 44. Boni ex fide viventibus qui imperant serviant eis, etsi contra videtur, 198.

Bravium quid, 91. Bravium quomodo non unus, sed omnes in cursu perseverantes accipiunt, 91.

Brian quid, 59.

C

Cæcitas cordis est poena peccati, unde in gravia peccata cadimus, 8.

Cæcum nascitur genus humanum quod ex primo parente traxit, 165.

Cæremonias non observasse, veteribus peccatum fuit, nobis non item et quare, 193.

Caius, 65.

Calceamenta, 176.

Calciari sandaliis, 176.

Calix benedictionis et communicationis, 93.

Canes in Ecclesia, 183. Canum natura in allatando, 183.

Canticum quid, 174.

Captivam captitatem duxit Christus, 170. Captivare captitatem, 171.

Caput mulieris quomodo vir, 95. Caput omnium sensuum corporalium receptaculum, 95. Caput Christi Deus quomodo, 95. Caput Ecclesie Christus, pro magno dono datur, 164. Caput corporis principatum tenet, 189.

Carbones ignis quid, 57.

Cardinalium virtutum opera, 237.

Carnalis idem qui animalis, 73.

Caro Christi similitudinem peccati in quo habuit, 38.

Caro omnis hominum praeter quam Christi peccatrix, 38.

Caro Christi duplex, 99. Caro nostra incorrupta erit post resurrectionem, 113. Caro Christi, caro Mariæ, 246. Caro Christi sola sine vitio, 252. Caro concupiscentia quid, 158.

Carnis voluptates, etsi delectant, passiones sunt tamen naturæ, 9. Carnis suæ rebellionem cur nobis proposuit Apostolus, 36. Carnis prudentia quid, 38. Carnis filii qui, 156. Carnis nomine totus homo intelligitur secundum se vivens, 159. Carnis nomine mortalitas interdum significatur, 193. Carnem non esse malam, cique necessaria ministranda, 39. Carnem Christi, hoc est humanitatem Deitati unitam adoramus, unum eundemque Deum inseparabiliter, 153. Carnem suam quomodo nemo odio habuit, 175. In carne esse, 30. De carne et ossibus esse quid, 175. Carne orare, 177. Carne servire Deo, 183.

Castitas non solum continentium, sed etiam conjugatorum Dei donum est, 82.

Cataphrygarum haeresis de nuptiis secundis, 86.

Causas quorundam occultit Deus, 168.

Charitas Dei mira erga nos, 4. Charitas omium virtutum forma, 6. Charitas donum maximum, 22. Charitas augmet cognitionem et perficit eam, 22. Charitas una eademque in Deum et proximum, 22. Charitas proprium donum Spiritus sancti et fons singularis, 22. Charitas quomodo diffunditur in cordibus nostris, 39. Charitas impensa multiplicatur, 58. Charitas etiam redditum debitorem detinet, 58. Charitas mater omnium honorum, 87. Charitas fons bonorum, 104. Charitas ubi adest, omnia frustra haberit, 104. Charitas an evacuabitur, 104. Charitas in patria augmentabitur, 105. Charitas quomodo fide et spe major, 105. Charitas faciet ut in regno, quod singulis proprium, commune sit omnibus, 112. Charitas quomodo violenta, 223. Charitas perfecta, 138. Charitas nou per affectum carnis sed spiritus habenda, 158. Charitas fructus spiritus, 159. Charitas omnium virtutum radix et fundamentum, 159. Charitas cur toties tantopere commendetur, 159. Charitas supereminens, 169. Charitas est actio recti itineris, 169. Charitas timorem servilem foras mittit, 177. Charitas humilitatis est præmium, 181. Charitas tunica inconsutilis, 195. Charitas perfectionis vinculum, 195. Charitas eminentior virtus et via omnibus præceptis et scientiæ, 195. Charitas, præcepti finis, 209. Charitas quid, 209. Charitatis præcepta duo unum sunt, 58. Charitatis magnitudo et commendatio, 104. Charitatis longitudo, latitudo, sublimitas, profunditas, 168. Charitatis filius Christus, 189. Charitate habens quomodo omnes virtutes habeat, 59. Charitate Dei nullum bonum certius, 43.

Cherubim mysterium, 250.

Chirographum peccati delevit Christus 192. Chirographa peccatorum per fusionem sauginiis deleta, 193.

Chordæ præceptorum decem, 59.

Chrisma et Christus, 534.

Christus unctus non oleo visibili, sed plenitudine gratiae spiritualis, 1. Christus quomodo factus dicitur, 2.

Christus quid erat, et quid factus est, 2. Christus quomodo seipso minor factus est, 2. Christus an diceundus sit creatura, 2. Christus ex semine quomodo factus dicitur, 2. Christus prædestinationis et gratiae lumen, 11. Christus prædestinationis caput, et fidei principium et perfectio, 111. Christus quomodo assumptus intelligatur Filio Dei, 3. Christus cur Dominus noster vocatur, 4. Christus est hereditas suorum, et sui hereditas ejus, 40. Christus quotidie interpellat pro nobis ad Patrem, 43. Christus finis noster, et quare quomodo, 49. Christus lapis offensionis, et petra scandali, 48. Christus finis legis, 49. Christus Jesus quomodo ostium et pastor, 67. Christus quomodo sapientia Dei, 70. Christus quomodo nobis factus est sapientia, 70. Christus caput nostrum, cuius corpus Ecclesia, et membra corpora nostra, 81. Christus an sit nobis dicendus Pater, ut Deum patrem dicimus, 87. Christus una persona est gemina substantia, 87. Christus loculos habuit, quos Judæi commendavit, 88. Christus quomodo petra erat, 91. Christus panis in altari, 82. Christus ab omnibus semper sequendus, 93. Christus post resurrectionem an Cephae primum apparuit, 109. Christus caput viri aliter, quam vir caput mulieris, 93. Christus quare Adam, et novissimus dictus, 113. Christus resurgens jam non ultra moritur quomodo, 115. Christus quomodo se amodo videndum discipulis negavit, 125. Christus rex et sacerdos, 254. Christus Deus natura est, 153. Christus Filius Dei per naturam, nos per adoptionem, 153. Christus cur palam despectus mori voluit, 260. Christus crucem suam portans, 161. Christus lapis est angularis, etc., 166, 197. Christus fundamentum fundamentorum ut apostolorum, etc., 166. Christus dedit et accepit dona, 170. Christus dedit secundum Deitatem non humanitatem, 170. Christus quomodo novus homo, 172. Christus noster sol justitiae et veritatis, 172. Christus unctus, 172. Christus hostia in odorem suavitatis, 173. Christus quomodo Patrem deseruit, 175. Christus et Ecclesia, una caro sunt, 175. Christus moritur ut fiat Ecclesia, 175. Christus semper aequalis Patri, 188. Christus quomodo se exinanivit, 180. Christus Deus et homo, Creator et creatus, 180. Christus seipso minor factus est, 180. Christus homo minor Patre, Deus aequalis Patri, 180. Christus homo et Deus una persona, 180. Christus quomodo genitus, 189. Christus Patri coomnipotens, 189. Christus quomodo primogenitus, 189. Christus imago Patris, 189. Christus caput Ecclesie secundum divinitatem et humanitatem, 189. Christus quomodo primogenitus ex mortuis, 189. Christus adhuc palitur in membris suis, 190. Christus sapientia et scientia nostra, 191. Christus quomodo umbrarum et figurarum corpus, 193. Christus mediator est noster et solus, 212. Christus ut propheta et prophetarum Dominus, sic et angelus et angelorum Dominus, 232. Christus quomodo haeres, 232. Christus splendor quomodo, 232. Christus angelis confertur, et eis præfertur, 233. Christus in quo paulo minoratus ab angelis, 236. Christus Filius per naturam, nos per adoptionem, et quanta est differentia, 236. Christus non fuit in lumbis Abrahæ, neque decimatus ut Levi, 246. Christus sacerdos et non sacerdos, 242. Christus rex justitiae et pacis, 245. Christus rex semper fuit, sacerdos post carnem assumptam factus, 248. Christus terrena contempsit, et mala suscipit nos erudiens, 261. Christus immolandus significabatur per immolationem animalium veteris sacrificii, 276. Christi etymon, 1. Christi duplex natura et ortus, 1. Christi gemina substautia, 2. Christi exinanitio quæ, 2. Christi et Adæ disparres causarum effectus, 26. Christi vita, et nostra et morum est disciplina, 63. Christi adventus causa peccatorum salus, 210. Christi omnis actio preces fuerunt pro hominibus, 242. Christo gratia data sine mensura, 160. Christum qui vere prædicat, 70. Christum quomodo peccatum fecit Pater, 125. Christum mortuum fatentur omnes, Christiani soli, resurrexisse, 222.

Christianus cur in fronte signetur, 50. Christianus si malus non salvabitur, 159. Christiani plures quam Judæi, 156. Christiani, ut nunc conversatione sunt dissimiles, ita et in futura retributione, 157.

Cibos qui discernit peccat, 52.

Circumcisio cordis quæ, 14. Circumcisio quid et ejus dignitas, 19. Circumcisio quomodo fiebat, 20. Circumcisio cur in baptismum mutata, et utriusque differentia, 20. Circumcisio cur data, et cur octavo die fiebat, 20. Circumcisio cur in carne præputii jussa fieri, 20. Circumcisio antiquis quod nobis baptismus, 20. Circumcisio quid significat, 156. Circumcisio cur 8 die, 157. Circumcisio quomodo nos sumus, 233. Circumcisio et hujusmodi cur veteribus data, 246. Circumcisione etiam facta peccatorum remissio, 20. Circumcisio quis significatio, 183.

Circumcisus si nihil prodest Christus, cur: et Timotheum circumcidit Paulus, 157.

Civitas superna, 156. Civitates duas in toto mundo faciunt duo amores Hierusalem et Babyloniam, 156.

Claimare nostrum quale esse debet, 29.

Clamor in Scripturis quid designat, 153.

Clarificatio Christi post resurrectionem, 131.

Coæternum non est in creatura, 232. Coæternum et coævum differunt, 242.

Cœlum tertium quid, 136. Cœli tres, 136. Cœli perierunt per diluvium, et peribunt, 234.

Cogitatio quemque aut nocente aut innocentem facit, 13. Cogitationes invicem patebunt in judicio 76. Cogitatio proprii periculi maxime ad misericordiam inclinat, 190.

Cognati omnes spiritu sumus, 65.

Cognitio Dei, qua nos cognoscere dicitur, 154. Cognitione perfecta hic non est in hæ vita, 185.

Cognoscere Deum, et cognosci a Deo quid, 42. Cognoscere facere quiescere Dei quomodo intelligentur, 154.

Coitus in conjugatis quando excusabilis, et quando peccatum, 82. Quantum ad coitum conjugalem, eadem auctoritas in muliere et viro, 82.

Colendum est Deus gratis et caste amandus, 67. Colimus Deum, et Deus colit nos, 73.

Coma judicium velaminis unde comata mulier, 97.

Communicatio passionum Christi est nostra, virtus, 184.

Communare gloriam Dei, 8. Communare gloriam Dei quid, 9.

Compunctionis spiritus quid, 51.

Compedes nostræ quæ, 179.

Comprehendisse nondum se Paulus quid dicat, 184.

Concupisci omnes sumus, 65.

Concordia vera, 95.

Concubitus. Ex uno concubitu eur natos dicit non eamdem gratiam habuisse, 44.

Concupiscentia quid denotet, 30. Concupiscentia generale peccatum, qua omnia peccata continentur, 33. Concupiscentiam prohibentelege, omnia peccata prohiberi, 33.

Concupiscentia quid, 33. Concupiscentia quomodo aucta per legem, 35. Concupiscentia radix omnia malorum, 34.

Concupiscentia omnia peccata oriri, 36. Concupiscentia lex est peccato, 37. Concupiscentia in hæ vita finiri non potest, sed minui, 37. Concupiscentiae suæ consentiens operatur peccatum, 36.

Concupiscere. Non concupiscere perfecti est, non post eas ire, luetantis et laborantis, 36. Non concupisces, hoc præcepto omnia peccata prohiberi, 33.

Condelectari legi Dei, 35.

Condemnationis nihil quibus, 37.

Confessio oris fit ad salutem, 49. Confessio etiam laudis est, 63. Confessio laudis est, 63.

Confiteri quid est, 49.

Configurari morti Christi quid, 184.

Confundi quis dicatur, 22.

Conjugium efficit non coitus, sed solus consensus sive voluntas, 82. Conjugium quid, 82. Conjugium unum de sacramentis Ecclesiæ, 92. Conjugium contrahit sola proli procreatio, 82. Conjugium a quibus personis legitime illegitimeque contrahitur, 82. Conjugium quare sacramentum, et an sit sacramentum, 82. Conjugii bona tria: fides, proles, sacramentum, 82. Conjugii separatio gemina spiritualis et corporalis, 82.

Conscientia hominis abyssus, 76. Conscientia et bona fama quomodo diversimode sint nobis necessaria, 130. Conscientiae malæ trepidatio, 127.

Consentire facientibus quid, 10. Consentire legi Dei, 36.

Couspersio quid, 78.

Contentio, 10. Contentio et æmulatio unde, et quomodo iis resistatur, 59. De contentione in judicio pro sæcularibus rebus, 79. Contentio quæ, 173.

Contristare Spiritum sanctum, 172, 173.

Conversatio hominum notanda cum quibus conversemur, 185.

Conversio sine Dei adjutorio non fit, 48. Conversio panis et vini in corpus et sanguinem qualis, 99.

Cor quid in Scripturis, 8. Cor passeri, caro turturi comparatur, 213.

Corinthii, 66.

Coronam justus judex non redderet, nisi dedisset ante gratiam pius Pater, 225.

Coronatur nemo antequam vincat, 44.

Corpus per peccatum mortuum factum, 38. Corpus et sanguinem Christi revera spiritualiter manducare quid sit, 81. Corpus suum et sanguinem Christus dedit post typi et agni sumptionem, 98. Corpus Christi verum esse in altari, 99. Corpus spiritale non est spiritus, 12. Corpus unum efficiunt cum Christo per Spiritum onsoeiantem, 170. Corpus carnis quid, 172. Corpus Christi Ecclesia est, 190. Corpus carnis, id est caro, 192.

Corpus multarum rerum nomen, 192. Corpus non containat animam, 194. Corpus eur tabernaculum dicitur, 265, 266. Corpus Christi a quibus edendum, 265. Corpora nostra quomodo membra Christi, 81. Corpora nostra templum Spiritus sancti, 81. Corpori an accedet magnitudo ad diminutio fiet ulla in resurrectione, 171. Corporis et sanguinis Christi participem fieri, quid sit, 93. Corporis sub onere ingemiscens non vult eo spoliari, sed supervestiri, 123. Corporis propria sunt hujus vitæ omnia opera, 124. Corporis dolores pleniusque immittunt angeli Satanæ, sed nisi permissi, 137.

Corporaliter quomodo in Christo habitat omnis divinitatis plenitudo, 192.

Correctio non potest contingere, nisi superno juvante medico, 222. Correctio quid, 362. Correctioni nec defueris, nec studueris certamini, 222.

Correprio an in oecnlo, an palam fieri dehet, 217.

CREATA OMNIA eademque esse a Patre, sed per Filium, 87. Creata omnia per Christum, 189. Creati in Christo quomodo sumus, 166.

Creationem suam homo non promeruit, 21.

Creatura quid sit, 40. Creatura et filii nos dicimur, sed distincte, 40. Creatura omnis homo dicitur, et in homine est, 41. Creaturas bonas esse creatas a bono Deo, 214.

Creavit Deus cœlum et terram, 257.

Credere Deo et in Deum differunt, 18. Credere non potest nisi volens, 49. Credere quid, 119. Credere nunquam possemus, nisi virtus Dei in nobis hoc operaretur, 155. Credere in nobis operatur Deus, 193. Credenda quæ, 185. Non credens neque in patria est, neque in via, 124. Non credere hi dicti qui noluerunt, 221. Crediti non omnes sunt, etsi præordinati in vitam æternam, prædestinati in adoptionem filiorum, 207.

Credita et fides differunt, 170.

Crimen est peccatum grave, 226. Crimina criminibus vindicantur, 9. Criminum quorundam vindicta est eorum augmentum, 9. Sine ermine multi, sine peccato nemo vivit, 226.

Crueiatus carnis, 169.

Crucifigere concupiscentias quid, 159.

Crux Christi figuratur per virgam qua percussa est petra, 92. Crux Christi eur in frontibus nostris fixa, 161. Crux quando tollitur, 169. Crux Salvatoris non mors, sed peccati 193. Crucis prædicatio Judæis erat scandalum, et quare, 158. Crucis Christi altitudo, longitudo, profunditas latitudo, 169. Crucis latitudo, longitudo, altitudo, profundum, 169. Crucis inimici qui, 185. Crucis turpior mors, 189.

Culpani nostram præsentem, præteritam et futuram Christus delevit, 29.

Cultus Judæorum ab adventu Christi impietas est, 54.

Cupiditas et timor portæ duæ quibus diabolus intrat, 712. Cupiditas omnium malorum radix, 218.

Cura de bona fama et nomine habenda, 142. Curis sæcularibus non occupandus animus militantis Christo, 221.

Currere in incertum quid, 91.

Cursum bravii amor facit, 91. Cursum quomodo consummasset se dicit Apostolus cui passionis certamen restabat, 225.

D

Dæmones non cognovisse Christum natum, 71. Dæmones a scientia dicti, 86. Dæmones et idola nuncupative dñi quoque vocantur, 87. Dæmonibus insita malitia nobis nocendi, 94. Cum dæmonibus pacta, consultationes et quidquid hujusmodi superstitionis sunt, 94.

Dammatio multorum justa, imo omium, 17.

Damnati nunquam liberabuntur, 159. Damnatur nullus antequam peccet sicut, nullus caronatur antequam vincent, 44.

Dati et fructus discretio, 187.

David eur nominetur, in generatione Christi potissimum cum Abrahe sit facta promissio, 2.

Decalogi divisio, 59.

Decinatus non fuit Christus ut Levi, 246.

Declinare a Deo quid, 16.

Defendere a crimen non est landare, 33.

Deformitas Christi pulchritudo nostra, 161.

Defunctis quomodo prosunt quæ facit Ecclesia, 154. Defunctis quid, et qualiter prosit defunctis, 201.

Delibatio quid, 52.

Delictum, peccatum, 159. Delicta quæ, 192. Delictorum gradus tres, 19.

Deserit quomodo nos Deus, 9.

Desperandum non esse de non credentibus, 40.

Desperationis peccatum, 11.

Detrectatores, 10.

Deus meus a quo recte dicatur, 4. Deus Abraham, Isaæ et Jacob, quomodo et eur dicatur, 4. Deus quomodo a nobis videatur, 8. Deus ex administratione totius mundi in-

telligitur, sicut anima ex meliore et administratione corporis, 8. Deus operatur in cordibus hominum inclinando sive ad bona sive mala, 9. Deus in sermonibus suis quomodo justificatur, 14. Deus ultius rei est, cuius auctor nou est, 15. Deus cur et quomodo mortuus, 23. Deus diligebat nos et aderat ante reconciliationem, 23. Deus simul aderat et diligebat nos ante reconciliationem, 23. Deus cur hunc liberet, non illum, non esse serutandum, 46. Deus solus proprie aeternus, bonus, sapiens, immortalis, etc., 66. Deus proprie eorum, qui eum diligunt, 67. Deus agriculta vere est, nos agricultura ejus, 73. Deus licet sit totus ubique, non tamen in omnibus habitat, 75. Deus in nobis quomodo habitat, 75. Deus sumus peculiariter per redemtionem, 82. Deus non potest esse pars alicujus, 87. Deus non est pars personae que Christus est, 87. Deus tribus modis dicitur, 87. Deus substantive Trinitas dicitur, 87. Deus deorum rex magnus super omnes deos quomodo intelligendum, 87. Deus quomodo rebus omnibus adest, 102. Deus omnia in omnibus quomodo erit, 111. Deus in specie qua est quomodo videatur, 137. Deus agit ut sanet omnia, sed suo ordine, 137. Deus pauper quomodo pro nobis factus, 129. Deus quomodo magnificans ex conversione Pauli, 143. Deus bonus quomodo exercet, 121. Deus verus quis, 153. Deus Pater, Deus et Pater est, 164. Deus hominis vita est, 172. Deus qui fecit te sine te, justificat te sine te, 182. Deus quia melior in rebus omnibus, plus omnibus colendus et diligendus, 185. Deus ubique praesens, et ubique totus, non ubique habitat, 192. Deus quomodo patribus visibilis exhibitus est, 210. Deus contra naturam nihil facit, et quomodo interdum sic facere dicatur, 53. Deus omnibus utitur ex sententiae voluntate, 234. Deus omnianovitantequam fierint, 258. Deus Abraham, Isaac et Jacob cur dicitur, 259. Deus in Novo Testamento alia quam in Vete promittit, 260. Deo auctore, quid, 30. Deo soli Spiritus ad mensuram non datur, 56. Deo quomodo est gloria per Jesum Christum, 66. Deum videre peccata, est punire peccata, 19. Deum qui casti querunt in Ecclesia, 178. Deum secundum naturam vident nemo, 219. Deum cur alio quam Judaei ritu colamus, 249. In Deo sunt omnia, et Deus est super omnia, 223.

Deuterosis Judaeorum quid, 209.

Devotatio quid, 141.

Dextera Patris quid, 43. Ad dexteram Patris quomodo Filius sedeat, 164.

Diabolus per mortem Christi prius justitia superatus est, non potentia: utroque tamen modo victus, 23. Diabolus potentiae est amator, et justitiae deserta oppugnator acerimus, 24. Diabolus Iudeos induxit ad Christi occisionem, 24. Diabolus injuste hominem detinebat, etsi homo juste detinebatur, 24. Diabolus post legem homini magis institit, 34. Diabolus nullam potestatem habet nisi datam de super, 63. Diabolus vicius quando se vices credebat, 189. Diabolus in cruce vicius, 252. Diabolus Job tentandum petens exauditus a Deo, Paulus vero non, 138. Diaboli bonos oppugnant, non expugnant, 189.

Diaconi evangelistae sunt, 171.

Dies irae judicii tempus, 11. Dies pro tempore, 11. Dies domini quis, 73. Dies hominis quis, 73. Dies humanae quis, 76. Dies malos faciunt malitia et miseria, 174.

Digitus Dei, 119.

Dignitatem amisisse pejus esse quam non habuisse, 44.

Dii etiam sancti appellantur in Scripturis, 87.

Dilectio Dei et proximi in quibus probetur, 59. Dilectio Dei et proximi cunctantur, 59. Dilectio perfecta non frustra præcipitur, 175. Dilectionis mutuae commendatio, 68. Dilectionem ordinatam habere debemus, 209.

Dilexit prior nos Deus ut eum diligemus, 4. Dilexit nos Deus quantum, et quales, 23. Diligenda ut duo Deus et proximus ita duo diligendi modi, 105.

Discernimur solum a malis, per Christi gratiam, 76.

Discessio quando fiet, 206.

Disciplina quid, 262.

Discipulorum Christi perfectio gaudium et corona magistrorum, 129.

Dispensatio mysteriorum fit tam per bonos quam malos, 75.

Dispensator quomodo quis dicitur, 89.

Dissensio charitatis pestis, 158. Dissensio primum malum, unde cetera oriuntur, 97.

Divinitas ut maxime humiliata est, sic humanitas exaltata, et hoc ipsius predestinationem est, 4. Divinitatis plenitudo omnis quomodo corporaliter in Christo habitet, 192.

Divites sicut intus omnes fideles, 129.

Divitiae abundantis gratiae quae, 165. Divitiae non timenda, sed moribus carum, 219.

Doctores gloriae incrementum praeter illud omnibus communne habebunt, 164. Doctores cur pastores dicuntur, 171. Doctorum sive prædicantium ordo quadruplex, 178.

Doctrina Evangelii, 31. Doctrina pravorum quasi ventus et tempestas, 172.

Dolus, 10.

Dominus. Cum Domino quomodo semper erimus, 202.

Donec particulæ usus, 110.

Donum Dei Spiritus sanctus, 170. Dona Dei sunt merita nostra, 23. Donis Dei beatus esse nemo potest, qui est donanti ingratus, 72.

Dorsum curvum habere, 52.

Dulia, 183.

E

Ebrietas unde dicta, 59.

Ecclesia super petram non Petrum fundata, 68. In ecclesia gradus maiores et minores, 95. Ecclesia quomodo regnum Dei, 110. Ecclesia sponsa Christi, 133. Ecclesia tota una est virgo, 133. Ecclesia vestis dealbata super nivem, 174. Ecclesia ex morte Christi facta, 175. Ecclesia cum Christo una caro, 175. Ecclesia congregata, operante Deo Patre, 197. Ecclesia cum ab Abel cœperit, quomodo Christus caput eorum, 203. Ecclesia hic magna domus intelligenda, 223. Ecclesia typus cum sponso Christo est Adam cum Eva, 175. Ecclesiam continet et vegetat. Spiritus sanctus, 170.

Ecclesiastici judicij forma describitur, 79.

Efficientia quomodo quædam dicuntur, et tamen ipsa non efficiant, 21.

Egregius quis, 183.

Elati, 10.

Electi quomodo qui non erant, 162.

Elegit nos Deus dum non eramus, 21.

Electio est nullis præcedentibus meritis, 41. Electio gratiae est, non meritorum, 51.

Eleemosyna utilior facient quam recipienti, 130. Eleemosyna odor snavitatis, et incensum Dei, 187. Eleemosynæ etiam malis peccatoribusque tradendæ, 161.

Elementa cur infirma vocat Paulus et egena, 154.

Ephesii qui, 162.

Epimenides Cretensis cur ab Apostolo non nominetur, 227.

Episcopi verbo et exemplo docere debent, 171. Episcopi presbyterorum nomine, 177. Episcopi interpretatio, 213.

Episcopatum desiderans opus bonum desiderat, 213.

Pistola ad Iudeos cur elegantius scripta, 231. Epistole Pauli generales sunt instructiones, 196. Epistolam ad Iudeos Pauli esse, 231.

Erubescere. Non erubescendum est de Christo, 50.

Esau odium unde, 45. Esau quam longe a religione fuit, 263. Esau quomodo pœnitentiam nou invenit, 263.

Esse Dei quid, 7. Esse qui dicuntur, qui non esse, 21.

Esse in carne quid, 38.

Eva typus carnis, 212.

Evangelista qui, 171.

Evangelium non subitum, sed longe ante annuntiatum, 1. Ad Evangelium sola gratia Christi pervenimus, 4. Quantum servus a Domino, tantum distat Evangelium a lege, 5. Evangelium virtus Dei quomodo, 6. Evangelium Dei non esse erubescendum, 6. Evangelium justitiam Dei quomodo revelat, 6. Evangelium non innititur terrenis, 176. Evangelium non vendere licet, sed ex eo vivere, 221. Evangelii etymou, 4. Evangelii fructus quantus, 6.

Evangelizare minus est quam baptizare, 68. Evangelizandum non ut manducemus sed manducandum ut evangelizemus, 89. Evangelizantes bene qui, 50. In evangelizantes propter lucrum, 89.

Eucharistia cur panis angelorum, 91. Eucharistiae sacramentum in duabus speciebus datum, 99. De Eucharistiae manducatione multa, 99 et seq.

Exaltatio Christi secundum quod homo, 181.

Exaudit Deus alios ad voluntatem, ad sanitatem alios, 138. Non exaudimur misericorditer interdum, 138.

Excæatio meritorum est, 51. Excæatio mentis quomodo ad Deum pertinet, 121.

Exceptus a passione flagellarum exceptus est a numero filiorum, 261.

Excessus mentis, 124.

Exclusores qui, 7.

Excommunicatio non debet fieri, nisi in confesso, aut aliquo judicio nominato atque convicto, 79. Excommunicationis sententia non temere ferenda, 79.

Exemplar et exemplum, 248.

Exemplasse quomodo in se dicitur Christus potestates et principatus diaboli, 193.

Exinanitio Christi quæ, 2.

Exire ab homine, 127.

Expedire nihil posse quod non liceat, 80. Qui non expedit quod licitum est, 83.

Exsequiarum pompæ quatenus ferenda, 201 et seq.

Extasis quod, 124.

Extensio est tota vita nostra, 184.

Extollendi non sumus de dono Dei, 204.

Exuere veterem hominem, 172.

F

Fabulas quid vocet Apostolus, 209.

Facie ad faciem videre, 105. Iu faciem, 135.

Faciens quod non vult, quomodo consentit legi, 33.

Factores legis quomodo justificare dicantur, 12.

Falax dulcedo, 33.

Falsa doctrina veri semper aliquid intermisceat, 143.

Falsi aliquid de Deo dicere perhorrendum est, etiam si ad laudem ejus pertinere videatur, 199.

Falsitas non minore scelere laudatur in Deo quam veritas vituperatur, 109.

Fama bona quam necessaria, 130.

Fato Christus non est subjectus neque sub eo natus, sed ejus hora et tempus est ejus voluntas, 152.

Fermentum quid in Script, 157.

Fervore spiritu quomodo dictum, 56.

Fiat ethujusmodi quibus imprecari videtur, non optantis sunt, sed prophetantis, 52.

Fidelis cum infideli manere vel non manere potest, 83. Fidelis discedens ab infideli cohabitare volenti an potest alteram ducere, 84. Fidelis infidelem odio fidei discedentem sequi non debet, sed aliam ducere potest 84. Fideles omnes per apostolos credunt, 143. Fideles qui, 162.

Fides verborum, 6. Fides quid sit et quando, 212. Fides rerum quid, 6. Fides cum charitate fundamenum omnium virtutum et bonorum, 6. Fides dæmonum quæ, 6. Fides tribus modis accipitur, 6. Fides merces vita æterna, 7. Fides et justitia Christi quomodo dicantur, 17. In fide et per fidem indifferenter dicit Apostolus, 18. Fides qualis a nobis exigitur, 18. Fides differentiam non admittit, 58. Fides nostra de Trinitate habenda, 54. Fides vera fundamentum est, et Christus, 73. Fides sola sine charitate et bonis operibus non sufficit, 73. Fides Dei numinus, 102. Fides patrum per nostra eadem aquæ utrosque salvavit, 122. Fides in nullo sicut ante gratiam, 151. Fides sine operibus, 157. Fides per dilectionem Christianos facit, 157. Fides dæmonum quæ, 157. Fides in nobis, est Christus in nobis, 168. Fides integra non est in solo Patre, nec in solo Filio, 169. Fides et credita differunt, 170. Fides catholica unde, 170. Fides sentum est justitiæ, 176. Fides certa cognitione utrumque inchoat, 183. Fidei principium et perfectio Christus, 3. Fidei laus et merces, 49. Fidei lux, similis est paradiso, 133. Fidei opus, dilectio sine qua inanis est, 157. Fidei commendatio, 184. Fidei habere posse sicut charitatem est natura hominum; habere autem fidem sicut charitatem est gratia fidelium, 207.

Fieri non potest, quod juste non fit, 155. Fieri aliud, aliud nasci, 2.

Figulus est Deus, 47.

Figure ipsæ quomodo umbræ dicantur, 192.

Figurata magis movere debent quam figurae, 92.

Filius a Patre et Spiritu sancto missus, 152. Filius et Spiritus sanctus per subjectam creaturam visi immutabiles sunt ut Pater, 254. Filius omnis hominis homo, sed non omnis homo filius hominis potest intelligi, 236. Filius Dei unicus ut sine flagello non esset, carne induitus est, 261. Filius Dei sine peccato, non tamen sine flagello fuit, 262. Filii iræ nascimur, 165. Filii charitatis Dei Patris Christus, 189. Filii sunt opera, 213. Filii nomen proprietatem ostendit, non adoptionem, 233. Filii Dei nascimur si sumus pacifici, 262. Filium Christum Deo Patre minorem non esse, 162.

Finis legis Christus, 49. Finis noster Christus, 49. Fides sæculorum qui, 13. Finis consummationis et consumptio- nis, 111. Finis sine fine, 245.

Flere tanquam non flentem, 85.

Flagella patris toleranda, 262.

Flammam ignis facit Deus ministros suos, 234.

Fluimus et effluimus quomodo, 235.

Formari Christum in nobis quid, 155.

Fornicantis hominis eor sit servum corporis 81.

Fornicatio, 10. Fornicatio sola fuga vincitur, 81. Fornicatio maximum potentissimumque flagitium, 81. Fornicatio generalis qua non adhærens quis Deo, adhæret mundo, 81. Fornicatio sola divortium potest, 83. Fornicatio est etiam idolatria et quilibet prima superstitionis, 83. Fornicatio mentis eodem modo quo carnis divortium facit, 83. Fornicatione sola quomodo quis in corpus proprium peccat, secus tamen in aliis forniciarios, 81. Fornicatione generali quomodo quisque in corpus proprium peccat, 81.

Fractio panis quomodo sit in sacramento altaris, 99.

Fratres quos vocet Paulus, 5. Fratres Christi, qui, 42. Fratres quatuor modis in Scripturis dicuntur, 142. Fratres

Christi quomodo sumus, 237.

Frous Christiani cur signetur, 50.

Fruendum quibus, quibus utendum, 219.

Fugere quibus licet Christianis, 136.

Fundamentum Christus est et fides que per dilectionem operatur, 73. Fundamentum spiritualis fabrice in summo, 84.

Fur et latro quis, 178. Fures si vitare non possumus in Ecclesia, exemplo Christi erga Iudam tolerare discamus, 88. Fures et latrones in Ecclesia cavendi, 181.

Futura nou sunt in natura sed in praesentia Dei, 21. Futurum tempus quomodo per præteritum servetur in Scripturis, 50.

G

Galatæ qui, 140.

Galea salutis, 176.

Gemere spiritus quomodo intelligitur, 41.

Gemitus columbae, 42.

Geneseos II verba de Adam et Eva ad Christum pertinere, 175.

Genethliaci, 94.

Gentes que legis sunt quomodo facere dicantur, 12. Gentes cur potius quam Israelitæ justitiam apprehenderunt 48.

Gentilis quomodo Deum cognoscere potuit, 7. Gentiles quomodo dicebantur non gens, 51.

Genus non salvat, 44.

Gloria Mosi quomodo evacuata, 120. Gloria Dei est fidelium incrementum, 163. In gloria Dei Patris esse quid, 181. Gloria Christi est implere desideria suorum, 187. Gloria Dei quid, et cur nominata, 17. Gloriæ humanæ vires, 197.

Gloriari sapienter quomodo potuit Apostolus, 137. Gloriari in semetipso quid, 160.

Gloriatio laudabilis, 17.

Gratia quid est, 4. Gratia quando dicitur, 4. Gratia est specialiter remissio peccatorum; pax vero reconciliatio, 4. Gratia sub meritum uon eadit, 17. Gratia Dei quid, et quod sola justificat, 17. Gratia gratis datur, 17. Gratia, quia gratis datur, 19. Gratia Christi efficacior ad salutem, quam Adæ peccatum ad damnationem 26, 27. Gratia Christi multiplex, 26. Gratia meretr augeri, 22. Gratia Christi, virtutum perfectio quæ in Christo homine fuit, 27. Gratia Christi abundans, 26. Gratia quomodo superabundavit ubi abundavit delictum, 28. Gratia merita nostra bona facit 31. Gratia pro gratia redditur salvatis, 31. Gratia pro gratia quid, 32. Gratia justificationis et glorificationis, 32. Gratia vocatur vita æterna, et quare, 82. Gratia liberat si manserit, 36. Gratia sola redemptos discernit a damnatis, 46. Gratia gratis data quæ, 46. Gratia virtus est sacramentorum, 92. Gratia nou tollit liberum arbitrium, 109. Gratia non secundum meritum datur, 109. Gratia Dei sola liberatur a malo, 140. Gratia meritum præcessit, non contra, 165. Gratia est prædestinationis effectus, 166. Gratia Christo non ad mensuram data, 170. Gratia deo necessariæ habendæ, 17. Gratia divinæ augmentandæ modus, 184. Gratiam reddit Deus pro gratia præmians ob merita, 225. Gratias Deo agere quid, 4.

II

Habere et non habere quid dicatur, 72.

Habitare in nobis quomodo Christus dicatur, 192.

Habitu quomodo inventus homo Christus, 181.

Hæredes Dei quomodo sumus non defuneti, 40.

Hæreditas æterna sors dicitur, 188.

Hæresis nouuñorum de animarum creatione, quodque non peccaverint in celo priusquam infundantur corporibus, 46. Hæresis non in scriptura et sermone, sed in sensu et intelligentia, 96.

Hæreticus quis, 97. Hæretici quomodo exerceat Ecclesiam, 97. Hæretici Deus bene utitur ad utilitatem catholicorum, 97. Hæreticos diabolus quando et cur excitat, 97. Hæretici suo malo quomodo prosuit, 97. Hæretici perdicte comparantur, 223. Hæreticorum perversitas in corruptis Scripturis, 26. Hæreticorum error, serpens, 33. Hæreticorum ex inquietudine quanta sequitur utilitas, 97. Hæreticorum animositas semper inquieta, 223. Hebrei nude dicti, 183.

Hierusalem superna, 156. Hierusalem terrena, 156.

Hilariter dandum, 131.

Hodie genui te, quomodo intelligendum, 233.

Homicidia, 10.

Homo creatura mundi dieitur per excellentiam, 7. Homo quomodo in potestate diaboli traditus intelligatur 25. Homo juste tenetur a diabolo, taenetsi iuste eum diabolus teneret, 24. Homo duplex, 33. Homo interior, 35. Homo adversario quando possit resistere, 35. Homo nolens omnia sacramenta accipere potest, credere non

nisi volens, 49. Homo optimus quis, 59. Homo animalis quis, 72. Homo dicitur factus ad imaginem Dei propter imparem similitudinem, 93. Homo sibimet abyssus, 76. Homo interior et exterior unus homo, 123. Homo tam exterior quam interior percipiet post resurrectionem habitationis cœlestis dignitatem, 125. Homo quatenus ad imaginem Dei creatus, 123. Homo exterior corpus, interior anima, 172. Homo in quo est imago Dei, 172. Homo quo irrationabilibus antecellat, 172. Homo numinus Dei, 189. Homo imago Dei imitando, 189. Homo vetus, vita vetus, 194. Homo in quo creatus est ad imaginem Dei, 194. Homo ad imaginem Dei factus secundum rationale auimam, 195. Hominem veterem exuere quid, 172. Homines sunt electi ut Christus glorificatus, 3. Homines nihil fiunt cum peccant, 87. Homines quod dii appellati sunt et non angeli, 87. Homines nos spe angeli sumus, et quare, 93. Hominibus Spiritus ad mensuram datur, 56. Hominibus datum ad mensuram; Deus nou ad mensuram acclpit, 171.

Honorare patrem quid, 175.

Hortus conclusus quibus constet, 222.

Hostia quomodo nulla relinquitur pro peccatis nostris 254.

Humanitas Christi, pes ejus est, 164.

Humanus homo et sermo, 210. Humana omnia dubia, 230.

Humilitas dispositio ad purgationem mentis et contemplationem, 8. Humilitas vera, 57. Humilitas custodit in omni tentatione, 93. Humilitas Christi usque ad quid extendatur, 181. Humilitas superbiæ medicamentum, 18t. Humilitas Christi maxime in passione apparet, 181. Humilitas charitatis meritum, 181.

Hyacinthus quid, 85.

Hymnus quid, 174.

I

Idolatria lusui puerorum similis, 92. Idolatrium zelo invidiæ Satan invenit, 94.

Idolum quid, 87. Idolum nihil esse in mundo quomodo intelligendum, 87. Idola per se nihil esse, 94.

Ignis temptationis et tribulationis, 74. Ignis inferni aeternus, non tamen ut Deus aeternus, 66. Ignis non est sine splendore, nec Pater sine Filio, 232. De igne purgatorio, 74. Ignem qnem misit Deus in terram, 57. Ignes duo futuri, 74.

Ignominia et ignominiosus quid, 9.

Ignorantia Dei peccatum est, et poena peccati, 10. Ignorantia fidelis melior, quam temeraria scientia, 46. Ignorantia fidei neminem excusat a toto, licet bene excusat a tanto, 12. Ignorans ignorabitur quomodo, 108.

Iguorat quis quod non approbat, 36.

Ignotum Dei quid, 7.

Illicitis qui abstinet, laudem habet; qui vero ab licitis se temperat, præmium et laudem, 195.

Illuminet Deus quomodo omnem hominem, 212.

Imago Dei in anima humana non omiuino detrita est, 212. Imago, æqualitas, et similitudo differunt, 121. Imago Patris Christus, 189. Imago quomodo est aliter in numero quam in Filio, 189. Imago quæ coli debet, 189.

Immunditia, 194.

Immundum non tangere, 127.

Impietas in Deum. 7.

Implebimus quomodo in omnem plenitudinem Dei, 169.

Impenitentia est blasphemia sive peccatum in Spiritum sanctum, 11. Impenitentia in nullo vivente certe cognoscitur, 11.

Impostura tenebras querit, 107.

Incarnatio Christi et omnis exinanitio occultum est mysterium, 190. Incarnationem Christi ad purum non intellexisse angelos, ante completam passionem, 167.

Incompositi, 10.

Increpantes ut plurimum verbo dubitationis utuntur, 86.

Indignatio quid, 194. Indignatio quæ, 173.

Induere Christum quid, 172. Induentes Christum, 151.

Indurati quomodo credere non possunt, 50.

Inexcusabiles quos vocet Scriptura, 8.

Infantes etiam Christus salvat, 210.

Infidelitas malignam vitam facit, 239.

Infirmitatem nostram nosse melius est quam naturam rerum, 86.

Inhabitat Deus in nobis aliter quam homo in domo, 75.

Inimico familiari nulla pestis major, 128.

Iniquitas, in homines, 7. Iniquitatis partes, 9. Iniquitas mysterium quod, 206.

Iniquus et prævaricator differunt, 20.

Innocentia a Deo commendata, 195.

Inseminavit Deus omni animæ principia intellectualia, 232.

Inspicientes, 10.

Instauratio omnium, 163.

Intelligenda quæ, 185.

Intelligibilia quæ, 7.

Intentio bonum opus facit, intentionem dirigit fides, 18.

Interior homo, 37.

Inveniendum quomodo sit et quærendum, 185.

Iuvicia, 10. Iuvicia zelus in diabolo quantus, 159.

Iuvicilia Dei per ea quæ facta sunt cognosci, 7.

Iuvicare nemo vere potest sine fide, 50.

Iuvicatio quid possit, 50.

Ira Dei pro poena et vindicta, 27. Ira Dei pro poena in Scripturis, 7. Ira quæ, cum qua omnes nascimur, 163. Ira durans, diabolo orationem dat, 172. Ira quæ, 173. Ira res inconsiderata, 193.

Irasci et non peccare, 172. Irasci nobismetipsis quid, 172.

Isaac non sine magnæ rei figura contra naturam generationis fuit promissus, 21. Isaac et Ismaelis generatio, et quid uterque nobis significent, 153. Isaac filios gratiae significat, 156.

Ismaelis sunt omnes qui in Ecclesia terrenam felicitatem querunt, 156.

Israel quomodo audisse et cognovisse dicatur adventum Dei et Evangelii doctrinam, 51. Israel duplex carnalis et spiritualis, 93.

Israelitæ quare jussi sunt mulieres alienigenas dimittere, et quo pacto viros inducebant ad idola, 83.

J

Jacobus minor quomodo frater Domini, 142.

Jesus proprium est nomen, Christus sacramenti, 1. Jesus Salvator omnium, 210. Jesu etymon, 1.

Joannis baptismus, 68.

Judam eur Christus non abjecit, 78. Judas quomodo Christum tradidit, et Christus se, 173.

Judeus Græco præponitur ordine et causa Patrum non gratia, 6. Judeus qui plus disciplinæ suscipit, plus puniendus est, 18. Judeus vere quis, 13. Judæi quomodo gentibus digniores, 13. Judæus unde? 13. Judæorum jactantia, 13. Judæi etsi ordine priores quam gentiles, gratia tamen æquales, 13. Judæos, quo consilio lex data esset, nescisse, 28. Judæi capsariorum nostri, 44. Judæi quomodo credere non poterant, 50. Judæi et audivisse et cognovisse quæ de Deo dicta, 50, 51. Judæorum easus et tribulatio nobis profuit, 53. Judæorum casus non incomparabilis, 52. Judæos Elias convertet, 53. Judæorum pars aliqua eur excæcata, pars non, 53.

Judaizandum nunc non est, 145 et seq.

Judex justus judicatus injuste, 14. Judicis non est sine accusatore damuare, 78.

Judicabitur talis qualis quisque moritur, 205. Judicandus homo quomodo ab homine, non ex arbitrio suspiciorum, nec usurpatu judicio extraordinario, sed ex lege Dei secundum ordinem Ecclesiæ, 79.

Judicium habere contra aliquem, est peccatum, 80. Judicium Dei verum et infallibile, contra humanum, 10. Judicium et misericordiam Deo specialiter inesse, 56. Judicium occultum quod merito unius peccati cadit in aliud, 207. Judicii diem quomodo Filius nescire dicatur, 42. Judicii dies non quando futurus, sed quomodo futurus sit scire expedit, 202.

Jugum Christi quomodo suave, 126.

Jurare verum non est peccatum, 111. Jurat Apostolus, 5. Juratur etiam non dicendo per, etc. 5

Jusjurandum nisi necessarium nobis indulsum, 5. Jusjurandum a malo illius, propter quem juratur, 5. Jusjurandum exigens, etiamsi nescit juraturum falsum an peccet, 5.

Justitia Dei quomodo et quare sic dicta, 6. Justitia Dei sine lege est, sed non sine lege manifestata, 17. Justitia quomodo per legem et prophetas testificata, 16. Justitia Dei quid, 16. Justitia non ex operibus, sed opera ex justitia, 18. Justitia Dei in morte, potentia in resurrectione, 24. Justitia plena plus exigit quam peccatum, 31. Justitia Dei, 49. Justitia legis quid, 49. Justitia fidei, 49. Justitia legis quæ, 182. Justitia ex Christo, non ex lege, 49. Justitia duplex, divina et humana, 49. Justitia nostra temperanda in corrigendo, 172. Justitia ex fide Christi, 182. Justitia vera, 183. Justitia stipendum quare non vita dicetur, sicut peccati stipendum mors, 31. Justitiae spes, Christus, 157. Justitiam Dei quomodo iniurias nostra commendat, 15. Justitiam cum iniuritate appendit, 31. Justitiam Dei vituperare non possent, etiamsi omnes damarentur, 46. De justitia non præscientia judicat Deus, 47. Justitiam legis quomodo sectabatur Paulus, et an dannum sit in ea fuisse, 182.

Justificare impium, gravius esse quam justos salvare, 23. Justificari hominem sine operibus legis quomodo intelligatur, 48. Justificari non plures per Christum quam

per Adam condemnantur, 23. Justificatur quis sine operibus præcedentibus, non sine sequentibus susceptionem fidei, 18. Justificat te sine te, qui fecit te sine te, 182. Justificati gratis sumus quamvis ex fide, 22.

Justificationes due, 18.

Justus hic nemo sine peccato, 226. Justus, quique in justus dicendus venit, 6. Justus quomodo ex fide vivat, 6. Justi qui Christi adventum præcesserunt, in inferno detinebantur usque ad ejus passionem, 17. Justi veteres non solius verbi fide liberati, sed fide incarnationis Christi venturi, 27. Justus si patitur, quid injusto continget? 204. Justo quomodo lex non est posita, 210. Justum esse melius est quam hominem esse, 182.

Juvencæ rufæ mystica ratio, 252.

L

Labores et omnia hujus sœculi mala quæ procedunt de peccato originali, cur remaneant remisso peccato, 52.

Lac gregis est quidquid distribuitur præpositis, 88.

Lapis offensionis Christus, 48.

Latitudo charitatis et crucis, 159.

Latria soli Deo debita, 55. Latria, 183.

Laus gloriae Dei est, cum multi ad fidem veniunt, 173.

Laudaudus Deus non solum voce, sed operibus et vita, 94.

Legalia quibus permissa, quibus non, 157. Legalia quæ dicantur, 28. Legalia an post Christum sine peccato servari poterant, 90. Legalia cur Christianis legendæ sint, 246.

Lepra quid sit, 143.

Lex Dei quæ sit et qui sine ea peccant, sine ea peribunt, 42. Lex quæ quantaque sigillaret, 16. Lex sibi quomodo quis esse potest, 42. Lex quid ostendit, 16. Lex operum et fidei quid differant, 18. Lex impletur per gratiam fidei, 18. Lex sine gratia non modo non aufer peccatum, imo auget, 21. Lex peccatum auferre non potuit, 25. Lex naturalis, et scripta, 25. Lex Mosi non adjuvare poterat, sed tantum præcipere, 85. Lex naturalis, 25. Lex quomodo in naturæ adjutorium data, 28. Lex data, ut homo infirmitatem suam agnosceret, 28. Lex mediori paedagogus: perfecto signum, duro flagellum, 28. Lex quid, quibusque modis accipiatur, 28. Lex cur Judæis tantum data, 28. Lex data omnibus, sed non pro omnibus et pro quibus, 28. Lex carnis quid, 30. Lex spiritus eur, 32. Lex mortis eur, 32. Lex ad quid data, 33. Lex sancta et bona, 4. Lex Evangelii, lex spiritus, 34. Lex Mosi sancta et spiritualis, 34. Lex, peccati fomes cur, 35. Lex peccati eur, 85. Lex presbyterorum carnis quæ, 37. Lex carnis, peccati et mortis, 37. Lex spiritualis, et lex spiritus differunt, 37. Lex spiritus, lex gratiæ, 38. Lex quomodo infirmata per carnem, 58. Lex data, ut ejus infirmitate ad gratiam accelerarent, 171. Lex instar paedagi, 151. Lex cur dicitur elementa mundi, 152. Lex infirma, 154. Lex post Christum nunc non distat ab antiqua idololatria, 154. Lex Synagogæ vir, 156. Lex oannis completur dilectione, 159. Sub lege esse quid, 159. Lex quomodo bona si non est justo posita, 500. Lex quando impletur, 261. Legem non esse malam probatur, 22. Legem non esse peccatum, sed peccati indicem, 32. Legem tantum gratiam habentibus prodesse, 34. Legem concupiscentiam nollz quomodo dicatur, 36. Legem adimplens timore poenæ an justus, 182. Leges quatuor, 33. Leges scriptæ in cordibus nostris, 249. In lege non permanerunt Judæi vitio suo, 249. Legis Dei ignorantia inexcusabilis, 12. Legis factores quomodo justilicentur, 12. Legis quæ sunt quæ gentes facere dicuntur, 12. Legis opera quæ, 16. Legis opera non justificant, quando faciens ea sibi tribuit, 16. Legis status per quæ firmatur, 18. Legis datae utilitas, et ad quid data, 27. Legis infirmitas, 27. Legis finis Christus, 49.

Liber et liberatus differunt, 31. Libera et Agar quid significent, 155. Liberum arbitrium in peccatore non omnino praefuisse, et qui per ipsum maxime peccent, 31. Liberum arbitrium a nobis non auferunt, 35. Liberum arbitrium non tollit gratia, 109. De libero arbitrio nullo modo præsumendum, 165. Liberum arbitrium bonam voluntatem facere non potest, 182.

Liberantur cur non omnes, 47.

Libertas vera servum Christi facit, 158. Libertas vera quæ, 31. Libertas Christiana non est flagitanda Juæorum more, 218. Libertate nostra non abutendum nobis, 158.

Libido, 194. Libidinis usus naturalis, 9.

Licere potest aliquid, et non expedire, et non contra, 80.

Licita quæ dicuntur, 80. Licita sola charitate tractanda, 80.

Linguarum diversitas humani generis societas in Christo, 170.

Litteræ vetustas, 32.

Locum dare diabolo, 172.

Louganimitas et patientia differunt, 40.

Loquendi modus per præteritum de futuro in Scripturis, 50. Loquendi modus, cum quod semper fieri dicitur in aliquo, cum ab eo cognosci ceperit, 110.

Loria justitia, 176.

Lotio pedum discipulorum quod nobis est exemplum, 115.

Loth uxori in statuam salis conversa quid designet, 216.

Lusus Ismaelis Paulus persecutionem vocat, 156.

Lux interior, 171. Lux interior quæ, 171.

M

Magistri fructus, discipuli obedientia, 199.

Magius non est qui a nobis visus explicari potest, 157.

Majores et minorum qui, 150.

Male vivere, de nostro est, 47. Male agentibus compendium, cita mors, 78.

Maledictum quomodo Christus pro nobis factus, 9.

Malus duobus modis non maculat, 173. Mala non esse facienda, ut veniant bona, 15. Mala nostra ad quid prosint, 42. Malis quomodo utatur ad profectum nostrum Deus, 53. Mali tolerandi quando per judicium averti non possunt, 79. Malis etiam benefaciendum, 161. A malis quomodo separandis sumus in hac vita, 173. Malum si persequeris, malum te facis, 57. Malum pro malo reddere quid, 203.

Malignitas, 10.

Malitia, 10, 78, 194.

Mandatum quomodo ad mortem, 33.

Manducare ex fide quid, 62. Manducare corpus et sanguinem revera spiritualiter quid sit, 81. Manducare Christum vita est, 93. Manducans et bibens modeste, frugaliter et temperanter laudat Dominum, 94. Contra per immoderate sumptum cibum blasphematur Deus, 94.

Manducatio. De manducatione corporis et sanguinis Christi, 93.

Manichæorum heresis, 32. Manichæorum error de anima et corpore hominum, 37. Manichæorum error, 38.

Manifestus. De manifestis judicare licet, 217.

Manna unde parabatur, 9t. Manna quid figurabat, 91, 92.

Mansiones multæ in patria, 111, 112.

Manus expandere quid, 51.

Maranatha quid, 115.

Maria quomodo concepit, 2. Mariarum trium historia, 142. Maria mater Domini filia Anna et Joachim, 142.

Maris Rubri transitus, baptismi figura, 91.

Martyres differenter pro Christo patiuntur, et Christus pro ipsis, 43. Martyrem non facit poena, sed causa, 43. Martyres quomodo vindictam a Domino petant, 57. Martyres adversus peccata usque ad sauguinem certant, 57. Martyrum dilectio perfectissima est, 261.

Mater Christi virgo fabro nupta nobilitatis extinxit typum, 261.

Mathematici, 94.

Matrimonii tripartitum bonum, 83. Matrimonii indissolubile vinculum utraque parte vivente, 84. Matrimonium ratum non est, quod sine Dei devotione est, 84. Matrimonium plura quære in conjugio.

Mediator noster esse debuit Deus et homo, 24, 212. Mediator noster Christus, et unde nomen sumptum, 150. Mediator et Deos et homo esse debuit, 212.

Medicus summus ægros omnes invenit, 38. Medico comparatur Dens, Paulus saucio, 138. Medicus ut famam acquirant, desperatos ægros sanandos eligunt, 210.

Melebisedech, 245.

Memor et oblitus quomodo capiatur, 5.

Mendacium fidem corrumpit, 133.

Mendax quisnam judicandus, 117. Mendax est omnis homo, 14.

Mens superior vis animæ, 105.

Mensa quid, 51.

Mentiendum in doctrina religionis omnino non esse, 146. Mentiendum nunquam, 194.

Mercatoris modum explevit Christus, 237.

Mercenarius, 178. Mercenarius in Ecclesia tolerandi, 179.

Meretrici adhærens quomodo unum corpus est cum ea, 81.

Merita hominis bona, etiam esse Dei munera, 31. Merita nostra bona ut siut efficit gratia, 31. Merita nostra cum coronat Deus sua merita corouat, 32. Meritorum præsumptio non sinit credere in Christum, 30. Merita sunt bona post gratiam, 109.

Miseria hominis communis, 184.

Miseri qui, 19.

Misericordia Dei non sufficit, nisi adsit voluntas, 45.

Misericordia et judicium Deo specialis, inesse, 56. Misericordia medicina quotidiana, 56. Misericordia quomodo fieri debeat, 56. Misericordiam Dei consequuntur et scienter peccantes, et facilius qui ignoranter, 210.

Missæ ordo ostenditur, 211.

Mori peccato quid, 28. Mori cur homines Deus voluit, 201. Mori cur Christus voluit, 237. Morituri an sint qui adveniente Christo vivent, 202.

Mors Christi tam peccata tulit quam resurrectio et utramque justificant, etsi utriusque sit differentia, 21. Mors Filii Dei quomodo facta est nostra reconciliatio, 23. Mortis regnum quid, 25. Mortis regnum sola Christi gratia destruit, 25. Mors et resurrectio Christi, non tantum res, sed etiam sacramenta sunt, 29. Mors victa non penitus interempta, 29. Mortem Deus non fecit, sed homo sibi per peccatum accersivit, 30. Mors a Deo esse quomodo dicatur, et non esse, 30. Mors non ex ipsa lege, sed hominum vitio, 34. Mors etsi de peccato carnis martyribus tamen utilis fuit, 42. Mortem Christus quomodo sensit, 71. Mors Christi si Deo odor suavis, quoniodi qui eum occiderunt peccaverunt, 173. Mors cito male agentibus compedium, 78. Mors Christi magna polliceri debuit, 253. Mortis Christi et Adæ comparatio, 110. Mors nostra est poena peccati; mors Christi hostia pro peccato, 110. Mortis auctor diabolus, 237.

Mortuus peccato Christus quomodo, 30. Mortua lex quando dicitur, 32. Mortuum et mortale differunt, 39. Mortuum tangere, 243.

Moses idololatras paucos quomodo gladio vindicavit, 78. Moses mare Rubrum transiens Christum figurat, 91. Moses quomodo Deum videre concupivit, 137.

Mulier a viro et legitime discedens, vivente viro, numero non potest, similiter et vir aliam ducere, 83. Mulieres sanctæ Christum, et post apostolos secuti ad præparanda victui necessaria, et quare, 88. Mulier facta in adjutorium viri non ad concupiscentiam carnis, 96. Mulier sensualitas est, 86. Mulier quid in Scriptura, 152.

Munda mundis omnia quomodo intelligantur, 227.

Mundus, universum genus hominum, 24. Mundus cur factus, 7. Mundum nobis crucifigere debemus, et nos mundo, 16t. Mundi rectores, 176.

Murmurantes in Deum reprobant, 46.

Muscipulam diabolo Christus tetendit, 37.

Mysteria antiqui non plene intellexerunt, 66. Mysteria omnis sacramenti Dei in Christo sunt, 191.

N

Nati secundum carnem perseguuntur filios spiritus, 156. Natum quod de Deo est, Deus est, 232.

Natura communis omnibus est, sed non gratia est, 21. Natura bona a Deo creata, 32. Natura humana sola fide et sanguine Christi justificatur, 49. Contra naturam nihil facit Deus, 53. Contra naturam quid fieri quomodo intelligatur, 53. Natura humana in Christo solus Deus major est, 226.

Naufrago idem est quibus aquis operiatur, 139.

Negatio fit factis quoque, 227.

Nequitia, 10, 78.

Neronem quomodo quidam Antichristum suspiciat, 206.

Nitimus in vetitum, 33.

Nobilitas Judæorum quæ, 182.

Nocendi potestas bonis et malis prodest, 58.

Nolens omnia potest, credere nonnisi volens, 49.

Nomen Dei inter gentes quomodo blasphematur, 13.

Nominis mutatio unde in sacris, 1.

Nominatio quid Paulo, 79.

Nostra quomodo omnia sint, 75.

Notum Dei quid, 7.

Novatianorum hæresis de secundis nuptiis, 86.

Novus homo quis, 172. Nova quomodo omnia facta sunt, 125. Nova creatura, nova vita est, 161. Novum Testamentum in lege vix usque nominatum et expressum, 249. Novi Testamenti promissiones, 149.

Nubere esse melius quam ura quomodo intelligatur, 83.

Nubes in mari Rub. Spiritus sancti figura, 91.

Numerus toti quandoque attribuitur quod majori parti convenit, 109.

Nuntios habet Deus propter nos, 178.

Nuptiæ ad quid concessæ, 82. et quod bonæ et laudabiles, 83. Nuptias probandas docet, 82. Nuptiis quomodo secundum veniam coitus concedi intelligitur, 83. Nuptiæ invitæ proventus malos solent habere, 86. Nuptiæ primæ tantum a Domino institutæ et benedictione sublimes secundie vero permisæ, et in præsenti, gloria carentes, 86. Nuptiæ secundæ etiam beatæ sunt, sed viduitas bea-

tior, 86. Nuptiæ nec tertiae nec quartæ damnandæ, quamquam non sint sine verecundia, 86.

Nutrix mater ex amore, aliena pro mercede nutrit, 198.

P

Obdurat Deus quomodo 46.

Obduratio quomodo justa, et quid sit, 46. Obduratio temporalis tautum, 46.

Obedientia quali modo adhidenda, 58. Obedientia quali modo adhibenda potestatis, 8 Obedientiæ laus, 27.

Obsecratio quid, 5, 211.

Observantiæ omnes Vet. Test. futurorum umbræ, 192.

Observare dies, menses, annos et tempora quid, 154.

Obsonii immunditia non timenda, sed cupiditatis, 62.

Obstinatio quid, 2.

Obtemperari sibi velle a minoribus et nolle obtemperare iniquissimum est, 97.

Odibiles Deo, 10.

Odor bonus qui, 119.

Offensio Dei in Israëlitæ cur tanta, 62. Offensionis lap is Christus, 48.

Olea in oleastrum inseri solet non contra, 53. Oleæ insertio, 52. Oleum exsultationis est Spiritus sanctus, 234.

Oleo spirituali unctus Christus, 234.

Omnis homines, pro omni genere hominum, 212. Omnibus per omnia placere, 94.

Onera diversa, 160.

Onus sum quiske portabit, et alter alterius portare jubeamur, 160.

Opus bonum intentio facit, intentionem dirigit fides, 18. Opus nullum ex debito remunerationem a Deo reposcit, 19. Opera justificatum sequuntur, non præcedunt justificandum, 18. Opera sunt ut magnæ vires et cursus celerimur præter viam, 18. Opera sola bona quæ sunt ex dilectione, 18. Opera quædam bona videntur et non sunt, 49. Opera mala blasphemiae in Deum, 94. Opera ex gratia, non contra, 165. Opera bona non ex quantitate sui, sed ex charitate plus vel minus prosunt, 104. Opera bona et pia non frustrabuntur sua remuneratione, 165. Operis remuneratione etiam ex gratia Dei retribuentis, 19.

Operari pro accipere, 88. Operatur in nobis Deus inclinando sive ad bona sive ad mala, 9. Operatur in nobis Deus et velle et operari, 182. Operante et cooperante Deo, et bona volumus et facimus, 177.

Opportunitas est omni medicamento necessaria, 224.

Oppugnant non expugnant bonos diaboli, 189.

Orare nemo vere potest, nisi prius credit, 50. Orare spiritu et mente, 106. Orandum quid sit nescimus, 41. Orandum spiritu et carne, 167. Orat semper, qui bene semper agit, 203.

Oratio nostra infirma a Spiritu juvatur, 41. Oratio etiam gratiae donum est quidquid impetrat, 41. Oratio necessaria est, 50. Oratio quare necessaria, 57. Orationes quæ, 311.

Origenis error, 41.

Originale peccatum quibus nominibus vocetur, et quid sit, 19. Originale peccatum quomodo per baptismum dimittitur, et tamen in posteritate remanet, 19. Originalis peccati generalitas, 23. Originale peccatum etiam solum ad damnationem sufficit, 26. Originale peccatum ut cætera ex voluntate esse, 37.

Oris confessio fit ad salutem, 49.

Osculum sanctum, 65.

Ostium claudere diabolo, 172.

Otium sanctum quærit charitas, 213. Otium et actuositas temperanda sunt, 213.

P

Pædagogus quid, 151.

Pædia quid, 262.

Panes occulti, sunt hæreticorum errores, 224.

Paradisus quomodo hic accipiatur, 137.

Participes Christi qui 234.

Parentum merita non esse differentia in generatis, 44. Parentum curam filius habere debet, 216.

Pascendis oviibus non quæ nostra, sed quæ Christi quærenda, 223.

Pascha Hebraicum nomen, 28. Pascha transitus, 78. Pascha immolatio est, 78. Paschæ diversa celebratio, et celebrationis significatio, 263.

Passio per passionis sacramentum, quid Christus a nobis exigit, 29. Passionibus mori quid, 32. Passionem Christi vere noscit qui per eam ad salutem pervenire credit, 184. Passionibus Christi defuisse creditur, quidquid membrum ejus hic patitur, 190.

Pastor quis, 178. Pastoris officia, 223. Pastores cur dicuntur doctores et episcopi 171.

Pater cœlestis moritur nobis in ænigmate, 4. Pater in divinis non habet Patrem ut sit sicut Filius, 55. Pater non solus sapiens, 66. Pater operatus est cum Filio non passus, nec natns, nec resugens, etc., 152. Pater cur dicitur dedit quod divinitas Filii dare poterat, 181. Pater quomodo solus Deus et invisibilis dicatur, 210. Pater non vocandus qui ex adulterio genuerit, 262. Patris et Filii inseparabilis operatio, 87. Patris et Filii æqualis potentia, 219. Patres antiqui per mortem Christi servati, 192.

Patienter viventes, 179. Patienter morientes, 179.

Patientia et longanimitas differunt, 10. Patientiae exempla in patribus quoque mira fuisse, 261.

Paulus unde nomen assumpsit, 1. Paulus omnibus debitor, 6. Paulus cur alio exordio Corinthiis scribat quam alius 67. Paulus mayult negotia Christianorum per contemptibiles judicari, quam in forum deferri, 79. Paulo ad vitandum elationem stimulus carnis datus, 86. Paulus cur nihil a Corinthiis accipere noluit, 189. Paulus quomodo Judeus Iudeis factus est, etc. Denique omnibus omnia non per mendacium, sed compassionem, 90. Paulus tanquam ægrotus ægrotis ministrabat, 90. Paulus libertate prudenti congruebat consuetudini Iudeorum, 90. Paulus in quo plus laboravit, 109. Paulus quomodo nuditatem passus, querens primo regnum Dei, 135. Paulo etiam fugienti cura gregis fuit, 136. Paulus quomodo arcana vidi, 136 et seq. Paulus non ex Evangelio datum, sed fructum querebat, 138. Paulus per Christum ut Deum non ut hominem mortalem factus est apostolus, 141. Pauli auctoritas unde aquisita, 143. Pauli tedium, 179. Paulus cur Petrum arguit, 145. Paulus quomodo in lege sine querela conversatus sit, 182. Paulus primus peccator, 210.

Pax quid, 4. Pax mundi quæ, 22. Pax vinculum est unitatis, 169. Pax Dei an superet humanum intellectum et non angelicum, 186. Pax necessaria ad mysterium unitatis, 93. Pax Christi quid, 195. Pacem habere cum Deo facit fides, et qui eam cum Deo habeant, 22. Pacem evangelizare quid, 50. Pacem charitas facit et tuerit, 195.

Peccator gravius sonat quam peccans, sicut irrisor quam irridens, 148. Peccatori quia homo est, non quia peccator, subveniendum, 164. Peccatores quomodo Christi dicantur esse, 3. Peccatores non nosse se quomodo Christus dicat, 36. Peccatores in peccatis præscitos esse, non præparatos, licet pena præparata sit secundum quod præsciti, 42. Peccatorum remissio est in Spiritu sancto, 170. Peccatoribus viscera misericordiae non esse claudenda, 161.

Peccatum omne, quod citius pœnitendo non tegitur, et causa est et pœna peccati, et quare quomodo, 8. Peccatum vitari non potest, nisi adsit gratia, 16. Peccatum in Spiritum sanctum, quod, et quod duplice committitur, 11. Peccatum quomodo per virum et non per feminam intravit, 24. Peccatum in omnes transiens quid, 25. Peccatum non imputari quid, 25. Peccatum ante legem quomodo ignotum, 25. Peccatum per legem abundavit, 28. Peccatum non post legem accessit et non aucte, 33. Peccatum per legem revixit, 33. Peccatum quomodo ante legem mortuum intelligitur, 33. Peccatum omne mortale concupiscendo committitur, 35. Peccatum quomodo in carne habitat, 35. Peccatum quomodo in nobis habitat, 36. Peccatum de peccato quomodo damnum in corpore, 38. Peccatum est judicium habere contra aliquem, 80. Peccatum nihil est, 87. Peccatum stimulus mortis, 114. Peccatum veluti scorpius, 114. Peccatum quomodo Christus factus, 125. Peccatum quid in Scripturis interdum significet, 125. Peccatum, delictum, 159. Sine peccato nisi unigenitus Dei esse nemo potuit, 203. Peccati cognitio, quomodo ex lege, 16. Peccati prohibitio, nisi adsit gratia, auget ejus desiderium, 32. Peccati natura cui similis, 74. Peccata videre Deum, punire est peccata, 19. Peccata quomodo tecta sunt, 19. Peccata universa baptismo solvuntur, 37. Peccata aliqua per sanctos viros quare morte nonnunquam puniuntur, 78. Peccata parva sed cerebra, collecta aggravant et opprimunt, 139.

Peccare in similitudinem Adæ, 25. Peccare est in potestate malorum, sed non hoc vel hoc genere, 53. in Christo et in Christum diverse dicitur, 88. Peccare. Non peccare quibus est datum, non naturæ, id est sed gratiae, 219. Peccans contra mandatum, supra nondum peccat, 34. Peccantem corripere quando privatim, quando publice decet, 217. Peccasse omnes, quomodo intelligatur, 17.

Pedes. Sub pedibus Christi quomodo omnia subjicit Pater, 164.

Pelagianorum error de peccato originali, 24.

Per præpositionis insolentia, 20.

Peregrinari quid, 124. Peregrinamur in corpore, 124.

Perfectionis guid adhuc Apostolo defuit, 184.

Perfectum quod in spe est dicitur, 163. Perfectus nemo in praesenti vita, 184. Perfecti quomodo hic sint in cursu, non in affectu, 185.

Peripsema quid, 77.

Permittere aliud quam præcipere, 83.

Perserutanum non esse cur Deus hunc, non illum libaret, 46.

Persecutio Christianorum quæ, 224.

Persona nostra, persona est Ecclesie corporis Christi, 190. Personæ in Evangelio tres, pastores, mercenarii et fures, 178. Personarum nulla est acceptio apud Deum, 195.

Perturbatio multorum correctorum profuit postea ad salutem, 224.

Petra scandali Christus, 48. Petra non Petrus fundamentum Ecclesie, 68. Petra quomodo Christus erat, 9t.

Petrus ore non corde Christum negavit, 49. Petrus a petra, non petra a Petro, 68.

Pharao. In Pharaone lingua erat, in Joseph prophetia, 105.

Pharisæi qui, 183.

Philippi urbs, 177.

Philosophi cogoverunt Deum non esse corporeum, nec mutabilem, nec ab alio, sed cuncta ab eo esse producta, 7. Philosophi utrum Trinitatis notitiam habuerint, 8. Philosophorum gentilium vanitas, 8.

Phebe in Cenchris, 65.

Pie vivere volentes semper patientur persecutionem, 324. Pie vivens torquetur vitiis alienis, 224.

Pigeus et arrha, 163.

Pigri in conversatione divina sine spe sunt, 56.

Placere hominibus propter veritatem bonum est, 94. Placere omnibus per omnia quid, 94. Placere et non placere, sed differenter debemus hominibus, 142. Placet ille Deo qui fidem rectam exsecutione virtutum et perfectæ operationis decorat, 200.

Platonici libri Augustino allati, 90.

Plenitudo. Quomodo implebitur in omnem plenitudinem Dei, 149. Plenitudo omnis quomodo in Christo et esse et habitare dicitur, 89.

Plures non comparative semper, sed absolute interdum pro multis dici, 26.

Pœna duplex, quam Christus utramque delevit, 29. Pœnae peccantium ad hoc relatae, ut corrigamus, 92.

Pœnitentia. Ad pœnitentiam agendum non sufficit mores in melius permittare, sed de præteritis satisfacere Domino per pœnitentia dolorem, etc., 139. Pœnitentia bonorum pene quotidiana, 139. Pœnitentiae agenda opus est pœnitentia, 226. Pœnitentiae semper locus, 254.

Pontifices unde nomina mutent, 1.

Populus transiens mare Rubrum, fidelium figura, 91.

Portare Deum in corpore quid, 82.

Portæ duæ per quas diabolus intrat cupiditas et timor, 172.

Postulationes quæ, 211.

Potentia Dei in resurrectione, justitia autem in morte, 24. Potentia sola Deus hominem liberare poterat, sed humilitate maluit, 34. Potentia sola Deus hominem liberare poterat, 24.

Potestas omnis a Deo, 58. Potestas omnis a Deo, 65. Potestas nocendi bonus et malis prodest, 63. Potestas sive potentia Dei quid, 68. Potestas interior diaboli oceisa, 192. Potestas tenebrarum, 165. Potestas tenebrarum, 169. Pro potestibus quomodo orandum et cur, 211. Potestatis nomine quid designetur, 58. Potestatem omnem et principatum quomodo evacuabit Christus, 111. Potestibus quomodo obediendum, 58.

Præcepta duo de dilectione huam invicem cohærentia, 158. Præcepta duo charitatis unum sunt, 58. Præceptorum Decalogi divisio, 59.

Prædestination quid, 42. Prædestination quid, 2. Prædestination utrum de eo quod semper fuerit, an de eo quod non semper sit, 3. Prædestination gratiæ est preparatio, gratia ipsa donatio et prædestinationis effectus, 166. Prædestinationis caput Christus sancti membra, 3.

Prædestinatus est Christus secundum humanitatem non divinitatem, 3.

Prædicatio Christiana cultu orationis non indiget, 69.

Prædicatores malos malis cur mittit Deus aliquando, 50. Prædicatorum labor ingens, 155.

Prædico. Quia prædictus Deus, ideo non facit, 50.

Prælatio etsi dignitas major, administratoria tamen, 174.

Prælatus bonus, nutritor est; malus tentator, 62.

Præocenpari in delicto quid, 159.

Præputium quid, 13.

Præscire pro prædestinare interdum ponitur, 51.

Præscitos malos Deus non crearet nisi bonorum usibus accomodare sciretur, 47.

- Præscientia quid, 42. Prescientia quid, 47. Præscientia Dei non cogit ad peccatum, 50. Præscientia Dei, 166.
 Praesumere. *Coutra præsumentes et gloriantes in seipsis*, 76.
 Præsumptio diabolica, 93. Præsumptio meritorum non sinit credere in Christum, 50.
 Præter et præterquam pro contra accepta, 141.
 Præterita postponenda, 48.
 Præcationes quæ, 211.
 Presbyteri qui episcopi, 177.
 Primitæ Spiritus, 41.
*F*rimogenitus quomodo Christus, 189. Primogenitos inter multos fratres Christus quid, 42.
 Prisca sive Priscilla, 65.
 Probati Deo qui dicuntur, 97.
 Processio Spiritus, sicut generatio Filii inscrutabilis, 39.
 Profundum crucis, 169.
 Prohiberi quæ dicantur, et quæ permitti, 6.
 Prohibitione mali, nisi adsit gratia, desiderium mali crescit, 33.
 Promissionum tempus, 231.
 Promittere plus esse quam prædicare et præscire, 24.
 Propagationis non imitationis peccatum in omnes transiit, 24.
 Prophetæ tripliciter dicit, 105. Prophetæ in Novo Testamento Scripturarum interpretes, 171.
 Prophetia eur in enumeratione gratiarum primum est donum, 56.
 Propitiatorium, 150.
 Propositum Dei quid, 42. Propositi fraudatio damnable, 216.
 Proprium nomen ponendi pro pronomine modus, 3.
 Proximus quis, 59. Proximus quis dicatur, 172. Proximi dilectio qualis esse debeat, 59. Proximi nomine, omnis homo intelligitur, 59.
 Prudentia carnis et spiritus, 38.
 Psallere quid, 106.
 Psalmus quid, 174.
 Pucidita virginalis conjugali præstantior, 86.
 Puer nascitur suæ miseriæ propheta, 174. Pueri etiam non secundum quod gesturi erant si diutius viverent, sed secundum quod per alios gesserint judicabuntur, 124.
 Pugna adulti baptizati, 29. Pugna nobis continua in corpore mortis hujus, 37.
 Puto, non dubitantis sed increpantibus apud Paulum, Puto quod Spiritum Dei habeo, 1 ad Corinth. vii, fo, 86.
R
 Rami oleastri inserti sunt patriarchæ, 53. Rami fratri, 52.
 Ratio cur in viro significata, 96.
 Recedere a nobis, 127.
 Reconciliare nos Deus alio modo quam per mortem Filii nostri potuit: sed nullus sanandæ miseriæ nostræ convenientior, 23.
 Reconciliatio per mortem Filii Dei quonam intelligenda, 23. Reconciliationis nostræ pretium, 24. Reconciliationis vis quanta, 34.
 Redimere tempus quid, 174. Redemit nos Christus, non emit, 17.
 Redemptio nobis data est in sanguine Christi fuso, 189. Per redemptionem peculiariter Dei sumus, 81. Redemptionis nostræ pretium, 189. Redemptio nostra in sanguine Christi, 233.
 Refectio. *De refectione corporis et sanguinis Domini*, 93.
 Reformare se mens humana non potest sicut deformare, 172. Reformatio vera, 55.
 Regeneratis Christus plus præstat quam Adam generatis nocuit, 26.
 Regnum Dei quid, 61. Regnum Dei, electi, 110. Regnum Deo quomodo tradit Christus, 110. Regnum Dei est hic, id est in mundo, sed non hinc, id est de mundo, 189. Regnum Dei qui sunt, 189.
 Remissionis effectus duplex, 17. Remissio peccatorum cur Spiritui attribuitur, 49. Remissio peccatorum est in Spiritu sancto, 176.
 Remuneratio operis etiam ex gratia Dei retribuentis, 19. Remunerationem non accipiet de eo quod invitus quis fecit, 89.
 Renovari secundum Deum et secundum imaginem Dei, 194. Renovamur de die in diem, 123.
 Repetere sua quoad perfectis imperfectisque liceat, 77.
 Reprobatio temporalis et æterna, 46.
 Requies nostra per Sabbatum figurata, 240.
 Res significans nomine rei quam significat nominari interdum solet, 91.
 Resipere quid, 223.
 Resurrectio duplex, 3. Resurrectio Christi omnem ambiguitatem et disfluentiam abstulit et compressit, 4. Re-

- surrectio Christi, generalis nostra resurrectio, 4. Resurrectionis commendatio, 110. Resurrectionem futuram quæliter Judæi credebant, 113. Resurrectio fieri non potest, nisi præcedente morte, 113. Resurrections duæ, 222. Resurrectionis credulitas sola nos a paganis distinguit, 222. Resurrectio sanctorum erit sine ullo vitio, 171. Resurrectio Christi ad quid nobis profuit, 184. Resurrectio sanctorum et impiorum differet, 184. Resurrectio Christi, nostra est justificatio, 184.
 Resurgentius ea ætate qua Christus mortuus est et resurrexit, 171. Resurgemus omnes in virum perfectum quomodo, 171. Glorla resurgentium diversa erit, 112.
 Retributio quid, 52. Retributio æqualis peccato erit, 235.
 Revelatio quid, 106.
 Rumor. Non auscultandum falsis rumoribus de adventu Domini, 205.
S
 Sacerdotes omnes præterquam Christus necessitatem habent quotidie, 248. Sacerdotes ante Aaron omnes primogeniti erant, 263. Sacerdos omnis purgatione eget præter Christum, 248. Sacerdotum dignitas, 246.
 Sacerdotium Judæorum figura fuit nostri, 143. Sacerdotium leviticum, 246.
 Sacramentum aliud, aliud sacramenti virtus, 92. Sacra menta omnibus communia, sed non sacramentorum virtus id est gratia, 92. Sacramentum et rem sacramenti quomodo bonus accipere, malus vero sacramentum tantum dicitur 99. Sacramenti omnis Dei mysterium in Christo, 191.
 Sacrificium verum, 55. Sacrificium quatuor respiciunt, 243. Sacrificium quod Deo gratum, 248.
 Sæcularia judicia an habenda, 79.
 Sæculum præsens nequam, cur dicitur, 141.
 Salomon et Daniel et alii cur tam sapientes, 191.
 Salus Domini, 126.
 Salvos omnes fieri quomodo vult Deus, cum non omnes salvabuntur, 212.
 Samaritanorum origo, 90.
 Sancti qui vocentur, 4. Sancti quomodo Christum imitentur ad assequendam ejus institutionem, 24. Sancti viri quomodo spectaculum sunt angelis et hominibus, 77. Sancti qui vere, 162. Sancti luninariibus comparantur, 182.
 Sanctificatio quædam in matrimonio fidelium, 84. Sanctificatio spiritus non potest non esse corpus sanctum, 85.
 Sanguinis Christi efficacia, 24.
 Sapientes et insipientes qui vocentur Paulo, 6. Sapientes in locis consistentes examinatres negotiorum esse voluit, non prædicatores, 79. Sapientes aliter Christus, aliter homines, 189.
 Sapientia Verbi quæ, 69. Sapientia aliquando pro astutia ponitur in Script., 75. Sapientia Dei multiformis, 167. Sapientia et scientia differunt, 191. Sapientia et scientia nostra Christus, 191. Sapientiae divitiae Christus, 91.
 Satanæ in angelum lucis transfiguratus, sensus tantum corporis corrumpens, nullum est in religione periculum, 134. Satanæ in angelum lucis cur se transfigurat, 134. Satanæ tradere in interitum carnis, 78. Satanæ angelus datus Paulo a Deo non a diabolo, 137. Satanæ technas solo Dei adjutorio cavere possumus, 234.
 Saulus a Saule dictus, 182.
 Scandalum patientes frixorum sunt habentium charitatem, 135.
 Schema usitatius quam figura, 105.
 Scientia inutilis per se, adjuncta charitate utilis, 89. Scientiam suam qui addit, addit dolorem peregrinationis ex desiderio patriæ, 86. Scientia in futuro evacuabitur, 185. Scientia gloriæ Dei quæ, 122. Sécentia et sapientia iuter se distant, 184. Scientiæ Dei nihil decedit aut succedit, 55.
 Scriptura bonis refectione est, malis autem laqueus, 51. Scripturæ sanctæ cur dicantur, 53. Scripturis sacris resistit virtus, 59.
 Scire Dei, 173.
 Scutum fidei, 176.
 Secreta doctrinæ nulla parvulis esse tacenda, 72.
 Secundum quomodo in Scriptura usurpetur, 3.
 Seducitur nemo ex his quos Deus in vitam eternam elegit, 222.
 Semen. In semine duo sunt, 246.
 Seminandi tempus quod, 161.
 Sensibilita quæ, 7.
 Sensualitas in muliere cur signata, 96.
 Sepulcrum, 21.
 Sermo humanus quis, 210.
 Serpens a Mose exaltatus quid significet, 29. Serpens virginitate mentis corrumpere prætendit, 134. Serpens querit nos ut Eam de paradiso Ecclesie dejicere, 133.
 Servi libertas quæ, 21. Servi Dei an corporaliter operari debeant ut vivant, 208. Servos quilibet emere potest,

sed Christus etiam creare, 237.

Servitus Christi omni libertate nobilior, 1. Servitus libera, 176. Servitus duplex, 177. Servitus duplex, 1. Servituti corpus subjicit quid, 91.

Signum in alto et profundo petere quid, 65.

Silentium triplex, 150.

Similitudo quid, 87. Similitudines multas etiam de rebus non laudis trahi, 91. Similitudine non locorum intervallo acceditur ad Deum, 95. Similitudinum diversa genera applicanda sunt ad Patris Filiique aequalitatem significandam, 232.

Simon quare vocatur Petrus, 68.

Sine corpore esse non est optandum, 175.

Sobrietas templi ministrorum, 213.

Sol justitiae et veritatis Christus noster, 172.

Somnus quid significet, 59.

Sorte vocati quando sumus, 163.

Sosthenes, 67.

Sperare quis vere dicitur, 219. Sperando et desperando periclitantur homines, 41.

Spes quid, 22. Spes non est nisi de non apparentibus, 41. Spes in tribulatione patientem facit, 57. Spes in homine non ponenda, 68. Spes quod futurum est, certum et perfectum facit, 165. Spes nostra in caelo, 185. Spes anchora animae, 245.

Spiritalia sursum suut, 194. Spiritalis homo et vita, 72. Spiritalis omnia judicat, 72.

Spiritus sancti nomen ut Patris et Filii in salutatione epistolæ cur Paulus non apposuerit, 4. Spiritus sanctus cur bis datus 22. Spiritum sanctum urali accipere non possunt licet tamen cætera sacramenta, 22. Spiritus Dei, qui et Christi, 38. Spiritu Dei agi, quid, 39. Spiritus sanctus a Patre Filioque procedens, 39. Spiritus servitutis et timoris, 39. Spiritus adoptionis, 39. Spiritus idem, sed propter diversa opera dissimiliter accipitur, 39. Spiritus sanctus, Spiritus Patris, et Filii, 39. Spiritus sanctus quo testificatur, et quando, quod sumus filii Dei, 41. Spiritus sanctus pro nobis interpellat, 41. Spiritus sanctus aliter iurvat inhabitans, aliter non inhabitans, 42. Spiritus sanctus corda nostra scrutari, quomodo intelligatur, 42. Spiritus sanctus ad mensuram hominibus datur, 56. Spiritus sanctus a quibusdam plus, a quibusdam minus percipitur, 56. Si spiritus sanctus ignis servens, 56. Spiritus Dei spiritus charitatis, spiritus mundi spiritus elationis, 72. Spiritus sanctus cum solus dicitur scire quae Dei sunt, non excluditur Pater nec Filius, 72. Spiritus sanctus noster dicitur, et salus nostra Dei quomodo, 72. Si spiritus hominis, est anima ipsa, vel potentia animae rationalis, 72. Spiritus hominis subjectus Deo intelligit quae spiritaliter dicuntur, 72. Spiritus sanctus Deus est, 75. Spiritus sanctus quomodo in coelestibus sedens in cordibus sanctorum inhabitet, 75. Spiritus sanctus quod quosdam inhabitat nondum cognoscentes Deum, non tamen non cognoscentes, 75. Spiritus sanctus quonodo locuni in nobis occupare intelligatur, 75. Spiritus sanctus conuenio Patris et Filii, 75. Spiritus sancti cur aliquando non fit commenoratio in enumeratione personarum et quando, 75. Spiritus hominis Deo adhaerentis quomodo unus cum Spiritu Dei, 81. Spiritus Dei et hominis diversitas, 81. Spiritus sanctus an dici debeat etiam Pater, ut Deum Patrem dicimus, 87. Spiritus hominis quasi animae maritus animalem affectionem tanquam conjugem regit, 95. Spiritus sanctus cooperatur Patris et Filii, 102. Spiritus sanctus donum Dei quomodo, 102, 104. Spiritus sanctus totam animam vegetat, 102. Spiritus vis animae quædam est mente inferior, 105, 106. Spiritu et mente orare quid, 106. Spiritus facit intus diligi quod extra timetur, 120. Spiritus gratiae facit ut habeamus fidem, qua facere possimus quæ jubemur, 122. Spiritus sanctus pignus nobis, 124. Spiritui sancto qui contumeliam facit, 154. Spiritus Filli, 156. Spiritus sanctus efficit nos unum corpus cum Christo, 170. Spiritus sanctus continet et vegetat Ecclesiam, 170. Spiritus sanctus cur variis linguis apparuit, 170. Spiritus sanctus donum Dei, 170. Spiritus mentis quid, 172. Spiritum sanctum contristare quid, 172. Spiritus sanctus est Deus, et latraria adorandus, 183. Spiritu orare, 177. Spiritus sanctus tam Patris quam Filii, 153. Spiritus sanctus eur sic dictus, 153. Spiritus sanctus virtus Dei est, 153. Spiritum sanctum extingue quid, 103. Spiritus timoris Dei, 220.

Splendor est ab igne, 235.

Stabilitas in aeternitate, varietas in tempore, 232.

Stellarum appellatione sancti vocantur, 182.

Stimulus carnis Paulo ad vitandam elationem datus, 86.

Stipendium unde, 31. Stipendia antiquitus pendebantur militibus, non numerabantur, 31. Stipendium justitiae quare non vita dicitur, sicut peccati stipendium mors, 31.

Subjecti Deo quomodo nos sumus, et Christus Patri, 75.

Subsistente omnis creaturæ causa est Creatoris omni,

potentia, 223.

Substantia malum non est, sed defectus, 242.

Sufficit, nequini dicendum est, 184.

Suffragium Dei non ante necessarium quam deficit humum, 156.

Superbi, 10.

Superbia fecit philosophos insipientes ei obsecatos, 8. Superbia non solum peccatum, sed et supplicium, 8. Superbia peccati caput, 8. Superbia vitorum omnium causa, 190. Superbia sola vitorum omnium in rekte factis evanda, 137. Superbia omnium malorum radix 218. Superbia causa divitiae, 219.

Sustentatio Dei quid, 17.

Susurriones, 10.

Synagoga habuit virum legem, 156.

T

Tabernaculum Domini supremum operimentum cur ex pellibus hyacinthinis, 85. Tabernaculi descriptio, 150.

Tegere, non imputare, et remittere unius rationis sunt, 19.

Templum. Ad templum Dei qui pertinent, 75.

Tempus redimere quid, 17. Temporum observatio quam damnosa et quatenus sequenda, 154. Temporum volumina per elementa superiora administrari, 154. Tempus amatorum mundi semper paratum; Christi autem et suorum nondum, 194.

Tenebrae aeternæ non fuerunt, 122. Tenebrae in se, lux in Domino, 173.

Tentatio humana quousque procedere debet, et quando est venialis, 76. Tentatio humana, 93. Tentatio carnis, si ei non consentiatur, peccatum est veniale, 137. Tentatio cui non datur consensus nou est peccatum, sed materia exercendiæ virtutis, 137.

Tertullianus Novatianorum astipulator, 86.

Testamentum Novum Veteri melius, 249. Testamentum Novum cur dictum, 249. Testimenti utriusque non eadem promissa sacramenta. ei præcepta, 249. Testamenti Veteris auctoritatem cur teneamus, ejus ritum non observamus, 249.

Thesaurus quid, 122. Thesaurus omnis sapientiae et scientiae Christus, 191.

Timor sapientiae initium 16. Timores duo ex eodem spiritu, 39. Timores quatuor, 39. Timor castus, 52. Timor servitus, enstos malorum, 85. Cum timore et tremore operandum, 82. Timor duplex, et servitus duplex, 177. Timoris Dei spiritus, 220. Timorre pœnae non peccans fidem habet, sed justus non est, 262.

Timotheum solum pastorem inter mercenarios habuit Paulus, 182.

Tolerandi mali pro pace, 127.

Tota die quomodo dicatur, 51.

Tradere quid in Script., 8. Tradendo Filium Pater, et seipsum Filius bene fecerunt: Judas autem male, 43.

Transitus noster ad bona etiam amarus est, 122.

Tribulatio non tollit patientiam, sed auget, 22. Tribulatio index est fixæ spei, et præmii augmentum, 22. Tribulationes urunt homines bonos, 135. Tribulationibus itur ad celum, 22.

Tributum, 58.

Trinitas nobis credenda, 55. Trinitas substantive Trinitas dicitur, 87.

Tristis non facit, sed de ipso fit, 131.

Tristitia justorum habet quasi gaudium non habet, 127.

Tropus usitatius est nomen quam modus, 105.

Tuba novissima quæ, 113. Tubæ sonus quid, 263.

Tunica inconsutilis charitas, 195.

U

Ultor est rei Deus, enjus anclor non est, 15.

Unctus Deus a Deo Christus est, 234.

Unitas quam amplectenda, 40. Unitatis mysterio necessaria pax est, 93.

Unus est in Scripturis quomodo de diversa et eadem substantia dei potest, 81. Unum utraque factum, 166. Unum quod defuit Apostolo, 184. Unum et una quid, 184.

Uri quid est, 83, 135.

Usque quomodo usurpatur, 25. Usque adhuc quid dicitur, 14.

Ut particulae vis, 14.

Uxor tristis, amaritudo magna, 85. Uxor propriæ omnis vehemens amator, adulter est, 84.

V

Vanitas philosophorum gentilium, 8. Vanitati subjecta in hoc mundo omnis creatura, 40.

Vectigal, 58.

Velamen captis quale, 95. Velamen capit mulieris ad-

hibendum, non ori, et quare, 95.

Velle triplex, 34. Velle bonum sine Dei auxilio homo non potest, 41. Velle adjacere nobis quomodo intelligatur, 35.

Venditio nostra per Adam, redemptio per sanguinem Christi, 34.

Venter Deus quibus est, 185.

Verbum perficit baptismum, 49. Verbum Dei excidere quid, 44. Verbum Dei gladius bis acutus, 176.

Veritas et justitia idem, 15. Veritas Dei quis, 7, 212. Veritatis cognitio in gentibus esse potuit, 7. Veritas Dei, gloria est Dei, 9. Veritas cordis et oris exigitur, 49. Veritas ab omnibus annuntianda, 178. Veritatem melius est non agnovisse, quam post aguitam retroire, 190. Veritati qui vita contradicunt, 227. Veritatem Dei in injustitia quomodo detinent philosophi, 7.

Veteres boni per fidem etiam ut nos salvabantur, non ex operibus legis, 16. Vetus homo noster cum Christo crucifixus, 29. Vetus homo, quis, 172. Veteris et Novi Testamenti appellatio, 177. Vetus Testamentum quanta cura nobis et legendum et intelligendum, 92. Vetus Testamentum unde dictum, 249. Vetus Testamentum cur in Sina Arabiae datum, 156.

Vetustas nostra duplex poenae et culpae per Christum destructa, 29. Vetustas litteræ, 32.

Vigilantia nobis adversus draconem necessaria, sicut patribus adversus leonem patientia, 133.

Vindicandi finis, correctio, 88.

Vindicta quorundam criminum est corum augmentum, 9. Vindictam quomodo sancti petant, 57.

Vino iuest luxuria, 174.

Vinolentia arguendi auctoritatem tollit, 174.

Vir si dimittat uxorem suam etiam legitime, aliam ducre non potest, 83. Vir pro salvanda uxore mori debet, exemplo Christi qui se pro Ecclesia in cruce extendit, 175. Vir uxorem instruere debet verbo vitæ, 175. Viri appellatione, id est mariti dicuntur naturales sensus, qui primam ætatem regunt, 95. Viri caput quomodo Christus, 95. Viri cur non caput velent, 95. Vir quomodo imago et gloria Dei, et noꝝ mulier, 95. Vir caput mulieris quomodo, 95. Virum unius uxoris esse, 213.

Virginitas humanæ naturæ conditionem supergreditur, 85. Virginitas quod excellentior conjugio, et quomodo, 86. Virginitatem voventibus vel viduitatem non solum nubore, sed etiam velle damnabile est, 116. Virginitas cordis quid, 133. Virginitas carnis quid, 133. Virginitatis commendatio, 85.

Virginum victoria major quam angelorum, 85.

Virtutem hic cur sine labore amplectimur, 137.

Visionum præstantia, 137. Visionum tria genera, 136. Visionum ordo, 146.

Vita hominis Christiani quomodo sola configuretur ex dictis gestisque Christi, 29. Vita bona tunc et prodest, si fides est in Christo, 162. Vitæ duæ, animæ et corporis, 171. Vita hominis Deus, 172. Vita nostra tota desiderium est boni, 184.

Vitia ex corporis sensibus nasci, 39. Vitia cætera tantum in malefacto valent, superbia vero in recte factis sola cavenda, 137. Vitia omnia nou contingere animæ ex carne, 159. Vitia diabolo attributa, 159.

Viva vox quæ possit, 155.

Vivere Chrieti quid, 30.

Vocare quid, 42. Vocati qui dicuntur, 4. Vocati secundum propositum sancti qui, 42.

Vocatione duplex, exterior et interior, 42. Vocatione in qua quisque vocalis est, permanere jubetur, 84.

Volumus, sed Dens in nobis operatur velle, 182.

Voluntas. Ex mala voluntate, opera omnia mala esse, 27. Voluntas nostra a Deo paratur, 45. Voluntates malas Deus iu melius convertere potest, 46. Voluntas bona sine gratia non sufficit ad credendum, 48. Voluntas Dei quid, 55. Voluntas nostra nihil non agit, sed sola non sufficit, 140. Voluntas bona sine gratia Dei in homine esse potest, 182. Voluntas Dei sors est, 188.

Voluptas omnis carnalis a diabolo est, 78. Voluptas se necessitatibus immiscet, 59.

Vox verborum quid, 263.

Z

Zelare Dominum quid, 94.

Zelum Dei habere non secundum scientiam quid, 46.

ORDO RERUM

QUE IN HOC TOMO CONTINENTUR.

PETRUS LOMBARDUS MAGISTER SENTENTIARUM,
PARISIENSIS EPISCOPUS.

COLLECTANEORUM IN PAULUM CONTINUATIO.

In Epistolam II ad Corinthios.	9
In Epistolam ad Galatas.	93
In Epistolam ad Ephesios.	169
In Epistolam ad Philippenses.	221
In Epistolam ad Colossenses.	257
In Epistolam I ad Thessalonicenses.	287
In Epistolam II ad Thessalonicenses.	311
In Epistolam I ad Timoꝝæum.	325
In Epistolam II ad Timoꝝæum.	363
In Epistolam ad Titum.	383
In Epistolam ad Philemonem.	393
In Epistolam ad Hebræos.	399
SENTENTIARUM LIBRI QUATUOR.	
Monitum.	519
Prologus in libros Sententiarum.	521
LIBER PRIMUS. — De mysterio Trinitatis.	
Distinctio prima.	521
Dist. II. — De mysterio Trinitatis et unitatis.	525
Dist. III. — Ostendit quomodo per creaturam potuerit cognosci Creator.	529
Dist. IV. — Quæritur utrum concedendum sit quod Deus se genuerit.	533
Dist. V. — Quæritur an Pater genuit divinam essentiam, vel ipsa Filium, an essentia genuit essentiam, vel ipsa nec genuit, nec genita est.	535
Dist. VI. — Utrum Pater voluntate genuit Flium, an necessitate: et an volens vel nolens sit Deus.	539
Dist. VII. — Quaritur an Pater potuerit vel voluerit gignere Filium.	541
Dist. VIII. — De veritate et proprietate, et incommuta-	

bilitate, et simplicitate essentiæ Dei

542

Dist. IX. — De distinctione trium personarum.

546

Dist. X. — De Spiritu sancto agitur, et prius quod sit amor Patris et Filii.

549

Dist. XI. — Quod Spiritus sanctus procedit a Patre et Filio.

551

Dist. XII. — Utrum Spiritus sanctus prius vel plenus procedat a Patre quam a Filio.

553

Dist. XIII. — Quare Spiritus sanctus, cum sit de substantia Patris, nou dicatur genitus vel filius, sed tantum procedens.

555

Dist. XIV. — Quod gemina est processio Spiritus sancti.

557

Dist. XV. — Utrum Spiritus sanctus a seipso detur.

559

Dist. XVI. — De missione Spiritus sancti, quæ fit duabus modis, visibiliter et invisibiliter.

562

Dist. XVII. — De missione Spiritus sancti, qua invisibiliter mittitur.

564

Dist. XVIII. — Utrum eadem ratione Spiritus sanctus dicatur donum et datum sive donatum.

569

Dist. XIX. — De aequalitate trium personarum.

573

Dist. XX. — Ostendo quod aliqua personarum aliam non superat magnitudine, nunc ostendit quod alia non excellet aliam potentia.

579

Dist. XXI. — Quæritur quomodo possit dici solus Pater, vel solus Spiritus sanctus, cum sint inseparabiles.

580

Dist. XXII. — De nominum differentia quibus utinam loquentes de Deo.

581

Dist. XXIII. — De hoc nomine quod est persona, quod cum secundum substantiam dicatur, tamen pluraliter, non singulariter, in summa accipitur.

583

Dist. XXIV. — Quid significetur his nominibus unus vel una, duo vel duæ, tres vel tria, trinus vel trinitas, plures vel pluritas, distinctio vel distinctæ, cum his uti-

mur de Deo loquentes.	386
Dist. XXV. — Quid significatur cum dicitur pluraliter, tres personæ, vel duas personæ.	387
Dist. XXVI. — De proprietatibus personarum, sed prius de hoc nomine <i>Hypostasis</i> .	391
Dist. XXVII. — An easdem proprietates assignent Augustinus et Hilarius; et an ista sint quæ dicuntur paternitas, filiatio, et processio.	394
Dist. XXVIII. — Quod non tantum tres praedictæ proprietates sunt in personis, sed etiam aliae quæ aliis significantur nominibus, ut unigenitus.	397
Dist. XXIX. — De principio; quod relative dicitur, et multiplicem notat relationem.	400
Dist. XXX. — De his quæ temporaliter de Deo dicuntur et relative secundum accidens, quod non Deo, sed creaturis accedit.	402
Dist. XXXI. — Quomodo dicitur Filius aequalis Patri; an secundum substantiam, an secundum relationem; ita et similis.	403
Dist. XXXII. — Utrum Pater vel Filius per Spiritum sanctum diligat, eum diligere idem Deo sit quod esse.	407
Dist. XXXIII. — Utrum proprietates personarum sint ipsæ personæ vel Deus, id est divina essentia.	410
Dist. XXXIV. — Opinio quorundam non idem esse personam et essentiam vel naturam dicentium, et eamdem essentiam non posse esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum.	413
Dist. XXXV. — De quibusdam quæ secundum substantiam de Deo dicuntur, quare speciem efflagitant tractatum, scilicet de scientia, et de præscientia, et providentia, et dispositione, prædestinatione, voluntate et potentia.	417
Dist. XXXVI. — Utrum concedendum sit omnia esse in Dei essentia, vel in eo per essentiam, ut omnia dicuntur esse in Dei cognitione vel præscientia.	419
Dist. XXXVII. — Quibus modis dicitur Deus esse in rebus.	421
Dis. XXXVIII. — Redit ad propositum, repetens superius dicta, ut addat alia.	426
Dist. XXXIX. — Utrum scientia Dei possit augeri vel minui, vel aliquo modo mulari; utrumque enim videtur posse probari.	429
Dist. XL. — Quid sit prædestination, et in quo differat a præscientia.	431
Dist. XLI. — Utrum aliquod sit meritum obdurateonis et misericordiae.	433
Dist. XLII. — De omnipotencia Dei, ubi prius consideratur quare dicitur omnipotens.	435
Dist. XLIII. — Opinio quorundam dicentium Deum nil posse nisi quod facit.	437
Dist. XLIV. — An Deus possit facere aliquid melius quam facit.	440
Dist. XLV. — De voluntate Dei, quæ essentia Dei est una et æterna, et de signis ejus.	441
Dist. XLVI. — Illi sententiae quæ dictum est Dei voluntatem non posse cassari, quæ ipse est, quædam videntur obviare.	444
Dist. XLVII. — Quod voluntas Dei semper impletur de homine, quoque se vertat.	448
Dist. XLVIII. — Quod aliquando homo bona voluntate aliud vult quam Deus; et aliquando mala id quod Deus bona voluntate vult.	450
Liber SECUNDUS. — De rerum corporalium et spiritualium creatione et formatione, aliisque pluribus eis pertinentibus.	
Distinctio prima. — Unum esse rerum principium ostendit, non plura, ut quidam putaverunt.	451
Dist. II. — Quæ consideranda sunt de angelica natura.	455
Dist. III. — Quales facti fuerint angeli, et quod qualuor eius attributa sunt in ipso initio suæ conditionis.	457
Dist. IV. — An perfectos et beatos creavit Deus angelos, an miserios et imperfectos.	460
Dist. V. — De conversione et confirmatione stantium, et aversione et lapsu cadentium.	461
Dist. VI. — Quod de majoribus et minoribus quidam ceciderunt, inter quos unus fuit celsior, scilicet Lucifer.	462
Dist. VII. — Quod boni angeli n Deo sunt confirmati per gratiam, ut peccare non possint; et mali ita obdurati, ut bene vivere nequeant.	464
Dist. VIII. — Utrum angeli omnes corporei sint, quod quibusdam visum est, quibus Augustinus consentire videtur, dicens angelos omnes ante casum habuisse corpora tenuia et spiritualia; sed in casu mutata in deterius majorum corpora, ut in eis possent pati.	467
Dist. IX. — De ordinum distinctione, qui et quot sint.	469
Dist. X. — An omnes spiritus coelestes mittantur; et ponit duas opiniones, et auctoritates quibus innituntur.	472
Dist. XI. — Quod quæque anima habet angelum bonum ad sui custodiam delegatum, et malum ad exercitium.	473
Dist. XII. — Post considerationem de angelis habitam, agitur de aliarum rerum creatione, et præcipue de operum sex dierum distinctione.	475
Dist. XIII. — Quæ fuerit prima distinctionis operatio.	477
Dist. XIV. — De opere secundum diei, in qua factum est firmamentum.	480
Dist. XV. — De opere quia latæ diei, quando creavit Deus ex aquis volatilia et natatilia.	481
Dist. XVI. — De hominis creatione, ubi considerandum est quare creatus homo, et qualiter sit institutus, quæ duo supra tractata sunt; et qualis factus et qualiter lapsus, postremo quomodo sit reparans; quæ discutienda sunt.	483
Dist. XVII. — De creatione animæ, utrum de aliquo facta sit, vel non, et quando facta, et quam gratiam habuerit in creatione.	485
Dist. XVIII. — De formatione mulieris.	487
Dist. XIX. — De primo hominis statu ante peccatum, scilicet qualis fuerit secundum corpus et secundum animam.	489
Dist. XX. — De modo procreationis filiorum si non peccassent primi parentes, et quales nascerentur filii.	492
Dist. XXI. — De invidia diaboli qua ad hominem tentandum accessit.	494
Dist. XXII. — De origine illius peccati.	497
Dist. XXIII. — Quare Deus permiserit hominem tentari, sciens eum esse casurum.	500
Dist. XXIV. — De gratia hominis, et de potentia ante casum.	501
Dist. XXV. — Redit ad liberi arbitrii considerationem.	506
Dist. XXVI. — De gratia operante et cooperante.	509
Dist. XXVII. — De virtute quid sit, et quid sit actus ejus.	514
Dist. XXVIII. — Prædicta repetit ut alia addat, definitam assignationem ponens de gratia et libero arbitrio contra Pelagianos.	515
Dist. XXIX. — Utrum homo ante peccatum eguerit gratia operante et cooperante.	519
Dist. XXX. — Quod per Adam peccatum et pœna transit in posteros.	520
Dist. XXXI. — Quomodo peccatum originale a patribus transeat in filios; an secundum animam, an secundum carnem.	524
Dist. XXXII. — Quomodo originale peccatum dimittatur in baptismio, cum et post sit illa concupiscentia quæ dicitur originale peccatum.	526
Dist. XXXIII. — An peccata omnium præcedentium Patrum parvuli originaliter trahant ut peccatum Adæ.	529
Dist. XXXIV. — Quæ de peccato animadvertenda sint.	532
Dist. XXXV. — Quid sit peccatum.	534
Dist. XXXVI. — Quod quædam simul sunt peccata et pœna peccati; quædam peccata et causa peccati; alia vero peccata, et causa et pœna peccati.	538
Dist. XXXVII. — Aliorum ponit sententiam qui diennt malos actus nullo modo esse a Deo, nec esse bonos sive in eo quod sunt, sive alio modo.	541
Dist. XXXVIII. — De voluntate et ejus fine, ex quo et ipsa judicatur.	543
Dist. XXXIX. — Cuin voluntas sit de his quæ homo naturaliter habet, quare peccatum fore dicatur, cuin nullum aliud naturale peccatum sit.	545
Dist. XL. — An ex fine omnes actus pensari debeant, ut simpliciter boni vel mali dicantur.	547
Dist. XLI. — An omnis intentio vel actio eorum qui carrent fide sit mala.	549
Dist. XLII. — An voluntas et actio in eodem homine et circa eamdem rem sint nūm peccatum, au plura.	551
Dist. XLIII. — De peccato in Spiritum sanctum, quod dicitur etiam peccatum ad mortem.	554
Dist. XLIV. — De potentia peccandi; an sit homini vel a se, vel a diabolo, vel a Deo.	556
Liber TERTIUS. — De Incarnatione Verbi.	
Distinctio prima. — De Incarnatione Verbi, aliisque ad hoc spectantibus.	557
Dist. II. — Quare totam humanam naturam accepit, et quid nomine humanitatis vel humanæ naturæ intelligentiam sit.	559
Dist. III. — De carne quam Verbum assumpsit, qualis ante fuerit, et qualis assumpta sit.	560

Dist. IV. — Quare in Scriptura sæpius tribuatur incarnationis, quæ opus est Trinitatis, Spiritui sancto, et de ipso Christus etiam conceptus et natus dicatur. 763

Dist. V. — Si persona vel natura personam vel naturam assumpsit, et si natura Dei incarnata sit. 764

Dist. VI. — De intelligentia harum locutionum: Deus factus est homo, Deus est homo; au bis locutionibus dicitur Deus factus esse aliquid, vel esse aliquid, vel non esse aliquid. 767

Dist. VII. — Positis sententiis prolatisque testimoniis, intelligentias propositorum locutionum exequitur secundum singulas sententias, et prius secundum primam. 772

Dist. VIII. — An divina natura debeat dici nata de Virgine. 775

Dist. IX. — De adoratione humanitatis Christi; an eadem sit adoratio humanitati et divinitati exhibenda. 775

Dist. X. — Au Christus, secundum quod homo, sit persona vel aliquid. 777

Dist. XI. — Utrum Christus sit creatura, vel creatus, vel factus. 778

Dist. XII. — An homo ille semper fuerit vel cœperit esse. 780

Dist. XIII. — Si Christus secundum naturam hominis in sapientia et gratia proficere potuit, et profecit. 781

Dist. XIV. — Si anima Christi habuerit sapientiam patrem cum Deo; et si omnia scit qua Deus. 783

Dist. XV. — De hominis defectibus quos assumpsit Christus in humana natura. 785

Dist. XVI. — An in Christo fuerit necessitas patienti et morieundi, quæ est defectus generalis. 789

Dist. XVII. — Si omnis Christi oratio vel voluntas expleta sit. 790

Dist. XVIII. — Si Christus meruit sibi et nobis; quid sibi et quid nobis. 792

Dist. XIX. — Qualiter a diabolo et a peccato nos redemit per mortem. 795

Dist. XX. — Quod alio modo potuit liberare hominem, et quare potius isto. 798

Dist. XXI. — Si in Christo divisio in morte fuit animæ vel carnis a Verbo. 800

Dist. XXII. — Si Christus in morte fuit homo. 802

Dist. XXIII. — Au Christus habuerit fidem et spem ut charitatem. 803

Dist. XXIV. — Quomodo intelligitur quod scriptum est: *Ut cum factum fuerit, credatis.* 807

Dist. XXV. — De fide antiquorum. 809

Dist. XXVI. — De spe, quid sit. 811

Dist. XXVII. — De charitate qua Deus diligitur et proximus, quæ in Christo et in nobis est. 812

Dist. XXVIII. — Si illo præcepto jubemur diligere totum proximum et nos totos. 814

Dist. XXIX. — De ordine diligendi, quid prius, quid posterius. 816

Dist. XXX. — Si melius est diligere amicos quam inimicos, vel e converso. 818

Dist. XXXI. — Si caritas semel habita amittatur. 819

Dist. XXXII. — De charitate. 821

Dist. XXXIII. — De quatuor virtutibus principalibus. 822

Dist. XXXIV. — De septem donis Spiritus sancti. 823

Dist. XXXV. — Quomodo differant sapientia et scientia. 827

Dist. XXXVI. — De connexione virtutum quæ non separantur. 829

Dist. XXXVII. — De decem præceptis, quomodo continetur in duobus mandatis charitatis. 830

Dist. XXXVIII. — De triplici genere mendacii. 833

Dist. XXXIX. — De perjurio. 835

Dist. XL. — De sexto et septimo præcepto secundæ tabulae. 838

Liber Quartus.

Distinctio prima. — De sacramentis et signis sacramentalibus. 839

Dist. II. — De sacramentis novæ legis. 841

Dist. III. — Quid sit baptismus. 843

Dist. IV. — Quod alii suscipiunt sacramentum et rem, alii sacramentum et nou rem, alii rem et non sacramentum. 846

Dist. V. — Quod baptismus æque sanctus est a bono et a malo datur bono vel malo. 850

Dist. VI. — Quibus liceat baptizare. 852

Dist. VII. — De confirmatione. 855

Dist. VIII. — De sacramento altaris et eucharistiae. 856

Dist. IX. — De duobus modis manducandi. 858

Dist. X. — De hæresi aliorum qui dicunt corpus Christi non esse in altari nisi iu siguo. 859

Dist. XI. — De modis conversionis. 861

Dist. XII. — Ubi illa accidentia fundantur. 864

Dist. XIII. — Si hæretici et excommunicati hoc sacra-

mentum confiant. 867

Dist. XIV. — De pœnitentia. 868

Dist. XV. — Quod pluribus irrestitus peccatis non potest pœnitere de uno vere, nisi de omnibus pœnitiat. 872

Dist. XVI. — De tribus quæ in pœnitentia consideranda sunt. 877

Dist. XVII. — Tria proponuntur querenda, primum an sine confessione dimittatur peccatum. 880

Dist. XVIII. — De remissione sacerdotis. 885

Dist. XIX. — Quando hæ claves dantur et quibus. 889

Dist. XX. — De his qui in fine pœnitent. 892

Dist. XXI. — De peccatis quæ post hanc vitam dimittuntur. 895

Dist. XXII. — Si peccata dimissa redeunt. 897

Dist. XXIII. — De sacramento unctionis extremæ. 899

Dist. XXIV. — De ordinibus ecclesiasticis. 900

Dist. XXV. — De ordinatis ab hæreticis. 905

Dist. XXVI. — De sacramento conjugii, cuius institutio et causa ostenditur. 908

Dist. XXVII. — Quæ sunt consideranda in conjugio. 910

Dist. XXVIII. — Si consensus de futuro cum juramento faciat conjugium. 914

Dist. XXIX. — Coactio excludit consensum conjugalem. 916

Dist. XXX. — De errore qui evacuat consensum. 916

Dist. XXXI. — De tribus bonis conjugii. 918

Dist. XXXII. — De solutione carnalis debiti. 922

Dist. XXXIII. — De diversis conjugii legibus. 924

Dist. XXXIV. — De personis legitimis. 926

Dist. XXXV. — Eodem jure utitur vir et mulier. 928

Dist. XXXVI. — Si pro extrema conditione valeat uxor separari a viro, et e converso. 930

Dist. XXXVII. — In quo ordine nequeat fieri conjugium. 931

Dist. XXXVIII. — De voto. 932

Dist. XXXIX. — De dispari cultu. 934

Dist. XL. — De cognatione carnali et spirituali. 937

Dist. XLI. — De gradibus affinitatis. 938

Dist. XLII. — De cognatione spirituali. 940

Dist. XLIII. — De resurrectionis et judicii conditione. 943

Dist. XLIV. — De ætate, et statura resurgentium. 945

Dist. XLV. — De diversis animarum receptaculis. 948

Dist. XLVI. — Si valde malis detur mitigatio pœnæ. 951

Dist. XLVII. — De sententia judicii. 955

Dist. XLVIII. — De forma judicis. 953

Dist. XLIX. — De differentia mansionum in cœlo et in inferno. 957

Dist. L. — Si mali in inferno peccabunt. 960

Articuli quibus Magister sententiarum non tenetur communiter ab omnibus. 961

MAGISTER BANDINUS THEOLOGUS

SENTENTIARUM LIBRI QUATUOR. 965

Petrus Coloneus lectori benevolo. 965

Epistola dedicatoria. 965

Epistola ejusdem ad Sigismundum abbatem. 967

Verba D. Joannis Eckii de magistro Bandino 969

LIBER PRIMUS. — DE TRINITATE.

Distinctio prima. — Generalis Scripturæ totius materia; res et signa. Quid res, quid signum. 971

Dist. II. — De sacro-saucta Trinitate. 972

Dist. III. — Tribus modis per creaturam Creator nosci potuit. 975

Dist. IV. — An Deus recte dicatur genitus. 977

Dist. V. — An essentia divina recte dicatur genita aut genuisse. 978

Dist. VI. — Pater volensne an nolens genererit. Pater genuit natura. 980

Dist. VII. — Patri et Filio eadem essentia eademque potentia. 980

Dist. VIII. — De veritate divinæ essentiae. 983

Dist. IX. — De proprietatibus personalibus Trinitatis et unitatis. 985

Dist. X. — De personali processione Spiritus sancti. 987

Dist. XI. — Spiritum sanctum a Patre Filioque procedere. 987

Dist. XII. — An Spiritus sanctus prius vel plenius procedat a Patre quam a Filio. 989

Dist. XIII. — Cur Spiritus sanctus non dicatur genitus vel filius. 989

Dist. XIV. — De gemino processu Spiritus sancti. 990

Dist. XV. — Quod Spiritus sanctus a seipso detur. 991

Dist. XVI. — Filius, quatenus est homo, Patre, et Spiritu sancto et seipso est minor. 992

Dist. XVII. — De invisibili Spiritus sancti missione. 993

Dist. XVIII. — An eadem ratione Spiritus sanctus di-

catur donum et datum.	996
Dist. XIX. — De æqualitate trium personarum.	997
Dist. XX. — Qnod una persona aliam non superat potentia.	998
Dist. XXI. — De nominum differentia, quibus de Deo loquuntur.	999
Dist. XXII. — Quot modis nomina de Deo dicantur.	999
Dist. XXIII. — De substantialibus nouinibus divinis in speciali.	999
Dist. XXIV. — Quid significetur per nomen numerale in divinis.	1002
Dist. XXV. — Quid significetur per hoc nomen Persona.	1003
Dist. XXVI. — De personarum proprietatibus.	1004
Dist. XXVII. — An easdem proprietates Augustinus et Hilarius assignent.	1005
Dist. XXVIII. — De hoc nomine <i>Imago</i> .	1006
Dist. XXIX. — De hoc nomine <i>Principium</i> . Quid esse principium ad creaturas.	1007
Dist. XXX. — De his quæ proprie temporaliter de Deo dicuntur.	1008
Dist. XXXI. — De significatione relativorum <i>similis</i> et <i>æqualis</i> .	1009
Dist. XXXII. — Utrum Pater vel Filius per Spiritum sanctum diligat.	1010
Dist. XXXIII. — An proprietates personarum sint ipsæ persouæ vel Deus.	1011
Dist. XXXIV. — Quare distinete dicatur Pater potens, Filius sapiens, Spiritus sanctus benignus.	1012
Dist. XXXV. — De scientia Dei ingenerati secundum se.	1013
Dist. XXXVI. — Quomodo res sint in Deo.	1014
Dist. XXXVII. — Quomodo Deus est in rebus et locis corporalibus.	1015
Dist. XXXVIII. — An præscientia Dei causa sit futuromini.	1016
Dist. XXXIX. — An Dei scientia possit augeri vel minui.	1017
Dist. XL. — De prædestinatione et reprobatione.	1018
Dist. XLI. — An prædestinatio et reprobatio sint ex meritis nostris.	1019
Dist. XLII. — De omnipotentia Dei.	1021
Dist. XLIII. — Quid plura possit Deus quam velit.	1021
Dist. XLIV. — An possit Deus facere meliora quam facit.	1023
Dist. XLV. — De voluntate Dei.	1024
Dist. XLVI. — De permissione Dei et operatione.	1025
Dist. XLVII. — Quod Dei voluntas semper de nobis vel a nobis impletur.	1026
Dist. XLVIII. — Aliquando homo bona voluntate aliud vult quam Deus.	1027
LIBER SECUNDUS. — DE MUNDI CREATIONE ET HOMINIS LAPSU.	
Distinctio prima. — Unum esse rerum principium, non plura.	1027
Dist. II. — De natura angelica in speciali. Tempus angelicæ creationis.	1030
Dist. III. — Quales fuerint facti angeli. Angelos æquales creatos non esse.	1031
Dist. IV. — An angeli facti sunt beati.	1033
Dist. V. — De confirmatione stantium et lapsu cadentium.	1033
Dist. VI. — Cadentium angelorum Lucifer fuit celsior.	1034
Dist. VII. — Neque boni angeli male, neque mali bene velle possunt	1035
Dist. VIII. — An angeli habent corpora.	1036
Dist. IX. — De ordinibus angelorum. — Novem angelorum ordines.	1037
Dist. X. — Ex singulis ordinibus angeli mittuntur.	1038
Dist. XI. — Cuique homini a nativitate angelus in custodiam deputatur.	1039
Dist. XII. — De distinctione operum sex dierum.	1040
Dist. XIII. — Distinctio primæ diei.	1041
Dist. XIV. — Distinctio secundæ dici qua factum fuit firmamentum.	1042
Dist. XV. — De ornatu quintæ diei.	1043
Dist. XVI. — De creatione hominis. Quomodo homo sit factus.	1044
Dist. XVII. — De creatione animæ Adæ.	1044
Dist. XVIII. — De formatione mulieris.	1046
Dist. XIX. De statu hominis ante et post lapsum.	1046

Dist. XX. — Quare in paradiso non coierint primi parentes.	1047
Dist. XXI. — De invida tentatione diaboli.	1048
Dist. XXII. — De peccato hominis.	1049
Dist. XXIII. — Quare non fecit Deus hominem meliorem, ut querunt homines.	1051
Dist. XXIV. — De gratia hominis et de potentia ante casum.	1052
Dist. XXV. — De libero arbitrio. Quid liberum arbitrium?	1052
Dist. XXVI. — Quid sit voluntas. De gratia operante et cooperante.	1054
Dist. XXVII. — De virtute et ejus merito. Fides non ex homine sed ex Deo est.	1056
Dist. XXVIII. — De hæresi Pelagianorum.	1057
Dist. XXIX. — An homo ante peccatum eguerit gratia operante.	1058
Dist. XXX. — Quod omnes reos fecerit peccatum Adæ.	1059
Dist. XXXI. — Quid per coneupiscentiam intelligatur.	1060
Dist. XXXII. — Quomodo peccatum originale dicatur voluntarium.	1061
Dist. XXXIII. — Quod non aliorum parentum, sed Adæ peccatum filius imputatur.	1062
Dist. XXXIV. — De peccato actuali secundum ejus causalitatem.	1064
Dist. XXXV. — Quid sit peccatum.	1065
Dist. XXXVI. — De varietate peccatorum.	1065
Dist. XXXVII. — Quod Deus non est auctor peccatorum	1066
Dist. XXXVIII. — De voluntate et fine ex quo ipsa iudicatur.	1067
Dist. XXXIX. — Quomodo voluntas intelligatur esse mala.	1067
Dist. XL. — De operibus quando sint bona et mala.	1067
Dist. XLI. — Opera generaliter ex fine judicantur.	1068
Dist. XLII. — An voluntas et ejus opus idem sit.	1068
Dist. XLIII. — De peccato in Spiritum sanctum.	1069
Dist. XLIV. — Quod potentia peccandi sit a Deo.	1070
LIBER TERTIUS. — DE VERBO INCARNATO ET HOMINIS RESTAURATIONE.	
Distinctio prima. — De Verbo incarnato.	1071
Dist. II. — Cur Filius humanitatem assumpserit, et quid nomine humanitatis intelligatur.	1071
Dist. III. — De Christi conceptione.	1072
Dist. IV. — Quomodo Christi incarnatione tribuatur Spiritu sancto.	1073
Dist. V. — Quis assumpsit, et quid assumptum fuerit.	1073
Dist. VI. — Quis sit sensus istius: <i>Deus est homo</i> .	1074
Dist. VII. — De prædestinatione Christi.	1075
Dist. VIII. — Quod Christus non est aliquid secundum quod homo.	1075
Dist. IX. — De adoratione humanitatis Christi.	1076
Dist. X et XI. — Utrum Christus sit creatura vel factus	1076
Dist. XII. — An Christus peccare potuit.	1076
Dist. XIII. — Qualiter Christus sapientia profecit.	1077
Dist. XIV. — Quod anima Christi scit omnia quæ Deus.	1077
Dist. XV. — Quod defectus nostros Christus suscepit.	1078
Dist. XVI. — An in Christo fuerit necessitas patiendi et moriendi.	1078
Dist. XVII. — An Christi voluntas semper impleta sit.	1079
Dist. XVIII. — De merito Christi et quid sibi meruerit	1079
Dist. XIX. — De modo nostræ redemptionis, et quid Christus meruerit nobis.	1080
Dist. XX. — Quod Deus aliter nos liberare potuerit. Quare potius isto modo Christus voluit nos liberare.	1081
Dist. XXI. — An Verbum ex quo fuit homo, unquam desierit esse homo.	1081
Dist. XXII. — Qua ratione dicatur passus Deus.	1082
Dist. XXIII. — An Christus fidem et spem habuerit sicut charitatem.	1082
Dist. XXIV. — De fide antiquorum.	1082
Dist. XXV. — De spe. Differentia inter fidem et spem.	1082
Dist. XXVI. — Quod sancti non dicantur modo eredere vel sperare.	1083
Dist. XXVII. — De charitate Christi. Duo præcepta cha-	

ritatis.	1083
Dist. XXVIII. et XXIX. — Angeli præcepto charitatis ob-	
ligantur.	1083
Dist. XXX. — An melius sit diligere amicos quam ini-	
micos, an e converso.	1084
Dist. XXXI. — An charitas semel habita amittatur.	1085
Dist. XXXII. — Quomodo Christus dilexit.	1085
Dist. XXXIII. — De virtutibus principalibus quas car-	
dinales appellant.	1085
Dist. XXXIV. — De septem donis Spiritus sancti.	1086
Dist. XXXV. — Distinctio inter scientiam, intelligen-	
tiam, et sapientiam.	1087
Dist. XXXVI. — De virtutum connexione et æqualitate.	1087
Dist. XXXVII. — De decem mandatis Decalogi, et eo-	
rum reductione ad duo charitatis mandata.	1087
Dist. XXXVIII. — De mendacio.	1088
Dist. XXXIX. — De perjurio.	1088
Dist. XL. — De septimo et nono præcepto secunda ta-	
bulæ.	1090
LIBER QUARTUS. — DE SACRAMENTIS ECCLE-	
SIASTICIS.	
Distinctio prima. — De sacramentis in genere. Quid sit	
sacramentum.	1089
Dist. II. — De baptismo.	1091
Dist. III. — Quid sit baptismus.	1092
Dist. IV. — De triplici effectu baptismatis. Quorumdam	
error.	1093
Dist. V. — Æque efficax est baptismus sive a bono sive	
a malo.	1094
Dist. VI et VII. — Quibus liceat baptizare.	1094
Dist. VIII. — De sacramento Eucharistiae. Eucharistia	
unde dicatur.	1094
Dist. IX. — De duobus modis manducandi.	1095
Dist. X. — Corpus Christi in omni esse altari.	1095
Dist. XI. — De conversione panis in carnem Christi, et	
vini in sanguinem.	1096
Dist. XII. — Ubi illa accidentia fundentur. De fractione	
et partibus.	1096
Dist. XIII. — Qui conficiat hoc sacramentum.	1097
Dist. XIV. — De pœnitentia. Unde dicatur. Quid sit	
pœnitere.	1097
Dist. XV. — An confessio de uno peccato valeat, cæte-	
ris manentibus.	1098
Dist. XVI. — De tribus quæ in pœnitentia consideren-	
tur.	1099
Dist. XVII. — Cui confessio facienda est.	1099
Dist. XVIII. — Quanto et quid Deus dimittat et sacer-	
dos.	1100
Dist. XIX. — Quando hæc claves dantur et quibus.	1101
Dist. XX. — De his qui in fine pœnitent.	1101
Dist. XXI. — An peccata dimissa redeant.	1102
Dist. XXII. — De unctionibus.	1102
Dist. XXIII. — De ecclesiasticis ordinibus.	1103
Dist. XXIV. — De ordinatis ab hæreticis.	1105
Dist. XXV. — De conjugio.	1105
Dist. XXVI. — Quid sit conjugium.	1106
Dist. XXVII. — Coactio excludit consensum.	1107
Dist. XXVIII. — Quod error matrimonium impedit.	1107
Dist. XXIX. — De triplici bono conjugii.	1107
Dist. XXX. — De his quæ matrimonium impediunt.	
	1108
Dist. XXXI. — De differentia votorum. Divisio voti	
singularis.	1108
Dist. XXXII. — De dispari cultu.	1108
Dist. XXXIII. — De cognatione carnis.	1109
Dist. XXXIV. — De gradibus affinitatis.	1109
Dist. XXXV. — De cognatione spirituali.	1109
Dist. XXXVI. — De resurrectione. Quid sit tuba extremi	
judicii.	1110
Dist. XXXVII. — De aetate et statura resurgentium.	1110

Dist. XXXVIII. — De suffragiis. defunctorum.	1110
Dist. XXXIX. — De ordine eorum qui judicandi sunt.	
	1111
Dist. XL. — De loco judicii et sententia.	1111
Dist. XLI. — De differentia mansionum in cœlo et in	
inferno.	1112
Dist. XLII. — De visione honorum et malorum.	1112
HUGO AMBIANENSIS ARCHIEPISCOPUS RO-	
THOMAGENSIS.	
Notitia.	1112
Notitia altera.	1117
EPISTOLÆ HUGONIS.	
EPIST. I. — Ad Ludovicum Francorum regem. — De	
mercato constituendo apud Gozengres.	1131
EPIST. II. — Ad eundem.	1131
EPIST. III. — Ad eundem. — Pro libertate ecclesie S.	
Martini de Pontisara.	1131
EPIST. — IV.-VI. — Ad Sugerium abbatem S. Dionysii.	
	1132
EPIST. VII. — Ad Innocentium II papam. — De morte	
Henrici I Angelorum regis.	1132
EPIST. VIII. — Ad eundem. — De gestis a se super	
ecclesia de Beciano.	1132
EPIST. IX. — Ad clerum et populum Romanensem. —	
De absolutione Guigonis Delphini.	1132
EPIST. X. — Ad Theodoricum Ambianensem episcopum	
— De hominibus qui vice jumentorum trahabant carpenta	
ad aedificandas ecclesias.	1133
EPIST. XI. — Ad Alphonsum comitem Tolosanum.	1134
EPIST. XII. — Ad Rainardum abbatem Cisterciensem. —	
Ecclesiam Mortuimaris Cisterciensibus concedit.	1134
EPIST. XIII. — Ad Ademarum S. Tyberii abbatem.	1134
EPIST. XIV. — Ad Eugenium III papam. — Ut Vize-	
liacense cœnobium sub Romanæ sedis protectione susci-	
piat.	1136
EPIST. XV. — Ad universos fideles. — De cappa icon-	
sutili.	1136
DIALOGORUM LIBRI SEPTEM.	
Monitum prævium.	1137
Epistola Hugonis ad Matthæum Albanensem episco-	
rum.	1141
LIBER PRIMUS. — De summo hono.	1141
LIBER SECUNDUS.	1153
LIBER TERTIUS.	1165
LIBER QUARTUS.	1177
LIBER QUINTUS.	1191
LIBER SEXTUS.	1215
Epistola Hugonis Radingensis abbatis ad Matthæum,	
	1227
LIBER SEPTIMUS.	1229
TRACTATUS IN HEXAMERON.	
Epistola Hugonis ad Arnulfum Lexoviensem episco-	
rum.	1247
LIBER PRIMUS.	1249
CONTRA HÆRETICOS LIBRI TRES,	
Epistola Hugonis ad Albericum Ostiensem episcopum.	
	1255
Præfatio Hugonis.	1255
LIBER PRIMUS.	1257
LIBER SECUNDUS.	1273
LIBER TERTIUS.	1283
TRACTATUS DE MEMORIA.	
Observatio prævia.	1299
Epistola Hugonis charissimo suo Philippo.	
Præfatio ejusdem Hugonis.	1299
LIBER PRIMUS.	1301
LIBER SECUNDUS.	1307
LIBER TERTIUS.	1315
De fide catholica, et Oratione dominica.	
Vita Sancti Adjutoris.	1323
INDICES ad Opera Petri Lombardi.	1345
	1351

FINIS TOMI CENTESIMI NONAGESIMI SECUNDI.